Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Het groot natuur- en zedekundigh werelttoneel of woordenboek van meer dan 1200 aeloude Egiptische, Grieksche en Romeinsche zinnebeelden of beeldenspraek : vervattende eene geleerde en leerzaeme uitbeelding en beschryving ... op nieu uit de oirsprongklyke schriften van Cezare Ripa, Zaratino Kastellini, Piërius Valerianus, Horus Apollo en andere doorluchtige vernuften getrokken ...

https://hdl.handle.net/1874/35047

HET GROOT
NATUUR- EN ZEDEKUNDIGH
WERELTTONEEL
OF
WOORDENBOEK
Van meer dan 1200 aeloude
EGIPTISCHE, GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE
ZINNEBEELDEN
OF
BEELDENSPRAEK;
Vervattende eene geleerde en leerzaeme
UITBEELDING EN BESCHRYVING
Van alle Deugden, Ondeugden, Genegentheden, Bedryven, Hartstogten, Kunſten, Leeringen en Zinnelykheden dier aeloude Volkeren:
MITSGADERS
Van de Hooftſtoffen, Hemellichten, Lantſchappen, Rivieren en veele andere zaeken;
Op nieu uit de oirſprongklyke Schriften van
CEZAR RIPA, ZARATINO KASTELLINI,
PIËRIUS VALERIANUS, HORUS APOLLO
En andere doorluchtige Vernuften getrokken, in eene Alphabetiſche Orde gebragt,
Met uitvoerige
AENMERKINGEN en OPHELDERINGEN,
Zoo uit gewyde als ongewyde Schryvers, en een volkomen BLADWYZER van Zaeken en Woorden verrykt,
Door een' ervaren
TAEL- EN OUTHEITKUNDIGEN:
Hebbende voor het overige de uitmuntende Dichter
HUBERT KORNELISZOON POOT
Dit Werk ten opzichte van den Text, eer het ter drukparſe gebragt wierd, in klaer en zuiver Nederduitſch overgeſchreven, en achter verſcheide Zinnebeelden Dichtkundige Toepaſſingen geſtelt.
Met fraeije Kunſtplaten verſiert.
TWEEDE DEEL.

TE DELFT
GEDRUKT BY REINIER BOITET, Stads Drukker, 1743.

HAET. [DOOTLYKE]

EEn out gewapent Man, die op zynen helm twee vogels voert, te weten een *Carduelis* (Diſtelvink of Puttertje A) en een *Ægithalus* (Mees, Koolmees B) alle beide met uitgeſpreide vlerken, en ſchrap ſtaende om tegens malkander te vechten. Hy houdt in de rechte hant eenen bloten degen, en aen den ſlinker arm een' ſchilt, op 't midden van welken een riet met bladeren, en eenen tak van 't gewas *Filix* of Reinvaren, geſchildert is.

Naer Thomas bepaeling is de haet eene vyantſchap en vervreemding van den wil des geenen, die naer zaeken tracht, welke eenen ander ſchadelyk zyn, of tegens des zelven voordeel of begeerte ſtryden [C].

Men verbeelt hem out, omdat de haet in de oude jaren vaſt plagt ingewortelt te blyven; gelyk de gramſchap de jongelingen doorgaens maer alleen wapent om zich te beſchermen en anderen te beledigen, enkelyk voor den tegenwoordigen tyt.

Door de genoemde vogels op den helm wort de haet afgebeelt, omdat de zelve tuſſchen deze dieren zeer groot is. Daer Plutarchus [D] in zeker Werkje het onderſcheit van Haet en Nyt ontvouwt, zeit hy, dat het

[A] Andere nemen dit vogeltje liever voor een *Cysje*. 't Is het zelve als de Grieksche *Acanthis:* dien ſommige in 't Latyn overbrengen, *Spinus* of *Ligurinus*. Zie Jonſton van de Vogelen 2 *Boek* 2 *Opſ.* 1 *Hooftſt. blad.* 79.

[B] Zie den zelven Jonſton van de Vogelen 3 *Boek* 1 *Opſ.* 10 *Hooftſt.*

[C] Of ze is, een verouderde en ingewortelde gramſchap, *ira inveterata*, volgens Cicero *Tuſc. Quæſt. Lib. IV. cap.* 9.

[D] Cap. 2. Het zelve zeggen andere van het bloet van een kraei en nachtuil: die ook by de Egiptenaeren een beelt zyn geweeſt van dodelyken haet en eeuwige vyantſchap. Zie Pierius *Hierogl. Lib. XX. cap.* 20. en Plutarchus in 't gemelde werkje. Een oneindig getal andere voorbeelden van allerlei ſoort van dieren, tuſſchen welke de natuur een haet heeft geſtelt, zoude men uit de Natuurbeſchryvers kunnen byeen zamelen

bloet dezer vogelen niet onder malkander gemengt worden kan; en dat het, indien men 't ondereen gegoten heeft, zich aenſtonts weder van malkander ſcheit: oefenende deze vogels aldus den onderlingen haet na hunne doot nogh.

Het riet en de reinvaren, op den ſchilt gemaelt, beduiden mede den dootlyken haet; want als men die gewaſſen neffens elkander plant, zoo moet nootwendigh het eene hunner verdorren en uitgaen [E].

en zonder veel moeite. De evengenoemde Plutarchus roert ter plaetſe hier bygebracht ook aen, den haet tuſſchen den arent en de ſlang, den leeuw en den haen, den olifant en den muis. Maer een veel talryker menigte van zulke naturen vint men geleerdelyk byeen gebracht door Eraſmus in zyne Samenſpraek, genaemt de *Vriendſchap*: die wy den Lezer vermanen na te zien: zy is waerdig om meer dan eens te worden doorlezen.

[E] Namentlyk, als men de eene rondom in een kring zet om de andere, dan verſterft die, welke binnen in ſtaet, naer 't zeggen van Dioskorides (1). Plinius (2) voegt 'er by, dat de reinvaere, afgeſneden met riet, niet weer uitſpruit: en dat de reinvare wort uitgeploegt als 'er riet, en 't riet, als reinvaere op den ploeg is gelegt. Ja, dat te verwonderen is, wanneer iemant met de eene van deeze planten is gequetſt, zoo zal de andere, als ze gekneuſt en op de gequetſte plaets gelegt wort, den ſplinter 'er uithalen, en de wonde genezen: zoo men den zelven Plinius (3) en ook Celſus mag geloven. *Pier. Val. Lib. LVIII. cap.* 27. Daer zyn meer planten, die malkander van natuur vyandig zyn, en haten, gelyk als de wynſtok en de kool; de eike en olyf, de eik en ookernoot; en andere zaken meer, te zien in de voornoemde Samenſpraek van Eraſmus. In de H. Schrift wil Hieronimus, volgens Piërius (4), dat de haet zoude betekent worden door een *braemboſch*.

(1) Lib. IV. cap. 78.
(2) Hiſt. Nat. lib. 18 cap. 6.
(3) Hiſt. Nat. l. 24. cap. 11.
(4) Hier. L. 55. c. 4.

ANDERS.

MEn kan den haet ook uitbeelden in de gedaente van een out Man, aengedaen met beſchermende en beſchadigende wapenen, als boven; maer ſtaende tuſſchen eenen zeeſchorpioen en krokodil, die beide gereedt zyn om malkander aen te randen.

Met die omſtandigheit hebben de Egiptenaers [A] den dootlyken haet afgebeelt, omdat, zoodra deze twee ondieren elkander te zien krygen, zy ſtrax ook toeſchieten om elkander om hals te brengen.

[A] Volgens Horus *Lib. II. Hierogl.* 35. en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XVI. cap.* 14. By de zelve Egiptenaren was een beelt juiſt niet van een dodelyken, maer echter van een geweldigen haet allerlei *viſch*. Want de Prieſters van dit volk aten niet alleenlyk nooit viſchen (want andere Egiptenaers nuttigden die wel: zie Plutarchus *de Iſide & Oſiride cap.* 17.) maer waeren ook met zoo een grooten haet aengedaen tegen alles wat uit de zee quam of daer toe betrekking hadde, dat ze zelfs geen geſprek wilden hebben met ſchippers, als of zy door der zelver woorden zouden beſmet worden: gelyk dezelve Plutarchus verhaelt in dat zelve geſchrift *cap.* 36. en als ze tot de offerhanden zout moeſten hebben, dan namen ze geen zee-zout, maer gebruikten dat geene, dat gehaelt was uit de fontein van Jupiter Hammon, aen wiens boorden zout groeide: gelyk men nu nog zulk zout in veele bronnen vint in Duitſchlant. Hunne haet tegen de zee quam daer van daen, dat zy wetende, dat ze de vrugtbaerheit van hun lant ſchuldigh waeren aen den Nyl, meenden, dat dezelve wierde bedorven, zoo ras hy vermengt wierde met het zeewater, waerom ze ook de zee noemden met den naem van *Verderf*: *Piërius Valer. Lib. XXXI. cap.* 6. & 7. Te Dioſpolis ſtont in een zekeren tempel, Pylon genaemt, dit graveerzel: vooreerſt een *kint*, als een zinnebeelt der *geboorte*; ten tweden een *out man*, als een beelt van de *doot*; dan een *havik*, zyn-

de

de een beelt van *God*; voorts een *viſch*, beduidende *haet*; en eindelyk een *krokodil*, betekenende *onbeſchaemtheit*. Deze beelden by den anderen gevoegt en ſamengehegt zynde, wil Klemens (1) de Alexandriner, dat deze vermaning zouden uitleveren: *O alle gy die gebooren wort en ſterft, Godt haet de onbeſchaemtheit.* Een ander diergelyk Egiptiſch graveerſel vint men by Plutarchus *de Iſide & Oſiride cap.* 36, en uit hem by Piërius, ter plaetſe zoo even gemelt. (1) Strom. Lib. V.

HALSSTARRIGHEIT.

EEne Vrou met een zwart kleet aen, langs 't welke veel klimop opwaſt. Op 't hooft heeft ze eenen looden dobbelſteen.

De kleur des gewaets beduit vaſtheit [A], onveranderlykheit en ook onwetenheit, die hier zyn te nemen voor uitwerkingen der donkerheit, daer ze door verbeelt worden, en daer de halsſtarrigheit haere geboorte een magt aen ſchuldigh is.

Men voegt haer eenen looden dobbelſteen op 't hooft, omdat het loot zwaer is om te bewegen, en ook een teken der onwetenheit ſtrekt, gelyk op zyn plaets [B] in dit Werk te zien is; en de onwetenheit wort aangemerkt als moeder en voedſter der halsſtarrigheit.

Zy is met klimop omſlingert, om aen te wyzen, dat het geene de inbeeldingen in de gemoederen van halsſtarrige luiden verrichten; ook het klimop 't zelve doet ter plaetſe daer het eenen goeden gront vint; in welken het zich wel vaſt wortelende, zoo verlieſt het zyne kracht niet, maer went als al zyne vlyt aen in 't klimmen en vaſthouden, zulx het dikwyls de plaets zelve, die het ophield en onderſtutte, ter aerde doet vallen.

[A] Zie 't eerſte beelt der Eigenbaet, *aenm. C.*

[B] Zie ons over het derde beelt der *Dwaesheit* aenmerking A. en voeg 'er voorts ook by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XLVIII. cap.* 61. Maer waerom juiſt een loden *dobbelſteen*? Zoude het zyn, om dat het dobbelſpel doorgaens verzelt is met halsſtarrigheit? 't Is niet wel gevonden, en echter weet ik niet beters. De Schryver had zelve reden behoren te geven. Hoe voorts de halsſtarrigheit verbeelt wort door den adder *Aspis*, zie by Piërius *Hierogl. Lib. XIV. cap.* 19. en beneden in 't beelt *Ongehoorzaemheit:* hoe door een toegeſtopt, of ook afgeſneden oor, by den zelven Piërius *Lib. XXXIII. cap.* 14, en hoe door een oorüil en hondt, *Lib. XXV. cap.* 21.

HEERLYKHEIT OF PRACHTIGHEIT.

DEze verbeelt men als eene Joffer met een inkarnaet of lyfverwigh kleet aen en goude broozen. In de rechte hant heeft ze het beelt van Pallas, en zit op eenen zeer koſtlyken ſtoel; of indien men haer te paert wil vertoonen, zoo moet ze dusdanigh een ſtoel aen haere zyde hebben.

De broozen [A] waren by de oude Koningen in zwang; en tot een teken van een koningklyk onderwerp, werden ze ook door de Dichters der Treurſpelen, in hunne perſoonaedjen, gebruikt: en zy betekenen in dit ons beelt ook, dat de menſchen, dien deze heerlyke prachtigheit eigen is, veele rykdommen [B] tot onderhoudt der zelve van noode hebben.

Het beelt van Pallas betekent hier, dat groote en heerlyke werken ſamengevoegt behooren te zyn met eene liefde om alles eerlyk, deugdelyk en overeenkomſtigh met de achtbaere betaemlykheit in zich te doen blyken [C]: anders zullen 't geen edele maer ydele werken en zotheden zyn. De beelden voorts, die met zwaere koſten en grooten arbeit worden opgericht,

[A] Zie het beelt der *Achtbaerheit*, en aldaer onze Aenmerkingen.

[B] Daerom zyn de broozen van goudt. Het inkarnaete kleedt verklaert zich van zelf. Purpere, ſcharlake, inkarnaete en diergelyke klederen zyn alle koninglyk, en vertoonen daerom pracht.

[C] Hoe dit alles kan betekent worden door het beelt van Pallas, zie ik tot nog toe niet: ten zy hy daer op zagh, dat Pallas de Godinne is van de wysheit: nu zyn gene werken recht heerlyk, indien ze niet te gelyk zyn gericht naer wysheit: en de wysheit doet niets als dat eerlyk, deugdelyk, en overeenkomende is met de achtbaerheit, zynde verre afgeſcheiden van alle ydelheden. Daerom, toen de Goden zich in 't verkiezen elk van een boom, alle onvruchtbaere namen, omdat ze volgens de reden van Jupiter zelf by (1) Fedrus, niet wilden ſchynen de vruchten der bomen liever te hebben gehad dan de eer, die den Goden alleen genoeg was; zoo zeide Pallas, die alleen een vruchtbaeren boom, den olyf, hadde verkoren, dat de zelve haer 't beſt behaegde om zyne vruchten: het welke Jupiter zodanig toeſtemde, dat hy daerom zeide, dat Pallas met recht wiert wys genoemt, dewyl de eer en grootsheit zot was, zoo 't gene men dede niet te gelyk nuttigh was.

(1) Lib. III Fab. 17.

recht, zyn een voornaem gedeelte van de pracht en heerlykheit [D] der Vorſten: en dewyl alles alleen op hun wyzen en wenken wort uitgevoert, gebiedende zy ſlechts wat zy willen, zonder zelve eenigen arbeit of moeite daertoe te doen, zoo is om die reden by de Joffer een zetel geſtelt, zynde die eertyts genomen voor een beelt der heerſchappye [E].

[D] Vooral de beelden te paert: in hoedanige geſtalte de Vorſten doorgaens hunne eige beelden doen ſtellen: en daerom geeft onze Schryver in den beginne mogelyk keur, of men de Joffer, die hier de heerlykheit zal verbeelden, ook te paert wil vertonen.

[E] Zie onze aenmerkingen C en D over 't beelt *Gezach.*

A N D E R S.

EEne Joffer in gouden gewaet, en met eene goude kroon op 't hooft. Zy is bykans van gedaente gelyk wy de grootmoedigheit [A] op haere plaets vertoont hebben. Voorts houdt ze haere ſlinke hant op een *ovael* of eiront, in wiens midden het ontwerp geſchildert is van een prachtigh gebou.

De heerlykheit is een deugt, beſtaende in iet groots en gewigtigs te doen, en daerom is de beeltenis met gout bekleet.

Het ront, daer ze de ſlinke hant op houdt, beduit dat het ſtichten [B] van tempelen, paleizen en andere wonderlyke dingen, het zy tot nut van 't Gemeenebeſt, het zy tot eer van den Staet of van 't Ryk, of veel meer tot gebruik van den Godtsdienſt, uitwerkſels der heerlykheit en prachtigheit zyn.

En alzoo haere goude kleding weinigh plaets kan hebben, als alleen by groote Prinſen, zoo geeft ze de daet van eenigh groot Heer of Vorſt te kennen: gelyk de daet was van Auguſtus, welke roemde [C] *dat hy Rome gevonden had van tichelaerde gebouwt, en dat hy het na zou laten van marmer.*

[A] Geen wonder, want zy is haere zuſter.

[B] Dit heeft ze gemeen met de gemelde haere zuſter. Zie dat beelt.

[C] Sueton. Aug. cap. 22. *Urbem neque pro majeſtate imperii ornatam, & inundationibus incendiiſque obnoxiam excoluit adeo, ut jure ſit gloriatus, marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet.* Dit zeggen van Auguſtus ziet op de oude gewoonte der arme tyden, wanneer men de huizen en ook ſtadts veſten opmaekte van kluiten leem, of tichelaerde, in de zon gehart: welke kluiten de Latynen *lateres* noemen; en als ze met vuur gebakken zyn, *lateres cocti.* Dion Kaſſius *Lib. LVI.* nochtans verhaelt het zeggen van Auguſtus een weinigjen anders, en geeft 'er mede een andere uitlegging van: namentlyk, dat hy Rome, 't welk van leem was geweeſt, toen hy 't ontfing, naliet van ſteen. *Waermede hy*, zegt Dion, *niet de vaſtigheit der huizen, maer die der heerſchappy te kennen gaf.* Huizen en veſten van leem konden niet zeer vaſt zyn, en wierden dikwils bedorven door zwaere ſlagregens. Zie Hadrianus Junius *Cent. 5. Adag. 76.* en Kazaubonus over deze plaets van Suetonius.

HEERSCHAPPY.

EEn Man in edele en koſtlyke klederen, en hebbende eene ſlang om 't hooft geſlingert. In de ſlinke hant houdt hy eenen ſchepter, op wiens top een oog ſtaet, en den rechter arm, mitsgaders den voorſten vinger der rechte hant, ſteekt hy rechtuit, gelyk zy gewent zyn te doen, die gebiedt of gezagh voeren.

Hy heeft om 't hooft eene ſlang, in plaets van eene kroon of tulbant [A], omdat (gelyk Piërius Valeriaen wil) dit aldus een aenmerklyk teken der heerſchappye is, zeggende hy, dat daerdoor het Ryk aen den Keizer Severus wiert voorzeit, volgens Elius Spartianus getuigenis (1): Want als Severus eens in zekere herberg was, wert 's nachts zyn hooft dus van eene ſlang omkringkelt; en als zyne vrienden en huisgenoten ontwaekten, en dit ziende, een ontſtelt geſchreeu ophieven, kroop de ſlang wech, zonder hem eenigh het minſte hinder gedaen te hebben. Nogh meer. Als de jonge Maximus (2), wien de vader teffens met hem zelven tot Keizer verklaert

(1) In Severo. c. 1.

(2) Julius Capitolin. in Maxim. Jun. c. 4.

[A] De Egiptiſche Prieſters door dusdanig een ſlang een magtigh Koning of Vorſt des werelts willende te kennen geven, ſtelden midden tuſſchen deſzelfs kronkels een groot huis, of een ſoort van een paleis: omdat, zegt Piërius, een 's Konings huis in het middelpunt van de gehele heerſchappy dient geſtelt te zyn, op dat men van alle kanten even ſchielyk magh tot hem kunnen komen, en hy ook overal ten ſpoedigſten tegenwoordig zyn met zyne hulpe en byſtant, daer zyn tegenwoordigheit vereiſcht wort. Daerom wil ook Plato (3), dat de Stadt van zyne Republyk in 't midden des landts, zoo veel mogelyk is, geplaetſt worde. En als 'er *Geneſ.* 23 *vs.* 10. ſtaet *Efron nu zat in 't midden der zonen Heths*, daer door wil Piërius dat verſtaen zal worden, dat *Efron de eerſte en voornaemſte was onder de Hethiten.* Zie hem zelven breder *Hierogl. Lib. XV. cap.* 1. en Horus Apollo *Lib. I. Hierogl.* 60, en 63. en over beide die hooftſtukken de lezenswaerdige aenmerkingen van een onbekenden Geleerden. Voorts, zoo zy een koning wilden te kennen geven, die enkelyk over ene landtſtreek alleen heerſcht, zoo ſteldenze daer voor, niet een geheele ſlang, maer een halve, volgens den zelven Horus *Lib. I. Hierogl.* 62. en Piërius *Lib. XV. cap.* 7. Zie hem ook *cap.* 3, 5, 6, 8, 9, 11 & 12.

(3) Leg. lib. V.

klaert had, eens te ſlaepen lagh, ſlingerde zich ook eene ſlang rontom zyn hooft, tot een voorteken zyner aenſtaende waerdigheit. Andere oude exempels, die Piërius [B] wyders opgeeft, zullen wy ditmaal ter zyde ſtellen, en liever eene nieuwer in hunne plaets leveren. Petrarcha verhaelt dan in 't IV. boek der Voortekenen, hooftſt. XXIII. hoe de Burggraef Azo, een ſtrytbaer jongeling, uit laſt zyns Vaders met een krygsheir den Appenyn doortrekkende, en eene overwinning by Altopaſſo behaelt hebbende, zich met dien zelven moedt, en ook even gelukkigh tegens de Bolonjers keerde; maer op dien togt van zyn paert ſteeg om zich wat te verquikken, leggende zyn helmet nevens hem op den gront: in 't welk alstoen een adder kroop, zonder dat het iemant merkte. Azo daerna den helm weder opzettende, zoo daelde de adder met een ſchriklyk geblaes langs de wang van dien onverſaegden en dapperen ſtrythelt neder, zonder hem eenigszins te beledigen: waerom hy ook niet toe wilde laten, dat ze van iemant wraekgierigh achtervolgt, maer als een goet voorſpook zou geacht worden; gelyk hy ook voorts de ſlang tot een merk in zyne krygswapens en banieren voerde. Zie daer een voorteken [C], niet alleen van de twee overwinningen, die hy op dien tyt verworf, maer ook van de heerſchappy, die hy daerna over 't Hartogdom van Milane verkreeg. Dit alles zeit Petrarcha verſtaen te hebben, toen hy te Bolonje ſtudeerde. Laet andere ſchryvers dan met verzierde Chimeeren hier ter baene komen, en verſcheide oorzaeken bybrengen, waerom de Burggraeven eene ſlang in hun blazoen zouden voeren; wy houden 't met Petrarcha, als wien weinigh jaren na deze geſchiedenis, en ter plaetſe daer ze voorviel, dit zoo gezegt wiert. De Jongeling dan, die in 't wapen der gezeide Burggraeven, uit den mont der Slange komt, beduit niets anders dan den jongen Azo, die vry raekte van den beet der adder. Doch laet ons tot de beeltenis overgaen.

De ſchepter, dien hy in de ſlinke hant heeft, en daer een oog bovenop ſtaet, is een ontwyfelbaer teken van heerſchappy, gelyk veelen gewilt hebben, en inzonderheit Pythagoras [D], die zyne Filozofy onder eene verborge beduidenis inwikkelende, den Koning en Heer der Egiptenaeren

[B] *Hierogl. Lib. XV. cap.* 13. Voeg 'er by ook de aentekeningen der geleerden over Horus *Lib. I. Hierogl.* 63.

[C] Men ſpreekt hier zoo: niet dat de herſchryver dezer beelden enigſins vaſt is aen de zwakheit van dusdanige zotheden voor waerheit te houden: maer om dat men Ripa volgt, een man van den Roomſch Katholyken Godsdienſt, welke luiden al te veel hangen aen allerlei bygelovigheit: Want welk verſtandigh en recht godvruchtigh man zal zulke beuzelingen, als voortekenen van zulke groote zaeken aennemen? In de oude Heidenen, die niets anders hadden dan het licht der Natuure, kan men die bygelovigheit verdragen: maer wie zal ze verdragen in een Chriſten? te meer daer ook zelf de verſtandige onder de Heidenen altyt met zulke voortekenen, als belachelyk, hebben geſpot: gelyk genoegzaem te zien is, zelfs alleen uit het werk van Cicero *de Divinatione.*

[D] Wacht u, Lezer, dit te geloven: Pythagoras is de vinder niet van de beeldenſprack, (want hy heeft nooit enige beelden om iets te betekenen, gebruikt, maer wel duiſtere zinſpreuken, die haere uitlegginge uit de Egiptiſche beeldenſprack moeten ontfangen: gelyk wy aengeroert hebben in onze voorreden) maer de Egiptiſche Prieſters zelve hebben die zoo opgemaekt. De miſſlagh van den Schryver is ontſtaen uit een quaedt begryp, dat hy gehad heeft van den ſamenhang van 't verhael van Plutarchus, dien hy aenhaelt. Zie deszelfs verhandeling *de Iſide & Oſiride cap.* 11. en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXIII. cap.* 2 *& Lib. LI. cap.* 7. Wy zelfs hebben ook elders over deze beeldenſprack breder geſproken. Zie onzen bladwyzer.

ren Oziris vertoonde door een oog en eenen ſchepter: gelyk de naem van Oziris ook door veelen wort uitgeleit door *veeloog*; zie Plutarchus in zyn Werkje van Oziris en Izis. Dit gezeide kunnen we dan op de heerſchappy paſſen, naerdien een heer, om zynen ryksſtaf wel te doen gelden, wakker dient te zyn, en overal de oogen open en in 't zeil te houden.

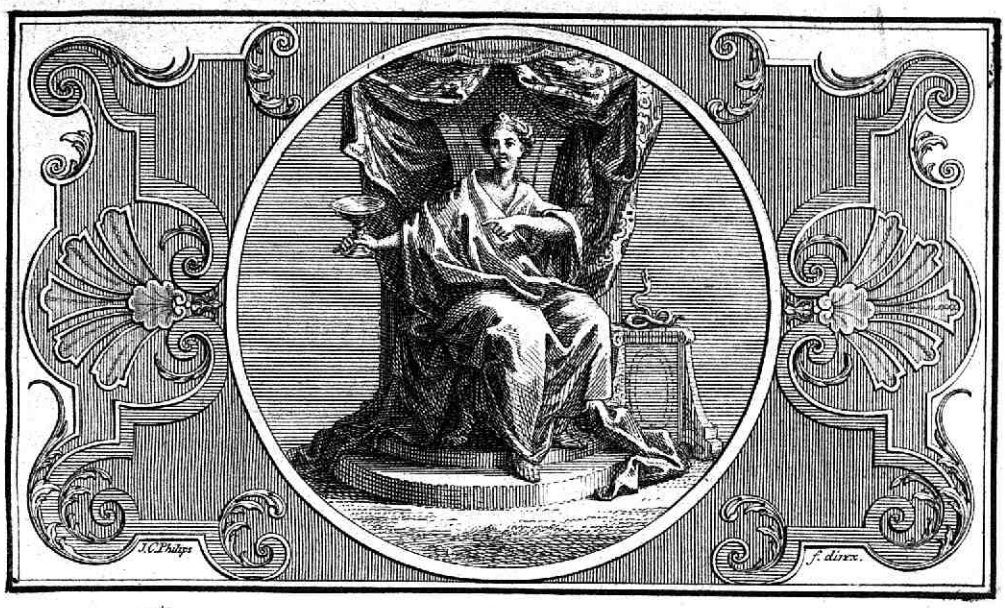

HEIL. BEHOUDENIS.

EEne Vrou zittende op een' hoogen zetel, en houdende eene drinkſchael in de hant. Ter zyde van haer ſtaet een outer, waerop een ſlang gekronkelt leit, die het hooft om hoog ſteekt.

Deze uitbeelding is volgens 't begrip der Ouden opgeſtelt, en men kan 'er gemaklyk uit leeren wat het heil of de behoudenis zy, en waer het zelve in beſtaet. Lilius Giraldus (1) beſchryft het heil in zyn eerſte Boek aengaende de Goden, en haelt zyne beſchryving ten deele uit eenen penning van Nero en van M. Kraſſus, doch geheel uit eenen van Keizer Probus, welke laetſte pronkmunt door Adolfus Okko aldus is beſchreven: *Het heil zit op eenen zetel, daer het met de ſlinke hant op leunt; met de rechte reikt het een drinkſchael toe aen eene ſlang, die van een' altaer komt toeſchieten.*

(1) Hiſtor. Deor. Synt. 1. col. 35.

Het altaer komt hier te pas omdat het zelve by de Ouden de uiterſte toevlugt der geenen was, die geen ander middel hadden, om de gramſchap en woede hunner vyanden te ontwyken: en wanneer dan iemant de altaeren met de vlugt had bereikt, zoo wert 'er geen menſch zoo vermetel noch ongodtsdienſtigh gevondén, die alsdan zulk eenen dorſt beſchadigen [A]. Virgilius (2) zeit derhalve dat Priamus, in zynen uiterſten noodt, en van alle

(2) Æneid. Lib. II. v. 523.

[A] Dat hier van den altaer gezegt wort, is wel alles waer, en overvloedigh bekent uit de ſchriften der Ouden, (zie Piërius *Hierogl. Lib. XLIX. cap.* 14 *en* 15) echter geloof ik niet, dat dezelve hier in dit opzicht voorkomt: maer wel ter aenmerking van den Godtsdienſt dien men zo in 't gemeen op ſommige plaetſen en in enige gevallen aen de ſlangen dede, onder welkers gedaentens de Goden gelooft wierden dikwils te verſchynen,

alle menſchlyke hulp nu ontbloot zynde, door Hekuba vermaent wiert, om zich naeſt aen 't autaer te voegen, met een vaſt vertrouwen, dat hy 'er 't leven afbrengen zou door 't middel van 't ontzagh voor de Goden. Behouden te zyn dan, hoe men 't ook neme, is niets anders dan van een groot en dreigend gevaer verloſt te wezen, 't zy door hulp van zich zelven, of door een ander.

De zetel en 't zitten betoont dat de behoudenis ruſt baert [B], 't welk het einde van de zelve is, of van hem die ze verkrygt. Hierom wilde Numa Pompilius [C], de eerſte inſteller van de heilige *ceremonien* te Rome, dat de Prieſter, na het volvoeren der offerhande, zoude zitten; gevende aldus een blyk van 't vaſt betrouwen des volks, dat men de gunſt en genade, die in het offeren verzocht was, zou verwerven.

De ſchael geeft te kennen dat men door 't middel van drinken dikwyls de behoudenis verkrygt; namentlyk als men medicynen en geneesdranken inneemt.

De ſlang [D] is ook een beelt van heil of behoudeniſſe, omdat ze zich jaerlyx vernieut en weder jong wort. Zy is vaſt van leven, ſterk, gezont en zeer bequaem tot veele geneesmiddelen. Men ſchryft dat ze van zelve een kruit weet te vinden, dat haer het gezigt verſterkt, en nogh een ander dat, veel krachtiger zynde, haer van doot, gelyk men voorgeeft, weêr levend zoude maken [E]. En men ziet dat Godt, in de H. Schrift, aen Mozes, op een wyze daer verborgentheit in is, beveelt een kopere ſlang [F] op een ſtaek te maken; waerop elk die gebeten was, ziende, alleen door 't gezigt wiert genezen. Zie Num. XXI. vers 6, 7, 8, 9.

Men vint dan in deze beeltenis vier oorzaeken [G], uit welke de behoudenis voortkomt, waervan d' eerſte Godt is, van wien alle goet nedervloeit, en dit wort door het altaer uitgebeelt. Daerna de geneesmiddelen, en de noodige onderhouding des levens, het welk door de ſchael wort vertoont. Ten derden de uitwerping der overtollige vochtigheden, 't

ſchynen, als in 't byzonder die men verrichte aen Æſculapius, den god der gezontheit, (want door heil moet men hier niets anders begrypen, dan de gezontheit des lichaems) die zich menigmael als een ſlange vertoonde. Waer toe dan ook op dezen penning moet gebracht worden de ſchael, die de vrouw in de hant heeft: zynde de offerbak, waer uit zy de ſlange haere offerſpys toedient; en geenſins een beelt van geneesdranken, gelyk onze Schryver wil. Zie boven onze aenmerkingen over de beelden der Gezontheit, en *aenm. H.* over het twede beelt der Eeuwigheit, en Oudaens Roomſche Oudheden *bladz.* 382-386 of 338-342. alwaer hy zeer uitvoerig en teffens zeer wel handelt over veele diergelyke penningen, mitsgaders over de ſlang, en andere dingen, die penningen betreffende. Lees ook Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XVI. cap.* 4.

[B] Ook kan het een geruſte bezitting betekenen der gezontheit: gelyk op andere Penningen een ſtaende Vrouw wort vertoont om te verbeelden een *herſtelde en geveſtigde gezontheit, gelyk der gener, die uit het bedde opſtaen*, volgens de aenmerking van Oudaen *bladz.* 386 of 341, uit Antonius Auguſtinus: welk zelfde door de pedeſtal in 't volgende beelt, en door een kolom op een anderen penning by Oudaen, daer de Vrouw op leunt, wort te kennen gegeven.

[C] Zie onze aenmerking C. over 't vierde beelt van 't *Gebedt.*

[D] Zie ons weder over de beelden der Gezontheit, en vooral Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XVI. cap.* 4.

[E] Zie Oudaen *bladz.* 383 of 338 en Ovidius *Faſt. Lib. VI. vs.* 751. en Apollodorus *Biblioth. Lib. III. p. m.* 135. en Hyginus *Fab.* 136.

[F] Zie al wederom Oudaen *bladz.* 385 of 340.

[G] Dat hier gezegt wort, is wel niet qualyk uitgevonden: dogh ik geloof echter niet dat de Romeinen die vier oorzaken hebben in 't oog gehadt, als zy deze penningen ſloegen: gelyk af te nemen is uit het geene wy van de ſchael hebben gezegt.

geen door de ſlang te kennen gegeven wort, die zich haer eige huit quyt maekt, om weder jong te worden. Als een vierde oorzaek ſtellen we een gevalligh toeval; van zelve zonder iemants hulp, en geheelyk onvermoedt komende: en dit wort door het ſtil of ledigh zitten aengewezen. Verſta hier door een gevalligh toeval zoodanigh iet als den geenen gebeurde, die door eenen vuiſtſlagh, hem door zynen vyant gegeven, genezen wiert van eene onrype zweering, die daerdoor openborſt. En vermits de Godtgeleerden de behoudenis onderſcheiden in de behoudenis des lichaems en der ziele, zoo kunnen wy zeggen, dat de behoudenis der ziele bezeten wort, wanneer de menſch zich van zyne eige driften en *paſſien* ontdoet, en zich in alles aen Godts wil zoekt te onderwerpen; en de behoudenis van 't lichaem, als hy gelegentheit heeft om in ruſt en zonder verdriet te leven. Dit alles wort door den zetel en kelk of drinkſchael aengeduit.

ANDERS.

OP een' anderen penning van den zelven, ziet men eene Vrou, die met de ſlinke hant eene ſpiets [A] en in de rechte eene ſchael houdt; gevende te drinken aen eene ſlang, die om een voetſteen geſlingert is.

De ſpiets en *pedeſtal* vertoonen de ſterkte en vaſtheit, in plaets van den zetel, waervan boven gezeit is. Want als men niet vaſt en zeker is, of als men in gevaer is van in een quaet toeval neer te ſtorten, kan men zulx geene behoudenis noemen. De ſpiets dan, op welke dit penningbeelt ruſt, ſtrekt een beelt van verzekering tegen 't vallen. Op een gedenkmunt van Antoninus Pius ſtaet de behoudenis of 't heil afgebeelt als een Meisje [B] dat in de rechte hant eene ſchael houdt, waeruit zy een ſlang te drinken geeft, hebbende in de ſlinke eene roede. Het opſchrift van dezen penning is SALUS AUG. COS. III. [C].

[A] Of misſchien een ſtaf: waer van echter de betekeniſſe dezelve zal blyven. En dat hier als een voetſteen wort aengemerkt, zal mogelyk een altaer wezen. Zie Oudaen *bladz.* 385 of 340. Van den ſtaf van Æsculapius hebben wy geſproken over 't eerſte beelt der Gezontheit *aenmerk. G.*

[B] 't Is de Godin der Gezontheit zelve. Zie Piërius ter plaetſe over 't vorige beelt aengewezen. De roede is zekerlyk de quaſtige ſtaf van Æsculapius: gelyk uit Piërius gemakkelyk kan worden afgenomen.

[C] SALUS AUG. betekent *'s Keizers Heil*: en *COS. III.* geeft te kennen, dat die pronkmunt is geſlagen, toen de Keizer *voor de derdemael burgemeeſter* was.

HEIL OF BEHOUDENIS VAN 'T MENSCHLYK GESLACHT.

IN de Vatikaenſche Boekkamer ſtaet dit uitgebeelt als een ſtaende Vrou met een groot kruis. Nevens haer ziet men een jongske, dat Noachs *Ark* [A] op zyne ſchouders draegt.

[A] De *Ark* betekent zekerlyk de behoudeniſſe des lichaems; ziende op de Arke Noachs: hoewel ook een ſchip in 't algemein by de Athenienſen een beelt was van behoudeniſſe: waer van de reden is te zien by Piërius *Hierogl. Lib. XLV. cap.* 4. Het *kruis* betekent de behoudeniſſe der ziele, ons verworven door den doodt van onzen Zaligmaker aen het *kruis*.

HEI-

HEILIGHEIT.

MEn ſchildert deze als eene Vrou, uitnement van ſchoonheit, en met goutgeel hair, dat ſlechtlyk langs de ſchouders nederhangt. Zy draegt eenen mantel van zilveren laken, en went haer aengezigt hemelwaert, zulx men zien kan, dat ze in den geeſt is opgetogen. Haere handen vouwt ze te zamen; verheffende die zoo veel naer om hoog als ze kan. Boven haer hooft ziet men eene duif, uit wiens bek een ſtrael ſchiet die de beeltenis omſchynt; doende het ganſche lichaem der zelve helder blinken.

Door de hoogſte ſchoonheit die ze vertoont, wort uitgebeelt, dat, hoe het ſchepſel nader by Godt is, hoe het meer van zyne ſchoonheit deelachtigh wort: en daerom, wanneer eene heilige en zalige ziel, met haere ſchoonheit [A] voor Godt uitblinkt, zoo gaet zy alle paelen der ſchoonheit te boven.

De hairen, op de manier als gezeit is, beduiden dat men, om heiligh te zyn, zyne gedachten niet moet keeren tot de ydelheit en ſieraedjen des lichaems; zynde die ſlechts beletſels der zaligheit: maer in tegendeel altyt op de eenvoudigheit [B] en zuiverheit der ziele moet letten.

Men bekleet ze met eenen mantel van zilveren laken, om te kennen te geven, dat het de heiligheit betaemt rein en zuiver [C] te zyn van alle beſmettingen, die haer in eenigh deel zouden mogen ontluiſteren en bezoedelen. Thomas zeit [D] hierover: *De heiligheit is vry van alle onzuiverheit, en eene volmaekte en geheel onbeſmette reinheit.*

Zy ziet naer den hemel [E] toe, en heft haere ſamengevoegde handen ook opwaert, zynde zy in verwondering opgetogen, vermits de heiligheit geheel op Godt merkt, zich tot hem keert, en met hem vereenigt is. Dit betekent haer om hoog zien; gelyk het opſteken van haere handen in de lucht beduit, dat ze van de tytlyke en aertſche dingen verre is afgeſcheiden.

De duif [F] boven haer hooft, met de klaerblinkende ſtrael [G], die de beeltenis omſchynt, wil zeggen, dat Godt niet alleen eene heilige ziel bedekt, tot hem neemt, en zyne allerheiligſte genade waerdigh maekt; maer ook alle de geenen die in oprechte en heilige werken bezigh zyn, op den wegh der zaligheit wil geleiden: waerover Joannes in zyn Evangeli kap. I. v. 17. zeit, *de genade en de waerheit is door Kriſtus geworden.* En in den LXXXIV Pſalm v. 12 hoort men David zingen: *De Heer zal genade en eer geven: hy zal het goede niet onthouden den genen die in oprechtheit wandelen.*

[A] Zie onze aenmerkingen B en C over de Schilderkunſt. Voorts zeit Dante ten dezen aenzien zeer wel *Nel* 13 *del Paradiſo.*

Ciò che non more, e ciò che può morire,
Non è ſe non ſplendor di quella idea,
Che partoriſco amando il noſtro Sire.

[B] Hairen betekenen gedachten; ſlechte hairen dan, eenvoudige; gekrulde en opgeſmukte, bedrieglyke en liſtige gedachten. Zie onze aenmerking D over de Bekeering *bladz.* 106. en C. over 't derde beelt der Gedachten *bladz.* 425.

[C] Het welk door 't zilver betekent wort, zoo om dat het een zuiver metael is: waerom ook het gout een beelt van zuiverheit is (zie aenmerk. A. over het twede beelt der Geleertheit) als ook om dat de kleur van 't zilver wit en blank is, zynde een beelt van zuiverheit en reinheit. Zie aenmerking F. over de Gerechtigheit.

[D] Sentent. 1. Diſtinc. 10. q. 1. Art. 4. *Sanctitas eſt ab omni immunditia libera, & perfecta & omnino immaculata munditia.*

[E] Zie onze aenmerking B. over het twede beelt van 't *Gebedt*, en D. over 't derde.

[F] Zie aenmerk. B. over 't vierde beelt der Godtsdienſt.

[G] Zie ons over 't beelt *Goddelyke gunſt.*

HEILIGROOF. KERKROOF.

ZOo even ontmoette ons eene overſchoone vrou; nu, om den heiligroof te verbeelden, een Jongeling die zeer lelyk van wezen is. Koperroeſtverwige kleders heeft hy aen, en ter zyde van hem een autaer, waerop verſcheide prieſterlyke ſieraden en gereetſchappen, naer 't gebruik der Roomſche kerke, leggen. In de rechte hant houdt hy eenen kelk, en onder den ſlinker arm een koorkleet, welke hy, nevens 't geene hy voorts van 't autaer geſtolen heeft, tracht te verbergen. En ziende dat hem een myter ontvallen is, houdt hy zyn gezigt naer de plaets daer hy den roof gehaalt heeft, twyfelende, of hy ontdekt zy. By 't autaer ſtaet een verken, dat verſcheide roozen en ſchoone bloemen vertreet.

Hy is jong, omdat deze oudde gereeder is dan eenige andere, om ſlechts onbedachtlyk heen alles te doen, wat haer in den zin ſchiet; ja als eene vyandin van wel te doen, maekt ze, dat de onervaere en onvoorzigtige jongkheit veele feilen begaet: ten welken opzigt Chryzoſtomus zegt: *De jeugt is van zich zelve tot haer verderf genegen.*

Hy ziet 'er lelyk uit [A], dewyl de kerkroof in zich zelven zeer lelyk is, als door welken de daeder zyne ziel op allerleie wyzen lelyk beſmet en affchuwlyk maekt. Waerom wy dan, naerdien de kerkroof of heiligſchennis eene zeer ſnode en gruwzaeme zonde is, hem in een koperroeſtigh kleet geſtoken hebben; want deze kleur beduit veele quaetaerdige vochten en eigenſchappen, uit welke de quade manieren voortkomen. Namelyk *eene booze natuur voedt geene goede zeden*, zeit Ezopus.

Het heilige kleet, de kelk en myter drukken zyne dievery klaer uit: gelyk ook de kerkroof, naer Thomas zeggen [B], eene ſchending en rooving van heilige dingen is: en onder deze ſchending is begrepen allerlei oneerbiedigheit omtrent Godt, en verachting van hem en zynen dienſt.

Het gezigt naer den altaer gekeert, beduit hier de vrees, van welke hy, die

[A] Dat de lelykheit des lichaems op een zinnebeeldiſche wyze die der ziele betekent, zal nader worden aengewezen over 't beelt Schilderkunſt, aenm. B en C.

[B] Pr. 2. q. 99. *Sacrilegium eſt ſacræ rei violatio ſeu uſurpatio.*

die iet quaets gedaen heeft, wort overrompelt; zynde hy bang, dat zyne ondaet zal ontdekt worden: want de vrees is eene gemoetsgeſteltheit, die 't hart ontroert door den ſchrik voor eenige ſtraffe.

Men ziet hier een zwyn dat roozen en bloemen met voeten treet; omdat, volgens Piërius [C], in de H. Schrift door de roozen en bloemen de oprechtheit des levens en der goede zeden beduit wort: waerom door de beeltenis van het verken, 't geen de roozen en bloemen, die by het autaer leggen, veracht en vertreet, zulken verſtaen worden die de deugt verſmadende, verzoopen zyn in de zonden, en wel voornaemlyk in die van welluſt en overdaet [D], waervan het zwyn een beelt is; welke zonde, bedreven zynde in eene heilige plaets, het zy ook op wat wys en door welken perſoon, heiligſchendery moet genoemt worden.

[C] Zie hem *Hierogl. Lib. IX. cap. 6.* en zoek in onzen Bladwyzer na 't geen wy elders van de *rozen* gezegt hebben.

[D] En alle onreinigheit en onheiligheit. Waerom ook de Egiptenaers zoo afkeerigh waren van de varkens, dat, indien iemant dit beeſt zelfs onvoorziens aenraekte, hy zich terſtont met alle zyne klederen in de rivier ging afwaſſchen, en dat de varkensdryvers nooit in eenigen tempel mogten komen, of met andere trouwen, dan die van dat eigenſte ſoort van menſchen waren. Zie Piërius *Hierogl. Lib. IX. cap.* 11 & 13. Hoe groot een ſchrik voorts de Joden nogh hedendaegs voor de varkens hebben, is elk bekent.

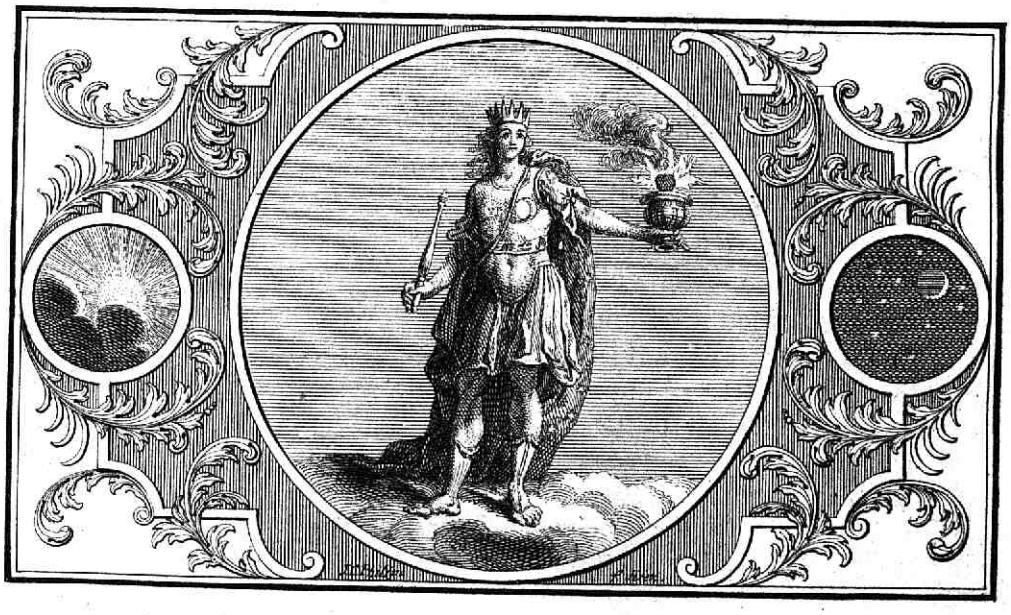

HEMEL.

EEn Jongeling, zeer ſchoon en edel van wezen, en in een keizerlyk gewaet dat blaeu en geheel vol ſtarren is. Hy hy is ook bekleet met eenen veltheersmantel of wapenrok, en houdt eenen ſchepter in de rechte hant: in de ſlinke heeft hy een vat daer eene viervlam uit opgaet, in wiens midden een hart leit, dat niet verteert wort. Op de rechte zyde der borſt vertoont hy de zon, op de ſlinke de maen. Hy is omgordt met eenen riem daer de twaelf tekens van den *Zodiak* op gezien worden, en draegt op 't hooft eene koſtlyke kroon, vol van verſcheide edele geſteentes; hebbende hy voorts goude broozen aen de voeten.

Hoe de hemel door de ſtarrekundigen afgedeelt wort, is ons voornemen niet hier in te voegen: waerom wy den lezer, die beluſt mogt zyn om dit te weten, naer Bartholomeus Anglikus (1), Plutarchus, Pererius over *Geneſis*, Klavius over de Sphæra van Sacroboſco en verſcheide anderen heenewyzen. 't Zal ons genoeg zyn te zeggen, dat de hemel een kreits en omloop is, geheel van het aerdryk af tot den *Empyreeſchen* of vuurigen hemel toe, in welken de zalige zielen hâere woonplaets hebben. De Griekſche Dichter Heziodus noemt in zyne *Theogonia* den Hemel een zoon der Aerde, op deze wys [A]:

(1) Lib. 8. cap. 2.

Het aerdryk bragt voort zyns gelyk,
Een' hemel, ſchoon en ſtarrenryk;
Opdat die 't zelve ganſch bedekte,
En aen de goôn een burg verſtrekte.

Wy hebben hem deswege dan eenen hemelsblaeuwen mantel vol ſtarren omgehangen, te meer omdat de blaeuwe kleur [B] hemelſch genoemt wort, en als men van eenen ſchoonen en helderen hemel wil ſpreken, zegt men dat hy blaeu is.

Hy wort koningklyk, en met een ſchepter in de hant uitgeſchildert, om de heerſchappy, die hy over de benedenſte dingen voert, aen te duiden. Zie Ariſtoteles in 't I. boek (2) zyner *Meteora* of Luchtverhevelingen. Apollodoor (3) wil dat de eerſte [C] die eene heerſchappy over de geheele werelt gehad heeft, *Uranos* zy genoemt geweeſt, dat is *Hemel.*

(2) Text. 2
(3) Bibliot. Lib. I.

Men verbeelt hem als een jongeling, om aen te wyzen, dat, ſchoon de hemel een beginſel gehad heeft, hy echter in een zelven ſtant blyft [D], en ook, naerdien hy onbederflyk is, geen einde zal hebben, volgens Ariſtoteles in 't I. boek van den Hemel. Dit was de reden die de Egiptenaers bewoog om, als ze de duurzaemheit des hemels [E] te kennen wilden geven, mitsgaders dat hy nimmer veroudert, dat ze zeg ik, dan een hart vertoonden midden in eene vlam, gelyk Plutarchus in zyn Izis en Oziris verhaelt: en uit dien hoofde geven wy ons beelt ook een viervat in de flinke hant, en een hart in de vlammen. Maer vermits men in 't geheele hemelront geene ſchooner lichten ziet dan de zon en maen, zoo hebben we de zelve, als op 't edelſte deel des lichaems, op de borſt des beelts geplaetſt,

[A] Vs. 126.

Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγείνατο ἶσον ἑαυτῇ
Οὐρανὸν ἀστερόεντ', ἵνα μιν περὶ πάντα καλύπτοι,
Ὄφρ' εἴη μακάρεσσι θεοῖς ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί.

Verſta hierdoor *zyns gelyke* een *ega*. Andere ſchryven hem andere ouders toe: waer van de reden zyn te vinden by Natalis Comes, *Mythol. Lib. 2. cap.* 3.

[B] De Hemel heeft eigentlyk geen kleur, maer ſchynt blaeu om deszelfs verren afſtant van ons gezicht. *Celius Auguſtinus Curio Hier. Lib. I. cap.* 1. Voorts wort de tiende hemelkring of de vuurige Hemel door zommige te kennen gegeven door 't zinnebeelt van een ſaffierſteen om deszelfs blinkenden glans. *Piërius Hierog. L.* 41. *c.* 39.

[C] Zie Natalis Komes ter plaetſe zoo even gemelt.

[D] Daerom hebben de Filozofen, behalven andere redenen, den Hemel ook ſomtyts verſtaen door den naem van den Mingod of Kupido: die zy wilden dat als een kint verbeelt wort, om dat de hemel nooit veroudert: dat hy met vleugelen en pylen is gewapent, om de ſnelheit der beweginge des hemels: dat hy met fakkelen voorzien is, om de lichten, daer de hemel mede verſiert is, te kennen te geven: dat hy gezegt wort het eerſt van alle dingen te zyn voortgebracht, omdat de hemel in den beginne geſchapen is: gelyk ook Mozes getuigt. *Piërius Valerianus Hierogl. L. XLII. c.* 10.

[E] Met het zelve beelt gaven zy ook Egipten te kennen: gelyk Horus leert *Hierogl. Lib. I. cap.* 21. Zie Piërius Valerianus. *Lib. XXXIV. cap.* 5 *en* 7.

plaetſt: de zon als de opperſte der planeten, en van wie ook de maen haer licht ontfangt, op de rechte, en de maen op de ſlinke zyde. En des te liever, omdat de Egiptenaers door deze twee beelteniſſen, naemlyk van zon en maen, den hemel [F] afſchetſten. Dat hy wyders met den Dierenriem omgort is, geſchiet omdat die de voornaemſte hemelgordel is.

Een koſtlyke kroon met veelerleie edele ſteenen wort hem op 't hooft gezet, om te vertoonen, dat door hem overal op verſcheide wyzen veele dierbaere gaeven der natuure [G] worden voortgebragt.

Met goude broozen wort hy gemaelt, omdat het gout boven alle andere metaelen onbederflyk is [H]; 't geen dan ook dient om de ſtanthaftigheit des hemels aen te duiden.

[F] Voornamentlyk, als de zon en maen ſtonden op een ronden bol: gelyk ze ook enkelyk door de rontte van een radt den hemel betekenden, om deſzelfs geduurige beweginge in 't ronde. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XXXIX. cap.* 17. En Cælius Auguſtinus Kurio *Hierogl. Lib. I. cap.* 5. Als een beelt der *Eeuwigheit* hebben wy de zon en maen te voren gezien in 't eerſte beelt van dien Naem.

[G] Zie Piërius *Hierogl. Lib.* 34. *cap.* 25. en Cælius Auguſtinus Kurio *Hierogl. Lib.* 2. *cap.* 19. Omdat vorder de Egiptenaeren den Hemel ſtelden als een voortteelſter van alle zaken (waerom ze den Hemel ook noemden met een naem van 't vrouwlyk en niet van 't mannelyk geſlacht) zoo tekenden zy om den hemel af te beelden, in hunne beeldenſpraek een gier: waer door zy ook een moeder te kennen gaven: om dat het geſlacht der gieren alleen uit wyfjes, zonder mannetjes zoude beſtaen, en zy bezwangert worden door den noordooſten wint: gelyk Horus wil *Hierogl. Lib.* 1. *cap.* 10. en Piërius *Hierogl. Lib.* 18. *cap.* 4 & 17.

[H] Zie onze aenmerking H. over het twede beelt der Eeuwigheit.

HERBERGZAEMHEIT.

EEn zeer ſchoone Vrou, hebbende om haer voorhooft een' gouden bant, zeer heerlyk bezet met koſtlyke ſteenen. Zy heeft blont en gekrult hair, en een ſchoon en aerdigh hulſel op. Middelbaer van oudde is ze, en vrolyk en lachend van gelaet. Men ziet ze met ope armen ſtaen, bereit om iemant te ontfangen. In de rechte hant houdt ze een' Horen van Overvloet, gevult met korenairen, druiven en andere vruchten, mitsgaders gelt, en wat voorts tot ons gebruik nodigh is, en ſchynt denzelven

te willen leegſtorten. Zy draegt een wit kleet met een' rooden mantel daerover, en ſpreit, dus ſtaende, haere armen vaneen, als gezeit is. Aen haere rechte zyde onder den mantel ſtaet een naekt kintje, dat de mynen maekt alsof het eenige vruchten, uit den Overvloetshoorn vallende, met zyne rechte hant wilde grypen. Ter ſlinke zyde van de beeltenis leit een pelgrim op de aerde.

Men ſchildert de herbergzaemheit zeer ſchoon, omdat ze een der ſchoonſte werken [A] is, en Gode zoo aengenaem, dat zelfs Kriſtus by Joannes kap XIII. v. 20. zeit: *Zoo ik iemant zende, wie dien ontfangt, die ontfangt my; en wie my ontfangt, die ontfangt hem die my gezonden heeft.* Ja zy is van zulk eene volkomenheit, dat wy, naer 't zeggen van Auguſtinus [B], door haer tot kennis van Godt geraeken.

De gulden voorhooftkring met de edele geſteenten, mitsgaders de blonde en krullende hairlokken, beduiden de grootmoedige en hooge gedachten [C], die in deze zeer edele deugt woonen; denkende zy nergens anders om, dan geſtadigh de liefde te beoefenen.

Zy wort middelbaer van bejaertheit verbeelt, omdat de jonge luiden meeſt tot vermaeklykheden [D], en de oude tot gierigheit genegen zyn: zoo worden dan hier de jaren, die het midden (waerin de deugt beſtaet) tuſſchen beide beſlaen, gevoeglykſt geoordeelt; en paſt by gevolg aen de zelve voornamentlyk deze zeer edele deugt der herbergzaemheit.

Met een vrolyk en lachend aengezigt, alsook met ope armen, en eenen Overvloetshoren vertoont men haer, omdat een goet huiswaert den gaſt zulx moet ontfangen en bejegenen, dat 'er niets ontbreke. Ambrozius zegt, dit belangende [E]: *Het is eene openbaere ſoort van beleeftheit, dat toch een vrient niets gebrek hebbe, dat hy beleefdelyk ontfangen worde, en dat hem, wanneer hy komt, de deur open ſta.*

Het witte kleet betoont dat de herbergzaemheit zuiver en oprecht [F] behoort te zyn, en rein van de vlek der eigenbaet, want alles moet ter liefde van Godt geſchieden.

Zy heeft aen d' eene zyde een kint onder den rooden mantel, en aen d' andere een' pelgrim, op de wyze als gezeit is, omdat de herbergzaemheit

[A] De lichamelyke ſchoonheit is een beelt van die der ziele. Zie onze aenmerking C. over de Schilderkunſt.

[B] Lib. II. Quæſt. Euangel. *Hoſpitalitatis officio ad Chriſti cognitionem venimus.* Hoe hoogh voorts de herbergzaemheit is geſchat geweeſt zelfs by de heidenen blykt overal uit derzelver ſchriften. Tot dien einde hadden zy hunnen *Jupiter Xenius* of *Hospitalis*, dat is, *Jupiter den Godt der Herbergzaemheit*, dien zy zeer godtsdienſtiglyk eerden, en welken zy geloofden dat den genen ſtrafte, die de herbergzaemheit verachte. Zie Gyraldus *Hiſtor. Deor. Synt. Sec. col.* 97. *B.* Car. Paſchal. *de virtut. et vit. cap.* 53. en Cicero *de Offic. Lib. II. en Feith Antiq. Hom. Lib.* 3. *cap.* 12 & 13. en 't laetſte deel van onze Aenmerkinge over 't beelt *Honger.*

[C] Namentlyk het gout en de edele ſteenen betekenen allerlei voortreflykheit: gelyk te zien is over 't derde beelt der Edelheit, en over het tweede der Eeuwigheit. Die bant nul zit om het voorhooft, om dat het hooft de woonplaets is der gedachten: gelyk getoont is over het twede beelt der Grootmoedigheit *Aenm. B.* En dat eindelyk ook de hairen worden geſtelt voor de gedachten, en om welke reden, zulks is aengewezen over de Bekeering *bladz.* 106, en het derde beelt der Godachten *aenm. C.* pag. 425.

[D] Daer ze hun gelt liever aen beſteden, dan tot de herbergzaemheit.

[E] De offic. *Eſt publica ſpecies humanitatis, ut peregrinus in hospitio non egeat; ut ſuscipiatur officioſe, ut pateat advenienti janua.* De overvloets hoorn betekent mildadigheit. Zie onzen bladwyzer.

[F] Zie onze aenmerking F over de *Gerechtigheit.*

heit een zeer groot werk is, waerdoor men uit liefde [G] zulken te hulp komt, die nootdruftigh en van zich zelve onmagtigh zyn, om hunnen koſt en andere zaeken die zy noodigh hebben, te winnen: gelyk ook de pelgrims, als verre uit hun vaderlant zynde, eens anders hulp vandoen hebben. Dit belangende dan, en om aen te toonen, hoe lief onzen Heere Jezus Kriſtus de herbergzaemheit is, dient geweten dat hy zelf Matth. xxv. v. 40 zeit: *Voor zoo veel gy dit een' van deze myne minſte broeders gedaen hebt, zoo hebt gy dat my gedaen.* Laet ze over dit zeggen vry beſchaemt worden, die prachtigh in hunne huizen ontfangen de ryken, die 't niet van nooden hebben, en, vroome arme buiten ſluitende, groote roovers heerlyk onthaelen.

[G] Die door de roode kleur des mantels zal verbeelt worden. Zie onzen Bladwyzer.

HERSTELLING, HERVORMING.

DEze wort vertoont als eene oude Vrou, met een ſtaetigh kleet, doch eenvoudigh en zonder opgeſmuktheit. In de rechte hant houdt ze een geeſſel, en in de ſlinke een open boek, in wiens opſlagh op 't eene bladt geſchreven ſtaet ARGUE, dat is, *Beſtraf.* Op 't andere leeſt men het woort OBSECRA, *Vermaen.*

Door de Herſtelling of Hervorming verſtaen wy hier zulke ordeningen van de Opperhoofden, door welke zy de goede gewoonten, die door de ongebonde misbruiken der menſchen zyn achter gelaten, eene nieuwe en betere kracht geven, in overeenkomſt der wetten, en om die op de beſte manier weder in te voeren. Maer hiertoe dienen inzonderheit twee bequaeme middelen, te weten het *vermaenen*, 't welk door 't open boek, en 't *beſtraffen*, 't geen door den geeſſel [A] is uitgebeelt; beide welke zaeken te kennen worden gegeven door de twee bovengemelde woorden, getrokken uit den tweeden Brief van den Apoſtel Paulus aen Timotheus kap. IV. vers 2 [B]. Het Koncili van Trente maekt, Seſſ. xiii. kap. 1, de Hoofden indachtigh, hoe ze zich in dezen zouden hebben te gedragen. Het komt hierop uit, *Dat ze Herders moſten zyn en geene ſmyters of ſlagers:*

[A] Door den geeſſel wort myns oordeels niet zoo zeer 't beſtraffen betekent (want dat geſchiet met woorden) als wel het dadelyk ſtraffen en kaſtyden, het welk met eenig werktuig dat pyn aenbrengt, geſchiet. Want zekerlyk, daer de verwaerloosde wetten wederom in ſtaet zullen gebragt worden, daer moet nootzaeklyk, wanneer noch vermaningen, noch beſtraffingen helpen, (daer men ook de geltboetens eenigſins zoude kunnen toe brengen) ſtraffe aen den lyve geoeffent worden. Het *beſtraffen* derhalven zoo wel als het *vermanen*, zal bequamelyk beide te kennen worden gegeven door het open boek, met de daer op geſchreve woorden van Paulus, *beſtraf* en *vermaen*: en de lichaemlyke ſtraffe zal aengewezen worden door den *geeſſel*, zynde dezelve by de oude Romeinen een gereedſchap geweeſt onder andere ook om de misdadige, en wel voornamentlyk ſlaeven, te ſtraffen tot verbeteringe, zoo door laſt van der zelver Heeren, als ook op het bevel des Rechters: het welke ook plaets hadde in dieven, en ander ſlecht volkje: gelyk geleerdelyk is aengewezen door Torrentius over Horatius *Epod.* 4: 11. In de H. Schrift zelve wort de *geeſſel* in deeze zinnebeeldiſche betekeniſſe van *ſtraffe* gebruikt: als 1 *Kon.* 12. v. 14. *Myn Vader heeft uw juk zwaer gemaekt, maer ik zal boven uw juk nog daer toe doen: myn vader heeft u met geſſelen gekaſtydt, maer ik zal u met ſcorpioenen kaſtyden.* Vergelyk *Jeſ.* 10: 26. *en* 28: 15.

[B] *Predik het woort: houd aen tydelyk, ontydelyk: wederleg, beſtraft, vermaen in alle langmoedigheit en leere.*

Dat ze hunne onderdanen van de quade misbruiken moſten zoeken af te trekken, meer door vermaenen dan door ſtraf; werkende meer tegens hen met lieflykheit dan met ſtuursheit, meer met aenmoedigingen dan met dreigementen, en meer met liefde dan met bevel. Maer als alle vermaningen te vergeefs bevonden wierden, dat ze dan de ſtraf zouden mogen bezigen, doch altyt de hardigheit gematigt zynde met de zachtmoedigheit, het oordeel met de barmhartigheit, en de ſtrengheit met de vriendelykheit. 't Welk alles indien dus ingevoert en betracht wort, zeer gemaklyk herſtelling en verbetering onder de menſchen zal baren; vooral wanneer het geſchiedt met rypen raedt: waerom ook deze beeltenis in eenen rypen ouderdom [C] wort voorgeſtelt.

[C] Zie hier van, als ook van de kleding des beelts de volgende Zinſchets.

HERSTELLING, VERBETERING.

ALs de voorgaende eene oude Vrou met een eenvoudigh en kort kleet aen, zonder eenigh ſieraet. Zy houdt in de rechte hant een ſnoeimes of ſchaer, en in de ſlinke een open boek waerin deze woorden ſtaen: PEREUNT DISCRIMINE NULLO AMISSÆ LEGES, dat is [A], *De wetten vergaen door geen gevaer.*

Out wort ze gemaelt, omdat de oude luiden [B] allerbequaemſt zyn om anderen te verbeteren en te regeeren. Verſta door verbeteren of *reformeren* het weder invoeren van goede gebruiken, die naer de wetten gerecht zyn, maer door 't misbruik der ongebonde menſchen nagelaten, aldus in haeren eerſten vorm gebragt worden; beſtaende deze verbetering beide in het uit- en inwendige.

In een eenvoudigh en kort gewaet verſchynt ze, omdat de koſtlyke en geſierde klederen niet alleen tekens der overtolligheit zyn, maer dikwyls ook van ongebonde zeden: en dit heeft zynen oorſprongk uit de verwyftheit en den pronk van zulke klederen, in de perſoonen die ze overtolligh gebruiken.

Het ſnoeimes is een klaer beduitſel der verbeteringe; want gelyk door het zelve de boomen en takken, die te overvloedigh waſſen, verbetert worden, wanneer men het geene te veel is, en den boom van zyne kracht berooft, wechneemt: zoo neemt ook de verbetering de misbruiken der menſchen wech, in de dingen, waerin zy zich wyder verloopen hebben, dan de wetten toelaten. De ſchaer betekent ook het gezeide, omdat ze mede het overtollige beſnoeit en wechneemt, gelyk yder bekent is.

Het boek verbeelt de wetten en inſtellingen, naer welke men leven moet en de overtreders verbeteren, zoodat, ſchoon de wetten verloren zyn, voor zoo veel hen aengaet, die ze niet onderhouden, maer daer recht tegen doen; de zelve echter door geenerlei ongeval verloren gaen, gelyk Lukanus in zyn III. boek van den Burgeroorlogh met deze woorden zeer wel zegt [C]: *Door geenerlei gevaer gaet oit de wet verloren.*

En

[A] Zie wat laeger.

[B] Volgens Plato in het vyfde boek van zyn Gemeenebeſt. Zie onze Aenmerking A over 't beelt *Gezach.*

[C] De woorden van Lukaen zyn door onzen Schryver, of in hunne betekenis en mening al willens verdraeit tot een anderen zin, als waerin ze die Dichter gebruikt; of, 't geen my waerſchynlyker voorkomt, zeer qualyk verſtaen. Lukanus ſpreekt van de

rampen

En aldus wort dan door het boek de herſtelling der verzuimde wetten in haer out gebruik, te kennen gegeven, beide in de zeden en in de kledinge [D]: zoodat in de menſchen op nieu de deugt van gehoorzaemheit aen de wetten, hervormt, en de ſtant eener goede regeering weder ingevoert wort.

rampen en ſnode uitwerkingen des oorlogs, en telt onder dezelve mede op, het vertreden van de wetten, zeggende, dat die *verloren en te grunde gaen zonder eenig onderſcheit*, (want dat betekenen de aengehaelde woorden) volgens de bekende ſpreuk, *inter arma ſilent leges, onder de wapenen zwygen de wetten.* Het misverſtant is daer van daen gekomen, dat het woort *diſcrimen* niet alleen *onderſcheit*, maer ook *gevaer* betekent: in welken zin onze Schryver het heeft opgevat, tegen de mening van Lukanus.

[D] Wat misbruik daer in geweeſt is by de Romeinen, zoo mannen als vrouwen, zie by Meurſius (1) en anderen, die van den overdaed der Romeinen hebben geſchreven. Zy hebben daer tegen ook trachten te voorzien met wetten; doch te vergeefſch. Zie Livius *Lib.* 34. *cap.* 6. en den gezeiden Meurſius (2). Wat belangt het ſnoeimes, als een beelt van verbeteringe der zeden, dien aengaende vinde ik by den Italiaen dit Latynſche gedicht, ik weet niet van wat maker, dogh niet onaerdigh ſamengeſtelt.

(1) De Luxu Rom. c. 4, 5 & 6.
(2) Ibib.

Quos ratio mores docet & lex, pravus abuſus
Deformat, longa diminuitque die.
Hinc velut arboribus late ramalia creſcunt,
Nec matura ſuo tempore poma ferunt:
Sic vana exſurgunt vitiorum germina, & alta
Virtus humano in pectore preſſa jacet.
Noxia rerum igitur fortis cenſura recidat,
Ut vitæ redeat ſplendida forma novæ.

HINDERLAEG.

EEne gewapende Vrou, die een vos op haeren helm heeft; voorts is ze met een' dikken nevel geheel omringt, en houdt een bloote dagge in de rechte hant. In de ſlinke heeft ze drie pylen, en omtrent haer ziet men eene ſlang leggen, wiens hooft een weinigh van tuſſchen de groene kruiden uitſteekt.

Hinderlaegen, dat is laegen om iemant te [A] hinderen, zyn bedekte handelingen, waermede men toelegt om zyn' evennaeſten te beſchadigen, en daerom is ze gewapent op de wys als gezeit is, te kennen gevende, dat zy gereedt ſtaet om met den moortpriem en pylen te quetſen, zoo wel die verre als die naby zyn.

Haer helmkam verbeelt een' vos, omdat haere gedachten voornaemlyk tot loosheit [B] ſtrekken.

[A] Hier ſchynt te kennen gegeven te worden, dat *hinderlage* zoude afkomſtigh zyn van *hinderen:* maer wy kunnen in dat gevoelen niet intreden. *Hinter* is by de Hoogduitſchers *achter:* en daer van daen komt *hinderlage*, zynde het zelve als *achterlage:* omdat ze *gelegt* wort om iemant aen te vallen van *achteren:* hoewel wy niet ontkennen, dat het woort *hinderen* van het zelve *hinter*, dat is, achter, is afſtammende. Zie Tuinmans Fakkel der Nederduitſche Taele *bladz.* 144. en Ten Kates Aenleiding tot de Nederduitſche Spraeke 2 *deel. blad.* 88.

[B] Waer van de vos een Zinnebeelt is, gelyk bekent is. Hier toe behoort het zeggen van Lyſander by Plutarchus, dat men, als de leeuwenhuit niet helpen wilde, 't voſſevel moeſt aendoen. Zie het beelt *Archliſtigheit*, en aldaer onze aenmerkingen.

De dikke nevel [C] beduit haere geheimheit en verborge gangen, door en voor de welke zy den wegh tot de liſtige aenſlagen zeker en open vint.

De ſlang is een beelt der liſt, volgens 't gemeen ſpreekwoort, [D] *Latet anguis in herba*, dat is, *Daer ſchuilt een adder in 't gras*, 't welk door de uitleggers wort toegepaſt op de liſtigen.

(1) Polyb. L. III. c. 84. Livius Lib. XXII. c. 4. & Florus L. II. c. 6. §. 13. (2) Florus L. III. c. 3. §. 15. (3) Polyæn. Strat Lib. VIII. cap. 23. Ex. 2.

[C] De nevel wort hier te bequamer geſtelt omdat zich grote veltheeren daer van dikwyls bedient hebben met een goeden uitſlagh, als Hannibal (1), Marius (2), Julius Cæſar (3) en andere.

[D] Uit Virgilius Ecl. 3. v. 93. Zie onze aentekening A. over 't leſte beelt des *Bedrogs*, bladz. 92.

ANDERS.

Niet ongevoeglyk is het ook, wanneer men de hinder- of liſtige laegen verbeelt als eene gewapende Vrou, die aen haer' ſlinker arm eenen ſchilt houdt, en met haer rechte [A] hant een net, wordende dit door de ouden voor een zinnebeelt van een' liſtigen [B] aenſlagh genomen.

Toen Pittakus, een der zeven Griekſche Wyzen, eens vechten [C] zoude met Frinon, een overſte der Atheners, zynde een man van eene zeer groote ſterkte; hoe leide het Pittakus aen? Hy verbergde een net onder zynen ſchilt, en zoo dra hy zyn kans ſchoon zagh, worp hy 't Frinon over 't hooft, en overwon hem aldus [D].

[A] Liever in de zelve linker hant, achter den ſchilt, gelyk in 't vervolg Pittacus: in de rechte hand geve men haer enig geweer om den vyant te dooden.

[B] Het net zelve alleen wort menigmael voor liſten en lagen geſtelt, en 't is zoo wel by ons als by de Latynen een bekende ſpreekwys *iemant netten ſpannen* voor *lagen leggen*. Zoo is ook de ſtrik, zelf in de H. Schrift, een beelt van lagen. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XLVIII. cap.* 42.

[C] In een twee-ſtrydt over de grensſcheiding tuſſchen die van Athene en Mitylene, welkers overſte Pittacus was.

[D] Van die daed van Pittacus is afgekomen dat ſoort van gevecht, dat onder andere kampvechters by de Romeinen is in gebruik geweeſt. Namentlyk een der twe kampioenen, die tegen malkander gezet wierden was uitgeruſt met een Galliſche wapenruſtinge, ſtaende op zyn helmet een viſch: deze kampvechter droeg den naem van *Mirmillo*. Zyn tegenpartyder hadde in de rechte hand een net en in de linke een drietandige vork, en miſſchien ook een ponjaert op de zyde. Deze wiert genoemt *Retiarius* of *netman*. Als hy nu na den Visman met zyn net wierp, en deze het ontweek, placht de Netman al ſchertſende te zeggen: *ik wil den viſch vangen, niet u: waerom vlied gy voor my, Gallus?* Indien 't hem gelukte het net om 't hooft van zynen vyant te ſlingeren, trok hy hem ter aerde, en dode hem met zynen drietant, of ook dolk. Zie Strabo *Lib. XIII. pag.* 600. en aldaer Caſaubonus, Polyænus *Strat. Lib. I. cap.* 25. Lipſius *Saturn. Lib. II. cap.* 8. en anderen, door Pitiſcus aengewezen in zyn *Lexic. Antiq. Rom.* in 't woort *Retiarius*.

H O F.

EEne jonge Joffer met een ſchoon hulſel op, en voorts in groen weêrſchyn gekleet. Zy houdt met beide haere handen haer kleet voor wat op, zulx dat ze haere knien ontdekt. In dezen opgelichten ſchoot draegt ze veele kranſen, gevlochten van verſcheiden ſlach van bloemen, en met eene haerer handen houdt ze ook angels aen groene zyde draden, leunende zy wyders een weinigh aen een beelt van Merkurius, dat voor haer ſtaet. Achter zich heeft ze twee gulde boeien, van die ſoort die men aen beide beenen placht te ſluiten, zynde de ketens daeraen ook van gout, en de gront waerop zy ſtaet, ſteenachtigh, doch met veele bloemen beſtroit, die uit haeren ſchoot vallen. Zy heeft loode ſchoenen aen.

Het hof is een verzameling van aenzienlyke mannen, tot dienſt van een treflyk en voornaem perſoon. En hoewel ik van het zelve (zegt Ripa) met goeden gront zou kunnen ſpreken, ten aenzien van den tyt, dien ik van myne jongkheit of tot heden toe, daermede hebbe verſleten, zoo zal ik nochtans alleen den lof, door anderen aen het Hof gegeven, alhier verhalen. Zy noemen het hof eene Grootmeeſteres van 's menſchen leven, een ſteunſel der beſchaeftheit, eenen trap van welſprekentheit, een tooneel van eere, een' trans van hoogheit en een open velt van omgang en vrientſchap: zeggende voorts dat het zelve ons leert gebieden en gehoorzamen, een vrye en een ſlaef zyn, zwygen en ſpreken, eens anders wil volgen en zyn' eigen ontveinzen, den haet verbergen dat hy niemant beſchadige, en de gramſchap bedekken dat ze niemant quetſe. Wyders dat het ons ſtatigh leert zyn en geſpraekzaem, mildt en ſpaerzaem, geſtreng en vriendelyk, weelderigh en ſober. Vervolgens zeggen zy, dat het alle dingen weet, en ook alles verſtaet van de geheimeniſſen der Prinſen, van de magt der koningkryken, van 't verzorgen der ſteden, van 't aengaen der ondernemingen, van de verandering der fortuin, en, om alles in een woort te beſluiten, van alle de beſte en waerdigſte dingen in de geheele werelt, op welke onze arbeit en voornemen gegrontveſt en verzekert is. Om deze reden dan, wort het hof als eene Joffer afgebeelt, in wiens opgelichte kleet allerlei ſlach van bloemkranſen leggen, door welke de welriekende

hoedanigheit, die zy voortbrengt, vertoont wort. Maer nevens dit gezeide ſtrekt waerlyk het hof dikwyls veelen tot ſchade in hunne eige middelen, en tot een byna zeker gevaer van 't verlies hunner eere, 't welk door de bloote knien, als zynde die dicht by de ſchaemleden; alsmede van hunne vryheit, het welk door de boeien die omtrent deze Joffer geſtelt zyn vertoont wort; waerover Alciatus aldus zeit [A]:

Het ydel hof beſluit in ketenen van gout
Zyn gunſtelingen, die het voedt en onderhoudt.

De bloemen, op de dorre, onvruchtbaere en ſteenige aerde geſtroit, beduiden den ſchoonen ſchyn des Hovelings, die kunſtiger en gemaekter is om zynen heer wel te believen, dan van natuure om zich zelven te voldoen.

Ten hoof, op hoop van loon, is 't aenſchyn vol genegenheit,
Maer het onbeuſch gemoet vol van onwilge tegenheit

zegt Granida door Hooft. Doch gelief ons weêr te volgen.

Het hulſel op 't hooft meeſterlyk gemaekt, is een teken van weelde, maer met eenen ook van hooge en edele gedachten [B].

Door het weêrſchyne kleet wort aengewezen, dat het hof zeer veranderlyk is, gevende en ontnemende in een' korten tyt, en naer zyn welgevallen, de goetgunſtigheit van den Prins, en teffens ook alle middelen, eer en ſtaet.

Zy houdt met de eene hant eenige angels, gebonden aen draden van groene zyde, om aen te wyzen, dat het hof de menſchen door de hoop [C] vangt, gelyk de angel den viſch.

De loode ſchoenen betoonen, dat men in den hofdienſt ſtatigh zyn moet, en niet licht beweegt worden door den wint van woorden, of de ſamenrottingen van anderen, om niet te vervallen in haet, gramſchap, treurigheit en nyt, naer den wenſch der afgunſtigen.

Nef-

[A] Emblem. 86.

Vana Palatinos quos educat aula clientes,
Dicitur auratis nectere compedibus.

Over welke woorden Claudius Minos aentekent, dat Alciatus ziet op het zeggen van Diogenes Cynicus: die ziende, dat de Filoſoof Ariſtippus, een groot hoveling, vermaek ſchepte in 't prachtige leven der Vorſten, van hem zeide, dat hy aen 's Konings hof (namentlyk, dat van Dionyſius, tiran van Syracuſen) vaſt gehouden wiert door goude kluiſters om van daer niet te kunnen uitgaen. Boeien zyn zekerlyk een beelt van ſlaverny en dienſtbaerheit: (in hoedanigh een zin ook Seneka in een zekere ſamenſpraek van de Hartstocht en Reden, gezecht heeft, dat *het zot is zyne boeien, al zyn ze van goudt, te beminnen.* Zie Erasmus *Chil. 2. Cent. 4. ad. 25*) omdat de ſlaven by de ouden den akkerbou moeſten verrigten geboeit met ketenen: of die boeien nu van yzer zyn, dan van goudt, daer is geen ander onderſcheid tuſſchen als maer in den ſchyn, zynde de zaek de zelve; of mogelyk is de ſlaverny nogh des te zwaerder, als 'er een valſche ſchyn van vryheit wort overgelaten. Niet onaerdigh was eens het zeggen van den Griekſchen geneesmeeſter Democedes by Herodotus. Deze gevangen zynde in de veroverige van 't eilant Samos van de Perſen, en voor ſlaef weggevoert, hadde den verſtuikten voet van den Koning Darius, dien de Egiptiſche geneesmeeſters niet hadden kunnen helpen, gelukkiglyk gezet en genezen: waerom hy van dien Vorſt beſchonken zynde met twe goude boeien, hem vraegde, of hy hem daerom met een dubbelt quaet beloonde, omdat hy zyne vorige gezondheit door zyne hulpe hadde wedergekregen: oordelende aldus de goude kluiſters geen verlichtinge van ſtraffe, maer eene verzwaringe. En zoo is ook waerlyk het leven der hovelingen, wel ingezien zynde, meer dan een enkele ſlaverny.

[B] Al wat het hooft raekt vertoont in de beeldenſpraek doorgaens de gedachten. Zie onze aenmerking C. over de Herbergzaemheit.

[C] Die door de groene verf verbeelt wort. Zie een weinig verder de beelden der Hoop: En aengaende de angels, de beelden des Bedrogs.

Neffens haer wort het beelt van Merkurius geſtelt, dewyl die afgodt by de ouden voor een zinteken der welſprekentheit [D] ſtrekte, die men ziet dat een geſtadige gezellin des hovelings is.

Het hof is door verſcheide perſonen verſcheidentlyk uitgebeelt, naer de veranderingen der Fortuin die men in het zelve beſpeurt.

De Ridder Hooft levert ons in het eerſte deel des Toneelſpels van Granida een herderspraetje over het hof, dat heerlyk is, maer te lang om hier uit te ſchryven. De liefhebbers der Hollantſche puiktael gelieven dien Edelman zelf na te zien.

[D] Waerom hem ook by ſommige volkeren tongen wierden geoffert. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XXXIII. cap.* 40. en Cælius Auguſtinus Curio *Hierogl. Lib. I. cap.* 19. en Ovid. *Faſt. Lib. V. vs.* 668.

HONGER.

VAn den honger kunnen wy geen beter beelt voorſtellen dan 'er Ovidius in 't laetſte van zyn VIII boek der Herſcheppingen, van maekt. Hy voert Ceres in, die aen een Bergnimf gebiedt den Honger te halen, dien zy Erizichton in 't lyf doen varen wou. Deze Nimf dan vondt den Honger op een' ſteenigen akker, alwaer hy de weinige groente die daer te vinden was, met tanden en nagels uit de aerde trok en krabde. Zyne hairen ſtonden ruig als die van een raegbol, en de oogen ingevallen en diep in 't voorhooft. 't Aengezigt zagh 'er dootſch uit, de lippen paers en blaeu, en de tanden vuil en brokkeligh. Zyne huit was hart en doorzigtbaer, zulx dat men al 't gebeente en ingewant zien kon. Als een ledige zak hing zyn buik, en overal ſtaken de dorre ſchonken uit met hooge bulten. Zyn boezem was dor en ſchrael, en ſcheen aen 't ruggebeen vaſt te zyn. Maer het luſt my eens aen te hooren, hoe de Agrippynſche Zwaen dit de Sulmoaenſche naerzinge [A].

[A] Vs. 799.

Quæſitamque famem lapidoſo vidit in agro
Unguibus & raras vellentem dentibus herbas.

Hortus

* De Bergnimf.

*Zy * zoekt, met zorg belaên,*
Alom den Honger, vint en ziet hem dorenſtruiken
En onkruit op een rots met lange naglen pluiken,
En ſtomp geſchaert gebit. zyn oogen ſtonden hol.
Het hair zagh borſteligh, het aenzicht dootſch en dol.
De lip zagh wit. het ſlym hing morſigh aen de tanden.
Het vel was hardt. men mogt de beenen met de handen
(Zy ſteken door het vel) niet roeren, of hy ſteent.
Men zagh het ingewant door 't vel, het dor gebeent
Ter heupe uit, en de buik geleek geen buik met allen.
Men zoude zeggen dat de boezem ingevallen,
De borſt aen 't rugbeen vaſt gehecht hing naer beneên.
De magerheit vermeert de knokels aen het been.
De knieſchyf zwelt. de koot puilt uit aen zyne voeten.

Doch dit is een afſchuwlyk beelt. Laet ons overgaen tot de

Hortus erat crinis, cava lumina; pallor in ore,
Labra incana ſitu, ſcabri rubigine dentes,
Dura cutis, per quam ſpectari viſcera poſſent;
Oſſa ſub incurvis exſtabant arida lumbis:
Ventris erat pro ventre locus: pendere putares
Pectus, & a ſpinæ tantummodo crate teneri.
Auxerat articulos macies, genuumque rigebat
Orbis, & immodico prodibant tubera talo.

(1) Hier. Lib. V. cap. 21. Als een beelt van honger ſtelt Piërius (1) ons een *hond* voor, en brengt daertoe by uit den 159ſten Pſalm vs. 7. *Tegen den avont zullen zy zich omkeeren, en van honger verteeren gelyk de honden, de ſtad heen en weer doorlopende.* Dogh onze Taelsmannen hebben daer: *Tegen den avont keeren zy weder, zy tieren als een hont, en zy gaen rontom de ſtad.* Beter ter zaeke dienende, en de hongerigheit der honden te kennen gevende, is het, dat de Geneesheeren, gelyk Piërius zelf ook aenhaelt, een zekere quael, beſtaende in een onmatigen eetluſt, noemen met den naem van *hontshonger.* En hier komt ook te pas, dat de gezanten der honden by Phædrus (2) den hemel voor de tweede reis bekakt hebbende, die beeſten tot een ſtraf wierd opgelegt door Jupiter, dat ze gequelt zouden worden door honger: opdat ze naderhant des te beter poortvaſt zouden zyn. De honger wort ook bequamelyk verbeelt door een wolf met een open bek, of zich opvullende met aerde. Want een hongerige wolf zegt men dat met een wydt opgeſparden bek loopt, en zoo hy geen roof kan bekomen, dat hy alsdan aerde vreet: hoewel ſommige zeggen, dat dit roofdier zulks doet, opdat hy des te zwaerder zynde, wanneer hy enig beeſt aenvalt, daer de wolven gewoon zyn met hunne tanden aen te blyven hangen, het zelve des te eerder mag ter aerde vellen. *Pier. Hierogl. Lib. XI. cap.* 11. Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 3. *Ad.* 58. Een derde beelt van honger, of liever aenſtaenden hongersnoot, is een hoop ſprinkhanen, die een koornvelt afvreeten, *Piër. Lib.* 38. *cap.* 56. Als een beelt eindelyk van een oudt man, die door honger ſtorf, ſtelden de Egiptenaren een arent met een zeer krommen neb; omdat dezen vogel, als hy oudt wort, de bovenneb zoo krom overwaſt, dat hy op generlei wyze kan eten, en van honger moet ſterven; na 't verhael van Horus *Lib. II. Hierogl.* Piërius (3) voegt 'er by, dat de Grieken hierom hebben verdicht, dat 'er eens een man was geweeſt, die zynen gaſt hadde verongelykt, en om die reden door de Goden was verandert in een arent, en tot ſtraffe van zyne boosheit hadde moeten ondergaen, dat hy van honger verging.

(2) Lib. IV Fab. 17.

(3) Hier. Lib. XIX. cap. 15.

HOOP.

DIe ſchildert men als eene Jongkvrou, in 't groen gekleet, en met een bloemkrans verzien. Zy houdt eenen Kupido in den arm, en geeft hem haere borſten te zuigen.

De

De bloemkrans, om de reden, die hierna in de ſchets der Hoop, naer den gedenkpenning van Klaudius, van de leli breder gezegt zal worden, beduit de hoop; omdat wanneer wy de bloemen ontloken zien, de aenſtaende vruchten ons eene goede verwachting geven.

Door den Kupido, die de borſten dezer jongkvrou zuigt, wort te kennen gegeven, dat de hoop een waerachtigh voedſel der liefde is; want waer de hoop ontbreekt, verdwynt de liefde ook zeer haeſtigh. En dewyl de hoop eene hartstogt is die gepaert gaet met een begeerte om de beminde zaek te genieten, zoo is het zeker, dat de hoop zonder de liefde, noch de liefde zonder de hoop [A], lang beſtendigh kunnen zyn. En gelyk een

[A] Dit lydt echter wel grotelyks tegenſpraek. Want dat de liefde kan blyven duuren, de hoop al lang verloren zynde, blykt zelfs aen die ongelukkige Minnaers, die buiten alle hoop geraekt van hunne Beminde te genieten, zich zelven uit wanhoop van 't leven hebben berooft: het welk zy niet zouden gedaen hebben, indien zy zich te gelyk met het verlies van hunne hoop ook hadden kunnen ontdoen van de liefde. Voorbeelden van die zotheit, indien iemant na dezelve nieuwsgierigh mochte zyn, zal hy vinden by Broukhuizen over Propertius *Lib. I. El. 6. vs.* 24. en over Tibullus *Lib. II. El. 7.* vs. 1. Maer ook zoo iemant het advys der Stoiſche Filoſofen dezen aengaende eens wilde innemen, die zouden hem zeggen, dat zy oordeelen, (welk oordeel wy echter elders hebben veroordeelt: gelyk wy nog doen) dat een wys man, wanneer hy alle hoop verloren heeft om ooit een gelukkigh leven te zullen leiden, zich uit zyne rampen moet redden door een vrywillige doodt: en echter verlieſt niemant, geloof ik, de liefde tot een gelukkigh leven, al verlieſt hy de hoop. Maer hier van afſtappende, keeren wy ons tot de beſchryving van het tegenwoordige beelt, om onze gedachten, dien aengaende te zeggen. Wy geloven dan, dat deſſelfs Opſteller dezen Kupido by de Hoop heeft overgenomen van Alciatus (1), hebbende de verbeelding of al willens verſchikt en de uitlegging daer door een weinigje verandert, of de mening van Alciatus niet wel begrepen. 't Is de moeite waerdig, dat wy die beſchryving der Hope hier nederſtellen. Het is een Vrouw met het gezicht ten hemel gekeert, gekleet in 't groen, met enige gebroke pylen in de hant, en zittende boven in den mont van een kiſt. By haer ziet men een Kraei, de Goede Uitkomſt, Kupido, en Nemeſis de Godinne der Wraek: en voor haer heen gaen de Inbeeldingen. Wat het gezicht ten hemel gekeert, en 't groene kleedt beduiden, wort hier naderhant gezegt. De gebroke pylen beduiden, dat de menſch hoopt zoo lang hy leeft, en dikwils om geen andere reden de pylen des doots verbreekt, dat is, zyn leven, dat hy wars is, behoudt, als omdat hy hoopt, dat het hem nog eens zal beter gaen. Zie zulks fraei voorgeſtelt by Ovidius *Lib. I. Pont. Ep. 6. vs.* 19 *& ſeqq.* en Tibullus *Lib. II. El. 7. vs.* 2. met de aentekeningen van Broukhuizen, vooral het aldaer aengewezen gedicht op de Hoop, door een onbekent Poëet, in de Catalecta van Joſephus Scaliger *Lib. I. tit.* 18. Op den mont van een kiſt plaeſt haer Alciatus, omdat Heſiodus (2) verziert, dat Pandora de kiſt, die Jupiter met alle ziektens en rampen voor den menſch hadde vervult, geopent hebbende, alles daer uitvloog, en zich door de werelt en onder alle menſchen verſpreide, behalven de Hoop, die geheel onder in was, en in den mont van de kiſt bleef hangen, omdat Pandora het dekſel toeſmeet, eer ze 'er nogh uit was: te kennen gevende, dat zelf in de uiterſte rampen de Hoop den menſch nogh byblyft. De kraei wort haer toegevoegt, omdat deze vogel by de ouden wiert gelooft toekomende dingen, en wel veeltyts iets goets, te voorſpellen: gelyk wy over de Bygelovigheit hebben aengewezen. De hoop nu ſtrekt zich uit tot een toekomend goed. Ook vint men by Alciatus een zinſpeling op die kraei, die naer 't verhael van Suetonius (3) onder de regeering van Domitianus op het Capitolium was komen zitten, en gezegt hadde in 't Grieks, *alles zal wel zyn:* waerop iemant een puntdicht maekte, waerin hy zeide dat die kraei, niet hebbende kunnen zeggen, *alles is wel*, (omdat voor het tegenwoordige alles qualyk was) gezegt hadde *alles zal wel zyn;* namentlyk zoo ras Domitiaen zoude zyn geſtorven, wiens doodt die kraei door dat zeggen wiert gelooft te voorſpellen, en alzoo hope gaf van een groote en gewenſchte zaek. De Goede Uitkomſt ſtaet by de Hoop, omdat alle hoop naer eene goede uitkomſt verlangt: en de

(1) Embl. 44.

(2) Oper. & Dier. v. 90.

(3) Domit. cap. ult.

Kupido,

menſch, die naer de neiging der natuur, en naer de reden leeft, noit naer 't quade verlangt; alzoo hoopt hy altyt op 't goede: en omdat het goede zonder moeite gekent kan worden, zoo beweegt het den menſch lichtlyk om 't zelve te beminnen, daerop te hoopen, en het verkregen hebbende, zich deswege te verblyden. Auguſtinus zeit over den CIV Pſalm, 't geen toepaslyk op ons onderwerp is, *dat de liefde zonder de hoop niet tot het wit van haere begeerte komen kan.*

Kupido, die 'er by geſtelt is, betekent niet anders als de groote begeerte, daer de hoop doorgaens mede is verzelt: drukkende het woort *Cupido* zelfs in 't Latyn niets anders uit als een ſterke *begeerte.* De Inbeeldingen, die vooruit gaen, zyn die gedachten van heerlyke zaken, die 'er noodtzakelyk moeten opryzen in de gemoederen der genen, die iets geweldigh begeeren en hopen, belovende zich wonderen van 't gehoopte goed, als ze 't eens zullen hebben verkregen: hoedanige gedachten Alciatus niet onaerdigh noemt *ydele droomen van wakende menſchen.* Eindelyk vint de Wraekgodin hier plaets om te ſtrekken tot eene vermaninge, dat men zyne hoope maet en pael moet ſtellen, en geen al te grote zaken begeeren: of dat anders de Godin Nemeſis, die gelooft wierde de al te grote voorſpoet en hoogmoet der menſchen te temmen, ons met haere ſtraffe zoude achtervolgen. Vergelyk ook het 46 Zinnebeelt van Alciatus, en 't geen over beide gezegt is door Claudius Minos: uit wien wy ook deze zinſchets der hope, eer wy eindigen, gemaekt door B. Dardanius, onzen Lezer moeten mededeelen. Hy maekt ze een Godin, gebooren uit de Duiſterheit der zaeken, en opgezoogt door de Lichtgelovigheit. Achter haer gaen de Verheugingen, die haer na juichen, en voor haer uit gaet de Vrees. Zy ziet op na den Hemel, verwachtende van daer de vervullinge van haere begeerte. Doch ze trekt haer helder wezen wat donkerachtigh, omdat zy zich bedroeft zoo menigmael zy haer wenſch ziet verydelt. Zy gaet krom op een ſtok: omdat, terwyl zy zich met een blinde inbeelding voedt, de ouderdom haer heimelyk heeft bekropen: en zy wankelt in haere treden, om dat de hoop onzeker en bedriegelyk is, verliezende dikwils dat geene, dat ze al meende te hebben gegrepen en wel degelyk vaſt te houden.

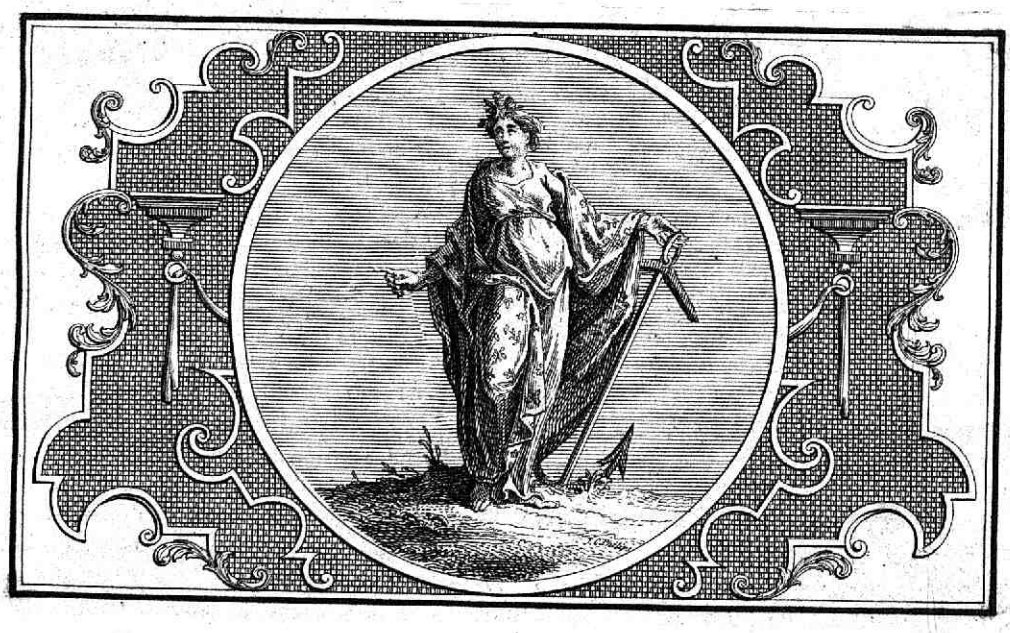

HOOP.

EEne Vrou in ſaffraenverw gekleet, en met een bos bloemen op 't hooft. Haere kleedy is met verſcheide kruiden en planten bezet, en zy houdt een anker in de ſlinke hant.

De hoedanigheden van 't goede, naer het welke wy mogen verlangen, zyn

zyn tweederlei: de eerſte is het eerlyke, de andere het nuttige. De eerſte [A] wort door den bloembos te kennen gegeven, dewyl de eer een ſieraet is, de tweede door 't anker, als zynde een noodhulp in 't grootſte gevaer der fortuine.

Zy draegt een ſaffraengeel gewaet, gelyk men dusdanigh een kleet ook aen Aurora of den dageraet geeft, die niet zonder reden by de Atheners den naem van Hoop [B] droeg, naerdien de aenkomſt van den dagh alle dingen als vernieut, en men alsdan ook op nieu begint te hoopen op 't gene verloren was.

[A] Wat te verre gezogt. De bloembos en kruiden zoude ik liever toepaſſen als in het tweede beelt hier na volgende. Wat het anker belangt, het zelve betekent eigentlyk de vaſtheit der hoope, die Paulus noemt Heb. VI. v. 19, *een anker der ziele, het welke zeker en vaſt is.* Zie Pierius *Hierogl. Lib.* 45. *cap.* 14 *en* 15. Met een ander zinnebeelt, ontleent van ſchepen, ſtelt Alciatus *Embl.* 43, voor hope die naby is, de ſtarren van Caſtor en Pollux, aen den hemel verſchynende, terwyl een vaertuig in zee door winden en baeren wort geſlingert en in gevaer gebragt van te vergaen: omdat die twee ſtarren verſchynende, te kennen geven, dat 'er ſtilte voorhanden is. Zie Claudius Minos over dat Zinnebeelt.

[B] Vanwaer de Schryver dit gehaelt heeft, is my geheel onbekent; en de zaek misſchien onwaer. Zaunslifer heeft het een weinigje verſchikt, en zegt bladz. 25. *De Athenienſers evenaerden de hoope met den morgenſtont.* Maer dat maekt my al geen hair wyzer of zekerder. Ik wenſchte dat men zyne Schryvers, die zulks getuigden, hadde aengewezen.

HOOP.

EEn jong Maegdeke, dat vrolyk, en met een lang, doorſchynend en ongegordt gewaet bekleet is. Zy houdt met twee vingeren een klaver ten toon, en licht met de andere hant haer kleet op. Voorts gaet ze op haere teenen.

Men verbeelt ze jong, omdat ze begint als de kinders [A]: want gelyk men van de zelve hoopt, dat ze goet worden zullen, alzoo kan ook een menſch, in 't geene hy nogh hoopt, zich niet volkomen verblyden.

Vrolyk wort ze vertoont, omdat al het gevolg, van 't geen de menſch hoopt, hem blyſchap aenbrengt. Wyders verbeelt het lang en doorſchynent kleet, dat alle hoop lang is, en dat men door de zelve zyn begeerte of verlangen beſchouwt.

Dat ze in een gewaet zonder gordel vertoont wort, geſchiet omdat de hoop de waerheit niet bint noch omvangt, maer alleenlyk vat het gene haer als uit de lucht aenwaeit [B].

De klaver [C] is het eerſte dat van alle gezaeide kruiden voortkomt; en dit is 't dat genoemt wort, het groen der hoope.

Zy gaet op haere teenen, omdat de hoop niet vaſt ſtaet; en ons altyt het geen wy hoopen veel groter ſchynt, dan 't geen wy hebben en bezitten.

[A] Daer men vruchten van hoopt, als zy mannen zullen geworden zyn: welk zelfde ook de bloemen en kruiden by andere beelden der hoop te kennen geven. Haer jonkheit kan ook verbeelden, dat de goede hoop den menſch altyt friſch en jeugdigh houdt, en te rug trekt van de doot: gelyk over 't eerſte beelt der hoop is aengewezen.

[B] Het komt my waerſchynelyk voor, dat de beſchryvinge van dit beelt is getrokken uit een penning van den Keizer Hadrianus, voorkomende by Oudaen *bladz.* 317 of 280. daer de wint in haer kleet ſpeelt: waer van wy de uitlegging, gelyk ook waerom ze haer kleet oplicht, den Lezer verzoeken by Oudaen zelven na te zien.

[C] Mogelyk is dat de leli, die men op de penningen ziet, of liever enige kruiden, gelyk Oudaen wil. Zie het volgende beelt.

HOOP.

OP eenen gedenkpenning van Klaudius ſtaet een Vrou verbeelt met een groen kleet [A] aen, en een leli in de hant, omdat een bloem de hoop betekent, die eene verwachting [B] van 't goet is, gelyk in tegendeel de vrees eene ontroering is van 't gemoet in de verwachting van 't quaet. Aldus, wanneer wy de bloemen [C] zien, zoo hoopen wy op vruchten, die ons ook vervolgens door den loop der natuur gegeven worden, om onze hoop niet te bedriegen. En hoewel alle bloemen [D] de hoop in ons verwekken, zoo wert nochtans de leli, als eene bloem die boven alle de andere in aengenaemheit uitmunt, door de ouden, naer Piërius zeggen, in 't byzonder gebruikt [E] tot een zinnebeelt der hoope.

In

[A] Wie zal de kleur des kleets onderkennen op een penning? 't Is een byvoegſel van den Italiaen, hoedanige wy 'er al meer hebben ontmoet. Zoo ook in 't volgende beelt.

[B] Volgens de bepaeling van den Platoniſchen Filozoof Speuzippus, by Piërius, *Hierogl. Lib. LI. cap.* 23. *&* *Lib. LV. cap* 9.

[C] Ovid. Faſt. Lib. V. v. 263.

Si bene floruerint ſegetes, erit arca dives &c.

Dat is, naer Hoogvliets vertaling:

Als 't kooren bloemen geeft, dan zal de dorſchvloer zwoegen:
En bloeit de wynſtok wel, de wyn zal vergenoegen
En vreugde geven: als de olyfboom ſierlyk bloeit,
Is 't een goet pronkjaer, dat van oly overvloeit, enz.

[D] Zie Piërius, ter plaetſe zoo even gemelt.

[E] Daerom wil hy (1), dat ook Virgilius (2), ter plaetſe daer hy ſpreekt van Marcellus, den zuſters zoon van Auguſtus, een jongeling van een uitmuntende hoop, maer die den Romeinen ſchielyk ontrukt wierd, zoude lelien geſtrooit hebben op deszelfs graf, om de kortheit van die hoop te kennen te geven, gelyk de leli een bloem is van korten duur, zoo als Horatius (3) dezelve noemt. Virgilius woorden zyn, naer Vondels vertaling:

(1) Hier. Lib. LV. cap. 9.
(2) Æneid. Lib. VI. v. 884.
(3) Lib. I. Od. 36. v. 16.

Het hemelſch noodlot, door geen aerdſche maght te dwingen,
Zal deze telg alleen de wereld laten zien,
En niet gedogen, dat zy bloeie, enz.

En wat verder:

Geen knaep uit Troiſchen ſtamme en Frigiſche afkomſt gaf
Aen zyn Latynſch geſlacht die hoop van triomfeeren:
Noch Romulus landou zal nimmer dus braveeren
Op eenigh voeſterkint.

En eindelyk:

Brengt lelien en plukt geheele bedden af,
Dat ik met purperverf en bloemen 't edel graf
Beſtroie, enz.

Maer tot het voornaemſte bewys van deze zinnebeeldiſche betekenis der leli, ſtelt Piërius den alhier gemelden penning van Klaudius met meer andere diergelyke van andere Keizeren, met het opſchrift van *Hoop*, enz. Doch het is zeer onzeker, of die drie bladertjes, die 't beelt, op deze penningen ſtaende, vertoont, wel een leli zyn, alzoo 'er op een penning van Peſcenninus Niger niet drie, maer vier bladertjes gezien worden; menende Oudaen (4) niet te onrecht, dat daerdoor alleenlyk allerlei groene en groeiende kruiden worden vertoont; zynde dezelve een zinſchets der Hoope, gelyk wy over de vorige beelden gezien hebben. 't Kon ook wel zyn, dat de Italiaen uit deze leli of drie bladertjes, zyne klaver in 't vorige beelt heeft verzonnen. Ondertuſſchen moeſten wy hier, als een voornaem zinnebeelt der Hoope, by Piërius (5) niet voorbyſlaen den Amandelboom, omdat dezelve, voor alle andere boomen bekleet met bloeſſem,

(4) Roomſche Oudh. bladz. 318 of 280.
(5) Hier. Lib. LI. cap. 23.

niet

In 't groen [F] is ze gekleet, ter gelykenis van de kruiden, die ons hoop geven van eenen goeden oogſt.

niet alleen hoop geeft van zyn eige vruchtbaerheit, maer ook een goet gewas van andere vruchten belooft, volgens de aenmerking van Virgilius, (6).

Contemplator item, quum ſe nux plurima Sylvis
Induet in florem, &c. (6) Georg. Lib. I. v. 190.

Dat is:

Sla gaê, dat u, indien de amandelboom alom
Op 't heerlyk ſt bloeie, en meer met bloeſem ſta ontloken,
Dan bladen, en de tak ſchier krom hange, en gebroken
Van vruchten, en het ooft te zegenryk beſta;
Een ryke koorenoogſt op 't velt te wachten ſta.

Vondel had hier gezegt, *en meer met bladen ſta ontloken dan bloeſem:* doch te onregt. Zyne vertaling in onrym heeft het hier beter gevat, namentlyk zoo, als wy zyne woorden nu verſchikt hebben.

[F] Zie onze aentekening B over 't eerſte beelt *Arbeit*, I Deel, bladz. 72. Om zyne geduurige groenheit wil ook Piërius (1) dat de *Olyfboom* een beelt is van de hoop (1) Hier. Lib. LIII. cap. 15.

HOOP.

EEne Vrou, die in 't groen gekleet zynde, met de ſlinke hant de ſlip des kleets oplicht, en in de rechte eene drinkſchael houdt, waerin een leli leit. Aldus vindt men ze vertoont op eenen gedenkpenning van Keizer Adrianus [A].

[A] Met het omſchrift *Spes P. R.* dat is, *Hoope des Romeinſchen volks*, volgens het getuigenis van Piërius, *Hierogl. Lib. LV. cap.* 9. Hoewel deze enkel van de leli ſpreekt, niet van eene drinkſchael, daerze in leit. Gyraldus (2) zegt, dat 'er in de drinkſchael leit; niet een leli, maer dat 'er een beker of kelk in ſtaet gemaekt, na 't fatſoen van een bloem. In 't voorbygaen moeten wy aentekenen, dat men by Gyraldus vindt door een drukfout *Juſtitiæ lacinia*, dat is, *de ſlip der Gerechtigheit*, in plaets van *inſtitæ lacinia*, dat is, *de ſlip van haeren tabbaert:* het welke wy daerom waerſchuwen, omdat wy met verwondering zien, dat ſommige Geleerden *Juſtitiæ lacinia*, uit Gyraldus zoo geruſt hebben nageſchreven, als of het zeer goet was. Oudaen (3) brengt ook een penning van Hadrianus te voorſchyn, daer de Hoop op ſtaet, heffende met de rechte hant een leli, of de bladen van eenig kruidt omhoog, en houdende in den ſlinker arm een hoorn des overvloets, en met de ſlinke hant het roer van een ſchip, ſtaende op de wereld, met het zelve omſchrift van *Spes P. R.* Deze en alle diergelyke penningen verbeelden de Hoop van welvaeren en voorſpoed, die de Romeinen ſtelden, of wilden ſchynen te ſtellen, op de wyze en goede Regeering hunner Keizeren.

(2) Hiſt. Deor. Synt. 1. col. 30.

(3) Roomſche Oudh. bladz. 318 of 280.

HOOP. [GODLYKE, ZEKERE]

EEne jonge Maegt, gekleet als voor gezeit is, en met de handen ſamengevoegt, die ze hemelwaert opheft, waerheene ze ook haere oogen keert.

Gelyk de werelt en de menſchen, die ſterflyk en onzeker zyn van duurzaemheit, door zich zelve geene werking van een zeker en vaſt goet kunnen voortbrengen, alzoo ſchenkt Godt, die een gever alles goets, en de waerachtige gront van alle menſchlyke hoop is, alles, en bezit ook alles volmaektelyk in zich zelven: om welke reden deze beeltenis de oogen [A] en gevouwe handen ten hemel verheft, gelyk ook de Profeet zeit *Zaligh is hy die zyne oogen van d'ydelheit en valſche zotheden afwent;* ziende dit op zulken, die zich met hun gemoet en gedachten edel maken, hoopende en verlangende naer dingen, die onverderflyk zyn, en de veranderingen des tyts, mitsgaders de toevallen van dit ſterflyk leven, niet onderworpen.

Zy wort jong vertoont, omdat ze gezont, ſterk, bevalligh en welgegront zyn moet, dewyl men niet hoopen kan, 't geen men niet bemint, nochte iet behoort te beminnen daer geene hoop van 't goede of van 't ſchoone in is. Deze hoop voorts is, naer 't zeggen van Hieronimus, *Ep.* 5, niets anders dan eene verwachting van de dingen, in welke wy vertrouwen hebben.

[A] Het uitzien na iets, betekent deszelfs verwagting. Zoo ſtaet 'er, Pſ. 121. v. 1. *Ik heffe myne oogen op na de bergen, van waer myne hulpe komen zal.* En Pſ. 123. v. 1, 2. *Ik heffe myne oogen op tot u, die in de hemelen zit. Ziet, gelyk de oogen der knechten zyn op de handt hunner Heeren; gelyk de oogen der dienſtmaegt op de handt haerer vrouwe: alzoo zyn onze oogen op den Heere onzen Godt, tot dat hy ons genadig zy.* Claud. Min. in Alciat. Embl. 44. Zie voorts onze aenmerking D. over het derde beelt des Gebeds, I. Deel, bladz. 413: en B over dat tweede Beelt, bladz. 410.

HOOP VAN DEN ARBEIT.

DEze verſchynt al mede als eene Vrou in een groen gewaet. Met de eene hant houdt ze koorn in haeren ſchoot, terwyl ze met de andere het zelve ſchynt te zaeien.

Aldus wort te kennen gegeven, dat de hoop een verlangen is naer eene goede zaek, maer met kennis en bequaemheit om de zelve te kunnen verkrygen: want men weet by ervarenis, dat het koorn, op eene behoorlyke manier gezaeit, zich vermenigvuldigt: ook werpt men het weinige vrywilligh wech, op hoop dat het overvloedigh [A] weder inkomen zal, ſchoon zulx door veele toevallen [B] belet kan worden. Dante zingt [C] over deze ſtof op dus eene wys: *De hoop is een zekere honigh met alſem gemengt, en geeft dan eens een' zoeten, dan eens een' bitteren ſmaek; waerin onze begeerte zich vernedert en verheft, totdat de doot een ſtilzwygen brengt over alles.*

[A] Tibul. Lib. II. Eleg. 6. v. 21.
Spes alit agricolas: ſpes ſulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.

[B] Zie Broukhuizen over de zoo terſtont aengehaelde woorden van Tibullus.

[C] Speranza è un certo mel miſto d' aſſentio,
Che hor dolce, hor aſpro il tempo al guſto porge,
In cui noſtro deſio s'abbaſſa & ſorge,
Fin che la morte al tutto pon ſilentio.

HOOP. [VALSCHE]

BElangende de hoop komt hier het leſte beelt te voorſchyn als eene groote en jonge Meit, wiens hairen ſteil omhoog ſtaen, en zy voorts met bloote borſten. Slechts een oog heeft ze in 't voorhooft, maer twee groote vleugels aen de ſchouderen. In de rechte hant houdt ze een wolk, en in de ſlinke eenen nachtuil en een kauword.

Jong wort ze gemaelt, omdat, gelyk deze oudde ongeſtadigh is, dus danigh eene hoop ook ras verflaeut en bezwykt, als veſtende zonder gront zich op zaeken die buiten reden en behoorlykheit zyn.

Een oog heeft ze maer, omdat een menſch, aen wien het licht der wereltſche dingen ontbreekt, en die nochtans geen ander vertrouwen, of eenigh ander licht, dat uit geloof of godtsdienſt voortkomt, heeft, ('t geen evenwel het rechte tafereel is * in de ſchipbreuk eener vervalle hoope,) alle licht van hoope geheel verlieſt en deerlyk wanhoopt.

* Zie Fedrus Fab. IV. boek 21 Fabel, en Hoogſtratens Aenmerk. daerover.

Met zeer groote vleugelen wort ze geſchildert, omdat onder haere ſchaduw [A] veel volks ſchuilt, want het getal der zotten is zeer groot.

De wolk vertoont, dat deze hoop, gelyk een wolk, die door den wint ſnel verdreven wort, vervliegt en verdwynt [B], zonder dat het de menſch merke.

De wereltſche hoop wort ook by den nachtuil vergeleken, die meeſt in het duiſter vliegt, omdat ze den glans van 't licht, 't welk Jezus Kriſtus onze Heer is, en daer nevens den toevloet zyner genade, ontbeert. Hierom dan wort ze met eenen nachtuil in de hant vertoont, en men geeft vervolgens deze hoop de logens, droomen, valſche werken en ydele giſſingen tot eenen ſtoet en gevolg.

Met naekte borſten wort ze gemaelt, omdat ze een' ieder vry en gulhartigh met haere melk voedt.

De kauword die in eenen zeer korten tyt waſt en zich verheft, maer daerna ook wel haeſtigh ter aerde valt en verdort, beduit [C], dat de hoop, van welke wy in dit beelt ſpreken, hoe hooger men ze ziet opſtygen, hoe eer men ze in gevaer ziet van te niet te gaen, en in rook te verdwynen, omdat ze qualyk gegront is.

[A] De vleugels konden anders ook verbeelden, dat een ongegronde hoop lichtelyk wegvliegt.

[B] Uit die aenmerking hebben ook de oude Fabelſchryvers verdicht, dat Ixion, de ſtoutheit hebbende gehad om Juno te verzoeken tot een byſlaep, zy een wolk, die ze haere gedaente gaf, in haer plaets hadde geſtelt, en alzo de booze hoop van Ixion verydelt. *Calius Auguſtinus Curio Hierogl. Lib. I. cap.* 40. *Hyginus fab.* 62. Het verydelen van iemands hoop ſtelt Piërius (1) ook voor met een kreeft, by wiens bek zich een hant vertoont: omdat 'er in Italien een zeker ſoort van rivierkreeften is, die, wanneer men hen nu gemakkelyk ſchynt te kunnen grypen, zeer ſnel achteruit ſchieten, en het ontvluchten. Waerom hy ook meldt van een ſpreekwys der Italianen, zeggende tegen iemant die in zyne hoop is bedrogen, en te vergeefſch iets heeft bezogt, dat hy op *de kreeftejagt geweeſt is.* Anderen hebben een valſche hoop verbeelt door een hant die een ael by den ſtaert heeft, dewelke daer geenszins is vaſt te houden. Gelyk zy in tegendeel een zekere hoop in een hachelyke zaek verbeeldende, die hant een vygeblad toevoegden; zynde deszelfs ruwheit bequaem om den ael wel te houden. Piërius *Hierogl. Lib. XXIX. cap.* 33 & 34. *Erasmus Chil.* 1. *Cent.* 4. *Adag.* 94 & 95. Van de zelve betekenis is *een dolfyn aen den ſtaert gebonden;* zoo om de glibberigheit van den ſtaert, als omdat hy in dat deel voornamentlyk ſterk is. *Eraſm. ibid. Ad.* 93.

(1) Hier. Lib. XXIII cap. 41.

[C] Piërius (2) legt deze Beeldenſpraek anders uit: namentlyk dat de kauword als een opgeblazen buik is, en veel voedzel ſchynt te beloven, daer het ondertuſſchen zeer gering en ſmakeloos is: gelyk ook de valſche hoop wel groote verwachtinge verwekt, maer ondertuſſchen op niets uitkomt. Daerom hebben ook de Droomverklaerders de kauword uitgelegt als een voorſpellinge van ydele hoop. Het zelve word betekent door afgekapte handen: omdat, de handen afgehouwen zynde, alle hoop verydelt is om het werk tot dat einde te brengen, dat men hoopte en zich hadde voorgeſtelt, *Piër. Hierogl. Lib. XXXV. cap.* 31.

(2) Hier. Lib. LVIII cap. 12.

HUISBESTIERING.

EEne bedaegde Vrou, eerwaerdigh van aenzien, en met olyftakken gekroont. Ze houdt in de ſlinke hant een' paſſer, en in de rechte een ſtokje. Neffens haer ſtaet een ſcheepsroer.

Naerdien 'er tot den welſtant en 't geluk der burgerlyke gemeenſchap en ſamenleving eene vereeniging van veele huisgezinnen vereiſcht wort, die onder eenerlei wetten leven, en naer de zelve worden beſtiert; en het ook nodigh is dat ieder huisgezin zyne byzondere wetten hebbe, en wel zulke, die veel naeuwer gaen dan de algemeene, opdat het door behoorlyke orde in zynen ſtant blyve; zoo is deze manier van een huisgezin te beſtieren, door de Grieken *Oeconomia* genoemt, het eerſte deel van welk woort een *huis* en het leſte eene *wet* betekent. En dewyl elk huisgezin in drie opzichten aengemerkt wort, die tot deszelfs beſtaen, als zoo vele leden, behooren, te weten de meeſter en zyne dienaers, de vader en zyne kinders, de man en zyne vrou, zoo wort dit beelt met een ſtokje [A] in de hant vertoont, betekenende het zelve de heerſchappy die de meeſter over zyne dienaers voert; gelyk het roer [B] de zorg en beſtiering beduit, die een vader over zyne kinders behoort te hebben, opdat ze in de zee van de dartelheden en welluſten der jongelingſchap, van den wegh der deugt niet zouden afwyken, op welken men met alle mooglyke naerſtigheit hen behoort te leiden.

De olyfkrans [C] beduit, dat een goet huisvader vooral zorg dragen moet, om den vrede in zyn huis te onderhouden.

De paſſer [D] leert, dat elk zyn vermogen en middelen dient te meten, en naer de zelve, in 't uitgeven en anders, zich te voegen, om aldus zyn huisgezin te onderhouden in goeden ſtant en geduurzaemheit. En ten dien aenzien verbeelt men de huisbeſtiering als eene bedaegde vrou, hoedanigh eene oudde deze laſt beſt voegt, als hebbende ervarentheit van de wereltſche handelingen, gelyk voorts blykt uit een puntdicht, door een edel vernuft [E] geſtelt, 't geen wy drokheitshalve dus in onrym moeten nazeggen: *Gelukkigh is dat huis, 't welk door eene moeder, die niet verquiſtende maer vlytigh en ſpaerzaem is, met een' vaſten teugel beſtiert wort: die de klip-*

 pen

[A] De roede als een beelt van tuchtiging en gezagh, hebben wy aengeroert over 't vierde beelt des Gebeds, *I Deel bladz.* 519. Zie de plaetſen van Piërius aldaer aengewezen.

[B] Zie onze aenmerking A over 't derde beelt der Geruſtheit, *I Deel bl.* 476.

[C] Zie naderhant de beelden der Vrede. Voorts ziet dit voornamentlyk op het derde deel van een goede huishouding, als rakende wel allermeeſt den man en de vrouw.

[D] Zie het beelt Beſpiegeling, *I Deel bladz.* 141.

[E] Wie dit edel Vernuft zy, weet ik niet: maer de Latynſche vaerzen vinde ik by den Italiaen, luidende aldus:

Illa domus felix, certis quam frænat habenis
Prodiga non æris mater, & ipſa vigil:
Quæ caveat nati ſcopulis, ne forte juventus
Allidat, ſævis nec ſuperetur aquis:
Ut bene concordes cuncti ſua juſſa capeſſant,
Unaque ſit varia gente coacta domus.
Si caput avellas, migravit corpore vita:
Sic ſine matre proba quanta ruina domus!

pen vermydt, tot heil van haeren zoon, opdat zyne jeugt op de zelve geen ſchipbreuk lyde, en door de wrede wateren worde vorſlonden: die bezorgt datze alle eendrachtigh zyn, en haere bevelen doen, en dat het huisgezin, al is het uit menſchen van verſcheiden lantaert vergadert, een zy. Gelyk het leven uit een lichaem, indien men het hooft daervan afhouwt, verhuiſt; alzoo ſtort een huis in, in 't welk geen vroome huismoeder is.

H U L P.

NIet onheblyk wort de hulp, dunkt ons, uitgebeelt in de geſtalte van eenen Man op 't beſte van zyn leven, in 't wit gekleet, en met eenen purpren mantel over dat onderkleet heene. Hierenboven ſchiet 'er eene klaerblinkende hemelſtrael nevens hem neder, die hem geheel verlicht, terwyl hy op 't hooft eenen olyfkrans draegt, en aen den hals eene goude keten, daer een hart aen hangt. Hy ſteekt den rechter arm en deszelfs geopende hant, rechtuit, en met de ſlinke hant houdt hy eenen pael vaſt, die in de aerde ſtaet, en om welken een groene en vruchtdragende wynrank zich heeneſlingert. Aen 's beelts rechter zyde ſtaet een ojevaer.

De hulp verbeelt men als een man, van oudde als gezeit is, dewyl een jongeling [A] wel naer de deugt werken kan, maer door de nieuheit en hette van 't bloet geheel genegen is tot zaeken die de uitwendige zinnen aengaen; en wat eenen ouden belangt, Ariſtoteles (1) zeit, dat zulk een tot gierigheit geneigt is, omdat de ervarentheit dien geleert heeft, hoe moeilyk het valt goederen te verkrygen, en hoe licht men de zelve verliezen kan; en daerom zyn zulke luiden doorgaens zeer inhoudende, als het op 't helpen van anderen aenkomt, hebbende die gryze taeiaerts twee honden, om zoo te ſpreken, by hen; d' een is de begeerlykheit om te hebben, en d' ander de vrees voor 't verliezen. Evenwel is dit mede waer, dat de oude menſchen, dewyl ze door de ondervinding geleert zyn in de dingen des voorleden tyts, wel goeden raedt geven kunnen, en dat is niet zelden ook een groote hulp.

(1) Rhet. Lib. II.

[A] Zie boven, het beelt Herbergzaemheit, *bladz.* 18, en onze aenmerking A over 't eerſte beelt der Eigenbaet, *I Deel, bladz.* 384.

Het

Het witte kleet [B] wyſt aen dat de daden van hulp oprecht en zuiver zyn moeten, en vry en verre van alle eigenbaet, die op des menſchen eigen voordeel uit zynde, de edele en deugtlyke werken hindert en te rug zet.

De purpere mantel beelt de liefde [C] uit, die altyt genegen is om een ander te helpen, en in de elende by te ſtaen; zynde zy eene godtvruchtige neiging die zuiver en in't gemoet vierigh is neffens Godt en zyne ſchepſels. *Den zwakken by te ſtaen is een werk van liefde* zeit S. Gregorius [D].

De heldere en klaere ſtrael die uit den hemel daelt en deze beeltenis verlicht, drukt de godtlyke hulp uit, die alle andere hulp verre overtreft, gelyk ook Homerus zeit [E]: *Ieder menſch verlangt naer de godtlyke hulp.* Voorts in het boek der Heilige Plichten vint men [F]; *O Godt! zie toch op myne hulp. Heer! haeſt u om my te helpen.* En elders [G], *Myne hulp is van den Heere.* En verder [H], *Myn helper en bewaerder zyt gy, en op uw woort heb ik altyt gehoopt.*

Wat den olyfkrans op 't hooft des beelts belangt, in veele plaetſen der H. Schriftuur wort door den olyf een vroom man verſtaen, die in 't byzonder vol vruchten van barmhartigheit [I] is, door welke de menſch bewogen wort, om de armen en behoeftigen uit liefde by te ſtaen. Aldus zeit David in het 10 vers van den LII Pſalm: *Maer ik zal zyn als een groene olyfboom in Godts huis. Ik vertrouwe op Godts goedertierenheit eeuwiglyk en altoos.*

Hy draegt een goude keten waeraen een hart hangt, om te doen verſtaen, dat men niet alleen met daden van barmhartigheit zyn' naeſten te hulp komen moet, maer ook met raedt [K] (waervan 't hart een beelt is) hem moet trachten op den wegh der zaligheit te brengen. Waerover Gregorius in zyne Zedeleſſen aldus ſpreekt [L]: *Raedt geven aen een zot, is een werk van liefde; aen een wys man is 't een werk van roemzuchtigheit; maer aen een' man in den tyt der verkeertheit, is 't een werk van wysheit.*

Het beelt ſtrekt den rechter arm en deszelfs ope hant uit, om de menſchlyke hulp te kennen te geven, die door de Hebreeuwen *Zeroha* genoemt wort: het geene zeggen wil, dat de kragt en ſterkte der dadelyke hulp in den *arm* gelegen is. En by de ouden was het hantreiken ten allen tyde een teken van hulp, door welke men eenigh ding te baet komt. Voorts is 'er, naer 't verhael van Piërius (1), ook zoodanigh een zinteken geweeſt in 't beelt

(1) Lib. 35 cap. 14.

[B] Zie onze aenmerking F over de Gerechtigheit.

[C] Om deszelfs roode kleur, die Liefde te kennen geeft. Zie boven onze aenmerking G over de Herbergzaemheit, *bladz.* 19, en A over de Aenroeping, *I Deel bl.* 40.

[D] In Moral. *Adjuvare imbecillem charitatis eſt.*

[E] Odyſſ. Lib. III. vs. 48.

πάντες δὲ θεῶν χατέσσι ἄνθρωποι.

[F] *Deus in adjutorium meum intende!*
Domine ad adjuvandum me feſtina!

[G] *Auxilium meum a Domino.*

[H] *Adjutor & ſuſceptor meus es tu;*
Et in verbum tuum ſemper ſperavi.

[I] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. LIII. cap.* 6 & 8, en uit hem onze aenmerking D, over 't beelt Aelmoes, *I Deel, bladz.* 28.

[K] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XXXIV. cap.* 1 & 2.

[L] *Dare ſtulto conſilium, charitatis eſt, dare ſapienti, oſtentationis; dare viro tempore perverſitatis, ſapientiæ.*

beelt der Godinne Ops, wordende op verſcheide pronkpenningen gezien met een ope en uitgeſtrekte rechte hant, als te kennen gevende, dat zy een ieder haere hulp aenboodt; als welke alle ſchepſels onderſteunde [M], de zelve voedſel gaf, en in haeren ſchoot ontfing.

De ſtaek die in de aerde vaſt ſtaet, en den bloeienden en vruchtdragenden wynſtok onderſteunt, beduit de hulp die gehuwde lieden malkander bewyzen; want de vrou is, zonder des mans hulp, als de wynrank zonder den onderſtant des paels, 't geen Arioſto in deze woorden vervat heeft *Vrouwen [N]: *Gy luiden* zoudt zyn gelyk in den tuin een ongeſnoeide wynſtok, die geen ſtaek heeft, waer aen ze leunt en zich vaſt houdt.*

De ojevaer [O] ſtaet by 't beelt, als zynde hy een waer zinteken van liefde en hulp, die niet wel d'eene zonder d'andere beſtaen kunnen. Hierom ook ziet men op verſcheide penningen der Roomſche Vorſten, deze zeer edele deugt, met groot ſieraet, uitgebeelt door den gezeiden vogel: betekenende hy eenen man, die tegens zyne ouders liefdadigh is, en zeer gereedt om hun de behulpzaeme hant te bieden. Want de ojevaers dragen groote zorg voor hunne ouders, die ze zelfs in den hoogen ouderdom noit verlaten. Ja ze worden niet alleen als ze out geworden zyn, maer ook altyt, wanneer 't noodigh is, door de vlyt hunner eige jongen onderhouden.

[M] Als zynde de Godinne van 't aerdryk, dezelve als Cybele.

[N] Nel canto 10. nella nona ottava.

Sareſte come inculta vite in horto,
Che non hà palo, ove s' appoggi, ò piante.

Zoo ook als Bembus de juffers aenmaent tot het minnen, gebruikt hy het voorbeeld van den wynſtok en olm:

Ciaſcuna vite.
Eſſa giace, e 'l giardin non ſe n'adorna
Nel frutto ſuo, nell' ombre ſon gradite.
Mà quando à l'olmo, ò al Pioppo alta s'appoggia,
Creſce feconda per Sole, e per poggia.

Het laetſte vers op een na, hebben eenige latere drukken een weinigje anders, en laten 'er den Populier uit, op deze wyze,

Ma quando à l'olmo amico alta s'appoggia.

Beide Bembus en Arioſto hebben het geleent van Ovidius, wiens woorden wy over de *Huwelyks Vereeniging* zullen bybrengen, en voornamentlyk van Catullus, *Carm. Nupt.*

Ut vidua in nudo vitis quæ naſcitur arvo,
Nunquam ſe extollit, nunquam mitem educat uvam,
Sed tenerum prono deflectens pondere corpus,
Jam jam contingit ſummum radice flagellum,
Hanc nulli agricolæ, nulli accoluere juvenci:
At ſi forte eadem eſt ulmo conjuncta marita,
Multi illam agricolæ, multi accoluere juvenci.
Sic virgo dum intacta manet, dum inculta feneſcit.
Quum par connubium maturo tempore adepta eſt,
Cara viro magis, & minus eſt inviſa parenti.

Merk hier aen, dat de Latynen zoo eenen wynſtok, die geen ſteun heeft, eene *weduwe* noemen; en den boom, daer ze by geplant wort, als den olm en zwarte populier, den naem geven van des wynſtoks *man:* gelyk te zien is uit de aengehaelde woorden van Catullus, als ook uit Horatius *Lib. Epod.* 2: 10. met de Aenmerkingen van Torrentius. Doe hier by ook het beelt der Huwelyks Vereeniging, een weinig hierna: daer ook de wynſtok by den eſch gevoegt wort.

[O] Zie, aengaende alles dat hier van den Ojevaer gezegt wort, onze aenmerking A over 't vierde beelt der *Godvruchtigheit, I Deel, bladz.* 528, en F over 't vyfde beelt, *bladz.* 530, en A over de *Dankbaerheit, I Deel, bl.* 223.

houden. Alciatus uit zich hierover als volgt [P]. *De ojevaer, uitmuntende in de liefde tot zyne jongen, koeſtert die aengenaeme panden, terwyl ze vederloos zyn, in het hooge neſt: En de moeder verwacht, dat haer zoodanigh een onderlinge ſchultplicht weder zal bewezen worden, zoo menigmael zy, out geworden zynde, deze hulp zal nodigh hebben. En de liefdadige kinders bedriegen haere hoop niet; maer dragen de vermoeide lichamen hunner ouderen op de ſchouders, en brengen ze ſpys met hunne nebben.*

[P] Embl. 30.

Aërio inſignis pietate ciconia nido
Inveſtes pullos pignora grata fovet.
Taliaque exſpectat ſibi munera mutua reddi,
Auxilio hoc quoties mater egebit anus.
Nec pia ſpem ſoboles fallit, ſed feſſa parentum
Corpora fert humeris, præſtat & ore cibos.

HULP, BYSTANT.

EEn gewapend Man, die een bloot zwaert in de rechte hant draegt, en in de ſlinke eenen eiketak, geladen met zyne vruchten.

De hulp heeft twee voornaeme deelen; het eerſte van welke iemant helpt en byſtaet met nootdruft en onderhoudt des levens, en het andere biedt wederſtant tegens het gewelt van iet of iemant, tot behoudenis des geenen dien men begeert te helpen. Hy wort dan gewapent vertoont, omdat hy den zwakken byſtaen wil tegens de overmagt der vyanden: en den ekelryken eiketak [A] draegt hy, om daermede in hongersnoodt onderſtant te doen. Te weten, de menſchen beholpen zich in aeloude tyden [B] met de ekelen in plaets van broot; en daerenboven is de eik Jupi-

 ter

[A] De eiketak kan ook bequaemlyk betekenen hulpe aen iemant toegebragt door de wapenen: omdat by de Romeinen, zoo wanneer iemant het leven van een Roomſch burger in den ſtrydt quam te redden, hy tot een belooning daervan door den Veltheer wierd beſchonken met een eikekrans; ſtrekkende zulks tot een zonderlinge eere. Zie onze aenmerking H, over 't eerſte beelt der Deugt, *I Deel, bladz.* 238.

[B] Juſtinus *Lib. II. cap.* 6. §. 5. Ovidius *Metam. Lib. I. v.* 105. *& Faſt. Lib. IV. v.* 399. Tibullus *Lib. II. El.* 1. *v.* 37, en een menigte van andere plaetſen uit oude Schryvers, aldaer door Broukhuizen aengehaelt.

ter geheiligt, naerdien hy helpt [C], en de geheele werelt byſtaet; wordende door Jupiter niets anders verſtaen dan de zuivere en gereinigde lucht [D], waerdoor wy ademen en leven.

[C] Gelyk zyn naem zelfs medebrengt: want *Jupiter* wort gelooft te zyn ſamengeſtelt uit *juvans Pater*, dat is, *helpende Vader*. Zie Aulus Gellius, *Noct. Attic. Lib. V. cap* 12. en Cicero *de Nat. Deor. Lib. II. cap.* 25.

[D] Zie Natalis Comes *Mythol. Lib. II. cap.* 1. en Cicero, ter plaetſe zoo even gemelt.

By deze twee beelden van hulp kan men nog voegen het 160 Zinnebeelt van Alciatus, genomen (gelyk Claudius Minos aentoont) uit eenige Griekſche Schryvers. Namentlyk, een blinde draegt een kreupelen, en deze waerſchuwt hem wederom waer hy gaen moet: zynde een zeer zoete zinſchets van onderlinge hulp. Nogh als een beelt van een nooit begeevende hulp ſtelt hy (1) een ſchilt, waerop een man over 't water zwemt: ziende op den roemruchtigen krygshelt Myrtilius, die zich in den ſtryt op een uitmuntende wyze met zyn ſchilt wiſt te verweeren, en wanneer zyn ſchip op zekeren tyt aen 't zinken geraekte, zich met zyn ſchilt te water begaf, en op het zelve leggende, het gevaer ontzwom. Alciatus heeft dat wederom overgenomen van den Griekſchen Julius Leonides: gelyk dezelve Claudius Minos aentoont. Dit zyn dan de beelden van 't bieden der Hulpe. Voorts wanneer men een neſt met jonge gaepende zwaluwen tekende, zoo gaf men daerdoor volkeren die om hulpe riepen, te kennen: wordende door 't neſt verbeelt het vaderland; en door de opene bekken, het geroep en geſchreeuw om hulp: gelyk Piërius aenwyſt, *Hierogl. Lib. XXII. cap.* 26. Hier verdient ook zyne aenmerkinge de zeltzame gewoonte der oude Scyten in het bidden om hulpe, ons opgegeven door den zelven Piërius (2): Die de hulpe nodigh hadde, ſlachtte een rundt, ging zitten op deszelfs huit, en hieldt zyne handen achter op zynen rugh. Die hem nu hunne hulpe wilden toezeggen, traden met den rechter voet op die huit, nadat ze vooraf gezegt hadden, hoe verre zy hem zouden kunnen helpen. Die zelve gewoonte is, volgens Piërius, by de latere Scythen, die tuſſchen de rivieren Tanais en Phaſis leggen, ook behouden; gaende die gene, welke eenig zwaer ongelyk heeft geleden, zitten op de huit van 't geſlachtte runt, die hy op de aerde heeft uitgeſpreit: en hebbende het vleeſch van dat beeſt in zeer kleine ſtukken geſneden, reikt hy aen elk die 'er komt, een ſtuk toe: het welke al wie aenneemt, die is daerdoor zoo krachtig verbonden, dat hy lyf en goet moet wagen, om het ongelyk van zynen vrient te wreken. By de oude Grieken en Latynen gingen die genen, die om hulp ſmeekten, met die gene, met welken zy het recht van herbergzaemheit hadden aengegaen, zitten op de markten: gelyk de evengenoemde Piërius met verſcheide voorbeelden aenwyſt, *Hierogl. Lib. XLIII. cap.* 12.

(1) Embl. 161.

(2) Hier. Lib. III. cap. 14.

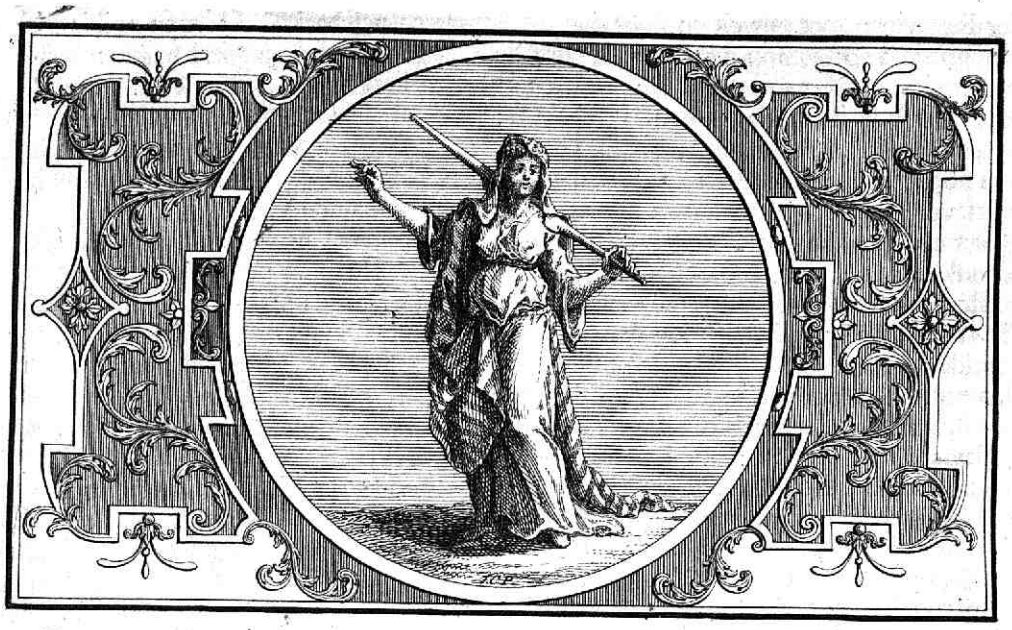

HUWLYXTROU.

EEne in't wit [A] gekleede Vrou, die met twee vingeren van de rechte hant eenen gouden trouring [B] ten toon houdt [C].

[A] Betekenende de eerbaerheit en kuisheit, die in 't huwlyk moet bewaert worden. Zie 't eerſte beelt der Eerbaerheit, *I Deel*, *bladz.* 364.

[B] Zie het tweede beelt hierna.

[C] Uit de oude plechtigheden by Grieken en Romeinen, omtrent het verrichten van de huwlyxtrou in acht genomen, zoude men dit beelt, dat nu al te armelyk, en byna een naekte bruit is, zeer veel ſieraet kunnen byzetten: dewelke omdat wy haer die kunnen geven zonder dat ze ons gelt koſt, zoo zullen wy dit bruitje wat beter opſchikken na vermögen. Haer hoofthair dan zy in zes tuiten gebonden (1), en met de punt van een ſpies geſcheelt. Op haer hooft zy een krans van bloemen en kruiden, en over dezelve een byna rode of ſaffraenkleurde ſluier, dog dun en doorſchynende, opdat men het geene daeronder is, magh kunnen zien. Haer kleet zy een witte lang neerhangende tabbaert met purpere ſtrepen, en om den zelven een gordel van ſchapenwolle. Aen haere voeten hebbe zy vlakke en laege muilen, by de Latynen *ſocci* genaemt, welkers kleur ſaffraenverwig moet zyn. Eindelyk legge men haer een juk op den hals. Haer aldus opgeſchikt hebbende, voege men haer drie jongens toe; waervan de eene met een fakkel vooruit lichte, terwyl de andere twee haer vaſthouden. Voorts trede haer iemant te gemoet met een ſpinrok, omwonden met vlas, en met een ſpinſpille daer een draet omloopt, en hy biede haer de zelve aen. Ter aerde ſtae een vat met vuur, en nog een ander met water: daer legge ook een geſlacht verken, en een menigte ookernoten geſtrooit. De ſpies (2) met welke het hair van de bruit wort geſcheelt, wiert by de ouden *haſta cœlibaris*, of *ongehuwde ſpies* genoemt, omdat ze den ſtaet van ongetrouwt te zyn, wegnam; wordende by de Romeinen met dezelve het hair van de vryſter die trouwde, plechtiglyk geſcheiden. De reden daervan zyn menigvuldig; ons opgegeven ten deele door Feſtus, ten deele door Plutarchus. Namentlyk, het was een ſpies, die gezeten hadde in het lichaem van een gevelden en gedooden kampvechter, om te kennen te geven, dat gelyk die ſpies was vereenigt geweeſt met het lichaem van den kampvechter, de vrouw alzoo ook door 't huwelyk vereenigt wiert met den man. Of de ſpies wiert tot deze plechtigheit gebruikt, omdat de gehuwde vrouwen waren onder de beſcherminge van Juno, de Godin der huwlyxtrouw, toegenaemt *Curitis*, en alzoo geheeten van 't woort *Curis*, by de Sabinen een *Spies* betekenende: gelyk wy hebben aengewezen over 't eerſte beelt der Edelheit, aenm. B, *I Deel*, *bladz.* 308. De *Spies* nu was heiligh aen Juno, en daerom zag men haer meeſte beelden ook met een ſpies voorzien. Of het gebruik van deze ſpies was een teken, dat de eerſte vrouwen

(1) Pitiſci Lexic. Antiq. in *crines*, pag. 593

(2) Piërius Val Hier. Lib. 42, cap. 26, & 27, & Idem Pitiſc. in *Haſta cœlibaris* pag. 892.

der Romeinen met gewelt en door den oorlog waren geſchaekt. Of men wilde aldus een goede voorſpelling verwekken, dat de nieugetrouwden dappere mannen zouden voortteelen. Of men wilde bedektelyk te kennen geven, dat het huwlyk niet anders dan door 't ſtael zoude worden geſcheiden: of, dat de vrouwen, als trouwende aen dappere en ſtrytbare mannen, nedrig en eenvoudig moeſten gekleet gaen, verre zynde van allen pronk en weelde: Of, eindelyk, dat de vrouw door 't recht des huwlyks wort verplicht zich te onderwerpen aen den man: omdat de ſpies een zinteken is van gebiet en opperſte heerſchappy, waerom ook dappere mannen met dezelve wierden beſchonken, en de gevangens onder dezelve verkogt. Zie onze aenmerking B over het eerſte beelt der Eeuwigheit, zoo even aengehaelt; en Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XLII. cap.* 23, 24 & 26. Zy draegt op haer hooft een krans (1) van bloemen en verſcheide kruiden (die Feſtus wil dat de bruit zelf moeſt lezen) omdat de zelve by de ouden een teken was van vreugde, en daerom niet alleen op de bruiloftsfeeſten, maer ook in allerlei blydſchap gebruikt: gelyk dan, behalven de bruit en den bruidegom, ook veeltyts de vrienden, en alle de huisgenoten, en de deuren en poſten zelfs, met kranſen en andere groente waren geſiert. Wy hebben ons beelt (2) een byna roden ſluier, gelyk de kleur van een vuurvlam, of van ſaffraen is, op 't hooft gezet, omdat het by de ouden de gewoonte was dat de bruit op haer troudag, wanneer ze nu door haeren bruidegom ſtont afgehaelt te worden, zoo eenen ſluier droeg: het zy tot een teken van eerbaere ſchaemte, waervan zoo de roode kleur, als het dekken des aengezigts (3) een teken is; het zy om alzoo een gelukkig voorteken te hebben van een beſtendig huwlyk, omdat de vrou van den Prieſter van Jupiter, tuſſchen welke geene echtſcheiding geoorloft was, altyt zoo eenen ſluier droeg, omdat ook de kleur van den blixem, Jupiters geweer, zoodanig is. De witte langneerhangende tabbaert, doorwerkt met purpere ſtreepen, is die, welken de Romeinen *Regilla* of *tunica recta* (4) noemden; zynde van onderen op, na boven, al ſtaende geweven: en wy geven hem aen ons beelt, omdat outtyts de bruit 's daegs voor haer troudag zoo een tabbaert aentrok: mogelyk opdat zy zich zoo zoude te binnen brengen, dat het nu haer plicht zoude beginnen te worden, die gene na te volgen, die allereerſt zoodanig een tabbert hadde gedragen en zelfs gewrogt, namentlyk, Tanaquil, de gemalin van den koning Tarquinius Priſcus, een treflyke huismoeder, gelyk wy een weinig verder zullen aenwyzen. De gordel van ſchapenwol om dezen tabbert, wil men (5) dat de bruit zoude gedragen hebben, op dat ze haer zoude ſtrekken tot een goet voorteken: namentlyk, dat, gelyk die wolle was in malkander gevlogten, alzoo ook zy en haer bruidegom met malkanderen vaſt vereenigt en geſtrengelt mogten zyn. Dezen gordel, vaſtgeſtrikt met een Herkulesknoop, (hoedanig een knoop byna onlosmaeklyk was, en alzoo genoemt na des zelfs uitvinder Herkules. Zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 9. *Ad.* 48) maekte de bruidegom, eer hy met zyne bruit te bed ging, los (6): ook al om een goet voorteken te hebben: namentlyk, opdat hy zoo gelukkig mogt zyn in het verwekken van kinderen, als Herkules geweeſt was, die 'er ſeventig hadde voortgeteelt. De *ſocci*, die zy aen haere voeten heeft, zyn een ſoort van vlakke en laege muilen, hoedanige de eerbaere vrouwen te Romen in huis droegen (7): en hierdoor wiert de bruit eertyts vermaent, dat haer plicht voortaen zoude zyn op het huis te paſſen (8), niet langs de ſtraeten te loopen: waerom men ook in Bœotien, volgens 't getuigenis van Plutarchus, *Quæſt. Rom.* 29, gewoon was op den troudag, voor de deur van 't huis, den as van een wagen te verbranden; alzoo 't middel om weg te ryden, wegnemende. Dat haer een juk op den hals is gelegt, daervan zullen wy de reden zeggen over het tweede beelt hierna, aenmerking C. Wat de drie jongens belangt, waervan 'er een vooruit gaet met een fakkel (want de bruit wiert 's nachts of altoos 's avonts overgebragt, en ſomtyts ook wel met een wagen overgevoert (9) na 't huis des bruidegoms) en de andere twee haer vaſthouden en voortleiden, zulks ziet ookal op de gewoonte der ouden, by welke deze plechtigheit in het trouwen wierde onderhouden. De fakkel, behalven dat ze nodig was om te lichten (Plutarchus meldt wel van vyf fakkels, en onderzoekt naeuwkeurig de reden van dat getal in zyne Romeinſche Vragen, *cap.* 2. By de Grieken nu wierden ze gedragen van de dienſtmaegden, of ook wel van de bruids moeder zelve) zoo betekende ze ook Liefde (die by vuur wort vergeleken) en wiert daerom ook aen den Mingod gegeven: en twee fakkels, kruisweegs aeneen gebonden, zyn een zinnebeelt van onderlinge liefde. Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XLVI. cap.* 22, 23, 24, 25. De jongens, zoo de twee die de bruit vaſthielden als die de fakkel droeg, moeſten juiſt zoodanige zyn, welkers beide ouders nog leefden; en zulks diende al wederom om een

(1) Pitiſci Lex. Ant. in *Corona Nuptialis* pag. 574.

(2) Idem in *Flammeum.*

(3) Zie de aenmerk. over 't eerſte beelt der Eerbaerheit, I Deel bladz. 364-366.

(4) Pitiſci Lex. in *regilla* p. 604 & *tunica recta*, pag. 1022.

(5) Idem in *Cingulum*, pag. 432

(6) Zie onze aenm. D. over 't eerſte beelt der Eerbaerheit, I Deel bladz. 365

(7) Zie onze aenm. V, over de Achtbaerheit, I Deel bladz. 14

(8) Pitiſc. Lex. Ant. in *Soccus*, pag 809.

(9) Piër. Val. Hier. Lib. 43. cap. 19. & Feith. Antiq. Hom. Lib. II. cap. 14.

goet

goet voorteken te maken, dat namentlyk de kinderen die uit dat huwlyk zouden ſpruiten, beide hunne ouders lang mogten behouden. Dat haer iemant een ſpinrok met wolle toereikt, en een ſpinſpille daer de draet om loopt, is mede genomen uit de huwlyxplechtigheden der Romeinen: want dit gereetſchap droeg de bruit outtyts met zich na binnen, gelyk Plutarchus (1) en Plinius (2) getuigen, tot een vermaninge, dat zy zich nu moeſt gereet maken tot het gewoone huiswerk der vrouwen, beſtaende voornamentlyk in 't wolbereiden: waerom ook de bruit (3) de deur van haeren bruidegom met wol behing, en binnen getreden zynde, ging nederzitten op een wollige ſchapenvacht. Zoo melden ook de zelve Plutarchus (4) en Plinius (5), dat men in den tempel van den afgod Sangus of Sanctus (Piërius (6) heeft qualyk *M. Ancus:* Zie Xylander over Plutarchus) (7) lange jaren gezien heeft het beelt van Caja Cæcilia, (die Plutarchus wil dat de gemalin zoude zyn geweeſt van eenen der zoonen van Tarquinius; maer Plinius, de gemalin van Tarquinius Priſcus zelven, met name Tanaquil) met muilen (*ſocci*, daer wy een weinig te voren van gemelt hebben) en met een ſpinrok en ſpinſpil, als getuigen, dat zy haer leven binnen de deur, en in naerſtige huisbezigheden had doorgebragt. Piërius (8) getuigt, dat het nog ten zynen tyde in zyn vaderlyke ſtad Belluno, met de omleggende ſtreken en andere plaetſen van Italien, de gewoonte was, welke hy meent dat van die oude plechtigheden zoude zyn overgebleven, dat 's daegs na 't overgaen van de bruit, des bruidegoms naeſte vrienden de bruit 's morgens quamen aenbieden ſpinrok, ſpil, wol, naelt, ſchaer, tang, dweil en ander gereetſchap om huiswerk te doen, na dat elk in den zin ſchoot: gelyk ook by de Romeinen eertyts (9) op den troudag aen de bruit een toegedekte korf wierd gebragt, daer allerhande vrouwengereetſchap in was. Op den gront ſtaet een vat met vuur, en ook een vat met water, omdat 'er twee zulke vaten by de Romeinen in den ingang van het huis des bruidegoms wierden gezet, welke de bruit beide aenraekte. Plutarchus (10) onderzoekt de reden daervan, en vraegt, of het zy, omdat het vuur onder de elementen wort gereekent als werkzaem, en als man; en 't water als lydende, en als vrouw? dan of het zy, omdat het vuur zuivert, en 't water reinigt, en een getrouwde vrouw rein en zuiver behoort te blyven? dan of het beduide, dat gelyk het vuur zonder vogt geen kracht heeft om te voeden, en 't water zonder warmte onvruchtbaer is, alzo ook man en vrouw, elk op zich zelfs alleen, niets vermogen? dan eindelyk, of het wilde zeggen, dat de echtgenoten malkanderen niet moeſten verlaten, maer alle ongevallen te ſamen ondergaen, al was het zelfs dat ze niets meer overig hadden dan vuur en water, dat is, hun leven alleen: omdat door deze twee hooftſtoffen 't leven wort bewaert: waerom men de ſtraffe van de gene die men bande en vogelvry verklaerde, gewoon was uit te drukken met te zeggen, dat men hen water en vuur ontzeide. Zie meer dingen, dezen aengaende, by Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XLVI. cap.* 32, 34, 35, 36. Lees ook Ovidius *Faſt. Lib. IV. v.* 785 *& ſeqq.* en Tiraquellus over Alexander ab Alexandro, *Genial. Dier. Lib. II. cap.* 5. Op den gront, of ook, zoo men liever wil, op een altaer, leit een varken; omdat (11) by de oude Latynen en de Hetruriers, en die Grieken, die in Italien woonden, de bruidegom en bruit, voornamentlyk zoo 't luiden van aenzien waren, een varken offerden aen de Beſchermgoden. De noten eindelyk hebben wy 'er by gedaen, omdat by de Romeinen de bruidegom de zelve onder de jongens placht te ſtrooien; waervan verſcheide reden worden gegeven. Sommige willen dat het zoude geſchieden, opdat door 't geraes van de jongens, welke die noten grabbelden, de ſtem van de bruit, indien dezelve onder 't nemen van haer maegdom al te zeer mogt kermen, niet zoude kunnen gehoort worden; doch dat is niet waerſchynlyk; gelyk ook niet, dat het zoude geſchiet zyn, omdat dat ophuppelen en danſſen van de noten, als ze vallen, gelooft wierde een goet voorteken te maken. Ook kan ik niet voor goet keuren het gevoelen, dat de oorzaek van dit ſtrooien daer van daen haelt, omdat een noot, eveneens als de vrucht van een vrouw, een dubbelt dekzel heeft, namentlyk eenen zachten en eenen harden baſt. Varro wil, dat het zoude geweeſt zyn om een goet voorteken des huwelyks te maken, opdat de man mogt zyn als Jupiter, en de vrouw als Juno: omdat de ookernoten gewyt zyn aen dien afgodt, die ze (om zoo te ſpreken) van zyne bomen ſtroit onder de menſchen. Maer 't allerbeſt ſchynt my de uitlegging van die geenen, dewelke meenen, dat de bruidegom door dit doen wilde te kennen geven, dat hy nu alle kinderlyke beuzelingen en vermaeklykheden liet varen, zich willende ſchikken tot het wel waernemen van de huishouding en alle manlyke bezigheden. Want het ſpelen met noten was by de ouden een bekent ſpel der kinderen, waerom zy ook zeiden dat iemant *de noten liet vaeren*,

(1) Quæſt. Rom. 31.
(2) Hiſt. Nat. Lib. 8. cap. 48. Vide Pitiſc. Lex in *colus* p. 5, 6. &
Piër. Val. Hier. Lib. 48. c. 25.
(3) Plut. ibid. & Piër. Val. Hierogl. Lib. X. cap. 24.
(4) Quæſt. Rom. 30.
(5) Loco Laud.
(6) Hier. Lib. 48. cap. 25.
(7) Loco Laud.
(8) Hier. Lib. X. c. 24, & Lib. 48 cap. 25
(9) Pitiſc. Lex. Ant. in *Camilla* pag. 334
(10) Quæſt. Rom. 1.
(11) Piër. Val. Hier. Lib. IX, cap. 32

als hy zich nu van alle kinderlyke bezigheden afzonderde, en tot ernſtige zaken begaf. Zie *Pitiſci Lex. Ant. Rom. in* Nux, *pag.* 296. Dit dan de voornaemſte Huwlyxpleg-tigheden zynde by de Romeinen, en voor een gedeelte ook by de Grieken, kan uit dezelve bequamelyk een welgeſchikt beelt van de *Huwlyxtrou* worden opgemaekt. Die meer plechtigheden, in het trouwen waergenomen, zoo door de genoemde volkeren als andere oude natien, begeerig is te weten, die leeze Alexander ab Alexandro, *Gen. Dier. Lib. XLI. cap.* 24. *&* *Lib. II. cap.* 5. met de aenmerkingen van Tiraquellus en anderen, die over hem geſchreven hebben.

HUWLYXTROU.

OP den pronkpenning van Plautilla, ſtaen, om de huwlyxtrou te verbeelden, een Man en Vrou [A], die malkander de rechte hant geven [B], en alzoo trouwen.

[A] Zynde de Keizer en de Keizerin. Het omſchrift van dien penning is, PROPAGO IMPERII, *Voortplanting des ryks*, dat is, de verwachting van een Erfgenaem. *Oudaen Roomſche* Outheden *bladz.* 390. *of* 345. By den zelven Oudaen vint men het huwelyk ook op een penning van Hadrianus. De Keizer en Keizerin Sabina geven elkander aldaer de rechte hant, terwyl zy door een derde, 't zy de Eendracht, 't zy een prieſter of bedienaer der offerhanden, worden ſamengevoegt, en drie Cupidootjes boven hen vliegen. Het opſchrift is CONJUGIUM AUG, *'s Keizers Huwelyk.* Op een penning van Aurelius, wederom by Oudaen, ziet men byna dezelve verbeelding, behalven dat de Cupidootjes zich aldaer niet vertonen, en dat de Keizer een rol papiers in de linke hant heeft, beduidende waerſchynelyk de huwelykſche voorwaerden, en de Keizerin Fauſtina, geſiert met een bruitsſluier, met den voorſten vinger van hare linke hant op den mont wyſt, beduidende ſtilzwygentheit en onderwerping aen den man: die den vrouwen een ſieraet zyn: gelyk wy hebben aengewezen over 't eerſte beelt der *Eerbaerheit*, *aenmerking* Q. I. Deel bladz. 368. Het omſchrift van dien penning VOTA PUBLICA legt Oudaen uit, *Algemene Beloften:* dat zyn beloften, zegt hy, die tot den welſtant des huwelyks gedaen wierden. Ik zoude het liever vertalen, *algemene wenſch*, drukkende uit, dat het aengaen van 's Keizers huwelyk een zaek was, daer de ganſche gemeene ſtaet na verlangt en om gewenſcht hadde, ten einde 'er uit dat huwelyk een wettig erfgenaem en opvolger van de heerſchappy mogte worden geboren. Op andere penningen wort door een Man en Vrou, die malkanderen de hant geven, de *Huwelyx Eendracht* betekent. Zie die by den meergenoemden Oudaen bladz. 387 of 343.

[B] Zie de Rechte hant als een beelt van trouwe in onze aenmerking A. over de *Belofte*, *I. Deel bladz.* 113. en E. over de *Wroeging van 't geweeten*, *I. Deel bladz.* 492. Waerby voor al dient gevoegt de ſchone aenmerking van Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXV. cap.* 25. als ook Gyraldus *Hiſtor. Deor. Synt.* 1. *col.* 29 *&* 30. en Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. II. cap.* 5 *&* 19. met de aenmerkingen van Tiraquellus over beide die plaetſen.

HUWLYK.

EEn jongeling die nogh niet veel baerts, en aen de ſlinke hant een' gouden trouring heeft. Voorts leunt hy met den rechterarm op een juk.

Men geeft den naem van Huwlyk aen een wetlyk werk, dat twee menſchen vereenigt, en tot echten man en vrou maekt. Zie Math. XIX.

De

De gouden trouring beduit getrouheit en reinheit des gemoets [A], die tuſſchen man en wyf behooren te wezen. Wyders ſtrekte het eerſte gebruik der ringen, gelyk by Piërius [B] te zien is, niet om ſieraet daervan te ontleenen, neen; maer om met de zelve te zegelen het geene geloof zoude verdienen, en aldus tot verzekering van trou. Doch naderhant, wanneer de overdadigheit, weelde, grootſcheit en pracht aenwieſſen, en men met zyne rykdommen nu pronkte, begon de gouden ring ook te dienen tot verſiering, en wert tot meer luiſters met edele ſteenen voorzien. Dan uit het eerſte gebruik is daerna door de gewoonte, als door eene wet, ontſtaen, dat men de ringen tot een huwlyxteken meende te moeten dragen, om daerdoor een gedenkmerk te toonen van de vaſte trou, die men belooft had, en de geduurige onderhouding der zelve.

Door het juk wort verbeelt, dat het huwlyk de jonge gemoederen betoomt [C], en maekt dat ze zich zelven en anderen nut en voordeeligh zyn.

[A] De getrouwheit (en wel die van een vrygeboren man, want ſlaven en vrygemaekten mogten geen ring dragen) wort verbeelt door den ring zelve, omdat hy diende tot het zegelen van geheime zaken, welke door de trouwe van den zegelring bewaert worden: en de reinheit wort betekent door de ſtoffe des rings, namentlyk het gout. Zie onze aenmerking *A* over het twede beelt der Geleertheit, *I Deel*, *bladz.* 441.

[B] Zie hem, *Hier. Lib. XLI. cap.* 8. en *Lib. XXXVI. cap.* 20. gevende van alles breder en duidelyker bericht. Zoo echter iemant nog wydlopiger van deze ſtoffe tracht onderrigt te zyn, die leze *Pitiſci Lexicon Antiquitatum Romanorum in* annulus, annulus pronubus *&* annulus ſignatorius, en de ſchryvers aldaer aengehaelt, voornamentlyk Plinius *Hiſt. Nat. Lib. XXXIII. cap.* 1. Wy hebben 'er ook iets van gezegt in onze aenmerking B over 't derde beelt der Edelheit, *I Deel*, *bladz.* 314.

[C] Dat verbeelt het juk niet, maer wel, dat die door den band des huwlyks gekoppelt zyn, gelyke zorg, vlyt en arbeit, tot den welſtant des huisgezins moeten aenwenden, gelyk runderen onder 't zelve juk gaende, evenveel arbeit doen tot het voorttrekken van den ploeg. Zoo vat het ook Piërius, *Hier. Lib. XLVIII. cap.* 47. En om dit te verſtaen te geven, was het de gewoonte by de Romeinen om aen die gene, die zich in huwlyk verbonden, plechtiglyk een juk op te leggen. Het welke hoewel Briſſonius *de Ritu Nupt.* pag. 56 meent dat niet genoegzaem kan bewezen worden, zoo is 't nogtans, dat zulks door 't getuigenis van den taelkundigen Servius over Virgilius Æneid. Lib. IV. vs. 12, uitdruklyk wort beveſtigt. Voorts vergelykt ook Ovidius het huwlyk van ongelyke perſonen by runderen van ongelyke krachten, voor den zelven ploeg geſpannen. Epiſt. Deianiræ ad Hercul. v. 29.

Quam male inæquales veniant ad aratra juvenci,
Tam premitur magno conjuge nupta minor.
Non honor eſt, ſed onus; ſpecies læſura ferentes.
Si qua voles apte nubere, nube pari.

En Plautus ſtelt in zyn Blyſpel; genaemt Aulularia (1) een huwlyk tuſſchen ongelyke perſonen zeer geeſtig voor, onder de gelykenis van een os en ezel, die te zamen een en denzelven ploeg moeten trekken. Niet onheblyk zoude men dit beelt ook boeien kunnen doen aen handen en beenen; omdat, zegt Piërius (2), het huwlyk den menſch den voortgang van een vry en ongebonden leven belet. Daerom doet Simo zynen zoon Pamphilus by Terentius (3), nu haeſt ſtaende te trouwen, aldus ſpreken:

Prope adeſt, quum alieno more vivendum eſt mihi:
Sine nunc meo me vivere interea modo.

(1) Act. 2. ſc. 2. v. 51
(2) Hier. Lib. 48. cap. 45.
(3) Andr. Act. 1. ſc. 1. v. 125

Dat is: *De tyt is naby, dat ik naer de zinlykheit van een ander zal moeten leven: laet my toe dat ik nu ondertuſſchen nog leve naer myn eige zinlykheit.* De hantboeien beduiden de beletſelen, veroorzaekt door de beezigheden, die een vader des huisgezins belemmeren, indien hy zyn goet, kinderen en huis, naer behoren wil bezorgen.

HUWLYK.

ZIe hier het huwlyk in de geſtalte van een prachtigh gekleet Jongeling, met een juk om den hals, en boeien aen de beenen [A]; voorts al weder met eenen trouring aen den vinger, maer hier ook met een' queeappel in de zelve hant. Onder zyne voeten leit een adder.

Door het juk [B] en de boeien wort te kennen gegeven, dat het huwlyk een laſtigh en zeer zwaer pak voor den man is, en hem ook veele zaeken, die hy in zyne vryheit eerlyk mogt ondernemen, behindert; zynde het huwlyk genoegzaem eene verkooping van ons zelven, en een verplichting aen eene geduurige wet. Maer evenwel, *Non plus ultra:* want nevens dit is het ook ten hoogſten aengenaem en behaeglyk, om verſcheide redenen, maer voornamelyk om door dat middel opvolgers in onze goederen, en erfgenamen, die tot de zelve gerechtigt zyn, te verkrygen, en die meteenen erfbeurders mogen zyn van den goeden naem, de eer en 't aenzien, dat wy verkregen hebben. Dezen laſt voorts nemen wy aen, om een goet gerucht te behouden, en echter 't vermaek te genieten van de liefde. De ring dan dien dit beelt aen den vinger heeft, betekent voortreflykheit en glori [C].

Wat den queeappel aengaet, dien moſten, volgens Solons bevel, de bruiden te Athene eeten, eerze by de bruidegoms ſliepen, zynde dat ooft, wegens zyne vruchtbaerheit [D], Venus toegewydt. Men ziet den

quee-

[A] En ook om de handen, om de reden in 't laetſt van onze voorgaende aenmerking gemelt.

[B] Zie wederom de zelve aenmerking.

[C] Ik zie niet hoe dit hier te pas komt. De uitlegging over 't vorige beelt behaegt my beter.

[D] Plutarchus geeft van dit doen van Solon, in zyne Huwlyxleſſen, kap. 2, en in zyne Romeinſche Vraegſtukken (1), een andere reden: namentlyk, dat hy hierdoor hadde willen te kennen geven, dat, gelyk dit ooft ſmakelyk voor de tong is, en een aengenamen reuk heeft, alzoo ook de eerſte ſamenkomſt en bejegening onder de nieugetrouden

(1) Quæſt. 65.

queeappel met die meening ook op veele gedenkmunt vertoont, als ſtrekkende, gelyk Piërius aenwyſt, een zinnebeelt van onderlinge liefde: want op eenige plaetſen [E] (en dit beoogt hier die groote Schryver) worp men dit boomgewas, tot een teken van liefde, en met hantkuſſingen, de Edelvrouwen toe, en op de zelve wys wert het dan te rug gegooit. Of laet ons

getrouden niet bitter, maer lieflyk en vriendelyk moeſt zyn. Alciatus heeft 'er dit vers van opgemaekt, Emb. 203.

Poma novis tribui debere Cydonia nuptis
Dicitur antiquis conſtituiſſe Solon.
Grata ori & Stomacho quum ſint, ut & halitus illis
Sit ſuavis, blandus manet & ore lepos.

Namentlyk in den beginne vooral des huwlyks, moet alle twiſt en oneenigheit worden vermyt, en aen weerkanten inſchiklykheit en toegeventheit gebruikt, en lichte gebreken voorbygezien en verdragen. In Bœotien, volgens den zelven Plutarchus ter aengehaelde plaetſe, bekranſte men de bruit met een zeker gewas, *aſpharagonia* genoemt, zynde het zelve zeer ruw en ſtekelig, dog een boven maeten zoete vrugt voortbrengende. Waerdoor hy wil dat te kennen wiert gegeven, dat al wie de eerſte ongemaklykheit en geemelykheit van zyne bruit verdraegt, naderhant een zagte en zoete metgezellinne zyns levens aen haer geniet. Maer al wie, zegt hy, dat eerſte ongenoegen niet wil ondergaen, die is niet een hair wyzer, dan die zich door den ſmaek der onrype druiven latende affchrikken, de rype overlaet voor anderen. In 't leven vorder van Solon, kap. 32. zegt hy, dat de bruit en bruidegom dien queeäppel te zamen moeſten eeten, niet de bruit alleen. Maer dat onze Schryver hier opgeeft, dat de queeäppel om zyne vrugtbaerheit is toegewyt geweeſt aen Venus, zulks is te naeuw bepaelt, zynde dit niet alleenlyk waer van den queeäppel, maer ook van allerlei andere appelen en ooft, voornamentlyk zoete. 't Is ook qualyk, dat hy zegt, dat men op de oude penningen den queeappel ziet: alzoo Piërius onbepaeldelyk ſpreekt van een *appel*, of nog ruimer van *ooft*. Zie hem *Hierogl. Lib. LIV. cap.* 2. *&* 14.

[E] Hier doolt de Italiaen grof, en heeft Piërius niet wel gelezen, of niet wel verſtaen. Want die zegt niet, dat op ſommige plaetſen de gelieven malkander een queeappel met hantkuſſing toewierpen, en dat is ook inderdaet zoo niet geweeſt: maer hy verhaelt alleenlyk (1), dat in de zeer vermaeklyke verbeeldingen van Philoſtratus onder andere Cupidootjes, die in groote menigte onder eenen appelboom ſpelen, 'er twee zyn, waervan de een den anderen een appel (de Italiaen bepaelt hier wederom qualyk een queeappel) dien hy eerſt kuſt, toewerpt: welke deze met opgeheve handen gereet ſtaet om te vangen, en op gelyke wyze met een kus wederom weg te werpen: en dat die verbeelding by Philoſtratus een teken is van onderlinge liefde. Maer de appel op zich zelf alleen, betekent niet onderlinge liefde, maer enkelyk liefde: waervan de reden in 't brede te zien is by Piërius, *Hierogl. Lib. LIV. cap.* 2 *&* 3. Wat voort het werpen der appelen in zaken van minnary belangt, men vint by de oude Schryvers, dat de meisjes die na een plaiziertje jookten, die gene, daer ze dat van hoopten, met een appel gooiden. Zoo by Virgilius, *Ecl.* 3. *v.* 64.

Malo me Galatea petit, laſciva puella:
Et fugit ad ſalices & ſe cupit ante videri.

Dat is naer Vondels overzettting:

De dert'le Galaté worpt my nit appelſtruiken
Met appelen naer 't hooft, en loopt in wilgen duiken,
En wou dat ikze eerſt zagh, en greep met myne hant.

Namentlyk, zy wilden daermede zeggen, dat zy dat geene wederom begeerden, dat door dien appel verſtaen wierde: en dat was dat gene, hetwelke nooit in 't vrouwentimmer van den Groten Heer der Turken komt zonder hem zelve. In die betekenis is het woort *appel* by Griekſche en Romeinſche Schryvers zeer dikwils op een verbloemde wyze gebruikt, gelyk de taelkundige Servius over Virgilius te kennen geeft, *Ecl.* 2. *v.* 51. Men zie ook Piërius ter plaetſe boven gemelt, Alciatus *Embl.* 190, en Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 4. *Ad.* 70. Verſta in dien zin den appel daer Acontius Cydippe mede heeft gewonnen, en de gulde appelen van Hippomenes, daer Atalante zulken zin in hadde, en die, die Propertius zegt (2), dat hy zyn ſlapende matres ſtilletjes had in de hant gelegt, en die, die de zelve Dichter verhaelt (3) dat Oenone met de eik-

(1) Piërius Val. Hier. Lib. 54, cap. 3 & 4.

(2) Lib. I El. 3. v. 24

(3) Lib. II. El. 23. v. 95.

nimfen,

ons anders zeggen, dat de queeappel hier te pas komt, omdat een man op vrucht ziet [F], als hy wetlyk tot dat einde komt, 't geen men door middel van 't huwlyk, op een geoorloofde manier verkrygt: want anders moet gy weten, dat de vermenging van man en vrou (jeugdelingen, let 'er op) niet al te goet is, maer, (ik zal een ſtap verder gaen) eene zwaere zonde, die den menſch van Godt vervreemt, en ook uit Godts ryk bant.

Daer legt een adder onder des beelts voeten; en zulx geſchiedt, om aen te wyzen, dat men alle quade gedachten, die tot ſchade der echtgezellinne, met wie men in't huwlyk verknocht is, zouden ſtrekken, met voeten moet treden [G]; wrakende, en ontwykende den aert van het bovengenoemde ondier, dat door eene minnetochtige drift, zynen manlyken gade doot, gelyk ook gezeit worden zal in de Verbeelding der Ondankbaerheit.

nimfen, de Silenen en Bacchus in de ſpelonken van den berg Ida plukte. Te weten, Grieken en Latynen noemen de ſchamele deelen met een bewimpelde bewoording, van een tuin, en 't geen in den zelven groeit, ontleent, mogelyk om de vrugtbare voortteeling te kennen te geven: en daervandaen komen die ſpreckwyzen van *appelen plukken*, by Virgilius *Ecl. 2. v. 51*, en anderen: *moeskruiden plukken*, by Catullus, *Epigr. 95.* en *noten plukken*, by Cicero, *de Oratore*, enz. in plaets van de zoete vruchten van Venus genieten: gelyk zulks alles zeer geleerdelyk wort aengewezen door den voortreflyken Lipſius, *Antiq. Lect. Lib. III. ſub finem.*

[F] Hierom liet men by de Romeinen wel uitdruklyk in de huwlykſche voorwaerden invloeien eene betuiging, dat zoo een huwlyk aengegaen wierde (1) om kinderen voort te teelen: en van Auguſtus leeſt men by Valerius Maximus (2), dat hy het teſtament van een zekere Septici, ten behoeve van haren man vernietigde, ja ook wilde, dat zy zelfs de bruitsgave niet zoude behouden, omdat zy beide, toen ze trouden, zeer oudt geworden, en de jaren van kinderteelen al te boven gekomen zynde, hun huwlyk niet konde gerekent worden te zyn aengegaen om kinderen te verwekken. Om de zelve reden verboden de wetten (3) een huwlyk tuſſchen een man van ſeſtig en een vrouw van vyftigh jaren, omdat beide de ſexen geacht worden alsdan doorgaens niet meer bequaem te zyn tot de voortteeling, hoewel men nu of dan wel eens een voorbeelt ziet van het tegendeel. En zou het ook hierom geweeſt zyn, dat den bruidegom op het bruiloftsfeeſt wierde voorgediſt zekere bollen, zynde een aertgewas, *bulbi* genaemt, miſſchien uien, pynnoten, 't ſap van raket, en peper; omdat alle deze dingen krachten byzetten tot het venuswerk: volgens 't zeggen van Ovidius *Remed. Am. v. 797.*

(1) Pitiſci Lex. Ant. Rom. in *Matrimonium.* p. 169 en Oudaen 390 of 345.
(2) Lib. 7. Ex. 4.
(3) Pitiſc. Loc. Laud. pag. 170.

Daunus, an Libycis bulbus tibi miſſus ab oris,
An veniat Megaris, noxius omnis erit.
Nec minus erucas aptum vitare ſalaces,
Et quicquid veneri corpora noſtra parat.

Zie Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. II. cap. 5*, met de aentekeningen van Tiraquellus, en Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. 58. cap. 40*, en Apicius Celius, *de Arte Coquinaria, Lib. 7. cap. 12.*

[G] Men kan den adder dit beelt ook in een geheel anderen zin toevoegen, indien men hem niet onder den voet des jongelings, maer ter zyden den zelven legt, en omtrent den adder een negenoog of prik: (indien maer 't Latynſche woort *murana* aldus te recht vertaelt wort. Men zie onze aenmerking E over 't vierde beelt der Gulzigheit, *I Deel, bladz. 564*) Want men verhaelt dat zich deze twee vermengen, en als de adder op ſtrant komt en een teken geeft met zyn gebies, dat de prik zich dan terſtont uit de zee begeeft op 't lant, om zich met den adder, die zyn vergift alvorens aflegt, te verzamen. Dit levert twee goede leſſen uit: namentlyk, dat men in't huwlyk alle bitterheit, quaetaerdigheit en venyn moet afleggen, malkanderen met alle goetwilligheit en vriendlykheit bejegenende: en ten anderen, dat de vrou aen den man, al heeft hy ook lelyke gebreken, moet gehoorzaem zyn en zich aen hem onderwerpen, nemende in acht de les, die Paulus, *1 Cor. 7. vs. 3, 4*, zoo aen den man als aen de vrouw geeft, zeggende: *De man zal aen het wyf de ſchuldige goetwilligheit betalen; en desgelyks ook het wyf aen den man. Het wyf heeft de macht niet over haer eigen lichaem, maer de man: en desgelyks ook de man heeft de macht niet over zyn eigen lichaem, maer het wyf.* Piër. Val. Hierogl. Lib. 29. cap. 24 en 25. Alciat. Emb. 191 en over hem Claudius Minos.

HUW-

HUWLYXVEREENIGING

EN GOETWILLIGHEIT.

EEn Vrou met eenen krans, gevlochten van wyngaertranken, om het hooft, en met een' olmtak in de eene hant; met de andere wendt ze het zeevogeltje *Alcion* naer heure borſt toe.

Elk weet hoe zeer de wyngert den olm, en de olm den wyngert bemint, waervan Ovidius aldus zingt [A]:

D' olm mint den wynſtok, en des wynſtoks min verlaet
Den olm ook niet. . . .

Om dusdanigh eene minzaeme goetwilligheit en vereeniging, wort de olm *de man des wynſtoks*, en de wynrank *weduw* genoemt, als ze niet by den olm ſtaet, en 'er op leunt. Zoo zeit Katullus [B], *Gelyk een wynſtok, die weduw is, en op eenen boomlozen akker ſtaet, zich nooit in de hoogte verheft...* En wat lager laet hy zich dus hooren: *Maer zoo de zelve wynrank by haren man den olmboom gevoegt zy. . . .* Martiael ook, daer hy in zyn IV. boek van Pudens en Klaudiaes Huwlyk ſpreekt, en de vereeniging en goetwilligheit van die twee gelieven wil aenwyzen, ſlaet dezen toon [C]: *En de olmboomen worden niet beter by de tedere wynſtokken gevoegt.* Taſſo komt hiermede overeen, ſprekende op dezen zin [D]: *Ook de boomen beminnen malkander, en men ziet met welke eene genegentheit en menigvuldige omarmingen de wynrank zich om haeren man* (den olmboom) *kringkelt.* De eſch en

[A] *Ulmus amat vites, vitis non deſerit ulmos.*

[B] De Latynſche verzen hebben wy aengehaelt over het tweede beelt *Hulp*, aenmerking N.

[C] Epigr. 13. *Nec melius teneris junguntur vitibus ulmi.*

[D] amano ancora
Gli arbori: veder puoi, con quanto affetto,
Et con quanti iterati abbracciamenti,
La vite s'auviticchia al ſuo marito.

populier zouden in dit opzicht hier ook wel plaets verdienen [E], maer wy nemen den olm alleen, omdat hy door de poëten meer dan die andere boomen by den wyngert gevoegt wort: die, om haeren gemael den olmboom geſlingert, ons derhalve allerbeſt dunkt te dienen tot een zinnebeelt van goetdadigheit en vereeniging [F] des huwlyx.

Het

[E] Volgens Columella in zyn XVI. boek: *Vitem maxime populus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus.* Miſſchien ziet ook Horatius op die bomen, als hy in 't algemeen zegt, *Lib. IV. Od. 5.*

Et vitem viduas ducit ad arbores.

Dat is: *En hy brengt den wynſtok by bomen, die weduwen zyn*, dat is, die alleen ſtaen: want al dat eenzaem is, noemen de Latynſche poëten, en ook andere Schryvers (1) *weduw:* anders hebben wy gezien, dat de wynſtok *vrouw*, en de andere bomen *man* genoemt worden. Aerdigh bedient zich van die vereeniging des wynſtoks met den olm Vertumnus by Ovidius (2), om Pomona tot het minnen te bewegen:

(1) Zie den Theſaurus van Baſ. Faber in *vidua* en *viduus*.

(2) Met. Lib. XIV. v. 661.

Ulmus erat contra ſpatioſa tumentibus uvis:
Quam ſocia poſtquam pariter cum vite probavit,
At ſi ſtaret, ait, cœlebs ſine palmite truncus,
Nil præter frondes, quare peteretur, haberet.
Hæc quoque quæ juncta vitis requieſcit in ulmo,
Si non nupta foret, terræ acclinata jaceret.
Tu tamen exemplo non tangeris arboris hujus,
Concubitusque fugis, nec te conjungere curas.

Dat is, meerendeels naer de vertaling van Vondel:

Hier tegens over ſtont een olm; van wyngertbladen
En druïven digt begroeit. Hy, dezen groenen ſtam
Eens pryzende, zegt, heet ontvonkt van minnevlam,
Indien dees ollem met geen wyngert ſtont behangen,
Zou niemant hem dan om de blaên alleen verlangen;
Ook lag de wyngert, die op dezen ollem leunt,
Ter aerde, waer hy niet gepaert en onderſteunt
Met dezen olm: en kan dit voorbeeld u niet raken,
En ſchuwt gy evenwel den byſlaep, en het blaeken,
En kruiptge nog niet met uw wederga byeen?

[F] Hetzelve kunnen zeer aerdigh doen twee palm- of dadelbomen, die zich met de kruin tot malkander buigen. Van de onderlinge liefde dezer bomen verhalen de Schryvers zeer zeltzaeme dingen. Sommige onder deze bomen zyn mannelyk, ſommige vrouwelyk: nu dragen ze niet, ten zy man en vrouw omtrent malkander ſtaen: want indien de een te verre van den anderen wort gezet, blyven ze onvrugtbaer. Daerom wort 'er door de planters doorgaens zorg gedragen, dat 'er ten minſten geen verder afſtant tuſſchen beiden zy, dan dat het ſtof van den mannelyken boom door den wint gebragt kan worden tot den vrouwelyken, dat genoeg is om haer vrugtbaer te doen zyn. Maer indien de afſtant zoo groot is, dat nochte het ſtof, nochte de reuk tot haer kan komen, zoo is 'er uitgevonden, dat, als men een tou aen den mannelyken boom vaſtbindt en uitſtrekke tot aen den vrouwelyken, en hen alzoo beide als door een huwlyxbant koppele, de kragt van den mannelyken boom even als heimelyk langs het tou kruipende, de vrouwelyke boom, die eerſt onvruchtbaer was, ſchielyk vrugtbaer wort en draegt. Diophanes, een Griekſch Schryver, haelt uit de ſchriften van *Florentinus aengaende den Landbou* aen, dat de vrouwelyke palmboom kan quynen uit begeerte tot een man, en zulks te kennen geeft met haer wortels te ſchieten en kruin te buigen na de plaets daer dezelve ſtaet, volhardende geheel geen vrucht te geven, tot dat zy den lantman nootzaekt haeren beminden op te zoeken; die dan veele mannelyke bomen met zyne handen gaet aenraken, en tot de verliefde vryſter wederkerende, zyne handen op haer legt en haer t'elkens omarmt; ook bloemen van de mannetjesbomen plukt, en de zelve op de kruin legt van de vrouw, en dan wort ze vrugtbaer; gelyk ook Plinius getuigt, *Hiſt. Nat. Lib. XIII. cap.* 4. En opdat deze dingen aen niemant fabelachtig mogen voorkomen, brengt Piërius (3), uit wien wy het bovenverhaelde ge-

(3) Hier. lib. 50. cap. 10.

Het vogeltje *Alcion* dat ze in de hant heeft, is een weinigh grooter dan een muſch, en byna geheel hemelsblaeu van kleur, alleen eenige witte [G] en purpere vederen hebbende. Het heeft eenen dunnen en langen hals, en zwerft aen den zeeoever [H], klagende en kermende met een beweeglyk [I] geluit: daer bouwt het ook zyn neſt, en broeit zeven dagen, die, omgetrokken hebben, het getuigenis by van Jovianus Pontanus, een voortreflyk en geloofwaerdig man, die zich zekerlyk zoude geſchaemt hebben een fabel voor waerheit te vertellen, voornamentlyk wegens een zaek gebeurt ten zynen tyde, en die elk konde onderzoeken, gelyk de zelve Piërius zeer wel heeft aengemerkt. Deze dan verhaelt, dat 'er te Brundiſium, nu Brundiſi geheten, een mannelyke, en te Hydrus, nu Otranto, eenige ſtadien verre vandaer, een vrouwelyke dadelboom, hadden geſtaen, blyvende onvrugtbaer, zoo lang zy nog niet zoo hoog opgegroeit waren, dat ze malkander konden zien; maer terſtont vruchtbaer geworden, zoo ras als zy tot die hoogte waren gekomen, dat de een den anderen met het gezigt konde bereiken. *Marem afflatu, viſuque ipſo & pulvere etiam reliquas maritare*, zegt Plinius, *dat een mannelyke dadelboom door 't aenwaeien van zynen reuk, en door 't gezicht zelve, en ook door 't ſtof, de vrouwlyke bomen, even als der zelver echtgenoot, bevrucht.* Het is dan geen onaengenaem gezigt, dat men, volgens de aenwyzing van Piërius, vint in de verbeeldingen van Philoſtratus (1): alwaer aen den eenen oever van een rivier een mannelyke en aen den anderen een vrouwelyke palmboom geplant ſtaet: van welke de mannelyke zich na den vrouwelyken boom, welken hy echter niet bereiken kan, zoo overbuigt, dat hy over het water heen leit, en even als een brug maekt, waervan echter de overgang moeilyk en ongemaklyk is, om de ſcherpheit en ſtekelachtigheit der bladeren. Een recht beelt van 't huwlyk, het welke, al is de onderlinge goetwilligheit daerin nog zoo groot, nochtans ook ſomtyts zyne ongemakken en moeilykheden heeft, die onaengenaem zyn, en 't harte quetſen. Die verbeelding van Philoſtratus heeft de Ridder Jakob Kats overgenomen, wanneer hy in 't begin van het tweede boek zyner Zinnebeelden zegt:

(6) Icon. Lib. I. cap. 9.

Komt hier gy mannen en gy wyven,
Die, wanneerje zyt gepaert,
Dikmael zyt gewoon te kyven,
Dikmael toont uw wrangen aert;
Leert hier van de boomgewaſſen,
Leert hier uit het woeſte wout,
Leert op uw gezelſchap paſſen,
Ziet! dat doet het quaſtig hout.

Let op deze dadelbomen,
Die met beken afgeſneen,
Zyn als bruggen op de ſtromen,
Mits zy hellen tegen een.
Echte lieden, lieve paren,
Zoo gy in den echten ſtaet
Liefd en eendracht kunt bewaren,
Niets dat u te boven gaet.

[G] Zie Pintianus over Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. X. cap.* 32. en onze aenmerkingen over 't eerſte beelt der Geruſtheit, *I. Deel, bladtz.* 474, en 475. alwaer breeder van dlt vogeltje, en de dingen, die men daer van verhaelt, geſproken wort.

[H] Varro *de L. L. Lib. VI. cap.* 5. uit Pacuvius:

Halcyonis ritu littus pervolgans feror.

En Apollonius Lib. IV. v. 364. aldaer bygebragt door Scaliger:

Κατὰ πόντον ἅμ' ἀλκυόνεσσι φορεῦμαι.

[I] Daerop zinſpeelt Petrus Lotichius *Lib. III. Eleg. 7. init.* met deze verſen:

Dum fugat exoriens humentes Lucifer undas,
Et tremulo Venetas lumine ſpargit aquas,
Halcyonumque ſonant mœſtis freta mane querelis,
Quas dolor ante alias nunc quoque tangit aves,
Hic ego, qua pelago Phaëthontius influit amnis,
Carmina morte tua pauca, Stibare, canam.

En Propertius *Lib. III. El.* 8. *v.* 9.

Halcyonum poſitis requieſcant ora querelis,
Increpet abſumtum nec ſua mater Ityn.

omdat ze ſtil en zonder onweer zyn, de Alcioniſche dagen [K] genoemt worden. In dien tyt is de zee geheel effen en bezadigt: zie Plinius (1) en Izidoor (2). Verſcheide Poeëten ook, als Ungarus (3), Rota (4), Petrarcha (5), en andere, zinſpelen in hunne gedichten hierop. Zannazarius doet het mê, gelyk deze zyne woorden uitwyzen [L]: *Stoot my ook het neſt kleen van eene* Alcion; *(men zegt dat het de winden verdryft en de wrede buien der zee ſtreelt) miſſchien zal 't ook den brant myner borſt ſtillen.* Alcione wyders is naer 't gemeen zeggen, de gemaelin geweeſt van den Trachiniſchen [M] Koning Ceïx, dien zy zoo hartlyk beminde [N], dat, wanneer zy in eenen droom gezien had, hoe hy in een' gruwzaemen ſtorm ſchipbreuk had geleden, en gebleven was, zich mede uit groote droefheit in de zee worp. Voorts hebben de Poëten verziert, dat ze in een' vogel, die haeren naem draegt, veranderde, en naer het doode lichaem van haeren man, dat ze vaſt naer het ſtrant zagh aenſpoelen, toevloog; daer by voegende, dat het jammerlyk klagen, 't geen dit vogeltje zyn geheele leven lang aen den zeekant doet, uit dit ongeval geſproten zy [O]. Met groot oordeel doet Nazo, in het X. boek van zyne Herſcheppinge, deze vrou in eene Alcion verkeeren, dewyl die van natuure haeren gade zoodanigh eene goetgunſtigheit en liefde betoont, dat ze niet voor een wyl, maer altyt by hem zoekt te blyven, niet uit geilheit of om weelde, maer geperſt door vriendelyke toegenegentheit, gelyk de plicht eener vrouwe omtrent haeren man is. Zy neemt ook nooit eenen anderen aen: ja al beneemt hem d'ouderdom de kracht om te vliegen, zoo verlaet ze hem niet, maer draegt hem: gelyk Plutarchus getuigt [P], daer hy dit volgende van den vogel Alcion neêrſtelt: *Als d'ouderdom het mannetje zwak maekt en traeg om te volgen, dan neemt zy* (het wyfje) *hem op den rug, en draegt en voedt hem, hem noit begevende noch alleen latende, maer ter doot toe by hem blyvende.* Dit dan dus zynde,

(1) Hiſt. Natural. Lib. X. cap. 32.
(2) Orig. Lib. XII. cap. 7.
(3) Nella 1. ſcena del 4. atto d'Alceo.
(4) Nella 10. Egloga.
(5) Del trionfo d'Amore cap. 2.

[K] Zie ook hiervan 't aengetekende op de 475. bladtz. van het I. D.

[L] *Ecloga 5. v. 70.*

Contere & Halcyonis nidum mihi (pellere ventos
Dicitur, & ſævas pelagi mulcere procellas)
Forſitan hic noſtros ſedabit pectoris æſtus.

[M] In onze Voorreden hebben wy den misſlagh van Dirk Pieterſz Pers aengetoont, die van den *Koning Ceïx* gemaekt had een' *blinden Koning*: nu moeten wy 'er nogh een andere misſtelling byvoegen van den Italiaenſchen Schryver, die hem noemt koning *van Thraciën*, daer hy had moeten zeggen van *Trachin*, zynde het onderſcheidt tuſſchen die twe woorden zeer groot. *Thraciën* is dat groote lantſchap in het Turkſche gebiedt, dat nu bekent is onder den naem van *Romania*: maer *Trachin* is eene ſtadt geweeſt in *Trachiniën*, eene kleine lantſtreek in dat gedeelte van het oude Theſſaliën, dat den toenaem droeg van *Phtiotis*.

[N] De Italiaenſche druk haelt ter dezer plaets enige verſen aen uit Ungarus, hierop zinſpeelende, doch die wy onnodigh achten hier in te voegen.

[O] Hier ſlaen wy wederom enige Italiaenſche verſen uit Bernardus Rota over.

[P] *De ſolertia animalium, cap. 66.* uit wien ook het vorige van de liefde van dit wyfje tot haer ega byna van woort tot woort is overgenomen. Voorts kan niet alleenlyk deze vogel een beelt zyn van des huwelyks goetwilligheit, maer ook de duif, de tortelduif, en de kraei. Want de liefde en trouw tuſſchen de duiven (die daerom ook worden verdicht de vogels van Venus te zyn) is zoo groot, dat zich noch de duif ooit

zynde, zoo paſt het allen echtgenooten de vriendelyke natuur van dit vogeltje te volgen. Zy behooren, door liefde en goetwilligheit vereent, ſlechts eene ziel, gelyk men zeit, in twee lichaemen, en eenen wil te hebben; herſcheppende zich d' een in den ander, en vrolyk en bly levende, ten vollen vergenoegt met het wederpaer dat elk hunner beide door Godt toegevoegt is.

En zeker, daer kan geen grooter geluk tuſſchen twee echtelingen zyn, dan eenigheit en goetwilligheit. De les van Focilides is derhalve waerdigh om in de gemoederen der geenen, die zich door den bant des huwlyx aen malkander verknocht hebben, gedrukt te worden. Dus ſpreekt hy: [Q] *Bemin uw echtgenoot; want wat is 'er zoeter en beter, dan wanneer een vrou haeren man, en de man zyne vrou tot den ouderdom toe bemint, en 'er geen geſchil tuſſchen hen is?* De waerdy zulker goetwilligheit heeft de oude Romeinen bewogen tot het vereeuwigen van veelen, die in den ſtaet des huwlyx met onderlinge liefde, en zonder twiſt of geſchil, een langen tyt geleeft hebben. Verſcheide graffſchriften dragen hier kennis af; gelyk dat

ooit vermengt met eenen anderen dan met haeren eigen doffer, nochte de doffer met eene andere dan zyne eige duif. Waerom ook Propertius deze vogelen aen zyne Cynthia voorſtelt tot een voorbeelt van liefde en trouw. *Lib. II. El.* 12. *v.* 25.

Atque utinam hærentes ſic nos vincire catena
Velles, ut nunquam ſolveret ullus amor.
Exemplo junctæ tibi ſint in amore columbæ,
Maſculus & totum fœmina conjugium.

Een zeer nette ſchets van de eendrachtigheit des huwlyx vinden wy in de duiven by Cyprianus, aengehaelt door Oudaen (1), wanneer hy van haer zegt; *datze in haere jongen te broeden en te voeden, gelyken laſt dragen; in het vliegen zich aeneen ſchakelen; haer leven in gezelligheit toebrengen; door de kuſſe haeres monts de* eendracht *des vredes erkennen, en in alles de wet van eensgezintheit vervullen.* Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXII. cap.* 1, 3 & 4, en Wolfgangus Franzius *Hiſt. Animal. Part.* 2. *cap.* 15. alsook onze aenmerking C over 't eerſte beelt der Eigenbaet, *eerſte Deel, bladz.* 385, en de Verzameling der Zinnebeelden uit Oude en Nieuwe Schryvers, achter aen Piërius gehegt, *Lib. III. tit. Fides conjugalis*: alwaer ik vinde aengetekent, dat 'er nogh eenige zilvere penningen voorhanden zyn van Fauſtina en van Julia, de gemalin van den Keizer Severus, op welke een vrouw zit op een ſtoel, hebbende in de eene hant een ſchepter, en voor haere voeten twee duiven, tot een teken van zuiverheit en kuiſcheit: en teffens ook der huwlyx eendracht en onderlinge liefde. Zoo vint men ook by Boiſſard *P.* 6. *Antiq. p.* 52. twee trekkebekkende duiven op de graftombe van een zekere Claudia Lepidilla, en twee andere op dat van eenen Aulus Poſtumius Euariſtus, *pag.* 77. volgens de aenwyzing van Broekhuizen over de aengehaelde woorden van Propertius. Op de zelve wyze wort ook de Eendracht des huwlyks op de penningen van Domitia en Fauſtina, volgens Oudaen (2) verbeelt, enkelyk door eene duif, of tortelduif: welke insgelyks een zeer bequaem zinnebeelt is van de huwlyx vereeniging, byna om dezelve reden als de duif. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXII. cap.* 16 & 17, en vooral de evengenoemde Verzameling uit Oude en Nieuwe Schryvers, *Lib. II. tit. Conjunctio Fida:* voeg 'er by onze aenmerking E, over het tweede beelt der Eerbaerheit, *I Deel, bladz.* 371. Wat de kraei belangt, van dezelve, gelyk ook nog van eenige andere zinnebeelden van vreedzaeme huwelyken, zullen wy ſpreken in 't laetſte Deel van dit Werk, over 't beelt *Huwlyks Eendracht.* Hoe eindelyk het getal van *dertig* by ſommigen geſtelt wort voor een beelt des huwlyks, zie by Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XXXVII. cap.* 36. en hoe dat van *tweeëndertig* by de Egiptenaeren een beelt van vleeſchelyke vermenging tuſſchen man en vrouw, by Horus, *Hierogl. Lib. I. cap.* 32.

(1) Roomſche Oudh. bladz. 387 of 343.

(2) Loco laud.

[Q] Στέργε τέην ἄλοχον τί γὰρ ἡδύτερον καὶ ἄρειον,
Ἢ ὅταν ἀνδρὶ γυνὴ φρονέῃ φίλα γήραϊ ἄχρι,
Καὶ πόσις ἠ ἀλόχῳ, μηδ' ἐμπέσῃ ἄνδιχα νεῖκος;

van Junius Primigenius [R], hem door zyne weduw Junia ter eere geſtelt, in 't welk gemelt wort, dat ze vyftien jaren en zes maenden met hem zonder eenigh geſchil geleeft hadde. Aldus getuigt ook zekere Flavia in een graffchrift [S] van haeren man Flavius, dat ze met hem vyfenveertigh jaren zonder twiſt heeft ten einde gebragt. Plinius aen Geminius ſchryvende, ſlaekt deze woorden [T]: *Och! onze Makrinus heeft een' zwaeren ſlagh ontfangen. Hy heeft zyne huisvrou verloren, die tot een zonderling voorbeelt van deugt zoude hebben kunnen ſtrekken, al had ze zelfs in den aelouden tyt geleeft. Negenendertigh jaren heeft hy met haer, zonder krakkeel en aenſtoot, verſleten.* Daer is onlangs [V] nogh een graffchrift by den eerſten wynberg, buiten de Latynſche poort aen de rechte hant, gevonden, waerin de overleden tot den Lezer zegt [W] *verzekert te zyn, dat hy door hem zal benyt worden om drie redenen: De eerſte omdat hy gezont geweeſt was, zoo lang hy leefde; de tweede omdat hy middelen had bezeten daer hy een welleven op konde leiden; en de derde omdat hy eene vrou gehad hadde, die hem zeer beminde.* Zie daer, hebben de Heidenen de deugt der Huwlyxvereeniging en Goetwilligheit zoo hoog geſchat, dat 'er hunne grafzerken mede pronken,

[R] Voorkomende by Smetius, en aldus luidende:

D. M.
D. Junio Primigenio
Qui vix. ann. xxxv.
Junia Pallas fecit
Conjugi Kariſſimo
Et pientiſſimo
De ſe bene merenti.
Cum quo vixit annis
xv. Menſ. vi.
Dulciter, ſine querella.

[S] Insgelyks by Smetius:

D. M.
T. Flavio. Aug. lib. Chryſogono.
Lesbiano. Auditor. Tabularior.
Ration. Hereditat.
Cariſſ. conjugi
Flavia. Nice. conjux. cum quo
Vixit. ann. xlv. ſine ulla offenſa

Desgelyks vint men by den zelven twee graffchriften met diergelyke getuigeniſſen van mannen ontrent hunne vrouwen.

DIS. MANIBUS.
Lyſia Glaphyra
Vixit Annis. xxxiix.
Ti. Claudius Fauſtus
Conjugi optimæ & bene
De ſe meritæ, cum qua
Vixit ann. xiix. menſe i.
Diebus xxiiii ſine ulla
Querella fecit; & ſibi.

DIS. MAN. S.
CALPURNIAE
C. L. HOMEAE.
M. CALPURNIUS
M. L. PARIS.
CON. SUAE SANCTISS.
CUM QUA V. A. XXV.
SINE OFFEN. F. ET SIBI.

Alzoo leeſt men in een graffchrift van eenen Lucius Silvius Paternus, dat hy met zyn huisvrouw geleeft heeft *ſine ulla animi læſura*, zonder eenig hertzeer: en in dat van eenen Julius Marcianus, *ſine ulla animi læſione*, zonder eenig hertenleet. Maer alle de vorige overtreft dat van Cajus Billienus, den man van Geminia Caunia, *qui vixerunt una annis continuis LII. ſine lite moleſta*, die te ſamen 52 jaren achter malkanderen geleeft hebben zonder geſchil of moeilykheit.

[T] Lib. VIII. Ep. 5. *Grave vulnus Macrinus noſter accepit: amiſit uxorem ſingularis exempli, etiamſi olim fuiſſet. Vixit cum hac triginta novem annis, ſine jurgio, ſine offenſa.*

[V] Verſta dit van den tyt van Zaratino Kaſtellini, den opſteller van dit beelt.

[W]
Q. LOLLIO. Q. F.
CONDITO.
SCIO TE INVIDERE QUI LEGIS
TITULUM MEUM. DUM VIXI,
VALUI. ET HABUI, BENE QUEI
VIVEREM. ET CONJUGEM
HABUI MEI AMANTISSIMAM.

ken, en hunne openbaere ſchriften op roemen; wie zal dan niet toeſtaen, dat het allen Kriſten Echtgenooten nogh meer betaemt, om zonder verſchil, twiſt en ergernis met malkander het leven te ſlyten, en in onderlinge omhelzingen van liefde en vriendelyke goetdadigheit te volharden; heiliglyk en vreedzaem levende in den bant des huwlyx, opdat ze hierna daer boven in Kriſtus eeuwigh vereent mogen blyven?

YDELHEIT.

EEn zeer prachtigh geſiert Meisje, wiens aengezigt geblanket is; en dragende op 't hooft eene ſchotel, waerin een hart leit.

Ydelheit noemt men in den menſch, al 't geen niet gerecht is tot een vaſt en volmaekt einde; zynde het einde alleen, naer der Filozoofen zeggen, een regel van alle onze handelingen: en dewyl het prachtigh kleeden en blanketten van 't aengezigt geſchiet om anderen luiden te behagen, met oogmerk op ſlechte dingen, die weinigh om 't lyf hebben, en luttel tyts duuren; daerom, zeg ik, mogen de weitſche kleding en 't geblanket aenſchyn met recht tot tekens van ydelheit dienen.

't Is ook ydelheit wanneer men aen elkeen zyn hart en gedachten [A] ontdekt, want dit is eene zaek, waervan 't einde onzeker is, en die ons zeer ligt ſchadelyk zyn kan; kunnende ook zulk doen daerna niet wel te recht gebragt worden. Om dit uit te drukken, is dezen beelde het hart op 't hooft geſtelt.

[A] Zeer wel heeft een zeker Poëet (1) van onzen tyt gezegt:

Dis gratus, qui non loquitur pugnantia menti:
Eſt fatuus, qui, quod ſentit, in ore gerit.

Dat is: *God bemint den geenen, die niet ſpreekt het gene ſtrydig is tegen zyn gemoet; maer 't is een zot, die tegen elkeen alles zegt wat hy denkt.*

(1) Gisb. Weſſ. Duker Carmine Martiriano elegantiſſimo anni 1714.

YVER. [GEESTELYKE]

OM hier een beelt van te maken ſchildert men een' Man, in prieſterlyke kleeding, en met een geeſſel in de rechte hant. In de ſlinke heeft hy eene ontſteke lamp.

Deze Yver is een zekere liefde tot den H. Godtsdienſt, door welke men zorg draegt, dat de dingen, die tot den zelven behooren, met alle oprechtheit, vaerdigheit en vlyt mogen uitgevoert worden.

Om dit dan aen te wyzen, zyn de twee dingen, die wy dit beelt in de handen geven, zeer noodigh; te weten den onkundigen te onderwyzen, 't geen door de lamp [A]; en de doolingen te ſtraffen en te verbeteren, 't welk door den geeſſel [B], wort uitgedrukt. Dit heeft Kriſtus beide gedaen, dryvende de koopers en verkoopers uit den Tempel te Jeruzalem, en leerende in den zelven den ganſchen dagh. Waer hy ons dan ſlaet, daer is niemant die geneeſt, en waer hy ons licht, daer is niemant die 't verdonkert. Wy moeten ook bidden, dat onze arbeit en yver in zynen naem gelukkigh mooge eindigen, gelyk wy die in zynen naem aengevangen hebben.

[A] Zie onze aenmerking D over 't derde beelt van 't Geloof, *I Deel*, *bladz.* 455, en A over 't eerſte beelt der Geleertheit, *I Deel*, *bladz.* 439.

[B] Zie onze aenmerking A over 't eerſte beelt der Hervorming, *II Deel*, *bl.* 19.

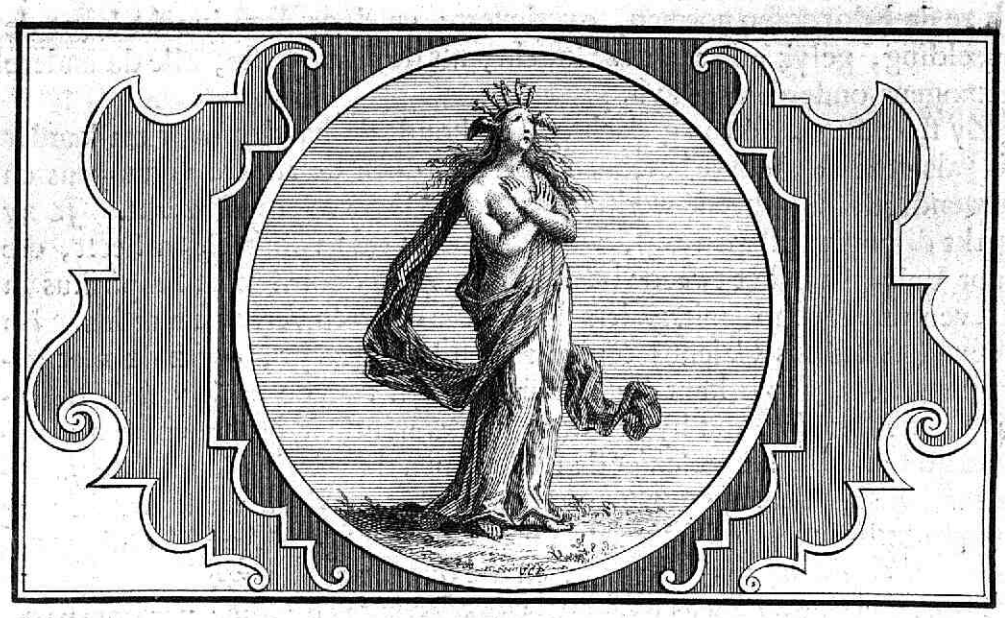

INBEELDING [A].

EEne Vrou met een gewaet aen van verſcheide verwen, en ruw van hair. Zy heeft wiekjes aen de hooftſlapen gelyk Merkurius, en eene kroon op 't hooft van eenige helderbruine beeltjes. 't Gezigt keert ze hemelwaert, en ſtaet geheel in gedachten, zulx dat ze in den geeſt opgetogen ſchynt: voorts houdt ze d'eene hant boven d' andere voor de borſt.

Ariſtoteles zegt in zyn III boek van de Ziele, dat de inbeelding eene werklyke beweging van de zinnen zy, dat is, eene kennis van 't geen de andere zinnen, zoo wel de gemeene als de uitwendige gemerkt hebben; gelyk hy ook in het II van die zelve boeken zeit, dat ze menſchen en andere dieren gemeen is. Dit legt Themiſtius in zyn III boek der Ziele ook zoo uit, daer hy zeit dat de inbeelding volmaekt en onvolmaekt is [B]. Om dan dit van ſtuk tot ſtuk te ontvouwen, en deze beeltenis te verlichten, dient geweten, dat het veelverwigh kleet hier te kennen geeft, dat de inbeeldende kracht de verbeeldingen van wat voorwerp haer ook vertoont wort, door de uitwendige zinnen aenneemt. En aldus beduit dan de verſcheidenheit der kleuren de groote verſcheidenheit der gezeide voorwerpen.

De kroon van beeltjes wyſt aen, dat de inbeeldende kracht, gelyk de Geneesheeren zeggen, haere zitplaets in 't eerſte vliesje der harſenen heeft, dat in 't voorhooft is; alsook dat de gemeene zin of bevatting aen de inbeeldende kracht verſcheide gedaenten, of *fantasmata* (verſchynſels), gelyk

[A] Verſta hier door de *inbeelding*, niet het verkeert begrip of den valſchen waen, dien men van een zaek opvat; maer neem ze voor het zelve als *imaginatie* of *verbeelding*, of de bevattinge en 't begrip, het welke men van elke zaek maekt, 't zy waer, 't zy valſch; en de wyze waerop men deszelfs denkbeelt aen 't verſtant voorſtelt en indrukt. Vergelyk voorts dit beelt met dat van 't *Overleg* of de *Overweging*.

[B] Namentlyk, volmaekt in de volmaekte dieren, en onvolmaekt in de onvolmaekte.

lyk ze de Filozoofen noemen, overlevert: en door deze kracht komt de inbeelding, gelyk ook aen deze kracht, als de alleredelſte, alle de andere vermogens onderdanigh zyn.

Zy ſtaet als verrukt in gedachten, en houdt de handen over malkander [C] als gezeit is, om te betoonen, dat, al doen de andere vermogens en uitwendige zinnen geene werkingen, deze kracht evenwel werkt. Ja zy werkt dikwyls al ſlapen wy, waervan men veele voorbeelden heeft, die door Valeriola in het tweede boek *Obſerv.* 4. en door Sextus Empirikus in 't leven van Pyrrho, mitsgaders door veele anderen verhaelt worden. En hoewel Klaudius Galenus eenige reizen had gezegt, dat zulx niet geſchieden kon, zoo bekent hy echter, in zyn tweede boek van de Beweging der *Muskulen*, dat hy het door de ervarentheit had bevonden waerachtigh te zyn. Dit geſchiet dan, doordien de gezeide kracht de *fantaſmata*, die aen de zinnen zyn voorgekomen, terwyl ze waekten, in zich ingedrukt bewaert: en dit gebeurt meeſt in menſchen die vol opſtygend, ſchuimachtigh en heet bloet zyn, en die overvloet van zeer heete geeſten hebben, gelyk doorgaens tengere, weekgebakke en kleine perſoonen, en die eene groote ſnelheit van geeſten, en een heel gramſteurigh gemoet voeren.

Het gezigt, zegt Ariſtoteles, in zyn boek van de gemeene Beweging der Dieren, *en de inbeelding hebben kracht om dingen te werken:* en dienvolgens heeft de inbeelding haeren oorſprongk uit den zin des gezigts, als den edelſten der zinnen; maer dewyl het gezigt niet doen kan zonder het licht, zoo hebben de Grieken de inbeelding naer 't *licht* genoemt *Fantazye*, als 't welk van φῶς het *Licht*, of van φαίνειν *Lichten* afſtamt.

Die wyders begeerigh is om de zeldzaeme werkingen der inbeelding te kennen, leze de wonderlyke Hiſtori der Geneeskunſt [D], beſchreven door Marcellus Donatus.

[C] Zynde een teken van ſtil zitten en niet werkzaem te zyn. Zie onze aenmerking B, over het tweede beelt van 't Gebed, *I Deel*, *bladz.* 411.

[D] In het tweede boek. Maer in de beſchryving van dit beelt is hier verzuimt te verklaren, waerom de *Verbeelding* vleugeltjes aen 't hooft en ruwe hairen heeft, en waerom de beeltjes van haer kroon helder en bruin zyn. De ruwe hairen betekenen de verwarde en menigvuldige gedachten (zie onzen bladwyzer) en de vleugeltjes verbeelden ſnelheit; waerom ook Merkurius, als de Bode der Goden, vleugelen aen 't hooft en aen de hielen draegt. Zie onze aenmerking D, over 't eerſte beelt der Gedachten, *I Deel*, *bladz.* 421, en A over 't eerſte beelt der Gunſt, *bladz.* 567. Aldus dan zullen de vleugels en 't ruwe hair beduiden de ſnelheit en haeſtige werking der verbeeldende kracht; zoo in 't aennemen der *phantaſmata* of *verſchynſelen*, als in de zelve te vertoonen aen 't verſtant. Van de gezeide kleur der beeltjes weet ik niet anders te maken, als dat het mogelyk te zeggen zal zyn, dat de verbeeldingen, gelyk onze ſchryver gezegt heeft, zoo wel by nacht als by dag werken; wordende de nacht verbeelt door de bruine; de dag, door de heldere kleur. Zoo vindt men ook den dagh en den nacht afgeſchetſt in dit raedtzel van den Filozoof Cleobulus by Diogenes Laërtius, *Lib. I.* §. 92.

Εἷς ὁ πατήρ. παῖδες δὲ δυώδεκα. τῶν δὲ χ' ἑκάστῳ
παῖδες ἔασι πριήκοντ' ἄνδιχα εἶδος ἔχουσαι.
Ἣ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδεῖν. ἣ δ' αὖτε μέλαιναι.
Ἀθάνατοι δέ τ' ἐοῦσαι ἀποφθινύθουσιν ἅπασαι.

Dat is: *Daer is een Vader en twaelf zoonen: en een iegelyk van deze heeft dertig dochters, die tweeverwig zyn van gedaente, zynde aen de eene zyde blank, en aen de andere zwart: en offchoon ze onſterflyk zyn, zoo ſterven ze nochtans alle.* De vader in dit raedtzel is het jaer: de twaelf zonen zyn de twaelf maenden: en de dertig dochters zyn de dertig etmalen in elke maent: en deze worden half blank vertoont om den dag; en half zwart, om den nacht te verbeelden.

IN-

INBLAZING. INSTORTING.

Hier moet uit een' helderen hemel vol ſtarren, een vlammige ſtrael nederſchieten, op de borſt eens Jongelings, die in 't geel gekleet is, en wiltſtaende lokken heeft, daer ſlangen in gemengt zyn. Laet hem met groot opmerken het gezigt ten hemel wenden, en in de rechte hant een bloot zwaert houden met de punt in de aerde: in de ſlinke hebbe hy een zonnebloem.

Door den klaeren en ſtarreryken Hemel, uit welken de vlamſtrael [A] op de borſt van een' jongeling nederſchiet, als gezeit is, verſtaet men de goedertierenheit des Almagtigen, die door de inſtorting zyner oneindige goetheit den zondaer ontſteekt en verlicht. Kriſtus zeit, Luc. XII. 49. *Ik ben gekomen om vier op de aerde te werpen, en wat wil ik, indien het alrede ontſteken is?* Zoo bid de H. Kerk ook altyt, dat de Heer haere harten wille ontſteken met het vier zyner Liefde.

Hy draegt een geel kleet, 't geen de geſteltheit tot quaet doen [B] uitbeelt, kunnende deze kleur de deugt noit toegepaſt worden; gelyk wy ook, zonder de Godtlyke hulp en inblazing, ons lichtlyk in den afgront aller elenden werpen.

De woeſte hairlokken met de ſlangen daerin, beduiden, dat de zondaer, zoo lang hy het eerlyke verlaet, en in zonden verzopen leit, niet anders dan quade en ſchriklyke gedachten [C] hebben kan. *Die geene eerlykheit by hem heeft, kan de quade gedachten niet ontvlieden*, zeit Gregorius [D].

De degen met de punt in de aerde, geeft te kennen, dat dit een werk van Godtlyke inſtorting zy: want het werk van een' menſch [E] die ten quade genegen is, verdient geenen loon by Godt, ten zy door zyne genade; met welke hy alle goede werken ryklyk vergelt, gelyk David zingt, *De Heer zal genade en eer geven.* Pſalm LXXXIV vers 12.

Dat hy met ernſt en groote opmerking naer den hemel toe ziet, beelt uit, dat men zonder de Godtlyke genade en inſtorting, het gemoet en 't verſtant niet kan opheffen, dan tot zaeken, die de uitwendige zinnen aengaen, en aerdſch zyn. *De genade maekt, dat de zonde niet over ons heerſcht*, was Auguſtinus zeggen [F].

In de ſlinke hant houdt hy een zonnebloem, omdat, gelyk zich die geduurigh naer de zon keert, de verlichte zondaer, nu van Godts liefde ontſteken, zich ook met groote genegentheit, en zoo veel hem mogelyk is, went en draeit naer den grooten en Almogenden Godt.

[A] Zie onze aenmerking C, over 't beelt Goddelyke Gunſt, *I Deel, bl.* 571.

[B] Zie onze aenmerking A, over het tweede beelt van 't Genoegen, *I Deel, bladzyde* 472.

[C] Zie onzen bladwyzer in *Hoofthair* en in *Slange.*

[D] Super Lib. I. Regum. *Cogitationes turpes evitare non poteſt, qui honeſtatem non habet.* Ita & ſuper Geneſ. Homil. 40. *Auxilium divinum per bonam vitam conciliandum.*

[E] Door den degen worden dappere daden verſtaen, die wy aen onze handen en armen plegen dank te weten. Dat nu de degen hier met de punt wort in den gront geſtoken, zal verbeelden, dat, die door goddelyke inſtorting is begenadigt, zich niet meer verlaet, veel min beroemt op eige krachten en werken, maer dezelve veel eer geheel verzaekt en verwerpt.

[F] Libro de Patientia cap. 2. *Gratia facit, ut peccatum nobis non dominetur.*

INVALLEN. [VREEMDE] *FANTAZYEN.*

WEder een Jongeling, maer in een veelkleurigh gewaet. Hy heeft eenen hoet op 't hooft, die van verf het kleet gelyk is, en daer verſcheide vederboſſen op ſtaen. In de rechte hant heeft hy eenen blaesbalg, en in de ſlinke een ſpore.

Aen *capricen* of vreemde invallen worden zulken gezegt onderhevigh te zyn, die door Ideen of denkbeelden, verſchillende van de gewoone denkbeelden der andere menſchen, eige werken bedenken en uitvinden; maer wispeltuurigh van 't een op 't ander werk, hoewel 't van 't zelve ſlach zy, ſpringende. En zoo worden by wyze van overeenkomſt, de denkbeelden die in de muzyk, ſchilder- en andere kunſten voorkomen, en van den gemeenen trant afwyken, *capricen*, dat is, *invallen*, genoemt.

De jongkheit des beelts geeft de onbeſtendigheit [A] te kennen, en de verſcheidenheit der verwen, de veranderlykheit.

De hoet met de pluimaedje [B] als gezeit is, vertoont, dat de verſcheidenheit der ongewoone werken voornaemlyk uit de harſenſchimmen voortkomt.

Door den blaesbalg en de ſpore wort aengewezen, dat een *fantaſtyke* [C] vaerdigh is, om de deugt van een' ander te vleien en te ſtrelen [D], of deszelven gebreken als met ſporen te prikkelen.

[A] Zie onze aenmerking B over de Geſtadigheit, *I Deel*, *bladz.* 476.

[B] Zie Cœlius Auguſtinus Curio *Hierogl. Lib. I. cap.* 25 & 34.

[C] Waerom is dat eigen aen den fantaſtyken, meer als aen anderen? 't is my onbekent.

[D] Dat zal dan zekerlyk moeten verbeelt worden door den *blaesbalg*. De vinding behaegt my niet zeer.

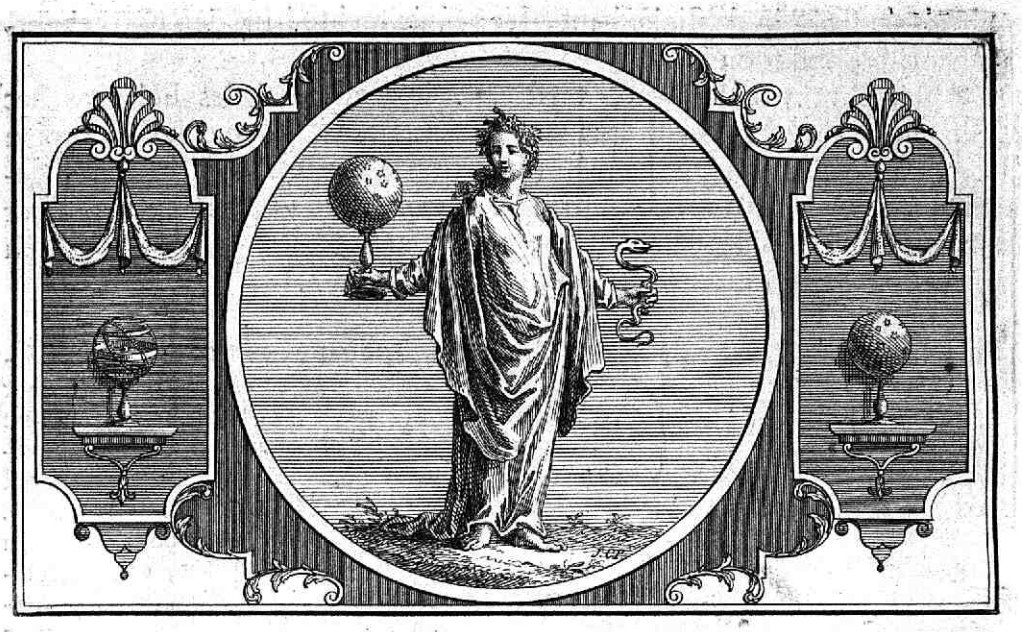

KENNIS. VERSTANT.

NIet onvoeglyk wort de kennis verbeelt in de geſtalte eener Vrouwe, die in 't gout gekleet is, en in de rechte hant een *Sphæra* of hemelbol houdt, in de ſlinke een ſlang vertoont, en met bloemen bekranſt is.

De vereeniging, die ons gemoet met de zaek heeft, die door 't zelve verſtaen is, noemt men kennis: en de beeltenis heeft een gouden gewaet aen, omdat de kennis glansryk en helderblinkende zyn wil, niet gemeen, maer edel en verre van de kennis des ſlechten volx en Jan Allemans, afgeſcheiden; 't geen altemael [A] door de uitmuntende ſchoonheit van 't gout wort aengewezen. Men zou ook met een weinigje verandering het beelt kunnen toeſtellen van die kenniſſe, die de hemelſche *Sphæren* beweegt; maer dewyl ons voornaemſte oogmerk hier is, om van de dingen te ſpreken, die van de werking en 't begrip der menſchen afhangen, zoo zullen wy nu ook alleen handelen van dat beelt, 't geen wy hier met de *Sphæra* en ſlang zien: door welke vertoont wort, dat, om hooge en zwaere dingen te verſtaen, het ons noodigh is, eerſt, gelyk de ſlang, op de aerde als te kruipen, om aldus een begrip van de beginſelen der aerdſche dingen te krygen, die zoo volkomen niet zyn als de hemelſche [B]; en daerom heeft

[A] Gelyk ook een zuivere en onvervalſchte kenniſſe, die met geen ſchuim van onzekerheit gemengt is. Zie deze betekeniſſen van 't goud in 't 3. beelt der Edelheit aenm. B. I Deel bladz. 312 en in het tweede der Eeuwigheit aenm. H. bladz. 376. en het tweede der Geleertheit aenm. A. I Deel bladz. 441.

[B] Hierom wil Cœlius Auguſtinus Curio (1); dat die goude keten, die Homerus zegt dat door Jupiter uit den hemel nedergehangen is tot op de aerde, en waer mede hy alles van 't aerdryk opwaerts kan trekken in den hemel, dog zelfs van daer niet nedergeſleept worden door iemand anders wie 't ook zy en hoe ſterk daer ook aen worde getrokken; zoude verſtaen worden de kenniſſe der hemelſche zaken. Want, zegt hy, hoewel de oeffeningen der letteren en der Filoſofie even als een ſoort van trappen en een keten

(1) Hier. Lib. II. cap. 15.

het beelt de ſlang in de ſlinke hant, terwyl de rechte hant den naergebootſten hemelbol ten toon houdt.

De bloemkrans op 't hooft, wyſt aen, in welk deel des lichaems het vermogen geplaetſt is [C], daer wy door verſtaen; gelyk ook de bloemen te kennen geven, dat de kennis van natuure een volmaektheit des gemoets, en om zoo te ſpreken, een zaek van eenen goeden reuk is, door welke wy een goeden naem behalen, en ons aengaende, goede gedachten in de gemoederen van anderen verwekken.

keten zyn om te komen tot de kenniſſe der hemelſche dingen, niet te min, indien iemant langs die trappen de natuur des Scheppers zelf wil naſpeuren, zoo zal hy door geenerlei ſcherpzinnigheit des verſtants, naerſtigheit of arbeit daer toe kunnen geraken: want dat zoude zyn God uit den hemel nedertrekken, en onderwerpen aen 't menſchelyk verſtant. Maer indien God zelf aen iemant de kenniſſe zyns zelfs geeft, die zal geheel met hem vereenigt worden, en de hemelſche dingen lichtelyk kunnen begrypen. Door welke Beeldenſpraek wy vermaent worden, dat wy de kenniſſe der Goddelyke zaken niet uit de boeken der Philoſofen, maer door gebeden en godvruchtigheit, van God zelve moeten trachten te bekomen. Tot hier toe Cœlius: volgens wiens uitlegging derhalven van dezen ketting van Homerus men ook uit den Hemel een ketting zoude kunnen hangen, die voor dit beelt nederquam.

[C] Zie onze aenmerking B. over 't derde beelt van 't Geloof *I. Deel*, bladz. 455. en de aldaer aengewezene plaetſen.

ANDERS.

EEne Vrou, die een luit in de rechte, en een geſchreve tafel in de ſlinke hant heeft.

Hierdoor wort aengetoont, dat de kennis ten meeſten deele, of door de ervarentheit [A], of door het vlytigh leezen der ſchriften, voortkomt, gelyk elk ligt kan begrypen, door 't geene alrede gezeit is.

[A] Die door de luit wort te kennen gegeven, om dat de kunſt van 't ſpelen op de luit, gelyk ook op alle andere muzykinſtrumenten voornamentlyk wort verkregen door de ondervinding en menigvuldige oeffening. Vergelyk voorts met dit en 't voorgaende beelt ook die van 't *Verſtant*, beneden onder de letter V.

KERKVOOGDY.

DOor een zeer voortreffelyk Hieroglifiſch beelt hebben de Egiptenaers een' *Prelaet* of Kerkvoogt te kennen gegeven: want ze maelden hem met een ſlaend uurwerk [A] in de rechte, en met een zwymende (*eclipſeerende*) zon in de ſlinke hant, waerby deze ſpreuk: *Non niſi cum deficit, ſpectatores habet*, dat is, *Zy heeft geene beſchouwers, als terwyl ze verduiſtert wort.*

[A] Ik durf wel niet vaſtelyk bepalen, dat de vinding van dit beelt te onrecht aen de Egiptenaren wort toegeſchreven, maer ik weet echter niet, dat ik het elders op derzelver naem hebbe gevonden: behalven dat de reden zelf my zulks ſchynt te wederleggen. Want hoe zouden die oude Egiptiſche prieſters, die uitvinders waren der beeldenſpraek, een ſlaend uurwerk daer in hebben kunnen gebruiken, daer dit nuttige kunſtwerk van veel later uitvindinge, en deszelfs gebruik hen geheel onbekent is geweeſt, gelyk ook mogelyk aen de oude Grieken en Romeinen zelfs: altoos ik weet niet, dat my by iemant van derzelver ſchryvers gewach van zoo een uurwerk ooit is voorgekomen: gelyk ik ook met Polydorus Virgilius (1) geheel onkundig ben, wien de lof van deeze voortreffelyke uitvinding toekomt. Voorts hebben de Egiptenaren, myns wetens, geen andere uurwerken gehad, dan waterlopers, uitgevonden van eenen Cteſibius, een Heelmeeſter te Alexandrie, die ook de eerſte vinder is geweeſt der waterorgels. Deze waterlopers (2), zich door een naeu pypje ontlaſtende, toonden de twaelf uuren van den dag, getekent op het glas, aen, door middel van een kurk, op het water in dat glas dryvende, en te gelyk met het zelve zakkende, en met de punt van een houtje, door die kurk geſtoken, wyzende tegen de uuren op het glas ſtaende. Behalven de waterlopers hebben de Grieken en Romeinen ook gebruikt zonnewyzers, waer van de uitvinder door Plinius (3), wort geſtelt te zyn geweeſt Anaximenes van Mileten, of deszelfs meeſter Anaximander, volgens Diogenes Laërtius (4). Doch by de Romeinen heeft men die zoo laet beginnen te kennen, dat men 'er te Romen geen gezien heeft volgens 't getuigeniſſe van Varro by den zelven Plinius (5), voor dat die ſtad al 477 jaren was gebouwt geweeſt; gelyk 'er ook al 595 jaren na deszelfs ſtichting waren verloopen, eer dat de waterloper aldaer bekent wierdt, wederom volgens den zelven Plinius (6). Voeg hier by, dat Cenſorinus (7) en Plinius (8) beide getuigen,

(1) De Inv. Rer. Lib. II. cap 5. & Lib III. cap. 18.
(2) Pitiſci Lex. Ant. in *Clepſydra*, p. 467 adde Horum Apol. Lib. I. Hirogl. 15 & Pier. Val. Hier. Lib. VI. c 4.
(3) Plin. Hiſt. Nat. L. II. c. 76
(4) Lib. II. §. 1.
(5) Hiſt. Nat. Lib. VII. c. 60.
(6) L. L.
(7) De Die Nat. c. 23.
(8) L. L.

Hierdoor gaven ze te verſtaen, dat, gelyk de zon, ſchoon zy zeer klaer ſchynt, echter van niemant aendachtigh beſchouwt wort, maer alleen als ze zwymt (*eclipſeert*); dat, zeg ik, aldus ook een *Prelaet*, hoe deugtzaem hy ook magh wezen, weinigh navolgers en aenſchouwers heeft; maer als hy, by manier van ſpreken, *eclipſeert*, dat is, door eenigh gebrek of zonde wort verduiſtert, aenſtonts alle oogen met verwondering en ergernis op hem geſlagen zyn, alsof 'er een zwymende zon te zien waer, of een wonder van de werelt.

Het uurwerk, in 's beelts rechte hant, geeft te kennen, 't geen daetlyk volgen zal. Wy zullen ſlechts vooraf zeggen, dat de Seventigh Overzetters miſſchien op dit Hieroglifiſch beelt gezien hebben, in deze plaets van Jezaias, kap. LII. v. 7. *Hoe lieflyk zyn op de bergen de voeten des geenen, die het goede boodtſchapt!* alwaer zy vertaelt hebben, *gelyk de uur of het uurwerk* [B] *op de bergen*: drukkende dit met eenen uit, dat de Prelaten, om zoo te ſpreken, uurwerken der werelt zyn, die de menſchen tot eene maet van alle beweegingen dienen. Maer hiertoe is 't nodigh, dat zy zelve in hun doen en laten geſchikt, manierlyk en oprecht zyn, en aldus hunn' plicht wel betrachten: want gelyk het dikwyls gebeurt, dat 'er in eene ſtadt veele klokken zyn, die wel alle dagen ſlaen, maer op welke niemant let, of ze juiſt wel of qualyk ſlaen, of in iet anders haperen; zoo is het echter ook waer, dat wanneer een verheven uurwerk misſtelt is, en op een verkeert uur wyſt, of vier in plaets van twee ſlaet, dat, zeg ik, de menſchen terſtont daerop zien en over morren; beſchuldigende den meeſter, wiens zorge het zelve aenbetrouwt is, van achteloosheit, omdat deze hapering verwarring maekt in alle handelingen. De rede hiervan is, dat dusdanigh een uurwerk de gemeene uurwerken niet gelyk is, maer boven

gen, dat men te Romen over de driehondert jaren lang geen uuren heeft gekent, en in de wetten der twaelf tafelen nog niet anders heeft weten te ſpreken als van den open ondergang der zon. Zoo derhalven de Egiptenaren door eenig uurwerk den plicht van een Prieſter hebben willen verbeelden, zoo zullen zy 't zelve waerſchynlyk gedaen hebben door den voornoemden waterloper. Echter houde ik dit beelt te meer verdacht als gene vinding der Egiptenaren, omdat die niet gewoon waren eenige zinſpreuk te voegen by hunne beeldenſpraek, gelyk onze Schryver hier doet op derzelver rekening: dog zy vergenoegden zich met de gedaentens der zaken alleenlyk ter neder te ſtellen, zonder eenige woorden.

[B] Het woort ὥρα [hoora] hier by de Seventig gebruikt, betekent nooit een *uurwerk*, maer wel een *uur*, of ook tyd. Maer het is zeer waerſchynlyk, dat de leezing der Grieken hier bedorven is, en dat 'er voor ὥρα [hoora] moet ſtaen ὡραῖοι [hooraioi] dat niet alleen *tydig*, maer ook *lieflyk*, *ſchoon*, betekent; gelyk ook ὥρα [hoora] zelf ſomtyts *ſchoonheit* of *bevalligheit* te zeggen is: zoo dat 'er by de Seventig mogelyk gelezen moet worden, ſgelyk ook Vitringa wil: ὡς ὡραῖοι ἐπὶ τῶν ὀρέων οἱ πόδες (voor ὡς πόδες) εὐαγγελιζομένε ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενο ἀγαθὰ, &c. Dat is dan byna als onze Nederlandſche Taelsmannen, *hoe lieflyk zyn op de bergen de voeten des geenen, die de blyde tyding doet hooren van vrede! hoe* [lieflyk] *die de blyde tyding brengt van goede dingen!* enz. De Griekſche woorden zyn nu genoegzaem de zelve, als die van den Apoſtel Paulus, *Rom. X.* 15. daer hy deze plaets van Jeſaias aldus aenhaelt, alleenlyk met een weinigje verkorting: ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά. Indien nochtans iemand aen de oude leezing der Seventig wil blyven hangen, zoo zal hy de woorden aldus moeten ſamenkoppelen met de laatſte van 't vorige vers: [*Ziet hier*] *ben ik* (of, *ik komc*) *gelyk de uur op de bergen, gelyk de voeten des geenen, die de blyde tyding doet hooren van vrede, die de blyde tyding brengt van goede dingen*, enz. Maer ik zie niet, in wat opzigt hier kan gezinſpeelt worden op een uur, of al was 't ook op een uurwerk: zoo dat de voornoemde Vitringa niet t' onregt zegt, dat 'er geen goede zin in die leezing is.

ven hen tot een' regel en maet der beweginge ſtrekt. En gelyk *de tyt een maet der beweginge is* [C], zoo zyn ook de Kerkvoogden (*Prelaten*) als uurwerken der werelt, gelyk gezeit is, geſtelt op de bergen van waerdigheit en heerlykheit, opdat ze van een ieder zouden kunnen gezien en gehoort worden; gelyk ze dan ook zorgvuldigh hebben toe te zien [D], dat ze wel wyzen en wel ſlaen, dat is, zich troulyk en vroom gedragen in hun beroep, en een regel en voorbeelt van anderen verſtrekken, want ieders oogen zien op hen. Klaudiaen, van een' vorſt ſprekende, die als een Prelaet is, laet zich aldus hooren [E]: *Dit zal ik u geduurigh vermanen, hoe gy moet denken, dat gy op't midden van den geheelen wereltkloot woont, en dat uwe daden openbaer zyn voor de oogen van alle volken.*

[C] Gelyk de *Logici* of Meeſters der Bewyskunde, ſpreken.

[D] Al wie als een wachter des volks (zegt Gregorius) geſtelt wort, die moet zyn geheele leven lang op eene hoogte ſtaen, opdat hy nuttig zy door zyne voorzichtigheit. *Quisquis populi ſpeculator ponitur, debet in alto ſtare per vitam, ut prodeſſe poſſit per prudentiam.* Om dezen plicht den Leeraren te binnen te brengen, willen ſommigen, dat men in die oude wyze tyden, den weerhaen, die nu dient om de winden aen te wyzen, zoude op de torens der kerken geſtelt hebben, om namentlyk den Kerkendienaren te ſtrekken tot een vermaning, dat ze de wakkerheit en ſommige andere eigenſchappen van dien vogel, die Franzius (1) in zyne Hiſtorie der Dieren naerſtig optelt en toepaſt, moeſten navolgen. Deze zelfde plicht, gelyk ook de wacht en zorge, die een prieſter moet hebben voor de heiligdommen en goddelyke zaken, gaven de Egiptenaeren te kennen, door een leeuwskop te ſtellen voor de deuren van hunne tempels: omdat dit dier, gelyk het met toegeſlotene oogen waekt, alzo ook met opene oogen ſlaept. Men zie Horus Apollo (2) met deszelfs Uitleggers, en Piërius Valerianus (3), die dit in 't breede verhandelt. Alciatus heeft van beide, den haen en den leeuw, op en voor de kerken, dit volgende zinnebeelt gemaekt, *Embl.* 15.

(1) Part. 2. cap. 10. §. 5. p. 467

(2) Lib. I. Hier. 18.

(3) Hier. Lib. I. c. 4

Inſtantis quod ſigna canens det gallus Eoi,
Et revocet famulas ad nova penſa manus.
Turribus in ſacris effingitur ærea pelvis,
Ad ſuperos mentem quod revocet vigilem.
Eſt leo, ſed cuſtos oculis quia dormit apertis,
Templorum idcirco ponitur ante fores.

Men zie aldaer de aenmerkingen van Claudius Minos, en van den Haen ook iets by Piërius, *Hierogl. Lib. XXIV. cap.* 20 *&* 21.

[E] De IV. Conſulatu Honorii, v. 270.

Hoc te præterea crebro Sermone monebo,
Ut te totius medio telluris in orbe
Vivere cognoſcas, cunctis tua gentibus eſſe
Facta palam; nec poſſe dari regalibus uſquam
Secretum vitiis.

Zoo zegt ook Julius Cæſar by Salluſtius (4): *Qui magno imperio præditi in excelſo ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales novere.* Dat is: *die in een groot bewind geſtelt, hun leven in een hogen ſtaet doorbrengen, derzelver daden weten alle menſchen.* Meer diergelyke ſpreuken, uit de beſte oude Schryvers verzamelt, zie by Kaspar Barthius en Gottlieb Cortius over deze aengehaelde plaetſen van Claudianus en Salluſtius, die 't ons niet luſt uit te ſchryven: alleenlyk zullen wy uit den laetſten bybrengen het zeggen van Elizabeth, Koningin van Engeland, by Cambden op 't jaer 1586. *De Vorſten*, zeide zy, *zyn even als de zon, waerin men zelf 't allerkleinſte vlakje ziet, hoe verre men 'er ook van daen zy.*

(4) Bel. Cat. c. 51. §. 12.

KETTERY.

EEn Wyf dat out en uitgeteert is, mitsgaders vreeslyk van gelaet. Zy blaeſt een rookige vlam ten monde uit, en heeft verwarde en overendtſtaende hairen. Heur borſt en de reſt van 't lichaem is ten naeſten by bloot. De mammen hangen verſlenſt en ſlap neêrwaert, en ze heeft in de ſlinke hant een halfgeſloten boek, daer ſlangen uit ſchynen te kruipen. Met de rechte hant ſtroit ze verſcheide ſoorten van die ondieren.

De kettery is eene dooling in 't verſtant, aen welke de wil hartnekkigh hangt, tegens 't geene men volgens de H. Schrift verplicht is te gelooven.

Zy wort out vertoont, om den uiterſten trap der oude en ingewortelde verkeertheit des ketters uit te drukken.

Ganſch mager van lyf, en ſchriklyk van aenzien is ze, om daerdoor uit te beelden, dat de kettery van alle ſchoonheit [A], alsook van het klaerſchynende licht des Geloofs en der Kriſtelyke Waerheit, berooft is, en den menſch in lelykheit den duivel doet overtreffen.

Zy ſpuwt een dampige vlam uit den mont, om niet alleen haere godtlooze gevoelens, maer ook de booze gemoetsdrift, die haer aenzet, om alles wat haer tegen is, te vernielen, hierdoor aen te duiden.

De overendtſtaende en verwarde hairen [B], betekenen de ſchuldige gedachten, die altyt tot haere verdediging vaerdigh zyn.

Het byna naekte lichaem beduit, dat ze ontbloot en beroit is van alle deugden.

De leege en hangende borſten geven de ſchaersheit der kracht te kennen, zonder welke men de werken niet doen kan, die het eeuwige leven waerdigh zyn.

Het

[A] Zie onze aenmerking B en C, over de Schilderkunſt.

[B] Zie het beelt der Demping van quade Gedachten, aenm. C, *I. Deel, bladz.* 425. Voorts vind ik niets in dit beelt, of het is van zelfs klaer en duidelyk.

Het halfgeſloten boek, en de ſlangen, daeruit kruipende, verbeelden de valſche leeringen, alsmede de ſchadelyke en ſchriklyke kettergevoelens, die boozer zyn dan venynige ſlangen.

Het ſtroien der ſlangen wyſt de uitwerkingen van het zaeien der valſche gevoelens aen.

KLAGT.

OM hier een beelt van te maken ſchildert men eene Vrou in zwart gewaet, en laet ze met de rechte hant heur hoofthair uittrekken. Men bekranſt haer met *Apium*, dat is, eppe of joffroumerk, en geeft haer in de ſlinke hant eenen booneſtruik met bladers en vruchten. Ter zyde des beelts ſtelt men een zwaluw.

Het zwarte kleet [A] is doorgaens een teken van rou en klagte; 't welk het trekken aen het hair [B], en de krans van *Apium* [C] ook beduiden.

De ſtruik van boonen wort dit beelt, in naervolging van de meening der oude Latynen, ter hant geſtelt; want die hielden den zelven voor eene plant van klagte en treurigheit. Maer wat mislyker gedachten moet Pythagoras wel van de boonen gehadt hebben, toen hy, door de vyanden beſprongen wordende, zich ontzagh te vluchten door een velt, dat vol van die vruchten ſtont, en dicht by hem lagh, ja hem mogelyk eene veilige ſchuilplaets zoude hebben gegeven. Neen, hy wilde niet; zeggende de doot liever te ondergaen, dan dit te doen; want hy vreesde de zielen

[A] Zie onze aenmerking A over 't eerſte beelt der Elende, *I Deel*, *bladz.* 394. en C en D over het tweede der Droefheit, *I Deel*, *bladz.* 283.

[B] Ook voor een teken van rouw geſtelt by de oude Heidenen. Zie Ovidius *Met. Lib. II. v.* 350. Andere gewoontens en gebaertens in rouwe en klacht gebruikelyk, hebben wy aengewezen over het tweede beelt der Droefheit, *I Deel*, *bladz.* 281. aenm. A. Voeg hier by de Aentekening van Pitiſcus over Suetonius, *Aug. cap.* 23. §. 4. n. 16 & 17.

[C] Hier van hebben wy in 't brede gehandelt over 't eerſte beelt der Droefheit *aenm. A. I. Deel. bladz.* 278 *en* 279.

der afgeſtorvenen, die hy zotlyk waende [D] onder dit gewas te ruſten, door zyn bykomen onruſt aen te brengen. Een ſchoone rede!

De zwaluw is een zinnebeelt van de klagt, omdat haer zang zeer treurigh valt: gelyk ook de poëten verzieren, dat Progne in eene zwaluw verandert is, ſchreiende over het verlies van haeren zoon Itys, door haer zelf omgebragt [E].

[D] Van de boonen hebben wy ook wydlopig geſproken over dat zelve beelt en in die zelve aenmerking *bladz.* 279 *en* 280. By de ſchryvers aldaer aengehaelt, voeg nu ook nog A. Gellius *Noct. Attic. Lib. IV. cap* 11. Gyraldus *Symbol. Pythag. Interpr. col.* 649. en Salmaſius *ad Solin. p.* 873. *G.* Maer dat hier met Pythagoras geſpot wort, als of hy zoo zot was geweeſt, als hier vermelt ſtaet, zulks is onverdient, en geſproten uit onkunde van zaken. Want hoewel Diogenes Laërtius het omkomen van Pythagoras alzoo beſchryft, als hier verhaelt wort, nochtans is het een loutere fabel, ten zy iemant konde geloven, dat zoo een groot en wys Filoſoof, als Pythagoras waerlyk geweeſt is, zulke buitenſporige uitzinnigheden heeft kunnen begaen. Dat het een fabel is, mach men des te eerder vaſtſtellen, omdat Diogenes Laërtius ook andere omſtandigheden van zynen doodt bybrengt, die veel aennemelyker zyn: en Laërtius vertelt niet zoo zeer het bovengemelde als hetzelve vaſtſtellende, als hy wel opgeeft de verſcheidene berichten en geruchten van de doodt van dien Filozoof, die hy echter noch niet alle heeft opgetelt; gelyk te zien is in de aentekeningen der Geleerden over Laërtius, *Lib. VIII.* §. 39 *&* 40. en Salmaſius *in Solinum*, pag. 593. a. A. Het gerucht, of liever verdichtſel, van zyn omkomen by den boonen-akker, ſchynt ontſtaen te zyn en geloof te hebben gevonden, omdat het bekent was, dat hy zich zoo afkeerig toonde van boonen, (hoewel hy 't niet inderdaet was, en de zelve dikwyls en gaern gegeten heeft, gelyk ook jonge bokjes en biggetjes, als te zien is by Gellius *Noct. Attic. Lib. IV. cap.* 11. hoewel hy 't eeten van vleeſch wort gezegt ook te hebben verboden) en zyne leerlingen ook verbood door de zelve heen te gaen (1), en leerde, dat men zich van 't eten van boonen moeſt onthouden, zo om reden hier gemelt, als om verſcheide andere, by de Schryvers, die wy zo hier, als te voren over 't eerſte beelt der Droefheit hebben aengehaelt, te vinden. Maer men moet weten, dat het de gewoonte van Pythagoras was, zyne leeringen onder bedekte en duiſtere zinſpreuken te verbergen, gelyk wy reets elders (2) hebben gemelt: gelyk hy dan ook, wanneer hy leerde, dat men zich van boonen moeſt onthouden, heeft te kennen gegeven, of dat men zich niet moeſt bemoeien met de behandeling der Regeering, gelyk Plutarchus wil, omdat men in de verkiezing der overigheit outtyds ſtemde met boonen, (gelyk nog in ſommige plaetſen van ons vaderlant de boonen in dat werk te pas komen) of dat men zich moeſt onthouden van de Venusluſten: 't zy omdat de boonen daertoe aenprikkelen, dat de evengenoemde Plutarchus meent, 't zy omdat het Griekſche woort κύαμος te gelyk een boon, en een gedeelte van de mannelyke ſchamelleden, namentlyk een bal betekent gelyk Gellius zegt: behalven nog veele andere uitleggingen van deze zinſprenk, in de bygehaelde ſchryvers te vinden: van welke uitleggingen wy echter lichtelyk kunnen geloven met Menagius (3), dat 'er mogelyk niet eene goed is, en de ware geheel verborgen, zynde de menigvuldige verklaringe zelfs een genoegzaem bewys, dat men de rechte niet weet: die trouwens Pythagoras ook zelfs niet gewilt heeft dat van iemant zoude geweten worden, dan van die gene, die in de geheimeniſſen van zyne Filoſofie waren ingewydt: waerom ook eene zekere Timycha, een vrouw van de Pythagoriſche ſecte, wanneer Dionyſius haer wilde dwingen die verborgentheit te openbaren, zich zelve, opdat zy niet mochte klappen, de tong heeft afgebeten en den tiran in 't gezicht geſpuwt, na 't verhael van Jamblichus en Olympiodorus. Deze leere ondertuſſchen van 't niet eeten der boonen, ſchynt Pythagoras te hebben overgenomen van de Egiptiſche prieſters, die hunne verborgentheden ook in diergelyke dingen hadden: en gelyk het de gemene Egiptenaren niet geoorloft was boonen te eeten, zo ſtont het den Prieſteren niet vry zelfs die te zien. Men leeze Herodotus, *Lib.* 2. *cap.* 37. *pag.* 102, en Tiraquellus over Alexander ab Alexandro *Gen. Diër. Lib. VI. cap.* 12.

(1) Tertul. de Anima, cap. 31.

(2) Over 't eerſte beelt der Gezontheit, aenm. E. *I Deel, bl.* 497.

(3) Ad Laert. Lib. VIII. §. 34

[E] De fabel is bekent zelf uit Ovidius in het zesde Boek zyner Herſcheppingen. Andere verſchillen in 't verhael van deze fabel met Ovidius, en zeggen dat Progne niet is verandert in een zwaluw, maer in een' nachtegael; dog dat haer zuſter Philomela herſchept is in een zwaluw en gedurig al klagende zingt Τηρεύς με ἐβιάζετο, dat is, *Tereus heeft my geſchonden:* Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXII. cap* 30. Fernabius *Ovidii Met. Lib. VI v.* 451. en den bladwyzer van Erythreus over Virgilius in *Philomela*, en eindelyk Th. Munkerus over de 45 fabel van Hyginus. KLAGT

ANDERS.

EEne Vrou, in duiſter taneit gekleet, omdat de ouden op hunne begraefniſſen, of in andere gevallen van tegenſpoet, gewaden van deze kleur [A] gebruikten. Voorts heeft ze een eenzaeme muſch [B] op 't hooft, als zynde dat een vogeltje, wiens zang zwaermoedigh en droef luidt.

[A] Indien hy door donker taneit een andere kleur verſtaet, als de zwarte zelf, gelyk hy ſchynt te doen, zoo is my de zaek onbekent, en ik vordere bewys daer van. De Latynen gebruiken wel verſcheide woorden om de kleur der roukleders uit te drukken, gelyk als *veſtis atra*, *nigra pulla* enz. maer dat is altemael *zwart* te zeggen. Mogelyk heeft de Italiaen gemeent, dat daer eenigh onderſcheit tuſſchen was: maer te vergeefſch. De poëten hebben miſſchien ook wel *veſtis furva* gezegt, zoo de leezing van Nic. Heinſius en Broukhuizen goed is by Propertius, *Lib. IV. El. 7. v. 27*, en dat zoude wel zoo wat na donker taneit gelyken, alzoo *furvus* eigentlyk de kleur der duiſterniſſe en des nachts betekent, waerom de poëten dit woord doorgans gebruiken, als ze van de onderaerdſche geweſten en derzelver zaken ſpreken. Zie den voornoemden Heinſius over Ovidius, *Met. Lib. III. v. 273*, en Broukhuizen over Propertius, *Lib. IV. El. 7. v. 3*. Maer dat is ook genoegzaem niet anders als zwart. Zie Gellius, *Noct. Attic. Lib. I. cap. 18*.

[B] Zie onze aenm. C over de Eenzaemheit, *I Deel*, *bladz.* 317.

KLAGT TOT GODT.

EEne in 't wit gekleede Vrou, die haer gezigt, 't geen'er droevigh en beſchreit uitziet, ten hemel wendt, en de rechte hant voor de borſt houdt, zynde de ſlinke van eenige venynige en doodelyke ondieren, als ſlangen, enz. gebeten.

Dat het gezigt droevigh [A] ſtaet, drukt uit, hoedanigh de benaeutheit der klagte zy; en het wenden der ſchreiende oogen naer den hemel toe, wyſt aen, dat ze haere klagt tot Godt ſtiert, die in den hemel woont [B].

De ſlinke hant met de ſlangebeten aen de zelve, vertoont, dat de klagt uit oorzaek van beſchadiging en gelede laſteringen geſchiet, die beide door de ſlangen [C] verſtaen worden.

Het witte kleet [D], en de rechte hant voor de borſt, verbeelden de onnozelheit en oprechtheit, door welke de klagt haere kracht heeft.

[A] Zie onze aenmerking C, over het tweede beelt der Droefheit, *I Deel*, *bladz.* 282.

[B] Zie onze aenmerking B, over het tweede beelt des Gebeds, *I Deel*, *bladz.* 410, en D over 't derde, *bladz.* 413.

[C] Zie onze aenmerking B, over 't eerſte beelt der Droefheit, *I Deel*, *bladz.* 281, en C en D over het tweede beelt der Achterklap, *I Deel*, *bladz.* 24.

[D] Zie onze aenmerking A, over het tweede beelt van 't Gebed, *I Deel*, *bl.* 410.

KOORTS.

IN de geſtalte eener jeugdige Vrou, die mager en uitgeteert van gelaet, en zwart van hair is, verbeelt men de koorts. Men laet haer den mont openhouden, uit welken een damp van geeſten, in plaets van den adem, voortkomt. Zy wort van een viervlam omringt, en heeft een kleet aen van vierderhande verwen, op deze wys: van 't begin van den hals af tot den middel toe laet men het geel of cytroenkleurigh, van den middel af tot den navel toe, wit; en al 't overige van 't kleet, root wezen. Den zoom of boort echter van het zelve maelt men zwart. De beeltenis heeft een Maen op 't hooft, en voor haere voeten leit een leeu, in een' zwaermoedigen en kranken ſtaet. De eene hant houdt ze voor de borſt, aen de zyde van 't hart, en met de andere eene yzere boei of keten. Laetſtelyk hangt nevens haer eene letterrol, met deze woorden daerin: MEMBRA CUNCTA FATISCUNT, dat is, *alle myne leden zyn magteloos*.

De *Febris* of Koorts wort in 't Griekſch πῦρ [A] genoemt, 't geen *vier* betekent, en de Latynen nemen 't woort *Febris* van *Fervor* [B], dat is, *hette*, of wel een groote opwelling en overvloet van hette. Galenus zeit 'er dit van [C]; *De oorſpronk der koortſe is eene verandering der natuurlyke hette in een vierige brandigheit*, dat is, in een te grooten overvloet van hette en droogte; en dat geſchiet door vyf oorzaeken [D]. De eerſte hiervan is eene al te overtollige en te geweldige beweging [E]: De tweede een

[A] Of liever πυρετὸς, dat van πῦρ afkomſtig is. Echter als Hippocrates ſpreekt van een zeer hevige koorts, dan gebruikt hy dikwyls den naem van πῦρ zelve: als πῦρ ἄγριον, &c. Zoo heeft ze ook in 't Hebreeuwſch en andere Ooſterſche talen haere benaming ontfangen van woorden die *hitte* of *brant* betekenen.

[B] Hoewel ſommigen *febris* hebben willen afbrengen van *ferus*, dat is, wreed. Dog de hier bygehaelde afleiding is ongetwyffelt de beſte. Men zie het Etymologicum van Voſſius in *Febris*, *pag.* 208.

[C] *Comment. I. in Lib. de Rat. Vict. in Morb. Acut.* ἡ δὲ τῦ πυρετῦ γένεσις, ἐκτροπὴ τῆς ἐμφυτῦ θερμασίας εἰς τὸ πυρῶδές ἐστιν.

[D] Volgens den zelven Galenus, *de Differentiis Febrium*, *Lib. I. cap.* 3.

[E] Het zy van 't lighaem, het zy van 't gemoet, waeronder de voornaemſte is de gramſchap.

een verrotting of bederving der vochtigheden: De derde oorzaek is het bykomen van nogh een andere hitte [F]: De vierde, het inhouden [G] der heete dampen, die behoorden uit te waeſſemen: De vyfde en leſte oorzaek is de ondermenging van eenige zelfſtandigheit, het zy voedſel of medecyn. Wyders is de koorts van driederleien aert, naer de drie zelfſtandigheden van 's menſchen lichaem. De eerſte is de *Ephemera* of eendaegſche [H] koorts, die uit de geeſten onzes lichaems haren oorſprongk neemt. De tweede is de *Putrida*, rottige of bedorve, en komt voort uit de vochtigheden, die meeſt verrot of bedorven zyn. Het derde ſlach van koorts hiet *Hectica*, uitteerende, of uitdroogende, ſpruitende uit de vleesſige en vaſte lichaemsdeelen, gelyk Galenus dit in veele plaetſen uitleit. Laet ons nu de beeltenis eens wat nader gaen beſchouwen.

Zy wort jeugdigh vertoont, omdat de jeugt veel meer dan een andere oudde, de koorts onderworpen is, als hebbende meer hette by zich; welke hette, om de bovenverhaelde redenen, dikwyls meer dan gewoonlyk aenwaſt, en aldus uit dezen overvloet de koorts doet voortkomen. De pasgenoemde Schryver zeit over Hippokrates, *de jonge luiden zyn meer met de koorts gequelt, omdat ze van een galachtige en heete natuur zyn.* Hippokrates zelf (1) en Fernelius (2) ſpreken ook op die wyze.

(1) Lib. III Aphor. 20.
(2) Lib. IV cap. 1.

Mager en verdort van aengezigt is ze, 't geen ons de *Febris Hectica* of uitteerende koorts vertoont, die eerſt de vochtigheit der vleeſchachtige deelen verteert, door welke ze onderhouden moeten worden, en vandaer tot in 't vleeſch zelve indringt, en deszelfs eige zelfſtandigheit mede verteert, gelyk Fernelius zeer wel aentoont.

Door 't openhouden des monts wort de noodwendigheit der aeſſemhalinge, tot uitblaezing en ververſching van den ingeſloten brant, aengewezen.

De damp, dien ze, in plaets van adem, uitgeeft, betekent de eendaegſche koorts, die, als gezeit is, op de geeſten des lichaems, daer men het edelſte en allerzuiverſte bloet door verſtaet, dat zich gemeenlyk in de ſlag- of hartaders beſluit, gegront is. Hy vertoont meteenen ook de uitwaeſſemingen van de rottige verdikkingen, die altyt van de verrottende vochtigheden voortkomen.

Zy is als met een vlamme viers omcingelt, 't geen de eigenſchap der koorts uitbeelt, die zich op de wyze van 't vier zoodanigh ontſteekt, dat 'er ſchier geen grooter brant ſchynt te kunnen wezen.

De vier verwen van 't kleet vertoonen de verrotachtige of bedorve koorts, die uit vier vochtigheden (*humeuren*) veroorzaekt wort: Te weten, door het geel wort de *Cholerique* of galachtige vochtigheit uitgebeelt, die de oorzaek der *Tertiana* of anderendaegſche koort is; want zoo de verrotting in de groote aders, en dicht by het hart komt, zoo brengt ze een geſtadige derdendaegſche koorts voort; en byaldien ze in de kleine en verre van 't hart afgeſcheide adertjes plaets neemt, zoo veroorzaakt ze een afgaende of verpoozende koorts. Dewyl voorts deze vochtigheit de dunſte en ſnelſte van alle is, zoo is ook het bovenſte deel des kleets geelverwigh. De witte kleur, in de tweede plaets, beelt de *Phlegmatique* of ſlymige

[F] Uitwendige namentlyk: als van de zon, of kachels, enz.
[G] Als wanneer het lichaem te zeer geſlooten is, en de natuur zich van onderen niet genoegzaem ontlaſt.
[H] Duurende doorgaens 24 uuren.

mige vochtigheit af, die de daeglykſche koorts veroorzaekt, op de wyze als alrede gezeit is. Dat het overige en meeſte deel van 't kleet een roode kleur heeft, beduit het bloet, 't geen grooter van overvloet dan de andere vochtigheden zynde, een geſtadige koorts maekt, *Synocha* geheten, die den menſch of heftigh beſpringt, gaende voorts zoetjes en ſlytende [I] af tot het einde toe, of tot het einde toe altyt in eenerlei kracht blyft [K], of ook toeneemt. De zwarte boorden van 't kleet, beduiden de *Melancolique* of zwartgallige vochtigheit, die, omdat ze grof is, als zynde de hef des bloets, altyt naer de benedenſte deelen zakt; en hieruit heeft de *quartane* of derdendaegſche koorts haeren oorſprongk: en dewyl d' andere vochtigheden ontbreken, zoo verheft de koorts zich hierdoor altyt op den derden dagh.

De maen op 't hooft geeft te kennen, dat de beweging der koorts van dit hemellicht afhangt; want gelyk zich de maen van zeven tot zeven dagen van haere vernieuwinge af tot het eerſte *quartier* (vierendeel) toe, beweegt, en daervandaen totdat ze vol is, en aldus van maen tot maen; zoo geſchieden ook de *Critique* bewegingen in de koorts van zeven tot zeven dagen. En Galenus toont klaer aen, dat de oorzaek der *Critique* dagen niet aen 't getal der zelve, maer aen de maen hangt; want aldus ſpreekt hy (1): *Het getal van zeven of vier is de oorzaek der* Criſis *niet. Maer omdat de maen, zich vernieuwende, en de aerdſche dingen veranderende, ook de omloop der bewegingen tot deze hooftgetalen komt, zoo vint men in de zelve even als de vaſte tyden der veranderinge.* De *Criſis* komt daerenboven niet alleen door 't getal van zeven, als gezeit is, maer ook door dat van vier, het welk voor den zevenden dagh gaende, de vierde dagh wort, en voor den veertienden, de elfde, en aentoont, wat 'er op de gezeide dagen ſtaet te geſchieden, gelyk Galenus (2) en Hippokrates (3) zeggen. De leſtgenoemde ſchryft, na het voorzigtigh waernemen der ſcherpe ziektes, bevonden te hebben, dat de vierde dagh een aenwyzer van den zevenden was, eveneens gelyk de vierde dagh van elke maene de hoedanigheit van dien geheelen maenloop vertoont, naer het zeggen van Aratus in zyne Gedichten, aengehaelt door den voornoemden Galenus (4). Het is eene volle maen die op 't hooft der beeltenis gevoegt wort, omdat 'er in de volle maen meer veranderingen voorvallen dan op andere tyden.

(1) Lib. III de Diebus decretoriis cap. 8.

(2) Lib. I. de Diebus decretoriis cap. 2.

(3) In Aphoriſmis.

(4) Ibid.

Daer wort een treurige en zwaermoedige leeu by haer geſchildert, en niet zonder rede, want Piërius en vele andere Schryvers met hem, zeggen dat dit dier geduurigh [L] de koorts heeft. Doch 't is evenwel eer te gelooven

[I] Dan wort ze by de Grieken genoemt πυρετὸς παροξυσμικός.

[K] Dan heet ze πυρετὸς ἐπακμαστικός. De verdere verdeelingen en 't onderzoek van de byzondere ſoorten der koorts laten wy voor de boeken der Geneesheeren. Om de menigvuldigheit van die ſoorten, ſtelt Caſanova als een zinnebeelt van de koorts voor, de veelhoofdige Hydra, ofte het ſerpent, gedoodt van Hercules, dien hy begrypt als een ervaren Geneesmeeſter, die veele elendige menſchen van allerlei ſoorten van koortſen heeft genezen. Zie hem *Hierogl. & Emblem. Med.* 10. *Num.* 6 & 9. En Cælius Rhodiginus, *Lectionum Antiq. Lib. XII. cap.* 8. *extr.*

(5) Hier. Lib. I. cap. 9 & 10.

[L] Piërius (5) zegt dat niet, maer wel, dat hy zyn ganſche leven door met de koors geplaegt wort: het geen echter niet uitſluit, dat hy lange verpoſingen tuſſchen beide kan vry zyn, maer enkel te kennen geeft, dat hy nog jong nog out, nog in zyn beſten leeftyt geheel vry is. Albertus Magnus is de eenigſte volgens 't zeggen van dien zelven ſchryver, die deze quael in den Leeu geheel ontkent. Maer of men hem, zynde een man, (zegt hy) die in Duitſchland is geboren en opgevoedt, en aldaer byna zyn geheele levenstyt heeft doorgebracht, in zaken betreffende den Leeuw meer moet gelooven

looven dat de leeu ſlechts nu en dan, wegens zyn groote hittigheit, die quael onderworpen is; want indien hem dusdanigh eene ongetempertheit geſtadigh bybleef, zoo zou men ze geene koorts, maer de natuur en eigenſchap des leeus moeten noemen; doch laet ons voort gaen. Onder de twaelf tekens van den *Zodiac* (Dierenriem) dragen die van den *Leeu*, *Ram* en *Boogſchutter*, by alle Starrekundigen den naem van Ooſtlyke, Manlyke en Vierige, dat is, heete en drooge: welke hette en droogte eigentlyk het wezen der koortſe uitmaken, gelyk alrede gezegt is. En gemerkt de Leeu de middelſte is tuſſchen deze twee anderen, zoo kan men met rede oordeelen en zeggen, dat hy in deze hoedanigheit krachtiger is dan zy. Voorts zeggen de Starrekundigen, dat de Hemelleeu heerſchappy over 't hart voert, en dat is volgens Avicenna de voornaemſte wooning der koortſe, want dus ſpreekt hy: *De koorts is een uitwendige brant, die in 't hart is aengeſteken.* Niet qualyk paſt dan de leeu [M] by het tegenwoordige beelt.

De hant voor de borſt, op de wyze als boven gezien is, drukt niet alleen de voornaemſte woonplaets der koortſe uit, gelyk wy pas gemelt hebben, maer vertoont ook de uitzetting en intrekking der hartaderen, om den brant uit te dryven, 't welk de Geneesheeren *ſiſtole* en *diaſtole* noemen, en in den tyt der koortſe raſſer gaet, omdat de noodzaeklykheit der voorzeide uitdryving dan vry groot is. Deze beweging wyders, die haeren oorſprongk in 't hart heeft, en zich te gelyk en in een' zelven tyt door alle de hartaders verſpreit, maekt de pols: welke omdat allerklaerſt in de hant gezien wort, zoo wort de hartader in den arm, daer ze naeſt by de

looven dan de Egiptenaeren, die eenigermaten midden onder de Leeuwen zyn geboren en hun ganſche leven met dezelve hebben omgegaen, daer over mogen anderen oordeelen. Altoos de Egiptiſche Prieſters hebben dat volgens Horus van den Leeuw vaſtgeſtelt, en hem daerom gebruikt als een zinnebeelt van een menſch, die met de koors gequelt is. Want willende iemant te kennen geven, die aen deze ziekte vaſt zynde, zig zelven genas, zoo ſchilderden zy een Leeuw, die een aep opvrat: omdat hy (zegt die (1) ſchryver) de koorts hebbende, door 't opeeten van een aep, terſtont gezont wort. Want de Leeuw (vervolgt Piërius) heeft zoo een groten haet tegen den aep, dat hy geen een dier met zoo een grote begeerte verſlint als dit: waer van de reden is, dat de aep den Leeuw by alle gelegentheden plaegt, zoo veel hy kan, ſpringende uit een boom of andere plaets, daer hy zig verborgen heeft, den Leeuw op 't lyf, en terwyl hy zich aen deszelfs ſtaert en achterſte delen vaſthoudt, hem onverdraeglyk tergende.

(1) Horus Lib II. Hierogl. 76.

[M] Als een beelt van de koorts, en wel van de *geſtadige*, kon hier ook bygevoegt worden een *geit*: omdat dit dier volgens Piërius (2), altyt met dat ongemak bezet is: waerom ook deszelfs adem zoo heet is, dat het gras, daer 't onder 't weiden aen raekt, daer door ſchynt te worden verzengt. Dat nu de koorts een overmaet is van gewaldige hitte, heeft onze ſchryver overvloedig aengetoont. Voorts zecht Florentinus (3), dat de geiten de koorts geduuriglyk zodanig onderhevig zyn, dat als dezelve ophoudt, zy dan ſterven. Als ze verkocht wierden was daerom de eigenaer niet genoodtzaekt de geiten gezont te leveren, zynde het genoeg, dat hy konde zeggen dat ze op dien dag tweemael hadden gegeten en gedronken. Hier op ziet Varro, als hy zecht (4): *Capras ſanas ſanus nemo promittit: nunquam enim ſine febri ſunt.* dat is, *geiten verkoopt niemant, die een gezont verſtant heeft, op toezeggінge van gezontheit: want zy zyn nooit zonder koorts.* Waer van Archelaus, volgens de aenwyzing van Schaliger (5) de oorzaek daer aen toeſchryft, dat ze alles eeten. Dat de geiten de koorts altyt hebben, getuigt ook Servius over 't VII Boek der Æneis van Virgilius v. 520. en Plinius *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 50. De Egiptenaeren voorts, wanneer ze iemant wilden te kennen geven, die aen een koorts, hem door de geweldige hitte der zonneſtralen veroorzaekt, was geſtorven, ſchilderden een blinden ſchalbyter: als welke door den glans van de zon blint wort en ſterft: gelyk ons Horus (6) verhaelt, en uit hem ook Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. VIII. cap.* 24.

(2) Hier. Lib. X. cap. 7

(3) Apud eundem Piërium, L. L.

(4) De Re Ruſt. Lib. II. cap. 3.

(5) Ad Lib. IV. Varronis de L. Lat. cap. 19.

(6) Lib. II. Hierogl. 41.

hant is, pols geheten. En om die rede doen wy haer de hant voor 't hart houden.

Dat ze de keten en de gezeide ſpreuk vertoont, geſchiet omdat de koorts alle de deelen des lichaems, door middel der hartaderen die zich door alle de ledematen verſpreiden, bint en quelt [N], gelyk zulx Avicenna zeer wel uitleit, *Lib. III. Fen.* 1. *Tract.* 1. *cap.* 1.

[N] Ja aen die zelve keten mogt ze ook wel eenen Eſculapius zelf, of ten minſten eenig Geneesheer kluiſteren: dewyl vele koortſen, voornamentlyk de *quartana*, of onze derdendaegſche, de allerbeſte Geneesmeeſters de handen (om zoo te ſpreken) binden, en de kunſt meeſter zyn: zoo dat Octavius Horatianus, een oudt geneesmeeſter, de derdendaegſche koortſen niet qualyk noemde, *Dochters van Saturnus*, om derzelver traegheit in 't genezen, en om hare quaetaerdigheit, gelyk Hadrianus Jnnius wil, *Animadv. Lib. III. cap.* 1. Want dat de dwaelſterre van Saturnus traeg voortgaet, is bekent, en dat hy voor een quaetaerdigh geſternte is gehouden, hebben wy aengewezen over 't beelt Genegenheit, *aenm.* F. Hierom hebben de Romeinen, die, gelyk ze veele Goden dienden opdat ze hun goet zouden doen, alzoo ook anderen hadden, die ze eerden, opdat ze hun geen quaet zouden doen, ook de Koorts gehandelt als een Godinne, haer tempels en altaeren oprechtende, en offerhanden toebrengende: gelyk Gyraldus aenwyſt (1) uit Cicero, Valerius Maximus en vele anderen. Zie ook Pitiſci Lexicon, Ant. Rom. in *Febris*, pag. 765. Het zelve deden ze ook omtrent de Doot. Zie wederom Gyraldus (2) en Alexander ab Alexandro, Gen. Dier. *Lib. I. cap.* 13. & *Lib. II. cap.* 18. & *Lib. VI. cap.* 11. En over hem de Aenmerkingen van Tiraquellus.

(1) Hiſt. Deor. Synt. I. col. 50. G.

(2) Ibid. col. 49. D. & 50. D.

KRACHT. STERKHEIT.

EEne ſterke Vrou met ſtierehorens op 't hooft, en eenen olyfant, die den ſnuit vooruit ſteekt, aen haere zyde.

Door den ſtier [A] en olyfant [B] plachten de Egiptenaers een ſterk man uit te beelden. De horens [C] beduiden het zelve. En Kato zeit in Ciceroos boek [D] van den Ouderdom (3): *Als hy jong was wenſchte hy nochte om de kracht van eenen ſtier, nochte om die van eenen olyfant*, houdende deze beide dieren voor de ſterkſte.

(3) Apud Piër. Hierogl. Lib. II. cap. 1.

[A] Zie Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 45. en Piërius *Hierogl. Lib. III. cap.* 34; en onze aenmerking E. over 't eerſte beelt der *Arbeit I. Deel. bladz.* 73.

[B] Hier door gaven zy niet enkelyk krachten te kennen, maer een man die te gelyk uitmuntte in krachten en in verſtant, daer door voorziende wat hem nuttig was: want in zyn ſnuit draegt de olifant niet alleenlyk een uitmuntende ſterkte, maer ontdekt ook wonderlyke dingen door deszelfs reuk. Zie Horus Apollo *Lib.* 2. *Hierogl.* 84. en Piërius *Hierogl. Lib.* 2. *cap.* 1. en Plinius *Hiſt. Nat. Lib.* 8. *cap.* 4.

[C] Voornamentlyk die van een ſtier: waerom ook de Griekſche en Latynſche Poëten naer ſommiger gevoelens aen de Riviergoden, voornamentlyk welkers ſtromen geweldig voortrukken, ſtierehoornen, en een ſtieregedaente toeſchryven. Zie Piërius *Hierogl. lib.* 3. *cap.* 9. *et* 34. en 't geene te voren gezecht is in het beelt *Ydele Eer* I. *Deel. bl.* 340 met onze aenmerkingen Aa--Ee. Voorts ſtrekken niet alleenlyk de hier vermelde beeſten tot een beelt van ſterkheit en kracht, maer ook veele andere, als de *leeuw*, voornamentlyk deszelfs voorſte deelen, volgens Horus, *Hierogl. lib.* I. *cap.* 16 & 17, en Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* I. *cap.* 2 & 3. De Rhinoceros of Neushoorn, volgens den zelven Piërius, *lib.* II. *cap.* 22. De Kameel, *lib.* XII. *cap* 24. en 't Wilt Zwyn, *lib.* I. *cap.* 2. & *lib.* IX. *cap.* 19. Voeg hierby het beelt *Drift* of *Aenval*, en over 't zelve onze aenmerking C, I *Deel*, *bladz.* 277. Voorts zie ik geen reden, waerom ook geen andere beeſten meer, door hunne krachten bekent, een beelt zouden kunnen zyn van ſterkte.

[D] Kap. 9. *Nec nunc quidem deſidero vires adoleſcentis, -- non plus, quam adoleſcens tauri aut elephanti deſiderabam.*

AN-

ANDERS.

EEne gewapende Vrou, met helm en borſtharnas, houdende in de rechte hant een bloot zwaert, en in de ſlinke een brandende fakkel [A]. Ter zyde ziet men eenen leeu, die zeer wredelyk een lam verſcheurt.

[A] Ik kan niet anders zien of dit beelt zal de oorlogskracht, of liever 't gewelt, dat men daer gewoon is te plegen, betekenen: want daertoe is de vrouw gewapent; en het zwaert en de fakkel zal mogelyk verwoeſting te vuur en te zwaerde beduiden. De leeuw die 't lam verſcheurt, is ook veeleer een beelt van gewelt als van ſterkte.

KRACHT BY 'T RECHT.

PIërius Valeriaen zegt eenige oude penningen, gevonden by zynen tyt, gezien te hebben, op welke eene Vrou verbeelt was, met een lang neêrhangend kleet geſiert, en met een kroon op 't hooft, en gezeten op den rug van eenen leeu, ſlaende voorts de hant aen 't geveſt van een' degen, wiens punt naer den gront is gekeert. En dit duit hy [A] op het recht daer kracht by is, het leſte door den leeu verſtaende.

[A] In dit beelt vind ik eenige misſtellingen. Voor eerſt is de beſchryving van den penning niet wel uitgetrokken uit Piërius (1): die dat vrouwenbeelt wel zoo als hier gezegt wort, opgeeft, maer niet op den rug van een leeuw plaetſt, ſchryvende haer alleenlyk een zittende geſtalte toe: door welke vrouw verbeelt wort de Gerechtigheit, gelyk het omſchrift van dien penning, JUSTITIA, ook leert. Aen den anderen kant van dien penning vertoont zich die zelve vrouw, zegt hy, bykans naekt, hangende haer kleedt byna geheel op haere rechte hant, die ze achterwaerts uitſtrekt, terwyl ze de linke legt op den kop van een Leeu, die op zyne achterſte poten zit, met het omſchrift van LEONIS HUMILITAS, *'s Leeuws onderdanigheit.* Ten tweeden duit Piërius de betekenniſſe van dezen penning niet op het recht daer kracht by is, waer van ook het tegendeel gemakkelyk te zien is, maer op de zulke, die hunne woeſte en onſtuimige gemoederen onderwerpen aen de Gerechtigheit: dog dit laetſte is de ſchult van Pers, hebbende den Italiaen qualyk overgezet: die 't had opgenomen voor een beelt van *ſterkte onderworpen aen de Gerechtigheit:* dat byna op 't zelve uitkomt met Piërius: welke ons ook een penning vertoont (2) van Antiochus, waer op een leeuw verbeelt is, die byna tot op den grondt toe nederbukt, en boven welken een nachtuil vliegt. Welken penning hoewel zommigen opvatten als een beelt der avondſchemeringe; omdat als de zon, die in de beeldenſpraek door den Leeuw ſomtyts betekent wort (Zie Piërius *Hierogl. Lib* I. *cap.* 27) ondergaet, de ſchemeravond en de nacht dan opkomt, die door den uil kan verſtaen worden. Zie wederom Piërius *Hierogl. lib. XX. cap.* 19. Maer de uitlegginge die deze geleerde man 'er zelf van geeft, is waerſchynlyker: namentlyk, dat de krachten moeten wyken voor 't verſtant en de wysheit. Want dat door den leeuw ſterkte wort betekent, hebben wy aengewezen in onze aenmerking C. over het twede beelt hier voor; en dat door den nachtuil Minerva, dat is de wysheit wort vertoont, kan men zien by Piërius *Hierogl. lib. XX. cap.* 23. *en* 24. Die penningh zal dan te kennen geven (3), dat der vyanden moedt en krachten overwonnen waren door 't wys beleit der Athenienſers. Het opſchrift van dien penning is ANTIÓXOY, dat is, *van Antiochus.* Een leeuw met een Mercuriusroede op zyn hooft, als verbeeldende dat de krachten moeten wyken voor de welſprekentheit, zie op zyn plaets onder de letter W.

(1) Hier. Lib. I. cap. 30.

(2) Hier. Lib. I. cap. 25.

(3) Piërius Hierogl. Lib. XX. cap. 18.

KUISCHEIT. ZUIVERHEIT.

STel, om hiervan een beeltenis op te geven, eene Maegt met groen gewaet aen, en een armelyn in de hant. Laet het diertje eenen gulden halsbant om hebben, met een' topaes daeraen, want Petrarcha zingt in zyn Zegeliedt der Zuiverheit aldus [A]:

Het zegeteken in deez' dappren ſtryt zal zyn
In 't groene wapenvelt een ſpierwitte armelyn.

Het groene kleet beduit dat de kuiſcheit op de dingen hoopt [B], die haer door Jezus Kriſtus tot een belooning zyn uitgeboden.

[A] Era la lor vittorioſa inſegna
In campo verde un candido Armellino.
Van den Armelyn zie het derde beelt hierna.

[B] Zie onze aenmerking B, over het tweede beelt der Eeuwigheit, I *Deel*, *bladz.* 376. Den Topaes kieſt hy miſſchien hier ook uit, om mede door deszelfs groene kleur de hoop te verbeelden: ten ware hy zag op de zuiverheit van deszelfs glans, waerin alle ſchoone kleuren doorſtralen, volgens Izidorus, *Orig. Lib. XVI. cap.* 7. Zie ook Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. XXXVII. cap.* 8. Dat voorts het *gout* ook een beelt is van zuiverheit, hebben wy aengewezen over het tweede beelt der Eeuwigheit, aenm. H I *Deel*, *bladz.* 376. en aenm. A. over het tweede beelt der Geleertheit, I *Deel*, *bl.* 441.

ANDERS.

EEne ſchoone Vrou, die eerbaer van aenzien is. Zy heft met de rechte hant een' geeſſel op, alsof ze 'er mê ſlaen wilde. Voor haere voeten legt een Kupido, wiens oogen geblintdoekt [A] zyn. Met een lang gewaet

[A] Omdat de min en alle onkuiſche begeertens doorgaens door de oogen inkomen. (1) Lib. I. Carm. 5. Zie daerop een zeer zoet gedicht van Hugo in zyne *Pia Deſideria* (1): welk wy gaern zouden overſchryven, zoo 't niet te lang was om hier te worden ingevoegt: maer ook hebben wy reets te voren genoeg gezegt over dit voorwerp, in onze aenmerking B. over het tweede beelt der Eerbaerheit, I *Deel*, *bladz.* 370.

waet is ze, op de wys der Veſtaelſche Maegden [B], bekleet, en om den middel met een breet lint omgordt, gelyk thans [C] de manier is der Roomſche weduwen. Op het gezeide lint [D] ſtaen deze woorden van

[B] Die een altytduurende kuiſcheit was aenbevolen: welke indien zy niet wel bewaerden, en daervan overtuigt wierden, zoo was haere ſtraffe, dat ze levendigh onder de aerde wierden bedolven. Dit getuigt onder vele anderen ook Ovidius, als hy zegt, *Faſt. lib. VI. v.* 457.

Nullaque dicetur vittas temeraſſe ſacerdos
Hoc duce: nec viva defodietur humo.
Sic inceſta perit: quia quam violavit, in illam
Conditur, & Tellus Veſtaque numen idem eſt.

Dat is, naer Hoogvliets vertaling:

*Men zal uw * Maegdenrei van oneer nooit betichten,* * Veſtaes
Of immer levendigh bedelven in den gront,
Zoo lang die Vorſt gebiedt. De onkuiſche wort terſtont
Diep ingedolven in des aertryks ingewanden;
Omdat ze 't aertryk heeft bevlekt door haere ſchanden.
Want de Aerde en Veſta zyn maer een in 't Godendom.

Voorts was het lange gewaet te Romen niet alleen de dracht der Nonnen van Veſta, maer ook van alle vrygeboorne maegden en vrouwen van aenzien: gelyk zy ook de hairen van haer hooft hadden opgebonden met een zekeren ſmallen bant of ſnoer, die men *vitta* noemde. Alzoo nu in die gene, die van vrygemaekte ſlaven afkomſtig waren, de onkuisheit vry en geoorloft wierde geſtelt, en deze zoo wel de *ſtolá* of *inſtita* (dat is dat lang gewaet waervan hier wort gemelt) als de *vitta* verboden was, welke twee dingen gevolglyk niet gebruikt wierden als van die, die volgens de wet behoorden kuiſch te zyn; zoo is 't, dat ze ook voor kentekenen der kuiſcheit door de poëten worden geſtelt. Van de *Vitta* is reets gebleken uit de woorden van Ovidius. Van de *ſtola* of *inſtita* en *vitta* beide, gewaegt de zelve dichter, *Triſt. lib. II. v.* 245. daer hy zyne Kunſt der Minnarye tegen den Keizer verontſchuldigende, zegt:

Neve quibus ſcribam poſſis dubitare, &c.

Dat is:

En opdat gy, voor wie ik ſchryf, niet twyff'len meugt,
Zoo word u de oop'ning in myn ſchriften zelfs gegeven:
Want in 't begin van 't boek ſtaet 't volgende geſchreven:
Stae verre al wie gy zyt, 't zy echte vrouw, 't zy maegt,
Die ſnoeren * in uw hair, en lange kleed'ren † draegt: * Vittæ.
Een dragt van eerbaerheit. 'k Zal van geen minnen ſpreken, † Inſtita.
Dan 't geen geoorloft zy: van gene ſnode ſtreken,
Verboden door de wet. myn dichtpen zal geen daet
Aenpryzen, die in ſchande of overſpel beſtaet.
Zie daer, zyn van myn konſt niet ſtreng genoeg weerhouwen,
En duidelyk vermaent die maegden en die vrouwen,
*Die 't eerbre lange kleed * en d' hairbant † niet gedoogt* * Stolas
Te naken? enz. † Vittæ.

Zie Broukhuizen over Tibullus, *Lib. I. El. 7. v.* 73.

[C] Verſta dit van den tyt van Cezare Ripa: want of die gewoonte te Romen nu nog duurt is my onbekent.

[D] Hy ſchynt den gewoonen gordel der maegden by de Romeinen en Grieken te kennen te geven, dien wy over 't eerſte beelt der Eerbaerheit, *aenmerking D, I. Deel. bladz.* 364. hebben gezegt dat een beelt der Kuisheit was. Gelyk nu hier de zeef ter gedachteniſſe van het geval der Veſtaelſche maegt, door onzen ſchryver wort bygebracht als een beelt van Kuisheit, zoo kan ook de gordel hier des te meer plaets verdienen om een ander diergelyk, en niet minder vreemt voorval van een andere Nonne van Veſta. Deze, Claudia geheten, en uit een zeer doorluchtig geſlachte te Romen geſproten, uit dat zelve namentlyk daer de Keizer Tiberius uit herkomſtig was (1), was verdacht van onkuisheit. Terwyl ze onder die beſchuldiging lag, gebeurde het, dat, het beelt van de godinne Cybele, uit Phrygien overgevoert wordende na Romen, het ſchip daer 't in

(1) Sueton. Tiber. cap. 2.

Paulus, *Caſtigo corpus meum*, dat is, *Ik tuchtige* [E] *myn lichaem.* In de ſlinke hant houdt ze een zeef ten toon ter gedachteniſſe van de Veſtaelſche Maegt [F], die, haere kuiſcheit voor ieder willende doen blyken, water in een zeef goot, en het 'er in behield.

in was, op den Tiber vaſtraekte op een ondiepte, en wel zodanig, dat men alle pogingen en krachten te vergeefſch aenwendde om het 'er af te krygen. Claudia daerop, om de wereld te overtuigen van haere onſchuld, op haere knien zynde gevallen, en de godinne ootmoedig in de tegenwoordigheit van al 't volk, gebeden hebbende, dat het ſchip, zoo ze haer voor kuiſch erkende, haer mochte volgen, en zy alzoo van 't onrechtmatig vermoeden worden ontheven, bond haer gordel (want zoo zeggen Herodianus (1), Julianus de Keizer (2), en Tertullianus (3): hoewel andere een tou of ook het hair (4) van Claudia noemen) aen het ſchip, en trok het van de plaet zonder eenige moeite. Dat was de proef uitgeſtaen. Zie behalven de reets gemelde Schryvers ook Livius, *Lib. XXIX. cap.* 14. en voornamentlyk Ovidius, *Faſt. Lib IV. vs. 255 & ſeqq.* Dat zy haren gordel tot dit werk gebruikte, had zyn reden in: die gordel, wilde ze betuigen, was haer nog nooit losgemaekt, dat is, zy was nogh zuiver maegt: gelyk wy over de Eerbaerheit, ter plaetſe boven gemelt, hebben aengewezen: en dat ze juiſt dit geval van 't ſchip, daer Cybele in was, waernam, liever dan dat ze 't getuigeniſſe van haere kuiſcheit van eenige andere godtheit verzogt, zulks geſchiede mogelyk ook om een byzondere oorzaek: namentlyk omdat, zoo ze ſchuldigh was, Cybele die gene was, van welke zy zoude hebben moeten geſtraft worden, als waer tegen zy dan misdaen hadde. Want *Cybele* was de godinne van 't *aertryk*, en de onkuiſche Nonnen van Veſta wierden in de *aerde* begraven, en *Veſta* en Cybele waren de zelve godinnen, gelyk een weinig hier voor, in onze aenmerking B is gebleken. Om deze hare kuiſcheit en reinheit van mannen, naer 't getuigenis van de godin zelfs, ſchynt deze zelve Claudia naderhant waerdigh te zyn geſchat om den tempel in te wyen van de Goede Godin, wiens godsdienſt zoo kuiſch moeſt zyn, dat 'er zelfs geen mannen toe mogten genaken, gelyk wy hebben aengewezen over 't eerſte beelt der Eerbaerheit, aenm. R. I Deel, bladz. 369. Zie Ovidius *Faſt. lib. V. v.* 155.

(1) Lib. I. cap. 11.
(2) Orat. 5
(3) Apolog cap. 22.
(4) Sidon. Carm. 24. 41.

[E] Dat de geeſſel een beelt is van tuchtiging, hebben wy aengetoont over 't eerſte beelt der Herſtelling, aenm. A. bladz. 19.

[F] Met name Tuccia. Zy hielt 'er het water niet een weinigje tyts in, maer droeg het geheel uit den Tiber tot in den tempel van Veſta, naer 't zeggen van Valerius Maximus, *Lib. VIII. cap.* 1. *Ex Abſol.* 5. Zie ook Dionyſius Halicarnaſſeus, *Lib. II. cap.* 8. Plinius *Hiſt. Nat. Lib. XXVIII. cap.* 2. en Auguſtinus *de Civitate Dei*, Lib. X. cap. 16.

KUISCHEIT.

WEder eene Vrou. Zy is in 't wit gekleet, en leunt tegens eenen pylaer aen, op welken een zeef met water ſtaet. In de eene hant heeft ze een lang ſtuk kaneel, en in d' andere een doos vol ringen. Onder haere voeten drukt ze een doode ſlang, en voor de beeltenis ziet men gelt, parels, diamanten, enz. nedergeſtort leggen.

Haer kleet is wit [A], 't geen de zuiverheit des gemoets uitbeelt, die de deugt der kuiſcheit beſchermt; en ze leunt aen een' vaſten pylaer, omdat ze geen verziert of valſch ſchynſchoon, maer eene duurzaeme [B] en waerachtige ſchoonheit is.

De zeef hebben wy hier plaets gegeven, ten aenzien van de vreemde geſchiedenis eener Nonne van Veſta te Rome, in 't voorige beelt vermelt.

Door de kaneel, die lieflyk ruikt en dier van prys is, wort vertoont, dat 'er geen ding koſtlyker noch aengenaemer is dan de kuiſcheit: en naerdien deze boom al veel op klippen en tuſſchen dorens groeit, leeren wy, dat de zuiverheit tuſſchen de dorens der doodinge van ons zelven (verſta de temming der wilde luſten) geboren wort, en wel inzonderheit de Maegdelyke Zuiverheit.

De ringen [C] zyn tekens der huwlyxkuiſcheit.

De ſlang verbeelt de begeerlykheit die ons geduurigh prikkelt door middel der liefde. Maer dat ongediert is hier dootgetrapt [D]. *Ergo.*

[A] Zie het tweede beelt der Eerbaerheit, aenm. C. I Deel, bladz. 370. En F, over de Gerechtigheit.

[B] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. lib. XLIX. cap.* 44.

[C] Zie de beelden des Huwlyx en der Huwlyxtrou, en aldaer onze aenmerkingen.

[D] Zie wederom die zelve beelden. Hoe voorts ook de bye een beelt is van kuiſcheit, omdat deze diertjes die gene geweldig ſteken, die kort te voren vleeſchelyk zyn vermengt geweeſt, en zy zelfs ook zeer kuiſche beeſtjes zyn, zie Piërius *Hierogl. lib. XXVI. cap.* 16. daer hy dit aenwyſt uit Virgilius en Plutarchus.

Het gelt en de kleinoodjen voor 's beelts voeten willen zeggen, dat het ſchuwen der geltgierigheit een bequaem middel is om de kuiſcheit te bewaren [E].

[E] Wat het gelt tegen de kuiſcheit vermag, was den dertelen leermeeſter der Minnaryen mede niet onbekent, en daerom laet hy niet na, zyne leerlingen ook die wapenen in de hand te geven, ter beſtryding van de kuiſche Eerbaerheit, *Artis Amat. Lib.* II. *v.* 161, 255, *&* *Lib.* III. *v.* 651. Petronius wiſt het ook wel, en laet 'er zich aldus over uit, *Satyr.* cap. 137.

Quisquis habet nummos, ſecura naviget aura,
Fortunamque ſuo temperet arbitrio:
Uxorem ducat Danaën, ipſumque licebit
Acriſium jubeat credere, quod Danaën.

En over 't derde beelt der Eerbaerheit, aenm. D. bladz. 373. hebben wy gezegt, dat Dempſterus de kuiſcheit van Penelope niet qualyk daerdoor wederlegt, dat hy aenwyſt, dat ze by Homerus geſchenken aenneemt van haere vryers.

KUISCHEIT. [HUWLYX-]

EEne in 't wit gekleede Vrou, met eenen ruitekrans op 't hooft. Zy heeft in de rechte hant eenen lauwertak, en in de ſlinke een tortelduif.

De ruit heeft in den aert den welluſt te breidelen [A], door de ſcherpheit van haeren reuk, die, uit dunne en fyne deelen ſamengeſtelt, door de hette de opgeblaeze windigheit doet ſlinken, en den brant der minne uitgaen, gelyk Mathiolus over Dioskorides zegt, *Lib. III.*

Men

[A] Zie onze aenmerking F. over de Goetheit, I Deel, bladz. 145. Zoo ook de *cicuta* of *ſcheerling*; omdat men zegt, dat de ballen der manlykheit met het ſap van dit kruit beſtreken zynde, de venusdriften worden beteugelt. *Piër. Hierogl. Lib. LVIII. cap.* 42. En de *wilge*, omdat dit gewas zeer bequaem is tot het maken van banden, en alzoo een beelt van bedwang; zynde de kuiſcheit niet anders als een bedwang van het vleeſch, ontrent onreine luſten: of, omdat de wilgen, groeiende omtrent de Stad Ameria, gelooft wierden kuiſcheit te verwekken, als ze op de bedden en ſlaepplaetſen wierden gelegt: of eindelyk, omdat veele ſchryvers zeggen, dat de bladen der wilge kort geſtoten en gedronken zynde, de onmatige welluſten intoomen, en dikwyls gebruikt wordende, de Venusbegeerte geheel wegneemen, *Idem Lib. LII. cap.* 26.

Men ſtelt haer eenen lauwertak ter hande, uit inzigt der overeenkomſt van dezen boom met de kuiſcheit, want die moet ſtantvaſtigh zyn, gelyk de groenheit des lauwers [B] duurzaem is: zy moet ook tieren en den ongeoorloofden minnebrant tegenweer bieden, gelyk de lauwerbladen kraken en het vier wederſtaen als zy 'er worden opgeworpen. De oude Fabelſchryvers hadden miſſchien hier het oog op, toen zy verzierden dat de kuiſche Dafne in eenen lauwerboom was verandert.

De tortelduif [C] ſtrekt ten voorbeelt van dat men zyne eer noit bevlekken moet, nochte de trou ſchenden die by 't aengaen des huwlyx belooft is, verkeerende elk alleen en altyt met den perſoon, dien men tot zyn echtgezelſchap heeft aengenomen. Gy moogt ook wel een armelyn by 't beelt voegen, ten aenzien der groote zorge die dit dier draegt, om zyn witte en zuivre huit onbeſmet te houden, zullende liever ſterven [D], dan de zelve bemorſen.

KUISCHEIT wyders, zie EERBAERHEIT, en MAEGDESTAET.

[B] Zie onze aenm. B. over 't eerſte beelt der Eer I. Deel. bladz. 321. Maer ook kan de laurier hier plaets hebben om nog een andere reden: namentlyk, omdat die boom gelooft wiert een zekere reinigende kracht te hebben, waerom deszelfs takken in de beſprengingen zyn gebruikt: gelyk wy hebben aengetoont over het derde beelt der Goedertierenheit, aenm. G. I. Deel bladz. 534. Om dezelve oorzaek wiert deze boom by alle offerhanden van reukwerk gevoegt, en de Romeinſche ſoldaten als ze den triumphwagen volgden, droegen zy een lauriertak in hunne handen, en een krans van dat zelve loof op hunne hoofden, op dat zy, na 't getuigeniſſe van Feſtus Pompejus, even als gereinigt van menſchenmoort mochten ter Stad intreden: *Laureati milites ſequebantur currum triumphantis, ut quaſi purgati a cæde humana intrarent Urbem. Itaque eandem laurum omnibus ſuffitionibus adhiberi ſolitum erat: vel quod medicamento ſicciſſima ſit, vel quod omni tempore virit, ut ſimiliter respublica vireat.*

[C] Zie onze aenmerking P. over 't beelt *Huwlyxvereeniging*. Hoe ook een vat met water, en een diergelyk met vier, een beelt zyn van kuiſcheit in 't huwlyk, is aengewezen in onze aenmerking C over 't eerſte beelt der *Huwlyxtrouw*. Verſcheide andere dieren, met dezelve kuiſche natuur begaeft, zou men uit de ſchryvers der Natuurlyke Hiſtorien hier kunnen byvoegen: maer behalven dat wy maet dienen te houden in onze aenmerkingen, zoo zyn in de Beeldenſpraek de bekentſte dingen altyt de beſte. Zie echter de verzameling der zinnebeelden uit oude en nieuwe ſchryvers, gevoegt achter Piërius, *Lib. II. tit. CASTITAS Conjugalis*, en Alciatus *Embl.* 47.

[D] Dit is ook al gezegt over 't derde beelt der Eerbaerheit bladz. 372: men voege hier echter nog by, dat de jagers zich van deze reine natuur van dit beeſtje zeer wel weten te bedienen tot deszelfs nadeel, beſmeerende den ingang van zyn hol met ſlyk: waer door het dan in verlegentheit gebracht zynde, zich liever laet vangen, dan dat het zich zoude vuilmaken. Zie Piërius *lib.* 13. *cap.* 35.

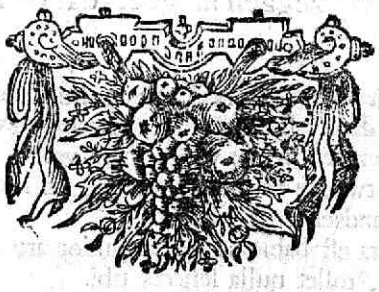

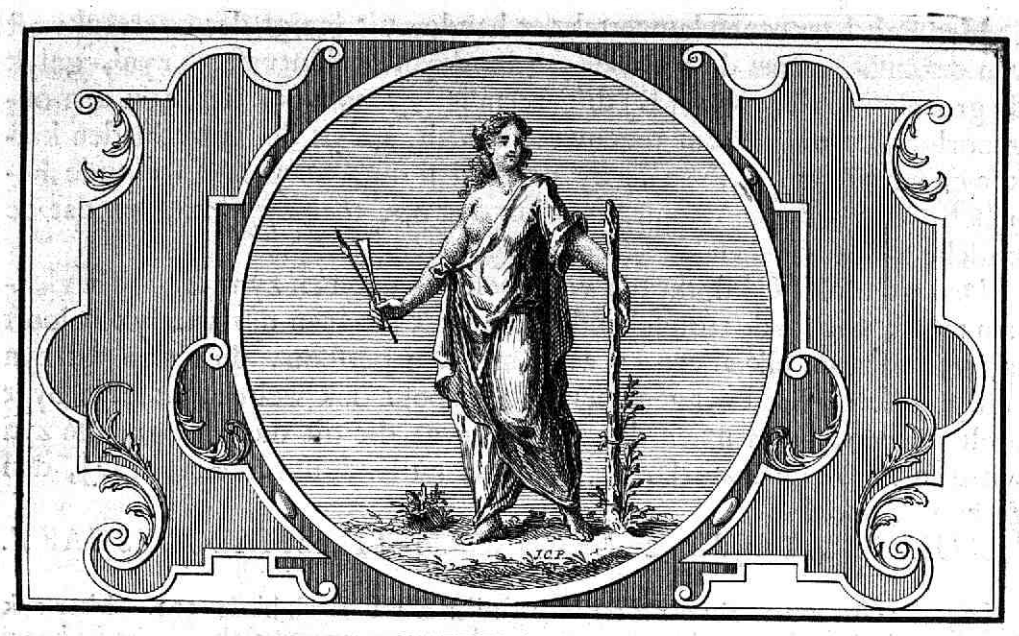

KUNST.

EEne Vrou, op 't beſte haers levens, beknopt in 't groen gekleet, en hebbende in de ſlinke hant een' pael, die in de aerde vaſt ſtaet, met een jonge en tedere ſpruit daeraen gebonden. In de rechte hant houdt ze een penſeel en een beitel.

De kunſt is een *habitus* [A] of hebbelykheit des verſtants, en neemt haeren oorſprongk uit het gebruik, uit onderwysleſſen, of uit de reden; houdende zich voorts in 't algemeen bezigh omtrent de zaeken, die tot des menſchen gebruik noodwendigh zyn. Deze bepaeling is uit Diomedes [B], Ariſtoteles [C], en Thomas [D] ſchriften gehaelt: Maer om de zelve van ſtuk tot ſtuk te verklaren, dient geweten dat men door 't woort *Kunſt* drie dingen te kennen kan geven; vooreerſt het ontwerp of de gelykenis, dat is, de ingebeelde en bevatte gedaente der dingen in 't gemoet; en volgens dit eerſte is de kunſt een *habitus* of hebbelykheit des verſtants. De tweede zaek is de meeſterlyke handeling of de kunſtigheit, op de zelve wyzen in 't werk uitgedrukt op welke de kunſt als een *habitus* of hebbelykheit in 't verſtant was. De derde is het werk of de uitvoering zelve, door de kunſtigheit toegeſtelt: zulx wy zeggen mogen, dat de kunſt in 't verſtant; de meeſter-

[A] Zoo noemen de *Logici* of Meeſters der Bewyskunde die vorderinge, waer door iemant zoo verre is geraekt, dat hy het toppunt van eenige kunſt, wetenſchap of deugt zoodanig heeft bereikt, en dezelve in zyn verſtant zoo vaſt is ingeprent, dat ze hem als eigen is geworden en in een tweede natuur verandert, en hy ze niet wederom kan vergeten of ontleeren. Daer vandaen zegt Verinus:

Altera natura eſt habitus: quam junior artem
Perdiſces, tollet nulla ſenecta tibi.

[B] *Ars eſt rei cujusque ſcientia, uſu, vel traditione, vel ratione percepta; tendens ad uſum aliquem vitæ neceſſarium.*

[C] *Ethic. Lib. VI. cap.* 4. τέχνη, ἕξις τις μετὰ λόγυ ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν. Zie dat geheele hoofdſtuk.

[D] Prim. 2. q. 37. art. 5. *Ars eſt recta ratio factibilium, et habitus operativus.*

meesterlyke handeling in 't gezigt; en het werk in de uitvoering gelegen is.

De *habitus* of hebbelykheit des verstants is tweederlei; als eerstelyk de bespiegelende, in overweging bestaende, en wiens einde de wetenschap is; doch daervan zullen wy tegenwoordigh niet spreken. De tweede is de hebbelykheit van het werkende verstant, en die heeft twee wegen om tot haer einde, 't geen het werk is, te geraken. Versta door den eersten wegh de gestadige oefening in de maekbaere dingen, waeruit dan eene hebbelykheit spruit, die 't verstant hebbelyk, bequaem en vaerdigh maekt in de werkingen. Door den tweeden wegh meenen wy het beleit, dat de waerheit van 't werk bestiert, en maekt dat de kunstenaer in zyne handeling regelmaetigh en vast zy.

Wy hebben gezeit dat de kunst haeren oorsprongk aen het gebruik, aen lessen van onderwyzinge, en aen de reden schuldigh is; maer hierby staet aen te merken, dat het woort *gebruik* twee dingen kan betekenen: te weten eerst de ondervinding, en ten tweeden de oefening des kunstenaers. Dat de ondervinding noodzaeklyk zy, leert de Filozoof (1), haer noemende *'t begin van alle kunsten en wetenschappen.* En de Poëet Manilius [E] zeit dat *de ondervinding, door 't lang gebruik, den wegh tot alle kunsten gebaent heeft.* Kardanus spreekt 'er aldus van [F]: *Door d' ondervinding is de kunst voortgekomen, wanneer die in 't verstant bevestigt is.* Maer dat de oefening ook noodigh zy in de kunst, toont Aristoteles aen, zeggende (2) dat *de kunst en wetenschap van de menschen door gebruik en oefening wort verkregen.* Vegetius stelt ook vast [G] *dat alle kunst en werken door gestadige oefening, en het dagelyx gebruik bevordert worden.* Dat nu wyders de kunst onderwysleslen en reden of oordeel van noode heeft, lyt geen twyfel. Laet ons derhalve zeggen, dat de onderwysleslen der kunst uit de lange ondervinding gehaelt zyn, gelyk in alle kunsten, die door 't werk der handen verricht worden, volgens haere natuur, plaets heeft, als by voorbeelt in de schilderkunst: En uit de reden, gelyk 't in zekere kunsten geschiet, die men niet anders dan oneigentlyk kunsten noemen kan, dewyl ze meer deel aen de wetenschappen dan aen de kunsten hebben, als al weder by voorbeelt de geneeskunst, die de dingen door hunne oorzaken kent, naerdien weten niets anders is dan de zaeken door haere oorzaeken kennen, gelyk de Filozoof zeit. Ook vint men niet eene kunst, of zy heeft haere regels en opmerkingen: waerom ook Diomedes wil [H], dat de *kunst* by de Latynen *ars* zoude zyn genoemt: omdat ze alles in *naeuwe* regels besluit: en *naeu* noemen de Latynen *artus* of *arctus.* Dat 'er voorts kunsten zyn, die van de reden gedient worden, ziet men door den zelven Aristoteles betoont met het voorbeelt der dichtkunst, zeggende (3), *De dichtkunst is eene kunst die in de reden bestaet.* En waerlyk, hoewel het schynt dat alle kunsten zich, volgens 't geene boven gezeit is, op de ondervinding grontvesten, zoo is 't nochtans noodigh dat ze zich daerbeneven met de reden vergezelschappen, zonder welke geen kunstenaer eenigh goet werk uit-

(1) Demonstrat. Lib. II.

(2) Metaph. Lib. I. cap. 1.

(3) Lib. I. Poët.

[E] Zie onze aenmerking B. over 't beelt Ervarenis, I. Deel. bladz. 402.

[F] Contradict. Lib. I. *Ab experimento prodit ars, quum animo fuerat confirmatum.*

[G] De Re Milit. Lib. III. cap. 10. *Omnes artes omniaque opera quotidiano usu et jugi exercitatione proficiunt.*

[H] *Ars dicitur, quod artis praeceptis et regulis cuncta concludat.*

voeren kan. Thriverus durft zelf in zyne Spreuken wel zeggen [I], dat *zoo veel de rechte hant ſterker is dan de ſlinke, de Reden ook zoo veel krachtiger is dan de ervarentheit.* De vrye en alleredelſte kunſten, die men ook wel daetwerkende wetenſchappen zou mogen noemen, hebben dan de reden vandoen, 't welk Ariſtoteles met deze woorden beveſtigt [K]: *De kunſt is eene zekere hebbelykheit, om iet te doen met de waerachtige reden:* en voorts; *De kunſt is de reden van 't werk.* Thomas ſtaet dit toe, zeggende [L], *De kunſt is de rechte reden van de maekbaere dingen.*

Wy zeiden in 't begin van dit beelt, dat de kunſt *zich in 't algemeen bezigh houdt;* om alzoo te kennen te geven de hebbelykheit van 't verſtant in 't vermogen tot het werken, en niet de daet zelve, dat is, het werk van de kunſt, het welk men veel eer een proefſtuk der kunſt zou kunnen noemen, als zynde eene zaek die *particulier* of byzonder is. En derhalve zeit de Filozoof (1), *De kunſt behoort tot het algemeene, maer d'ondervinding tot het byzondere.* Ook zeiden wy dat ze zich bezigh houdt omtrent *dingen, noodwendigh tot des menſchen leven:* en vermits deze dingen veel en verſcheiden zyn, zoo komt het [M], dat 'er ook veelerlei kunſten worden gevonden. Ariſtoteles onderſcheit ze [N] in driederhande ſlach, als *eene gebruikende kunſt*, gelyk is de ervarentheit in 't ſcheepvaren; *eene werkende kunſt*, als de kunſt van houtkloven; en *eene gebiedende kunſt*, by exempel de boukunſt. Plato ſtelt maer een onderſcheit van twee, als *kunſten die de werken maken, en kunſten die de werken gebruiken.* Maer wy zullen ons hier genoegen, met geen ander onderſcheit te maken, dan dat 'er van de eindlyke oorzaek genomen wort. In 't beelt der natuur zal gezeit worden, dat het einde en wit der natuur *het goede* is: En naerdien de kunſt een navolgſter der natuur is, zoo is 't geen wonder, dat zy ook het goede haer tot een einde voorſtelt. Doch dit goede is, volgens de onderſcheiding der Filozoofen, al mê tweederlei. Het eene ſlach is [O], *dat geheel en door zich zelven goet is*, en 't andere, *dat iemant ten goede ſtrekt.* Het eerſte goet is dat men het eerlyke noemt; het andere, dat tot der menſchen dienſt ſtrekt, is nut en vermaeklyk: gelyk wy dan daerom ook nogh zeggen zullen, dat zich alle kunſten of in nutte zaeken, en zulke, die tot ons leven noodwendigh zyn, bezigh houden, of in vermaeklyke zaeken.

(1) Metaph. Lib. I

Maer om ondertuſſchen de beeltenis ook te gaen verklaren, hebben wy te zeggen, dat de kunſt als in een' beſtandigen ouderdom of manlyke jaren wort vertoont, omdat een jong kunſtenaer, van veele dingen geen ondervinding kan hebben, vermits hy zich nogh te weinigh tyts geoefent heeft: Ook omdat de oude luiden, als zwak van kracht zynde, het vermogen niet hebben om uit te voeren 't geen zy met grooten arbeit en moeite van langen tyt leerden; het welk inzonderheit gezegt zy ten aenzien der kunſten, die door 't werken der handen worden gedaen. *De leden,* zeit Xenofon (2), *door den arbeit als ontzenuwt zynde, zoo moeten noodzaeklyk*

(2) In Oeconom.

[I] Apophth. 112. *Quanto fortior dextra manu ſiniſtrâ: tanto potior eſt ratio ipſa experientiâ.* En gelyk de rechter voet, voegt hy daer by, altyt vooruit treedt voor den linker, zoo gaet ook de reden voor de ondervinding: *Ut dexter pes ſemper anticipat ſiniſtrum, ſic ratio experientiam.*

[K] Ter plaetſe boven aengehaelt.

[L] Op dezelve plaets als boven.

[M] Zie onze aenmerking A. over 't volgende beelt.

[N] Zie onze aenmerking A. over 't beelt Beſpiegeling I Deel. bladz. 137.

[O] Ethic. *lib.* VII. *cap.* 12. Τὸ ἀγαθὸν διχῶς. τὸ μὲν γὰρ ἁπλῶς. τὸ δὲ, τινί.

zaeklyk de gemoederen verzwakken, en eenigszins ziek zyn.

In 't groen wort ze om veele redenen gekleet: Vooreerſt, omdat door middel der kunſten alle dingen, die tot het leven der menſchen noodigh zyn, van nieus worden hermaekt, als ze door den roeſt of de quaetheit des tyts zyn verdorven, juiſt gelyk de natuur het aerdryk jaerlyx weêrmet gras en kruiden, en de boomen met nieuwe bladeren herkleet. Ten anderen omdat een kunſtenaer altyt in hoop [P] leven moet van in zyne kunſt tot grooter volmaektheit te zullen opſteigeren, waertoe hy ook al zynen yver en vlyt moet aenwenden; om nu niet te zeggen, dat het groen de hoop van de eer, het nut en 't voordeel, die hy van zynen kunſtarbeit verwacht, mede beduit. Ten derden om de wakkerheit [Q] des verſtants, de levendigheit der vindingen en den jeugdigen arbeit, die altemael in een goet kunſtenaer vereiſcht worden, uit te beelden. Men zou door deze groene verf ook de taeiheit van 't gedult, of zoo gy wilt, een hartnekkigh voornemen, dat in 't werken altyt als friſch en groen is, kunnen verſtaen, in welke betekening Petrarcha 't woort *groen* gebruikt, daer hy zingt [R],

Myn begeerten zyn ſteets groen
Om geſtaedigh werk te doen.

Voorts is het kleet beknopt van maekſel, omdat zulk ſlach den hantwerker minſt hindert.

De ſtaek met de ſpruit [S] die jong en teder is daeraen, beduit den akkerbou; eene kunſt uit welke al het nuttige tot ons komt, 't geen wy boven eene ſoort gezegt hebben te zyn van het goede, 't welk het oogwit en einde aller kunſten is. Xenofon houdt deze kunſt, boven alle andere kunſten, voor de heerlykſte, als door welke de menſch onderhouden en gevoedt wort. Cicero zegt 'er in 't eerſte boek zyner Burgerplichten dit van [T]: *Onder alle de dingen, daer men iet uit krygt, is 'er niets beter, niets zoeter, niets overvloediger, en niets dat een vry man beter paſt dan de akkerbou.* Maer om ons niet te verre in te laten in 't aenwyzen van de nut-

[P] Zie onze aenmerking B. over 't eerſte beelt des Arbeits bladz. 72.

[Q] Zie dezelve aenmerking.

[R] *Per far ſempre mai verde i miei deſiri.*

[S] Hy hadde bepaeldelyk behooren te zeggen *de ſpruit van een olyf:* niet alleen omdat hier vereiſcht wort de ſpruit van een vruchtdragenden boom, dewyl onvruchtbaere bomen in de beeldſchriften zinſchetſen zyn van ydele en vruchtelooze konſten, gelyk Piërius aenwyſt *Hierogl. lib. LVI. cap.* 47; maer ook voornamentlyk, omdat de olyf boven alle andere vruchtdragende bomen wort gehouden voor een zinnebeelt van den akkerbou, doordien ze den menſchen veel meer voordeel en nut aenbrengt als eenigen anderen vruchtboom; zoo dat 'er ook geen konſt is, zegt Natalis Comes (1), die geen nut en voordeel van den olyf, dat is, de olie, trekt: waerom zommige ook willen, dat Mercurius een olyftakje wort in de hant gegeven, omdat de vruchtdragende boomen in zyne hoede zyn: hoewel andere hem dat liever geven, als den God der vrede. Zie Piërius *Hierogl. Lib. LIII. cap.* 3. Het zelve voorts dat de ſpruit hier aen een pael gebonden beduit, konde ook te kennen worden gegeven, indien 'er een zeiſen of ploeg ter zyden het beelt wiert gezien, betekenende beide den veltbou (2): want gelyk men 't lant met den ploeg om went, alzoo maeit men met de zeiſen het rype koorn: en de kunſt van de velden te bezaeien met koorn brengt ruim zoo een grote *nuttigheit* en voordeel aen, als die van 't ſnoeien en vorder havenen der bomen.

(1) Myth. Lib. IV. cap. 5.

(2) Piër. Hierogl. Lib. XLII. cap. 75. & Lib. 48. cap. 15.

[T] Cap. 42. *Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine, nihil libero dignius.* Lees dat gehele hooftſtuk, handelende over verſcheide kunſten: en van den Lof des akkerbouws, Virgilius *Geor. Lib. II. v.* 458. Horatius *Epod.* 2. Tibullus *lib. I. El.* 1. en Xenophon *in Oeconomico.*

baerheit en noodwendigheit dezer kunſt, zullen wy ons met het bybrengen dezer woorden van Vitruvius te vrede houden [V]: *Een jonggeboren kint*, zeit hy, *kan zonder de melk der voedſter niet opgequeekt, nochte tot zyne volwaſſenheit gebragt worden, en een ſtadt kan zonder velden en de vruchten der zelve niet aengroeien, nochte zonder overvloet van ſpyze een talryke burgery hebben, en haere inwooners onderhouden.*

Het tweede deel van 't goede is, gelyk wy gezeit hebben, het vermaeklyke. Maer wat zaek ter werelt is toch ſchooner en vermaeklyker dan de Schilderkunſt [W] en Beelthouwery? Deze dan hebben wy door 't penſeel en den beitel, die 't beelt in de hant heeft, willen aenwyzen. Kunſten die voorwaer zeer edel, en noit te volpryzen zyn; gelyk ook deswege de doorluchtige School van Athene het vermaeklyke, ik meen de Schilderkunſt, onder de vrye kunſten de hoogſte plaets geeft, omdat ze eene naerbootſter is van onze algemeene Meeſtres de Natuur, niet alleen in taſtbaere, maer ook in alle zienlyke dingen; vertoonende door de verſcheidenheit der verwen alle zigtbaere voorwerpen. *De Schilderkunſt is eene naerbootſter van alle dingen die men ziet*, zeit Xenofon; en Plato (1), *De werken der Schilderkunſt zyn als levendige zaeken.*

(1) De Pulcro.

De Beelthouwery wyders, alle de leden volmaektelyk vormende, niet anders dan of ze de natuur taſtbaer had gemaekt, voldoet niet alleen het gezigt, maer ook volkomentlyk het gevoel; zoodat deze twee edele kunſten wel zuſters genoemt mogen worden, als voortkomende van een zelven vader, die het ontwerp is, en hebbende ook beide een zelve oogmerk, namentlyk het kunſtigh naerbootſen der Natuur [X].

[V] Lib. I. De Architectura: *Natus infans ſine nutricis lacte non poteſt ali, neque ad vitæ creſcentis gradus perduci: civitas ſine agris et eorum fructibus non poteſt creſcere, nec ſine abundantia cibi frequentiam habere, populumque ſine copia tueri.*

[W] Zie de beſchryving van de Schilderkunſt zelve in 't laetſte deel van dit ons werk.

[X] Hoe konſtig zulks ſomtyts geſchiedt, zullen wy met de woorden van Piërius (2) voorſtellen: *De banden*, zegt hy, *die men aen de beelden, welke Dædalus gemaekt hadde, placht te doen, gaven te kennen, dat ze zoo konſtigh waeren gewerkt, dat ze ſcheenen weg te gaen: waerom men ze met banden moeſt vaſt houden. Plato maekt van deze zaek gewach in zyn boek Meno genaemt, zeggende dat de beelden van Dædalus, indien ze niet vaſt waren gebonden, weggingen en zich op de vlucht begaven: maer als ze vaſt gebonden waren, dat ze dan bleven ſtaen. En dat daerom, indien iemant eenig beelt van hem hadde, en los liet blyven, deszelfs eigendom onzeker was, even als of hy een ſlaef hadde, die weglopens gezint was. En Ariſtoteles ſpreekt in 't eerſte boek van zyne Politica of ſtaetkunde van beelden van Dædalus, waer van hy zecht dat men vertelde, dat ze zich van zelfſt bewogen, en werk deden. Daer ontbreken 'er ook geene, die meenen, dat 'er een houten Venusbeelt door Dædalus zoude gemaekt zyn, het welk zig bewoog door quikzilver, daer in gegoten. Hierom zoo menigmael als men zal willen aentonen dat diergelyke kunſtſtukken zeer ſchoon en volmaekt zyn, zoo zullen wy, indien wy 't gevoelen van Plato voor goedt keuren, iets aen derzelver beenen, of eenig ander gedeelte dat bequaemer mogt zyn, vaſtbinden.* Zie voorts het beelt der Beelthouwery zelfs op zyn plaets in ons laetſte deel.

(2) Hier. Lib. XLVIII. cap. 38.

ANDERS.

MEn kan de kunſt ook verbeelden als eene Vrou met een windas en eene hantſpaek in de rechte hant, en een viervlam in de ſlinke.

Alle de kunſten, die *inſtrumenten* of werkgereetſchappen gebruiken, gelyk

gelyk 'er zulke veel zyn, brengen de kracht van haere proeve tot de betooging van den kring of cirkel, en vandaer krygen ze haere reden en vastheit. Daerom wort ze met eene hantſpaek en windäs vertoont die beide hunne kracht uit het evenwigt, (balans) gelyk deze uit den kring, hebben. Zie Ariſtoteles in zyne *Mechanica*.

De viervlam wort 'er geſtelt als een voornaem gereetſchap [A] van kunſtige werken; alzo men de metaelen en andere ſtoffen, door de zelve hardt

[A] Van de kracht en nuttigheit des vuurs heeft de Schryver boven geſproken uit Iſidorus in 't beelt der Ervareniſſe, en wy hebben in onze aenmerking D over 't zelve aengewezen (1) uit Piërius (2), dat de kunſten eerſt toen zyn uitgevonden toen de menſchen de kracht van 't vuur hebben leeren kennen. Men vint dien aengaende een aenmerkelyke en zeer konſtig verdichte fabel by Plato, in zyn Geſchrift genaemt *Protagoras*; welke wy de moeite zullen op ons nemen om hier geheel in te laſſchen, aengezien wy vertrouwen den Lezer daer mede vermaek te zullen doen: en ten anderen ook, omdat ze een bequaem beelt zal uit leveren van de konſten en derzelver uitvinders.

(1) I. Deel. bl. 403.
(2) Hier. Lib. XLVI cap. 31.

„ Eertyts, zegt hy dan, waeren 'er alleenlyk goden, en nog geenerlei geſlachten van
„ ſterfelyke ſchepſelen. Maer als de tyt nu was gekomen, dien 't nootlot geſchikt
„ hadde tot derzelver geboorte, zoo vormden de goden dezelve in de ingewanden des
„ aerdryks uit vuur en aerde, en uit zulke dingen, die zich met vuur en aerde
„ laten vermengen. Maer wanneer zy de zelve nu in de werelt zouden te voor-
„ ſchyn brengen, hebben zy Prometheus en Epimetheus gelaſt, om een iegelyk
„ der zelver te verſieren en met vermoogens te voorzien naer behooren. Epimetheus
„ dan verzocht van Prometheus, dat hy dat werk der uitdeelinge van een iege-
„ lyk het nodige te geven aen hem wilde overlaten, en dan beſchouwen, hoe hy
„ alles zoude hebben verdeelt. Prometheus liet zig gezeggen, en de ander ging aen
„ 't uitdeelen. Zommigen gaf hy ſterkte zonder ſnelheit, en zommigen wederom,
„ die zwak waren, maekte hy ſnel en vluchtig: zommigen voorzach hy met wapens,
„ voor andere die weerloos waren, verzon hy iets anders, waer door zy hunne be-
„ houdeniſſe konden bewaren. Want die hy in een klein lichaem beſloten hadde die
„ maekte hy, dat ten deele zig op vleugelen in de lucht ophieven, ten deele onder de
„ aerde doorkroopen. Maer die hy van een groot en zwaer lyf hadde voorzien, die
„ maekte hy dat door hunne zwaerte en grootte veilig waren: en zoo hielt hy ook in
„ de overige op dezelve wys een zekere evenmatigheit, zodanig, dat 'er geen een ge-
„ ſlacht geheel konde omkomen. Nadat hy ze aldus voorzien hadde, opdat ze door
„ malkander te verſlinden niet zouden verloren gaen, begon hy ook middelen te be-
„ denken, hoe zy beſt onder den blaeuwen hemel zouden kunnen leven. Derhalven
„ bekleedde hy ze of met zeer dik hair, of met zeer harde huiden, om de overmaet
„ van koude en hitte te kunnen weerſtaen, en hen ook te dienen om op dezelve te leg-
„ gen ſlapen: de voeten voorzag hy met klaeuwen, of hair, of eelt, of een zeer dik-
„ ke huit. Vervolgens verzorgde hy hen voedtzel; ſommigen 't gras en de kruiden
„ der aerde; ſommigen de vruchten der boomen; anderen, der zelver wortelen: en
„ daer ontbraken 'er ook geene, die hy wilde dat zouden leven van 't verſcheuren van
„ anderen. Voor de reſt maekte hy de verſlindende eenigſins onvruchtbaer; maer de
„ anderen, die voor derzelver vernieling bloot geſtelt waren, ryk in 't voortteelen,
„ opdat alzoo het geſlachte zoude behouden blyven. Maer Epimetheus, dewyl hy
„ niet zeer verſtandigh was, verdeelde onvoorzichtiglyk alle de vermogens onder de
„ redenlooze beeſten, zonder eens te merken, dat hy van al dien grooten overvloet
„ van geſchenken niets zoude overhouden om naderhant te geven aen 't geſlachte der
„ menſchen. Dit was 'er dan nog overigh, naekt en bloot: en nu wiſt Epimetheus
„ niet, wat hy zoude beginnen. Terwyl hy dus in verlegenheit ſtont, quam Prome-
„ theus tot hem, om de uitdeeling te beſchouwen, en zag dat alle andere dieren van
„ alle voordeelen rykelyk waren voorzien, maer dat 'er de menſch naekt, ongewa-
„ pent, niets aen de voeten hebbende om op te gaen, noch aen 't lighaem om op te
„ leggen, was overgeſchoten. En nu was de dag aenſtaende, dat ook de menſch,
„ volgens de ſchikking van 't nootlot, van onder de aerde moeſt te voorſchyn komen.
„ Daerom als Prometheus geen ander middel wiſt te bedenken om den menſch te be-
„ houden, ſtal hy het verſtant van Vulkanus en Minerva in de konſten, te gelyk met

„ het

of week te maken, 't welk al veel door 't vier geſchiet, bequaem doet zyn om door de menſchen, in veele ſnedige oefeningen bewerkt te worden.

„ het vuur; want het was niet mogelyk dat iemant dat verſtant konde krygen, of ook, „ zoo hy 't al kreeg, zich daer van bedienen, zonder 't vuur. En aldus ſchonk Pro- „ metheus dat verſtant aen 't geſlachte der menſchen, en op deze wyze hebben wy 't „ 't verſtant gekregen om ons te voorzien van koſt en klederen: maer 't verſtant der „ burgerlyke regeering ontbrak den menſchen. Dit woonde by Jupiter: maer Prome- „ theus hadde in 't paleis van dien God niet kunnen komen, omdat het met ſchrikke- „ lyke wachten was bezet, die hem hadden afgeſchrikt. Daerom was hy in 't werk- „ huis, dat Vulkanus en Minerva gemeen hadden ter oeffeninge van hunne konſten, „ heimelyk ingeſlopen, en had de konſt van Vulkanus omtrent het vuur, en die ande- „ re van Minerva [namentlyk 't verſtant omtrent de konſten] geſtolen, en ze aen de „ menſchen gegeven, waerdoor zy in ſtaet zyn gebragt om te kunnen leven: maer „ Prometheus is over zyn diefſtal om Epimetheus wille die ſtraf opgelegt, die men „ van hem verhaelt. Dogh nademael de menſch deelachtigh was geworden aen de „ Goddelyke Natuur, zoo was hy om deze verwantſchap de eenigſte, die voor eerſt „ begreep dat 'er Goden waren, en die de zelve altaeren en beelden ter eeren oprichtte. „ Daerna leerde hy 't geluit en de woorden onderſcheidentlyk met kunſt uitbrengen, „ bouwde huizen, maekte klederen, ſchoenen, bedden om op te leggen, en verzamel- „ de voedtzel van de aerde. De menſchen nu aldus toegeruſt, woonden in den be- „ ginne verſtrooit; want zy hadden nog geen ſteden geſtigt. Derhalven wierden ze „ overal van de wilde beeſten, als zynde zwakker dan deze, verſcheurt. Want de „ kenniſſe der konſten was genoegſaem om te leven, maer geenſins om te ſtryden te- „ gen 't woeſte gedierte. Want van de kenniſſe der burgerlyke regeering, waervan „ de krygskunde een gedeelte is, waren ze ontbloot. Om zich derhalven tegen dat „ verderf te beſchermen, bouwden ze ſteden, en verzamelden zich in de zelve. Maer „ aldus verzamelt zynde, verongelykten zy malkanderen, als van geene burgerlyke re- „ geering wetende: weshalven zy wederom verſtrooit, en van de wilde dieren ver- „ ſlonden wierden. Maer Jupiter zorg willende dragen voor de behoudeniſſe des men- „ ſchelyken geſlachts, zond Merkurius heene om de ſchaemte en rechtvaerdigheit te „ brengen onder de vergaderingen der menſchen: opdat deze twee deugden de ſteden „ zouden verſieren, en onderlinge banden van vrientſchap en genegenheit in de zelve „ maken. Merkurius dan vroegh, op wat wyze hy de ſchaemte en rechtvaerdigheit „ aen de menſchen zoude geven. Zal ik, zeide hy, gelyk de konſten onder hen uit- „ gedeelt zyn, alzoo ook deze onder hen verdeelen? Want de konſten zyn zoodanigh „ verdeelt, dat een alleen, die ervaren is in de geneeskonſt, voor veele onervarene ge- „ noeg zy; en zoo ook de overige: zal ik op die eigenſte wyze den menſchen ook de „ ſchaemte en rechtvaerdigheit geven? of zal ik ze geven aen allen? Aen allen, ant- „ woorde Jupiter: en laet ze alle aen dezelve deel hebben: want daer zouden gene ſte- „ den kunnen beſtaen, indien gelyk aen de overige konſten, alzoo ook aen deze maer „ eenige weinige menſchen deel hadden. Daerenboven wil ik, dat gy uit mynen na- „ me een wet zult maken, dat, al wie of geheel geen ſchaemte, of geheel geen recht- „ vaerdigheit heeft, als een verderf voor een ſtad, met de doot zal geſtraft worden.

(1) Hier. Lib. I. cap. 16.

Tot dus verre Plato. „ Uit deze vertelling, zegt Cœlius Auguſtinus Curio (1), kun- „ nen wy opmaken, dat door Prometheus, geſchildert met eene brandende fakkel „ in zyne hand, verbeeldende het geſtolen vuur, kan te kennen gegeven worden, de „ kracht des verſtants in 't uitvinden der konſten, als ook de uitvindinge der konſten „ en de uitvinder zelve: want de fakkel is dat vermogen der ziele, hetwelke Ariſtote- „ les het werkende verſtant noemt, en het welke Plato en de Egyptiſche Prieſters een „ hemelſch vuur, of een van buiten aenkomend licht hebben genoemt: welks eigen „ werk is de uitvindinge der konſten. " Met de uitlegging van deze geheele fabel in alle haere leden zullen wy ons niet ophouden: de lezer kan die zelfs nazien by Marſi- lius Ficinus over dit geſchrift van Plato. Alleenlyk moeten wy ten opzigte van Mi- nerva en Vulkanus, en van 't vuur zeggen, dat door de konſt van Minerva, die be- kent is voor de Godinne der Wysheit en uitvindſter aller konſten, kan verſtaen wor- den het beſpiegelende vermogen der ziele of het verſtant; door die van Vulkanus, den Godt niet alleen des vuurs, maer ook een zeer konſtigh werkbaes, het werkdaedige vermogen des lichaems, of de dadelyke uitvoeringe zelf, waerdoor het zelve de zaken werkt na 't begrip der beſpiegelende ziele; door 't vuur, als 't voornaemſte werktuig

van

van 't menſchelyk vernuft, de gereetſchappen tot het maken der konſtwerken nodigh: hoewel men ook door 't vuur verſtaen kan 't vermogen der reden, dat het verſtant gelyk een vuur verlicht, den wil ontſteekt, en die beide opvoert tot hooge zaken. Het vuur is eindelyk by de konſten nodigh, omdat het al dat verborgen is, in 't licht brengt: en als het verſtant een konſt heeft gevonden, en de krachten des lichaems de zelve hebben uitgevoert, dan is het konſtſtuk in 't licht gebragt, en kan door een ieders oog worden beſchouwt; daer, zoo lang de konſt nogh alleen was in 't verſtant des kunſtenaers, zy als in de duiſterniſſe lagh verborgen en onbekent was. Niet zonder reden dan wort 'er een viervlam geſtelt in de ſlinke hant van de Vrouw, die de Konſt hier verbeelt.

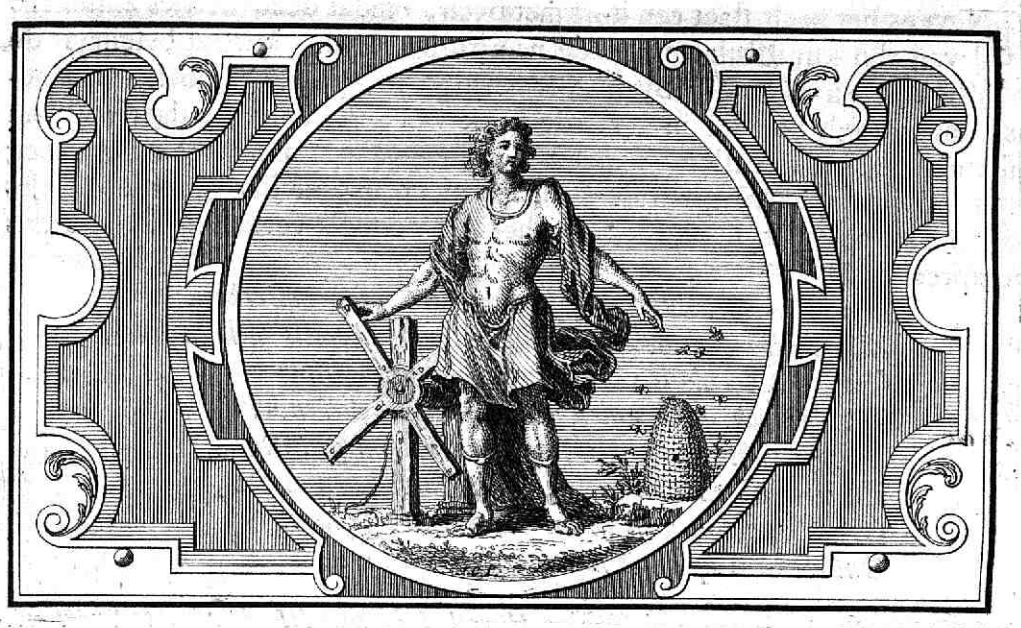

KUNSTSTUK.

EEn Man met een koſtlyk en zeer kunſtigh gemaekt kleet aen. Hy legt de rechte hant op een windäs, en wyſt met den voorſten vinger der ſlinke op eenen ter zyde ſtaenden korf met byen, van welke 'er verſcheide buiten op den korf zitten, en eenige in de lucht vliegen.

Kunſtigh en koſtlyk wort hy gekleet [A], omdat de kunſt door zich zelve edel is; gelyk ze ook wel een tweede natuur magh heeten.

[A] Dit kleet zoude mogelyk niet onaerdig vol handen kunnen geborduurt worden: omdat de handen in de beeldenſpraek ook *konſt* betekenen: want alle konſtwerken worden uitgevoert door de handen, en 't geene 't verſtant heeft begrepen, ſtellen zy voor aen de oogen. In alle konſten, zegt Hippocrates, gebruikt een iegelyk zyne handen om te werken: en de natuur heeft, volgens Ciceroos ſpreuk (1), den menſche handen gegeven om hem te dienen tot het uitvoeren van veele konſten: *multarum artium miniſtras manus natura homini dedit.* Ook zegt de droomverklaerder Artemidorus, dat door de hant daerom de konſten worden betekent, omdat door middel van dezelve de konſten worden geoeffent: en hy wil, dat, wanneer men van ſchone handen droomt, dat zulks een gelukkigen uitſlach van voor handen zynde zaken zoude voorſpellen, voornamentlyk aen die geene, die eenig hantwerk oeffenen. *Pierius Val. Hieroglyph. Lib. XXXV. cap. 2.*

(1) De Nat. Deor. Lib. II. cap. 60.

Hy heeft de rechte hant op een windäs, om door dit *inſtrument* [B] de, door menſchlyke naerſtigheit uitgevondene kunſtigheit aen te toonen, die de natuur zeer verre overtreft, doende door 't middel van windäſſen en andere *machines* met weinigh kracht een overgroot gewelt. De Poëet Antifo zegt in zeker gedicht, waervan Ariſtoteles in zyne *Mechanica* of Kunſtwerken meldt, dat wy door de kunſt dingen te boven komen, waer tegens de natuur der zaek zich zelve ſchynt aen te kanten; want men beweegt daerdoor zwaere gevaerten van hunne plaets, doende door windäſſen, vyzels, dommekrachten en kraenen een wonderlyk gewelt.

Nevens het beelt ſtaet een korf met byen, omdat deze diertjes zintekens [C] van een kunſtſtuk en van de naerſtigheit zyn. Virgyl beſchryft de kunſtigheit en vlyt der byen zeer aerdigh in zyn eerſte boek van Eneas; maer nogh breeder in 't vierde boek van den Lantbou, daer wy, om hier niet te lang te vallen, den lezer heenewyzen. Laet het ons genoeg zyn te zeggen dat hy, van de kunſtigheit en natuur der gezeide diertjes willende zingen, zynen Mecenas (het zal Vondels vertaeling zyn) aldus aenſpreekt [D]:

Ik zal voort achtereen myn lantwerk gaen voltrekken
Met honigh, en den dau, die ons uit 's hemels plekken
Gezegent toevloeit: o Meceen, begunſtigh bly
Dit deel ook. 'k zal u van die kleene dieren vry
Wat vreemts vertoonen, en manhafte mogentheden,
En volken, en hun werk, en oefeninge, en zeden,
Ook d' oorlogen van al dit brommende geſlacht
Ontvouwen op een ry.

[B] Dit alles is genomen uit Piërius *Hierogl. Lib. XLVIII. cap.* 64. met zeer weinig veranderinge.

[C] Dit is wederom alles ontleent uit den zelven Piërius *Hierogl. Lib. XXVI. cap.* 19. uit wien wy hier byvoegen, dat Demokritus, gelyk hy met alles ſpotte, ook zoo deze neerſtigheit en geduurige vlyt der byen belachte, zeggende, dat de gierigaerts waren gelyk de byen, als welke werkten als of ze altyt zouden leven.

[D] Georg. Lib. IV. v. 2.

Hanc etiam Mæcenas, adſpice partem.
Admiranda tibi levium ſpectacula rerum.
Magnanimosque duces, totiusque ex ordine gentis.
Mores et ſtudia et populos et prælia dicam.

LACH.

TEr uitbeeldinge van den lach, maelt men gevoeglyk eenen ſchoonen Jongeling, met een veelverwigh gewaet aen, en ſtaende in 't midden eener bloemryke en groene weide. Op 't hooft heeft hy eenen krans van roozen, die eerſt beginnen te ontluiken of open te gaen.

De lach is een zoon der vrolykheit, en der verſpreiding van de fyne geeſten [A], die in 't middelrif, ter oorzaek van de verwondering, die de inwendige zinnen ontfangen, bewogen worden.

Hy wort jong verbeelt, omdat de jeugt meeſt tot lachen genegen is, het welk ten meeſten deele uit de vrolykheit ſpruit; gelyk hy deswege niet alleen jong, maer ook ſchoon wort geſchildert.

Als de velden groen worden, en de bloemen zich openen, worden zy beide gezeit te lachen, en daerom hebben wy ze by dit beelt te pas gebragt.

[A] Zie Ariſtoteles in Problematis §. 35. text. 6. en de ſchriften van andere Natuurkundigen.

ANDERS.

EEn Jongske in een groen en met bloemen beſchildert gewaet. Het heeft een bonnetje op 't hooft, verſiert met allerhande vederen; beduidende de zelve lichtheit en ongeſtadigheit, waeruit de onmatige lach doorgaens zynen oorſprongk neemt: immers aldus luidt de ſpreuk des Wyzen: *Riſus abundat in ore ſtultorum.* Dat is: *De mont der zotten is vol lach* [A].

[A] Zie onze aenmerking D. over 't eerſte beelt der Dwaesheit *I. Deel. bladz.* 293. Zoo is de les van Iſocrates aen zynen Demonicus μετεγέλωτα πρόπετῆ σέργε, dat is, *gewen u niet tot een uitgelaten lach.* De verſtandigſte mannen van den ouden tyt hebben 't daerom zelden gedaen: als by voorbeelt die wyze Socrates: waer van wy geſproken

 hebben

hebben over de Achtbaerheit *aenmerking. Aa. I. Deel. bladz.* 10. want dat hy niet geheel vreemt is geweeſt van 't lachen (gelyk ſommige echter willen) getuigen van hem Seneca de Conſtantia *Sapientis cap.* 18. en Ælianus *Var. Hiſtor. Lib. V. cap.* 8. Ja wat meer is, onze Zaligmaker zelfs, daer men andere hertstochten, als droefheit, gramſchap enz. van hem vind vermelt, wort nergens gelezen oit te hebben gelacht. Deſtige ſpreuken omtrent den al te gereden lach, verzamelt uit de gewyde en ongewyde ſchriften, zyn in overvloet te vinden by de opſtellers der *Florilegia*, en diergelyke boeken: daer ze zoeken kan dien 't luſt. Gelyk nu het lachen zonder oorzaek ten hoogſten is te veroordelen, alzoo zyn ook geenſins te pryzen, die altyt even ſtuur en droefgeeſtig zyn: en gelyk wy niet zyn van de ſecte van Democritus, die altyt lachte; alzo volgen wy ook geenen Heraclitus die altyt ſchreide: en 't ſchynt ons een afſchuwelyke bynaem, dien Marcus Craſſus (1), de grootvader van dien ryke Craſſus, die van de Parthen gedoodt is, door zyn ſtuurheit kreeg, wordende toegenaemt ἀγέλαςος, het welk iemant betekent, *die niet lachen kan*, hebbende maer eenmael gelacht in zyn gehele leven. Andere diergelyke zie in de bovengemelde plaets der *Achtbaerheit*. Maer 't ſchynt wonderlyk, dat de Egiptenaeren als een beeldt van den Lach hebben geſtelt een *hont*, een dier dat ganſch niet van de vrolykſte is. Want alzoo dit beeſt, het zy hy razend wort, het zy hy ſterft, dit beide, volgens Horus (2), heeft van de qualen van zyn milt; en die volkomen miltziek zyn noch reuk hebben, noch lachen, noch niezen kunnen, zoo hebben zy den hont genomen voor een beelt van den lach: want zy ontleenden hunne beeltſprakige betekeniſſen van die zaken, die in eenig dier of geheel niet, of overvloedig waren: gelyk Piërius Valerianus (3) zeer wel aenmerkt: by wien wy ook uit Artemidorus vinden waergenomen, dat hy zegt, wanneer men van een milt droomt, dat zulks lachen en vreugde voorſpelt. Maer wat het ſterven van den hont aen de miltziekte, en 't razend worden belangt, daeromtrent tekent een Geleerde aen over Horus, dat dan de honden der ſmeden daervan zouden vry zyn, omdat die zeer kleine milten hebben: waervan hy uit Celſus (4) bewyſt, dat de reden is het drinken van 't water, waer in 't gloeiend yzer is gedooft. Maer ik zie geen reden, waerom een kleine milt ook zoo wel geen ongemakken kan onderworpen zyn als een groote.

(1) Plinius Lib. VII. cap. 19. & Cicero de Finibus. Lib. V. cap. 30.

(2) Lib I. Hierogl. cap. 38.

(3) Hier. Lib. V. cap. 29.

(4) De Medic. Lib. IV. cap. 9.

NOGH.

MEn kan den lach ook verbeelden in de gedaente eener goelyke Jongkvrou, die in d'eene hant een masker met een verdraeit en lelyk bakkes houdt; want *dat lelyk en mismaekt is, is zonder achtbaerheit* zeit Ariſto-
(5) In Poët. teles (5) aengaende den Lach. Voeg 'er nochtans deze ſpreuk by: *amara riſu tempera.* Dat is, *vermeng het bittere met lachen, of met zoete vreugt* [A].

't Geſchrei weêr voor den lach moet zwygen.
Elk ſtaet zyn' poos te roer niet lang.
Zy zingen, beurt om beurt, hunn' zang.
De drooge jok, de vochte tranen
Ons, beurtswys, om hunn' uure manen.

zeit de Ridder Hooft ergens. Maer laet ons overgaen tot de beſchryving van het beelt der

[A] Zoo is de vermaning van Dionyſius Kato:
Interpone tuis interdum gaudia curis,
Ut poſſis animo quemvis ſufferre laborem.

(6) In Cleomene. cap 11. (7) In Lyſandro. cap. 47. (8) Hiſt. Deor Synt. 1. cap. 49 D & 53 D.

Plutarchus verhaelt (6), dat de Lach by de Lacedemoniers geëert is geweeſt als een Godt: alsook dat Lykurgus een beelt van den Lach gemaekt hadde: *oordeelende* (zegt hy) (7) *dat de lach en jokkerny even als een ſaus was over de ſtrenge levenswyze, die hy hadde ingeſtelt.* Maer hoedanig dit beelt geweeſt zy, zegt hy niet. Gyraldus tekent daerenboven aen (8), dat de Lach ook by Apulejus voorkomt als een Godtheit: en dat die van Hypata in Theſſalien alle jaren den Lach als een Godt, offerhande deden met overgroote vreugt. En eindelyk geeft hy een Lofdicht des Lachs op, gemaekt door Cœlius Calcaguinus, wel waerdigh te lezen.

LANGK-

LANGKMOEDIGHEIT.

Dle ſchetſt men af als eene bedaegde Vrou, gezeten op eenen ſteen, en de oogen ten hemel opſlaende. De armen ſtrekt ze vaneen, en de handen al mede hemelwaert.

De Apoſtel Paulus telt in 't vyfde hooftſtuk van zynen Brief aen de Galaten, de langkmoedigheit onder de twaelf vruchten van den H. Geeſt; en Thomas zeit [A] haer eene deugt te zyn, door welke een menſch tot eenigh ding tracht te komen, dat nogh verre van hem af is, zich het verloopen des tyts deswege ook getrooſtende. Anſelmus, de gezeide plaets des Apoſtels uitleggende, noemt de langkmoedigheit eene langkzaemheit des gemoets, 't welk geduldigh tegenſpoeden verdraegt, de eeuwige belooning van langer hant verwachtende. En hoewel het ſchynt alsof ze de zelve deugt met de geduldigheit waere, zoo is ze nochtans daervan zeer verſchillende: omdat, naer 't zeggen der genoemde Schryvers, en van Dionizius Certozinus over dat zelve hooftſtuk van Paulus, de langkmoedigheit vergezelſchapt gaet met de hoop; makende deze, dat wy de goederen, ons door Godt onzen Heer belooft, tot het einde toe verwachten: En daerom ſchynt het dat deze Deugt meer [B] op de hoop en op het goede ziet dan op de vrees, ſtoutheit, of droefheit. Maer de lydzaemheit verdraegt rampen, verongelykingen en tegenſpoeden die tegenwoordigh zyn, ten einde om het naderhant wel te hebben. Doch dewyl het tegenwoordigh verdragen alleen niet genoeg is, zoo moet men in alles te vrede zyn, en dat zoo lang als het den Heere believen zal. En daerom wort deze Vrou ook bedaegt [C], en op eenen ſteen zittende [D] uitgebeelt.

[A] Prim. 2. q. 107. art. 3. *Longanimitas eſt virtus, qua habetur animus capiendi aliquid diſtans in longinquum.*

[B] Volgens de bepaling van den zelven Thomas 2. 2. q. 136. art. 5. *Longanimitas magis reſpicit ſpem quam timorem, vel audaciam, vel triſtitiam.*

[C] Of ook omdat de lankmoedigheit meer eigen is aen bedaegde en bejaerde menſchen, dan aen jongelingen, die doorgaens driftigh en voortvarende zyn.

[D] Het zitten en ruſten des lichaems is een beelt van de ruſte des gemoets: die nootzakelyk tot de lankmoedigheit wort vereiſcht. Vergelyk voorts hiermede de beelden der *Lydzaemheit*, *Verdraegzaemheit* en *Zagtmoedigheit*.

Dat ze 't gezigt ten hemel went, geſchiet omdat ze zich toepaſt 't geen David zeit, Pſalm CIII. vs. 8. *De Heer is langkmoedigh en groot van goedertierenheit*, ten einde zy de eeuwige goederen, die van Godt belooft zyn, magh verkrygen.

Voorts heft ze de handen om hoog van wege de hoop die haer vergezelſchapt; makende die ook, dat het verwachten op deze werelt kort ſchynt.

LANTBOUWERY.

EEne Vrou, bekleet met een gewaet dat van verſcheide planten en gewaſſen ſamengevlochten is. Zy heeft eenen ſchoonen krans op 't hooft, beſtaende in allerlei ſlach van korenairen, doormengt met wyngaertranken daer de druiven aen zyn. Met een' bevalligen zwier draegt ze voorts een ſpade op den ſchouder met de eene hant. In de andere heeft ze een ſnoeimes, en by haer op den gront ziet men een' ploeg leggen.

De lantbouwery is eene kunſt door welke de aerde bequaem gemaekt en bereit wort om bezaeit, en met allerhande ſoort van boomen en kruiden beplant te worden, die zy ook in alles gadeſlaet; den tyt, de plaets en wat dies meer zy, in acht nemende: gelyk dan ook haer kleet van allerleie planten geweven, en haer krans van korengewas en wyngaertranken ſierlyk gevlochten is: welke dingen altemael haer bygevoegt worden, omdat ze haeren rykdom uitmaken. En de Poëet Propertius wyſt aen, dat in zulke zaeken al van outs der veldelingen geluk en rykdom beſtont, zingende omtrent aldus [A]:

Gelukkigh was weleer der lantliên zoete jeugt
Wier ſchat in boom en graen beſtont, hun luſt en vreugt.

De

[A] Lib. III. El. 12. vs. 25.
Felix agreſtum quondam pacata juventus,
Divitiæ quorum meſſis & arbor erant.

Van den lof des Lantbouws zie vorder onze aenmerking T, over 't eerſte beelt der Kunſt.

De ſpade wort haer op den ſchouder, het ſnoeimes in de hant, en de ploeg [B] aen haere zyde gegeven, omdat alzulke werktuigen tot den lantbou nodigh zyn.

[B] Zie onze aenmerking S, over 't zelve beelt.

ANDERS.

ZY wort ook niet onaerdigh vertoont als eene Vrou met een geel kleet aen, een' krans van korenairen op 't hooft, en een zeiſen in de rechte hant. Laet ze in de andere hant eenen Overvloetshoren vol vruchten, bloemen en bladeren houden.

De geele verf des gewaets nemen wy hier, omdat het rype koren ook die kleur heeft, wanneer de lantbouwer het zelve, als een belooning van zynen arbeit, ſamenhoopt en inzamelt. Om de zelve reden wort Ceres [A] door de oude Poëten ook *geel* of *blont* gebynaemt.

[A] Tibullus, Lib. I. El. 1. v. 19.

Flava Ceres, tibi ſit noſtro de rure corona
Spicea, quæ templi pendeat ante fores.

Zoo ook veele andere. Namentlyk Ceres was de Godinne des koorns, en uitvindereſſe des Lantbouws; hoewel andere die eer toeſchryven aen Oſiris, dat is, Bacchus: trouwens Ceres is de zelve als Iſis, de vrouw en zuſter van Oſiris. Zie Tibullus, *Lib. I. El.* 8. *vs.* 29. *& ſeqq.* en aldaer de aentekeningen van Broukhuizen. Virgilius ſtelt ze beide te gelyk, Georg. Lib. I. v. 7. Van de zeiſen zie onze aenmerking S. over 't eerſte beelt der Kunſt: en hoe de hoorn des overvloets hier te pas komt, hebben wy te kennen gegeven over het tweede beelt der Eer, aenm. B. *I Deel*, *bladz.* 323. Zie ook Oudaens Roomſche Oudh. bl. 354 of 313.

LANTBOU. [OEFENING VAN DEN]

OP eenen geheugpenning van Gordianus wort de oefening des lantbouws uitgebeelt door eene ſtaende Vrou met ope armen. Nevens haer ſtaen twee dieren, te weten aen d' eene zyde een ſtier, en aen d' andere een leeu.

Van deze beeſten beduit het leſte de aerde, naerdien de Ouden verzierden, dat de kar der godinne Cibele [A] door twee leeuwen wiert voortgetrokken; waerdoor zy de lantbouwery verſtonden [B]. De ſtier vertoont

[A] De godinne van 't aertryk.

[B] Namentlyk, omdat de *Leeuw* in de oude beeldenſpraek *de aerde* te kennen gaf: en alzo beduide het temmen van deze dieren, door de godinne des aertryks, dat men de aerde, met dezelve wel te bearbeiden en te regeeren, even als moeſt temmen van derzelver woeſtheit, gelyk ze uit de natuur is: en, hoe ſchrael ze ook mocht wezen, echter door vlyt en arbeit vruchtbaer kon maken. Makrobius (1) in tegendeel verſtaet door den *Leeuw* den hemel of de zon, en door Cybele de aerde, daer ze de godin van is: de zon nu maekt de aerde vruchtbaer: en dat beoogt de lantbou. Dat de leeuw hier voorkomt als een beelt beide der zon en der aerde, zulks is geenſins ſtrydig: alzoo de zon door deszelfs voorſte, de aerde door de achterſte deelen wort afgeſchetſt: gelyk Piërius leert *Hierogl. Lib. I. cap.* 27. alwaer hy ook aenwyſt, dat de oude gewoon waren twee beelden te vertonen, omringt met een helderen glans, en zittende op Leeuwen,

(1) Saturn. Lib. I. cap. 21. Vide & Piër. Lib. I. cap. 31.

toont den arbeit [C] die 'er aen 't ploegen des aerdryks vaſt is, alsmede de voordeelen der veltvruchten, met nyverheit vergaért.

wen, met dat onderſcheit, dat uit den glans van 't eene beelt alle de ſtralen van beneden ſchoten na boven, en van 't andere in tegendeel, van boven na beneden. Dit laetſte beduide de zon, die haere ſtralen na beneden ſchietende alles dat op de aerde is, en uit dezelve voortkomt, levendig maekt, ſtreelt en opqueekt. Door 't andere werd de aerde verbeelt, die haere kracht, ontfangen van de zonneſtralen, om hoog voert, en even als een bruit zig uitſtrekt na haeren bruidegom, en beladen met alle de vruchten van haeren eigendom zich aen hem overgeeft. Dat voorts van de leeuwen voor den wagen van Cibele ook andere uitleggingen zyn te vinden, zie in onze aenmerking C, over de Gedienſtigheit I. Deel. bladz. 426.

[C] Zie onze aenmerking E over 't eerſte beelt der Arbeit *I. Deel. bladz.* 73. en Piërius Valerianus *Lib.* 3. *cap.* 12 13 15. *en* 22. Juſtinus verhaelt (1), dat, toen de fondamenten van Carthago geleit wierden, de kop van een rund in dezelve gevonden wordende, wiert opgevat als een voorteken wel van een vruchtbaer lant, maer ook te gelyk van een geduurigen arbeit en ſlaverny: waerom die fondamenten wierden verlaten en op een andere plaets overgebracht. Voorts vinde ik een overſchoon en ten eennemael heerlyk afbeeltzel van den lantbouw en een akkerman in de verzameling der Beeldenſpraken uit oude en nieuwe ſchryvers, gehecht aen de werken van Piërius: maer hoe voortreffelyk en uitmuntende het zelve ook zy, echter omdat het te lang is om hier in te voegen, moet ik den Taelkundigen lezer na dat werk zelf toewyzen, *Lib. I. tit. Agricola, Colonus.* De zelve reden gebiedt my ook den lezer te zenden na Piërius *Hierogl. Lib. XLVI. cap.* 2. om aldaer uit Philoſtratus te zien aengewezen, hoe by de Ouden de Nylgodt een beelt was des lantbouws, als ook *Hierogl. Lib. IX. cap.* 28. hoe dat de Egiptenaren, die dichtſt aen den Nyl woonden, den akkerbou hebben verricht door varkens. De Heidenſche goden eindelyk, geſtelt over 't akkerwerk, zoeke hy by den meergenoemden Tibullus *Lib. I. El.* 1. met de aentekeningen van zynen voortreffelyken uitlegger Broekhuizen, en by Virgilius *Georg. Lib. I. v.* 5. *& ſeqq.*

(1) Lib. XVIII. c. 5. ult.

LANTBOUWERY.

VOor 't leſt (en daermede zullen we van de lantbouwery afſcheiden) komt ze ten toneele als eene in 't groen gekleedde Vrou, met een hulſel van korenairen om 't hooft, en houdende den hemelkring met de twaelf tekenen in de ſlinke hant. Met de rechte omhelſt ze een bloeiend boompje, op 't welk ze aendachtig ziet; en nevens haer leit een ploeg.

Het groene kleet beduit de hoop [A] die ze op de winſt heeft, en zonder welke hoop men bezwaerlyk iemant, ja miſſchien niemant zoude vinden, die oit of oit de ſlovery en laſtigen arbeit des lantbouws [B] zoude willen ondergaen.

Den tulbant van korenairen [C] zet men haer op, omdat het voornaemſte wit dezer kunſt is, het graen te vermenigvuldigen, dat nodigh is tot onderhouding des menſchlyken levens.

Dat ze een bloeiend boompje [D] omarmt en ſterk aenziet, geeft des lant-

[A] Zie de beelden der Hoop.

[B] Zie wederom de zelve beelden.

[C] Die ook Ceres zelf draegt. Zie de plaets van Tibullus over het tweede beelt hier voor aengehaelt.

[D] En wel gevoeglykſt een olyf, om reden gemelt in onze aenmerking S. over 't eerſte beelt der *kunſt*. Dat het boomtje bloeit betekent de hoop der vruchten. Zie onze aenmerkingen wederom over de beelden der *Hoop*.

lantbouwers liefde, omtrent de boomen, te kennen, die hem, by manier van ſpreken, voor dochters ſtrekken, van welke hy de rype vruchten verwacht die de bloeiſels hem beloven.

De kring met zyn twaelf hemelmerken, verbeelt de verſcheide tyden en ſaizoenen van 't Jaer; naer welke de lantbouwery dient geregelt [E] te worden; en de ploeg [F] wort by de beeltenis gevoegt, omdat hy het voornaemſte werktuig dezer kunſte is.

[E] Zie Virgilius *Georg. Lib. I. v. 50. & ſeqq.*
[F] Zie de meergemelde aenmerking over de *kunſt*.

LASTERING.

EEne Vrou [A] met een verſtoort wezen. Zy houdt in de ſlinke hant een brandende fakkel, en met de rechte hant ſleept ze een jongeling by de hairen over de aerde, terwyl hy zyne handen hemelwaert heft, en de Goden ſchynt om hulp te ſmeken. By haer ſtaet een baziliskus.

Met een verſtoort gezigt wort ze vertoont, omdat ze uit toorn en wraekgierigheit voortkomt.

De brandende fakkel wyſt aen, dat de laſtering een bequaem middel ſtrekt

[A] Deze afbeelding is geheel, behalven den Baſiliskus, genomen uit Lucianus, of liever Gyraldus (1), dien onze ſchryver meermalen heeft gebruikt. De vinding is van Apelles, en van hem by deze gelegentheit verzonnen. Een zekere Antiphilus, die Apelles nydig was, hadde hem by den koning Ptolemæus beſchuldigt, dat hy ſamengeſpannen hadde met Theodotus, die tegens den koning een verraed ſmede. Maer Ptolemæus door een medeplichtigen der ſamenſweringe, die op zynen hals gevangen zat, hebbende ontdekt, dat Apelles onſchuldig betigt, en godlooſlyk gelaſtert was, leide zynen opgevatten toorn tegen hem af, ſchonk hem hondert talenten, en gaf hem den laſteraer over tot een ſlaef. Daer op ſtelde Apelles, ter gedachteniſſe van zyn gevaer, en ſchande van alle laſteraers, dusdanig eene ſchildery toe. Aen de rechte zyde zach men een man met overgrote ooren, byna gelyk die van Midas, ſtrekkende van verre zyn hant toe aen den Laſter, die tot hem naderde. By zich hadde deze man twee wyven, zynde de eene de *Onkunde* en de andere de *Achterdochtigheit:* en verbeelde, gelyk licht te zien is, het gemeene volk: waer in de onkunde en argwaen altyt heerſchen. Zie het beelt Gemeen Volk I. Deel. bladz. 466. Den Laſter zelven hadde de Schilder vertoont door een ſchone en wel opgeſchikte Vrouw, en voorts in die omſtandigheden, als ze hier wort beſchreven. Voor haer uit ging een bleek en ongedaen man, byna als die gene, die door een lange ziekte zyn uitgeteert, ſcherp toeziende op alles. Dit was de Nyd. Kort na den Laſter zagh men twee andere wyven, haer ſtierende en teffens oppronkende, namentlyk de Hinderlage en 't Bedrogh. Achter deze eindelyk volgde het Berou, aenhebbende zwarte en geſcheurde klederen, die haer hooft achterwaerts keerende, al ſchreiende en klagende de Waerheit, die ze zagh aenkomen, met ſchaemte ſcheen te ontfangen. Voorwaer een ſchoone afbeelding der Laſter: welke, hoewel ze eigentlyk op dat byzonder geval van Apelles ziet, nochtans ook in allen deele op de natuur der laſtering in 't gemeen, kan worden toegepaſt: welke toepaſſing van zelfs zoo gemakkelyk is te maken, dat wy 't onnodig achten ons daer over in 't brede uit te laten. Die echter meer begeert als hy hier gezegt vindt, zoeke wydloopiger verklaring by Karel van Mander. Dat de Athenienzen een altaer hadden opgericht voor de Laſtering, vind men aengetekent by den zelven Gyraldus (2) uit Theophraſtus by Diogenianus.

(1) Hiſtor. Deor. Synt. I. col. 37. C.

(2) L. L.

ſtrekt om het vier van tweedragt [B], tot ondergang der onnozelen, ja ook van landen en koningkryken, te ontſteken.

Dat ze een jongeling, die zyne handen ten hemel heft, by het hair langs den gront trekt, geeft te kennen, dat de laſtering niets anders doet dan de eer der onnozelen als verſcheuren. En wat den baziliskus betreft: Piërius [C] zeit, (en daerom wort dit ondier by deze beeltenis gevoegt) dat de Egiptiſche prieſters den baziliskus als een beelt der laſtering ſtelden, omdat hy den menſch, zonder te byten, van verre, alleen door 't gezigt doodelyk is: en dat komt overeen met het doen van eenen laſteraer of achterklapper; want die weet, door den prinſen of anderen iet heimelyk in 't oor te luiſteren, den geenen dien 't hem luſt, te bezwaeren en liſtigh in 't verdriet te brengen; voegende zulk een' hierdoor ſchade, verderf, pyniging, en niet zelden de doot toe, zonder dat de ongelukkige lyder het kan ontworſtelen; onbewuſt zynde van dezen bedrieglyken handel, die altemael in zyn afwezen geſchiet, gelyk zulks veele hoven zouden kunnen getuigen; en Herodotus heeft al gezeit, Lib. VII. *De achterklapper doet den beſchuldigden ongelyk, dewyl hy hem in zyn afwezen beſchuldigt.*

[B] Niet alleen om tweedracht te verwekken, (die ik niet weet, dat enkel door een fakkel in de beeldenſpraek wort uitgedrukt) maer ook om onmiddelyk het verderf toe te brengen aen den belaſterden. Want door 't vuur verſtaen ſommigen allerlei vernieling en verderf: en de Egiptenaren zeiden, dat het vuur een levendigh ondier is, dat alles verſlint en opvreet, ſtervende zoo ras het geen voedzel meer heeft, gelyk alle andere dieren: waerom ze ook de lyken hunner dooden niet, gelyk andere Heidenen, gewoon waren te verbranden. En wanneer Hecuba, zwanger zynde van Paris, droomde (1), dat ze een bloedige fakkel ter wereld bragt, zoo leidden de waerzeggers zulks uit, dat het de verwoeſting van Trojen voorſpelde: en wanneer by Virgilius (2) het hooft van Lavinia, terwyl ze offerde, met een ſchielyke vlam wiert omringt, verklaerden de waerzeggers ook, dat het een voorbeduiding was niet alleen van Laviniaes doorluchtigheit, maer ook van een aenſtaenden zwaren oorlogh. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XLVI. cap. 15 & 16.*

(1) Ovid. Epiſt. Helenæ. v. 237.

(2) Æneid. Lib. VII. v. 71.

[C] Hierogl. *Lib. XIV. c.* 11. Voeg 'er by, Horus Apollo, *Lib. II. Hierogl.* 61. *p.* 80. Van de beſmettelykheit des gezichts van den baziliskus zie onze aenmerkingen R en S over 't laetſte gedeelte der Beſmettelykheit, *I Deel, bladz.* 136. Hoe voorts een zekere viſch, genaemt *Paſtinaca*, kan gebruikt worden voor een beelt van laſtering, zie in de Verzameling der Zinnebeelden uit oude en nieuwe Schryvers, achter Piërius, *Lib. II. tit. CALUMNIATOR, pag.* 45. En hoe ſommigen door een afgehouwen oor die geenen wilden verſtaen, die vermaek ſcheppen in een ander te hooren laſteren, lees by den zelven Piërius, *Hierogl. Lib. XXXIII. cap.* 35.

ANDERS.

MEn ſchildert de laſtering ook als eene zittende Vrou, die vervaerlyk van gezigt is, en haere venynige tong verre uit den mont ſteekt, zynde de zelve geſplitſt [A], gelyk de tong der adderen. Zy heeft een armelyk kleet aen, dat geſcheurt en gebroken, en roeſtverwigh is. Dusdanigh is ook het hooftdekſel, waermede zy haer aengezigt beſchaduwt. In plaets van een parelſnoer heeft ze om haeren blooten hals een baſt of ſtrop, en daer hangen twee hekels aen haere ooren. In haer rechte hant heeft ze een dagge, en in de ſlinke een ſchalmei met een muis [B].

[A] Zie onze aenmerking A. over 't eerſte beelt der *Achterklap I. Deel. bladz.* 22. en C over 't eerſte beelt van *'t Bedrogh. I. Deel. bladz.* 86.

[B] Zie onze aenmerkingen L. en M. over het tweede beelt der *Achterklap bl.* 26. En voeg daer by, dat by Markus Antoninus (1) de achterklappers by *luizen*, gelyk hier by *muizen*, worden vergeleken. Δημόκριτον δὲ οἱ φθεῖρες. Σωκράτην δὲ ἄλλοι φθεῖρες ἀπέκτειναν. Dat is: *Democritus hebben de luizen, maer Socrates een ander ſlag van luizen doodtgebeten.* Verſta door dat ander ſlag van luizen de achterklappers en valſche aenklagers van Socrates, als Anytus, Melitus en Lycon: omdat de achterklappers even als luizen vermaek ſcheppen in 't uitzuigen van menſchelyk bloedt. Dewyl voorts dit beelt door Dirk Pieterzen Pers is ſamengeſtanſt uit de twee bovengenoemde beelden der Achterklap, zoo laten wy den Lezer de verdere verklaringe daer zoeken.

(1) Lib. III.

LASTERING. [SCHANDIGE]

EEn out Man, die mager en bleek is, en den mont open houdt. Hy heeft een' ſtok in de hant, en ſtaet gebogen naer d' aerde toe, op welke hy met zynen ſtok ſlaet. Aldus wert Momus [A], de godt der laſtering en beriſping, door de Ouden afgebeelt. Zyn kleet moet vol tongen, ooren en oogen wezen.

Hy wort out gemaelt, omdat het den ouden luiden meeſt eigen is [B] altyt de dingen van anderen te laſteren, of omdat ze hunne wysheit kennen, die ze door ervarentheit van veele jaren bekomen hebben, of om den verſtreken tyt te pryzen, of om eenen toom te geven aen de jeugdelyke ongebondenheit. Ook vertoont men hem out, omdat de ouderdom den winter gelyk is, die de tyden alle gelegentheden van vermaek en aengenaemheit beneemt.

Dor en bleek is hy, omdat de geene, die door de nydigheit (uit welke de

[A] Zie van dezen Godt Natalis Comes *Mythol. Lib. IX. cap.* 26. Gyraldus *Hiſtor. Deor. Synt.* 1. *col.* 46. *A.* Græcorum Epigrammatum Anthologia *Lib. IV. cap.* 12. *carm.* 129. Ariſtides, en Lucianus op verſcheide plaetſen; en vooral Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 5. *ad.* 74. Heſiodus verdicht (1), dat hy een zoon van den Nacht is: omdat het namentlyk de natuur der Laſtering is heimelyk en even als in de duiſterniſſe des nachts die geene te beledigen, die ze benyt.

(1) In Theogonia. v. 214.

[B] Horatius beſchryft de Natuur van een oudt man in zyne Dichtkunſt aldus, dat hy doorgaens is:

Difficilis, querulus, laudator temporis acti.
Se puero, cenſor caſtigatorque minorum.

Dat is, naer de vertaling van Andreas Pels:

Een, wien het niemant weet
Van pas te maken: 't is een knorrepot, een pryzer
Zyns kinderlyken tyts, als was men toen veel wyzer:
'T is een bediller, een beſtraffer van de jeugdt.

de laſtering byna altyt ſpruit) een' anderen laſtert, dikwyls 'er zoodanigh uitziet [C].

Hy ſtaet met den mont open, en draegt een kleet, bezaeit met tongen, oogen en ooren, als gezeit is, omdat de laſtering tot hooren en zien altyt gereet is, ten einde om den lof van een' ander, hy zy wie hy zy, te krenken en te verminderen.

Hy ziet naer d' aerde, omdat het oogmerk des laſteraers verachtelyk is; gelyk hy ook ten meeſten deele leunt op den dorren ſtok der quaetſprekenheit.

[C] Zie naderhant de beelden der nydt. Dat hy voorts op de aerde ſlaet men zynen ſtok, zulks betekent dat hy zelfs de ſtomme en levenloze ſteenen haet: gelyk het de bovengemelde Anthologia uitlegt.

LEDIGHEIT.

AL weder een out Man. Hy heeft een geel kleet aen dat met momaenzigten beſchildert is. Dwars over de ſchouders draegt hy een' donkergraeuwen bant, en een' faizant op zynen helm. In zyn rechte hant ziet men een doove fakkel, aſchgraeu van kleur; en in de ſlinke een *ovael* of eiront in een gulden velt, waerin een rot [A] gemaelt is, met dit opſchrift: *In quiete voluptas* of *In de ruſt, vreugt en luſt.*

[A] Of liever een zeker ſoort van een *haeg-* of *veltmuis*, die gezegt wort den geheelen winter niet anders te doen als te ſlapen, en dan vetter te zyn als op andere tyden: gelyk wy hebben aengewezen over 't beelt Armoede van Gaven *I. Deel. bladz.* 81. De doove fakkel is zonder twyfel een beelt van de dofgeeſtigheit der ledigen, in welken alle vuur van yver is uitgebluſcht. Miſchien geeft hy den fakkel om die zelve reden ook een aſchgraeuwe kleur, als wilde hy zeggen, dat de leedige is als aſch, dat is, een verteert vuur: omdat namentlyk al het yvervuur in den ledigen is verteert en vergaen: hoewel deze reden my kout of altoos niet voldoende voorkomt. Ik wenſchte dat de ſchryver zyn eigen uitlegger was geweeſt. Miſchien zal het beter zyn, dat men zegge dat deze kleur hier alleenlyk is genomen, om deszelfs doofheit: gelyk ook de donkergraeuwe bant, die over des beelts ſchouder hangt insgelyks om de doofgeeſtigheit der ledigheit uit te drukken, waer toe hy in 't beelt der *Vadzigheit* de zwarte verf gebruikt, gelyk de aſchgraeuwe in de *Traegheit*. Voorts ben ik onkundig waerom hy het kleet van dezen man geel maekt, ten zy hy zulks dede, om dat die kleur geen vaſtigheit heeft (Zie wat wy gezegt hebben over het tweede beelt van 't Genoegen I. Deel. bladz. 472.) en de ledigheit niets laet beſtendigh blyven, maer alles bederft: waer omtrent Ovidius zeer wel zegt *Lib. I. Pont. Ep. 5. v. 5.*

Cernis, ut ignavum corrumpant otia corpus:
Ut capiant vitium, ni moveantur aquæ.

En, *Rem. Am. v.* 139.

Languor, & immodici nullo ſub vindice ſomni,
Aleaque & multo tempora quaſſa mero,
Eripiunt omnes animo ſine vulnere vires.

Dit kleet beſchildert hy mogelyk met momaengezichten, omdat deze, gelyk zelfs de vos van Ezopus wel wiſt te zeggen, niet anders zyn als hoofden zonder herſſenen. Alzoo zyn ook de lediggangers, die zich nergens toe bevlytigen, en die ruime ſchatkamer der herſſenen met geene wetenſchappen vervullen, ſchoon ze de gedaente van een volmaekt menſch mogten hebben, echter niets anders als een hooft ledigh van brein, en, gelyk ons ſpreekwoort zegt, lantaerns zonder licht. De faizant zal mogelyk hier ook op zien, wordende gehouden voor een dommen en verſtandelozen vogel: gelyk is aengewezen over 't beelt Eenvoudigheit, *aenm. C. I Deel, bladz.* 315. Waerom eindelyk deze man out vertoont wort, zie in de beelden *Vadzigheit*, die hiermede moeten worden vergeleken: gelyk ook die der *Traegheit*.

ANDERS.

EEn vet en zwaerlyvigh Man, zittende op de aerde. Hy is met eenen ſchilt gedekt, die vol flitſen en pylen ſteekt, van alle zyden daerop geſchoten; alsof de ledigheit een ſchilt voor alle ſchande en zonde waer.

Vet wort hy gemaelt om reden, hierna te melden. Arioſto zingt 'er aldus af [A]:

De zwaere Slaep ronkt in dees herberg daer hy leit,
En aen zyn zy de grove en dikke Ledigheit.

De ſchilt vol ſchichten wyſt aen, dat een ledigh menſch alle elende op hem laet komen, eer hy eens denkt om zich uit zyne luie ledigheit op te ligten, en zynen tyt nu wel te beſteden: alsook dat hy weinigh bezorgt is, en 't hem ook weinigh ſcheelt, of hy den kleinen tyt, dien hy nogh te leven heeft, met lof of met laſter, met eere of met ſchande, met ſchade of met voordeel overbrenge. En dewyl zyn quaet ingekankert is, zou 't ydel en onnodigh zyn, dat men zou trachten, door aderlaten en bloettrekken [B] zulk een' te genezen; want het luſt hem van langer hant, maer tot zyn groote ſchande, verdriet der vrienden en laſtering van zich zelven en van zyn huisgezin, te verteeren en te vergaen.

[A] In queſto albergo il grave Sonno giace,
L'Otio da un canton corpulent', e graſſo.

[B] Wel een goet middel tegen al te grooten overvloet van bloet, en de daer uit voortkomende vetheit, maer niet om het lichaem te zuiveren van kanker.

ANDERS.

DOor een' ſlecht gekleedden Jongeling, die met gebogen en ontdekten hoofde ſtaet, en beide de handen in zynen boezem [A] houdt, kan men de ledigheit ook uitbeelden.

[A] Zie onze aenmerking B over het tweede beelt van 't Gebed, *I. Deel, bl.* 411, uit Piërius, *Hierogl. Lib. XXXV. cap.* 5. De zelve Piërius vertoont ook als een beelt van ledigheit en ſtilzitten, uit Ariſtofanes en Euripides, een man, die de beenen over malkanderen heeft: en zegt, dat op de oude graven die geſtalte ook wel wort uitgebeelt gevonden om de ruſt der dooden te kennen te geven, *Hierogl. Lib. XXXV. cap.* 52. De ledigheit wort ook wel aengeduit door de handen over malkander te leggen: gelyk gezegt is in de aenmerking C over de *Inbeelding*. Namentlyk die beelden zyn genomen van de natuurlyke geſtalte, welke die geene doorgaens aennemen, die niets te doen hebben: dat onze ſpreekmanieren ook genoeg te kennen geven, als men van een lui en ledigh menſch zegt, dat hy *met de handen*, en ook wel *met de beenen, over malkander zit.*

ANDERS.

ZY laet zich ook vertoonen als een vet Jongeling die in een duiſtere plaets zit, en met den ſlinker elleboog op een verken leunt, dat nevens hem op den gront legt uitgeſtrekt. Hy krabt met de zelve hant zynen kop, en vertoont zich zeer ſlaperigh.

Men ſchildert hem jong als zulk een, die het ongemak des ouderdoms nogh niet ondervonden heeft [A]; en vet, omdat hem nogh geene bekommering of zorg in 't hooft maelt; noch de menigvuldige bezigheden van gedachten en verſtant, wegens de verſpreiding van 't bloet door de leden, hem niet hinderen.

Hy zit in een donkere plaets, omdat een ledigh menſch tot het uitvoeren van eerlyke en heerlyke werken onbequaem is; gelyk hy dan ook zyn leven verwaerlooſt, en als in het duiſter overbrengt.

Men doet hem op een zwyn leunen, omdat een ledigh menſch wegens zyn vadzigheit en traegheit dit dier niet ongelyk is. Voorts oordeelt Ariſtoteles in zyne Gezigtkenning, dat een verken het allerbotſte dier is van allen: en aldus is de ledige ook, die als ganſch geenen trek tot eenige pryswaerdige oefeningen hebbende, vervolgens onbequaem blyft om tot de kennis eeniger wetenſchap te geraken. En gelyk dit beeſt niets anders bedenkt en voorneemt, dan ſlechts met vreten en zwelgen zynen luſt te boeten; zoo geeft ook een menſch, die zich aen de ledigheit overgeeft, zich teffens, maer met verlies der eere, over aen de welluſten en zyne eige begeerlykheden [B].

[A] En daerom niet wetende, wat 'er al vereiſcht wort tot ondersteuning der zwakheit in den ouderdom, zich weinigh bemoeit om daer voor te zorgen in zyne jonge jaren.

[B] Het verken, als een beelt van vadzigheit, traegheit, domheit en een welluſtig leven, zie by Piërius, *Hierogl. Lib. IX. cap.* 2, 6, 11, 12, 13, 14 en 15. En lees ook onze aenmerkingen A, C, D, E en F over 't zesde beelt der *Gulzigheit*, en de plaetſen aldaer aengewezen. Het ledigh en welluſtigh leven wort ook verbeelt door een man met den elleboog op een kuſſen ruſtende: gelyk naderhant in een van de beelden der Welluſt zal gezegt worden.

Hy krabt zyn' kop, gelyk een die nu ſchier radeloos is [C], als geene wysheit geleert, en zyn' meeſten tyt verſpilt hebbende met alleenlyk te denken en overleggen, wat goet mogt zyn, zonder het zelve oit of oit ter uitvoering te brengen. Het was en bleef ſlechts peinzen, tot achterdeel van zyn eer en goeden naem.

[C] Zie Erasmus *Chil.* 3. *Cent.* 6. *Ad.* 96. Het kan ook enkelyk zien op de gewoone gebaerte en quade aenwennis der ledige luiaerts.

ANDERS.

LAetſtelyk ziet gy de ledigheit vertoont in een vet en lyvigh Jongkman die op de aerde leit, en met een verkenshuit bekleet is. Voor hem leit een verroeſt ploegyzer.

Over de jongkheit, vetheit, het verken en 't leggen op d'aerde is boven geſproken. Nu willen wy alleen iet zeggen van 't verroeſte ploegyzer, dat een nadruklyke betekenis der ledigheit ſtrekt; gelyk in het tegendeel een zuiver en blinkend ploegyzer een teken van werkzaemheit en bezigheit is: want ons voornaemſte werk is, zulke dingen te verrichten die het leven aengaen. En gelyk het ploegyzer door 't niet bezigen roeſtigh wort, zoo wort ook een menſch, die het doen van't geene eerlyk is, ganſchlyk verſloft, en zich tot eenen buit der ledigheit overgeeft, met allen laſter en ſchande bedekt; makende zich alzoo walglyk by Godt en de menſchen. Deze ledigheit wyders is niet anders dan een ſtilſtant des verſtants, 't welk de zinnen niet naer den wegh van een deugdelyk leven ſtierende, zoo ſtaen de zelve ook als ſtil, of, 't geen nogh erger is, de ledigheit dryft ze zelfs van den rechten wegh af. Hoe 't zy; Gregorius zeit dat *de ledigheit een graf van een levend menſch is*, en de Schrift verſtaet door *de ledigheit al het quaet der werelt* [A].

Door de *ledigheit* meenen wy de beſpiegeling of *contemplatie* [B] niet; in hoe-

[A] Jezus Sirach Eccleſ. XXXIII. v. 27. *De ledigheit leert veel quaets.* Zie Spreuken VI. 9. De woorden van David, Pſ. CXXXVII. 2. *Wy hebben onze harpen gehangen aen de wilgen*, leit Euthymius, volgens Piërius zeggen (1) zoo uit, dat hy door de wilgen verſtaet *ledigheit*, omdat deze boomen onvrugtbaer zyn en zonder goet zaet. Want als de Joden, zegt hy, in de gevangeniſſe van Babel waren weggeſleept, en aen deszelfs rivieren hun ongeval zaten te betreuren; zoo was 'er niets, dat hen tot de vreugde des gezangs konde opwekken: weshalven zy genootzaekt waren hun leven in ledigheit door te brengen. Het ſchynt my wat verre gezogt; gelyk meer diergelyke uitleggingen van de Schrift.

(1) Hier. Lib. LII. cap. 28.

[B] Daer wort de *ledigheit* ook nooit voor genomen, en *ledig te zyn*, heeft in onze tael ook geen andere betekeniſſe als van niets te doen: maer by de Italianen wort *otio*, en voornamentlyk by de Latynen, *otium*, *ledigheit*, ook genomen voor *ledigen tyt* en *ruſte*, en *ſtilte*, die bequaem is tot letteroeffeningen en andere beſpiegelingen. Zoo was het zeggen van Kato by Juſtinus (2), dat *men moeſt kunnen blyken geven van 't werk dat men in zyne ledigheit had verricht*, dat is, in die ledige uuren, die men van zyne bediening of dagelyks beroep vry is. Vat zoo ook op het zeggen van Scipio, hier aengehaelt: want door zyn *ledig zyn*, verſtont hy den tyt, die hem overigh was van zyne oorlogsverrichtingen en andere landszaken; en door zyn *niet ledig zyn*, den tyt dien hy beſteede in de letteroeffeningen: gelyk het Plutarchus uitlegt in *Apophth. Roman. cap.* 4. Zie ook Cicero *de Offic. Lib. III. cap.* 1. en aldaer door Betulejus en Manutius bygebragt eenige heerlyke vaerzen van Ennius, ons bewaert door Aulus Gellius, *Noct. Attic. Lib. XIX. cap.* 10. Van 't woort *otium* zie den Theſaurus van Baſilius Faber en andere Schryvers van Woordenboeken.

(2) In Præf. Hiſtor.

hoedanigh een' zin Scipio de Oude het woort *ledigheit* gebruikte, toen hy al boertende van zich zelven zeide, *dat hy dan allerminſt ledigh was, wanneer hy ledigh was:* te kennen willende geven, dat hoe hy minder werks had, hoe hy meer bezigheit in de beſpiegeling gebruikte. En dit is de ledigheit in welke zy alleen zich vermaken, die door het lezen van veele boeken, en met het naerſpeuren van hooge en edele dingen ſlechts bezigh zyn en zich onderhouden; zonder veel werks van iet anders te maken, dan van tong en pen: zich enkel bemoeiende met godtvruchtigheit, godtsdienſt, godtlyken yver en gemeenſchap der menſchen; en in 't kort, met alles wat goet en heilzaem, onder de elendigheden van het ſterflyk leven, magh worden genoemt.

LEERZAEMHEIT.

EEn jong Maegdeke, eenvoudiglyk in 't wit gekleet, en ſtaende met ope armen, alsof ze iet dat haer van voore getoont wort, met een eerbiedigh gebaer van zich voor een ander te buigen, wilde omhelzen. In plaets van edel geſteente heeft ze een' ſpiegel voor de borſt, en op 't hooft een ſchoon en heerlyk geſiert hulſel, waerboven een *peroquyn*, zynde een klein ſlach van papegaeien, of een exter, zeer aerdigh gemaekt is. Onder haere voeten legt een verken.

De leerzaemheit is niet anders dan eene ſnelheit des verſtants, en eene vaerdige kennis van voorgeſtelde dingen. Ariſtoteles wil dat ze eene gaeuheit en vaerdigheit in 't overwegen zy; en noemt ze ſnedigheit, gaeuheit en ſcherpzinnigheit des verſtants: welk verſtant volgens Galenus zeggen (1), door de teêrheit en dunheit der harſenen wort veroorzaekt, gelyk de botheit van de dikke herſenen komt. (1) Art. Med. c. 12.

Men ſchildert ze als een jong meisje, omdat de jeugt, ter oorzaeke van haere natuurlyke vochtigheit, weeke en tedere harſens heeft, en deswege beſt

beſt leerzaem is. Altoos Argenterius ſpreekt aldus [A]: *De kinders zyn vaerdigh en gemaklyk om te leeren, maer de ouden zeer zwaer en onbequaem.* Dit ziet men ook in de planten; want hoe jonger die zyn, hoe ze beter te buigen, en tot zoodanigh eene rechtheit [B] te brengen zyn, als men begeert. Zy wort daerenboven ook jong vertoont, omdat de geeſten in de jeugt vaerdigſt en wakkerſt zyn, als zynde opgetrokken uit het dunſte en heetſte bloet; alsmede omdat de jeugt bequaemſt is tot de nodige oefeningen der dingen die zy geleert heeft. De bovengenoemde Argenterius ſtelt vier oorzaeken der leerzaemheit. De eerſte zeit hy, gelyk gemelt is, de vochtigheit en zachtheit der harſenen te zyn: de tweede het ſamenſtelſel en maekſel der zelve; gelyk ook Galenus zeit, *zy zyn in 't verſtant gequetſt, die of te groot of te klein een hooft hebben.* De derde oorzaek noemt hy, de vochten en geeſten; 't welk Ariſtoteles beveſtigt, zeggende (1), *De dieren die zuiver en dun bloet hebben, zyn edelſt van verſtant.* Voor de vierde oorzaek rekent hy de oefening, want hy zeit dat het gebruik of de oefening de allerbeſte leermeeſter is, om wel te ſpreken en te onderwyzen: behalve dat Galenus over de *Stellingen* van Hippokrates en Plato in 't brede wegens de noodzaeklykheit der oefeninge redeneert.

(1) Lib. de Part. Anim. cap. 4

Het eenvoudige en witte kleet, en het gebaer van zich eerbiedigh voor een' ander te willen buigen, geeft te kennen, dat de leerzaemheit allerlei ſtoffe of kunſt, het zy geleertheit of hantwerk, lichtlyk aenneemt [C].

Zy ſtaet met ope armen, alsof ze alles omvatten wilde; het welk geſchiet om de vaerdigheit uit te drukken die ze gebruikt, niet alleen om alles 't geen haer 't verſtant voorſtelt, maer ook alles wat haer ſlechts vertoont wort, te ontfangen.

Voor de borſt heeft ze eenen ſpiegel, omdat de leerling alle wetenſchappen aenneemt, gelyk de ſpiegel alle gedaentens die hem voorkomen. *De harſens*, zeit Argenterius [D], *nemen eveneens [de wetenſchappen aen] gelyk het oog de verwen, en de ſpiegel de gedaentens der zaeken.*

Het ſchoone hooftſieraet betekent de ſchoonheit des verſtants [E] en de kracht der geheugeniſſe; en de tekens der leerzaemheit zyn, naer Quintilianus zeggen [F], twee, te weten de geheugenis en de naervolging. De geheugenis wyders heeft twee deugden, beſtaende in lichtlyk te vatten en vaſtelyk te bewaren. Van het eerſte zeit Ariſtoteles, *Die zacht van vleeſch zyn, zyn bequaemſt om te begrypen*, en van het tweede, *Wier harſens uit dikke*

[A] Comment. 2. Super Art. Med. *Promti & faciles ſunt pueri ad diſcendum: inepti vero, & difficiles ſenes.* Quinctil. Inſt. Orat. Lib. I. cap. 1. *Natura te naciſſimi ſumus eorum, quæ rudibus annis percipimus: ut ſapor, quo nova imbuas, durat: nec lanarum colores, quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt.* dat is, *onze natuur is, dat wy die dingen allervaſt onthouden, die wy in onze allerjongſte jaren leeren: gelyk de ſmaek blyft duuren, daer men nieuwe potten mede doortrekt: en men de kleuren der wolle, waer mede die eenvoudige witheit is geverft, niet kan uitwaſſchen.*

[B] Zie den zelven Quinctiliaen, *Lib. I. cap.* 3.

[C] Gelyk de witte kleur andere verwen. Zie de zoo even bygebrachte woorden van Quinctiliaen.

[D] Loco laudato: *Cerebrum non aliter ſuſcipit, quam oculus colores & ſpeculum rerum imagines.*

[E] Dat in 't hooft woont. Zie onze *aenmerking* B. over het derde beelt van 't *Geloof.*

[F] Inſt. Orat. Lib. I. cap. 3. *Ingenii ſignum in parvis præcipuum memoria eſt. Ejus duplex virtus, facile percipere, & fideliter continere. Proximum, imitatio: nam id quoque eſt docilis naturæ.*

ke gedeeltens beſtaen, en kout en droog van temperatuure *of gematigtheit zyn, die zyn zeer verſtandigh.* Avicenna ſteekt 'er zyn zegel aen, zeggende, *Ten eerſten heeft de aentrekkende kracht vochtigheit van noode, maer de behoudende kracht, droogte.*

Op haer hooft ziet men een *peroquyn*, of eenen exter, omdat deze vogels zeer leerzaem zyn in het aenleeren en naerbootſen der menſchlyke ſpraek en ſtemme: waervan M. della Caza aldus zingt [G]:

De bonte papegaei, verſiert met groene veêren,
Weet, als een vreemdeling, 's volx moedertael te leeren.

Wat den exteren aengaet, Plinius zeit [H] dat ze zeer vaerdigh ſpreken, omdat ze vermaek hebben in de woorden die ze leeren, gelyk ze zich ook naerſtigh oefenen om de menſchlyke ſpraek uit te drukken. En dusdanigh eene naerbootſing is der leerzaemheit nodigh, zeit Quintiliaen [I].

Daer leit een zwyn onder haere voeten, omdat ze de botheit veracht en

[G] Vago augelletto delle verdi piume,
Che pellegrino il parlar noſtro apprende.
Ovidius Amor. *Lib. II. El. 6. v.* 23.
Non erat in terris vocum ſimulatior ales.
En Statius *Lib. II. Sylv. cap.* 4.
Pſittace dux volucrum, domini facunda voluptas.
Humanæ ſolers imitator, Pſittace linguæ.
Zie Plinius *Hiſt. Nat. Lib. X. cap,* 42.

[H] *Loco laudato.* Een ten eenenmael verwonderlyk voorbeelt van de leerzaemheit des Exters verhaelt ons Plutarchus (1): het welk wy waerdig achten den Lezer mede te deelen. *Een zeker barbier*, zegt hy, *hadde een Exter, die wonderlyk konde klappen, de woorden der menſchen, 't geloei der runderen, en 't geluit der ſpeeltuigen na-apende: niet dat hy daer toe door iemant wiert geoeffent, maer omdat hy boven maten veel zin hadde om allerlei geluit na te klappen. Bygeval gebeurde het, dat 'er in de buurte,* daer de barbier omtrent woonde, *een zeker ryk man ter begraveniſſe wierde uitgedragen, een menigte van trompetters* (na de gewoonte der Romeinen: zie *Propert. Lib. II. El. 6. v.* 12. *Ovid Epiſt. Medea v.* 138. en Plinius *Hiſt. Nat. Lib, X. cap.* 43) *de lykſtatie verzellende. En wanneer men by het huis van den barbier halte hielt, hebben de trompetters, om dat ze 't wel maekten, bevel gekregen om wat langer als naer gewoonte te blazen. Van dien tyt af is de exter zoo ſtom, en zoodanig van alle geluit berooft geweeſt, dat hy zelfs dat geluit niet voortbracht waer mede by gewoon was te eiſchen 't geen hy nodig hadde. Die zich derhalven te voren verwondert hadden over zyn klappen, verwonderden zich nu nog meer over zyn ſtilzwygen, dat men die ſtem, welke die gene, die 'er voorby gingen, plagten te horen, nu niet meer vernam. Daer ontbraken 'er geene, die een vermoeden hadden, dat zulks geſchiedt was door betoveringe van de zulke, die de zelve konſt oeffenden: en de meeſten waren van gedachten, dat het gehoor des vogels door 't geluit der trompetten was getroffen en verdooft, en de ſtem des exters te gelyk met het zelve verdwenen. Maer niets diergelyks was 'er de oorzaek af: maer wel de oeffening, gelyk bleek; waer door de exter dat vermogen van naklappen inwendig oefſende, en zyne ſtem, even als een ſpeelgereetſchap gelyk als ſtelde en vervaerdigde. Want zyn geluit quam weer ſchielyk voor den dag, niet zyn gewone en oude ſtem en gezang, maer het geſpeel der trompetten met de toonvallen zelfs, en met alle veranderingen en maetklanken.* Voorwaer een zeltzaem voorbeelt van leerzaemheit in een redelozen vogel. Plutarchus zegt dat hy 't gehoort heeft uit den mont van Grieken en Romeinen, die 't zelfs gezien hadden: en tracht ook daeruit behalven uit vele andere dingen te bewyzen, dat de beeſten niet geheel van reden zyn ontbloot. Een ander opmerkelyk voorbeelt van leerzaemheit in een hont, hebben wy uit denzelven Plutarchus bygebracht over het tweede beelt der Gehoorzaemheit, *aenmerking A. I. Deel. bladz.* 437. hebbende het zelve daer op toegepaſt met Piërius: hoewel het teſſens, en niet min gevoeglyk, een merkelyk voorbeelt is van Leerzaemheit.

(1) De Solert. Anim. cap. 41.

[I] Ter aengehaelder plaets.

met voeten treet. Piërius zeit [K], dat de Ouden het verken voor een beelt der botheit hielden; gelyk ook een verkensvoorhooft, dat is, een voorhooft 't geen kort en ſteilhairigh is, voor een klaer teken van onleerzaemheit en grofheit des verſtants, by de Gelaetkenners [L] doorgaet: zynde dit dier het botſte en plompſte van alle andere, en ganſch onleerzaem.

[K] *Hierogl. Lib. IX. cap.* 11. *&* 12. Zie ook Erasmus *Chil* 1. *Cent.* 10. *Ad.* 6. en onze aenmerking C. over het tweede beelt der *Domheit.*

[L] By deze is 't ook een teken van onleerzaemheit, indien iemant ooren heeft die hem kort aen 't hooft zitten, als de apen: gelyk ze in tegendeel uitſtaende ooren houden voor een blyk van leerzaemheit, goedtaerdigheit en zachtmoedigheit: volgens de aenmerking van Piërius *Hierogl. lib. XXXIII. cap.* 37 *en* 38. Derhalven zouden zulke ooren ook aen dit beelt kunnen worden gegeven. Vergelyk voorts hier mede de beelden Bevatting, Kennis, en Verſtant.

LEET. [HARTE-]

EEn treurigh, zwaermoedigh en ganſch ongedaen Man, die zyne borſt met beide de handen opent, en naer zyn hart ziet, dat met veele ſlangen omwonden is. Zyn kleet is donkergraeu of zwartachtigh, en ſlordigh van ſcheuren [A].

Dit leſte toont aen, dat hy zich zelven mishaegt. Want als iemant benaeutheit in zyn gemoet heeft, verſcheelt het hem weinigh, hoe zyn lichaem bekleet zy; paſſende op verſieren noch oppronken: en de zwarte kleur beduit de uiterſte elende en de duiſternis der doot, waerin de eige harteknagers en zwaermoedige menſchen zich zelve nederſtorten.

De ope borſt en het met ſlangen omwoelde hart, beduiden de walgingen, die hy van de werelt heeft, en de moeilykheden, die zulk eenen het hart geduurig knagen, ſtortende in het zelve 't venyn van razerny en bitter leet.

[A] Al wat over dit beelt zoude dienen gezegt te worden, is reets vervat in onze aenmerkingen over de twee beelden der Droefheit, werwaerts wy derhalven den Lezer wyzen, *I Deel, bladz.* 278.

LICHAEM DES MENSCHEN.

DEwyl het dikwyls te pas komt, dat 's menſchen lichaem en ziel in hunne werkingen, op ons toneel worden vertoont, elk op zich zelve alleen, zoo hebben wy goetgevonden voor het tegenwoordige ook een beeltenis op te maken van 't lichaem zelve, gelyk wy op zyn plaets mede doen zullen van de ziel.

Vooraf dient gewaerſchuwt, dat wy hier door 't *menſchlyk lichaem* geen lichaem meenen, dat inderdaet van de ziel afgeſcheiden is, want dat zou een doode romp wezen; maer wy verſtaen de ziel met het lichaem te zamen, die met hun tween den geheelen menſch uitmaken, doch in een zekeren poëtiſchen zin, en door aftrekking van de gedachten, genomen worden, als of ieder op zich zelf beſtont.

Wy vertoonen dan een prachtigh gekleet Man, die met bloemen van liguſter of monthout (rynwilgen) gekroont is, en een linnen lantaern zonder licht in de hant heeft, met dit opſchrift, A LUMINE VITA, dat is, *van 't licht komt het leven.*

Met liguſterbloemen is hy bekranſt, omdat de geleerden 's menſchen leven,

ven, ten aenzien van de brosheit en zwakheit des lichaems, by de bloemen [A] hebben vergeleken, vermits ze zoo raſch vergaen, dat haer ſchier niets daerin gelyk is. Hoor den H. Geeſt zelven door David eens ſpreken in den CIII Pſalm. *De dagen des menſchen, zyn als het gras: gelyk een bloem des velts, alzoo bloeit hy. Als de wint daerover gegaen is, zoo is zy niet [meer,]* enz. Pas boven in dat zelve Harpliedt wort de menſch ſlechts *ſtof* genoemt. De Ridder Hooft berymt deze plaets aldus:

*Hy, * by zich zelf, verſchoonende onze gangen,* * Godt.
Zeit: 't is maer ſtof, daer zy af t'zamenhangen.
De menſch heeft, met het kruit, een levenslot.
Hy bloeit, als bloem, in 't midden van de grazen,
Die, door den wint, wort met een vlucht verblazen.
Haer ſtê verdwynt, by feil van overſchot.

In den XC Pſalm leeſt men *Dat de menſchen zyn* gelyk *het gras [dat] verandert. In den morgenſtont bloeit het, en het verandert: des avonts wort het afgeſneden, en het verdort.* Dit ſtelt Vondel aldus in vaerzen:

Des menſchen jaren zyn
By niet geacht in 't rekenen: zy duuren
Niet langer dan een ſchiltwacht van dry uuren,
By nacht en maeneſchyn:
Gelyk het gras vroeg opgaet, ſlaet aen 't quynen,
Vroeg bloeit, verwelkt, en 's avonts moet verdwynen,
En afvalt, en verdort.

Job zeit ook, kap. XIV. 2. *Hy * komt voort als eene bloem, en wort afgeſneden.* Maer laet ons weêr tot de beeltenis komen. * De menſch.

Het prachtige en mooie kleet beduit de eigenſchap des lichaems, beſtaende in het beminnen en omhelzen van de welluſten en het vermaek der uitwendige zinnen, en te ſchrikken voor verdriet, moeite en ongemak.

De lantaern [B] wyſt aen, dat, gelyk zy zonder licht haer' plicht niet uitvoeren kan; het lichaem aldus ook geene werking heeft zonder de ziele: 't geen met de ſpreuk op de lantaern ook overeen komt.

[A] Zie het beelt van *de Vluchtigheit der Eer* en over 't zelve onze aenmerkingen *E, F en G. bladz.* 359. *I Deel.* en Piërius Valerianus *Lib. 55. cap. 15 & 16.* Maer in 't byzonder wort ook de Liguſter door Virgilius geſtelt als een zinnebeelt van iets, dat licht vergaet, of ten minſten van iets dat gering is en ganſch van geen waerdy. Want ſprekende van de vergankelykheit der ſchoonheit, geeft hy aen zynen Alexis, die zich op de zelve te veel vertrouwde, deze leſſe. (1) (1) Ecl. 2. v. 17.

O formaſe puer, nimium ne crede colori:
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Dat is naer de vertaling van Vondel:

O ſchoone knaep, betrouw uw verwe niet: ze is krank:
De witte wintbloem valt: men leeſt de bruine bezen.

Vondel heeft hier voor *liguſtrum* wintbloem, en voor *vaccinium* beze, het welk anders ook en ſoort van een bloem is, door hem zelfs in zyn onberymden Virgilius vertaelt *bruine viole:* dog hy heeft zich hier niet zoo zeer bekommert om de woorden van den Poëet, als wel om deszelfs mening verſtaenbaer uit te drukken: dat wy pryzen.

[B] Zie Piërius Valerianus *Hierogl. lib 46. cap. 6. 7 & 8.*

LYDZAEMHEIT. GEDULT.

EEne bedaegde Vrou, op eenen ſteen zittende, en een juk op de ſchouders hebbende. Zy houdt haere handen op zoodanigh eene wys, dat ze tekens van droefheit vertoont. Haere bloote voeten ſtaen op een dorenbos.

De lydzaemheit wort gekent in het verdragen der ſmarten van lichaem en gemoet; en daerom wort ze uitgebeelt gelyk wy gezeit hebben.

De dorens betekenen de quellaedjen [A], die onze goederen, of eer, of leven raeken: en dat ze alleenlyk 's beelts voeten priemen, doch het hooft en de andere leden, die veel edeler dan de voeten zyn, ongemoeit laten, vertoont dat de quellaedjen ſlechts verdrietigh vallen in den loop der aerdſche vermaeklykheden. Want eene welgeſchikte ziel, die op de deugt vaſt gegront is, gevoelt de ſchade niet, die alleen tot het tytlyke haer betrekking heeft.

Het zitten [B] op eenen ſteen wyſt aen, dat het eene harde, dat is ongemaklyke zaek is, de lydzaemheit met een geruſt gemoet te kunnen beſtieren, zulx dat men het leet lichtlyk te boven komt.

[A] Zie 't beelt *Wroeging van 't Geweten* en aldaer Aenmerking *B. I. Deel.* bladz. 491.

[B] Zie 't gezegde over 't beelt *Langkmoedigheit*: alwaer men ook de reden zal vinden, waerom deze vrouw moet *bedaegt* zyn. Van 't *juk* wort geſproken in 't volgende beelt.

ANDERS.

EEne Vrou met een aſchgraeu kleet aen, gemengt met taneit. Zy heeft een juk op de ſchouders, en is nedrigh en zedigh van wezen.

In tegenſpoedige zaeken zich manmoedigh te gedragen, is lydzaemheit; en zy is een van de voornaemſte werkingen der kloekmoedigheit, die zich, wanneer

wanneer het de noodt vereiſcht, zelfs met een ſtantvaſtigh en onverſaegt gemoet, uitſtrekt tot het verdragen van 't juk der ſlavernye toe. Kato wert deswege door de wyzen van blooheit des gemoets beſchuldigt [A], omdat hy zich liever dooden wilde, dan onder de regering van een' Tiran [B] leven.

De verf [C] des kleets beduit, omdat ze zeer na by 't zwart komt, lydzaemheit; welke leſte kleur in de beeldenſpraek dooding, quade vernoeging en ſmart betekent. Doch gemerkt de deugt niet ten eerſten onder alle de rampen ſlechts heene bezwykt, zoo moet het gewaet der lydzaemheit aſchgraeu zyn, omdat ze nogh een weinigh levendigs in zich heeft, namentlyk de hoop dat het geluk, ten trots der elenden, zal wederkeren; en de verwachting dat 'er, na de ondergaende zon, op nieu een ſchooner en klaerder licht zal ryzen, en den dagh verlichten, die dus lang door de wederwaerdigheden verdonkert was.

Het juk is een beelt van gedult [D] of lydzaemheit, die, gelyk gezeit is, alleen in het verdragen der tegenſpoeden met een ſtantvaſtigh en geruſt gemoet, geoefent wort. En in dien zin zegt onze Heer Kriſtus, dat zyn *juk zoet is*, namentlyk ten aenzien der belooning, die men verwacht na de onderhonding zyner heilige geboden, welke een juk zyn waeronder yder Kriſten, die eenen yver tot Godts eer heeft, den hals gewilligh buigt.

[A] Maer t' onrecht. Want dat hy zich zelfs doode was overeenkomſtig met de leere der Stoiſche Filozofen, die hy aenkleefde: gelyk wy die leere breedvoerig hebben voorgeſtelt in onze aenmerking B. over 't eerſte beelt der *Doot*, I Deel. bladz. 261.

[B] Verſta Julius Cezar.

[C] Van de betekeniſſe der taneite, aſchgraeuwe en zwarte kleuren, zie onze aenmerkingen A over het tweede beelt van 't *Genoegen*, *I Deel. bladz.* 472 en A over het tweede beelt van 't *Berouw I. Deel. bladz.* 117 en A over het tweede beelt *der Klachte*.

[D] Zie onze aenmerkingen C en D over 't eerſte Beelt der *Gehoorzaemheit*, *I. Deel. bladz.* 436.

LYDZAEMHEIT.

NOgmaels eene Vrou. Zy heeft in de eene hant een brandende toorts, die ze omkeert, zulx dat het geſmolten waſch op haer' anderen naekten arm [A] druipt. Voor

[A] Dit beelt ſchynt gevormt uit een zeker voorval, dat Valerius Maximus ons ten naeſten by aldus verhaelt (1): Wanneer op zekeren tyt Alexander de Grote offerde, had hy, volgens een oude gewoonte van Macedonien, eenige van de alleredelſte jonge knapen by zich om hem te dienen. Een van deze met het wierookvat voor hem ſtaende, viel 'er op des zelfs arm een brandende kool uit dat vat: welke hoewel hem zoo brande, dat de ſtank daer van aen de omſtanders in den neus vloog, nogtans hielt de knaep zynen arm onbeweeglyk en ſloeg niet het allerminſte geluit, op dat hy nochte door 't ſchudden van 't wierookvat des konings offerhande zoude hinderen, nochte, zoo hy kermde, daer door eenige quade voorſpelling maken. Alexander ook vermaek ſcheppende in de hartvochtigheit van dien jongen knaep, rekte de offeringe met voordacht wat langer uit als naer gewoonte, om een rechte proef van zyne taeiheit te zien: dog de knaep ſtont ze kloekmoedig door. Diergelyke voorbeelden van lydzaemheit, of liever hartvogtigheit, vint men in Mucius Scævola, die zyn eigen hant in een vuur, en in eenen Pompejus die zynen vinger in eene kaers vrywillig verbrande: behalven meer andere voorbeelden, by den zelven Valerius Maximus (2) te vinden. Zie ook Claudius Minos over het dertiende Zinnebeelt van Alciatus.

(1) Lib. III c. 3. Exem. Ext. 1.

(2) L. I.

haere voeten leggen op den gront eenige ſlakken, die voor zinnebeelden der lydzaemheit genomen worden [B], omdat 'er al eenige tyt verloopt, en zy ook eenige dagen in haere ſchulpen of huisjes beſloten blyven, eer ze voor den dagh komen.

[B] Dit is wederom een van die vergezochte Beeldenſpraken, hoedanige wy 'er meer hebben ontmoet. By Piërius (1) komt de ſlak alleenlyk voor als een beelt van een menſch, die tot de aerdſche dingen al te zeer is geneigt en dezelve te veel aenkleeft.

(1) Hierogl. Lib. 28. cap. 59.

ANDERS.

WEder eene Vrou in aſchgraeuwen gewade. Haere handen zyn met yzere ketens geboeit. Nevens haer ſtaet een klip, van welke het water allengs en by druppels op de gezeide boeien valt.

Door deze verbeelding wort te kennen gegeven, dat eenen menſch die den tyt kan afwachten, alles naer wenſch gelukken zal [A]. En ſchoon de beginſels des geluks ſlecht en gering zyn, zoo is 't echter zulx, dat men dikwyls daerna, door de gunſt des Hemels, die de werkers van 't goede noit vergeet te beloonen, geholpen, in eenen oogenblik het geene verkrygt, waerop men veele jaren te vergeefs hoopte. Van dusdanigh eene lydzaemheit en gelukkige uitkomſt, levert ons het Hof van Rome merkwaerdige voorbeelden, alwaer alleenlyk door het dulden eener geduurige ſlaverny, veelen tot de eer van Kardinalen en andere voortreflyke trappen van kerklyke regeering gekomen zyn; en daer ze, als in eene ſtadt die op een' hoogen berg ſtaet, voor de oogen der ganſche werelt ten toon geſtelt worden, en gelegentheit hebben om zich door hunne gemoetsdeugden doorluchtigh te maken, gelyk ze door hunne uitwendige waerdigheit en grootheit vermaert zyn.

En hoewel in dit leven de loon der verloſſinge niet altyt de lydzaemheit volgt nochte naer wenſch komt, daer men nochtans ziet dat de geduurige kracht van 't water het yzer verteert; zoo moet men evenwel moedt houden en pal ſtaen; een exempel nemende van de geenen die hunne ſlaverny, niet tot eerzucht, maer ten goeden einde ſtieren, en leven voorts deugdelyk, als wetende Kriſtus beloften, die in onbederflyke goederen beſtaen, daer hy zegt (2), *Bezit uwe zielen in uwe lydzaemheit*, en dat hy gewoon is, die hy bemint, hier te tuchtigen en te ſtraffen, maer namaels de zelve gewislyk met de eeuwige heerlykheit beloont.

(2) Luc. XXI. 19

[A] Door de rots dan daer 't water af druipt, wort verſtaen eene ſtantvaſtige en onwrikbaere lydzaemheit; en door de boeien, de ſlaverny der verdrukkinge, waervan het aſchgraeuwe kleet een beelt is. Van dat kleet is gehandelt over het tweede beelt hier voor; van de boeien over 't derde beelt des Huwlyks, *aenm. C.* Van de rots, is 't een bekende zaek.

LYDZAEMHEIT. GEDULT.

EEne hupſche Maegt, die haer hooft opheft en een weinigh draeit. Zy heeft een heuſch wezen, gladt voorhooft, heldere oogen, die wat neêrgeſlagen zyn, geſloten mont, levendige verf, en een gelaet dat wat trekt naer 't lachen. Voorts is ze gegordt in een wit kleet; en gaet op haere bloote voeten.

Het opgerechte hooft beduit de geruſtheit des gewetens [A] van de geduldigheit; en door het hooft een weinigh te draeien, wil ze te verſtaen geven, dat Godt in den hemel de wraek aennemen zal [B]. Dat ze wyders ſchoon en heuſch van wezen, en ongefronſt van voorhooft is, beelt uit, dat ze niet korzelhoofdigh [C] noch moeilyk, maer zelfs in tegenſpoet altyt zagtzinnigh en bedaert is.

De heldere oogen, een weinigh naer d'aerde gewent, geven te kennen, dat ze bly en welgemoedt is onder het drukken van haere droefheit, dogh dat die vrolykheit gaet gepaert met nedrigheit: want anders was het geene lydzaemheit, maer eene ongevoeligheit.

De geſloten mont verbeelt haer zedigheit en zwygen [D].

[A] En ook den onbezweken moedt: gelyk in tegendeel een hangend hooft neerſlachtigheit betekent. De beſchryving van dit beelt is ten meeſten deele genomen uit Tertullianus.

[B] Deze betekeniſſe kan ik in die geſtalte van 't hooft niet vinden.

[C] Omdat de gramſchap, zelfs het allerſchoonſte gelaet lelyk maekt: waerom Ovidius zeer wel zingt Art. Am. L. 3. v. 503.

Ora tument ira, nigreſcunt ſanguine venæ.
Lumina Gorgoneo ſævius angue micant.

[D] Deze deugt volmaekt de Lydtzaemheit. Want die in zyne verdrukkingen of klaegt of laſterd, die is ongeduldig. Van Timycha hebben wy over 't eerſte beelt der *Klachte*, *aenmerk. D.* gezien, dat ze gepynigt wordende, zich zelven, om genoodtzaekt te zyn tot zwygen, de tong afbeet. Zoo dede ook een zekere Leæna te Athenen, wanneer zy uit laſt van den tiran Hippias gepynigt wordende, de medeplichtigen van Harmodius en Ariſtogiton, wiens hoer zy was, die een toeleg gemaekt hadden op het leven van den tiran, niet wilde noemen. Het zelfde eindelyk verhaelt men van den Filozoof Anaxarchus, toen Nikokreon, tiran van Ciprus, hem met pynigen niet af konnende ſchrikken van bittere ſcheltwoorden, hem dreigde de tong te zullen affnyden. *Ik zal u toonen*, zeide de Filozoof, *dat gy ook al over dit lid geen macht hebt*, beet zyn tong af, kaeude ze en ſpuwde ze den tiran in 't gezicht. Maer deze voorbeelden wel ingezien zynde, zyn berooft van die deugt van ſtilzwygentheit, die wy met reden gezecht hebben, dat de Lydtzaemheit volmaekt. Want Anaxarchus ſchold zoo lang hy kon, en dat hy zyn tong afbeet was geenſins omdat hy wilde zwygen. De andere die ze afbeten, deden dat, omdat zy haere Lydzaemheit niet zoo veel dorſten betrouwen, dat ze zouden kunnen zwygen. De Heer Zaunſlifer noemt den Atheenſchen tiran qualyk *Hippora* voor *Hippias*, en den eenen der ſamenzweerders *Ariſtogitonus* voor *Ariſtogiton*, en den Cipriſchen tiran *Nikokreontes* voor *Nikokreon*. Zie de Hiſtorien en namen (hoewel 'er verſchil is in de omſtandigheden) by Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. VII. cap.* 23. *& Lib. XXXIV. cap.* 8. Herodotus *Lib. V.* Thucydides *Lib. I. & VI.* Maximus Tyrius *Diſſert.* 8. Plato *in Hipparcho.* Ariſtoteles *Polit. Lib.* 5. *cap.* 10. Ælianus *Var. Hiſt. Lib. XI. cap.* 8. Athenæus *Deipnos. Lib. XIII. cap.* 24. Pauzanias *Lib. I. cap.* 8 *&* 23 *&* 29. A. Gellius *Lib. IX. cap.* 2. *& Lib. XVII. cap.* 21. Lactantius *Lib. I. cap.* 20. Valerius Maximus *Lib. III. cap.* 3. Diogenes Laërtius *Lib. IX.* §. 58 *&* 59. Cicero *Tuſcul. Quæſt. Lib. I. cap.* 49. *& Lib. II. cap.* 22. en veele andere, door Menagius aengehaelt over Laërtius. De Athenienſen hebben ter gedachteniſſe van de daet der bovengenoemde Leæna een beelt laten oprichten, zynde een kopere Leeuwin (omdat haer naem *Leæna* een *Leeuwin* betekent) zonder tong. *Pauſan. loc. cit.*

Het half lachende aengezigt, wyſt aen, dat ze inwendigh lacht om de liſtigheit des duivels, de treken der booze werelt en de losheit des gevals.

Dat haere kleders wit, en om 't lyf toegegordt zyn, drukt haere maegdelyke zuiverheit [E] uit, doordien zy onbevlekt, en tot geene vleeſchlyke begeerlykheit misbruikt is.

De bloote voeten beduiden het verdragen van allerleie ongemakken en elenden. Maer wy hebben alrede door al deze beſchryving van lydzaemheit en gedult, het gedult en de lydzaemheit des lezers genoeg gevergt, en gaen derhalve voort tot het beelt van den

[E] De Zuiverheit wort betekent door de *witte* kleur, de kuiſcheit door den *gordel:* gelyk aengewezen wort in 't beelt der *Gerechtigheit aenm. F.* en in het tweede beelt der *Kuisheit*, *aenmerking D.*

LOF.

OM dien uit te beelden ſtelt men eene zeer ſchoone Vrou, bekleet met een heerlyk en luchtigh gewaet van wit ſatyn. Op haere borſt heeft ze een koſtlyk juweel, in 't midden waervan een jaſpis ſtaet, die, volgens Plinius (1), een helder-groene ſteen is. Zy heeft eenen roozekrans op 't hooft, en in de rechte hant een trompet, die zy ſteekt, en uit welke een zeer groote glans voortkomt. Haeren ſlinker arm ſtrekt ze rechtuit, en wyſt met den voorſten vinger daervan op eenige byzondere perſoonen.

(1) Hiſt. Nat. Lib. XXXVII. cap. 9.

Schoon wort ze gemaelt, omdat 'er geen aengenamer en verheugender zaek dan de lof is: en zeker, onze ooren beminnen doorgaens den zoeten klank der woorden, die tot onzen lof geſproken worden, veel meer dan het allerlieflykſte muzykäkkoort of ſpel van ſnaren.

Zy heeft een wit kleet aen, omdat de waere lof zuiver [A] en oprecht is,

[A] Zie de Gerechtigheit, aenmerk. F.

is, en de vleierye ganſch niet gelykt, dewyl die eene vyandin der waerheit is, en een kunſtige bedriegſter. Aldus moet men den lof dan in tweederlei ſlach onderſcheiden, namentlyk in een' waerachtigen, en in een' valſchen. De waerachtige lof is die, door welken de menſchen, die waerlyk deugtzaem zyn, inderdaet geprezen worden: de valſche beſtaet in eene roemgeving aen de ondeugenden. Wy ſpreken hier van den waeren lof der deugtzaemen, en zeggen 'er by, dat de geenen daer hy op paſt, waerlyk pryswaerdigh zyn moeten, en zulke hoedanigheden hebben, die hem verdienen, te weten vroomheit des levens, oprechtheit des gemoets, openhartigheit, geleertheit, wysheit en diergelyke; doch bovenal in een zuiver hart, de Godtsvrees en liefde tot den evennaeſten. David zeit hierover (1), *Welgelukzaligh zyn de oprechten van wandel, die in de wet des Heeren gaen.* Salomon ſpreekt ook zoo (2), en men leeſt het elders ſchier overal. Doch daer wort, betreffende den lof der boozen, in de H. Schrifture recht anders gemelt: *De lof, in den mont des zondaers, voegt niet wel,* zeit Syrach (3); en daerom moet men zulk eenen lof ſchuwen. De heidenſche Filozofen hadden in dusdanigh een' lof mé ganſch weinigh zin, zulx dat een der zelve deze tael voert: *Acht het zoo ſchandigh van de boozen geprezen te worden, alsof men u over ſchandelyke dingen prees* [B].

(1) Pſalm CXIX. 1
(2) Spr. 28. v. 20
(3) Eccleſ. 15. 9.

De jaspis, op de borſt des beelts, wort, volgens de Natuurbeſchryvers, voor de bevalligheit [C] genomen, want zy zeggen dat deze ſteen, door een verborge kracht en eigenſchap, den geenen die hem by zich draegt, aengenaemheit en een grooter glans en doorluchtigheit, byzet. Altoos, om die reden hebben wy den lof dien ſteen toegevoegt, en treden nu voort tot den roozekrans, die omtrent de zelve beeltſprakige beduidenis heeft.

De roozen dan worden hier te pas gebragt, omdat ze zeer ſchoon en lieflyk van kleur en reuk zyn: En de menſchlyke lof is door zyne ſchoonheit ook aengenaem gelyk een roos [D], en verwerft voor den geenen, die 'er mede verſiert is, de gunſt van andere luiden. Dat wyders de roozen tot eenen krans of kroon gevlochten zyn, geeft den Godtlyken lof te verſtaen, omdat, gelyk de krans een *ſpheriſche figuur* [E] heeft, zonder begin of einde; alzoo ook de Godtlyke lof is, namentlyk eeuwigh, en mede begin- en eindeloos. Maer merk ondertuſſchen aen, dat men den lof hier weder in twee ſoorten verdeelt, te weten de menſchlyke en Godtlyke. De Godtlyke is de lof door welken Godt geprezen en groot gemaekt wort: en de menſchlyke lof beſtaet in het pryzen en verheffen van menſchen. Van den Godtlyken lof is de H. Schrift vol. *Looft den Heer, alle heidenen,*

[B] Hierom zeit Hector tot Priamus by Cicero (4) uit Nævius: *Latus ſum laudari me abs te, pater, laudato viro.* Dat is, *ik verheuge my, vader, dat ik geprezen worde van u, die zelf een pryswaerdig man zyt.* Want, voegt Cicero 'er by, dat is voorwaer een genoeglyke lof, die van de zulke voortkomt, die zelfs een lofwaerdig leven hebben geleidt. *Ea eſt enim profecto jucunda laus, quæ ab iis proficiſcitur, qui ipſi in laude vixerunt.*

(4) Lib. xv Famil. Ep, 6.

[C] Zie onze aenmerking A. over het tweede beelt der *Bevalligheit I. Deel. bladz.* 182 en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 41. *cap.* 41. en Plinius *Lib.* 27. *cap.* 9. daer hy onder anderen ook van een ſoort van jaspiſſen ſpreekt, die hy zegt dat van veele wort genoemt de *Venusſteen*, en wondere krachten toegeſchreven, die hy nochtans, en met reden, beſpot.

[D] Lees het geene gezegt is in 't eerſte beelt der *Bevalligheit I. Deel. bladz.* 169. en aldaer onze aenmerkingen *Ff. tot Oo.* en *bladz.* 173. *aenmerk.* *.

[E] Zie onze aenmerking D. over 't eerſte, en A. over 't zevende beelt der *Eeuwigheit I. Deel. bladz.* 375. en 382.

(1) Pſ. 117 vs. 1. *pryſt hem alle natien*, ſpreekt de Profeet (1). Auguſtinus zeit dat niet de H. Mannen en Profeten alleen dezen lof uiten; maer dat hy ook door alle geſchape dingen vertoont wort [F]. *Alles wat Godt gemaekt heeft, looft den Heer.* Zien wy dit niet klaer aen de vogeltjes, zeit hy voort, die noit ophouden Godts lof te zingen zoo goet als ze kunnen? Zingen de leeurik en nachtegael den lof hunnes Scheppers niet tot de doot toe? Niet alleen echter de vogels en andere dieren loven Godt, maer ook de ſtarren en hemelen; want daer ſtaet by Job, kap. xxxviii. 7. *Toen de morgenſtarren t'zamen vrolyk zongen, en alle Godts kinders juichten.* Is dit nu waer, gelyk 't zekerlyk waer is, dat alle Godts ſchepſels op hunne wyze Godt loven; waerom zeggen wy dan niet geduurigh met David (2) *Gy ganſche aerde, juich den Heere.* Dit is dan de Godtlyke lof die door den krans of kroon van roozen verbeelt wort.

(2) Pſ. 100 v. 1.

Het blazen der trompet, waeruit een groote glans vliegt, beduit het goede gerucht [G] en de doorluchtigheit des naems van hun, die waerlyk lofwaerdigh zyn. Maer wat de trompet verder belangt; de Romeinen ſtelden [H] op de ſpits van Saturnus tempel Tritons, Neptuins trompetters, met de ſtaerten bedekt en verborgen, en wilden daerdoor te verſtaen geven, dat de hiſtori der verlede zaeken, van Saturnus tyt af tot den hunnen toe, bekent en klaer, en als met levende ſtemmen zoo openbaer gemaekt was, dat ze noit uitgewiſcht kon worden; maer dat de geſchiedeniſſen, die voor Saturnus tyt voorgevallen mogten zyn, duiſter en onkennelyk, en als onder de donkerheit begraven bleven. Dit leſte wert door de ſtaerten der Tritons, die verborgen waren en naer beneden bogen, uitgebeelt.

Den ſlinker arm houdt ze recht, en wyſt op eenige perſoonen, als gezeit is, omdat de lof eene reden is, die de grootheit van eenige deugt doorluchtigh maekt; en alles wat deugdelyk is, is ook prysbaer, volgens Thomas [I], en behoort lof te verkrygen. Perſius zeit derhalve in zyn eerſte Schimpdicht [K]:

R. *Maer waertoe zou men ook zich zelven dagh en nacht*
Affloven, en zyn' neus ſtaêg in de boeken ſteken;
Indien de Wysheit mê niet eens quaeme uit te breken,
Die men heeft opgeleit? gelyk een wilde vyg
Die door de muuren breekt. P. *O brave zeden, zwyg.*
Ik ſchaem my dat ik 't hoor. bezie my eens dat wezen,
Zoo mager, bleek en out geworden door al 't lezen!
Is zeker van zoo ver uw weten niet een beet,
Tenzy 't een' ieder zy bewuſt dat gy dat weet?
R. *Maer 't is zoo mooi, zich met den vinger te zien wyzen,*
Dat ieder zeit: Hy is 't, en dat men zich hoort pryzen.

't Geen

[F] De Civit. Dei: *Omnia, quæcunque fecit Deus, laudant Dominum.*

[G] Dat door den glans, en allerlei vlam wort te kennen gegeven. Zie onze aenmerkingen *A*, *B en C.* over 't beelt *Verbreiding van Eer I. Deel. bladz.* 363.

[H] Zie onze aenmerking C. over het eerſte beelt der *Achterklap. I. Deel. bladz.* 22.

[I] 1. 2. q. 22. art. 2. *omne, quod habet aliquid virtutis, eſt laudabile.*

[K] v. 24.

Quo didiciſſe, niſi hoc fermentum, & quæ ſemel intus.
Innata eſt, rupto jecore exierit caprificus?
En pallor, ſeniumque. O mores! usque adeone.
Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter?
At pulcrum eſt digito monſtravi, & dicier, hic eſt.

't Geen wy pas voorheene zeiden, wort ook door den Filozoof vaſtgeſtelt, daer hy in 't eerſte boek der Redenrykkunſt zeit, *dat de lof eene uitſpraek is, die de hoogheit en grootheit der deugt vertoont.* Aldus wert Kato lof- en pryswaerdiger geacht wegens het verdryven der ſnode gebreken uit Rome, dan Scipio over het verwinnen der Karthagers in Afrika. Dit komt hierby toe, *omdat de lof*, gelyk de zelve Filozoof zeit, *eigentlyk op eige daden ziet.*

L O G E N.

EEne Vrou, die zich zoo veel haer mogelyk is in haere kleders wint en verbergt. Het gezeide gewaet is aen de eene zyde wit en aen d'andere zwart. Zy heeft een' exter op haer hooft, en in de hant den viſch *Sepia.*

Het witte gedeelte des kleets beduit, dat een leugenaer ſomtyts in 't begin wel wat waerheit zegt, maer alleen [A] om zyn logen daerónder te verbergen; en dus volgt hy den duivel [B], dien 't, gelyk Chryzoſtomus over Mattheus zeit, *toegelaten is*, ook *ſomtyts waerheit te ſpreken, opdat hy, door het voortbrengen der zelve nu en dan, de logen zoude aenpryzen.*

[A] Livius Lib. XXVIII. cap. 42. *Fraus fidem in parvis ſibi præſtruit, ut, quum operæ pretium ſit, cum mercede magna fallat.* dat is, de valsheit maekt zich ſterk door te bezorgen, dat ze eerſt in eenige kleine dingen gelooft wort, opdat ze, als het der moeite waerdigh is, met groot voordeel bedriege.

[B] Den vader der leugenen, en eerſten leugenaer. Joh. 8. v. 44. *Gy zyt uit den vader den duivel ende wilt de begeerten uwes vaders doen. Die was een menſchenmoorder van den beginne, ende is in de waerheit niet ſtaende gebleven: want geen waerheit is in hem. Wanneer hy de leugen ſpreekt, zoo ſpreekt hy uit zyn eigen: want hy is een leugenaer, ende de vader der zelve leugen.* De leugen is een gruwzaem quaet, gehaet niet alleen by den Godt der waerheit; maer zelfs van de dienaers der Afgoden, dat is, des Duivels, de Heidenen. Een menigte van ſpreuken, leſſen en zelfs wetten, die men vind in hunne ſchriften, doen zulks zien ten overvloet. Het luſt ons niet die uit te ſchryven: die geene, die *Florilegia* geſchreven hebben, hebben daer van een ryken oogſt verzamelt, daer men ze veilig van daen kan halen: een gedeelte daer van vint men ook in de Zinnebeelden van Zaunſlifer.

De wederhelft van't kleet is zwart; en hierin volgen wy [C] den Griekſchen Taelkenner Trifon, want die zeit, dat *de logen een' zwarten ſtaert heeft.* Dit bewoog ons ook een' exter, ten aenzien zyner verſcheide verwen, op 's beelts hooft te voegen.

Van den viſch *Sepia* zeit Piërius [D], dat hy, als hy zich beknelt voelt, zekere zwarte vochtigheit uit zynen ſtaert laet ſchieten, in welke hy zich verbergt, en aldus door bedrogh den viſſcher ontvlucht. Is dit zoo; zoo ſtrekt deze viſch een zinnebeelt des leugenaers: altoos de leugenaer verdonkert [E], door 't verzieren zyner logen, zich zelven, en komt noit in 't licht van een' goeden naem.

[C] Met Piërius, van wien dit alles ontleent is. Zie onze aenmerking B. over 't beelt *Geveinſtheit I. Deel. bladz.* 484.

[D] Zie hem *Hierogl. Lib. XXVIII. cap.* 61, 62 & 63. en de plaetſen van Horus, aengewezen in onze aenmerking F. over 't gezeide beelt der *Geveinſtheit.* Maer vooral de verzameling der Zinnebeelden uit oude en nieuwe ſchryvers achter Piërius *Lib. IV. tit. Mendax. Sophiſta.*

[E] Om die reden wint en verbergt zich dit beelt in hare klederen met alle mogelykheit: en hier komt te pas het zeggen van Cicero (1), bygebragt door Piërius: *Multis ſimulationum involucris tegitur, & quaſi velis quibusdam obtenditur uniuscujusque natura: frons, oculi, vultus perſæpe mentiuntur: oratio vero ſapiſſime:* dat is, een iegelyks natuur wort door veelerlei inwindzels van veinzeryen bedekt, en even als zekere zeilen voor dezelve geſpannen: het voorhooft, de oogen, 't gelaet liegen zeer dikwyls; maer allermeeſt de tong.

(1) Ad Q. Fratrem Lib. I. Ep. I. 5.

ANDERS.

EEne jonge Vrou die lelyk is, maer met een kunſtigh en veelkleurigh gewaet bekleet. Het zelve is geheel met momaenzigten van veelerleie ſoorten, mitsgaders met niet weinigh tongen bemaelt. Zy is kreupel, en hompelt zoo wat voort met een houten been. In de ſlinke hant heeft ze een brandenden ſtroobos.

Auguſti-

Auguſtinus [A] zegt dat de logen een valſche betekenis is van de woorden der geenen, die met een quade meening iet ontkennen of beweeren. Ze wort daerom in de geſtalte eener jonge [B] doch lelyke vrouwe vertoont; als zynde de leugen eene ondeugt die boozen ſlaven eigen is, en die, inzonderheit in den omgang der edelen, gelyk het tegenwoordigh op een loflyke wys geſchiet, geſchuwt moet worden. Want als thans [C] de edelen iet, in plaets van met een' eedt, op hunnen Edeldom zeggen dus of zoo te zyn, zoo magh men hunne woorden vrylyk zoo vaſt gelooven, alsof de Waerheit zelve ſprak.

Zy is kunſtigh gekleet, omdat ze zich kunſtigh uitflooft, om een ieder onwaerachtige dingen te doen geloven. En dat haer gewaet voorts veelverwigh, en met veelerleie momaenzigten en tongen [D] bezet is, geſchiet om daerdoor de ongeſtadigheit des leugenaers te vertoonen, die in zyne vertellingen van de waerheit afwykende, verſcheide gedaenten aen 't wezen der zaeken geeft die hy te voorſchyn brengt, en zeer licht geheel vergeet wat hy zeide. Altoos daer is een ſpreekwoort, 't geen aldus luidt [E]: *Mendacem oportet eſſe memorem*; *De leugenaer dient een ſterke geheugenis te hebben*, te weten om een van 't allerbeſte ſlach te zyn.

De vlammende ſtroobos beduit dat de leugen ſnel geboren wort, en ook ſnel verdwynt, gelyk het ſtroo raſch in brant raekt, en raſch weêr uitgaet.

Dat ze op een' ſtelt gaet, ziet op het gemeene ſpreekwoort; *De leugen gaet kreupel, of op krukken.*

[A] Libro de Mendacio: *Mendacium eſt falſa vocis ſignificatio cum intentione fallendi.*

[B] Omdat de jonge luiden doorgaens onbedachtzaem en teffens onvoorzichtig zyn: en daerom ſtouter in iets te ondernemen zonder op den uitſlach der zaken te letten; hetwelke alwie wyslyk doet, die zal niet beſtaen te liegen, wetende hoe ſchandelyk een betrapte leugen is.

[C] Verſta dit van den tyt van Ripa, uit wiens mont hier wort geſproken. Maer of die loflelyke gewoonte nog duurt in Italien, weet ik niet.

[D] Deze betekenen de vermenigvuldiging der leugenen: dewyl het de natuur is der menſchen om by de gehoorde leugens nog wat by te doen: *quum ad id quiſque, quod audiit, inſita hominum libidine alendi de induſtria rumores, adjiciat aliquid*, Livius Lib. XXVIII. cap. 24. Zie Erasmus *Chil* 4. *Cent.* 3. *Ad.* 64.

[E] Zie den zelven Erasmus, *Chil.* 2. *Cent.* 3. *Ad.* 74. En van een welgeſtoffeerde leugen, die men een *Feniciſche leugen* noemt, lees Adrianus Junius, *Cent.* 1. *Ad.* 76

NOGH.

MEn zou de Logen ook met wieken mogen ſchilderen, ten aenzien haerer ſnelheit; want ze kan in korten tyt zich over de ganſche werelt verſpreiden. Dit verſpreiden wyders zou men kunnen uitbeelden door haer eenen zak op de ſchouders te malen, uit welken zy overal briefjes ſtroide, (verſta hierdoor, waerſchynlyke geruchten) doch die door de Waerheit, haer volgende, vertreden wierden; zulx nochtans, dat 'er hier en daer nogh een dier valſche briefjes bleef leggen, om het ſpreekwoort te doen gelden [A], *Mentire audacter, nam ſemper aliquid hæret*, dat is, *Lieg onbeſchroomt, want men zal 'er altyt wat van geloven.* Dat ze van de

 waerheit

[A] Zie aenmerking C over het tweede beelt der *Achterklap. I Deel. bladz.* 24. en vergelyk voorts met deze beelden, derzelver naeſte bloetverwanten, *Achterklap*, *Bedrog*, *Geveinſtheit*, *Laſtering*, *Schynheiligheit* en diergelyke.

waerheit als op de hielen gevolgt wort, zou dan de ſpreuk, *Al is de leugen ſnel, de waerheit achterhaelt ze wel* [B], kunnen uitbeelden. Maer al genoeg hiervan.

[B] Omdat ze *den tyt* niet kunnen ontvlieden, die *alles ziet en alles hoort en daerom ook alles openbaert*, gelyk Sofokles zegt; en *waer van de Waerheit een dochter is*, naer de taal van een ander oudt Dichter by Aulus Gellius *Noct. Attic. Lib. XII. cap.* 11. Lees dat geheele Hoofdſtuk.

LUST. GENEGENTHEIT.

ORfeus gemalin Euridice [A] wert, door een ſlang daer zy op tradt, in de hiel gebeten, (zie Ovid. X Boek der Herſchep.) en dat wort voor een zinnebeelt van des menſchen luſt of begeerte, waerdoor de neigingen des gemoets gewont zyn, genomen: want de voeten, doch inzonderheit de hielen, verbeelden onze aerdſche begeerlykheden [B]. Kriſtus zelf heeft dit te kennen willen geven, toen hy, zyne Leerlingen van de wereldſche hartstogten en gebreken reinigen willende, hun de voeten wieſch, en ook tot Petrus, die zyne voeten weigerde te laten waſſchen, zeide, *Indien ik u niet waſſche, gy hebt geen deel met my.* Joan. XIII. 8. En Gen. III. 15, zeit Godt zelve tot de ſlang, *Gy zult het* [Vrouwezaet] *de verſenen* [hielen] *vermorſelen.* De Grieken beeldden des menſchen luſt en begeerte ook door de hielen af; en dus verzierden zy dat de jonge Achilles door zyne moeder in den Stix onder't water gedompelt wiert, blyvende de hielen alleen daer buiten; zulx hy daerna nergens dan in de zelve gewont koſt worden. Waermede zy te verſtaen gaven, dat hy een volkomen dapper en moedigh Helt zou geweeſt zyn, indien hy door zyne eige hartstochten [C] (door de hielen, die alleen boven water waren gebleven, als gezeit is, hier verbeelt) niet waere verheert en overwonnen geweeſt. Een' gelyken zin heeft het geene 'er van Jazon vertelt wort, en hierop uitkomt: Toen de gemelde Helt uitging om 't Gulden Vlies te haelen, verloor hy zyn eene ſchoen in een rivier, die onder alle de vlieten der werelt ſlechts alleen door geenen wint beroert kon worden. Daer hebt gy de Fabel, en dit is 'er de uitlegging af; dat namentlyk Jazon zich van een groot

[A] Dit geheele beelt van den beginne af tot den einde toe is overgeſchreven uit Cælius Auguſtinus Kurio *Hierogl. Lib. I. cap.* 46.

[B] En byzonderlyk vleeſchelyke welluſten, gelyk ook Piërius zegt *Hierogl. Lib. XXXV. cap.* 47 of die zwakke, valſche en verkeerde reden des verſtants, waer door wy onze zonden en gebreken by ons zelven verontſchuldigen, en ons eigen zelven al te veel toegeven: gelyk het de zelve Piërius (1) elders verklaert: waerom hy dan in de hier bygebrachte plaets uit Geneſis verſtaet door de verſenen de zwakheit des verſtants, die licht verleit wort, en doet wat haer luſt; en de ſlang vat hy op voor den welluſt: zoo dat door de verſenen moet begrepen worden dat deel der ziele, dat de aertſche natuur aenkleeft, en geneigt is en lichtelyk overvalt tot de uiterlyke zinnen en welluſten. Voorts neemt hy in dezen zin ook het zeggen van den Zaligmaker Luc. X. v. 19 *Ziet ik geve u macht om op ſlangen en ſcorpioenen te treden.* De ſlang als een beelt van Welluſt, zie by Piërius *Hierogl. Lib. XIV. cap.* 26 – 32.

(1) Hierog. Lib. 35. cap. 54.

[C] Waerdoor hy, naer 't ſchryven van ſommigen, verlieft geworden op Polyxena, de dochter van zynen vyand Priamus, zoo verre vervoert wierdt, dat hy de zyde der Grieken wilde verlaten en met haer trouwen: en zynde gekomen in den tempel van Apollo, om met Hecuba, de moeder der maegt, te ſpreken over de voorwaerden van 't huwelyk, wiert hy door Paris, die zich aldaer heimelyk hadde verſteken, in zyne hiel gequetſt, en alzoo gedoodt.

groot deel zyner begeerlykheden of luſten hadde ontdaen, toen hy de Deugt en onſterflykheit najoeg. Virgilius zeit dat Dido haer' eenen ſchoen uittrok toen ze ſterven zou [D].

De droeve Dido zelf, by d' outers, ongegort
En met het eene been al baervoets, aengeport
Van yver, neemt met graen, gezouten en gemalen,
En zuivre handen Goôn, geſtarnte en hemelſtralen,
Bewuſt van haere doot, tot tuigen van haer endt.

Zoo luidt Vondels vertaling. Hierdoor wort uitgedrukt, dat zy alsnu los en vry van de vrees der doot was; welke hartstocht door den blooten voet wert uitgebeelt. En aldus zyn wy dan ook de Zinnebeelden, die onder de letter L behooren, ten einde geraekt.

[D] Æneid. Lib. IV. v. 516.
Ipſa mola manibusque piis altaria juxta.
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura deos, & conſcia fati.
Sidera.

Maer gelyk Dido hier den eenen ſchoen heeft uitgetrokken, alzo heeft ze ook een los kleet. Wat wil dit dan zeggen? Namentlyk in ſommige offerhanden moeſt alles los zyn, en niets gebonden, voornamentlyk in de zulke, die geſchieden om zich ergens van te ontſlaen, gelyk Servius over deze plaets aentekent: en Dido gaf hier voor, dat zy zich door eene toverofferhande wilde ontdoen van haere liefde tot Eneas. Dat ze nu den eenen ſchoen gebonden hielt, was, zegt die Taelkundige, opdat, gelyk zy begeerde van Eneas min te zyn ontbonden, hy alzoo aen haer mochte worden verbonden. Wanneer Medea den ouden Ezon van zyne ſtyve en ſtramme leden zoude ontbinden, en hem wederom jong maken, ſtelt haer Ovidius ook zoo toe, *Met. Lib. VII. v.* 180.

Poſtquam pleniſſima fulſit,
Et ſolida terras ſpectavit imagine Luna;
* Egreditur tectis veſtes induta recinctas, * Medea.
Nuda pedem, nudas humeris infuſa capillos.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Zoo dra de volle maen uit den geſloten ring
Van glans de werelt ziet, gaet vrouw Medea treden
Ten huize uit baerevoets, met opgeſchorte kleeden,
Blootshoofts met hangend hair.

Voor *opgeſchorte kleeden* had Vondel moeten zeggen *ongegorde:* want zoo waerſchuwt Servius zelf by Virgilius, dat men *recincta* niet moet uitleggen *ſublata*, opgeſchort, maer *ſummiſſa, los neerhangend:* om reden boven aengeroert en by hem zelf breder te vinden. Zie Delrius over Seneca *in Medea*, *v.* 752. en Farnabius over de aengehaelde woorden van Ovidius. Hier uit meen ik dan te blyken, dat Virgilius een geheel ander oogmerk in die vaerzen heeft gehadt, als hier door Cælius Curio wort gemeent.

MAEGDESTAET. JONGKVROUSCHAP.

IEN de geſtalte van een zeer ſchoon Maegdeke, dat in 't wit gekleet is, en een kroon van esmerauden om 't hooft heeft, verſchynt deze. Men ziet ze zich zelve met beide de handen haeren middel zeer aerdigh omgorden met eenen riem van witte wol.

Piërius zeit dat de esmeraut een teken van den maegdelyken ſtaet is [A]. Hy wert door de Starrekykers de hemelſche Venus toegewydt, die men een godin geloofde te zyn van de reine Liefde, waeruit niet anders dan reine en zuivere werkingen kunnen voortkomen: en zeker de zuivere en oprechte Liefde, die van de ontuchtige ſamenmenging des lichaems geheel vreemt is, komt uit den Hemel [B]. Derhalve is de esmeraut geen ongevoeglyk beelt des maegdoms.

Zy omgord zich gelyk gemelt is, omdat van overouts de jongkvrouwen, ten teken der jongkvrouſchap, zich dus met eenen riem plachten te omgorden [C]; welken riem de bruidegom in den eerſten avont als hy met de bruid te bed ging, los maekte [D], gelyk Feſtus verhaelt.

De witte kleur des gewaets beduit de zuiverheit [E], die in de goede gedachten der maegden, en in de oprechtheit van een' heiligen wandel plaets heeft, en de ziel zoo zuiver en rein bewaert als witte ſneeu.

[A] Om dat die ſteen altyt zoo helder groen blyft: gelyk iemant word gezegt in zyne groene jaren te zyn, wanneer hy in het eerſte van zyne jeugt is, in hoedanige jaren de maegdelyke ſtaet meeſt wort gevonden, dien men ras verlieſt als men wat verder komt, door het zoeken van een wederpaer. De gelykeniſſe is ongetwyffeld genomen van de kruiden, die jong zynde groen en fris ſtaen, maer verouderende geel en dor worden. Hierom noemen ook de Latynen een maegt met een naem die afgeleit wort van een woort, dat *groenheit* betekent, *virgo* a *virore*, volgens 't getuigeniſſe van den Taelkundigen Servius over Virgilius. Ecl. 3. v. 29. en Ecl. 6. v. 48. hoewel ik niet onkundig ben, dat andere meer zyn voor een andere afleiding. Zie 't *Etymologicum* van Voſſius. Maer wat de *Esmaraut* belangt, Piërius geeft noch een andere reden van deze beeldenſpraek boven de bygebrachte: namentlyk, dat men door de ondervindinge zoude hebben gezien, indien iemant in 't plegen van vleeſchelyke lusten dien ſteen aenraekt, dat dezelve dan van zelfs breekt. Dat is eerſt een kuiſche ſteen! en wie zal hem nu de eer betwiſten om een beelt te verſtrekken van een zuiveren maegdom?

[B] En al wat den gemoederen der ſtervelingen uit den Hemel wort ingegeven, zegt Piërius zeer wel, kan niet anders zyn als in allen deele rein, eerlyk en zuiver, indien wy Plato en de waerheit geloven. Voorts zeiden de ſtarrekykers, dat de Esmaraut zeer goet was om de gunſt en aenblazing van de Hemelſche Venus te verwerven volgens den zelven Piërius Lib. XLI. cap. 40. Maer wat nu Venus belangt, men wete, dat Plato twee zulke Godinnen ſtelt, eene Aertſche, tot ontuchtige luſten, en eene Hemelſche, tot kuiſche liefde genegen. Zie Gyraldus *Hiſtor. Deor. Synt.* 13. *col.* 388. *G.*

[C] Zie van dezen gordel onze aentekening D. over 't eerſte Beelt der *Eerbaerheit I. Deel. bladz.* 365. en C. over 't eerſte beelt des *Huwelyks*, en D. over het tweede beelt der *Kuiſcheit.*

[D] Niet alleen, noch zonder byſtant: hy vermogt zoo veel niet, buiten de *Dea Virginenſis*, of Maegdegodin. Hoor Auguſtinus, de Civit. Dei, Lib. VI. cap. 9. *Si adeſt Virginenſis Dea, ut Virgini zona ſolvatur; ſi adeſt Deus Subigus, ut viro ſubigatur; ſi adeſt Prema, ut ſubacta ne ſe commoveat; Dea Pertunda ibi quid facit?* dat is, *Indien 'er de Maegdegodin tegenwoordig is, opdat de maegt de gordel werde ontbonden: indien 'er de Godt Onderwerper tegenwoordigh is, opdat zy den man worde onderworpen: indien 'er de Drukgodin tegenwoordigh is, opdat zy den man onderworpen zynde, zich niet bewege: wat doet dan aldaer de Boor-* (of *Stoot-*) *godin?* Dat de Outvader vraegt, daerop laten wy den lezer 't antwoort zelf verzinnen. Maer dewyl wy toch aen 't vertellen zyn, zoo voegen wy 'er nogh by de *Dea Perfica*, dat is, Volbrengende Godin, die 't haer werk was, dat de zaken met een ongeſtoorde vreugt tot den einde toe wierden volbragt. Wee den Bruidegom die zoo veel hulp van noden had! Zie Gyraldus, *Hiſt. Deor. Synt.* 1. *col.* 47. *F.*

[E] Zie onze aenmerking F over de *Gerechtigheit.*

ANDERS.

EEn jong, bleek en magerachtigh Maegdeke, aengenaem en ſchoon van wezen, en met een bloemkrans om 't hooft. Zy is in 't wit gekleet, en ſpeelt op een citer, ſchynende zeer vrolyk te zyn. Daer gaet een wit lam in eene weide, 't geen zy navolgt.

Zy wort jong vertoont, omdat haere heerlykheit en waerdy naer heure jongkheit [A] wort afgemeten; dewyl die jaren doorgaens tot het tegendeel des maegdoms geneigt zyn.

De bleekheit, magerheit [B] en vrolykheit zyn tekens van vaſten en boetvaerdigheit [C], twee zonderlinge bewaerders van den maegdom.

Zy heeft eenen bloemkrans op 't hooft, omdat de maegdom, naer de

[A] Zie ook 't aengetekende over 't vorige beelt.

[B] Zaken, die anderſins beide ook paſſen aen den maegdelyken, dat is jongen en nog ongehuwden ſtaet: om dat in die jaren de liefde haere kracht begint te oeffenen: en aen verliefde paſt wel magerheit en bleekheit; want naer Alciatus zeggen, (1)

(1) Embl. 117.

Eſt cupidis flavus color, eſt & amantibus aptus.

En die dat werk van minnen zoo wel verſtont, dat men hem 'er een Profeſſor in mag noemen, geeft deze les (2):

(2) Ovid. Art. Am. Lib. I. v. 729.

Palleat omnis amans: hic eſt color aptus amanti:
Hic decet: hoc vultu non valuiſſe putent.
Pallidus in Lyrice ſylvis errabat Orion:
Pallidus in lenta Naïde Daphnis erat.
Arguat & macies animum: nec turpe putaris
Palliolum nitidis impoſuiſſe comis.

Dog onze ſchryver wil hier geen verliefde Maegt, maer een kuiſche, zelfs in gedachten. Een zeldzame vogel! want volgens den zelven Nazo (3)

(3) Eod. Lib. v. 354

Vix erit e multis quæ neget una tibi.

[C] Ik zoude dat liever paſſen op haere jaren, dewyl de vrolykheit eigen is aen de jongkheit, (en daerom ſpeelt hier de maegt ook op een citer) dan op de boetvaerdigheit, die veel eerder met een droevigh gelaet moet worden vertoont, gelyk ze ook boven vertoont is, *I Deel, bladz.* 211 *en* 212.

tael der Poëten [D], eene bloem is, die al haere ſchoonheit en aerdigheit verlieſt, zoodra zy is geplukt.

Zy volgt het Lam, omdat de maegdom zeer prysbaer is, als ze Kriſtus voetpaden houdt: zynde hy een waerachtigh voorbeelt der zuiverheit, en 't rechte Lam dat de zonden der werelt wechneemt.

De groene weide betekent de vermaeklykheden van het dartele leven, dat, als het gras, begint en eindigt, vermits het de vrucht der waere vergenoeging niet in zich heeft, maer alleen een ſlechten ſchyn daervan, die zeer raſch quynt en verdwynt. Dit is de hoedanigheit des levens, dat door den zuiveren maegdeſtaet, met een dapper en vrolyk gemoet, wort gewraekt en met voeten getreden, en daerom ſpeelt ze op de citer.

[D] Een voor alle zy genoeg. Catullus Carm. Nupt.

Ut flos in ſeptis ſecretus nacitur hortis,
Ignotus pecori, nullo convolſus aratro,
Quem mulcent auræ, firmat ſol, educat imber:
Multi illum pueri, multæ optavere puellæ:
Idem quum tenui carptus de floruit ungui,
Nulli illum pueri, nullæ optavere puellæ:
Sic virgo dum intacta manet, dum cara ſuis ſed:
Quum caſtum amiſit polluto corpore florem,
Nec pueris jucunda manet, nec cara puellis.

NOGH.

EEne Maegt die met beide haere handen een' eenhoorn ſtreelt, naerdien ſommige Schryvers verhalen, dat dit dier zich niet anders dan door maegdelyke handen vangen en handelen laet. Vondel ſpreekt ergens omtrent aldus:

Als d' Eenhoren ziet de Maegt,
't Lieffte dat zyn oog behaegt,
Blyft hy in gedachten hangen,
Raeſt in 't ent van minneſmert,
En, die noit gevangen wert,
Geeft zich bly aen haer gevangen [A].

[A] De jagers weten zich hier wonder wel van te bedienen, latende een meisje, dat nog maegt is, ter plaetze gaen zitten daer zy hebben beſpeurt dat het beeſt komt weiden of drinken. De Eenhoorn haer ziende loopt na haer toe, lecht zyn hooft in haer ſchoot neer, en valt terſtont in een zeer diepen ſlaep. De maegt geeft daer op een teken, en de jagers toeſchietende, vangen het dier zonder eenige moeite. Zoo zeer zyn overal Delilaes! Men zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. II. cap. ult.* en Jonſton van de viervoetige dieren, *Eerſte Boek, laetſte Hooftſtuk.*

MARTELAERSCHAP.

EEn ſchoon en lachend Jongeling in root gewaet. Hy wend zyne oogen ten hemel, en is over zyn vleeſch met bloet beſprengt. De tekens zyner wonden ziet men blinken gelyk koſtlyke ſteenen.

Het

Het marteldom is eigentlyk het lyden dat om de Liefde tot Godt iemant overkomt, terwyl hy in het beſchermen van het heilige en Algemeene Geloof en den Godtsdienſt yvert; geſterkt door de genade van den H. Geeſt en de verwachting des eeuwigen levens; welke dingen hem vrolyk en lachende doen zyn. Het roode kleet betekent de liefde [A], en de blinkende wonden verſtrekken zegels [B] des martelaerſchaps.

[A] Of ook het bloetſtorten voor de zake Godts. Zie onze aenmerkingen A en B over 't eerſte beelt der Liefde.

[B] Of betekenen, dat ze den martelaer ſtrekken tot een zeer heerlyk ſieraet, en hem bevalligh maken voor het aengezichte Godts, voor wien hy die wonden heeft ontfangen. Het beelt zoude onzes bedunkens, eenigh ſieraet bygezet worden, indien men 't vertoonde als boven al een groote wonde hebbende in de borſt, de plaets die de liefde tot Godt, de oorzaek van de wonden der Martelaren, bewaert: waerop het met de eene hant wyzende, in de zelve zoude kunnen houden een letterrol, met de woorden van Ovidius, *Met. Lib. XIII. v.* 262.

Sunt hæc mihi vulnera teſtes,
Ipſo pulchra loco.

Dat is: *Deze wonden zyn myne getuigen, en heerlyk, om de plaets daer ze zyn ontfangen.*

MATIGHEIT.

VErſcheide beelden zullen wy hiervan opgeven. Zie haer dan hier als eene Vrou, die met purper bekleet is. Zy houdt in de rechte hant eenen palmtak, en in de ſlinke een' toom.

De matigheit is eene middelmaet, die door de waere reden bepaelt is, omtrent het geene aengenaem en onaengenaem is aen 't lichaem, zoo ten aenzien van den ſmaek als van 't gevoel; en gebruikt de zelve zoo verre de liefde tot het eerlyke en nutte zulx toelaet.

Dit is dan de matigheit of middelmatigheit, wordende door het purper vertoont, het welk gelyk het van twee zeer verſchillige verwen is ſamengeſtelt, die ondereen gemengt, eene bevallige en lieflyke kleur uitmaken, alzoo ſpruit 'er ook uit twee uiterſte einden, door een kloek en voorzigtigh

tigh verſtant geſchuwt, een *Idea* of denkbeelt dat zeer volkomen is; 't welk naderhant in zyne werkingen openbaer wordende, den naem van matigheit krygt, namentlyk om daermede eene matiging, belangende het geene den lichaeme aengenaem en onaengenaem is, gelyk wy zeiden, uit te drukken.

Haer wort een' palmtak in de hant gegeven, als een teken des loons [A], dien de geenen die over hunne hartstogten geheerſcht, en zich zelven overwonnen hebben, in den hemel ontfangen. De palmboom laet zich niet verdrukken, al ſtaet 'er een zwaer gewigt op hem, maer verheft zich, naer 't zeggen der Schryvers, daer tegens aen. Aldus gedraegt zich ook een matigh gemoet, het welk, hoe de driften en luſten het zelve meer aenranden en overvallen, hoe het zich te fierder daer tegen ſtelt, en de zelve tragt te overwinnen en te bemagtigen.

De toom beelt uit, dat de matigheit voornamentlyk omtrent den ſmaek en 't gevoel te oefenen zy, waervan het eene alleen de mont deelachtigh wort, en het andere zich door alle de deelen des lichaems uitſtrekt. De Ouden ſchilderden, om de matigheit te verbeelden, Nemezis, de dochter der Rechtvaerdigheit, en beſtelden haer ook eenen toom [B], waermede zy de ongematigde hartstogten der menſchen, met groote ſtrafheit breidelde.

Eenigen maelden de matigheit met twee koppen, (vochtvaten) waervan d' een naer den anderen gekeert was, alsof men het vocht des eenen met dat des anderen wilde temperen of matigen, gelyk dit zoo van twee ſtrydige natheden gebeurt, daer men d' eene met d' andere breekt en des zelfs kracht matigt [C].

Men zou haer eene hant ook een' boog kunnen doen houden, en de pees trekken, om de middelmatigheit te vertoonen, die uit het wel temperen en matigen der daden en werken ſpruit en voortkomt: want de pees op haere

[A] Zie onze aenmerkingen B en C. over 't eerſte beelt der Eer *I. Deel. bladz.* 321 en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. L. cap.* 7. By den palmtak zoude men ook kunnen voegen een amandeltak met vruchten: omdat, gelyk de zelve Piërius (1) zegt, even eens als deze vrucht wel een zeer bitteren en wrangen baſt heeft, maer die weggenomen zynde zy zelf zeer zoet en aengenaem is; alzo ook de eerſte oeffening der matigheit wel zeer moeilyk en bitter is, maer naderhant zeer lieflyke en aengenaeme vruchten geeft. De wortel der deugt is bitter, maer de vruchten zyn zoet, zegt Heſiodus.

(1) Hier. Lib. LI. cap. 26.

[B] Zie onze aenmerking B. over de *Beheerſching van zich zelven I. Deel. bladz.* 102, Alciatus *Embl.* 27. en aldaer Claudius Minos, Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXVI. cap.* 42 & *Lib. XLVIII. cap.* 20. Omtrent de matigheit en 't beteugelen der vleeſchelyke luſten valt ook dit aen te tekenen, dat de Egiptenaeren die afſchetſten door een man, die zyn mannelyk lidt met zyn hant neerhielt of bedekte, volgens 't getuigeniſſe van Horus *Lib. II. Hierogl.* 7. Breng hier toe uit Piërius (2) de leſſe van Euzebius, γαστρός τε καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κρατεῖν, dat is, *bedwing uwen buik en 't geen onder den buik is*, dat is, de gulzigheit en vleeſchelyke begeertens. En Klemens de Alexandriner (3) verhaelt, dat de Scytiſche Anacharſis, een Filozoof, door Solon in huis zynde ontfangen, zich na de maeltyt zoodanig te ſlapen leide, dat hy de ſlinke hant hield voor zyne ſchamele delen, en de rechte voor zynen mont; te kennen gevende, dat hy en de kuisheit en de ſtilzwygentheit beminde: die hy nevens de matigheit in ſpys en drank zyn gehele leven lang zo heeft onderhouden, dat men dit gedenkwaerdige onder zyne beelden ſtelde (4), als een les, die hy door zyn voorbeeldig leven hadde gegeven: γλώσσης, γαστρὸς, αἰδοίων κρατεῖν, dat is, *bedwing uw tong, buik, en ſchamele leden.*

(2) Hier. Lib. 34. cap. 30.

(3) Strom. 5.

(4) Diog. Laërt. Lib. I. §. 104.

[C] Zoo zeggen de Latynen, *temperare vinum*, den wyn matigen, wanneer de zelve wort gemengt met water, en aldus deszelfs kracht wat gematigt. Tibullus Lib. III. El. 6. v. 58. *Temperet annoſum Marcia lympha merum.*

haere maet gerekt zynde [D], dryft den pyl met groote ſnelheit voort, maer indien men ze te weinigh of te veel trekt, zal 't ſchieten niet wel gaen, of de pees breken.

[D] Dat noemt Ovidius *den boog matigen*; gelyk hy ook *de luit matigen* zegt, in plaets van de ſnaren op de zelve ſpannen, dewelke te fel gerekt zynde, zoo wel als de pees des boogs, in ſtukken ſpringen; en te ſlap aengetrokken wordende, te zwak een geluit geven, gelyk een ſlapgeſpannen boog den pyl niet fel genoeg voortvoert: zoo dat ook hierin de juiſte maet dient getroffen. De plaets des Poëets, daer wy 't oog op hebben, is deze, ſprekende van Apollo:

Et citharam nervis, & nervis temperat arcum.

Deze twee laetſte beeldenſpraken ſchynen my te duiſter, en daerom niet fraei.

ANDER.

WEder eene Vrou die, gelyk de voorgaende, in de rechte hant een' palmtak, en in de ſlinke eenen toom houdt; maer deze heeft eenen leeu en ſtier, die malkander omhelzen, tot gezelſchap.

De toom [A] verbeelt de matiging der hartstogten, en de palmtak [B] d' overwinning, die behaelt wort door zich zelven te matigen en bedwingen.

De leeu die den ſtier omhelſt [C], verſtrekt een zinnebeelt van iemant die tot matigheit genegen is.

[A] Zie 't vorige beelt.

[B] Zie 't vorige beelt.

[C] Dit heeft breder uitlegging van noden, en daertoe zullen wy ons, gelyk dikwils elders is geſchiet, alzoo ook hier bedienen van de aentekeningen van Piërius. „ Dat men, zegt hy (1), op veele gedenktekenen der Ouden, voornamentlyk op de „ graffteden, leeuwen ziet die eenig dier hebben gevat, als een ſchaep, een ſtier, een „ ſlang, of iets diergelyks, daeruit mag men giſſen, dat de aert of natuur van den be„ graven zoodanig is geweeſt, als dat dier is, dat de leeu vaſt houdt: want als hy een „ ſchaep of lam heeft gevat, gelyk men op een zeker graf te Romen by het voorpor„ tael van den tempel van Eſculapius ziet, daerdoor moet men verſtaen een man, die „ zyn wreden aert afgelegt hebbende, de zagtmoedigheit heeft omhelſt: zoo hy een „ ſtier omvat heeft, zal men zulks uitleggen door de matigheit: zoo hy een ſlang heeft, „ door de voorzichtigheit, of iets diergelyks, na dat het de natuur van dat beeſt, dat „ hy houdt, zal vereiſchen. Maer zoo hy 't vyandtlyk gevangen vaſthoudt of ver„ ſcheurt heeft, daerdoor moet men verſtaen de ſtraffe van een vyant, die zoo eene na„ tuur hadde. Want op een zilveren penningh van Cezar Auguſtus ziet men een zeer „ ſterken leeuw, die een hert neervelt, ſlaende zyne tanden vaſt in deszelfs ſchoft: het „ welke men mogelyk kan te huis brengen op zyne overwinning, behaelt by Aktium „ op Antonius, die hy door de gunſt van Apollo heeft verkregen; in welke, gelyk „ 'er by Virgilius ſtaet, *Æneid. Lib. VIII. extr.*

„ Omnis Arabs, omnes verterunt terga Sabæi.

„ Dat is: *Al d' Arabieren en Sabeërs zyn gevloden.*

„ Want dat 'er door 't hert ſchrik en vrees wort te kennen gegeven, hebben wy op „ zyn plaets gezegt. Dus verre Piërius. De leeu derhalven is hier een beelt van den aengeboornen aert der menſchen, die wreedt en woeſt is, gelyk die der leeuwen; en het dier dat de leeuw omvat, beduit de natuur en zeden, waerin iemant zyne aengeboorne woeſtheit heeft verandert. Nu ſtaet 'er noch aen te tonen, waerom 'er door den ſtier matigheit wort verſtaen. Die beeldenſpraek is men ſchuldigh aen de Egiptenaers: die om een ſterk, en te gelyk gematigt man te kennen te geven, dat is, iemant die zich wiſt te ſpeenen van vleeſchelyke welluſten, eenen friſſchen ſtier ſchilderden: omdat hy, zegt Horus (2), daer hy zeer ſterk en heet van natuur is, de koe, nadat ze met het kalf is, niet meer beſpringt. En als ze iemant wilden verbeelden die in de-

(1) Hier. Lib. I. cap. 32.

(2) Hier. Lib. I. cap. 45.

ze deugt nog niet vaſt en ſterk genoeg was, dan ſchilderden zy een ſtier met een touw om zyn rechter knie vaſt gebonden, volgens den zelven Horus, *Lib. II. Hierogl.* 78. *p.* 82. Omdat men een ſtier, zoo gebonden, gemaklyk kan leiden, waer men wil. Zie voorts de zeer geleerde aentekeningen van Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. III. cap.* 1, 3 *&* 5. *Et Lib. LII. cap.* 32.

ANDER.

EEne Vrou die in de rechte hant eenen toom, in de ſlinke 't onruſt van een uurwerk, en nevens haer eenen olifant heeft.

Zy wort met deze dingen in de handen vertoont, om den plicht der matigheit uit te beelden; beſtaende in het breidelen en betoomen [A] der gemoetsdriften, naer tytsgelegentheit. Ook moogt gy door 't onruſt de maet van beweging en ruſt verſtaen, naerdien de bewegingen des gemoets door de matigheit gemeten, en zoo wel aen d'eene als aen d'andere zyde bepaelt worden: welke paelen indien de matigheit overtreet, zoo wort men den vloeden gelyk, die over dyken en damme heenenloopen.

(1) Lib. II. Hier. cap. 7. (2) De Solert. Anim. cap. 27.

Wat den olifant aengaet, Piërius (1) ſtelt hem tot een zinnebeelt der matigheit, vermits dit dier tot zekere maet van voeder gewent zynde, daer by blyft, en niet meer neemt dan dat gewoone deel. Plutarchus (2) verhaelt ons dit betreffende een aerdige hiſtori, die in Syrië zoude voorgevallen zyn. Een knecht, zeit hy, had laſt van zynen meeſter, om eenen olifant zekere maet voeders voor zyn' dagelykſchen koſt te geven; maer de knecht gaf het beeſt veele dagen lang ſlechts de helft van die geſtelde maet. Doch op eenen tyt wanneer de meeſter daer eens tegenwoordigh was, ſtelde hy het de geheele maet te gelyk voor; 't welk de olifant ziende, deelde hy 't voeder met zynen ſnuit in twee gelyke deelen, waervan het eene leggen latende, at hy alleenlyk zoo veel hy gewent was te krygen: waerop als de meeſter lette, quam hy wel raſch tot kennis van 't geene 'er geſchiet was, en over zynen ongetrouwen knecht, wegens des zelven gierigheit verſtoort zynde, verwonderde hy zich van des olifants matigheit en bedwingzaemheit.

[A] Zie het tweede beelt hier voor.

AN

ANDER.

EEn ſchoone jonge Dochter [A], met zilverlaken en een' gouden ſluier bekleet. Zy heeft een ſchildpadde in plaets van een hulſel op 't hooft, en in de rechte hant een' zilveren toom. In haere ſlinke hant ziet men een eiront *(ovael)*, waerop twee korfjes, nevens dit opſchrift, gemaelt zyn: *Virtus inſtrumentum, De deugt is het werktuig.*

[A] De ſchoonheit des lichaems is een beelt van de ſchoonheit der ziele en de deugt: gelyk aengetoont wort over de *Schilderkunſt*, *aenm.* B en C. Maer waerom verbeelt hy ze *jong*, daer ze dog zelden in de jonge luiden is te vinden? Des Schryvers oogmerk hierin is my onbekent. De reden waerom zy een zilverlakens kleet en gouden ſluier draegt, is my ook niet zeer klaer, ten zy hy door de voortreffelykheit van 't gout en zilver de uitmuntendheit en glansryke heerlykheit der Matigheit wil te kennen geven. De ſchiltpadde zal mogelyk een beelt zyn van matigheit omtrent vleeſchelyke luſten, dat is, van kuiſcheit, om reden over 't eerſte beelt der *Eerbaerheit* aengewezen *aenmerking P en Q. I. Deel. bladz.* 367 *en* 368: want andere weet ik 'er geene van. De toom is uitgelegt in 't derde beelt hier voor. Maer wat willen doch de twe korfjes zeggen? Ik vatte de mening daer van niet: gelyk ook niet, hoe de bygevoegde ſpreuk hier toepaſſelyk is, ten ware hy daerop zagh, dat de korfjes gevlochten zynde, even als door menigvuldige banden, die een beelt zyn van beteugeling en bedwang, zyn vaſtgemaekt en gebonden. Nu is 'er generlei hout zoo bequaem tot zulk eene vlechting, als de wilge: en die hebben wy over 't vierde beelt der *Kuiſcheit*, *aenm. A.* al gezegt dat door ſommigen als een beelt wort genomen der kuiſcheit: en dan zoude de bygevoegde ſpreuk willen zeggen, dat *de Deugt is het werktuig*, het welke de begeerlykheden buigt en inbint. Maer (om de zaek te zeggen zoo als ik ze meen) zulke uitleggingen zyn zo gebogen, gewrongen en gedraeit, dat ze my niet kunnen voldoen, en, geloof ik, den Lezer ook niet. Nochtans vind men diergelyke in onzen Schryver veele. Om deze betekeniſſe voorts der *banden*, is het ook dat de *gordel*, behalven de reden door ons reets bygebracht over de beelden *Eerbaerheit* en *Kuiſcheit*, een zinteken is van kuiſcheit, matigheit, en inbinding en beteugeling van alle ſnode begeertens, gelyk Piërius leert *Hierogl. Lib. XL. cap.* 48. waerom hy ook wil, dat het omgorden van de lendenen (welke onkuiſche begeertens betekenen, omdat het zaet door dezelve heen ſchiet: zie Horus, *Lib. II. Hierogl.* 9.) in de H. Schrift zoude beduiden het inbinden van ſnode driften. Zie hem Hierogl. *Lib. XXI. cap.* 14. *&* *Lib. XXXIV. cap.* 19. Derhalven zoude men deze maegt ook wel een gordel kunnen aendoen, en andere dingen meer, ten zy wy dezelve aen de beelden der Eerbaerheit en Kuiſcheit reeds hadden gegeven: tot welke beelden veele dingen, die hier tot de Matigheit zyn t'huis gebragt, eigentlyk behooren.

Nogh als een beelt van Matigheit brengt Piërius voort uit de Egiptiſche beeldenſpraek, een zeker diertje, genaemt Ophiomachus, hetwelke hy houdt voor een ſoort van een ſprinkhaen. Dit is een vyant van de ſlangen, daer het tegen vecht. De ſlang nu verbeelt de welluſten, gelyk wy te vooren hebben gezegt (1); en die daer tegen ſtrydt na behooren, zal dezelve overwinnen, en alzo een gematigt man zyn. Omdat voorts de ſprinkhaen een gering en ſober voetzel verſchaft (zoo wort Johannes de Doper gezegt ſprinkhanen te hebben gegeten) zoo meent hy, dat ook in dezen opzichte dit dier een beelt kan zyn der Matigheit. Zie hem zelven *Hierogl. Lib. XXVIII. cap. 55.*

(1) Over 't beelt Luſt, aenm. B.

ANDER.

VOor 't leſt eene Vrou met een ſchoon wezen, en lang en blond hair. In de rechte hant houdt ze met de tang een gloeiend yzer, en in de ſlinke een vat met water, waerin zy 't yzer tempert of koelt. Voorts is ze in root fluweel met goude ſtrikjes gekleet [A].

[A] Van de ſchoonheit en 't gout, hebben wy over 't vorige beelt geſproken: het root fluweel zal miſſchien het zelven beduiden als het purper in 't vierde beelt hier voor. Het ſchone blonde hair verbeelt heerlyke gedachten. Zie onze aenmerking F. over het eerſte beelt der *Grootmoedigheit*, *I. Deel. bladz.* 553.

MEDELYDEN. MEDEDOGENTHEIT.

EEne Vrou die in haere ſlinke hant een neſt houdt, waer-in een gier zit, die, zyne dyen openpikkende, zyne kuikens met zyn eigen bloet laeft, naer 't welke zy ook begeerigh zyn, gelyk zy in 't neſt met ſmeken op hunne wys te kennen geven. De rechte hant der beeltenis is bezigh met de behoeftigen in hunne armoede iet toe te reiken.

De gier [A] wert door de Egiptenaers op zoodanigh eene wys by de mededogentheit of het medelyden gevoegt, omdat hy in hondert en twintigh dagen, die hy tot het opbrengen zyner jongen vandoen heeft, niet verre vliegt; behelpende zich, om de zelve niet te verlaten, met den buit die dicht by het neſt te krygen is: doch aldaer niet langer iet vinden kunnende, zoo opent hy met den bek zyne dyen, en geeft den kuikens zyn bloet te drinken. Zoo groot is zyne liefde en zorg over hen; kunnende hy niet lyden dat hun, zelfs by gebrek van gewoone ſpys, iet zoude ontbreken.

Het uitſtrekken der rechte hant, met het gebaer alsof ze uit liefdadigheit iet gaf, vertoont den rechten aert van een medelydend menſch, die met zyne eige middelen den behoeftigen, uit liefde, onderſtant doet.

[A] Zie onze aenmerking C. over 't beelt *Barmhartigheit. I. Deel. bladz.* 85. met welk beelt dit moet worden vergeleken, gelyk ook met de beelden der *Goedartierentheit.* Voorts is in dit beelt alles klaer. Te Athenen was een altaer opgericht voor het Medelyden of de Barmhartigheit, als een godin; gelyk te zien is by Pierius *Hierogl. Lib. XLIX. cap.* 15. en by Gyraldus *Hiſt. Deor. Synt.* 1. *col.* 34. *F.* Dat de knien by de ouden waren toegewydt aen het Medelyden hebben wy gezegt over 't derde beelt des Gebedts *aenmerking C. I. Deel. bladz.* 412.

MEETING. LANTMEETING.

ZAratino Kaſtellini, de opſteller van dit beelt, zegt, om een begin van 't zelve te maken, dat Piërius Valeriaen [A] de Meeting meende afgebeelt te zyn geweeſt op zekeren zilveren geheugpenning van Kajus Mamilius; want op de weêrzyde des zelven pennings ſtont een menſchebeelt met eenen hoet op 't hooft, en een riet (zoo hy meent) in de hant, en voor de voeten des beelts lagh een hont, die het toeblafte, en dien Piërius voor de getrouheit neemt, welke de geene behoort te oefenen, die over 't afmeten der lantpalen geſtelt is. Het riet, of 't geen hy daervoor aenziet, dat in verſcheide ledequaſten gedeelt is, acht hy een peilroede of maetſtok te zyn. Maer elk zy gewaerſchuwt, dat Piërius hier groflyk doolt: want het gezeide penningbeelt is niet op de Romeinſche wyze gekleet, nochte heeft geen quaſtigh riet in de hant, gelyk beneden blyken zal. Daer wort van geen' eenen Schryver gemelt, dat K. Mamilius zoude geſtelt zyn geweeſt over 't afmeten van eenige landen; en de gedenkſtukken der outheit, alsmede de oude Schryvers, toonen nogh minder aen, dat men het riet tot eenen maetſtok hebbe gebruikt. Men bezigde de *decempeda*, dat is, een maet van tien voeten, die Plinius (1) *pertica* noemt [B], en daer Budæus wydloopigh van handelt (2). Dan de oorzaek der dooling zal hieruit geſproten zyn, dat namentlyk Piërius ſchynt verwart te zyn geweeſt in de letters die by verkorting aldus boven den hont ſtaen, LIMEĀN, daer Piërius twee woorden af maekt, en dus wil hebben LI. MEĀN, leggende de zelve uit door *Limitibus metandis*, dat is, *tot het afmeten der grensſcheidingen;* en meenende dat de verkorting van ſchryven Ā, die zuiver Latyn is, geſtelt zynde in plaets van TA, is geweeſt [C] de figuur van de Griekſche letter Ā, en dat Mamilius een lantmeter zoude geweeſt zyn. Maer met achting voor den geleerden Schryver, zeggen wy, dat die penning, om de afmeting der lantſcheidingen te kennen te geven, niet geſlagen is; en dat het woort LIMEĀN niet zeggen wil *Limitibus metandis*, maer *Limetanus*, het welk een toenaem was van Kajus Mamilius, die noit Grensſcheider, maer met P. Krepuzius en Lucius Marcius Cenzorinus, die in 't Jaer van Rome Zevenhondert en veertien Burgermeeſter [D] was, een was van de drie opzienders der Munte. Men moet

(1) Lib. 8. Epiſt. 2.
(2) In Pandect. ex L. ult. *Si menſor falſum modum dixerit.*

[A] *Hierogl. Lib. V. cap.* 9. *&* *Lib. LVII. cap.* 23.

[B] Men zie Erasmus in 't ſpreekwoort *una pertica* Chil 4. Cent. 5. Ad. 36, en Buchnerus over die plaets van Plinius.

[C] Piërius dwaelt juiſt hier niet, dewyl hy niet wil zeggen, dat die Griekſche letter zelf op den penning ſtaet, maer dat die letterverkorting Ā, die hy zelf zegt dat hier TA betekent, de eigenſte is als de Griekſche letter Ā. die niet meer is als de Latynſche A alleen. Dit zegt hy, om te doen begrypen dat MEĀN op den penning geſtelt is voor *metandis*. Doch dit is gering: en voor de reſt wort hy met reden en teſſens gewichtig door Zaratino wederlegt.

[D] Te gelyk met Kajus Kalviſius Sabinus. Dat Kajus Mamilius Limetanus in dezen zelven tyt gebloeit heeft; toont Fulvius Urſinus aen in zyn boek over de Romeinſche Geſlachten, *in 't geſlachte der Krepuſii:* alwaer hy een penning te voorſchyn brengt, op wiens voorzyde men leeſt achter een hooft, *L. Cenſorin.* Op het ruggeſtuk ziet men een Overwinningsbeelt op een wagen, getrokken van twee rennende paerden: waer onder men deze namen vint *C. Limeta. P. Crepuſi:* welke zyn die drie opzienders der munte in den text vermelt. En het blykt klaer, dat het eerſte deel van 't opſchrift

des

dan weten, en het blykt ook klaer, dat deze muntbeeltenis met een' korten en beknopten mantel, een' hoet of muts op 't hooft, eenen ſtok in de hant, en den hont die den kop om hoog ſteekt en den mont open houdt, Uliſſes vertoont, die, nu twintigh jaren gedoolt hebbende, onbekent en in de gedaente van een' bedelaer, t' huis komt, eerſt alleen van zynen ouden huishont Argus [E] gekent wordende. Aldus heeft dan K. Mamilius dit penningbeelt ter gedachteniſſe van Uliſſes geſtelt, uit wiens geſlacht hy geſproten was; want de Mamilien waren afkomſtigh van Mamilia, dochter van Telegonus [F], die een zoon was van Uliſſes en Circe, gelyk dit verſcheide ſchryvers, met breet bewys dien aengaende, verhalen. De hoet of muts wyders, dien het beelt op 't hooft heeft, en gladt is zonder vou of plooi, en even als een half ſtruisei, gelyk aen de beelden van Kaſtor en Pollux, die Lakoniſche Oorlogshelden waren, gezien wort, was des ruggeſtuks *C. Limeta.* niets anders kan betekenen als *Cajus Limetanus*, omdat het niet aen malkanderen zoude hangen en geen zin uitleveren, zo 'er ſtont *Cajus Limitibus metandis.* Den penning voorts van K. Mamilius Limetanus, dien Piërius nu bewewezen is niet wel te hebben begrepen (ik ſpreek met de woorden van Zaratino zelfs) vint men ook in 't zelve werk van den bovengemelden Urſinus, ter plaetſe daer hy handelt van 't geſlachte der *Mamilii*, en uit Salluſtius (1) tracht te bewyzen dat deze Kajus Mamilius Limetanus ook *Tribunus plebis*, of Voorſtander des Volks geweeſt is. Doch het is tegen alle waerſchynelykheit, dat deze Mamilius, daer Salluſtius van ſpreekt, de eigenſte zoude zyn geweeſt, die dezen penning heeft doen munten: altoos hy zoude toen een zeer ſtokout man moeten geweeſt zyn: alzoo 'er tuſſchen dat Voorſtanderſchap, zynde gevallen in den jare 643 na 't bouwen van Romen, onder 't Burgermeeſterſchap, van Marcus Minucius Rufus en Spurius Poſtumius Albinus, gelyk blykt uit Saluſtius; en 't ſlaen van dezen penning, het welke hier bewezen wort geſchiedt te zyn in 't jaer 714, volkomen 71 jaren zyn verlopen: indien men nu maer ſtelt, dat Mamilius Limetanus 29 jaren out was, toen hy Voorſtander des volks wiert, zoo moeſt hy hondert jaren out geweeſt zyn, toen dezen penning geſlagen wiert, zoo hy dezelve Mamilius was: het welke gelyk niet onmogelyk, alzoo ook geenſins waerſchynelyk is.

(1) B. Jug. cap. 40.

[E] Lees Homerus Odyſſea.

[F] Deze Telegonus wort gezegt de ſtichter geweeſt te zyn van de ſtad Tusculum, nu Frascati geheten, in 't landſchap Latium in Italien: na 't getuigeniſſe van Sextus Pompejus (2), Plutarchus (3), Akron en Porphyrio, twee oude uitleggers van Horatius (4). En de alleroudtſte *Mamilien*, daer men gewach van vint, hebben te Tuſculum gewoont, en dragen na hunne vaderlyke ſtad den toenaem van *Tusculaners*, zynde luiden geweeſt van zeer groot aenzien. De eerſte daer men van leeſt is geweeſt *Octavius Mamilius de Tusculaner*, die met de dochter was getrouwt van den laetſten Koning der Romeinen Tarquinius Superbus, en hem, toen hy uit Rome was verdreven, met gewelt in zyn Ryk trachtende te herſtellen, het bevel heeft gevoert aen 't hooft van het leger der Latynen in dien vermaerden veltſlag, dien hy verloor by 't meer Regillus, tegen den Romeinſchen Dictator Aulus Poſtumius volgens 't getuigeniſſe van Cicero (5), van Livius in zyn derde boek cap 19 & 20. en van anderen. Maer voornamentlyk komen ons hier te pas de woorden van den zelven Livius in zyn eerſte boek, daer hy ſprekende van Tarquinius zegt cap. 49 *Octavio Mamilio Tusculano (is longe princeps Latini nominis erat, ſi famæ credimus ab ulyſſe Deaque Circe oriundus) ei Mamilio filiam nuptum dat*: dat is *Octavius Mamilius den Tusculaner (deze was verre weg de eerſte onder het volk der Latynen, zynde, zoo men 't gerucht wilgeloven, afkomſtig van Ulyſſes en de godinne Circe) dezen Mamilius*, zeg ik, *geeft hy zyn dochter ten huwelyk.* Vyftig jaren na 't verjagen van den gezeiden Tarquinius verlopen zynde, in 't jaer als Lucius Minucius Augurinus en Cajus Nautius Rutilus Burgermeeſters te Romen waren, is aen *Lucius Mamilius* van Tusculum, daer hy Dictator was, 't burgerrecht gegeven van Romen, na 't getuigeniſſe van den zelven Schryver (6) en omtrent 400 jaren daerna heeft *Cajus Mamilius Limetanus*, daer wy hier van handelen, den gezeiden penning laten ſlaen ter gedachteniſſe van zyn geſlachte, van Ulyſſes herkomſtig. Omtrent hondert en vyfentwintig jaren voor dezen, namentlyk in 't jaer na Romens ſtigting 588 is 'er nog een andere *Mamilius Limetanus* geweeſt, ook een Voorſtander des volks;

(2) Mamiliorum familia &c

(3) In Parallelis.

(4) Epod. I 29. & Lib. III. Od. 29. v. 8.

(5) De Nat. Deor. Lib. II.

(6) Lib. III cap. 18 & 29.

was eigentlyk de dragt der Spartaenſche krygsluiden [G], gelyk ook de Theſſaliers, Parthen, Daciers, Armeniers en andere uitheemſche volken den zelven voor hunne gewoonlyke dragt [H] buiten den oorlogh gebruikten. De Perſianen droegen ook hoeden, gelyk Cœlius Rhodiginus zeit (1). Maer de Romeinen hebben ze niet tot hunne kleding gedragen, hoewel hun door Keizer Kaligula toegelaten is hoeden, op de Theſſaliſche wys gemaakt, te hebben, om in hunne ſchouſpelen den brant der zonne tegen te ſtaen, gelyk Dion [I] berecht: een teken [K] dat ze die buiten de ſchouplaetſen niet dragen mogten. De hoet komt op de penningen alleen als een beelt der vryheit voor, dewyl wanneer men eenen ſlaef de vryheit ſchonk, men hem dan ſchoor, en een' hoet [L] op zyn hooft ſtelde. Doch de Adel [M] droeg dien te Rome niet, ſchoon Martiael *Roma pileata*, het *gehoet Rome* [N] zeit: want hy noemt het ſlechts *gehoet*, omdat de Romeinen, in de Saturniſche feeſt- en gaſtdagen, hunne kleding veranderden; want zy zetten dan een' hoet op, trokken hunne tabberden uit, en een ſlechter kleet [O] aen, genaamt *Syntheſis*. Het hoetdragen was hun

(1) Antiq. Lect. Lib. XVI. c. 19

volks; en deze is het, die de eerſte is geweeſt die den toenaem van Limetanus of Limitanus (want in de oude hantſchriften van Salluſtius vint men 't op beide wyzen) heeft gedragen: omdat hy in voornoemde zyne bediening een wet (2) heeft gemaekt aengaende het zetten der landtpalen en 't leggen der paeden door landeryen, overeenkomſtig met de wetten der twaelf tafelen: en van deze wet heeft hy den naem van *Limitanus* gekregen, om dat *limes* een lantpael, en een padt betekend. Zo dat het juiſt niet zeer te verwonderen is, dat Pierius in die gedachten is gekomen, daer wy zien dat hy in geweeſt is. Van die wet vint men nog drie hooftſtukken overig in de *Auctores Rei Agrariæ*, uitgegeven door Goeſius p. 339. Men vint 'er ook gewag van by Cicero de *Legibus lib. 2. c. 21.*

(2) Pighius Annal. Rom. 2. p. 392.

[G] Pompejus Feſtus: *Pilea Caſtori & Polluci dederunt antiqui, quia Lacones fuerunt, quibus pileatis pugnare mos eſt.* Pierius (3) meent dat die gewoonte daer van daen zoude zyn gekomen, om dat ze hier door hun hert en moet tegen de Perſiſche Koningen en andere uitheemſche Vorſten wilden te verſtaen geven ter beſcherminge der Vryheid, waer van de hoet een beelt is, gelyk onze Schryver terſtont zal zeggen. Van 't hier gemelde fatzoen dier hoeden, Zie Meurſius over de Alexandra van Lycophron v. 506.

(3) Hier. Lib. XL. cap. 2.

[H] Gelyk men kan afnemen uit oude Gedenkpenningen en Praelbeelden.

[I] Lib. 59. p. 645. Deze Theſſaliſche hoeden waeren zeer breet van rant. Zie *Pitiſci Lexicon Antiq.* in *Pileus Theſſalicus vol. 2. p.* 431. Ook zegt Dion, datze alleen waren toegeſtaen aen de Raedsheeren.

[K] Men heeft dit bewys alleen niet, maer vele andere daerenboven. Zie wederom Pitiſci Lexicon in *Caput*, vol 1. p. 358. en in *Pileus* vol. 2. p. 430. en de Schryvers op beide die plaetzen aengehaeld.

[L] Pierius Valer. *Hierogl. l.* 40. *c.* 3. en Pitiſcus *loco laudato.*

[M] Ja ook de gemeene man niet. Zie wederom Pitiſcus.

[N] Lib. 11. Ep. 7.

Unctis falciferi ſenis diebus,
Regnator quibus imperat fritillus,
Verſu ludere non laborioſo
Permittis, puto, pileata Roma.

[O] Zo meenen Baifius de *Re Veſt. Cap.* 10. en Alciatus *Parerg.* 2. 21. maer worden met recht daer in van anderen tegengeſproken. Het was een kleedt, niet zo ſtemmig en ſtatig, maer wilder en weitſer als de gewone *toga* of tabbert: waerom het eigen was aen het vieren van vrolyke gaſtmalen, en byzonder ook aen 't feeſt van Saturnus. Martialis van dat feeſt ſprekende zegt, (4)

(4) Lib. Apophor. cap. 1.

Syntheſibus dum gaudet eques, Dominusque ſenatus,
Dumque decent noſtrum pilea ſumta jovem.

Zie wederom de Schryvers, aengehaelt door Pitiſcus, *vol. 2. p.* 886.

hun dan vyf dagen lang geoorloft, gelyk Martialis aenwyſt [P], namentlyk zoo lang als het feeſt van Saturnus duurde; ſchoon Makrobius wil [Q] dat dit Feeſt in eenen dagh geëindigt wiert, die de negentiende van wintermaent was. Het is buiten allen twyfel, dat zy in deze vyf dagen den hoet droegen of dragen mogten, en niet langer. Zy gingen voorts altyt blootshoofts [R], of dekten 't zelve met een ſlip [S] van hunnen rok, gelyk hiervan ontelbaere exempels, van raetsheeren zelf, zyn, maer geen een daeronder met een' hoet. En Adrianus Turnebus bewyſt in 't IV. hooftſtuk des VIII boeks van zyne Aentekeningen, met Euſtathius woorden over 't I boek der Odiſſea van Homerus, dat de Romeinen 't gebruik van blootshoofts te gaen, van d' oude Grieken [T] aengenomen hebben, dewyl die Dichter nergens van hoeden ſpreekt. Naerdien hy nu, voornamentlyk

[P] Apophor. Carm. 141. quod inſcribitur *Syntheſis*.

Dum toga per quinas gaudet requieſcere luces,
Hos poteris cultus ſumere jure tuo.

[Q] *Saturnal. lib.* 1. *c.* 10. Maer Macrobius zegt daer niet, dat zulks is geweeſt ten tyde van Martiael, die onder Domitiaen heeft geleeft, maer onbepaelt *in vorige tyden*, *apud majores*: en dat zulks moet verſtaen worden van de tyden al voor Julius Cezar, zulks blykt daer uit, dat hy zelf zegt, dat de vreugt van dat feeſt onder dien Vorſt, na dat hy by de maent December twe dagen hadde bygevoegt, (want Numa had haer gebracht tot 29 dagen,) en 't gemeene volk daer door omtrent den zekeren dag van dat feeſt, in verwarring was geraekt, meer als eenen dag begonnen te duuren. Want dewyl de Romeinen telden, niet gelyk wy, hoe veele dagen zy van 't begin van die maent afwaren, die zy waren ingetreden; maer hoe vele dagen 'er nog ontbraken tot het begin van de volgende maent, zo behielden zommige den ouden dag, dat is den veertienden voor den 1 van Januarius, (want zo was dat feeſt in hunne almanakken bepaelt,) December gerekent zynde op 29 dagen, en andere namen den veertienden voor den eerſten van Januarius, December nu, getelt zynde op 31 dagen: waer door het gevolglyk moeſt gebeuren, dat volgens de eerſte rekening het feeſt van Saturnus quam te vallen op den 17 December (en niet op den 19 gelyk Zaratino hier qualyk telt) en volgens de laetſte, op den 19 van die zelve maent. Auguſtus bracht het naderhant op een vaſten voet, en bepaelde tot die vreugt drie dagen. Naderhant quam 'er nog een by, maer door wien, zulks is onbekent. Caligula eindelyk deed 'er nog eenen dag toe: die 'er naderhant wel weer afraekte, maer door Claudius wiert herſtelt: en alzo waren 'er wederom vyf, die 'er ook gebleven zyn onder Martialis: zo dat hier geen zwarigheit hadde behoeven gemaekt te worden door Zaratino. Zie nogmaels Pitiſci Lex. *vol.* 2. *p.* 694.

[R] Namentlyk binnen de Stadt, want op reis gebruikten zy hoeden tegen regen, wind, enz. gelyk Zaratino terſtont zal aentonen. De zoldaten hadden ook hoeden als ze te velden waren. Zie Kippingii *Antiq. Rom. lib.* 4. *c.* 15.

[S] Echter niet anders, als tot vermyding van de ongemakken der lucht. Want dat zommige (gelyk men zien kan uit het aengehaelde Lexicon van Pitiſcus in *Pileus*, vol. 2. p. 430.) gemeent hebben, dat die gene, die niet al te wel waren, ook in Romen een hoet hebben gebruikt, die dwalen, mogelyk bedrogen zynde door een bedorve plaets van Ovidius, *Art. Am. lib.* 1. *v.* 733.

Arguat & macies animum: nec turpe putaris,
Pileolum nitidis impoſuiſſe comis.

Maer Nic. Heinſius en Salmaſius hebben aengewezen, dat men aldaer voor *pileolum*, dat een *hoet* betekent, moet lezen *palliolum*, zynde een hooftkleetje of ſoort van een kap, eigentlyk een vrouwe dragt: maer ook van mannen gebruikt in onpaſſelykheid. Zie *Salmaſ. ad Vopiſci Aurelianum cap.* 45. *& ad Bonoſum cap.* 15. en Pitiſci Lex. in *caput* vol. 1. p. 358. & in *palliolum* vol. 2 p. 358. Wat voorts den ſlip aengaet, zo dient geweten, dat men dit niet begrypen moet van den onderſten zoom des kleeds, maer van 't bovenſte gedeelte by den nek, dat ze over 't hooft heen trekken, even als ze deden in de offerhanden, die wy elders gezegt hebben dat met bedekten hoofde moeſten geſchieden. Zie *Ferrarius de Re Veſt.* 1: 1: 10. en *Kipping. Antiq. Rom. lib.* 4. *cap.* 15.

[T] Zie Everhard Feiths Homeriſche Oudheden *lib.* 3. *cap.* 7.

mentlyk in zyne Odiſſea, geſchreven over Uliſſes, zelfs geen gewagh van een' hoet maekt, zoo weet ik niet, hoe Piërius (1) zeggen durft, dat de hoet by de Grieken voor een bewys van adel gehouden wierd, en dat hem Uliſſes, als van vaderlyke en moederlyke zyde edel van afkomſt zynde, daerom ook gedragen hebbe. Men zou, indien dit vaſt ging, voorzeker Ajax, Achilles en andere edele Grieken ook met hoeden zien. Doch men dient Piërius hier geloof te weigeren, want hy bewyſt [V] zyn zeggen noch met Homerus, noch met eenig out Schryver: en wy hebben Plinius tot ons voordeel, die zeit, dat de Schilder Nikomachus, Uliſſes allereerſt met een' hoet heeft afgemaalt. Is nu Nikomachus, die ten tyde van *Silla* heeft [W] geleeft, dien hy heeft uitgeſchildert, de eerſte geweeſt, die

(1) Hier. Lib. XL. cap. 2.

[V] Het is wel waer, dat Piërius geen bewys voor zyn zeggen bybrengt uit oude Schryvers, gelyk ook, dat by Homerus, ter plaetze daer hy Uliſſes opſchikt als een bedelaer, waerop Zaratino zeer wel aenmerkt dat de penning van Mamilius waerſchynelyk ziet, geen een woord geſproken wort van een' hoet; doch dat ſluit niet in, dat Piërius geen bewys gehad hebbe voor zyne ſtelling: welke hy hadde kunnen beveſtigen uit Soranus, een Griekſch Geneesmeeſter, die 't leven van Hippocrates beſchreven heeft, en daerin onderzoekende, waerom dezelve in vele afbeeldingen met gedekten hoofde gezien wierd, onder anderen zegt, dat *ſommige meenden, dat hy met een' hoet wierd geſchildert, omdat dezelve een teken was van edele geboorte, op de zelfde wyze als Uliſſes.* Hippocrates namentlyk wierd gerekent (2) afkomſtig te zyn van Hercules en Apollo: en de Raed van Athenen had hem (3) voor een nakomeling van Eskulápius, den zoon van Apollo, verklaert: en dus was zyne geboorte zeer edel. Hoewel nu de leeftyt van dezen Soranus niet genoegzaem zeker is, zo weet men echter dit, dat hy ten opzichte van Pierius wel onder de Ouden mag worden gerekent, alzo hy geleeft heeft voor Suidas, Joh. Tzetzes en Aetius, die hem aenhalen, en welkers laetſte gebloeit heeft in de vyfde eeuw. Men zie Fabricii *Bibl. Græc. l. 5. c. 23. §. 9. & l. 6. c. 7. §. 10.*

(2) Soran. in Vita Hipp. c. 11.

(3) Piër. Hier. L. XL. c. 11.

[W] Waeruit Zaratino dezen misſlag heeft gehaelt, is my onbekent: en het is zeker, dat Nikomachus een tydgenoot geweeſt is van Apelles, en de Koningen Philippus en Alexander den Groten: daer niemand aen zal kunnen twyfelen, indien hy ſlechts leeſt, het gene van hem te vinden is by Plinius in het tiende hoofdſtuk van het 35ſte Boek (4). Derhalven is Nikomachus omtrent 250 jaren ouder dan Silla: en hoe heeft hy dan Silla geſchildert? Het ſchynt my toe, dat Zaratino by Plinius onder eenige werken van Nikomachus, aldaer opgetelt, ook vindende eene *Scilla*, qualyk zal gelezen hebben *Silla*, misſchien ook misleit door een drukfout, die 'er in de uitgave van Plinius zoude kunnen zyn, welke hy mogte gebruikt hebben: hoewel ook dat niettegenſtaende, de misſlag byna onvergeeflyk is, als zynde het onderſcheid van den leeftyt van beide te groot, dan dat men daerin zou kunnen dwalen. Dat deze Nikomachus de eerſte zoude zyn geweeſt, die Uliſſes met een' hoet zoude hebben geſchildert, zegt Plinius (5) duidelyk, gelyk ook Servius over Virgilius (6). Maer Euſtathius in zyne Aenmerkingen over Homerus (7) zegt, dat de hoet allereerſt aan Uliſſes gegeven is door den ſchilder Apollodorus, die, gelyk uit Plinius (8) blykt, eenige jaren voor Nikomachus geleeft heeft: en Iſaac Voſſius zegt in zyne Aenmerkingen over Katullus, *p. 91*; dat hy oude Griekſche Uitleggingen heeft, die het zelfde zeggen, en waeruit Euſtathius die aantekening zoude hebben overgenomen, voegende 'er ook by, dat op de penningen van die van Ithaca, een van de eilanden, waerover Uliſſes is Koning geweeſt, deszelfs beeld ook met een hoet op 't hooft vertoont wort. En in navolging van deze en andere Schilders, die naderhand Uliſſes op de zelfde wys hebben afgebeelt, gelyk mede van de penningen der Ithacenſen, meen ik, dat Mamilius ook op zynen penning Uliſſes met een' hoet zal hebben vertoont, zynde het reeds toen zo algemeen doorgedrongen, dat men Uliſſes aen geen teken beter kende, als aen den hoet. Hierom is het, dat by Heliodorus (9) Kalaſiris in den droom een out man ziende, bekleet met een korten mantel, en op het hooft dragende een' hoet, hem aenſtonds uit die tekenen alleen kent voor Uliſſes: en Lucianus in zyne *Necyomantia* (10) Menippus toeruſtende, wanneer die naer de onderaerdſche geweſten zou gaen, geeft hem een lier, een leeuwenvagt, en een' hoet, opdat de ſchimmen zouden menen, dat Orfeus, of Hercules,

(4) V. Junium in Catalogo Pict. v. Nicomachus.

(5) Loco cit.

(6) L. 2. Æn. v. 44.

(7) Iliad. K. p. 804 edit. Rom.

(8) H. N. l. 35. c. 9.

(9) Æthiop. l. 5. p. 239.

(10) Vol. 2. p. 108.

die Uliſſes met een' hoet toeſtelde, zoo is 't een teken, dat hy dien in zynen tyt niet had gedragen. En men moet weten, dat, hoewel hy dien in dezen penning opheeft, dit niet zyn eige, maar een verzierde kleedy is, waermede hy uitgedoſt word als een bedelaer. Want zoo dat een edelmansdragt, en Uliſſes gewoon geweeſt waere een' hoet op te hebben, dan zou hy hem altoos toen wel afgehouden hebben, toen hy wederom te huis quam, vermids hy onbekent, en als een bedelaer wilde aengezien zyn. Dat hy dan met een' hoet op den penning ſtaet, zal zyn op de wyze, gelyk het ten tyde van Nikomachus in gebruik was hem te ſchilderen, of omdat hy daar als reizende vertoont wort, verbeeldende K. Mamilius hem als reizende naer de manier [*W] der Romeinen, dien 't op de reis vry ſtont een' hoet te dragen. Wanneer Tarquinius Priſcus, eer hy koning was, naer Rome ging, lichte een arent (1) hem den hoet af. Het zelve wedervoer Diadumenus (2), den zoon van Keizer Makrinus, terwyl hy in 't velt wandelde. Maer in de ſtadt gebruikten de Romeinen den hoet niet; waervan

(1) Livius Lib. I. cap. 34.

(2) Ælius Lampridius in Ant. Diadumeno cap. 5.

cules, of Uliſſes tot hen wederkeerden, welke zy eertyts met zo een toeſtel hadden gezien, Orfeus met een lier, Hercules met een leeuwenvagt, en Uliſſes met een' hoet: hoedanig Lucianus zegt dat hy ook in de treurſpelen vertoont wiert. Als ik nu onderzoek, waerom de eerſte Schilders den hoet aen Uliſſes hebben gegeven, zo vinde ik driederlei reden. Euſtathius meent, dat de oorzaek daervan is te zoeken in de bovengemelde plaats van Homerus: alwaer de dichter zegt, dat Uliſſes onder zyn helmet hadde een' hoet van wol, (de lezer herinnere zich uit de beſchryving, door Zaratino gegeven, dat de hoet hier niets anders is als een muts of kalot) hetwelk zommige in de volgende tyden verkeerdelyk zouden hebben opgevat als iets, dat in 't byzonder eigen was aen den helmet van Uliſſes, daer het toch gemeen was aen alle de helmetten der Ouden, opdat zy, ongevoert zynde, het hooft der krygslieden niet zouden beledigen, omdat ze veeltyts van harde ſtof waren toegeſtelt, of ten minſten met dezelve doorwrocht: gelyk die van Uliſſes gemaekt was van een ruw vel, bezet met de tanden van een wild zwyn. Uit dit misverſtant dan zouden de Schilders, meent Euſtathius, Uliſſes zo een hoet of muts op het hooft hebben gegeven. Maer Iſaac Voſſius (3) en Johannes Meurſius (4) maken den hoet van Uliſſes betrekkelyk tot de Lacedemoniers (en de gedaente van Uliſſes hoet op de penningen, komt ten eenenmale overeen met die der Lacedemoniſche hoeden) en wort ook als zodanig in alle beelden van Uliſſes erkent door den Outvader Hieronymus *in Epiſt. ad Fabiol. Tom. 3. p. 59. Ed. Frob. a.* 1553, omdat hy door 't huwelyk van Penelope, een Laconiſche vrouw, derzelver ſtad wiert gerekent te zyn ingelyft, en met deszelfs burgerrecht beſchonken (5). En dan zal het te minder vreemt zyn, dat Pierius in den hoet van Uliſſes een beelt ſtelt van edelheit, als men aenmerkt, dat zodanig een' hoet, als beſchreven is, van wolle gemaekt, niet aen elkeen te Lacedemon vry ſtont te dragen, als zynde daervan uitgeſloten de Parthenien, een zeker ſoort van baſtaerden, en de Heloten, een zeker ſoort van ſlaven: welke een ander ſlag van hooftdekſel droegen, gemaekt van beeſtevellen (6). Boven deze twee redenen ſtelle ik echter de derde, die Zaratino aenſtonts zal bybrengen.

(3) Ad Catulli l. 1.

(4) Miſcell. Lac. l. 1. c. 17.

(5) Plutarch. in Quæſt. Græc. p. 302.

(6) Meurſ. loc. cit.

[*W] Dat de ware oorzaek van den hoet op het hooft van Uliſſes is, omdat hy op dien penning als reizende voorkomt; en dat hy om die zelfde reden ook zo verbeelt is van de oude Schilders, ſtelle ik voor een byna zekere reden. Want hoe konden zy een man, die een groot gedeelte van zyn leven had omgezworven, en na de tienjarige belegering van Trojen noch tien jaren gedoolt, beter ſchilderen als in het gewaet van een' reiziger? Op den penning ten minſten van Mamilius komt hy voor, als van zyn uitlandigheit wederkerende naar huis. Maer dat Zaratino meent, dat Mamilius hem zo verbeelt heeft naer het gebruik der Romeinen, daervan zie ik geen reden, dewyl dat zelfde gebruik ook plaets had by de Grieken. Alzo ſchryft Philoſtratus (7) dat Herodes de Redenaar in de vergadering des Athenienſiſchen volks komende met een' hoet op zyn hooft, zulks had gedaen, om daermede te kennen te geven, dat hy zo even eerſt van de reis te rug was gekomen in de ſtad. En Soranus (8) reden gevende, waerom het beelt van Hippocrates met gedekten hoofde wiert geſchildert, zegt, dat zommigen het zelve hebben betrekkelyk gemaekt op zyne menigvuldige reizen naer vreemde landen.

(7) De Vit. Sophiſt. l. 2. c. 5. §. 3.

(8) Loc. cit.

By

van ook Lipſius in zyne Keurſtoffen (1) kan naergezien worden. En wat de twyfeling belangt, die eenigen hier inbrengen, als naementlyk dat men het hooft ontdekken moſt [X], om iemant eer te bewyzen, gelyk dit onder anderen by Seneka, Saluſtius en Plutarchus voorkomt; welke leſte, in zyne Wetten der Staetbeſtieringe, en in 't Leven van Pompejus, van de eer ſprekende, die Silla aen den gemelden Pompejus dede, zegt, dat Silla voor Pompejus, ſchoon hy nogh jong was, opſtont, en 't hooft ontdekte. Hierop dient tot antwoort, dat de burgers te Rome het hooft ontdekten [Y] door het afnemen der ſlippe van hun kleet, daer zy het hooft mede bewonden hadden; maer indien ze op de reis waren, lichtten ze den hoet. Dit waren dan reishoeden, by J. Kapitolinus [Z] *cucullio-nes* genoemt, en die droegen ze ook by nacht, gelyk hy in Keizer Verus Leven verhaelt (2), die, om Kaligulaes en Neroos ſnode ſtukken na te volgen, 's nachts met zoo een' hoet op, door alle kuffen en openbaere hoerhuyzen wandelde, en met andere lichtmiſſen optrok, alleen om twiſt en krakkeel te zoeken en te rokkenen; gelyk hy dan ſomtyds ook gekent wert, en met beſchaemde kaeken te rug keerde. Juvenalis haelt in zyn VI Schimpdicht Meſſalina, de ontuchtige gemaelin van Keizer Klaudius, braef over den hekel; zeggende onder andere [Aa], dat ze 's nachts, als haer man ſliep, met zoo een' hoet op 't hooft uit het huis ging. Het is dan bewyslyk en klaer, dat men te Rome buiten de ſchouſpelen, buiten de Feeſten van Saturnus, en buiten de reizen, geene hoeden dan alleen by nacht, heeft gedragen; en deswege paſte zulx Kajus Mamilius, een' edel Romein, ook niet. Desgelyks voegde een kort en beknopt kleet [Bb] den edelen Romeinen mede geenszins, en 't is kennelyk dat ze tabberden droegen: maer deze gedenkpenning vertoont, gelyk wy gezegt hebben, een' armen Bedelaer, met grof en ſlecht laken bekleet, eenen bedelzak op de zyde, en een' ſtok om op te leunen, in de hant, gelyk Homeer (3) Ulisſes in 't breede afſchildert. De hont is ook op deze pronkmunt voor de getrouheit niet genomen, maer is het beelt van Ulisſes ouden huishont Argus,

(1) Lib. 1. cap. 23.

(2) Cap. 4.

(3) Odyſſ. 17. v. 397 & 434. & L. 17. v. 197.

By Pauſanias vinde ik ook (4) Neſtor door Polygnotus geſchildert met een' hoet op 't hooft, toen hy, na de verwoeſting van Trojen, met de overige Grieken opbrekende, zich gereet maekte tot zyn vertrek. Maer ook zinſpeelde op dit reisgewaet der Grieken, en van Ulisſes zelfs, de oude Kato by Plutarchus (5), wanneer Polibius, van den Raet te Romen verkregen hebbende, dat de ballingen der Acheërs weder mogten keeren in hun vaderlant, naderhant verder wilde verzoeken, dat ze ook mogten herſtelt worden in de eerampten, die zy te voren in Achaja hadden bekleet: waeromtrent als hy de gedachten van Kato, die hem in 't vorige had geholpen, poogde te weten, zo zeide deze al lachende, dat Polibius evenèens gelyk Ulisſes in de ſpelonk van den Cielops Polifemus wilde wederkeeren, om 'er zyn hoet en gordel, die hy 'er vergeten had, wederom vandaen te halen.

(4) L. 10. c. 25 extr.

(5) In Cat. maj. p. 341.

[X] Zie onze aenmerking A. over 't vierde beelt der *Eere*, *I. D. bl. 326.*

[Y] Zo ze 't *by geval* gedekt hadden, zegt Plutarchus (6) wel duidelyk: ten blyke, dat ze meeſt bloots hoofts gingen, gelyk reets is gezegt.

(6) Quæſt. Rom. 10.

[Z] En *Cucullii:* doch dit waren veel eer reismutſen, of kaproenen, daer 't hooft dicht in beſloten en bedekt was, zynde dezelve dikwils ook aen 't kleed vaſt: maer reishoeden met brede randen, wierden genoemt *petaſi*. Men zie de Schryvers der Oudheden.

[Aa] V. 116. De Schimpdichter noemt ter zelver plaats, behalven dien kap, ook noch een blonde paruik, die Meſſallina opzette om onbekent te zyn. Zo deede ook Kaligula, als hy 's nachts met dat zelve oogmerk uitging, trekkende daer en boven een lang kleet aen, naer 't verhael van Suetonius, (7). Die zelve Schryver zegt van Nero, (8) in diergelyk geval: *poſt crepuſculum ſtatim arrepto pileo vel galero popinas inibat*, dat is, nadat het avont was geworden, greep hy terſtont een' hoet of paruik, en ging in de hoerhuizen. Hieruit blykt dan ook, dat Nero over dag noch hoet noch paruik gedragen heeft, vermits hy die, nadat de ſchemeravont voorby was, ſchielyk opzette, om in de hoerhuizen niet bekent te worden.

(7) Cal. cap. 11.

(8) Neron. cap. 26.

[Bb] Zie onze aenmerking A. over het beelt *Goed Vertrouwen*, *I. D. bl. 460.*

(1) Odyſſ. 17. v. 291 & 301.

gus, die, zynen Heer ziende aenkomen, en hem noch kennende (1), zich oprechtte, en al wispelſtaertende de ooren in den nek trok. Ten tweeden vertoont dit beelt niet Kajus Mamilius zelf, als een' lantmeter, maer Uliſſes, in de kleeding van een' armen man. Ten derden houdt hy ook geen riet, onderſcheiden door veele quaſten, in de hant, om met het zelve te meten, maer eenen quaſtigen ſtok om op te leunen. Ten vierden neemt Piërius het beelt van Merkurius, 't geen op het voorſtuk des pennings ſtaet, voor een zinnebeelt [*Bb] der eendragt, die na de bepaling der metinge behoort te volgen; doch daer doolt hy ook in. Want Merkurius is hier geſtelt tot een teken [Cc] der welſprekentheid en wysheit van Uliſſes, dien Merkurius als zyn beſchermer, het kruit *Moli*, dat bezwaarlyk uit te graven was [*Cc], tegens de betoveringen van Circe, had gegeven, gelyk Homerus in X Odiſſea zingt; welk kruit een *hieroglyfiſch* beelt der wysheid en

[*Bb] Het is wonder, dat Piërius het beelt van Merkurius op dien penning, niet liever heeft betrekkelyk gemaekt tot de uitvindingen, die men aen Mer-

(2) Lib. 5.

kurius toeſchreef: als welke niet alleen, volgens Diodorus (2), de maten en gewigten heeft uitgevonden; maer ook als de vinder der meetkunde door de Ouden is aengemerkt: van welke kunſt zy den oorſprongk afhalen van de Egiptenaren: die de uitvinding van alle hunne kunſten en wetenſchappen toeſchreven aen Mer-

(3) In Phædro ſub fin.

kurius: gelyk Plato (3) duidelyk zegt, dat de vinding der meetkunde toekomt aen den Egiptiſchen God Theuth: door welken naem zy Merkurius verſtonden. Maer de penning van Mamilius geen betrekking hebbende op de Lantmetery, kan ook deze uitlegging, die anders niet ongerymt zoude zyn, geen ſtant grypen.

[Cc] Gelyk het waer is, dat Merkurius veeltyts een beelt is van welſprekentheit en wysheit, alzo is het verkeerdelyk begrepen, dat hy zulks zoude zyn op dezen penning. Want wat gemeenſchap heeft toch welſprekentheit en wysheit met het opzienders ampt van Mamilius over de munt? Ik zoude kunnen denken, dat Mamilius het beelt van Merkurius daerom op zynen penning heeft willen vertonen, omdat de zelfde Homerus verdicht, dat Uliſſes, Circe door beſtel van Merkurius op hem verlieft geworden zynde, een geheel jaer by haer was gebleven, en Telegonus uit haer geteelt had: zodat Merkurius daer zou voorkomen als die gene, door wiens toedoen een bywoning, even als een huwelyk, was aengegaen, waeruit de vader van Mamilia, de oorſprongk van het geſlacht der Mamilii, was geboren. Maer van deze gedachten word ik weerhouden door een andere giſſing, die my van meer gewicht ſchynt te zyn. Namentlyk het oogmerk van Mamilius zynde, de oudheit en doorluchtigheit van zyn geſlacht door dezen penning te vereeuwigen, heeft hy 'er niet alleen het beelt van Uliſſes, als voorvader van zyn geſlacht, doen opſtellen, maer met dat zelfde uitzicht ook het beelt van Merkurius, den voorvader van Uliſſes zelven, even als of hy wilde zeggen, dat de Mamilii hunne afkomſt door Uliſſes te rug bragten tot Merkurius, deszelfs overgrootvader van moeders zyde. Te weten, Merkurius word verdicht by Chione geteelt te hebben Autolicus, wiens dochter Anticlea, getrouwt met Laërtes, geworden is de moeder van Uliſſes. En Mamilius heeft daerin gedaen dat gene, dat met de trotsheit en dwaze roemzucht der Romeinen van zyn tyt zeer wel overeenquam, welkers aenzienlykſte gewoon waren den eerſten oorſprongk van hun geſlacht af te rekenen van den Trojaenſchen tyd en van de Goden zelfs. Julius Ceſar alleen is genoeg om te dienen tot een voorbeelt, die, hoe zeer anders een wys man, zich niet vergenoegde zyn geſlacht af te leiden van Aſcanius of Julus, den zoon van Æneas, ten zy hy daerdoor ook opklom tot Venus zelve, niet alleen daerop roemende in een lyk-

(4) In Cæſ. c. 6.

rede over zyne moei, te vinden by Suetonius (4), maer ook op tempelen en gedenkpenningen met het beelt en den naem van *Moeder Venus* pronkende. Zie het gene de Geleerden hebben aengetekent over Suetonius (5), alsmede over Vellejus Paterku-

(5) Loc. cit.

lus *l. 2. c. 41.* en voeg 'er by Gyrald. *Hiſt. Deor. Synt. 13. col. 395.* en F. Urſini Fam. Rom. in *G. Julia.* Dit is naer myn gevoelen de ware uitlegging van dezen penning van Mamilius.

(6) Hiſt. Nat. Lib. 25. cap. 4.

[*Cc] Omdat het zyne wortels tuſſchen de ſtenen ſchiet, zegt Plinius (6), die ook getuigt, dat hy een wortel van dat kruit heeft gezien, die dertigh voeten lang was, en met grote moeite gehaelt van tuſſchen de ſteenen, zo dat die wortel ook zelf nog niet geheel, maer afgebroken was. Zie de verdere beſchryving by Plinius zelven.

en welſprekentheit is [Dd], die moeilyk door den menſch te bekomen zyn; en door welke Uliſſes tegenſtant doen koſt aen de tovertreken van Circe, dat is aen de welluſten en begeerlykheden: en dus beſtont Merkurius gaeve dan in welſprekentheit en wysheit, gelyk Merkurius ook om die reden op deze gedenkmunt geſtelt is, maer niet als een beelt der eendragt, die na de meting zoude volgen. Wy zullen dan, dewyl Piërius hier zoo verre gemiſt heeft, een andere beſchryving van de metinge toeſtellen.

[Dd] Zo is ook de uitlegging van Alciatus, Emb. 181.

Antidotum Æææ medicata in pocula Circes
Mercurium hoc Ithaco fama dediſſe fuit.
Moly vocant: id vix radice evellitur atra,
Purpureus ſed flos, lactis & inſtar habet.
Eloquii candor facundiaque allicit omnes:
Sed multi res eſt tanta laboris opus.

Zie ook Thomas Farnabius over 't 14 boek van Ovidius Herſcheppingen, v. 114. en 291. en Natalis Comes *Myth. l. 6. c. 6.*

MEETING. LANTMEETING.

EEne Vrou met een ſtatigh wezen. In de rechte hant houdt ze een Romeinſche voetmaet, en in de ſlinke een' winkelhaek en paſſer. Onder haere voeten heeft ze een tienvoetſche maet, *decempeda* genaemt, en ter zyde ziet men een waterpas, recht in 't loot geſtelt.

De maet is *al 't geene dat met het gewigt, met de omvatting, met de lengte en hoogte, en met het gemoet bepaelt en geëindigt wort:* en aldus beſchryven haer Izidoor [A] en anderen. Voorts worden 'er veele vinders der maete door verſcheide Schryvers genoemt, het welk daerby toekomt, omdat 'er, volgens Polidorus Virgilius oordeel (1), naer de verſcheidenheit der plaetſen, ook verſcheide vinders geſtelt zyn. Euzebius zegt (2) dat Fi-

(1) De Inv. Rer. Lib. I. cap. 19.
(2) Chron. Lib. I.

[A] Originum lib. 15. cap. 15. *Menſura eſt, quicquid pondere, capacitate, longitudine, altitudine animoque finitur.*

don de maet en 't gewigt uitgevonden heeft, ten tyde als Prokas onder de Albanen, Aza in Judea, en Jeroboam te Jeruzalem regeerden. Maer dat is een gemakkelyke zaek, en omtrent de uitvinding van die maet is 'er gene zwarigheit, nademael hy 't verſtaet van het meten van kleine en vloeibaere dingen. Gellius [B] ſtelt Palamedes als vinder der maete: dog Plinius ſchryft den genoemden Fidon, prinſe van Elis [C] dezen vondt toe; naer wien ook zekere maet de *Fidoniſche maet* [D] genoemt wert, zynde buiten twyfel een maet die men alleen tot kleine en vloeibaere dingen gebruikte. Dit zal klaer blyken als men let op 't geene Theofraſtus zegt van de

[B] Verſta niet Aulus Gellius, wiens ſchriften, genaemt *Atheenſche Nachten*, wy nog hebben: maer een veel ouder Hiſtoriſchryver Cnæus Gellius, wiens ſchriften verlooren zyn, behalven enige weinige plaetſen aengehaelt door andere ſchryvers: gelyk onder anderen het tegenwoordige gezegde wort aengetrokken door Plinius, Hiſt. Nat. Lib. 7. cap. 56. *Menſuras & pondera Phidon Argivus invenit: aut Palamedes, ut maluit Gellius.* Behalven Gellius ſtemmen ook nog andere oude ſchryvers voor Palamedes. Zie Heemſterhuſius ter plaetſe te melden in de volgende aenmerking.

[C] Niet van Elis, maer van de ſtadt Argi, als blykt uit de aengehaelde woorden van Plinius. Strabo (1) telt hem den tienden Vorſt na Hercules, en ſchryft hem behalven de vinding der Fidoniſche Maet ook toe die der Gewichten, en 't Munten van zilver en ander gelt. Een out Taelsman van Pindarus noemt hem den *Corinthier*, niet om dat hy daer geboren was, zegt Kazaubonus (2), maer om dat hy zich aldaer onthieldt. De voorzeide uitvindingen hebben ook meer andere aen dezen Fidon toegeſchreven: gelyk in 't brede word aengetoont door Heemſterhuſius over 't Onomaſticum van Julius Pollux, lib. 9. cap. 6. §. 83. en Jacobus Duportus over 't elfde Hoofdſtuk van Theofraſtus Zedemerken. Na dezen Fidon, of de Fidoniſche Maten, droeg ook een zeker oli-vat den naem van *Fidon:* gelyk dezelve Pollux wil, *Lib.* 10. *c.* 46. §. 179 het welk de gedachten van Zaratino beveſtigt, dat men de Fidoniſche Maten moet verſtaen van Maten van natte waren. Maer hoe zeer ook de oude Schryvers de uitvinding der maten en gewichten toeſchryven aen dezen Fidon, zo is het nochtans zeker dat hy 't niet is: dewyl de gemelde Duportus aentoont, dat Homerus, die zekerlyk eer geleefd heeft dan deze Fidon, al gewach heeft gemaekt van talenten gelts: en wie kan gelt begrypen zonder gewicht? Maer ook behalven dit ſpreekt Homeer op vele plaetſen van meer als enerlei maet, zo van natte als droge waren: Zo dat Duportus meent, dat men 't getuigeniſſe der oude Schryvers aengaende de vinding van dezen Fidon zo moet beprypen, dat hy de eerſte zal geweeſt zyn, die de holle maten gebracht heeft op een net gewichte, zo dat iemant die iets met zodanig een mate kocht, wiſt, hoe veel gewichts daer in ging: daer ten tyde van Homerus, en te voren de maten mogelyk zo waren, als elk een goed vont dezelve te maken, zo dat de koper met zo eene maet iets moetende kopen, daer in moeſt te werk gaen na 't oog of na giſſinge. Wat hier van zy of niet, en het zy dat Fidon, 't zy dat Pithagoras, gelyk Diogenes Laërtius wil (3) de maet eerſt heeft ingevoert in Griekenlant, ('t welk echter genoegzaem vervalt om de zo even bygebrachte redenen; te meer om dat Syncellus, een Griekſch ſchryver, aengehaelt door Heemſterhuſius, ter plaetſe boven gemeld, duidelyk getuigt, dat 'er mate en gewichte al voor Fidons tyd is geweeſt,) 't zy dat de twede Merkurius uit Kreta dezelve eerſt heeft uitgevonden, gelyk Polidorus Virgilius (4) zegt dat zommigen hebben geſchreven; dit houden wy voorzeer, dat, gelyk de maete een zaek is van de uiterſte noodtzakelykheit tot de zamenleving der menſchen, en zeer gemakkelyk heeft kunnen uitgevonden worden, dezelve ook alzoo zeer vroeg in gebruik is geweeſt: en wy zien geen reden waerom wy Kain ook zo wel niet zouden aennemen tot uitvinder van deze maete en van 't gewichte, als van die der Lantmetinge, ruſtende zo wel het eene als het andere op het getuigeniſſe van den Joodſchen Hiſtoriſchryver Joſefus: die in het tweede Hooftſtuk van 't eerſte Boek der Joodſche Oudheden aldus ſpreekt: *Hy* (*) *veranderde*, ('t is de vertaling van Sewel) *die onnoſele manier van leven, welke men in 't begin onderhielt: hy vont gewichten en maten uit, en deedt de konſtgrepen en bedriegery volgen op die gulhartigheid en oprechtigheid, welke door haere eenvoudigheid pryſlyk was. Hy was de eerſte die palen ſtelde om de Landeryen te onderſcheiden, en die eene ſtadt bouwde, welke hy naer den naem zyns oudſten zoons, Enos noemde, en voorts met muren omringde, en met inwoonders bevolkte.*

[D] Volgens Strabo, ter plaetſe te voren gemelt.

(1) Lib. 8. pag. 358. vel 549. Edit Caſaub.

(2) Ad. l. l. Strab. Vide & Heemſterhuſium loco mox laudando.

(3) Lib. 8. §. 14.

(4) De Rer. Invent. Lib. I. cap. 19.

(*) Kain.

de maet die men de *Fidoniſche* noemde, te weten, dat ze van tin of yzer was [E], en door den hamer gebogen kon worden. Doch dit hebben wy door dit tegenwoordigh beelt niet willen uitdrukken, dewyl de maet en 't gereetſchap, waervan 't ons hier luſt te ſpreken, op de *Geometri* of Lantmeting zien. Om dan hiermede voort te gaen, zoo zeit Kaſſiodoor, dat de eerſte meeter en deeler der landen een Egiptenaer was. En Herodotus zegt ons in zyn tweede Boek (1) wie deze Egiptenaer geweeſt zy, namentlyk Sezoſtris of Sezozis [F], een Arabier van afkomſt, en Koning van Egipte, die aen alle zyne onderdanen een gelyke maet van lant uitdeelde, en 'er een jaerlykſche ſchatting op ſtelde; en wie door de overvloejing des waters een ſtuk van zyn ontfangen deel lants mogt komen te verliezen, daervan beval de Koning de maete te nemen, om naer evenredigheit van 't zelve iet af te trekken, en aen zyne ſchatting te korten. En hieruit, zegt hy [G], ſchynt de *geometri* haeren oorſprongk te hebben genomen, en vervolgens tot de Grieken overgebragt te zyn. Waerom Kardanus in den Lof der Lantmeetkunde, den vinder der zelve niet opzoekende, zegt dat haer Thales van Milete [H] alleen uit Egipte te Athene gebragt heeft, en dat ze den naem van *geometri* heeft aengenomen van 't afmeten der landen [I]. Echter heeft ze, volgens Jozefus in 't I boek der Joodſche Outheden [K], een veel vroeger begin gehad dan hierboven geſtelt wert. Want Evaes eerſte zoon Kain had het lant al verdeelt en ſcheidpalen gezet, ja eene ſtadt gebouwt, die Enos [L] hiete; het welk zonder maeten, ryen, en lantmeting niet geſchieden koſt. Waerom ook ſommigen op Kaïn dit vaers van Ovidius paſſen, uit het eerſte boek zyner Herſcheppingen, *vs.* 135.

(1) Cap. 109. pag. 127.

Communemque prius, ceu lumina ſolis & auras,
Cantus humum longo ſignabat limite menſor.

Dat is:

De meter paſte 't lant met merken te onderſcheiden,
Voorheene zoo gemein als zon en ope lucht.

[E] Dat zegt Theofraſtus juiſt niet: maer dat hy echter diergelyke maete meent, kan men gemakkelyk uit zyne woorden trekken door een wettig gevolg: om dat hy ſpreekt van een maete, die uit een vuile gewinzucht is ingebogen, of ingeſlagen, op dat 'er des te weiniger zoude in kunnen.

[F] Dien zommige meenen de zelve te zyn, dewelke in de Heilige Schrift wort genoemt Sefak: hoewel zy daer in door anderen worden tegengeſproken. Zie de aentekeningen der geleerden over Juſtinus, *Lib.* 1. *cap.* 1. §. 6.

[G] Nevens meer andere, als de Taelkundige Servius Honoratus en Strabo, die Herodoot hier in hebben gevolgt. Diogenes Laërtius zegt, dat de eerſte uitvinder van deze konſt is geweeſt Moeris, (deze was ook een Koning van Egipten,) dog datze tot volmaektheit is gebracht door Pythagoras, aen wien Janblichus de uitvindinge zelf toeſchryft: Plato ſtelt tot den uitvinder den Egiptiſchen afgod Theut. Zie Aldrobandinus en Menagius over Diogenes Laërtius *Lib.* 8. §. 11. Cicero zegt ook alleen, dat 'er Pythagoras iets nieuws in heeft uitgevonden, *De Nat. Deor. Lib.* 3.

[H] Het zelve hebben voor hem gezegt Diogenes Laërtius, *Lib.* 1. §. 25. en Apulejus, *Florid.* 4. Proclus voegt by Thales ook Ameriſtus, den Broeder van den Poëet Steſichorus, volgens de aenmerkingen van den evengenoemden Menagius over de laetſtgemelde plaets van Laërtius.

[I] Om dat het woort *Geometria* by de Grieken is ſamengeſtelt uit een woort, dat *lant* of de *aerde*, en een ander, dat *meten* betekent.

[K] De plaets hebben wy boven bygebracht.

[L] De H. Schrift noemt deze Stadt, en den zoon van Kaïn, *Hanoch* Geneſ. 4: v. 17. *Enos* was de zoon niet van Kaïn, maer van Seth. Gen. 4: v. 26.

Wy hebben de Meeting hier afgebeelt met byvoeging der gereetſchappen, die men nevens de oude opſchriften der Romeinen uitgehouwen ziet: en vooreerſt geven wy haer de Romeinſche voetmaet in de rechte hant, als de voornaemſte maet, uit welke [*L] alle de andere voortkomen: als de *decempeda* voetmaet van tien voeten, de *ulna* el, de *cubitum* elleboog, of anderhalf voet, de *orygia* een vadem, of een maet van zes voeten, de *plethrum* een maet van hondert voeten, en andere, by Budæus [M] te vinden: en met deze voetmaten mat men de mylen, bunderen lants, en ſtadien; welke ſtadien elk zeshondert voeten inhielden, zynde het achtſte deel van een myl, of hondert en vyfentwintigh paſſen, en elke pas of ſchrede was vyf voeten. De voet wyders beſtont, gelyk Demetrius Alabaldus (1) en Hermolaus Barbarus over Plinius (2) en Budæus aenteke-
(1) De Menſuris.
(2) Hiſt. Nat. Lib. 35. c. 14.
nen, in een lengte van zeſtien vingeren breet, waervan men de grootte in 't paleis des Kardinaels van Farneze zien kan in 't opſchrift van Kajus Julius Hermes, een' lantmeter: waerby een lini was uitgehoolt, hoog zynde net zeſtien vingeren, in welke een metaele maet gelegen heeft, die naderhant daervandaen genomen, maer, met de afdeelingen der zeſtien vingeren, nogh beſcheidelyk te vinden is in de Opſchriften van Smetius.

De winkelhaek voorts in 's beelts ſlinke hant, en welken de Latynen *norma* hieten, heeft deze gedaente ⅂. Daer is ook nogh een andere verbeterde winkelhaek, zynde, volgens Vitruvius (3), eene uitvinding van Pithagoras [N]. Maer hiervan zullen wy niet ſpreken, gelyk ook niet van den paſſer [O], die aen ieder bekent, hier geene beſchryving vandoen heeft. De *decempeda* of *pertica* dan, dat is, de maet van tien voeten [P], was lang en ront, en wert niet alleen aen de gebouwen gebezigt [Q], maer ook
(3) Lib. IX cap. 2.

[*L] Gelyk de voet zelve uit den vinger, zynde de kleinſte van alle maeten: waerom ook de Egiptenaren volgens 't zeggen van Horus (4) een maete of afmeting willende te kennen geven, een menſchenvinger ſchilderden, om dat die het kleinſte lid is aen 's menſchen lichaem: en de maete moet van de aller kleinſte dingen af beginnen, gelyk Ariſtoteles zegt. Sommige hebben wel voor de allerkleinſte maet en als een begin van alle maten, zo wel als van alle gewichten, genomen een graentje tarwe, zo dat vier zulke graentjes aen malkander leggende de breette van een vinger zouden uitleveren. Dog deze worden tegengeſproken van Piërius, en met reden. Zie hem *Hierogl. lib.* 36. *c.* 29. Een voet nu wort bepaelt op ſeſtien vingeren. *Pier. ibid. cap.* 40. Zie voorts alle de maeten, hier opgetelt, en veele andere daerenboven, met de uitrekening van der zelver grootte, by den zelven Piërius zee breedt verhandelt in 't 36 boek zyner Beeldenſpraek, van 't 29 Hooftſtuk af tot het 61. of laetſte ingeſloten.
(4) Lib. II. Hierogl. 13.

[M] In Pandect. ex l. ult. *ſi menſor falſum modum dixerit.*

[N] Plinius ſchryft de uitvinding des winkelhaeks toe aen Theodorus van Samus, *Hiſt. Nat.* Lib. VII. cap. 56. maer hier gelt ook het geene te voren van Kaïn is gezegt: want het is niet waerſchynlyk, dat men een gehele ſtadt heeft kunnen bouwen zonder winkelhaek: ten minſten zal ze in gebruik zyn geweeſt ten tyde van Noach, en tot het maken van de Arke.

[O] Zie onze *aenmerking O.* over de Beſpiegeling, *I. D. bl.* 142.

[P] Men vint ze ook zo vertoont by de oude opſchriften. Zie Smetius Tab. 95. Num. 12.

[Q] Gelyk blykt uit Cicero pro Milone cap. 27. *Cum Architectis & Decempedis villas multorum hortoſque peragrabat*, dat is: *met de Boumeeſters en maeten van tien voeten, zwierde hy door de lanthuiſen en tuinen van veelen.* En uit Akron over deze woorden van Horatius, Lib. II. Od. 15. v. 14.

Nulla decempedis
Metata privatis, opacam
Porticus excipiebat Areton.

Zeggende: *Decempeda regula eſt decem pedum, ad quos ab Artificibus fabricæ menſura colligitur:* dat is: Decempeda *is een maet van tien voeten, na welke de maete van enig gebou door de werkmeeſters wort opgemaekt.*

ook aen andere zaeken, als aen landeryen, graften, legerplaetſen, en om de velden af te meten, en de plaetſen te tekenen, daer men de tenten zetten zou. De meeters trokken deswege een ſtuk wegs voor de ſoldaten heene, maten [R] de legerplaetſen af, en ſtelden op elk perk den naem, daer ieder zyn ſtede zou hebben. Ja dit ſtont zoo vaſt, dat de geene die eenige naemen wechgenomen of verandert had, naer de Keizerlyke wetten [S], wederſpannigh en ſchuldigh geoordeelt wiert. Suetonius (1) melt dat Auguſtus deze voetmaet door de ſoldaten [T] liet dragen die aen eenige misdaet ſchuldigh waren; niet alsof het een gereetſchap was, dat ſchande [V] te kennen gaf, maer om te doen weten, dat dusdanigh een ſoldaet onwaerdigh was om een ſpiets of andere wapens te voeren, en naeulyks goet genoeg geacht wiert, om dit voor de meeters te dragen. Wy zeggen dat dit zoo was, hoewel Sabellikus de achting dezer maete (1) Aug. cap. 24.

[R] Zie Turnebus Adverſ. Lib. XXIV. c. 12. en Vegetius De Re Militari Lib. II. cap. 7. En Salmaſius ad Solinum, p. 481. & 482.

[S] L. I. c. de metatis Lib. XII.

[T] Een miſſlag: Suetonius zegt door de Kapiteins; gelyk terſtont zal blyken.

[V] Gelyk de gaffel of mik was, die de Slaven op den hals droegen als ze 't hadden verkorven, en waer aen hunne handen waren uitgerekt en vaſtgebonden, moetende daer mede langs de buurt gaen, en hun misdryf belyden en andere van diergelyk quaet afmanen: gelyk ons Donatus leert over Terentius (2): welke ſtraffe tot een zeer grote ſchande ſtrekte, en van die uitwerkinge was, dat niemant, die den ſlaef zo had opgeſchikt gezien, naderhant hem geloofde, en hy de *gaffeldrager* wiert genoemt: gelyk Plutarchus aentekent (3): zynde die gaffel of mik niet anders als het hout, dat den diſſelboom der wagens ophielt, dat ze niet neerzakten, het welk by de Romeinen om zyne gedaente *furca*, dat is: de *gaffel* of *mik* wierde genoemt; welk gereetſchap daerom zo ſchandelyk ſchynt geweeſt te zyn, om dat zo een menſch eenigzins de gedaente vertoonde van eenen gekruiſten, wiens armen aen het hout der ſtraffe wierden uitgerekt, zo dat men met zodanige manier van ſtraffen ſcheen te willen zeggen, dat zoo 'n Slaef de kruisdoot waerdig was. Maer zodanig was de ſtraffe der *Decempeda* niet, en niemant konde aen dat gereedtſchap zelf iets zien, waer aen hy een misdaet beſpeurde van den drager; zo dat het geen ſchande in zich zelf te kennen gaf, maer echter een ſtraffe was die iemant om ſchandes wille wierde opgelecht, beduidende dezelve eene vermindering van rang, gelyk Zaratino hier, hoewel enigſins onduidelyk, en met een kleinen miſſlag, opgeeft. Namentlyk in den Romeinſchen krygsdienſt had elk zyn rang en trap, na dat hy zich braef gequeten hadde of niet. Nieuwe Soldaten die eerſt aenquamen, en nog niets dapperlyk hadden kunnen uitrichten, waren van den onderſten rang, en moeſten allerlei werk doen, dat tot den dienſt behoorde, en daer onder ſoldaten vry van waren, en wierden van hunne Kolonels en Kapiteins gebruikt byna als ſlaven: en die was het dan hun poſt ook om met de *Decempeda* te lopen, en andere gereedſchappen te dragen. Wanneer nu Suetonius de verſcheide ſtraffen optelt, die Auguſtus gebruikt heeft in de krygstucht, om de zelve liever door ſchande, als door hardigheid op te richten en ſtaende te houden, zo zegt hy onder anderen, dat hy de Kapiteins (niet de Soldaten) welke eenigen miſſlag hadden begaen, die de doot niet verdiende, op verſcheide wyzen hadde geſtraft, latende hen een gehelen dag ſtaen voor des Generaels tente, zomtyts zonder krygsrok in hun kamiſool en zonder gordel, zomtyts met *Decempedaes*, zomtyts zoden dragende; welke twe laetſte zaken een geweldige vermindering van rang betekende: als of hen verweten wiert, dat ze waerdig waren van Kapiteinen te worden vernedert tot de allergeringſte ſoort van ſoldaten, die men tot het dragen der *Decempedaes* en 't aenbrengen van zoden gebruikte. Meer diergelyke krygsſtraffen van ſchande by de Romeinen en andere volkeren, zie in de aentekeningen van Torrentius en Caſaubonus over die plaets van Suetonius, en by Lipſius de Militia Rom. Lib. V. cap. 18. en Godeſcalcus Stewechius over Vegetius, *de Re Milit. Lib. III. cap.* 4. en andere onderzoekers der Outheit, die over den Romeinſchen Krygsdienſt hebben geſchreven.

(2) Andr. Act. 3. ſc. 5. v. 12.

(3) In Coriol.

buiten reden [W] verkleint, en ſtaende houden wil, dat ze alleen den werklieden en niet den Hooftmannen paſt: juiſt alsof de leſtgenoemden geene bouwkunde tot het ſtichten van Sterktens, en geene kennis der lantmetery tot het meeten der legers hebben moſten. Keizer Hadriaen was, naer Spartianus getuigenis (1), in de *geometri* of lantmeting zeer ervaren, en wert ook voor een' goet boumeeſter gehouden. Hy deed Apollodorus, een leermeeſter in de Boukunſt, dooden, omdat hy, (Hadrianus) eer hy nogh Keizer was, in 't byzyn van Trajanus, zyn gevoelen omtrent iets voorſtellende, door Apollodorus, tot verſmading van zyne (Hadrianus) kunſt, aldus bejegent wiert: *Hou u vry geruſt, en mael wat uilen en aepen* [X], gelyk Dion dit melt. Zoo vint men ook, dat veele Hooftmannen en Krygsoverſten ervaere lantmeters geweeſt zyn. Hannibal, een zeer verſtandigh kenner der krygskunſt, ſtelt by Livius (2), na Alexander den Koning Pirrus boven alle andere Veltoverſten, omdat hy de eerſte is geweeſt, die het afmeten der legerplaetſen heeft geleert, en ook omdat 'er niemant geweeſt is, die beter plaetſen wiſt uit te kiezen, en de poſten te verdeelen. Prokles van Karthago wil ook, naer Pauzanias zeggen (3), dat Pirrus in geluk wel minder dan Alexander was, maer dat hy in het in ſlagorde ſtellen van een heirleger hem veel overtrof. En wat zyne kennis in 't meten, of in 't legeren van een veltheir belangt, daer van ſpreekt Plutarchus in zyn Leven ook. Men ziet wyders by Vegetius (4) dat de Hooftmannen of *Capiteins* zelve de *pertica* in de hant namen, en de grafte maten, die de krygsknechten rontom het legervelt gegraven hadden, om te zien of ze wyt genoeg waren; want ze moſten negen of elf of dertien of zeventien voeten breet zyn, naer het dan tegens den vyant noodigh ſcheen.

(1) In Hadriano cap. 14.

(2) Lib. 35 cap. 14.

(3) Lib. 4. cap. 35.

(4) Lib. 3. cap. 8.

Wat nu voorts het waterpas betreft, dat vint men uitgehouwen in een zeker opſchrift van Knæus Koſſutius omtrent als een groote A, van wiens bovenſten top recht door 't midden tot onder toe een ſtuk loot aen een' draet

[W] Uit het bovengemelde blykt genoeg, dat Sabellicus hier te onrecht wort beriſpt, en dat hy de plaets van Suetonius (want daer over zegt hy dat) zeer wel verklaert: want de *Decempeda* zo te dragen paſte zeker geen Capitein, en daerom liet ze hem Auguſtus ook alleen dragen, niet om enige andere reden. In opzichte van 't ſtichten van ſterktens, en 't gebruik der Decempeda ten goede, ſpreekt Sabellicus niet: en Zaratino heeft hem qualyk begrepen.

[X] Een vry onvoorzichtig en vinnigh zeggen tegen een man van zo veel aenzien, en zo na verwant aen den Keiſer Trajanus, die moei hadde moeten zeggen tegen Ulpia, de Grootmoeder van Hadrianus, zo dat hy maer een half lid verder was als volle Neef. Dewyl hy voorts van dien inborſt was, dat hy zelf in de allergerinſte dingen, dog voor al in geleertheit, wilde uitmunten boven allen, en 'er daerom veele, die hem ergens in overtroffen van kant heeft geholpen uit enkel nydigheid, gelyk Dion duidelyk getuigt, zoo was het geenſins te verwonderen, dat hy een man, die hem in zyne wetenſchap zo gevoelig hadde aengetaſt, deedt ombrengen, toen hy gelegenheid hadde om zig te wreken. Voorzichtiger omtrent dezen Vorſt, na dat hy Keizer was geworden, was het gedrag van den Filoſoof Favorinus, een wys man, en zeer ervaren in de Griekſche en Latynſche talen: welke (5) wanneer over zeker woort, als niet goet zynde, door den Keiſer wierde beriſpt, zo gaf hy het hem gewonnen: waer over als hy naderhant van zyne goede vrienden wierde aengeſproken, als hebbende qualyk gedaen, dat hy zich hadde laten overwinnen in een woort, dat goedt was, en op het voorbeelt van goede Schryvers ſteunde; zo antwoorde Favorinus niet onverſtandig: *Gy hebt ongelyk, myne Vrienden, dat gy niet hebben wilt, dat ik zal geloven dat een man, die dertig legioenen onder zich heeft, geleerder is dan alle anderen.* Had Apollodorus dat geloof ook gehad, hy zoude de gramme wraekzucht van Hadrianus niet hebben ondervonden ten koſten van zyn leven.

(5) Spartianus in Hadr. c. 15

draet hangt. In 't Latyn hiet het *libella* [Y], zynde een woort, dat afkomt van een ander, dat een weegſchael betekent, en zelf zoo veel te zeggen is, by verkleining, als een *weegſchaeltje*, zynde een beelt der gerechtigheit [Z]; want een meeter moet ook de rechtvaerdigheit betrachten, niet zoo zeer in 't maetnemen der gebouwen, als wel in 't meten van landen en andere dingen, en aldus elk het zyne geven; gelyk deswege Cicero [Aa], Lucius Antonius pryſt van dat hy namentlyk een rechtvaerdigh en beſcheiden meter, zoo der bezondere als der Stadts Landeryen, was. Deze gerechtigheit moet dan met billykheit gehanthaeft worden, zoo in alle meetingen van huizen en velden, als in alle andere maeten en gewigten van zaeken die 's levens onderhoudt betreffen, of anders gaet de handel niet recht: ja alle dingen worden verwart, zeit Kaſſiodoor [Bb], indien men de oprechtheit in 't meten met bedrogh vermengt. En opdat het gewigt en de maeten een' ieder bekent zouden zyn, zoo is deze Wet van Keizer Gratianus, door Theodozianus te boek geſtelt, in't licht gekomen [Cc]: *In alle gemeene plaetſen, zullen het gewigt en de maet opentlyk worden opgehangen, opdat dengeenen die bedriegen willen, de magt tot bedriegen benomen worde.* Ook zeit hy (1), *De Stadtvoogt wort gelaſt zorg over gewigt en maet te dragen, opdat de Gemeente geen ſchade lyde.* En Thomas zegt in zyn Prinſebeſtiering (2), *dat het gewigt en de maet noodigh zyn tot onderhouding van 't Gemeenebeſt, omdat de getrouheit in de handelingen daerdoor bewaert wort.* Aldus belaſt Godt zelve ook aen Mozes, Lev. XIX. 35, 36. den volke tot het hanthaven en betrachten der gerechtigheit te vermanen; het zelve wetten van de natuurlyke rechtmatigheit voorſtellende, met te zeggen, *Gy zult geen onrecht doen in 't gerichte, met d' elle, met het gewichte, of met de maete. Gy zult eene rechte waeg hebben, rechte weegſteenen, een recht Epha en een recht Hin.* En de Biſſchop Simanka zeit [Dd], in overeenkomſt met Thomas, *Daerom moeten de Koningen de gewigten en maeten hunnen onderdanen overleveren, opdat ze hunnen handel oprecht mogen dryven.*

(1) Lib. 12 tit. 2.
(2) Lib. 2, cap. 14.

Deze beeltenis behoeft dan niet alleen op de maetneming van landen en gebouwen gepaſt te worden, maer ſtrekt zich ook uit tot de meeting der zeden en tot de beſtiering van ons zelven. En zeker, het is eene treflyke zaek zich zelven, by manier van zeggen, hieromtrent net te meten. *Houdt de maet, want die is het beſte in alle dingen*, zeit Heziodus [Ee]. In dezen zin, maer oneigentlyk, komt de voetmaet by dit beelt ook niet ten onpas,

[Y] De vinding daer van ſchryft Plinius toe aen Theodorus van Samus, *Hiſt. Nat. Lib. VII. c. 56.*

[Z] Zie het beelt der Gerechtigheit *aenmerking C.* en 't eerſte beelt der Billykheit *aenmerking F.*

[Aa] Philip. 13: cap. 18. *Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquiſſimus agri privati & publici Decempedator.*

[Bb] Lib. I. cap. 10. *Conſtet populis pondus ac menſura probabilis: quia cuncta turbantur, ſi integritas fraudibus miſceatur.*

[Cc] Lib. XII. Tit. 6. *In ſingulis ſtationibus & menſuræ & pondera publice collocentur, ut fraudare cupientibus fraudandi adimant poteſtatem.*

[Dd] *Ergo reges pondera & menſuras tradere debent populis ſibi ſubjectis, ut recte ſe in Commerciis habeant.*

[Ee] Oper. & Dier. v. 694. Μέτρα Φυλάσσεσθαι Καιρος δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστος. Dog deze woorden, hebben genoegzaem een anderen zin. *De maet is 't allerbeſte*, was ook de ſpreuk van Kleobulus, een der zeven Wyzen, by Auſonius in *Ludo Septem Sapient. extr. Menſuram optimum, ait. Cleobulus Lindius, in re.*

want Sotades, een zeer out Poëet onder de Grieken, zeide weleer, *Zyt zedigh: acht dat voor een gave van Godt. De waerachtige zedigheit nu zult gy bezitten, indien gy u met uw' eigen voet en met uw eige maet meet.* Horatius, dit navolgende, ſpreekt in 't leſte van den VII Brief des I Boeks ook zoo [Ff]. *'t Is billyk*, zeit hy, *dat zich ieder met zyn eige maet en voet meete.* En waerlyk, het paſt, dat men zich zelven en zyn vermogen ter deeg meete, en dat zich niemant grooter maeke dan hy is, en zich door windige inbeeldingen niet werpe in dingen, daer hy met eere niet weder uit weet te komen; maer volgens de rechte maet zulke voorneme, die hy uitvoeren kan.

De tienvoetſche maet, *decempeda* geheten, waermede het lant gemeten wert, om te weten hoe veel het zelve waerdigh was, kan dus beduiden, dat de menſch de grootheit zyns vermogens moet afmeten, en zynen ſtok [Gg] niet verder zetten, gelyk men zeit, dan hy ſpringen kan; zulx dat de teering naer de nering geſchikt, en alles wat overtolligh is, afgeſneden worde. Hierop paſt dit ſpreekwoort van Perſius [Hh], *Leeft zoo verre uw eigen maeiſel ſtrekt*, dat is te zeggen, laet uw verteeren niet boven uwe inkomſten gaen [Ii]: eene gelykenis, genomen van den lantbou, in welken men de onkoſten en het inkomen, die men van de landen heeft, als meet; en het kan niet lang goet gaen, daer de onkoſten het gewin overtreffen.

De winkelhaek of hoekmaet, waermede men de hoeken afpaſt en vergelykt, geeft te kennen, dat wy ook zoo, met de hoekmaet (om zoo te ſpreken) der reden de hoeken onzer uitgift en inkomſt moeten vergelyken, en zoo wel 't eene als 't andere afmeten; gelyk ook met den paſſer de ruimte van onzen eigen mont, naer Juvenaels onderwys in 't XI Schimpdicht v. 37, 't geen door den Heer Pieter Nuits aldus naergerymt, en op onze tyden gepaſt is (Kk):

Eer gy u ſtelt ten ſprong wil uwen polsſtok meeten.
Te wikken eer men waegt heeft niemant oit geſpeten.

(Juvenael zeit, *Elk moet de maet van zynen mont kennen, en daerop letten in de grootſte en kleinſte zaeken*, enz.)

't Zy zaeken van belang, 't zy van geringer ſlach,
Men moet eerſt weten waer men door en over magh:
Zelfs in een viſchmarktsgang. 't zyn loſſe jongelingen,
Die willen blanke baers met ſpierings gelt bedingen.

Wat

[Ff] *Metri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt.*

[Gg] Zo zegt Arioſto.

Poiche io l'havrò miſurata, la pertica
Mi dirà, quanto ella val, fino a un picciolo.

[Hh] Sat. 6. v. 25. *Meſſe tenus propria vive*, zie Eraſmus *Chil. 1. Cent. 7. ad* 88. *&* 89.

[Ii] Horat. Lib. II. Sat. 3. v. 323. . . *Deſine cultum*
Majorem cenſu.

[Kk] Buccæ

Noſcenda eſt menſura ſuæ, ſpectandaque rebus
In ſummis minimiſque, etiam quum piſcis emetur.
Ne Mullum cupias, quum ſit tibi Gobio tantum
In loculis. Quis enim te deficiente crumena,
Et creſcente gula manet exitus, ære paterno
Ac rebus merſis in ventrem, fœnoris atque
Argenti gravis & pecorum agrorumque capacem?
Talibus a dominis poſt cuncta noviſſimus exit
Annulus, & digito mendicat Pollio nudo.

Wat eind toch meent gy dat voor hem te wachten ſtaet,
Wiens beurs ſtaêg ledigh is, en keelgat noit verzaet?
Geen ander, als dat hy zal zien in korte ſtonden
Met leet, hoe dat zyn keel verzwolgen en verſlonden
Heeft al zyn zilver, gout, gemunt en ongemunt,
Have, erf, en al het geen hem Besje had gegunt;
Ja zelfs den wapenring, van Grotevaêr geſchonken,
Door zyn zwelggragen hals tot in den buik verzonken.

In dat Schimpdicht geeft Juvenalis te verſtaen, dat men niet onmatigh en quiſtend zyn moet in 't kopen, en overdadigh doorbrengen in gaſtmaelen en banketten, waerop niet anders dan de uiterſte elende te verwachten is. Dit geeft ook het waterpas, recht in 't loot hangende, bedektelyk te kennen, namentlyk dat alles door het waterpas der reden, om zoo te ſpreken, in zynen evenaer (*balans*) moet worden gehouden, en wy onze werken daerdoor recht, gelyk, en effen moeten doen zyn, en onzen ſtaet en gelegentheit wel meeten. En gelyk men met het pasloot de rechtheit der hoogten afmeet, zoo dienen wy ook, met het pasloot van ons vernuft en oordeel, de hoogte onzer gedachten af te peilen, ten einde men geene kaſteelen in de lucht bouwe; want *wat buiten de maet treet, ſtaet op een onzekere plaets te wankelen*, zeit Seneka in zynen Edipus [Ll]. En waerlyk het overtreden der maete maekt alles zeer los en duurloos; doch daer ze waergenomen wort, ſtaet in tegendeel alles vaſt en beſtendigh: en als de gedachten van gewigtige zaeken door de rechte maet bepaelt worden, ſtaen ze vaſt en pal tegens allen laſt [Mm]. Laet elk dan de maet der reden by hem maken te hebben, al zynen handel meeten, en zich daer behoorlyk naer richten, om aldus in dit leven langs alle rechte en billyke wegen zonder hinder te wandelen.

[Ll] V. 909.
Quicquid exceſſit modum,
Pendet inſtabili loco.

[Mm] Martialis:
Qui ſua metitur pondera, ferre poteſt.
Dat is: *Die zyn laſt wel meet, kan hem dragen.*

MIDDELMATIGHEIT.

EEne Vrou, houdende met de rechte hant eenen leeu die met een keten gebonden, en met de ſlinke een lam dat aen een ſlecht en dun bantje vaſt is.

Door deze twee uiterſte einden wort de al te groote gevoeligheit [A] en de al te groote verdraegzaemheit [B] te kennen gegeven. En dewyl de beeltenis den middelwegh houdt tuſſchen deze twee uiterſten van wreetheit en zachtmoedigheit, (onder welke wy hier ook willen begrepen hebben alle andere uiterſten in allerlei geſteltheden des gemoets) zoo dient zy ons tot een bequaem zinnebeelt der middelmatigheit, die wy in allen onzen handel behooren waer te nemen, opdat de zelve den naem van deugt verkryge, en lofwaerdigh zy.

[A] Die door den Leeuw wort vertoont, zynde een beelt van Grammoedigheit en wraekzucht, gelyk Piërius aenwyſt, *Hierogl. Lib. I. cap. 9. & c. 17.*

[B] Verbeelt door 't Lam, gelyk bekent is. Zie den zelven Piërius *Hierogl. Lib. X. cap. 21.*

ANDERS.

OOk eene Vrou, maer die zeer ſchoon is [A], en in blinkende klederen. Zy heeft vleugels aen de ſchouders, en heft 'er zich mede van den gront op. Met de eene hant wyſt ze naer de aerde, met de andere naer den hemel toe [B], en deze ſpreuk ſtaet by haer: *Medio tutiſſimus ibis*, dat is, *In't midden zult gy veiligſt gaen.*

[A] De ſchoonheit des lichaems betekent de voortreffelykheit der Deugden: gelyk nu al dikwils is gezegt. Het zelve beduiden ook haere blinkende klederen.

[B] Zo dat ze midden tuſſchen beide vliegt: want tot geen ander einde worden haer hier de vleugels gegeven, als op dat men ze zoude kunnen plaetſen midden tuſſchen hemel en aerde: te kennen gevende, dat, gelyk zich al te laeg te houden aen de aerde, dat

is,

is, zich zelven te veel neder te werpen tot een ſlechte en geringe wyze van leven, waer in men dikwils met de wateren, om zo te ſpreken, van verachtinge wort overſtelpt en verdronken, nadelig en ſomtyts verderflyk is; alzo te hoog te vliegen, dat is, zich te verheffen boven zynen ſtaet en op te klimmen tot den hoogſten trap van aenzien, daer men op een gladde plaets en bloot ſtaet voor de pylen van nydt en afgunſt, gevaer en veeltyds 't verderf is onderworpen. Hy heeft het oog buiten twyfel op de fabel van Dedalus en Ikarus, die te bekent is dan dat wyze hier zouden behoeven te verhalen. De ſpreuk, hier bygevoegt, is genomen uit de woorden van Febus, waer mede hy by Ovidius zynen zoon Faëthon vermaent den middelweg te houden met den zonnewagen. Zie het volgende beelt. By dit beelt komt ook heel wel te pas de leſſe van Dedalus zelf, die hy Ikarus geeft by Ovidius: *Met. Lib. VIII. v.* 203.

Medioque ut limite curras,
Icare, ait, moneo: ne, ſi demiſſior ibis,
Unda gravet pennas; ſi celſior, ignis adurat.
Inter utrumque vola,

Dat is, naer Vondels vertaling:

Och Ikarus, gedenk den middelweg te houden:
Indienge lager daelde op zee, de baren zouden
Uw ſchacht bevochtigen: en ryſtge aen 's hemels as,
Het ſteken van de zon om hoog zal 't weeke waſch
Verſmilten: hierom vlieg in 't midden, ſchuw voor 't blaken.

Het gevaer van een hogen ſtaet beſchryft Ovidius zeer treffelyk in het vierde gedicht van het derde boek zyner Treurzangen, dat men kan nalezen.

MIDDEN.

DIt wort vertoont als een Man op 't beſt van zyn leven, en ſtaende in geeſtigen ſtant op eenen aerdbol (*globe*). Hy heeft een' gouden mantel om 't lyf, en eenen lauwerkrans op 't hooft. In de rechte hant houdt hy, op een zeer bevallige wys, eenen kring (*cirkel*) die in twee even groote halfronden gedeelt is. Met den voorſten vinger der ſlinke hant wyſt hy op zynen navel, en heeft een zon linirecht boven zyn hooft.

Men verſtaet door het *midden* voornamentlyk twee dingen. Want voor-eerſt beduit het de middelmatigheit der dingen tuſſchen te veel en te weinigh, zulx dat ze aen d' eene noch d' andere zyde uitſpatten [A]. Ten tweden betekent het dat deel, 't geen zyn plaets in een gelykmatigen afſtant van de uiterſte deelen heeft, gelyk het middelpunt of *centrum* in eenen kring, waerin alle de linien, die naer de *circumferentie* of omloop getrokken worden, onder malkander, volgens Euklides (1) ſtelling, gelyk zyn moeten: en Ariſtoteles zeit in zyn Zedekunſt (2), *dit noem ik het midden, dat even verre van beide de uiterſte einden afgeſcheiden is.*

(1) Lib. 3. Diſt. 4.
(2) Lib. 2. cap. 6.

Om dit wel af te beelden, zoo wort hy in 't bloeienſte van zyn' levenstyt vertoont; omdat deze oudde het midden onzer jaren is; waerin de kracht en wakkerheit van alle gaven des lichaems en gemoets te vinden zyn. Des lichaems, omdat het *temperament* of de gematigtheit alsdan in zyn meeſte kracht is: des gemoets, vermits de menſch in deze oudde de vier ſchoone deugden, die door de reden beſtiert worden, te weten de ſterkheit, de wysheit, de matigheit, en de gerechtigheit weet te oefenen; zynde hy dan tot de volle kennis der zelve gekomen.

Het beelt ſtaet op een *globe* (bol) des aerdryks, omdat de aerde het *centrum* of de middelſtip van het geheele Al, wegens haere zwaerheit, is, daer het van komt, dat ze altyt de laegſte plaets, dat is, de plaets die wytſt van den hemel af is, zockt, en die ze eens ingenomen hebbende, natuurlyker wyze, noit kan verlaten, gelyk dit Manilius in zyne Gedichten [B] melt. Joannes de Sakroboskos leert het zelve ook klaer in 't eerſte ſtuk van zyn *Sphæra* in 't achtſte hooftſtuk. *Dat het aerdryk*, zeit hy, *in 't midden van 't geheel Al onbeweeglyk blyft, en van zyne rechtlynige beweeging ruſt, zulks wort uit zyne zwaerwigtigheit bewezen. Want al wat zwaer is, daelt van natuure naer het* centrum *toe. Het* centrum *is een ſtip in 't midden van 't geheel Al. Het aertryk derhalve wort, omdat het zwaer is, naer dat ſtip toe bewogen, opdat het aldaer zyne natuurlyke ruſt geniete.*

De

[A] Dat is dan de Middelmaet, die de ſtoffe is geweeſt der twe vorige beelden. De *Middelmaet*, zegt Ariſtoteles (3) *is een deugt, naſpeurende 't geene 't midden is tuſſchen twe ondeugden, waer van de eene beſtaet in te veel, en de andere in te weinig.* En Martiael, *Epigr. Lib. I.*

(3) Ethic. Lib. 2. cap. 9.

Illud quod medium eſt inter utrumque proba.

Dat is:

Keur dat voor goed, 't welk midden tuſſchen beiden is.

[B] Met deze woorden, *Aſtron. Lib. I. v.* 160.

Nec vero tibi Natura admiranda videri
Pendentis terræ debet, quum pendeat ipſe
Mundus, & in nullo ponat veſtigia fundo:
Quod patet ex ipſo motu, curſuque volantis:
Quum ſuſpenſus eat Phœbus, curſumque reflectat,
Huc illuc, agiles & ſervet & æthere metas:
Quum Luna & ſtellæ volitent per inania mundi.
Terra quoque aërias leges imirata pedendit.
Eſt igitur Tellus mediam ſortita Cavernam
Aëris, & toto pariter ſuſpenſa profundo;
Nec patulas diſtenta plagas, ſed condita in orbem
Undique ſurgentem pariter, pariterque cadentem.
Hæc eſt Naturæ facies.

Zie ook Eraſmus in zyne Samenſpraek, genaemt *Problema.*

De gouden mantel en de lauwerkroon beduiden de volmaektheit [C], gelyk dikwyls gezeit is, en ook de waerdy der deugt, welke beſtaet in het houden van de Middelmaet. Heziodus zagh hierop, als hy zeide, *dat de helft meer is dan 't geheel:* en Plato [D] is dit met hem eens; want de volmaektheit vintmen in 't midden, niet in 't geheel, vermits dat de uiterſte einden, die dikwyls ſchandelyk en nadeeligh zyn, ook in zich ſluit. Het gout kan hier ook 't Midden beduiden, omdat, de kleine werelt, dat is, de menſch met de groote werelt vergeleken wordende, de Paracelziſten zeggen, dat, om zoo te ſpreken, de harſens het zilver, en 't hart het gout is; welk hart, naer 't verklaren der Ontleders, in 't midden van 's menſchen borſt zyn plaets heeft, en uit het welke, als zynde de bron des levens, alle lichaemlyke volmaektheit en *Symmetrie* of gelykmatigheit voortkomt; gelyk ook het hart, volgens Ariſtoteles zeggen, 't allereerſte is, dat leeft, en 't allerleſte, dat ſterft.

Hy houdt in de rechte hant eenen Kring, die net in tween gedeelt is, om den *Æquinoctiaelcirkel* of *Evenaer* te vertoonen, die de *Sphæra* in twee gelyke deelen doorſnyt, zynde recht midden tuſſchen de *polen* (aspunten) der werelt, en even verre van die beide afſtaende. Deze Cirkel wort wederom tweemael doorſneden van twee andere cirkels, bekent onder den naem van *Coluren*: welker eenen men noemt *Colurus Solſtitialis*, of *den Coluur des Zonneſtants:* omdat deze Coluur den Zodiak of Dierenkring (die door de Coluren ſcheef hoekigh wort doorſneden, gelyk de Evenaer recht hoekigh, het welk de coluren malkanderen ook doen in beide de aspunten der werelt) doorſnyt in 't begin van *Cancer* of den Kreeft, en nogh eens in *Capricornus* of den Steenbok; daer de twee Zonneſtanden gemaekt worden. Want als de Zon ons *Zenith*, dat is het punt des hemels 't geen recht boven ons hooft ſtaet, zoo veel naderende als ze kan, nu is gekomen tot het begin van den Kreeft,

[C] Zie van het Goud het twede beelt der Eeuwigheit, *aenmerking H.* en het derde der Edelheit, *aenmerking B.* en van den Laurierkrans, *aenmerking D. en E.* over de Dichtkunſt. En voeg'er by onze *aenmerking D.* over 't eerſte, en *A.* over 't zevende Beelt der Eeuwigheit.

[D] Laet ons hooren; hoe die deze woorden van Heziodus uitlegt (1). *Komt het daer by toe*, zegt hy, *dat ze niet begrypen, dat Hiziodus zeer wel gezegt heeft*, dat de helft *dikwils* meer is dan het geheel? *nademael het geheel te ontfangen nadelig; en de helft middelmatig is. Het middelmatige nu heeft hy voor meer geſchat dan het onmatige, en alzo het beſte meer dan het ſlimſte.* Al wie met de helft te vreden is, die blyft ſtaen, als hy gekomen is tot aen 't midden: maar in tegendeel al wie voortſtapt tot het geheel toe, die treedt de middelmaet over, en moet nootzakelyk tot het uiterſte komen. Een Tiran, die zyne onderdanen met onmatige ſchattinge, en zo genaemde vrywillige giften uitput, maekt zich wel meeſter van alles wat zy hebben, en krygt zo doende wel het geheel; doch echter minder, dan een rechtvaerdig Vorſt, die zich vergenoegt met de helft: want deze laet zyne onderdanen in ſtaet om altyt te kunnen geven: geene maekt ze op een mael zo naekt, dat 'er naderhant niets meer van te halen is. Dat de mening van Heziodus op iets diergelyks uitkomt, blykt genoegzaem uit den ſamenhang van zyne woorden zelfs, die dusdanig is: *Voormaels*, zegt hy tegen Perſa, *wanneer wy de erfeniſſe deelden, haelde gy veele dingen onrechtvaerdig na u, op uwe zyde trekkende de Vorſten, die verſlinders zyn van geſchenken, en daerom zulke geſchillen gaern willen beſliſſen, zo dwaes zynde dat ze niet zien, dat de helft meer is dan het geheel.* Neem van enig lantgoet alles weg: kap bomen om, breek het huis af, verkoop het met al het boeren gereetſchap en met al het vee; dan hebt gy het geheel: maer zie eens, of je meer zult hebben, dan of je u vergenoegt had met de jaerlykſche inkomſten. Men zie Klerikus en andere uitleggers over Heziodus, en vooral onzen Eraſmus *Chil.* 1 *Cent.* 9. *Ad.* 96. die deze ſpreuk, gelyk doorgaens andere, heerlyk verhandelt.

(1) De Legib. Lib. 3. Vide & de Rep. Lib. 5. & de Legib. Lib. 6.

dan ſtaet ze, [E] en kan niet hoger opklimmen, en maekt aldus het *Solſtitium æſtivum* of den Zomerzonneſtant: en daerna weder zoo verre haer mooglyk is van ons Zenith afwykende, en aen't begin van *Capricornus* of den Steenbok komende, en niet verder kunnende, ſtaet ze wederom en brengt het *Solſtitium hyberum* of den Winterzonneſtant uit. Den anderen der twee genoemde Cirkels noemt men *Colurus Æquinoctialis* of den *coluur der Nachtevening*: omdat, wanneer de Zon hem paſſeert, hetwelke tweemael des jaers geſchiet, namentlyk in't begin van *Aries* of den *Ram*, en *Libra* of de *Weegſchael* zy dan de Nachteveningen veroorzaekt, dat is, dagh en nacht even lang maekt, in de Lente, wanneer zy is in Aries, en in den Herſt, als ze is in Libra: en daerom wort de Equinoctiaelcirkel genoemt den Æquator of Evenaer, te weten omdat de Zon dan door den gezeiden Colurus, ter plaetſe daer hy door den æquator ſchiet, paſſerende, dagh en nacht, gelyk gezeit is, even lang, namentlyk elk van twaelf uuren [F] doet zyn. Men noemt den zelven *Cirkel* ook de *gordel* van het *primum mobile*, om dat hy het *primum mobile* in twee gelyke helften, op de manier als een gordel, verdeelt.

Met den voorſten vinger der ſlinke hant, wyſt het beelt op zynen navel, omdat Piërius Valerianus [G] den navel recht in 't midden van 't ganſche lichaem des menſchen zeit te zyn; het geen zou blyken, het zy men, armen en beenen uitgeſtrekt zynde, een cirkel [H] om hem trok, het zy men zich hem verbeelde als in de figuur van een vierkant gemaekt. Piërius zegt zulx met reden, want de allerbeſte *Anatomici* (Ontleders) getuigen het, als Vaſſæus in zyn eerſte Anatomiſche Tafel; Pomponius Gaurikus, *De Hominis Symmetria;* Galenus, *Lib. XV. De uſu Part. Hum. Corp. cap.* 4, en andere. De leſtgenoemde, *Lib. de Placit. Hippocr. & Plat. cap.* 4, onderzoekende of 't hart, dan of de navel 't middelſte des lichaems zy, zeit dat het hart het midden der borſt, en de navel het midden van 't geheele lichaem is.

Men ſchildert een zon draetrecht boven 't hooft der beeltenis, om den middagh in onzen *Horizont* (gezigtring) te vertoonen; want als de zon onze middaglini paſſeert, maekt ze ons, wy zyn waer wy [I] zyn, en in welk

[E] Begryp dit niet als of de zon in der daedt ſtil ſtaet, die in een geduurige beweging is, (wy ſpreken hier niet in opzichte van het geſchil of de zon loopt en de werelt ſtil ſtaet, dan of in tegendeel de zon ſtil ſtaet en de werelt loopt: maer moeten echter dat hemellicht hier aenmerken als lopende: want anderſins zal het zo wel ten opzichte van 't eene teken des Dierenkrings ſtilſtaen als ten opzichte van 't andere) maer om dat zy ſchynt ſtil te ſtaen, uit oorzake, dat als zy aen 't begin van den *Kreeft* of *Steenbok* gekomen is, de dagen en nachten zo niet af-of toenemen, dat men het zelve kan zien.

[F] De Hemeltekenen, waer in de Zonneſtanden en Nachteveningen vallen, worden kortelyk in dit versje van twe Regels begrepen.

Hæc duo ſolſtitium faciunt, Cancer, Capricornus:
Sed noctes æquant Aries & Libra diebus.

Dat is: *De Kreeft en Steenbok maken de Zonneſtanden; maer de Ram en Weegſchael doen de nachten zo lang zyn als de dagen.*

[G] Hierogl. *Lib. XXXIV. cap.* 38. Andere hebben het middelſte van den menſch geſtelt te zyn het onderdeel des buiks, daer de Teelleden zyn. *Pier. ibid.*

(1) Hier. & Embl. Med. 8. 3. [H] Ludovicus Caſanova getuigt (1) dat de ondervinge hem zelf zulks heeft doen zien, zo dat de navel net het *centrum* of middelpunt wiert van den Cirkel.

[I] Begryp, dat 'er op wat plaets van de wereld gy ook zyn moogt, een lini getrokken is van het eene aſpunt recht over uw hooft tot het andere aſpunt, en dat is dan de middaglyn: om dat, zo ras de zon tot die lyn komt, het voor u middag zal zyn. Zo me-

welk een' tyt van 't jaer het ook valle, altyt den middagh; ſcheidende die lini den hemel in twee deelen. De zon ſtrekt wyders tot een zeer goet beelt van het Midden, omdat ze in 't midden van al de Dwaelſtarren ſtaet, gelyk Ptolomæus *Dict. V. cap.* 15. zegt; en Albertegnio *cap.* 50, met veele redenen bewyſt; vaſtſtellende, dat de Zon boven de Maen, Merkurius en Venus, en onder Saturnus, Jupiter en Mars ſtaet, het welk ook zyn reden heeft; want zy aldus de middelplaets houdende, verſtrekt een regel en richtſnoer der andere Planeten of Dwaelſtarren, doch op verſcheide wyzen. Want Mars, Jupiter en Saturnus komen, ter oorzaeke van hunnen [K] Bykring (Epicyclus,) in beweging met de Zon overeen. Maer de Maen, Merkurius en Venus ſchikken zich in beweging naer de Zon met hunne cirkels. En dit is de eene reden waerom de zon in 't midden ſtaet; namentlyk om de andere twee verſcheide bewegingen overeen te brengen. Albumazar brengt een andere reden hiervan by, zeggende, dat Godt de zon niet boven Saturnus geplaetſt heeft, omdat zy, van wege haer' grooten afſtant, op de laegſte dingen niet zoude hebben kunnen werken, en het aerdryk aldus kout zoude gebleven zyn: en indien hy ze pas boven de maen geſtelt had, zoo zou haere beweging van 't ooſten tot het weſten al te langkzaem geweeſt hebben; en al de benedenſte dingen zouden, door haere te dichte nabyheit aen 't aerdryk, verbrant zyn geworden. Zy dan nu in 't midden der Planeten ſtaende, maekt al haere werkingen gematigt. Febus vermaent hierom by Nazo, zynen zoon Faëton, die nu gereed ſtont om op den zonnewagen te ſtygen, den middelwegh te houden, met deze woorden: Met. Lib. 2. v. 136.

Altius egreſſus cœleſtia tecta cremabis;
Inferius, terras: medio tutiſſimus ibis.

Dat is, volgens de vertaling des grooten Agrippyners,

Ryd gy te hoog aen d' as,
Dan zou de hemel licht in lichten brant geraken,
En ryd ge veel te laeg, gy zult het aertryk blaken:
De middelwegh is ver het veiligſte: hou maet.

Men kan om deze reden ook zeggen, dat de zon Koningin, en als het Hart van al de andere Dwaelſtarren, is. En gelyk een Koning in 't midden van [L] zyn ryk doorgaens zyn zetel heeft, en het hart in 't midden des lichaems is geſtelt, opdat ze, d'een zyne onderdanen, en 't ander al de andere leden, te baet zyn zouden; aldus, zoo men zich de zeven Planeten als een' gemeenen Staet verbeeldde, zou men de zon tot Koningin van hun alle, gelyk zy ook is, kunnen kroonen, en maken Saturnus, wegens zynen ouderdom, Raetsheer; Jupiter, ten aenzien zyner grootmoedigheit, Rechter; Mars Hooftman des oorlogs; Venus, aengemerkt als eene Huismoeder, Rentmeeſteres van alle de Ryksgoederen; Merkurius Geheimſchryver en Kanſelier [M]; en ten leſten de Maen Ryxgezante, om-

menigmael gy nu van plaets verandert, en van die rechte ſtreek, die 'er van het eene aspunt tot het andere zuid- en noortwaerts over u heen gaet, ooſt- of weſtwaerts afwykt, zo hebt gy wederom een andere meridiaen of middaglyn: zo dat men byna oneindige middaglynen kan begrypen, hoewel de wereltbeſchryvers die gemakshalven alleenlyk tot hondert en tachtig bepalen.

[K] Zie Johannes de Sacro Boſco *de Sphæra part.* 4. *cap.* 1.

[L] Zie onze *aentekening A.* over het beelt Heerſchappy, *bladz.* 8.

[M] Om dat hy by de Heidenen is gehouden voor den God der welſprekentheit, den uitvinder der Verbonden, en verwekker van Vrede en Eendracht: ook voor den God der Dievery, welke kunſt behendig en in 't geheim dient verricht.

dat ze, door de ſnelheit haerer beweging van 't ooſten naer 't weſten, maendelyx alles omlopende, haer Koningin in het gezeide ampt kan dienen. Eindelyk ſtaet de zon in 't midden, opdat ze, als de bron en geeffter des lichts, haeren glans en klaerheit te beter aen de andere Planeten zou kunnen mededeelen.

MILDHEIT.

EEne Vrou wiens oogen een weinigh hol ſtaen. Zy heeft een vierkant voorhooft, en een kromachtigen neus, op de wys van een' arentsbek. Een wit kleet heeft ze aen 't lyf, een' arent op 't hooft, en in de rechte hant een' paſſer, mitsgaders een' omgekeerden overvloetshoorn, uit welken edele ſteenen, gelt, goude ketens en andere koſtelykheden vallen. In de andere hant houdt ze een' hoorn van overvloet, gevult met bloemen en vruchten. Men zou haer ook een' dobbelſteen in d' eene hant kunnen geven.

De mildheit is eene middelmatigheit in het uitdeelen met een deugdige en gematigde geſteltheit des gemoets.

Zy wort holachtigh van oogen, en vierkant van voorhooft geſchildert, om haer hierin naer den leeu te doen zweemen, die het mildſte [A] onder

(1) Hiſt. Anim Part. 1. c. 6. p. 81.
(2) In de Geheugeniſſe van ontfange weldaden, I D. b. 433.
(3) Lib. 2. Fab. 1.
(4) Lib. 1. Fab. 5.

[A] Waer uit dit blykt, weet ik niet. Want hoewel Franzius zegt (1), dat de Leeuw gewoon is iets van zynen roof over te laten aen andere beeſten, zulks weet ik niet, of op genoegzaem bewys ſteunt. Want wat belangt het geene te voren (2) van den Leeuw, die Androklus met zynen prooi voede, is verhaelt, zulks is een byzonder voorval van dankbaerheit in een beeſt, maer geenſins een bewys van de natuur van alle Leeuwen. By Fedrus (3) deelt de Leeuw wel een ſtuk van een geveld rund mede aen eenen Reiziger: maer dat de ſchryver in die fabel niet gezien heeft op den aert der Leeuwen, blykt uit een andere (4), daer de Leeuw met de Koe, Geit, en 't Schaep op de jacht zynde geweeſt, de deelen van haer allen na zich alleen ſleept: en by Eſopus verſcheurt hy den Ezel, om dat hy voor zich zelven zoo 'n groot aendeel van de vangſt leide als voor den Leeuw. Dat waeren zeker geen tekens van miltheit. Maer om ons van de fabelen

der al de onredelyke dieren is. En dat men haer' neus naer den bek eens arents doet gelyken, geſchiet omdat die voor den mildſten aller vogelen bekent ſtaet; gelyk zy ook deswege zyn beeltenis op haer hooft draegt, om teffens hierdoor te betoonen, dat de mildheit niet in een gevalligh uitdeelen van goederen, maer alleen in eene gemoetsgeſteltenis, die zich iemant heeft eigen gemaekt, en in een overleg des verſtants [B] beſtaet, gelyk alle andere deugden. Plinius [C] zeit dat de arent in het rooven op eenige dieren, zoo zeer niet zorgt om zynen vreetluſt te boeten, of dat hy altyt een deel voor andere vogels overlaet; zich verblydende in het zien, dat door zyn vlyt veele onderhouden worden.

De twee volle hoorns [D] beduiden, dat de overvloet des rykdoms het rechte middel is, om iemant tot den heerlyken lof der mildheit, die naer het vermogen haeres oefenaers gepaſt, en met een edel gemoet verzelt wort, te doen komen.

Het witte kleet [E] wil zeggen, dat, gelyk deze verf eenvoudigh en zuiver, en zonder kunſt gemaekt is, aldus de mildheit ook zonder inzigt op eigenbaet wezen moet.

De paſſer leert, dat men de mildheit naer de rykdommen die men bezit, en naer de verdienſten der perſoonen daer men ze aen beſteden wil, moet afmeten.

Indien'er een dobbelſteen [F] by het beelt gevoegt wort, zal die aen-

fabelen te keeren tot de Natuurkenners, Plinius (1) ſchryft hem een bovenmate groote gulzigheit toe, waer mede gantſch niet gepaert kan gaen de mildadigheit: en hoe verre zich de vraetluſt van dit beeſt uitſtrekt, hebben wy boven gezien in 't eerſte beelt der Braſſery, en aldaer *aenmerking A. 1. deel bl.* 220. Ja Eliaen (2) getuigt, dat hy het overſchot van dode lichamen, daer hy ook van eet als hy die vindt, onder de aerde begraeft, op dat het van geen andere dieren zoude worden gevonden. Eindelyk al was dit al eens waer van den Leeuw, zo zoude hy daerom met geen meer recht een beelt kunnen ſtrekken van de mildadigheit, dan de Baziliskus, waer van het zelve ook wort geſchreven: gelyk wy hebben gezegt over 't beelt Beſmetting, *aenmerking S. 1. deel bl.* 136.

(1) Hiſt. Nat. Lib. 8. c. 16.

(2) Hiſt. Anim. Lib. VIII. c. 5

[B] Dit zal daerom door den Arent op het hooft des beelts te kennen worden gegeven, om dat het verſtant en 't oordeel, na 't zeggen van ſommigen, hunne woonplaets hebben in 't hooft: gelyk is aengetoont over het derde beelt van 't Geloof, *aenmerking B. 1. deel bladz.* 455.

[C] Of en waer Plinius dit zegt, weet ik niet zeker: altoos de plaets valt my nu niet in handen. Maer de evengenoemde Franzius (3) vertelt dat van dezen Vogel. Plinius (4) in tegendeel ſpreekt van een zeker ſlag van Arenden die altyt honger hebben en gulzig zyn: en die zelve Franzius (5) verhaelt uit Geſnerus, dat 'er eens een Arentsneſt zoude geweeſt zyn, waer in men vont driehondert endvogels, hondert ganzen, veertig hazen, en zeer veele grote viſſchen. Uit dat neſt is altoos geen milde uitdelinge geſchiedt. Ik zie dan niet, dat de Arent een goedt beelt is der *miltheit*; ten zy men hier in 't byzonder neme de *Offifraga*, van welke in 't eerſte beelt der *Aenneming van Kinderen* (6) gezegt is, dat hy de jongen, van andere Arenden verſtoten, opvoedt als de zyne. In dat zelve beelt (7) heeft hy de *Fulika* ook opgegeven als een milden Vogel: dog zich daer in naderhant zelve tegengeſproken. Zie onze *aenmerking B.* over het twede beelt der Gulzigheit, *I. D. bl.* 562.

(3) Hiſt. Anim. Part. 2. c. 1. p. 387.

(4) Hiſt. Anim. Lib. X. c. 3.

(5) ibid p. 377.

(6) I. D. bl. 37.

(7) bl. 35.

[D] Van den hoorn des Overvloets zie onze *aenmerking B.* over het tweede beelt der Eer, *I. D. bl.* 323. en 324. Piërius *Hierogl. Lib. LVI. c.* 42. en Oudaens *Roomſche Oudheden, bl.* 354. *of* 313. welke twe ſchryvers ons ook oude penningen van Hadrianus en Antoninus vertonen, daer de *Miltheit* op verbeelt ſtaet insgelyks met een hoorn des Overvloets, daer ze penningen uitſtort.

[E] Zie het beelt Gerechtigheit, *aenmerking F.*

[F] Een miſſelyk begrip! Ik twyfel, of het niet ontſtaen zy uit een verkeerde bevattinge, die onze Schryver mogelyk gemaekt heeft van den een of anderen ouden penning.

wyzen, dat zulk een menſch die uit zyn weinigh, weinigh geeft, even mild is, als een die van zyn veel, veel uitdeelt; gelyk de dobbelſteenen altyt en van alle zyden vierkant ſtaen, en in hun volkomen vermogen zyn.

AN-

ning. De Romeinſche Groten hadden de gewoonte om hunne mildadigheit aen 't volk; zynde dikwils een ſchandelyke verquiſting, te betonen met uitdelinge van geldt, van koorn en andere dingen. Zomtyts geſchiede dat ook door dezelve te ſtroyen onder de menigte; en zomtyts wierden die dingen niet zelfs geſtrooit (dat om der zelver grootheit en menigte, of ook om de natuur van die dingen niet wel konde geſchieden,) maer men maekte houte klootjes, en daer op zette men het geene die hebben zoude, die zoo 'n klootje kreeg. Deze klootjes onder 't volk geworpen zynde, greep elk zoo veel hy konde, en dat daer opſtond, wert hem gegeven. Dit waren nu zomtyts dingen van veel waerde, zomtyts van weinig of geen: (en hierom heeft mogelyk ons beelt twee Overvloetshoorns: uit welker eenen niet als bloemen en vruchten vallen; terwyl uit den anderen koſtelykheden rollen,) eetwaren, koſtele ſtoffe, gemaekt zilver of gout, runderen, paerden, ſchepen, huizen, landeryen: zomtyts ook wel ratten of muizen en diergelyke. Zie Suetonius in 't leven van Auguſtus, *cap.* 98. van Caligula, *cap.* 18. en van Nero, *cap.* 11. en de Schryvers aldaer door Pitiſcus aengewezen, ook zyn Lexicon Antiq. in *miſſilia*, 2 vol. p. 211. en in *teſſera*, p. 937. & *ſeqq.* en Oudaens *Roomſche Oudheden*, *bladz.* 314. enz. Nu is het zeer waerſchynelyk; dat deze houtjes juiſt niet altyt ront, maer ook wel vierkant zyn geweeſt, gelyk het woort zelfs leert, daer zo een houtje in 't Latyn mede wort te kennen gegeven (*teſſera*) komende af van een Griekſch woort dat *vier* betekent. Altoos die houtjes, die uitgedeelt wierden om 'er koorn op te ontfangen, (zomtyts waren deze ook wel lootjes, en miſſchien van andere ſtoffe) komt het my waerſchynelyk voor, dat vierkant zullen zyn geweeſt: hebbende daer in die reden geen plaets, om welke men die, die men ſtrooide, ront maekte; het geen geſchiede, op dat ze niet gemakkelyk zouden kunnen worden gevat, en maer eventjes geraekt zynde, voortrollen, en des te meer gewoel verwekken onder 't grabbelen: want dat Oudaen meent, dat ze plat ront geweeſt zyn, als een ſtuk gelts, daer in doolt hy zonder eenigen twyffel: alzo het woort σφαίριον, waer mede Xiphilinus (1) deze houtjes noemt, niet anders kan gezegt worden als van 't geen ront is gelyk een *ſphera* of bol; die in 't Grieks σφαῖρα betekent, waer van σφαίριον wort afgeleit. Nu vertoont zich op zommige penningen, op diergelyke uitdelingen geſlagen, een Vrou, die de miltheit verbeelt, hebbende in den eenen arm een Overvloetshoorn, en in de andere hant iets als een vierkant bortje, waer op eenige ſtipjes ſtaen: en dit is het, dat mogelyk door onzen Italiaenſchen helt is aengezien voor een dobbelſteen. Oudaen meent, dat dit vierkantje de maet is, waer mede het koorn wiert uitgedeelt, en verwerpt het gevoelen van die gene, die denken, dat het zoude zyn het tafereeltje of merklootje, waer op het koorn moeſt worden ontfangen: om dat, zegt hy, Dio ſchryft dat die lootjes ront zyn geweeſt, en 'er onder verſcheide bouvallen te Romen platte yvore rondetjes zyn gevonden met verſcheide getallen getekent. Maer wat Dio belangt, die ſpreekt niet van de koornlootjes, die uitgedeelt, maer van de bolletjes, die geſtrooit wierden: en die waren niet plat, gelyk wy gezien hebben, maer geheel ront: en waerom men zoude genootzaekt zyn, die yvore rondtjes juiſt op te vatten voor koornbortjes, daer toe zie ik geen reden. Indien 't het koornbortje is, zo zal het beelt niet onaerdig myns bedunkens met de eene hant dat bortje vertoonen, met den anderen arm den Overvloetshoorn van de Keizerlyke miltheit, uit welken zy zouden ontfangen het geen op dat bortje ſtont. Maer echter is miſſchien in beide die uitleggingen misgetaſt, en zyn mogelyk te omhelzen de gedachten van Piërius (2), die dat draegzel van de eene hant opvat voor een koornwan, namentlyk van dat ſoort, die men met eene hant kan gebruiken: waer toe aenleiding ſchynt te geven, dat 'er onder aen dat gene, dat gemelde Vrouw in haer hant heeft, op zommige penningen, duidelyk een ſteel wort gezien. Wat het zy, of niet, ten minſten het is geen dobbelſteen. Ondertuſſchen dewyl wy hier in opzichte van de miltheit ſpreken van 't koorn, moeten wy nog met een woort zeggen, dat ſommige die hebben verbeelt door een gebroken ſtrykſtok: om dat te meten zonder ſtrykſtok een milde maet is. Zie Caſanova, *Hierogl. & Embl. Med.* 3. 6.

(1) In Tito c. 66.

(2) Hierogl. Lib. 56. c. 42.

ANDERS.

EEn jonge Maegt, vrolyk van wezen, en ryklyk gekleet. Zy houdt met de ſlinke hant tegen de zelve zyde een' ſchotel vol dierbaere geſteenten, gout, zilver, enz. en grypt 'er met de geheele rechte hant in; de gemelde koſtlykheden onder een gezelſchap van blyde en lachende kindertjes werpende, die zich daermede verſieren, en die ſchatten tot een dankteken over de milddadigheit der geeffter dragen.

Tot een teken van dankbaerheit dragen, zeggen wy, of mede om te vertoonen, dat de gunſt en rykdom op een behoorlyke wys te ontfangen, ook een deel van de milddadigheit is, gelyk de Zedenbeſchryvers [A] gevoelen. Doch het wel aennemen is zoo edel en heerlyk niet [B] als het wel uitdeelen. Piërius brengt deze beeltenis, in naervolging der Ouden [C], alleenlyk met een' ſchotel of bekken te voorſchyn; maer het dacht ons goet, de andere dingen daerby te voegen, zoo om het beelt wat voller te maken, als om de mildheit zelve bet te verklaren.

[A] Zie Ariſtoteles *Ethic. Lib. IV. cap.* 1. alwaer hy veel van deze deugt zecht; waerze in beſtaet, en hoe ze moet geoeffent worden. Voeg 'er by Cicero de *Offic. Lib. I. cap.* 13.

[B] Dat bekent ook Ariſtoteles ter aengewezene plaets.

[C] Daer zyn 'er, zecht Pierius (1) die willen, dat onder de beeldenſpraek der Egiptenaren een uitgereikte ſchael een teken zoude zyn van miltheit, het welke ik nergens by de ouden, voor zo verre ik weet, hebbe waergenomen: echter wil ik niet ontkennen, dat het gelukkiglyk bedacht is. Zo dan ſtelt hy niet, dat dit eene Egiptiſche of oude beeldenſpraek is, gelyk onze ſchryver hier wederom op zyn rekening zet. De Egiptiſche Afgod Serapis of Oſiris (dien wy te voren (2) hebben gezecht de zelve te zyn als Bacchus) wort op de penningen en andere gedenkſtukken der Ouden verbeelt met eene koornmaet, of ook wel met een korf: het welke Pierius wil, (3) dat overvloet van koorngewas zoude betekenen: om dat Oſiris voor den uitvinder van de Landbouwery wort gehouden: en vermits zo wel by de ouden als nog tegenwoordig de gewoonte was broot en andere eetwaren in korven te dragen, waerom de Grieken, als ze willen te kennen geven dat iets rykelyk en mildelyk is geſchiet, zeggen, (4) dat het geſchiet is ἀντῷ κανῷ *met den korf* zelf, gelyk wy *met volle korven*, en de Latynen *met de volle maet* (5); zo zoude het al zoo veel overeenkomſte met de Oude beeldenſpraek hebben, dat men deze maegt een korf gaf, daer ze die koſtelheden uit ſtrooide, als een ſchotel: te meer dewyl by de ouden de korven ook wierden gebruikt om 'er 't gelt in te dragen, en over te brengen. Dog de zaek is van zoo veel aengelegenheit niet. Echter hebben wy ook hier willen bybrengen, dat de outheit opleverde. Eindelyk wil Piërius (6), dat de *handen*, voornamentlyk de *rechte* een beelt zoude zyn van *miltheit*, om dat ze 't gereetſt en vaerdigſt is ter uitgave. Dog de hant kan zulks qualyk verbeelden, ten zy 'er iets in gegeven worde: daerom zeggen de Latynen met *de volle hant geven* (7), dat is, rykelyk en mildelyk.

(1) Hier. Lib. LVI. cap. 37.

(2) Over het twede beelt der Lantbouwery, aenmerk. A.

(3) Hier. Lib. LVI. cap. 20.

(4) Piër. ibid.

(5) Erasm. Chil. 4. Cent. 9. Ad. 93.

(6) Hier. Lib. 35. cap. 11.

(7) Eraſm. Chil. 2. Cent. 1. Ad. 16.

MINYVER. JALOUZY.

TOt uitbeelding dezes maelt men eene Vrou, in een blaeu kamelot of zeekleurigh kleet [A], dat vol ooren en oogen is. Men geeft ze vleugels aen de ſchouderen, en eenen haen in den ſlinker arm. Haer rechte hant laet men een bosje doornen ten toon houden.

De minyver of minnenyt is eene gemoetsdrift en vrees, die veroorzaekt wort door de kracht der deugt of verdienſten [B] van een ander; welke de deugdelyke hoedanigheden van hem, die iet bemint, overtreffende, hem doet vreezen, dat de bezitting der beminde zaek hem ontnomen zal worden.

Zy heeft een haen onder den arm [C], omdat deze vogel zeer minnenydigh [D], wakker en [E] vlug is.

Haere

[A] Zie 't volgende beelt.

[B] Of ook wel ſchoonheit: en dat is zeker geene van de minſte oorzaken der jalouzy.

[C] En wel linker arm, daer 't hert omtrent is, de plaets der Minnenyt.

[D] Twe hanen mogen malkanderen leeren verdragen door den tyt, om by enen trop hennen te lopen: maer dat de een, een hen zoude treden, zal de ander niet toelaten, ten zy geheel overheert. Door zommigen wort volgens Piërius (1) ook voor een beelt van den Minyver geſtelt de Kameel: om dat, daer de andere beeſten, ten tyde als ze tochtigh zyn, alleenlyk tegen hun eigen ras woeden, de Kameel tegen alle dieren, ja zelf tegen den menſch verwoedt is, en zodanig voor elk vreeſt, dat hy na de wilderniſſen loopt, en niet anders doet als de merrie overal nagaen. De jalouzy heeft ook zonderling plaets in de paerden, zo dat ze hunne medeminnaers zeer ſlecht havenen. In Syrien, daer geheele kudden wilde paerden in de boſſchen lopen, gaet een hengſt, na 't verhael van den zelven Piërius (2), voor de kudde vooruit, die hy leidt. Zo nu een van de jonger hengſten uit tochtigheit eene merry wil beſpringen, dan wort die ander zo verwoedt, dat hy hem terſtont vervolgt zonder ophouden, tot dat hy hem krygt: wanneer hy hem de ballen af byt. Een zware ſtraf, en die men outtyts de betrapte overſpelers wel aendeedt. Zie de Aentekeningen der geleerden over Terentius Eun. Act. 5. ſc. 4. v. 35.

(1) Hier. Lib. XII. cap. 36.

(2) Hier. Lib. IV. cap. 24.

[E] Ook eigenſchappen der jalourſchen, die overal op letten, en overal tegenwoordig zyn.

Haere ſchoudervleugels beduiden de ſnelheit haerer veelerhande gedachten.

Daer zyn oogen en ooren op 't kleet gemaelt, om de geduurige zorg [F], die de minyverige luiden dragen, om alles te zien en te hooren [G], en op de allerkleinſte dingen, zelfs het wenken der oogen van de beminde, ſcherp letten, uit te beelden. Taſſo zingt hierover [H]:

De minnaer ziet, door minnenyt, met duizent oogen uit,
En duizent ooren luiſteren naer allerlei geluit.

In haer rechte hant heeft ze een doornbosje, om de moeilyke prikkelingen te vertoonen, waermede de minyverige, als met de punten van ſcherpe doornen, gepynigt wort.

[F] Ovid. Epiſt. Penel. v. 12. *Res eſt ſolliciti plena timoris amor.* Zie de natuur der jalouzy ook by hem beſchreven, *Met. Lib. VII. v.* 715. en 826. *Epiſt. Heruſ. v.* 101. *& ſeqq. Epiſt. Parid. v.* 215. en *amor. Lib. I. El.* 4.

[G] Dat koſte Procris by Ovidius het leven, *Met. Lib. VII. v.* 833.

[H] *Gloſo amante apro mill' occhi e miro,*
Emill' orecchi, ad ogni ſuono intento.

ANDERS.

WEder eene Vrou, gekleet als de voorgaende, maer met een zonnebloem in de rechte hant.

De verf der kleedy, gelyk die in 't andere beelt vertoont is, ſchetſt den minyver (*jalouzy*) klaer af, vermits ze de kleur is van de zee, die zich noit zoo ſtil vertoont, of zy is wegens onſtuimigheit ons verdacht. En dus is 't mede gewis dat iemant, die zich van eens anders trou niet verzekeren durft, en echter blyft beminnen, tuſſchen de klippen des minnenyts niet zal kunnen heenkomen, dan met groote vrees, verdriet en kommer.

Zy heeft een zonnebloem in de hant, omdat die zich geſtadigh naer de zon toe keert, en de beweging der zelve volgt; want de minyverige doen ook zoo, zich met hunne treden, woorden en gedachten altyt wendende tot de beſchouwing [A] van de ſchoonheit der geene, die zy, door een al te groote liefde, voor de braefſte en beſte der werelt ſchatten.

[A] Miſſchien is het om die Natuur der gener, die met jalouzy zyn bezet, dat Ovidius (1) zyne Clytie, die uit minnenyt Leukothoë, welke zy nu boven haer door Febus zag bemint, beklaegt hebbende, daerom van hem wiert verlaten, doet veranderen in eene Zonnebloem. Tot vermedering van cieraet zoude men dit beelt nog in de andere hant kunnen geven een ontſtoken wierookvat, daer een hert in legt te branden; en in de andere hant by de zonnebloem een platte drikſchael, of doorſchynend glas met wyn, zo dat men een geſpikkelde hagedis daer in kan zien. Tot het brandend hert geeft ons Horus Apollo (2) aenleiding, als hy, verhalende dat de Egiptiſche Prieſters hun Vaderlant Egipten affchetſten door de beeldenſpraek van een brandend wierookvat met een hert daer boven; voor reden daer van geeft, dat, gelyk het herte van enen minyverigen in een geduurigen brant en vlam is, Egipten ook alzo om zyne zeer groote hette geduuriglyk voortbrengt die dingen die in het zelve zyn. Wat de hagedis belangt, by de Latynen *Stellio*, als of men zeide *Starhagedis*, genoemt, om dat haere huit gevlakt is met zwarte ſtipjes, die even als ſterren glinſteren, daer van ſchryft Plinius, (3) dat als iemant den wyn drinkt, daer zo een dier in geſtorven is, zyn aengezicht vol wort van ſproeten: waerom hy ook getuigt, dat de Vrouwen, die een minyver tegen andere hebben, hem in welriekende zalven dood doen, en alzo de ſchoonheit belagen van die gene, die ze menen dat boven haer worden bemint. Alciatus melt zulks ook met dit vers: (4)

Parva lacerta, atris ſtellatus corpora guttis
Stellio, qui latebras & cava buſta colit,

(1) Met. Lib. IV. v. 234. & ſeqq.

(2) Hier. Lib. I. cap. 21.

(3) Hiſt. Nat. lib. 29. cap. 4

(4) Embl. 49.

Invidiæ pravique doli fert ſymbola pictus;
Heu nimium nuribus cognita zelotypis!
Nam turpi obtegitur faciem lentigine, quisquis,
Sit quibus immerſus ſtellio, vina bibat.
Hinc vindicta frequens decepta pellice vino,
Quam formæ amiſſo flore relinquit amans.

Zie daer over breder de Aentekeningen van Claudius Minos. Zommige menen, dat hy dezelve is als de *Tarantula:* maer die valt in Italie, en die *Stellio*, daer hier van wort geſproken, vint men daer niet: gelyk Salmazius aentoont in zyne *Exercit. Plinian. ad Solin. pag.* 532. De fabel van deze Hagedis zie by Ovidius, *Met. Lib. V. v.* 451.

HEERLYKHEIT OF LUISTER VAN EEN' GOEDEN N A E M.

EEn Man die welgemaekt van lyf en leden, en treflyk ſchoon van aengezigt is. Hy is bedaegt, en heeft goude klederen aen, die geborduurt en met purper gemengt zyn. Een kroon van bloemen of rode hiacinten dekt zyn hooft, en aen den hals draegt hy een gouden halsring. Voorts leunt hy met de rechte hant op de knods van Herkules, en houdt met groote bevalligheit in de ſlinke een brandende fakkel.

Men vertoont hem met een welgemaekt lichaem en ſchoon aengezigt, omdat, naer Platoos mening, de lichaemlyke ſchoonheit een bewys is van een deugtzaem gemoet. En Ariſtoteles zegt in zyne Zedenkunſt, Lib. I. dat de ſchoonheit des lichaems een teken is van dat de ziel, in een ſchoon lichaem verborgen, ſchoonheitshalve gelyk is aen het geene uitwendigh [A] gezien wort.

Hy is manlyk van jaren, omdat die levenstyt al het goede in zich ſluit, dat van de jongkheit en den ouderdom afgeſcheiden is: en Ariſtoteles zegt in

[A] Zie onze *aenmerkingen B.* en *C.* over de Schilderkunſt.

in zyn tweede boek der Redenkunſt, dat in deze oudde het midden en betaemlyke is, tuſſchen alle de uiterſten, in andere jaren van ons leven te vinden.

Met een gouden geborduurt gewaet wort hy bekleet, omdat het gout het eerſte is onder de metaelen dat zyn verf vertoont, zynde het zelve het edelſte [B] van alle andere metaelen, en van natuure klaer en glansryk; gelyk het ook daerom door luiden, die door brave heldendaden een' uitmuntenden naem behaelt hadden, gedragen wert, wanneer zy triomfeerden; als by voorbeelt Tarquinius Priſcus, die d'eerſte [C] van de Romeinſche Koningen in triomf binnen Rome inreed, en deswege met een gouden rok [D] aen. Hier is het kleet met purper gemengt of doorweven, omdat de triomfgewaden ook zoodanigh waren. Zoo zegt Plinius [E], dat het purper allerlei gewaet een glans byzet, en in de triomfen

[B] Zie *aenmerking H.* over het twede beelt der Eeuwigheit, en Plinius *Hiſt. Nat. Lib. XXXIII. cap.* 3.

[C] Volgens Eutropius, die van hem zecht, Lib. I. c. 6. *primusque triumphans Romam intravit.* En Florus wil, dat Tarquinius dien triomf zoude ontleend hebben van die van Hetrurien of Toskanen, Lib. I. c. 5. §. 6. *Inde, quod aureo curru quatuor equis triumphatur.* Dog of wel Tarquinius de eerſte inſteller van den triomf te Romen geweeſt zy, daer in zyn 't alle de ſchryvers juiſt niet eens. Propertius ſtelt'er Romulus voor, als hy van den triomf ſprekende met een omſchryving zecht (1): *Quatuor hinc albos Romulus egit equos*, dat is: *hier van daen is Romulus met vier witte paerden ter ſtadt ingereden*: het zelfde wil ook Dionyſius van Halikarnaſſen (2). Maer Plutarchus beweert, (3) dat Dionyſius hier in miſt, en dat Romulus, na de overwinning, behaelt op den koning Acron, de Stad te voet zoude zyn ingetrokken, en niet op een wagen; echter op een zeer plechtige wyze, en waer van hy meent (4) dat in volgende tyden de triomf zynen oorſprongh zoude hebben ontfangen. Andere hebben het triomfeeren op een wagen nog later geſtelt, volgens den zelven Plutarchus, en zodanigen zegeprael allereerſt toegeſchreven aen Valerius Poplicola, die met Brutus Burgermeeſter is geweeſt na 't afzetten van den koning Tarquinius Superbus. De luiſter voorts des triomfs is naderhand vermeerderd door Camillus, zynde de eerſte geweeſt, die voor zyn zegewagen vier *witte* paerden gebruikte: hoewel hem zulks in haet bracht, als of hy zyne paerden gelyk ſtelde aen die van Jupiter en de Zon, gelyk Livius ſchryft, *Lib. V. cap.* 23. Zie ook Dion Caſſius, *Lib. LII.* en Aurelius Victor *de Viris Illuſtribus, cap.* 23. en Symmachus *Lib. I. Epiſt.* Gelyk nochtans niemand voor Camillus zulke paerden tot den triomfwagen hadde gebruikt, alzo heeft ook naderhant nooit enig veltheer, volgens 't getuigeniſſe van Plutarchus, (5) hem daer in durven navolgen: om dat men, zegt hy, *dusdanig een geſpan hield voor heilig aen den Koning en Vader der Goden.* Onder de Keizers evenwel die alles dorſten beſtaen, heeft men wederom witte paerden gebruikt. Als men by de Poëten, gelyk hier boven by Propertius, gewach vind van witte triomfpaerden voor de tyden der Keizers, dan moet men weten, dat de Dichters gewoon zyn dikwils van zaken in vroegere tyden te ſpreken, zo als ze in later geweeſt zyn. Echter zegt ons niemand, dat ik weet, wie 't allereerſt na Camillus witte triomfpaerden gebruikt heeft. Pompejus de Grote ſpande voor zynen triomfwagen Olifanten: het welke na 't ſchryven van Plinius (6) allereerſt voor hem hadde gedaen Bacchus na't overheerſchen van Indiën: aen wien de eerſte uitvindinge des triomfs in 't algemein door alle oude ſchryvers wort toegekent.

(1) Lib. IV. El. 1. v. 32.
(2) Antiq. Rom. lib. II. cap. 76.
(3) In Romulo, cap. 27.
(4) Ibid. cap. 26.
(5) In Camillo, cap. 11.
(6) Hiſt. Nat. lib. 8 cap. 2.

[D] Verſta den onderrok, of tweden rok, *tunica* by de Latynen: want den bovenrok noemen zy *toga*. Van den gouden onderrok van Tarquinius ſpreekt Plinius (7) op deze wyze: *Super omnia aurum netur & texitur lana modo, & ſine lana. Tunica aurea triumphaſſe Tarquinium Priſcum, Verrius tradit.* Dat is: *Boven al kan men 't goud ſpinnen en weven gelyk als wolle, en zonder wolle. Verrius ſchryft, dat Tarquinius Priſcus getriomfeert heeft met een gouden onderrok.*

(7) Hiſt. Nat. lib. 33. cap. 3.

[E] Lib. IX. c. 36. *Omnem veſtem illuminat in triumphali miſcetur auro.* Zie hem in dat zelfde hoofſtuk breder ſpreken van de voortreffelykheit van 't purper.

met gout wort doorweven. Dusdanigh gewaet heeft zynen oirſprongk [F] van een ſoort van klederen, die door verſcheide poëten [G] *geſchilderde*, dat is, *geſtikte*, of *geborduurde*, worden genoemt. Dat de triomfklederen zoodanigh zyn geweeſt, zulks beveſtigt Alexander ab Alexandro, in het vyfde boek [H] van zyne Vrolyke Dagen. En niet alleenlyk gaven de Heidenen een purper en gouden gewaet aen mannen van een doorluchtigen ſtaet en naem, maer zulks was ook in gebruik by de Joden. Exodus XXVIII. v. 2, leeſt men, *Gy zult uwen broeder Aaron heilige klederen maken: tot heerlykheit en tot ſieraet;* en vers 6 wort belaſt den *Ephod* te doen ſamenſtellen van *gout*, *hemelsblaeu*, *purper* enz. Gaf men dan outtyts zulke gewaden aen treflyke perſoonen, zoo komen ze niet qualyk by het beelt van een' doorluchtigen Naem te pas.

Hy is met hiacinten bekranſt, omdat die bloemen ook purperverwigh zyn; want Apollo veranderde den zeer ſchoonen jongeling Hiacinthus in zulk een ſchoone en roode bloem [I], mede Hiacinthus geheten. En vermits Apollo voor beſchermheer der Zanggodinnen, en van verſtant en kunſten gehouden wiert, zoo magh men zeggen, dat de gemelde bloem een beelt van voorzigtigheit en wysheit is, die, om zoo te ſpreken, een' lieflyken geur van zich uitgeven, zulx dat deze bloem niet onvoeglyk tot een' krans gevlochten wort voor mannen, die, in loflyke daden uitblinkende, der werelt een' goeden reuk van hunne deugt nalaten. Daerom ſluit Apollo by Ovidius in 't geval van Hiacinthus, tot roem en eer van deszelfs naem aldus [K], met de woorden van Vondel:

Gy zult me altyt omtrent byblyven, onvermindert
In liefde. 'k zal uw' naem ſtaêg voeren op de tong.
Myn hant zal op de lier uw' naem al even jong
Ophaelen, myne lier uw' waerden naem beſchermen. De

[F] Wederom volgens 't getuigeniſſe van den zelfden Plinius, Hiſt. Nat. Lib. VIII. c. 48. *Trabeis uſos accipio reges: pictas veſtes jam apud Homerum fuiſſe, unde triumphales natæ. Acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellati ſunt. Aurum intexere in eadem Aſia invenit Attalus rex: unde nomen Attalicis.*

[G] En ook allerlei andere ſchryvers. De zaek is te bekend voor de Taelkundigen, dan dat ze bewys nodig hebbe.

[H] Op het 18 Hoofdſtuk. Zie aldaer de aenmerkingen van Andreas Tiraquellus: en voeg'er by ook vele andere ſchryvers der oudheit, aengehaelt door Pitiſcus in zyn Lexicon Antiq. Rom. in *toga picta* vol. 2. p. 973.

[I] Ovidius *Metam. Lib. X. v.* 211.

Tyrioque nitentior oſtro
Flos oritur formamque capit quam lilia; ſi non
Purpureus color his, argenteus eſſet in illis,

Dat is, naer de overzetting van Vondel: *Een bloem*

Rees ſchooner uit den grondt der aerde, die den roem
Van Tirus purper dooft, doch liefelyk van geuren
Schynt, als een lelie, het hooft om hoog te beuren,
En trekt alleen den vorm der witte lelie aen,
Maer wat de verf belangt, zy pronkt met purpre blaen.

Uit welke beſchryving gemakkelyk te zien is, dat de *Hyacinthus* der Latynen en Grieken dezelve bloem niet is als onze hiacint, maer veel eer een ſoort van een rode lely. Virgilius noemt (1) die bloem ook, *ſuave rebens hyacinthus*, den lieflyk rooden hiacint.

(1) Ecl. 3. v. 63.

[K] Eodem Lib. X. v. 205.

Semper eris mecum memorique hærebis in ore:
Te lyra pulſa manu, te carmina noſtra ſonabunt.

Het geen hier voorts van de hiacintbloem als een beelt van wysheit en verſtant wort gezegt, vint men breder uitgebreit by Celius Auguſtinus Curio *Hierogl. Lib. II. c.* 31., uit wien het onze ſchryver ontleend heeft.

De goude halsringen wyders, werden tot een vereering geſchonken aen dappere en voortreffyke mannen: waervandaen men in de oude gedenkſchriften der Romeinen dikwyls gewagh vint gemaekt van goude halsringen, zulken luiden geſchonken; gelyk voornaemlyk blykt in de doorluchtige gedachtenis van L. Sicinius Dentatus; die men vint by A. Gellius [L] en den Outvader Auguſtinus [M].

Het beelt leunt met de rechte hant op Herkules knods, omdat de Ouden hierdoor een vertooning van alle deugden [N] plachten uit te beelden; gelyk ook ieder die naer lof en een' heerlyken naem ſtaet, op de deugt ſteunen moet, verwerpende alle gebreken, die den goeden naem als bezwalken en verdonkeren. Cicero zeit in 't III boek der Onderlinge Plichten [O]: *Is 'er wel eenigh ding van zoo veel belang, of eenigh voordeel zoo zeer te begeeren, dat men daerdoor den heerlyken glans en goeden naem van een vroom man (te zyn) zoude willen verliezen? Wat zaek, die door dat gewaende voordeel kan worden aengebragt, is 'er toch zoo groot, als 'er door kan worden wechgenomen, indien zy iemant den goeden naem van een vroom man (te wezen) ontrooft, en hem van zyne trou en gerechtigheit ontbloot?*

Hy houdt op een zeer bevallige wys met de ſlinke hant een ontſteke fakkel, en dat ziet op 't geene Matth. V. 16 ſtaet, *Laet uw licht alzoo ſchynen voor de menſchen, dat zy uwe goede werken mogen zien, en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlyken.* Voorts waren de Ouden [P] gewent het licht beeltſprakiger wyze te nemen, om iemant te betekenen, die door

[L] *Noct. Attic. Lib. II. cap.* 11.

[M] *De Civitate Dei Lib. IX. c.* 4. Voeg'er by Valerius Maximus, *Lib. III. cap.* 2. *Exem. Rom.* 24. Het getal der goude halsringen, door dezen helt verdient, begroten die Schryvers op drie-en-tachtig. Zy melden ook van acht goude kronen, drie muurkronen (gegeven aen den zulke, die 't allereerſt op den muur van een belegerde ſtad klom) veertien burgerkraſſen (gegeven voor 't redden van een Roomſch burger in den ſtryd uit doodsgevaer,) ene belegerkrans (de grootſte in eer onder alle krygsbeloningen, als wordende alleenlyk gegeven voor 't behouden van een ganſch leger, door den vyant bezet) honderd en ſeſtig armringen, achtien houte ſpieſſen, vyf-en-twintig paerdeciersſelen, ſes-en-dertig wapenruſtingen, verſlagene vyanden ontnomen: *Sieraedjen*, zegt Valerius Maximus, *genoeg voor een gehele keurbende, ik laet ſtaen voor een man alleen.* Hy hadde vyf-en-veertig lidtekenen, alle van voren, geen eene van achteren. Het getal der veldſlagen, door hem bygewoond, was 120. Negenmael was hy zyne Veldoverſtens in triomf gevolgt, welke dezelve meeſt door zyn toedoen hadden behaelt. Hoe doorluchtig nochtans deze man ook zy geweeſt, nogtans is 'er enige onzekerheid omtrent zynen naem, noemende hem ſommige *Sicinius*, ſommige *Siccius*, en andere *Sicius*. Ondertuſſchen is uit het bovengemelde klaer te zien, dat niet alleenlyk de goude halsringen, maer ook andere dingen ter beloninge van dapperheit wierden gegeven by de Romeinen: gelyk wy ook te voren hebben aengeroerd, in onze *aenmerkingen E.* en *G.* over 't eerſte beelt der Eer, *I. Deel bl.* 322. Zie ook Godl. Kortius over Salluſtius, *Bel. Jng. cap.* 85. §. 29.

[N] Of liever van manhafte dapperheit. Zie Piërius *Hierogl. Lib. LI. cap.* 3. Het woort *virtus* daer voorkomende, betekend niet alleen *deugt*, gelyk het de Italiaen heeft opgevat, maer ook manhaftigheit, of krygsdeugt. Zie onze *aenmerking B.* over het twede beelt der Deugt, *I. Deel bl.* 241. en aengaende de knodze van Hercules, lees de beelden Helden-dapperheit en 't gene wy over dezelve zeggen.

[O] Cap. 20. ult. *Eſt ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni & ſplendorem & nomen amitas? quid eſt, quod afferre utilitas iſta, quæ dicitur, poſſit, quantum auferre, ſi boni viri nomen eripuerit? fidem juſtitiamque detraxerit?*

[P] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XLIV. cap.* 7. & *Lib. XLVI. c.* 11. & 12. en onze *aenmerking A.* over 't beeld Doorluchtigheit, *I. Deel bl.* 259. Dat voorts allerlei vlam is gehouden voor een beduitſel van een glansryken en doorluchtigen naem, is aengewezen over 't beelt Verbreiding van EER, *aenmerking C. bl.* 363. *I. Deel.*

de kracht des verſtants of des lichaems, loflyke en treflyke zaeken had uitgevoert. En de uitleggers verſtaen door zoodanigh een betekenis van licht, de eer en den luiſter van oprechte en deugthaftige mannen, die altyt by de nakomelingen zullen uitblinken, gelyk men in 't boek der Wysheit kap. III. v. 7 leeft, *zy zullen blinken, en over en weer loopen, gelyk de vonken in de ſtoppelen*, en dat niet alleen in dit vergangklyk lichaem, maer ook in 't eeuwige leven; want by Mattheus vint men in het 43 vers van het XIII kapittel deze woorden, *Dan zullen de rechtvaerdigen blinken, gelyk de zon, in 't Koningkryk huns Vaders.* Als ik nu, zeit de Ridder Ripa, op de heldere lichten en den grooten glans des onſterflyken naems van het doorluchtige Huis van Salviati [Q] denk, acht ik, zonder hierin een ſtip van de waerheit af te wyken, dat de luiſterryke Hoogheit van den Hr. *Marquis* Salviati, zoo wel in 't gemeen als in 't byzonder, alle deugt en eer ten toon ſpreit, die iemant een eeuwigen naem en glori kunnen verwerven. Gelukkigh is de menſch op wien dit edel vaers van Virgyl paſt [R]: *Uw lof en naem en eer zal zonder einde duuren.*

[Q] Ripa heeft hier wederom gelegentheit aengegrepen om het geſlachte der Salviati te vleien, gelyk reets meermalen te voren Zie Glori der Vorſten, *I. Deel.* 509. *aenm. D.*

[R] Eclog. 5. v. 78. & Æneid. Lib. I. v. 613.
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

NAERYVER TOT EEN HEERLYKEN.

N A E M.

ZAratino ſtelt hier voor eene Vrou die een trompet in de rechte hant, en in de ſlinke eenen eikekrans, alsmede een' palmtak, met linten verſiert, houdt. Voor haere voeten vechten twee haenen.

Heziodus toont in 't begin van zyn boek, Werken en Dagen genoemt, met verſcheide gelykeniſſen aen, dat 'er tweederlei naeryver is, een goede en een quade; zynde de goede een prikkel of *jalouzy* tot eer en

een'

een' goeden naem, en deze is zeer loflyk; gemerkt de deugtzaemen hierdoor hunne uiterſte pooging te werk ſtellen, om de geenen, die op dit padt neffens hen loopen, voorby te ſtreven. De zin der vaerzen van den gemelden Dichter komt hierop uit [A]: *De een buurman yvert den anderen naer, die zich ſpoedt om gelt te winnen: en deze naeryvering is goet voor de menſchen. D'een potbakker is verſtoort op den anderen, en d'een arbeider op den anderen; ook benyt d' een bedelaer en d' een zangkunſtenaer den anderen.* Doch deze naeryvering is quaet en te mispryzen, als zynde een afgunſt en benyding. Uit dit zeggen voorts van Heziodus is het ſpreekwoort geboren, *Figulus Figulum odit* [B], *D'een Potbakker haet den anderen*, of, gelyk wy zeggen, *'t Is den eenen bedelaer leet dat d' ander voor de deur ſtaet;* daer mede te kennen geven willende, dat d'een kunſtenaer den anderen, die de zelve kunſt oefent, niet veelen magh. En zoo ziet men ook daeglyx dat geleerde luiden malkanders werken den roem verkleinen en laſteren; lakende aldus, niet zonder afgunſt, de goede faem hunner treflyke tytgenoten; zulx het dikwyls gebeurt dat ze de zelve luiden na hun doot pryzen [C], die ze by hun leven veracht hebben. Namentlyk een geleert man, door zekeren eergierigen nyt, die door den yver tot een heerlyk gerucht in hem verwekt is, bewogen zynde, begeert in hoogheit van kennis alleen uit te munten, en boven alle anderen voor opperſten hierin erkent te worden; en daerom yvert, flooft en pynt hy zich af, om niet alleen tot de tekens der volmaektheit te komen, maer, waere het mogelyk, boven de zelve. Maer tot onze beeltenis.

De trompet is een *Hieroglyphiſch* beelt van een' heerlyken naem, want ze beduit, volgens Piërius [D], vermaertheit en loflyk gerucht. Zy wekt de ſoldaten uit den ſlaep op [E]; en zoo doet de trompet van een goet

[A] V. 23.

ζηλοῖ δέ τε γείτονα γείτων,
Εἰς ἄφενον σπεύδοντ'. ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι.
Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων;
Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

[B] Zie Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 2. *Ad.* 25.

[C] Dat is al van oudts zo geweeſt, en de Griekſche Dichter Mimnermus, die al voor den tyd der zeven Wyzen, of ten minſten op den zelven tyd met hen geleeft heeft, zegt,

Δεινοὶ γὰρ ἀνδρὶ πάντες ἐσμὲν ἐσμὲν ἐυκλεεῖ
Ζῶντι φθονῆσαι, καταθάνοντα δ' αἰνέσαι.

Dat is: *Wy zyn alle geneigd om een doorluchtigh man te benyden zo lang hy leefd, dog te pryzen als hy doodt is.* Op die jalouzy en ſtryd der geleerden paſt Alciatus (1) niet onaerdig toe de fabel van Cadmus en 't zaeien der Serpentetanden, daer reuzen uit groeiden, die malkanderen doodſloegen, uitgenomen vyf, welke op de vermaninge van Pallas vrede maekten. Namentlyk Cadmus is de eerſte geweeſt, die de letteren in Griekenlant heeft ingebracht, en alzo ook de beginſelen der geleerdheit: die uit die tanden gegroeid zyn, zyn de geleerden: dog deze zyn zonen van de nyd, die door 't ſerpent wort afgebeelt: (zie een weinig verder de beelden der Nydt) en die boze moeder zet haer krooſt aenſtonts aen tot den ſtryd, en ſtort haer een begeerte in tot haer onderling verderf, uitgezondert eenige weinigen, die op de vermaninge van Pallas, dat is, door de beſtieringe der wysheit en voorzichtigheit, het moordgeweer nederwerpen, en met malkanderen bevredigt zynde, het gemenebeſt der letteren opbouwen. (1) Embl. 187.

[D] *Hierogl. Lib. XLVII. cap.* 17. Zie ook onze *aenmerking B.* over 't eerſte beelt der Achterklap, *I D. bladz.* 22. als mede het beelt des Lofs.

[E] *Horat, Epod.* 2.

Neque excitatur claſſico miles truci;
Nec horret iratum mare

Zie Broekhuizen over Tibullus, *Lib. I. El.* 1. *v.* 46.

goet gerucht ook, want ze preſt de deugtzaeme gemoederen te voorſchyn uit den ſlaep der luiheit, en doet ze geduurigh op ſchildwacht ſtaen, daer ze gewilligh toe zyn, alleen om braef te vorderen in de oefening der dingen daer een eeuwigen naem en eer aen vaſt is. Daerenboven ontſteekt de trompet [F] de harten der krygsluiden, en doet ze op den ſtryt vlammen. De trompet van een goede faem of eer werkt het zelve uit, doende de gemoederen branden in naeryver tot de deugt. Plutarchus, van de Zedelyke Deugt ſprekende, heeft een plaets die hier te pas komt. Ze luit aldus: *De Wetgevers verwekken in de ſteden eergierigheit en naeryver, maer tegens vyanden gebruiken ze ook trompetten en fluiten, om de vlam der gramſchap en de begeerte tot vechten t' ontſteken.* En zeker daer is niets dat het gemoet, voornaemlyk in jongelingen, meer tot de deugt aenprikkelt, dan de trompet van lof en glori [G].

De palmtak en krans, met linten opgeſchikt, is een beelt van de belooning der deugt, waerdoor de deugtzamen in geduurigen ſtryt en naeryver gehouden worden.

De eikekrans diende te Rome in de Kapitolynſche ſchouſpelen tot een merk der belooning van allerlei naeryvering, en waren de Oefenaers der Latynſche en Griekſche Welſprekentheit, alsook de Zangmeeſters en Poëten, daermede gekroont. Op de Poëten oogt Martialis, wanneer hy zegt tot den Poëet Kolinus, Lib. IV. Ep. 54.

O cui Tarpejas licuit contingere quercus.

Dat is: *O gy, aen wien 't geluk heeft gunſtigh toegeſtaen*
Den Kapitoolſchen eik.

Men zoude dit met het opſchrift van Lucius Valerius kunnen beveſtigen, die op zyn dertiende jaer te Rome onder de Latynſche Poëten gekroont wert, in den ſpeelſtryt van Jupiter Kapitolinus, die volgens Suetonius verhael [H], door Domitianus was ingeſtelt. En hoewel het gedachte opſchrift [I] juiſt van geenen eikekrans melt, zoo moet men den zelven en geen' anderen nochtans voor vaſt onderſtellen, dewyl het bekent is, dat de verwinners in het kampſpel des gemelden afgodts met eikekranſen gekroont wierden. En om tot de citerſpelers te komen, die werden al me met dat zelve loof beſchonken; want Juvenael zeit [K]: *Of Pollio* (deze was

[F] Virgilius, *Æneid. Lib. VI. v.* 165.

Ære ciere viros Martemque accendere cantu.

[G] Zie 't beelt ydele Eer, *I. Deel bl.* 330. en aldaer de *aenmerkingen B* en *D.*

[H] Domit. cap. 4. *Inſtituit & quinquennale certamen Capitolino jovi triplex, muſicum, equeſtre, gymnicum, & aliquanto plurium, quam nunc eſt coronarum. Certabant etiam & proſa oratione Græce Latineque, ac præter citharœdos chorocithariſtæ quoque & pſilocithariſtæ, in ſtadio vero curſu etiam virgines.*

[I] Zynde dusdanig, en te vinden by Onuphrius Panvinius:

L. VALERIO L. F.
PUDENTI.
HIC. CUM. ESSET. ANNORUM. XIII. ROMÆ.
CERTAMINE. JOVIS CAPITOLINI. LUSTRO.
SEXTO. CLARITATE. INGENII. CORONATUS.
EST. INTER. POETAS. LATINOS. OMNIBUS.
SENTENTIIS JUDICUM. HUIC. PLEBS.
UNIVERSA. HISCONIENSIUM. STATUAM.
ÆRE. COLLATO. DECREVIT.

[K] Sat. 6. v. 387.

An Capitolinam deberet Pollio quercum
Sperare & fidibus promittere?

was een citerſpeler) *wel op de Kapitolynſche eikekroon mogt hopen voor zyne luit.* Insgelyx bekranſte men de *Hiſtriones* of tooneelſpelers met eikloof, wanneer ze anderen overtroffen hadden, gelyk in een opſchrift by Panvinius [L] blykt. Wyders ſtrekte de palm en krans, verſiert met linten, tot een belooning voor de eerſte overwinners; maer de tweede, dat is, die naeſt aen de eerſte quamen, kregen den krans met linten niet, gelyk Scaliger over Auzonius [M] aenmerkt. Voorts hoewel nu deze linten (*lemniſci*) eigentlyk kleene ſtrookjes van witte wol waren, gelyk Feſtus [N] zeit, zoo vint men nochtans ook, dat die *lemniſci* by veelen voor linten van gout en zyde [O] genomen worden. Zoo leeſt men by Alexander ab Alexandro [P] dat aen de Toskaenſche kranſen alleen linten van gout gebruikt wierden: en de Poëet Sidonius ſpreekt van *Palma ſerica*, dat is een' palmtak met linten van zyde. De Lezer gelieve op dit voorwerp wyders Scaliger over Auzonius, en het derde hooftſt. van 't XVIII boek der Daeglykſche Aentekeningen van Turnebus in te zien, alwaer hy deze palmen en kranſen met linten aen de eerſte overwinners zal zien geven. Wy hebben dezelve dan tot een teken geſtelt van dat de naeryver ons tot de hoogſte eer aennoopt, en een begeerte inſtort om de opperſte belooning te verkrygen.

De twee vechtende haenen verſtrekken een zinnebeelt van naeryver en ſtryt om glori. Chrizippus [Q] ſtelt ons den haenekamp voor tot een aendrift van dapperheit. Themiſtokles [R] moedigde zyne ſoldaten tegens de Perſen, door 't gevecht van haenen; hen aentoonende dat de zelve nergens anders om vochten dan om de zege. Aldus plachten de Atheners jaerlyx haenen in hunne openbaere ſchouſpelen te doen kampen, tot een

[L] Zynde aldus:

L. SURREDIO. L. F. CLU
FELICIS
PROCURATORI. AB
SCÆN. THEAT. IMP.
CÆSAR DOMITIAN.
PRINCIPI
CORONATO. CONTRA
OMNES. SCÆNICOS.

[M] *Lection. Auſon. Lib. I. cap.* 10. over deze woorden van dien Dichter, *Epiſt.* 20.

Et quæ jam dudum tibi palma poëtica pollet
Lemniſco ornata eſt, quo mea palma caret.

Dat is:

Den palmtak, u voor lang ten prys der kunſt geſchonken
Als Dichter, zie ik fier met zyne linten pronken;
Een heerlyk cierſel, dat aen mynen tak ontbreekt.

De figuur van eenen eikekrans met dusdanige linten, zie by Vinetus in zyne aenmerkingen over deze woorden van Auſonius, ook voorkomende in de uitgave van Tollius.

[N] Zie hem by Vinetus ter aengehaelde plaets, en Voſſius in Etymologico; voce *Lemnicus.*

[O] En van rode en andere kleuren. Zie Tiraquellus over Alexander ab Alexandro, *Genial. Dier.* Lib. V. c. 21. en Pitiſcus in *Sueton. Neron. c.* 25. §. 5. *n.* 30.

[P] *Loco l.*, uit Plinius *Hiſt. Nat.* Lib. XXI. c. 3.

[Q] Dit, en alle het volgende, is getrokken uit Piërius Valerianus *Hierogl* Lib. XXIV. c. 22. & 25. en uit Cælius Rhodiginus, *Antiq. Lection.* Lib. IX. cap. 13. & 49. uit wien Piërius vele dingen by na van woord tot woord heeft overgenomen.

[R] Volgens Ælianus, *Var. Hiſt.* Lib. II. c. 28. Op de zelfde wyze verhaelt Diogenes Laërtius, (1) dat Socrates den veltoverſten der Athenienſen, Iphicrates tot dapperheit hadde opgewekt door hem te tonen de hanen van den barbier Midas, of Midias (gelyk Plato (2) hem noemt) tegen die van Callias vinnig vechtende.

(1) Lib. II. §. 30.
(2) In Alcibiade priore.

voorbeelt van naeryver, gelyk C. Rhodiginus [S] verhaelt. Plinius zeit in zyn X boek, kap. 21, dat die van Pergamus alle jaren een ſchouſpel van haenen toeſtelden, alsof het kampvechters waren. Ten leſten ſchryft Julius Pollux [T], dat de Dardaners vechtende haenen in hunne pronkmunt ſneden als een beelt van naeryvering, ſtryt en prikkel tot eer.

(1) In Anacharſide.
(2) Lib. VI cap. 26.
(3) Hier. L. XXIV. cap. 22.
(4) Lib. V. cap. 25.
(5) Hier. L. XXIV. cap. 23.
(6) In Artaxerxe cap. 12.
(7) Plutarchus ibid.

[S] Ter plaetſe boven gemeld, uit den zo even aengehaelden Ælianus. Luciaen (1) ſpreekt ook van gevechten van quakkels in de publyke ſchouſpelen te Athenen. Zie Petrus Petitus *ad leges Atticas pag.* 84. Wat voorts de ſtrydbaerheid der hanen belangt, Pauſanias, (2) na de aenwyſing van Piërius (3) meend, dat om dezelve op den helm van het beelt van Minerva, dat Phidias van goud en elpenbeen gemaekt hadde, en in den tempel van die godinne ſtond op het kaſteel te Elis, een haen was geſteld; ten ware, gelyk hy ook giſt, zuks geſchied was, om dat die vogel heilig was aen *Minerva* met den toenaem van *Ergana*, dat is, *de Werk godin:* vermits de haen door zyn gekraei de menſchen opwekt tot het werken. Miſſchien heeft hy tot een teken van ſtrydbaerheid ook geſtaen op het ſchild van den dapperen Cretenſer Idomeneus, zynde een van die negen Griekſche Hoofden, die 't lot wierpen, wie van hen in duel zoude vechten tegen Hector, die den dapperſten van alle Grieken hadde uitgedaegt, en welken de volkeren van Achaja beelden ter eere hadden opgericht. En deze reden ſchynt my beter dan die Pauſanias (4) geeft, namentlyk dat de haen zoude gezet zyn op het ſchild van Idomeneus, omdat hy afkomſtig was van Minos, wiens gemalin Paſiphaë een dochter was van de Zon, waer aen de haen was toegewyd, om dat hy den opgank der zonne door zyn kraeyen verkondigd. En Piërius (5) verhaeld uit Plutarchus, (6) dat Artaxerxes de koning der Perſen, aen een zeker Carier, die geloofd wierde des konings wederſpannigen broeder Cyrus in den ſtryd te hebben gewond, daer mede vereerd hadde, dat hy een gouden haen op een ſpies voor 't leger henen droeg. De helmetten ook van alle de Cariers (7) waren verſierd met een haen, 't zy dat deze vogel eigentlyk een Perſiaenſche vogel is, gelyk ſommige willen, 't zy mede tot een teken van ſtrydbaerheid. De Lacedæmoniers waren gewoon een haen te offeren, als ze de overwinninge hadden bekomen door grote dapperheid, maer een rund, als zy ze hadden verkregen zonder bloedſtorten. De bygelovigheid wilde ook, dat 'er een zekere ſteen in de maeg der hanen wierd gevonden, die de overwinning toebracht aen die gene, die ze by zich droeg, en dat Milo van Crotone door dat middel onverwinnelyk was geweeſt: gelyk door den zelven Piërius wort aengetekent.

[T] *Onomaſt. Lib. IX. cap. 6. §.* 84. De reden van deze munt, die onze ſchryver hier opgeeft, voegd'er Pollux juiſt niet by, maer zy is evenwel niet onwaerſchynelyk; en kunnen de Dardaners hier door zo wel hunne ſtrydbaerheit, gelykze een zeer dapper volk waren, hebben willen te kennen geven; als die van Laodicea en Aspendus hunnen roem in 't worſtelen daer door ſchynen te hebben willen uitdrukken, dat ze op hunne munt ſtelden twee vegtende worſtelaers, gelyk de gedachten zyn van den Heere Heemſterhuis over deze plaets van Pollux. Eer ik van den Haen afſcheide, moet ik hier iets zeggen tot verbeteringe van myne *aenmerking C.* over 't eerſte beelt der Gezontheit. *I Deel. bl.* 496. Namentlyk de ſchryver zeide aldaer, dat de ouden den haen in zulke waerde hielden, datze 'er offerhande aen deden, als aen eenen Godt. Ik hebbe daer reden gegeven, waerom ik aen de waerheit van dat zeggen twyfelde, en ben ook nog van gedachten, dat de Italiaenſche Schryver is bedrogen geweeſt door een quaed begrip van de woorden van Gyraldus, hoewel die ook duidelyker en beter Latyn zoude hebben geſproken, indien hy gezegt hadde *rem divinam facere gallo*, als *rem ſacram facere de gallo.* Nu moet ik hier zeggen, dat ik, hoewel het niet in 't algemein waer is dat de Ouden goddelyke eer hebben bewezen aen den Haen, echter naderhand, na dat het beelt der Gezondheit al was afgedrukt, hebbe ontdekt, dat deze vogel ten minſten by de Siriers gedient is als een God, na 't verhael van Lucianus, *Lib. XVI. de Dea Syriæ.* Hier in hadden my nog myne geheugeniſſe, nog myne gemaekte uittrekſelen van voormaels gelcſene zaken, nog de doenmaels nageſlagene ſchriften van anderen geholpen; en ik twyfel niet, of dat gebeurt ook anderen, houdende my verzekert, dat de beſcheiden Lezer my dezen misſlag, zo 't een misſlag is, zal ten goeden nemen.

ANDERS.

EEn ſchoone Jonkvrou met naekte armen, en blont gekrult hair, aerdigh van lokken, en een ſchoon hulſel op 't hooft. Haer gewaet is beknopt en groen, en zy ſtaet loopvaerdigh, hebbende wieken aen de voeten, en een ſpore of doornbos in de rechte hant.

De naeryver is, volgens Ariſtoteles (1) meening, eene ſmert, veroorzaekt door dat wy eenige eer of iet goets zien in iemant, dien wy gelyk zyn van natuur, en tot het welke ons dunkt mogelyk te zyn, dat wy ook zouden kunnen geraken. Deze zelfsquelling komt daeruit niet voort, dat hy die eer of dat goet heeft, maer uit onze begeerte om zoo wel als een ander, dien wy daermede verſiert zien, bedeelt te wezen. (1) Lib. II. Rhet.

Zy wort jong geſchildert, om dat de naeryver meeſt in jonge luiden heerſcht, zynde de zelve driftigſt [A] en edelmoedigſt.

De blonde en krullende lokken betekenen de treflyke en verheve gedachten, [B] die de naeryvere jongkheit tot het behalen van eere aenprikkelen.

Het groene gewaet beduit de hoop [C] tot verkryging van het begeerde.

De beknoptheit des kleets, de naekte armen en gevleugelde voeten, alsook het gereet ſtaen tot loopen, beelt de vaerdigheit en vlyt uit, die zy aenwent om haere yvergenoten, op de baen van deugt en loflykheit voorby te ſtreven, of ten minſten de zelve op zy te komen.

Wat de ſpore betreft; Kavalkante zeit in zyne Kunſt der Welſprekentheit (2), dat de naeryver een ſpore is die geweldigh noopt; doende niet (2) Lib. IV.

[A] Zie onze *aenmerkingen A. B.* en *C.* over het tweede beelt der Belediging, *I. Deel bl.* 110.

[B] Zie onze *aenmerking F.* over 't eerſte beelt der Grootmoedigheit, *I. Deel. bl.* 553. en aldaer ook de uitlegging der Schoonheit, *aenmerking D.* en *E.*

[C] Zie 't vierde beelt der Hoop, *aenmerk. F.* De reſt in dit beelt is van zelf klaer.

de quaetaerdigen naer eens anders goet en welvaren trachten, (want dat is benyden) maer dryvende de goede en edelmoedige verſtanden aen, om het brave dat ze in anderen zien, en hun nogh zou mogen ontbreken, te verkrygen. Zoo geeft de deugt van naeryver hen ſporen. *Stimulos dedit æmula virtus.*

NAERSTIGHEIT. VLYT.

TEr vertooninge hiervan ſtelt Zaratino eene Vrou, die 'er wakker in haer wezen uitziet, en in de rechte hant een tymtakje houdt, daer eene by op vliegt. In de ſlinke geeft hy haer eenen amandeltak, van een moerbezitelg omſlingert. Voorts laet hy ze een' haen voor haere voeten hebben, die in de aerde ſchrapt, en geeft van dit alles de volgende reden.

De naerſtigheit wort by de Latynen *diligentia* genoemt; welk woort ſommigen zeggen af te komen van *diligere*, 't geen *beminnen* beduit. Altoos, de dingen die men bemint, zyn ons aengenaem, en bewegen ons tot het gebruik van alle naerſtigheit, om de zelve magtigh te worden. Dit is wel geen onregelmatige woortafleiding, maer echter de oprechte niet: want *diligentia* of naerſtigheit heeft zyn oorſprongk van 't woort *lego* of *deligo* [A], dat is *verkiezen*, omdat een naerſtige altyt het nutte voor hem tracht uit te kiezen. Zulx dat de naerſtigheit, die wy hier meenen, die vlyt is, welke wy te werk ſtellen in 't verkiezen en uitkippen van alles wat onzen handel voordeeligſt is. Stobæus zegt van deze naerſtigheit, *dat ze nutbaerder is dan een goet verſtant.* En zeker, 't geene door de naerſtigheit en vlyt verkregen wort, is veel pryslyker, dan 't geen door 't geval of de fortuin, zonder vlyt, yver of naerſtigheit, ons wort aengebragt. Deze naerſtigheit is in alle dingen zeer vorderlyk, en daer is niets of zy weet het ons te verkrygen, gemerkt alle de andere deugden met haer gevoegt zyn. *De naerſtigheit*, zegt Cicero in zyn tweede boek van den Redenaer,

[A] Zie het Etymologicum van Voſſius in *lego*.

naer, [B] *vermagh in alle dingen zeer veel. Wy behooren de zelve altyt te oefenen en te gebruiken. Niets is 'er of 't wort door haer verkregen; vermits in deze deugt alle de andere deugden begrepen zyn.*

De naerſtigheit dan, die in 't uitkiezen en opdoen van den beſten voorraedt zich bezigh houdt, en dus verre beſchreven is, wort door de by, omtrent den tymtak vliegende, uitgebeelt. Tweederlei ſoort van tym is 'er naer Plinius [C] zeggen, waervan d'eene op de heuvels waſt, wit is, en een ſtokkigen wortel heeft. D'andere is zwartachtigh, en zwart van bloem. Plutarchus zegt in zyne verhandeling van de Ruſt des Gemoets, dat de tym een bar en zeer wrang gewas is: en dit is echter het kruit daer de byen den honigh uit zuigen. Zulx paſt de leſtgemelde Schryver op de dappere en kloekmoedige luiden, die hun voordeel zelfs uit de wederwaerdigheden weten te trekken. Maer wy brengen het liever t'huis op vlytige menſchen, die met onvermoeide naerſtigheit uit alle handelingen, hoe dootſch en zwaer ook, het geene halen dat hun nutſt en dienſtigſt is; volgende de byen [D] hierin, die, als gezeit is, uit den wrangen en ſchraelen tym een zoet ſap vergaderen. Dat de tym zeer aengenaem voor de byen is, [E] kunt gy by Plinius en Theofraſtus lezen. Maer om wegh te ſpoeien: Door de naerſtigheit kan men ook geſtadigheit en zorg verſtaen; want Thomas zeit [F]: *Naerſtigheit en zorg is 't zelve; derhalve wort de naerſtigheit in alle dingen zoo wel vereiſcht als de zorg.* Doch naerdien eenigen, uit liefde tot naerſtigheit en bezorgtheit, al te voortvarende, en te geſtadigh aen 't blokken zyn, zoo willen wy hen hier ook waerſchuwen, dat de al te groote naerſtigheit ſchadelyk is: want de ruſt en verquikking des gemoets is den menſch vooral noodigh, dewyl de kracht daer door verſterkt, en de vermoeide geheugnis verpooſt wort. Ovidius wil dit te kennen geven daer hy aldus zingt: [G]

De ruſt herſtelt op nieu de krachten, en verquikt
De moede leên. gy moet den boog daer 't wilt voor ſchrikt,
Den boog der jagtgodin Diana hier gelyken.
Houdt gy hem eindeloos geſpannen, zoo bezwyken
De krachten zyner pees.

[B] Cap. 35. *Diligentia --- omnibus in rebus ---- plurimum valet. Hæc præcipue colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibenda, hæc nihil eſt quod non aſſequatur: ---- qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur.*

[C] *Hiſt. Nat. Lib. XXI. c.* 10. Dog hy zegt daer alleenlyk, dat 'er een witte en een zwartachtige thym is. Het overige heeft Zaratino getrokken uit Theofraſtus en anderen.

[D] Zo is de leſſe van Iſocrates aen zynen Demonicus: *Gelyk wy zien*, zegt hy, *dat de bye gaet zitten op alle kruiden, en uit een iegelyk der zelve het nuttige trekt: alzo behoren die gene, die geleertheit trachten te bekomen, niets onbeproeft te laten, maer van over al het nuttige te verzamelen.* De Bye voorts, als een zinteken van kunſt en naerſtigheit, hebben wy reedts boven gehad in het beelt *Kunſtſtuk bl.* 90 Maer 't is wonder, dat hier nergens de mieren voorkomen als een beelt van naerſtigheit, daer ze van genoegzaem alle de Ouden, en onder die ook van Salomon zelfs, voor geſtelt zyn. Zie Piërius *Hierogl. Lib. VIII. c.* 1. 2. & 3. en der Geleerden aentekeningen over Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. c.* 51.

[E] En den beſten honig geeft. *Plinius l. l. en vele anderen.*

[F] Sec. 2. Quæſt. 54. art. 1. *Eſt autem diligentia idem quod ſolicitudo: ideo requiritur in omni virtute, ſicut etiam ſolicitudo.*

[G] Epiſt, *Phædræ v.* 89.

Quod caret alterna requie, durabile non eſt.
Hæc reparat vires feſſàque membra levat.
Arcus & arma tuæ tibi ſunt imitanda Dianæ:
Si nunquam ceſſes tendere, mollis erit.

De ruſt behoort inzonderheit by de letteroefeningen, omdat de vermoeide zinnen het beſte uit het geringer zoo niet onderſcheiden kunnen, als zynde bedwelmt en ontſtelt. Had Protogenes, een beroemt Schilder van Rhodus, niet zoo geſtadigh aen 't werken, en wat minder naerſtigh in 't ſchilderen geweeſt, hy zou in alle deelen dier kunſt niet minder treflyk dan Apelles uitgemunt, en hem gelyk geweeſt hebben. Apelles beriſpte ook die al te groote vlyt in hem; zeggende, [I] *dat hy de hant niet van 't panneel lichten koſt.* Daer ziet gy, hoe eene al te geweldige naerſtigheit ſchaden kan. Hierom is het ten hoogſten raedzaem, niet al te driftigh en voortvarende in onzen handel en *ſtudie* te wezen, als vervoert door een' luſt om zoo aenſtonts het einde daervan te zien. Neen; wy moeten bedachtzaem, voorzigtigh, en te gelyk bezorgt zyn, dierwyze dat de naerſtigheit, om zoo te ſpreken, haere rypheit hebbe, en den middelwegh tuſſchen traegheit en onmatige ſnelheit houde. De naerſtigheit die aldus beleidt wort, is zeer pryſlyk, en kan volkomen ryp genoemt worden. In overeenkomſt van het gezegde laet zich A. Gellius aldus hooren: [K] *Om eene zaek wel uit te voeren, moet te gelyk by de naerſtigheit ſnelheit, en by de vlytigheit traegheit gevoegt worden.* Deze aldus gematigde naerſtigheit beeldde Auguſtus door [L] een zeekrabbe en een witje of kapelletje af; hebbende veel dit ſpreekwoort in den mont, [M] Σπεῦδε βραδέως, dat is, *Haeſt langkzaemlyk.* Titus Veſpaziaen gebruikte, om de zelve zaek te verbeelden, een dolfyn, [N] om een anker geſlingert; Paulus de Derde een kameleon, die byſter traeg is, aen eenen dolfyn, een' zeer ſnellen viſch, vaſtgebonden; de Groothartogh Kosmus, een ſchildpadde met een zeil daer boven.

Maer wy voegen, tot uitbeelding van 't zelve, een' amandel- en een' moerbeziëntak by en door malkander, omdat de amandelboom voor alle andere boomen, ja zelfs in Loumaent, [O] bloeit: zoodat die, uit zorg van te laet te zullen komen, zich, als zot en ſlecht beraden, veel meer haeſt dan d' andere boomen, ſchietende zyne bloemen zelfs in den winter uit, die de ſtrengheit des ſaizoens hem ook wel raſch ontrooft. Dit leert ons, dat de al te voortvarende naerſtigheit nadeeligh is, gelyk wy zeiden, en gematigt moet worden, met de traegheit, waervan de moerbeziboom een beelt is; omdat hy de langkzaemſte van alle bloeit, en daerom de wyſte der boomen genoemt wort, gelyk Plinius [P] zegt. En men magh zulke men-

[I] Plinius *Hiſtor. Nat. Lib. XXXV. c.* 10. *Dixit* (Apelles) *omnia ſibi cum illo* (Protogene) *paria eſſe, aut illi meliora, ſed uno ſe præſtare, quod manum ille de tabula neſciret tollere: memorabili præcepto, nocere ſæpe nimiam diligentiam.* Zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 3. *Ad.* 19.

[K] Noct. Attic. Lib. X. cap. 11. *Nam & dicere in ſermonibus & Scribere in Epiſtolis ſolitum eſſe ajunt* (Auguſtum) σπεῦδε βραδέως: *per quod monebat, ut ad rem agendam ſimul adhibeatur & induſtria celeritas & diligentia tarditas: ex quibus duobus contrariis fit maturitas.*

[L] Zie een penning van hem, zodanigh gemunt, by Oudaen in zyne Roomſche Oudheden bladz. 331. of 292., met deszelfs uitlegginge.

[M] *Sueton. Aug. cap.* 25. Zie Eraſmus *Chil.* 2. *Cent.* 1. *Adag.* 1.

[N] Zie de voorreden van ons eerſte Deel, en Pierius Valerianus *Hierogl.* Lib. XXVII. cap. 9.

[O] Plinius Hiſt. Nat. Lib. XVI. cap. 25. *Floret prima omnium amygdala menſe januario.* Zie Klaudius Minos over het 208 Zinnebeelt van Alciatus.

[P] Ibid. *Serotino quadam germinatu florent, maturantque celeriter, ſicuti morus, quæ noviſſima urbanarum germinat, nec niſi exacto frigore, ob id dicta ſapientiſſima arborum, &c.* Zie wederom Klaudius Minos over het 209 Zinnebeelt van den zelven Alciatus.

menſchen wys achten, die de vaerdigheit met de langkzaemheit vereenigen, waerin de rechte naerſtigheit beſtaet.

De haen is van natuure naerſtigh en bezorgt, toonende een groote vlyt in 't ſchrabbelen en zoeken, totdat hy vint het geen hem behaeglyk is. Hy maekt ook onderſcheit in de quade en goede korengraentjes, kiezende de leſte tot zyn koſt en voedſel. Auzonius brengt hierom, aen Simmachus ſchryvende, (1) *Euklioos haen* [Q] tot een ſpreekwoort in; daerdoor iemant te kennen geven willende die met eene naukeurige naerſtigheit alles loorſnuffelt, en niet een zantje ongeroert laet, totdat hy het gezochte gevonden heeft.

(1) De numero ternario.

[Q] Alzo genoemt; om dat Plautus in zyn blyſpel Aulularia, (2) een haen te pas brengt die ter plaetſe, daer Euclio zyn pot met goud hadde begraven, begon te ſchrabbelen: het welke dezen ouden gierigaert, menende dat het den haen te doen was om zynen ſchat aen den dag te brengen, zo ſlecht aenſtont, dat hy hem, zonder enig opzicht van zyne oude dienſtmeid, die dat beeſt toequam, op ſtaende voet dood ſloeg. Auſonius nu brengt dat over in den zin, hier door Zaratino opgegeven. Zie *Adr. Junius Cent.* 1. *Ad.* 40. Men zou het ook niet qualyk kunnen gebruiken voor iemand die door al te grote naerſtigheit zich zelven het verderf op den hals haelde: by voorbeeld zo eenig ſchryver de geheimen, de eene of andere hoge familie of perſonen in hunne achting rakende, al te naerſtig wilde uitpluizen en in het daghlicht ſtellen, en daer door derzelver wraekzucht moeſt ondervinden: en ook die eens magtigers zaken al te nieuwsgierig willende doorſnuffelen, daar door raekt tot zyn verderf: voor welke onvoorzigtigheit ons Plutarchus waerſchouwt in zyne verhandeling over de Nieusgierigheid. c. 5.

(2) Act. 3. ſc. 4.

ANDERS.

DOor eene in 't rood gekleedde Vrou, die in de rechte hant een ſpore houdt, en in de ſlinke een' uurwyzer, kan men de naerſtigheit ook uitbeelden.

Verſta door *naerſtigheit* een krachtige begeerte, om eenigh ding ten einde toe uit te voeren.

De uurwyzer en ſpore beduiden de twee werkingen der naerſtigheit, waervan d'eene de tyt is, dien men alrede gevordert heeft, en d'andere de [A] naeryver, die anderen ter navolginge aenzet. Omdat wyders de tyt de naerſtigheit afmeet, en de naeryver de zelve opwekt en voortſtuwt, zoo hebben wy het beelt met dubbele reden deze dingen bygevoegt.

[A] Zie het tweede beelt hier voorgaende. Voor de reſt is alles in dit beelt klaer en duidelyk: alleenlyk dient aengetekent, dat het root gewaed een vierigen en brandenden yver betekent, om dat de kleur des viers rood is. Om dezelve reden is ook aen de Aenroeping, *I. Deel bl.* 40. en aen de Ridderorder van Lazarus en Mauritius, *bladz.* 524. een kleed gegeven van de zelfde kleur.

NAERSTIGHEIT. BRAVE WAKKERHEIT.

EEn jonge Vrou die naekt is, en een' helm op 't hooft heeft. Om haeren ſlinker arm is een witte mantel gewonden, met groene takken geſiert, en op den boort deze woorden voerende, *Proprio Marte*, dat is, *Door eige Dapperheit.* In de rechte hant houdt ze een bloot zwaert, en ſtaet op een ſtoutmoedige wys gereedt tot vechten.

De naerſtigheit is een deel der [A] dapperheit, en daerom gelyken haere beelden malkander.

Zy wort naekt geſchildert, omdat ze meeſt door nootdruftigheit en ongemakken [B] veroorzaekt wort.

De helm op haer hooft wil zeggen, dat haer voornaemſte deel het verſtant [C] is, en de wysheit die haer beveſtigt. Dat ze voorts met een bloot zwaert ſtrytvaerdigh ſtaet, geſchiedt omdat het een eigenſchap der naerſtigheit is, wakker en gereet te wezen, om in den aenval der fortuine zich met voordeel te verdedigen.

De witte mantel en groene takken beduiden de [D] hoop, die op de blanke [E] oprechtheit der zeden, en op het goede voornemen gegront is; kunnende de naerſtigheit niet pryſlyk wezen, ten zy het einde van haere uitwerking en de toeleg van 't menſchlyk verſtant, zaeklyk, deugtzaem en eerlyk zy.

Ook wort door deze beeldeſpraek te kennen gegeven, dat de naerſtigheit beſtaet in zich te verzien van 't goede [F] dat met het [G] nutbaere ſamengevoegt; en zich vry [H] te houden van 't quade dat aen 't gevaer verknogt is. Daerom worden zulken, in 't burgerlyk leven, geacht groot voordeel te hebben, die door hunne eige dapperheit en deugt, met den tabbert en 't zwaert een' algemeenen roem verkregen hebben, alsook eenige gelegentheit om zich in den vrede te beſchermen.

[A] Zie het beelt *manhafte Dapperheit* in ons laetſte Deel.

[B] Noodt leert werken, en de armoede is de uitvindſter der konſten. Zie onze *aenmerking C.* over het twede beelt der *Armoede*, *I. Deel bl.* 79.

[C] Dat zyn woonplaets in 't hooft heeft. Zie *aenmerking A.* over de Aenroeping, *1. Deel*, *bladz.* 40. en de Akademie, *bl.* 45.

[D] Zie de *aenmerking F.* over 't vierde beelt der Hoop, *II. Deel bl.* 31.

[E] Zie onze *aenmerking F.* over 't beelt Gerechtigheit.

[F] Verbeelt door den witten mantel. Zie de zelfde *aenmerking*.

[G] Te verſtaen door de groene takken: alzo het groen een teken is van groeizaemheit en wasdom: en de wasdom belooft vruchten.

[H] Dat wort te kennen gegeven door den helm en 't zwaert.

NAERSTIGHEIT.

EEne Vrou in geſtikte, ryke en kunſtigh gewrochte klederen. In de rechte hant heeft ze een byenzwarm, en de ſlinke legt ze op een windäs daer men groote laſten mê opheffen kan. Zy is bloots beens, en heeft een beeltje van Pluto op haer hooft.

Het kleet, de byenzwarm en 't windäs brengen hunne verklaring, ter verlichtinge dezer beeltenis, genoegzaem [A] mede: en wat het beelt van Pluto aengaet, dat ſtaet hier omdat de oude Heidenen hem voor den godt der rykdommen hielden, die doorgaens het voornaemſte wit van 's menſchen naerſtigheit zyn.

De

[A] Een kunſtig gewrocht kleed is een beelt van naerſtigheid, om dat men de uitvinding van alle kunſten aen dezelve ſchuldig is, en men geen kunſtig uitgewrocht werk zonder naerſtigheit kan begrypen. Van de Byen is geſproken in het derde beelt hier voor, en van het windäs, over 't beelt Kunſtſtuk, *bladz.* 90.

De bloote voeten, en het op de aerde ſtaen der zelve, geven hier te verſtaen, dat dusdanigh eene naerſtigheit zich zonder onderſcheit van gemak of ongemak, ſlechts ſpoeit tot zaeken, daer voordeel aen kleeft; niet eens om hoog ſtygende om edele dingen te verkrygen.

ANDERS.

DE naerſtigheit of vlyt kan ook uitgebeelt worden door eene Vrou, houdende in de rechte hant eenen ſchepter, op de ſpits waervan een hant ſtaet, en weder in 't midden der hant, een oog. Ter plaetſe daer de ſchepter en hant zich aeneen voegen, ſtaen twee vleugeltjes, omtrent alsof gy Merkurius Slangeſtaf zaegt.

De ſchepter betekent grootheit en magt [A]; en de hant, naerſtigheit en kunſt [B]. Deze dan, door dien, onderſtut zynde, beelt het uit, dat de Prinſen, en die anderen beheerſchen, 's menſchen naerſtigheit uit het ſtof om hoog heffen kunnen, als 't hun maer belieft. Artemidorus meent, volgende hierin de Egiptenaers [C], dat de handen een kunſtwerk betekenen, omdat door de zelve byna alle kunſten uitgevoert worden; gelyk Ariſtoteles deswege de hant een *inſtrument* (werktuig) *der inſtrumenten* noemt [D].

Het oog beduit voorzigtigheit [E] en wysheit: en die moeten de naerſtigheit beſtieren. De vleugels verbeelden gezwintheit; en die maekt dat de loon der naerſtigheit merkelyk grooter wort [F].

[A] Zie onze *aenmerking F.* over 't beelt *Dwinglandy*, *I. D. bl.* 305.

[B] Zie boven onze *aenmerking A.* over 't beelt, *Kunſtſtuk bladz.* 89.

[C] Door een hand betekenden dezen een lief hebber van 't bouwen van huizen, gelyk gezecht is over 't eerſte beelt, *Gebou I. D. bl.* 417. maer of zy ze ook gebruikt hebben als een beelt der kunſten, is my onbekent.

[D] Zie hem Lib. 4. de part. anim. c. 10. & Galen. de uſu Partium Corporis Hum. c. 1. *De Natuur*, zegt Plutarchus in het 2 Hoofdſtuk van zyn verhandeling van de Broederlyke liefde, *heeft de handen in vele en orgelyke vingeren geſneden, en 't allernauwkeurigſt en konſtigſt van alle werktuigen gemaekt: zoo dat de oude Anaxagoras de oorzaek der menſchelyke wysheit en kenniſſe heeft toegeſchreven aen de handen. Dog dit ſtryt tegen de waerheid: want de menſch is niet daerom zoo een wys ſchepſel, om dat hy handen heeft: maer om dat hy van nature met reden begaeft en konſtig was, daerom heeft hy van de natuur ook zulke werktuigen ontfangen.*

[E] Piërius (1) verhaelt uit Pauſanias (2) dat op den altaer van Jupiter te Trojen, tot welken Priamus na 't veroveren van die ſtad zyn toevlucht nam, een beelt van dien afgod hadde geſtaen met drie ogen, betekenende volgens de uitlegging van Pauſanias zelfs de driederlei voorzienigheid en heerſchappy, waer mede hy hemel, aerde en wateren gelooft wierde te beſtieren. Zie onzen bladwyzer in *Oog*, en den genoemden Piërius, *Hier. lib.* 33. *cap.* 2. & 4.

(1) Hier. Lib. 33. cap. 15.
(2) Lib. 2. cap. 23.

[F] Bekent is de Spreuk van Publius Syrus:, *beneficium bis dat, qui dat celeriter*, *die een weldaet ſpoedig doet, doet ze dubbeld.* Elders hebben wy deze ſtoffe, meen ik, breder verhandeld.

ANDERS.

DOor de beeltenis van Merkurius, houdende in de rechte hant een' Slangeſtaf, en in de ſlinke eene fluit, hebben d'Ouden [A] de twee oorzaeken, die de naerſtigheit verwekken, te weten, het nutbaere voor ons zelven, en 't vermaeklyke voor anderen, afgebeelt. Het opwekken der naerſtigheit tot ons eigen nut wort door den Slangeſtaf, daer Merkuur, naer 't verzieren der Poëten, de dooden mê opwekte [B], uitgebeelt; en het vermaek der naerſtigheit, voor ons en anderen teffens, door de fluit, zynde die een aengenaem ſpeeltuig, bequaem om de gemoederen te ſtrelen [C], en alle moeilykheden te verminderen of wech te nemen.

[A] My heugt niet iets diergelyk by eenig oud ſchryver te hebben gevonden: en ik geloof, dat deze uitlegging van dit beelt van Mercurius verzonnen is door mannen van later tyt.

[B] Zie onze *aenmerking H.* over de geeſtelyke *Amptverkoping*, *I. D. bl.* 67.

[C] Zie Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 47. *cap.* 14. *&* 15. en Horus Hierogl. lib. 2. ſub finem. By deze zes byzondere beelden der Naerſtigheit voegen wy nog dit uit de verzameling der Zinnebeelden uit oude en nieuwe ſchryvers, achter Piërius gevoegt (1), welke gezecht worden te vinden te zyn by Lucas Contilis. Het is een havik, die door de lucht vliegd op roof; en hebbende reets een gevangen patrys in zyne klaeuwen, echter nog andere diergelyke, die opgeſtoten van een hond, wegvliegen, met een ſcherp gezicht vervolgt, zynde daer by geſtelt tot een byſchrift *PROVIDE ACCELERO, ik haeſte voorzichtiglyk.* Door dit zinnebeelt, zecht de ſchryver, wort betekent een vlytig, arbeidzaem en leergierig man, die zich niet alleenlyk eene enkele wetenſchap heeft verkregen, maer ook van dag tot dag een overvloediger kenniſſe tracht te verzamelen, en tot eene uitmuntende geleerdheit te geraken, want volgens Menander,

(1) Lib. 4. Tit. *Induſtria Laboriosa & diſcendi cupida.*

Ἁλωτα γίνετ' ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ
Ἅπαντα πράγματα ζητέμενα.

door naerſtigheit en arbeit kan men alle dingen krygen die men zoekt. Hetwelke Sophokles nog korter heeft willen uitdrukken:

τὸ ζητέμενον
Ἁλωτόν ἐκφεύγει δὲ τ' ἀμελέμενον;

't geen men zoekt, is te krygen; maer dat men verwaerloosd, ontſnapt. Door het byſchrift, *ik haeſte voorzichtiglyk* word de nuttige omzichtigheit in 't aenvangen, en voorzichtige dralinge aengeprezen, en gelyk Sophokles in zyne Elektra zecht,

φιλεῖ γὰρ ὀκνεῖν τρᾶγμ' ἀνὴρ πράσσων μέγα,

een man, die iets groots onderneemt, gaet gaern langzaem voort.

NASPEU-

NASPEURING.

GEvoeglyk maelt men deze als eene Vrou met vleugelen aen 't hooft, en een kleet aen, dat geheel met mieren bezet is. Laet ze met den voorſten vinger der rechte hant om hoog naer een vliegende kraen; en met den voorſten vinger der ſlinke nederwaert op eenen hont wyzen, die langs den gront omſnuffelt, alsof hy eenigh wilt opzocht.

De hooftwieken beduiden de verheffing des verſtants [A], dat, aengelokt door den heerlyken loon van roem en eer, tot de dingen der onſterflykheit, en het bekomen van de kenniſſe der hooge en hemelſche zaeken opſtygt.

Haer gewaet is vol mieren, omdat d' Egiptenaers [B] de naſpeuring hierdoor plachten uit te beelden; zynde deze diertjes vlytige navorſchers der dingen, die tot de verzorging huns levens dienen.

Zy wyſt naer een kraen, die in de hoogte vliegt, vermits al weder de Egiptenaers door dezen vogel, als zeer hoog vliegende, en verre ziende [C], een zeer keurigh onderzoeker van hooge en treflyke zaeken, en van zulke, die van de aerde afgeſcheiden zyn, betekenden.

[A] Zie onze *aenmerking A.* over 't eerſte beelt der *Gunſt*, *I. D. bladz.* 567. en *aenmerking D.* over 't eerſte beelt der *Gedachten bl.* 421.

[B] Zie Horus Apollo *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 51. en aldaer de lezenswaerdige aenmerkingen der geleerden, en Piërius *Hierogl. lib.* 8. *cap.* 1. *& ſeqq.* welke onder andere dingen ook aentekenen, dat 'er op de Land-engte van Korinthen outtyts jaerlyks een mier aen de zonne placht te worden geoffert: omdat gelyk de zon alles beſchouwd, wat 'er op de aerde is, alzoo ook de mier alles doorkruipt en ontdekt, wat iemand ook met de allergrootſte zorg mocht hebben verborgen.

[C] En wanneer ze wolken beneden zich ziet, dan in de hoogte blyvende, om niet gedreven en geſlingerd te worden door onweer, maer ruſte te genieten die ze bemind, Horus Apollo *Hierogl.* 98. *lib.* 2. en Piërius Valer. *Hierogl. l.* 17. *cap.* 30.

De brak, in de bovengemelde geſtalte, is by Sextus Empirikus [D], een Filozoof van Pyrrhoos gezinte, ook een zinnebeelt der naſpeuring, omdat, als dusdanigh een hont, het wilt vervolgende, op een drieſprong komt, en niet gezien hebbende welken wegh het zelve ingeloopen is, hy eerſt op den eenen omruikt; en daer geen ſpoor van 't wilt vernemende, den tweeden wegh op de zelve wys onderzoekt; dan daer ook geen lucht des wilts gewaer wordende, den derden ter vlucht en zonder eens te beſnuflen inſlaet; zich verzekerende dat het wilt dien langs gelopen is.

[D] *Lib.* 1. *cap.* 14. Maer die redenering en dat overleg van den hont omtrent den derden weg, hem door Empirikus en anderen toegeſchreven, ſpreekt Plutarchus (1) met recht tegen. En al beneemt men hem dat verſtant, gelyk men 't hem benemen moet, zoo blyft hy niet te min een beelt van naſpeuringe, als welke 't wilt naſpeurd door middel van zynen reuk.

(1) De Sollertia Animi. cap. 29.

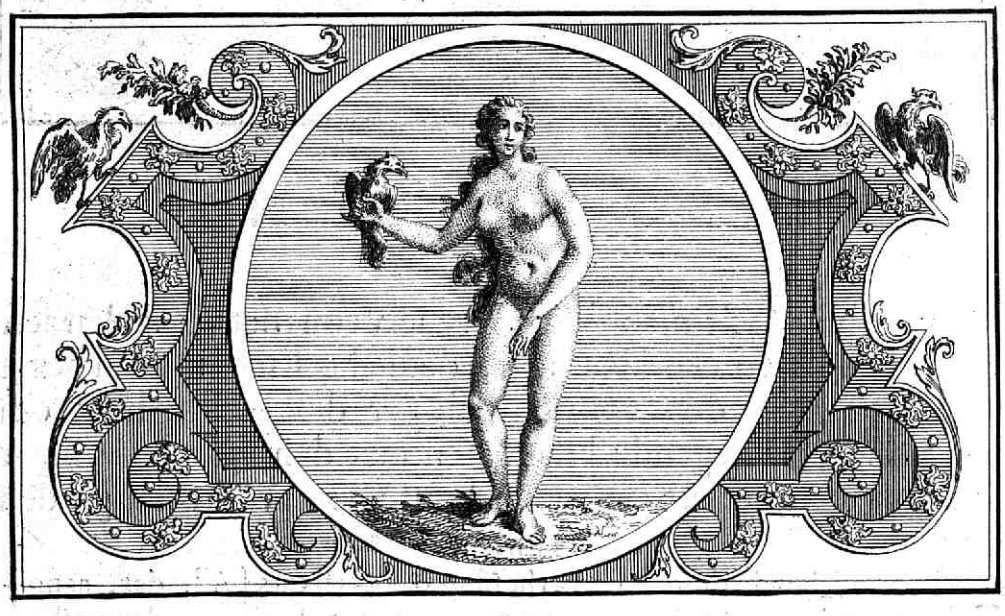

NATUUR.

OP een' gedenkpenning van Keizer Adrianus, daer wy ons hier naer voegen zullen, komt de natuur voor als een naekte Vrou, die de borſten vol melks, en eenen gier op haere hant heeft.

Ariſtoteles bepaelt de natuur in het tweede zyner *Phyſica*, kap. 1. aldus, te weten dat ze het beginſel en d' oorzaek is van beweging en ruſte in dat geene, daer ze in is door zich zelve, en niet door toeval: alsook van die verandering, door welke alle verderflyke dingen worden voortgebragt.

Dit beginſel deelt men in een *activum* of werkend, en in een *paſſivum* of lydend. Het werkende beginſel noemt men *form*, en het lydende *materie* of ſtoffe [A].

Door de borſten vol melks wort het werkende beginſel afgebeelt, omdat de *form* het geene is, dat alle de geſchape dingen voedt en onderhoudt, gelyk de vrouwen met haere borſten de kleene kinders.

De gier, een verſlindende roofvogel, verbeelt het tweede beginſel in de natuur, *materie* of ſtoffe genaemt; welke ſtoffe, zich naer de begeerte der

[A] Volgens de bepalinge der Natuur- en Bewyskundigen: *corpus naturale eſt, quod conſtat materia & forma*, dat is, *een natuurlyk lichaem is, 't gene beſtaet uit ſtoffe en form.*

der *form* bewegende en veranderende, zoo vernielt ze allengskens alle verderflyke dingen [B].

[B] Ik weet niet, of de betekeniſſe van dit twederhande beginſel niet al te naeuw gezocht is in de melkgevende boſten der Vrouwe, en den Gier. Ten minſten ik zoude van gedachten zyn, dat ze beide de alvoedende en alteelende kracht der blote Natuure alleen (waerom de Vrouw hier ook wort naekt vertoont) zonder behulp van iets anders (voor zoo verre als Godt, een Heer van de Natuur, dezelve zoo gemaekt heeft) te kennen geven. Dat de melk die voedende kracht betekent, is klaer, en behoeft geen bewys. En wat den gier belangd, dat dezelve de alteelende kracht der Nature bequamelyk kan uitdrukken op een beeldſprakige wyze, zal niemand ligtelyk afkeuren, dewelke weet, dat deze vogel by de oude Egiptenaren in hunne Beeldenſpraek de Natuur heeft betekent, om dat onder de gieren geen mannetjes zyn, en dat dit geſlacht alleen door de wyfjes wort voortgeplant. *Per vulturem*, zegt Ammianus Marcellinus, *naturæ vocabulum pandunt: quia mares nullos poſſe inter has altes inveniri, rationes memorant phyſicæ:* dat is: *door een gier betekenen ze de natuur; om dat de natuurkundige redenen melden, dat 'er geen mannetjes onder deze vogelen kunnen worden gevonden.* Om dezelfde reden was de gier ook by hen een beelt van een moeder, en van den hemel: gelyk wy in onze *aenmerking G.* over 't beelt *Hemel bladz.* 17. hebben aengewezen. Zie Piërius en Horus Apollo, ter plaetſe aldaer aengewezen. Hoe vorder Ambroſius in den *pynboom* een beelt vind der Nature, zie by den zelven Piërius *Hierogl. lib.* 52. *c.* 14. en hoe zulks by de Egiptenaren geſchiede door een *piramide* of *grafnaelde*, vinden wy geleerdelyk uitgehaelt by Cœlius Auguſtinus Curio *Hierogl. lib.* 2. *cap.* 19. En hoe Plato haer heeft voorgeſtelt onder de verbeelding van een *Lichtkolom*, is gezecht in het beelt *Begin*, en onze *aenmerking K.* over het zelve, *I. Deel. bl.* 98.

NAVOLGING. NAERBOOTSING.

EEne Vrou die in de rechte hant eenige penſeelen, en in de ſlinke een momaenzigt houdt. Nevens haer zit een aep.

Men beſpeurt de navolging in allerlei handelingen of werken, gemaekt naer de gelykenis van iet anders: en daerom geeft men haer een bos penſeelen in de hant, als werktuigen eener kunſte, die de verwen en beelteniſſen, door de natuur, of door de kunſt zelve, voortgebragt, geeſtigh naerbootſt [A].

Het momaenzigt en de aep beelden de naerbootſing der menſchlyke handelingen uit. De aep, omdat hy onze gebaerden weet na te volgen; en de gryns, omdat in en buiten de ſpelen [B], de veranderlykheit van verſcheide beelteniſſen en perſonaedjen daerdoor vertoont wort.

[A] Zie onze *aenmerking H.* en *I.* over de *Schilderkunſt.*

[B] Dat outtyts de momaengezichten in gebruik zyn geweeſt op de tonelen, om allerlei perſonaedjen te verbeelden, is bekent genoeg, en behoeft geen bewys. Weshalven wy voortgaen tot de opheldering der volgende beelden.

NEDRIGHEIT. OOTMOEDT.

DEze gemoetsgeſtalte beelt men uit door eene in 't aſchgraeu gekleede Vrou, die haere armen kruiswys voor de borſt, en in d' eene hant een kaetsbal houdt. Zy heeft een gordel om den hals, en buigt haer hooft nederwaert. Daer legt een goude kroon onder haeren rechter voet.

Al deze toeſtel [A] dient hier om de kennis der geringheit van onze eige verdienſten of waerdigheit te vertoonen; in welke kennis de deugt der nedrigheit voornamentlyk beſtaet. *De nedrigheit* [B], zeit Auguſtinus, *is een vrywillige buiging des gemoets, uit aenſchouwing der kenniſſe van zich zelven en van zynen Schepper.*

De kaetsbal [C] verbeelt de nedrigheit, omdat, hoe hy harder tegens den gront aen komt, hoe hy bet om hoog gaet: en men leeſt by Lukas, *Wie zich vernedert, die zal verhoogt worden.*

Dat ze een goude kroon [D] onder haeren voet heeft, beduit dat de nedrigheit hoogheit noch rykdom acht; dan trouwens op die wys bejegenen de hoogheit en rykdom haer doorgaens ook, gelyk Bernardus zeit, daer hy van de trappen der nedrigheit handelt. Een doorluchtigh en zeldzaem blyk dezer nedrigheit zeit men dat Balduinus de eerſte, Koning van Jeruzalem, gegeven heeft; weigerende de goude kroon met deze woorden: *Godt verhoede, dat ik een goude kroon zou dragen, daer de Heer Kriſtus, myn Verloſſer, een doorne kroon gedragen heeft.* Dante laet in zyn Paradys zich dus hooren [E]: *Alle andere middelen waren beſpotlyk tot de Gerechtigheit, indien Godts Zoon zich niet vernedert had om menſch te worden.*

[A] De aſchgraeuwe kleur is dof, en niet vrolyk, en daerom een teken van droefgeeſtigheit, en neerſlagtigheit des herten Zie onze *aenmerking A.* over het 2 beelt *Beron I. Deel. bl.* 117. De handen, kruiswyze over malkanderen voor de borſt gelegt, hebben wy ook in 't beelt *Bekeering, bl.* 105. gezien als een teken van ootmoet: gelyk ook het gebogen hooft, in 't beelt *Gedienſtigheit, bl.* 426. *aenmerking B.* Onder de gebaerten van nedrigheit en onderwerpinge zyn daerenboven ook gebogen knyen: gelyk te zien is uit Piërius *Hierogl. l.* 35. *cap.* 39. en onze *aenmerkingen C.* over het derde en vierde beelt des *Gebedts, I. Deel. bl.* 412. *en* 414.

[B] *Humilitas eſt ex intuitu propriæ conditionis, & ſui conditoris, voluntaria mentis inclinatio.*

[C] Weder een koddig begrip, en van die ſoort, die wy elders hebben verworpen. Zie onze *aenmerking A.* over het tweede beelt der *Gedachten, I. Deel. bl.* 423. De Heer Zaunslifer zecht evenwel *bladz.* 69. dat dit een beeldenſpraek der Ouden is. Ik wenſchte, dat zyn Eerw. die ouden hadde aengewezen: dan had ik my onderricht gezien van een zaek, waer in ik nu onkundig ben, hoewel van weinig belang. Immers ik zoude niet hopen, dat zulks van zyn Eerw. gezecht is zonder fondament, of dat de Italiaenſche opſteller van dit Zinnebeelt, zal verſtaen zyn door den naem der *Ouden.*

[D] Zie ook het beelt *Bekering, bl.* 106. *en* 107.

[E] E tutti gli altri-modi erano ſcarſi
A la giuſtitia, ſe 'l Figlivol' di Dio
Non foſſe humiliato ad incarnarſi.

NEDRIGHEIT.

ZY magh ook vertoont worden als eene Vrou met wit gewaet aen, en nedergeſlage oogen; houdende voorts een lam in beide haere armen.

De nedrigheit is eene deugt waerdoor een menſch zich zelven minder ſchat, dan anderen, en die hem een' gereeden wil byzet, om anderen te gehoorzaemen. Ook geeft zy hem een voornemen in, om Godts gaven, die hy bezit, te verbergen, ten einde hy geen oorzaek of gelegentheit hebbe om zich te verhovaerdigen: waervan het tegendeel verbeelt wort door haer neêrgeſlage oogen.

Het

Het beelt heeft een wit kleet [A] aen, omdat, gelyk kenlyk is, de blanke zuiverheit des gemoets, deze nedrigheit in een welgeſchikten en redelyken menſch veroorzaekt, die genoeg is om onze handelingen Gode aengenaem te maken; want hy wederſtaet [B] den hovaerdigen, en geeft den nedrigen zyne genade.

Het lam is een gewis teken van nedrigheit [C] en ootmoet; en hierom wort Kriſtus door de Evangeliſten en Profeeten op veele plaetſen een Lam genoemt. Ik heb eens gelezen dat de heilige naem JEZUS by Letterverzetting (*Anagramma*) in 't Griekſch iet uitbrengt dat wonderlyk fraei bedacht is, en hier niet qualyk by voegt. Hy wort in de gemelde tael aldus geſchreven ΙΗΣΟΥΣ, waervan gemaekt is ΣΥ Η ΟΙΣ, dat is, *Gy zyt een ſchaep* [D], komende overeen met het geene Jezai. LIII. vers. 7 ſtaet, *Als een Lam wert hy ter ſlachtinge geleit, en als een Schaep dat ſtom is*, enz.

[A] Zie het vierde beelt van 't *Geloof*, *I. Deel. bl.* 456. en onze *aenmerking F.* over de *Gerechtigheit*, in 't III. Deel.

[B] 1 Petr. V. ℣s. 5. Zie de Verzameling der Beeldenſpraek uit oude en nieuwe ſchryvers achter Piërius, *lib.* 3. *tit. HUMILITAS*, *pag.* 100.

[C] Zie Piërius Valerianus *Hierogl. l.* 10. *c.* 21.

[D] Ik zoude dees *Anagramma* kunnen voor goed keuren, indien ze konde uitleveren ΣΥ ΕΙ ΟΙΣ, maer σὺ ἦ in den tweeden perſoon gezecht voor σὺ εἶ, dult de Griekſche ſpraekkunſt niet: gelyk met my zullen moeten bekennen al die deze tale kundig zyn.

ANDERS.

MEn ſchildert de nedrigheit mede als eene Vrou die op haeren rechter ſchouder een vollen zak, en in haere ſlinke hant een' korf met broot draegt. Voorts bekleet men haer met zakken, en doet ze koſtlyke gewaden met voeten treên.

De waere nedrigheit beſtaet in een vrywillige verootmoediging der gedachten die wy van ons zelven hebben, en wort geoefent uit liefde tot Godt, en met verſmading van voordeel en eere. Dit vertoont deze beeltenis, die, daer ze zich wel koſtlyk zou kunnen kleden, zich daertoe zakken [A] verkieſt: en wat den brootkorf betreft, die beelt uit [B] dat ze zich ſoberlyk behelpt, zonder veele lekkernyen te hebben, gelyk ze zich onwaerdigh acht tot het bezitten van overvloet in dit leven. De zak wyders die haeren ſchouder drukt, beduit het gedenken aen de zonden [C], waerdoor de geeſt der nedrigen wort nedergebogen.

[A] Zie onze *aenmerking A.* en *B.* over het twede beelt *Beron*, *I. Deel. bl.* 117.

[B] Als zynde een teken van armoede en gebrek. Zie naderhand het beelt *Schuldt.*

[C] Voorwaer een zwaer pak, en dat den menſch nederdrukt tot in het diepſte der helle. De Profeet noemt de zonden daerom met den naem van loot, als hy zecht, (1) *Ziet een plate loots wiert opgeheven, en daer was een vrouwe, zittende in 't midden der Epha: ende hy (de Engel) zeide: deze is de godloosheit, ende hy wierp ze in 't midden van de Epha; ende hy wierp het loden gewichte op den mont derzelve.* Piërius Hierogl. l. 48. c. 62. Onze taelsmannen verſtaen echter veel beter door 't loot hier ter plaetſe *het zware, en onveranderlyke oordeel Gods tegen de Joden.* (1) Zach. V. 7.

ANDERS.

TEn leſten eene Vrou die de ſlinke hant voor de borſt houdt, en de rechte geopent uitſteekt, keerende voorts 't aengezigt ten hemel. Zy treet op een halfdooden adder, die zich om een' ganſch verbroken ſpiegel krult, en heeft een' gewonden leeuskop voor haere voeten.

De hant voor de borſt beduit, dat het hart de waere woonplaets der nedrigheit is.

De rechte hant die open is, geeft te kennen dat de nedrigheit getrou [A] en openhartigh zyn moet, en niet als een wolf, die met een ſchaepsvel bekleet is, om des te gemaklyker de ſchaepen te bedriegen en verſlinden.

De adder verbeelt haet en nyt [B]; de ſpiegel, eigenliefde [C]; de leeu, hovaerdy [D]. Door de liefde tot ons zelven wort de nedrigheit veracht; en de haet en gramſchap maken door hunne werkingen haer geheel krachteloos, gelyk de hovaerdy haer ook ten eenenmael vernietigt. Een nedrige ziel moet derhalve deze dingen, met een heiligh en vaſt opzet, onder de voeten houden.

[A] Zie het tweede beelt *Huwelykstrouw, aenmerking B. bladz.* 44.

[B] Zie een weinigje verder de beelden der *Nyt.*

[C] De reden van deze beeldenſpraek is licht te zien: die behagen in zyne eigene gedaente heeft, ſpiegelt zich zelven dikwyls, gelyk een Narciſſus in de fontein: waer van breder gehandelt zal worden in de beelden der Eigenliefde, in 't III. Deel. Anders is de ſpiegel ook een bequaem beelt van de kenniſſe van zich zelven: gelyk is aengewezen over 't eerſte beelt Genoegen, *aenmerking A. bl.* 471. *I. Deel.*

[D] De Leeu is in de beeldenſpraek wel een zinteken van Grootmoedigheit, en edelmoedigheit, dog niet van Hovaerdy: waer van die twee deugden zeer verſchillen. Zie onze aenmerkingen over de twee eerſte beelden der *Grootmoedigheit, bladz.* 554, 555, *en* 557. *I. Deel.* De Leeu nochtans is moedig op zyne krachten en verlaet zich op zyne ſterkte: en in zo verre kan hy hier te pas komen, om dat zulks ſtryd tegen de nedrigheit.

De Egiptenaren voorts ſtelden tot een beelt van nedrigheit of vernederinge, eenen havik, ſteil van boven uit de lucht neerſchietende na beneden; gelyk in tegendeel die zelve vogel van beneden ſteil na de hoogte opſchietende een beelt was van verhoginge. De reden, die Horus Apollo (1) hier van geeft, zyn, dat, daer andere vogelen om hoog of om laeg vliegende, zulks in de ſchuinte doen en niet anders kunnen, de havik alleen het zelve recht op en neer doet als een pasloot, zonder omwegen of kromme ſtreken. Zo dan is dat eerſt een rechte verhoging en vernedering, die op de deugt alleen gegront is, en langs rechte wegen ſtreeft; niet door omwegen van bedrog en geveinſtheid. Piërius vat die beeldenſpraek een weinigjen anders op (2) en verſtaet 'er een man door, die zich met zyne gedachten en beſpiegelingen recht hemelwaerts verheft, door generlei verleidinge van valſche reden omgevoert, maer die al wat hy hier op de aerde ziet, terſtond opwaerts brengt tot Godt; en in tegendeel op de eigenſte wyze alle de denkbeelden die hy in den Hemel en in Godt ontdekt, wederom overbrengt na de aerde, zonder eenige afwyking tot ſnode gedachten. Ik verwerp deze uitlegging wel niet, doch zy ſchynd my nochtans zo klaer niet te leggen in de woorden van Horus: die genoegzaem in ſamenhang de zelfde zyn, als wy hier boven hebben opgegeven; ook weet ik niet, of die Griekſche woorden, die wy by Horus vinden, die uitlegging wel kunnen dulden. Dog elk zyn zin.

(1) Hier. lib. 1. cap. 6.

(2) Hier. lib. 21. c. 4. & 5.

NIEUSGIERIGHEIT.

ZIe hier eene Vrou wiens kleeding van root en blaeu ſamenhangt, en daer veele ooren en kikvorſchen op verbeelt zyn. Heure hairen ſtaen recht overendt, en zy ſteekt de handen om hoog en 't hooft vooruit: ook is ze gevleugelt.

Door de nieusgierigheit verſtaen wy hier de maetelooze begeerte van zulken, die meer zoeken te weten dan hun betaemt.

De ooren op 't kleet vertoonen, dat een nieusgierige alleenlyk beluſt is om de dingen die, aengaende anderen, vertelt worden, te hooren en in zyne kuntſchap te krygen. Bernardus, een' nieusgierigen Monnik willende aenduiden, geeft hem deze kentekens [A]: *Indien gy*, zegt hy, *eenen Monnik hier en daer ziet wandelen, met den hals uitgeſtrekt, en opſtaende ooren, zoo denk dan vry dat hy nieusgierigh is.*

De kikvorſchen zyn, wegens hunne groote en uitpuilende oogen, zinnebeelden der nieusgierigheit; altoos d' oude Egiptenaers namen ze'er voor [B].

[A] De Gradibus ſuperbiæ. *Si videris monachum evagari, caput erectum, aures portara ſuſpenſas, curioſum cognoſcas.*

[B] Ten minſten zoo wil (1) Pierius. Anders zecht Horus Apollo (2) alleenlyk, dat zy een onbeſchaemden of ſcherpzienden willende te kennen geven, een kikvorſch ſchilderden. Waer van hy voor reden geeft, dat de kikvorſchen nergens anders bloet hebben als in de ogen: en dat die gene, welkers ogen met bloet zyn belopen, onbeſchaemt zyn. Door een ſcherpzienden ſchynt hy dan te verſtaen een ſcherptoezienden, of eenen die ſtout en onbeſchaemt is in het doorzien der zaken van anderen; en in de gebreken van zynen evennaeſten zo ſcherp toekykende, als een arent of ſerpent, om de woorden van Horatius te gebruiken (3); *in amicorum vitiis tam cernit acutum, Quam aut aquila aut ſerpens Epidaurius.* En dit zoo opgevat zynde, zullen Horus en Pierius niets verſchillen. Wat'er van zy, ſcherpziende ogen voegen by de Nieuwsgierigheit wonder wel: dewyl de menſchen, dat gebrek onderhevig, zich niet licht voldoen met iets van anderen te horen, maer ook voor al gaerne alles doorſnuffelen met hun gezicht; en die Lamia navolgen, waer van de Fabelen verdichten, dat ze ogen hadde, die ze uit haer hooft kon uitlichten: als ze te huis was, dan leide zy die in een bakje neer, en alzo blind zynde bracht ze den tyd door met ſlapen: maer wilde ze uitgaen, dan zette zy de ogen

(1) Hier. Lib. 39. c. 49.
(2) Lib. 2. Hier. 101.
(3) Lib. 1. Sat. 3. v. 26.

En Piërius zegt [C] dat de *Magi*, of Natuurkundige Wyzen der Ouden, ſchryven, dat kikvorſchoogen met het vleeſch van een' nachtegael te zamen in een ſtuk hartevel gebonden en by zich gedragen, den menſch wakker en vaerdigh maken, waeruit de nieusgierigheit voortkomt.

Zy ſteekt de handen op, en 't hooft voorwaert, vermits een nieusgierige nyver en gaeu is om van alle kanten te luiſteren en op te ſpeuren, wat 'er nieus zy. Deze gezwintheit geven ook de wieken, en de ſteile hairen, die oplettende gedachten [D] verbeelden, te kennen; gelyk de kleuren des gewaets de begeerte en 't verlangen [E] beduiden, die de nieusgierige heeft tot het weten van allerlei nieus.

ogen weer in haren nieuwsgierigen kop, en doorkeek alles. Net alzoo, zecht Plutarchus, (1) doen de *nieuwsgierige: buiten 's huis en tegen anderen, nemen ze ogen aen voor hunne quaedaerdighei, maer in hunne eigen misdryven weigeren zy dezelve licht en gezicht.* De ſcherpziende ogen derhalven van kikvorſchen komen zeer wel by de nieuwsgierigheit te pas, een bloedvriendinne van de Laſtering, waer aen boven ook een kleed met ogen bezaeit is toegeſchreven. Zie het 3 beelt der *Laſtering bladz.* 101, en voor al de verhandeling van den bovengenoemden Plutarchus over de Nieusgierigheit, zynde een zeer fraei werkje.

(1) De Curioſitate cap. 3.

[C] Ter plaatſe zo ſtraks gemeld.

[D] Zie 't eerſte beelt der *Grootmoedigheit, bladz.* 553. *I. Deel.*

[E] Dat door de rode kleur een yver en begeerte wort te kennen gegeven, zulks hebben wy al meermalen gezien: en onder anderen nog kort te voren in het twede beelt der *Naerſtigheit.* Maer hoe 't verlangen kan uitgedrukt worden door de blaeuwe kleur, daer van kan ik geen reden bedenken. Ik ben wel eenigſins van gedachten geweeſt, dat mogelyk de Italiaen, gelyk hy veeltyds wat duiſter is en de zaken vry verre zoekt, de rode kleur gemengt mogt hebben met de blaeuwe, om daer door de Nydigheit te kennen te geven, die eene onaffcheidelyke medegezellinne is van de Nieuwsgierigheit, en miſſchien niet qualyk haere moeder zoude kunnen genoemt worden. Altoos Plutarchus (2) bepaelt *de Nieuwsgierigheit te zyn een zekere begeerte om eens anders nadeelen te weten, zynde een gebrek dat nog van nydigheit nogte van quaedaerdigheit vry is*: en zecht (3), *dat de nieuwsgierigheit zich in eens anders rampen vermaekt, gelyk een ſlange in dingen die doodelyk zyn:* als mede (4) dat *een nieuwsgierige aen dat gebrek vaſt is, dat vermaek ſchept in eens anders tegenſpoet, zynde die ondeugt na verwant aen de Benydinge, dewyl de benydinge een ſmerte is, die ontſtaet uit eens anders voorſpoet.* Den Nyd nu geven de Dichters niet alleen geduuriglyk den bynaem van *lividus*, dat is, *blaeu*, of wel grys en blaeu, gelyk de kleur is van 't loot en gekneusde vleesdeelen, om reden in het twede beelt hier na te melden; maer ook gebruiken zy de woorden *livor, lividus, livere*, en diergelyke, die eigentlyk zo eene blaeuwe kleur uitdrukken, in de betekeniſſe zelfs van *Nyd, Nydig*, en *Nydig zyn.* Maer deze uitlegging ſchynd my hier, behalven dat ze verre gezocht is, ook daerom geen plaets te kunnen hebben, om dat de Italiaen een woord gebruikt, dat niet zulk een blaeu betekent, als wy gezecht hebben, maer wel *azuur* of *hemelsblaeu.* Ik twyffel niet, of het zal den lezer vervelen met zulke kleinigheden, of liever beuſelingen, te worden opgehouden: maer dewyl 't ons voornemen, en ook onze belofte is, niets te zullen voorbygaen, dat opheldering nodig heeft, en onze ſchryver niets heeft bygebracht tot verſtant van dit gewaedt, heb ik my genoodzaekt gevonden, hoewel ongaern, my in zulk een ſobere en onaengename ſtoffe te begeven: hetwelke zo dikwils als gebeurd, zo moet ik hier eens voor al betuigen, dat zulks geheel tegen mynen inborſt is. Maer wat zal ik doen? Myne gedane belofte (die ik van den beginne af wel hebbe gezien, dat ik konde nalaten) al aen een zyde geſteld zynde, voorzag ik wel, dat ik zulks niet doende, de beſchuldiging van velen, my zoude kunnen op den hals halen, als of ik den plicht van een Uitlegger niet voldede. Ik moeſt dan in een van twe quaden vervallen: en hebbe in zo verre, meen ik, het geringſte verkoren, om dat de lezer, al waer hy geen opheldering in den inhoud der beelden zelf oordeelt nodig te hebben, de aenmerkingen ongelezen kan overſlaen: en ondertuſſchen nu niemand klagen, dat men hem verlegen laet.

(2) De Curioſitate cap. 2.
(3) Ibid. cap. 8.
(4) Ibid. c. 10.

NYDIGHEIT. NYT.

EEne oude, lelyke en bleeke Vrou, mager en uitgeteert van lichaem, en ſcheel van gezigt. Haere klederen zyn roeſtverwigh, en zy is ganſch onthult. In heur hair zyn eenige ſlangen vermengt, en zy eet haer eigen hart, 't geen zy in de handen heeft.

Men ſchildert ze out, vermits ze, om het kort te zeggen, een oude vyandin der deugt is.

De ſlangen in haer paruik verbeelden de booze gedachten [A], die haer geduurigh met een groote begeerte naer eens anders ſchade doen wenſchen: want de quade overdenkingen zyn altyt gereet om haer venyn, by manier van ſpreken, op anderen uit te ſchieten, en hen te beledigen: en dat vergift is zodanigh in den boezem der geenen verſpreit, daer de nydigheit zich in gezet heeft, dat het hun hart knaegt [B] zonder ophouden: waerom wy

[A] De gedachten worden anders verbeelt door 't hair, gelyk nu dikwyls gezecht is: en de ſlangen zyn een beelt van boosheit en belediging, gelyk te zien in het twede beelt *Achterklap*, *I. Deel bl.* 24. en derhalven verbeelden de hairen, met ſlangen gemengt, gedachten die geneigt zyn om een ander leet en ongeval toe te brengen. Het zelfde wort beduit door de roeſtverwige klederen: gelyk mede over het tweede beelt der *Godtloosheit* is aengewezen, *I. Deel. bl.* 514. *aenmerking A.* Haere lelykheit is een beelt van haeren bozen inborſt: Zie onze *aenmerking C.* over 't beelt *Schilderkunſt in 't derde Deel.* Dat ze mager en uitgeteert is, verbeelt de uitwerking van den Nyt, die de menſchen zodanig maekt, daerze in woont. Dat ze is onthult, is een teken van droefgeeſtigheit, een rechte eigenſchap van deze ondeugt: en datze ſcheel kykt, zict op de gewoonte en natuur der nydigen, die alles over dwars en met ſchele ogen aenzien. Apelles, gelyk wy reets gemelt hebben in onze *aenmerking A.* over 't eerſte beelt der Laſter bladz. 97, verbeelde den Nyd als een Man, en maekte hem ſcherp toeziende, omdat het de Nydigheit eigen is op alle dingen en die gene, dien hy benyt, naeu acht te geven, zynde hier in gelyk aen haere bloetverwanten, de Laſtering en de Nieuwsgierigheit: zie onze *aenmerking B.* en *E.* over dat laetſte beelt. Hier by komt, dat de Bygelovigheit der Ouden heeft verdicht, dat een vinnig oog van eenen Nydigen dat gene, dat hy aenzach, konde betoveren, en alzo beſchadigen en doen quynen. Zie Lambinus over Horatius, *Lib.* 1. *Ep.* 14. *v.* 37. en de geleerden over Virgilius, *Ecl.* 3. *v.* 103. en meer andere ſchryvers door Baſil. Faber aengehaelt in zynen *Theſaurus Eruditionis Scholaſtica* in *FASCINUM*. Dat vorder Appelles den Nyt verbeelt als een man, daer de Latynen 'er eene vrouw van hebben gemaekt, zulks komt daer van daen, om dat de Grieken om den Nydt te betekenen een woort hebben ὁ Φθόνος dat van 't manlyk geſlacht is, gelyk ons *Nydt*, en de Latynen van 't vrouwlyk, *Invidia*, gelyk ons *Nydigheid*: hoewel hen ook geen woort van 't mannelyk geſlacht daer toe heeft ontbroken, *Ievor*, het welke een zeker oud Poëet, die meeſten tyd doorgaet op den naem van Virgilius, gebruikt heeft in zyne beſchryvinge die hy van den Nyd geeft, hem voorſtellende als een man. Hier van daen nu komt het, dat de Grieken en Latynen in 't verbeelden van deugden, ondeugden, hertstogten en andere zaken, en de goden of godinnen, die ze daer van maekten, dikwyls verſchillen, nemende de eene natie een man, daer de andere een vrouw gebruikt: gelyk ook Gyraldus heeft aengemerkt, *Hiſtor. Deor. Synt.* 1. *col.* 39.

[B] Zie Claudius Minos over het 71. Zinnebeelt van Alciatus. Op dat harteknagen van den Nydt hebben ſommige der Ouden, als Virgilius, Petronius, Nicagoras en Ariſtoxenus, de fabel toegepaſt van Tityus, wiens lever de fabelſchryvers verdichten, dat door een gier, of zoo andere zeggen, door een arend, of volgens Pindarus, door ſlangen, wort uitgegeten, groeiende 's nagts wederom aen, al wat zy 'er 's daegs afbyten. Zie Piërius *Hierogl. lib.* 18. *cap.* 13. *en* 14. hoewel 'er geen andere, en niet min gevoeglyke uitleggingen van die fabel ontbreken: die men kan vinden by Natalis Comes, en anderen, die hun werk gemaekt hebben van 't verklaren der oude verdichtſelen.

dit beelt ook vertoonen als zyn eigen harteetende. Aldus ſtraft de nydigheit zich zelve [C] en haere boosheit, gelyk ook Jakobus Sannazarius zeit [D]. Ovidius ſchildert in zyn tweede boek der Herſcheppinge den Nyt zeer aerdigh en levend af, waervan Vondels vertaeling aldus luidt [E]:

* Pallas.

*Zy * ſtiet met haere ſpeer de poort op dat het kraekte,*
En zagh de Nyt het vleeſch van ſlangen, 't welk haer ſmaekte,
Herkaeuwen, een gerecht daer zy venyn uit zoog.
Zy wende d' oogen van haer af, en zagh om hoog.
De magre ryſt, en laet de halfgegeete ſlangen
Halfgeete leggen, en genaekt met trage gangen.
Toen zy de brave maegt in 't harrenas zagh ſtaen,
Verzuchte ze heel zwaer van ſmerte, en keek ze eens aen.
Zy zagh 'er mager uit en dootſch, gelyk de ſchimmen,
En bleek van ſpyt. men ziet ze afgryslyk leelyk grimmen.
't Gebit is vuil van ſlym, de borſt zoo groen als gal.
Vergift zit op de tong. zy lacht om ieders val,
Maer anders nimmermeer. zy kan geene oogen ſluiten
Van zorg en kommer, en ziet quynende van buiten,
Der menſchen voorſpoet met verdriet en knaeginge aen.
Men ziet ze, elk nypende, zich nypen, en vergaen. enz.

[C] Zie Claudius Minos over de boven genoemde plaets van Alciatus, en Lambinus over Horatius *Lib.* 1. *Ep.* 2. *v.* 58., dit met de ſpreuken van vele ouden beveſtigende.

[D] L'invidia, figlivos mio, ſe ſteſſa macera,
E ſi dilegua, come agnel per faſcino,
Che non gli vale ombra di cerro, ò d'acera.

[E] V. 768.

Poſtes extrema cuſpide pulſat:
Concuſſæ patuere fores. Videt intus edentem
Vipereas carnes vitiorum alimenta ſuorum
Invidiam, viſaque oculos avertit: at illa
Surgit humo pigra, ſemeſarumque relinquit
Corpora ſerpentum, paſſuque incedit inerti.
Utque deam vidit formaque armiſque decoram,
Ingemuit, vultum ima ad ſuſpiria duxit.
Pallor in ore ſedet, macies in corpore toto,
Nuſquam recta acies, livent rubigine dentes,
Pectora felle virent, lingua eſt ſuffuſa veneno:
Riſus abeſt, niſi quem viſi movere dolores:
Nec fruitur ſomno, vigilacibus excita curis:
Sed videt ingratos, intabeſcitque videndo
Succeſſus hominum, carpitque & carpitur una,
Suppliciumque ſuum eſt.

ANDERS.

WEder een oude, lelyke en magere Vrou, wiens vel als van koude blaeu en grys is. Deze is haer ſlinke borſt bloot, waerin een ſlang, die zich rontom haer' boezem kringkelt, byt. Nevens haer ziet men een ſerpent van de ſoort, die men Hydraes noemt, en daer leunt ze met haer hant op.

De nyt [A] beſtaet eigentlyk in eene vreugt die men uit eens anders ongeval ſchept, en in een groote zelfsquelling en misnoegen over eens anders welvaert, waerdoor zich de nydigaert als verteert en opëet.

Dat ze mager, grys en blaeu is beduit dat de nyt gemeenlyk uit den kouden aert [B] voortkomt; gelyk men dus ook zeggen magh dat de nyt kout is, hebbende allen brant en warmte der liefde in zich uitgedooft.

De ſlang, bytende in 's beelts borſt, vertoont het hartzeer dat den nydigen, om eens anders voorſpoet, altyt plaegt.

Geeft Godt den menſche heil en ſpoet,
De Nyt verteert haer vleeſch en bloet

zeit Horatius [C].

[A] Zie Plutarchus in zyne Verhandeling aengaende den Haet en Nyt: waerin hy wydlopig ſpreekt van deszelfs natuur en eigenſchap: als mede Cælius Rhodiginus *Antiq. Lect. Lib. XI. cap.* 30. Petrarcha *de Remediis utriuſque Fortunæ Dial.* 35 & 106. Car. Paſcalius *de Vitiis & Virtutibus*, en vooral Baſilius *de Invidia.*

[B] Of ook, omdat ze de lichaemen der nydigen mager en ongedaen van kleur maekt, en wel van die kleur, die wy over het beelt der Nieuwsgierigheit gezegt hebben, dat de Latynen *lividus* noemen, gelyk de Italianen *livido*, wordende niet alleen gebruikt van gekneusde vleeſchdeelen, maer ook van vermagerde, uitgeteerde, verhongerde en dode lichamen.

[C] Lib. I. Ep. 2. v. 57.

Invidus alterius macreſcit rebus opimis.

Men ſtelt eene Hyderſlang by het beelt, omdat het geblaes en venyn dezes ondiers [D] gezegt wort boven dat van andere vergiftige dieren quaetaerdigh, beſmetlyk en dootlyk te zyn. En aldus is ook de natuur des nyts het bederf en den ondergang van andere menſchen, naer vermogen te brouwen; met een' grooten luſt om hen, zoo wel naer ziel als lichaem ongelukkigh te zien. Gelyk wyders de Poëten zeggen van de Hydra waermede Herkules vocht, dat, hoe hy haer meer koppen afhieuw, hoe 'er meer aenwieſen [E]; zoo is 't ook met den nyt gelegen; want hoe men ze door de kracht der Deugt meer tracht te dempen, hoe ze 'er meer tegens aenwaſt [F]. Petrarcha noemt den nyt [G]

Een vyandin van 't waere goet,
Die tegens heerlyke beginſels
Graeg ſtryt en woet.

NOGH.

(1) Lib. II. cap. 37.

[D] Altoos dat zegt Pauzanias (1) van die Hydra, die verwonnen is door Herkules, zodanig, dat deze zyne pylen door deszelfs galle heeft vergiftigt: welk venyn zoo fel was, dat de Centaur Chiron, of, gelyk andere willen, Polenor, met eenen van die pylen gequetſt zynde, en de wonde in de rivier Anigrus afgewaſſchen hebbende, het water daerdoor is vergiftigt, en een vuilen reuk heeft gekregen: indien men de vertellingen der Grieken wil geloven, by den zelven Pauzanias, *Lib. V. cap. 5.*

[E] Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XVI. cap.* 36 *en* 37. en de Verzameling der Beeldenſpraek agter hem, *Lib. IV. tit. INVIDIA, LITES:* alwaer ook andere uitleggingen van deze Hydra worden gevonden. Voeg 'er eindlyk by, onze aenmerking G over de *Bekeering*, I. Deel, bl. 107.

[F] Hierom is 't ook, dat de fabelen zeggen, dat Herkules meer moeite en gevaren heeft moeten ondergaen in het doden van de Hydra, dan in 't overwinnen van eenig ander ondier. En Piërius meent (2) dat de woorden van Horatius daer ook op zien, als hy zegt, *Lib. II. Ep. 1. v. 10.*

(2) Hier. Lib. XVI. cap. 37.

Diram qui contudit hydram,
Notaque fatali portenta labore ſubegit,
Comperit invidiam ſupremo fine domari.

Die 't ondier Hydra heeft gevelt,
En, door het noodtlot hart geknelt,
De alombekende ſchrikgedrochten,
Na veel gevaren doodt gevochten,
Bevond, dat ook de felle Nyt
Op 't leſt getemt wort door den tyd.

Ten laetſten dan word men dat monſter nogh meeſter. *Want eveneens*, zegt Plutarchus (3), *als de zon voor die gene, over welkers hoofden zy regt heenegaet, weinigh of geene ſchaduwe maekt, alzo plegen ook de zulke, die door den voorſpoet boven 't hooft van hunne medeſtrevers zyn gereezen, derzelver nydigheit door hunnen glans te vernietigen en te doen verdwynen.* Waerom hy ook meent, dat Cyrus en Alexander, toen zy zich meeſters hadden gemaekt van de wereld, gene benyders meer hebben gehad; hoewel 't hun geenszins ontbrak aen haters. Zoo ſpreekt ook Ovidius van Fabius Maximus, *Lib. III. Pont. Ep. 3. v. 101.*

(3) De Odio & Invidia. c. 5.

Livor iners vitium mores non exit in iſtos,
Utque latens ima vipera ſerpit humo.
De lome nyt klimt noit tot zoo verheve zeden,
En kruipt al heimelyk, gelyk men doorgaens ziet,
Dat de adder zich verſchuilt in 't diepe gras, beneden
Langs de aerde, en komt uit haer verborgen ſchuilhoek niet.

Anders wort benyt al wat hoog is. *Intacta invidiâ media ſunt: ad ſumma ferme tendit*, zegt Livius (4), dat is, *middelbaere dingen zyn vry voor den nyt: die ſtreeft doorgaens na 't hoogſte.* En nog eens (5): *Invidia, tanquam ignis, ſumma petit. De nyt vliegt, gelyk het vuur, na 't hoogſte.* Vergelyk Ovidius *Remed. Amor. v.* 369. En Seneka *Hippol. v.* 1128.

(4) Lib. XLV c. 35
(5) Lib. VIII. c. 31.

[G] Zyne woorden zyn:

O invidia, nemica di virtute,
Ch' a bei principii volentier contraſti.

NOGH.

LAetſtelyk verbeelt men den nyt als een out Wyf, in een ſlordigh en roeſtverwigh gewaet. Zy houdt de eene hant aen haer' mont, naer de wyze der luie en ſlechte vrouwen, en loert met een gedraeit gezigt zydelings af. By haer heeft ze een' mageren hont ſtaen, die door verſcheide tekens eene zeer groote nydigheit, mitsgaders zyne gretigheit om aller anderen goet alleen op te ſlokken, laet blyken.

Wanneer de hont zich van eene ſlang gebeten voelt, eet hy zeker kruit ter genezinge, dat hem de natuur tot dit gebruik heeft leeren kennen; doch ziet uit nydigheit onder het eeten daervan ſcherp toe, ten einde hy van geen menſchen gezien magh worden. Dit zegt Plinius [A].

Haer onheblyk gewaet wil zeggen dat de nyt meeſt onder het ſlechte en gemeene volkje [B] ſchuilt.

De hant voor den mont geeft te kennen, dat de gemelde ondeugt meeſt voortkomt uit ledigheit.

NOOD-

[A] Hiſt. Nat. Lib. XXV. cap. 8. *Notata eſt hac animalis hujus malignitas in alia herba major. Percuſſus enim a ſerpente mederi quadam ſibi dicitur: ſed illam homine inſpectante non decerpit.* Maer Plutarchus (1) beweert, dat de nyt alleenlyk plaets heeft in den eenen menſch tegen den anderen: want dat 'er geene waerſchynlykheit is, dat het eene onvernuftige dier het andere zoude benyden; dewyl het van den voor- of tegenſpoet van eenig ander beeſt geene verbeelding kan maken, nochte ook van deszelfs goeden of quaden naem: door welke gedachten de nyt voornamentlyk pleegt te worden getergt. Trouwens Plinius noemt dat ook in den hond geen nyt, maer eene quaedaerdigheit: en zoo men de gemeene bepaling van den nyt houdt, dat ze namentlyk is een misnoegen, ſpruitende uit een anders welvaert, of eene vreugt, ontſtaende uit het ongeval van iemant, wiens welvaert ons leet is; zoo kan dat doen van den hond geen nyt genoemt worden. Gyraldus (2) nochtans zegt dat *de ouden den nyt te kennen gaven door eenen ael, omdat de ael wort gezegt van die natuur te zyn, dat hy alle viſſchen benyt.* Of dit eenig oud Schryver zegt, weet ik niet, en kan zulks niet bepalen: dogh miſſchien ziet hy op het geene wy vinden by Horus Apollo (3), namentlyk, dat de Egiptenaren iemant willende te kennen geven, die een vyand was van alle menſchen, en afkeerig van den ommegang met een iegelyk, eenen ael ſchilderden: omdat die viſch (gelyk ook Eliaen ſchryft) geene verkeering heeft met andere viſſchen. Maer dat is dan liever een afkeerigheit, en een leven op zich zelfs (gelyk het Piërius (4) verklaert) of een haet, dan een nyt: tuſſchen welke twee laetſten, hoewel ze in verſcheidene opzichten veel gemeinſchap met malkanderen hebben, echter een zeer groot verſchil is: gelyk de gemelde Plutarchus in 't brede aentoont in zyne Verhandeling van den *Haet en Nyt.*

(1) De Odio & Invidia. cap. 2.

(2) Hiſt. Deor. Synt. 1. col. 39.

(3) Lib. II. Hier. 103.

(4) Hier. Lib. 29. cap. 29.

[B] In 't vorige beelt hebben wy den nyt betekent gezien door de Hydra van Herkules. De poëten zeggen, dat die zich in een moeras onthield, en in deszelfs vuile modder leefde: omdat de nyt niet anders als in ſlechte, vuile en verachte gemoederen wort gevonden: waerom ook Ovidius verziert, dat de Nydigheit in een diepe valeie woont. *Piër. Lib. XVI. cap.* 37. De zelve Ovidius, en in naervolging van hem ook Alciatus, geven de Nydigheit, behalven haren overigen toeſtel, ook een doornen ſtok in de handen, om de quaetaerdigheit van hare ſtekelige tong, daer ze elk mede quetſt, of ook om de prikkelende zorgen en quellingen, waermede ze haer eigen hart ſteekt en pynigt, te kennen te geven: gelyk Ovidius zelfs ſchynt aen te duiden, als hy eerſt van den Nyt gezegt hebbende, *Met. Lib. II. v.* 790.

Baculumque capit, quod ſpinea totum
Vincula cingebant,

Dat is: *Zy neemt haer ſtok, rontom bezet met doornen*, en een weinig verder daerop

laet volgen, vs. 800. *Hamatis præcordia ſentibus implet*; dat is: *zy vervult het hert met kromme en ſcherpe doornen.* De woorden verder van Alciatus zyn deze, *Embl.* 71.

Squalida vipereas manducans fœmina carnes,
Cuique dolent oculi, quæque ſuum cor edit,
Quam macies & pallor habent, ſpinoſaque geſtat
Tela manu; talis pingitur Invidia.

NOODLOT.

EEn Man, breet en ryklyk met linnen bekleet. Hy ziet hemelwaert op eene ſtar die midden in een helder licht uitblinkt, en van alle zyden omringt is van eenige donkere wolken, waeruit een goude keten tot op de aerde in 't ronde nederdraeit.

Aldus beſchryft Homerus [A] de keten des Noodlots in het VIII boek van zynen Ilias: en dit beduit, volgens Makrobius en Lucianus, de ſamen-

[A] Homerus ſpreekt alleenlyk van de keten, niet van de ſtarre of wolken; welk eerſte een byvoegſel is van Cœlius Anguſtinus Curio; en laetſte, van den Italiaen. Homerus laet Jupiter, nadat hy alle de goden en godinnen ſcherpelyk heeft verboden den Trojanen of Grieken te helpen, en de overtreders met ſtraffe gedreigt, van zyne ſouvereine magt en vermogen boven allen, aldus ſpreken (1): *Welaen Goden, neemt 'er een proef van* (namentlyk hoe zeer myne magt u allen te boven gaet) *opdat gy 't alle moogt weten: Laet een goude keten van den hemel nederwaerts, en gaet gy goden en godinnen alle aen dezelve hangen: echter zult gy den opperſten Raetsman Jupiter uit den hemel niet kunnen trekken op de aerde, al ſtelde gy uwe niterſte krachten daertoe in 't werk. Maer als het my zal luſten daeraen te trekken, dan zal ik ze ophalen met de aerde en zee zelfs. Daerna zal ik de keten boven aen den top des hemels vaſtmaken: en aen de zelve zullen alle dingen in de hoogte blyven hangen. Zoo zeer ben ik en boven de goden en boven de menſchen.* Opdat nu de uitlegging hiervan, die de Italiaen wel ſchynt genomen te hebben uit Makrobius en Lucianus, dog echter ontleent heeft uit Cœlius Anguſtinus Kurio (2), des te klaerder blyke, zoo geven wy hier den lezer de woorden van Cœlius zelve. *Daer is geen twyffel aen*, zegt hy, *of die goude keten van Homerus betekent, zelfs naer 't getuigenis van Makrobius en Lucianus, de aeneenſchakeling der menſchlyke zaken met de godlyke, en een zekeren gemeenen band, waermede Godt en de opperſte Vader, ons, wanneer 't hem behaegt, tot zich trekt, en onze zielen ophaelt in den hemel, werwaerts wy anders door onze eigene kragten, hoe groot onze pooging ook mogt zyn, niet zouden kunnen opklimmen. Zoodat, al wie zou willen te kennen geven, dat zyne ziel van Godt uit den hemel wort beſtiert, bequamelyk die keten zoude kunnen ſchilderen aen een ſtar hangende* (omdat volgens ſommige Filozofen de menſchen hunne ziel ontfangen uit de ſtarren: gelyk te zien is by Makrobius *in Somnium Scipionis, Lib. I. cap.* 14, of ook om andere redenen daervan by te brengen in 't volgende beelt) *en hem optrekkende. Want zoodanig is de kragt van de godlyke aenblazing of ingeeving, en van dat godlyke vuur, aen het welke Plato* (3) *wilde dat alle menſchen deel hadden, dat het de zielen tot haren ſchepper keert, en optrekt in den hemel. Plato nu zeide, dat alle menſchen aen dat godlyke vuur deelachtig zyn, omdat, zegt hy, alle die gene, die het niet deelachtig zyn, hoewel ze de menſchlyke gedaente hebben, echter geen menſchen zyn, maer minder en erger dan de beeſten. Die ſamenhechting daerenboven kan men ook nog op een andere wys verſtaen, gelyk Makrobius de zelve uitlegt: want het gene wy zoo even gezegt hebben uit de Samenſpraken van Lucianus, wanneer hy verzierd, dat Merkurius over Jupiter zyn beklag doet wegens die keten, heeft zyne betrekking op de kragt van 't noodlot* (dat is, der goddelyke voorzienigheit, gelyk wy een weinig verder zullen aenwyzen) *en op de godlyke aenblazinge. Maer Makrobius zegt* (4), *dat die keten zodanig is gemaekt*, dat men door de zelve moet verſtaen, *dat uit den opperſten Godt afvloeie de geeſt* (die ſtelt hy edeler dan de ziel,

(1) Iliad. Lib. VIII. v. 18.

(2) Hier. Lib. II. cap. 13.

(3) In Timeo.

(4) In Somnium Scipionis, Lib. I. c. 14.

menhechting en koppeling der Godtlyke aen de menſchlyke dingen; alsook een' bant van het menſchlyke geſlacht met den groten Schepper, die onze zinnen, als 't hem belieft, tot hem trekt, en naer den hoogſten hemel doet opſtygen, 't geen in 't vermogen onzer aerdſche krachten anderszins niet is. Plato [B] wil derhalve dat deze keten de kracht te kennen geeft van den Godtlyken Geeſt en deszelven hemelſche vlam, door welke de verheve gemoederen dikwyls tot voortreflyke daden zyn aengevoert.

Het beelt is met linnen bekleet, omdat de oude Egiptiſche Prieſters het zelve, naer Piërius zeggen, in het XL. boek zyner Beeldenſpraek, tot een teken des noodlots ſtelden; gevende voor reden daervan, dat, gelyk het vlas, waervan het linnen gemaekt wort, een vrucht en voortteeling der maene is, de menſchen ook aldus de verandering des hemels onderworpen zyn [C]. Dit en 't volgende beelt beſchryven wy volgens het

ziel, en noemt hem *mens*, gelyk de ziel *anima*: den geeſt geeft hy aen God en de hemelſche ſchepſelen, maer de ziel aen de aerdſche) *en uit den geeſt wederom de ziel, die alle dingen* (zegt hy) *welke daer op volgen, maekt en met leven vervult: en deze glans alleen* (de geeſt) *verlicht alles, en wort in alles gezien, volgens het gevoelen van de Peripatetici, gelyk als 'er in veele ſpiegels op een ry geſtelt, maer eene gedaente gezien wort. En dewyl alle dingen malkanderen geduuriglyk, het een uit het andere volgen, in aert verſlimmerende langs de trappen waermede zy tot het laegſte nederdalen; zoo zal iemant, die de zaek wat naeu beſchouwt, bevinden, dat van den opperſten God tot de allergeringſte ſtoffe is eene ſamenhechting van zaken, die met onderlinge ſchakels is vaſtgebonden en nergens afgebroken, dewelke door deze keten wort betekent.* Tot dus verre dan Cœlius Auguſtinus Curio: by wien de lezer ziet dat al zoo weinig gewagh wort gemaekt van de donkere wolken, als by Homerus van de ſtarre en donkere wolken teffens: dewelke de Italiaen 'er ſchynt bygevoegt te hebben, om daerdoor te verbeelden, dat de beſluiten van het noodlot, ook naer 't gevoelen der Heidenen, voor den ſterveling duiſter en onbekent zyn: want

Prudens futuri temporis exitum
Caliginoſa nocte premit Deus

zegt Horatius, *Lib. III. Od.* 29. *v.* 28. Dat is:

God dekt met dikke duiſternis
Den tyt, die nog toekomende is.

Wat voorts de keten van Homerus belangt, Plato (1) heeft door dezelve de zon verſtaen: gelyk de zelfde Cælius Auguſtinus Curio aenwyſt (2): en van die gedachten is ook geweeſt de ſchryver der Korte Uitleggingen over Homerus, die op den naem doorgaen van Didymus. Hoe eindelyk die zelfde keten ook genomen wort als een beelt van de kenniſſe der hemelſche zaken, hebben wy reeds gemeld over het I. Beelt der Kenniſſe, *aenm. B. bl.* 61. Natalis Komes (3) paſt ze toe op de gierigheit en eerzucht: anderen weer op wat anders: maer wy kunnen ons daermede niet ophouden.

(1) In Theæteto.
(2) L. I.
(3) Mythol. Lib. II. cap. 4.

[B] Dit is een misſlag van den Italiaen, die ganſch niet naeukeurig is geweeſt in de gedachten van Curio, en deszelfs zoo ſtraks gemelde woorden, uit te drukken: wy hebben zoo even uit Curio aengewezen, dat Plato 'er de zon door verſtont.

[C] Wy worden al dikwyls verdrietig in 't ſchryven dezer aenmerkingen over de menigvuldige en ſlordige misſlagen van den Italiaen. Het is wel waer, dat de maen een beelt kan zyn van veranderinge, gelyk gebleken is uit onze aenmerking C over 't eerſte beelt der Eeuwigheit, *I Deel, bladz.* 375. Maer hoe komt de maen hier te pas? De ſchryver beroept zich op het veertigſte boek der Beeldenſpraek van Piërius: maer zie eens hoe aendachtig hy dit heeft gelezen. *Wy zullen 'er nogh dit byvoegen,* (zo zyn 's Mans eigene woorden, in het LII. hoofdſtuk van dat boek) *dat het zeer gebruiklyk by de Poëten is, vlas te ſtellen voor het noodlot: het welke een ſmaek heeft van iets beeldeſprakigs. Want om van het ſpinnen der Schikgodinnen, en het geene wy over het zelve elders* (4) *zullen moeten zeggen, niets te melden; de uitleggers van Theocritus geven ons reden, waerom de dichters het vlas ſtellen voor het noodlot: namentlyk omdat het vlas een vrugt is van de AERDE, gelyk alsook de menſchen: en het afbreken van dat vlas* (verſta

(4) Zie het volgende beelt.

wangeloof der Heidenen [D]; en waerſchuwen een ieder, dat het eenen Kriſten ganſch ongeoorloft is in dusdanigh een Noodlot te gelooven, gelyk ook Thomas zeit in zyn derde boek tegens de Heidenen, kap. 92.

ſta daerdoor de vlasdraden, die de Schikgodinnen ſpinnen: want de dichters gebruiken 't woord *vlas* in de betekenis van 't noodlot, of ook de dood door de ſchikking van 't noodlot bepaelt, nooit anders als wanneer ze ſpreken met betrekking op het ſpinnen der Schikgodinnen) *betekent, dat de menſch wederom na de aerde keert.* Hoe fraei nu heeft de Italiaen die ſpinrok afgehaſpelt? De Ægyptiſche Prieſters weet hy by Piërius te vinden, die duidelyk te kennen geeft, dat hy die beeldenſpraek trekt uit de Poëten; en dan verandert hy de *aerde* in de maen, en verzint 'er een uitlegging op na zyn goetvinden; doch ſchryft het eene en 't ander op de rekening van Piërius. Namentlyk dat noodlot moeten geleerde luiden dikwerf ondergaen, dat hunne ſchriften worden mishandelt door de zulke, op welke in het laetſte beelt der Dwaesheit, *I. Deel bl.* 297. gezegt is dat de veranderingen van de maen veel vermogen hebben: hetwelke wy geloven dat onzen Italiaen ook is wedervaren.

[D] 't Is zeker, dat de Heidenen geen regt begrip van de Godheit, vermits zy niet anders hadden als het licht der Natuure, hebben kunnen maken, nochte ook van deszelfs beſluiten en uitvoeringen. De verſtandigen echter ziende dat alles geſchiede na zekere verborgene oorzaken en een beſtieringe die onveranderlyk was, hebben een Noodlot verzonnen; verſtaende daerdoor een zekere almachtige, eeuwige en onveranderlyke Voorzienigheit, die alles beſchikte, zoo in 't byzonder omtrent het leven en de dood van elk menſch, als in 't algemeen omtrent alle zaken. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XLIV. cap.* 31. en vooral Gyraldus *Hiſt. Deor. Synt. 6. col.* 207 & 208. en de Schryvers aldaer door hem aengehaelt, als mede Matthias Martinius in zyn Lexicon, in 't woord *Fatum.* In deze bepaling van 't noodlot is niets quaets, ofte iets dat met den Chriſtelyken Godsdienſt ſtrydig is. Maer in de bepaling der oorzaek van dat Noodlot, waren zy het ſpoor geheelyk byſter; ſtellende de meeſte, dat het een zekere nootzaeklykheit was, afhangende van de ſtarren en derzelver beweeging, gelyk in 't volgende beelt wort aengewezen. De Poëten, en ook ſommige anderen behandelen dat noodlot nogh verwarder; onderwerpende hetzelve dan eens aen de goden, en alzo aen veranderinge; dan 'er eens door verſtaende den wil der goden, en dan wederom het noodlot doende heerſchen over de goden zelfs. Van het eerſte vinden wy een voorbeelt by Apulejus, daer de vroomen verlenging des levens boven 't noodlot wort belooft voor hunne godvruchtigheit, *Metam. Lib. X. Quod ſi ſedulis obſequiis, & religioſis miniſteriis, & tenacibus caſtimoniis numen noſtrum promereueris, ſcias, ultra ſtatuta fato tuo ſpatia vitam quoque tibi prorogare mihi tantum licere.* Het tweede komt ons voor by Virgilius, noemende *den wil van Jupiter* met den naem van *'t noodlot van Jupiter*, *Æneid. Lib. v.* 612.

Si tangere portus
Infandum caput ac terris adnare neceſſe eſt,
Et ſic *FATA JOVIS* poſcunt, &c.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Zoo 't hemelſche geval
Dien booswigt toeſta, dat hy eens belanden zal,
En veilig havenen, brengt GODTS BESLUIT *dit mede, enz.*

Eigentlyk ſtaet 'er *Jupiters noodlot*, daer Vondel zegt, *Gods beſluit.* Het derde eindelyk vinden wy by Ovidius in het IX boek van zyne Herſcheppinge, alwaer als Jolaus door de gunſt van Hebe van een ſtokoud man een friſch jongeling geworden was, en Themis by die gelegenheit voorzeide dat Jupiter ook iets diergelyks aen de zonen van Callirhoë zoude toeſtaen, dezelve ſchielyk van kinderen tot jongelingen makende, zoo begonnen de andere goden te morren, dat niemant van hun ook zulks vry ſtont, hebbende elk wel een gunſteling dien hy begeerde herſtelt te zien tot een friſſche jeugt. Dog Jupiter dit beſpeurende, ſtilde hen met deze reden, vs. 430.

Tantumne aliquis ſibi poſſe videtur,
Fata quoque ut ſuperet? fatis Jolaus in annos,
Quos egit, rediit: fatis juveneſcere debent
Callirhoë geniti; non ambitione, nec armis.

Vos

Vos etiam, quoque hoc animo meliore feratis,
Me quoque fata regunt: quæ ſi mutare valerem,
Nec noſtrum ſeri curvarent Æacon anni,
Perpetuumque ævi florem Rhadamantus haberet
Cum Minoë meo, &c.

Dat is naer Vondels vertaling:

Meent iemant met gewelt het noodlot zelf te ſtuiten?
Is Iolaus tyd en oudde, hier beleeft,
Door kracht van 't noodlot naer zyn jeugt te rug geſtreeft;
De lieve zoonen van Calliroë behooren
Verjongt te worden door een noodlot, hun beſchooren,
Niet door gebeden, noch door wapens en gewelt:
En opdat gy u hier gelaten inne ſtelt,
Een zelve noodlot ſtuurt my zelf en u te zamen.
Kon ik 't veranderen, 'k liet Eakus niet praemen
Met zulk een laſtig juk van hogen ouderdom,
Waeronder hy belaſt, gebogen gaet en krom:
En Radamant zou ook zyn jeugt zoo lang bewaren,
En blyven bloeien in de bloem van 's levens jaren,
Met mynen Minos, enz.

NOODLOT.

WEder een Man met linnen bekleet als de voorgaende, om de reden, pas boven gemelt. Deze heeft eene ſtar op 't hooft, en in de rechte hant den Slangeſtaf van Merkurius. In de ſlinke hant houdt hy een ſpinrok en ſpil, maer zulx dat de draet in 't midden vaneen gebroken is.

De ſtar is hem bygevoegt, omdat het noodlot, volgens de gemeene gedachten der wyzen van 't Heidendom, in de ſchikking der ſtarren [A] beſtaet; gelyk ze ook waenen dat alle menſchlyke zaeken [B] van den loop en het beſtier der ſtarren afhangen. Het beelt heeft dan een dier hemellichten, als om hem te beheerſchen, boven zyn hooft.

Door Merkurius Slangeroê, zegt Celius Auguſtinus Kurio (1), wort de magt van 't noodlot, of zekere Godtlyke aenblazing, of bevel, door 't welke niet alleen onze gemoederen, maer ook alle geſchape dingen bewogen en beſtiert worden, uitgebeelt; alsmede een zekere bant die ons met

(1) Hier. Lib. I. cap. 26.

[A] Zie behalven de Schryvers in de naeſtvoorgaende aenmerking gemelt, ook Piërius *Hierogl. Lib. XLIV. cap.* 29. en Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 12. met de aentekeningen der Geleerden. Hoe de Ægiptenaren het noodlot ook hebben verbeelt door de zeven vokalen of klinkletters (want dat getal ſchynen zy gemeen te hebben gehad met de Grieken) beſloten tuſſchen twee vingeren; zie wederom by den zelven Horus, *Lib. II. Hierogl.* 29, en by Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XLVII.* De Heer Johan Cornelius de Pauw, die onlangs Horus heeft uitgegeven, verandert de *twee vingeren* in *twee ringen*, door byvoeging van eene letter in den Griekſchen text: van welke verandering hy redenen geeft, die niet quaed zyn. Men zie die by hem zelve: 't is ons genoeg de plaets te hebben aengewezen.

[B] Zie Makrobius *in Somnium Scipionis, Lib. I. cap.* 19. Iets hebben wy reets gezegt over 't beelt Genegenheit, *aenm. F. I Deel, bl.* 469. Juvenael roert dat gevoelen ook aen in zyn zevende Schimpdicht, vs. 195 en 200.

met Godt zelven verbint, en tuſſchen ons en het aldwingende vermogen des noodlots gelegt is [C].

Met een ſpinrok en ſpille wort hy geſchildert, om den kranken draet van ons leven [D], die aen de magt des Hemels verknocht is, te vertoonen.

[C] Deze betekenis meent Cælius Auguſtinus Kurio te vinden ten dele in de kragt, die Virgilius aen den Staf van Merkurius toeſchryft in deze vaerzen, *Æn. Lib. IV. v.* 242.

Tum virgam capit: hac animas ille evocat orco &c.

Naer Vondels vertaling,

Hy neemt hierna de roe, die zielen kan beroeren,
De bleeke ſchimmen zelfs verdaegt uit Plutoos ſtoel,
En andre zielen naer den droeven jammerpoel
Door haere magt verzent. de ſlaep komt ingeſlopen,
En vlugt voor haer: zy luikt des doden ogen open.
Hier ſteunt hy op, en klieft de winden in zyn vlugt,
Doorzwemt de nevels, breekt de wolken en de lucht.

En ten dele zoekt hy ze in de beſchryving van de figuur van die roede by de Ægiptenaers, zoo als ze ons Makrobius opgeeft: te weten, om de zelve waren geſlingert twee ſlangen, een mannetje en wyfje, die zich te ſamen voegden. Deze ſlangen waren in het midden van haren kronkel te ſamen gehecht met een knoop, dien men den knoop van Herkules noemt: en derzelver voorſte deelen waren omgekrult tot een cirkel, en ſloten den zelven, ter plaetſe daer ze de bekken tegen malkanderen drukten: achter dien knoop kromden zich de ſtaerten benedenwaerts na 't hantvat van de roede, en wierden verſiert met vleugeltjes, uit dat zelfde gedeelte van 't hantvat voortkomende. Tot dus verre Cælius; my ſchynt die uitlegging wat te verre gezogt en duiſter.

[D] Of het ziet veel liever op het ſpinnen der Schikgodinnen, waervan de fabel bekent is. Maer als men dien draet toont afgebroken, gelyk hier, dan kan het iemants geheele noodlot niet betekenen, dat is, alles wat hem overkomt, geduurende zyn ganſche leven tot de doot toe; maer de Doot zelve: dewyl elk weet, dat de fabeldichters zeggen, dat dan iemants leven eindigde, als de Schikgodinnen zynen draet affneden: gelyk ook Piërius niet verzuimt heeft in zyne Beeldenſpraek (1) aen te wyzen: uit wien wy den lezer hier een vry fraeier ſchildery van 't noodlot zullen opgeven. Die fabelen gelezen heeft, weet, dat 'er drie Schikgodinnen worden geſtelt, waervan Clotho de ſpinrok vaſthoudt; Lacheſis ſpint; Atropos de draden afknipt; wordende daerdoor betekent den oorſprongk, aengroei, en ondergang van alle dingen; zynde zulks dat gene, dat men 't noodlot noemt. Nu wil Piërius (2), dat men, om dit wel te verbeelden, de ſchildery zoo zal opmaken, dat Clotho vertoont worde met een veelverwig kleed, en een kroon op 't hooft met zeven ſtarren verſiert, en met een zeer groote ſpinrok in de hant: dat Lacheſis een kleed aenhebbe, overal met ſtarren bezaeit, ſlaende de handen aen een groote menigte ſpillen die van den ſpinrok afhangen, zoo dat ze, dan de eene, dan de andere ſchyne te draejen, beide de handen daertoe bezigende: dat Atropos, in 't zwart, kome aenſpringen om de draden af te ſnyden: dat 'er overal ſpinſpillen op den grond leggen, ſommige met weinige, ſommige met veele draden voorzien: en dat die draden verſcheiden zyn van verwe. Het noodlot, hebben wy van te voren gezegt, maekten de Heidenen afhangende van de ſtarren. Lacheſis (3) dan, wiens kleet met ſtarren is bezaeit, betekent het firmament, in wiens ſtarren zy meenden dat de krachten en lotgevallen van alle ondermaenſche dingen waren begrepen. Clotho met haere zeven ſtarren aen de kroon beduit de vergadering der Planeten, die in 't ontwinden van de lotgevallen der zaken het firmament ten dienſte ſtaet. Atropos is Saturnus, die door zyne beſtendigheit de uitgevoerde lotgevallen onveranderlyk beveſtigt: gelyk de doot alle de handelingen des levens beveſtigt. Het veelverwigh kleet van Klotho betekent den oorſprongk der menigerhande zaken, die in 't ondermaenſche voortkomen: de menigte van ſpillen, die Lacheſis draeit, en de verſcheidenheit van de kleuren der draden op die ſpillen, geven te kennen derzelver verſcheidene lotgevallen: dat het kleet van Klotho zwart is, beduit niet alleenlyk droefheit, die de dood veroorzaekt, maer ook onveranderlykheit, gelyk Atropos zelfs onverandelyk te zeggen is: van welke onveranderlykheit de zwarte verf een zinnebeelt is, gelyk aengewezen is in het tweede beelt der Domheit, *aenm. D. I Deel, bl.* 258. De op den grond leggende ſpillen met weinige en andere met veele draden, betekenen dat de levensdraet van ſommige dingen kort, van anderen wederom langer is.

(1) Lib. 48. cap. 27.

(2) Ibid. cap. 24.

(3) Piërius ibid. c. 27. & Lib. 44 cap. 29.

nen. Hooft beſchryft het Noodlot aldus:

Gelukkigh, die d' oorzaken van de dingen
Verſtaet; en hoe zy vaſt zyn onderlingen
Geſchakelt zulx, dat geene leventheên
(Godt uitgezeit) oit iet van zelve deên,
Oft leên; maer al door andere oorzaeks dringen.
Door oorzaeks kracht men al wat ſchiedt ziet dryven.
Waer die te flaeu, geen werking zou beklyven;
En oorzaek zyn geen oorzaek. wat gewracht
Ter werelt wort, is dan te weeg gebragt,
Door kracht zoo groot, dat het niet na kan blyven.
Elke oorzaek heeft haer moederoorzaek weder.
't Gaet al zoo 't moet; en daelt van Gode neder.
Zyn goetheit wys en magtigh, is de bron
Daer 't al uit vloeit, als ſtralen uit de zon.
Hy kon, en zou, waer 't nutſt, ons helpen reder.

NOODDWANG. NOODT.

EEne Vrou die in de rechte hant eenen hamer, en in de ſlinke eenige ſpykers heeft.

Door nooddwang meent men den ſtaet van eene zaek, die niet anders wezen kan, en die, waer men ze ook ſtelle, altyt eenen knoop in zich heeft, die niet los te krygen is. En men vertoont ze met hamer en ſpykers, omdat men gemeenlyk zegt, wanneer 'er geen tyt meer is om eene zaek met goeden raedt te beſchikken, dat de ſpyker al is geſlagen [A]; verſtaende daerdoor de noodwendigheit der zaeke, en dat daertoe geen andere raedt meer overſchiet.

[A] De reden van deze beeldenſpraek is ganſchelyk niet gelegen in deze ſpreekwys: en 't is onbegrypelyk, hoe de Italiaen zoo dikwyls van den weg afwykt, daer hy geen anderen voorganger ſchynt gehad te hebben dan Piërius (1); ten ware men wilde denken, dat hy zelfs dien niet gelezen hebbende, de enkele beſchryving van ſommige beelden hier of daer hebbende gevonden, de uitlegging daerop heeft gemaekt, zoo goed als hy konde: het welke daerom des te min onwaerſchynlyk voorkomt, omdat wy veele beelden in dit werk ontmoeten, waer by in 't geheel gene uitlegging is gevoegt, en daer hy mogelyk weinig raed toe heeft geweten. Hoe 't hiermede zy of niet, deze beeldenſpraek is getrokken uit Horatius, die den Noot of Nootdwang beſchryft als ſteeds vooruitgaende voor de Fortuin of 't Geval, op deze wyze, *Lib. I. Od. 35. v. 17.*

(1) Hier. Lib. 48. cap. 44.

Te * ſemper anteit ſæva Neceſſitas,
Clavos trabales, & cuneos manu
Geſtans aëna; nec ſeverus
Uncus abeſt, liquidumque plumbum.

* *Fortunam.*

Dat is:

Vooruit gaet ſteeds de wrede Noodt.
Haer koopre vuiſten waepnen zich
Met zware ſpykers, felle wigg',
En ſcherpen haek, en vloeibaer loot.

Lambinus (2) is van gevoelen, dat ook niet verworpen wort van Torrentius, en ons mede waerſchynlyk voorkomt, dat Horatius hier een beſchryving geeft van eene ſchildery van de Fortuin en haer gezelſchap, die zy giſſen dat mogelyk gezien wiert in de ſtad Antium, daer de Fortuin een tempel had. Het is licht te zien, dat deze nood of

(2) In hunc locum Horatii.

nootdwang niet anders is dan het noodlot: omdat het inſlaen van zwaere ſpykers en wiggen, en het vaſtzetten van haken of krammen met geſmolten loot, dient om een zaek vaſt en onwrikbaer te maken, gelyk de beſluiten van het noodlot zyn; zynde na 't gevoelen der heidenen onveranderlyk, gelyk wy te voren gezien hebben, voor de Goden zelfs. En op de eigenſte wyze als zy de goden aen 't noodlot onderwerpen, zoo zeggen ze ook, dat de zelve den wille van den nootdwang moeten gehoorzamen: gelyk onze voortreflyke Erasmus uit Homerus, Plato, Livius en anderen aenwyſt, *Chil.* 2. *Cent.* 3. *Adag.* 41. Dezen nootdwang hebben ze ook afgebeelt door den knoop der ſlangen om de roede van Merkurius, gelyk ons Makrobius leert (1); buiten twyfel mede om de vaſtigheit en onlosmakelyken dwang van 't noodlot te betekenen. Dat ze by Horatius voor de Fortuin of de Godinne van 't geval gaet, is, omdat het Geval niets vermag door haer eigen, zonder het noodlot: zoodat, offchoon veele dingen by geval ſchynen te gebeuren, zy echter geſchieden door de beſtiering van 't noodlot: waerdoor wy te voren gezegt hebben, dat de heidenen zelfs verſtonden de Goddelyke Voorzienigheit, hoewel in vele ſtellingen, dezen rakende, zeer gebrekkelyk. Zie Lambinus en Torrentius over de aengehaelde placts van Horatius.

(1) Saturn. Lib. I. c. 19. ult.

ANDERS.

Uit Platoos ſchriften [A] kan men den nooddwang ook vertoonen als eene Vrou, die een groote ſpinſpil [B] van diamant vaſthoudt: en alzoo zoude men haer kunnen plaetſen op een hoogen voetſteen [C].

[A] *De Republica Lib. X.* niet heel verre van het einde.

[B] Even als een der Schikgodinnen, waervan Plato den nootdwang de moeder maekt, haer ook voorziende met ſpinrok, ſpil en ander ſpingereetſchap, dat men anders toeſchryft aen de Schikgodinnen, die ook zelve het noodlot daerdoor verbeelden, gelyk in het tweede beelt hiervoor gezegt is. Zie Erasmus en Lambinus ter plaetſe over 't vorige beelt aengewezen. De ſpil heeft Plato van diamanten gemaekt, omdat de diamant een beelt is van onverbreeklyke hardigheit en vaſtigheit, waerdoor gevolglyk de onveranderlykheit van 't noodlot verſtaen wort. En gelyk wy over 't vorige beelt Horatius aen den nootdwang hebben zien geven *zwaere ſpykers*, of eigentlyk *balk-ſpykers*, alzoo geeft hy haer elders (2) *diamante ſpykers*. In dien zelven zin mackt Virgilius (3) de poorten der helle van diamant; en Propertius (4) een ſlot van diamanten voor de deure des grafs; en wat diergelyke ſpreekwyzen meer zyn. Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 41. *cap.* 35 & 36.

(2) Lib. III. Od. 24. v. 5

(3) Æneid. Lib. VI. v. 547.

(4) Lib. IV El. 11. v. 6

[C] Beduidende ook al vaſtigheit en beſtendige kracht, gelyk lichtelyk van zelfs te zien is.

NUT. NUTBAERHEIT.

EEne met gout bekleede Vrou, die een' eiketak vol ekelen en bladeren in d' eene hant, en d'andere op 't hooft van een ſchaep houdt; voorts is ze bekranſt met korenairen.

Men noemt zulke dingen nut, die de menſchlyke nootdruftigheit niet ontberen kan, en gebruiken moet, als voedſel en dekſel, die ons voor honger en koude bevryden. Tot dit noodigh gebruik zyn de ſchepſels bequaemſt, die ons met hun vleeſch of melk voeden, en die ons ſtoffe tot klederen beſtellen [A]. Maer dewyl het gout in allerlei nootdruft ook zéer dienſtigh bevonden wort, zoo laet men dat metael op het gewaet dezer beeltenis blinken.

Men kroont ze wyders met korenairen, vermits dat gewas het allernutbaerſte is, dat Godt ten dienſte der menſchen geſchapen heeft. En wat den

[A] Dit alles doen zekerlyk de ſchapen. Ovidius *Met. Lib. XV. v.* 116.

Quid meruiſtis oves, placidum pecus, inque tuendos
Natum homines, pleno quæ fertis in ubere nectar?
Mollia quæ nobis veſtras velamina lanas
Præbetis: vitaque magis quam morte juvatis.

Dat is, naer Vondels vertaling:

O gy ſchapen, waert geſchoren,
Onnoosle kudden, ſlechts tot 's menſchen heil geboren,
Wier uier overlaên hem melk en room verſchaft,
Wat hebt ge doch verdient, dat nodig dient geſtraft?
Gy die ons kleedt met wolle, en nutter met uw leven
Dan door uw ſterven zyt.

Pythagoras ſpreekt hier, en ontkent daerom de nuttigheit in 't eeten van haer vleeſch. Om de nuttigheit vorder van dit vee is 't, dat de oude fabelen ſchapen hebben verdicht met goude wolle: en voor 't gebruik van 't geld wierd die voor de rykſte geſchat, die 't meeſte vee, en vooral de meeſte ſchapen hadde. Zie Piërius *Hierogl. Lib. X. c.* 22. en onze aenmerking E over 't beelt Gelt, *I Deel, bladz.* 464.

den eiketak met zyne vruchten belangt, hy beduit ook nutbaer voedſel; want de ekels verſtrekten de menſchen in aeloude tyden, en voor het gebruik van 't koren, volgens het zeggen der Poëten [B], tot gemeene ſpys.

[B] En andere ſchryvers. Zie onze aenmerking B over het tweede beelt der Hulp, bladz. 39. Myns bedunkens was de olyf hier beter: omdat, gelyk het koorn 't nuttigſt is onder de aerdvrugten, alzoo de olyf buiten tegenſpraek de allernuttigſte vrucht geeft onder de boomen.

OEFENING.

EEn jeugdigh Man met beknopte klederen aen, verſcheiden van verwe. Hy heeft naekte armen, op 't hooft een ſlaende uurwerk, in de rechte hant een' gouden kring of *cirkel*, en in de ſlinke eene letterrol, daer het woort ENCYCLOPÆDIA, dat is, *Weetkring*, op geſchreven is. Voorts heeft hy een *Pater noſter* aen den gordel, en aen elken voet een' vleugel. Verſcheide wapenen leggen op den gront aen zyn rechter zyde; en aen de ſlinke veele werktuigen of gereetſchappen, noodigh tot den lantbou. Alle deze dingen zyn helderblinkende, ten bewys dat ze veel gebruikt zyn [A].

De oefening is eene werklyke bezigheit, die de menſch betracht om tot de volkomentheit van zyn beroep of ampt te geraken: zynde het zonder oefe-

[A] Gelyk het roeſt in tegendeel een blyk is van ſtil te leggen zonder gebruik. Ovidius *Faſt. Lib.* 4. *v.* 927.

Sarcula nunc, duruſque bidens, & vomer aduncus,
Ruris opes niteant; occupet arma ſitus.

Dat is, naer de vertaling van Hoogvliet:

Nu blinke al 't boerentuig, de ſchuffel, ſpade en ploeg:
De roeſt eet' wapentuig; dat geeft haer ſtofs genoeg.

oefening zeer zwaer dat oogmerk te bereiken, al waere 't ſchoon, dat de natuur daer ganſch genegen toe was, en de onderwyzing haer onderſtutte. Ariſtoteles placht te zeggen (1), *dat 'er voornaementlyk drie dingen noodigh zyn om de wysheit te verkrygen, te weten natuur, onderwys en oefening*. Want men zal noit tot een vaſte geleertheit komen, tenzy de oefening zich by de natuur en onderwyzing voege [B].

(1) Diog. Laërt. Lib. V. § 18.

Men maelt hem jeugdelyk, omdat een jongeling veel beter arbeit en oefening verdragen kan dan eenige andere oudde: echter ſluiten wy hierdoor de manbaere jaren niet uit, wier oefening van groot gewigt is, omdat de menſch dan in volmaektheit van zynen leeftyt is, door welke hy zaeken van belang krachtdadiglyk kan oefenen, en op eene manlyke wys uitvoeren.

Door de verſcheidenheit der verwen van het kleet, wort de verſcheidenheit der oefeningen vertoont, en door de bloote armen de vaerdigheit en gaeuheit [C] in de oefening.

Het uurwerk op 's beelts hooft beduit, dat, gelyk de tyt en uuren door de bezige beweging van des zelfs raderen onderſcheiden worden, dat de oefening des verſtants in ons ook alzoo te wege brengt, dat wy ons begrip kunnen leiden tot het onderſcheiden en kennen van het waerachtige, het welk indien wy niet doen konden, zoo zou de luſt dien de menſch tot de wysheit heeft, te vergeefs zyn; gelyk Dantes ergens zeit [D].

De goude *cirkel* of kring dien hy in de rechte hant heeft, betekent volkomentheit; wordende de zelve onder de *mathematici* of wiskunſtenaers voor de volmaektſte figuur en vorm [E] gehouden: gelyk ook de ſtof, te weten het gout, het volmaektſte is onder de metalen. Met reden dan ſtelt men dusdanigh een' *cirkel* in de hant der oefening, omdat zy alle dingen tot de hoogſte volmaektheit brengt.

De rol met het woort *Encyclopædia*, in de ſlinke hant, betekent den kring van alle wetenſchappen [F]: en opdat men hier niet alleen de oefe-

[B] Zie de redeneering van Diogenes over het nut en de noodzaeklykheit der oefening by Diogenes Laërtius, Lib. VI. §. 70 en 71. En voeg daer ook by onze aenmerking B over 't Beelt Ervarenis, *I Deel*, *bl.* 402.

[C] Alzoo de klederen een zinteken zyn van beletſelen: waerom het beelt hier ook vertoont wort met beknopte klederen.

[D] Nel 4 del Paradiſo:

Io veggio bene, che già mai ſi ſatia
Voſtro intelletto, ſe 'l ver non lo illuſtra
Di fuor dal qual niſſun vero ſi ſpatia,
Se non ciaſcun deſio ſarebbe fruſtra.

En een ander Italiaen, ik weet niet wie:

Trà le fatighe, onde gl' humani affetti
Per diverſe cagion cercan quetarſi,
L' eſſercitio mental imperio tiene:
Con queſto al Ciel trà più divini oggetti
Può l' huom, ſi baſſo, al primo vero alzarſi,
E contemplando unirſi al ſommo bene.

[E] Zie Piërius *Hierogl. Lib. XXXIX. cap.* 7, 8 & 10.

[F] Hoedanig men noemt een zekere algemene kundigheit, in 't rond gaende door alle de geleerde wetenſchappen of zoo genaemde vrye konſten, zynde dezelve met een zekeren gemeenen bant ſamengeſchakelt en verknocht; zoodanig, dat iemant een van allen miſſende, noodzaeklyk in de andere, ten minſten in eenige deelen der zelve, zal bevonden worden gebreklyk te zyn. Lees *Quintilianus Inſt. Orat. Lib. I. cap.* 10. *Schottus Obſervat. Poëtic. Lib. II. cap.* 1. en *Joh. Wouweren de Polymathia cap.* 3 & 24. Zie ook *Piërius Valerianus*, *Hierogl. Lib.* 38. *cap.* 8.

ning der letteren zoude vinden, maer ook der wapenen, hebben wy die ten blyke daervan aen zyn rechte zyde geſtelt; en wort dus voorts te kennen gegeven, dat zoo wel de eene als de andre dezer oefeningen den menſch vermaert en onſterflyk maekt.

Hy draegt een *Pater noſter* aen den gordel, om de geeſtlyke oefeningen [G] uit te beelden: en hoewel die veelerlei zyn, zoo nemen wy hier nochtans deze eene oefening voor alle die geeſtelyke oefeningen, die ons op den wegh en ter plaetſe der zaligheit leiden; gelyk het leven der menſchen, volgens de tael der H. Schrift, in den Godtsdienſt beſtaet [H].

Hy heeft aen elken voet niet twee, maer eenen vleugel [I], om aen te wyzen, dat men de oefening met eene behoorlyke maete, dat is niet al te geweldigh, moet gebruiken, opdat men des te grooter nut daeruit magh trekken. Want gelyk de ledigheit den menſch traeg en lui maekt, en de krachten des geeſtes te gelyk met het lichaem verzwakt; alzoo vermeerdert daerentegen eene gematigde oefening de ſterkte en gezontheit. *Eene gematigde oefening veroorzaekt en bewaert de gezontheit, en verſterkt de natuurlyke hitte*, zeit Arnaldus de Villa Nova [K], en Ariſtoteles [L], *De oefening is eene oorzaek der gezontheit.*

Het verſcheiden gladde en onberoeſte boerentuig ter ſlinke zyde, vertoont de oefening en den arbeit die met deze gereetſchappen gedaen worden, in het bouwen en waernemen van lant en planten: door middel van welke oefening men verzamelt en inoogſt het geene vereiſcht wort tot onderhouding van het menſchlyk leven. *Die zyn lant bouwt, zal van broot verzadigt worden* zeit Salomon, *Spreuken XII.* 11. Men zoude nogh wel veele andere dingen over deze ſtof kunnen bybrengen; maer gemerkt zy byna oneindige in zich bevat, willen wy, om den lezer niet te verbyſteren, de zelve hier overſlaen; ons vergenoegende met de voornaemſte te hebben aengewezen.

[G] De Pater noſter is hier behouden, omdat ze Ripa juiſt hadde. Ik zoude ze liever afgebeelt hebben, door het beelt naerſtig te laten zien in de tafelen der Wet, of iets diergelyks.

[H] Ik geloof dat hy op deze of diergelyke plaets van de H. Schrift ziet: *Want de lichaemlyke oefening is weinigh nut, maer de Godzaligheit is tot alle dingen nut, hebbende de beloften des tegenwoordigen en des toekomenden levens*, 1 Timoth. IV. 8.

[I] Een beelt van ſnelheit: twee vleugels dan zouden een al te groote voortvarentheit betekenen.

[K] *Exercitium temperatum ſanitatem cauſat & conſervat, caloremque naturalem confortat.*

[L] *Metaph. Lib. V.* Zoo ook, *eene gematigde oefening bewaert de gezontheit*, Ethic. Lib. II. Zie Ludovikus Kazanova, *Hierogl. & Embl. Medic.* 1. 5. *p.* 5.

OEFENING DER LETTEREN,

LETTEROEFENING.

EEn zittend Jongeling, bleek van wezen en zedigh van gewaet. Hy heeft in de ſlinke hant een open boek, en ziet 'er met groote opmerking in. In de rechte hant heeft hy een ſchryſpen, en aen zyn zyde een brandende lamp en een haen.

Men ſchildert hem jong, omdat een jongeling tot het verdragen van de moeilykheit der *ſtudie* [A] bequaem is; en bleek, omdat de letteroefening het lichaem doorgaens afmat en verzwakt: altoos dit zeit'er Perſius af [B]:

En 't luſt u zelven u door letteroefening
En blokken in den nacht te maken bleek en mager.

Hy is zedigh gekleet, omdat de geene die de letteroefening beminnen, de matigheit [C] en zedigheit doorgaens in allen deele gewent zyn te behartigen.

[A] Gelyk tot allen anderen arbeit. Zie 't eerſte beelt der Arbeid, *I Deel, bl.* 73.

[B] Sat. 5. v. 62.

At te nocturnis juvat impalleſcere chartis.

Zoo zegt ook Apulejus: *Continuatio literati laboris omnem gratiam corpore deterget, habitudinem tenuat, ſuccum exſorbet, colorem obliterat, vigorem debilitat*, dat is, *de geduurige voortzetting van geleerden arbeid veegt alle bevalligheit van 't lichaem af, vermindert den welſtant, put de ſappen uit, doet de kleur verdwynen, en neemt de krachten wech.*

[C] Ovid. Art. Am. Lib. III. v. 539.

Adde quod inſidiæ ſacris a vatibus abſunt,
Et facit ad mores ars quoque noſtra bonos:
Nec nos ambitio, nec nos amor urget habendi,
Contemto colitur lectus & umbra foro.
Scilicet ingenium placida mollimur ab arte,
Et ſtudio mores convenienter eunt.

Zittende wort hy vertoont, om de ruſt en volharding, die in de letteroefening vereiſcht worden, uit te beelden: en dat hy zoo opmerkende in het open boek ziet, geeft te kennen [D], dat de letteroefening eene ernſtige inſpanning des gemoets is, om te komen tot de kennis der dingen.

De pen, in 's beelts rechte hant, betekent de werkzaemheit en het oogmerk, om door het ſchryven eene gedachtenis van zich na te laten; want Perſius zeit in zyn eerſte Schimpdicht,

Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire, hoc ſciat alter.

Dat is, naer de vertaling van Dirk Pieterſz. Pers:

Uw weten is een ydel niet,
Zoo 't geen gy weet, geen ander ziet.

De brandende lamp vertoont, dat de letteroefenaer meer oli dan wyn [E] moet verbezigen; en de haen wort van veelen voor een zinteken van zorg en wakkerheit [F] geſtelt; beide zaeken die tot de letteroefening nut en nodigh zyn.

[D] Zie het gene gezegt is in 't eerſte beelt der Arbeid, *I Deel*, *bladz.* 73. en aldaer *onze aenmerking C.*

[E] Hy oogt op zeker antwoord van Demoſthenes, by ons gemelt in 't beelt der Akademi, *I Deel*, *bl.* 58. *aenm. Q.* Omdat de ouden tot hunne ſtudien, en 't voortzetten der zelver, in den nacht lampen gebruikten met olie, zo is 't, dat men willende te kennen geven dat eenig geleerd werk naerſtig beſtudeert was, zeide, dat het *na de lamp rook.* Zoo wiert aen Demoſthenes (1), die niet gewoon was voor de vuiſt, en onbepeinſt voor 't volk te ſpreken, verweten door zyne vyanden, dat zyne redeneringen na de lamp roken: hetwelke hoewel zy tegen hem inbragten als tot een verwyt van onbequaemheit, zoo behelsde het nochtans in zich een heerlyk getuigenis van naerſtigheit by zyne letteroefeningen. Als een byzonder blyk van naerſtigheit by de letteroefeningen zyn ook tot een ſpreekwoort geworden de lampen van Ariſtophanes en Cleanthes: zoodat men zeggende, dat iets *by de lamp van Ariſtophanes of Cleanthes is beſtudeert*, te kennen geeft, dat het met groote zorg en naerſtigheit is bewerkt: door welken Ariſtophanes Erasmus meent (2) dat verſtaen wort de Taelkundige van dien naem, niet de Schryver der Komedien: en tekent voorts aen, dat ook de lamp van Epiktetus zeer berucht, en outtyts voor een groote ſomme gelts verkocht is.

(1) Plut. in Demoſt. cap. 11. Ælian. Var. Hiſt. Lib. 7 c. 7. Stobæus Serm. 27. & Libanius.

(2) Chil. I. Cent. 7. Ad. 72. Vide & Piërium Hier. Lib. 46. cap. 20.

[F] Dat hebben wy in 't brede aengewezen over het eerſte beelt der Gezontheit, *aenm. B. I Deel*, *bladz.* 496.

OEFENING. WERKDAET. *PRAKTYK.*

DE Heer Fulvius Mariotellus, opſteller dezes beelts [A], begint het zelve aldus: Het woort *Praktyk*, (oefening) zeit hy, beduidt by ons het zelve als de Griekſche woorden Πρᾶξις of Πρακτικὴ διάνοια, en wort in tegenſtelling van de *Theory* of Beſpiegeling genomen; want gelyk die omtrent de reden en de bewegingen des verſtants bezigh is, alzoo bemoeit zich de *Praktyk* met de werkingen en het bewegen der uitwendige zinnen: zulx dat de eerſte op de beſpiegelende ruſt, die de voornaemſte beweging der ziele is, ziet, en de laetſte op de werkende ruſt, beſtaende voornaemlyk in de beweging der uiterlyke zinnen. De *Theory* dan is eene beſchouwing der hoogſte oorzaeken; en de *Praktyk* eene onderzoeking der benedenſte

[A] Gelyk ook van de Beſpiegeling, het geen boven verzuimt is te zeggen: met welk beelt dit tegenwoordige noodzaeklyk moet worden vergeleken. Van de verdeeling der kunſten, aldaer aenm. A gemelt: zie ook het beelt Kunſt zelve, 2 Deel, bladzyde 84.

denſte werkingen, dat is, d' eene is 't opperſte toppunt, d' andere de gront van het geheele gebou der menſchlyke overweging.

De oefening die wy hier meenen wort *Practica* genoemt van πράττειν, dat *Doen* betekent, omdat het aen alle menſchen eenigerwyze gemeen zynde, dat ze die noodzaeklyke eigenſchap des redelyken levens, namentlyk de beweging, hebben, het niet anders zyn kan, of zy moeten door die beweging eenige bequaeme hebbelykheit [B] (*habitus*) bekomen, die door eene veelgeoefende ervarenis wort verkregen en *Practica* of Werkdaet geheten. Door deze Praktyk voorts kan men wel de kunſt en het beleit verkrygen [C], maer niet de wysheit en het verſtant, die in de kennis der beginſelen beſtaen. En hoewel de *Theory* en *Praktyk* genoegzaem twee uiterſte einden zyn, zoo komen ze echter in een eenigh midden, en als op een zelve eenigh ſtip byeen, het geene de kennis is van het waere of valſche goet, van het grooter of kleener, of van 't ſchoone, of van 't rechtvaerdige, of van 't nutte, of van 't eerlyke. Maer de menſchen treffen dit punt niet altyt door 't naeuwkeurigh gebruik (gelyk het wel behoorde) van die beide (de *Theory* en *Praktyk*), zulx dat de eene ter dege gepaert gae met de andere: waerom dan iet voor waerheit geſchat wort naer den waen der menſchen, geleerden en ongeleerden, edelen en ſlechten, ſlaven en vryen, ryken en armen, ouden en jongen, mannen en vrouwen; geloovende aen den eenen kant de ſtellingen der Wyzen, en aen den anderen de gemeene gevoelens. Deze bepaeling dan aldus vaſtgeſtelt zynde, en wel voornaemlyk dat de *Praktyk* tegens de *Theory* overgeſtelt, en eenigerwyze met haer gezeit wort te ſtryden, zoo kan men ze gemaklyk uitbeelden door dingen die ook van de afbeelding der *Theory* of Beſpiegeling verſchillen. Gelyk wy die dan vertoont hebben als een jonge Vrou, adelyk in hemelsblaeu gekleet, en met gezigt en handen om hoog geſtrekt, alsook met een' open paſſer, wiens punten naer den hemel wyzen, terwyl zy zelve naer het opperſte van eenen trap klimt; zoo magh men de Praktyk in tegendeel als een oude Vrou verbeelden, en met hooft en handen naer d' aerde gewendt. Laet ze ſlecht en als eene ſlavin in taneit gekleet zyn. Voeg by haer een' grooten paſſer, die, gelyk die der *Theory*, mede wel open is, maer wiens eene punt of been op de aerde vaſt ſtaet, leunende zy met de eene hant op den gemelden paſſer, en met de andere op eene ry; dierwyze dat het andere been des paſſers aen 't bovenſte der rye raekt, en aldus de figuur der Griekſche letter π helpt uitmaken, waerdoor men de *Praktyk* placht uit te drukken [D], gelyk door de ☉ de *Theory* te kennen gegeven wert. En gelyk wy zeiden, dat de Jeugt rasheit, vaerdigheit, vlyt, kracht, moedigheit, lang leven, hoop, liefde en alles goets beduit; zoo magh men in tegendeel zeggen, dat de Ouderdom langkzaemheit, ſlaepryheit, traegheit, ſlapheit, bloheit, kort leven, doot, vrees, haet, argwaen en alle quaede hoedanigheden [E] te kennen geeft. Dat nu de *Praktyk* beſt in een oude gedaente vertoont wort, heeft zyn reden, want ze komt met den aert des ouderdoms vry na overeen; zynde zy eene naervolgſter der verouderde gewoonte, die licht bedriegt. Zy let weinigh op

[B] Zie wederom het beelt Kunſt, bladz. 82. aenm. A.

[C] Zie van dit alles het beelt Beſpiegeling, 1 Deel, bladz. 139.

[D] Dit hebben wy mede aengewezen over 't voornoemde beeld Beſpiegeling, bladz. 140. aenm. H en I.

[E] Omdat de oude lieden aen alle die zaken doorgaens meer onderhavig zyn, als de jongelingen, aen welke derzelver tegendeel meer eigen is.

de reden, is vol twyfeling, ſtruikelt dikwyls, en haet bitterlyk hen, die een' anderen voet in de wetenſchappen zoeken te houden, dan den haeren.

Het aengezigt naer om laeg gewent, beduit dat de *Praktyk* alleenlyk nederwaert naer dat deel des Heelals ziet, 't geen ze met haere voeten betreet; gelyk dit ook de verf van het ſlechte ſlavinnekleet te kennen geeft. En gelyk eene ſlavin alleenlyk eenen ander nut en voordeel aenbrengt, alzoo is de *Praktyk* anders niet dan een gebruik en nuttigheit van haer tegendeel de *Theory*; die niet het gebruik der dingen, maer alleen de kennis zoekt, in welke, als edel, zy beruſt. Het zelve beduiden ook de handen, die op twee meetgereetſchappen, namentlyk den paſſer en de ry, het ganſche gewigt van hooft en lichaem doen ruſten.

De paſſer, gelyk wy in het beelt der *Theory* (Beſpiegeling) gezeit hebben, beduit de reden, die in alle menſchlyke zaeken noodigh is. Maer in de *Theory* ſtak de paſſer zyne punten opwaert, gelyk hy die hier in de *Praktyk* om laeg went: het welk in de eerſte plaets geſchiede omdat de *Theory* uit de algemeene dingen de byzondere beſluit, het geene de rechte betoogende wys van beſluiten is: en hier in de andere plaets, omdat de Praktyk de algemeene uit de byzondere dingen beſluit, 't welk een bedrieglyk beſluit is, meeſt in de tweede en derde figuur der Slotredenen (gelyk men in de *Logica* of Bewyskunde ſpreekt) vallende, het zy men iet beweeren of ontkennen wil. En de aerde is als byzonder ten aenzien van den hemel, die haer in zich begrypt.

De ry, aengeraekt van 't eene been des paſſers, zoo geopent, dat hy een' rechten hoek maekt, vertoont, dat, gelyk de *Theory* zich naer de eeuwige en hemelſche dingen, die altyt op een en de zelve manier vaſt zyn, richt, alzoo de *Praktyk* haeren grontſteun op de aerde en op de aerdſche dingen heeft, welke, dewyl ze veranderen en verderven, van noode hebben, door den menſch in een zekere form of op zekeren voet vaſtgezet te worden; welke form of voet in 't algemeen aengenomen zynde, en in de *Praktyk* gevolgt wordende, even als eene meetrye en rechtſnoer van alles is. Op zulk eene form en rechtſnoer zal Protagoras gezien hebben toen hy den menſch eene maet aller dingen noemde [F].

Men geeft der *Theorye* ſlechts een *inſtrument* zonder meer, doch der *Praktyke* beſtelt men 'er twee, te weten den paſſer en de ry, 't welk dient om aen te toonen dat de *Theory* alleen een eenige en onverdeelbaere zaek, en in zich zelve volmaekt is. Maer de *Praktyk* is tweederlei van ſlach, want zy behoort tot de Vrye Kunſten of beſchavende wetenſchappen, en tot de *Mechanique*, dat is tot zulke Kunſten, die met de handen verricht worden. Zoo verre ze tot de Vrye Kunſten behoort, ziet ze op de oefe-

ning

[F] *De menſch* (zeide hy) *is eene maet van alle dingen, te weten van die dingen die zyn, zoo als ze zyn; en van die dingen die niet zyn, zoo als ze niet zyn:* dat is, zoodanig als een iegelyk ding aen elk menſch toeſchynt en voorkomt, zoodanig is het ook voor hem: gelyk het Sokrates verklaert by Plato (1), daer hy Protagoras wederleit, voegende 'er dit by ter ophelderinge: „ Wanneer een en de zelfde wind waeit, wort „ de eene menſch kout, en de ander niet. Nu moet men niet zeggen, zoo men Pro„ tagoras wil volgen, dat de wind kout of niet kout is; maer dat ze kout is voor die „ kout word, en niet kout voor die niet kout word. Zoo dat ik niet zien kan, dat de uitlegging die onze ſchryver hier geeft, plaets kan hebben, blykende genoegzaem uit het gezegde, dat Protagoras door die ſtelling niets anders heeft te verſtaen gegeven, dan dat alle dingen by een iegelyk moeten afgemeten en geſchat worden na dien ſchyn of indruk, waermede zy zich aen hem vertoonen en voordragen. Zie de ſchryvers door Egidius Menagius aengewezen over Diogenes Laërtius, Lib. IX. §. 51.

(1) In Theæteto.

ning van den omgang met menſchen, en 't burgerlyk leven, wiens lof uit de zedelyke deugden voortkomt, dewyl die door de oefening verkregen worden. Deze worden door den paſſer, die in de aerde ſtaet, uitgebeelt, die geene gelykmaetige bepaelingen heeft, maer wiens deugt beſtaet in zich te voegen naer de hoegrootheit der zaeken. Alzoo ſchynen de zedelyke deugden ook geen andere eindpaelen te hebben, dan de gewoonte en het oude en van outs geprezen gebruik. Het hantwerkige of *Mechanique* deel der *Praktyk* wort door de ry vertoont, naerdien dat zyn vaſte maet heeft, gegront op de gemeene toeſtemming. Hieruit komt het dat men koopt en verkoopt met een vaſte maete, geveſtigt op de hoegrootheit van gelt of waere. En vermits wy gezeit hebben [G] dat het gebruik der reden toeleit om hare handeling tot gerechtigheit te beſtieren, zoo kan men ook zeggen, dat de paſſer en ry in de *Praktyk* de rechtvaerdigheit in 't uitdeelen en verruilen, zoo met meeten als met tellen, beduiden; 't eene waervan door den paſſer, die geen vaſte maet heeft, en 't andere door de ry wort uitgebeelt.

[G] In de Beſpiegeling, bladz. 143.

OFFER. OFFERGIFT.

EEn jong en geheel in 't wit gekleet Maegdeke, wiens armen bloot zyn. Met zeer nedrige gebaerden heeft ze in de ſlinke hant een hart, 't geen ze met groote eerbiedenis toont te willen opofferen. Aengezigt en oogen went ze ten hemel [A], en ziet 'er met grooten ernſt naer. Haere rechte hant ziet men zeer vaerdigh goude en zilvere munt uitreiken.

[A] Als zynde de woonplaets der Godheit, aen wie ze offert. Zie onze aenmerking B over het tweede beelt van 't Gebed, *I Deel*; *bladz.* 410, en D over het derde beelt, bladz. 413.

Zy wort jong [B] en in 't wit vertoont, om aen te wyzen dat de offergift zuiver [C] en ſmetloos wezen moet, gelyk Malach. I. v. 11, en Exod. XII. v. 5. te zien is, daer Godt door Mozes den Iſraelyten een eenjarigh lam of geit, zonder vlek, gebiet te offeren, en dat wel voor den avont, als 't noch klaer dagh was; te verſtaen gevende dat de offergift ook helder en klaer moet zyn.

Haer naekte armen beelden uit, dat de offerhande uit een vry en onbelemmert gemoet [D] behoort te geſchieden. En zy houdt een hart, op de wyze als gezeit is, in de hant, om aen te toonen dat wy, als hiertoe verbonden zynde, niet alleen omtrent onze middelen, maer ook omtrent ons zelven, onze harten [E] aen onzen Schepper en Verloſſer Jezus Kriſtus, met allen ootmoet en eerbiet, moeten opdragen en offeren.

De vaerdigheit der rechte hant om goude en zilvere munt te ſchenken, verbeelt dat men, als eene zaek van groot belang, liefdegeſchenken aen de behoeftige armen, enz. geven moet; vermits zulx Gode een aengename offerhande is.

[B] En wel een kind: omdat de kindſche jaren nogh rein zyn, en zich niet beſmetten met het vuil der zonde.

[C] Waervan de witte kleur een beeld is, komende de zelve hier des te beter te pas, omdat zelfs de oude heidenen hunne offerhande in een wit gewaet, als willende daerdoor de zuiverheit van hun gemoet betuigen, gewoon waren te verrichten: gelyk wy zullen aenwyzen over 't Beelt Gerechtigheit, aenm. F.

[D] De klederen zyn een beelt van hinderniſſe en belemmeringe, gelyk elders is gezegt: en daerom waren de Heidenen gewoon om in ſommige offerhanden, door welke zy zich van eenige belemmeringen en hinderniſſen wilden ontdoen, hunne kleederen los te maken: gelyk wy hebben aengetoont over 't beeld Luſt, aenmerking D bladz. 121.

[E] Zynde beter offerhanden, dan die der dieren: het geen ook de verſtandigen onder de oude Heidenen wiſten te zeggen; die daerom het ſlachten der beeſten verboden, en wilden, dat men bloemen, kruiden en andere vruchten van 't aerdryk, meel, koeken, honigh en diergelyke zaken moeſt offeren, dewyl God zyne rechte dienaeren, al bragten zy maer een gering blaedje op den altaer, wel kende, en gewoon was acht te geven, hoe veel een iegelyk bragt met zyn hart, en niet met zyne handen. Zie E. Feiths Homeriſche Oudheden, *Lib. I. cap.* 8. en Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. LVII. cap.* 2. en vooral Horatius Lib. III. Od. 23, en over den zelven de voortreflyke aenmerkingen van Lambinus en Torrentius.

OMKOOPING DER RECHTERS.

EEne Vrou die overdwars in een rechterſtoel zit, met een memoriboek en een goude keten in de rechte hant. Zy heeft een groen kleet aen, en eenen vos voor haere voeten.

Men ſchildert ze overdwars in den rechterſtoel, omdat de omkooping, welke in hun geſchiet die vonniſſen en 't recht uitſpreken, een buiging is van den wil [A], ten einde zy onrechtvaerdigh oordeelen, vermeeſtert door de kracht van ſchenkaedjen en gaven.

Het memoriboek en de goude keten betekenen, dat het recht of door ſchoone woorden [B], of door giften [C] omgekocht wort. De vos wort meeſt doorgaens voor de ſchalkheit [D] genomen; en daerom voegt hy niet qualyk by dit liſtigh en ſnood bedryf, 't welk enkelyk ſtrekt om door loosheit een beheerſcher te worden van eens anders gelt en wille.

Zy draegt een groen gewaet, om uit te drukken, dat de omkooping der rechters op de hoop ſteunt [E] van eens anders goet te verkrygen.

[A] Die derhalven uitgebeelt wort door de buiging van 't lichaem: gelyk meer andere gemoetsgeſtaltens in de beeldenſpraek uitgedrukt worden door de geſtalteniſſen des lichaems.

[B] Hoe die door het memoriboek kunnen worden te verſtaen gegeven, zie ik niet: veeleer verwekt zoo een boek aen den beſchouwer des beelts een gedachte van opletendheit, die in een rechter goed en noodzaeklyk is. Myns oordeels dan hadde dit op eenige andere wyze moeten worden uitgedrukt.

[C] Petronius Sat. cap. 14.

Quid faciant leges, ubi ſola pecunia regnat,
Aut ubi paupertas vincere nulla poteſt?
Ipſi qui Cynica traducunt tempora cœna,
Nonnunquam nummis vendere verba ſolent.
Ergo judicium nihil eſt niſi publica merces,
Atque eques in cauſa qui ſedet, emta probat.

Zie ook Propertius, *lib. III. El.* 10. en Ovidius *Amor. lib. I. El.* 10. Van de ſtraffe der omgekochte rechters zullen wy ſpreken over de Gerechtigheit, aenm. E.

[D] Zie onze aenm. A over 't beelt Argliſtigheit, 1 Deel, bladz. 75.

[E] Zie onze aenm. F over 't eerſte beelt des Arbeits, 1 Deel, bladz. 72.

OMMEGANG.

EEn jong, vrolyk en lachend Man, met een groen en prachtigh gewaet aen. Zyn hooft is met eenen lauwerkrans omvlochten, en hy houdt het *caduceum* of den ſlangeſtaf van Merkurius, daer in plaets van ſlangen eenen mirte- en granaetetak, die beide bloeien, met zeer ſchoone zwieren om gekringkelt zyn, in de ſlinke hant. Boven aen den gezeiden ſtaf zyn in plaets van vleugeltjes twee menſchetongen. Hy buigt zich een weinigh, en trekt het eene been wat achterwaert, alsof hy iemant eerbiedigheit bewees. Den rechter arm ſtrekt hy geopent vooruit, als om iemant met omhelzingen te ontfangen. Ten leſten heeft hy in de rechte hant een papier, waerop geſchreven ſtaet, VÆ SOLI, dat is, *Wee! den menſch, die alleen is.*

De omgang is een gemeenzaeme verkeering van vrienden en perſoonen ondereen, die malkander kennen, en wegens eerlyke oorzaeken, en ook om onderling vermaek, beminnen: en daer is in 't menſchlyk leven geen aengenaemer noch genoeglyker zaek, dan een zoete omgang. *De omgang*, zeit zeker wys man [A], *is een gemeenſchap der menſchen, en een lieflyke ſamenſpreking, waerdoor de gemoederen onderling verquikt worden.*

De beeltenis vertoont eenen *man*, omdat niet alleen de omgang den mannen beter dan de vrouwen paſt [B], maer ook inzonderheit omdat het woort *homo*, 't geen in 't Latyn wel een' *menſch* in 't algemeen, maer in 't Italiaenſch met weinigh verandering *huome*, en in 't Franſch *homme*, beide afkomſtigh van 't Latynſche *homo*, in 't byzonder een' *man* betekent, door ſommige

[A] Wien de Italiaen beoogt, weet ik niet; en 't is ook van weinig belang. Hy geeft ons de plaets in 't Latyn aldus op: *Converſatio eſt hominum ſocietas, & grata confabulatio, qua mediante invicem animi recreantur.*

[B] Geen wonder, dat dit een Italiaen ſtelt. De jaloersheit van die natie zondert hunne vrouwen gaern af van alle verkeeringe, om geen andere reden als uit een wantrouwen aen haere kuisheit, in naervolging van Grieken en Romeinen in vorige tyden. Zie onze aenmerkingen Q en R over 't eerſte beelt der Eerbaerheit, I Deel, bl. 368 en 369. Gellukkige Hollandſche vrouwtjes, wier toegevende en min achterdochtige mannen haer generlei verkeering weigeren!

ſommige Geleerden [C] wort afgebragt van 't Griekſche woort ὁμοῦ (homou) dat is, *te gelyk, te zamen:* en niemant kan zonder omgang te recht een man zyn; want die onder de menſchen niet verkeert heeft, ontbeert ervaerenis en oordeel, ja men magh byna zeggen, dat hy zonder verſtant is. Hoe het zy, Ariſtoteles zeit (1), *dat de menſch die alleen leeft, of meer dan een menſch, of een beeſt moet zyn.* (1) Polit. Lib. I. Loc. It.

Hy is jong, omdat de zelve Ariſtoteles (2) zeit, dat de jongelingen grooter liefhebbers van vrienden en gezelſchap zyn, dan iemant van eenigen anderen levenstyt. Zy zyn gaerne by elkander, geen ding naer de nutbaerheit ſchattende, en denkende dat hunne vrienden van den zelven aert en natuur met hun zyn. (2) Rhet. Lib. II.

Dat hy lachende, vrolyk, en in 't groen gekleet is, geſchiet omdat, gelyk men in kruiden, boomen, weiden en bergen niets aengenaemers voor 't gezigt kan wenſchen dan deze lachende en vrolyke verf, die door haere lieflyke ſchoonheit alles een leven byzet, en de vogels beweegt, dat ze hunne zangerige keelen op 't lieflykſt en vrolykſt doen klinken; alzoo ook de vriendelyke omgang met de uiterſte genegentheit de gemoederen onderling opwekt en verluſtigt, het welk de betaemlyke plicht van een deugtzaem gezelſchap is.

Een deugtzaem gezelſchap, zeg ik, en om die reden heeft het beelt eenen lauwerkrans op 't hooft [D]; want wy vertoonen den eerlyken en deugtzaemen omgang, en niet den laſterlyken en ſchendigen, dien men met allen ernſt haeten moet; ſchuwende den zelven met alle naerſtigheit als verfoeibaer en verderflyk. Hiervan zeit Ariſtoteles in zyne *Oeconomie* of Huisbeſtiering, *Een wys man moet niet overal verkeeren*, dat is, in geen oneerlyk gezelſchap. En Seneka geeft deze les [E]: *Verkeer*, zeit hy, *met zulken, die u beter zullen maken.*

De bloeiende takken van mirte- en granaetappelboomen, die met zeer ſchoone zwieren door malkander geſlingert zyn, beduiden dat de eensgezintheit en oprechte vrientſchap in den omgang ten hoogſten wel paſt, als ook dat beide de partyen een' goeden reuk van deugt behooren van zich te verſpreiden [F], en zich naer den aert dezer boomen te voegen, die, volgens Piërius zeggen, malkander zulx beminnen, dat, al ſtaen zy ook verre vaneen, de wortels des eenen zich echter naer die des anderen toewenden; omhelzende deze planten malkander, tot beſchaming van hun, die den omgang haten of misbruiken. De haters van den menſchlyken omgang zou men wel mogen zeggen, dat met den verkeerden geeſt van den filozoof Timon bezeten zyn, die zeer vermaert was door den haet,

[C] Zie het *Etymologicum* van Voſſius in 't woord *homo*: daer hy echter een andere afleiding voor beter houdt. Gelyk voorts de Italianen en Franſchen hun woord *huome* en *homme*, altyt ſtellen voor een *man*; alzoo hebben ook de oude Latynen, Grieken en Hebreen die woorden, die by hun eigentlyk een *menſch* in 't algemeen betekenen, ſomtyts in 't byzonder geſtelt voor een *man*, gelyk Voſſius ons ter zelver plaetſe leert.

[D] Betekenende de *Deugt*, om redenen in 't eerſte beelt der Deugt gemelt, I Deel bladz. 238.

[E] Epiſt. 7. *Cum his verſare, qui te meliorem facturi ſint.*

[F] En dat niet alleen, maer daerenboven ook dat zoodanig een ommegang vrugtbaer en voordeelig is: gelyk wy de reden daervan uit Piërius hebben aengewezen over het beelt Akademi, I Deel bl. 54. aenm. K.

dien hy allen menſchen toedroeg [G]. Deze had eenen vrient, genaemt Apemantus, wiens aert en natuur met die van Timon overeen quamen. Als deze twee eens te zamen aen eenen diſch, die wel verzien was, zaten, en Apemantus zeide, *Dat dit een ſchoon gaſtmael was*, antwoorde Timon, *Dat het waer zou zyn, indien hy* (Apemantus) *'er niet tegenwoordigh was* [H].

De tongen [I] aen den ſtaf, boven de gezeide takken, beduiden, dat de Natuur de ſpraek aen den menſch gegeven heeft, niet opdat hy met zich zelven ſpreken, maer opdat ze ons dienen zou, om daerdoor de genegentheden van ons gemoet aen anderen uit te drukken; door welk middel der ſprake de menſchen tot het beminnen van elkanderen en tot de onderlinge verbintenis der vrientſchap gebragt worden.

Dat hy een weinigh gebogen ſtaet, en 't been wat achteruit ſteekt, alsof hy eerbiedigheit aen iemant betoonen wilde; alsook met den open arm, als wilde hy iemant omhelzen en ontfangen, gelyk altemael boven gezeit is, zulx beduit dat by den omgang de geſchiktheit van hoflyke zeden en goede manieren zeer wel voegt, mitsgaders eene goetdadigheit en beleeftheit,

[G] De reden die hy daervan gaf, was, dat hy de boozen haette, omdat zy zulks verdienden, en de overigen, omdat zy geen haet toonden tegen de boozen. Behalven Apemantus maekte hy veel werks van Alcibiades (1), die toen nogh jong was, omdat hy in hem voorzagh, zeide hy, dat hy den Athenienſen t'eeniger tyd een oorzaek zoude zyn van veele rampen. Hy klom eens in een talryke vergadering der Athenienſen op de aenſpraekplaets, en elk verwondert, en in verwachting zynde wat hy zoude zeggen, was dit zyne reden (2): Dat hy een klein ſtukje lands hadde, daer een vygeboom op ſtondt, aen welken zich tot dus verre veele Athenienſen hadden verhangen: dat hy voor hadde op dien akker te timmeren, en hen nu openlyk verkondigde, dat, zoo iemant zich aen dien vygeboom nogh wilde verhangen, hy zulks doen konde, eer hy wierde uitgeroeit. Blyken van een wonderlyke gemelykheit en afkeerigheit van alle menſchen, en een algemenen haet tegen elk! Tanaquil Faber (3) nochtans onderneemt dezen Timon te verdedigen als een vroom man, en zeer bequaem tot den omgang met menſchen, en daerom verkeerdelyk den naem van Menſchenhater dragende; maer die geen menſchen vindende, daer hy mede konde verkeeren, geene beeſten, daer die een van overvloeide, konde beminnen. Wy ontkennen niet, dat Timon ook goede deugden zal hebben bezeten, nochte ook de byna algemeene boosheit van die tyden, en Faber bewyſt dat ook uit Plato en Ariſtophanes; maer ik meen nochtans, dat de aengehaelde ſtaeltjes genoegzame bewyzen geven van een meer dan bitteren haet tegen alle menſchen, of ten minſten een onvergelyklyke afkeerigheit van allen omgang zonder onderſcheit; alzoo 'er ook geene mannen ontbraken, die de deugt beminden, waer mede hy zoude hebben kunnen verkeeren, als onder anderen, die wyze beminnaer van de deugt Sokrates. De zeer geleerde Menagius ſchynt in zyne Aenmerkingen over Diogenes Laërtius (4) te twyfelen, of deze Timon wel een Filozoof geweeſt zy; en wil daerom in Suidas, die zulks getuigt, eenige veranderinge maken: waerover wy ons des te meer verwonderen, omdat hy ons wyſt na Lucianus (5), die hem op meer dan eene plaets uitdrukkelyk voorſtelt als een Filozoof.

(1) Plut. in Antonio cap. 90.

(2) Idem ibid.

(3) Ad Luciani Timonem.

(4) Lib. IX § 112.

(5) Dialogo Timonis.

[H] Te kennen gevende, dat hy niet liever was, als alleen, en zelfs dien haette, die hem in inborſt zeer gelyk was. Zoo zeer was die man (zoo men Faber gelooft) voor den omgang met menſchen! Dit was de eenigſte reis, en zulks nog wel ter gelegenheit van een zekeren feeſtdag, dat hy met iemant aen de zelve tafel at, ſedert dat hy dien algemenen haet tegen allen hadde aengenomen; en uit Plutarchus (6) ſchynt men te moeten afnemen, dat Apemantus by hem te gaſt was, omdat die deze maeltyt prees.

(6) L. L.

[I] De ſtaf van Merkuur is van zich zelven een beelt der welſprekentheit (gelyk naderhant in een afzonderlyk beelt zal worden aengewezen onder de letter W), zynde eene bequaemheit die de harten ſtreelt en inneemt. De tong beduit het zelve, waerom ook outtyts tongen aen Merkurius, den godt der welſprekentheit wierden geoffert, gelyk wy te voren hebben aengetoont over het beelt Hof, 2 *Deel, aenm. D. bl.* 25. De tongen dan met dien ſtaf te zamengevoegt, drukken de uitwerking der welſprekentheit des te krachtiger uit.

leeftheit, om met allen eerbiet de geenen, die een' oprechten en deugtlyken omgang waerdigh zyn, te omarmen en te ontfangen.

De woorden VÆ SOLI, die hy in de rechte hant ten toon houdt, zyn uit Salomons Spreuken genomen, daer hy Wee [K] uitroept aen die alleen is. Laet ons dan vlytigh toezien om ons met anderen te vereenigen; zeggende met David in den CXXXIII. Pſalm, volgens Vondels berymíng,

Ai zie, hoe zoet en lieflyk is 't
Dat broeders dus eendragtigh
Te zamen woonen zonder twiſt!
Dat leven riekt waerachtigh
Gelyk de geur die 't hart verblyt,
Wanneer d' Aertspriester wort gewyt.

[K] Hier komt de ſpreuk van Zenodotus te pas, εἰς ἀνὴρ οὐδεὶς ἀνὴρ, *een man geen man;* en Plutarchus zegt zeer wel (1), dat een vriend noodzaeklyker is dan vuur en water: welke noodtzakelykheit van ommegang en vriendſchap, ſommigen hebben willen afbeelden door twe moleſteenen, om dat zulk een ſteen alleen zonder behulp van een anderen diergelyken niets kan uitrigten. Zie *Piërius Hierogl. l.* 49. *c.* 10. Het nutte voorts van den zoeten omgang van een getrouw en waerdig vriend, vint men in enige zeer nadrukkelyke en heerlyke vaerzen beſchreven door den ouden Dichter Ennius, by A. Gellius *Noct. Attic. lib.* 12. c. 4. alwaer de taelkundige Lezer die vaerzen kan naleezen.

(1) De Diſcr. Amici & Adulator.

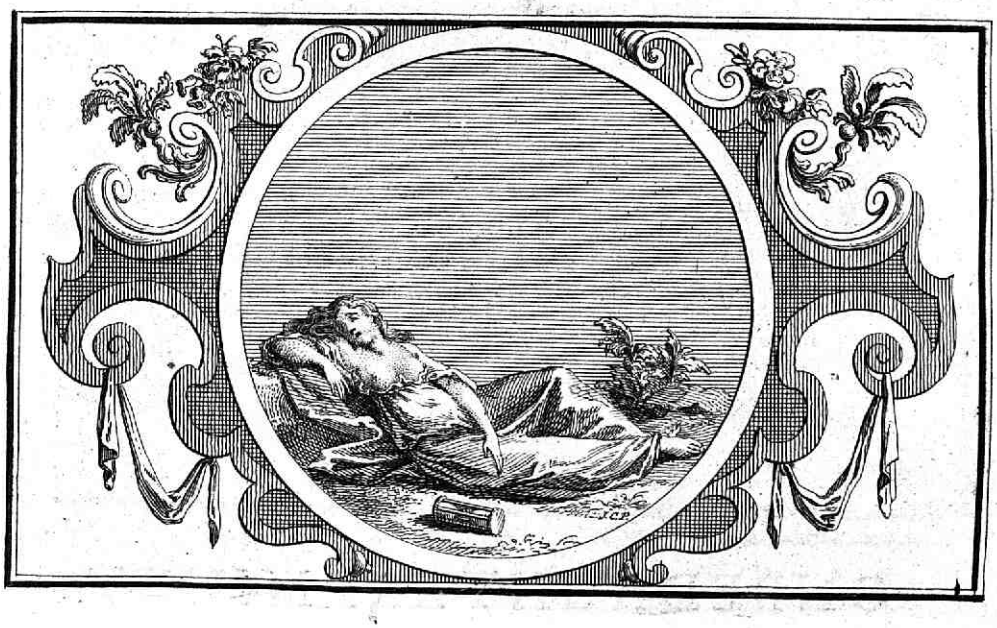

ONACHTZAEMHEIT. SLOFHEIT.

EEne Vrou wiens klederen geheel ſlordigh en geſcheurt zyn. Zy is ganſch onthult, en leit ter aerde uitgeſtrekt. In haere hant, of op den gront nevens haer, legt een zantlooper overdwars.

Zy is onthult en lelyk gekleet, omdat de onachtzaemen ruw en ganſch niet

niet net in alle hunne handelingen zyn, en in 't gemeen van elk misprezen worden.

Dat ze op d' aerde legt, is om 't vermaek 't welk ze in 't ledigh zyn ſchept; en hieruit komt de ſlofheit voort.

De dwarsleggende zantlooper, in welken het zant by gevolg ſtil is, beduit het verzuim des tyts: welk groot verlies [A] een zoon der vadzigheit en traegheit is, of ten minſten eene vrucht, te gelyk met haer geboren. Men zou de beeltenis ook wel eene ſchildpadde, op 't kleet kruipende, kunnen byvoegen; omdat de ſlofheit traeg [B] en onachtzaem in al haer doen is, wegens de zwaerte van haer' groven en ſlechten geeſt, die haer niet toelaet zich uit haer ingebore vadzigheit en ſlordigheit op te beuren.

[A] *Het verlies des tyts is het ſchadelykſte aller dingen;* zegt Antipho by Plutarchus (1). Andere zaken, die wy verlieſen, kunnen op de een of andere wyze wederom worden gewonnen, altoos het is mogelyk: maer de ſchade, die men aen den tyd lydt, is onherſtelbaer, gelyk de tyd onherroepelyk, en geenerley geluk kan den zelven oit wedergeven. Omtrent deze verquiſtinge behoorde men des te omzichtiger te zyn, om dat *de natuur*, gelyk Seneca zegt, (2) *ons zo gunſtig en mildadig niet geweeſt is in het ſchenken des tyds, dat wy 't kunnen wagten, daer iets van te verquiſten.*

(1) In Antonio c. 36.

(2) Epiſt 117.

[B] Zie de beelden *Traegheit.*

ONBEDACHTZAEMHEIT.

EEne in bleekgroen gekleede Vrou, die ongegordt en ook ongehult is. Op haer hooft zit een uil of koppelletje, en onder den rechter voet ziet men een' paſſer en eene ry. Voorts ſtaet ze op eene ſteilte, waervan ze den ſlinker voet afzet.

De onbedachtzaemheit ſpruit uit een gebrek van oordeel, in zulk eenen die van verſcheide dingen, het geene niet onderkent, 't welk hy nochtans volgens een goede en behoorlyke bepaling uit andere diende te onderkennen.

Zy heeft een uiltje op 't hooft, omdat dit diertje zich zelven door onbedachtzaemheit in den doot ſtort, vliegende zoo lang rontom de vlam der kaers, totdat het daerin verongelukt.

Een bleekgroen kleet heeft ze aen, omdat de kenkracht, die in den menſch van natuure geſchikt is om de dingen aen te nemen en te vatten, zoo als ze zyn, door ſlofheit en onbedachtzaemheit, even als door eene ziekte verzwakt wort [A].

De ry en paſſer onder haren voet, verbeelden des menſchen reden en oordeel [B], de welke onderdrukt, en als met voeten getreden, dat is door de kracht der verkeerde driften vermeeſtert wordende, zoo leiden die als heerſchende den menſch tot onbedachte en onverſtandelyke dingen, gelyk ook het ſtaen der beeltenis op eene ſteilte, te kennen wil geven.

[A] Gelyk de kruiden en planten, wanneer ze aen 't quynen raeken, een bleekgroene en zaeluwe kleur krygen. Zie aenmerking N. over 't Beelt *Einde* 1 *Deel bl.* 390.

[B] Zie de beelden *Beſcheidenheit*, *Beſpiegeling*, en *Oefening* of *Praktyk*, en 't geene over dezelve gezegt is.

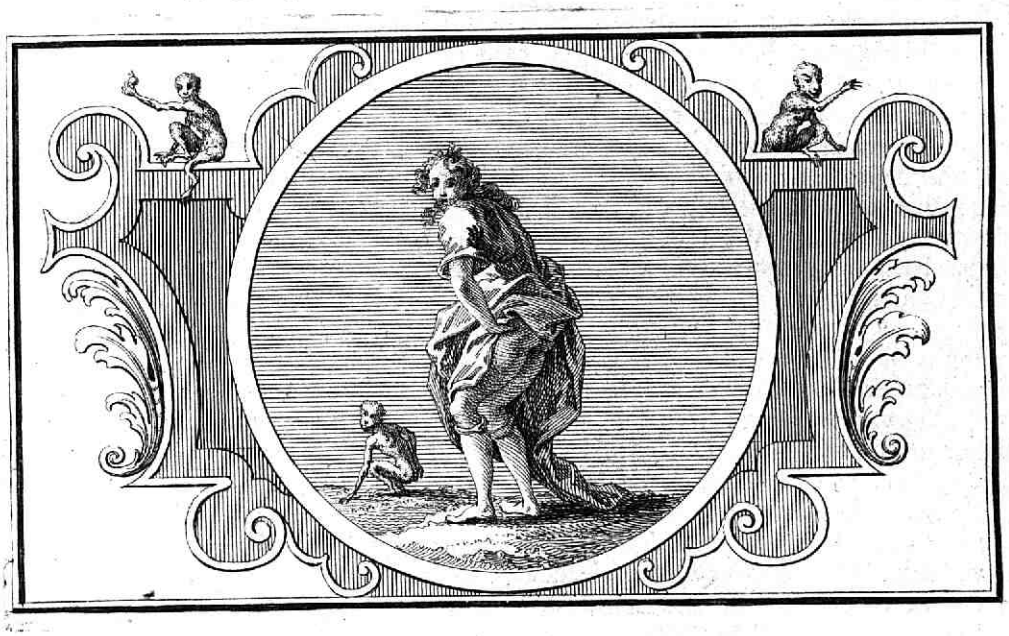

ONBESCHAEMTHEIT.

IN de gedaente eener Vrouwe met opgeſpalkte oogen, een groot voorhooft, en bloetachtige oogleden vertoont men deze. Men trekt haer een kleet aen dat dartel en wulpſch ſtaet, en men doet ze haeren rok met beide de handen oplichten, zulx dat ze haere knien en een gedeelte der billen ontbloot. Nevens haer ſchildert men eenen aep, die zynen aers laet zien.

De onbeſchaemtheit, die tegens de eerbaerheit over geſtelt wort, is een ſchandelyke zaek, en brengt door haere ſnode uitwerkſels den menſch groote oneer aen.

Wydgeopende en roode oogen beduiden, naer Ariſtotcles ſtelling [A] onbeſchaemtheit.

Het dartel en lichtvaerdigh gewaet beelt het verlangen uit dat haer aenzet, om haere werken ſlechts loshoofdigh heene, tot ſchade van haer zelve, en verkorting van haere eer aen te leggen.

Zy ontbloot ook de deelen des lichaems, die de ſchaemte gebiet bedekt te houden, omdat een onbeſchaemt menſch de eer niet acht, die andere luiden hoog waerdeeren, en met groote zorgvuldigheit bewaren.

De aep is een zinnebeelt van onbeſchaemtheit, naerdien hy de leden die men door eene natuurlyke geneigtheit behoort verborgen te houden, ontdekt, en aen ieder, zonder eenige omzigtigheit, vertoont [B].

[A] *Phyſiogn. cap.* 6. Om de zelve reden ſtelden de Egiptenaren een Kikvorſch als een beelt der onbeſchaemtheit, gelyk wy over de nieuwsgierigheit hebben aengewezen, *aenmerk.* B. Insgelyks om dat ook de honden doorgaens ogen hebben met bloet belopen, kan dit dier mede voor een beelt der onbeſchaemtheit ſtrekken: gelyk Horus zelf, (1) of liever deszelfs vertaler Philippus, wanneer hy zecht dat de Kikvorſchen om de bloedigheit van hunne ogen in de beeldenſpraek onbeſchaemtheit betekenen, tot beveſtiging van die reden een vers van Homerus aenhaelt, waer in Achilles, kyvende met Agamemnon, hem ſcheld voor een *hontsoog*, dat is, eenen onbeſchaemden. Zie Joh. Corn. de Pauw over Horus, (2) en Pierius Valerianus *Hierogl. lib. 5. cap.* 33. alwaer hy ook aentoont, dat de zelfde Homerus eenen *onbeſchaemden* niet onaerdig noemt met den naem van κυνόμυια, (3) zynde zamengeſtelt uit een woort dat eenen *hont* en een ander dat eene *vlieg* betekent, gevende de Dichter (gelyk ook de oude uitleggingen over hem, bekent op den naem van Dedymus, aenwyzen) door deze twe beeſten van de uiterſte onbeſchaemtheit, de overmaet van die ondeugt te kennen. Want ook de vlieg is by de Egiptenaren een beelt geweeſt van onbeſchaemtheit, namentlyk van de zulke welke beſtaet en iemant telkens laſtig te vallen en alleſins te verveelen: *om dat*, zegt Horus, (4) *de vlieg, al wortze telkens weg gejaegt, echter geduuriglyk weerkomt.* En *de vliegen en honden*, zegt Ælianus (5), *zyn onbeſchaemt en laſtig, en laten zich niet licht wegjagen.* Zie Piërius *Hierogl. lib.* 26. *c.* 34. en David Hœſchelius over de aengehaelde woorden van Horus, als mede nog een naemloos ſchryver over den zelven, uit wien wy niet kunnen nalaten deze aerdigheid den Lezer mede te delen: „ De onbeſchaemtheit der vliegen toont zich overal, zelfs in „ de allerheerlykſte paleizen, en 't is een wonder, indien men dezelve ergens niet „ ontdekt. Gaudentius Merula ſchryft evenwel, dat'er in de Stads-huiſen der Tucht„ meeſters te Venetien geenerlei ſoort van vliegen komt: en Leo Baptiſta Albertus „ verhaelt, dat in de zeer vermaerde Stad Toledo in Spanjen alleenlyk eene vlieg zon„ der meer in een geheel jaer lang in de Stads-vleeſchhal gezien wort. Gy, die dit te „ Venetien en te Toledo t'eniger tyd zult leezen,

Ridete quicqiud domi eſt cachinnorum (6)
Lacht om dit nieuws, zo zoet en aerdig,
Lacht dat het ſchater', 't is het waerdig.

(1) Lib. 2. c. 101
(2) L. L.
(3) Iliad. lib. 21. v. 394. & 421.
(4) Lib. 1. Hierogl. 51.
(5) Hiſt. Anim. lib. 7. c. 19.
(6) Catullus Epigr. 32. v. ult.

[B] Ja ook met dezelve ſpeelt. Zie Piërius *Hierogl. l. 6. cap.* 20. Wy hebben elders gezegt (7), dat de oude Digters en ook Filoſofen hebben verziert, dat de boozen na hunne doodt door Rhadamanthus verweezen wierden om over te gaen in zulke beeſten, aen welkers natuur zy, nog levende, meeſt gelyk waren. En in overeenkomſt met dit verdigtſel wyſt Piërius (8) aen uit Plato, hoe dat dezelve verhaelt, dat Therſites, de allerquaetſprekenſte en onbeſchaemtſte van alle de Grieken, die voor Trojen zyn geweeſt, zo dat hy den Koning Agamemnon zelfs al zo weinig verſchoonde, als de overige Vorſten, in een aep zoude zyn verandert. In die gedaente oeffend hy zyne oude natuur nog, en ontziet zig niet den Koning der dieren zelven, den Leeuw, onbeſchaemdelyk te tergen: gelyk wy ook al te voren hebben gezegt (9). Hoe vorder de Egiptenaren den Krokodil gebruikten tot een beeld der onbeſchaemtheid, en hoe zommigen daer toe den Ezel hebben bequaem geagt, en hoe eindelyk de fabel van de klip Scylla door anderen mede op deze vuile ondeugdt word toegepaſt, moeten

(7) In 't 1. Deel bladz. 549.
(8) L. 6. c. 20
(9) In dit Deel bladz. 73.

ten wy kortheits halven overſlaen. 'T eerſte kan de Lezer vinden by Klemens den Alexandriner Stromat. lib. 5. het twede by *Pierius Valerianus Hierogl. l.* 12. *cap.* 3. en 't laetſte by *Alciatus Embl.* 68. en by *Heraclides Ponticus in Allegoriis Homeri ſub finem.* Dog dit kunnen wy niet voorbygaen te zeggen, dat de Athenienſen, die byna van alles Goden en Godinnen maekten, ook de Onbeſchaemtheit als een Godinne hebben geëert, en haer een altaer en tempel opgericht: gelyk Gyraldus (1) ons met het getuigeniſſe van Pauſanias, Theophraſtus, Cicero en anderen aenwyſt uit Erasmus (2). Voorts zecht hy, dat de onbeſchaemtheit verbeelt wiert door een Patrys, om dat deze vogel zeer onbeſchaemt zoude zyn. Wat bewys hy daer toe gehad hebbe, weet ik niet: dog van de geilheit van dien vogel, waer van hy een beelt is, zal naderhant geſproken worden over de beelden *Ontucht.*

(1) Hiſt. Deor. ſynt. 1. col. 37. C. & col. 39. G.

(2) Chil. 3. Cent. 1. ad. 63.

ONDANKBAERHEIT.

Hiervan zullen we drie beelteniſſen opgeven. Vooreerſt eene Vrou in een roeſtverwigh gewaet [A]. Zy heeft eene ſlang [B] op haer' ſchoot, die ze ſtreelt en liefkooſt. Op haer hooft heeft ze den kop van een Nylpaert, het overige van wiens huit haer tot eenen mantel ſtrekt. Zie het volgende beelt.

[A] De roeſt is in de beeldenſpraek een zinteken van alle quaet, dat ſchade aenbrengt, om dat het alle metalen, daer 't vat op krygt, verteert. De ondankbaerheit nu vergenoegt zich dikwyls niet met de ontfange weldaden enkelyk te vergeten, maer vergelt ze ook menigmael met quaedt.

[B] Hy oogt op het ſpreekwoort *Colubrum in ſinu fovere*, dat is, *een adder in zynen boezem koeſteren*, zynde het zelve genomen uit de fabel over het twede beelt hier na volgende bygebracht, doch eigentlyk hier beter paſſende. Zie Erasmus *Chil.* 4. *Cent.* 2. *ad.* 40. Diergelyk is ook de fabel van de henne, die op ſlangen-eiers zittende van de ſwaluwe gewaerſchouwt wierd, dat ze die niet wilde uitbroejen, welke groot geworden zynde, haer dat tot een loon van dankbaerheit zouden vergelden, datze haer allereerſt zouden doden. Op het zelve komt ook het ſinnebeelt uit, dat Alciatus ons opgeeft, naergevolgt uit een Grieks Dichter; zynde eene geit, die zich beklaegt door den onvoorzichtigen harder gedwongen te worden tot het opzogen van een jongen wolf, die haer, vermits de boosheit zich door generlei goeddoen laet temmen, ſterk genoeg geworden zynde zoude verſlinden; *Embl.* 64.

Capra lupum non ſponte meo nunc ubere lacto;
Quod male paſtoris provida cura jubet,
Creverit ille ſimul, mea me poſt ubera paſcet:
Improbitas nullo flectitur obſequio.

ANDERS.

TEn tweeden een out Wyf [A], dat twee klaeuwen van een *Hippopotamus* of Nylpaert in de hant heeft.

[A] Out wort dit wyf gemaekt of om dat de ouderdom in de beeldenſpraek wort gebruikt als een ſinteken van allerlei gebreken, als inhalendheit, eigenbaet, gierigheit (daer de ondankbaerheit veeltyts uit voortkomt) en andere, gelyk telkens op zyn plaets is aengeweſen; of om dat de ondankbaerheit beſtaet en eene vergeteniſſe (aen welk gebrek de ouderdom veel is onderheevig) van genote weldaden: zo men 't anders eene vergetelheit mag noemen, aen eene zaek niet ten goede te willen gedenken: hoedanig een ſoort van ondankbaerheit wel de ſnoodſte is onder alle, volgens de bepalinge, die

Seneca

Men leeft by Horus Apollo, dat de ouden, om de verfoeilykheit der ondankbaerheit uit te beelden, ook de klaeuwen van het gezeide waterdier al gebruikt hebben; waervan de reden in de beſchryving der Godtloosheit [B] gegeven is. De ondankbaerheit wert ook wel door Akteon afgebeelt

(1) De Benef. lib. 3. c. 1. Seneca maekt van deze ondeugt, zeggende (1): *Ingratus eſt, qui beneficium ſe accepiſſe negat, quod accepit: ingratus, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit: ingratiſſimus omnium, qui obliviſcitur:* dat is, *ondankbaer is hy, die eene weldaet ontkent te hebben ontfangen, die hy ontfangen heeft: ondankbaer is hy, die ze ontveinſt: ondankbaer is hy, die ze niet vergeld: maer de ondankbaerſte van allen is hy, die ze vergeet.* Ook kan de opſteller van dit beelt gezien hebben op het ſpreekwoort der ouden, *doed geen weldaet aen eenen ouden*: om dat'er namentlyk weinig hoop is om van de ouden, die te na aen de dood zyn, vergeldinge te zullen ontfangen. Anderen hebben by dit ſpreekwoort nog gevoegt, *nogte aen een kind*: te weten, om dat het zelve, eer het tot die jaren zal zyn gekomen, dat het dankbaerheit zal kunnen betonen, de ontfange weldaet al lang zal hebben vergeten (2). Maer dit ſpreekwoort is in beide die opzichten boos: want een weldaet, uit geen ander oogmerk gedaen dan om daer voor beloont te worden, is geen weldaet, maer een ſoort van uitlenen op woeker. Een weldoender heeft recht om vergeldinge te eiſchen, als hyze van noden heeft, en die de weldaet ontfangen heeft, tot de vergeldinge in ſtaet is. Maer die een weldaet na laet, om dat die gene, aen wien ze zoude geſchieden, onmachtig ſchynt tot vergeldinge, of onkundig van het goede, dat hy zoude ontfangen, te gelyk ook onkundig zoude zyn van zyne verplichting, zodanig een is, indien zo boos niet als een ondankbare, ten minſten een gierige woekeraer.

(2) Erasmus Chil. 1. Cent. 10. Adag. 52.

[B] 1. *Deel bladz. 515. Aenm. B.* Eigentlyk betekent dat ondankbaerheit tegen de ouders. Maer nu een weldoender treet in plaets van een ouder, gelyk ook de boven gemelde en nog volgende fabelen van de hen op de Slangen-eiers, en de geit met den wolf, Akteon met zyne honden enz, te kennen geven: en derhalven is de ondankbaerheit tegen zyne weldoenders in zeker opzicht de zelfde als die tegen zyne ouders. Een duif, als een beelt van dusdanige ondankbaerheit, hebben wy op de boven gemelde plaets, met de reden van dien ook opgegeven. Lucretius vint dit beelt in de ontmande Prieſters van Cybele, de Godinne des Aertryks, dat de gemeene Moeder en Voedſter is van alle ſtervelingen, gevende daer van deze reden: (3)

(3) Lib. 2. v. 614.

Gallos attribuunt, quia, numen qui violarint,
Matris, & ingrati Genitoribus inventi ſint,
Significare volunt, indignos eſſe putandos,
Vivam progeniem qui in oras luminis edant.

dat is:

* Cybele.

*Ontmande Prieſters geeft men haer *, op dat men zoo*
Te kennen geven zou, dat al wie boos en ſnoo,
De heilige eerbiedt ſchent, waer toe hy is verbonden,
Aen zyne Moeder, en ondankbaer wort bevonden,
Aen zynen Vader, moet onwaerdig zyn geagt,
Ooit krooſt te teelen.

Volgens Plato zoude men deze ondeugt ook door een jong veulen kunnen afbeelden, dat de oude merrye ſlaet met zyne hoeven: want om dat de veulens gewoon zyn, als ze met de melk van de merrye zyn verzadigt, dezelve te ſlaen, zo noemde Plato, zegt Eliaen, (4), zynen ondankbaren leerling Ariſtoteles, die door hem met de melk van zyne leeringe opgevoed in de kenniſſe der Filoſofi, hem naderhant verdreef uit de plaets zyner oefeninge, met den naem van πῶλος [poolos] dat een jong veulen betekent. Als een beelt eindelyk van ondankbaerheit niet zo zeer in 't beledigen, als wel in 't niet vergelden van zyne weldoenders, meenen ſommigen, dat Pythagoras de zwaluwe heeft gebruikt, in zyne zinſpreuk, *laet geen zwaluwe met u onder 't zelve dak wonen*, willende daer mede te kennen geven, dat men zig moet wagten voor de ondankbaren, om dat deze vogel, na dat hy in ons huis veilig heeft geneſtelt en zyne jongen opgebragt, met dezelve wegvliegt zonder enige vergeldinge. Zie Erasmus Chil. 1. Cent. 1. ad. 2. *Hirundinem ſub eodem tecto ne habeas.*

(4) Var. Hiſt. lib. 4. cap. 9. Vide & Diogenem Laërt. L. 5. §. 2.

beelt [C], daer hy van zyn eige honden verſcheurt wort: op welke fabel het ſpreekwoort ziet dat men by Theokryt vint [D], en door Vondel aldus is nagevolgt:

Waer is de dankbaerheit te vinden?
Voedt wolven op: voedt honden op,
Opdat ze u fel verſlinden.

[C] Zie deze en andere uitleggingen by Natalis Komes *Mythol. lib. 6. cap. ult.* en by de uitleggers van Palefatus over deszelfs derde Hoofdſtuk, en Erasmus *Chil. 2. Cent. 1. Adag.* 86.

[D] In Viatoribus v. 37.

ἴδ' ἃ χάρις ἐς τί ποθέρπει.
Θρέψαι καὶ λυκιδεῖς, θρέψαι κύνας, ὡς τυ φάγωντι.

Zie wederom Erasmus ter zelver plaets.

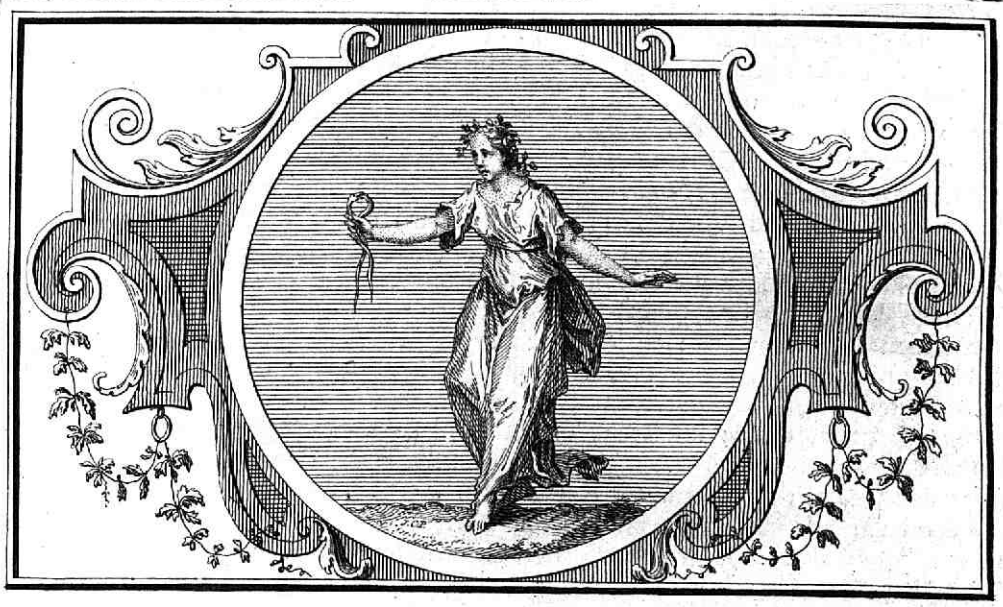

ANDERS.

TEn derden verbeelt men de ondankbaerheit door een Wyf dat met klimop verſiert is, en in d'eene hant twee adders, een mannetje en een wyfje, houdt; van welke 't mannetje zynen kop in 's wyfjes mont ſteekt.

De ondankbaerheit is een vrywillige quaetwilligheit in een ſnood en verachtlyk gemoet; makende den menſch onerkentlyk omtrent Godts en 's naeſten weldaden [A]. Zy doet hem de tegenwoordige weldadigheit

[A] Van de verfoeilykheit dezer ondeugt zie Gyraldus in zyne twee verhandelingen, de eene *adverſus ingratos*, en de andere, *quomodo quis ingrati nomen & crimen effugere poſſit*, Petrarcha *de Remed. Utr. Fort. Dial.* 28, Car. Paſchalius *de Virtut. & Vit. c.* 59. In de ondankbaerheit zyn alle ondeugden begrepen, zegt Cicero (1), en de ſpreuke van Publius Syrus is, *Dixeris maledicta cuncta, quum ingratum hominem dixeris*, dat is *als men iemant ondankbaer noemt, dan zegt men hem allerlei ſcheldwoorden;* en Auzonius (2) uit Menander, *Nil homine terra pejus ingrato creat*, dat is,

(1) Ad Attic. lib. 8. Epiſt. 4.

(2) Epide gr. 140.

altyt terſtont vergeten, en met een onmatige begeerte naer de toekomend verlangen.

Het veil of klimop is een zinteken van ondankbaerheit, vermits he zelve den boom of muur, waeraen en tegens het opklimt en waſt, eindel lyk, in plaets van dankbaere vergelding, verteert en ter aerde doet val len [B]. Het zelve uitwerkſel der ondankbaerheit wort ook door de ad der verbeelt, omdat zy, ten loon der vermaeklykheit, met haeren gad in de onderlinge vermenging genoten, niet zelden, zyn hooft in haere mont nemende, het zelve afbyt [C], en hem aldus omhals helpt. D achttiend

(1) Zie Claudius Minos over Alciatus Embl. 64.

de aerde brengt niets voort, dat bozer is dan een ondankbaer menſch; en wat diergelyk ſpreuken meer zyn by anderen. Sommigen hebben aengemerkt (1), dat de wetten der ou den geene ſtraffe geſtelt hebben op de ondankbaerheit, uit oorzake, zo zy willen, d zy die misdaet oordeelden zwaerder te zyn, dan dat ze van de menſchen behoorly konde geſtraft worden, en dat men daerom de wrake daer van moeſt overlaten a God. Dog dit zeggen heeft meer ſchyn dan waerheid. De ware reden is, dat op e onbepaelde misdaed geen bepaelde ſtraffe kan geſtelt worden, zynde de trappen d ondankbaerheid zeer ongeyk. Daer heen wil ook Seneca, wanneer hy zegt. *Di ficilis rei eſſet æſtimatio; odio tantum damnantur ingrati: & inter ſceleroſos illos relinqu mus, quos ad vindices deos dimittimus.* De bovengenoemde Gyraldus tekent nogtan aen (2) dat de misdaet der ondankbaerheit zeer ſtreng wierde geſtraft by de Perſer dat de Athenienſen en Macedoniers ook regt deden op die genen, die over ondank baerheit wierden aengeklaegt; dat ſommige volkeren die misdaet hebben geſtraft, doo de ondankbaren een ſcherpen ſtok in den ſtrot te ſlaen; dat de Romeinen en die va Marſeille de vrygelatenen, die ondankbaer waren tegen hunne Heeren, wederom ver oordeelden tot de ſlaverny: en door de burgerlyke wetten, zegt hy, is het nog he dendaegſch geoorloft, dat een vader zynen ondankbaren zoon, ja een zoon zyne ondankbaren vader mag onterven: daerenboven is 'er door de wetten der Hebree bevolen geweeſt, dat de kinderen, die ondankbaer waren tegen hunne ouders, zou den worden geſtenigt enz. Aenmerkelyk is de ſtraffe die Filippus de vader van Alex ander den Grooten eenen van zyn Krygsluiden aendeed. Deze was door ſchipbreuk half dood aen land geworpen, en van een man, daer omtrent wonende, in huis ge nomen, en op allerhande wyſe gekoeſtert, tot dat hy herſtelt was, en toen met reis gelt voorzien, en vertrokken. Dikwyls had hy tegen zynen weldoender gezegt, ik zal u vergeldinge doen, zo ras als ik tot mynen Koning zal zyn wedergekomen Maer dit was zo ras niet geſchied, of hy doed zyn beklag aen Filippus, dat hy doo Schipbreuk alles verloren hadde, verſwygende hoe hy was geholpen: en verzockt vorder, dat hy hem de landeryen van een zeker man (en dat was zyn weldoender die hem zo onthaelt hadde) wilde ſchenken. De Koning, die veel van deſen Krygs man hieldt, om dat hy zyne braefheit in den ſtrydt dikwyls hadde bevonden, ſtaet hem zyn verzoek toe: gelyk de Koningen, zegt Seneca (3), veele dingen, voorna mentlyk in den oorlog met geſlote ogen weg ſchenken. De Man, die van zyn goed was berooft, ſchreef aen Filippus over die zaek een vryborſtigen brief: welke de Koning ontfangen hebbende zo vertoornd wierdt, dat hy aenſtonds bevel gaf de goederen aen den eerſten en regten eigenaer weder te geven, en dien anderen ondankbaren met letters voor den kop te branden, *de ondankbaere geherbergde*. Zo iemant verder be geerig is voorbeelden te zien van verfoejelyke ondankbaerheit, die leze Valerius Maxi mus *Lib.* 5. *c.* 3., Ælianus *Var. Hiſt. Lib.* 3. *cap. ult.* en Gyraldus *adverſus Ingra tos col.* 698.

(2) Adverſus ingratos col. 713. Vide & Claudium Minoem l. l.

(3) De Benefic. Lib. 4. c. 37.

(4) Hierogl. Lib. 14. c. 20.

(5) Lib. 2. Hierogl. 59.

(6) Loco laud.

[B] Zie onze aenmerking over 't beeld *Einde* 1 *Deel bladz.* 391.

[C] Dat getuigen Plinius, Nicander en Galenus volgens de aenwyſing van Piërius (4). Dog de Egiptenaren gebruikten dit beelt niet om juiſt de ondankbaerheit af te beelden, hoewel dit waerlyk een ſlegte beloning is voor aengedaene liefkoſery, maer wel in 't byzonder om een vrouw te kennen te geven, die haeren man dodelyk haette, en zyn leven lagen leide, gelyk Horus ons melt (5), en in overeenkomſte met hem ook Piërius (6): hoewel de Natuurkundigen ſchryven, dat de adder zulks doet door de

chttiende d.s vierden boeks van Fedrus Ezopiſche Fabelen heft ook van ene ſlang aen, en komt op de zeer lelyke ondeugt der ondankbaerheit, aer de vertaling van Hoogſtraten, aldus neder:

Die goet doet aen de boozen, heeft berou
Te zyner tyt. Een Slang, verſtyft van kou,
Lag op den gront, en kon zich niet bewegen.
Dit zag een Man, die aenquam, en genegen
Tot hulp, neemt hy het dier op van den gront,
En koeſtert het, zoo veel hy kan, terſtont,
En warmt het in zyn' boezem vol mêdogen.
Maer hy vondt zich te jammerlyk bedrogen.
Want zy, herſtelt door warmte en nieuwe kracht,
Heeft aenſtonts haer' weldoener omgebragt.

et ons nu voortgaen tot het

grote kittelinge van haeren welluſt. Lees Plinius *Hiſt. Nat. Lib.* 10. *cap.* 62. en lianus *Hiſt. Anim. Lib.* 1. *c.* 24. En zie vorder de ondeugd der ondankbaerheit in volge van dit tafereel met behoorlyke verwen afgeſchildert door de nette pen van den aesſluisſchen Digter Hendrik Schim, in zyne onlangs uitgekome Bybel-en zede digten *bladz.* 32.

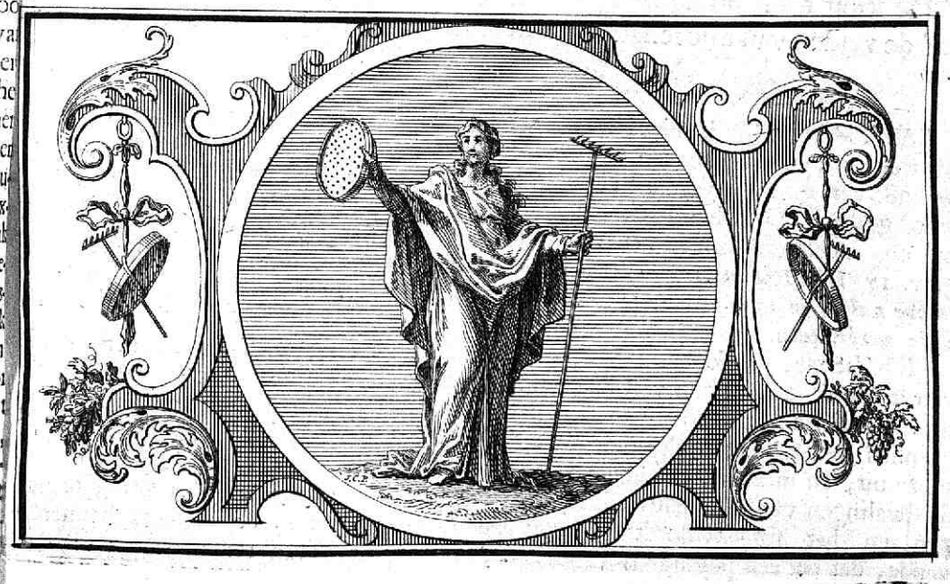

ONDERSCHEIT VAN GOET EN QUAET.

EEne Vrou, bedaegt van oudde, en deftigh van gewaet. Zy houdt eene zeef in de rechte, en een klou in de ſlinke hant.

Aenzienlyk is ze gekleet, omdat het eene voortreflyke zaek is het goede van het quade te onderſcheiden: en ze is bedaegt van oudde, omdat die leeft yt bequaemer en beter geſtelt is, om door de reden 't goede uit het quade te onderkennen, dan de ſtokouderdom en groene jongkheit; zynde in den eenen een verſuftheit des verſtants, en in d' andere een overtal van brandende begeerlykheên en driften.

altyt terſtont vergeten, en met een onmatige begeerte naer de tockomend verlangen.

Het veil of klimop is een zinteken van ondankbaerheit, vermits he zelve den boom of muur, waeraen en tegens het opklimt en waſt, einde lyk, in plaets van dankbaere vergelding, verteert en ter aerde doet val len [B]. Het zelve uitwerkſel der ondankbaerheit wort ook door de ad der verbeelt, omdat zy, ten loon der vermaeklykheit, met haeren gad in de onderlinge vermenging genoten, niet zelden, zyn hooft in haere mont nemende, het zelve afbyt [C], en hem aldus omhals helpt. D achttiend

(1) Zie Claudius Minos over Alciatus Embl. 64.

de aerde brengt niets voort, dat bozer is dan een ondankbaer menſch; en wat diergelyk ſpreuken meer zyn by anderen. Sommigen hebben aengemerkt (1), dat de wetten der ou den geene ſtraffe geſtelt hebben op de ondankbaerheit, uit oorzake, zo zy willen, d zy die misdaet oordeelden zwaerder te zyn, dan dat ze van de menſchen behoorly konde geſtraft worden, en dat men daerom de wrake daer van moeſt overlaten a God. Dog dit zeggen heeft meer ſchyn dan waerheid. De ware reden is, dat op e onbepaelde misdaed geen bepaelde ſtraffe kan geſtelt worden, zynde de trappen d ondankbaerheid zeer ongeyk. Daer heen wil ook Seneca, wanneer hy zegt. *Di ficilis rei eſſet æſtimatio; odio tantum damnantur ingrati: & inter ſceleroſos illos relinqu mus, quos ad vindices deos dimittimus.* De bovengenoemde Gyraldus tekent nogtan aen (2) dat de misdaet der ondankbaerheit zeer ſtreng wierde geſtraft by de Perſer dat de Athenienſen en Macedoniers ook regt deden op die genen, die over ondank baerheit wierden aengeklaegt; dat ſommige volkeren die misdaet hebben geſtraft, doo de ondankbaren een ſcherpen ſtok in den ſtrot te ſlaen; dat de Romeinen en die va Marſeille de vrygelatenen, die ondankbaer waren tegen hunne Heeren, wederom ver oordeelden tot de ſlaverny: en door de burgerlyke wetten, zegt hy, is het nog he dendaegſch gcoorloft, dat een vader zynen ondankbaren zoon, ja een zoon zyne ondankbaren vader mag onterven: daerenboven is'er door de wetten der Hebree bevolen geweeſt, dat de kinderen, die ondankbaer waren tegen hunne ouders, zou den worden geſtenigt enz. Aenmerkelyk is de ſtraffe die Filippus de vader van Alex ander den Grooten eenen van zyn Krygsluiden aendeed. Deze was door ſchipbreu half dood aen land geworpen, en van een man, daer omtrent wonende, in huis ge nomen, en op allerhande wyſe gekoeſtert, tot dat hy herſtelt was, en toen met reis gelt voorzien, en vertrokken. Dikwyls had hy tegen zynen weldoender gezegt, i zal u vergeldinge doen, zo ras als ik tot mynen Koning zal zyn wedergekomen Maer dit was zo ras niet geſchied, of hy doed zyn beklag aen Filippus, dat hy doo Schipbreuk alles verloren hadde, verſwygende hoe hy was geholpen: en verzockt vorder, dat hy hem de landeryen van een zeker man (en dat was zyn weldoender die hem zo onthaelt hadde) wilde ſchenken. De Koning, die veel van deſen Krygs man hieldt, om dat hy zyne braefheit in den ſtrydt dikwyls hadde bevonden, ſtaet hem zyn verzoek toe: gelyk de Koningen, zegt Seneca (3), veele dingen, voorna mentlyk in den oorlog met geſlote ogen weg ſchenken. De Man, die van zyn goed was berooft, ſchreef aen Filippus over die zaek een vryborſtigen brief: welke de Koning ontfangen hebbende zo vertoornd wierdt, dat hy aenſtonds bevel gaf de goederen aen den eerſten en regten eigenaer weder te geven, en dien anderen ondankbaren met letters voor den kop te branden, *de ondankbaere geherbergde*. Zo iemant verder begeerig is voorbeelden te zien van verfoejelyke ondankbaerheit, die leze Valerius Maximus *Lib.* 5. *c.* 3., Ælianus *Var. Hiſt. Lib.* 3. *cap. ult.* en Gyraldus *adverſus Ingratos col.* 698.

(2) Adverſus ingratos col. 713. Vide & Claudium Minoem l. l.

(3) De Benefic. Lib. 4. c. 37.

(4) Hierogl. Lib. 14. c. 20.

(5) Lib. 2. Hierogl. 59.

(6) Loco laud.

[B] Zie onze aenmerking over 't beeld *Einde* 1 *Deel bladz.* 391.

[C] Dat getuigen Plinius, Nicander en Galenus volgens de aenwyſing van Piërius (4). Dog de Egiptenaren gebruikten dit beelt niet om juiſt de ondankbaerheit af te beelden, hoewel dit waerlyk een ſlegte beloning is voor aengedaene liefkoſery, maer wel in 't byzonder om een vrouw te kennen te geven, die haeren man dodelyk haette, en zyn leven lagen leide, gelyk Horus ons melt (5), en in overeenkomſte met hem ook Piërius (6): hoewel de Natuurkundigen ſchryven, dat de adder zulks doet door de

chttiende d.s vierden boeks van Fedrus Ezopiſche Fabelen heft ook van ene ſlang aen, en komt op de zeer lelyke ondeugt der ondankbaerheit, aer de vertaling van Hoogſtraten, aldus neder:

Die goet doet aen de boozen, heeft berou
Te zyner tyt. Een Slang, verſtyft van kou,
Lag op den gront, en kon zich niet bewegen.
Dit zag een Man, die aenquam, en genegen
Tot hulp, neemt hy het dier op van den gront,
En koeſtert het, zoo veel hy kan, terſtont,
En warmt het in zyn' boezem vol mêdogen.
Maer hy vondt zich te jammerlyk bedrogen.
Want zy, herſtelt door warmte en nieuwe kracht,
Heeft aenſtonts haer' weldoener omgebragt.

et ons nu voortgaen tot het

grote kittelinge van haeren welluſt. Lees Plinius *Hiſt. Nat. Lib.* 10. *cap.* 62. en lianus *Hiſt. Anim. Lib.* 1. *c.* 24. En zie vorder de ondeugd der ondankbaerheit in- volge van dit tafereel met behoorlyke verwen afgeſchildert door de nette pen van den aesſluiſchen Digter Hendrik Schim, in zyne onlangs uitgekome Bybel-en zede- digten *bladz.* 32.

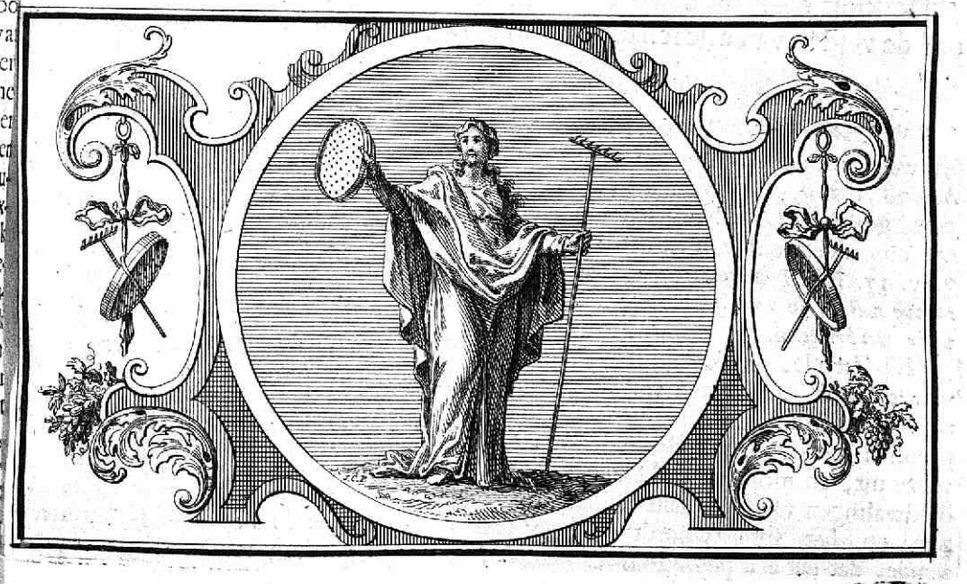

ONDERSCHEIT VAN GOET EN QUAET.

EEne Vrou, bedaegt van oudde, en deftigh van gewaet. Zy houdt eene zeef in de rechte, en een klou in de ſlinke hant.

Aenzienlyk is ze gekleet, omdat het eene voortreflyke zaek is het goe- le van het quade te onderſcheiden: en ze is bedaegt van oudde, omdat ie leeft yt bequaemer en beter geſtelt is, om door de reden 't goede uit het uade te onderkennen, dan de ſtokouderdom en groene jongkheit; zyn- le in den eenen een verſuftheit des verſtants, en in d' andere een overtal an brandende begeerlykheên en driften.

De zeef, een boerenwerktuig, is bequaem om de onderſcheiding des goets van 't quaet aen te duiden: tot hoedanigh een zinnebeelt Klaudius Paradinus haer ook gebruikt, met dit opſchrift, *Ecquis diſcernit utrumque?* dat is te zeggen, *Wie is hy die 't een van 't ander onderſcheidt?* namentlyk het goede van 't quade; gelyk eene zeef het kaf uit het koren, het nutte uit het verachte onderſcheit en uitzoekt. Dit nu doen de quade menſchen niet, naerdien ze, zonder de zeef der reden te beezigen, alles te gelyk ſlechts ondermalkander werpen. En daerom gebruikt Piërius [A] de zeef om een' man uit te beelden, die volmaekt in wysheit is. Want een zot is onbequaem tot het onderſcheiden van 't goede uit het quade, en hy kan de geheimen der natuur niet onderzoeken. Waerover dit ſpreekwoort by Galenus te lezen is, *Stulti ad Cribrum*, dat is, *Zotten by de Zeef* [B]. Wanneer de Egiptiſche Prieſters iemant wilden uitbeelden, die kloek in 't voorzeggen van toekomende dingen was, plachten ze eene zeef te ſchilderen, omdat, gelyk die het goede van 't quade ſcheit, alzoo ook een waerzegger [C] het valſche van het waerachtige moet kunnen uitziften. In dezen zin was het ſpreekwoort κοσκίνῳ μαντεύεσθαι, *door de zeef voorzeggen*, by de Grieken in 't gebruik, als ze van dingen ſpraken die vaſt en zeker ſchenen [D].

De klou heeft de zelve betekenis als de zeef, wordende die gebruikt om de velden van alle ſchadelyke kruiden te zuiveren, en de ſtoppelen [E] en

[A] Piërius gebruikt niet zo zeer zelve de zeef voor zodanig een zinnebeeld, als hy wel aenwyſt, dat ze van anderen daer voor genomen word. Zie hem *Hierogl. lib.* 38. *cap.* 3. *en* 4. waer uit alles genomen is, het geen hier vervolgens van de zeef word gezegt. De zelve betekeniſſe van onderſcheidinge van 't goede en 't quade wyſt hy ons aldaer ook aen in het beeld van een wan uit het Evangelium van Lucas kap. 3. v. 17. *Wiens wan in zyne hand is, en hy zal zynen doorſchvloer doorzuiveren, en de tarwe zal hy in zyne ſchuere te ſamen brengen, maer het kaf zal hy met onuitblusſchelyk vuir verbranden.*

[B] Ziende, gelyk Piërius wil, op de zulke, die enige zaek ondernemen, die boven 't bereik der kragten van hun verſtand is, zynde de zotten tot de zeef, dat is, tot het onderſcheiden der zaken, nogte 't onderzoeken van de geheimen der natuur, geenſins bequaem. Anderen leggen dit ſpreekwoort, zegt Piërius, op een andere wyze uit, en meenen, dat Galenus zoude hebben willen zeggen, dat, indien hy alle de dwalingen van Theſſalus wilde wederleggen, derzelver getal hem zoude te groot zyn, en het ſpreekwoordt op hem paſſen van *zotten by de zeef*, te kennen gevende, dat het een poginge is van zotten, alle de gaetjes van een zeef te willen toeſtoppen.

[C] Niet een iegelyk, die kloek was in 't voorzeggen, maer een geordende waerzegger: hoedanige onder Egiptiſche Prieſters behoorden: gelyk Cauſinus en andere geleerden in 't brede hebben aengewezen over Horus *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 38. De reden voorts die de gemelde Horus geeft van deze beeldenſpraek, zyn deze: *omdat*, zegt hy, *een Waerzegger de doodt en 't leven onderſcheidt. Want de Waerzeggers hebben een heilig boek, genaemd Ambres, waerdoor zy van iemand die zich te bedde lecht oordeelen, of hy zal in 't leven blyven of niet, het zelve aen 't leggen des zieken uit zekere tekenen opmakende.*

[D] Of ook als iemand zottelyk raede na dingen, die duiſter en verborgen waren. De ſpreekwys is ontleent van een zekere bygelovige gewoonte, waer door men een zeef ophangende en omdraeiende, daer uit toekomende zaken wilde voorzeggen. Welke zotheid nog ten tyde van Erasmus by de bygelovigen in gebruik was, en miſſchien ook nog hedendaegs niet overal ophoudt. Zie den voornoemden Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 10. *ad.* 8. *& Chil.* 4. *Cent.* 2. *ad.* 60.

[E] Varro de L. L. lib. 4. *Raſtelli, ut irpices, ferrea leves: itaq homo in pratis per*

en diſtels uit de akkers wech te halen. En gelyk men nu in den lantbou het onkruit met de klou uit de landen wechneemt, en met het zelve gereetſchap ook het goede hooi en andere nutte dingen op hoopen en byeen vergadert, alzoo dient de menſch met de klou des verſtants het goede van 't quade af te ſcheiden, en daermede ook het goede by malkander, en als in eenen hoop te verzamelen; het welk, indien hy 'er traeg of achtloos in is, hy zich gewislyk beklagen zal. Wy behooren derhalve geduurigh in onze gedachten te houden 't geen Virgilius in het I. boek zyner Lantgedichten zeit [F], en door Vondel aldus verduiſcht is:

Indien ge niet geſtadigh 't akkerlant
Wilt eggen, en de vlugt der voglen, ſnoot en olyk,
Verjaegt met molen, pop, en ratelenden molyk,
En tak en ſchaduwen verdelgt uit hunnen gront,
De Goôn om regen bidt; gy zult, helaes, in 't ront
Een ander al vergeefs de garven in zyn ſchuure
Zien laên met overvloet, en moogt, ter quader uure,
Wel eikels in het wout gaen ſchudden in uw' ſchoot,
Tot boete van gebrek, en bittren hongersnoot.

Dit behooren wy, zeg ik, in onzen zin te prenten, want zedelyker wyze kan men deze akkerleſſen op den menſch toepaſſen, die, indien hy het onkruit der ſnode begeerlykheden en verkeerde hartstogten niet uitroeit, en met de herk of klou des oordeels, het goede niet uit het quade weet te onderſcheiden, nochte het gevogelte van vleiers, bedriegers, ſchuimtafels en diergelyk ſchadelyk volk, met een voorzigtigh en helder gedruis wechjaegt, nochte de ſchaduw der ledigheit met de zeiſſen des arbeits niet wechſlaet, en Godt met geene ernſtige gebeden nadert; zoo zal hy den zegen van anderen met droefheit aenſchouwen, en zich zelven als met eikelen, een koſt der zwynen, moeten voeden, dat is, hy zal vuil, walgelyk, onwetende, veracht en afzigtigh blyven, gelyk een verken.

per feniſecia eo feſtucas abradit: quo ab raſu raſtelli dicti. Raſtri, quibus dentalibus penitus eradunt terram atq eruunt, a quo & rutabri dicti. Et de Re Ruſt. lib. 1. cap. 49. *Tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atq addere feniſicia cumulum.*

[F] v. 155.

Quod niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci,
Falce premes umbras, votisq vocaveris imbrem,
Heu magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum,
Concuſſaq famem in ſylvis ſolabere quercu.

ONDERWYZING.

EEne Vrou, houdende met haer rechte hant een korfje, waerin eenige jonge zwaluwen leggen.

Daer zyn'er [A], die op eenige oude overblyfſels van gebouwen de figuur

[A] Al dit volgende tot het einde toe is van woort tot woort genomen uit Pierius Valerianus *Hierogl. lib. 22. cap. 23.* Het openen van den mond der jonge zwaluwen om ſpys te ontfangen (want ik begryp, datze gapende gezien worden) zal dan een beeld zyn dat de menſchen, nu door Ceres en Oſiris onderwezen in den Landbouw, en

eens korfs met jonge zwaluwen ontdekt hebbende, willen, dat zulx een beeldeſpraek van onderwys zoude zyn, en die zaek op de weldaden, waermede Oziris en Ceres het menſchdom begiftigt hebben, t'huis brengen; als zynde deze de goden waervan de menſchen de wetten om wel te leven, en het onderwys om het lant naer den eiſch te bebouwen [B], zouden hebben ontfangen; gelyk dus Ceres door de poëten *wetgeefſter* [C] genoemt wort. En wat Oziris aengaet, men leeſt by Diodorus dat die gewaende godt in de Egiptiſche godtgeleertheit voor Jupiter, den Rechtvaerdigen, den Vader, den Leidsman, en den Raedgever van alles, gehouden wiert. Welke dingen het zy men op de onderwyzing, of op de rechtvaerdigheit paſſen wil, ze zullen daermede zeer wel overeen komen, en tot ons voorſtel dienen.

en geleerd na wetten te leven, eerſt een recht voedzel en leven hebben ontfangen, daer hun vorige leven in der daed geen leven was: hoewel het gapen der zwaluwen ook een zinnebeeld zoude kunnen zyn van aendagt en gereedheit tot het aennemen van onderwys, een rechte ſpyſe der ziele.

[B] Zie het geene wy gezecht hebben over het twede beeld der *Landbouwery Aenm. A. bl.* 95.

[C] *Virgil. Æneid. lib.* 4. *v.* 58. *Vide & Ovid. Met. lib.* 5. *v.* 342.

ONDERWYS. LEERING.

EEn Man, grootmoedigh en eerwaerdigh van opzigt, en met een lang kleet aen. Hy vertoont eene grootmoedige ſtatigheit, en heeft een' ſpiegel in de hant, om welken geſchreven is *Inſpice, cautus eris*, dat is, *ziet 'er in, en gy zult wys worden.*

De onderwyzing is eene oefening, die gedaen wort om deugtzaeme en pryslyke hoedanigheden te verkrygen, 't zy dit door middel der levende ſtem, of door ſchriften geſchiede.

Hy wort met een grootmoedigh wezen vertoont, omdat de edele gemoederen de moeilykheden, die hen tot de deugt leiden, lichtlyk ondergaen en dragen zonder bezwyken.

Het

Het lange en uitgeſtrekte kleet wyſt aen, dat 'er tot een voortreflyke hebbelykheit des verſtants [A] een lange en geſtadige oefening vereiſt wort: en de ſpiegel geeft te verſtaen, dat alle onze werken dienen beſchouwt te worden naer de handeling van andere luiden [B], die in de zelve zaeken een' algemeenen lof wechgedragen hebben: en hiertoe vermaent ons de ſpreuk die om den ſpiegel ſtaet.

[A] De Italiaen heeft hier in zyne tael een zinſpeling gezogt tuſſchen de woorden *kleet* en *hebbelykheit*, die beide in 't Italiaenſch *habito*, gelyk in 't Latyn *habitus*, zyn te zeggen. Maer die zinſpelingen in de beeldenſpraek zyn niet goed, die enkel in den klank der woorden beſtaen, zonder dat 'er enige gemeinſchap is tuſſchen derzelver betekeniſſe; en die haere aerdigheid verliezen, zo ras als zy in een andere tale worden overgebragt. Ook is dit een noodzakelyk vereiſch van de beeldenſpraek, dat iemand, door 't gezigt alleen van 't geſchilderde, van zelfs moet worden gebragt tot deszelfs betekeniſſe: Maer deze toeſpeling van 't woort *habito* heeft betrekking op het gehoor, niet op het gezigt, en is daerom hier verwerpelyk. Derhalven kan het lange kleet liever zien op de voortreffelykheid en ſtatigheid des onderwyzers, zynde de lange klederen outtyds geweeſt een teken van deftigheid en aenzien, gelyk elders gezegt is.

[B] Terent. Adelph. act. 3. ſc. 4. v. 51.

Inſpicere, tanquam in ſpeculum, in vitas omnium,
Jubeo: atq ex aliis ſumere exemplum ſibi.
Hoc facito . . . . . hoc fugito . . . :
Hoc laudi eſt . . . . . hoc vitio datur.

Dat is: *Ik belaſte myn zoon in 't leven van elk een, even als in een ſpiegel, te zien, en uit anderen een voorbeeld te trekken voor zig zelven, tot hem zeggende; doe dit, laet dat; dit ſtrekt tot lof, dat tot ſchande.* Zie voorts onze Aenmerking A. over 't eerſte beeld van 't *Genoegen* 1. Deel bl. 471. en wat de verdere ſtoffe, tot deze beelden betrekkelyk, aengaet, zie boven in de beelden *Geleerdheid*, 1 *Deel bl.* 439. en de volgende.

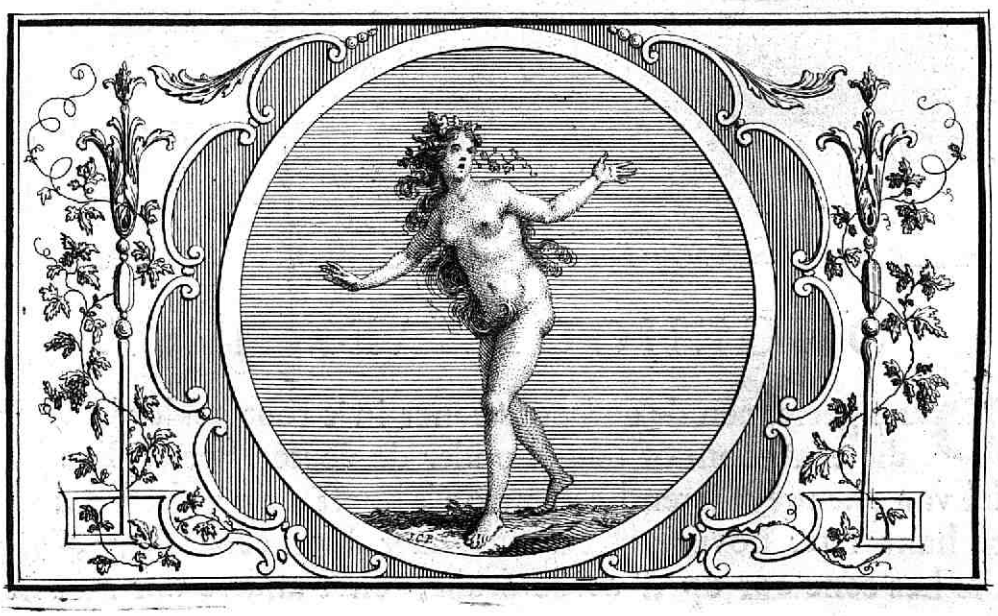

ONGEBONDENHEIT.

DEze maelt men als eene naekte en ongehulde Vrou, met den mont open en een wyngaertrank om 't hooft.

Men noemt zulke menſchen ongebonden, die meer doen dan hunnen ſtaet betaemt, ja by zich zelve roemen dingen te durven wagen, die voor

een ander van gelyken ſtaet ſchandelyk zyn. En dewyl deze ongebondenheit in 't ſpreken kan zyn, wort ze met den mont open vertoont: gelyk ook, naerdien ze wel beſtaet in het nemen van de vryheit om de leden te ontdekken, die wy volgens ingeven der natuur verbergen moeten; zoo verbeelt men haer naekt. In 't overige haerer bedryven neemt ze de vryheit om veel te doen dat onbetaemlyk is; het welk door de wyngaertrank uitgebeelt wort, wiens vrucht veele dingen, die ongebonden en ſchandelyk zyn [A], te weeg doet brengen. En gelyk de ongevlochte hairen los in 't wilde heenzwaeien naer de drift des winds, zoo dryven ook de gedachten [B] en handelingen der ongebonde menſchen naer heur' eigen zin herwaert en derwaert.

[A] Zie onze Aenmerking A. over 't beeld *Dronkenſchap* 1. *Deel bl.* 287.

[B] Die in de beeldenſpraek door de hairen worden te kennen gegeven: gelyk reeds is aengetoont over 't beeld *Bekeering*, *Aenm. D.* 1. *Deel bl.* 106. en C. over de *Demping der quade Gedachten* 1. *D. bl.* 425. Vergelyk *Aenm. B.* over het twede beeld der *Grootmoedigheit* 1. *D. bladz.* 556.

ONGEHOORZAEMHEIT.

DEze geeft men de gedaente eener in 't root gekleede Vrou, die een' toom of teugel onder de voeten heeft. Een hulſel van paeuwevederen heeft ze op 't hooft, en ze heft de rechte hant naer boven. Nevens haer legt eene ſlang, *aſpis*, die het eene oor op d' aerde drukt, en 't andere oor met den ſtaert toeſtopt.

De ongehoorzaemheit is anders niet dan een vrywillige overtreding van Godtlyke en menſchlyke wetten.

Het rode gewaet [A] en de opgeheve hant [B] beduiden de hardnekkigheit,

[A] Dat is de kleur van *Twedragt*, *Gramſchap*, *Oorlog*, (zie elk op zyn plaets) en daerom wel voegende by de Ongehoorzaemheit, die dikwyls tot deze boosheden uitberſt.

[B] Zynde een dreigende gebaerte, die geenzins voegt by de gehoorzaemheit, maer wel by wederſpannigheit en opſtant.

kigheit, die de oorzaek der ongehoorzaemheit is.

De toom of breidel onder 's beelts voeten, wil zeggen, dat de liefde en zucht tot het opvolgen van eige driften, den menſch tot een vrywillige verachting vervoeren der wetten en geboden, welke hy, gerechtigheits-halve, ſchuldigh is te gehoorzaemen, en die by gelykenis *teugels* of *toomen* [C] *der volken* genoemt worden.

Het hooft pronkt met paeuwepluimen, omdat de ongehoorzaemheit uit laetdunkentheit en hovaerdy [D] voortkomt.

De aſpis ſtrekt een zinnepop der ongehoorzaemheit, vermits zy haere ooren ſtopt [E] om haeren bezweerder, die haer door de kracht zyner betoveringe roept, niet te hooren nochte te gehoorzaemen, gelyk de Profeet David, volgens de beryming van den poëet Vondel, in den LVIII. Pſalm zingt:

*Zyn * dolle moetwil ſlacht de ſlang,* * Des menſchen.
En 't loos ſerpent,
Dat d' ooren voor den toverzang
En toon te ſtoppen is gewent,
En met geene opene ooren
's Bezweerders rym wil hooren.

Het † luiſtert naer geen' toveraer, † Serpent.
Die zich verſtaet
Op guichelkunſt en loos gebaer.

[C] De toom beduit in de beeldenſpraek bedwang en gehoorzaemheit; (zie onze aenmerking B. over de *Beheerſching van zich zelven* 1. *D. bl.* 102. en A. over het twede beelt der *Gehoorzaemheit* 1. *D. bl.* 437) en derhalven betekent het vertreden van den toom niets anders dan de verachting van alle gehoorzaemheit en onderwerping.

[D] Zie het beelt *Beroeming* 1. *D. bl.* 114. en aldaer aenmerking *A. en B.*

[E] Zie het aengetekende over 't beelt *Bevatting* 1. *Deel bladz.* 186. *aenmerk. H.* en vergelyk voorts hier mede ook het beelt *Halſtarrigheit*, hier boven op *bladz.* 51. en de onlangs uitgekome Gedichten van Schim *bladz.* 30.

ONGELUK. RAMP.

EEn Man in een donker taenverwigh gewaet, waerop veele verwoeſte en vervalle huizen gemaelt ſtaen. Hy is naekt aen armen, beenen en voeten, en heeft ook niets op 't hooft. In zyn rechte hant ziet men een' omgekeerden overvloetshoren, die leeg is, en eene rave in zyn ſlinke hant.

Het ongeluk is, gelyk Ariſtoteles zeit, eene uitkomſt van zaeken, die tegens al wat goet is en genoegen baert, ſtryt. En zoo brengen wy de rave dan hier te pas, omdat zy, naer der poëten tael, een voorſpook van ramp en ongeluk is, gelyk dikwyls een droeve tyding tot een voorbode dient van nogh grooter ongeval, dat ons over 't hooft hangt.

En had een bonte kraei, ter ſlinke hant gezeten
Op een vermolſemde eik, my niet by tyts geheeten
Dit pleit te ſtaken, daer een grooter ramp genaekt,
Menalk en Meris was al lang omhals geraekt,

zeit Meris, in Virgyls IX. Herderskout [A], met Vondels mont. Maer men

[A] v. 14.

Quod niſi me quacunq novas incidere lites
Ante ſiniſtra cava monuiſſet ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipſe Menalcas.

Maer Virgilius ſpreekt hier van een *kraei*, en van geen *rave*; en bygevolg beveſtigt deze plaets des Digters het zeggen van den ſchryver geenzins. Daerenboven komt de kraei aldaer niet voor als een voorbodinne van ongeval, maer als een trouwe waerſchuwereſſe tegen aenſtaende ongelukken: gelyk ook de raef by de ouden wierde gehouden voor een vogel niet zo zeer die ongeluk aenbragt, als wel die iets toekomende voorſpelde: wordende daerenboven hier ook verkeerdelyk geſtelt in de ſlinke hant des beelts in plaets van in de rechte: zo als dit alles te zien is in onze aenmerking M. over de *Bygelovigheit* 1. *D. bl.* 193. daer wy dit breder verhandeld hebben. Maer als een vogel van een zeer quaet voorteken zal men ter zelver plaets, Aenm. N. en O. vinden den nacht-uil *bubo*, als hy ſchreeuwde. Dog indien men alle de dieren wilde optellen, die door de bygelovige oudheit wierden geagt voorboden

men moet met een Kriſtelyk en beſcheiden geloof vertrouwen, dat de ongelukkige gevallen en verwoeſtingen volgens Godts voorſchikking en toelating geſchieden; en zoo blint niet zyn als de Oude Waerzeggers, die geloofden, of ten minſten gelooft wilden hebben, dat Jupiters wil hun door hunne wichlaery wiert te kennen gegeven. Het is onze plicht ons ſlechts de verkeerde neiging tot ſnode werken quyt te maken, en de deugt te volgen, die Godts gramſchap verzoent, en de ongelukken doet ophouden.

boden te zyn van ongeluk, wy zouden daer enige bladen mede kunnen vullen: dat ons beſtek niet toelaet. Derhalven zullen wy alleenlyk nog kortelyks iets zeggen van het gewaet en den vorderen toeſtel van dit beelt, door den Schryver onverklaert gelaten. Van het donker taenverwig kleet, als een teken van droefheit, is geſproken over het twede beelt *Klachte Aenm. A. bladz.* 69. 2. *D.* De naekte armen, beenen, voeten, en 't blote hooft, met den omgekeerden en ledigen overvloetshoorn, geven gebrek te kennen aen alle lichamelyke nooddruft, zo van voedſel als van dekſel: gelyk van zelf gemakkelyk te zien is.

ONGELUKZALIGHEIT. RAMPSPOET.

ONGELUKKIGE STAET.

EEn bleeke en magere Vrou, naekt van boezem, en met lange en uitgedroogde borſten. Zy heeft een mager kintje in haer' arm, en is bedroeft omdat zy het, door gebrek van zogh, niet voeden kan. Haer rechter arm is zonder hant, en haer kleet op veele plaetſen geſcheurt, zulx dat men groote reden heeft om deernis in alles met haer te hebben.

Dit gezeide vertoont het gebrek niet alleen aen de goederen der fortuine [A], maer ook aen die der natuure [B], van welke beide onze ruſt en vernoeging voortkomt.

[A] Verbeelt door het geſcheurde kleet.

[B] Verbeelt door haere bleekheit, magerheit, uitgedroogde borſten, en 't mager kintje, gevende klaerlyk gebrek te kennen aen 't voedſel, dat de natuur vereiſcht: en dat haer rechte arm geen hant heeft, beduit, dat zy ook berooft is zelfs van alle middelen om den koſt te kunnen winnen; en dus in de uiterſte rampſpoet en elende. Zie vorder ook de Beelden der Elende, 1. *D. bl.* 394. en de volgende.

ONGERECHTIGHEIT.

ONRECHTVAERDIGHEIT.

MEn verbeelt deze door een lelyk Wyf in een wit gewaet, dat met bloet beſprengt is. Zy heeft een' tulbant om 't hooft, gelyk de Turken dragen, en in de ſlinke hant een groote goude ſchael, op welke zy ziet. In de rechte hant houdt ze een ſabel, en onder haere voeten leit een gebroke weegſchael.

Zy wort lelyk geſchildert [A], omdat de ongerechtigheit, uit welke alle de gemeene onheilen der volken, en zelfs de burgerlyke oorlogen ſpruiten, zeer lelyk te achten is.

De ſabel beduit het kromme recht [B], en de Turkſche tulbant de wreetheit [C]. Voorts geeft het witte kleet, 't geen met bloet bevlekt is, te kennen, dat de zuiverheit van 't recht door omkooping is bedorven [D]; tot welke omkooping de goude ſchael ook behoort, waerop haere oogen, dat is, de wil en gedachten des onrechtvaerdigen rechters, uit loutere gierigheit, geveſtigt zyn: en dewyl een die zelf valt, de weegſchael der reden niet ophouden kan, zoo wort die onder 's beelts voeten geleit, als eene zaek daer de ongerechtigheit ganſch weinigh achting voor heeft [E].

[A] Zie naderhant onze Aenmerking B. en C. over de *Schilderkunſt*.

[B] Omdat de ſabel krom is: want de Geregtigheit wort een recht zwaert gegeven.

[C] Omdat wy Chriſtenen de Turken doorgaens wreet noemen. Dog in die kromme ſabel en Turkſchen tulbant is niet veel kracht van beeldenſpraek.

[D] De omkoping word niet door het bloet betekent, maer door 't goudt, gelyk volgt. Derhalven geven de bloetvlekken te kennen het onrechtvaerdig vergoten bloet, waer mede zig een omgekogt rechter niet ontziet te beſmetten.

[E] Ja die ze in tegendeel al willens vertrapt en vertreet. Vergelyk voorts hier mede de beelden *Billykheit*, *Eenzydigheit*, *Omkoping der Rechters*, en *Gerechtigheit*.

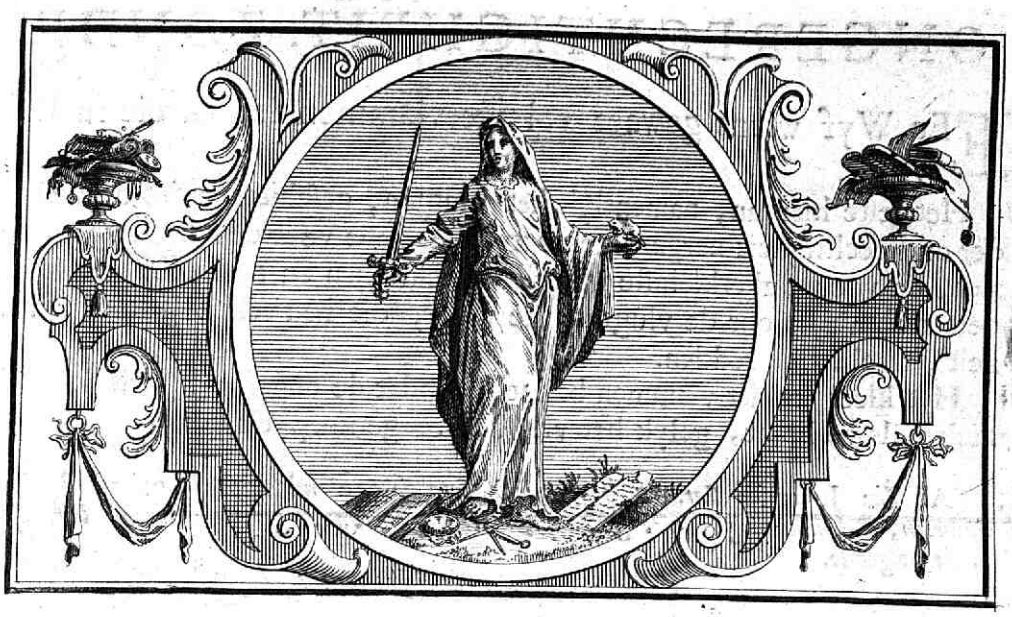

ANDERS.

WEder een in vuil wit gekleet Wyf. Deze houdt in de rechte hant een zwaert, en in de ſlinke eene padde. Nevens haer leggen eenige gebroke wettafels, alsook een boek, op d'aerde. Haer rechter oog is blint, en daer leit eene weegſchael onder haere voeten.

Het witte doch bevlekte kleet wil zeggen, dat de ongerechtigheit eene verderfenis en beſmetting der ziele is [A], door het verachten der wet, die de quaetdoenders verbreken en met voeten treên: en daerom heeft het beelt de gezeide dingen [B] in de gezeide hoedanigheden by zich.

Zy ziet alleenlyk met het ſlinker oog [C], omdat de ongerechtigheit ſlechts alleen op het voordeel en welzyn van 't lichaem let; de dingen ter zyde ſtellende, die ongelyk heerlyker en volkomener zyn, en zich uitſtrekken tot het welvaren der ziele, die inderdaet het rechter oog is; om het goede en beſte te zien, en het helderſte gezigt van den geheelen menſch.

De padde is een zinnebeelt van gierigheit, om reden die elders gezeit is [D], en zy leert, dat de ongerechtigheit haeren oorſprongk in het naertrachten en behartigen van eigen voordeel en aerdſche goederen, heeft: en derhalve is ze niet ſlechts een gebrek alleen in 't byzonder; maer zy is een quaetaerdige ondeugt, die alle ſchelmeryen in zich begrypt, en waerin alle boosheden en gruwelen zyn vervat en als opeen gehoopt.

[A] Wiens zuiverheit anderſins door de zuiverheit van 't witte kleet word te kennen gegeven. Zie onze Aenmerking F. over de *Gerechtigheit*.

[B] De gebroke wettafels, het wetboek, en de weegſchael onder de voeten.

[C] Zie naderhant het beeld *Gerechtigheit* naer de beſchryvinge van Chryſippus by A. Gellius.

[D] Zie onze Aenmerking A. over het derde beeld der *Gierigheit* 1. *D. bl.* 504.

ONGERECHTIGHEIT. ZONDE.

EEn Wyf wiens gewaet vol viervlammen is, en die ſnellyk vlugt.

Het leſte hiervan, namentlyk het vlugten, geſchiet omdat de werkers der ongerechtigheit nergens zeker zyn, en zelfs voor de ſchaduw van een riet, en voor 't allerkleinſte gerucht verſchrikken en trillen [A], mitsgaders zich altyt door de vlugt uit de vrees, die hen echter geſtadigh verzelt, trachten te redden.

Het kleet is met vlammen bemaelt, omdat de ongerechtigheit de ſnode zielen als verbrant, gelyk het vier de drooge kneppels.

[A] Zie Juvenalis *Sat.* 13 *v.* 192. *& ſeqq & 210 ad 235.* als ook de beelden *Geweten, Bekommering van 't geweten,* en *Wroeging van 't geweten,* 1. *D. blad.* 486. *en de volgende.*

ONGERUSTHEIT des GEMOETS.

EEn droeve Vrou, die overeinde ſtaet, en in de rechte hant een hart heeft, waerop 't onruſt van een uurwerk geſtelt is. In de ſlinke hant houdt ze een' weerhaen of vlag.

Deze toeſtel dient om te vertoonen dat, gelyk onruſt, weerhaen en vlag, door gewigt en wint, geduurigh bewogen worden, alzoo het hart en gemoet van een ongeruſt menſch ook noit ruſt of verpoozing heeft, als vindende geſtadigh ſtoffe om zich te quellen [A].

[A] De Egiptenaers iemant willende afbeelden, die in geduurige beweginge is, en altyt ingeſpannen van gedagten, zodanig, dat hy zelfs niet ruſt als hy eet, ſchilderden een kraei met deszelfs jongen daer by: omdat deze vogel zyne jongen onder 't vliegen voedert: en niets geeft groter bezigheit te kennen, als te gelyk doende te zyn met het verrigten van enige zaken, en teſſens iets te eten. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. l.* 20. *c.* 32. *en* Horus Apollo *Hierogl. l.* 2. *cap.* 97. en aldaer de aentekening van den

den Heere de Pauw. Dog dat is eigentlyk een andere ongeruſtheit, dan die door ons tegenwoordig beelt word vertoont, zynde dezelve een geduurige bekommeringe des herten; en die andere Egiptiſche, een geduurige werkzaemheit des verſtants en der gedagten; behorende gevolglyk liever tot het beeld *Onruſt*, een weinigje hier na volgende, hoewel het ook daer enigſins van verſchild.

ONKUISCHEIT. GEILHEIT.

EEn Meisje met gekrulde en kunſtigh getooide vlechten. Zy is bykans naekt, zulx echter dat een linnen kleet 't geen verſcheiden van verwen is, haere ſchaemleden bedekt, en teffens eene groote ſchoonheit vertoont. Voorts zit ze op eenen krokodil, en liefkooſt en ſtreelt een velthoen of patrys, dat ze in de eene hant heeft.

De geilheit of onkuiſcheit is een heete en ongebonde genegentheit tot vleeſchlyken welluſt; zoodanigh heerſchende dat men op wetten, natuur, orde noch geſlacht paſt.

Met gekrult en kunſtigh verſiert hair, alsook met het linnen, gelyk gezeit is, wort ze gemaelt, omdat de geilheit tot quaet aenhitſt, mitsgaders een wegh naer de hel, en eene ſchool van alle ondeugden is [A].

[A] Hoe deze dingen door de gekrulde en kunſtig geſierd hairen, en 't linnen kleet kunnen worden te kennen gegeven, begryp ik niet. Dat de hairen in de beeldenſpraek een zinteken zyn der gedagten, is dikwyls gezegt. Zie *aenm. D.* over 't beelt *Bekeering* 1. *D. bl.* 106. en C. over de *demping der quade Gedagten bl.* 425. Dus zouden dan de gekrulde en kunſtig opgetooide hairen een beelt kunnen zyn van de ſlinkſe en liſtige gedagten, waer mede de onkuisheit ſteets is beladen, en van die kromme en bedrieglyke wegen, die ze pleegt in te ſlaen om tot het bereik van haere boze begeertens te geraken: ten zy iemant het eenvoudiger wilde begrypen van de gewoonte, waermede de onkuiſchen door optoiſelen van 't lichaem, anderen tragten te verlokken en tot zig te trekken: waerop ook de naektheit van 't lichaem kan zien, ontblotende de onkuiſchen dikwyls een gedeelte des lichaems om door deszelfs gezigt ook

Zy is byna naekt, omdat het eene eigenſchap der geilheit is, niet alleen de goederen des gemoets, als deugt, goeden naem, vrolykheit, vryheit enz. maer ook de gaven des lichaems, als ſchoonheit, ſterkheit, wakkerheit en gezontheit te verſtroien en ten gronde te werpen; daerbeneven ook de goederen der fortuine [B], als gelt, juweelen, huizen, vee, landen enz. verſpillende en lelyk verquiſtende.

Zy zit op een' krokodil, omdat de Egiptenaers dit dier voor een zinteken van geilheit hielden, waerin ze geen ongelyk hadden, want het is niet alleen zeer vruchtbaer in 't voortbrengen van jongen, maer ook, gelyk Piërius Valeriaen in 't XXIX. boek zegt [C], zoodanigh heet enbeſmetlyk van geilheit, dat men gelooft, dat wanneer de tanden uit deszelfs kinnebakken aen iemants rechter arm vaſtgebonden zyn, de zelve dan dien perſoon tot geilheit aenzetten en voortdryven. Ook leeſt men in de Schryvers der zwarte kunſt, dat, als men den bek en de pooten van een' lantkrokodil

ook anderen aen te prikkelen tot ontuchtige driften. Zo dede Julia, de ſtyfmoeder van den Keizer Karakalla: die haer lichaem, na 't verhael van Spartianus (1), even als uit onagtzaemheit voor een groot gedeelte ontbloot hebbende, den jongen Vorſt door deszelfs ſchoonheit zodanig ontſtak, dat hy zig deze woorden liet ontvallen, *Ik wilde wel, zo 't my vry ſtont.* Waerop die onkuiſche antwoordende, *Indien 't u luſt, zo ſtaet het u vry. Weet gy niet, dat gy Keiſer zyt, en wetten geeft, niet ontfangt;* zo kreeg die ontſtoke drift ook zyne uitwerkinge, en de ſtyfzoon beſtont de gruweldaed van met zyn ſtyfmoeder te trouwen. Het linnen kleet voorts over de ſchamele delen van het beeld, moet niet begrepen worden dezelve geheel te bedekken, (want dat is tog het oogmerk der onkuisheit niet) maer doorſchynende te zyn, zo dat het gezigt daer door niet word geſtuit. Dusdanige klederen droegen de galante Dames eertyts te Romen, zynde zo dun geweven van zyde, dat men 'er alles konde doorheen zien, byna zo wel als ofze naekt waren, volgens het getuigeniſſe van Ovidius (2), Horatius (3), Marcus Seneca (4), Plinius (5) en anderen: Waerom Martialis (6) zegt, dat de lichamen der Vrouwen door zulke klederen zo klaer heen ſcheenen, als de ſteentjes door het water van een klaere beek. Varro (7) noemt zodanig een gewaet om dezelve reden glaſe klederen: en L. Seneca zegt (8), dat een Vrouw, zo een gewaet aen hebbende, met geen goet gewiſſe zoude kunnen zweeren, dat ze niet naekt was. Gelyk dit de zeer geleerde Torrentius over Horatius (9), en J. Brockhuiſen in zyne Aenmerkingen over Propertius *Lib. 2. El. 1. v. 5*, uit de meeſte der bovengemelde Schryvers, en meer anderen bewyzen.

(1) In Carac, cap. 10.

(2) Amor. 1. El. 5. v. 13.

(3) Lib. 1 Sat. 2. v. 101.

(4) Declam. 15

(5) Hiſt. Nat. l. 6 c. 17. & 11. c. 22.

(6) Lib. 6. Ep. 13

(7) In Modio.

(8) De Benefic. l. 7. c. 9.

(9) L. L.

(10) Pharmaceut. v. 55.

[B] In beide opzigten zo van de goederen des lichaems, als van die der fortuine word de onkuisheit vergeleken by een bloedzuiger. Ten aenzien van 't eerſte zegt Theocritus (10).

Αἰ αἰ, ἔρως ἀνιηρέ, τί μεν μέλαν ἐκ χροὸς αἷμα
Ἐμφὺς, ὡς λιμνᾶτις, ἅπαν ἐκ βδέλλα πέπωκας;

dat is:

Ach wrede Min, ach, ach! wat zuigt gy al myn bloedt,
Uit d' aderen, en hangt vyandig en verwoet,
Als een bloetzuiger aen myn uitgeteerde leden!

En in betrekking op het laetſte nemen zommigen de woorden van Agur, Spreuk. 30. v. 15. *De bloedzuiger heeft twe dogters, geeft, geeft: deeze drie dingen worden niet verzadigt; ja viere zeggen niet, het is genoeg: het graf, de geſlote baermoeder, de aerde die van water niet verzadig wort, en het vier zeit niet, het is genoeg.* Hierogl. Collect. ex Vett. & Neot. Lib. 4. tit *Libido* carnis.

[C] Cap. 7. Waer uit dit alles, van den krokodil en Schincus van woort tot woort is ontleent. Maer dat Piërius deſe beeldenſpraek toeſchryft aen de Egiptenaren, daer in is hy misleit door een bedorve leſing van Horus Apollo *Hierogl. Lib. 1. c. 69.* verſcheidentlyk verbetert door Geſnerus, Cruſinus en de Pauw. Zie de aenmerking van den laetſten over de aengeweſe plaets van Horus.

krokodil, dien eenigen *Scincus* noemen, in witten wyn legt, en van den zelven drinkt, men daerdoor geweldigh tot geilheit zal ontſteken worden. Iet diergelyks zeggen ook Dioskorides *Lib. II. cap.* 9, en Plinius *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 25.

Zy houdt en liefkooſt een velthoen, vermits 'er geen vogel bequaemer is om den ongematigden welluſt en de toomlooze geilheit te verbeelden; wordende de zelve vogel doorgaens van zulk een doldriftigheit om te verzamen, bezeten en aengehitſt, en door zulk eene ongemanierde geilheit ontſteken, dat het mannetje dikwyls de eieren, die 't wyfje broedt, breekt; opdat het zelve door het broeden niet belet en verhindert zou blyven om met hem te vergaderen [D].

[D] Waeromze, zegt Plinius (1) en uit hem Piërius (2) (uit wien dit wederom genoegzaem woordelyk is overgeſchreven) haer eieren dikwyls, op dat zy dezelve mogen behouden en hare mannetjes bedriegen, van de ene plaets overbrengen na de andere. Meer zaken van de overgrote geilheit der Patryzen, zie by Horus Apollo *Hieroglyph. l. 2. cap.* 95. en Piërius Valerianus *l.* 24. *c.* 28. en vooral Plinius ter aengehaelder plaets, Ariſtoteles *Hiſt. Animal. l.* 9. *cap.* 8. *& de Generat Animal. lib. 2. cap.* 5. Ælianus *Hiſtor. Animal. lib.* 3. *cap.* 16. en Athenæus *lib.* 9. *c.* 10. Maer als een beelt van geilheit uit de Egiptiſche beeldenſpraek kunnen wy hier niet voorbygaen de huismuſch: dien de Egiptiſche Prieſters Schilderden, wanneer ze een man willen verbeelden, die vrugtbaer was en geneigt tot vleeſchelyke vermenging: om dat een muſch zig in den tyd van een uur *zevenmael* met zyn wyfje vermengt, gelyk Horus (3) wil: by wien echter de Heer de Pauw meent, dat dit getal bedorven is, en verandert moet worden in *dertigmael*: het welke hy zegt dikwyls in dezen vorgel gezien te worden, en gelooft niet te veel te zyn in een muſch, die zyn dingen wel kan doen. Maer Kaspar Scioppius, die een groot kenner en Liefhebber van zulke zaken geweeſt is, verhaelt (4), dat hy te Ingolſtad tegen over zyn ſtudeerkamer een muſch heeft gezien, die het tot twintigmael toe dede achter malkanderen, en daer door zo verflapt was, dat hy weg willende vliegen ter aerde viel: en alzo ontbreekt 'er aen het bovengenoemde getal van dertig nog een derde deel. Maer eer het uur ten einde was, zal men zeggen, zou de muſch al lang weer zyn bekomen, en van voren af aen hebben kunnen arbeiden. Om deze natuur der muſchen is het, dat de geneesmeeſters, na de aenmerking van Piërius (5), uit Athenëus (*) zeggen dat het eten van het vleeſch of de eieren der muſſchen aenprikkeld tot vleeſchelyk vermaek: en om de zelfde oorzaek meent de voornoemde Athenëus, dat Sappho (6) verdigt heeft, dat de wagen van Venus door muſſchen wort getrokken, zo wel als door duiven en zwanen. Vorder ſchryft hy (7) dat de muſch, gelyk ook de quartel, en patrys, als ze geil zynde zig zelven in een ſpiegel zien, zaet ſchieten: en datze zulks ook doen, als ze het geluit van haere wyfjes horen: het welke hy ook van den haen zegt.

(1) Hiſt. Nat. l. 10. cap. 33.
(2) Hierogl. lib. 24. cap. 39.
(3) Hierogl. l. 2 cap. 115.
(4) In notis ad 25. Carmen Ithyphallicum.
(5) Hierogl. l. 2 cap. 38.
(*) Deipnos l. 9. c. 10.
(6) Vide Dionyſium Halicarn. Libro de ſtructura Orationis & Apulej, Metam. lib. 6. p. 175.
(7) Eodem lib. 9. c. 10.

ONKUISCHEIT.

TEr uitbeelding van de onkuiſcheit maelden de Ouden eenen Faunus, met *Eruca* of raket bekranſt, en een' druiventros in de hant.

De druiven, die den Faunus zelve geil vertoonen, en de raket komen hier te pas om 'er eenen prikkel tot het Venuswerk door te verbeelden. En zy zyn eigentlyk geil die in de liefkozerye der min zich zelven te veel toegeven, 't welk door den wyn, die verhit, en door andere hulpmiddelen van dartelheit veroorzaekt wort [A].

[A] Zo als dit beelt hier wort beſchreven komt het voor by Alciatus (8) behalven de druive tros, in deze verſen:

(8) Emblem. 72.

Erucâ capripes redimitus tempora Faunus;
Immodicæ Veneris ſymbola certa refert.
Eſt eruca ſalax, indexq libidinis hircus,
Et ſatyri Nymphas ſemper amare ſolent.

dat is:

De boksvoet Faunus met een krans om 't hooft gevlogten,
Van 't kruit raket, verſtrekt een beelt van minnetogten.
De bok is geilheit, de raket geeft Venus kragt,
En 't zaterdom maekt ſteets op teere Nimfjes jagt.

De aentekening van Klaudius Minos over deze woorden luit aldus. „ De *eruca*, of „ raket (dragende zynen naem van *urere*, dat is, *branden*, prikkelt aen tot den welluſt, „ als zynde van een zeer heete kragt. *Plinius lib.* 19. *c.* 8. En de Satyr of bok bete- (1) Macrob. Saturn. lib 1. cap. 8. * Alciatus. „ kent vuile en ſtinkende onkuisheid. Want de Saters zyn zeer geil: waerom men „ meent (1), dat die naem afkomſtig is van σάθη [ſathêe] dat de mannelykheit bete- „ kent. Hy* geeft dan dit te kennen, dat de onkuisheit in de gemoetsbeweginge „ zeer hevig brant, en in de uitwerkinge zelf ſtinkende en vuil is, om een iegelyk „ van de kittelingen van ongeoorlofden welluſt af te manen. Dus verre Claudius Mi- „ nos. Van de geilheit der Satyri en Fauni (die eigentlyk onderſcheiden zyn, dog hier vermengt worden) zie Gyraldus *Hiſt. Deor. Synt.* 15. *col.* 443. & 444. Van den bok en wyn wort naderhant geſproken in een van de beelden der *Welluſt*: waer mede deze tegenwoordige zinnebeelden dienen te worden vergeleken. Van de *Eruca* af *raket* is reeds iets gezegt over het twede beelt van 't *Huwelyk*, 2 *D. aenm. F. bladz.* 48.

ANDERS.

OOk plachten de Ouden Venus, op eenen bok zittende, tot een zinnebeelt van onkuiſcheit of geilheit te ſtellen: vertoonende dit, dat de Reden [A] door de uiterlyke zinnen en door de ongeoorloofde begeerlykheden was overwonnen en t'ondergebragt.

[A] Deze uitlegging kan ik al wederom in de uitgebeelde zaken niet vinden, als niet begrypende, hoe de reden door den bok kan worden afgebeeld: die myns bedunkens aen Venus, dat is, de Liefde, niet anders is toegevoegd als een dier van een bekende geilheit, gevende aldus geile en onkuiſche Minnarye te kennen. Dat dit beelt van Venus in den tempel te Elis ſtont, hebben wy reeds gezegt over 't twede beelt der *Eerbaerheid* 1. *D. blad.* 368. *aenm. Q.* Zie voorts de beelden der *Welluſt*. Dat het verken ook een beelt is van geile luſten, hebben wy aengeroert over 't 6 beeld der *Gulzigheit* 1. *deel. bl.* 565. *aenm. E.* en wort breder aengewezen door Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 9. *cap.* 13. & 16. Dat de herten een zinteken zyn van geile manlieden, toont hy aen *lib.* 7. *c.* 10. En eindelyk, dat de Katten worden genomen als een zinſchets van ritſige vrouwlieden, zulks is by hem te lezen *lib.* 13. *cap.* 41.

ONLEERZAEMHEIT. *zie* DOMHEIT.

ONNOZELHEIT. ONSCHULT.

EEn in 't wit gekleet Maegdeke, dat eenen bloemkrans op 't hooft, en een lam onder den arm heeft.

Men ſchildert ze als een maegdeke met een' bloemkrans op, omdat het gemoet der onnozelen onbeſmet en zuiver is [A]: want de onnozelheit wort bepaelt te zyn een rein en vry gemoet van eenen menſch, die alle zyne handelingen, zonder quetſing des zelven [B], verricht, en in alle oprechtheit van geeſt zyne gedachten beſtiert.

[A] Het welke ten deele door de witte kleur (zie Aenmerking F. over de Geregtigheit) wort te kennen gegeven, en ten deele door de jongheit van het Maegdeke, zynde de kinderen eenvoudig en onnozel in zonden. Waerom ook de Zaligmaker zegt tot zyne discipelen (1): *Voorwaer zegge ik u, indien gy u niet verandert, en wort gelyk de kinderkens, zo zult gy in het Koningryk der Hemelen geenſins ingaen.* En Paulus (2): *Broeders, wort geen kinderen in het verſtant: maer zyt kinderen in de boosheit, en wort in 't verſtant volwaſſen.* Vergelyk 1 *Petr.* 2. 2. Zo iemant Piërius (3) en zyne voorgangers wilde volgen, in te geloven, dat in de H. Schrift het mannelyke een beelt is van onſchuld en zuiverheid, (waer op zoude zien, dat de offerhanden mannelyk moeſten zyn, zonder vlek) en 't vrouwelyk van zonde; om dat de vrouwen ligt vallen en tot zondigen geneigt zyn (dien 't luſt, kan de reden verder uitgebreit zien by hem zelfs) zo zoude hy hier in dit beelt een knegtje moeten ſtellen en geen maegdeke. Ondertuſſchen zien wy, dat de Schryvers der zinnebeelden deugden en ondeugden doorgaens, uitgezondert in enige omſtandigheden, door vrouwen verbeelden; meeſten tyt om geen andere reden, als om dat men een vrouwenbeelt gemeenlyk meer kan verſieren als dat van een man. Dat nu dit maegdeke een bloemkrans op het hooft heeft, geſchiet daerom, om dat de onnozelheit en onſchult een ſieraet zyn voor de ziele, gelyk de bloemkrans voor het hooft, dat de woonplaets der ziele is. Zie onze *aenm. B.* over het twede beelt der *Grootmoedigheit* 1 *D. bl.* 556.

(1) Matth. 18. 3.
(2) 1. Cor. 14. 20.
(3) Hierogl. lib. 34. c. 23

[B] Hierom menen zommigen, volgens Piërius (4), het beelt van onſchult te vinden in een viſch: om dat de viſſchen geen menſch quaed doen, en niet uit hun Element komen om anderen te verongelyken, of lagen te leggen: en daerop willenze de zinſpreuk van Pithagoras gepaſt hebben, *dat men zig onthouden moeſt van 't eeten der viſſchen*, even als of hy daer door hadde willen leeren, dat men den onſchuldigen niet moeſt vervolgen. Zie Gyraldus *in Interpret. Pythag. Symb, pag.* 652. en Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 2. *ult.*

(4) Hierogl. lib. 31. cap. 14.

Het lam verbeelt onnozelheit, vermits het geene gedachten noch krachten heeft [C] om iemant te misdoen, nochte iet om te wreken, dat aen 't zelve misdaen is. 't Verdraegt alles geduldigh, en zonder tegenſtribbeling, het zy men 't ſcheere of doode; hoedanigh ook doen moeten die Kriſtus, Godts Lam, gelyk worden willen; want die deed zynen mont niet open tegens zynen ſcheerder, gelyk de H. Schriftuur getuigt, en in hem is het alleredelſte en volmaektſte beelt der onnozelheit te vinden [D].

[C] Dit maekt het lam niet onſchuldig: want al hadde het grote kragten, de wille nogtans en natuur om niemant te beledigen, zouden het even onſchuldig doen zyn.

[D] Zie Piërius *Hierogl. l.* 10. *c.* 20 & 21.

ONNOZELHEIT OF ZUIVERHEIT.

WEder een Maegdeke. Dit ſtaet met eenen palmtak om 't hooft bekranſt, en ſchynt beide de handen in een bekken te willen waſſchen. Hier is mede een ſchaep of lam bygevoegt.

De onnozelheit of zuiverheit in 's menſchen ziel, is te vergelyken by de klaerheit van 't water dat uit eene levendige bron vloeit, en in dat opzigt paſt haer de naem van zuiverheit zeer wel. Daerom als de Ouden zweeren wilden, dat ze aen eenigh ſchelmſtuk of misdaet, waermede zy betigt werden, onſchuldigh waren, en deswege hunne zuiverheit begeerden te doen blyken, zoo plagten ze hunne handen in 't byzyn des volx te waſſchen, om door het reinigen der zelve en de zuiverheit des waters, de reinheit en zuiverheit huns gemoets te vertoonen [A]. En hier komt het vandaen,

[A] Het voorbeelt van Pilatus is bekent uit *Mattheus* 27. 24. hebbende mogelyk nagevolgt de gewoonte der Joden (of andere volkeren die ook gehad hebben, weet ik niet) by welke zo een plegtig waſſchen der handen ſtrekte tot een betuiging van onſchult. Zo zien wy *Deuter.* 21. *v.* 1 --- 8. bevolen, dat, wanneer 'er een verſlagene zoude worden gevonden, waer van de moordenaer onbekent was, de Oudſten van de naeſte Stat zouden uitgaen, en hunne handen over een geſlagte jonge koe waſſchen, met deze betuiginge: *onze handen hebben dit bloet niet vergoten, en onze ogen hebben 't niet gezien enz.* Namentlyk door de handen worden allerlei daden en werkingen afgebeelt, om dat die door de handen geſchieden: en daerom is derzelver reinheit een zinſchets van de reinheit der werken. *Pier. Valer. Hierogl. l.* 35. *c.* 3. Met die gewoonte der Joden heeft veel overeenkomſt het gebruik der Heidenen van hunne handen en ook voeten te waſſchen, voor dat ze hunnen Goden offerden: niet alleen om dat ze meenden dat het water een zekere kragt hadde om hun te reinigen van de beſmettinge hunner misdaden; maer ook om door die afwaſſching te kennen te geven, en als voor de Goden te betuigen, dat ze onbeſmet waren van boſe bedryven en gruweldaden, en tot den Godsdienſt naderden met voeten, die zig niet geſpoeit hadden tot het quade, en met handen, die geen boosheit hadden gewerkt. Waerom ook de Prieſters in den aenvang van hunnen Godsdienſt gewoon waren een opentlyke waerſchuwing vooraf te laten gaen, dat alle die geene zig van de offerhande zouden hebben te onthouden, die geen reine handen hadden, dat is, niet alleen die hunne handen niet hadden gewaſſchen van lichamelyke vuiligheden, maer vooral die zig beſmet vonden met moort, kerkſchendery, of andere diergelyke grove misdaden. Zie Pitiſci *Lexic. Antiq.* in *Manus*, en Daniel Heinſius over de gemelde plaets van Mattheus. Van deze plegtigheit nu van waſſchen voor den Godsdienſt zyn by de Grieken

daen, dat men outtyts op een *Hieroglifiſche* wys twee handen maelde die malkander wieſchen, als men de onnozelheit en zuiverheit uitbeelden wilde. Wat het ſchaep of lam belangt, dat by ons beelt ſtaet, de zelve zyn mede beelden der onnozelheit: en hierom vermaent ons Cyprianus [B] altyt te gedenken, dat Kriſtus zynen volke den naem van ſchapen en lammeren geeft, om hierdoor aen te wyzen, dat de Kriſtlyke onnozelheit moet zyn gelyk die der ſchapen, en dat de eenvoudigheit hunner harten de eenvoudige natuur der lammeren moet naervolgen.

De palmkrans wort door Ambrozius, over deze plaets der H. Schrift, *Deze uwe lengte is te vergelyken by eenen palmboom*, Hoogl. VII. v. 7., uitgeduit op de onnozelheit en zuiverheit, die Godt ons ſchenkt zoodra wy door den heiligen Doop herboren zyn [C].

ken en Latynen gekomen de ſpreekwoorden van *met ongewaſſche handen* of *ongewaſſche voeten*, zig ergens toe te begeven, wanneer men wil te kennen geven, dat iemant enig werk oneerbiedig aenvat, en het zelve, niet voorzien zynde van de voorbereidſelen daer toe vereiſcht, meer zal bezoetelen en beſmetten, dan verbeteren. Zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 9. *ad.* 54 & 55.

[B] Libro de Livore: *Meminiſſe debemus, quo vocabulo Chriſtus plebem ſuam appellet, quo titulo gregem ſuum nuncupet. Oves nominat, ut innocentia Chriſtiana ovibus aquetur: agnos vocat, ut agnorum naturam ſimplicem, ſimplicitas mentis imitetur.* Piërius Valer. Hierogl. libr. 10. c. 20.

[C] Deſe beeldenſpraek dus voorgeſtelt zynde is duiſter, en de Italiaen heeft of de mening van Ambroſius, zo als ze ons Piërius opgeeft, uit wien hy ze zekerlyk getrokken heeft, niet begrepen, of al willens verdraeit. De woorden van Piërius zyn deze (1): „ In die plaets, alwaer ſtaet, *uwe lengte is te vergelyken by eenen palmboom*, zegt Am- „ broſius, dat te kennen gegeven wort, dat wy de groenheit van onze kindsheit, en „ deszelfs natuurlyke onnozelheit, die wy van den aenvang onzes levens hebben ont- „ fangen, moeten bewaeren: en dat wy worden vermaent, t'zyner tyt rype vrugten, „ zonder bladeren te laten afvallen, voort te brengen: en dat daerom de vergaderinge „ der Godvrugtigen zingt van onzen Zaligmaker Pſ. 92. (2) *De Rechtvaerdige zal* „ *groejen als een palmboom.* Namentlyk de Palmboom vordert langzaem, maer vol- „ hart langen tyt in zyne groenheit, zegt Eucherius: alzo komt de heilige kerk door „ veele zwarigheden tot een vaſten ſtaet des geloofs, en zal, nu vermeerdert en voort- „ geplant zynde, lange blyven ſtaen.

(1) Hierogl. lib. 50. c. 11.

(2) vers 13.

Dit ſcheen ons nodig by te brengen, niet om dat wy juiſt in deze uitlegginge treden, die wy gehelyk niet aennemen, maer om dat'er, zonder dit, ganſch qualyk een begrip was te maken van de reden dezer bygebragte Beeldenſpraek. Van de altyt-duurende groenheit des palmbooms door 't behouden zyner bladeren, en van deszelfs lang leven en ſterkte, hebben wy in 't brede gehandelt over 't eerſte beelt der *Eer aenm. B. 1. D. bl.* 321.

ONRUST.

EEn jong Vroumenſch in een veelverwigh kleet. Het houdt een papieren molentje met de hant in den wint, gelyk de kinders.

Dit is eene uitbeelding der onruſtige menſchen [A], die zich noit op eenige zaek beſtendigh veſtigen; welke geſtadige ongeſtadigheit ook door 't veelverwigh gewaet wort aengeduit.

[A] Zie het geene wy een weinigje hier voor hebben aengetekent over het beelt *Ongeruſtheit.*

ONSTANTVASTIGHEIT.

EEn Vrou die haer eenen voet op een grooten kreeft zet, gelyk die des Dierenriems of Tekenkrings, aen den hemel, geſchildert wort. Zy heeft een zeekleurigh gewaet aen, en eene maen in de hant.

De kreeft [A] kan in een gelyke geſtalte voor- en achteruit gaen, en ſtrekt derhalve een teken van het doen der menſchen, die, los van zinnen, nu de beſpiegeling, dan de werken; nu den kryg, dan den vrede; nu de wetenſchap, dan de onkunde; nu den omgang der menſchen, dan weêr de eenzaemheit pryzen en verkiezen. Zulke onſtantvaſtige luiden zyn ook aenſtonts klaer om het geene zy giſteren koozen en nu verwerpen, geweldigh te laken en te laſteren, en ſchier niets in zyn geheel te laten; tot welk bedryf hunne ſchendige tong ſchynt geboren te zyn. Dat zyn de alvernielende uitwerkſels der onſtantvaſtigheit. Wyders beriſpt Kriſtus de onſtantvaſtigen door het voorbeelt der geenen, die de hant aen den ploeg ſlaen en te rug zien.

Het zeeverwigh kleet wort ter gelykenis van de zeebaeren geſtelt, die by uitſtek ontſtantvaſtigh zyn, en van tyt tot tyt ontſteltenis onderhevig. De maen is, voor zoo veel ons gezigt daervan oordeelen kan, ook zeer veranderlyk, en wort daerom in 's beelts hant gezien. En men zeit ook dat de zotten veranderen [B] gelyk de maen, die zich niet een uur in den zelven ſtant en geſtalte vertoont. Men magh om de zelve reden ook wel eene

[A] Pierius Valerianus *Hierogl. lib.* 23. *c.* 24. Dat onze Schryver hier den Kreeft zo groot wil hebben, als die des Dierenrings is, geſchiet enkel, op dat hy zich des te zichtbaerder vertone, zonder dat daer enige betekeniſſe in leit opgeſloten, immers voor zo verre ik beſpeuren kan.

[B] Zie onze Aenmerking C. over 't 1 beelt der *Eeuwigheit* 1 *D. bl.* 375. en Aenm. B. over 't 4. beelt der *Dwaesheit* 1. D. bl. 297. Vergelyk vorder hier mede de beelden *Wiſpeltuurigheit*.

eene vleermuis by 't beelt voegen, vermits die zeer ongeſtadigh nu naer d' eene, dan naer d' andere zyde vliegt; gelyk Bazilius zeit, *De Conſt. Monaſt.*

ONSTERFLYKHEIT.

NEem twee verbeeldingen hiervan: de eerſte als eene Vrou met vleugelen aen de ſchouders, en een' gouden kring (*cirkel*) in de hant.

De wieken beduiden de opheffing van de aerde, op welke geene andere dan ſterflyke en aerdſche dingen blyven.

De gouden kring verbeelt d' onſterflykheit; zynde het gout onder de metaelen 't alleronverderflykſte [A], en het ronde [B] heeft geene bepaeling daer het eindigt.

[A] Zie onze Aenmerking B. over 't beelt *Heerlykheit of Luiſter van een goeden Naem*, boven onder de Letter N. bladz. 159. en vergelyk voorts de beelden der Eeuwigheit met deze tegenwoordige der *Onſterfelykheit*.

[B] Zie de gemelde beelden der *Eeuwigheit*.

ANDERS.

DE tweede ſchildery der onſterflykheit kan men toeſtellen als eene in gout gekleede Vrou, met eene bloeiende amaranteplant in haere rechte, en eenen Fenix in haere ſlinke hant.

De reden waerom het gout hier te pas komt, hebben wy in 't leſtvoorgaende beelt gegeven; en wat den amarant betreft, die dient tot een bequaem zinnebeelt der onſterflykheit, dewyl hy noit van verf verandert, en ook noit verwelkt of verderft [A].

[A] Zie onze Aenmerkingen T. V. W. over het beelt *Achtbaerheit* 1 *D. bl.* 7.

Men zegt van den Fenix, dat hy zich zelven op 't einde zyns levens tot aſch verbrant; uit welke aſch dan een andere Fenix voortkomt [B]: en daerom is deze ganſch zeldzaeme vogel een beelt der onſterflykheit, die eene eeuwigheit is, ten aenzien van den toekomenden tyt.

[B] Omtrent de doot nochtans van den ouden Fenix, en de geboorte van den jongen, gelyk ook in andere omſtandigheden, verſchillen de Schryvers zeer. Het luſt ons niet derzelver vertellingen hier op te halen: die nieuwsgierig naer deze ſtoffe is, kan naleſen het gene de Geleerde Uitleggers over Horus Apollo (1) uit de oude Schryvers aengaende deſen vogel hebben bygebracht; als ook Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 20. *cap.* 1. 2. 3. 4. 5 & 6. en Jonſton in het derde Hoofdſtuk van het aenhangſel zyner Hiſtorie van de Natuure der Vogelen: met wien ik den Fenix, wat 'er anderen ook van zeggen, voor een verdichten vogel houde. De Egyptenaers gebruikten hem niet zo zeer als een beelt der onſterfelykheit, als wel van weder opbouwing en vernieuwing. Zie Horus. Voor de onſterfelykheit ſtelden zy liever den Baſiliskus, als dien ze voor onſterflyk hielden, en daerom ook gebruikten als een beelt der Eeuwigheit: gelyk in de gezeide beelden der Eeuwigheit reeds is aengewezen.

(1) Hierogl. L. 1. c. 34. & 35. & L. 2. c. 57.

ONTHOUDING VAN QUADE WERKEN.

EEn ſtaende Vrou, die bedaegt is, en een gering kleet aen heeft, het welk met eenen gordel om 't lyf is toegehaelt. Zy houdt een wit armelyntje met een' zeer bevalligen zwier in haer eene hant.

Verſta door de onthouding eene genegentheit des gemoets, die zich met en door de reden ſchrap zet om tegens de uitwendige zinnen en vleiende aenlokſels der vleeſchlyke luſten te ſtryden, en de zelve te overwinnen. In dusdanigh eene genegentheit beſtaet de onthouding, en die wort daerom ſtaende geſchildert: ook taemelyk bedaegt, omdat die oudde de volmaekſte is; want men doet dan alles met oordeel, en kan in dezen tyt des levens alle aenvallen die ons zouden mogen bejegenen, met grooter dapperheit tegenſtant bieden en overweldigen, dan in een' anderen.

Het geringe kleet met den gordel, beduiden het inbinden der toomlooze luſten.

In het armelyntje heeft men een helder exempel van onthouding en reinheit; vooreerſt omdat het maer eenmael 's daegs eet; en ten anderen, vermits het zich liever laet vangen, dan zyn zuiver wit met modder te bezoedelen; want de jagers zyn gewent, als ze op het verſtrikken van dit diertje toeleggen, zyn hol rontom met ſlyk te bezetten [A]. De ridder **Kats** zingt aldus op:

Gy ziet in dezen ring een van de netſte dieren,
Rein over zyn gewaet, rein over zyn manieren:
Gy ziet in dezen ring den witten armelyn,
Genegen uit den aert om niet beſmet te zyn.

Het

[A] Van deze natuur van 't armelyntje is al geſproken in 't derde beelt der *Eerbaerheit* 1 *Deel bl.* 372. en in 't laetſte beelt der *Kuisheit* 2 *D bl.* 81 *Aenmerking. D.* Vergelyk met dit beelt ook de beelden der Matigheit, met welke het veel gemeenſchap heeft.

Het ſlyk omvangt het beeſt, daer is niet uit te raken,
Of zyn geprezen bont moet tot den drek genaken;
Doch, mits het reine dier dit bovenal ontziet,
Zoo valt het in de praem van honger en verdriet.
De keus is wonder ſcherp, het moet voorzeker ſterven,
Of anders zal het ſlyk zyn witte vacht bederven.
Ziet, wat een reiner aert. Het beeſt in dezen noodt,
Gaet met een vaſt beſluit, en kieſt de bleeke doot.
Men ziet het evenſtaeg zyn reine leden myden,
Om, als het nedervalt, niet in het ſlyk te glyden:
Daer leit het kleine dier ter aerden uitgeſtrekt,
En geeft zyn leſte zucht om niet te zyn bevlekt.

Boven ſtaet OF NET OF NIET.

ONTHOUDING VAN SPYZE.

BEquaemlyk wort deze als eene Vrou afgemaelt, die met de rechte hant haeren mont toehoudt, en in de ſlinke eenige lekkere ſpys vertoont, nevens dit byſchrift: *Non utor ne abutar*, dat is, *Ik gebruik ze niet, opdat ik ze niet misbruiken zoude.*

In dezen toeſtant brengt men dit beelt te voorſchyn, om aen te wyzen dat de menſch door het eeten van lekkere dingen lichtlyk en dikwyls in eenige zonde vervalt [A]; gelyk in tegendeel het gemoet, als men zich van de zelve onthoudt, veel bequaemer tot beſpiegelingen [B], en het lichaem veel vaerdiger tot deugdelyke werken wort. Daerom wort de onthouding die wy hier meenen, bepaelt te zyn eene welgeſchikte matigheit der ſpyze, dat is te zeggen, een gebruik daervan zoo veel tot de gezontheit, nootdruft en hoedanigheit des perſoons nodigh is; en dit geeft verlichting van den geeſt, vlugheit des verſtants, en vaſtheit van geheugen, mitsgaders gezontheit des lichaems; gelyk dit Horatius in het tweede Beriſpdicht van zyn tweede Boek zeer wel aenwyſt. 's Mans vaerzen behelzen, volgens de vertaling van den Heere Balthazar Huidekoper, dezen zin [C]: *Leer nu van my, welke en hoe groote voordeelen een ſpaerzaeme*

[A] Vooral die van onkuisheit. Zie Piërius *Hierogl. lib. 9. c. 16.* en onze aenmerking D. over 't eerſte beelt der *Gulzigheit 1. D. bl. 560.*

[B] Zie onze Aenmerking F. over 't laetſte beelt der *Gulzigheit 1. D. bl. 566.* Als een beelt van onthoudinge van ſpys en drank, ſtelt Piërius (1) ons den Kameel voor, om dat 'er geen beeſt is, dat zo een groot lichaem heeft, het welke van zo weinig voedſel leeft en zo lang zonder drinken kan zyn als de Kameel, kunnende hy zich tot op den twaelfden dag toe ſpenen van drank. Plinius (2) echter zecht alleenlyk van vier dagen.

(1) Hierogl. L. 12. c. 39.

(2) Hiſt. Nat. L. 8. c. 18.

[C] *v.* 70.

Accipe nunc, victus tenuis quæ quantaque ſecum,
Afferat, in primis valeas bene: nam, variæ res,
Ut noceant homini, credas, memor illius escæ,
Quæ ſimplex olim tibi ſederit. at ſimul affis,
Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis;
Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoque tumultum,
Lenta feret pituita. Vides, ut pallidus omnis,
Cœna deſurgat dubia. Quin corpus onuſtum,

me tafel medebrengt. Vooreerſt zult ge 'er uwe gezontheit lang by bewaren: want dat verſcheide ſpyzen, op eenen tyt genuttigt, den menſch ſchadelyk zyn, zult ge beſt begrypen, wanneer ge u erinnert, hoe wel gy u eertyts by een' enkelen ſchotel gevonden hebt. Maer zoo ras gy gekookt en gebraden, ſchelpviſch en kransvogels ondereen wilt mengen, verkeert zich het zoet in bitter, en een dik ſlym zal uwe maeg ontſtellen. Ziet ge niet, hoe bleek 'er de meeſten uitzien, wanneer ze van eene tafel opſtaen, daer ze niet wiſten, wat ze eerſt of leſt eeten zouden? Daerenboven bezwaert een lichaem, dat nogh ontſtelt is door de overdaet van den voorgaenden dagh, zyne ziel zelve ook, en werpt dat gedeelte van godlyke kennis, waermede wy natuurlyk begaeft zyn, glat ter aerde: terwyl een ander, die 's avonts alleenigh iet eet, om geen' honger te lyden, 's nachts geruſt legt te ſlapen, en 's morgens friſch en luſtigh opſtaet, om zyne bezigheden waer te nemen.

Heſternis vitiis animum quoque prægravat una,
Atque affigit humo divinæ particulam auræ,
Alter, ubi dicto citius curata ſopori,
Membra dedit, vegetus præſcripta ad munia ſurgit.

ONTSTELTENIS, BEROERTE, WANORDE.

MAel deze als eene Vrou, met een mengelverwigh gewaet aen 't lyf, en eenen blaesbalg in de hant.

De ontſteltenis ſpruit in't leven des menſchen uit de wanorde van de eerſte hoedanigheden der ziele; en in een ſtadt of landt ontſtaet zy uit de wanorde van de gedachten der Overheden en des volx: zulx dat door die wanorde de verwarde orde der ontſtelteniſſe veroorzaekt en vernomen wort; zynde de wanorde niet anders, dan eene oneenigheit en ongelykheit. Uit de ongelykheit dan komt de ontſteltenis voort, 't welk door den blaesbalg uitgebeelt wort, die door te overvloedigh een' wint, de hette des viers aenwakkert en krachtiger maekt: En waer geene tegenſtrydige oorzaken zyn, daer kan ook geene ontſteltheit wezen [A]. Het mengelkleurigh gewaet vertoont dan de verwarring der zinnen en hartstogten.

[A] Ik zie niet veel kragt of aerdigheit in deze geheele Beeldenſpraek. Als een beelt van iemant die eens anders ruſt ontſtelt en beroert, neemt Piërius (1) den Horſel in deze woorden van Virgilius (2).

(1) Hierogl. l. 26. cap. 32.

(2) Georg. l. 3. v. 146.

Eſt lucos Silari circa ilicibuſque virentem,
Plurimus Alburnum volitans &c.

dat is naer Vondels vertaling.

Om 't ekelryke Alburne en Silar, zwart van wonden,
Daer grimmelt heen en weer de horſel, by d' aelouden,
Aſilus in Latyn, en Oiſtros by den Griek
Genoemt. zy ſteekt zo ſcherp als 't punt van ene piek,
En bromt luidtruchtig, dat al 't vee, en paert, en oſſen,
En ſchapen al verbaeſt verſtroien door de boſſchen.
De boſſchen en de lucht, en waterkanten van
Tanager, droog van kil, en al wat galmen kan,
Op dat gebrom alom een luiden weergalm geven.
Toen Juno toeleide om het geil en dartel leven

Van

Van Iö, door Jupyn herſchapen in een koe,
Te plagen, ſtelde zy uit wraekzucht, nimmer moe,
Haer boosheit door dit dier te werk in de oude tyden.

De ontſtelteniſſen vorder des gemoets, benaeuwtheden en hertzeer, kunnen door een doornbos, als welke een ſcherp en ſtekelig gewas is, afgebeelt worden volgens den zelven Piërius *Hierogl. l. 55. c. 6.*

ONVERSAEGTHEIT.

EEn friſch en ſterk Jongkman, gekleet in wit en root. Hy toont zyne naekte armen, en zet zich ſchrap om den aenval van eenen ſtier te wederſtaen.

De onverſaegtheit is eene overmaet van dapperheit, en ſtaet recht tegens moedloosheit en blooheit over: en men noemt zulk eenen een onverſaegt man, die namentlyk niet, in overeenkomſt der reden, voor het geene vreeſt, daer zelfs vroome en ſtantvaſtige mannen gewoon zyn voor te vrezen.

De bloote armen vertoonen het betrouwen op eige kracht [A]; en het gereet ſtaen om met eenen ſtier te kampen [B], die, getergt zynde, by-ſter wreet wort, waerdoor het dan vry wat voeten in de aerde heeft om hem af te keeren en 't leet te myden; daerdoor, zeg ik, wort alleenlyk een

[A] Zonder wapenen, of enig dekzel ter beſcherminge. Maer waerom is 't kleet wit en root? Hier moet ik naer de mening des Schryvers al wederom raden, nademael hyze zelfs niet heeft gelieven te verklaren. Wit dan vat ik hier op als een beelt van vreugde en genoegen (zie onze Aenm. A. over het 2 beelt van 't *Genoegen* 1 *D. bl.* 472) alzo een onverſaegde met vreugde in de gevaren loopt, daer de vrees droefgeeſtigheit pleegt te verwekken. De rode kleur vertoont ſtoutmoedigheit en couragie (zie een weinigje hier voor onze Aenmerking A. over de *Ongehoorzaemheit*) waerom zy ook in 't byzonder aen de Krygsluiden pleegt te worden toegeſchreven: gelyk wy naderhand over 't beelt der Gerechtigheit, Aenm. F. uit Alciatus zullen aentonen.

[B] Vergelyk de beelden; *Standvaſtigheit*, *Stoutheit* en *Stoutmoedig beſtaen.*

proefſtuk ten toon geſtelt van een reukelooze dapperheit of onverſaegtheit [C].

[C] Wanneer de Egyptenaren een man wilden uitbeelden, die tot het uiterſte einde van zyn leven alle de rampen, die hem waren wedervaeren, kloekmoediglyk en met een onverſaegt herte had uitgeſtaen, dan ſchilderden zy de huit van een *hyæna*, omdat iemant, zegt Horus (1), die zoo een huit aenheeft, onverſchrokt, zelfs midden door de vyanden, kan heengaen, en van niemant zal beſchadigt worden. Ja Piërius zegt (2), uit Plinius (3), dat het genoeg is zelfs maer een ſtukje van zoo een huit by zich te dragen, na 't gevoelen van de Schryvers der zwarte kunſt: die ook zeggen, dat die gene, die de tong van eene *hyæna* onder hunne voeten hebben, door de honden niet worden aengebaſt; hoewel de heer de Pauw (4) voor de tong der *hyæna* uit Oppianus (5) ſtelt een gedeelte van deszelfs neus.

(1) Hierogl. l. 2 cap. 72.
(2) Hierogl. l. 11 cap. 25
(3) Hiſt. Nat. lib. 28. c. 8.
(4) Ad Hori l. l.
(5) Lib. 3. Cyn. v. 278.

ONVOLMAEKTHEIT.

EEne in 't geel gekleede Vrou, die in beide haere handen kikvorſchen heeft. Nevens het beelt is eene beerin, die haere jongen likt.

De geele kleur ziet men in veele dingen, die nogh onvolkomen zyn, of door den tyt beginnen te vergaen; en in dezen zin nemen wy ze hier. En de kikvorſchen, die uit modder en vuiligheit voortkomen, zyn by dit beelt gevoegt, omdat ze Horus Apollo [A] tot zinnebeelden der onvolmaekt-

[A] *Hierogl. Lib. I. cap.* 25. Maer men moet wel begrypen, dat de Egiptenaren den kikvorſch niet ſtelden voor allerlei onvolmaektheit, maer voor een nog onvolmaekt menſch in de baermoeder, dat is, voor een nog ongebore en onvolkome vrucht: *omdat*, zegt Horus, *de kikvorſch uit het ſlyk der rieviere voortkomende, het dikwyls gebeurt, dat men hem met het eene gedeelte een kikvorſch, en met het andere een klomp aerde ziet: zoo dat het water wegrakende, hy zelfſt ook vergaet*: en dus tot geen volmaektheit komt. Zie ook Piërius *Hierogl. lib.* 29. *cap.* 37. Dit nu moet men verſtaen van de kikvorſchen, die, gelyk uit de aengehaelde woorden blykt, uit het ſlyk voortkomen, en niet die hunnen oorſpronk aen de voortteelinge zyn verſchuldigt.

Van

maektheit ſtelt. Het beerejong [B] kan ook onvolmaektheit verbeelden,

Van deze laetſte ſpreekt Plinius, *Hiſt. Nat. lib.* 9. *cap.* 51. aldus: *Pariunt minimas, carnes nigras, quas gyrinos vocant, oculis tantum & cauda inſignes: mox pedes figurantur, cauda findente, ſe in poſteriores:* dat is: *Zy brengen zeer kleine zwarte ſtukjes vleeſch voort, die men* Gyrini *noemt, waeraen men alleenlyk oogen en een ſtaert kan zien: daerna worden de poten gevormt, en de ſtaert ſplyt zich in de achterſte.* Van de eerſte ſpreekt Ovidius op deze wys: *Met. lib.* 15. *v.* 375.

Semina limus habet virides generantia ranas:
Et generat truncas pedibus. mox apta natando
Crura dat. Utque eadem ſint longis ſaltibus apta
Poſterior partes ſuperat menſura priores.

Het welk Vondel aldus vertaelt heeft:

Het zaet van ſlym in ſlymig kroos,
Baert groene vorſchen, in het eerſte voeteloos.
Dan groeien beenen om te zwemmen, en de leſte
Zyn langer dan de voorſte, en dienen hun ten beſte
Om hoog te huppelen.

Van nog een derde ſoort, in de lucht voortkomende, ſpreekt Diodorus Sikulus *lib.* 3. maer die komen ons hier niet te pas. Dat Horus van de kikvorſchen in 't byzonder gezegt heeft, ſchryft Ovidius ook van andere dieren, wanneer de Nyl de landen van Egipten overſtroomt hebbende, en wederom binnen zyne boorden gekeert zynde, de zon door de hette van haere ſtralen velerlei dieren in de ſlymige en doorvochtigde aerde voortteelt, waer uit hy dan tragt te bewyſen, dat na den watervloet van Deukalion het aerdryk allerlei beeſten van zelfs heeft kunnen voortbrengen. Zie hem zelf *Metam. lib.* 1. *v.* 416 *& ſeqq.* Boven dit alles tekent Piërius (1) nog aen, dat de kikvorſchen, hoe zeer ze ook mogen geraken tot hunne volkomenheit, egter altyt een onvolmaekte natuur hebben, voornamentlyk aen de tong, die voor aen vaſt zit, en agter in de keel los is. (1) L. L.

[B] Deeze beeldenſpraek is ook enigſins Egiptiſch: dewyl de Egiptenaren, iemant willende te kennen geven, die lelyk en ongeſchikt van gedaente ter werelt gekomen zynde, naderhant ſchoon en wel geſtelt van lichaem was geworden, een beerin ſchilderden met jongen in 't lyf; om reden door onzen ſchryver hier bygebragt. Zie Horus *Hierogl. lib.* 2. *cap.* 83. En dit kan ook toegepaſt worden, gelyk Piërius (2) doet, op iemant, die van der jeugt af aen, een onordentelyk en wanſchikkelyk leven hebbende beginnen te leiden, allengskens door een goede tucht is beter geworden en een goet gedrag heeft aengenomen. En zo gebruikt Ambroſius, volgens de aenhaling van den zelven Piërius, dit voorbeelt om ons te vermanen, dat wy onze kinderen, die ten opzigte van de redelykheit des verſtants in den beginne als beerejongen ter werelt komen, zoo ongeſchikt niet laten opgroeien; maer door hen even als te likken met de tongen der wetenſchappen (de tong is een beelt der welſprekenheit) en eerlyke opvoedinge bezorgen, dat ze tot een menſchelyk, dat is, redenmagtig beelt worden gevormt. By dit likken van de beerejongen vergeleek Virgilius zyne verſen, zeggende, dat hy de vrugt van zynen geeſt eerſt ruw en wanſtallig uitworp; maer naderhant, vlyt en zorg daer aen beſtedende, dezelve een goede gedaente en fraeier aenzien deet krygen; na 't ſchryven van Gellius *Noct. Attic. l.* 17. *c.* 10. Wat voorts dat werpen en likken der beerinnen belangt, zie daer van behalven Horus en Piërius, ook *Ovid. Met. lib.* 15. *v.* 379. *Plut. lib. de Amor. Prolis cap.* 4. *Ariſtot.* 6. *Anim.* 30. *Oppian.* 3. *Cynaget. Plinius lib.* 10. *cap.* 63. Ons alle aengewezen door Heſchelius over Horus. Dog Julius Cæſar Scaliger, (3) door den zelven ook bygebragt, (3) De Subtil. ad Cardanum Exerc. 6 ult. hout dit voor een fabel, getuigende, dat een beerin met jongen in 't lyf door de jagers gevangen en opgeſneden zynde, de jongen, die daer in wierden gevonden, hunne volkome gedaente hadden: en Dalekamp getuigt over Plinius, (4) dat hy zulks met zyn eigen ogen heeft gezien, zynde voorts van meeninge, dat de fabel zynen oorſpronk daer van daen heeft, dat de jonge beeren, eerſt geworpen zynde, met een zeer dikke nageboorte zyn omwonden, die de oude beerin niet anders als met lang likken, kan los krygen; en dat ze daer door een ruwe klomp vleeſch ſchynen. Het zelfde hebben meer andere geſchreven. Zie Jonſtons Hiſtorie der Viervoetige dieren (4) Hiſt. Nat. lib. 8. c. 36.

dewyl het zeer onvolmaekt, en ſlechts als een klomp vleeſch, die de geſtalte van een dier niet heeft, geboren wort; maer door het likken en de geſtadige naerſtigheit der beerinne zyn bequaeme gedaente krygt. Aldus worden ook alle onze werken, die in den aenvang onvolkomen zyn, door de kracht van een goet beginſel, volmaekt, indien wy 'er ſlechts geene naerſtigheit aen ſparen. *Het likken*, zeit Vondel in zyne Hekeldichten,

Het likken der beerinnetong
Bootſeert allengs 't wanſchapen jong,
Den hals, en achterlyf, en hooft,
En pooten: eer men 't naeu gelooft
Ontdekt zich 't oor, dan bek en ſnuit,
Dan puilen bei zyn oogen uit:
Zoo krygt dat ongeſtaltigh vleiſch
Ten leſten zyn gedaente en eiſch;
En zoo men 't aenzie, heen en weêr,
Het zwymt zyn moeder: 't is een beer.

ONVRUCHTBAERHEIT.

ZAratino Kaſtellini beſchryft en verklaert dit beelt als volgt. Eene Vrou met eenen krans van *apium*, (eppe, joffroumerk) dooreen gebreit met het kruit *Climene*, om 't hooft. Zy zit op eene muilezelin, en houdt met de rechte hant den toom en te gelyk een' wilgentak. In de ſlinke heeft ze eene ſchael met wyn, waerin den viſch *Trigla*.

Gelyk de vruchtbaerheit een geluk is dat genoegen en blyſchap aenbrengt, zoo is in tegendeel de onvruchtbaerheit eene onſpoet die moeilykheit en droefenis veroorzaekt; waervan de blyken in Sara, Abrahams huisvrou, in Anna, de huisvrou van Elkana, en in Zacharias huisvrou Elizabet, te zien zyn: en hoe iemant ryker en vermogender is, hoe de droef-

heit

heit over de onvruchtbaerheit zyner gemaelinne, en zyn eige, doorgaens grooter zyn zal; als miſſende men daerdoor erfgenamen van bloet en goederen. *Het is*, zeit Menander [A], *een moeilyk ding, dat een ryk man geene erfgenaemen in zyn huis heeft.* Dit ſtaet echter by Euripides zoo vaſt niet, want die ſpreekt aldus [B]: *Ik twyfele en durf niet verzekeren, of het beter zy kinders te hebben, of onvruchtbaer te zyn. 'k Zie wel dat zy, die 'er geene hebben, elendigh zyn, maer die 'er mede zyn bedegen, zie ik daerdoor niet te gelukkiger. Want het is, indien de kinders ondeugtzaem zyn, voorwaer de hartſte elende: en zyn ze deugtzaem; zoo veroorzaeken ze echter een groote zwarigheit. Want zy maken hunnen vader elendigh, terwyl hy vreeſt dat hun iet zorgelyx overkomen zal.* Maer hoe dit iemant ook begrypen magh; ik meene dat het veel beter is kinders te hebben, dan niet. Altoos daer is noit zoo quaet een zoon, of hy ſtrekt zynen vader nogh tot eenigen trooſt; als wordende een zoon, al is hy juiſt van 't beſte ſlach niet, natuurshalve hartlyk door zynen vader bemint, die, eenige gebreken in hem beſpeurende, hoopt, dat ze door den tyt veranderen en in deugden verkeeren zullen, en vermaek vint in hem, door het geven van goeden raedt en vaderlyke onderwyzingen, tot voordeel te ſtrekken en op 't rechte padt te helpen. Ja de kinderliefde is in veele vaders zoo groot, dat ze door de zelve als verblint, de gebreken, zoo wel des gemoets als de lichaemlyke, in hunne kinders niet zien kunnen, of als ze die al beſpeuren, de zelve, zoo veel hun mogelyk is, voor de menſchen bedekken, en zeer ongaerne hooren, dat men beriſpender of lakender wyze daervan ſpreekt. Heeft dusdanigh een vader eenen ſcheelzienden zoon; hy zal zeggen, dat hy een vriendelyk en lodderachtigh gezigt heeft, dat is zulk een gezigt gelyk de Poëten Venus toedichten. Is zyn zoontje uitnemend klein; hy noemt het zyn kuikentje. Is 't 'er eentje met kromme beenen, hy is klaer met zeggen, dat de zoon in 't gaen wat wyde ſchreden maekt, enz. gelyk dit Horatius in zyn 3. Schimpdicht van't eerſte Boek omtrent altemael zeit [C].

[A] Apud Stobæum Flor. Tit. 75.

Ὀδύνηρόν ἐϛιν εὐτυχοῦντα τῷ βιῷ
Ἔχειν ἔρημον διαδόχε τὴν οἰκίαν.

[B] In zynen Enomäus, welk Treurſpel, met veele andere van hem, verloren is, uitgezondert enige ſtukken, ons in de ſchriften van anderen bewaert, gelyk deze vaerſen door Stobëus:

Ἀμηχανῶ δ' ἔγωγε, χ' ὁκ ἔχω μαθεῖν
Εἰ τ' ὁκ ἄμεινόν ἐϛι γίγνεϛθαι τέκνα
Θνηϛοῖϛιν, ἢ τ' ἄπαιδα καρπεῖϛθαι βίον.
Ὁρῶ γὰρ, οἷϛ μὲν ὁκ ἔφυϛαν, ἀθλίως
Οὔϛοιϛι δ' ἐϛὶν, ὠδὲν εὐτυχεϛέρως.
Καὶ γὰρ κακοὶ γεγῶτες, ἐκτίϛθη νόϛος.
Κἂν ἄν γένωνται ϛώφρονες, κακὸν μέγα.
Λυπεῖϛι τὸν φύϛαντα, μὴ παθωϛί τι.

[C] v. 43.

At pater ut gnati, ſic nos debemus amici,
Si quod ſit vitium non faſtidire. Strabonem
Appellat pætum pater: & pullum, male parvus
Si cui filius eſt: ut abortivus fuit olim
Siſyphus: hunc varum, diſtortis cruribus; illum,
Balbutit, ſcaurum; pravis, fultum male, talis.

Onze goede Dirk Pieterſen Pers hadde uit deze woorden van Horatius, en derzelver uitlegginge van Zaratino, iets wonders weten te halen, het geene de ganſche Geleerde Werelt

En dewyl der ouderen liefde tot hunne kinders blint is, zoo verblyden zich vader en moeder over de zelve, al zyn ze vry wat wanſchapen en mismaekt. Ja gelyk een minnaer [C*] wel in zynen ſchik is met zyne vryſter, al is ze lelyk; zoo merken ook de ouders hunner kinderen gebreken niet, die, al zyn ze lelyk van lichaem, hun nochtans ſchoon, en al ſtellen ze zich heel los en ondeugend aen, hun evenwel deugtzaem en pryslyk ſchynen te zyn. *Myne moeder zeit, dat ik Pollux zelf overwin*, zegt het ſpreekwoort by de Latynen [D]. Zoo brengt de kinderliefde in den vader te weeg, dat hy zich over eenen zoon verblyde [E], hoewel hy quaet is. En wat den goeden kinderen belangt; het genoegen der ouderen over de zelve, gaet de vrees van dat hen eenigh quaet zou mogen bejegenen, te boven. Ik durf dan vaſtſtellen dat het beter is kinders, ze mogen dan goet of quaet zyn [F], te hebben, dan onvruchtbaer te wezen; want de onvruchtbaerheit is noit oorzaek van vrolykheit, maer altyt van ſmarte, door de geſtadige begeerte om met kinderen gezegent te zyn. Nu volgt de verklaring der beeltenis.

Het *apium* [G], waervan haer krans ten deele gebreit is, voedt in zynen ſteel eenige wormpjes, die gegeten zynde, beide mannen en vrouwen ter voort-

Werelt tot nog toe was onbekent geweeſt. *De Poëten zeggen* (zyn de woorden van den man: luiſter toe) *dat Venus een uitnement klein zoontjen hadde, dat zy Kiekſken noemde: en alzo hy krom en mank was, zo noemde zy hem grootvoet.* Dat zal gewiſſelyk een echte zoon van haer echten man Vulkaen, het mankepootje geweeſt zyn! Maer dat wiſt ik nog niet, voor dat het my Dirk Pieterſen leerde. Toen ik het las, was ik 'er zo mede in myn ſchik, dat ik hartelyk lachte: en om dat ik van die natuur ben, dat ik aen anderen 't vermaek niet miſgunne, 't geen ik zelfs hebbe genoten, hebbe ik niet willen nalaten deſe fraeiheit hier in te voegen: hoewel ik my anders nu al lang gewent hebbe diergelyke aerdigheden van onzen baes ſtilſwygende voorby te gaen.

[C*] Horatius in 't zelfde Gedicht, v. 38.

. . . . . amatorem quod amicæ
Turpia decipiunt cæcum vitia, aut etiam ipſa hæc
Delectant: veluti Balbinum Polypus Agnæ.

[D] *Me quoque Pollucem mea mater vincere dixit.* Maer de Latynen en wel de Latere, hebben 't ontleent uit Theokritus, by wien het aldus voorkomt (1):

Κήμ' ἔφαθ' ἁ μάτηρ πολυδεύκεος ἦμεν ἀμείνω.

(1) In Paſtoribus v. 9.

't Wort gebruikt, wanneer iemant wort geſtelt boven die gene, by welken hy niet eens is te vergelyken; gelyk niemant by Pollux in 't vuiſtvechten. Zie Eraſmus *Chil.* 4. *Cent.* 4. *Adag.* 14.

[E] Dat gaet wel aen, als de gebreken gering, of middelmatig zyn; maer zo ze zwaer zyn, geenſins. Dan wort een Vader wel genootzaekt met Auguſtus op het horen van den naem zyner kinderen te zuchten, en ze te noemen zyne *zweeren en kankers*, en uit te roepen,

Αἰθ' ὄφελον ἄγαμός τ' ἔμεναι, ἀγονός τ' ἀπολέσθαι

dat is; *Och of ik of nooit was getrouwt geweeſt, of zonder kinderen geſtorven:* gelyk Suetonius van dien Keizer verhaelt in deſzelfs leven, kap. 65.

[F] Dat is gehelyk mis: want nooit kan de ſmart over de onvrugtbaerheit des huwelyks zo groot zyn, als over kinderen van een boos gedrag, by welk zeer wezentlyk hertzeer geen andere ſmart kan worden vergeleken.

[G] Van dit kruit zyn 'er verſcheide ſoorten. Plinius beſchryftze in het 11 en 12 hooftſtuk van zyn 20 boek. 'T is in ſexen onderſcheiden, zynde mannelyk en vrouwelyk. Van het vrouwelyke melt hy onder andere dat gene, dat 'er hier van gezegt wort. *Caule fœmina vermiculos gigni: ideoque eos, qui ederint ſterileſcere, mares fœminaſque.* In een ander opzigt hebben wy van dit kruit in 't brede geſproken over 't 1 beelt der *Droefheit* Aenm. A. 1. *Deel. bl.* 278. *en* 279.

voortteelinge onbequaem maken. En het kruit *Climenos*, dat door het *apium* gevlochten, den krans der beelteniſſe helpt voltooien, en de weegbree zeer gelykt, geneeſt, ingedronken wordende, veele gebreken, zeit Plinius [H], maer maekt teffens de mannen onvruchtbaer. Dusdanigh een krans dacht dan Zaratino aen dit beelt niet qualyk te paſſen.

Zy zit op eene muilezelin, omdat de ſtaet eener onvruchtbaere vrouwe [I] in dezen gevalle met den toeſtant van dit dier overeenkomt, dat van natuure onvruchtbaer is. Te weten, alle de muilezels zyn onbequaem tot voortteelen, de oorzaek waervan Empedokles en Demokritus niet wel begrepen hebben. D'een hunner ſchryft ze aen de verdorve doorgangen in de baermoeder dezer dieren toe; d'andere aen het te dikke mengſel des zaets van den eenen, en het te weeke zaet van de andere. En hoewel Plutarchus [K], Empedokles eene andere reden doet voorſtellen, namentlyk, dat de muilezelin zoo naeu van *natuur* zoude zyn, en dat die haer nogh dierwyze verkeert [L] in 't lichaem zoude leggen, dat ze het manlyk zaet niet ontfangen kan; zoo neemt evenwel Ariſtoteles (1) deze reden niet voor vol aen, maer ſchuift de ſchult van de onvruchtbaerheit der muilezelen op de koutheit hunner voortteelers. Want de ezel en het merrypaert, van welke de muilezels voortkomen, zyn beide koudt van natuur, en dezen kouden aert behoudt het veulen van beide deze dieren, te weten de muilezel, en wort daerdoor, wil Ariſtoteles zeggen, ook onbequaem ter voortteelinge. Maer Plinius (2) komt wat nader, en zeit dat men waergenomen heeft, hoe de dieren, die van tweederlei ſoort geboren zyn, een derde ſlach uitmaken dat geen van beide zyne voortteeleren gelykt, en dat, die zoo geboren worden, niet voortteelen. Dit zeit hy plaets te hebben onder alle ſoorten van dieren; en dat deswege de muilezelinnen niet baren; en zoo dat echter ſomtyts al eens gebeurt is, dat zulx voor een wonderlyk voorteken, dat is, voor eene zaek die iet voorſpelde, gehouden wiert. En zoo verhaelt Julius Obſequens, als een wonderlyk en zeer vreemt voorſpook, dat 'er onder 't Burgermeeſterſchap van C. Valerius en M. Herennius, in 't jaer na Romes opbou DCLXV een muilezelin in Puglia, een veulen geworpen heeft: en zulx was immers het vertellen niet waerdigh, indien het niet een ganſch ongewoon voorval was [M]. Ja het voortbrengen van jongen is aen die dieren zoo geheel zeldzaem, dat, wanneer men van outs te kennen wilde geven dat eenige zaek niet geſchieden zou, men dan zeide, Het zal gebeuren *als de muilezelin gebaert heeft:* gelyk zeker Babilonier (3) dit ſpreekwoort Darius den koning van Perzen eens toeſchoot, toen die vorſt de ſtadt Babel met zyne Perſianen belegert hielt. Vertrek vry van deze muuren, zei de Babilonier: gy zult ze in uw

(1) De Geſier. Animal. lib. 2. cap. 6.

(2) Lib. 8. c. 44.

(3) Herodotus lib. 3. c. 251.

[H] Hiſt. Nat. Lib. 25. c. 7. *Sed hic indicandum eſt, dum medeatur, ſterilitatem potâ* [Clymeno] *viris fieri. Græci plantagini ſimilem eſſe dixerunt* &c.

[I] Deze beeldenſpraek is Egiptiſch, wordende by de Egiptenaren een onvrugtbare vrouw afgebeelt door een muilezelin. Horus Apollo *Hierogl. L. 2. c. 42.* Het geene hier voorts van de muilezelinnen geredeneert wort, is byna alles genomen uit Piërius Valerianus *Hierogl. lib. 12. cap. 26. & 28.*

[K] *De Placitis Philoſoph. lib. 5. cap. 14.*

[L] Het zelfde zegt ook Horus, en Diokles in zyne Ontledingen by Plutarchus; beide ter gemelder plaetſen.

[M] Andere diergelyke voorvallen telt Piërius uit de oude Hiſtorien op ter aengehaelde plaetſe; ook een nieuw, dat hy met zyn eige ogen hadde gezien.

gewelt krygen als de muilezelinnen baren. 't Geviel niet lang daerna, dat dusdanigh een beeſt, toebehorende aen Zopirus, een zeer groot vrient van Darius, een veulen worp; de tyding waervan den vorſt moedt en hoop gaf om de gemelde ſtadt te winnen, gelyk hy ze ook eindelyk ingenomen heeft. Het zelve ſpreekwoort ontmoet ons ook by Suetonius Tranquillus, in 't leven van Galba *kap.* 4, en wert by deze gelegentheit geuit: De grootvader dezes Keizers offerhande doende, zoo komt 'er een arent aenvliegen, en grypt het offeringewant uit des gezeiden offeraers handen, vliegende 'er mê op eenen vruchtdragenden eikeboom: waeruit wanneer voorzeit wiert, dat een zyner nakomelingen met den tyt, doch ſpade, het Keizerryk verkrygen zoude, zoo antwoorde hy daerop: *Als eene muilezelin zal baren.* En juiſt zoo een wonder geſchiede 'er niet lang te vore eer Galba den toom der heerſchappye in handen kreeg. Theofraſtus zeit wel, dat d m uildieren in Kappadocia en Arkadië baeren; maer de ezels dier landen zyn een byzonder geſlacht [N] van beeſten op zich zelven, en niet gemengt uit twee ſoorten, maer van een ander ſlach dat geen rechte muilezels zyn, maer den onzen ſlechts gelyken. Zulx dat Theofraſtus woorden niet beletten, dat de muilezelinnen, als onvruchtbaer, met recht tot zinnebeelden der onvruchtbaerheit dienen.

De *ſalix* of wilge in 's beelts rechte hant, beduit ook onvruchtbaerheit, niet tegenſtaende ſommigen willen, dat deze boom tegens de onvruchtbaerheit der vrouwen dienſtigh zoude zyn. Want zy bedriegen zich, zekere plaets van Plinius in het 26. hooftſtuk des XVI. boex zeer qualyk verſtaende, daer hy zeit, dat het zaet der wilgen de vrouwen een middel is *van onvruchtbaerheit* [O]. Waermede hy niet anders zeggen wil, dan *tot onvruchtbaerheit*, of om daerdoor onvruchtbaer te worden. En zoo waren 'er veele, die, kinders genoeg hebbende, en vrezende daerin al te ryk te zullen worden, middelen hebben gaen te werk ſtellen, om hunne vrouwen onvruchtbaer te maken, gelyk ook de vryſters en weduwen dit kunſtje bezigden, om haere geilheit te voldoen, en echter onbezwangert te blyven. Dan zulx is een zeer vuile en ſnode zaek, die niet alleen de Kriſtenen, maer ook de heidenen verfoeit hebben. Dit volgende vint men onder anderen by den Griekſchen Schryver Muzonius: *Waerom zy*, zegt hy, *de vrouwen een verbodt hebben gegeven, dat zy de vrucht niet mogen afzetten; een ſtraf geſtelt hebbende voor de geene, die daerin niet gehoorzaemden: insgelyx hebben ze verboden middelen te gebruiken, die onvruchtbaerheit veroorzaeken, en het ontfangen beletten. Om de zelve reden hebben ze voor beide de kunnen* (ſexen) *op de veelheit der kinderen belooningen, en op de*

[N] Zulks zegt Theofraſtus zelve. Zie Plinius *lib.* 8. *c.* 44. Ariſtoteles verhaelt (1) het zelfde ook van de muilezelinnen in Syrien.

(1) Lib. 1 de Nat. Anim. cap. 6.

[O] *Semen ſalicis mulieri ſterilitatis medicamentum eſſe conſtat.* Porfirius zeit dat het dan met wyn moet worden ingenomen. Andere willen dezen boom voor een beelt nemen van onvruchtbaerheit, om dat hy zyn zaet laet vallen, voor dat het ryp is: waerom Plinius (2) zegt, dat hy van Homerus (3) genoemt is *vruchtverniellende;* dat echter de gezeide Porfirius op het innemen van 't zaet paſt. Zie *Piër. Valer. Hierogl. lib.* 52. *c.* 26. & 27. Didimus, of ten minſten de Schryver der uitleggingen van Homerus, die op den naem van Didimus bekent ſtaen (hoewel ze door andere aen den zelven Porfirius worden toegeſchreven, dog beide verkeerdelyk: zie J. Alb. Fabricius *Biblioth. Græc. Lib.* 2. *cap.* 3. §. 1. 2. 3. 4.) brengt beide die redenen te berde: alleenlyk met dat onderſcheit dat hy in plaets van 't zaet de bloem noemt.

(2) Hiſt. nat. L. 16. c. 26.

(3) Odyſſ. lib. 10. v. 407.

de onvruchtbaerheit ſtraf geſtelt. Maer om weder by den wilgeboom te komen: Dat hy onvruchtbaerheit aenbrengt, getuigt Dioskorides, *Lib. I. cap.* 16, klaerlyk; zeggende dat in des zelven bladers, zaet, ſchil en ſap, altemael een ſamentrekkende kracht zit, en dat de bladers, kortgewreven en alleen met water ingedronken, maken dat de vrouwen niet bezwangert kunnen worden [P]. Ja zy benemen dus niet alleen de vrouwen de bequaemheit tot voortteelen, maer ook den mannen, zeit men. Izidoor ſpreekt van dezen boom aldus [Q]: *De wilge draegt dezen naem omdat ze willigh waſt. Men zeit dat haer zaet van dien aert is, dat wie 't zelve ingedronken heeft, geene kinders kan teelen, en 't maekt ook de vrouwen onvruchtbaer.*

De *Trigla*, in eene ſchael met wyn leggende, en in 's beelts ſlinke hant vertoont, wort ook voor een teken van onvruchtbaerheit gehouden. Atheneüs verhaelt (1) vreemde dingen van dezen viſch, ſchryvende uit Pla- (1) Lib. 7
toos [R] Faon dat de zelve zeer kuiſch en zuiver, en ook daerom Diana cap. 21.
toegeheiligt is. Doch Hegezander van Delfi zeit [S], dat 'er een *Trigla* op het feeſt van Diana geoffert wiert, omdat hy den venynigen en doodlyken zeehaes vervolgt en doot, 't welk dan veroorzaekt zou hebben, dat deze jagtviſch aen de Jagtgodin voor de behoudenis van den menſch wiert geoffert. Apollodorus [T] brengt een andere reden by, willende dat, vermits Diana ook *Hekate* τρίγληνος [trigleênos] *Triformis* [V] of Drievormige Hekate, of Hekate met drie aengezigten genoemt wiert, ook de

[P] Zie ook het geene reeds is aengetekend over het vierde beelt der *Kuisheit Aenmerk. A. bl.* 80.

[Q] Origin. lib. 17. cap. 7. *Salix dicitur, quod celeriter ſaliat, hoc eſt velociter creſcat cujus ſeminis hanc dicunt eſſe naturam, ut ſi quis illud in poculis hauſerit, liberis careat: ſed & fœminas infœcundas efficit.*

[R] Verſta hier door niet dien beroemden Filoſoof Plato, maer een out Griekſch Komedie-ſchryver van dien zelfden naem. Atheneüs geeft zyne woorden zelfs op, luidende aldus:

Τρίγλη δ' ἁκ 'εθελει νευρων ἐπιήρανος ἔιναι,
Παρθένε Ἀρτέμιδος γαὰρ ἔφυ, καὶ στυμαται μισεῖ.

Zy zyn wat te onbeſchoft, dan dat wy ze op Nederduitſch zouden durven overbrengen, en geven daerom alleenlyk derzelver Latynſche vertalinge: *Trigla non amat virilia: eſt enim Dianæ virgini ſacra, atque ideo arrectum pudendum odit.*

[S] By den zelven Athenëus. Zie Gyraldus *Interpr. Symbol. Pythag. col.* 655. en Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 30. *cap.* 14.

[T] Een Athenienſer Taelkundige, aengehaelt wederom door Athenëus.

[V] Zie Gyraldus *Hiſtor. Deor. Synt.* 12. *col.* 359 & 360. Dat wy voorts het woord τρίγληνος [*trigleênos*] uit Athenëus in den text van onzen Schryver hebben ingevoegt, en het zelve, daer 't eigentlyk betekent *drieogig*, hebben vertaelt *drievormig*, of liever *drie aengezichten hebbende*, daer in hebben wy naergevolgt den groten Is. Caſaubonus in zyne Aenmerkingen over *Athenëus lib. 7. cap.* 21. alwaer hy reden van die uitlegginge bybrengt. En nu is die gelykheit der namen van Hekate en de Trigla voor den Lezer klaer, dragende de viſch den naem van τρίγλη (triglêe) en de godin den toenaem van τρίγληνος [triglêenos], en dat heeft aenleiding gegeven om dien viſch aen Diana te heiligen. En op dat deze reden niemant vreemt ſchyne, zo wete de Lezer, dat de nu dikwyls genoemde Athenëus verſcheide andere viſſchen opgeeft, die aen deze of geene Goden waren toegewyt, om dat derzelver naem enige overeenkomſt hadde met den naem van die Goden, of van iets dat betrekking tot die Goden hadde: als by voorbeeld de viſch *Citharus* aen Apollo, om zynen *cither*; en de viſch *Citta* aen Bacchus, om dat κισσὸς (ciſſus) of κιττὸς (*cittus*) veil of eiloof betekent, dat aen Bacchus heilig is. Zie Caſaubonus ter plaetſe boven gemelt.

Trigla, om de gelykheit dier benaeminge [W] haer wiert geoffert: gelyk 'er ook te Athene eene plaets was die *Trigla* hiette, omdat aldaer het beelt van Hekate Triglanthina [X] was. Van de offerhande der *trigla* aen Diana ſpreken ook de Poëten Chariklides en Nauſikrates [Y]. Dezen viſch noemen de Latynſche Dichters ook *Barbatus Mullus* [Z]: trouwens de Griekſche Sofron noemt hem mê zoo. Doch wy nemen den zelven evenwel

(1) De Nat. Deor. cap. 34. (2) Hiſt. Anim. lib. 5. cap. 9. (3) Halieut. l. 1 (4) Lib. 2. c. 14.

[W] Zo zegt ook Furnutus (1) *Diana hebben ze de* trigla *toegewyt om des naems wille.* Ariſtoteles zegt (2), dat hy dien naem draegt, om dat hy *driemael* (in 't Grieks is τρὶς, *tris, driemael* te zeggen) in 't jaer voortteelt: het welke hy zegt dat de viſchers daer uit beſpeuren, om dat men op ſommige plaetſen driemael in 't jaer jonge triglaes verneemt. Van die drievoudige voorttelinge getuigen ook Oppianus (3), Euſtathius, Artemidorus (4) en andere, naer de aenwyzing van Gyraldus *Interp. Symb. Pyth. col.* 655. en Meurſius *Lection. Attic. lib.* 4. *cap.* 30. Om dat nu de naem van dezen viſch van een woort komt, dat *driemael* betekent, zo wilde Pithagoras, behalven dat hy in 't algemeen geboot zich van viſſchen te onthouden, in 't byzonder ook, dat men zulks zoude waernemen omtrent de *trigla*: dewyl hy een groten eerbiet voor het drietal hadde, en daer in wondere verborgentheit wiſt te vinden: gelyk elders is gezegt. Andere nogtans willen, dat dit gebot zynen oorſpronk daer uit zoude gehad hebben, om dat de trigla heilig was aen Hekate. Zie wederom Giraldus.

(5) Chil. 4. Cent. 5. Adag. 11.

[X] De pas gemelde Giraldus noemt haer ook *Triglanthyna*, Erasmus (5) *Triglantina*, Meurſius *Triglathina*. Of zy in hunne drukken van Athenëus en Euſtathius, die ze aenhalen, zo gevonden hebben, weet ik niet. In den Athenëus van Caſaubonus, gedrukt te Lions 1657. lees ik *Triglanthina*: en Caſaubonus tekent daer niets anders over aen, als dat zy by Euſtathius genoemt wort Τριγλαθηνη, daer de Latynen voor zouden zeggen *Triglathene* of *Triglathena*; voorts melt hy van gene andere leſinge, nog zegt, wat hy van beiden verkieſt *Triglanthina*, of *Triglathena*. Miſſchien is 't ſtout en reukeloos, daer zo een groot man zwygt, te willen ſpreken: zo nogtans de keur aen my ſtont, zoude ik den naem van *Triglathena* voor Hekate kiezen, als de rechte: en zal dit woort, myns bedunkens, ſamengeſtelt zyn uit den naem van de plaets *Trigla*, en dien der Stad *Athene*: en dus zoude Hekate *Triglathena* zo veel te kennen geven, als of men zeide Hekate *op de Trigla van Athene*, of wiens beelt op de Trigla te Athene ſtaet. De ſamenſtellinge van dat woort, is even regelmatig als *Hermathena*: hoedanigen naem zeker ſoort van beelden droegh, die beneden de gedaente van *Hermes*, dat is Merkurius, hadden, welke was een vierkante ſteen; en boven die van *Athena*, dat is Menerva, of van een gewapende Vrouw. Zie Paulus Manutius over den vierden brief van 't eerſte boek van Cicero aen Attikus.

[Y] Beide aengehaelt wederom door Athenëus.

(6) Apud Athenëum l. l.

[Z] Zaratino drukt de mening van Giraldus hier qualyk uit, welke zegt, dat, gelyk de Latynen dezen viſch, dien zy *mullus* noemen, den toenaem geven van *barbatus*, dat is, *gebaert* of met een baert voorzien, de Griekſche Sofron (6) den zelfden viſch ook zo noemt τρίγλη γενεᾶτις, of *gebaerde trigla*: namentlyk, om dat hy onder aen zynen bek aen weerkanten een ſoort van een baert heeft. Zie Plinius *Hiſt. nat. lib.* 9 *cap.* 17. en Jonſtons beſchryving der Viſſchen 3 *Opſ.* 1. *Hoofdſ.* 1. *Lid.* 1. *bladz.* 45. Daerenboven noemen hem niet alleen de Poëten met den toenaem van *gebaert*, maer ook andere, als Cicero *Paradox.* 5. *c.* 2. *& ad. Attic. Lib.* 2. *Ep.* 1. In ons Nederduitſch wort hy gemeenlyk vertaelt *barbeel* of *barm*. In Italien heeft hy tegenwoordig zyn Latynſchen naem verloren, dog den Griekſchen behouden, wordende aldaer met invoeginge van eene letter genoemt *triglia*. Hoe veel werks de oude lekkerbekken der Romeinen van dien viſch maekten, hoe ze den zelven uit andere geweſten tot ſig lieten over voeren, hoe'er geweeſt zyn, die voor eenen viſch alleen vier, vyf, ja ſes hondert gulden betaelt hebben, hoe ze hem in de eetſalen onder de tafels zelfs hadden ſwemmen, over tafel zittende daer van daen haelden, in een ſchael leiden en wogen, deszelfs gewigt, dat zelden ſes pont was, opſchreven, om het met vorige en naderhant met andere te vergelyken, hem in glaſe vleſſen wierpen en daer in doot deden, zich wonderlyk verheugende in 't beſchouwen van de veranderinge der verwen,

wel hier niet, omdat hy, wegens zyne eerbaere onthoudentheit, de kuiſche Diana toegeheiligt zoude zyn, gelyk wy zoo even Atheneüs hoorden zeggen; maer omdat wanneer een man van den wyn drinkt, waerin deze *Trigla* geſtorven is, hy dan tot het plegen des minnewerks niet in ſtaet zal zyn; en insgelyx eene vrou, daervan gedronken hebbende, als onvruchtbaer, niet zal kunnen ontfangen: gelyk de meergemelde Atheneüs uit Terpſikles ſchriften beveſtigt.

verwen, die de viſch, nu met de dood worſtelende, aennam; zie dit alles by Meurſius in zyn werkje *de Luxu Romanorum cap.* 14. hoewel de uitrekeninge van 't Romeinſche gelt aldaer niet zeer wel geſchiet. En merk hier uit aen, dat deze quanten niet zeer bevreeſt waren, dat het eeten van dien viſch hun tot het Venuswerk, daer ze niet minder liefhebbery in hadden (want eten, drinken en hoereren gaet wel te zamen) zoude onbequaem maken: want al is het, dat ze dien viſch juiſt niet in den wyn deden ſterven, zy begoten 'er hem naderhant echter niet karig mede, en deden hem in hnnne maeg ruim genoeg zwemmen.

ONWETENHEIT.

DE Grieken verbeelden de onwetenheit door een naekt Kint, dat met de oogen toegebonden, en een riet in de handen, op eenen ezel rydt.

Zy maken 'er een naekt kint van, omdat een onwetende geheel verſtantloos, of kintſch van verſtant is, en daerbeneven naekt en bloot van wetenſchap en al dat voor goet geacht moet worden.

Het zit op een' ezel [A], omdat dit dier van geene reden weet, geweldigh onleerzaem is, en de onwetenden zeer wel gelykt.

De toegebonde oogen beduiden hier blintheit des verſtants, en dat men

[A] Zie het vierde beelt hier na.

niet weet wat men doen zal: Hiervan zeit Izidorus [B], *Niet te weten waer men heene wil, is een groote elendigheit.*

Het kinderbeelt heeft een' riethalm in de hant, omdat dit holle gewas byſter bros is, en naer Piërius Valerianus zeggen (1), zeer wel op zulken, die leeg zyn van verſtant, dat is, op de onwetenden paſt. Zoodat dan de Grieken door deze beeltenis heimelyk te verſtaen geven, dat een onwetende ſlecht en kintſch verſtant heeft, en geheel naekt is, dat is, zonder eenigh manlyk ſieraet; mitsgaders beſtiert wort door de uitwendige zinnen, die grover zyn dan die der ezelen; maer bovenal blint is, en leeg van harſenen, gelyk een riethalm, die hol is.

(1) Lib. 57. cap. 19. 20. 22.

[B] Jolitoq. lib. 2. c. 17. *Summa miſeria eſt neſcire, quo tendas.* Die blintheit des verſtants hebben de ouden ook te kennen gegeven door de blintheit der ogen, wanneer ze van een menſch, die ganſch geen oordeel hadde, zeiden, dat *hy blinder was dan een mol*: welk ſpreekwoort nog bekent is: hoewel zy 't ook van de eigentlyke blintheit der ogen gebruikten: gelyk ook de Egiptenaren een geheel blint man door een mol betekenden, gelyk Horus Apollo getuigt (2): om dat de mol, zegt hy, geen ogen heeft, nogte gezicht: doch dit wort van anderen ontkent. Zie Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 3. *Ad.* 55. daer hy nog enige andere diergelyke ſpreekwyzen laet volgen.

(2) Hierogl. Lib. 2. c. 63.

ONWETENHEIT.

EEne Vrou, bol van troni, blint en mismaekt. Zy is met mankop bekranſt, en gaet bloots beens en buiten 's wegs in een velt vol diſtelen en doornen. Wyders is ze wel prachtigh, ze ga daer ze gaet, met gout en koſtlyk geſteente verſiert, en nevens haer vliegt eene vleêrmuis.

Wy beelden hier niet enkelyk het niet weten, maer de ſchande der onwetenheit af, welke door het verſmaden van de wetenſchap der dingen, die de menſch behoort te leeren, veroorzaekt wort: gelyk ze daerom ook barvoets en vrywilligh tuſſchen diſtels en doornen, buiten den wegh wandelende, wort uitgeſchildert. Ook laten wy haer blint zyn [A], omdat de onwetenheit eene domheit en verblintheit des gemoets is, waerop de menſch een groot gevoelen van zich zelven bouwt, en gelooft dat hy in alle dingen de geene is, die hy niet is, waerom hy als een onwetende, gelyk hy is, wegens de menigvuldige zwarigheden, in welke hy zich in dit leven bevint, van het rechte padt der deugt afwykt, door 't quade begrip van zyn verſtant.

Gy ziet eene vleêrmuis by 't beelt, omdat de wysheit, volgens Piërius zeggen (3), by het licht, en d' onwetenheit by de duiſternis wort gelekken [B], waerin de vleêrmuis geſtadigh verkeert.

(3) Lib. 25. c. 15

Zy

[A] Zie de Aenmerking B. over 't vorige beelt.

[B] Zo ſpreekt Ariſtoteles van de ſwakheid en onwetenheid van 't menſchelyk verſtant in 't algemeen: *Gelyk het*, zegt hy, (4) *met de ogen der Vleermuiſen geſtelt is ten aenzien van het licht des middags, alzo is het ook gelegen met het gezicht van ons verſtant ten opzichte van die dingen, die door haer eige natuur 't allerklaerſt zyn.* Zie voorts onze Aenmerking A. over 't 1 beelt der *Geleerdheit* 1. *Deel, bl.* 439. en Aenm. P. over 't beeld *Heerlykheit van Naem onder de Letter N.* en D. over 't eerſte beelt der *Dwaesheit* 1 *D. bl.* 293.

(4) Metaphyſ. lib. 2. c. 1.

Zy is lelyk van gelaet, omdat, gelyk de ſchoonheit der wysheit den menſch een' uitnemenden luiſter byzet; alzoo ook de onwetenheit hem zeer ſlordigh, lelyk en onbevalligh maekt [C].

Het koſtlyk gewaet is als een zegeteken der onwetenheit; gelyk dan de onwetenden zich gaerne zeer ſchoon oppronken, en zich daerin benaerſtigen; miſſchien omdat men den vuilen reuk van de onwetenheit der ziele allerbeſt onder een ſchoon kleet kan begraven.

De mankopkrans vertoont den elendigen ſlaep [D] van 't onwetende gemoet.

[C] En bol van aengezigt wort ze geſtelt, om dat de Galaetkenners het zelve ſtellen als een teken van domheit. Zie voorts andere tekenen in onze laetſte Aenmerking over 't laetſte beelt der *Domheit* 1. *D. bl.* 258. tegen welke beelden deze tegenwoordige dienen te worden vergeleken.

[D] Zie het beelt *Geleigeeſt* 1. *D. bl.* 445. en naderhant de beelden des *Slaeps*.

ONWETENHEIT IN EEN' RYKAERT.

ALciatus [A] beelt deze onwetenheit door Firxus af, die op een' gulden ram zich midden door 't water laet voeren.

Hierdoor verſtaet hy eenen die ryk [B], maer teffens ook bot en onwetende is, en zich laet regeeren naer 't goetdunken zyner vrouwe, of ook wel van zynen knecht.

[A] Embl. 189.

Tranat aquas reſidens pretioſo in vellere Phryxus,
Et flavam impavidus per mare ſcandit ovem.
Ecquid id eſt? vir ſenſu hebeti, ſed divite gaza;
Conjugis aut ſervi quem regit arbitrium.

[B] Den rykaert verſta door den Ram, en de Vrouw of den Knegt door die 'er op zit: want of ſchoon Frixus daer heen moeſt, daer hem de Ram wilde brengen; zo wort nogtans hier in tegendeel de ram aengemerkt als geregeert wordende van zynen ruiter. Dit nu zo zynde, komt het beelt wel uit: want door de goude wol wort de rykdom verbeelt; en dat door den ram de domheit gemakkelyk kan worden te kennen gegeven, is licht af te nemen uit het geene wy over 't 4 beelt der *Dwaesheit* Aenmerking *A.* 1. *D. bl.* 296. gezegt hebben van 't Schaep, de weergade van den Ram. Den oorſpronk nu en verſcheidene uitleggingen van de fabel van Frixus zoeke de Nieuwsgierige Lezer by Claudius Minos over Alciatus, en die geene, die hy aldaer aenwyſt. Maer nog een ander beelt van *Onwetenheit*, of liever *Onkunde van zich zelf*, levert ons de zelve Alciatus op, uit de fabel van Sfinx in deeze vaerſen: *Embl.* 187.

Quid monſtrum id? Sphinx eſt. Cur candida virginis ora,
Et volucrum pennas crura leonis habet?
Hanc faciem aſſumſit rerum ignorantia: tanti
Scilicet eſt triplex cauſa & origo mali.
Sunt quos ingenium leve, ſunt quos blanda voluptas,
Sunt & quos faciunt corda ſuperba rudes.
At quibus eſt notum, quid Delphica litera poſſit,
Præcipitis monſtri guttura dira ſecant.
Namque vir ipſe bipeſque, tripeſque & quadrupes idem eſt,
Primaque prudentis laurea, noſſe virum.

Kortheids halven zal ik deze vaerſen niet van woort tot woort vertalen, maer 'er alleenlyk den beknopten ſin en ſinnebeeldiſche meningen van ter nederſtellen. Die fabelen gelezen hebben, weten, hoedanig een monſter Sfinx wort verdigt geweeſt te zyn, en wat raetſel den reiſenden te hebben voorgeworpen enz. Dat paſt Alciatus al-

les op de onkunde toe, voornamentlyk van zig zelfs, zeggende dat die uit drie oorzaken ſpruit: namentlyk de menſchen vergeten zich zelven te kennen of door de vleieryen der welluſten, die door het ſchone en aenlokkend maegdegelaet der Sfinx worden te kenne gegeven: of hunne ligtvaerdige en ongeſtadige aert en altyt vliegende gedagten, verbeelt door de veeren der vogelen, die 't lichaem der Sfinx bedekken, laten hun niet toe te komen tot eene beſtendige overweginge van hunne eige hoedaenigheit: of de hovaerdy, afgeſchetſt door de Leeuwepoten van de Sfinx, doet hen zich verheffen boven de menſchelyke geringheit, en alzo teffens boven de kenniſſe van zig zelfs. Welkers verſtant dan door deze drie gebreken verblint, niet kan komen tot de kenniſſe van het raetſel der Sfinx, dat is, niet begrypt wat een menſch, dat is, hy zelf, zy; die wort door de Sfinx omgebragt, dat is, die gaet door 't gebrek van zig zelven niet te kennen verloren: maer al wie dat raetſel oploſt, dat is, zich zelven leert kennen, die overwint de Sfinx, dat is, dat verderfelyke quaet der onkunde van zig zelven, en hy blyft zelfs behouden. Voorwaer een zoete uitlegginge, en zinſpelinge. Alciatus ſchynt ze te hebben ontleent uit het tafereel van Cebes, gelyk Claudius Minos aentekent, die van alles door den Taelkundigen breder kan worden nagezien.

ONWETENHEIT.

WEder eene koſtlyk gekleede Vrou gelyk wy pasboven gezien hebben. Laet haer gewaet ryklyk met viſchſchubben bezaeit zyn.

De viſchſchubben brengen wy hier te pas, omdat de viſſchen rechte beelden der onwetenheit zyn; wezende de zelve zeer bot en zonder begrip [A], uitgezeit den dolfyn en eenige andere [B], die daerom ook verwonderens waert zyn. En gelyk de ſchubben [C] gemaklyk van de viſſchen afgeſchrapt kunnen worden; zoo kan ook het oefenen der kunſten den menſch ontdoen van den groenen bolſter der onwetenheit.

[A] En om die redenen, zegt Piërius, (1) waren de Egiptenaren gewoon een menſch, daer geen wetenſchap nog ook bevalligheit by was, met den toenaem van viſch te noemen. Andere nogtans zyn'er, die de viſſchen zo dom niet willen hebben, en die beſchuldiginge tegenſpreken, om redenen, by den zelven Piërius (2) bygebragt.

(1) Hier. lib. 31. cap. 11.

(2) l. l.

[B] Zie Plutarchus verhandelinge aengaende *de Schranderheit der Dieren.*

[C] In die betekeniſſe vat Heſichius van Jeruſalem de Schubben ſinnebeeldiſcher wyſe op in ſommige plaetſen van den Bybel. Zie wederom den zelven Piërius. (3)

(3) Ibid. cap. 17.

ON-

ONWETENHEIT IN ALLE DINGEN.

OM iemant die in alles onwetende was [A] af te ſchetſen, vertoonden de oude Egiptenaers een beelt met een' ezelskop [B], die naer de aerde toe zagh.

Hiermede wilden ze aenwyzen, dat een onwetend menſch zyn gezigt noit naer de zon der deugt opheft, zynde het zelve in de liefde tot hem zelven verwart, en hy met zyne eige dingen veel krachtiger ingenomen, dan met die van anderen: gelyk ook de ezel zyne geſlachtelingen tederer bemint, dan eenige andere dieren de hunne. Zie hiervan Piërius Valeriaen.

[A] Voornamentlyk, indien zodanige onwetenheit ontſtaen was uit een eenzame opvoedinge en afgezondert leven: want eigentlyk, gaven zy door dit beelt te kennen een man, die nooit uit zyn vaderlant was gereiſt naer vreemde geweſten, naer Horus zeggen (1): hoedanig een zaek het verſtant voornamentlyk ſcherpt. Zie in 't brede aengaende de Zinnebeeldiſche betekeniſſe van de domheit des Ezels, Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 12. *cap.* 1. 7. & 8. en onze aenmerking A. over het twede beelt der *Domheit* 1. *d. bl.* 257. en D. over 't beelt *Gemeen Volk* 1. *d. bl.* 466.

(1) Hier. lib. 1. cap. 23.

[B] Horus gebruikt het woort Ὀνοκέφαλος, dat door ſommigen verkeerdelyk is opgevat als een byzonder ras van Ezels: en anderen hebben 't ook te eng vertaelt dat de ezelskop alleen, zonder op een menſch te ſtaen, door de Egiptenaren in dit geval wierde geſchildert; hoewel wy die vertaling behouden hebben over 't bovengemelde beelt *Domheit*. Maer 't is beter, zo als wy over 't beelt *Gemeen Volk* met Piërius hebben geſtelt, *een man met een ezelskop*; en indien men wel op de zaek let met den Heer de Pauw, zal men bevinden dat het ook noodzakelyk zo moet weſen: nademael de ezelskop alleen zo uitdrukkelyk geen onkundig menſch kan betekenen, als wel, wanneer hy op een menſchenromp ſtaet: want de romp betekent den menſch zelven, en de ezelskop zyn dom verſtant. Maer of die ezelskop juiſt naer de aerde is gekeert geweeſt, gelyk de Italiaen hier bepaelt, hoewel zulks wel waerſchynelyk is, zo weet ik egter het zelve met geen vaſt beſcheit. De reden ook, die hy van de Beeldenſpraek geeft, is nog in Horus, nog in Piërius, hoewel hy ze op deſzelfs naem zet, niet te vinden.

OORDEEL, BEQUAEMHEIT OM TE OORDEELEN.

EEn naekt en hoogbejaert Man, die op eenen regenboog zit, en een' winkelhaek, ry, paſſer en pasloot in de hant heeft.

Het oordeel is niet anders dan eene kennis, die door de overweging der behoorlyke maete, beide in de werkingen en in de dingen die uit het verſtant voortkomen, veroorzaekt wort: en vermits de gereetſchappen, die 't beelt in de hant houdt, door de kunſtenaers zyn uitgevonden om een gelyke kennis te hebben in de werken der *Geometrie* (Meetkunſt), zoo wort dan door de zelve niet onvoeglyk de overweging en ook de verkiezing uitgebeelt, die 't menſchlyk verſtant behoort te gebruiken, om allerleie dingen te mogen kennen, en 'er van te oordeelen; want hy oordeelt niet recht, die alle werken op eene en de zelve wyze wil afmeeten.

Den regenboog brengen wy hier te pas, omdat, gelyk de zelve uit de verſchyning van veele en verſcheide verwen, die door de kracht der zonneſtraelen daer te gelyk naer toe trekken, voortkomt; alzoo ook een ieder, die de trappen der menſchlyke handelingen, hoedanigh die ook zyn mogen, wil beklimmen, van node heeft, dat hy door veele ondervinding oordeel leere krygen, het welk uit de ondervindinge ſpruit [A].

[A] Zie het beelt *Ervareniſſe*; en aldaer aenmerking A. 1. *d. bl.* 402. Ondertuſſchen zie ik niet, dat die menigvuldige ondervindinge bequamelyk door de velerhande kleuren van den Regenboog kan worden uitgedrukt. Mag men zo zinnebeelden maken, dan valt 'er niet veel werks aen. Zo men de Egiptenaren wilde volgen, zoude men een muis moeten ſchilderen, en rondom de zelve enige broden kunnen ſtellen, aen een van welke zy knaegde: nademael deze Prieſters, *oordeel* en onderſcheidinge willende te kennen geven, een muis ſchilderden: omdat, zegt Horus (1), als 'er veele broden, en van verſcheide ſoorten liggen, de muis het beſte zal verkieſen, en daer aen knagen: zodat ook de bakkers dat broot voor het beſte houden, daer de muiſen aen geknaegt hebben. Het zelfde heeft plaets, voegt Piërius (2) 'er by, in de vrugten en voornamentlyk in de meloenen: dewyl de lekkerbekken die voor de beſte plegen te houden, daer de muiſen aen hebben beginnen te eten.

(1) Hierogl. l. 1. c. 50.

(2) Hierogl. lib. 13. cap. 32.

OORDEEL. [RECHTVAERDIGH] RECHTVAERDIGH GERECHT.

EEn ſtatigh Man met een lang kleet aen [A]. Hy heeft aen eene keten om zynen hals, een naergebootſt menſchehart hangen, waerin een beeltje der Waerheit [B] is geſneden.

Voorts

[A] Het welke ook ſtatigheit betekent, die een Regter vooral paſt.

[B] Diodorus noemt enkel een beeltje van koſtelyke ſteenen, en Elianus een beeltje van ſapphierſteen; en beide zeggen ze, dat dit beeltje den naem van *Waerheit* droeg, niet dat het beeltje der waerheit op een naergebootſt menſchenhart geſneden was.

Voorts ſtaet hy met gebogen hoofde en nedergeſlage oogen vaſtlyk op het gezeide hart ſtaerende [C]. Voor zyne voeten leggen eenige opengeſlage wetboeken [D].

Dit alles wil zeggen, dat een oprecht en volmaekt rechter vroom is, en om geene zaek ter werelt zyne oogen van de heilige wetten, nochte van de beſchouwing der zuivre en blanke waerheit afwendt.

was. Zie wat wy aentekenen over 't beelt *Gerechtigheit Aenm. G.* Horus Apollo zegt (1), dat de Egiptenaren, alsze een menſchen hart, aen den hals hangende, ſchilderden, daer door *den mont*, dat is de reden, *van een vroom en opregt man* verſtonden, of gelyk Piërius (2) het vertolkt, *de waerheit*; dat ten enen uitkomt: door dit menſchen hart nu, meent hy, dat verſtaen wort zodanig een bolletje, als de kinderen der Romeinſche Edelen van gout om den hals droegen, het welk hy met veele anderen gelooft de gedaente van een hart te hebben gehat (hoewel wederom anderen (3) zulks tegenſpreken, menende, dat 'er een hartje binnen in is beſloten geweeſt) en voor zo een hart of bolletje ziet hy dat ſieraet aen, het welke men outtyds binnen in de heerlyke graftombe van den Egiptiſchen Koning Simandius, gelyk Piërius hem noemt, of liever Oſymandis, hoedanig Marsham (4) zynen naem ſchryft, verbeelt vont om den hals van een Opperſten Rigter, op een der muren van dat graf uitgehouwen. Ondertuſſchen vat hy de bovengenoemde Egiptiſche beeldenſpraek op een andere plaets (5) op van een eigentlyk genoemt hart, en verklaert het ook voor de reden van een oprecht man, die, gelyk men zegt, zyn hart op de tong draegt, zonder dat hy iets melt van dat *bolletje* der kinderen. Nu kan men wel zien, waer onze Italiaen wederom te markt is geweeſt, en wat waere hy ons te koop veilt: namentlyk, vervalſchte en verbaſterde outheden. Maer wat nu dat *bolletje* belangt, behalven dat het niet zeker is, gelyk wy zo even hebben aengeroert, dat het zelve de gedaente van een menſchen hart hebbe gehad by de Romeinen, zo is het nog veel onzekerder, dat het beeltje der Waerheit om den hals van dien opperſten rigter in de bovengemelde graftombe, zo een bolletje zoude zyn geweeſt; of men moeſt de enkele giſſinge van Piërius willen geloven, die niets ter werelt tot zyn grondſteun heeft als alleen de bovengemelde beeldenſpraek van Horus: uit welke zodanig een gevolg geenſins kan worden getrokken: en allerminſt beweſen, dat 'er aen den hals van den Egiptiſchen Opperrigter (want daer na heeft dog de Italiaen zyn beelt opgemaekt) een menſchen hart zoude hebben gehangen, daer een beeltje der Waerheit in was geſneden.

(1) Hierogl. Lib. 2. c. 4.
(2) Hierog. Lib. 41. c. 4.
(3) Scherus de Torquibus, c. 5.
(4) Canone Chron. ad Seculum xv. p. 428.
(5) Hierogl. lib. 34. c. 1.

[C] Diodorus zegt, (6) dat de ogen van dien Opperrigter in 't bovengemelde graf, geſloten waren: voorts dat hy in 't midden was geplaetſt van nog dertig andere rigters, en dat 'er veele houte beelden ſtonden van menſchen die twiſtzaken hadden, op de rigters ziende. Van de geſloten ogen der Rigters zie onze bovengemelde Aenmerking G. over de *Geregtigheit*.

(6) Lib. 1. p. 31. c.

[D] Dat 'er by dat zelve beelt in de voornoemde Graftombe ook *zeer veele boeken* lagen; getuigt de zelfde Diodorus (7). Dat zullen 'er zekerlyk *agt* zyn geweeſt in getal: dewyl hy elders (8) van den opperrigter der Egiptenaren aldus ſpreekt: *Hy hadde met een goude keten aen zynen hals hangen een beeltje van koſtelyke ſteenen, het welke zy den naem gaven van Waerheit: en alle de wetten, in agt boeken beſchreven, lagen by de Rigters.*

(7) Ibid.
(8) Ibid. p. 48. b.

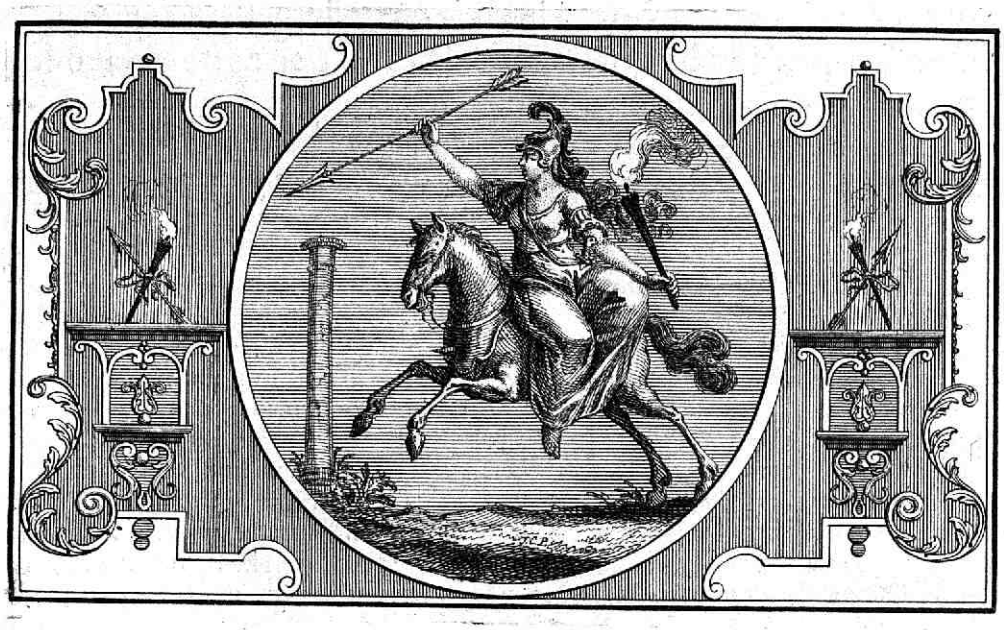

OORLOGH. KRYG.

DEze ſchriklyke zaek vertoont men in de geſtalte eener Vrouwe, toegeruſt met panſier, helm en zwaert. Haere vlechten zyn bloedigh, en zwieren in 't wilde, en haere handen zyn ook bebloet. Onder haer harnas heeft ze een root [A] onderkleet, tot uitbeelding van gramſchap en verwoetheit. Zy zit op een gewapend paert, en heeft in haer rechte hant eene ſpiets gereet om de zelve van haer te werpen. In haer ſlinke hant ziet men een brandende toorts, en eenen pilaer omtrent de beeltenis.

Zy

[A] Zie het twede beelt der Gramſchap 1. *D. bladz.* 550. De rode kleur kan ook het bloet te kennen geven, dat 'er in den oorlog wort geſtort. Zo weet men, dat de Romeinen, wanneer zy den vyant wilden ſlag leveren, op een piek boven uit des Veltheers tent een ſcharlaken onderkleet of ſtandaert ſtaken, hebbende die gewoonte ook by Grieken en andere plaets gehad (1). Namentlyk dit deden zy, op dat de Soldaten aen dat teken zouden zien, dat 'er bloed moeſt worden vergoten. Ook kan het rode onderkleet enige betrekking hebben op de gewoonte der Romeinen, (2) by welke de Veltheer, zich nu ter Stat uit zullende begeven na den oorlog, een ſcharlaken Krygsmantel aendede; niet alleenlyk om dat die kleur aenzienelyk is en ontzach verwekt, maer ook om op een ſinnebeeldiſche wyſe te verſtaen te geven, dat hy nu uittrok om bloet te vergieten: waerom ook Silius Italikus *Lib.* 4. *v.* 519. zo eenen krygsmantel *bloedig* noemt. By de Lacedemoniers beval de wet den krygsluiden rode klederen te gebruiken, dog om een andere reden: namentlyk, opdat (3) de vyanden, indien ze het bloet der gequetſten op derzelver klederen konden zien, daer door niet des te meer moets zouden ſcheppen. En zeker dit hadden ze beter gevat dan de Galleciers by Livius (4), die gewoon zynde in den ſtryt hunne lichamen te ontbloten, wanneer 'er nu verſcheidene gewont wierden, door het bloed, dat op hunne blanke lichamen zeer afſtak, zo deerlyk 'er begonnen uit te zien, dat hen zelfs de menigte der gequetſten daer door te groter ſcheen, en zy verſchrikt wierden, en de Romeinen des te heviger, om dat de overwinninge naby ſcheen, op hen aenvielen.

(1) Zie Lipſ. de Militia Roman. Lib. 4 Dial. 12
(2) Ibid Lib. 2. Dial. 12
(3) Val. Max. l. 2. c. 6 exemp. 2
(4) Lib. 38. c. 21

Zy wort als eene gewapende vrou [B], en op een ten ſtryde toegeruſt paert afgebeelt, welk laetſte geſchiedt in naervolging der oude Egiptenaeren [C]: en zoo zeit ook Virgyl in het III. boek van zynen Eneas, als die eerſt aen Italië belandde, volgens de verduitſching van zynen grooten naervolger Vondel [D],

Hier zagh ik 't eerſte merk en voorſpook op het lant,
Vier witte paerden, wyt van een, het gras affnyen.
Anchiſes riep terſtont: Uitheemſche landeryen,
Gy zegt ons oorlogh aen. men recht de paerden af
Ten oorloge, en dit dier ſchynt ons met oorlogsſtraf
Te dreigen.

Wat den pilaer omtrent het beelt aengaet, dien hebben wy daer geſtelt, omdat 'er voor Bellonaes tempel te Rome [E] een kolom ſtont, die de

[B] De reden hier van is van zelfs klaer. Maer de in 't wilt hangende en bloedige vlechten, als ook haer bebloede handen vergeet de Schryver te verklaren. De eerſte betekenen haere wilde en woeſte en bloetgierige gedachten (zie onze Aenmerkingen over de beelden der *Bekeering* en *Demping van quade Gedachten*) en het laetſte beduit haere bloedige werkingen: dewyl de handen beelden zyn der werkingen.

[C] Al wat onze Italiaen leeſt by Piërius, het zelve ſchryft hy toe aen de Egiptenaren: en nogtans zecht Piërius in de voorreden van zyn vierde boek, uit welks eerſte hoofdſtuk de Italiaen het paert hier heeft te pas gebracht, dat de Egiptenaren in hunne beeldenſpraek zeer weinig van het paert hebben gezegt, maer de Grieken, Latynen, en ook Hebreen, zeer veel. En hy geeft voor reden van het eerſte, dat de Egiptiſche Prieſters van het paert, als een onheilig beeſt, waerom het hen ook niet was geoorloft daer op te ryden, afkeerig waren: en in het twede hoofdſtuk zecht hy, dat de enigſte beeldenſpraek, die men van 't paert vind by Horus (1), is, dat zy Wespen willende te kennen geven een doot paert ſchilderden, omdat uit deszelfs kreng veele Wespen voortkomen. Hoe is onze Italiaen in de Beeldenſpraek geoeffent geweeſt! en hoe kan men ſtaet maken op het geene hy zecht, en zelfs ſtout ter neder ſtelt! Echter hebben de Egiptenaren de ſtrydbaerheit des paerts en deszelfs nuttigheit in den oorlog zeer wel begrepen: nademael Plutarchus ons, volgens de aenwyſing van Piërius, verhaelt, hoe dat ze vertelden, dat Horus na zyn doot was verſchenen aen Oſiris, en hem veele dingen hadde geleert: dat hem Oſiris onder andere hadde gevraegt, welk dier het nuttigſt was tot den Oorlog, en dat Horus hadde geantwoort, het Paert: en als Oſiris meende, dat de Leeuw daer beter toe was, zo hadde hem Horus onderrigt, dat de Leeuw wel bequaem was om te helpen, maer, als hy eenmael aen 't vlugten was gekomen, niet weer aen 't ſtaen konde worden gebragt: daer een braef krygsman ſomtyds wel eens genoodzaekt wierde te wyken, maer egter ook ſomtyds van zyn deynzen moeſt wederkeeren ten ſtryde, en den vyant aenvallen, en dat daerom het paert tot den Oorlog veel bequamer was. Die van Karthago, zo men Juſtinus (2) en Virgilius (3) geloven mag, hielden het paert ook voor een zinnebeelt van Strytbaerheit: want als zy de fondamenten van de muren hunner Stat delvende, den kop van een runt hadden gevonden, en het zelve wiert gehouden voor een voorteken, dat ze wel een vrugtbaer lant zouden hebben, maer altyt ſlaven van anderen zyn, hebben zy die plaets verlaten: en elders op nieuws gravende, en aldaer een paertskop vindende, zyn ze met het bouwen der Stat voortgegaen, vaſtſtellende, dat dit een teken was, dat de inwoonders dier Stat een ſtrytbaer volk zouden zyn.

(1) Hierog. lib. 2. c. 44.

(2) Lib. 18. c. 5.

(3) Æneid. lib. 1. v. 449.

[D] v. 537.

Quatuor hic primum omen equos in gramine vidi,
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchiſes, bellum o terra hoſpita portas:
Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur.

[E] Eigentlyk buiten Romen, en wel buiten de Karmentaelſche poort, in de Renbaen van Flaminius.

Romeinen de Krygszuil noemden, vermits, wanneer men beſloten had eenigen oorlogh aen te vangen, een Burgermeeſter, nadat hy Janus tempel [F] had geopent, by de gemelde zuil ging, en vandaer eene lans naer dien kant toeworp [G], daer der vyanden lant lagh, tegens welke men oorlogen zoude. Hierdoor verſtont men, dat de oorlogh nu opentlyk tegens

(1) Lib. 1. c. 2. (2) Lib. 1. c. 19.

[F] Dien Florus (1) en Livius (2) een *kenteken van vrede en oorlogh* noemen; waerom men denzelven hier by ons beelt in 't verſchiet zoude kunnen vertonen met opene deuren: zynde het een bekende zaek, dat deze tempel in vredenstyd geſloten was, en in tyden van oorlogh open ſtond: waerom wy ons hiermede niet ophouden. Alleenlyk weete de lezer, dat Romen in zulke geduurige oorlogen geweeſt is, dat die tempel van deszelfs ſtichtinge af tot aen de heerſchappy van Auguſtus (zynde een tyt van zeven hondert jaren) niet meer dan tweemael is geſloten geweeſt; en dat aen Auguſtus alleen het zelve driemael heeft mogen gebeuren, *Sueton. Aug. cap.* 22.

[G] Wie die lans geworpen hebbe, bepaelt Ovidius hier niet, en men zal miſſchien bezwaerlyk eenig out ſchryver vinden die zulks duidelyk doet. Veele bepalen het tot een der Burgermeeſters, gelyk hier ook onze Italiaen, die 'er nog die omſtandigheit byvoegt, dat hy 't deed na 't openen van den tempel van Janus. Vanwaer zy dat gehaelt hebben, weet ik niet. Niet dat my onbekent is, dat een der Burgermeeſteren de plechtigheit van het openen van Janus tempel verrichtte, wetende uit Servius over Virgilius *Æneid. lib.* 7. *v.* 614, dat zulks geſchiedde door dien der twee Burgermeeſteren, die eerſt was verkoren. Maer dit is my onbekent, dat na 't verrichten van die plechtigheit, de Burgermeeſter over ging tot die andere van het werpen der lans: hetwelk ook naaulyks te begrypen is, als men overweegt, dat die lans dikwyls heeft moeten geworpen worden ten tyde als de tempel reeds open ſtond, gelyk uit het bovengemelde gemaklyk is af te nemen, vallende de Romeinen telkens in nieuwe oorlogen eer de oude af waren, en eer de tempel van Janus had kunnen geſloten worden, die dan gevolglyk ook niet kon worden geopent: en echter wiert de voornoemde lans by 't aenkondigen van alle nieuwe oorlogen geworpen. Ik meen derhalve dat die plechtigheit is verricht, niet door een Burgermeeſter, maer door een ander. En voorwaer, indien wy de woorden van den gemelden Servius over een andere plaets van Virgilius (3) inzien, zoo ſchynt men liever te moeten geloven, dat deze lans door eenen van de Feciales (*vrederechters* zou men dezelve kunnen vertalen, gelyk de Grieken hen ἐιρηνοδίκας noemen (4), alzo zy alleen outtyts het recht hadden om te oordeelen of men met eenig volk den vrede moeſt houden of den oorlogh beginnen) is geworpen: ten ware men wilde geloven, dat het gezagh der Feciales allengskens vermindert, en derzelver bediening byna geheel weggeraekt zynde, deze plechtige gewoonte van het werpen der lans verricht zy door den Burgermeeſter, of wat voor ander Veltheer het ook mogt wezen, die den oorlogh was aenbevolen. Van deze Feciales dan zegt de voornoemde Servius, dat wanneer de Romeinen iemant den oorlogh wilden aenzeggen, de *Pater patratus*, dat is, de opperſte der Feciales, vertrok tot aen de grenzen der vyanden, en aldaer den oorlogh, nadat hy dertigh dagen te voren voldoening geëiſcht, doch niet gekregen had, met een harde ſtem verkondigde om deze of gene redenen, die hy 'er dan byvoegde, en daerop een lans wierp in het lant der vyanden, en dat alzoo de oorlogh wierde gerekent voor begonnen. Dat voorts ten tyde van Pirrhus, wanneer de Romeinen nu tegen een vyand over zee zouden oorlogen, en geen plaets konden vinden, daer ze deze plechtigheit van het aenkondigen des oorlogs konden verrichten, zy gemaekt hadden, dat ze eenen van het krygsvolk van Pirrhus gevangen kregen, en dat ze dien een plaets hadden doen kopen in de renbaen van Flaminius, opdat ze quanſuis op 's vyands grond het recht van het aenkondigen des oorlogs mogten vervullen: en dat eindelyk op die zelfde plaets voor den tempel van Bellona de krygszuil gewyt is. Uit deze woorden dan van Servius blykt, dat die plechtigheit van het aenkondigen des oorlogs eerſt geſchiede aen de grenzen der vyanden door de Feciales, en dat het zelve in 't geval van den oorlogh van Pirrhus niet kunnende geſchieden, is verricht in de renbaen van Flaminius; ongetwyffelt door de zelfde Feciales, die 't anders aen de grenzen van Pirrhus ryk zouden hebben gedaen; en dat 'er eindelyk op die zelfde plaets de oorlogszuil is opgericht, vanwaer die plechtigheit naderhant geſchiede, wederom, meen ik te mogen beſluiten, door de zelfde Feciales, die de aenkondiging des oorlogs altyt door

(3) Æneid. lib. 9. v. 53. (4) Dionif. Halic. Ant. Rom. l. 2. c. 97

het

gens den vyant verkondigt en uitgeroepen was. Ter oorzaeke van dit gebruik der Romeinen ſtaet deze beeltenis ter zyde van eenen pilaer gereet om eene ſpiets van zich heene te werpen; van welk ſchichtgooien ook Nazo in zyne Feeſtdagen gewagh maekt [H].

Met haere ſlinke hant zwaeit ze een brandende fakkel, omdat Silius Italikus de Krygsgodinne dusdanigh een fakkel toeſchryft in deze woorden [I]:

De fakkelſlingrende Belloon,
Wiens geele, loſſe en wilde hairen
Alom met bloet beſprengkelt waren,
Draeft, tuſſchen levenden en doôn,
Nu zelve in d' oorlogsorden heene
En weder.

het ſchieten van de lans hadden verricht: altoos my dunkt, dat 'er meer redenen zyn om dit te ſtellen, als om te zeggen; dat het de Burgermeeſter gedaen hebbe, zonder dat men eenig bewys daervan bybrengt, of aentoont, dat 'er veranderinge omtrent de perſonen, die dit werk deden, is gemaekt. Of nu die gene, die de lans wierp, het zelve deed na dien kant daer zyn 's vyands lant lagh, gelyk wel waerſchynlyk is, dan of hy ze enkelyk altyt zoo wierp, dat ze uit den tempel van Bellona ſcheen te komen, weet ik niet dat ik ergens by de Ouden hebbe gevonden. Daer wort getwyffelt of hy het deed, ſtaende by de zuil, of op dezelve; doch die twyffeling neemt Feſtus weg, als hy zegt (1), dat het geſchiedde *ſupra columellam*, hetwelk geen andere uitlegging kan lyden, als *boven op het pilaertje*: hetwelk te gemaklyker kon geſchieden, omdat het klein en laeg was, gelyk uit de woorden van Feſtus lichtlyk is af te nemen. Maer ook buiten dit alles is de lans by de Romeinen een zinnebeelt des oorlogs geweeſt. Zo verhaelt ons Gellius (2), dat Quintus Fabius, veltheer der Romeinen, aen die van Karthago hadde geſchreven, waer in ſtond, dat het Roomſche volk een lans en een vredeſtaf tot hen hadde gezonden, zynde twee tekenen van vrede en van oorlogh: zy zouden kiezen, welk van beide zy wilden: die zy verkozen, zouden zy rekenen alsof alleen was gezonden. De Karthagenienſen gaven tot antwoort, dat ze geen van beide verkoren, maer die ze medegebragt hadden, konden laten blyven, welk van beiden zy wilden; dien zy lieten blyven, zoude men rekenen voor gekozen. Markus Varro nu zegt, dat de vredeſtaf nog de lans niet zelfs waren gezonden, maer houtjes, beentjes, of iets diergelyks, daer een lans en vredeſtaf op geſneden ſtonden. Wat vorder belangt dat werpen van een lans in 's vyands land, by den eerſten aenvang des oorlogs, zulks is ook by anderen in gebruik geweeſt. Zie Demſterus ad *Roſini Antiq. Rom. Lib. III. cap.* 21. En dat ze aen brave krygsluiden by de Romeinen wiert geſchonken tot een belooning van hunne dapperheit, het zelve is reets aengetoont over 't eerſte beelt der *Edelheit, aenm. B. I. Deel, bl.* 308.

(1) In Bellona.

(2) Noct Attic. lib. 17. cap. 27.

[H] Lib. VI. v. 205.

Proſpicit a templo ſummum brevis area Circum.
Eſt ibi non parvæ parva columna notæ.
Hinc ſolet haſta manu, belli prænuncia, mitti;
In regem & gentes quum placet arma capi.

Dat is, naer de vertaling van Hoogvliet:

Van dezen tempel is een kleine plaets gebleven
Tot aen de renbaen, daer een zuiltje ſtaet verheven,
Wel klein, maer wiens gebruik is van een groot gewicht.
Men plagt van dien pilaer, door 't werpen van een ſchicht,
Een koning of een volk den oorlogh te verkonden,
Wanneer men 't bloedig zwaert had op de zy gebonden.

[I] Lib. V. v. 221.

Ipſa facem quatiens ac flavam ſanguine multo
Sparſa comam, mediis acies Bellona pererrat.

Te weten, voor het uitvinden der trompet was het een gebruik by de Ouden [K], dat ze, gereet ſtaende om ſlagh te leveren, eenigen met fakkelen voor de heirlegers lieten aentrekken; welke als die hunne fakkels opſtaken, en gins en weder ſlingerden, zoo begon men vervolgens malkanderen met de wapenen toe te varen en aen te vallen.

[K] Ik wenſchte dat onze ſchryver hadde aengewezen, waer hy zulks heeft gevonden. Ik weet wel dat ſommige volkeren wel eens met een ongewonen toeſtel in den ſtryt zyn verſchenen met fakkels, (zie Florus, *Lib. I. cap.* 12. en Livius *Lib. IV. cap.* 33. en *Lib. VII. cap.* 17.) maer dat geſchiedde om den vyant door die vreemde wapenen te eerder te verſchrikken en in wanorde te brengen; niet omdat ze geen trompetten hadden. En ik geloof, dat de fakkel aen Bellona om geen andere reden wort in de hant gegeven, als om de verwoeſtingen, die in den oorlogh voornamentlyk door 't vuur geſchieden, te verbeelden: gelyk haer Klaudianus (1) wapent met een zeiſſen, om daermede de vernielingen des zwaerts te kennen te geven, die in ons tegenwoordig beelt door het zwaert zelve worden afgeſchetſt. Daerenboven voegt Silius op de hier aengehaelde plaets haer ook een trompet toe: zoo nu de fakkel de zelfde betekenis had als de trompet, dan zoude ze by Silius anders geen gereetſchap hebben als om aen te moedigen, en in 't geheel geen geweer om te quetſen. Maer 't is, gelyk wy gezegt hebben; de fakkel geeft brantſtichtinge en verwoeſting met vuur in den oorlogh te kennen; eensdeels omdat, gelyk het eigentlyk genoemde vuur niets onverteert laet, alzoo ook het vuur des oorlogs alle dingen verſlint. (Zie nootwendigh onze aenmerking B over het eerſte beelt der *Laſtering*, 2 *Deel. bladz* 98). En ten anderen, omdat zy outtyds gewoon waren de huizen enz. met fakkels in den brand te ſteken. Zie Florus Lib. I. c. 13. §. 14. & c. 18. §. 10. Hoewel men ze ook dikwyls als een gereet en licht voor handen zynde geweer, den ſoldaten vint gegeven. Zie Lipſius *Poliorc. Lib.* 4. *Dial.* 4. Om beide deze redenen nu, worden ze door Virgilius in oproer aen het woedende graeu toegeſchreven, *Æneid. lib. I. v.* 152.

Ac veluti in magno populo, &c.

Dat is, naer Vondels vertaling:

En eveneens gelyk, daer 't volk raekt op de been
Met grooten toeloop, en het woeſte graeuw aen't hollen,
Men branthout, ſteen en puin ziet wentelen en rollen,
En vliegen; een geweer, waer meê de razerny
Haer bende wapent, enz.

(1) Eutrop. 2. v. 244.

Eigentlyk ſtaet 'er *fakkels*, daer Vondel *branthout* heeft; dogh fakkels is, om de bovengezeide reden, beter. Of men moeſt liever willen zeggen, *brandende houten*; dat het zelfde zal zyn als fakkels: dewyl de fakkels der Ouden niets anders waren, als houten die men hakte van bomen die harsachtigh waren, en daerdoor de vlam konden houden; om hetwelk beter te bevorderen, men dezelve aen de zyden veeltyts zodanig inkliefde, dat de ſpaenderen daer van afſtekende, haer eenigſins de gedaente deden hebben van een koornair; waerom men zulk klieven noemde *inſpicare*, komende van het woort *ſpica*, dat een koornair betekent. Zie Tan. Faber, Marq. Gudius en andere Geleerden over *Phædrus lib. I. Fab.* 28. Ook Statius *Thebaid. lib. III. v.* 142. Seneca *Med. v.* 111. Ovidius *Metam. lib. VII. v.* 259. en Servius over Virgilius, *Geor. lib. I. v.* 292.

OORLOGH.

EEne gewapende Vrou, die een ſpecht op haeren helmkam voert. In de rechte hant heeft ze een bloot zwaert, en in de ſlinke eenen ſchilt [A], in wiens midden een wolfskop geſchildert is.

[A] De beeldenſpraek is ten deele Egiptiſch: alzoo de Egiptenaren, een ſlagorde, ten ſtryde vaerdigh, willende afbeelden, twee handen ſchilderden, (zie Horus Apollo *Hierogl. lib. II. cap.* 5). waervan de eene een ſchilt, en de andere een boog vaſthielt.

Nament-

Namentlyk door het ſchilt worden de wapenen verbeelt, die men gebruikt tot verdediging; en door den boogh die gene, welke ſtrekken tot beſchadiging der vyanden. Hier vinden wy in plaets van den boogh, het zwaert geſtelt, hetwelke van 't zelfde gebruik zynde in den oorlogh, ook tot het zelfde gebruik kan dienen in de beeldenſpraek. De ſpecht (Pers had hier qualyk *exter, pica;* voor *ſpecht, pico)* is door onzen ſchryver op de helmkam geplaetſt, en de wolfskop op het ſchilt gemaelt, omdat de ſpecht de vogel, en de wolf het dier is van Mars, den god des krygs: waerom de fabeleuze hiſtorie ook zegt, dat Romulus en Remus, Mars zoonen, zyn in 't leven behouden en gevoedt door een ſpecht en wolvin. Zie Ovidius *Faſt. lib. III. v.* 37. & 53. en Plutarchus *in Vita Romuli, cap.* 5.

ANDERS.

MEn kan den oorlogh ook gevoeglyk verbeelden als eene Vrou die een ſchriklyk gezigt heeft, en een vlammende fakkel in de hant; ſchynende zy voort te gaen. Laet by haer veel gouts, zilvers, en edel geſteente zeer verſtrooit op de aerde leggen; waeronder ook een gebroken beelt van Pluto, den godt der rykdommen.

Dit zal vertoonen, dat de Kryg alle rykdommen verſtroit, verwoeſt en verſlint [A], niet alleen daer hy gevoert wort, maer ook daer hy ſlechts zyne doortogten doet.

[A] Zie onze aenmerking K over het tweede beelt hier voor. De reſt in dit beelt heeft geene opheldering nodig.

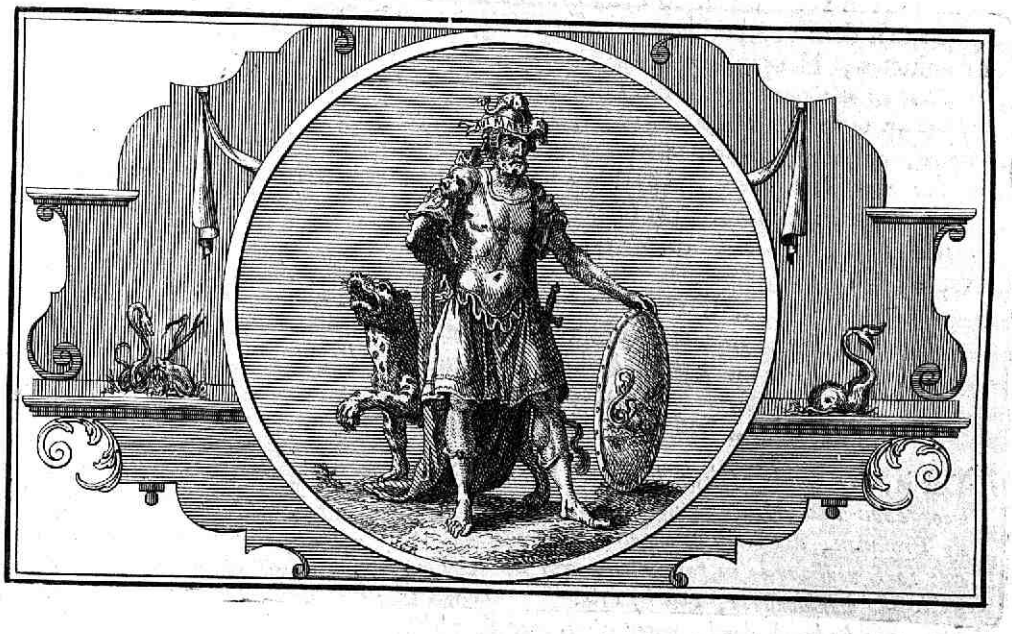

OORLOGSTREK. KRYGSLIST.

GIov. Zaratino Kaſtellini heeft hiervan dit beelt opgeſtelt: Een gewapend Man, op wiens helm deze ſpreuk ſtaet:

AUT MARTE AUT ARTE, dat is, *Of door Liſt of door Gewelt.* Hy heeft een rapier op de ſlinke zyde, en aen den ſlinker arm eenen ſchilt, op welken een kikvorſch gemaelt is, die een riet overdwers in den bek heeft, en tegens eene waterſlang over zit, die toeleit om den kikker op te ſlokken. Het gezeide Mansbeelt zet de rechte hant op een zeer moedige wys in de zyde; en nevens het zelve ſtaet een luipert die zynen kop by-ſter vreeslyk opſteekt. Het beelt draegt eenen dolfyn op den helm.

Van deze verbeelding zou Alexander de Groote geweldigh weinigh gehouden hebben, naerdien hy een zeer groot vyant der oorlogstreken was, gelyk hy deswege, wanneer Parmenio hem riedt zynen vyanden op 't onvoorzienſte by nacht te overrompelen, den zelven antwoordde [A], *dat het ſchandelyk was de zege te ſtelen, en dat het Alexander voegde voor de*

[A] Maer dit antwoordde hy niet zoo zeer omdat hy de krygsliſten ongeoorloft achtte, als wel uit een zekere edelmoedigheit, en vertrouwen op zyn eige dapperheit. Laet ons in dit ſtuk horen de gedachten van dat voorname ſieraet van ons vaderlant, Hugo de Groot, die dezen naem, indien hy hem van zyne voorouders niet was nagelaten, waerdigh was geweeſt door zyne menigvuldige bequaemheden en verdienſten teffens met de daer door verkregene onſterflykheit, allereerſt te ontfangen. Deze dan ſpreekt in zyn wel doorwrocht werk, aengaende *het Recht des Oorlogs en der Vreede*, op deze wyze (1): „Wy weten ook, dat 'er ſommige ſoorten van bedriegeryen, die „wy gezegt hebben dat natuurlyker wyze geoorlooft zyn, door ſommige volkeren of „menſchen zyn verworpen: maer zulks is niet geſchiet uit eene verbeelding van on-„rechtvaerdigheit, maer uit een zekere uitmuntende grootheit van moedt; ſomtyds „ook uit een vertrouwen op zyne krachten. En wat verder beveſtigt hy dit zyn zeggen met deze voorbeelden: „Zoodanig is, (vaert hy voort) by Sofokles in zynen „Filoktetes; Neoptolemus, ὑπερβάλλων ἁπλότητι καὶ εὐγενίᾳ, *uitmuntende in eenvoudigheit en edelmoedigheit*, die Ulifles, wanneer dezelve hem tot liſten aenmoedigt, „aldus antwoort: (Philoctet. v. 85. & ſeqq.) *Die dingen, Ulifſes, die ik met ſmerte „hoore, zoude ik nog veel meer haten om met myne daden te volbrengen: Want indien „nochte myn aert ſtrekt om bedriegeryen te plegen, nochte die van mynen vader, gelyk „men verhaelt, voormaels zoodanig geweeſt is; zoo ben ik bereit om met enkel gewelt, „niet met liſt, roof te halen.* Horatius zegt van Achilles, Carm. Lib. IV. Od. 6. „vs. 13.

„Ille non incluſus equo, Minervæ
„Sacra mentito, male feriatos
„Troas, & lætam Priami Choreis
„Falleret aulam.
„Sed palam captis gravis, &c.

„Dat is, *Hy zoude zigh in het paert dat de Grieken gemaekt hadden, onder een valſch „voorgeven van Minerva door 't zelve te verzoenen, niet hebben laten opſluiten, noch „de Trojanen, die tot hun ongeluk de krygszorg lieten varen, en het hof van Priamus, „dat zigh verheugde in reidanſen, door bedrogh verraſt. Maer hun met openbaer gewelt „hebbende vermeeſtert, zou hy* enz. Alwaer de oude uitlegger zegt, dat *Achilles „niet met bedrogh deed, maer altyt voor de vuiſt, uit een betrouwen op zyne dapperheit, „vogt.* Merk die woorden, *uit een vertrouwen op zyne dapperheit*: hetwelk zeer wel overeenkomt met dat gene, dat wy in 't begin van deze paragraef zeiden. Euripides zegt ook in zynen Rheſus, v. 510, 511, *Een edelmoedigh man kan niet van zigh „verkrygen, zynen vyant door liſt te dooden.* Alzo zeide Alexander (2), dat hy de overwinning niet wilde ſteelen. En Polibius (3) verhaelt, dat de Acheërs een afkeer „hadden van allerlei bedrogh tegen de vyanden, om reden dat zy zodanige overwin-

(1) Lib. 3. cap. 1. §. 20.

(2) Plut. Alexan. p. 683.

(3) Lib. 13. c. 1.

„ning

de vuiſt, en zonder krygsliſt, te winnen. Dit verhaelt Arrianus. Maer wy hebben, zonder ons aen deze hoogmoedige tael [B] te ſtooten, (gemerkt Alexander al te voorbarigh in zyne bedryven was [C]; gemeenlyk meer reukloosheit en ſtoutheit, hoewel die doorgaens gelukkigh uitvielen, dan kracht van dapperheit, die altyt met voorzigtigheit en goeden raedt ſamengevoegt is, gebruikende) deze beeltenis hier onbeſchroomt willen ten toon voeren; als zynde de krygsliſt eene zaek die eenen Veltheere niet alleen nut en dienſtigh, maer dikwyls ook noodzaeklyk is: want het is zyn poſt, niet zoo zeer den vyant door gewelt en ſtoutheit te verwinnen, als wel in den voorvallenden noodt, ter behoudeniſſe des Vaderlants en zyner eige heirkracht, door kloeken raedt en verſtant (en daerin beſtaen de krygstreken)

„ ning eerſt voor beſtendigh hielden, dewelke (om zyne mening met de woorden van
„ Klaudianus (1) uit te drukken)

„ . . . . . confeſſos animo quoque ſubjugat hoſtes.

Dat is, *de vyanden zodanigh onderbrengt, dat ze ook door 't verliezen van hunnen moedt bekennen overwonnen te zyn.* „ Zodanig zyn de Romeinen geweeſt, byna tot het ein-
„ de van den tweden oorlogh tegen die van Karthago. Elianus ſpreekt 'er aldus van
„ (2): ἅπασι Ρωμαίοις ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ ἐ μὴν διὰ τέχνης καὶ ἐπιβελῆς καταγωνίσασθαι τὰς
„ ἐχθρὰς, dat is, *den Romeinen is 't eigen dapper te zyn, en niet door liſt of loosheit hunne*
„ *vyanden te overwinnen.* Weshalven wanneer Perzeus (3) de koning der Macedoni-
„ ers, bedrogen was door hoop van vrede, zo zeiden de ouden in den Raed, dat zy
„ daerin de gewone praktyk der Romeinen niet ontdekten: dat hunne voorouders de
„ oorlogen nooit zo gevoert hadden, dat ze roemden 't meer gewonnen te hebben door
„ liſt dan door dapperheit; door geene Karthaginienſiſche ſchalkheden, noch Griek-
„ ſche loosheit, by welke het voor roemruchtiger wierd gehouden den vyand te be-
„ driegen dan door dapperheit te overwinnen. Ook voegden zy 'er dit by, *dat men*
„ *ſomtyts wel voor het tegenwoordige meer vorderde door liſt, dan door manhaftigheit,*
„ *maer dat het hart van die geene eerſt overwonnen wierde, die de bekentenis wierd af-*
„ *geperſt dat hy nochte door liſt, nochte by geval, maer nadat men zyne krachten onder-*
„ *ling van naby tegens malkander had aengevoert, in een rechtvaerdigen en eerlyken oorlog was*
„ *overwonnen.* Ook lezen wy by Tacitus (4), van later tyden, *dat de Romeinen gewoon*
„ *waren zich niet met bedrogh nochte heimelyk, maer voor de vuiſt en gewapender hant*
„ *aen hunne vyanden te wreken.* Zodanig waren ook de Tibarenen (5), die zelfs tyd
„ en plaets van 't gevecht ſtelden: hetwelk Mardonius ook van de Grieken van zynen
„ tyt verhaelt by Herodotus, *Lib. VII. cap.* 9.

(1) In 6 Conſ. Honor. vs. 248.

(2) Var. Hiſt. 12.

(3) Liv. 42. 147.

(4) Annal. 2. cap. 88.

(5) Scholiaſtes ad Apollonii Rhod. Lib. II.

[B] De Groot heeft het zoo even, niet aen zyne hoogmoedigheit, maer edelmoedigen inborſt toegeſchreven. Wat 'er zyne veltheeren van oordeelden, verhaelt ons Plutarchus, *in Alexand. cap. 57. Sommigen ſcheen het toe, dat hy met de tael van een losſen jongelingh ganſch ongerymt in zoo een groot gevaer* (het was toen dat groote en laetſte gevegt tegen dat machtige leger van Darius aenſtaende was by Gaugamela) *boertte: en ſommige waren van gevoelen, dat hy en voor het togenwoordige wel bedaert was van zinnen, en voor het toekomende een zeer goet overleg maekte; willende aen Darius geene gelegenheit overlaten, dat hy wederom overwonnen zynde, den oorlogh van nieuws zoude hervatten, deze nederlaegh aen den nacht en de duiſternis, gelyk de vorige aen de bergen, engtens, en aen de zee, wytende. Want dat Darius, een koning van zoo een groote heerſchappy en zoo veele landen, niet door gebrek aen wapenen of aen volk, den oorlogh zoude ſtaken, maer dan, als hy in een opentlyken veltſlagh en door dapperheit overwonnen zynde, en moetende bekennen, dat hy moeſte onder doen, zyn moedt en zyne hoop zoude hebben verloren.*

[C] Dat is den goeden naem van Alexander onverdient een vlak aengewreven. Die zyne Hiſtorie weet, weet ook, dat hy in zyne zaken niet te voorbarigh, maer wel overal raſch by geweeſt is, en den gelukkigen uitſlag van zyne ondernemingen meeſt aen zyne ſnelheit heeft te danken gehad, gelyk ook naderhant Julius Cezar. Vraeg hem zelf, hoe hy in zoo eenen korten tyt zulke groote zaken heeft kunnen uitvoeren? en hy zal u antwoorden, by Plutarchus, meen ik *door niets uit te ſtellen.* Zie Klaudius Minos over Alciatus, *Embl.* 3.

treken) te overwinnen [D]. Zoo is dan, zeggen we, een oorlogstrek niets anders dan eene dappere krygsdaet, die meer met raedt en overleg dan met magt en gewelt wort uitgevoert. *Want dit is dapperheit, wanneer iemant zynen vyant in den ſtryt met magt en ſterkheit overwint: maer dit is kloeke raedt, als iemant buiten den ſtryt de overwinning van zyne vyanden wegdraegt door goet beleit en liſt*, zegt Poliænus (1), een deftigh Griekſch Schryver, die ten tyde der Keizeren Antoninus en Verus leefde; en hy voegt 'er by, dat het de eerſte en voornaemſte wysheit van treflyke veltheeren is, de overwinning zonder gevaer te behalen: doch dat het ook zeer goet is in den ſtryt te overleggen en uit te vinden, hoe men door beleit, eer de ſlagh ten einde is, de overwinning zal wechdragen. Dien raedt ſchynt Homerus, gelyk Poliænus (2) verder opmerkt, ook te geven, dewyl hy zoo dikwyls zegt, ἢ δόλῳ, ἢε βίηφι, dat is, *of met liſt, of met gewelt*, 't welk ook de woorden zyn, die wy by den helm des beelts gevoegt hebben. Maro ſchynt mede op die ſpreuk van Homerus te hebben geoogt, daer hy in het tweede boek van zynen Eneas, volgens Vondels overzetting, zeit [E],

Dat gaf Chorebus moedt, toen hy hen overmogt.
Hy ſprak braveerende, op die zege dapper gaende:
O ſpitsbroêrs, volgt den wegh, dien't avontuur ons baende:
Verandert flux van ſchilt: ſchiet Griekſche wapens aen.
't Zy liſt, of vromigheit, en mannelyk beſtaen;
Wat ſchaet het, hoe men hier den vyant demp ten leſte?

Over deze plaets van Virgilius tekent des zelven Uitlegger met ronde woorden aen [F], *dat het tegenwoordige gevaer, alsook het voorbeelt, 't geen ze aen de Grieken zagen, den Trojanen diende te leeren, dat het geen ſchande was, den vyant met liſt en laegen te overweldigen.* Ja dat is niet alleen geen ſchande, maer ten hoogſten prysbaer; gemerkt het verſtant en een ſnedigh overleg

(1) Proœmio Operis.

(2) Ibid.

[D] De overwinning is het eenigſte dat door den oorlogh wort gezogt: en dewyl die overwinning zonder tegenſpraek de beſte is, die men met het minſte gevaer en de minſte bloedſtorting der zynen verkrygt, hetwelk beide door de krygsliſten wort te wege gebragt; zo is het zeker, dat de krygsliſten geoorloft en zelfs te pryzen zyn, indien ze maer zodanig zyn, dat ze tegen eenen gegeven eedt, plechtige belofte, of de goede trouwe niet ſtryden: hoedanig die krygsliſten waren, waermede Zopyrus (3) de ſtad Babel voor Darius, en Sextus Tarquinius (4) de ſtad Gabii voor zynen vader Tarquinius Superbus, hebben gewonnen: waervan de voorgenoemde De Groot handelt in zyn bovengemeld werk, *de Jure Belli ac Pacis, Lib. III. cap.* 24. §. 2.

(3) Juſt. Lib. I. cap. 10. §. 15.

(4) LiviusLib. I. c. 53. & 54.

[E] V. 386.

Atque hic ſucceſſu exſultans animiſque Chorœbus,
O ſocii, qua prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur:
Mutemus clypeos, Danaümque inſignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?

[F] Dit wort hier zeer qualyk bygebragt ter beveſtiginge dat de krygsliſten geoorloft zyn, dewyl deze woorden het tegendeel leeren: want wel ingezien zynde, zal het blyken, dat zy het tegendeel te kennen geven, en alleenlyk de tegenwoordige krygsliſt om twee redenen ontſchuldigen, namentlyk de grootheit van 't gevaer, en 't voorbeelt hunner vyanden: alsof'er gezegt wiert, deze krygsliſt zoude moeten gehouden worden voor ſchandelyk, indien ze niet daerom konde worden verontſchuldigt, dat de grootheit van 't gevaer hen nootzaekte dit ongeoorloofde middel te gebruiken, en dat zy in allen gevalle gelyk met gelyk mogten vergelden, ziende dat zy door de krygsliſt der Grieken zoo deerlyk waren verraſt.

overleg boven de ſterkheit te ſchatten zyn, en een wyslyk beleidde oorlogstrek, de groote menigte der krygsluiden in goede uitwerkſels overtreft. Euripides komt hiermede omtrent overeen, zeggende in zyne Antiope [G], *een raedſlagh, wyslyk aengegaen, overwint groote benden, maer de onbedachtheit met een grooten hoop volks, is een groot quaet.* En in zynen Eolus laet hy zich aldus hooren: *De magt des mans is wel klein; maer zyn overleg is groot. Ik vrees minder voor een grof, ſterk en onervaren man, dan voor een zwak man, die loos is.* Men zie Stobæus, by wien veele ſpreuken tot voordeel der oorlogstreken te vinden zyn. Lizander keurde ook de krygsliſt voor goet; want als hem verweten wiert, dat hy veele dingen met loosheit en bedrogh uitvoerde, gaf hy 'er dit antwoort op, *dat wanneer de Leeuwehuit niet helpen kon, men dan het Voſſevel moſt aentrekken* [H], waermede hy zeggen wilde, dat men krygstreken gebruiken moſt, daer de magt te kort ſchoot. Poliænus verhaelt, dat de eerſte der Grieken, die zich met oorlogstreken beholp [I], Sizifus, de zoon van Eolus, was. Voor den tweeden oefenaer der zelve [K] ſtelt hy Autolikus,

[G] Welk Treurſpel, gelyk ook het volgende Eolus, met vele andere van Euripides al lang verloren zyn. Deze ſtukken zyn ons bewaert door Stobeüs. By deze plaetſen van den Griekſchen Dichter voeg dit aenmerkelyk zeggen van Uliſſes tegen Ajax by Ovidius, *Metam. Lib. XIII. v.* 360.

Quippe manu fortes (me ſunt tibi Marte ſecundi)
Conſiliis ceſſere meis &c.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Gy ziet de kloeken, die in oorlogh u niet wyken,
Voor myn raetſlagen gaerne en ongeweigert ſtryken.
In ſtorm en veltſlagh geldt uw moedt en dapperheit;
Maer uw verſtant behoeft ons brein en kloek beleit.
Gy zyt een Krygsman, maer geen raetsman: ik voorzichtig,
Ontrade, reukeloos, wat zwaer is en gewichtig,
Te wagen zonder noot. Gy weet den vyant aen
Te grypen: Atreus zoon komt zich met my beraên,
Wanneer men vechten zal. Gy vecht om t' overwinnen
Met uwen arm; maer ik met overleg en zinnen.
Gelyk de ſtuurman den matroos te boven gaet,
De veltheer grooter is dan een gemeen ſoldaet;
Zoo verre ga ik u door myn verſtant te boven.
Verſtant regeert de hant: het meeſt is meeſt te loven:
Hier komt het al op aen.

[H] Zie onze aenmerking A. over 't beelt Argliſtigheit, *I. Deel, bladz. 75.*

[I] Poliënus zegt enkelyk, *met bedrog en liſt*, en daerdoor is hy (Sizifus) berucht in de fabelen. Van zyne oorlogstreken is my niets bekent.

[K] Dit zegt Poliënus wederom niet; maer wel, dat hy eên bedrieger en dief geweeſt zy: en daerin heeft hy zeer uitgemunt, hebbende die kunſten van zyn vader meeſterlyk geleert. Hoor eens, wat een heerlyk getuigenis Ovidius hem geeft, *Met. Lib. XI. vs.* 311.

Ut ſua maturus complevit tempora venter,
Alipedis de ſtirpe Dei verſuta propago
Naſcitur Autolycus, furtum ingenioſus ad omne:
Qui facere aſſuerat, patriæ non degener artis,
Candida de nigris, & de candentibus atra.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Toen nu de zwangere na d' uur
Des arbeits baerde, quam Autolikus in 't leven;
Een ſchalke vrucht des godts, van outs gewoon te zweven

kus, Merkurius zoon; voor den derden Proteus [L]; en als een vierde voegt hy 'er Uliſſes by, dien Homerus dikwyls de *liſtige* en *looze* heet, gelyk hy dien Helt zelf ook aldus doet ſpreken [M]:

Ik ben Laërtes zoon Uliſſes, die door loosheit
Van allerleie ſoort, ben overal bekent,
En met myn' lof bereik des hemels blaeuwe tent.

De

Op zyne hielpen. Dees was afgerecht en loos
Op alle dievery, en wiſt, zoo ſnoot als boos,
Gelyk zyn vader, oog en ooren zagt te ſmeeren,
En kon het wit in zwart, en zwart in wit verkeeren.

(1) Chil. 8 Hiſt. 202. Had hy iemant een koſtelyk paert ontfutzelt, zo wiſt hy, verhaelt Tzetzes (1), hem een ezel die van de ſchurft was opgevreten, wederom in de plaets te geven, zonder dat het de man eens merkte. Had hy aen een tweden een zeer ſchoone bruit ontſchaekt, hy gaf hem een oude rimpelige en tandeloze bes in de plaets, die den anderen niet min ſchoon toeſcheen, als zyn rechte lietje dat hy verloren hadde. Dat is eerſt kunſt! Evenwel kon hy den zoo even genoemden Sizifus niet bedriegen. Want hebbende dezen eenige runderen ontſtolen, en zoo verandert dat ze onkenbaer waren geworden, brandde Sizifus, dit merkende, zynen naem met een letter onder tegen de klaeuwen van zyn rundvee: waervan hem wederom een gedeelte ontſtolen zynde, en op gelyke wyze verandert, behalven onder de klaeuwen, daer Autolikus geen nadenken op hadde gehad, zoo bragt dit de dievery uit, en Sizifus kreeg zyn vee weder. Dat was regt diefje voor diefjes deur! Luiden van eenerlei hanteering verſtonden malkander lichtelyk, en Autolikus oordeelende, dat hy zyn dochter, Antiklea genaemt, niet beter kon beſteden dan aen zoo een gaeu man, gaf ze hem ten huwelyk. Uit dit paer volks quam een dochter te voorſchyn, ook Antiklea geheten, en deze was de moeder van Uliſſes. En wie behoeft nu te vragen, waer Uliſſes zyne kunſtjes geleert heeft? Zie *Hygin. Fab.* 101, en *Natalis Komes, Mythol. lib. VI. cap.* 17. Andere nochtans zeggen, dat Antiklea, de moeder van Uliſſes, is geweeſt, niet de dochters dochter van Autolikus, maer de dochter zelve: en dat zoo zynde, zoude hem Sizifus niet raken, en hy zyne loosheit van zyn grootvader Autolikus alleen hebben overgeërft. Belangende dat inbranden van den naem in de klaeuwen der runderen, zulks verhaelt Poliënus (2) eenigsſins anders: namentlyk dat Sizifus loode platen onder de klaeuwen der runderen hadde gelegt, en dat daer op ſtont, *Autolikus heeft ze geſtolen*, enz.

(2) Lib. 6. c. 52.

[L] Zaratino! Zaratino! wat ſpreekt gy hier orakels! Wiſt gy niet, dat de fabelen Proteus een natuurlyken god maken, en gevolglyk ouder dan Sizifus en Autolikus? ja dat Orfeus (3) hem noemt den ſchepper van de eerſte beginſelen der ganſche natuur? Hoe ſtelt hem Poliënus dan voor den derden onder de Grieken, die de krygstreken heeft geoeffent? Hy noemt hem wel op de derde plaets, maer zegt daerom niet, dat hy na die twee anderen heeft geleeft. *De eerſte* (zoo zyn zyne woorden) *die* enz. *is geweeſt Sizifus, - - - De tweede* enz. *Autolikus, - - - En ik geloof ook, dat Proteus, die gewoon was zich zelven te veranderen in alle ſoorten van dieren en boomen, noit dier of boom is geworden: maer de veranderingen van zyne liſtigheden heeft Homerus tot een fabel gemaekt, omdat hy door zyn bedrogh konde overwinnen wien hy wilde.* Dus toont dan Polyënus alleenlyk zyne gedachten aen wegens den oorſprong der fabel: gelyk 'er nogh vele andere zyn verzonnen en voortgebragt, te vinden by Natalis Komes *Mythol. lib. VIII. cap.* 8. die wy hier niet kunnen inlaſſen. Hoewel nu Poliënus in die uitlegging Proteus aenmerkt als een menſch, gelyk hy zekerlyk zal geweeſt zyn, zoo moet men nochtans zynen leeftyt, daer men nergens in de hiſtorien iets van vint, niet lager ſtellen dan dien van Sizifus: maer hoe veel te ouder godt hem de fabeldichters maken, van des te ouder tyd moet men hem rekenen. Maer wat nu de outheit der eigentlyk genoemde en hiſtoriſche krygsliſten belangt, tot den eerſten vinder daervan ſtelt ons Poliënus (4) zelf Pan, den veltheer van Bacchus. Zo dat men zich met reden kan verwonderen, hoe Zaratino hier zo miſſelyk heeft kunnen ſchryven uit Poliënus, tegen Poliënus zelven.

(3) Apud Nat. Comitem Myth. Lib. 8. cap. 8.

(4) Strat. lib. 1. c. 2.

[M] Odyſſ. lib. 9. v. 19.

Εἰμὶ Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν
Ἀνθρώποισι μέλω, καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει.

De Veltoverſte der Karthageren Hannibal was ook een liſtigh krygsman, en zeer geeſtigh in het uitvinden van oorlogstreken, gelyk Emilius Probus [N] in zyn Leven getuigt: want als hy zich tegens zynen vyant te zwak van kracht bevont, vocht hy met vernuft en loosheit; en wie zal zeggen dat zulx niet loflyk was [O]? Maer om tot de verklaring van het

[N] Of liever Kornelius Nepos: want hoewel de bekende *Levens der Doorluchtige Veldoverſtens* door dezen op den naem van *Æmilius Probus*, door genen op dien van *Kornelius Nepos* geſtelt worden, zo zyn nogtans de meeſte Geleerden en ook redenen voor de laetſten. De woorden, daer onze Schryver hier op oogt, zyn (1): *Superabatur navium multitudine: dolo erat pugnandum, quum par non eſſet armis.*

[O] Dit geding aengaende de loflykheyt der krygsliſten, en of ze geoorlooft zyn, zullen wy, behalven 't gene Zaratino hier gezegt heeft, en wy ook boven uit de Groot hebben bygebragt, met de woorden van dien zelven voortreffelyken ſchryver afhandelen en beſluiten. Hy ſpreekt dan aldus (2): „ Gewelt en verſchrikkinge „ zyn voornamentlyk eigen aen de oorlogen: of men ook liſten mag gebruiken, „ zulks lyt onderzoek. Want wat Homerus belangt, dezelve zegt, dat men den „ vyant moet nadeel toebrengen

„ (3) Ἢ δόλῳ ἠὲ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν.

„ dat is:

„ *Het zy met liſt of met gewelt*
„ *Of heimlyk of in 't open velt.*

„ En 't zeggen van Pindarus is (*Iſthmiac.* 4. 82.)

„ . . . . χρὴ δὲ πᾶν ἔρ —
„ δοντ' ἀμαυρῶσαι τὸν ἐχθρόν.

„ dat is: *men moet alles doen om den vyant te verdelgen.* By Virgilius wort ook dat zeggen,

„ . . . . . dolus an virtus, quis in hoſte requirat?

„ dat is; *of men liſt of dapperheit gebruike, wie zal in een vyant daerop zien*; gevolgt „ zelfs door

„ . . . . . Ripheus juſtiſſimus unus
„ Qui fuit in Teucris & ſervantiſſimus æqui.

„ dat is,

„ . . . *Rifeus, onbevlekt van wandel, die een leſſe*
„ *Van recht en billykheit alleen in Troje ſtrekt.*

„ En van Solon, zeer beroemt door zyne wysheit, leeſt men (4), dat hy dat zelve „ heeft naergevolgt. Silius, ſprekende van de daden van Fabius Maximus, zegt (5):

„ Exin virtuti placuit dolus.

„ dat is, *vervolgens behaegde het dien dapperen helt liſt te gebruiken.* By Homerus is „ Uliſſes, die aldaer een voorbeelt is van een wys man, overal vol van argliſtighe- „ den tegen den vyant: waeruit Lucianus (6) een regel trekt, dat ze pryſens waer- „ dig zyn, die den vyant bedriegen. Xenofon (7) ſtelt, dat 'er in den oorlog niets „ nuttiger is, dan liſt; en Braſidas zegt by Thucidides, (8) dat de krygsliſten voor- „ namentlyk lof aenbrengen: en Ageſilaus by Plutarchus, (9) dat het recht en geoor- „ looft is de vyanden te bedriegen: en Polibius (10), dat men die dingen, die in den „ oorlog geſchieden door kragt van wapenen, moet agten te zyn van minder belang, „ als die men, goede gelegenheit waernemende en zig van krygsliſt bedienende, uit- „ voert: en uit hem voert Silius, Korvinus aldus ſprekende in: (11)

„ Bellandum eſt aſtu: levior laus in duce dextra.

„ dat is, *men moet met liſt oorlogen: de kragten verdienen in een Veldoverſten zo een „ groten lof niet.* En Plutarchus (12) tekent aen, dat die ſtrenge Lacedomeniers zelfs „ van dit gevoelen zyn geweeſt, en dat die geene zelf een groter offerbeeſt ſlagte, die „ de overwinninge door een krygsliſt, dan die ze voor de vuiſt hadde bevogten. De „ zelfde Schryver (13) pryſt Lizander ἀπάταις τὰ πολλὰ διαποικίλλοντα τῷ πολέμῳ, *dat „ hy de meeſte voorvallen des oorlogs mengelde met krygsliſten.* En onder den lof van „ Filopemen (14) telt hy op, dat hy, in de Krygstugt der Kretenſen onderweſen zyn- „ de, die eenvoudige en edelmoedige wyſe van oorlogen hadde vermengt met krygs-

liſten

(1) Hannib. cap. 10.
(2) de Jure Belli & Pacis lib. 3. c. 1. §. 6.
(3) Non eſt verſus Homericus, ſed pars ejus legitur Odyſſ. 9. 119. & lib. 1. v. 295. & 296. *J. Barbeyrac.*
(4) Plutarch. in Sol. p. 82.
(5) Lib. 15. v. 327.
(6) Philopſeud. p. 326. 327. Ed. Amſt.
(7) Cyri Inſt. 1. c. 6. & de re equeſtri c. 5. n. 9.
(8) Lib. 5. c. 9.
(9) Apoph. p. 209.
(10) lib. 9. c. 11.
(11) lib. 5. v. 100
(12) vita Marcelli pag. 311. B.
(13) vita Lyſandri pag. 437. A.
(14) pag. 363. E.

beelt te komen; wy hebben het zelve een zwaert op de zyde gegordt, omdat een Veltoverſte, het zy hy groote of kleine magt by hem heeft, ten einde om met openbaer krygsvermogen of met oorlogsloosheit te ſtryden, altyt noodwendigh het zwaert als op zyn zyde moet hebben hangen, en vechtgereet ſtaen: waerom ook de Latynen den naem van *cincti*, *accincti* en *præcincti milites*, dat is, *aengegordde ſoldaten*, aen zulke krygsluiden gaven, die wakker en dapper [P], en met hunne wapenen aengegordt waren: want elk braef krygsman behoort zyne wapens neffens hem [Q] klaer te hebben, en den degen op zyn zyde; ſtaende voorts ſtrytvaerdigh, gelyk wy zoo even van den Veltoverſten zeiden. In tegendeel der waere oorlogsharten, noemden de Romeinen zulken, die quanſuis ſoldaten waren, en echter tot den kryg niet dogten, *diſcincti*, dat is te zeggen, *ontgordden*; verſtaende daerdoor bloets en bloodaerts, gelyk Servius, de uitlegger van Virgyl [R], aentekent. Waerom Auguſtus de ſoldaten die quaet gedaen hadden, als een ſchandelyke ſtraf opleide, dat ze een' geheelen dagh

(1) lib. 17. c. 5. „ liſten en oorlogstreken. Ammianus is van gevoelen (1): *nullo diſcrimine virtutis ac doli proſperos omnes laudari debere bellorum eventus*, dat is, *dat men, zonder onderſcheit te maken tuſſchen dapperheit en krygsliſt, alle voorſpoedige uitkomſten der oorlogen moet pryſen.* De Romeinſche Regtsgeleerden noemen (2) het een goede liſt, indien iemant de zelve ondernam tegen den vyant: en elders (3) zeggen ze, dat 'er een onderſcheit tuſſchen is, of iemant met gewelt of door bedrog de magt der vyanden is ontkomen: δόλος ἁ ψεκτὸς, ὅια ϛρατιωτικὸς, dat is, *de liſt moet men niet laken, als zynde een krygsliſt*, is de aentekeninge van Euſtathius over het 15 boek der Ilias van Homerus. Onder de Godgeleerden zegt Auguſtinus: (4) *cum juſtum bellum ſuſcipitur, vi aperta pugnet quis, aut ex inſidiis, nihil ad juſtitiam intereſt*, dat is, *als 'er een regtvaerdige oorlog wort ondernomen, of dan iemant met openbaer gewelt, dan of hy met liſt vegt, zulks brengt geen onderſcheit aen ten opzigte van de Geregtigheit.* En Chrizoſtomus, (5) dat die veldheeren 't allermeeſt gepreſen worden, die de overwinninge door bedrog mogten hebben behaelt. Maer daer ontbreken ook geene gevoelens, die het tegendeel ſchynen te raden, waer van wy 'er beneden enige zullen bybrengen." Tot dus verre de Groot. Die gevoelens nu voor het tegendeel hebben wy uit hem reeds boven opgegeven.

(2) L. 1. §. 3. D. de dolo malo.

(3) L. nihil 26. D. de captivis.

(4) ſuper Joſuæ, Quæſt. 10.

(5) L. 1 de Sacerdotio.

[P] Die woorden nogtans drukten niet zo zeer een lof uit der ſoldaten, als wel der zelver tegengeſtelde *woort diſcinctus, ongegord*, een ſchande te kennen gaf. Want alle de ſoldaten moeſten *wapengordels* of *draegbanden* hebben, dewyl hunne degens daer in hingen, en die geen gordel aenhadde, ook geen degen op zyde konde ſteken. Waerom ook alle ſoldaten met den naem van *Cincti, gegorde*, wierden genoemt; en *cingi, gegord worden*, wierde geſtelt voor *in den krygsdienſt aengenomen worden.* Brodæus *Miſc.* 10. 19. & Briſſonius *Select. ex Jur. Civil. Ant.* 11. 7. Maer in een ander opzigt wierden *cincti, accincti, præcincti, aengegorde*, geſtelt voor allerlei menſchen, die hunne zaken wakker en ſnedig deden; omdat al die enig werk vaerdig en onbelemmert wilden verrigten, hunne klederen, die ruim om 't lyf en lang nederhingen, en hinderlyk waren, moeſten opgorden en hoger binden. Zie Servius over Virgilius *Æneid. lib.* 1. *v.* 214. *& lib.* 8. *v.* 724. en de aentekeningen der Geleerden over Petronius *Satyr. cap.* 87. en over Phædrus *l.* 2. *fab.* 5. dog zulke gordels waren verſchillende van de wapengordels: alzo de eerſte alleen dienden om de klederen toe te ſtrikken, en de laetſte ook om den degen te dragen.

[Q] Wanneer Alexander de Groot ten ſtryde vaerdig en in ſlagorde ſtont by de rivier Granikus tegen Darius, zag hy juiſt een ſoldaet, die den riem aen zyne lans vaſt maekte, en terſtont joeg hy hem voor ombequaem uit de ſlagorde, omdat hy zyne wapenen toen eerſt gereet maekte, toen hy ze moeſt gebruiken. *Plutarch. Apophth. Reg. & Duc. cap.* 38. *Quis credat militem bellicoſum*, zegt Vegetius de Re Milit. L. 2. c. 14, *cujus diſſimulatione, ſitu ac rubigine arma foedantur?* dat is, *wie kan geloven, dat een zoldaet ſtrytbaer is, die zyne wapens laet vervuilen en verroeſten?*

[R] Over deſzelfs zo even gemelde 8 Boek. v. 724.

dagh lang, zonder wapengordel [S] moſten ſtaen ſchilderen; hen onwaerdigh achtende de wapens te dragen. Maer de geenen die al willens door onachtzaemheit of luiheit hunne wapens, doch inzonderheit hun zydgeweer, van hen afgelegt hadden, werden zeer ſtreng geſtraft: gelyk aldus Korbulo, een veltoverſte van Keizer Klaudius, twee ſoldaten, waervan de een zonder zydgeweer, en de ander alleenlyk met eenen pook op zyn zyde, ſchanſen groeven, naer Tacitus verhael [T], met de doot deet ſtraffen. En hoewel dit dezen Hiſtoriſchryver veel te vreemt, en ook al te wreet ſchynt [V], zoo houde ik 't echter daervoor, dat Korbulo, bezigh in 't herſtellen der vervalle krygstucht, wel gedaen heeft, en niet naer de ſtrafheit van zynen aert, maer volgens de ſtrengheit der oorlogstucht en krygswetten heeft gehandelt; dewyl het de plicht der ſoldaten was, wanneer ze graften en wallen om hunne legering groeven, het rapier op de zyde te hebben; hunne ſchilden en *bagagie* (reistuig, gepak) afgeleit hebbende in een' ronden kring by de velttekens daer ze onder behoorden; als ze, zeg ik, groeven omtrent of aen dat deel velts, 't geen met de voetmaet voor ieder bende om uit te graven was afgetekent, gelyk dit Vegetius aentoont [W], die wel zeer veele jaren na Tacitus [X] van de Krygs-

[S] Zie van deze en andere ſtraffen der krygslieden by de Romeinen Lipſius *de Milit. Rom. lib. 5. Dial.* 18. Ook Suetonius zelven *Aug. cap.* 24. en aldaer de aenmerkingen der Geleerden; en Livius *lib.* 27. *cap.* 13. en *Pitiſci Lexicon Ant. Rom. in* Milites *vol.* 2. *p.* 199. *a.* Onder de ſtraffen der krygslieden was ook geheelyk van dien gordel berooft, en vervolgens uit den krygsdienſt wechgejaegt te worden: gelyk het in tegendeel tot eere ſtrekte, indien iemant met een gordel wierde beſchonken. Zie Stewechius over Vegetius *lib.* 2. *c.* 3. Het laetſte, en miſſchien ook het eerſte, is insgelyks in gebruik geweeſt by de Grieken. Want als Ajax, uitgedaegt van Hektor, langen tyt met hem gevogten hadde, zonder dat de een den anderen konde quetſen, en zy nu het gevegt ſtakende malkanderen, als brave krygshelden zouden beſchenken, gaf Hektor aen Ajax een zwaert, en Ajax aen Hektor een gordel of wapenriem: gelyk Homerus verhaelt, *Iliad. lib.* 7. *v.* 303.

[T] *Annal. lib.* 11. *cap.* 18. *Ferunt militem, quia vallum non accinctus; atque alium, quia pugione tantum accinctus foderet, morte punitos.*

[V] Tacitus zegt enkelyk *al te zwaer*; namentlyk naer mate van de miſdaet: waer uit dan ligtelyk is af te nemen, dat de gewone ſtraffe van diergelyke nalatigheit veel minder was: en Tacitus twyfelt zelfs, of dat verhael wel waeragtig, of altoos de zaek niet wat vergroot zy. Voor de reſt veroordeelt hy de ſtrengheit van Korbulo geenſins, maer pryſtze veel eer, zo dat ik niet weete, waerom onſe ſchryver de verdediging van Korbulo hier opvat tegen Tacitus: die zelfs zegt (1), *Sed Corbuloni plus molis adverſus ignaviam militum, quam contra perfidiam hoſtium erat*, dat is, *maer Korbulo hadde meer werks met de vadzigheit zyner ſoldaten, als met de trouwloosheit der vyanden.* Waer tegen hy *hulpmiddelen*, gelyk de ſchryver verder zegt, *gezogt heeft aen de ſtrengheit. Want den eerſten en tweden misſlag vergaf hy niet, gelyk wel in andere legers pleegt te geſchieden: maer al wie van zyne bende was wechgelopen, wiert terſtont met de doot geſtraft. En het bleek by de uitkomſte, dat zulks heilzaem en beter als medelyden was: alzo 'er weiniger van dat leger verliepen, als van de zulke, by dewelke vergiffeniſſe wierde verleent.*

(1) Annal. lib. 13. c. 35

[W] De Re Militari lib. 3. c. 8. *Singulæ centuriæ, dividentibus campidoctoribus & principiis accipiunt pedaturas: & ſcutis ac ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna diſpoſitis, cincti gladio foſſam aperiunt, latam aut novem, aut undecim, aut tredecim pedibus* &c.

[X] Namentlyk in de vierde Eeuw na de geboorte van Kriſtus, waerſchynelyk onder Valentinianus den II. Tacitus heeft geleeft onder Trajanus in 't laetſt van de eerſte en 't begin van de twede Eeuw.

kunſt ſchreef, maer echter zyne zaeken uit ouder Schryvers [Y] heeft getrokken. Daerenboven waren de krygsluiden, die hun zydgeweer verkocht, vervreemt of verloren hadden, door de wetten halsſtraf baer [Z]. Zy hielden ook gewapent het middagmael; maer als ze daerna met den Veldheer ten avontmael zaten, waren ze ongegordt en ongewapent [Aa], gelyk

[Y] Dat gaet niet altyt vaſt: alzo hy dikwyls de oude inzettingen en gewoonten heeft vermengd met die van zynen tyt, en ze onder malkanderen verward: gelyk Lipſius oordeelt *De Milit. Rom. lib.* 1. *Dial.* 2.

[Z] Zie Stewechius over Vegetius *de Mil. Rom. lib.* 2. *c.* 14. alwaer hy deze wet te voorſchyn brengt uit den Regtsgeleerden Paulus *lib.* 49 *ff. tit.* 16. *l.* 14. qui commeatus &c. *Arma alienaſſe grave crimen eſt, & ea culpa deſertori exequatur, utique ſi tota alienavit: ſed & ſi partem eorum: niſi quid intereſt. Nam ſi tibiale aut humerale alienavit, caſtigari verberibus debet: ſi vero loricam, ſcutam, galeam, gladium, deſertori ſimilis eſt.* Paulus bepaelt dan de ſtraffe hier niet alleen tot het *zydgeweer*, maer daerenboven tot het *harnas*, het *ſchilt* en den *helm*. En uit Modeſtinus Eod. lib. 49. ff. tit. 16. l. 3. deſertorem auditum &c. §. 13. *Miles, qui in bello arma amiſit, vel alienavit, capite punitur: humane, militiam mutat.*

[Aa] 'T is byna naeuwlyks te geloven dat dit beelt van Zaratino is: zo zeer wort de bal overal misgeſlagen. Voor eerſt, wie kan uit een gewoonte, die 'er kort voor de regeering van Gallienus Saloninus mogte geweeſt zyn, van 's middags met zydgeweer en 's avonds zonder het zelve by den Keiſer te eten, bewyſen, dat die gewoonte ook buiten 's Keiſers hof, (daer ze zelfs niet algemeen was, alzo Julius Kapitolinus zegt, dat *de meeſte* hun zydgeweer op de ure der maeltyt afleiden) en by alle ſoldaten hebbe plaets gehad, en van oudts af (gelyk hier wort te kennen gegeven) een gewoon gebruik in de Roomſche krygstugt geweeſt zy? Ten tweden moet men weten, dat *Julius Kapitolinus*, of liever *Trebellius Pollio* (gelyk wy in onze volgende aenmerkinge zullen aenwyſen,) uit wien Zaratino zyn zeggen tragt te beveſtigen, niet ſpreekt van gemeene ſoldaten, als gaſten van den *Veldheer*, gelyk hy 't woort *Imperator* ſchynt op te vatten, hoewel hy dat zelve woort in 't Italiaenſch behoudende ook den Keizer zoude hebben kunnen meenen,) maer van der zelver hooftluiden van rang, als gaſten van den *Keiſer* of ſchoon hy die onder een algemeen woort van *militantes*, dat is, luiden die in krygsdienſt zyn, of, gelyk wy zouden zeggen, *mannen van den degen*, begrypt. Maer dat woort wort zo gebruikt in een tegengeſtelde betrekking op *togati*, dat is, *mannen van den tabbaert*. Voor het derde komt hier ook by, dat de gemelde ſchryver het opkomen der gewoonte van met degens aen de tafel te komen, niet paſt op het avontmael, maer op het middagmael: behalven dat het geval van Saloninus den oorſpronk aen die gewoonte, zo als Trebellius meent, niet heeft gegeven; en dat de woorden, die men by hem vint ten opzigte van 't avontmael, niet even eens door alle geleerden worden geleſen en verklaert. Wy zullen de zaek zo kort afhandelen als mogelyk is: en eerſt onderzoeken op wat maeltyt Trebellius ziet, als hy van 't opkomen der meergemelde gewoonte handelt. Hy ſpreekt eerſt enkel van een *Convivium*, *gaſtmael*, daer zy van den Keizer op wierden genodigt. Of ſchoon nu, gelyk Caſaubonus zeer wel aenmerkt, de Romeinen doorgaens de gewoonte hadden gaſten te nodigen op het avontmael, en niet op den middag, zo is het nogtans klaer, dat door dat gaſtmael, op het welke Trebellius wil, dat de krygshoofden zich zonder zydgeweer aen de tafel zouden hebben neergezet, tot dat het geval van Saloninus verandering daer in veroorzaekte, verſtaen moet worden het *middagmael*, niet het *avontmael*. Dit blykt genoegzaem uit de redenen, die Trebellius zelve zecht, dat andere tegen hem inbrengen om te beweeren, dat die gewoonte haeren oorſpronk uit die vertellinge aengaende Saloninus niet gehad heeft: welke redenen zo bondig zyn, dat men zich moet verwonderen hoe dat Trebellius dezelve niet hebbende kunnen wederleggen, echter nog van gevoelen heeft willen blyven, dat de meergemelde gewoonte eerſt van Saloninus zoude zyn afgekomen. Die dan Trebellius tegenſpreken, gebruiken deze bewysredenen: dat de krygsluiden (gevolglyk ook de hoofden) van outs af de gewoonte hadden hun middagmael te houden met het zwaert op hunne zyde gegort, zig alzo door het ſterken van hunne lichamen

lyk Julius Kapitolinus in 't leven van Keizer Saloninus Gallienus [Bb] melt; ten wiens tyde de geenen die by den Keizer ten avontmael genoodt waren, ook met hun gewoonlyk zydgeweer aengegordt zich begonnen ter tafel te begeven: want Saloninus, nogh een kint zynde, ontnam den genooden Krygsluiden, terwyl zy het gaſtmael hielden, heimlyk de wapengordels, die overal met goude dopjes verſiert waren: en omdat het wat

lichamen met ſpys bereidende tot den ſtryt: waerom zodanig een maeltyt by de Romeinen den naem droeg van *prandium*, (als of men zeide *parandium*) komende van een woort, dat *bereiden* betekent, *parare*, om dat zy de ſoldaten tot het gevegt bereide, om aenſtonts na 't eten ten ſtryde te treden: want de ouden begaven zig noit tot een gevegt, uitgezondert in ſchielyke gevallen, ten zy dat zy hunne lichaemen vooraf wel verzorgt hadden met ſpys, en drank, (welke of op den middag, of vroeger genomen zynde echter den naem hielt van *prandium* (1); drukkende, gelyk wy gezien hebben, niet zo zeer uit het *middagmael*, als wel, om zo te zeggen, het *bereimael*) en gezalft met olie enz., om des te meer in ſtaet te zyn om den zwaren arbeit van den ſtryt uit te harden, en de koude des te beter te weerſtaen (2): welken ganſchen toeſtel zy dan noemden *curare corpora* of *de lichamen bezorgen* (3). Deze gewoonte nu met 's middags het zydgeweer te behouden, zeggen de tegenſprekers van Trebellius, onderhielden de krygshoofden zo wel in 's Keiſers hof, als in het oorlogsvelt zelve: waerom ook zodanig een middagmael den naem droeg van *prandium militare*, als of men zeide, een *middagmael op zyn krygsmans*, wordende aen zo eene tafel veel ſoberder, als anders op de gewoone gaſtmalen, en meeſt zulke ſpys, die men in 't krygsvelt konde hebben, aengediſcht. Zie Kaſaubonus over Lampridius in 't leven van Heliogabalus kap. 29. Dat nu de gemelde gewoonte niet kan gekomen zyn (zo redeneeren zy verder) uit dat voorval met Saloninus, dat blykt daer uit, dat de krygshoofden het avontmael met den Keiſer houdende, geen zydgeweer hebben; en warenze genoodzaekt geweeſt het zelve op het middagmael niet af te leggen om hunne wapen gordels niet weer quyt te raken, wel hoe, haddenze daer ook geen vrees voor op het avontmael? Was die gewoonte om die reden begonnen op het middagmael, zy hadde om dezelve ook moeten begonnen hebben op het avontmael. En die reden dunkt my met Kaſaubonus dat onwrikbaer vaſt ſtaet, hebbende ook Trebellius niets tot deſzelfs wederlegginge ingebragt. Salmaſius echter neemt het *gaſtmael*, daer Trebellius van ſpreekt op voor het *avontmael*: en dan de woorden van de tegenſprekers van Trebellius veranderende, zegt hy, dat zy daer uit, dat de krygsluiden gewoon waren het middagmael te houden met hun zydgeweer, zogten te bewyzen, dat daer van daen ook de gewoonte was gekomen dat de krygshoofden het zelve op het avontmael van den Keiſer behielden; want zo wil hy dat men derzelver redenering by Trebellius zal veranderen, en in de woorden *cui rei argumentum eſt, quod a diſcinctis etiam cum imperatore coenatur*, dat is, *tot een bewys van welke zaek ſtrekt, dat zy het avontmael by den Keizer ook zonder zydgeweer houden*, in plaets van *a discinctis*, leſen *ab his cinctis*, dat is, *met zydgeweer*. Maer behalven dat zo eene veranderinge in de ſchryvers, zonder dat ons oude hantſchriften voorgaen, geheel ongeoorlooft is, en, indien zig iemant zo veel vryheit mogt aenmatigen, alles in de Hiſtorien onzeker zoude worden; zo blykt ook genoeg uit den ſamenhang der woorden, dat de tegenſprekers van Trebellius hun bewys haelden uit een gewoonte van het avontmael tegen den oorſpronk van een gewoonte op het middagmael, en niet uit het middagmael zogten te bewyſen iets dat 's avonts geſchiedde. Uit dit alles dan blykt, dat men met het behandelen van de outheit voorzigtiger moet te werk gaen, dan Zaratino hier doet, en uit een enkel geval en particuliere en laet opgekome gewoonte geene algemeine oudheit maken. Dat de krygsluiden hun *middagmael* of *prandium* outtyds met den degen op hunne zyde aten, zulks is waer, gelyk uit ons boven gezegde is gebleken: maer 't is onwaer, dat de oorſpronk van die gewoonte zelfs de allergeringſte overeenkomſte heeft met dat geval of met die perſonen, daer Zaratino uit Trebellius hier ter plaetſe van ſpreekt.

(1) Liv. lib. 28. c. 14. & ſæpe alibi.
(2) Vide Tennulium ad Frontini Stratag. lib. 2. cap. 5. Ex. 23
(3) Liv. lib. 21. cap. 54. & 55.

[Bb] Cap. 2. Anderen maken den ſchryver van dat leven Trebellius Pollio, en 't is ook waerſchynlyker. Zie Kaſaubonus en Salmaſius over 't leven der *twe Valerianen* door denzelven *Trebellius*.

lomp geſtaen zou hebben in een Keizershof onderzoek te willen doen naer 't geene wechgeraekt was, zoo lieten zy dit eerſt maer ſtilletjes heengaen; doch op nieu genoodt zynde, gingen ze met hun zydgeweer aengegordt ten diſch, en gevraegt wordende, waerom zy hunne wapengordels niet afleidden; zeit men dat ze geantwoort hebben: *Dit doen wy om Saloninus* [Cc]. Hier dan is de manier vandaen gekomen, dat de Krygsamptenaers altyt gewapent met den Veltheer aen tafel gingen zitten: en hiermede meenen wy van het zydgeweer des beelts genoeg reden gegeven te hebben. Wy zullen dan gaen ſpreken van de dieren die by het zelve ten toon ſtaen; doch vooraf eer ik tot de uitlegging kome, dunkt my dienſtigh te zeggen, dat een Krygsoverſte zich om twee oorzaeken van de oorlogstreken te dienen heeft; te weten, ſomtyts alleen om zich en de zynen te redden, wanneer zyne magt geheel te klein is, zonder toeleg op het verwinnen van zynen vyant; achtende dit zege genoeg voor hem, dat hy 'er zich zelven en zyn volk behouden af brenge: en ten tweeden is hem de oorlogsliſt dienſtigh, om, een tamelyke magt hebbende, zynen vyant door de zelve vaneen te verſtroien, en door dezen trek de lauren der zege wech te dragen. Deze twee zaeken worden door de natuur der voorgeſtelde dieren uitgebeelt [Dd]: want vooreerſt verhaelt Elianus *, dat de Egiptiſche kikvorſch met een zonderlinge voorzigtigheit begaeft is, vermits ze, haere

* Lib. I. cap. 3. H. var.

[Cc] *Salonino deferimus.* Het antwoort was dubbelſinnig, en konde verſtaen worden, dat ze het om Saloninus deden, op dat hy hunne wapenriemen niet wederom mogte wegnemen; of dat zy 't deden om Saloninus, om hem agting te bewyzen, het welke door het behouden van 't geweer op de zyde konde geſchieden. Want het was de gewoonte van die tyden, gelyk Kaſaubonus en Salmaſius aenteekenen, dat zo wel mannen van den degen als van den tabbaert niet anders voor den Keiſer verſchenen, als met zodanig een pronkgewaet, waer aen men hunne waerdigheit konde kennen; een man van den tabbaert, met zynen tabbaert van ſtaet; en een man van den degen, met zyn krygsmantel en zydgeweer. Dus ſtelde hen dat dubbelſinnig antwoort vry voor berispinge, hoewel zy de degens behoudende, zulks eigentlyk hadden moeten doen ter eere van den Vader van Saloninus, den Keizer Gallienus zelven.

[Dd] Met uw verlof, Heer Zaratino, of wie gy zyt, de Egiptiſche Kikvorſch is hier geen goet beelt. Want of ſchoon ik wel weet, dat het Griekſche woort *ſtratagema*, dat gy in uw opſtel hebt behouden, eigentlyk niet anders betekent als een ſnedig overleg van een Veldoverſten; zo is het nogtans, dat men die ruime bepalinge hier geen plaets kan geven, om dat gy hier van zulke oorlogstreken handelt, waer van gy onderzogt hebt, of ze met regt worden geoordeelt geoorloft of ongeorlooft te zyn: waer in gevolglyk enige loosheit of heimelykheit moet leggen, die den vyant bedriegt of misleit: maer als iemant zig met opentlyke middelen, hoe ſnedig ze ook mochten bedagt zyn, beſchermt; dan komt de vraeg geenſins te pas, of zo eene oorlogsvont geoorloft zy. Maer zodanig is immers de Egiptiſche kikvorſch, die 't middel van zyne beſcherminge gebruikt in 't gezigt van zynen vyant; en is dit het zelfde, als of iemant eenen vyant, die machtiger is dan hy, ziende op hem afkomen, zich achter een wal, muur of graft begeeft, die voor zynen vervolger te hoog, te diep, of te breet is om'er over te komen. En wie kan zo iets onder de krygsliſten, van welke onderzocht wort of ze geoorloft zyn, tellen? Derhalven zyn ook enige van de volgende voorbeelden hier al zo weinig dienende als de Egyptiſche kikvorſch, en men kan hier niet zonder onderſcheit gebruiken alle die krygsvonden, die by Polienus en Frontinus en anderen, onder den naem van *Stratagemata* worden verhaelt: dewyl dat woort van een veel uitgeſtrekter betekeniſſe is, gelyk wy reeds gezegt hebben, als hier plaets kan vinden: zynde deze kikvorſch veel liever een beelt van een geringe, die zig door zyn wys beleit en verſtant veilig ſtelt tegen de lagen van eenen magtigen. Derhalven had men een ander beelt moeten zoeken.

haere vyandin, de waterſlang, die zich in den Nyl onthoudt, ontmoetende, en kennende haer eige magtloosheit, gezwint een riet dwars in den mont neemt; waerdoor het de ſlang onmogelyk wort haer in te ſlokken, zynde de ſlangebek zoo wyt niet als dat dwarsrietje lang is: en door deze loosheit ſtelt ze de magt der waterſlange te leur. Hieraen was de krygsliſt der Engelſchen niet zeer ongelyk, die, zich zwakker bevindende dan Cezar was, een groot deel boomen afhakten [Ee], en de zelve dwars in den wegh ſmeten, dien Cezar door 't boſch paſſeeren moſt. Een' anderen oorlogstrek gebruikte Pompejus tegens den zelven Cezar in Brundizium [Ff], want verbaeſt zynde door de aenkomſt des zelven, en te water van de gemelde ſtadt vluchten willende, deet hy, om Cezars aenval te hinderen en vertragen (wiens volk hy vreesde dat, zyn vertrek merkende, de ſtadt, onder het aen boort gaen, zou trachten in te dringen) de poorten toemetſelen, en graften dwars over de ſtraten delven; en in de gezeide graften een menigte van zeer ſcherpe paelen hebbende doen heien, deet hy over de zelve eenige lichte hordens leggen, en die met aerde bedekken, zoodat ze met den gemeenen gront weder gelyk waren, en alles een goede wegh ſcheen te zyn. Des gezeiden Pompejus zoon Sextus Pompejus [Gg], by Ategua in Hiſpanie voor het aennaderen van Cezar ook bedugt, ſtopte de engtens der wegen met veele legerkarren, om des vyants krygsheir op te houden, ten einde hy gelegentheit mogt hebben, om te rug te deizen, en zich in Korduba, daer hy naer toe toog, vaſt te maken. Van Hannibal leeſt men [Hh] den volgenden krygstrek te werk geſtelt te zyn tegens Fabius Maximus: want als deze, tot Hannibals groot nadeel, alle de wegen had geſloten, en hem den ganſchen dagh ophielt, zoo bondt de Karthager met het aenkomen van den volgenden nacht boſſen van dorre wyngaertranken [Ii] aen de hoornen van veele oſſen, en ſtak die in brant; de zelve oſſen met die brandende hoornkranſſen tegens de bergen in het boſch opdryvende die Fabius bezet had; welk ongewoon nachtgezigt de Romeinen, die de engte daer hy door moſt ontkomen, bezet hielden, zulk eenen angſt aenjoeg, dat ze, meenende dat het boſch in den brant ſtont, alle wechvloden, en niemant uit de legerplaets zelf, harts genoeg had om uit te komen; houdende Hannibal aldus zynen vyant op, en ontvluchtende hem zonder eenige ſchade. De tweede reden om oorlogstreken te bezigen is, dat, wanneer een veltheer zich wel redelyk van magt verzien bevint, maer echter zynen vyant meer ſterkte of eenig meer voordeel van plaets, wint en andere gelegentheden ziet hebben, hy zich benaerſtigen moet om het zelve door vernuft en loosheit te boven te komen, poogende

[Ee] Zie dit by Cezar zelven *de Bello Gallico Lib. 5. c. 9.* en iet diergelyks *Lib. 2. c. 7.* en by Kornelius Nepos in 't leven van Miltiades kap. 5. en Frontinus *Stratag. Lib. 2. c. 2. ex. 9.*

[Ff] Zie wederom Cezar *de Bello Civ. Lib. 1. cap. 27.* en Frontinus *Stratag. lib. 1. cap. 5. ex. 5.*

[Gg] Zie Hirtius *de Bello Hiſpanienſi cap. 6.*

[Hh] By Livius *Lib. 22. c. 16.* Plutarchus *in Fabio cap. 11.* & *Hannib. c. 31.* Polybius *L. 3. c. 93.* Frontinus *Stratag. lib. 1. c. 5. Ex. 28.* Cornelius Nepos *Hannib. cap. 5.* en meer andere.

[Ii] Hy was in 't lant van Kampanie, zo berugt door zynen zeer koſtelyken wyn: en hier van daen zo veele takkeboſſen van wyngaertranken: want het getal er oſſen was omtrent twe duiſent.

tot dat einde zynen vyant te verleiden, en hem tot eenen misslagh te brengen daer hy niet op dacht; zich wyders van de zelve zulx bedienende, dat hy den vyant met zekerheit kan overwinnen. Dit slach van krygslist wort door den luipert uitgebeelt, die, zyne kracht tegens den leeu mistrouwende, zich met listigheit weet te behelpen; makende hy een hol met twee gaten, het eene om in, en het andere om uit te gaen, beide braef wyt; doch in 't midden tusschen die twee uitholen laet hy eene naeute, en vlucht, als hy door den leeu wort aengevallen, in een dier gaten; waerop de leeu, zich de overwinning belovende, hem met zulk eene vaert vervolgt, dat hy wegens de dikheit zyns lichaems, midden in 't gat en de gezeide engte vastklemt en blyft steken, kunnende zich voor- noch achterwaert wenden: het welk de luipert wetende, die, als dun van lichaem zynde, zeer ras en gemaklyk door de middelëngte van 't hol heengespoeit is, zoo keert hy weder in de andere opening van 't hol, en scheurt en ryt den vastzittenden leeu van achteren met zyne tanden en klaeuwen; en zoo wort de leeu, zeit Barthol. Anglikus [Kk], dikwyls door den luipert overwonnen, meer met loosheit dan kracht. Met gelyke list gaen de kloeke Krygshelden om, die den vyant weten te misleiden en in hunne hinderlagen te lokken, gelyk dit Hannibal [Ll] Tiberius Sempronius Gracchus, en Cezar de Zwitsers klaerde, die met hem in oorlogh zynde, op de grenzen van Vrankryk en die der Romeinen, met eenen hoop van omtrent tachtigduizent menschen [Mm], waervan twintigduizent de wapens kosten

[Kk] De Proprieatibus Rerum Lib. 18. cap. 65. *Et sic sæpe arte potius, quam viribus de leone obtinet victoriam Leopardus.*

[Ll] Zaratino moet wel zeer verlegen zyn geweest om voorbeelden, dat hy deze zo eenvoudige list bybrengt uit zo eene grote menigte die men van Hannibal leest by Livius, Plutarchus, Appianus, Frontinus, en meer andere schryvers. Daerenboven heeft dit niet Hannibal zelf gedaen, maer zyn broeder Mago. Lukanie was ten dele van de Romeinen afgevallen, ten dele getrouw gebleven. Flavius, het hooft van dit gedeelte, een vrient van Gracchus, en die zelfs het regt van herbergzaemheit met hem hadde aengegaen, veranderde schielyk van gedagten, en gegaen zynde by Mago, en hem zyn toeleg geopenbaert hebbende, wyst hy hem een plaets aen, daer hy Gracchus zeide te zullen brengen alleenlyk met eenige weinige manschap. Mago verbergt daeromtrent een grote menigte volks in een hinderlage. Flavius begeeft zig daerop na Gracchus, en zegt, dat hy 't zo verre hadde gebragt by de overige afgevallene Hoofden der Lukanen, dat ze zig wederom wilden begeven onder de gehoorzaemheit der Romeinen, indien Gracchus hen toezegginge dede van vergiffenisse: dat hy ze daer toe hadde doen te samen komen in een afgelege plaets niet verre van de Romeinsche legeringe: indien Gracchus wilde met hem gaen, zo konde de zaek aldaer met drie woorden worden afgedaen. De Veltheer, niets quaets van zynen vrient vermoedende, en met hem gegaen zynde, wort schielyk uit de hinderlage overvallen en gedoot. Zo verhaelt het Livius lib. 25. c. 16. Zie ook Valerius Maximus, *lib.* 1. *C.* 6. *Ex.* 8. Indien Zaratino een voorbeelt hadde willen bybrengen, dat geheel en al gelyk was aen de loosheit van den luipaert, zo hadde hy die krygslist moeten verhalen, waermede Hannibal den Romeinschen Burgermeest. Kajus Flaminius overwon en dode. Hy gelict zig als of hy vlugte, en trok door een naeuwen doortogt tusschen 't gebergte heen naer de vlakte. 's Nagts zont hy hinderlagen te rug. Flaminius vervolgde hem des anderen daegs terstont: maer zo ras was hy niet in de engte, of hy zag zig van voren, van beide de zyden, en van agteren te gelyk aengetast, en is aldaer met het grootste gedeelte van zyn leger door 's vyants stael gebleven. Frontinus *Strat. lib.* 2. *c.* 5. *ex* 24.

[Mm] Van dit getal verschillen andere schryvers zeer, en zyn misschien de boeken van Polienus niet zonder fout. Maer ook wykt deze schryver in alle omstandigheden zeer af van Cezar zelf: die nagezien kan worden voornamentlyk in het 12 hoofdstuk van zyn eerste boek van den Fransehen Oorlog.

koſten voeren, quamen aenzetten. Cezar dan, om deze vyanden met eenen krygstrek, die met de loosheit des vluchtenden luiperts, waervan wy pas ſpraken, overeenkomt, te behalen, week voor hen geduurigh zoo veel achterwaert, dat hy wel omtrent eene dagreis voor hun te rug bleef, waerdoor de Zwitſers, als uit dit aerzelen grooter moet ſcheppende, hem te heviger met hunnen aendrang vervolgden; maer als ze nu ook de Rhoſne meenden over te geraken, nam Cezar zynen ſlagh waer, zyn leger niet verre vandaer nederſlaende: en wanneer nu het heir der Zwitſers voor een gedeelte over deze onſtuimige rivier met groote moeite gekomen was, nam men ook voor, den volgenden dagh tot het overtrekken des lantſtrooms te beſteden. Dertigduizent Zwitſers dan, die 'er al overgeraekt, en daerdoor zeer afgemat waren, leiden zich ter ruſte op den oever des gemelden vloets neder. Doch Cezar ſliep hier niet op: hy overrompelde hen 's nachts in dat ruſten, zulx dat hy ze byna altemael doodde; te gemaklyker vermits ze geen middel vonden om, in zoo onverwacht en haeſtigh eenen overval, weder over de rivier en by hunne ſpitsbroeders te komen. Veel meer exempels van oorlogstreken zouden wy hier kunnen bybrengen, maer dewyl deze ſtof te ruim valt, en wy ons liefſt bekorten willen, ja volgens ons beſtek wel moeten, zoo zullen wy het hier by laten; wyzende den lezer, die in deze zaeken luſt vint, tot Poliænus, Frontinus, Valerius Maximus *Lib. VII. cap.* 4. en andere Schryvers.

Het beelt voert eenen dolfyn op den helm, die het wapenteken van Uliſſes, den vinder der krygstreken [Nn], geweeſt is: en ſchoon die viſch op des gemelden helts ſchilt verbeelt ſtont [Oo], als tot een openbaer blyk van dankbaere gedachteniſſe over een genote weldaet; (want zyn zoon Telemachus wert eens, naer 't verhael van Plutarchus, uit de zee, daer hy in gevallen was, door eenen dolfyn gebergt [Pp]) zoo magh men echter zeggen, dat dit looze en rappe waterdier Uliſſes evenwel wel zou mogen bygevoegt worden als een zinteken van krygsliſt en gaeuheit, daer een Veltheer of Krygsoverſte braef van onderleit dient te zyn, zoo hy anders den roem van een bequaem oorlogshooft niet wil verliezen: en dit wort gevoeglyk door den dolfyn, die deswege wel by Uliſſes paſt, uitgebeelt, omdat hy het hooft en de koning aller zeedieren [Qq], en daerbeneven ſnel [Rr], vaerdigh, kloek en wys is; gelyk alle koningen en veltoverſten kloek en wys moeten zyn in het ondernemen van alle zwaere zaeken, en ſnel en vaerdigh in het uitvoeren der zelve. De dolfyn wyders is loos genoeg, en toont groot verſtant in het gebruiken van dierlyke krygsliſt, 't welk hieraen blykt, dat hy zich met den krokodil, een wreet en dootlyk beeſt, met voordeel en zonder gevaer, weet ten ſtryde te begeven. Want als hy uit

[Nn] Ik weet niet, wat onzen ſchryver hier aengaet: boven in dit zelfde beelt heeft hy tot den eerſten uitvinder der krygstreken geſtelt Siſifus, en Uliſſes tot den vierden. Hoe komt dat met het tegenwoordige over een? Dat Polienus Pan, den veltheer van Bacchus daer voor ſtelt, is boven aengeweſen.

[Oo] Gelyk ook op zyn ring, volgens Plutarchus *de Solert. Animal. c.* 73.

[Pp] Meer andere diergelyke gevallen of vertellingen zie by den zelven Plutarchus ter aengehaelder plaets, c. 71. 72. & 73. by Athenæus lib. 13. c. 8. en by Piërius Valerianus *Hierogl. lib. 27. cap.* 1. 2. *& ſeqq.* en in onze aenmerkingen over 't beelt Behoudeniſſe 1. *D. bladz.* 103.

[Qq] Zie wederom Piërius ter zelver plaets c. 6.

[Rr] Zie nogmael Piërius in 't zelfde boek, c. 7.

de zee den Nyl in begeert te zwemmen, kant de krokodil zich tegens dat voornemen aen, niet lyden willende dat hy zyn ryk aldus zoude komen innemen. Hy tracht dan den dolfyn te verjagen, die tegens den krokodil in kracht niet op kunnende, liſt te baet neemt, en alzoo de overwinning behaelt, gelyk wy zullen melden. De dolfyn heeft ſcherpe vinnen als vlymen op zynen rug, en naerdien de natuur ieder dier ingeſtort heeft, niet alleen dat het weete wat hem behulpzaem, maer ook wat zynen vyant ſchadelyk is en kan krenken, zoo is hem dan de ſcherpheit zyner vinnen en de weekheit van den buik des krokodils bekent, van welke kennis hy zich aldus bedient: Hy gaet niet recht tegens den krokodil aen in 't gevecht, want die heeft eenen zeer wyden bek, vol ſchriklyke tanden, alsof gy kammen zaegt, ook heeft hy vreeslyke klaeuwen, alle welke dingen te ontzien zyn voor den dolfyn; nochte hy beſpringt den krokodil van boven, omdat hy eenen harden ruggegraet heeft, en daer ook zeer hardt van huit, en mitsdien van boven tegens alle ſlagen gewapent is; maer zynde een loos en doortrapt waterdier, als gezeit is, veinſt hy bevreeſt te zyn, en vlucht ſnel onder 't water; doch ſchiet pas daerna weder gezwint om hoog, en zyne ſcherpe rugvinnen in den buik des krokodils ſlaende, brengt hy den zelven aldus omhals, gelyk Solinus zeit [Ss]. Hieruit blykt klaer, dat de dolfyn zynen vyant door een *Stratagema* of Krygsliſt overwint: en met recht hebben wy dezen viſch juiſt op den helm [Tt], en niet op den ſchilt, of ter zyde van dit beelt geplaetſt, om de zorg en vaerdigheit aen te toonen, waermede een braef veltoverſte in dringende voorvallen een krygsliſt dient te bedenken, en 'er een uitgevonden hebbende, de zelve met gelyke zorge en vaerdigheit uit te voeren. Gelyk wyders de dolfynen, zoo doen ook de verſtandige krygsoverſten, die, bezorgende dat ze goede kuntſchap der orde en gelegentheit van 's vyants leger hebben, den zelven aen die zyde beſpringen en aenvallen, daer hy zwakſt is [Vv] en het ligtſt valt om door te breken, en zyne magt te verdeelen en verſtroien: en dewyl de dolfyn veel minder in kracht en kleener van lichaem is dan de krokodil, die gemeenlyk over de achtien elbogen lang is, zoo kan des zelven overwinning tot een beelt van aenmoediging dienen voor de geenen die van minder magt zyn, om namentlyk hunnen vyant, die hen in magt overtreft, niet te veel te vrezen. De zelve zege des dolfyns ſtrekt ook een levendige waerſchuwing voor zulken, die van magt en ſterkheit wel voorzien zyn; opdat ze daer niet te trots op zouden zyn, noch hunnen minder, door vermetelheit en hoogmoet, verachten [Ww], en den zelven gewelt en

[Ss] *Polyhiſt. cap.* 32. Zie ook Plinius *Hiſt. Nat. lib.* 8. *cap.* 25.

[Tt] Omdat die op het hooft ſtaet, waer in de raedſlagen worden gevormt, en het verſtant zyn verblyfplaets heeft. Zie onze Aenmerking B. over het twede beeld der *Grootmoedigheit* 1. *D. bl.* 556. en Klaudius Minos over Alciatus *Embl.* 97. *p.* 337.

[Vv] Gelyk ook de Neushoorn (*Rhinoceros*) doet, den Olifant ſtotende naer het weke van zyn buik, daer hy weet, dat dezelve allerligtſt kan gequetſt worden. Pierius *Hierogl. lib.* 2. *cap.* 21.

[Ww] *Sæpe & contemtus hoſtis cruentum certamen edidit, & inclyti populi regesque perlevi momento victi ſunt*, zecht Livius Lib. 21. cap. 43. dat is: *dikwyls heeft ook een verachte vyant een bloedigen ſtryt aengerigt, en doorluchtige Koningen en volkeren zyn door eene zaek van een zeer klein belang overwonnen.* Zeer goet is dan de les by Kornelius Nepos (1), *Nihil in bello oportere contemni*, dat men in den oorlog niets moet ver-

(1) Thraſyb. cap. 2.

en overlaſt aendoen. Want zeker, daer is niemant, hy magh zoo groot en magtigh zyn als hy wil, die niet door eenige ſchrandere loosheit van een gering perſoon, hy magh ook ſchier zoo laeg leggen als hy kan, kan worden verſchalkt en t' ondergebragt [Xx].

Een kleine hont kan dikwyls in de wouden
't Groot everzwyn zoo ſtreng en vaſt wel houden,
Dat het in 't kort gevangen wort,

Zeit Ovidius [Yy]. En om hiervan meer dierlyke voorbeelden by te brengen; de tor of ſchalbyter is een klein diertje, en weet zich nochtans, volgens Alciatus zeggen [Zz], op den arent te wreken. De *Ichneumon* is ook een klein beeſtje, het wezeltje [Aaa] in grootte omtrent gelykende: dit dier wentelt zich rontom in 't ſlyk van den Nyl [Bbb], het welk door de zon tot een korſt gedroogt zynde, heeft het als een harnas om 't lyf. Hiermede dan gaet dit dier den aſpis te keer, des zelfs ſteken op zyn gewapende huit latende afſtuiten, terwyl hy zich achterwaert keert naer den aſpis en zynen ſtaert om hoog ſteekt, en onderwyl den kop ter zyde houdende en den aſpis aldus beloerende, ſpringt het toe, en vat hem in de keel [Ccc]. Het zelve dier, den mont des krokodils open ziende, terwyl het vogeltje *Trochilus* of koningkje hem de tanden zuivert [Ddd] en daerdoor lieflyk

veragten; waerby hy voegt, dat het ſpreekwoort niet te vergeeſch is, *matrem timidi flere non ſolere*, dat de moeder van eenen die vreeſt niet pleegt te ſchreien: namentlyk, de niets vreeſt en met veragting van alles zig in gevaren begeeft, raekt ligt om hals, en geeft zyne moeder oorzaek om zynen dood te bewenen. Zie Erasmus *Chil.* 4. *Cent.* 6. *Adag.* 12.

[Xx] Dat toont Fedrus (1), aen met de fabel van den arent en de vos: die van haere jongen door hem berooft, den boom, daer hy zyn neſt met jongen in hadde, rondom beleide met brandende houten, en hem alzo noodzaekte tot het wedergeven van hare jongen. (1) Lib. 1. Fab. 28.

[Yy] Rem. Am. v. 422.

A cane non magno ſæpe tenetur aper.

[Zz] *Embl.* 168. Hy verbergt zig heimelyk, zeggen ze, in de veeren van den Arent: en alzo in deszelfs neſt gebragt zynde, breekt hy, als de Arent van daer gevlogen is, alle zyne eieren. Zie een zeer geeſtige fabel van den oorſprong der vyantſchap tuſſchen den arent en deze tor (*ſcarabæus*) in 't brede en met een zeer vermakelyken ſtyl verhandelt door onzen grooten Erasmus *Chil.* 3. *cent.* 7. *Ad.* 1. en lees ook Klaudius Minos over 't aengeweſen ſinnebeelt van Alciatus.

[Aaa] Naer 't ſchryven van Hermolaus Barbarus over Plinius *Hiſt. Nat. lib.* 10 *c.* 74. Andere zeggen dat het zo groot of groter als een kat is, onder anderen Kaſaubonus die 'er zelf een gezien heeft. Zie hem over Athenëus Lib. 10. c. 27. daer hy dit dier verder beſchryft. Sommige geven het den naem van een Indiaenſche muis: andere van Pharaos muis enz. dog dit komt 'er hier niet zeer op aen. Van deszelfs gevegt met den Aspis zie Plinius *Hiſt. Nat. lib.* 8. *cap.* 24. en meer anderen, aengeweſen door Salmaſius in zyne *Exercit. Plinian: in Solinum pag.* 316. & 317, en Kaſaubonus ter plaetſe zo even gemelt.

[Bbb] Tot verſcheide reiſen toe, zo dat het vele korſten om zyn huit heeft.

[Ccc] Met zyn bek: anders weet het hem ook te grypen met zynen ſtaert: en op welk van beide deze wyzen het hem vaſt heeft, het trekt hem dan in 't water, en ſmoort hem aldaer. Zie Salmaſius ter gemelder plaetſe.

[Ddd] Van 't geen hem van zyn opgegeten aes daer in is blyven zitten. Zie Plinius Hiſt. Nat. L. 8. c. 25. Solinum *cap.* 32. Plutarchus *de Solert. Animal. c.* 21. & 59. of van bloetſuigers, waer van hy zeer wort geplaegt volgens Herodotus *lib.* 2. *cap.* 68. Maer men moet wel verdagt zyn dat men dit vogeltje niet opvatte voor ons *Koningske*, nog ook voor den *Regulus* der Latynen, gelyk Plinius doet. Daer tegen waerſchuwd ons Julius Cezar Scaliger (2), ons deze beſchryvinge van dat (2) De Subtilitate ad Cardanum Exercit. 196. § 5.

kittelt, ſpringt hem gezwint in den open mont, en hem de ingewanden mitsgaders den buik als met een ſcherp geweer, doorreeten hebbende, kruipt het 'er zoo door die nieuwe opening weêr uit. Het kleine vogeltje *Egithus*, by ſommigen *Salus*, *Acanthis* [Eee] of *Carduelis* genoemt, toont zyn wraekvermogen aen den ezel, dien het, als hy tuſſchen de dorens loopende, des gemelden vogels neſten verſtoort, op 't lyf valt, pikkende den zelven in de oogen en gaten, die hy veeltyts op rug en hals heeft, dat hy naeulyx weet waer hy zich laten zal. De dolfyn zelve, dien wy de zege op den krokodil, dat groote ondier, een weinigh boven zagen behalen, wort wederom door een klein viſchje overwonnen, 't geen Bernardino Rota tot ſtoffe van een raedſel laet dienen, daer hy in zyn' tienden Viſſcherszang aldus ſpreekt [Fff]: *Zeg my eens wat voor een kleinen viſch 'er in de zee woont, de welke tegens den dolfyn vecht, en hem overwint.* Wat voor eenen viſch hy hier meent, weet ik niet zeker, doch my valt in, dat de dolfyn een vyant is van den *Pompilus*, dien anderen *Nautilus* heeten [Ggg], 't welk een klein viſchje is, daer Athenæus *Lib. VII. cap. 7.* van zegt, dat, zoo de dolfyn 't zelve opeet, hy het niet ſtrafloos doet, naerdien, zoodra hy 't gemelde viſchje inheeft, hy treurigh en magtloos wort, dierwyze dat hy moede en zwak door de golven aen den oever wort geworpen, alwaer hy dan ten prooie leit [Hhh]. Maer wat dit ook voor een klein viſchje zyn magh; het helpt ons beſluit goet maken, namentlyk dat de grooten door de kleenen kunnen overwonnen worden. En zoo zeit ook

dat vogeltje gevende: het is wit, zo groot als een lyſter, het heeft een kuif van veeren op den kop, die ſpits is, en die 't kan neer leggen, dog het richt de zelve over einde; op dat ze tegen 't gehemelte van des Krokodils bek mag aenſteken, als hy den zelven toeſluit.

[Eee] De Egithus en Acanthis onderſcheit Plinius nogtans duidelyk *Hiſt. Nat. lib.* 10. *c.* 74. alwaer hy een geheele reeks van dieren optelt, tuſſchen dewelke de natuur een haet geſtelt heeft. Van de Acanthis hebben wy reets iets gezegt over het 1. beelt *Haet Aenm. A. en D.* en zullen 'er meer van zeggen over 't beelt Vruchtbaerheit.

[Fff] Dimmi, qual picciol pesce il mare accoglie,
Che col Delfin combatte, & vincer pote.

[Ggg] Volgens Plinius *Hiſt. Nat. Lib.* 9. *cap.* 29. Het zyn die viſſchen, die gezegt worden zo een groot vermaek te hebben in de zeilende ſchepen te verzellen, Plinius' *ibid. cap.* 15. Ja dezelve den weg te wyzen naer een veilige haven: Athenæus Lib. 7. c. 7. alwaer meer dingen van dezen viſch te vinden zyn. Zie ook Jonſtons Beſchryving der Viſſchen 1. *Opſch.* 2. *Hoofdſt.* 2. *Lid.* Hoe zy zig zelven als de zeilende ſchepen weten toe te ſtellen, zie wederom by Plinius lib. 9. c. 29. Ten opzigte van den Dolfyn kan hy klein genoemd worden: maer of hy zonder die betrekking den naem van een klein visje kan dragen, weet ik niet: hy is een ſoort van tonynen.

[Hhh] Voor meeuwen en andere roofvogels der zee. Maer 't is evenwel een ſlegte overwinning voor den Pompilus, dat zyn vyant, nadat hy van hem is opgevreten en al lang in deſzelfs buik vergaen, egter ook eindelyk moet ſterven: en kan daerenboven ook geenſins ſtrekken tot een beelt van iemand, die zynen vyant door loosheit overwind. Ik meen dan, dat Rota in de aengehaelde plaets ganſchelyk het oog niet heeft op den Pompilus, maer mogelyk op een anderen viſch, genaemt *Amia*, den welken men kan beſchreven vinden in de zo even aengeweſe plaets van Jonſton. Deze viſch dan in grote en in kragten verre minder zynde dan de dolfyn, vallen zy met hen veelen (zy zwemmen altyt aen ſcholen) eenen dolfyn alleen aen, en prikken hem van alle kanten onophoudelyk, zo lang tot dat zy de overwinninge op hem behalen. Zie dat gevegt aerdig beſchreven by Oppianus *Halieut. Lib. 2. v.* 553. *& ſeqq.*

ook P. Syrus [Iii], *Zynen vyant te vreezen, hoe klein hy ook zy, is voorzigtigheit.* Zulken dan die zich, zoo in het plegen van wreetheit als in 't bedryven van allerleie ſchelmſtukken, te zeer op hunne kracht verlaten en betrouwen, moeten gewaerſchuwt zyn zich te willen onthouden van anderen te verongelyken; vaſtſtellende dat gelyke overlaſt, als zy eenen ander aendoen, hun ook wel kan gebeuren, en ook gedenkende, dat, die met gelyke magt niet overwonnen kan worden, echter wel in 't onderſpit raken kan door loosheit en treken; en daerbeneven dat, *die door een niet kan, nochtans door meerder wel verwonnen worden kan* [Kkk]. Dezen zin behelsde de ſpreuk die op den wreden Maximinus, eenen Keizer, die, wegens de grootheit en ſterkte van zyn' perſoon, zich zelven onverwinbaer en byna onſterflyk geloofde te zyn, toegepaſt wert, en aldus luidde [Lll]: *De olifant is groot, en wort echter om hals gebragt: de leeu en tyger zyn ſterk, en worden nochtans dootgeſlagen. Wacht u voor veelen, indien gy geen enkel man alleen vreeſt.* Den nadruk dezer ſpreuke heeft de gemelde Keizer, na zyne gepleegde wreet- en moetwilligheden, wel klaerlyk ondervonden; want als hy in de belegering van Aquilea op den middagh te gelyk met zynen zoon in zyne tent ruſtte, wert hy teffens met den zelven door de ſoldaten vermoort, en beide hunne hoofden naer Rome gezonden. Maer een groot Heer kan niet alleen dus door veele perſoonen, maer zelf ook door eenen en den minſten t'ondergebragt worden, gelyk de krokodil door den dolfyn met liſtigheit wort verraſt. In het derde hoofdſt. van 't Boek der Rechteren leeſt men dat Ehud, geſchenken aen Eglon den koning der Moabiten brengende, van heimlyke zaeken met hem veinsde te willen ſpreken, en dat de Vorſt, d' anderen die by hem waren hierop hebbende doen buiten gaen, Ehud hem met een tweeſnedigh mes dootſtak. Deze daet is in latere tyden als vernieut en naergeſpeelt [Mmm] door eenen Jakob Klement, zynde een uit de orde der Predikheeren: want onder den ſchyn van brieven aen Henrik den derden, Koning van Vrankryk, over te leveren, en op de knien vallende, alsof hy hem eene zeer ootmoedige eerbiedenis aendeet, ſtiet hy hem ondertuſſchen ook een moortmes in den buik. Hieruit ziet men dat de grooten zelfs ook voor eenen hunner minderen niet veiligh

[Iii] *Inimicum, quamvis humilem, docti metuere eſt.*

[Kkk] Gelyk zo even een dolfyn alleen door veele amiaes.

[Lll] Julius Kapitolinus zegt, (1) dat ze door een toneelſpeelder opentlyk in den ſchouwburg in de tegenwoordigheit van Maximinus wert uitgeſproken, dog in 't Griekſch: het welke Maximinus niet verſtaende, en aen zyne Hovelingen vragende, wat die kaerel zeide, maekten zy 'er wat anders af, en Maximinus geloofde het. Die Griekſche vaerſen heeft Kapitolinus ons niet bewaert; maer levert ons der zelver vertaling in 't Latyn aldus:

(1) In Maximino priora cap. 9.

Et qui ab uno non poteſt occidi, a multis occiditur.
Elephas grandis eſt, & occiditur.
Leo fortis eſt, & occiditur:
Tigris fortis eſt, & occiditur:
Cave multos, ſi ſingulos non times.

[Mmm] Met dat onderſcheit nogtans, dat het eene was een werk des Heeren, die Iſraël alzo wilde verloſſen; en het andere een werk des Duivels door deſzelfs vervloekte Trauwanten de Paepſche Geeſtelyken van dien tyt, om Gods volk des te meer te onderdrukken. Zie onze Aenmerkinge Mm. over de ydele eer 1 *Deel bladz.* 343. Maer miſſchien heeft onze Goed-Roomſch-Catholyke Zaratino deze daet wel met die van Ehud willen gelyk ſtellen, en aenmerken als loflyk.

ligh zyn, het geen ons hier te bewyzen ſtont en nogh verder bewezen zal worden. Het is wel waer dat de gemelde Jakob Klement 'er byſter ſlecht afquam, want de omſtanders doodden hem, eer nogh de Koning den geeſt gaf, maer wat kon dat Vorſt Henrik baten? en het gaet ook dikwyls anders, want de pasgenoemde Ehud raekte na het ombrengen van Eglon veiligh wech: en zoo quam de heldhaftige weduw Judith ook behouden weder in haer vaderlant, met het hooft van Holofernes, Aerſsveltheer van Aſſyrië. Pauzanias een jong edelman, op wien niemant eenigh quaet vermoeden hadde, gelyk Juſtinus verhaelt (1), hebbende dikwyls aen Filippus, koning van Macedonie, over den hoon geklaegt dien Attalus aen hem bedreven had, en ziende dat de koning het zelve ongelyk niet alleen ongeſtraft liet, maer dat hy ook met zyne klagten ſpotte, en zynen tegenpartyder zelf nogh eerde, wendde de wraek van den ſchuldigen af op den onrechtvaerdigen Rechter, en doodde hem in een naeuwe ſtraet verre van zyne wacht. Zekere oude vrou, ziende van het dak haeren zoon door koning Pirrhus zeer benart, worp een' tegel van boven neder die Pirrhus het leven benam en aldus haeren zoon verloſte, gelyk Plutarchus melt [Nnn]. Een Perſiaen [Ooo] doorſchoot Julianus den Afvalligen behendigh met een werpſpiets. Stefanus een Voorſpraek, quam met den ſlinker arm bewonden, alsof hem daer iet aen ſcheelde, voor den Keizer Domitianus, die, terwyl hy met opmerken een geſchrift las, hem door den gezeiden Voorſpraek beſtelt, door den zelven in 't ingewant gewont wert, zulx dat deze man, die niet meer dan een Pleiter was [Ppp], door de gezeide liſt dat monſterdier van wreetheit temde, het welk voorheene ieders ſchrik was wegens 't bloetvergieten, en om hals brengen van zoo veele edelen. En hiermede meenen wy dan ten genoegen aengetoont te hebben, dat de lelyke en ſchandelyke overlaſten en geweldenaryen, zoo in 't gemeen als in 't byzonder, zelfs door de allerminſte perſoonen, langs den wegh der argliſtigheit, gewroken kunnen worden.

(1) Lib. 9. cap. 6 & 7. & alii auctores paſſim.

[Nnn] Zie 't geene reeds gezegt is in en over 't beelt *Bygeloof* 1 D. bl. 192. en 193.

[Ooo] Dat is wat onduidelyk voorgeſtelt, en hier niet zeer te pas komende. Hy ſneuvelde in een gevegt tegen de Perſen, juiſt niet door de hant van den Perſiaen, die hier gemelt wort (en door wiens bedrog hy met zyn leger in een woeſte plaets was gebragt) maer door een onbekende uit den hoop. Zie Sozomenus *Hiſt. Trip. lib.* 6. *cap.* 7. & 10.

[Ppp] De Italiaenſche ſchryver heeft hier 't woort behouden, dat hy by Suetonius vont, *procuratore:* dog in wat betekeniſſe hy 't opgenomen heeft, is onzeker. *Voorſpraek* of *Pleiter* deugt niet. *Procuratores* waren een ſoort van ſlaven of vrygelatenen, die de zaken van hunne Heeren waernamen en beſtierden: een *rentmeeſter*, zoude men kunnen zeggen. Deze was de vrygelaten en teffens de Procurator van Flavia Domitilla, de huisvrouw van den Burgemeeſter Flavius Klemens, beide door Domitiaen om 't leven gebragt. Zie Suetonius *in Domitiano c.* 17. en Philoſtratus *in vita Apollon. lib.* 8. *c.* 10.

OOTMOEDIGE BEDE.

EEn Maegdeke [A] dat eenen lauwerkrans om 't hooft, en in de ſlinke hant eenen korf heeft, gevult met allerleie ſchoone bloemen, zoetgeurige bladers en lieflyke kruiden. Men ziet ze de gemelde gewaſſen, met een zeer groote eerbiedigheit, op eenen altaer ſtroien, aen den voet van welken een bed legt met verſcheide groote ſieraden.

Als de Romeinen hunne goden op een byzondere ootmoedige wys plechtigh wilden ſmeken [B], waren ze gewoon eenige bedden in de tempels te ſpreiden [C], en de beelden der goden daer op te plaetſen, terwyl de Raedsheeren met hunne vrouwen en kinderen in de tempels en tot de altaren der goden gingen. Ook plachten de edele jongelingen, vrygemaekte ſlaeven, en joffers, in diergelyk eene gelegentheit, dikwyls in de tempels te komen, dragende zy alle kranſen op hun hooft, en lauriertakken in de hant, en met een groote ſtaetſi by hen hebbende de heilige koetſen der goden. Daer baden zy dan, of ſmeekten de goden met heilige gedichten om heil en derzelver gunſt. Voorts pronkte men die godenbedden met veele verſierſelen op, en ſtroide voor en in de tempels allerlei groene en welriekende bladers en bloemen: gelyk wy dit beelt om die reden dusdanige gewaſſen op een altaer en het daerby gelegen bedt doen ſtroien.

[A] Zo als dit beelt hier wort vertoont, zegt de Italiaen dat het verbeelt ſtaet op enige penningen van Nero.

[B] Het zy in rampen om derzelver gramſchap af te bidden, 't zy om een toekomende zege in de oorlogen te verwerven; 't zy ook om de zelve plegtiglyk te bedanken voor enige grote overwinning en voorſpoet.

[C] Verſta tafelbedden: want de Goden wierden hier aengemerkt als gaſten, zo dat 'er ook ſpyſe wierde opgediſcht en een plegtige maeltyt gehouden, wordende de ſpyſe 's nagts opgegeten door een zekere orde van Prieſters, *Epulones* geheten. Voorts heeft onze Schryver het gene hy in dit beelt zegt, ten meeſten dele getrokken uit Gyraldus *Hiſtor. Deor. Synt.* 17. *col.* 504. *c.* Ondertuſſchen vertoont dit beelt de *Ootmoedige Bede* met een bepaelde betrekking in 't byzonder op een geheele Stat of volk aen God: dog indien iemant een beelt wilde opmaken eenvoudiglyk van een Ootmoedige bede in 't algemein, die zal het zelve gemakkelyk kunnen doen uit het gene gezegt is in en over de beelden van 't Gebed.

OPEN-

OPENHARTIGHEIT.

EEne Vrou die de borſt opent en 't hart vertoont [A]; want zulken zyn openhartigh te noemen, die in woorden en daden doen blyken wat ze in 't gulle hart voeren.

[A] Zie boven onze aenmerking B. over het tweede beelt des *Oordeels*.

OPRECHTHEIT.

EEn Vrouwebeelt dat in 't gout gekleet is. Het heeft in de rechte hant een witte duif, en houdt met een aengenaeme en ſchoone bevalligheit in de ſlinke hant een hart ten toon.

De oprechtheit is zuiver, en behelpt zich met gemaekten ſchyn noch vein-

veinzende kunſtenaryen; en zulx wort door de ſpierwitte duif [A] en het zuivere gout [B] uitgebeelt.

Dat ze een hart [C] vertoont, beduit oprechtheit, gelyk dus een oprecht menſch geen' quaetaerdigen wil in en met zyn hart verbergt, maer integendeel het zelve en deszelven gedachten niet ſchroomt aen ieder rontborſtigh te openbaeren.

[A] Van de witte kleur wort geſproken over de *Geregtigheit Aenm. F.* en van de *Duif* in onze Aenmerking B. over de *Eenvoudigheit* 1 *deel bl.* 315.

[B] Ovidius *Triſt. lib.* 1. *El.* 4, *v.* 25.

Scilicet ut fulvum ſpectatur in ignibus aurum,
Tempore ſic duro eſt inſpicienda fides.

dat is, naer de vertaling van Havart:

Gelyk men gout in 't vier beproeft, of 't goet of quaet is;
Zo kent men vrienden, als men in een droeven ſtaet is.

Het gout, zegt Iſocrates (1) *beproeft men in 't vier, en de vrienden leert men kennen in tegenſpoet.* Zie ook Cicero *Lib.* 9. *Fam. Ep.* 16. en onze Aenm. A. over het 2 beeld der *Geleertheit* 1. *D. bladz.* 441.

(1) Orat. ad Demonic.

[C] Zie het vorige beelt.

ANDERS.

EEne zeer ſchoone Dochter, wiens hairen, zoo blont als gout, kunſteloos over de ſchouders nederhangen. Zy heeft een dun en hagelwit kleetje aen, en houdt met de rechte hant haeren boezem bloot, toonende bei haere borſten. In de ſlinke hant heeft ze Merkurius Slangeſtaf, alwaer een witte duif bovenop zit [A].

[A] De uitlegging van dit beelt zien wy wederom voor ons overgelaten. De ſchoonheit des lichaems betekent de ſchoonheit der ziele, hoedanig dezelve wort door allerhande deugden, en gevolglyk ook door de opregtheit. Zie onze Aenmerkingen B. en C. over de *Schilderkunſt*. Het hair betekent, gelyk dikwyls gezegt is, de gedagten; en deszelfs goudgeele kleur derzelver zuiverheit, gelyk uit het vorige beelt is af te nemen: en dat het kunſteloos over de ſchouders hangt, is een teken, dat de gedagten eenvoudig zyn, en zonder liſt en konſtenaryen. Wat de witte kleur van 't kleet beduit, is uit het vorige beelt klaer: en dat het dun, dat is, doorſchynende is, geeft te kennen, dat ze niets zoekt te verbergen, maer alles naekt en klaer draegt voor elks ogen. De witte duif op den ſlangeſtaf van Merkurius, den God niet alleen der welſprekendheit, maer ook enkelyk der ſprake (zie Piërius *Hierogl. lib.* 33. *cap.* 40.) betekent hier, dat de reden der opregten gepaert is met de ſuivere eenvoudigheit, waer van de witte duif een ſinteken is, gelyk uit het vorige beelt is gebleken.

OPROER. [BURGERLYK]

Glov. Zaratino Kaſtellini, wiens Uitbeeldingen des Verſtants in dit Werelttoneel van Beeldenſpraek op verre na de geringſte niet zyn, vertoont het Burgerlyk Oproer als een gewapende Vrou, met een ſpiets in de rechte hant en eenen eiketak in de ſlinke. Hy ſtelt voor haere voeten twee honden, die malkander vyandlyk aenvallen, en geeft van dit alles de volgende reden.

Niets anders veroorzaekt de oproeren [A], oorlogen en burgerlyke oneenigheden, dan het lichaem met zyne luſten en begeerlykheden; en de oorlogen ontſtaen meeſt alle uit de begeerte tot rykdom [B], dien men zoekt om 't lichaem te dienen, en 't zelve gemak aen te doen, mitsgaders deszelfs luſten en genegentheden, die door de uitwendige zinnen aengenoopt worden, te boeten en genoegen te geven, het zy men dit trachte te bereiken door het verkrygen van rykdommen; het zy in het plegen van welluſt met vrouwen en anderszins; of dat men door de ſtaetzucht worde gedreven, met een brandende begeerte naer heerſchen en hoogheit, om aldus boven ieder en alles uit te ſteken. Dit zyn de dingen die de burgers aenhitſen

[A] Volgens de redeneering van Plato by Plutarchus *Conſol. ad Apollon. cap.* 18. welke plaets Kaſtellini heeft voor oogen gehad, wanneer hy dit ſchreef, gebruikende byna de zelfde woorden als Plutarchus.

[B] Tibullus Lib. 1. El. 11. v. 7.

Divitis hoc vitium eſt auri, nec bella fuerunt,
Faginus adſtabat quum ſcyphus ante dapes.

dat is:

Het is de ſchult van 't gout: daer was noch krygh noch twiſt,
Toen uit een beuke ſchael de wyn wiert aengediſt.

Zie meer diergelyke plaetſen aengehaelt door Broukhuiſen over deze vaerſen van Tibullus.

hitsen tot het verwarren van den gerusten staet des vaderlants, en het zaeien van 't zaet der tweedragt door de stadt. Om en door die zaken verwekt men oproer en vliegt men tot de wapens: en daerom wort dit beelt ook gewapent vertoont [C]. Ieder evenwel die een goet en getrou burger van zyn lant of stadt wezen wil, moet de gemeene rust behartigen, en zich zorgvuldigh wachten van allen oproer, ja het zelve helpen dempen en vernietigen, indien 't gerezen is, gelyk Filostratus zegt (1). Want zeker, het is een godloos ding, dat de burgers malkander onderling quaet en ongeval brouwen en berokkenen, gelyk 'er Homerus van spreekt [D]. En waerlyk, Solons wet is gansch niet pryslyk, daer zy een' man oneerlyk acht [*D], die zich niet by d'eene of d'andere party voegt in een burgeroproer. Van deze wet maekt Plutarchus gewagh in zyne Beschryving van 't Gemeenebest (2), doch hy is het met de zelve niet eens [E], zeggende dat

(1) Lib. 4. c. 2

(2) Cap. 73.

[C] Op de Egiptische wyse moet ze een boogh hebben en daer mede schieten: alzo de Egiptenaren, oproer willende te kennen geven, een gewapent man schilderden, die met een boog schoot, volgens Horus Apollo *Hierogl. lib. 2. cap. 12.*

[D] In 't 16 boek van zyne Odissea v. 423. — — — οὐδ' ὁσίη κακὰ ῥάπτειν ἀλλήλοισιν. Hoor ook hoe zeer hy de oproermakers verfoeit in het 9. boek van zyne Ilias: (3) als hy den wysen Nestor dus doet spreken:

(3) vs. 63

Ἀφρήτωρ, ἄθεμιστος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος,
Ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου, ὀκρυόεντος.

dat is: *Hy is een hater van de burgerlyke gemeenschap, een verachter van het goddelyk regt, en een verdelger van zyn eigen huis, al wie een inlandschen oorlog, eene verschrikkelyke zaek, bemint.* Welke vaersen niet te onregt worden aengepresen door Aristofanes in zyne Comedie genaemd de *Vrede*, v. 1096. Van den zelfden inhout zyn de woorden van Cicero: (4) *nec privatos focos, nec publicas leges videtur, nec libertatis jura cara habere, quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto.* Dat is: zo iemant schynt nogte zyn eigen huis, nogte 's lants wetten, nogte de „ regten der vryheit voor lief en waert te schatten, die vermaek schept in twedragt, in „ 't vermoorden zyner medeburgeren, en in een burgelyken oorlog: en ik ben van ge„ voelen, dat men zulk enen uit het getal der menschen moet uitwerpen, en uit de pa„ len der menschelyke natuur verbannen.

(4) phil. 13. c. 1.

[*D] Cicero zegt (5) dat hy 'er doodstraffe op had gestelt; en A. Gellius (6), dat de overtreders van die wet uit stad en lande moesten worden gebannen, en hunne goederen verbeurt verklaert.

(5) Ad Attic. l. 10. Ep. 1

[E] Solons oogmerk nogtans is wel te merken, en niet te mispryzen. Namentlyk men ziet dikwyls, dat velen in burgerlyke oproeren de snoden wel by zich zelven veroordeelen, maer echter, omdat zy dezelve zien de sterkste te zyn, uit een al te groote en het vaderlant schadelyke omzigtigheit, zich by de goede party niet durven voegen, en onzydig houden: en zoo gaet ondertusschen de goede zaek verlooren: terwyl zy zich de onheilen en gevaren van hun vaderlant even als niet aentrekken. Dit heeft Solon door zyne wet willen verhoeden; vaststellende, dat, gelyk de bozen nooit nalaten de ergste zyde van zelfs te kiezen, alzoo de vromen, genootzaekt zynde zich of by den eenen of by den anderen te voegen, niet zouden kunnen besluiten de bozen te volgen. Plutarchus zelf veroordeelt de ongevoeligheit en het stilzitten in de burgerlyke tweedrachten ook, maer wil, dat een eerlyk man en beminnaer des vaderlants zich zelfs buiten twist houdende, in oproerigheden tussen beiden gae, en de tweedrachtigen trachte te bevredigen; waerin wy hem gaern toestemmen. A. Gellius (7) legt de mening van Solon anders uit, alsof zyn inzicht waere geweest, dat, wanneer het volk door oproer in twee deelen gescheiden zynde, de mannen van aenzien en gezagh, zich de eene by deze, de andere by gene party voegden, het gebeuren zoude, dat de gemeene hoop van elke party zich door dezelve, als luiden van groter aenzien, allengskens zoude laten ter neder zetten en regeeren, en de eendragt alzoo herstelt worden.

(6) Noct Attic. l. 2. c. 12

(7) Loco l.

dat men niemant, die zich ontziet d'eene of d'andere zyde te kiezen om gewelt te helpen doen, moet beſchuldigen, alsof hy vervreemt waere en zich wilde afzonderen van zyne medeburgeren: en dat men zulk eenen niet moet benyden of laſteren, omdat hy aen der oproerigen elende geen deel hebben wil; want het blykt dat hy zich over den ongelukkigen toeſtant van alle zyne medeburgeren even zeer bedroeft. Plutarchus (1) zeit voorts, dat men vooral vlytigh toezien moet, om allen oproer te behinderen en voor te komen, en hy rekent zulk eene voorzorg, gelyk ze waerlyk ook is, voor een der grootſte en heerlykſte werken, die iemant in het beſtieren des burgerſtaets verrichten kan. Het is dan de plicht der Regeering zich ten eerſten tuſſchen de verſchillen, al was het maer van amptelooze en gemeene burgers, te ſtellen, om de geringſte beginſels van oproer, die uit twiſt ſpruiten kunnen, onder het volk te dempen; want uit byzondere en geringe geſchillen komen niet zelden groote en algemeene voort. Zoo ontſtaet een geweldige brant juiſt niet alleen uit de groote huizen; maer een verwaerloosde vonk of ſlechte kaers ontſteekt dikwyls een gemeen huisje dierwyze wel, dat het een' algemeenen brant en ſchade veroorzaekt. *Derhalve*, voegt 'er Plutarchus by (2), *is 'er van de zaeken, die tot den plicht eens mans, die beſtier in 't burgerlyke heeft, behooren, dit alleen nogh overigh, het welk voor geen eene andere treflyke daet behoeft te wyken, dat hy* [namentlyk] *zyne burgers leere eendragt en onderlinge vrientſchap tegens malkanderen onderhouden en oefenen; en dat hy wyders trachte te bezorgen, dat alle twiſten, tweedragten, oproerigheden en vyantſchappen vernietigt en uitgeroeit worden.*

(1) Ibid. cap. 74

(2) Ibid.

De eiketak, in haer ſlinke hant, ſtrekt een zinnebeelt van burgerlyk oproer, omdat de eikeboomen zoodanigh tegens malkander aenſtooten en ſlingeren, dat ze breken. Van deze boomen nam Perikles, volgens Ariſtoteles verhael [3], ook een gelykenis van oproer en tweedragt, zeggende, *dat de Beotiers de eiken gelyk waren: want gelyk die boomen malkander braken, zoo ſloegen*, zeide hy, *de Beotiers malkander ook onderling doot* [F]. En gelyk voorts de eikeboomen wel groot, ſterk, vaſt, dik, hardt, zwaer, en deswege moeilyk door de byl te houwen of te klooven vallen, maer echter door zich onderling tegens malkander te ſtooten, lichtlyk breken, als gezeit is; alzoo zal mede een Gemeenebeſt, hoe hecht het zelve ook geſticht, voorzien en beveſtigt ſchynt, en hoe bezwaerlyk het door 't zwaert of andere vyantlyke magt van buiten te overweldigen is, nochtans lichtlyk en als van zelve omverre vallen en geheel ten gronde ſtorten, wanneer deszelfs burgers onderling ſtooten en vechten, en malkander geſtaêg oproerigh en tweeſpaltigh aenranden.

(3) Lib. 3 Rhit.

De

[F] Hiervan ſchynt ook Alciatus zyn 205de zinnebeelt te hebben ontleent, luidende aldus:

Duritie nimia quod ſeſe rumperet ilex,
Symbola civilis ſeditionis habet.

dat is,

Omdat het menigwerf gebeurt, dat de eikeboomen
Zich zelve knakken door hunne al te groote hartheit;
Zoo zyn zy om die reên tot beelden van verwartheit
En burgeröproer en inlantſche twiſt, genomen.

De honden [G], die voor 's beelts voeten malkander aenvallen, dienen tot tekens van burgerlyk oproer, en met reden meenen we; want ſchoon ze beide huisdieren, en van eenerlei aert zyn, zoo zyn ze echter gewoon malkander te bevechten, het zy het geſchiede om hunne ſpys, of uit minnenyt over de teef, of omdat d'een den anderen tergt met toeblaffen en de tanden te laten zien, niet willende voor malkander wyken. En om diergelyke dingen raken ook de menſchen, hoewel ze inwooners en als huisgenooten van een zelve ſtadt zyn, in bitteren twiſt en krakkeel, en verwekken hunnen vaderlande ſchadelyk oproer en burgertweedragt, als verwoede honden; terwyl ze hongeren en dorſten naer het goet en bloet hunner medeburgeren, en zich waerdigh maken om van alle beſcheide luiden voor onbeſchaemt, ſtout en boos te worden gehouden; gelyk dus Cicero in zyn Vertoog voor Sextius zeit [H], *Deze worden voor ſtoute, quade en ſchadelyke burgers geacht, die de gemoederen des volks tot oproer aenhitſen.*

[G] Volgens Pierius (1) kan men 'er ook twee zeekreeften toe gebruiken, van dat ſlagh, die men *locuſta* noemt, zynde voor den kop voorzien even als met twee groote hoornen, met malkanderen vechtende. Omdat deze viſſchen dikwyls by malkanderen troppen, en even als in een burgerlyk oproer, malkanderen aenvallen en ſtooten met die hoornen, als de rammen. Zie Plinius *Hiſt. Nat. lib.* 9. *cap.* 30. en Jonſton van de Bloedeloze Waterdieren, 2 *Opſ.* 1 *Hooftſt.* 1 *lid, bladz.* 12.

(1) Hieroglyph. lib. 28. c. 54.

[H] Kap. 66. *Qui incitarunt aliquando populi animos ad ſeditionem - - - - leves hos ſemper noſtri homines & audaces & malos & perniciosos cives putaverunt.* Vergelyk voorts met dit beelt ook de beelden der Tweedracht.

OPSTANT. WEDERSPANNIGHEIT.

EEn gewapent Jongeling, die een kat op den helm voert, en onder zyn harnas tot de knien toe bekleet is met een roeſtverwigen malirok. Hy heeft een rapier aen zyn zyde, en ſtaet in zoo eene geſtalte, dat men ook zynen rug ziet, ky-

kende hy achterwaert over de ſchouders met een hovaerdigh, trots en dreigend gelaet. In beide zyne handen houdt hy met wreede mynen een ſpiets, aen wiens beide enden een ſcharp yzer is. Daer leit een kroon, als tot verachting, op de aerde, en onder zyne voeten heeft hy een juk.

De oorzaeken daer de *rebelly* of opſtant uit ontſtaet, zyn zeer verſcheiden, en deze 'er een van, die wegens de tieranny van eenen Dwingelant, om de booze, wreede en ongerechtige wys zyner regeeringe met recht gehaet, haer begin neemt, ten aenzien der ondraeglyke laſten en andere handelingen van ſnode hoedanigheit; gelyk by voorbeelt de regeering van Kaligula, Vitellius, Domitianus en zeer veele anderen, bekent ſtaet; welke vorſten, van wegen hunn' tierannigen aert, niet wel langer kunnende verdragen of gedult worden, zoo waren zy zelfs de oorzaek der wederſpannigheit hunner onderdaenen. Maer de opſtant komt ook dikwyls by de onderzaten toe, namentlyk als ze hovaerdigh en opgeblazen geworden [A], onder de gehoorzaemheit van hunnen prins niet ſtaen willen; want dan verachten zy hem, en ſtaen 'er tegens op. Van deze ſoort der wederſpannigheit zullen wy hier alleen ſpreken.

Het beelt wort jong vertoont, omdat de jongelingen byſter noode onder een' ander ſtaen; en dit komt door de wakkerheit en kracht des bl ets by, die ze in zich gevoelen, en het welk hen ſtout en ſterk, alsook onbevreeſt voor eenigen tegenſtant, maekt. Ariſtoteles zegt derhalve, *Rhet. lib.* 2, dat een jongeling de overwinning bemint, en gaerne uitmunt boven anderen.

Men ſchildert den opſtant gewapent, omdat hy, van wegen het geduurigh quaet vermoeden van onvoorziens aengerant te zullen worden, zyne wapens geſtadigh klaer heeft; of ook omdat hy gereet is om anderen te overrompelen.

Op 's beelts helmet ziet men een kat, omdat dit dier een zinteken is van iemant die onder eens anders dwang niet begeert te ſtaen, maer in tegendeel vry wil zyn: en daerom voerden, naer 't zeggen van Methodius, de oude Alanen, Burgundiers en Zwaben een kat in hunne banieren: vertoonende hierdoor dat zy, gelyk de katten [B], ten gebiede en bedwang van iemant te ſtaen, onverdraeglyk achtten.

De roeſtige malirok onder het harnas wil zeggen, dat, gelyk de roeſt, waer hy ook legt, altyt wil boven zyn; alzoo ook de oproerige geduurigh zoekt boven te dryven, en alle onderdanigheit verzaekt.

Dat het beelt voorts met den rugge in 't verſchiet ſtaet, en over de ſchouders ziet, geeft de verachting te kennen, die een wederſpannige aen zyne Overheit betoont, met een opzet om haer geduurigh tegen te zyn; 't welk door het achterwaert keeren van zyn hovaerdigh, trots en dreigend gezigt wort uitgebeelt.

De degen, en de ſpiets die aen beide enden met een ſcherpe yzere punt voor-

[A] Hoedanige na de dood van Alexander den Groten geweeſt zyn die benden, die hy in zyn leven voor zyne beſte krygsluiden gehouden, en gewapent hadde met ſchilden, verſiert met zilver; waervan zy den naem droegen van *Argyraſpides*: gelyk ook de oude ſoldaten der Romeinen *(veterani)* ten tyde der burgerlyke oorlogen; van welke beide Kornelius Nepos getuigt (1), *dat ze over hunne Veldoverſtens wilden gebieden, niet hun gehoorzamen.*

(1) Eumene cap. 8.

[B] Zie Cœlius Auguſtinus Curio, *Hierog. lib.* 2. *cap.* 4.

voorzien is, beduiden, dat, al wie vervalt in die zeer zwaere dwaling en boosheit van opſtant tegens zyn wettige Overheit, altyt vaerdigh en gewapent dient te ſtaen, vermits hy nergens veiligh is.

Wat de kroon, en 't geen zy betekent, belangt, Piërius zegt [C] dat ze een zinnebeelt der wetten is, omdat, gelyk de kroon als uit een' zekeren bant beſtaet; alzo ook de wetten, by manier van ſpreken, een bant zyn, waeraen ons leven gebonden is en mede beteugelt wort. Ook wil de zelve Schryver [D], dat de wetten door het juk verbeelt worden, omdat by David door het zelve den zwaren laſt der geboden zoude verſtaen zyn: gelyk ook Virgilius, wanneer hy zegt [E], *Hy zal den mannen wetten opleggen*, daerdoor verſtaet, dat hy ze onder 't juk zyner heerſchappye zal brengen: want de geenen die de wetten onderdanigh zyn, buigen, om zoo te ſpreken, hunne halzen onder 't juk; en iemant die zich aen 't welgevallen van een' Prins of Magtigen onderwerpt, kan gezeit worden het juk op te nemen. Maer het ſtaet met een oproerigh menſch geheel anders; dewyl hy, van natuure hovaerdigh en opgeblazen zynde, zich een verachter der wetten toont te wezen; en op de ruſt des burgerlyken levens niet paſſende, zynen wettigen Heere en d' opperſte Magt, daer hy nevens anderen, mitsgaders aen de wetten verplicht en verbonden is, weigert te gehoorzaemen. Wy dan, de ſnoode natuur der wederſpannigheit ten toon willende ſtellen, zeggen, dat ze de kroon met verachting ter aerde rukt, en 't juk der wetten vertreet.

[C] *Hierogl. lib.* 41. *cap.* 23. Doch Piërius ſpreekt aldaer niet van een kroon, maer van een krans van bloemen en kruiden: en die is inderdaet even als met eenige banden aen malkanderen gehegt. Dat Piërius het woort *corona* (het welk beide een *krans* en een *kroon* te kennen geeft) in deze laetſte betekenis heeft opgevat, blykt daeruit, dat hy 'er byvoegt, dat Hieronimus (1) de zinſpreuk van Pithagoras, στέφανον μὴ δρέπεσθαι, *plukt geen krans in ſtukken*, uitlegt dat men de wetten der ſteden niet moet verbreken, maer in hare kracht en volkomenheit ongeſchonden bewaren. En omdat (voegt hy 'er by) de heiningen of tuinen door een zekere ſamenvlechting en omtrek eenigſins aen kranſen gelyk zyn, zoo is het daer by toegekomen, dat omtuiningen in de H. Schrift ook een zinteken zyn der wetten. Op wat plaets der Schrift hy, dit ſchryvende, het oog gehad heeft, is duiſter; en 't komt 'er hier ook niet opaen: alleenlyk blykt 'er des te klaerder uit, dat hy van een krans, en van geen kroon ſpreekt. Wat echter die zinſpreuk van Pithagoras belangt, Erasmus, die dezelve in 't brede verhandelt *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 2. verſtaet ook daer geen krans, maer een *kroon*: door welke hy meent dat de wetten der ſteden zouden worden te kennen gegeven, omdat de veſten der ſteden met toorens voorzien zynde, de gedaente eenigſins hebben van kroonen. Maer om nu niet te zeggen dat het woord *plukken* by een kroon niet wel te pas komt, zoo zie ik ook niet, wat bequame eigenſchap het zoude hebben, indien men de wetten der ſteden wilde vergelyken by kroonen, omdat de veſten der ſteden outtyts torens hadden, die dan door de takken der kronen zouden verbeelt worden: derhalven verkies ik de mening van Piërius. Giraldus brengt nog een andere uitlegging by, verſtaende ook een kroon, en wil, dat Pithagoras zyne leerlingen daerdoor zoude hebben vermaent, dat ze de Overigheden der ſteden, daer ze in woonden, niet zouden tergen of eenige onruſt aendoen; wordende de Overigheden, vooral Koningen, aen hunne kronen en tulbanden gekent. Dog, gelyk gezegt is, by het woord *kroon* paſt *plukken* niet.

(1) Lib. 3. contra Ruffin.

[D] Zie hem *Hierogl. lib.* 48. *cap.* 50.

[E] Æneid. Lib. I. v. 267.

Bellum ingens geret Italia, populoſque feroces
Contundet, moreſque viris & moenia ponet.

OPVOEDING.

EEne Vrou van rypen ouderdom, en in 't gout gekleet. Daer komt een ſtrael uit den hemel die haer helder omſchynt. Zy toont haere borſten, die vol melk zyn, den boezem geheel bloot gemaekt hebbende. Ook zit zy, en houdt een roede in de rechte hant, terwyl zy met groot opmerken een jongske ſchynt te leren lezen. Aen haer ſlinke zyde ſtaet een ſtaek in de aerde, waertegens een jong boompje opgebonden is, om 't welke zy den ſlinker arm ſchynt te leggen.

De opvoeding beſtaet in iemant onderwys in de leering te geven, en hem in de goede manieren en zeden te onderrechten; zoodat ze een onderwyzing des levens is, beide langs den gemeenen en den byzonderen wegh der deugt, en ook in de lichaemlyke werkingen en die der ziele: gelyk de vaders aen hunne kinderen, en de meeſters aen hunne leerlingen doen.

Zy wort in een' rypen ouderdom geſtelt, naerdien een opvoeder, die zelf langen tyt [A] in de kunſten en goede manieren geoeffent is, de meeſte bequaemheit heeft om den rechten wegh aen te wyzen, langs welken men tot de waere gelukzaligheit komen kan.

Het gouden kleet beduit de waerdy en volmaektheit dezer edele zaeke.

De ſtrael, die, uit den hemel nederſchietende, dit beelt doet blinken, geeft te kennen, dat de opvoeding Godts genade van noode heeft, naer de ſpreuk des Apoſtels, *Ik hebbe geplant, Apollos heeft nat gemaekt; maer Godt heeft den wasdom gegeven.* I Kor. III. vs. 6.

De melkvolle borſten en bloote boezem verbeelden een zeer voornaem deel van de opvoeding; beſtaende in openhartigh de oprechtheit des gemoets [B] te doen blyken, en zyne eige deugden door onderwys [C] mede te deelen aen dien men opvoedt. Men

[A] zie de *Ervarenis*, aenm. A en B, bladz. 402, 1 *Deel.*

[B] Door de bloote borſten betekent.

[C] Betekent door de melk: zie onze aenmerking B over 't eerſte beelt der *Geleertheit*, 1 *Deel*, *bl.* 440.

Men vertoont ze zittende, vermits de opvoeding de gront is [D], om de deugt te verkiezen en de ondeugt te ſchuwen.

Zy houdt een roede in de rechte hant, omdat de roede en beſtraffing wysheit in ons brengen; gelyk Salomon, Spreuk. XXIX. vers 15, zeit; en Seneka ſchryft in zyn boek over de Zeden [E], *dat de opvoeding en het kaſtyden, goede zeden maken.*

Dat ze met naeukeurige oplettentheit een kint leert lezen, vertoont dat dit het betoogende deel is, door 't welke men de wetenſchap leert vatten; zynde dit de eerſte hebbelykheit van 't beſpiegelende verſtant, die de Godtlyke, natuurlyke en noodwendige dingen, in hunne waere oorzaeken en beginſels, kent en overweegt.

Daer ſtaet een pael, waeraen een jong en teder boompje gebonden is, om 't welke zy den ſlinker arm ſchynt te willen ſlaen, nevens haer in d'aerde; om aen te wyzen, dat de opvoeding niet alleenlyk toeleit om iemant in nutte kunſten en wetenſchappen te onderwyzen, maer ook om den zelven in goede zeden en manieren te *ſtabilieren* of vaſt te ſtellen en beveſtigen: bezorgende aldus vlytigh, dat die jonge plant [F] (verſta de jongelingſchap) rechtop waſſe, dat is te zeggen, geſchikt en beleeft worde: welke jeugt of jongelingſchap, als zynde, om zoo te ſpreken, een vruchtbaere,

[D] Een andere reden zie in onze aenmerking A over dat zelfde beelt.

[E] *Educatio & diſciplina mores faciunt:* doch dat boek wort te onrecht aen Seneka toegeſchreven. Zie Fabricius in zyne *Bibliotheca Latina.* Gelyk ondertuſſchen de ſtrenge tucht de zeden verbetert, alzoo doet in tegendeel de ſlapheit en al te groote toegeventheit de jeugd overſlaen tot ondeugden en godtloosheit, en brengen hen eindelyk tot hun verderf. Een doorluchtig voorbeelt daervan ziet men in de H. Schrift in den Prieſter Eli en zyne zonen, 1 *Sam.* 2 *en* 4. Te recht, derhalven, vermaent Salomon *Spr.* 23. *vs.* 13. *Weert de tucht van den jongen niet: als gy hem met de roede zult ſlaen, zal hy niet ſterven.* Vergelyk *Spr.* 3. *vs.* 12. *en* 19. *vs.* 18. Wat onheilen de verwaerloosde tuchtiging aenbrengt, toont Piërius (1) (opdat men de vertelling van Ezopus, aengaende den jongen die zyne moeder het oor afbeet, voor geen ongelooflyke fabel houde) met deze geſchiedenis aen uit Boëthius, of wie het wezen mag, die het werkje *aengaende de Schooltucht*, onder den naem van Boëthius valſchelyk heeft uitgegeven: dat een jonge, qualyk opgevoedt, na 't bedryven van veele ſnode ſtukken door de toegeventheit van zynen vader, gegrepen en ter doot gedoemt zynde, den zelven verzogt te ſpreken, vermzende dat hy hem om vergiffenis wilde bidden van zyn boos leven: maer genadert zynde, alſof hy hem den laetſten kus wilde geven, beet hy hem den neus af, tot een verwyt, dat het aen den vader was te wyten dat de zoon zoo boos was geworden, en niet aen des zelfs ſnode natuur. Want dat de natuur niet altyt de oorzaek is der deugden of ondeugden, zulks heeft Likurgus, gelyk de zelfde Piërius aentekent (2) uit Plutarchus (3), zynen Lacedemonieren, wanneer hy dezelve had doen vergaderen om met hen te handelen over de Opvoeding der Kinderen en het maken van wetten, zeer nadrukkelyk aengetoont door 't voorbeelt van redenlooze honden. Hy hadde twee jongen genomen uit een en het zelfde neſt, maer ze zeer verſcheidenlyk opgebragt; den eenen lekkertjes en weelderig voedende, en den anderen gewennende tot de jagt. Deze honden bragt hy te voorſchyn in het gezigt der Lacedemoniers, en liet een pot met eeten op den gront zetten en te gelyk een haes lopen. Waer op als de eene hont aenſtonts naer 't eten en de ander naer den haes liep, zoo zeide Likurgus; ziet, Lacedemoniers, zo veel vermag de opvoeding en tucht: deze honden, uit een neſt, maer op verſcheide wyzen opgevoedt, zyn genegen de een om den buik te vullen, de ander om 't wildt te vangen; om dat hun zulks geleert is. Meer andere lezenswaerdige dingen, aengaende de kragt der opvoeding van de kinderen, lees by den zelfden Plutarchus in zyne Verhandeling, die hy daerover heeft geſchreven.

[F] Zie de gemelde Verhandeling van Plutarchus, *kap.* 5. waeruit dit meeſt alles genomen is: en vergelyk voorts dit beelt met die der *Geleertheit*, 1 *Deel*, *bl.* 439.

(1) Hier. rogl. lib. 17. c. 1

(2) Ibid.

(3) De Liberis educandis, c. 6

baere, doch havelooze en onbearbeidde aerde; zoo veel te meer diſtels en dorens voortbrengt, als ze vetter en vochtiger is [G]. Galenus zeit hierover, Dat de opvoeding der kinderen gelyk is aen het bearbeiden [*cultiveren,*] dat we omtrent de planten gebruiken.

[G] Volgens het zeggen van Dante in zyn derde boek van 't Vagevuur;

Ma tanto più maligno & più ſilveſtre
Si fà il terren col mal ſeme non colto,
Quant' egli hà più di buon vigor terreſtre.

OVERDAET. VERQUISTING.

EEne geblinthokte Vrou met een lachend wezen [A]. In elke hant heeft zy een' hoorn van Overvloet, waeruit zy gout en andere koſtlyke dingen heeneſtort.

Men noemt zulken, die hunne middelen en goederen, buiten het beſtier der reden, wechſchenken en zotlyk beſteden, verquiſters. En daerom zyn dezes beelts oogen geblint, omdat ze oordeelloos, aen die 't niet verdienen, geeft; en aen die 't verdienen, niet geeft. En voorwaer het is grootlyx te mispryzen, dat men zich gene maet weet voor te ſtellen, aengaende 't beſteden van onze goederen en rykdommen, die ons anders een deur en middel zouden kunnen wezen om wel en gelukkigh te leven.

[A] Dat drukt de weelde en verkeerde vreugt uit, waerin de verquiſters altyt zyn, zoo lang ze hebben, waervan ze verquiſten kunnen. Het uitſtorten van de hoornen des Overvloets, en al het overige in dit beelt is van zelfs klaer.

ANDERS.

EEn dartele en koſtlyk gekleede Vrou, bepronkt met een ſchoon hooftſierſel vol koſtlyke ſteenen, en hebbende 't hair

hair weeldrigh opgetooit, (gelyk Dante dit beelt beſchryft) dragende aen haere zyden twee groote beurzen met gelt, waervan zy een groot deel heenewerpt [A]. Men ziet omtrent dit beelt ook twee Harpyen of Roofvogels, die 't gelt bedektlyk wechſtelen; om te betoonen dat die geenen, die by de verquiſters verkeeren [B], terwyl de zelve bezigh zyn om hun gelt als wech te werpen, hun een vriendelyk gelaet toonen, en ſchoone woorden geven; door het vrouwenaengezigt der Harpyen uitgebeelt: maer inderdaet verachten zy hen, als menſchen die voor zich zelve niet deugen; en derhalve gelyken wy haer doen by 't overige deel van 't lichaem dezer monſters, 't welk als vuil en ſtinkende beſchreven wort [C].

[A] De verquiſting geſchiet voornamentlyk op tweederhande wyze, namentlyk, ſsdeels door 't onnut verteeren en wegbrengen van gelt, dat hier door 't heenewer- uit de beurzen wort te kennen gegeven; en ten anderen door 't zelve al te onmä- te beſteden aen onnodige zaken, hoedanig het oppronken des lichaems, en dierge- ke dingen meer zyn, hier verbeelt door de koſtelyke klederen, edele ſteenen enz.

[B] Als pluimſtrykers, teljoorlikkers, en zulk volkje.

[C] Niet zoo zeer vuil en ſtinkende, als wel voorzien met giereklaeuwen, waermede zy het eeten wegrooſden van de tafel van Fineus, zoo veel als zy konden grypen, het overige beſmullende en beſchytende. Zie de fabel en deszelfs uitlegging by Natalis Komes, *Mythol. lib. 7. cap. 6.* en Klaudius Minos over het 32 zinnebeelt van Alciatus, en meer andere uitleggers der oude fabelen. Dog by deze twee beelden der Verquiſtinge kan men als een derde, en wel als van een Verquiſtende Vrou die alles doorbrengt dat door den naerſtigen arbeit van haeren man wort gewonnen, bequamelyk voegen de ſchildery van Polignotus en Sokrates, zoo als Plinius (1) en Pauzanias (2) ons die opgeven: Namentlyk zy ſchilderden een man, die zat, en zeer yverig een touw ſpon van hennip, of vlocht van biezen: achter hem ſtelden zy eene ezelinne, die al wat hy ſpon, van het touw wederom afknaegde en opvrat. Men wil, dat deze ſchilders door die ezelinne zouden afgebeelt hebben het luie en verquiſtende wyf van een zekeren Oknus, die alles doorbragt wat haer arbeitzaeme man door zyne naerſtigheit won. En daer van daen is by de Grieken ook het ſpreekwoort onſtaen, *Hy ſpint het touw van Oknus*, of, *Oknus ſpint het touw*, wanneer men een naerſtigh man wilde te kennen geven, die een alverquiſtend wyf had. Zie Pierius Valerianus, *Hieroglyph. lib. 12. cap. 17*, Alciatus *Emblem. 91*, en over 't zelve Klaudius Minos, Erasmus *Chil. 1. Cent. 4. Ad. 83*, Natalis Komes *Mythol. lib. 7. cap. 16.* Kuhnius (3) meent, dat Polignotus alzoo heimelyk zyn eigen wyf heeft willen te verſtaen geven. Plutarchus (4) en Suidas (5) zeggen dat men verziert, dat 'er zoodanige ſchildery was in het Hof van Pluto.

(1) Hiſt. Nat lib. 35. c. 11
(2) Lib. 10. c. 21.
(3) Ad Pauſan. l. l.
(4) De Tranq. animi c. 24.
(5) In ὀνε πόκῳ

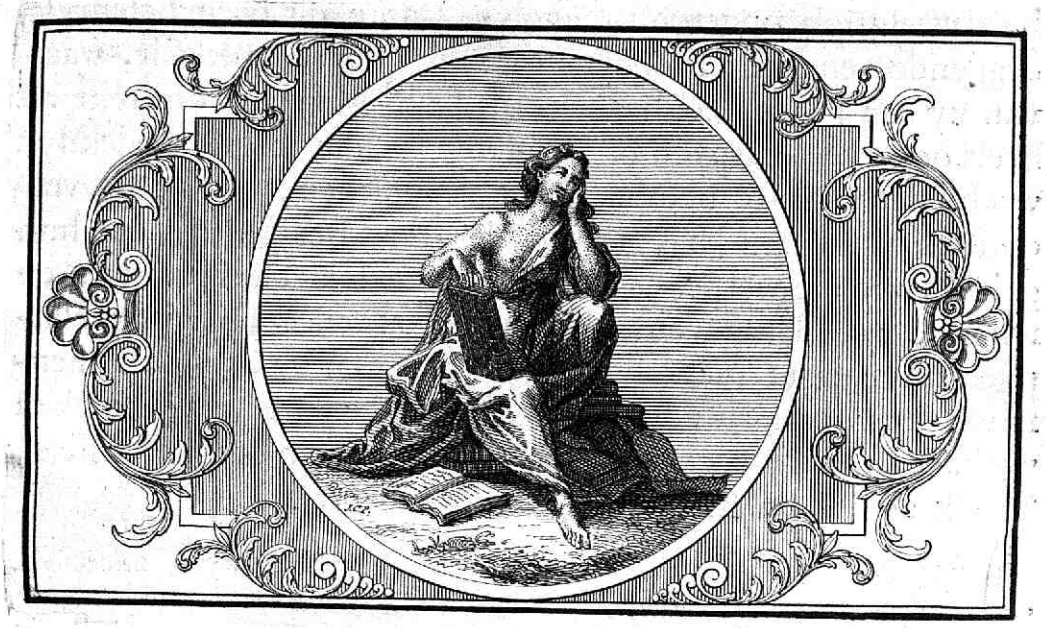

OVERDENKING.

DEze verbeelt men als eene Vrou in de kracht haerer jaren, en ſtatigh en zedigh van opzigt. Zy zit op eenen hoop boeken, en houdt de ſlinke hant, die op de ſlinke dye ruſt, onder 't hooft. Men ziet haer zeer aendachtigh peinzen, hebbende in d' andere hant op de rechter knie een byna geſloten boek, tuſſchen wiens bladen zy eenige vingers houdt.

Dewyl de overdenking een beſtendige overweging is, die de eenvoudige kracht der zaeken gadeſlaet en in acht neemt, zoo betamen haer ook de gezeide hoedanigheden en geſtaltes. Want in den rypen ouderdom is het verſtant bequaemſt om het waere van 't valſche te onderſcheiden: en de ſtatigheit en zedigheit kunnen van 't geen die jaren en de letteroefening wel paſt, niet geſcheiden zyn.

Haer aendachtigh wezen, en 't onderſteunen des hoofts met de hant, beduiden het gewigt der gedachten [A] die 't gemoet hebben ingenomen met de dingen, die men met ordentlyk overleg moet uitvoeren, en niet naer het loſſe beſtier des gevals. Hierover zegt Auzonius [B], *Daer is niets dat meer zorg vereiſcht, dan het overleggen van't geen ons te doen ſtaet, want de onbedachten worden door het geval, maer niet door raedt of overleg beſtiert.*

Dat

[A] Omdat die, volgens ſommigen, hunne plaets in 't hooft hebben, gelyk meermalen gezegt is. Dog ik zou dit liever opvatten, als de gewoone gebaerte der gener, die in diepe gedachten en overpeinzing zitten: die ook daerom bequamelyk door iemant worden afgebeelt die op de nagels zyner vingeren knabbelt: omdat dit mede de gewoonte is der zulken die ſterk peinzen en als verrukt zyn in gedachten. Zie Pierius *Hierogl. lib.* 36. *cap.* 3. en vergelyk hier ook mede de beelden der *Gedachten* en 't geen over de zelve gezegt is, *I. Deel* op de 420ſte en volgende bladzyden.

[B] *De ludo ſeptem Sapientum, in Periandro:*

Nihil eſt, quod ampliorem curam poſtulet,
Quam cogitare, quid gerendum ſit: dehinc
Incogitantes fors, non conſilium regit.

Dat ze op een' hoop boeken zit, kan de geduurigheit [C] haerer werkingen vertoonen, die op de boeken gegront zyn; als welke de eerſte natuurlyke beginſels inhouden, waerdoor men voornaemlyk voortgaet tot de naerſpeuring van 't waerachtige.

Het byna geſloten boek, daer eenige vingers tuſſchen zyn [D], beduit dat ze opmerkingen over de kennis der dingen maekt, om goede en volmaekte gevoelens klaer te krygen, uit welke eer en alle goet voortkomt; gelyk deze vaerzen aenwyzen [E]:

Wel hem! die, onbelet van 's werelts kommerſtaten,
Het edel werk bepeinſt en oefent van den geeſt.
Dees kan de volgende een iet zekers achterlaten,
't Geen 't padt der waerheit wyſt aen ieder die het leeſt.
Dies blyft de friſſche lof van zulk een' onbederflyk,
En met zyn' goeden naem geduurzaem en onſterflyk.

[C] De zittende geſtalte betekent beſtendigheit en ruſt. Zie onze aenmerking C over 't vierde beeld van 't Gebed, 1 *Deel*, *bl.* 414, en B over 't beeld des Heils, 2 *D. bl.* 11. en D over de Lankmoedigheit, 2 *Deel*, *bl.* 93.

[D] Dit is ook de gewoone gebaerte der genen, die met opmerking overpeinzen het geen zy lezen, en op het zelve met hunne gedachten eenigen tyd ſtil ſtaen.

[E] Van wien ze gemaekt zyn, weet ik niet; maer by den Italiaen vinde ik ze aldus in 't Latyn:

Felix, qui vitæ curas exutus inanes
Exercet meditans nobile mentis opus!
Hic potuit certas venturis linquere ſedes,
Unde homines verum diſcere rite queant.
Hunc ergo merito æterno dignatur honore,
Et celebri cantu fama per aſtra vehit.

OVERDENKING. [GEESTLYKE]

EEn ter aerde geknielde Vrou, met gevouwe handen en geſlote oogen. Een luchtigh lynwaet bedekt haer geheel, maer echter dierwyze, dat men de gemelde geſtalte van dit vrouwebeelt daer doorheene ziet.

De geeſtlyke overdenking is niets anders, dan een inwendige werking, die aen de ziel, door liefde met Godt vereenigt, zulke dingen te overwegen geeft, die haer dienſtigh zyn tot volmaecktheit en zaligheit. Zy leit derhalve geknielt [A], en vouwt haere handen ſamen [B], om het bedryf van aendacht en nedrigheit uit te beelden, het welk de menſch, die zich geſtadigh met geeſtlyke overdenkingen bezigh houdt, beoefent.

De geſlote oogen verbeelden de innerlyke werkingen, die van de zigtbaere en wereltſche dingen afgeſcheiden zyn; gelyk dit ook door het lynwaet [C], dat haer bedekt, wort aengeduit. Het zelve dekſel kan ook

[A] Zie de beelden des Gebedts.

[B] Zie de zelfde Beelden.

[C] Klederen die geheel bedekken, en 't gezicht van anderen uitſluiten, betekenen in de beeldenſpraek gemeenlyk valsheit, veinzery, bedrogh en diergelyke: maer die doorſchynent zyn, gelyk hier, beduiden oprechtheit, openhartigheit en wat dies meer is. Zie onzen bladwyzer in 't woort *klederen*.

te verſtaen geven, dat de geene die geeſtlyke dingen aendachtigh overdenkt, zich gaerne in een eenzaeme plaets verbergt, om alle gelegentheit te ontwyken, die anders de zinnen lichtlyk van dat goet en wigtigh voorwerp afleidt [D].

[D] Zie het beelt Eenzaemheit, en 't gene daerover gezegt is, 1 *Deel, bladz.* 316, en Aenmerking G. over de Schilderkunſt.

OVERREDING.

DEze wort vertoont als een ſtatige Vrou in fatſoenlyk gewaet, en met een ſchoon hulſel op 't hooft, alwaer eene tong bovenop ſtaet, beneden aen welke men een oog ziet. Het beelt is omwonden met verſcheide gulde touwen en banden. Het heeft in beide de handen een koort, waeraen een dier met drie hoofden, zynde het eerſte een honts-, het tweede een kattehooft, en het derde dat van een aep, gebonden is.

Men ſtelt eene tong op 't hulſel dezer beeltenis, omdat dit lidt het voornaemſte en nodigſte werktuig ſtrekt, waerdoor iemant overreedt wort: en de oude Egiptenaers [A] plachten het afbeeltſel der tonge ook al overlang te laten dienen, om de ſpraek en overreding, die zonder kunſt van welſprekentheit, en alleen door de hulp der natuur geſchiedde, te kennen te geven. Doch om het ſpreken, dat door veele oefeningen en kunſt geholpen wiert, beeltſpraeklyk te vertoonen, maelden zy onder dusdanigh eene tong, een oog, 't geen eenigszins met bloet beloopen was: omdat, gelyk het bloet, volgens de ſtelling eeniger Filozoofen, de woonplaets der ziele is; alzoo ook het kunſtigh ſpreken de woonſtede van de werkingen en uit-

[A] Zie Horus Apollo *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 27. en Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 33 *cap.* 7. uit wien dit alles van de tong en 't oog is overgeſchreven.

uitvoeringen der ziele verſtrekt. Want gelyk het oog, om zoo te ſpreken, een venſter is [B], waerdoor de ziel ziet; zoo kan men ook de ſpraek een venſter noemen, door wiens opening de ziel van anderen gezien wort.

De goude banden wyzen aen, dat de overreding niets anders is, dan een' ander gevangen en gebonden te hebben door de behendigheit en 't zoet gewelt [C] van 't welſpreken.

Het driehoofdige dier geeft de drie geſteltheden te kennen, die iemant noodzaeklyk hebben moet, om door een' ander te kunnen overreedt worden: namentlyk, hy moet goetaerdigh zyn, 't welk door het hontshooft, vermits de hont vriendelyk van aert is, wort uitgeduit. Ook moet hy leerzaem wezen, opdat hy 't geene, waervan men hem overreden wil, mooge begrypen: en dit wort door den aepekop, dewyl geene dieren de meening der menſchen beter bevatten als de aepen, te kennen gegeven. Ten leſten moet hy ook welopmerkende zyn; 't geen door het hooft van de kat verbeelt wort, gemerkt dit dier zeer naerſtigh en oplettend in zyn doen is. Het beelt houdt de koord, aen welke dit driehoofdige dier gebonden is, met beide de handen vaſt, omdat, indien de overreding deze vereiſchte geſteltenisſen in den geenen, dien ze begeert te overtuigen, niet vint en ter deeg vaſt heeft, zy alsdan niets of byzonder weinigh zal verrichten.

[B] Zie onze aenmerking D over 't eerſte beelt Arbeid, *1 Deel, bl.* 73.

[C] Dat zeer wel wort uitgebeelt, niet alleenlyk door de banden, maer daerdoor voornamentlyk, dat dezelve zyn van *gout*, hetwelke krachtiger bint dan de allerwelſprekenſte tong in de wereld, zoodat, als dit metael aen 't ſpreken rackt, generlei welſprekentheit iets vermag; *Auro loquente, nihil pollet quævis oratio.* En niets anders was het, dan het gout, dat aen de roede van Merkurius zulke grote kragten gaf, als 'er te voren in het tweede beelt der Amptverkoopinge, *1 Deel, bl.* 67. aen zyn toegeſchreven. Voorts wil Piërius (1), dat in de H. Schrift het *net* een zinnebeelt van overreding zoude zyn, omdat, zegt hy, door dezelve de menſchen gebragt worden tot de kenniſſe der waerheit, en alzoo ſchynen gevangen te worden: en Eucherius paſt daerop toe de woorden van den Zaligmaker, in het Euangeli: *Werpt uwe netten uit om te vangen*, Luc. V. vs. 4.

(1) Hierogl. lib. 45. c. 27

OVERSPEL.

EEn zittend Jongeling, die prachtigh gekleet en vet van lichaem is. Hy heeft in de rechte hant een *Murena* of Lamprei teffens met eenen adder, die aerdigh dooreen gekrult zyn, en wel zoo of zy zich te zamen vermengden. In de ſlinke hant houdt hy een' gulden trouring, dien men de bruiden placht te vereeren; doch die is aen dat deel, daer de twee hantjes ſamengevoegt zyn, gebroken.

Door overſpel [A] verſtaet men een' ongeoorloofden byſlaep van een' getrouden man of vrou, gelyk Thomas zeit [B]. Het is, Levitikus kap. XX vers 10, op dootſtraf verboden [C]. Dit verbodt wordt met de gemelde

[A] Offchoon elk weet wat overſpel zy, zoo begint nogtans onze Schryver hier, gelyk hy ook in vele andere beelden doet, het opſtel van dit beelt, met deszelfs bepaling, en zulks naer de les van Cicero (1), zeggende: *Omnis, quæ a ratione ſuſcipitur de aliqua re inſtitutio, debet à definitione proficiſci: ut intelligatur, quid ſit id, de quo diſputetur.*

(1) De Offic. lib. 1. cap. 2

[B] Sec. 2. q. 154. art. 8. *Adulterium eſt illicitus concubitus conjugati vel conjugatæ.*

[C] Hoewel by veele Heidenen de zonde van overſpel weinig wierd geacht, en geen zware ſtraf door de wetten daerop was bepaelt, zoo is ze nogtans by anderen voor zeer zwaer geſchat, en zoo door de gevoelens van wyze mannen veroordeelt, als door de byzondere gewoontens en ook wetten van ſteden en volkeren geſtraft. Om de voorbeelden niet te herhalen, die de Heer Zaunslifer daervan heeft bygebragt, hoewel niet geheel zuiver van mifflagen, uit het grote Florilegium Langii en Alexander ab Alexandro, wyzen wy den lezer naer dezen laetſten ſchryver zelven, *Gen. Dier. lib.* 4. *cap.* 1. met de Aenmerkingen van Tiraquellus, alwaer de ſtraffen van 't overſpel in 't breede worden verhandelt. Voeg 'er ook by Celius Rhodiginus *Antiq. Lect. lib.* 11. *cap.* 25, *&* 79 *&* 82. Schefferus *ad Æliani Var. Hiſt. lib.* 12. *cap.* 12. A. Gellius *Noct. Attic. lib. X. cap.* 23. en Marcus Senecci *Controv.* 4. *&* 24. Maer dit kunnen wy niet overſlaen, omdat het by de beeldenſpraek behoort, dat, ter oorzake van de gewoonte, volgens welke by ſommigen den betrapten overſpeelders de ballen wierden uitgeſneden (gelyk

melde ſtraffe, Deuter. XXII vers 22, herhaelt: En 't is even ſchandelyk en ſtrafbaer, of een man of een vrou zulx begae, hoewel de mannen zich ten onrechte meer vryheit dan de vrouwen toeſchryven [D]. Ambrozius zegt, dit belangende [E]: *Het is den man niet geoorloft, 't geen der vrouwe niet geoorloft is.* Men leeſt ook in Ariſtoteles Huisbeſtiering, dat de man zyne vrouwe geen ongelyk moet doen, opdat zy geene oorzaek hebbe, om 't zelve met gelyken ſmaet betaelt te zetten.

Prachtigh gekleet [F] en jong wort hy geſchildert, omdat een jongeling heeter van aert, en welgeſtelder van leden is, tot het plegen van den minneluſt, dan te oude of te jonge menſchen.

Hy zit, omdat de ledigheit doorgaens de oorzaek der geilheit [G], en een moeder van quade gedachten is. Aldus is Tobias, *kap.* 2, in zyn bed, dat is, in ledigheit leggende, door den heeten drek eener zwaluwe, blint geworden; verſta, door de heete neiging der ongeoorloofde gedachten. Hoe ook David door de ledigheit en der zelver gevolgen tot overſpel zy vervallen, kan men 2 Sam. kap. XI vers 2 en volgende, lezen.

Men vertoont hem vet, omdat de braſſery, (zie hare beelden onder letter B, en die der Gulzigheit onder G, in 't eerſte Deel van dit Werk) die eene

(gelyk wy reeds over 't 1 beelt der Minyver, aenm. D hebben gezegt.) Pierius wil (1), dat de Egiptenaren daerom een geſtraften overſpeelder zouden hebben afgebeelt door een Bever; omdat dit dier, ziende dat de jagers het op hem gemunt hebben, zich zelf de ballen (daer de muskus van komt) uitbyt en vallen laet, wetende, dat hy om dezelve gezogt wort: hoewel anderen dat uitbyten der ballen ontkennen (2), en zeggen, dat men den oorſprongk van dat gevoelen daeraen moet toeſchryven, dat hy die zoo zorgvuldig verbergt. Zeker ik geloof, dat een overſpeeler outtyts, toen die ſtraf in 't gebruik was, in 't naeuw zynde en gejaegt wordende, ook nergens meer voor bevreeſt was, als voor 't verlies van die koſtelyke waer. Maer wat 'er ook van dat uitbyten der beverballen zy, of niet; dat het gemeene gevoelen en bekentſte gerucht zoodanig is, zulks is genoeg om een zinnebeelt te zyn van een betrapten en geſtraften overſpeeler; nagejaegt en gegrepen om hem dat te benemen, daer de jagers de bevers om vervolgen en vangen. Dat evenwel Pierius zegt, dat deze beeldenſpraek Egiptiſch is, daeraen twyffel ik, of zulks wel op zekere gronden is ſteunende, alzoo ik by Horus Apollo (3) niet anders vinde aengetekent, dan dat *de Egiptiſche Prieſters een man willende betekenen die nadeel leedt door ſchade die hy zich zelven toebragt, een bever ſchilderden, omdat die* (gelyk gezegt is) *vervolgt wordende, zyne eigen ballen uitbyt en wegwerpt.* Want hoewel de Grieckſche woorden zodanig zyn, dat men ze ook kan vertalen, *een man die zich zelven beledigde door zyn eigen ontucht*, zoo kan ik echter niet zien, dat die vertaeling plaets kan hebben by Horus: niet zoo zeer, omdat de bever zyne ballen niet verlieſt als eene ſtraffe van onkuisheit, als wel, omdat myns wetens, de bovengemelde ſtraffe der overſpeelers den Egiptenaren niet is bekent geweeſt, gelyk wel by de Grieken. Aerdigh was eens het zeggen van Diogenes Cinikus: die hoorende (4), dat zekere Didymon op overſpel betrapt was, zeide, *Hy is waerdigh aen zynen naem opgehangen te worden. Didymoi* nu betekent in 't Grieks de *ballen*.

(1) Hiervogl. lib. 13. c. 29

(2) Dioſcor. l. 2. c. 26 Sentius ap. Plin. Hiſt. Nat. lib. 32. c. 3 Jonſton in zyne Beſchr. der Dieren.

(3) Hiervogl. lib. 2. c. 65.

(4) Diog Laërt. lib. 6. §. 51. & Theon. Sophiſta Progymnaſm. cap. 5.

[D] Zie A. Gellius *Noct. Attic. lib.* 10. *cap.* 23. en aldaer de aentekeningen der Geleerden.

[E] Regiſt. Cap. Nemo ſibi 32. q. 4. *Nec viro licet, quod mulieri non licet.*

[F] Een blyk van overdaet, waeruit de welluſtige begeertens ontſtaen. Zie een weinigje verder.

[G] Zeer bekent zyn de woorden van Ovidius, Remed. Amor. v. 161.

Quæritur, Ægiſthus quare ſit factus adulter:
In promtu cauſa eſt, deſidioſus erat.

Zie de beelden der Ledigheit, en het twede beelt der Eerbaerheit, aenm. D. En vergelyk voorts hiermede ook de beelden der Welluſt en Onkuisheit.

zuſter der ledigheit, en van gelyke uitwerking [H] als zy is, vetlyvigh geſchildert wort. *Zatheit van broot, en ſtille geruſtheit hadden zy. . . .* * Godts *En zy verhieven zich, en deden gruwlykheit voor myn* * *aengezigt*, zegt Ezechiël, kap. XVI. vers 49. 50. En hieruit kan men gevoeglyk de gezuſterſchap van ledigheit, en braſſery afnemen, en zeggen, dat deze ſpreuk ook op het overſpel ziet, als begrepen onder den algemeenen naem van onkuiſcheit. Dit is dan ook eene zeer groote ondeugt, om welke te vermyden, dit een bequaem middel is, dat men zich namentlyk met alle vaerdigheit in nutte, edele en deugtlyke werken en betrachtingen bezigh houde [I], en de quade gedachten, die ons zouden mogen inkomen, met allen yver wechdryve en dempe; als zynde die niet alleen ſchadelyk aen 't lichaem, maer, 't welk van meer belang is, ook aen de ziel. De ſchoone les van Auguſtinus is ook zeer dienſtigh hier waer te nemen en op te volgen. Zy luit aldus (1): *Overlaedt uwen buik niet boven den nootdruft, want het te veel, is de ſtoflyke oorzaek der zonde, en elk weet, dat zonder ſtoffe geen ding voortgebragt wort.*

(1) De Verbo Domini Serm. 22

Hy houdt een *Murena* [K], met eenen adder vereenigt, in de rechte hant ten

[H] De drie alhier bygebrachte oorzaken der onkuisheit, namentlyk de jongkheit, ledigheit en weelde, begrypt Seneka, of wie de maker magh zyn van de Tragedie *Octavia*, ook te ſamen in deze woorden, vs. 561.

Vis magna mentis, blandus atque animi calor
Amor eſt: juventâ gignitur; luxu, otio
Nutritur inter læta Fortunæ bona.

Dat is: *De min is een groote drift des gemoets, en vleiende brant des herten. Zy wort geteelt door de jongkheit, en opgequeekt door de weelde en ledigheit, in 't midden van de goederen der gunſtige fortuin.* De twee laetſte oorzaken melt ook Petrarcha in zyn Triomf der Liefde, kap. 1.

Ei nacque d'ozio, e di laſcivia umana.

En in zyn Triomf der Kuisheit zegt hy zeer wel:

La gola, il ſono, e l'ocioſe piume
Hanno dal mondo ogni virtù sbandita.

Men weet wat men zeggen wil, wanneer men 't ſpreekwoort gebruikt *ſine Cerere & Libero friget Venus*, dat Venus verkleumt, als ze is zonder Ceres en Bacchus. Aenmerkelyk is het antwoort 't geen Plutarchus verhaelt, dat outtyts een zeker Spartaen, dien hy Geradas (2), of Geradatas (3) noemt, aen zynen vrient gaf: dewelke hem vragende, wat ſtraf 'er te Sparta geſtelt was tegen de overſpelers, waervan hy verwondert was niets in de inzettingen van Likurgus te vinden; zoo antwoorde Geradas, *by ons doet niemant overſpel.* De vreemdeling daerop verder vragende, *hoe zou het evenwel gaen, indien 't iemant eens deed?* zoo antwoordde deze wederom: *dan zoude hy een os moeten betalen, die zoo groot was, dat hy zyn kop over den berg Taïgetus kon heenſteken, en alzoo uit de rievier den Eurotas drinken.* Syn vrient nogmaels met verwondering vragende, *hoe 't mogelyk was zoo een grooten os te vinden?* zoo antwoordde Geradas met een lach: *al zoo mogelyk, als het mogelyk is, dat men te Sparta een overſpeler vinde, alwaer rykdom, weelde en pronk voor ſchande worden gerekent; dogh eerbaerheit en zedigheit tot lof.*

(2) In Lycurgo cap. 29
(3) Apophth. Lacon. cap. 92

[I] Zie het tweede beelt der Eerbaerheit, aenm. D.

[K] Een ſoort van ael, doorgaens in onze tael overgebragt door *lamprei, prik, negenôog.* Zie onze aenmerking E, over 't vierde beelt der Gulzigheit, 1 *Deel, bl.* 560. De overzetting van Dirk Pieterſen Pers hier hebbende *murena* of *lamprei*, ſchynt den Heere Zaunslifer een aenleiding te zyn geweeſt tot dwaling, hebbende door de *lamprei* verſtaen een *jong konyn*: altoos zyn Eerw. melt niets tot waerſchouwing, dat men in dit beelt door de *lamprei* een vis moet verſtaen, en zegt alleenlyk, *dat de lamprei wort vereenigt met de ſlange, omdat de Egiptenaren daerdoor te kennen gaven, dat deze twee dieren van een geilen aert waren.* Ten minſten, zyn Eerws. plaetſnyder heeft die woorden

ten toon, omdat Bazilius [L] het overſpel by zoodanigh eene vereeniging vergelykt; den overſpelers voorhoudende, dat ze eens willen gadeſlaen aen welke beeſten zy zich gelyk maken, ſchynende de verzaming des adders met de *Murena* een zeker overſpel der natuure te zyn. En dit is 't geene ook de Egiptenaers door zoodanigh een beelt hebben willen te kennen geven [M].

De gouden trouring, die gebroken en open is, wil zeggen, dat de H. Wetten, het Huwlyk en de Trou, die 'er tuſſchen Man en Vrou wezen moeten, geſchonden en in ſtukken zyn. En zeker, deze zonde is zeer ſchandelyk, omdat ze tegens de huwlyxtrou ſtryt, die door den ring uitgebeelt wort: dien men ook daerom aen den vinger, die een ader heeft [N] welke naer 't hart loopt, gewent is te ſteken, om te toonen dat men zich met het innigſte en allerbemintſte deel des lichaems, 't welk het hart is, verpant en plichtigh maekt tot de onderhouding der beloofde trouwe. En waerlyk die belofte moet heiliglyk naergekomen worden; want alle andere misgrepen kunnen gebetert en nogh eenigszins ingeſchikt worden; maer die tegens de Trou geſchieden ten uiterſten bezwaerlyk of ganſch niet. Dit merkt Q. Kurtius, in 't Leven van Alexander den Grooten, met reden aen, daer hy deze woorden ter neder ſtelt [O]: *De trouloosheit kan door geene verdienſten geboet worden.* De Ridder Hooft zegt over den echtbreuk,

O Godt, hoe licht vergrypt een uur, door 't radeloos
Beſtaen van moedwil ſlinks, 't geen eeuwigheits verlengen
Met alle wysheits raedt niet weêr te recht kan brengen!

Zie Ger. van Velzen I. Bedryf.

den, hoedanig de Heer Zaunslifer dezelve dan ook magh begrepen hebben, verſtaen van een jong konyn, en het zelve daerom ook vertoont op de hant van den overſpeeler, en een ſlang om dat konyn geſlingert.

O ſeculum inſipiens & inficetum! (1).

(1) Catull. Epigr. 43.

[L] Zie zyne woorden in duidelyker ſamenhang by Klaudius Minos over het 191 zinnebeelt van Alciatus.

[M] Zie Horus Apollo *Hierogl. lib.* 2. *cap.* 111. Piërius Valerianus *Hierog. lib.* 29. *cap.* 24 & 26, en de Verzameling der Beeldenſpraken uit oude en nieuwe Schryvers, achter hem gevoegt, *Lib. I. tit. ADULTERIUM, pag.* 14. En hoedanige andere zinnebeelden deze vermenging van de muræna en adder (het gene echter anderen ontkennen: zie de gemelde Schryvers) kan uitleveren, is gezegt in onze aenm. G, over het laetſte beelt des Huwlyks, 2 *Deel, bl.* 48.

[N] Een zenuw, zegt Piërius, en te recht, *Hierogl. lib.* 41. *cap.* 9. uit Makrobius *Saturn lib.* 7. *cap.* 13. daer hy dit in 't brede verhandelt, wel waerdigh om nagezien te worden; gevende ook andere reden, waerom men de ringen juiſt plagt te dragen aen op-een-na den laetſten vinger. *Zie* ook het 1 beelt des Huwlyks, *bl.* 45.

[O] Lib. VII. cap. 5. §. 20. *Nullis meritis perfidia mitigari poteſt.* Hoe voorts een man, die een overſpelige vrouw heeft, op een beeldſprakige wyze wort te kennen gegeven door een *bok*, zie by Piërius *Hierogl. lib.* 10. *cap.* 13. En de woorden van een onkuiſche vrouw, by Salomon *Spr.* 19. *vs.* 17. *De geſtolen wateren zyn zoete, en het verborgen broot is lieflyk*, kan men op het overſpel vinden toegepaſt, en geleerdelyk verhandelt in de zoo ſtrax genoemde Verzameling der Beeldenſpraeken, *tit. eod. pag.* 13 & 14.

OVERVLOET.

EEn bevallige en ſchoone Joffer, hebbende eenen krans om 't hooft, die van verſcheide ſchoone bloemen geſchakeert is. Zy heeft een groen kleet met goude franjes aen, en in de rechte hant een Overvloetshoorn vol vruchten, als druiven, olyven enz. In den ſlinker arm houdt ze een bos van koornairen, geers, rys, peulgewaſſen en andere diergelyke; van welke men verſcheide airen op den gront ziet vallen, en hier en daer geſtroit leggen.

Men vertoont ze ſchoon en bevalligh, omdat de overvloet een goet en zeer behaeglyk ding, en aen een' ieder aengenaem is: gelyk in tegendeel de Diere Tyt lelyk is en afgryslyk, als regelrecht ſtrydigh tegens den overvloet.

Zy draegt een' bloemkrans, naerdien de bloemen, om zoo te ſpreken, de verkondigſters en voorbodinnen zyn der aenſtaende vruchten [A], die den overvloet uitmaken. De zelve bloemkrans kan ook zien op de vrolykheit en geneugte [B], die de waere gezellinnen des overvloets zyn.

De groene verf en de goude franjes van haer gewaet beduiden, het eerſte de ſchoone groenheit der bloemryke velden, die een overvloedigh gewas belooft [C]: en het andere, namentlyk de goude franje wegens haer geele kleur, de rypheit [D] des koorns en der andere vruchten, die den overvloet veroorzaeken. In

[A] *Zie* onze aenmerkingen over 't beelt der Hoop, 2 *Deel*, *bl.* 30.

[B] *Zie* het gene wy gezegt hebben over de Dronkenſchap, aenm. D. 1 *Deel*, *bl.* 290, en A over het tweede beelt van 't Genoegen, 1 *Deel*, *bl.* 472, en 't beelt der Huwlyxtrou, aenm. C, 2 *Deel*, *bl.* 42.

(1) Oudaens Roomſche Outheden, bl. 353 of 313

[C] *Zie* wederom de beelden der Hope, met onze aentekeningen; als mede onze aenmerking B over 't eerſte beelt des Arbeids, 1 *Deel*, *bl.* 72.

[D] Ik weet niet waerom de Schryver hier het gout te pas brengt meer om deszelfs kleur, als om zyne waerdy: want wat kan 'er grooter overvloet aenbrengen dan het gout, daer alles voor te koop is? En daerom wort dit beelt op ſommige penningen (1) ook vertoont als gelt uit den Hoorn des Overvloets ſtortende.

In haere rechte hant ziet men den Hoorn des Overvloets, in naervolging der fabel van Amalthea, die Natalis Komes uit Alcimus, Hermogenes en anderen, verhaelt: welke hoorn een blykbaer teken van een ryk gewas en overvloet van zaeken is [E]. Acheloüs melt in 't negende boek der Herſcheppingen van Nazo, naer de vertolking van Vondel, dit van den zynen [F]:

De veltgodinnen flux aen 't ſtoppen met haer bloemen;
En vrucht, en applen, en gewaſſen, waert te roemen,
Gelyk een heiligdom. myn horen met der ſpoet
Begrypt een' ryken ſchat van vollen overvloet.

En om aen den naem dezer beelteniſſe [G] wel te voldoen, hebben we haeren ſlinker arm, zoo wel als de rechte hant, zulx geladen, dat 'er koornairen als van afvloeien en op d'aerde nedervallen.

Dominikus Ankajanus heeft den overvloet met eenige Latynſche vaérzen afgeſchildert, die op dezen zin uitloopen [H]: *Zie daer, de goede Ceres vervult de geele velden aen alle kanten met een' veelvoudigen oogſt. De takken hangen krom door de zwaerte van 't ooft; en de wynſtok is vol van 't roode Bacchus-nat. Aenſchouwt de kudden van runderen en ſchaepen: Hiervandaen komt de zoete room: hiervandaen komt het, dat de vette kaes gewrongen wort. Het boſch geeft wilt, de zee brengt viſſchen voort, en de vogels zwieren vrolyk door de lucht. Al wat gy tot uw gebruik zoudt kunnen wenſchen, dat weigert u, o ſterflyk menſch, noch hemel noch aerde.*

[E] Zie wat wy van dien Hoorn hebben gemelt in onze aenmerking B over het tweede beelt der Eer, 1 *Deel*, *bl.* 323, en voeg daerby uit Oudaen (1), dat Antonius Auguſtinus in een grooten koperen overvloetshoorn, te Rome gevonden, niet alleen appelen, druiven enz., maer ook koornairen, en vooral een ploegkouter heeft gezien: het geen zeer krachtig beveſtigt de uitlegging van Sokrates aengaende dezen hoorn, toegepaſt op den landbouw, en op de bovengenoemde plaets door ons bygebragt.

(1) Ibid. bl. 354

[F] Vs. 87. Najades hoc pomis, & odoro flore repletum
Sacrarunt, divesque meo bona copia cornu eſt.

[G] De naem van dit beelt wort in de H. Schrift zeer wel beantwoort door 't zinnebeelt van wateren, dien 't eigen is *over* te *vloeien*. Zie de Verzameling der Zinnebeelden uit oude en nieuwe Schryvers, nu meermalen aengehaelt, *Lib.* 1. *tit. ABUNDANTIA*, *pag.* 9. alwaer ook *zant*, *ſtof*, *ſtarren* enz. als ziniſchetſen van Overvloet uit de H. bladeren worden bygebragt.

[H] Adſpice, terrarum flaventes undique campos
Multiplici complet meſſe benigna Ceres.
Pomorum vario curvantur pondere rami,
Et Bromio vitis plena liquore rubet.
Cerne boum pecudumque greges: hinc lacteus humor,
Hinc pingui ſudant vimina vincta lacu.
Sylva feras nutrit: producunt æquora piſces:
Aëriis campis læta vagatur avis.
Quid jam depoſcas proprios, mortalis, in uſus?
Nec cœlum quicquam, nec tibi terra negat.

ANDERS.

OP eenen penning van Antonius Pius vint men den overvloet verbeelt als een ſtaende Vrou, in 't gout gekleet [A], en met ope armen; houdende voorts beide haere handen wederzyds op eenige airryke korenbondels.

[A] Dit is een byvoegſel van den Italiaen: want wie kan op den penning zien in wat ſtoffe dit beelt gekleet zy? Diergelyke byflanſingen van onzen helt hebben wy meer gehad. Wat hy ondertuſſchen met dit gouden kleet wil zeggen, blykt genoegſaem uit het vorige beelt. Dog deze penning ziet niet op den overvloet, maer op den voorraet van leeftogt, voornamentlyk koorn, door den Keizer bezorgt, gelyk deze woorden, op dien penning geſtelt, te kennen geven, ANNONA AUG. COS. IIII. *S. C.* dat is, *Bezorging der leeftogt door den Keizer, in zyn vierde Burgermeeſterſchap*, gemunt *door bevel van den Raedt.* Dezelve wort ook dikwyls met een overvloetshoorn, koornmaet, en andere diergelyke dingen op de oude penningen verbeelt, die de nieuwsgierige lezer kan nazien by Oudaen in zyne Roomſche Oudheden, *bladz.* 362 of 320.

OVERVLOET VAN OVER ZEE KOMENDE.

MAel Ceres met korenairen in de rechte hant, en ſtaende op den voorſteven van een aenkomend ſchip. Laet ze voor haere voeten een korenmaet hebben, daer korenairen in ſtaen [A].

[A] Dit en 't volgende beelt hebben gene verklaring van noden. Ik giſſe, dat ze mogelyk op eenige oude penningen zoo verbeelt ſtaen: altoos zy hebben veel gemeenſchap met eenige penningen van de Keizeren Nero, Veſpaſianus, Alexander en anderen, vertonende de bezorging van leeftogt, en te vinden in des bovengemelden Oudaens Roomſche Oudheden, *bladz.* 330 of 291. en 363, of 321. en 302, of 266.

ANDERS.

NIet qualyk beelt men dezen ook uit als eene Vrou, die in de rechte hant een ſcheepsroer en in de ſlinke eenige korenairen houdt.

OVERVLOET.

EEne Vrou met korenairen bekranſt; houdende in de rechte hant een bos kennip met de bladeren, en in de ſlinke den Overvloetshoren nevens eenen tak van een braemboompje, aen veele bondelkens zyde hangen [A].

[A] 't Is moeilyk de uitlegging te maken van beelden, waerin derzelver opſteller geen behulp ter werelt toebrengt; gelyk onze Italiaen al dikwyls gedaen heeft. Of hy nu deze beeltenis op eenigen ouden penning aldus gevonden, en tot de uitlegging zelfs niet veel kans gezien heeft, dan of hy zelfs waerlyk de opſteller van het beelt zy, weet ik niet. Wie 'er ook de vinder van zyn magh, ik zou denken dat het zelve zoo, als

het

het hier vertoont wort, is opgemaekt om tweederlei Overvloet te kennen te geven; namentlyk den eenen van levensmiddelen, die door de korenairen en den hoorn des overvloets wort aengeduit; en den anderen der kledinge, die door den hennipſtruik en braemboſch met zyde kan worden te kennen gegeven; zynde de hennip, gelyk men weet, bequaem tot grove, en de zyde tot fyne klederen. Dat nu deze zyde op een braemſtruik hangt, is daerom, omdat dit gewas, gelyk ook andere bomen, in verſcheide geweſten, wol en zyde, op de bladeren, ſchorſe, en anderſins, voortbrengt: over al het welke (zoo iemant verder bericht mogt begeeren) zeer uitvoerig wort gehandelt door dien veelwetenden Salmaſius, in zyne *Exercitationes Plinianæ ad Solinum*, *cap.* 24 *pag.* 209–212. Korter roert ze Virgilius aen, als hy ſpreekt van (1)

(1) Georg. lib. 2. v. 120

- - - - Nemora Æthiopum molli canentia lana,
Villeraque ut foliis depectant tenuia Seres.

Dat is, naer Vondels vertaling:

De Moorſche boſſchen wit van boomwol, zagt in 't pakken;
De Seres, die de zyde afkemmen van hun takken.

OVERWEGING. OVERLEG. REDENEERING.

ALs eene Vrou, op 't beſt van haer leven vertoont zich dit. Zy is in violetpurper gekleet, en zit in ernſtigh gepeins. Op haere knien legt een boek, dat een weinigh geopent is, en daer ze den voorſten vinger der rechte hant in houdt. In de andere hant heeft ze een rol, waerin geſchreven ſtaet, IN PERFECTO QUIESCIT, dat is, *Zy ruſt in 't Volmaekte.*

De reden die wy hier overweging noemen, wort door den Filozoof, in het derde boek van de Ziele, *verſtant* genoemt, en hy onderſcheit het zelve in tweederleie ſoort, waervan d'eene *poſſibilis*, dat is kunnende, en de andere *agens*, dat is bedryvende of werkende wort geheten. Het kunnende verſtant dan is dat, het welk de gedaentens en beelden der dingen door de verbeelding aenneemt: het bedryvende verſtant is het welke maekt dat de dingen, die verſtaen kunnen worden, nu inderdaet zelve worden verſtaen. Het kunnende verſtant wyders heeft driederlei ſtaet, d'eerſte waer-

van is wanneer het ſlechts alleen mogentheit heeft om te kunnen, dat is te zeggen, wanneer het nogh niets heeft van de verſtaenbaere dingen, maer enkelyk in zyne natuur en wezen tot het ontfangen der zelve bequaem is. De tweede ſtaet des gemelden verſtants is, wanneer het zelve de verſtaenbaere zaeken nu op een zekere wyze heeft, maer nogh niet werkt, en dat wort genoemt het verſtant *in habitu*, dat is, in een bequaeme hebbelykheit. De derde ſtaet is, als het werkt, en redeneert, en dat noemt men het verſtant *in actu*, dat is, in de werkzaemheit. Uit dit gezeide blykt dan klaer, welk eene zaek de overweging of de reden of redenering is, die van de verbeelding afhangt. En volgens Ariſtoteles ter gemelde plaetſe, zoo valt een zelve ding tuſſchen de verbeelding en redenering voor, 't geen'er geſchiedt tuſſchen de zaeken, die door de uiterlyke zinnen begrepen worden, en tuſſchen de uiterlyke zinnen zelfs; uitgezeit dat de beelden, die de verbeeldende kracht aen de redenering toebrengt, geene *materie* of ſtoffe hebben, dat is, geen ſtoffelyke dingen, of die in eene ſtoffe beſtaen, zyn.

Zoo is dan de overweging niets anders dan het oordeelen en een redenering over de beelden en gedaenten, die door de verbeelding worden aengebragt: welke verbeelding, gelyk wy in 't beelt der Inbeelding gezeit hebben [A], gevormt wort in 't eerſte harſenvlies, en de overweging of 't overleg in het tweede, dat is in het middelſte, gelyk de *memorie* of het geheugen in het derde vliesje, naer het achterhooft of den nek toe, haere plaets heeft. Zie hierover Galenus in 't VIII. boek *De uſu partium*, en Andreas Vezalius *De Humani Corporis Fabrica* in het twaelfde hooftſtuk des zevenden boeks.

Met violetpurper [B] bekleet, en middelbaer van bejaertheit is ze [C], om de ſtatigheit der zeden en manieren uit te beelden.

De ſpreuk *in perfecto quieſcit* vertoont niet alleen de volmaektheit der overweginge of redeneringe, maer teffens ook, dat die geene plaets heeft, dan in de volmaektſte ſchepſels, verre onderſcheiden van de verbeelding, die ook in de onvolmaekte dieren wort gevonden [D]: want de overweging of redenering is eene mogentheit van de verſtandelyke ziel, die over de einden der dingen redeneert, om aldus het quade te ontwyken, en het goede te volgen.

Het beelt wort zittende, zeer peinzende, en met een byna toegeſloten boek vertoont [E], omdat de overweging of redenering dat deel van 't ſnelle verſtant is, 't geen met bezadigtheit en bedaertheit over de zaeken redeneert en de zelve overweegt.

[A] Derhalve dient dat beelt met dit tegenwoordige te worden vergeleken.

[B] Zie het beelt Beſcheidenheit, *aenm.* A, *I Deel*, *bl.* 122, en het eerſte beelt der Deftigheit, *aenm.* A, *I Deel*, *bl.* 225.

[C] Zie het tweede beelt der Deftigheit, *aenm.* A en B, *bl.* 226.

[D] Zie *aenm.* B over de Inbeelding. De ſpreuk kan ook te kennen geven, dat de redenering dan eerſt ruſt, wanneer zy de volmaekte kennis heeft gekregen van dat gene, waerover zy redeneert.

[E] Zie van alle deze dingen ook, een weinigje hier voor, het eerſte beelt der Overdenking, met onze aenmerkingen over het zelve. Als een beelt vorder der Overweging of Redenering ſtelt Piërius Valerianus (1) een *vos* voor, die met het oor op den gront, of liever (om Plutarchus (2) wat naeuwer te volgen) vooraen op een bevroren water leit; omdat dit dier, wanneer het over eenig toegevroren water wil gaen, en aen de ſterkte van het ys twyffelt, zagtjes en voorzigtiglyk tot het zelve nadert, en zyn een oor op het ys nederleit, om te hooren, of hy ook eenig geruiſch kan vernemen;

(1) Hieroglf. lib. 13. c. 17.
(2) De Solert. cap. 28.

men, het welke indien hy ontdekt, en het water kort onder 't ys heen hoort vloeien, zoo gift hy daeruit, dat het zelve niet dik, maer zwak en broos is, en gaet niet verder, maer keert, zoo men 't hem niet belet, te rug; doch geen geluit ontwaer wordende, gaet hy 'er aenſtonds, zonder eenige vertoeving, ſtoutelyk over. Het welke de Thraciers wetende, zelfs nog ten tyde van Plutarchus gewoon waren, wanneer zy over een toegevroren rivier wilden gaen, de ſterkte van het ys door een vos te toetſen. Nu is het even zoo veel, meent Plutarchus, alsof de vos aldus redeneerde: *Het gene geluit maekt, wort bewogen: het gene bewogen wert, is door de koude niet geſtremt: het gene door de koude niet geſtremt is, is vloeibaer: het gene vloeibaer is, placht voor het drukken te wyken en neer te zakken.* Diergelyke gewaende redeneering hebben wy ook gezien van den hont, in het beelt Naſpeuring, *aenm.* D. en meer andere van 't zelve ſlagh zyn uit den zelven Schryver, in zyn werkje van de Snedigheit der Dieren, zeer gemaklyk op te maken; hoewel hy die in den hont zelfs verwerpt.

PELGRIMAEDJE. PELGRIMSCHAP.

EEn Man met pelgrimskleederen aen, en wien 't halve hooft, alsook de halve baert geſchoren is. Aen de rechte zyde heeft hy lange hairlokken, die hem met den gezeiden halven baert, welke ook lang en ruw is, over de ſchouders hangen. Dezen toeſtant verkiezen wy in dit beelt, omdat de Egiptenaers het reizen naer vreemde landen op deze wys plachten af te ſchetſen.

De reden hiervan was, dat Oziris, tegens de Giganten [A] of Reuzen uitgetogen, in tien jaren tyts die hy uitlandigh [B] was, zynen baert en hoofthair altyt had laten groeien, doch daerna weder in Egipte gekeert zynde, de zelve beide deet affcheeren. De Egiptenaers dan verbeelden wilende,

[A] Zekere gedrochten, voorzien met draekevoeten en vele handen. Zie de Fabelſchryvers.

[B] In Italien,

lende, dat zyne uitlandigheit en wederkomſt gelukkigh [C] was geweeſt, maelden hem af, gelyk in 't hooft dezer beelteniſſe verrekent is, en deze wys [D] hielden zy zelve ook als ze buiten 's lants reisden. Het beelt heeft voorts in de rechte hant eenen pelgrimsſtaf [E] op welken eene zwaluw zit, omdat dit vogeltje, naer het zeggen en de naeukeurige waerneming der Ouden, zoodra het vlug is, zich van zyne ouderen affcheit, en naer andere ſtreeken heenevliegt [F].

[C] Zy hebben dat zekerlyk gedaen ter gedachteniſſe van deszelfs uitlandigheit: maer wat is dog het gene waeruit men zien kan, dat ze gelukkig is geweeſt? Ik geloof dan, dat enkelyk zyne uitlandigheit verbeelt wort door de eene helft des hooffs met ongeſchooren hair en baert, omdat hy in zyne uitlandigheit wort gezegt zodanig geweeſt te zyn; en dat ook enkelyk zyne wederkomſt wort afgeſchetſt door de andere geſchore helft, omdat zy zeggen, dat Oſiris zoodanig is geweeſt na zyne wederkomſt: zoodat ik hierin alleenlyk de gedachteniſſe vinde van de uitlandigheit en wederkomſt van Oſiris, zonder de betekenis van geluk hierin te kunnen ontdekken. En zoo heeft het Piërius (1) ook begrepen, zynde, zoo 't ſchynt, niet te recht verſtaen van onzen Schryver.

(1) Hierogl. lib. 32. c. 39

[D] Niet met een half geſchoren hooft en baert, gelyk men uit de bewoording van onzen Schryver zoude moeten afnemen, maer beide met het hooft en den baert ongeſchoren. Zy deden dat in naervolging van de uitlandigheit van den zelfden Oſiris, gelyk licht te zien is.

[E] Zynde een lange reisſtok, hoedanige de Roomſchgezinde pelgrims plachten te gebruiken op hunne bedevaerten naer verre geweſten, hebbende boven aen den zelven een kalabasflesje hangen, om 'er water in te dragen tot hunnen drank; en daertoe veel gebruikt van bedelaers en lantloopers, zynde een ſoort van geduurige pelgrims. Men kan dan ook een kalabasfles aen dezen ſtaf hangen. Zie het voortreffelyke werk der Nederlandſche Hiſtoripenningen van den Heere G. van Loon, 1 *Deel*, *bl.* 85.

[F] Daerom wort het van de oude droomverklaerders, als iemant droomt dat hy 't hooft heeft van een zwaluw, verklaert, dat hy zal reizen naer vreemde landen: zie Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 22. *cap.* 31.

P E S T.

LAet dit eene Vrou zyn, gekleet in duiſtere taenkleur. Zy dient 'er dootſch, bleek en vreeslyk uit te zien, en haer hooft bewonden, maer de armen en beenen naekt te wezen. Haer kleet moet aen de zyden open zyn, zoo, dat men door die ſpleeten haer hemt met etter bevlekt, zien kan. Laet haere borſten, vuil van lelyk dragh, dierwyze ſlechts met een' dunnen ſluier bedekt zyn, dat men ze gemaklyk beſchouwen kan; en ſtel nevens het beelt eenen wolf.

De peſt is een beſmetlyke ziekte, en wort veroorzaekt door bederf der lucht [A]. Wy behoeven van deze deerlyke quael hier niet veel te zeggen, vermits het jammerlyk beelt daervan, zich zelven [B] ſchynt te verklaren. Laet ons ſlechts Godt bidden, dat wy van deze zeer droevige ziekte geen andere kennis mogen krygen, dan die wy uit de Schryvers, of de mondelyke overlevering der ouden ontfangen. De

[A] Zie Fernelius *de abditis rerum cauſis*, *Lib.* 2. *cap.* 12, en andere Schryvers der Geneeskunde.

[B] Waerom wy daerover ook niets zullen zeggen; behalven dat het beelt een duiſter taenkleurt kleet aenheeft, omdat alle donkere verwen droefheit betekenen, gelyk elders gezegt is.

De wolf wort by Filoſtratus voor een rampzaligh beduitſel der peſte geſtelt; verhalende, dat Palamedes, ziende dat 'er telkens wolven van den berg Ida quamen aenvallen op hen, die 't leger voor Troje bedienden, den overigen Grieken riedt, dat men offerhande aen Apollo, welke die wolven, als voorboden der peſt, hun toezont, doen moſt; biddende dat hy die dieren met zyne pylen wilde dooden; opdat zy alzoo de peſt mogten ontgaen, 't gevaer der welke hy vreesde [C] dat hun boven 't hooft hing en naby was. En het is bekent, dat 'er in peſttyden meer wolven op 't lant gezien worden [D], dan voor of na die quael.

[C] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 19. *cap.* 19. Maer waerom hielt hy die wolven voor een voorteken van aenſtaende peſtilentie? Miſſchien omdat de wolf een verſlindent beeſt is: en wat is 'er meer vernielende dan de peſt? Of hy moeſt het om die reden gedaen hebben, die onze Schryver hier laet volgen.

[D] Om te aezen op de lichamen der ſchapen en ander aen de peſt geſtorven vee: hoewel ik niet onkundig ben, dat de Poëten en Hiſtoriſchryvers in 't vermelden van de elenden der peſt, doorgaens van de wolven ſpreken, als te luſteloos om ſchapen aen te raken. Zoo doe Ovidius, *Met. lib.* 7. *vs.* 550. Virgilius, *Georg. lib.* 3. *vs.* 537. Seneca, *in Oedipo*, *vs.* 149 &c. En alzoo zegt ook Thucidides (1) van de peſt, die in zynen tyt over 't lant van Athenen woedde, dat de vogelen en viervoetige dieren, die gewoon waren anders op de doode lyken te aezen, dezelve nu niet aenraekten; of zoo ze 'er van aten, dat ze 'er dan aen ſtorven: het gene ook Lukretius, die zelfde peſt beſchryvende, uit Thucidides, dien hy in dezelve geheellyk volgt, heeft overgenomen in zyn 6 boek (2). Dog Thucidides ſpreekt daer van een algemene peſtilentie over menſchen en beeſten: hoedanig de Poëten dezelve doorgaens ook maken om de zwaerheit der elende in zulke tyden, des te meer te vergrooten: daer dezelve nochtans veeltyts alleen het rundvee, gelyk de droevige ervaringe nog onlangs in onze landen heeft geleert, veeltyts alleen de verkens, veeltyts alleen de ſchapen enz., en veeltyts ook alleen de menſchen vernielt: gelyk de bovengenoemde Fernelius zeer wel aenmerkt, ter plaetſe aldaer gemelt. Derhalven zou dit de oorzaek kunnen zyn, waerom de wolven zyn gehouden als een voorteken van peſt, omdat ze door een ingeeving der natuur, kunnen ſchynen in grooter getal af te komen naer de landen daer een peſt aenſtaende is, als zy anders aldaer gezien worden. Alzoo zeit Baſilius van de gieren, dat ze met groote hoopen de legers der krygsknechten navliegen, om op de lichamen der geſneuvelden te aezen: ja Plinius en vele anderen zeggen, dat de natuur hen die voorkenniſſe heeft gegeven, dat ze wel twee of drie dagen daerheene vooruit vliegen, daer doode lichamen zullen komen. Zie Erasmus, *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Ad.* 14. De Egiptenaeren zeggen van wel zeven dagen, en voegen daer by, dat zy zich naer dien kant van 't leger begeven, daer 't meeſte volk zal ſneuvelen: waerom ook de oude koningen, zegt Horus (3), beſpieders plachten uit te zenden, om te zien naer wat kant der legers zich de gieren 't meeſt hene begaven, om daeruit te weten waer de nederlaeg voornamentlyk zoude vallen. Zie wat een zeker naemloos Geleerde over Horus (4) heeft aengetekent, en Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 18. *cap.* 8 & 9. Op de eigenſte wys dan heeft de wolf miſſchien iets natuurlyks, dat hem vooraf doet weten, waer doode lyken zullen komen: en mogelyk is hy daerom by de ouden voor een dier van een quaet voorteken gehouden, nederlaegh en verderf voorſpellende; gelyk Alexander ab Alexandro (5) met vele voorbeelden aenwyſt, alsook Piërius Valerianus *Hierogl. l.* 11. *cap.* 18. daer hy onder anderen verhaelt, dat omtrent den tyt van die nederlaeg, die de Joden onder den Keizer Hadrianus hebben geleden, de wolven en hiënen overal in de ſteden quamen indringen, en met een naer geluit door dezelve heen liepen. Maer miſſchien ſchuilt hier een verborgener reden onder, en heeft Palamedes de wolven daerom aengezien als een voorbeduitſel van peſt, omdat de wolf het dier is niet alleen van Mars, maer ook van Apollo, dat is de Zon, die de peſt verwekt. Want dat Apollo, by Homerus (6) het leger der Grieken de peſt toezendende, een groot gedeelte derzelver met zyne verborge pylen dootſchiet, zulks wort daerom verziert, omdat Apollo met zyne pylen, dat is de zon met hare ſtraelen, het verderf, in de lucht verwekt, over de aerde verſpreit: gelyk het Piërius (7) en anderen, zeer wel verklaren: en Kleanthes wil, gelyk Giraldus (8) aenmerkt, dat Apollo daerom den toenaem van *Lycius*,

(1) lib. 2

(2) Vs. 1213.

(3) Hierogl. lib. 1. c. 11.

(4) L. 1.

(5) Gen. Dier. lib. 5. c. 13 vide ibi Tiraq.

(6) Iliad. lib. 1. v.

(7) Hierog. lib. 42. c. 17

(8) Hiſt. Deor. Synt. 7. Col. 223 B.

(welk woort van een ander afſtamt, dat een *wolf* betekent) zoude hebben gedragen; omdat, gelyk de wolf het vee rooft, alzoo ook de zon de vogten naer zich trekt: en nu weten wy, dat de peſtilentie veeltyts na veel regens, en daeropvolgende grote hitte der zonne, en langduurige droogte, ontſtaet. Zie de uitleggingen over Homerus, bekent op den naem van Didimus, *Iliad. lib.* 1. *vs.* 50, by ons aengehaelt over 't volgende beelt. En in zekere ſtad in Egipten, genaemt *Lycopolis*, dat is, *Wolfsſtad*, eerde men Apollo om de eigenſte reden, (hoewel wy wel weten, dat 'er ook andere van worden gegeven, naderhant te melden in onze aenmerking Y over 't beelt Raedſlagh) onder de gedaente van een wolf; en waren de inwoonders dezer ſtad de eenigſte der Egiptenaeren, die daerom ſchapen nuttigden. Zie Pierius *Hierogl. lib.* 11. *cap.* 2. En Giraldus *Hiſt. Deor. Synt.* 7. *Col.* 223. *C. D.*

ANDERS.

MEn kan de peſt ook uitbeelden door een oude, magere en vreeslyke Vrou, duiſtergeel van gelaet, geheel onthult, met eenen krans van donkere wolken om 't hooft, en in een aſchverwigh gewaet: zynde voorts het kleet hier en daer met quyl en andere vuile vochtigheden, die geelachtigh van kleur zyn, beſpreit: zittende zy op eenige ſchaeps-, lammere- en andere vellen, en houdende in de eene hant een geeſſel met bebloede knoopen.

Naerdien de peſt, wegens haere vreeslyke en ganſch deerlyke uitwerkſels, geheel afſchuwlyk en yslyk is, zoo beelden wy ze uit als eene vrou, die om haere outheit en ongemeene magerheit, lelyk en vervaerlyk is om aen te zien.

De geelheit des aengezigts verbeelt de beſmetting des lichaems; vertoonende die kleur zich in luiden die ongezont zyn.

De wolken om 's beelts hooft, geven te kennen, dat deze zeer deerlyke ziekte uit de venynige en bedorve lucht voortkomt [A]. En dewyl in peſttyden de lucht ook veeltyts een aſchgraeuwe kleur heeft, zoo hebben wy deswege dit beelt ook een gewaet van die verf aengetogen.

De verſcheide beeſtevellen daer de vrou op zit, beduiden de ſterfte ook onder

[A] Donkere, zwaere, betrokke en dampige lucht heeft men altyt in peſttyden; en uit die tekenen verneemt men dikwyls allereerſt het nakende quaet. Ovidius *Met. lib.* 7. *vs.* 528.

Principio cœlum ſpiſſa caligine terras
Preſſit, & ignavos incluſit nubibus æſtus.

Dat Vondel aldus vertolkt:

Een dikke lucht hing in 't begin op alle kampen:
De hitte wert gebroeit uit dikke en vuile dampen;
Te dicht opëen gepakt.

Seneca in Oedipo, vs. 44.

Obſcura cœlo labitur Phœbi ſoror,
Triſtiſque mundus nubilo pallet novo:
Nullum ſerenis noctibus ſidus micat,
Sed gravis & ater incubat terris vapor:
Obtexit arces Cœlitum ac ſummas domos
Inferna facies.

Vergelyk Lucanus *Lib.* 6. *vs.* 89. Statius *Theb. lib.* 1. *vs.* 631; en Silius Italicus *Lib.* 14. *vs.* 591.

onder de dieren: zynde de vergiftige quaetaerdigheit der lucht niet alleen den menſchen, maer ook den beeſten [B] ſchadelyk, omdat ze uit de zelve ook hunnen adem en leven ſcheppen moeten.

De bloedige geeſſel wyſt aen, dat de peſt, als zy gaende is, haer woede op een ieder oefent; verſchoonende noch ouderdom noch kunne, ryk noch arm, ſtaet noch waerdigheit. Ja daer is niets, als gy Godts goetheit uitzondert, dat haer wederhouden kan in het vervolgen van den menſch met haere ſtraffe [C].

[B] Waerin de peſt zich doorgaens allereerſt openbaert: gelyk Ovidius in 't brede beſchryft in het zoo even gemelde zevende boek zyner Herſcheppingen, *vs.* 535.

Strage canum prima, voluerumque, oviumque, boumque,
Inque feris ſubiti deprenſa potentia morbi.

Dat is:

De kracht van 't quaet wiert eerſt in honden, ſchapen, ſtieren,
En vogelen ontdekt, en in de wilde dieren,
Die ſchielyk ſneuvelden.

Waermede overeen ſtemmen de bovengenoemde Seneca *Oedip. vs.* 133, en Silius Italicus *Lib.* 14. *vs.* 595. Alle hebben zy Homerus hierin gevolgt, die in 't eerſte boek van zyne Ilias, *vs.* 50, in 't leger der Grieken door de peſt doet ſneuvelen de muilezels en de honden Godvruchtigh is daerover de aenmerking van Didimus, of wie hy zyn magh, welke ons die korte uitleggingen over Homerus heeft nagelaten, die men doorgaens die van Didimus noemt. *Waerom*, vraegt hy, *begon de peſt met de honden en muilëzels, en niet met de Grieken, of eenig ander dier?* En hy geeft 'er tweederlei antwoort op: *De redenaers*, zegt hy, *dit oploſſende zeggen, dat de Godtheit, menſchlievend zynde, den Grieken wilde tuchtigen, en niet geheellyk verdelgen: en dat zy hierom allereerſt met dusdanige dieren had begonnen, tyd van berouw gevende aen de zondaers.* Het tweede antwoort is dit: *Doch anderen, dit meer in overeenkomſt der waerheit, en meer filozofiſch oploſſende, ſtellen, dat alle peſt ontſtaet uit ontſtekinge, en uit de aerde opkomt door uitdampinge: en zy zeggen, dat Apollo daerom de oorzaek daervan is, omdat men hem houdt voor den zelfden als de zon, die het aerdryk ontſteekt. Het quaet nu uit de aerde ontſtaende, zoo kan 't niet anders zyn, of de honden moeten het zelve allereerſt voelen; eensdeels omdat de redenlooze dieren van natuure meer natrekkende zyn dan de menſchen; en ten anderen, omdat zy voorover naer d'aerde bukken en langs dezelve ſnuffelen; en de muilëzels, niet om het bukken voorover, maer omdat ze hunnen oorſpronk uit verſchillende lichamen hebben ontfangen: want alles dat zoodanig is, is het verderf lichtelyk onderworpen.* Anderen (1) voegen hier nog een derde reden by; dat namentlyk de beeſten heeter van herſſenen zyn, dan de menſchen. 't Is waer, die laetſte reden van Didimus is meer filozofiſch dan de eerſte, maer daerom niet waerachtiger; anders moeſt het altyt vaſt gaen, dat in alle zoodanige peſt de beeſten eerder ſtierven dan de menſchen; daer dat quaet dezen ſomtyts wel alleen treft. Het is dan godtvruchtigh, dat men de ſtraf in 't vee aenmerke als een voorbode van Godts toorn, ons bedreigende, dat, indien de ſtraf in onze goederen ons niet brengt tot berou en bekeering, hy ons ook ſtraffen zal in onze lichamen. Wat voorts het ontſtaen der peſt uit de aerde belangt, het zelve ſtelt ook Lukretius (2), willende dat de aerde door ontydigen regen doorvochtigt, en even als rottigh geworden, en daerna door de ſterke hitte der zonne gebraden, die beſmettende dampen opgeeft, die de lucht bederven en de peſt verwekken.

(1) Farnabius ad Senecæ Oedip. v. 133.

(2) Lib. 6. vs. 1094.

Atque ea vis omnis morborum peſtilitaſque
Aut extrinſecus, ut nubes nebulæque ſuperne
Per cœlum veniunt, aut ipſâ ſæpe coorta
De terrâ ſurgunt, ubi putrorem humida nacta eſt,
Intempeſtivis pluviis & ſolibus icta.

[C] De geeſſel als een beelt van ſtraffe, hebben wy reets gezien over 't eerſte beelt der Herſtelling, *aenm. A*, 2 *Deel*, bl. 19. Vergelyk voorts deze beelden in ſommige deelen ook met dat der Beſmetting, 1 *Deel*, *bl.* 129, enz.

PROFECY. VOORZEGGING.

EEne Vrou wiens gezigt bedekt is. Zy houdt in de rechte hant een bloot zwaert en een trompet ten toon; en grypt met de ſlinke een keten, welke uit een zon, die ook aen de ſlinke zyde boven haer ſtaet, nederhangt. Op 't hooft heeft ze eene duif [A].

[A] Zoo als de Profecy hier verbeelt is, zegt men, dat ze te Rome geſchildert ſtaet op een voormuur der zoogenaemde Boekzael onzes Heeren, op het Vatikaen. De uitvinder, geloven wy, heeft 'er dit mede willen te kennen geven: Het gezigt der vrouwe heeft hy bedekt, omdat vele dingen der H. Profecyen duiſter zyn voor onze oogen, en even als onder een kleet verborgen. Het bloote zwaert betekent de kracht van Gods woort, dat ſcherper is dan een tweeſnydent zwaert; en met eenen ook de bedreigingen van ſtraffen tegen de overtreders van Gods wet, en de ongehoorzaemen, die zich op de prediking van zyn Heilig woort, en de verkondiging zyner beveelen, in de Profecyen geſchiedende, en haere ſtem alom verſpreidende, niet bekeeren; wordende die verkondiging en prediking door de bazuin betekent: omdat de Koningen en Vorſten, by welkers handelingen de werkingen van God, die een Koning aller Koningen is, op een menſchelyke wyze worden vergeleken, gewoon zyn hunne beveelen, en teffens de ſtraf tegen derzelver overtreders, te doen afkondigen by het geſchal van bazuinen: en alzoo leeſt men in de Openbaringe van Johannes, *kap.* 8. dat de zeven Engelen, voor dat God zyne oordeelen op de aerde zent, t'elkens eerſt bazuinen. En hierom wort de ſtemme der Propheten ook by een bazuin vergeleken, Jeſ. 58. 1. *Roep uit der keele, en hou niet in: verhef uwe ſtemme als eene bazuine, en verkondigh mynen volke hunne overtredinge, en den huize Jakobs hunne zonden.* Zie ook *Hoſ.* 8. *vs.* 1. Dat voorts ons beelt met de ſlinke hant een keten grypt, die uit eene zon nederhangt, zulks beduit de gemeenſchap der Profeten met den Hemel, werwaerts zy in den geeſt worden opgetrokken, en daer zy door de Zon der Gerechtigheit, Jeſus Kriſtus, tot welken zich alle Profecyen uitſtrekken, in genade beſtraelt, den invloet van zynen openbaermakenden geeſt ontfangen. En hier wort gezinſpeelt op de beruchte Goude Keten by Homerus, waervan wy geſproken hebben in 't eerſte beelt der Kennis, *aenm. B*, 2 *Deel*, *bl.* 61. en 't eerſte beelt van 't Nootlot, *aenm. A*; kunnende het geen aldaer gezegt is, ook hier ten deele worden te pas gebragt. Dat ze eindelyk eene duif op 't hooft heeft, wil zeggen, dat de H. Geeſt, die door eene duif wort verbeelt, gelyk elders is aengewezen, de gedachten der Profeten (zynde het hooft een zinnebeelt der gedachten, gelyk ook al dikwyls te voren getoont is) regeert en beſtiert. Zoo vorder iemant niet de Goddelyke Profecy wilde afbeelden, gelyk hier geſchiet, maer een beelt maken der *Voorzegginge*, op zyn heidenſch, die zou met de Egiptenaren een hont moeten ſchilderen met een zeef by hem, en naer de bygeloviglheit der Grieken en Latynen, een laurierkrans om dezelve vlechten. Waerom de zeef hier plaets kan hebben, is te zien uit het gene reeds gezegt is in en over 't beelt van *Onderſcheit van goet en quaet*: en hoe de laurier in dezen te pas komt, zullen wy aenwyzen over 't beelt der Dichtkunſt, *aenm. D.* En eindelyk om welke reden de Egiptiſche Prieſters een Profeet afſchetſten door het beelt van een hont, zie de taelkundige Lezer by Horus Apollo, *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 39. en Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 5. *cap.* 1 & 2. Want wy zouden te verre moeten afwyken, indien wy dit alles hier wilden invoegen.

QUAETSPREKENTHEIT.

IN de gedaente eener Vrouwe met ingevalle oogen, en een koperroeſtverwigh kleet aen, verſchynt deze. Zy houdt in elke hant een brandende fakkel; haere tong, als die van een adder, ondertuſſchen uitſtekende. Op de zyde van haer kleet hangt de huit van een yzerverken.

De kleur van het gewaet, en de holle oogen beduiden quaetſprekentheit. Zie over 't leſte Ariſtoteles [A] in zyne Gelaetkunde. En het qualyk ſpreken van iemants goede bedryven komt enkel voort uit de boosheit, die alleen naer eens anders oneer verlangt, zonder voor zich zelven daer eenigh voordeel uit te halen: alleenlyk vreezende en zich diets makende, dat eens anders lof den zynen zal hinderen en verkleinen.

De twee ontſteke fakkels betoonen, dat de quaetſprekentheit het vier der tweedragt [B], dat den haet voedſel geeft, aen 't branden helpt. En de tong, ſchoon van natuure vochtigh, is niet zelden ook een werktuig door 't welke, om zoo te ſpreken, een vier ontſteken wort dat niet te bluſſchen is: en om die ſchadelyke uitwerking te verbeelden, maken wy haere tong als die van een adder [C].

Door de ſtekelige huit [D] van het yzerverken wort te kennen gegeven, dat

[A] En over 't eerſte lees onze aenmerking F over het twede beelt des Achterklaps, 1 *Deel*, *bl.* 26; met welke beelden dit tegenwoordige dient te worden vergeleken.

[B] Zie onze aenmerking B over 't eerſte beelt der Laſtering, 2 *Deel*, *bl.* 98.

[C] Zie onze aenmerking A over 't eerſte, en C en D over het tweede beelt des Achterklaps; en 't geene wy aenſtonts verder zullen zeggen.

[D] Al wat ſcherp en ſtekeligh is, betekent in de beeldenſpraek *quaetſprekentheit*: en daerom hebben wy ook by de beelden des Achterklaps gezien een mes, een ponjaert, een roskam en een muis. en zoo wort ze ook verbeelt door een zaeg, by Piërius *Hierogl. lib.* 42, *cap.* 78, en by den zelven, *lib.* 28. *cap.* 69, door een purperviſch;

dat het der quaetſprekentheit eigen is, eens anders eer en achting, door hem met veel moeite en arbeit verkregen, te priemen en te quellen, gelyk het ſtekelzwyn de lichaemen prikkelt en leet aendoet.

omdat deze viſch zoo een ſcherpe en teffens ſterke tong heeft, dat hy, die uitſtekende, de ſchelpen van allerlei andere ſchelpviſchen met dezelve kan doorbooren (1), en hen alzoo verſlinden. Op de zelfde wys betekent de weſp, om zynen ſcherpen angel, ook quaetſprekentheit: en daerom zeide Antiſthenes van Diogenes Cinikus, dat dezelve gelyk was aen de weſpen, als welke geen groot gebrom maekten met hare vleugels, maer zeer ſcherp ſtaken; gevende alzoo zyne quaetſprekentheit, en bitſe ſchimpwoorden onder duims te kennen. En van Archilochus, die zynen toekomenden ſchoonvader Likambes, welke hem zyne dochter Neobule eerſt verlooft, doch naderhant trouwloos-lyk aen een' anderen gegeven had, met zulke bitſe en quaetſprekende verzen dien hoon vergolt, dat hy door de zelve tot die ſpyt en uitzinnige razerny wiert vervoert, dat hy zich zelven verhing, verziert een out Griekſch dichter, dat 'er op zyn graftombe weſpen zitten; den wandelaer daerom vermanende, dat hy van 't zelve ſtilletjes afwyke, en die gramſteurige beeſten niet gaende make, en van de zelve geſtoken worde. Welk verdichtſel Alciatus in zyn 51ſte Zinnebeelt, met eenige verandering, aldus navolgt:

(1) Athenæus l. 3. c. 11. Plinius Hiſt Nat lib. 9. c. 36. Erasmus Chil. 2. Cent. 3. Ad. 84

Archilochi tumulo inſculptas de marmore veſpas
Eſſe ferunt, linguæ certa ſigilla malæ.

Waervan de zin hierop uitkomt:

Dat deze weſpen hier aldus
Op 't graf ſtaen van Archilochus,
Beduit, dat die 'er onder leit,
Verwoet was in quaetſprekentheit.

Zie aldaer de aentekeningen van Klaudius Minos.

QUELLING.

VErtoon deze als een in 't zwart gekleede Vrou, met los om 't hooft hangende hairen. Geef haer in de rechte hant drie hamers, en in de ſlinke een hart.

Men kleet ze in 't zwart, omdat ze, by manier van zeggen, vol zwarte en duiſtere gedachten is [A], die 't hart en de ziel geſtadigh quellen, beuken, plagen en pynigen; niet anders dan of het hamers waren, die 'er geduurigh op ſloegen.

De loſſe hairen verbeelden, dat de gedachten zich onderling verſpreiden en verwarren [B], tot verdubbeling der moeilykheden en quellaedjen.

[A] De gedachten plegen in de beeldenſpraek verbeelt te worden door het hooft-hair, gelyk hier ook volgt, en niet door de kleding: waerom ik de zelve hier liever om haere zwarte kleur, als een teken van rouw en droefheit zou opvatten; gelyk ze ons ook te voren al dikwyls is voorgekomen. Zie onder anderen, onze aenmerking A over 't eerſte beelt der Elende, 1 *Deel*, *bl.* 394, en B, C en D over het tweede beelt der Droefheit, 1 *Deel*, *bl.* 283, en vergelyk die beelden met dit tegenwoordige. Waerom het beelt juiſt drie hamers in de hant zyn gegeven om op het hert te kloppen, daervan is my de reden onbekent. Het gene de hamers hier ter plaetſe beduiden, het zelve betekent by anderen een dorſchvlegel. Zie de Verzameling der Zinnebeelden uit Oude en Nieuwe Schryvers vergadert, en achter Piërius Valerianus gevoegt, *lib 6. tit. TRIBULATIO utilis*, pag. 187.

[B] Ook dat bedroefde menſchen gene zorg hebben voor de opſiering des lichaems, en zich daer weinig over bekommeren.

ANDERS.

OOk kan men de quelling uitbeelden door eene Vrou die 'er droevigh en bekommert uitziet, zynde aen handen en voeten gebonden [A], en hebbende aen haere zyde eenen hongerigen wolf, die haer dreigt aen te randen en te verſlinden.

[A] Omdat de droefheit een beletſel en verhindering is van alle werkingen, en den menſch, dien zy quelt, den luſt beneemt om iets te doen; hem even als gebonden houdende aen handen en voeten, zonder 't gebruik van welke men genoegſaem niets kan uitvoeren. Zie ook het eerſte beelt der Droefheit, *I. Deel*, *bl.* 279. De reſt in dit beelt verklaert zich zelve.

QUELLING OVER EENS ANDERS WELVAREN.

BEquaemlyk wort deze vertoont als een mager Wyf, in 't zwart gekleet, en met loſſe vlechten: trekkende met de rechte hant het hair uit, en wordende door eene ſlang in de ſlinker borſt gebeten. Voor 's beelts voeten ziet men een' mageren kuikedief.

Het gewaet is zwart, omdat de gedachten [A], die des naeſten ſchade begeeren, droef en doodelyk zyn, en hem die de zelve voedt, geduurigh vol rou maken; zynde ook zulk een als in eene duiſternis, die de ziel verdonkert, en 't lichaem plaegt. En hierom trekt het beelt zich de loshangende vlechten uit, 't geen ook verbeelt dat zulker luiden gedachten verwildert en gebroken zyn [B]; loopende de zelve averechts en verkeert

[A] Zie onze Aenmerking A over het tweede beelt hier voor.

[B] 't Kan ook enkel aengemerkt worden als een teken en uitwerking der droefheit. Zie onze Aenmerking B over 't eerſte beelt der Klagte, *II. Deel*, *bl.* 67, en de plaetſen aldaer verder aengewezen.

tot hun eige ſmart en hartzeer. Dan dit wort nogh ruim zoo klaer door de ſlang [C], die het beelt in de borſt byt, aengeduit: Want gelyk dit ondier door zyne beeten een zeer koudt venyn naer 't hart ſchiet, en daerdoor de natuurlyke hette, by welke de menſch in 't leven gehouden wort, verdooft; alzoo plaegt en doot dit harteleet ook de ziel; ſtortende zyn vergift in de zelve door de uiterlyke zinnen, die, eens anders welvaren merkende, het zelve benyden: en hierom wort dit wyf ook mager [D] vertoont.

De kuikedief heeft zulk een droefheit over eens anders welvaren, dat die zich ook uitſtrekt over zyn eige jongen [E]; daerom wort hy by deze beeltenis geplaetſt.

[C] Zie wederom het eerſte beelt der Droefheit, Aenm. B. *bladz.* 281.

[D] Zie de beelden der Nydt.

(1) Hiſt. Anim. Part. 2. cap. 12. pag. 500

[E] Welke indien hy ziet dat vet worden, zoo begint hy de zelve uit nydt en afgunſt te byten, opdat zy door de pyn en wonden mogen mager worden; zoo men Franzius (1) magh geloven.

RAEDSLAGH. BERADING.

Hiervoor wort een out Man met lange roode kleederen geſtelt. Hy heeft een gulde keten, daer een menſchehart aen hangt, om den hals, en in de rechte hant een geſloten boek, met een' uil daer bovenop. Met de ſlinke hant houdt hy drie hoofden, die aen eenen hals ſtaen, ten toon; namentlyk eenen hontskop, die ter rechter; eenen wolfskop, welke ter ſlinker zyde; en eenen leeuskop, die in 't midden geplaetſt is. Onder zynen rechter voet leggen twee dierehoofden, zynde het eene dat van een' beer, en het andere dat van eenen dolfyn.

Een

Een goede raedſlagh, of berading, zegt Ariſtoteles in zyne Zedekunſt (1), *is iet dat goet en recht is met betrekking op dat geene dat nuttigh is tot het bereiken van zeker einde, waervan de voorzigtigheit de rechte keurmeeſteres en waerdeerſter is.* Doch de raedſlagh of *berading is*, gelyk de zelve Filozoof wil, *geene wetenſchap: want naer dingen die men weet, zoekt men niet. Zy is ook geene giſſing, omdat het giſſen haeſtigh en zonder gront van reden geſchiedt; daer integendeel tot de berading of het raedſlaen rype bezinning en ruimte van tyt gebruikt wort. Men kan ook niet wel zeggen, dat ze eene* opinie *of meening zy; naerdien de meening of* opinie *iet is het welk alrede is bepaelt:* daer dogh de berading iet te kennen geeft, dat nogh onbepaelt en onvolmaekt is [A]. Wat is ze dan? Dit zullen we wat onderſcheidentlyker gaen bezien.

(1) Lib. 6. cap 9.

Wy zeggen derhalve, dat de raedſlagh of berading eene overweging en overleg zy, welke men maekt omtrent onzekere en twyfelachtige dingen die te doen ſtaen: zulx dat de raedſlagh met oordeel verkieſt en beſluit werkſtelligh te maken 't geen men voor 't nutbaerſte acht, en 't welke ſtrekt om de deugdelykſte, dienſtigſte en beſte uitwerking voort te brengen. Dit aengaende den raedſlagh in 't gemeen. Wat nu belangt de raedſlagen, die ſtadts- of lantszaeken in 't byzonder betreffen, deze zou men, wegens de zaeken, daer over geraedſlaegt wort, volgens 't onderwys van den meergenoemden Ariſtoteles (2), vyfderlei kunnen noemen; als namentlyk I. Die 's lants of der ſtede tollen en inkomſten bezorgen. II. Die over oorlogh en vrede gaen. III. Die op de bewaring van landen en ſteden het oog hebben. IV. Die de inkomende en uitgaende goederen gadeſlaen, en V. die de inſtelling der wetten in acht nemen. Zoo heeft men dan hier, om zoo te ſpreken, verſcheide ſoort van raetſlagen, om dat 'er verſcheiden ſlach van zaeken is. Maer om tot het beelt zelf te komen:

(2) Rhet. Lib. 1

Het wort out geſchildert, omdat de oude mannen doorgaens de beſte raedsluiden zyn. *De ouden*, zeit Ambrozius [B], *zyn bequaemſt tot raedſlagen.*

[A] *'t Is ook*, volgens den zelfden Filozoof, ter zelfde plaetſe, *geene ſnedigheit, om dat ſnedigheit alleenlyk is eene goede giſſing.*

[B] In Hexamer. *Senectus eſt in conſiliis utilior.* Zie onze Aenmerking A over 't beelt Ervarenis, *I. Deel, bl.* 402. en A over 't beelt Gewoonte, *I. Deel, bl.* 492. Zoo zegt ook Euripides by Stobeüs

Παλαιὸς αἶνος, ἔργα μὲν νεωτέρων,
Βυλαὶ δὲ ἔχουσι τῶν γεραιτέρων κράτος.

Dat is: *Het is een oude ſpreuk; de daden der jongen, en de raedt der ouden hebben kracht.* En Eſchines getuigt in zyne Redenvoering tegen Kteſifon, dat door de wetten van Solon was bevolen, dat in 't raetplegen die gene, die de outſte van jaren was, allereerſt moſt ſpreken; en dat het by de Athenienſen in vorige tyden de gewoonte was geweeſt, dat een uitroeper, nu vryheit zullende af kondigen om opentlyk te ſpreken, aldus riep: *wie wil uit die geenen die over de vyftigh jaren zyn, tot den volke ſpreken?* gelyk dit alles is aengetekent van onzen Erasmus, *Chil. 3. Cent. 5. Ad. 2.* Het geen hier van den raet der ouden gezegt wort, daer tegen is geenſins ſtrydende het bekende verſje by de Grieken, dat, naer de aenwyzing van Erasmus ter gemelder plaetſe, aen Heſiodus wort toegeſchreven, luidende aldus:

Ἔργα νέων, βυλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων,

Dat is, *de daden der jongen, de raet der mannen, en de gebeden der ouden.* Door welke laetſten hoogbejaerde luiden worden verſtaen, die niet alleen de krachten van hun lichaem, maer ook eenigſins die van den geeſt hebben verloren, en het vaderland nergens meer dienſt mede kunnen doen dan met hunne gebeden, welke daerom in de ouden te meer worden aengeprezen, omdat de menſchen in hunnen ouderdom doorgaens godsdienſtiger zyn dan zy waren van te voren.

raedſlagen. Ons ſpreekwoort komt hiermede overeen, luidende,

Der ouden raedt,
Der jongen daet,
Der mannen moedt,
Is al te goet.

Of, *Men magh d' ouden ontloopen, maer niet ontraden.* Te weten, de rype ouderdom baert, door de ondervinding der dingen, die men gezien en gedaen heeft, de grootſte volkomenheit van kennis en verſtant. Aldus ſtaet het met de jongelingen niet; als kunnende die, ter oorzaeke des korten tyts dien ze nogh maer beleefden, geen ryp oordeel hebben: en daerom behooren ze raedt by d' ouden te halen. Koning Agamemnons Raedsheer wort in den perſoon van Neſtor afgebeelt als een oudt man van driehondert jaeren [C]; en men hoort hem, daer hy de jonge helden der Grieken, en by naeme Agamemnon [D] en Achilles (die geweldigh op malkander vergramt

(1) Iliad. lib. I. v. 250. & Odyſſ. l. 3. v. 245

[C] Homerus (1) zegt niet, dat Neſtor drie hondert jaren heeft geleeft, maer dat zyn leeftyt is uitgerekt *tot in het derde geſlacht der menſchen, na dat 'er al twee geſlachten, die met hem opgevoedt waren, en geleeft hadden, waren geſtorven.* Dit is de volkomen zin der woorden van Homerus: dewyl echter het woort γενεὰ, het welke die Dichter gebruikt, en wy *geſlacht* vertaelt hebben, eigentlyk geen bepaelden tyt betekent, al zoo weinig als de woorden *ævum, ætas, ſeculum*, met welke de Latynſche dichters het woort γενεὰ doorgaens vertalen als zy van Neſtor ſpreken; wordende die woorden dan eens genomen voor een *geſlacht der menſchen;* dan eens voor den gewoonen *leeftyt van een menſch*, dat is 70 *jaren* (2); dan eens voor een *eeuw* of *hondert jaren;* zoo willen wy den Lezer de bovengemelde vertaling van *geſlacht der menſchen* niet opdringen, indien hy zich niet van zelfs zal overtuigt vinden, dat ze waerlyk plaets moet hebben. Voor ons gevoelen zyn ook de oude groote en kleine uitleggingen over Homerus, die men aen Euſtathius en Didimus toeſchryft, en Akron over Horatius (3), ja ook Plutarchus zelf (4) met meer anderen, opgetelt door Raderus in zyne Aenmerkingen over Martialis (5), welke alle te ſamen de voorgenoemde woorden opvatten in de betekenis van *een geſlacht der menſchen*, zoo als wy Homerus zoo even vertaelden, en bepalen dat volgens 't gevoelen der ouden, op *dertig jaren;* omdat namentlyk de meeſte menſchen voor hun dertigſte jaer kinderen geteelt hebbende, en wederom andere menſchen, en alzoo een nieuw geſlacht, beginnen te leven: en zoo zoude Neſtor dan alleenlyk negentig jaren zyn oud geworden: en dat de mening van Homerus zoo is, blykt genoeg uit den ſamenhang zyner woorden, zoo als wy de zelve boven hebben bygebragt. Andere Poëten nochtans, den ouderdom van Neſtor, boven dien van alle andere menſchen, naer den gewoonen loop der natuur willende vergroten, hebben van *drie geſlachten* gemaakt *drie eeuwen:* even alsof hy reets een dubbel getal van hondert jaren afgeleeft hebbende, in het derde was ingetreden: hetwelke Ovidius met uitdruklyke woorden melt, als hy zegt (6):

(2) Scaliger de Emendatione Temporum, l. 2

(3) L. II Od. 9. v. 13

(4) In Catone majore cap. 29.

(5) Lib. 8 Ep. 2. p. 544. Zie Broukhuiſen over Tibullus, lib. 4. Carm. 1 v. 50, en die gene die hy aldaer aen haelt.

- - - Ac ſi quem potuit ſpatioſa ſenectus
Spectatorem operum multorum reddere, vixi
Annos bis centum: nunc tertia vivitur ætas.

Namentlyk ſommige Fabelſchryvers hebben verdicht, dat ten tyde als Pilus, de vaderlyke ſtad van Neſtor, door Herkules wierd ingenomen, en zyn vader Neleus met alle deszelfs zoonen, uitgezondert alleen Neſtor, die elders ter opvoeding beſtelt was, wierd gedoodt, de Goden uit eene zonderlinge goetheit, de jaren die van het leven zyner broeders waren afgeſneden, by dat van Neſtor hadden bygedaan. Nu had hy elf broeders (7), uit verſcheide moeders geteelt, die alle nog jonge kaerels waren, en gevolglyk konden de overige jaren van deze, gevoegt by die van Neſtor, gemakkelyk tot verre over de tweehondert opklimmen. Of dit nu ſtryt tegen de waerſchynlykheit of niet, zulks is onverſchillig, alzo men in fabelen, dat is, leugenen, geen waerheit moet zoecken.

(6) Met. lib. 12 v. 186

(7) Ovid Met. lib. 12. v. 553

[D] Horatius Lib. I. Ep. 2. v. 11.

- - - - - - Neſtor componere lites
Inter Peliden feſtinat & inter Atriden.
Hunc amor, ira quidem communiter urit utrumque.

gramt en gebeten waren) naer zynen raedt, als die een out man was, vermaent te luiſteren, dit zeggen [E]: *Hoort my, gy beide die jonger zyt dan ik. Ik heb voortyts met al veel ſterker helden dan gy zyt, gemeenſchap gehadt, en noit hebben zy mynen raedt veracht. Want ik heb nimmer zulke helden gezien, noch zal 'er geene zien, gelyk Pirithous, Dryas, Ceneus enz. waren.* En een weinigh verder zeit hy [F], *En nochtans volgden zy mynen raedt, en deden 't geen ik hen zeide. Daerom, laet gy u ook door my overreden, want het is beter zulx te doen,* dan onderling te twiſten. Elders [G] biedt hy zich aen, om de Griekſche Ridders met zynen raedt te helpen, kunnende 't zelve niet doen met zyne krachten, die eigen zyn aen de jongelingen. Deze inzigten bewogen Plutarchus [H] te zeggen, *Dat zulk eene ſtadt zekerſt bewaert is, die der ouden raedt, en der jongen wapens gebruikt: naerdien de ouden tot gebieden, de jongen tot gehoorzamen geſchikt zyn.* Ook wort de vinding van Homerus bovenal geprezen, daer hy, in het tweede boek van den Ilias (1), den Koning Agamemnon in Neſtors ſchip eenen Raedt doet vergaderen van d'alleroutſten onder de Grieken. De Spartaenen voegden hunnen Koning [I] eenen Raedt toe, beſtaende uit edele oude Heeren, die van Likurgus *Gerontes* genoemt werden, dat is, Ouden. En de Roomſche Raedsheeren werden *Senatores*, dat ook Ouden betekent, geheten, omdat men aldaer in oude tyden niet dan bejaerde luiden in den Raedt bragt, gelyk Ovidius zegt [K]. Het dient Agamemnon tot geen geringe wysheit toegeſchreven te worden, dat hy zoo veel werks van Neſtors raedt maekte, en wel wenſchte tien diergelyke Raedsluiden [L] te hebben; noemende Neſtor een man, die in 't geven van nutten raedt alle d'andere Grieken te boven ging.

(1) vs. 53

[E] Zie deze woorden van Homerus door ons bygebragt over 't beelt Ydele Eer, Aenm. Mmm, *I. Deel, bladz.* 355.

[F] Iliad. Lib. I. v. 273.

Καὶ μέν μευ βάλεων ξύνιον, πείθοντό τε μύθῳ.
Ἀλλὰ πίθεσθε καὶ ὔμμες, ἐπεὶ πείθεσθαι ἄμεινον.

[G] Iliad. lib. IV. v. 321.

- - - - νῦν αὖτέ με γῆρας ἱκάνει.
Ἀλλὰ καὶ ὡς ἱππεῦσι μετέσσομαι, ἠδὲ κελεύσω
Βαλῇ καὶ μύθοισι, τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ γερόντων.

[H] In zyne Verhandelinge, waerin hy onderzoekt, of een out man zich met de regeering behoort te bemoeien of niet (2): uit welke verhandeling alle het gene hier volgt, tot daer toe daer onze ſchryver van 't lange kleet ſpreekt, genomen is.

(2) Cap. 20.

[I] *Koningen*, hadde hy moeten zeggen met Plutarchus: want de Spartanen hadden 'er altyt twee; zynde echter meer koningen in naem, dan in gezag, en niet anders dan oppervelttheeren in den kryg. Zie Juſtinus *Lib. III. cap.* 3. § 2, en Kornelius Nepos, in 't Leven van Ageſilaus, *cap.* 1. § 2. en aldaer de aentekeningen der Geleerden.

[K] Zie onze Aenmerking A, over 't laetſte beelt der Eer, *I. Deel, bl.* 325, en A over 't beelt Gezagh, *I. Deel, bl.* 494. Zie ook Juſtinus, *Lib. XLIII. cap.* 3. §. 2. en 't gene wy reets boven gezegt hebben in onze aenmerking B. Maer wat hebben wy Heidenſche inzettingen van noden, daer het doch den waeren en alwyzen God Iſraëls zelfs behaegt heeft zyn volk een Raedt te geven, beſtaende uit ſeventig der Oudſten Iſraëls, en der zelver Hooft, Mozes? Zie *Numeri XI. vs.* 16.

[L] Homerus Iliad. lib. II. v. 371. *O Vader Jupiter*, zegt hy, *en Pallas en Apollo, och of ik tien zulke Raetsluiden mogt hebben onder de Grieken: dan zou de ſtad van den koning Priamus wel haeſt nederſtorten; wordende door onze handen verovert en verwoeſt.* Op welke plaets Cicero ziende, zegt (3): *Dux ille Græcia nuſquam optat, ut Ajacis ſimiles habeat decem, at ut Neſtoris: quod ſi acciderit, non dubitat, quin brevi Troja ſit peri-*

(3) De Senect. cap. X.

Het lange kleet voegt dit beelt, omdat outtyts (gelyk trouwens thans ook nogh wel geſchiedt) de Raedsheeren [M] op veele plaetſen met eenen tabbert en lang gewaet bekleet gingen, tot vertooning van des te meer ſtatigheit. En 's beelts kleederen zyn root, omdat het purper [N] den Raedsheeren wel paſt, en zy ook het purper waerdigh zyn: want die kleur beduit liefde [O], door welke een Wyze, met een' brandenden yver behoort bewogen te worden, om den radeloozen en twyfelmoedigen met goeden raedt te dienen en by te ſtaen; zynde dit ook een van de zeven werken der geeſtlyke barmhartigheit.

Het beelt heeft een hart aen den hals hangen, omdat Piërius in 't XXXIV. boek zyner *Hieroglyphica* zeit, dat de Egiptenaers [P], als ze eenen raedt aen anderen gegeeven, wilden uitbeelden, een menſchehart ſchilden; hangende het zelve aen een ketentje of bantje om den hals van een mansbeelt: en zulks deden ze, omdat een waere en oprechte raedt uit het harte voortkomt, 't welk zuiver en eerlyk wezen moet, zal het *een' goeden raedt*, dien Suidas *een heilige zaek* noemt, te voorſchyn brengen. Ja een Raedsman zelf, die eenigen nutten raedt verſchaft, wort ook *een heilige zaek* geheten: gelyk Zenodotus aentekent uit Epicharmus: welken zeven bynaem ook Plato aen eenen Raedsman [Q] toeëigent. Ter naerginge wyders van de Egiptenaeren, lieten de Romeinen hunne edele kinders een gouden bolletje [R], op de wyze van een hart toegeſtelt, om den hals en op de borſt dragen, gelyk Makrobius getuigt: en dit geſchiedde niet alleen opdat zulke jeugdelingen zouden gedenken, dat ze dan eerſt te recht menſchen zouden zyn, als ze met het harte, dat is, door hun verſtant begonnen uit te munten, gelyk de zelve Schryver wil [S]; maer ook om aen te duiden, dat zoodanigh eene oudde door raedt van ande

luid

peritura: dat is: *Dat Opperhooft der Grieken* (Agamemnon) *wenſcht nergens* (by Homerus) *dat hy tien zulke mannen hebbe* (in zyn leger) *als Ajax, maer als Neſtor: het welke indien hem mogt gebeuren, zoo twyffelt hy niet, of Troje zoude in 't kort verwoeſt worden.*

[M] Zie onze Aenmerking A over 't beelt Geloof of Goet Vertrouwen, *eerſte Deel, bladz.* 459.

[N] Zie onze Aenmerking A over het eerſte beelt der Deftigheit, *I. Deel, bl.* 225, en de Schryvers aldaer aengewezen.

[O] Zie onze Aenmerking A over 't I beelt der Liefde.

[P] Zaratino (want die is de opſteller van dit beelt) dwaelt hier zeer. Piërius zegt niet, dat zoo een hart (zoo het maer een hart geweeſt is) een beelt by de Egiptenaers is geweeſt van een goeden raedt, maer wel van een oprechte en openhartige reden: gelyk wy reets hebben aengewezen over het tweede beelt Oordeel, Aenm. B, welke breeder kan worden nagezien. De plaets van Piërius, hier vermelt, is te vinden *Hierogl. lib.* 34. *cap.* 1 *en* 2. Voeg 'er by, *lib.* 41. *cap.* 1, 2, 3, 4 & 5.

[Q] Zaratino had onzen Erasmus hier qualyk verſtaen, en lelyk verdraeit. Wy hebben 'er uitgeſmeten 't gene weg moeſt, en voorts de nodige verandering gemaekt. Zie dien grooten Man zelven; *Chil.* 2. *Cent.* 1. *Ad.* 47. en aldaer de verſcheide redenen, die van deze benaming kunnen worden gegeven.

[R] Zie het einde van onze Aenmerking B over 't laetſte beelt der Edelheit, *I. Deel bl.* 314. Voorts is byna alles wat hier volgt, tot daer geſproken wort van 't boek in de hant des beelts, genomen uit de bovengemelde plaetſen van Piërius.

[S] Saturn. Lib. I. cap. 6. *Nonnulli credunt, ingenuis pueris attributum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent; quam inſpicientes ita ſe demum homines cogitarent, ſi corde praſtarent.*

luiden beſtiert moet worden, gelyk S. Pompejus zeit [T], die zyn zeggen hierop gront, dat *bulla*, het welk in 't Latyn zoo een bolletje betekent, afkomſtigh zoude zyn van 't Griekſche woort *bule*, dat is, *raedt:* of omdat zulk een bolletje op de borſt hing, die de raedt en het verſtant tot hunne natuurlyke woonplaets hebben. En aldus zegt Horatius [V] ook niet onaerdigh van Tibullus, dat hy *geen lichaem zonder borſt was*; te kennen willende geven, dat hy Tibullus een man was, die wyzen raedt en overleg bezat, welke in de borſt woonen. Makrobius [W] zegt ook, dat de Triomfeerders dusdanige goude bolletjes in hunne triomfen plachten voor hunne borſt te hebben: 't geen zonder twyfel [X] geſchiedde om te vertoonen, dat ze niet alleen triomfeerden wegens het oefenen der lichaemlyke dapperheit, maer teffens en voornamentlyk wegens het gebruik van wysheit, voorzigtigheit en goede raedſlagen.

Het boek, in 's beelts rechte hant, beduit, dat de raedt en 't overleg uit de oefeninge der wetenſchap voortkomen: en om dat zinnebeelt wat meer krachts by te zetten, hebben wy 'er eenen uil by gedaen, omdat de heidenen dien vogel aen Minerva, die voor de godin van wysheit en raedt ge-

[T] In bulla. *Bulla aurea inſigne erat puerorum prætextatorum, quæ dependebat eis a pectore, ut ſignificaretur, eam ætatem alterius regendam conſilio. Dicta autem eſt a Græco ſermone βλη, quod conſilium dicitur Latine. Vel quia eam partem corporis bulla contingat, id eſt, pectus, in quo naturale manet conſilium.* Welke reden nochtans verworpen wort door Plutarchus, *Quæſt. Rom.* 101.

[V] Lib. I. Epiſt. 4. v. 6.

Non tu corpus eras ſine pectore.

In die betekenis gebruiken de Poëten dat woort zeer veel: als Ovidius *Met. Lib. XIII. vs.* 290, daer Ulisſes zynen mededinger Ajax noemt *rudis & ſine pectore miles*, een krygsman die plomp is, en zonder borſt, dat is, zonder verſtant: en in dat eigen boek, *vs.* 369. *Pectora ſunt potiora manu*, de borſt is beter dan de hand of ſterkte, dat is, *Verſtant regeert de hant:* gelyk Vondels vertaling luidt. Overvloet van diergelyke voorbeelden komt overal voor. Zie de Schryvers der Woordeboeken.

[W] Ter bovengemelde plaets: doch hy geeft aldaer een andere reden van dit ſieraet, zeggende, dat 'er eenige hulpmiddelen in dat bolletje beſloten waren, die men geloofde dat het kragtigſt waren tegen de nydt: alzo het een bygelovigheit der ouden was, dat men zelfs door een nydig oog konde worden betovert: gelyk elders is aengewezen.

[X] Dat is zoo vaſt niet: gelyk uit het voorgemelde reets is gebleken. De oorzaken en de beeldenſprakige betekeniſſe van de ſieragien der ouden, zyn veeltyts duiſter en onbekent. Dat zelfs daer uit blykt, dat de ouden zelve al verſcheide uitleggingen daervan hebben gemaekt; daer nochtans alleenlyk eene de waerachtige kan zyn. Ook zie ik geen zwarigheit te geloven, dat veele zulke ſieragien uitgevonden en gebruikt zyn, zonder dat men 'er de een of andere geheime betekenis in hadde; en alleenlyk omdat de uitvinders oordeelden, dat ze mooi en ſierlyk ſtaen zouden, of omdat ze met hunnen rykdom wilden pronken. Makrobius, dien wy zoo even reden hebben hooren geven, waerom hy meende, dat de edele kinderen zo een bolletje droegen, brengt in dat zelfde hooftſtuk een geheel andere by: namentlyk, dat de vyfde koning van Rome Tarquinius zynen zoon, die maer veertien jaren out zynde, een vyant in den ſlag met eigen handen hadde gedoot, in zynen triomf onder anderen had beſchonken met zoo een bolletje, dat toen ter tyt al de dragt der zegepralenden was: en dat in naervolging van dien, de edele kinderen vervolgens zulke bolletjes hadden begonnen te dragen, als tot een goet voorteken, en om daerdoor te kennen te geven, dat men verwachte en wenſchte, dat zy t'eeniger tyd in dapperheit mogten gelyk worden aen den genen, die zo een geſchenk allereerſt verdient hadde. En behalven de reeds bygebragte oorzaken, ſtelt 'er Plutarchus (1) nog vier andere voor: een genoegſaem blyk van onzekerheit.

(1) Quæſt. Rom. 101.

houden wert, toewydden. Hy vliegt, om zynen koſt te zoeken of anderszins, meeſt by nacht; en heeft alsdan, gelyk veele Natuurbeſchryvers, en inzonderheit B. Anglikus [Y], getuigen, een helder en ſcherp gezigt: zoodat hy een bequaeme zinſchets ſtrekt van de naerſtigheit en 't nachtwaken, in welke 't gemoet van een' Prins of Raedsheer, die ſteden en volken met raedt te bezorgen heeft, moet bezigh zyn; dienende zulke luiden zelfs des nachts met hunne zinnen te werken, en te bedenken en t'overwegen, wat 'er dienſtigh is 's daegs uit te voeren. En de gemelde vogel komt hier nogh des te meer te pas, omdat het inbeeldende vermogen des gemoets in de ſtille duiſterheit van de nacht ſcherpſt [Z] en krachtigſt is, gelyk de uil

[Y] Lib. X. cap. 27. alwaer hy ook wil, dat het woort *noctua*, in 't Latyn een *nachtuil*, zoude ſamengeſtelt zyn uit de woorden *de nocte acute tuens*, dat is, by nacht ſcherp ziende. *Dicitur noctua quaſi de nocte acute tuens: de nocte autem videt.* In welke afleiding hy zelf al te ſcherpziende is geweeſt, en de toeſtemming der voornaemſte Geleerden niet zal hebben; zynde dit woort niet ſamengeſtelt, maer enkel, en afkomſtig alleenlyk van *nox*, nacht. Indien voorts de uil om zyn ſcherp gezigt by nagt, een beeld kan zyn van ſchranderen raedt, zo kan ook de wolf tot dat zelfde voorwerp dienen, als welke gezegt wort zoo ſcherp van gezigt te zyn, dat hy zelfs in de allerdikſte duiſterniſſen van den nacht zeer klaer kan zien, en daerom ook voor het opkomen van 't licht uitgaet op roof. Om dit zyn ſcherp gezigt was hy by de Grieken heilig aen Apollo, dat is, de Zon, den oorſprong van het licht; gelyk by de Romeinen, om zyne roofzucht, aen Mars, den god des krygs: zynde het de gewoonte der Heidenſche volkeren geweeſt, verſcheidene dieren toe te wyen aen zulke Goden, met welkers natuur zy geloofden dat die beeſten eenige overeenkomſtige eigenſchappen (1) of gelykheit hadden. Alzo heiligden de Perſen (2) aen den zelfden god de Zonne, dien zy Mithres noemden, het paert, om deszelfs ſnelheit; en de Romeinen (3) het eigenſte dier, om deszelfs ſtrytbaerheit enz., aen Mars. Wy hebben reets te voren over 't eerſte beeld der Peſt gezegt (4), dat ook in Ægypten in de ſtad Licopolis, Apollo wierd geëert in de gedaente van een wolf, het zy om de reden aldaer bygebragt; het zy om zyn ſcherp gezigt; het zy ook omdat hy zoo vroeg om zyn prooi opſtaet, en zich op wegh begeeft, gelyk de zon haeren loop ook vroeg begint. Zie Pierius en Giraldus, ter plaetſe boven over de *Peſt* aengewezen.

(1) Serv. ad Virg. Æneid. l. 3. v. 118.
(2) Juſt. l. 1. c. 10 §. 5. & Ouid. Faſt. l. 1 v. 385.
(3) Feſtus in Equus.
(4) Aenmerk. D

[Z] Daerom noemden de aeloude Grieken, volgens 't getuigenis van Plutarchus (5) den nacht εὐφρόνη Euphroneê] dat is, *verſtandig*, *wys*. En Plato maekt gewagh van zekere Raedsvergadering (by de Lacedemoniers, meent Erasmus (6) die 'snagts wierd gehouden, en beſtont uit de allerdeftigſte en verſtandigſte mannen in ſtaetszaken; in welke vergadering de allerzwaerſte zaken, en waerover voornamentlyk diende raedt gepleegt te worden, in overweging werden genomen: gelyk de zoo even genoemde Erasmus (7) uit den zelfden Plutarchus aentekent. En hierop ziet het ſpreekwoort der Grieken, *dat men zich beraden moet by nacht.* Theon de Sophiſt (8) ſpreekt 'er volgens de opmerking van Gilbertus Kognatus (9) aldus van: *Wie weet het alom bekende ſpreekwoort niet, het welke zegt, dat men raedt moet plegen by nacht? en wat wil de wyze Sofokles ons leeren, als hy den Nacht* Euphrone, *dat is, Verſtandig noemt? is het niet daerom, omdat het verſtant der menſchen alsdan voornamentlyk krachtig is?* En nog eens: *Daerom wort de Nacht door de Poëten* Euphroneê, *of verſtandig genoemt, en heeft het ſpreekwoort veroorzaekt, dat men den Nacht moet ſchikken tot den tyd zyner raedſlagen.* Zoo ook de ſtraks genoemde Plutarchus (10), *Die hun verſtant het allermeeſt gebruiken, gebruiken hunne uiterlyke zinnen zeer ſpaerzaem. Want de Grieken bouden hunne ſtudeerplaetſen zeer verre buiten de ſteden, en noemden den nacht* Euphrona, *of Verſtandig, oordeelende dat de ruſte, en afzonderinge van aenvallende beletſelen en van aftrekkingen tot iets anders, zeer nuttig waren tot de beſpiegeling der zaken, en het uitvinden van die dingen die men zoekt.* Erasmus is van gedachten (11), dat in het bygebrachte ſpreekwoort der Grieken ook eene vermaning is opgeſloten, dat men niet al te haeſtig en driftig moet zyn in 't maken van een beſluit, maer het zelve uitſtellen tot den nagt, wanneer de driften door den ſlaep bedaert zynde, de menſch beter in ſtaet is om zich

(5) Sympoſ. l. 7. Quæſt. 9
(6) Chil. 2. Cent. 2. Ad. 43
(7) Ibid.
(8) In progym.
(9) Adag Cent. 3. Prov. 22i
(10) De Curioſ. cap. 20.
(11) L. L

te

uil in dien tyt de dingen ook beter dan by dagh onderſcheidt. Altoos, *Het betaemt geenen Raedsheere, dien de laſt en zorg des volks bevolen is, ganſche nachten te ſlapen*, zeit Homeer [Aa]. En zeker, die iet goets beraedſlaegt, dient, om zoo te ſpreken, het gebruik des lichts al te hebben, als 't voor anderen nogh donker en nacht is; want hy moet het goede van 't quade, en 't wit van 't zwart, ſchiften, en dat alles zonder vooroordeel of zucht. Door zulk een' rechtmatigen raedſlagh worden de dingen in hunn' rechten ſtant gezien en ontwonden, hoe duiſter en verwart ze ook wezen mogen. En als men het donkere leugendekſel van 't gemoet heeft afgeligt, zoo dringt men met het gezigt des verſtants tot de waerheit door. Om nogh meer van den nachtuil te zeggen. De Raedt van Rome deet hem, ter eere van Domitianus, op penningen munten; hierdoor te kennen willende geven [Bb], dat die Keizer rykelyk van goeden raedt en wysheit onderleit was; want dus ſcheen hy in 't begin zyner regeeringe te zyn. Doch daerna zagh men, hoedanigh een hy was, en hoe gruwlyk hy, na een goet begin, of dat ten minſten zoo ſcheen, van zyn' braven Vader en Broeder, zyne Ryksvoorzaten, ontaerdde. Het ſtellen wyders van den uil (die by donker nacht klaer ziet, en alles opzoekt wat hem nodigh is, gelyk wy gehoort hebben) op een geſloten boek, kan ook bequaemlyk verbeelden, dat de raedſlagh, dien men met nachtwaken en in het donker heeft genomen en overleit, ook donker, dat is, verborgen of geheim moet blyven, en het beraedſlaegde ongeopenbaert. Met dit inzigt hebben de oude Romeinen aen Konzus, den godt der raedſlagen, by den grooten *Circus* of Renplaets, aen den voet des Palatynſchen bergs, eenen tempel onder de aerde toegewydt; om te betoonen, dat de raedſlagen bedekt en verborgen

te beraden, dan in de eerſte ſchielykheit: waertoe hy ook brengt ons bekende ſpreekwoort, waermede wy, onze gedachten niet willende bepalen, maer ons nader bedenken, zeggen, dat wy ons op de zaek eerſt zullen beſlapen. De andere uitlegging ſchynt my verre de beſte.

[Aa] Sprekende van Agamemnon (1): (1) Iliad. lib. 2. v. 24 & 61.

Οὐ χρὴ παννύχιον ἕδειν βουληφόρον ἄνδρα,
Ὦ. λαοίτ' ἐπιτετρέφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

[Bb] Of dit zoo is, daer aen twyffel ik, en zou veel liever geloven, dat de nachtuil, op de penningen van Domitianus, van een anderen oorſprongk is. Altoos Karel Patin (2) merkt aen, dat de meeſte Roomſche Keizers, hoe godloos ook, echter eenige godheit in 't byzonder, boven alle andere goden hebben geëert, en de zelve op hunne penningen doen ſtempelen: als Auguſtus, den god Apollo; Antoninus, den god Eſculapius en de godin Hygyia of der Gezontheit; Kommodus, den god Herkules; Severus, den zelfden Herkules en Bacchus; Heliogabalus, de Zon; Domitianus, Minerva, die hy, naer 't getuigenis van Suetonius (3), zeer bygeloviglyk diende; ja, wiens zoon hy, naer 't zeggen van veelen, wilde gelooft worden te zyn. En hier van daen meent de gemelde Patin, dat men Minerva, met haren vogel den uil, zoo dikwyls op de penningen van dezen Keizer ziet. Doch als een beelt van Wysheit vindt men dezen nachtvogel op eenen Penning van Conſtantyn den Groten, by Oudaen in zyne *Roomſche Oudheden, bl.* 331, *of* 292. En dat op de lans van Hiero, eer hy nog koning was, in zyn eerſten veltſlagh een nachtuil ging zitten, zulks wierd door de verklaerders der Vogelwichlary uitgelegt, dat hy in zyne raedſlagen voorzichtig en wys zoude zyn: gelyk het ook naderhant heeft gebleken, dat hy zulks in der daet was. Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 20. *cap.* 14. uit Juſtinus, *Lib.* 23. *cap.* 4. §. 10. (2) Ad Sueton. Domit. cap. 15. (3) L. I.

behooren te blyven; waervan Lilius Giraldus [Cc] breder kan worden naergezien.

De drie dierehoofden, die 't beelt in de ſlinke hant houdt, namentlyk een honts-, een leeus- en een wolfshooft, gelyk in 't begin dezer beeltenis gezeit is, zyn zinſchetſen der drie voornaemſte tyden, te weten van den verleden, tegenwoordigen, en toekomenden tyt, gelyk Makrobius [Dd] hiervan ſpreekt. De leeuskop, in 't midden geplaetſt, geeft, naer 't zeggen

[Cc] *Hiſt. Deor. Synt. 5. col.* 161. daer hy ook andere gevoelens aengaende de oorzaek, waerom deze onderaerdſche tempel aen den afgod Konſus zoude zyn toegewydt, uit verſcheide Schryvers ophaelt: dogh het hier voorgeſtelde is het waerſchynlykſte. De meeſte oude Schryvers zeggen, dat deze afgod de zelfde is als Neptunus, en *Conſus* genoemt, van *Conſilium*, dat is, *Raedt*: omdat hy aen Romulus den raedt zoude hebben gegeven van het ſchaken der Sabynſche maegden: welke koning ter gedachtenis van 't geheim blyven, en de daerop gevolgde goede uitkomſt van dien raedſlagh, dien onderaerdſchen tempel zoude hebben geſticht, nevens eenen altaer, die niet gezien wert, dan wanneer men de renſpelen ter eere van dezen godt *Conſus*, die te paerde en met wagens wierden gehouden, en ingeſtelt waren, om de Sabynſche maegden, tot de zelve gelokt, weg te voeren, jaerlyks vierde; blyvende den overigen tyt verborgen onder de aerde: gelyk dit alles breder door den voornoemden Giraldus wort verhaelt. Askonius Pedianus (1) noemt hem, niet enkel *den God der raedſlagen*, maer, *der geheime raedſlagen*: en den beroemden Gisbertus Kuperus meent (2), dat hy de zelfde God is geweeſt, als de Egiptiſche Harpokrates, den god der Stilzwygentheit, van welken naderhant breder zal worden gehandelt: altoos hy brengt oude gloſſen by, in welke deze *Conſus* genoemt word *den zoon van Iſis*, wiens zoon ook Harpokrates geweeſt is: en om de raedſlagen geheim te doen blyven, is ſtilzwygentheit ten hoogſten nodig; want het gene 'er veele weten, blyft zelden verborgen: en daerom zeide Metellus, toegenaemt de Macedonier, eens zeer wel (3), dat, indien hy dagt dat zelfs zyn onderkleet kenniſſe had van zyne raedſlagen, hy het zelve zoude uittrekken en verbranden. Men meent ook, dat de Romeinen, onder de verſcheide dieren, die zy tot hunne velttekens gebruikten, de beeltenis hebben gehad van eenen Minotaurus, zynde een monſter dat half man en half ſtier was, hoedanig een wangedrocht Paſifaë in de Fabelen wort verdicht uit de vermenging van een ſtier, ter werelt te hebben gebragt: met welk velteken Feſtus wil (4) dat de Romeinen zouden hebben willen te verſtaen geven, dat de Raetſlagen van Vorſten en Veltheeren in hunne gangen al zoo verborgen en onnaſpeurlyk moeten zyn, als de wegen waren in dien doolhof, waerin de koning Minos dat monſter had opgeſloten. Zie Alciatus *Embl.* 12. en over het zelve ook Klaudius Minos: hoewel Lipſius (5) zwarigheit in die uitlegging maekt, en den Minotaurus niet gaern onder de Romeinſche velttekenen wil toelaten. Dat ook Piërius (6) meent, dat dit veltteken juiſt dan wierd opgeheven, als men op een geheimen tocht zoude gaen, en dat het daervan een teken was voor de ſoldaten; het zelve, geloof ik, is ontbloot van alle bewys, en een enkele giſſing. Hoe eindelyk geheime Raedſlagen wierden afgeſchetſt door het beelt van Pluto, met een helm op 't hooft enz. zulks is reets gezegt over het beelt Aenroeping, *aenm. A*, 1 *Deel*, bl. 40. Zie ook Celius Auguſtinus Kurio, *Hierogl. lib. I. cap.* 9. En van de Nuttigheit der geheimheit in Raedſlagen, lees Frontinus *Stratag. lib. I. cap.* 1.

(1) Comment. in Act. 1. in Verr. cap. 10.
(2) In Harpocr. p. 34.
(3) Plutarchus Aphth. Rom. c. 27. & Val. Maxim. l. 7. c. 4. E.
(4) V. Minotaurus.
(5) De Militia Rom. l. 4. Dial. 5.
(6) Hierogl. lib. 3. c. 38.

[Dd] *Saturn. lib. I. cap.* 10. en uit hem Piërius Valerianus, *Hierogl.* 32. *cap.* 27. welke beide, in de uitlegging der leeus- en hondskop hier geheellyk worden gevolgt, en de laetſte ook in de verklaring van de wolfskop; wykende daerin af van Makrobius (gelyk wy in de volgende aenmerking zullen aenwyzen: het zy dat hy deszelfs mening niet te regt gevat, het zy dat hy ze niet voor goet gekeurt heeft. Voorts leeren wy uit den voornoemden Makrobius, dat men te Alexandrien in Egipten, zoodanig een driehoofdig beelt zag ſtaen by dat van hunnen afgod Serapis, door wien zy de Zon betekenden, die de tyden door haren loop afmeet, en even als regeert: waerom ook het beelt van Serapis dat driehoofdig beelt met zynen rechter hant ſcheen vaſt te houden en te bedwingen. Zie onze aenmerking C, over 't eerſte beelt der Eeuwigheit, 1 *Deel*, *bl.* 374. De kop van den leeu was de grootſte (mogelyk omdat de tegenwoordige

gen van dien Schryver, den tegenwoordigen tyt te kennen; omdat de zelve, geſtelt tuſſchen het voorledene en het toekomende, gelyk de leeuskop hier tuſſchen het wolfs- en hontshooft, deze eigenſchap heeft, dat hy in eene tegenwoordige werking ſterk is en ſnellyk voortrukt: gelyk de leeu geweldig is en driftig. De wolfskop verbeelt den verſtreken tyt, omdat een wolf zeer kort van onthoudt en geheugen is[Ee], welke zaeken tot verlede dingen behooren. Door den hontskop wort den toekomenden tyt betekent, omdat, gelyk de honden vleiende en liefkozende dieren zyn, alzoo ook de hoop des toekomenden tyts, hoewel onzeker, ons pleeg te vleien, en een goede uitkomſt van zaken te beloven. Wy ſtellen dan de gemelde drie dierehoofden, als beelden der drie tyden, in de hant des Raedts, omdat de Raedſlagen, gelyk Plato by Laërtius zeit [Ff], in drie ſoorten verdeelt zyn; wordende de eene raedſlagh genomen met aenmerking van den verleden; de andere met opzigt op den toekomenden; en de derde met achtneming op den tegenwoordigen tyt. De verſtreken tyt verſchaft ons voorbeelden van gevallen, en leert ons met aendacht letten op 't geene eenige natie, volk of perſoon al overgekomen is, en om of door wat oorzaek. Hy leert ons voorzigtigh zyn, en uit eens anders ongeval ſtaet maken, wat men te myden en t' ontvlieden heeft, en zoo ook integendeel. Aldus ſtrekt de voorgaende tyt met zyne toevallen en gebeurteniſſen een regel en rechtſnoer [Gg], als men 'er wel op let, naer welke men de voor-

woordige tyd het grootſte is in vermogen) en die van den hont vertoonde een vleiend wezen. Voorts wierden deze drie koppen even als aen malkander gebonden door een ſlang, zie zich om de zelve heen kronkelde; willende zulks, waerſchynlyk, vertoonen, dat die drie tyden zyn beſlooten in de eeuwigheit, die dikwyls door een ſlang, in 't ronde gekrult, verbeelt wort, gelyk te voren is aengewezen. Men zie de beelden der Eeuwigheit, voornamentlyk bladz. 377, 378 en 379.

[Ee] De reden van Makrobius is anders, en genomen van de roofzugt, en den verſlindenden aert des Wolfs. *De voorleden tyt* (zegt hy) *wort door den kop van den Wolf uitgebeelt, om dat de geheugeniſſe der voorbygegane zaken wort weggerukt* (weggerooft ſtaet 'er eigentlyk) *en verſlonden:* en daerom had hy te voren in de beſchryving van dat driehoofdig beelt den *wolf* met nadruk genoemd *roofgierig*. Van de korte geheugeniſſe des Wolfs, ſtaet my niet voor elders iets zonderlings te hebben geleſen, dog aen dat dier, dat de Latynen *Lupus Cervarius* noemen, en van ſommigen wort vertaelt een *loſeh*, van anderen een *wolfhert*, en gelooft te zyn geteelt uit een wolf en hinde, of uit een hart en wolvin; weet ik dat een byzonder kort geheugen wordt toegeſchreven: waer over breder zal worden gehandelt in het beelt *Vergetelheit*.

[Ff] *Lib.* 3. §. 106. alwaer de redenen hier bygebragt van die verdelinge; ook ten meeſten dele te vinden zyn, en wel ruim zo duidelyk. Het gene vorder hier vereiſcht wort in een goet raedsman, het zelfde hebben Homerus en Hippokrates ook vereiſcht in een goeden Waerzegger, en in een goeden Medicynmeeſter, keurende de eerſte geen Waerzegger, en de laetſte geen Geneeſheer voor goet, ten zy

Ὅς ἤδη τά τ' ἐοντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.

dat is, *die het tegenwoordige, het toekomende, en het voorledene wiſt.* Gelyk Homerus (1) van den Prieſter Kalchas, en Hippokrates (2) met byna dezelfde woorden, van een Geneesmeeſter ſpreekt.

(1) Iliad lib. 1. v. 70.

(2) Apud Macrob. Saturn. lib. 1. c. 2 & Piër. Valer. Hierog. l. 16. c. 5

[Gg] Livius Prefat. operis ſui. *Hoc illud eſt præcipue in cognitione rerum ſalubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monimento intueri: inde tibi tuæq reipublicæ quod imitere, capias; inde fœdum inceptu. fœdum exitu quod vites.* Dat is, Dit is het gene, dat in de kenniſſe der Geſchiedeniſſen voornamentlyk heilzaem en nutbaer is, dat men in de zelve de leerſtukken van allerlei voorbeelden, even als op een aenzienlyk gedenkteken geplaetſt, beſchouwe: dat men daer uit trekke voor zich zelven en voor zyn Vaderlant, het gene men naervolge; dat men daer uit gade ſla al wat ſchandelyk is te beginnen, en ſchandelyk in zyn uiteinde, opdat men het zelve vermyde.

vallende zaeken inzien en overwegen kan en moet, eer men iet van belang aenvange. Hy waerſchuwt en raedt den menſch zyne gedachten te veſtigen op dingen die voorheene door anderen wyslyk en met voorzigtigheit zyn uitgevoert, ten einde men zulx ook zoo trachte te doen. De tegenwoordige tyt dient om aendachtig gade te ſlaen 't geen wy onder handen hebben, om daeruit te beſluiten niets te ondernemen van 't gene ons ſlechts behaeglyk voorkomt en de zinnen ſtreelt; maer om te doen 't geene waeruit wy naer de reden oordeelen kunnen, dat ons in tyt en wyle geen quaet maer goet zal kunnen wedervaren en toekomen. Dit wiſt Demoſthenes zeer wel [Hh], zeggende: *Men moet zoo zeer niet zien op't geene dat voor het tegenwoordige vleit en aengenaem is, als op't geene in vervolg van tyt nuttigh zal zyn.* Om deze reden dan raedt de toekomende tyt ons vooruit te zien, opdat men niets reukloos ter hant ſla, maer alles doe met rypen en welbedachten raedt; ten einde onze eer, goede naem en faem enz. niet verloren raeke. Piërius ſtelde om de gezeide redenen deze drie hoofden als een beelt der voorzigtigheit [Ii], die op de drie gemelde tyden ziet, en waerover Seneka aldus redeneert [Kk]: *Indien uw hart voorzigtigh is, zoo laet het tot deze drie tyden beſteet worden; regel het tegenwoordige, voorzie het toekomende, en herdenk het voorledene: want wie op den verleden tyt geen acht geeft, verlieſt zyn leven* [Ll]; *en wie den toekomenden tyt niet te voore overweegt, zal in alles onvoorzigtigh invallen.* Al dit is begrepen in de drie hoofden [Mm], als eene afbeelding der tyden, en een zinteken van

(1) Diog Laërt. l. 1. § 60 & Stob. Serm. II

[Hh] En lang voor hem ook Solon, wiens leſſe was, (1) dat men *door zyn raedſlagen die dingen moeſt beogen, niet die't allervermakelyk ſt, maet die't allerbeſt waren.*

[Ii] Of wys beleit, verſtandig beraet: want dat betekent het woort *Prudentia*, door Piërius gebruikt. Zie hem aengaende deze beeldenſpraek *Hierogl. Lib. 5. cap.* 8. & *Lib.* 16. *cap.* 5. als ook onze Aenmerking F. over 't 1. beelt der *Geheugeniſſe. I. Deel, bl.* 430.

[Kk] In de zogenaemde verhandelinge over de vier Hooftdeugden, *Si prudens eſt animus tuus tribus temporibus diſpenſetur: præſentia ordina, futura pro vide, præterita recordare: nam qui nihil de præteritis cogitat, vitam perdit: qui nihil de futuro præmeditatur, in omnia incautus incidit.* Dog het is al lang bekent, dat dit werk valſchelyk op den naem van Seneka is geſtelt, en geſchreven door enen Martinus Brakkarenſis, die omtrent den jare 560 gebloeit heeft. Zie Joan. Alb. Fabricius *Biblioth. Lat. Lib. 2. cap.* 9. §. 8.

[Ll] Dat is dien tyt dien hy reeds geleefd heeft, om dat hem dezelve tot geen nuttigheid verſtrekt.

[Mm] Men zoude de Beeldenſpraek dezer drie hoofden ook zo kunnen opvatten, dat daer door wierde te kennen gegeven, dat de krachten niets vermogen, ten zy dezelve aen alle zyden zyn verſterkt en bewaert door een ſnedig beleit, en ſchrandere raedſlagen. Het eerſte wort verbeelt door den Leeuw, gelyk elders is gezegt, en het ander door den Hont, om de fijnheit van zynen reuk, en door den Wolf, om de ſcherpheit van deſzelfs gezicht, waer van boven in onze Aenmerking Y geſproken is. En alzo moet een wys en gaeuw raedsman de aller verborgenſte zaken kunnen ontdekken, en opſporen, en dezelve even als ruiken, en met het gezicht van zyn verſtant indringen tot in de allerduiſterſte geheimeniſſen. Om deze vruchteloosheit der krachten zonder beleit af te ſchetſen, doet Homerus den dapperen krygshelt Diomedes noot eenige onderneminge van gewigt beginnen, of hy kieſt den wyzen en doortrapten Uliſſes tot zynen metgezel: het welke Alciatus gelegenheit heeft gegeven, om dit gezeide op te maken in het zinnebeelt van deze twe Grieken. Zie hem *Embl.* 41. en over het zelve ook Klaudius Minos. En zodanig een helt, die zyne krachten paert met wyzen raedt en beleit; wil Fulgentius hebben afgeſchildert in Bellerofon: gelyk wy reets hebben aengeroert over het vierde beelt der *Deugt Aenm. C. I. Deel bl.* 247.

van voorzigtigheit [Nn], zonder welke geen raedſlagh voor volmaekt gehouden kan worden; gelyk Bernardus zegt. Ariſtoteles beſchryft, in het 9. hooftſt. van het I. boek zyner Redenkunde, de voorzigtigheit als eene gemoetskracht die te weeg brengt, dat men over goede en quade zaeken, welke een gelukkigh en zaligh leven betreffen, verſtandiglyk kan raedplegen, en een goet beſluit opmaken. Zulx dat tot een' goeden raedt, behalve de wysheit, door den uil op het boek verbeelt, de voorzigtigheit ook noodigh is, die door de gemelde drie dierehoofden, aen eenen hals ſtaende, wort aengeduit, gelyk wy gezien hebben.

Door het beerehooft en den dolfyn, die 't beelt onder de voeten heeft, wort uitgebeelt, dat men in de raedſlagen de gramſchap en verhaeſting [Oo] moet ter zyde ſtellen. Want (wy ſpreken nu van 't geen de beerekop verbeelt) het is een zeer lelyke zaek, in gramſchap en oploopentheit zich te buiten te gaen, wanneer men over iet raedſlaen en beſluit nemen zal [Pp]. Zulx moet zonder opſtuiven, zonder toornigheit en gramſchap geſchieden, van welke dingen de beer, als zynde een byſter grammoedigh en dolkoppigh dier, een zinnebeelt is. Doch hiervan hebben wy in 't beelt der Gramſchap breder geſproken [Qq]. Wat nu den dolfyn aengaet, die ſtaet bekent voor een' byzonder gezwinden of ſnellen viſch [Rr], en wort derhalve hier tot een teken van voorbarige ſnelheit en verhaeſting geſtelt; welke dingen, beide in gemeene en byzondere raedſlagen, als zeer gevaerlyke gebreken, moeten gemydt en ontvloden worden, gelyk Bias [Ss], een der zeven Griekſche Wyzen, wyslyk en wel begreep. Aldus raedt of beveelt ook Gregorius in zyn' vyfden Brief [Tt], *Dat men in gewigtige zaeken niet haeſtigh noch voorbarigh moet zyn.* Waerom niet? De reden is

[Nn] Die ook afgebeelt wort door de twe hoofden van Janus, betekenende den toekomenden en voorledenen tyt: welke in acht te nemen wel het voornaemſte deel is der Voorzichtigheit: want het geene de tegenwoordige tyt opgeeft, en medebrengt, het zelve zien wy lichter, en dwalen daer in zo ras niet. Van deze betekeniſſe der twe hoofden van Janus zie Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 32. *cap.* 18. uit Makrobius *Saturnal. lib.* 1. *cap.* 7.

[Oo] Λύο μὲν ἐνεατιώτατα τῇ ἐωβελίᾳ, τάχος τε καὶ ὀργὴ, zegt Thucidides (1), dat is, *twe dingen zyn'er zeer ſtrydig tegen het nemen van een goeden raet, verhaeſting en gramſchap.* (1) Lib. 3. c. 12.

[Pp] Hier van daen noemt Livius (2), *de hoop en de gramſchap bedriegelyke aenraders*, en Saluſtius (3), *de begeerte en gramſchap zeer ſnode Raedgevers.* (2) Lib. 7. c. 41. (3) Bel. Jug. cap. 64.

[Qq] Zie aldaer onze Aenmerking A *I. Deel, bl.* 549.

[Rr] Zie de beelden der *Snelheit.* Ook hebben wy reets iets gezegt op de tweede bladzyde onzer voorreden.

[Ss] By Diogenes Laërtius *Lib.* 1. §. 87, en Stobeüs *Sermon.* 1 *en* 3, en Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 3 *Ad.* 70. item *Chil.* 2. *Cent* 1. *Ad.* 1.

[Tt] *Conſilium in rebus arduis non debet eſſe præceps:* Zoo is ook de vermaninge van Sofokles by Plutrachus (4): Οὐ γάρ τι βελῆς ταὐτὸ καὶ δρόμος τέλος dat is, *het raedplegen en 't loopen hebben niet een en 't zelfde einde.* Want in 't loopen wint het de gene die 't ſnelſte is, maer in 't raedtplegen is de langzaemheit veiliger, en de ſnelheit gevaerlyk. Daerom zoude men ons beelt niet qualyk in eene zittende geſtalte hebben kunnen vertonen: omdat het zitten bedaertheit beduit, om welke oorzaek hier voren het beelt *Overdenking* ook zittende vertoont is. En zoo wiert ook, volgens de Aenteekening van Piërius (5), in de leere der Egiptenaren het zitten genomen voor raedplegen: *zwant door 't zitten en ruſten*, zegt hy, *wort de ziel verſtandiger, naer 't ſchryven van den Filoſoof: en dat van de Romeinen zegt* (6), dat zy hunne vyanden hebben overwonnen met ſtilzitten, *zulks brengen de geleerden t' huis op der zelver raedſlagen: gelyk men* (4) De Garrulitate c. 27 & Eras. Chil. 2. Cent. 2 Ad. 43. (5) Hier. l. 43. c. 10 (6) Varro de Re Ruſt. l. 1. c. 2.

deze: Gelyk de wanbedryven en ſchelmeryen door dolle drift en driftigh gewelt kracht krygen, zoo ontfangen de goede raedſlagen door langkzaem, en als voet voor voet voorttreden, kracht en klem, zeit Tacitus [Vv]. Men moet, volgens Ariſtoteles raedt [Ww], de raedſlagen wel vaerdigh en raſch uitvoeren; maer de zelve eerſt met langkzaemheit, en nadat men ze met een gezont oordeel wel heeft overwogen, nemen en beſluiten. Zeker, dees volgende is een heerlyke ſpreuk [Xx]: *Deliberandum eſt diu, quod ſtatuendum eſt ſemel*, dat is, *Men moet zich lang beraden over 't geene maer eenmael kan worden beſloten.* Patroklus, door zynen koning Demetrius gevraegt, waerom hy zoo lang draelde, en niet aenviel op het leger van zynen vyant Ptolemeus, die toen veel zwakker was dan hy; gaf dit antwoort: *Tot eene zaek, in welke het berou geen plaets heeft, moet men met loode ſchoenen gaen.* Treflyk gezeit, en eene ſpreuk, die een wys krygsoverſte betaemde; want na de daet helpt het berou niet. Agezilaus, de Veltheer der Lacedemoniers verſtont dit niet min wyslyk; 't welk hieraen blykt: De Gezanten van Thebe verzochten, dat hy op ſtaenden voet beſcheit zou geven op 't geene zy hem quamen voorſtellen. Dan hy zeide tot hen, *Weet gy niet dat het uitſtel allerzekerſt is om nutte zaeken te beraedſlaen?* Is de langkzaemheit dan hier zoo dienſtigh en raedzaem; zoo kan men lichtlyk oordeelen en zien, hoe zeer ze doolen, die Arioſtoos gevoelen pryzen, daer hy den raedſlagh der vrouwen, die ſchielyk genomen is, met deze woorden roemt [Yy]: *Veele raedſlagen der vrouwen, ylings geſmeedt, zyn beter, dan die lang overdacht zyn: En dit is een byzondere, en aen haer eigen, gaef, haer, onder zoo veele en zoo groote andere gaven, van den Hemel ge-*

(1) Moſtel. Act. 5. ſc. 1. v. 54. *by Plautus ook zekere Slaef zegt* (1), dat hy veel meer wysheit heeft in 't raedplegen, wanneer hy zit, dan wanneer hy ſtaet: *en dat* Turnus *by Virgilius* (2) in een valeie zat, *wanneer Iris, door Juno afgeſonden, tot hem quam, zulks legt Servius uit, dat hy toen bezig was met zig te beraden en zyne zaken te overleggen.* Ja die Taelkundige wil (3), dat h

(2) Æneid. lib. 9. v. 4 woort *conſilia*, *raedſlagen*, moet afgebragt worden van *ſedere*, *zitten*; even als of m

(3) Ibid. zeide, *conſidia*, *nederzittingen*; *want de gemoederen*, zegt hy, *der zittenden worden daerder.* En hierom is het, dat men doorgaens aen de Rechters een zittende geſta toeſchryft; gelyk een weinigje verder zal worden gezegt over het beelt *Rechter.*

[Vv] Hiſtor. Lib. 1. cap. 32. *Scelera impetu, bona conſilia morâ valeſcere.*

[Ww] *Ethic. ad Nicom. lib. 6. cap. 9.* Bekent is de ſpreuk van Saluſtius (4):

(4) Bel. Catil. c. 1. §. 6. *Priusquam incipias, conſulto; ubi conſulueris, mature facto opus eſt.* Dat is, *eer met begint, is het nodig, dat men raedplege; en als men zulks gedaen heeft, dan is het nodig, dat men de zaken ſpoedig te werk ſtelle.* En zoo was ook de les van Bias, boven ten dele aengehaelt. Zie een menigte andere oude Schryvers, dewelke zich van die ſpreuk bedient hebben, en de Aentekeningen van Gottlieb Kortius over de gemelde plaets van Salluſtius.

[Xx] Men ſtelt die op den naem van Seneka, dog te onregt, in een zekere verzameling van ſpreuken, die valſchelyk met den naem van dezen Filoſoof pronken. Zie Joh. Alb. Fabricius *Biblioth. Lat. lib. 2. cap. 9. §. 8.*

[Yy] Molti conſigli delle Donne ſone
Meglio improviſo, che a penſorvi usciti,
Che queſto è ſpetiale e proprio dono
Frà tanti e tanti, lor dal ciel largiti.
Ma può mal quel degl' huomin' eſſer buono,
Che maturo diſcorſo non aiti,
Ove non s'habbia ruminarvi Sopra
Speſo alcum tempo, e molto ſtrudio opra.

Hy heeft het ontleent uit het vierde boek der Ethiopiſche geſchiedeniſſen van Heliodorus.

geſchonken. Doch de raedſlagen der mannen kunnen qualyk goet zyn, tenzy ze door een ryp overleg geholpen worden, en een' langen tyt, en met veel vlyt en moeite zyn herkaeuwt. De ridder Hooft ſpreekt van den vrouwenraedt gelyk Arioſto; zeggende in zyne Granida

't Is onder zoo zeer veel ſieraden eêl en braef
Van 't vrouwelyk geſlacht, geenszins de minſte gaef
Des hemels, dat zy licht ter yl een' raedt verzinnen,
Dien, na veel overlegs, een man naeu zoude vinnen.

Dit zy hoe 't wil; de zaek wel ingezien zynde, zal men echter moeten toeſtaen, dat de geenen die 't met Hooft en Arioſto houden, doolen; ja wel tweezins doolen; vooreerſt, omdat ze dus doende een' haeſtigh genomen raedt loven en voorſtaen, 't welk getoont is mis te zyn: en ten anderen, omdat ze den raedt der vrouwen hoog ophemelen, 't geen ook niet raek is: want in vrouwen moogt gy eenen raedſlagh van eenige kracht of nadruk zoeken; doch gy zult 'er geen' anderen dan een ſlappen en zwakken vinden [Zz]. Altoos, zoo oordeelt 'er Ariſtoteles van, die den raedt der vrouwen veracht, zeggende in 't I. boek zyner Staetbeſtieringe, *Der vrouwen raedt is zwak, en die der kinderen onvolmaekt.* Hierop ſlaet ook Terentius zeggen [Aaa], *De vrouwen hebben doorgaens, gelyk de kinders, een ſlecht overleg.* Doch dit in zyne waerde latende, zoo is echter kenlyk, dat de Romeinſche Raedt weleer door eene wet verboden heeft, de vrouwen, om wat zaeke het waere, in den Raedt te laten komen [Bbb]. En men hielt voor zeer onbetaemlyk, dat Heliogabalus zyne moeder daer in wiſt te voeren, om ook haere ſtem te geven. Zie hiervan Elius Lampridius [Ccc]. Zoo wert het ook qualyk genomen, dat Nero zyne moeder

[Zz] Dat het doorgaens zoo is, bekennen wy; maer men moet dit niet als onfeilbaer ſtellen. De reden ſchynt te zyn niet een gebrek en onbequaemheit in de natuur, maer omdat zy doorgaens afgezondert zynde van alle behandelinge van zaken, geene ondervindinge hebben, en het beſtier van alles op de mannen alleen ruſt, aen welke 't God gewilt heeft, dat de vrouwen onderdanig zouden zyn. Anders hebben deze ook haere deugden: gelyk aengeroert is over het beelt der *Ydele EER*, *Aenmerking Z 1. Deel, bl.* 339.

[Aaa] Hecyr. Act. 3. ſc. 1. v. 32. *mulieres ſunt ferme ut pueri, levi ſententia.* Tot de zwakheit van beleit van zaken behoort ook, dat de Vrouwen al van outs af geweert zyn buiten alle regeeringsampten, en niets konden doen, gelyk ook nu nog, zonder voogden.

[Bbb] Dit hadden ze ook gemeen met de Kinderen; welke wel eertyts door de Vaders mede plachten genomen te worden in den Raet, maer ter gelegenheit van de nieuwsgierigheit der Moeder van Papirius naderhant daer wierden uitgeweert door een Raedsbeſluit, volgens 't verhael van Aulus Gellius *Noct. Attic. Lib.* 1. *cap.* 23. en Makrobius *Saturnal. lib.* 1. *cap.* 6. Zie ook de beelden der *Stilzwygentheit.*

[Ccc] Of Spartianus, dien anderen den Schryver maken van 't Leven van Hilioga balus. De plaets is te vinden in 't 4. hooftſtuk van dat Leven. Maer aldaer wort duidelyk gezegt, dat Hiliogabalus de eenigſte der Keiſeren is geweeſt, onder wien een vrouw plaets hadde in den Raet: hoe kan dat zyn, indien zulks van Agrippa al zo lang van te vooren is waer geweeſt, gelyk Zaratino terſtont zal zeggen. Dog de misſlag, die deze Schryver hier begaet, is onverſchoonlyk, en uit een misvattinge van zekere plaets van Tacitus ontſtaen, over welke ik niet weet of men zich meer moet verwonderen, of Zaratino van onkunde in de Latynſche Tael beſchuldigen. Tacitus verhaelt de zaek zoo: opdat Nero zyn moeder mocht doen hooren alles, wat 'er in den Raedt omging, deedt hy (wel wetende, dat die eerwaerde Vaders geene vrouw met goede ogen in hunne vergaderinge zouden zien verſchynen; en het zelve echter met geen gewelt willende door-

dringen,

Agrippina in den Raedt bragt: gelyk dan ook de Raedt wilde, dat ze achterwaert en afgezondert zoude ſtaen, en met een kleet bedekt zyn; vermits hun onbetaemlyk voorquam, dat onder zoo veele oude Heeren, te zamen geroepen om te raetſlaen, eene vrou zoude gezien worden.

dringen, omdat het nog in den beginne van zyn heerſchappye was, als wanneer hy de hoedanigheden van een treffelyk Vorſt meeſterlyk heeft weten te veinzen) om deze reden deedt hy, zeg ik, den Raedt vergaderen op den Palatynſchen berg, het zy in den Tempel van Apollo, gelyk Lipſius giſt (1), waer in ook Auguſtus (2), toen hy oudt was geworden, den Raedt plagt te doen beleggen; 't zy in zyn Keizerlyk Paleis aldaer. Hier nu, zegt Tacitus, was achter de plaets, daer hy zat, een heimelyke deur, die men wegens een voorhangend tapyt of gordyn niet konde zien, waer achter Agrippina ſtont, als de Raedt was vergadert, die van dat bedrog geheelyk niets wiſt. Maer zie hier de plaets van Tacitus (3) zelfs, en oordeel dan van de grootheit der miſſlagen. *Qui* (Patres) *in Palatium ob id vocabantur, ut adſtaret* (Agrippina) *abditis a tergo foribus, velo diſcreta, quod viſum arceret, auditus non adimeret:* dat is, *welke* (Raedtsheeren) *daerom op het Palatium ter vergaderinge werden geroepen, opdat zy* (Agrippina) *van achteren in een verborgene deur mogte ſtaen; zynde zy* (van den Raedt) *afgeſcheiden met een voorhangſel* (of tapyt) *dat het gezigt wel belette, maer het gehoor niet benam.*

(1) Ad. Tacit. Annal. l. 13. c. 5
(2) Suet. Auguſt. c. 29.
(3) Annal. lib. 13. c. 5

RANG. [UITSTEKENTHEIT VAN]

KAſtellini vertoont deze zaek aldus: Eene Vrou, ſtatigh van wezen, en hebbende op haer hooft een vogeltje dat men koningkje noemt. Met haer rechte hant reikt ze naer eenen arent, die voor haere voeten moedigh, recht overëndt, met den kop om hoog, en als gereet ſtaet om op te vliegen, en het gemelde vogeltje van haer hooft te rukken.

Van die verbeelding geeft hy deze reden: Het vogeltje dat op 's beelts hooft geſtelt is, draegt by verſcheide volken een' naem die een' *Koning* beduit, en ſtrekt ook ten zinnebeelde eenes konings. Suetonius verhaelt in 't Leven van Cezar, dat 'er onder andere voortekens, die men op den veertienden van *Maert* [Lentemaent], dat is daegs voor den moort van dien Vorſt, vernam, ook een koningkje met een lauwertakje quam vliegen in 't Stadhuis

Stadhuis van Pompejus; en dat allerlei ſlach van andere vogelen uit het naeſte geboomte het zelve vervolgden en verſcheurden. Uit welke vertelling men ziet, dat het koningkje voor een hooft der regeeringe, ja voor eenen koning [A], omdat het ook dien naem draegt, genomen, en boven alle andere vogels geſtelt wort. Men zegt ook, dat de arent dikwyls met dit vogeltje kampt, gelyk Ariſtoteles melt in zyn boek over de Dieren (1). (1) Lib. IX. c. 11
Het vogeltje trochilus, zeit hy, *wort vorſt en koning geheten, om welke* [*tytels*] *men zegt, dat de arent daermede ſtryt.* Dit wort ook zoo door Sabellikus [B], over de bygebragte plaets van Suetonius, aengetekent. Gelyk nu de arent, wetende dat hy van grooter mogentheit is dan de *trochilus*, zeer qualyk neemt, dat de zelve, door het toevoegen van dien koningklyken eernaem, boven hem verheven wort; alzoo ziet men ook, dat veele Heeren en Prinſen, alleen omdat ze magtiger zyn, niet lyden willen, dat edeler perſoonen en geſlachten voor hen gevordert, verheven en geëert worden, juiſt omdat die van geringer vermogen zyn. Doch laet zulke magthebbers zich inbeelden en laten voorſtaen wat hun behaegt; de voorrang, dit ſtaet vaſt, behoort te blyven aen die hem met recht heeft. Om dit uit te drukken zetten wy het koningkje, hoewel het klein en onvermogend is, op 't hooft der beeſteniſſe, die met haer rechte hant den arent, ſchoon hy in grootheit en magt uitſteekt, beneden houdt ſtaen.

[A] Dit voorval zal dan te zeggen zyn geweeſt, dat de Koning, dat is, Julius Cæſar, die een koninglyke magt, hoewel zonder den naem van Koning, hadde bekomen, na dat hy de overwinning op Pompejus hadde behaeld, op wiens Stadhuys dit vogeltje met een Lauriertakje, een beelt van overwinning, quam vliegen; door andere vogels van verſcheiden ſlag verſcheurt, dat is, door verſcheidene zyner raedtsheeren omgebracht zoude worden. De plaets van Suetonius is in Cæſ. cap. 18. *Pridie utem easdem Idus, avem Regaliolum, cum laureo ramulo Pompejanæ curiæ ſe inferentem, volucres varii generis ex proximo nemore perſequutæ, ibidem diſcerpſerunt.* Dirk Pietersen Pers hadde dit beelt zoo wonderbaerlyk verkrabbelt, dat ik verzekert ben, dat die gene, die 't zelve tegen het tegenwoordige mogt willen vergelyken, zal twyffelen, of de man, toen hy het vertaelde, wel by zyne zinnen geweeſt zy.

[B] Uit Plinius Hiſtor. Nat. Lib. 10. cap. 74. *Diſſident aquilæ & trochilus (ſi credimus) quoniam rex appellatur avium*, dat is, *de arenden en de trochilus zyn vyanden (zoo wy 't geloven) omdat hy (trochilus) den koning der vogelen genoemt wordt.* Paulus Egineta ſchryft in zyn derde Boek, volgens de aentekening van Kaſaubonus over de zo even aengeweze plaets van Suetonius, dat het vogeltje, by de Grieken genoemt βασιλισκος, het kleinſte was van alle vogelen, die de oudheit kende: het welke indien waer is, zoo kan dan deze *trochilus* de zelfde niet zyn, als die vogel, die den krokodillen de tanden zuivert: hoewel Plinius ook dezen voor het koningsken houdt, dog te onrecht: gelyk kan blyken uit dat gene, het welke wy aengaende deſſelfs gedaente uit Scaliger hebben bygebracht over 't beelt *Oorlogsliſt* Aenmerking Ddd.

RECHTER.

EEn bedaegt zittend Man, met een ſtatigh gewaet aen. Hy houdt in de rechte hant een roede, om welke eene ſlang geſlingert is. Ter eene zyde ziet men eenige opengeſlage wetboeken, en eenen arent; ter andere zyde een uurwerk en eenen toetsſteen, op welken goude en kopere munt geſtreken ſtaet; zulx dat men de toets dier twee metaelen onderſcheidentlyk zien kan.

Een rechter wort dus genoemt van *rechten*, dat is, oordeelen en uitvoeren van de gerechtigheit: en dezen naem is men gewent te geven aen mannen, die in recht en wetten, het zy door vorſten, het zy door burgerlyke regeeringen ingeſtelt, wel ervaren zyn, en de zelve ook wel trachten te oefenen.

Men vertoont dit beelt als out, zittende, en ſtatigh gekleet; omdat men, naer Ariſtoteles berecht, geen jonge luiden tot rechters verkiezen moet, vermits die weinigh ervarentheit hebben, en hunne driften [A] niet matigen kunnen.

De

[A] Waer van het tegendeel door het ſtatige kleet en 't zitten wordt te kennen gegeven. Want het ſtatige kleet beduit deftigheit en beſtendigheit van zeden; gelyk wy meermalen hebben gezien; en het zitten betekent ruſt en bedaertheit des gemoets, vry van drift, en voorbarigheit: waer van wy ook iets zullen zeggen over het beelt der *Gerechtigheit* Aenmerking M en N, en alrede hebben gezegt over het 4. beelt des Gebedts *Aenmerking C.* en ook iets aengeroert in het beelt *Raetſlag* Aenmerking Tt, te gelyk aentonende, dat *zitten* by de Latynen ook is genomen voor *raedplegen*: waerom ook de beelden van Minerva, gelyk Klaudius Minos (1) aentekent uit Euſtathius over Homerus (2), in de alleroutſte tyden, zittende wierden gemaekt, als zynde zy de Godin des Raeds, en der Wysheit: en tot het nemen van een goeden raedt word ruſt en bedaertheit der zinnen vereiſcht: en de geeſt kan beter ingeſpannen zyn en werken, wanneer het lichaem ruſt, en niet vermoeit wort door het ſtaen. Hier van daen

(1) Ad Alciat. Embl. 144.

(2) Iliad. lib. 6.

De roede in 's beelts rechte hant, beduit de heerſchappy, die de rechter over de misdadigen voert.

Door de ſlang, om de gemelde roede heenegekringkelt, wort de voorzigtigheit [B] uitgebeelt die in de rechters vereiſcht wort, naer de ſpreuk, *Weeſt voorzigtigh als de ſlangen.*

De openleggende boeken [C] willen zeggen, dat een waer en oprecht rechter wel ervaren [D], omzigtigh, vroom en wakker zyn moet: en het uurwerk wort aen zyn zyde gevoegt, omdat hy zyne oogen noit van het recht en de billykheit moet afkeeren [E]. Ook ziet men een' arent by 't beelt, omdat dien vogel door d' ouden een zeer ſcherp gezigt [F] toegeſchreven wort: moetende alzoo ook de rechters ſcherp zien [G], en als met hunne oogen doordringen tot de verborge waerheit, die door den toetsſteen met de gout- en koperproef, verbeeldende de kennis van 't waere en valſche, betekent wort.

daen zal men by de oude Romeinen altyt lezen van *in* of *over een zaek te zitten*, of *te zitten als Rechter*, wanneer men te verſtaen geeft, dat een Rechter over een zaek erkent; gelyk wy ook het zelfde in onze moedertael door die ſpreekwyzen verſtaen: en zoo ſpraken ze ook van *dies ſeſſionum*, of *zitdagen*, dat is, *gerechtsdagen*. Zie de Aentekeningen der Geleerden over Petronius *Satyr. cap.* 14. over Fedrus *Lib. I. cap.* 10. en over Plautus *Moſtell. act* 5. *ſc.* 1. *vs.* 54. ook den Theſaurus van Baſ. Faber in *ſedeo*. Ja de Wetten van den Keizer Juſtinianus bevelen een Rechter wel duidelyk neder te gaen zitten, als hy over eene zaek zal oordeelen: gelyk de boven genoemde Klaudius Minos over Alciatus (1), aentekent. Behalven dit alles is de zittende geſtalte veel achtbaerder en ontzachelyker dan de ſtaende, waerom ook van outs af de mindere voor de meerdere plagten op te ſtaen, en die te laten zitten: gelyk wy hebben aengewezen over 't 4. beelt der *Eer*, *Aenmerking A. bl.* 326. en achtbaerheit en ontzag voegt voor al eenen Rechter.

(1) Ad L. L.

[B] Dus zal de Slang om de roede geſlingert ſtrekken tot een vermaninge voor den Rechter, dat hy zyn gezag, en ook de tucht en ſtraffe (want de roede betekent dit beide; zie onze Aenmerking B over 't 4. beelt van 't *Geloof*, 1. *Deel*, *bl.* 519,) moet matigen door voorzichtigheit. Hier toe diende ook het binden der Roeden, die voor de Romeinſche Burgermeeſters wierden heen gedragen: waer van gehandelt zal worden in 't beelt der Gerechtigheit, Aenmerk. I, K en L.

[C] Dit is naer de Egiptiſche afbeelding, waer van wy gehandelt hebben over het tweede beelt des Oordeels Aenmerking D.

[D] De ervarentheit en kenniſſe word uit de boeken verkregen; en iets diergelyks gaf Plato (2) te kennen, wanneer hy zeide, dat *Minos de zoon van Jupiter de kunſt der Rechtvaerdigheit hadde geleert*, te kennen gevende, zegt Plutarchus (3), dat niemant het recht wel kan bedienen, en des zelven rechts beſtiering wel verſtaen, ten zy dat hy die wetenſchap hebbe verkregen door leeren.

(2) Apud Plutarchum de Sera Numinum vindicta. cap. 6.

(3) Ibid.

[E] De reden van deze beeldenſpraek is duiſter. Ik geloof, dat hy zeggen wil, dat, gelyk een uurwerk den tyt afdeelt in gelyke deelen, en aen elke uur de behoorlyke uitgeſtrektheit geeft, alzo ook een Rechter aen een iegelyk zyn beſcheiden deel moet geven, dat hem toekomt: waerom ook aen de beelden der *Billykheit* en *Gerechtigheit* eene weegſchael word in de handen gegeven.

[F] Zie het beelt *Gezicht*, onder de *Vyf zinnen* in ons volgende deel.

[G] Zie naderhant het beelt *Rechtvaerdigheit* volgens de Beſchryvinge, genomen uit Gellius.

RECHTSGEBIEDT.

EEn Man, in purper gekleet [A], en houdende een' ſchepter in de rechte hant. De ſchepter is een natuurlyk zinnebeelt van rechtsgebiedt en heerſchappy [B]: en voegt men het beelt in d'andere hant de *Faſcis Conſulares* of Burgermeeſtersroeden [C], om de bylen gebonden, zoo zal dit beelt zynen naem volkomen beantwoorden.

[A] Zodanig een kleet geeft achtbaerheit en ontzach te kennen, en is van outs af de dragt geweeſt van Vorſten en Koningen en Opperſte Regenten. Zie onzen bladwyzer in 't woort *Purper*.

[B] Zie wederom onzen bladwyzer in 't woort *Schepter*.

[C] Van deze wort geſproken in het beelt *Gerechtigheit*, Aenm. I en L.

REDEN.

SChilder hiervoor een gewapende Jongkvrou, met een goude kroon op 't hooft, en bloot van armen. Laet ze in de rechte hant een zwaert, en in de ſlinke eenen toom houden, breidelende met den zelven eenen leeu. Omgord haer voorts met een' witten bant, die vol cyferletters is.

De Godtsgeleerden noemen deze deugt, der reden namentlyk, eene kracht der ziele, omdat ze als eene koningin is [A], die alle menſchen billyke

[A] Cicero Tuſcul. Quæſt. lib. 2. cap. 21. *præſto eſt (homine) domina omnium & Regina ratio, quæ connixa per ſe & progreſſa longius, fit perfecta virtus: hæc ut imperet ille parti animæ quæ obedire debet, id videndum eſt viro: quonam modo, inquies? Velut Dominus ſervo, velut imperator militi, velut parens filio.* Dat is: *De menſch wort geholpen door de Beheerſchereſſe en Koninginne aller dingen, de Reden; de welke door zich zelve*

billyke en oprechte [B] wetten voorſchryft.

Zy is gewapent, omdat ze beſchermt en verdedigt wort door de kracht der wysheit, die by d'Ouden dikwyls [C] door d'uiterlyke wapens verſtaen wort, welke die betekenis zoo hebben in 't beelt van Pallas, en in veele andere zinnebeelden.

De goude kroon op haer hooft, betoont, dat de reden alleen bequaem is om hoogwaerdige mannen uit te leveren, en de zelve luiſter, glans, prys, doorluchtigheit en een' goeden naem by te zetten. Ja het gout is zoo uitſtekend onder de metaelen niet, ſchoon het zelve in de hoogſte waerde gehouden wort; als de reden onder de andere vermogens der ziele. Deze reden heeft haere woonplaets in het edelſte deel des lichaems [D], en daer de ziel haer grootſte kracht heeft om te werken.

De bloote armen verbeelden de daden of bedryven, die, hun begin van de waere reden nemende, ſmetloos, en vry zyn van alle verdachte heimelykheit [E], die de zelve zoude kunnen bedekken of bewimpelen, zulx dat men niet onmiddelyk der zelver waere en volmaekte deugt zoude zien.

Het zwaert betekent de ſtrafheit, die men oefenen moet om volgens de reden [F] te werken, en om het velt der deugt tegens de zonden, die

zelve met alle poginge werkende, en al verder voortgaende, een volmaekte deugt wort. Dat deze heerſchappy voere over dat gedeelte der ziele, dat gehoorzamen moet, daervoor behoort een braef man te zorgen. Op wat wyze doch, zult gy zeggen, moet de reden dan heerſchen over de ziele? Even als een heer over zynen ſlaef, een veltheer over zyn volk, een vader over zynen zoon. Zie Barthius over Klaudianus *in 4 Conſ. Honorii vs.* 237. en den lof der Reden uitgebreit door den Maesſluiſchen Dichter Hendrik Schim, *bl.* 11.

[B] Manilius Aſtron. Lib 2.

Nam neque decipitur ratio, nec decipit unquam.

dat is, *de reden wort niet bedrogen, en bedriegt ook noit.*

[C] Zie het volgende beelt.

[D] Namentlyk *het hooft*, waerom het zelve hier ook met de goude kroon verſiert is. De navolgers van Plato deelden de ziel in drie ſoorten, namentlyk in een redenmachtige ziele, en die plaetſten zy in 't hooft; eene ziele, daer de gramſchap in huisveſte, en die plaetſten zy in de borſt; en eindelyk eene ziele, die de woonplaets was van de begeerlykheit en welluſt, en die plaetſten zy onder 't middelrif ofte in den lever. De redenmachtige ziel nu, zeiden zy, heerſchte over die twee andere, en hadde daerom, even als een Koningin, haere woning in het hoogſte gedeelte des lichaems, en even als op deſſelfs kaſteel. Zoo ſpreekt 'er onder anderen ook Klaudiaen van (1).

(1) De 4 Conſul. Honorii vs. 235.

- - - - hanc alta capitis fundavit in arce
Mandatricem operum, proſpecturamque labori.

Dat is:

Hy plaetſte deze ziel in 't opperſte kaſteel
Des hoofts, opdat ze daer verheven, zou regeeren,
En ons in al ons doen en handelingen leeren,
Wat dat ons dient gedaen.

Zie de plaets breder by den Dichter zelven, en lees daerover de weldoorwrochte aenmerkingen van Kaſpar Barthius, die u meer dan voldoen zullen. Ook wil Martianus Kapella (2), dat de Ouden daerom de kaſteelen der ſteden aen Pallas, die by hem een beelt is der reden, zouden hebben toegewydt, omdat de ſteden, die door de reden en het verſtant worden beſtiert, tot hoogheit en aenzien worden verheven.

(2) Lib. VI. c. 1

[E] Vergelyk het eerſte beelt der Amptverkooping, 1. *Deel*, *bl.* 64.

[F] Die dikwyls tegen hare boze en wederſpannige onderdanen, de gramſchap en begeerlykheden, genoeg heeft te ſtryden, en niet zelden ook wort overwonnen. Dusdanig een ſtryt der reden met de driften beſchryft Ovidius zeer heerlyk in de perſoon van Medea, toen ze, bevangen met de liefde van Jazon, de zelve te vergeefs zogt tegen te gaen. Zie dien Dichter in het begin van het zevende boek zyner Herſcheppingen.

booze roovereſſen van de goederen der ziele, veiligh en zuiver te houden: en in dit opzigt zeit onze Heer Kriſtus [G], *Ik ben niet gekomen om vrede op de aerde te zenden, maer het zwaert.* Want hy heeft zyn geheele leere nergens anders toe gericht en beſteet, dan om de zonden, die alrede in 's menſchen ziel veroudt waeren, langs 't middel der door zyn genade verlichte reden, van de deugt te ſcheiden.

De toom in den leeuwemont [H] verbeelt de hartstogten, door de reden t'ondergebragt en aen de zelve onderworpen: welke hartstogten voorheene zeer woeſt en ongetemt waren, en in zich zelve ook zoo blyven.

Men ſtelt veele cyferletters op haer' gordel, omdat door de zelve in de rekenkunſt de reden wort opgemaekt door welke men de waerheit der zaeken beproeft en bewyſt: even gelyk men door de reden, die in onze ziel woont, alles wat t' onzen beſte dient toetſt, kent en waerdeert.

[G] Matth. X. vs. 34. Maer de ſamenhang der woorden van den Euangeliſt kunnen deze uitlegging niet lyden: zie derhalven een gepaſter verklaring derzelve by van Til over die plaets.

[H] Zie het beelt *Beheerſching van zich zelven*, *I. Deel*, *bl.* 102, en aldaer onze Aenmerkingen. Met diergelyk zinnebeelt heeft Plato (1) de begeerlykheden, die zich aen de reden onderwerpen of niet onderwerpen, afgeſchetſt door een getemt en ongetemt paert: want indien iemant zyne driften niet beteugelt, die wort door de zelve wechgerukt en ten verderve gevoert, even als door een wilt en hollent paert: en integendeel, gelyk een welgetemt paert, al is het dat de voerman den teugel niet regeert, echter van zelfs voortgaet op den rechten wegh; alzo zullen ook de hartstogten, zegt Plutarchus, indien ze door de reden ter deeg zyn beteugelt, en gewent aen de zelve te gehoorzamen, zelfs nochte in den ſlaep, nochte in ziekte, wanneer de reden niet werkt, niets ondernemen het gene ſchandelyk zy, *Hierogl. Coll. ex Vett. & Neott. Lib I. titt. AFFECTUS COMPESCENDI: item AFFECTUS & RATIO, pag.* 17.

(1) In Phœdro vide & Plutarchum *de Virtute Morali.*

ANDERS.

WEder eene Jongkvrou. Deze zy met hemelsblaeu, en ook met een' gulden wapenrok bekleet. Laet ze met de rechte hant eene ſpiets, en met de ſlinke een' lauwerboom (waeraen een ſchilt hangt, in 't midden van welken het hooft van Meduza geſchildert is) omvatten. Zet haer eenen helm op 't hooft, en mael eene viervlam boven op den zelven.

Van 't hemelsblaeu kleet wort hierna, en van 't gout is al voorheene reden gegeven. En dewyl de ſpiets heerſchappy [A] en regeering betekent, zoo geeft de zelve hier te verſtaen, dat de reden als koningin het ganſche ryk van het maekſel des menſchen geheel en al regeert en beſtiert.

De laurier die den ſchilt met Meduzaes hooft ten toon houdt hangen, beduit

[A] Zie onze Aenmerking B over het eerſte beelt der Edelheit, *1. Deel*, *bl.* 308. Maer de ſpies by het beelt van Pallas is liever, volgens Piërius (2), een zinteken van de ſcherpzinnigheit des verſtants, en van beleit, zonder hetwelke geen kragten iets vermogen, zynde vrugteloos, onnut en ſchadelyk, zoo ze niet door de reden des verſtants worden beſtiert. Zie onze *Aenm. C.* over dat zelfde beelt der Edelheit, bl. 309. De ſpies, zegt Martianus Kapella (3), ook die aen Pallas gegeven wort is een beelt van de doordringentheit des verſtants.

(2) Hier. lib. 42. cap. 19

(3) Lib. 6. cap. 1.

Haſta etiam vibrans penetrabile monſtrat acumen.

beduit de overwinning [B], die de reden op de vyanden der deugt behaelt; de zelve als zonder bewegen en verſteent makende, gelyk het hooft van Meduza gezeit wert allen die 't aenzagen, gedaen te hebben. En men leeſt dat de keizer Domitiaen het zelve altyt op zyn borſtharnas droeg; en tot zyn gewoonlyk zegelmerk gebruikte, om zich hierdoor overwinnend en zeegbaer [C] te betoonen.

[B] Dat de laurier een beelt der overwinning is, hebben wy elders aengewezen. Het ſchilt, in het beelt van Pallas, wil de zoo evengenoemde Martianus (1), dat een zinteken is, dat de werelt, verbeelt door de rontheit van 't ſchilt, door de Wysheit, waervan Pallas de godin is, moet worden geregeert, of dat de oorlogh, ook door 't ſchilt afgeſchetſt, de hulp der reden en des verſtants van noden heeft, gelyk wy zoo even zeiden. Want zoo ſpreekt hy tot Pallas:

Hinc tibi dant clypeum, ſapientia quod regat orbem,
Vel rationis opem quod ſpumea prœlia poſcunt.

En de kop van Meduſa, wil hy, dat voor haer borſt wort geplaetſt, omdat, gelyk deze de menſchen in ſteen deed verſtyven, alzoo de wysheit en 't beleit het domme volk in verbaeſtheit doet verſtommen.

Pectore ſaxificam dicunt horrere Meduſam,
Quod pavidum ſtupidet ſapiens ſolertia vulgus.

(1) Ibid.
(2) Pier. Hierogl. l. 4. c. 6. l. 16 c. 33

[C] Of, om te kennen te geven, dat alles wat hy deed, elkëen in verwondering verrukte, en door de zelve even als deed verſtyven, gelyk het ſommigen (2) verklaren. Maer wy willen 't liever met anderen by Piërius (3) daervoor houden, dat dit van Domitianus geſchiet is ter gedachteniſſe van Minerva, die wy te voren uit Suetonius (4) hebben aengewezen, dat hy zeer bygeloviglyk diende; en uit Filoſtratus (5), dat hy voor haer zoon wilde gehouden worden: en hierom droeg hy waerſchynlyk tot een bewys van zyn geſlagte, het zelfde teken in zyne wapenruſtinge, als zy: even gelyk de koning Latinus, by Virgilius (6), tot een teken dat hy van de Zon af komſtig was, een kroon droeg met twaelf takken; zynde een beelt der twaelf maenden des jaers, het welk deze afgod door zynen loop maekt: of van de twaelf tekenen des dierenriems, die hy in een jaer ront loopt: en by den zelfden Dichter (7) ziet men op het ſchilt van Turnus de fabel gegraveert van Io, de dochter van Inachus, om daerdoor te doen zien, dat hy uit deszelfs bloet was geſproten (8): en wederom geeft hy (9) aen Aventinus een ſchilt, waerop het veelhoofdige ſerpent gegraveert ſtont, dat van Herkules was overwonnen, om te ſtrekken tot een bewys, dat hy de zoon was van dien groten helt, in wiens naervolging hy hem ook bekleet (10) met een leeuwevacht. En Euripides (11) wapent Parthenopeus met een ſchilt, waerop men Atalanta, wiens zoon hy was, het wilde zwyn in Etolien zag dootſchieten, enz. Evenwel kan ook de giſſing van anderen waer zyn, dat Domitiaen den kop van Meduſa heeft overgenomen van zyn vader Veſpaſianus, van wien Piërius getuigt (12) een beelt te Romen te hebben gezien, het welke Meduſaes hooft voor de borſt had. Veſpaſiaen kan dat gevoert hebben voor een zinteken van voorzichtigheit en beleit; hoedanig ſommigen het ook opvatten in het borſtwapen van Minerva, omdat de voorzigtigheit en 't beleit, waervan de ſlang een beelt is, gelyk elders is aengewezen, haere plaets zoude hebben in de borſt; en omdat die genen, die daer mede begaeft zyn, anderen lichtlyk kunnen verbaeſt maken, en door ſchielyke verwondering en ontſteltenis even als in ſteenen veranderen; gelyk wy zoo even uit Martianus hebben aengewezen, en ook van Piërius (13) zeer wel is aengemerkt: die daerenboven uit de hiſtorien van den Schryver der Outheden, Theognetus bybrengt (14), dat Meduſa, de verſtandigſte van de drie dochters van Forkus zynde, het ryk, door haer vader nagelaten, zeer bloeiend en welvarende had gemaekt, en dat de poëten, ter oorzaeke van dit haer goet beleit, hadden verdicht, dat haer hooft, welk gedeelte by ſommigen wort gehouden voor de woonſtede des verſtants, met ſlangen was omhangen. Ondertuſſchen dat de Italiaenſche ſchryver wil, dat Domitianus den kop van Meduſa ook tot zyn zegelmerk zoude hebben gebruikt, daerin vrees ik dat een miſſlag is, gehaelt uit een quaet begrip van de woorden van Piërius (15), verhalende, dat hy een zeer ſchoon beeltje van den Keizer Domitiaen heeft gezien, het welke het hooft van Meduſa voor de borſt droeg. Het woort *beeltje* nu is in 't Latyn van

(3) Lib. 32. c. 12
(4) Domit. c. 15
(5) In vita Apollonii, l. 7. c. 12
(6) Æneid. lib. 12. v. 162
(7) Ibid. lib. 7. v. 789
(8) Ibid. v. 371
(9) Ibid. v. 657
(10) Vs. 666.
(11) In Phœniſſ. act. 2.
(12) Lib. 16. c. 33.
(13) Ibid c. 34.
(14) Ibid c. 32.
(15) Ibid c. 33.

De helm verbeelt de ſterkte en wysheit [D] der reden, zynde de zelve die voorzigtigheit in de verſtandelyke ziel, die de einden der zaeken overweegt; volgende die zy goet oordeelt, en mydende 't geene zy quaet keurt.

De viervlam wyſt aen, dat het een eigenſchap der reden is, zich hemelwaert te verheffen, en zich, zoo veel mogelyk zy, Gode gelyk te maken [E], van wien alle onze voortreflykheit afdaelt.

van Piërius *ſigillum*, dat wel een ſignet of zegel betekent, maer ook een klein *beeltje*: welke betekenis den Italiaen ſchynt onbekent te zyn geweeſt, en waerin het echter door Piërius in dit verhael geſtelt is. Altoos ik hebbe dien kop nergens anders, ten opzigte van Domitiaen gevonden, behalven in deszelfs borſtwapen: en daer plaetſt het deszelfs tytgenoot en vleier Martialis, *Lib. VII. Epigr.* 1. & 2. In ons beelt echter wort dit hooft niet qualyk op het ſchilt gegraveert, omdat de Poëten en Fabelſchryvers het zelve dan eens ſtellen op het ſchilt, dan eens op het borſtwapen van Minerva: gelyk in 't brede kan gezien worden in de geleerde Aentekeningen van Broukhuizen over Propertius, *Lib. II. El.* 2. *vs.* 60.

[D] Omdat de helm het hooft, de woonplaets der redelyke ziele, gelyk te voren gezegt is, bedekt en beſchermt voor vyandlyke ſlagen: en alzoo bevryt het verſtant en de wysheit den menſch tegen de aenvallen zyner vyanden. Anders betekent de helm op het hooft heimelyke en verborgene raedſlagen: gelyk wy hebben aengetoont over het beelt Aenroeping, 1. *Deel*, bl. 40. *Aenm. A*, by welke aentekening men nog kan byvoegen, dat de Ouden verdicht hebben, dat de helm van Pluto den geenen onzigtbaer maekte, die hem op 't hooft hadde: waerom ook de Fabelſchryvers verdichten dat Perſeus, wanneer hy Meduſa den kop afſloeg, met dien helm was gewapent, en wanneer haere twee zuſters quamen toeſchieten om dien moort te wreken, het gevaer door hulp van dien helm was ontvlucht: welk alles wel te zien is dat op het geheim houden en wel verbergen en bedekken van zyne raedſlagen moet worden toegepaſt. Zie Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 10. *Ad.* 74.

[E] Claudian. Conſul. Manlii v. 225.

- - - - - - - Dis proximus ille eſt,
Quem ratio, non ira, regit.

Dat is:

Hy is den Goden 't naeſt, al wie zich door de reden,
Niet door de gramſchap, laet regeeren.

De reden van deze beeldenſpraek hier gegeven, is goet; en de viervlam, omdat de natuur van 't vier is zich in de hoogte te verheffen, is dikwyls een zinteken van hartstogten en andere dingen die naer den hemel opklimmen. Ondertuſſchen ſchynt het my toe, dat dit beelt voornamentlyk is opgemaekt (uitgezondert eenige weinige byvoegſelen, van het hemelsblaeu kleet, den lauwerboom, en dat de wapenrok van gout is) uit de beſchryving die ons Martianus geeft van Minerva, daer hy de wysheit, reden en 't verſtant door verſtaet, en ons de uitlegging opgeeft van deszelfs wapenruſting en toeſtel: waermede ook die van het tegenwoordig beelt dikwyls overeenſtemt. Men vint dan by hem ook een viervlam, of liever een drieſtraeligen blixem op den helm van die godin, welke hy uitlegt als een teken, dat ze de Godin des oorlogs is, of ook, dat ze de magt heeft om den blixem te werpen; welke haer door de Fabelſchryvers ook wort toegegeven. Maer Minerva aengemerkt zynde als een beelt van wysheit enz., zoo kan deze uitlegging in haer geen plaets hebben, en is ganſch niet toepaslyk. Derhalven kan het blixemvuur op dien helm liever een beelt zyn van de kracht en doordringentheit des verſtants en der gezonde reden, waeraen niets kan weerſtaen, al zoo weinig als aen het blixemvier.

ANDERS.

EEn edele Vrou, zeer ſchoon van wezen [A]. In de rechte hant houdt ze een geeſſel, en in de ſlinke eenen toom.

Dit wil zeggen, dat, gelyk het paert met den toom, en de kinders met de roede in plicht gehouden en beteugelt worden; alzoo ook de reden de woeſte en ſnode hartstogten en driften der menſchen temt en beſtiert.

[A] Dat de lichaemlyke ſchoonheit een beelt is van de ſchoonheit der ziele, zulks wort aengetoont over 't beelt der Schilderkunſt, Aenm. C. En wat is'er dat de ziele ſchooner en heerlyker maekt dan de reden, als welke de ziele der menſchen onderſcheidt van die der beeſten? De reſt van dit beelt verklaert zich genoegzaem zelve.

ANDERS.

MEn kan de reden ook bequaemlyk uitbeelden door eene in hemelsblaeu gekleede Vrou, ſtaende op eenige gevleugelde en zeer lelyke ſlangen, die ze nogh daerenboven met eenen toom gebreidelt houdt.

De reden is eene kracht der ziele, waerdoor de andere zielvermogens (die door de oorſprongklyke zonde, en het queeken en voeden der zelve, in ons bedorven en ten quade geneigt zyn) geregeert [A] en ten beſten beſtiert worden.

Haer kleet is hemelsblaeu, omdat de reden altyt den Hemel gelykvormigh [B] moet zyn, en glans en klaerheit hebben.

De toom is een teken van den dwang en de magt der reden, door welke geteugelt en betoomt zyn [C] alle de aerdſche gemoetstogten, die onder de beelteniſſen van ſlangen hier voorkomen, omdat ze de ziel byten [D], en de zelve tot zondigen aenhitſen; uit de uitwerkinge van hunn' eerſten aenval, op Adam gedaen, hoop ſcheppende tot onzen ondergang. Dus lang van de reden in 't gemeen geſproken hebbende, komen we in 't byzonder tot de beeltenis der

[A] Wat gevoelen de Heidenſche Filozofen gehad hebben van de heerſchappy der ziele, hebben wy boven verhandelt in onze Aenmerking A over 't eerſte dezer beelden.

[B] Of omdat zy den menſch tot den Hemel verheft, en naeſt aen God brengt: gelyk in en over het tweede beelt hier voor gezegt is.

[C] Zie het beelt *Beheerſching van zich zelven*, en aldaer Aenmerking *B*, *I. Deel*, *bladz.* 102.

[D] Of ook omdat de ſlangen op de aerde kruipen, en zich nooit hemelwaerts verheffen, en een vrucht der aerde zelve zyn; en van Godt veroordeelt het ſtof der aerde te eeten. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XIV. cap.* 23. *& Lib. XV. cap.* 44.

REDEN VAN STAET.

DEze wort vertoont door eene Vrou, gewapent met panſier, helmet en ſabel. Onder haeren wapenrok heeft ze een blaeu onderkleet vol oogen en ooren. In haere rechte hant houdt ze een roedje, waermede zy achterwaert ſlaet naer de rechte zyde, daer eenige mankoppen of heulzaetgewaſſen ſtaen, van welke men de grootſte met het gezeide ſtokje in ſtukken geſlagen, en de bollen der zelve op d'aerde leggen ziet; zulx dat alleen de bloote ſtruik en eenige kleine mankoppen overſchieten. Haere ſlinke hant legt ze op eenen leeuskop, en heeft aen d'andere zyde een boek, daer men het woort JUS, dat is 't *Recht* op leeſt, onder den voet.

Zy is gewapent, omdat iemant, die zich met de reden van ſtaet, welke wy hier meenen, behelpt, indien hy krachten genoeg heeft, alles wil regeeren, al was 't met de wapenen of andere middelen van gewelt.

Men doet haer een blaeu kleet aen [A], dat, vol oogen en ooren geweven, den ſtaetyver of *jalouzy* van regeering verbeelt dien ze in 't argwanigh hart voert, en die haer overal oogen en ooren van verſpieders doet zoeken en open houden, om haere aenſlagen te beter werkſtelligh te maken en uit te voeren, en die van anderen te leur te ſtellen en te verydelen.

Het ſtokje wort haer ter hant geſtelt om uit te beelden, dat de reden van ſtaet, zoo goet, zoo quaet als zy is, alleenlyk eigen is aen de geenen die regeeren

[A] Verſta geen hemelsblaeu (want dat is eigen aen het beelt der reden, of der redeneeringe van de redelyke ziele, gelyk kort te voren is gezegt) maer blaeu kamelot of zeekleurig: want dat betekent eigentlyk het woordt dat de Italiaen hier gebruikt. De reden daer van kan de Lezer zien in het twede beelt der *Minyver*, *II. Deel*, *bl.* 157. gelyk die der ogen en oren, in 't 1. beelt, op de zelfde bladzyde. Voeg daer by ook Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 2. *Ad.* 2.

regeeren en heerſchappy voeren [B]; hen heerſchzuchtigh en ſtreng makende: hoewel het ook waer is, dat elkeen, ſchoon prins noch vorſt zynde, wel een zekere reden van ſtaet kan hebben, volgens welke hy de beſtiering en beheerſching zyner eige goederen aenſtelt en regelt; ſchikkende alles naer en tot een by hem voorgenomen einde.

De in ſtukken geſlage en ter aerde leggende mankoppen willen zeggen, dat de geenen die zich van de gemelde ſtaetreden dienen, niemant oit zoo hoog in magt laten opwaſſen, dat hy hun hinderlyk kan wezen: volgende hierin het ſtomme antwoort van Tarquinius, den bode zynes zoons medegegeven; hetwelk dusdanigh was: *De koning ging, eveneens alsof hy zich beraden wilde, naer den tuin achter zyn huis, en wert door zyns zoons bode gevolgt. Aldaer zegt men, dat hy, ſtilzwygens gaende wandelen, de hoogſte bollen der mankoppen met eenen ſtok afſloeg*; gelyk dit zoo in Livius eerſte boek te lezen ſtaet. Dan wel hondert jaren voor de regeering van dezen Tarquinius, heeft Thrazibulus [C], met een' ſtok de hoogſte korenairen af-

[B] Waer van de roede ſomtyts een beelt is: gelyk ook van tuchtiging en ſtraffe. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. 15. cap. 49 & 50. & lib. 41. cap. 29.*

[C] De tiran van die van Mileten, gelyk Periander was van die van Korinthen. Maer hier zegt onze Schryver, dat Thraſibulus dien raedt gegeven heeft aen Periander: en te voren in 't eerſte beelt der *Gelykheit I. Deel, bl. 451.* heeft hy integendeel verhaelt, dat ze Periander zoude gegeven hebben aen Thraſibulus. Het verſchil komt daer van daen, dat hy aldaer andere Schryvers heeft gevolgt, dan hier: dewyl Ariſtoteles (1) als den gever van dien raedt aenmerkt Periander; daer Herodotus (2) in tegendeel, gelyk ook Dioniſius van Halikarnaſſen (3), en Diogenes Laërtius (4), zegen, dat ze aen Periander gegeven zy door Thraſibulus. De laetſtgenoemde Schryver brengt ons zelfs een brief by, dien Thraſibulus aen Periander over dit ſtuk zoude hebben geſchreven, hoewel ſommige geleerden meenen, dat hy valſch en eerſt naderhant op den naem van Thraſibulus verdigt is. hy luidt aldus:

(1) Politicor. lib 3. cap. 11 & lib. 5. cap. 10.
(2) Lib. 5. c. 92.
(3) Lib. 4. p. 255
(4) Lib. 1. §. 100

„ *Thraſibulus wenſcht heil aen Periander*:

„ Uwen bode hebbe ik niets geantwoort: dog hem gebragt hebbende in een ſtuk „ met ſtaend koorn, hebbe ik de airen, die boven andere waren uitgegroeit, met „ een ſtokje geſlagen en afgeknot, terwyl hy my volgde: hy zal u verhalen, indien „ gy 't hem vraegt, wat hy gehoort of gezien heeft. Gy dan, indien gy de heerſchappy beſtendig wilt bezitten, zo doe aldus: help de hoofden der burgery van kant, „ het zy dat zy u vyanden ſchynen te zyn, of niet: want aen een man, die alleen wil „ heerſchen, zyn ook die geenen verdacht, die hy heeft tot zyne metgezellen. Of zy die dezen brief voor verdicht houden, daer in niet wel oordeelen, zulks leert de reden zelfs. Immers hoe onvoorzichtig zoude het geweeſt hebben zoo een gevaerelyke zaek te betrouwen aen een brief? en wat zotheit, door zulke bedekte omwegen te kennen te geven, het gene men duidelyk wilde melden in geſchrift? Wat nu belangt, dat onze Schryver zegt, dat Tarquinius dit loos bedryf zoude ontleent hebben van Thraſibulus, daer in volgt hy Dioniſius den Halikarnaſſenzer (5), die van 't zelfde gevoelen is. En indien zich iemant mocht verwonderen, hoe de Romeinſche Koning konde weten, wat 'er zo lang voor hem was gebeurt in Griekenlandt, met welke natie de Romeinen toen ter tyt nog geen gemeenſchap hadden, en van welkers hiſtorien zy geheel onkundig waren; zo diene hem tot onderregtinge, dat ons de reden niet onwaerſchynelyk voorkomt, die Dioniſius Petavius daer van heeft uitgedacht in zyne Aenmerkingen over (6) Themiſtius: Dat namentlyk Tarquinius Superbus, in zyne voorouders oorſpronkelyk zynde van Korinthen, hem deze geſchiedenis zeer gemakkelyk door overleveringe heeft kunnen bekent zyn. Ja zo men het gene Dioniſius de Halikarnaſſer (7) verhaelt van de afkomſt van Tarquinius met naeukeurigheit vergelykt met het verhael van (8) Herodotus, zo wort die giſſing van Petavius zeer waerſchynlyk. Tarquinius Superbus was een zoon, ofte een zoons zoon (want daer in verſchillen de Schryvers) van Tarquinius Priskus: en deze wederom was een zoon van Demaratus, een Korinthier,

(5) L. L.
(6) Ad Orat. 5. p. 27.
(7) Lib. 3. p. 184
(8) Lib. 5. c. 92.

afflaende, daerdoor aen den Tyran Periander al heimlyk geraden, dat hy de voornaemſten der ſtadt zoude aen een' kant of omhals helpen: eene zaek die door veelen, wegens de ſtrengheit der reden van ſtaet, en om zich ontzaglyk en gevreeſt te maken, naergevolgt is. Maer zeker, dus trekt men aen 't rechte endt niet; en het voegt en dient eenen Prins zich door de billykheit liever bemint [D], dan door de ſtrengheit en een' ſtraffen handel, gevreeſt te maken; want de vrees baert haet, en de haet opſtant en wederſpannigheit. Hy kan zyn geluk en gezagh niet beter bevorderen en vaſtſtellen, dan met zyne onderdanen, naer de billykheit, te beminnen, en zich door een rechtmatigen handel aengenaem te doen zyn, ook by de geenen, die geweldige rykdommen bezitten. Op het wel bejegenen der meeſtvermogende onderzaten ſlaet de raedt dien Apollonius, in het XIII. hooftſtuk van Filoſtratus vyfde boek van Apollonius Leven, aen Veſpazianus geeft, luidende aldus: *Gy moet den ryken het veiligh genieten hunner middelen toeſtaen; de uitſtekende airen, die zich boven andere verheffen, niet afflaende. Want in deze zaek is Ariſtoteles reden onredelyk. Maer roei de geenen die onhandelbaer en boos zyn, veeleer uit, juiſt gelyk diſtels uit het koren. Toon u ſchriklyk tegens hen die nieuwe aenſlagen maken; nochtans meer met dreigen dan met ſtraffen.*

By 't beelt ſtaet een leeu, omdat dit beeſt van natuure of aert de geenen gelyk is, die, de reden van ſtaet, dat is, den zwygenden raedt van Thrazibulus en Tarquyn volgende, altyt Heeren en Meeſters [E] boven alle anderen willen zyn: alsook om de wakkere wacht [F] en toezigt uit te beelden, die zulke luiden met hunne ſterkte houden moeten, om hunnen ſtaet te bewaren.

Het boek met het woort *Jus* onder 's beelts voeten, vertoont, dat men 's Lants rechten dikwyls te rug zet en overtreedt, zoo wel alleenlyk om ſlechts te heerſchen, als ſomtyts ook om dienſt te doen aen den gemeenen ſtaet

thier, uit het doorluchtige geſlachte der Bacchiaden, die van lange tyden af het opperbewint te Korinthen hadden bezeten. Maer als dit geſlacht door Cipſelus was uit de regeering geligt, en hy zich tot tiran had opgeworpen, hadde Demaratus, buiten hoop zynde van ooit in de regeering te komen, zyn vaderlant verlaten, en zich met der woon begeven naer Tarquinius in Hetrurien of Toskanen. Cipſelus nu was de vader van dezen Periander, en door hem ook opgevolgt in zyne heerſchappy. Wat wonder nu, dat Demaratus zyne zoonen, en deze wederom aen hunne kinderen, en zoo vervolgens, de oorzaek verhalende, waerom hy zyn oude vaderlant had verlaeten, daer ook by vertelt heeft, door welke looze treken de zoon van Cipſelus zich in zyns vaders heerſchappy hadde beveſtigt?

(1) Diog. Laërt. Lib. 1. §. 97.
(2) In Dione cap. 5.

[D] De les van den ſtraks genoemden Periander zelfs was (1), dat *die genen, die veilig wilden heerſchen, tot hunne lyfſchuttinge moeſten hebben de genegentheit van hunne onderdanen, en niet de wapenen van hunne trauwanten.* En zeer wel zegt Kornelius Nepos (2), *dat 'er geene heerſchappy veilig is, tenzy de zelve door de liefde der onderdanen is verſchanſt.* Zie meer diergelyke Spreuken, verzamelt door Gebhardus en Lokcenius over die plaets: alsook onze Aenmerking B, over 't beelt Dwinglandy, 1. *Deel, bl.* 301. En zeer wel merkt de evengenoemde Themiſtius aen, over dat afſlaen der uitſtekende koornairen: *Belachlyk*, zegt hy, *was de leermeeſter van de geruſtheit der Tirannen, die de uitſtekende koornairen met een ſtokje afſloeg: want hy kon 'er zoo veele niet afſlaen, of daer bleven 'er onder die gene, die niet afgeſlagen wierden, altyt eenige overigh, die hooger waren dan de andere.*

[E] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib.* 1. *cap.* 6.

[F] Waervan de leeuw een beelt is. Zie onze Aenmerking D. over het beelt Kerkvoogdy, 2. *Deel, bl.* 65. en naderhant de beelden Wakkerheit.

ſtaet des Lants. Zoo kan, by voorbeelt, een prins dikwyls veelen perſoonen het leven, 't geen ze, naer de burgerlyke wetten, door misdryf verbeurt hadden, ſchenken, om zich van hun in een' rechtvaerdigen oorlogh te dienen, en dappere en moedige mannen aen hen te hebben. Maer behalve alle andere zaeken, wort door het boek met zyn opſchrift, dus onder den voet leggende, gedoelt op de woorden die Cezar, uit Euripides gehaelt, en door Cicero, en Suetonius in 't Leven van dien Vorſt (1) by- (1) Cap. gebragt, in den mont placht te hebben, en dit inhielden: [G] *Indien 't* 30. *recht geſchent worden moet, zoo ſchent het om te heerſchen. Onderhoud in andere zaeken de godtvruchtigheit.* Of, gelyk Vondel die plaets uit Euripides in rym vertaelt;

Indien men voor geen rechtbreuk ſchroom';
Bedryf gewelt,
Als 't kroonen gelt:
In andre zaeken hou u vroom.

Doch deze ſpreuk (een heiden magh 'er van oordeelen [H] gelyk 't hem goet dunkt) behoort onder de Kriſtenen voor godloos gehouden te worden. Ja ieder prins, en wel inzonderheit een Kriſtenvorſt is ſchuldigh de rechtvaerdige reden in recht te doen, boven alle eigenbaet, en vooral ook boven deze vervloekte reden van ſtaet te ſtellen; de welke zoo iemant opvolgt en 't billyk en heiligh recht vertreet, die zal zich in 't end verlegen, en onder de ſtrafbyl van Godts rechtvaerdigheit bevinden.

[G] Nam ſi violandum eſt jus, regni gratia
Violandum eſt, aliis rebus pietatem colas.

Zoo zyn deze vaerzen uit het Griekſch overgebragt door Cicero (2). Euripides zelf heeft ze aldus (3): (2) De Offic. l. 3. c 21 (3) In Phœniſſ. v. 527.

Εἰπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος περὶ
Κάλλιστον ἀδικεῖν. τἆλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών.

Seneka mackt die ſpreuk nog meer tiranniſch, en doet zynen Polinices zeggen (4): (4) In Phœniſſ. v. 662.

- - - - - - - - Pro regno velim
Patriam, Penates, Conjugem, flammis dare.
Imperia pretio quolibet conſtant bene.

Dat is, *Om koning te zyn, zoude ik myn vaderlant, goden, en huisvrouw aen de vlam opofferen. Heerſchappy, hoe dier ook gekogt, is altyt een goede koop.*

[H] Maer de Heidenen zelfs hebben deze godtloosheit ook ten uiterſten veroordeelt. Men zie de zoo even aengeweze plaetſen van Euripides en Cicero.

RYKDOM.

LAet dit eene Vrou zyn die out en blint is, en in gouden laken gekleet.

Ariſtofanes vertoont in zyn Blyſpel, Plutus genoemt, den Rykdom blint, omdat hy meeſt in de huizen der geenen gaet die hem onwaerdigh zyn, en die hy, indien 't hem aen geen goet gezigt [A] faelde, zonder

[A] Dat wil Ariſtofanes (5) dat hem door Jupiter zelf zoude benomen zyn, omdat (5) In Plutus, of de Rykdom, toen hy nog een kint was, gelyk Ariſtofanes hem zelfs in- Pluto, voert vertellende, eens hadde gedreigt, dat hy de rechtvaerdigen, wyzen en vroomen v. 88. alleen wilde bezoeken, en geene anderen: maer Jupiter, den deugtzaemen dit benydende, hadde hem blint gemaekt, opdat hy de zelve van geen anderen zoude kunnen onder-

eens aen te ſpreken, wel voorby zou wandelen. Of, omdat de rykdom den menſch, ten opzigt der kennis van 't goede, blint maekt door een' valſchen glans, die hem het genot en de vermaeklykheden der werelt vertoont, maer niet de heerlyke en volſchoone geſtalte der deugt, tenzy hy de neiging zyns gemoets door een zonderlinge genade hebbe verwonnen.

Het beelt wort out vertoont, omdat het geſtadigh denken en verzinnen om rykdom te verkrygen ſommigen; en anderen de vrees [B] van de verkrege goederen te zullen verliezen, out, ja als voor den tyt, out maekt [C].

Het gouden kleet geeft te kennen, dat de rykdommen uitwendige goederen zyn, die den menſche geen inwendige ruſt nochte verquikkend genoegen [D] kunnen aenbrengen.

onderkennen. Dewyl hy nu uit blintheit dwaelt, en het getal der boozen, volgens de ſpreuk van Bias (1), verre weg het grootſte is, zoo is het ook geen wonder, dat hy meer boozen aentreft dan goeden: die hy nogtans zelf daerom des te minder bemint, omdat hy van de zelve veel weiniger geacht en geliefkooſt wort dan van de boozen: waerom hy ook, indien wy Lucianus (2) geloven, behalven zyne blintheit kreupel gaet, zoo menigmael hy naer de vroomen wort gezonden, daer hy anders zeer ſnel ter been is. Zie Ariſtofanes en Lucianus zelve, en uit hun ook Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 5. *Ad.* 22. Maer de oude Uitlegger van Ariſtofanes, deze poëtiſche en ſcherſende oorzaek van de blintheit en verkeerden gang des Rykdoms voorbygaende, zegt, dat Jupiter daerom heeft gewilt, dat de Rykdom door de betrachting der deugt niet zou te bekomen zyn, omdat dan elkeen de deugt zoude behartigen, niet om de deugt, maer om de ſchatten die 'er mede te winnen waren: maer nu den rykdom van de oefening der deugt hebbende afgezondert, en gewilt, dat de deugt om zich zelven alleen zoude bemint worden, heeft hy niemant eenige oorzaek overgelaten om de deugt te oeffenen, dan de deugt zelve.

(1) Diogenes Laërt. lib. 1. §. 87. & Auſon. in Sapientibus

(2) In Timone

[B] Juvenalis Satyra 14. v. 303.

Tantis parta malis cura graviore metuque
Servantur. Miſera eſt magni cuſtodia cenſus.

[C] Te recht daerom heeft onze Zaligmaker de rykdommen in het Euangelium (3) vergeleken by doornen, omdat ze het gemoet door bekommerlyke en zorgelyke gedachten geduuriglyk prikkelen en ſteken, gelyk doornen. Juven. Sat. X. v. 12.

(3) Mat. cap. 13. v. 7. en 22.

Sed plures nimia congeſta pecunia cura
Strangulat, & cuncta exſuperans patrimonia cenſus,
Quanto delphinis balæna Brittannica major.

[D] Gelyk ook geen inwendig ſieraet der ziele: waerom Diogenes Cinicus een onwetenden Rykaert *een ram* noemde *met een gonde vacht:* gelyk te voren gezegt is in het derde beelt der Onwetenheit, Aenm. B.

RYKDOM.

EEne Vrou in koningklyken gewaede, en verſiert met veel dierbaer en edel geſteente. Zy houdt in de rechte hant een keizerlyke kroon, en in de ſlinke eenen ſchepter. Voor haere voeten ſtaet een gouden vat.

De rykdom is eene bezitting van gout, zilver, edel geſteente, ſtaten, treflyke gebouwen, velden, beeſten, koſtlyke klederen en zoo voort: en daerom is zyn beelt met een koningklyk gewaet en edele ſteenen verſiert.

De kroon en ſchepter in haere handen, en 't gouden vat voor haere voeten, beduiden dat de eerſte en voornaemſte rykdom beſtaet in meeſter van der menſchen wil te zyn, gelyk de koningen [A]; en de tweede, in veel gelts te bezitten.

[A] Welkers macht door de kroon en ſchepter wort verbeelt, gelyk het gelt door het gouden vat. Ik zie niet veel kracht in deze uitvinding: en wilde ſchepter en kroon hier liever aenmerken, als een gevolg des rykdoms, het welke is macht en heerſchappy over alles, waerom het gelt by de Poëten ook den eernaem heeft verdient van Koninginne. Zie het beelt Gelt, *I. Deel*, *bl.* 462, en aldaer onze *Aenmerking A.*

ANDERS.

EEn ryklyk gekleede Vrou, zittende op een' gouden zetel, met veele zilvere en goude vaten, kiſtjes vol edel geſteente, zakken met gelt, enz., omringt. In de rechte hant houdt ze eene keizerskroon, en in de ſlinke een' ſchepter, gelyk de leſtvoorgaende. Ter zyde leit een ſchaep.

Koſtlyke klederen, goude ſtoelen, goude en zilvere vaten, edel geſteente, kroonen en ſchepters, zyn dingen, die niet verkregen worden of dienen om den menſch gemak toe te brengen of edel te maken; maer alleen om ryk te zyn. En daerom zullen ze, als eene uitwerking of gewrochte des rykdoms, hier bequaemlyk dienen om den rykdom te doen kennen, gaende, in het kennen, van het gewrochte voort tot de oorzaek, gelyk in 't begin van alle onze kenniſſe geſchiedt.

De ſchaepen (en daerom wort 'er een by 't beelt gevoegt) betekenen, nevens meer dingen, waervan ze zinſchetſen zyn, ook rykdom, omdat uit alles wat by hen gevonden wort, gelt en rykdom te halen is: zynde hun vleeſch, huit, wol en melk den menſche zeer goede en voordeelige zaken. Hun eten zelfs brengt dubbele winſt aen; want behalve dat het hen vet maekt, zoo doen zy, het jonge koren afknabbelende, 't zelve met meer kracht voortſpruiten. Met hunne meſt maekt men het lant vet en vruchtbaer, en wat dies meer zy. Om al deze hoedanigheit hielden d'Ouden, behalven een groot getal van ander vee, zeer veele ſchaepen, en rekenden hunne rykdommen [A] naer de menigte der zelve. De groote nutbaerheit der ſchaepen heeft ook oorzaek gegeven tot het verzieren, dat de zelve outtyts gulde vliezen droegen. En Herkules, van zyne overwinning in Afrika, te rug keerende, en een groot getal van ſchaepen met hem voerende,

[A] Zie onze Aenmerking E. over het beelt Gelt, 1. *Deel*, *bl.* 464.

voerende, wert, om de zelve reden, gezeit gulde appels [B] uit de hoven der Heſperides te hebben medegebragt, gelyk zulx Piërius verhaelt.

[B] De oorzaek van dit verdichtſel wil men dat de dubbelzinnigheit zoude geweeſt zyn van het woort μῆλον [meêlon] dat en een *ſchaep* en een *appel* betekent. Wanneer nu Herkules gezegt wierd μῆλα, dat is *ſchapen*, mede te hebben gebragt, zoo zouden de fabelſchryzers, meent men, dat woort in die andere betekenis hebben verdraeit van *appelen:* en omdat die ſchapen geele oft goutkleurde wol hadden, zoo zouden 'er die zelve fabelſchryvers goude appelen van hebben gemaekt. Andere uitleggingen van die goude appelen ſlaen wy over, en laten die den nieusgierigen Lezer zoeken by de Uitleggers der Fabelen, onder anderen Natalis Komes *Mythologiæ Lib. VII. c. 7.* Zie ook Piërius *Hierogl. Lib. X. cap. 22.* Maer dit kunnen wy niet nalaten hier by te voegen, dat Strabo (1) en Appianus (2) menen, dat de fabel van het Gulden Vlies van Frixus daervandaen is gekomen, dat 'er in 't landſchap Kolchis beeken waren, die zeer kleine goutſtoſjes onder haer zant voerden, en dat de inwoonders, om dat gout op te viſſchen, gewoon waren ſchapevachten met de wolle in die beeken te laten zinken, opdat het gout in de wolle mogt blyven hangen, en te gelyk met de huiden worden opgehaelt. Als een beelt vorder van rykdom vindt men by Piërius (3) de mier voorgeſtelt: niet, zegt hy, volgens de Egiptenaeren, maer volgens de uitleggers der voortekenen; willende, dat aen die gene, by dewelke de mieren hunnen voorraet verzamelen, overvloet van rykdom voorſpelt wort: gelyk zy aen Midas den Frigier, toen hy nog een kint was en lag en ſliep, tarwgranen in den mont dragende, een voorbeduitſel maekten, dat hy zeer ryk zoude worden. Zoodanig beelt nu, zegt de zelfde Piërius, kunnen teffens onze mieren uitleveren, en ook die der Indianen; de onze, omdat ze overvloet van die dingen verzamelen, die tot 's levens onderhoudt dienen; en die der Indianen, omdat ze het gout en andere koſtelykheden uit de aerde halen. Zie daervan Strabo *lib. XV. pag.* 1032 & 1046. *edit. Amſt.* 1707.

(1) Lib. 11. pag. 763.
(2) De Bell. Mithr. p. 242.
(3) Hier. lib. 8. cap. 6.

ROEDE OF GEESSEL. [GODTLYKE.]

EEn man in root gewaet. Hy houdt in de rechte hant een geeſſelroede, en in de ſlinke een' blixem. De lucht, rontom hem, is zeer duiſter, en 't aerdryk zwart van ſpringkhaenen.

Van de manlyke kunne wort hy gemaelt om zyne ſterkte en magt tegens de ſchuldige en booze menſchen te kennen te geven.

De rootheit des kleets betekent toorn en wraek [A].

Hy heeft een geeſſelroede in d'eene hant, omdat, gelyk de misdadigen die geene doodſtraf verdient hebben, dikwyls ter geeſſelinge verwezen worden, om ze te verbeteren [B] en op den rechten wegh te brengen; Godt ook alzoo de geenen die 't hem belieft op den wegh der deugt en godtzaligheit te helpen, niet ten ſtrengſten, maer uit lieſde ter verbeteringe ſtraft, volgens zyn eige woorden, *Zoo wie ik lief hebbe, die beſtraffe en kaſtyde ik.* Openb. III. 19.

Door den blixem wort de ſtraf verbeelt der geenen, die hardnekkigh in de zonden voortvaren en volharden; zich zelven diets makende, dat ze in 't einde des levens gemaklyk vergiffenis van Godt zullen verkrygen. Ook beduit de blixem den val van ſommigen, die langs kromme en onrechtvaerdige wegen ten hoogſten toppe der eer geklommen ſchynen; vanwaer, indien ze daer hovaerdigh en trots [C] meenen te blyven zitten, zy als een blixem van boven nedervallen, of door Godts rechtvaerdigheit neêrgeblixemt worden in armoede en elendigheit.

De ſpringkhaenen [D], die de aerde en lucht vervullen, geven de algemeene kaſtyding te verſtaen, die Godt dikwyls zent over geheele volken; en dit ziet op de hiſtori van de geeſſels over de Egiptenaers, hun, wegens Faraoos hardnekkigheit en quaetwilligheit, op den hals gezonden.

[A] Zie het tweede beelt der Gramſchap, *I. Deel, bl.* 550, en beneden ook de beelden der Wraek.

[B] Zie onze Aenmerking A over 't eerſte beelt der Herſtelling, *II. Deel, bl.* 19, en L. over 't beelt der Gerechtigheit, in het volgende Deel.

[C] Gelyk Kapaneus by Euripides (1), roemende dat Jupiter zelf hem niet zoude beletten Theben in te nemen, door den zelven, nadat hy reets tot boven aen den muur was opgeklommen, boven van den ſtormladder met den blixem wierd neergeſlagen en gedoot: welk verdichtzel een bequaem beelt is van het gene hier gezegt wort. Hoe vorder de quytſchelding der ſtraffe, en de goedertierenheit verbeelt wort door een wechgeworpen, of ook op een kuſſen leggenden blixem, is aengewezen over 't eerſte beelt der Goedertierenheit, *I. Deel, bl.* 532, *Aenm. C.*

(1) In Phœniſſ. Act. 4

[D] Zie Piërius *Hierogl. lib.* 28. *cap.* 56. en vooral Klaudius Minos over het 127ſte Zinnebeelt van Alciatus.

R O O F.

Hier maelt men een gewapende Vrou voor, voerende een' kuikendief tot een kam op haeren helm. Men geeft haer een bloot zwaert in de rechte hant, en eenen ſchilt, in wiens midden Pluto, roovende Prozerpina, verbeelt ſtaet, in de ſlinke. Ter zyde voegt men eenen wolf.

De roof [A] is eene wechneming van eens anders goederen door gewelt: en daerom ſtaet de beeltenis gewapent en met een blooten degen in de hant.

De kuikendief is een zeer roofgierige vogel, gelyk ook zyn naem melt; en omdat hy altyt van eens anders goet leeft [B], zoo dient hy tot een zinnebeelt van den roof, en geeft dien deswege alhier te kennen.

Dat het beelt Pluto, Prozerpina wechroovende [C], tot een ſchiltteken voert, en een' wolf nevens zich heeft, beduit het zelve gezeide. By

[A] Volgens de bepaling van Thomas 2. 2. q. 66. art. 8.
Eſt autem rapina rei alienæ per vim injuſta ablatio.

[B] Hierop paſt het 128ſte Zinnebeelt van Alciatus, met eenige veranderinge ontleent uit de Fabelen van Gabrias: alwaer de jonge kuikendief, te gulzig gevreten hebbende, en aen 't braken geraekt zynde, en meenende, dat hy zyn ingewant begon uit te ſpuwen, door zyne moeder vermaent wort niet te vreezen, omdat hy alleenlyk uitbraekte het gene hy van een ander hadde gerooft, waervan hy leefde. Op een andere plaets (1) hebben wy gezegt, dat de oude Filozofen hebben verdicht, dat de ziel der menſchen na hunne doot verhuisde in zulke dieren, aen welke zy zich door hunne gebreken en ondeugden meeſt hadden gelyk gemaekt: en alzoo merkt Piërius (2) ook op uit Plato, dat Sokrates by den zelven (3) beweert, dat de zielen der rovers overgingen, of in wolven, of in kuikendieven. Behalven den kuikendief ſtelt Piërius ook den havik tot een beelt van roof, omdat hy *Levit. XI. vs.* 13. voor onrein verklaert wort, en zulks, (zegt hy) om zyne roofachtigheit. Uit welke aenmerkinge men uit dat zelfde hooftſtuk nog meer andere vogels, als zintekens des roofs, zoude kunnen voortbrengen. Maer ook herſchept de evengenoemde Sokrates, by Plato, de rovers na hun doot in havikken.

(1) Aenmerk. A over 't 1 beelt Gramſchap, 1 D. bl. 549.
(2) Hier. lib. 17 cap. 39
(3) In Phœdone.

[C] Doch dit ziet eigentlyk op de ſchaking, of maegdenroof.

Tibullus vint men op dit beelt paſſende vaerzen, van dezen zin [D]:

Gy dieven, die om buit blyft loopen;
En wolven, laet toch in haer vreê
De kleine kudde van myn vee,
En haelt uw' roof van groote hoopen.

[D] Lib. I. El. 1. v. 33.

At vos exiguo pecori furesque lupique
Parcite: de magno est præda petenda grege.

Ovidius Amor. Lib. I. El. 8. v. 55.

Certior è multis, nec tam invidiosa rapina est.
Plena venit canis de grege præda lupis.

Van de roofgierigheit des wolfs vorder zie 't eerſte beelt der Eigenbaet, *I. Deel, bl.* 386, *Aenm. E*, het tweede beelt der Gierigheit, *I. Deel, bl.* 502, en 't eerſte beelt der Gramſchap, *I. Deel, bl.* 549, *Aenm. A.* Maer waerom onze Schryver de Egiptiſche beeldenſpraek hier voorbygaet, daervan zie ik geen reden. Deze ſtelden volgens Horus (1) tot een beelt van den roof, den krokodil, omdat dit dier zeer roofachtig en verſlindend is van aert: en als zy een menſch van een roofachtigen inborſt wilden te kennen geven, dogh dien de magt om te rooven was belet, dan maelden ze, zegt de zelfde Horus (2) een krokodil met een vleugel van den Egiptiſchen vogel Ibis op den kop: omdat dit roofdier, met dusdanig een vleugel aengeraekt, naer zyn zegen, onbeweeglyk en roereloos zoude worden; en alzo geen quaet kunnen doen, nochte iemant beſchadigen. Van de natuur des krokodils zie Plinius *Hiſt. Nat. lib.* 8. *c.* 25.

(1) Hierogl. lib. 1. c. 67. Vide ibi J. Corn. de Pauw & Piër. Hierogl lib. 29. c. 6. & 9

(2) Hier. l. 2. c. 81

RUST.

EEne Vrou, ſtatigh en eerwaerdigh van wezen, en in 't zwart gekleet, vertoonende dat kleet in zich eenige tekens van Godsdienſtigheit. Zy heeft op haer hulſel een neſt, waerin een ojevaer, door ouderdom ganſch kael en naekt zynde, ruſt; wordende gevoedt door de liefdadigheit zyner jongen.

De waerachtige ruſt is hier ter werelt onmogelyk volmaekt te vinden: evenwel noemt men dit ruſt [A] als men zich ontſlaet van alle wigtige han-

[A] Zie het volgende beelt; Aenmerking A.

handelingen en bezigheden, om het leven door te brengen zonder zulke overdenkingen en gepeinzen, die 't gemoet met bekommering bezet houden. Dan zulx is slechts een' ander laten varen, om alleen op zich zelven te passen, en derhalve in onze burgerlyke samenleving en maetschappy ganschmispryslyk en wraekbaer. Want wanneer in de menschlyke samenwooning die onderlinge behulpzaemheit, welke d'een van den anderen geniet, ophielt, zoo zoude alles zeer verwart gaen, en geschapen staen om geheel en al te vervallen en woest te worden. Het voegt dan elk zyn vaderlant en zynen evenmensch nut en voordeeligh te zyn; het welk niet geschieden kan met zich van alle zorge te onttrekken, maer integendeel met alle schade en hindernis, zoo wel des gemeens, als zyn eige, te helpen weeren en afwenden: ten ware dat iemant zich van alle bezigheit afzonderde tot eene eenzaeme stilte ter oorzaeke en met inzigt van godtsdienstigheit [B], welke betrachting alleen het voorrecht verdient om alle andere zaeken te laten varen: en daerom wort dit beelt in een godtsdienstigh gewaet, en statigh en eerwaerdigh van wezen vertoont; zynde ieder mensch niet bequaem om zodanigh een leven naer den eisch te volbrengen; want daertoe is een naeukeurigh oordeel en scherp verstant noodigh, welke door het voorzeide gelaet vertoont worden, gelyk Aristoteles (1) wil.

De zwarte kleur des kleets beduit de vastheit der gedachten en rust des gemoets; wezende het zwart onbequaem tot het aennemen eener andere verwe, gelyk elders gezeit is. Ook kan de zwarte kleur hier uitbeelden dat een mensch die voor zich zelven de rust zoekt, duister is voor de werelt, dat is, onbekent en zonder roem; zich niet vermaert makende door het overwinnen der tegenspoeden en wederwaerdigheden van dit leven, tot zyn eigen en zyns naesten voordeel.

(1) De Physiognomia.

De ojevaer leert ons, dat men voornamentlyk in den ouderdom [C] die wei-

[B] 't Is wel te zien, uit wat gronden dit zeggen van Ripa opwelt: hy ziet op het Monnikken- en eenzaem kloosterleven. Maer of hy de voorrechten van zodanig een leven niet al te verre uitrekt, en byna verändert in een luie vadzigheit, daerover velle de verstandige Lezer zelve zyn oordeel.

[C] Waerin de ojevaer gevoedt wort door zyne jongen: van welke zaek gehandelt is over het derde beelt der Godloosheit, *I. Deel, bl.* 515, *Aenm. B*, en over 't vierde en vyfde beelt der Godvruchtigheit, *I. Deel, bl.* 528. *en* 530, *Aenm. A. en F.* Hy had ons beelt ook zittende kunnen vertoonen, alzoo de zittende gestalte een beelt der ruste is; gelyk wy reeds meermalen hebben aengeroert. Zie onzen bladwyzer in de woorden *zitten, zetel, stoel.* En hiervandaen is het, dat men op sommige oude graftomben zittende beelden heeft gevonden met de beenen over malkanderen; beduidende de rust der overledenen, gelyk Pierius ons vermelt, *Hierogl. lib.* 35. *cap.* 52: die daerenboven ook aentekent (2), dat de Egiptenaers een Cinocefalus afmaelden in een zittende gestalte, als zy de rust en gelykheit der Nachtevening wilden te kennen geven, welke rust nootzaeklyk daer moet zyn, alwaer niets opryst dat het andere ontrust, maer daer alles vast en bestendig rust in gelykwichtigheit: en zoo hebben zy de godtheit ook zittende afgebeelt, omdat generlei onrust de zelve kan ontroeren of bewegen: gelyk wederom Pierius (3) aenwyst uit Jamblichus over Porfirius. By de zelfde Egiptenaeren (4) was een rundt aen de kribbe staende, een beelt van rust na den arbeit, omdat men namentlyk de runderen na het ploegen was gewoon te zetten aen de kribbe, en aldaer te voederen en te doen rusten: waerop ook het spreekwoort der Grieken ziet, als ze van iemant sprekende, die nu het werk zyner bedieninge en bezigheden afgedaen hebbende, zich tot stilte en rust begeeft, hem noemen *een rundt by de kribbe.* Zie Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 1. *Ad.* 39. en H. Stefanus over den zelven. Een rundt aen de

(2) Hierogl. lib. 6. cap. 5 & lib. 52 cap. 38.
(3) Ibid.
(4) Idem Pierius lib. 3. cap. 28.

weinige ruſt moet zien te hebben, welke men kan vinden, wanneer men dezer aerdſche en vergangklyke dingen zat en moede zynde, met grooter vierigheit en vaſter geloof naer de hemelſche en eeuwigduurende ruſt en goederen kan uitzien, en de zelve verwachten.

de kribbe ſtelt Tibullus ook voor een teken van ruſt, in deze vaerzen (1):

(1) Lib. II. El. 1 v. 5.

Luce ſacra requieſcat humus, requieſcat arator,
Et grave ſuſpenſo vomere ceſſet opus,
Solvite vincla jugis: nunc ad præſepia debent
Plena coronato ſtare boves capite.

A N D E R S.

MEn kan de ruſt [A] ook gevoeglyk uitbeelden door eene Vrou, ſtaende op een vierkant of *cubicq* [B], en hebbende een pasloot in de rechte hant.

De taerlingsvorm of vierkantige figuur beduit (gelyk Plato, naer 't gevoelen van Timeus den Lokrenzer, eenen leerling van Pithagoras, die zyne wetenſchap meerendeels van de Egiptenaers had geleert [C], zegt) het Aerdryk, van wege haere vaſtheit en zwaerheit: omdat, gelyk een *cubus*, waer hy ook heengerolt wort, altyt leit, en niet ligt wort bewogen; alzoo ook de Aerde door zich zelve onbeweeglyk is, en, zoo ze gevalligh door eenigh gewelt bewogen wort, terſtont daerna weêr ſtil leit en ruſt. Zoodat dan de *cubus* of 't vierkant, gelyk het wegens zyn ſtilleggen d' Aerde betekent; ook om de zelve reden de ruſt bequaemlyk kan verbeelden.

Het pasloot wil zeggen, dat de ruſt en ſtilſtant aller dingen, het einde en de volmaektheit der zelve is. Doch omdat zelfs de enkele hooftſtoffen, die zonder ſamenſtellinge zyn, in geene ruſt kunnen worden gehouden; en

[A] Deze Ruſt nogtans is een andere dan die van 't vorige beelt. Daer wort door ruſt verſtaen eene ophouding van arbeit en wereltſche bezigheden, gelyk uit de ganſche beſchryvinge van dat beelt kan worden afgenomen: doch hier is de ruſt op een Filoſofiſche wyze te begrypen in tegenſtellinge der beweeginge, hoedanig een ruſt bepaelt wort te zyn een afwezen van beweginge in zaken, die van natuure bequaem zyn eene beweginge te hebben. Zie de *Logici* of Schryvers over de Betoogkunde. En dat hier de Ruſt in deze betekeniſſe moet worden opgevat, zulks blykt overvloediglyk uit het geene in de verklaring der dingen, dit beelt toegevoegt, wort bygebragt.

[B] Dat is, een vierkante ſteen, blok, enz., hebbende acht hoeken en ſes zyden; gelyk een dobbelſteen.

(2) Lib. 8. §. 3. (3) De Finibus l. 5. c. 4. (4) Hiſt. Nat. lib. 25. c. 2 (5) Lib. 20. c. 4. §. 3.

[C] Volgens het getuigeniſſe van Diogenes Laërtius (2), Cicero (3), Plinius (4), Juſtinus (5) en anderen. Al het geene hier vorder tot uitlegginge van den *Cubus*, geſtelt voor het Aertryk, gezegt wort, hetzelve is genomen uit Cœlius Auguſtinus Kurio *Hierogl. lib. 2. cap. 22.* Voorts zegt Plato niet, dat de cubicque figuur het aertryk beduit, gelyk deze Schryver wil, maer ſprekende van de vier hooftſtoffen als lichamen, en elk derzelver een figuur toeſchryvende, wil hy, dat die van het element der aerde cubicq zy, om dat de aerde het alleronbeweeglykſt is van alle lichamen, en die dingen het allervaſtſt en veiligſt ſtaen, die op zulke grontſteunen ruſten: gelyk hy het vier de gedaente geeft van een piramide omdat het vier het ſnelſte element is in beweginge, en die dingen lichtſt kunnen bewogen worden die op de allerweinigſte grontſteunen zyn geveſtigt. Zie den Filoſoof zelf breder redeneren in zyn werk genaemt *Timëus*, of *aengaende de Natuur*, omtrent in 't midden.

en nogh veel minder de dingen, die geteelt worden en bederven tot onderhoudt en bewaring der ſamengeſtelde zaeken, welke op de eigenſte wyze geduurigh ſamengeſtelt en ontbonden worden; en wy ook klaerlyk een eeuwige beweging zien in de hemelen, die onverderflyk zyn; zoo is dit de reden, dat we, de ruſt niet inderdaet kennende, haer eene ophouding der beweginge zeggen te zyn: 't welk echter, met de uitwendige zinnen niet kunnende voor goet toegeſtemt worden, zoo gaen we ons het zelve met het verſtant verbeelden. En aengezien wy hier van de ruſt ſpreken ten aenzien van den menſch, zoo zeggen we, dat hy dan ruſt, wanneer namentlyk de bewegingen zyner gedachten en handelingen welgeſchikt en recht zyn; zulx dat ze ordentlyk en onderſcheidentlyk voortgaen om de plaets zyner ruſte aen te treffen, welke het toekomende leven is, voor de zaligen bereit om eeuwigh te ruſten: gelyk het pasloot, dat, vermits het zwaer en buiten zyn natuurlyke en eige plaets is, rechtlynigh neêrhangt, om door zyn natuurlyke beweging, tot het verzierde punt van den Horizont, alwaer deszelfs ruſt is, te geraken.

SCHADE.

EEn lelyk Man, wiens kleet roeſtverwigh is. Met zyne handen houdt hy eenige ratten of muizen ten toon, en nevens hem gaet eene gans grazen. Daer valt omtrent hem een geweldige ſlagregen, vermengt met groote hagelſteenen, die een' groenen en vruchtryken wynſtok, alsook de korenairen, in een ſchoon velt ter zyde des beelts ſtaende, ten gronde ſlaen en vermorſelen.

De kleur des gewaets is roeſtverwigh, omdat de roeſt geheel ſchadelyk is, gelyk wy elders genoeg zeiden [A]; en wat de ratten of muizen belangt, deze ondieren vertoont hy, omdat ze een recht beelt van ſchade en verderf zyn; naerdien de muizen, gelyk Cicero [B], en uit hem Piërius [C]

[A] Zie onder anderen onze Aenmerking A. over 't eerſte beelt der Ondankbaerheit.

[B] Zie onze Aenmerking M. over het tweede beelt des Achterklaps, 1. *Deel*, *bl.* 26. en B. over het tweede beelt der Laſtering, 2. *Deel*, *bl.* 99.

[C] *Hierogl. Lib. XIII. cap.* 31. Alwaer hy met een onbegryplyke bygelovigheit in zoo een verſtandig man, als hy waerlyk is, tracht ſtaende te houden, dat het knagen der muizen, hoewel van heidenen zelfs, Kato en Cicero, beſpot, gelyk over 't aengehaelde beelt des Achterklaps is gezegt, metterdaet iets quaets zoude voorſpellen; brengende daertoe by, dat Cicero zelf, ten tyde toen de Roomſche vryheit al begon te wankelen, ten zynen huize het boek van Plato, genaemt *Burgerlyke Regeering*, lelyk van de muizen vondt in ſtukken geknaegt: hetwelke dan het verderf en de verbreking van de Burgerlyke Regeering van Rome, als die in 't kort ſtont te veranderen in een Eenhoofdige Opperheerſchappy, zoude hebben voorſpelt. En van hem zelf verhaelt hy, dat, wanneer hy eerſt te Rome quam, de muizen hem een ſchoon exemplaer van Horatius, hetwelke hy zeer hoog ſchatte, van achteren zoodanig hadden in ſtukken gebeten, dat alle de bladeren los, en het boek onbruikbaer was; en dat ze daerna ook Pindarus op de zelfde wyze hadden begonnen te bederven: en deze dingen, zegt hy, dat de uitkomſt hem leerde, dat tot een voorbeduidinge ſtrekten, dat 'er toen ter tyd geen plaets voor de Geleertheit en beſchavende Wetenſchappen te Rome was; hebbende hy zelf zulks met groote ſchade van zyne ſtudien, en verlies van tyd, ondervonden geduurende den tyd van twintig jaren, wanneer hy eindelyk door de mildadigheit van zynen leerling Hippolitus de Medices wierd geholpen en uit zyne zwarigheden geredt.

zeggen, de dingen nacht en dagh zoo zeer knagen [D] en beknabbelen, dat ze nergens toe deugen.

Men ziet eene gans by 't beelt, omdat ze zeer ſchadelyk is; want daer de ganzen haere vuiligheit loozen, wort de gront aenſtonts als verbrant: en daer is ſchier niets ſchadelyker voor gras en bezaeide landen, dan dat 'er ganzen op komen weiden. Ja wat meer is, haer drek, in pekel geroert en op velden en kruiden geſprengt, doet alles verwelken en uitgaen [E].

Het onweer van ſlagregen en zwaeren hagel brengt ſchade toe [F], die zeer blyklyk en openbaer is, vooral wanneer het wynranken, koorn en andere vruchten treft: zulx dat de geenen die deze ſchade bezuurt hebben, wel weten wat ze inheeft: inzonderheit vernemen het de armen in diere tyden.

[D] Allerlei byten betekent ſchade, voornamentlyk aen iemants goeden naem: waerom ook de oude droomuitleggers die voorbeduidinge hebben gevonden in de tanden. Zie Piërius *Hierogl. lib. XXXIII. cap.* 46, en Rigaltius over Artemidorus, *pag.* 15 & 16.

[E] Dit alles is genomen uit Piërius *Hierogl. lib. XXIV. cap.* 34.

[F] Zie Aenmerking C. over 't eerſte beelt der Elende; *I. Deel, bl.* 395.

SCHADE. SCHADELYKHEIT.

WEder een lelyk Man. Deze legt zyn rechte hant op een verken dat met zynen ſnuit in d' aerde wroet. In de ſlinke heeft hy een bos netels.

De ſchade, of wel ſchadelykheit, wort lelyk geſchildert, omdat 'er geen lelyker noch afſchuwlyker ding is, dan 't geene tot ſchade en nadeel van 't menſchlyk leven ſtrekt.

Hy houdt de hant op een verken, omdat de Egiptenaers [A] een ſchadelyk en verderflyk menſch door dit dier plagten te verbeelden, vermits de menſchen, die verkensmelk drinken, daerdoor lelyk beſmet worden; makende de zelve melk hen melaets, ſchurft en vol etterbuilen. Ja die veel ſpek eeten, krygen 'er een bot verſtant [B] door. Ook is, behalve dit, het zwyn een ſchadelyk beeſt, doende waer het kan den bezaeiden landen, en by gevolg ook den menſchen, groote ſchade; het tedere graen in zyn

[A] Zie Horus Apollo *Hierogl. lib. II. cap.* 37. en Piërius Valerianus *Hierog. lib. IX. cap.* 1. uit wien wederom dit alles is ontleent.

[B] Daerop zag de boertery van Diogenes, ter aengehaelder plaetſe bygebragt door Piërius (1): wanneer hy gevraegt zynde, *waerom de worſtelaers ongevoelig waren*, namentlyk, voor de ſlagen hunner tegenpartyders? tot antwoort gaf, *omdat zy met het vleeſch van verkens en runderen zyn opgevoedt*; alſof hy de vraeg, die hem van 't ligthaem gedaen wierd, verſtaen hadde van het verſtant: dewyl het woord van *ongevoelig zyn*, dat de vrager in 't Griekſch gebruikte, ook betekent *bot en dom zyn*: hoedanig de worſtelaers, die gewoon waren hun lichaem te meſten, en niet hun verſtant te oefenen, doorgaens waren. *Want zich altyt een menigte van vleeſch en bloed vergaderende* (zegt Galenus (2) van de worſtelaers) *houden zy hunne ziel even als onder een menigte ſlyk gedompelt, zoodat de zelve niet in ſtaet is om iets ordentlyk te overwegen, maer onverſtandig is, gelyk die der redenlooze beeſten.*

(1) Ex Diogene Laërtio Lib. 6. §. 49.

(2) In Protreptico.

zyn opſchieten afrukkende [C], en daerenboven het zelve nogh vertredende, terwyl het alles omwroet.

De netelbos brengt zyne beduidenis van zelf mede; want zoodra men dit onkruit aenraekt, ſteekt en ſchaedt het ons, en men gevoelt daervan geen gering ongemak. Ook zyn de netels ganſch ſchadelyk in hoven en landeryen [D].

[C] Hierom verdichten de Poëten, gelyk Piërius (1) wederom aenmerkt, dat het verken het allereerſte beeſt is geweeſt, het welke men aen eenige godtheit tot een offerhande heeft geſlagt. Ovidius *Met. Lib. XV. vs.* 111. (1) L. L.

- - - - - - - - prima putatur
Hoſtia ſus meruiſſe mori, quia ſemina pando
Eruerit roſtro, ſpemque interceperit anni.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

- - - - - - - - - *Elk achtte*
Het billyk, dat men Gode een vette zeuge ſlachtte;
Gelyk een offerhand', dewyl ze ſnode en vuil
Het zaet omwroette met den hongerigen muil,
En 's landmans akkerhoop en vrucht te leure zette.

Die godtheit was Ceres, welke deze ſchade allermeeſt aenging. Zoo zegt wederom Ovidius, *Faſt. Lib. I. vs.* 349.

Prima Ceres avidæ gaviſa eſt ſanguine porcæ,
Ulta ſuas merita cæde nocentis opes.
Nam ſata vere novo teneris lactentia ſulcis
Eruta ſetigeræ comperit ore ſuis.

Dat is, naer de vertaling van Hoogvliet:

Aen Ceres heeft men eerſt het gretig zwyn geſlagt,
En met den doot geſtraft den ſchenner van haer kooren.
Want in de lente, als 't graen goeide uit de vrugtb're vooren;
Vond zy het omgewroet, ten grondt toe uitgehaelt
Door 't borſtelachtig zwyn.

Dat nochtans dit dier by ſommige Egiptenaren in oude tyden gebruikt is tot den landbou, zulks hebben wy reets aengeroert over het derde beelt des Landbouws, *Aenm. C. 2. Deel, bl.* 96.

[D] Derhalven ziet dit beelt voornamentlyk op de ſchade in den akkerbou: gelyk ook het vorige bequaemlyk zal doen, indien men de muizen aldaer aenmerkt in de betrekking van de ſchade die zy den landman aenbrengen, wanneer ze dikwyls alles zodanig vernielen, dat 'er niets overblyft.

SCHADE EN VERDERF ALLER DINGEN.

NOgmaels een lelyk Man. Geef hem een roeſtverwigh kleet aen, en een' ſalamander in zyn beide handen. Laet 'er voorts een' wolf met den mont open by 's beelts voeten leggen.

Van den roeſt, die alles verteert, en daerom zyne kleur aen 't gewaet van dit beelt laet zien, is elders verſcheidenmael geſproken.

Hy houdt een' ſalamander in zyne handen, om hierdoor een quaetaerdigh menſch, die een ieder beſchadigt en quaet doet, en de geenen by wie hy verkeert, ook eenigh quaet aenzet, te verbeelden. Namentlyk de ſalamander wort gezeit zoo groot eene kracht om te beſchadigen van de na-

tuur ontfangen te hebben, dat zyn venyn zelfs alle aerdvruchten en boomen beſmet [A], zulx dat de geenen, die van deze beſmette of vergiftigde vruchten eeten, door de koude kracht des gemelden venyns het leven verliezen; niet anders dan of men akonit of eenigh ander vergiftigh kruit gegeten had.

De wolf met den opgeſparden muil by 's beelts voeten, betekent ſchade, gelyk ook alle andere verſcheurende roofdieren [B]; waerom wy nu van den leeu, beer, tyger en huns gelyken niet behoeven te ſpreken; hebbende zy al te zamen kracht om anderen te beſchadigen.

[A] Waervan de vrugten zouden beſmet worden, als de ſalamander alleenlyk tegen derzelver ſtammen opkruipt: gelyk Piërius (1) aentekent uit Plinius (2), die nog verſcheide andere dingen, aengaende de kragt van het vergift des ſalamanders, verhaelt. Vreemt is het, het geene de zelfde Piërius bybrengt uit Eliaen: dat namentlyk de zwynen den ſalamander opvreten zonder eenige ſchade: doch dat die geene, die van zulk een zwyn, het welke een ſalamander heeft ingeſlokt, komt te eeten, daerdoor, als door het allerſterkſte vergift aengetaſt, ſterft. Om de ſchadelykheit vorder van het vergift, ſtrekt ook de ſlang tot een zinteken van vernielinge en verderf: (want dit is 't eigentlyk dat door ons tegenwoordig beelt wort afgeſcherft) en alzoo zagh men by de godſpraek te Delfi, een ſlang, die Apollo ſcheen uit te dagen: beduidende dat het verderf zich altyt kant (gelyk Piërius (3) het uitlegt) tegen de gezontheit, die door Apollo wort betekent.

(1) Hierogl. lib. 16. c. 26
(2) Lib. 29. c. 4.
(3) Hierogl. lib. 16. c. 16

[B] De beeldenſpraek is niet goet, die men aen veelerhande dingen te gelyk geeft, barende zulks onzekerheit en verwarringe: en het is beſt, dat men eene beeldenſprakige betekenis aen een dier of aen eene zaek alleen, of ten minſten aen eenige weinige, hechte; niet aen veele, ofte aen een ganſch geſlacht in 't algemein; gelyk hier de betekenis van verſlindinge, aen alle roofdieren. Wy volgen dan liever den Egiptenaren: die, gelyk Piërius (4) aentekent uit Diodorus, door het afmalen van een Krokodil allerlei quaet, ſchade en verderf, aen anderen toegebragt, te kennen gaven: waeromze ook, volgens den zelven Piërius (5), een afgewcert en vernietigt verderf betekenden door een horſel: omdat die, volgens hunne ſtelling, zyn oorſprongk hadde uit het dode en verrotte lichaem van den Krokodil: hoewel de Grieken en Latynen zeggen, dat hy voortkomt uit het kreng van een paert. Zie *Plutarch. in Cleom. cap. ult. & Ovid. Met. Lib. 15. vs.* 368. *& Varro de Re Ruſt. lib. 3. cap.* 16. Dezelfde Egiptenaren ſchetſten ook een algemeen verderf en vernielinge af door 't *Vuur*, waer van wy de reden hebben gezegt over 't 1. beelt der *Laſtering Aenm. B. 2. Deel, bl.* 98. gelyk ook deszelfs ſtrydige element de *Zee*, en deszelfs inwoonders de *Viſſchen*, om reden, te vinden by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 31. *cap.* 4 *&* 7, *& Lib.* 38. *cap.* 24. en ook eenigzins af te nemen uit het geene wy reets gezegt hebben over het tweede beelt *Haet*, Aenm. A. 2. Deel, bl. 4. Zie ook Horus Apollo *Hierogl. Lib.* 1. *cap.* 44. en aldaer de Aentekeningen der Geleerden.

(4) Hierogl. lib. 29. c. 6. Zie ook Aenm. D. over 't beelt Roof.
(5) Hierogl. lib. 22. c. 19.

SCHAEMTE. [EERBAERE]

EEne Vrou met een bevalligh wezen. Zy ſlaet haere oogen nederwaert, en haere wangen en de tippen der ooren zyn ſchaemroodt. Haere kleding is ook roodt, en ze heeft een naergebootſt olifantshooft op 't haere. In haer rechte hant ziet men eenen valk, en in de ſlinke een letterrol met dit opſchrift, DYSOPIA PROCUL, dat is, *Verre zy de al te groote ſchaemte.*

Hoewel de ſchaemte eigentlyk geene deugt is, zoo wort ze nochtans door Ariſtoteles geprezen, en hy redeneert 'er van als van eene zaek die naeſt aen een deugt komt; haer, even gelyk een deugt, tuſſchen twee quade uiterſten, namentlyk de onbeſchaemtheit en vrees, ſtellende. Met deze twee zaeken is het aldus gelegen: de ſchaemtelooze ſchaemt zich niets, en de vreesachtige ſchaemt zich in alles. Tuſſchen deze beide wort dan de rechte ſchaemte geſtelt, want zy ſchaemt zich in 't geene daer ze zich in behoort te ſchamen. Men zie Ariſtoteles in zyne Zedekunſt (1) aen Nikomachus. De zelve Ariſtoteles ſtelt, in zyn groot werk der Zedenkunde, de ſchaemte tuſſchen de onbeſchaemtheit en bedeeſtheit in, en noemt haer de middelmaet dier twee, beſtaende zoo in woorden als in werken. Zeno zegt *de ſchaemte eene vrees voor ſchande* te zyn: waerin hy overeenſtemt met Ariſtoteles, zeggende deze [A]: *De ſchaemte is een zekere moeilykheit en ontſteltenis des gemoets, voortkomende uit zulke quade voorvallen, die den menſch ſchande ſchynen aen te brengen, het zy ze tegenwoordigh, verleden, of toekomende zyn.* Sommigen hebben onderſcheit gemaekt

(1) Lib. 2. c. 7. Quæſt. 11. & lib 4. c. 9.

[A] *Rhetor. Lib.* 2. Maer nogh klaerder in zyn vierde boek der Zedekunde, in 't laetſte hoofdſtuk: *de ſchaemte*, zegt hy, *wort bepaelt te zyn een zekere vrees voor ſchande.* Dit drukken de Latynen zeer wel uit met het woort, daerze dusdanige ſchaemte mede te kennen geven (*verecundia*) zynde afkomſtig van een ander woort, (*vereri*) dat *vrezen, ontzien* en *beſchroomt zyn* betekent.

tuſſchen ſchaemte, *pudor*, en beſchaemtheit, *verecundia*. De *beſchaemtheit*, zeggen ze, is die vrees en zorg, welke men draegt, om niet iet te doen, waerdoor men in ſchande en oneer zou kunnen geraken: door de *ſchaemte* willen ze de ſchaemrootheit, die men gemeenlyk na het begaen der feilen krygt, verſtaen hebben. Doch over dit verſchil behoeft men geen harnas aen te ſchieten. Meeſt alle de Schryvers gebruiken deze twee woorden zonder onderſcheit, om eene en zelve zaek uit te drukken: en de beſchaemtheit, *verecundia*, heet men zoo wel die beſchamende gemoetsgeſtalte, welke na het bedryven der feilen komt, als die de zelve voorgaet en dikwyls verhoedt. Zoo bezigt men ook het woort *pudor*, ſchaemte, onverſchilligh. *Ik zou wel ſpreken, maer de ſchaemte*, pudor, *belet my*, zeide Alceus [B] tot Saffo, en dit was eer de zaek geſchiede, of eer hy ſprak. Op de zelve wys noemen wy die loffelyke zedigheit en eerbaerheit welke in geſchikte dochters en jongelingen beſpeurt wort, die uit eerbaerheit zich ſchamen door eenen hoop volx te gaen, met den zelven te ſpreken, en van zoo veele menſchen gezien te worden, beſchaemtheit, hoewel 'er geene feil begaen is. Insgelyks wort ook de rootheit, de inwendige ſmart en dat berou, die wy in ons gewaer worden als we iet quaets bedreven hebben, beſchaemtheit geheten [C]. Doch deze leſtgenoemde beſchaemtheit is op verre na zoo prysbaer niet als d'eerſtgezeide, want die onthoudt zich van zondigen, uit vrees voor ſchande, en is die deugtzaeme beſchaemtheit, welke Valerius Maximus [D] eene moeder van alle eerbaere beſluiten en goede raedſlagen, eene beſchermſter der onderlinge plichten, en eene leermeeſteres der onnozelheit noemt: zeggende 'er by, dat ze aen bloet-

[B] Dit bewys komt niet te pas, alzo Alceus een Grieks Dichter zynde, de kragt van eenig Latynſch woort uit hem niet kan bewezen worden; en zou hy alleenlyk kunnen plaets hebben, indien men hier ſprak over de woorden, die de Grieken in dezen gebruiken. De zaek is echter waerheit. Zo zegt Cicero, zullende pleiten voor Sextus Roſcius (1), dat hy zeer belemmert wort door de vrees, die door eene natuurlyke beſchaemtheit in hem verwekt wiert, *huc accedit ſummus timor quem mihi natura pudorque meus attribuit*. En in zyne verdediging van Cecina (2) zegt hy, dat hy beſchroomt zoude zyn Cajus Aquilius in deszelfs byzyn te pryzen, omdat hy zelfs *beſchaemt* zoude worden door het hooren van zyn eigen lof, en dat hem ook de zelfde reden van *beſchaemtheit* zoude weerhouden hem in zyne tegenwoordigheit te pryzen, *ipſo præſente, de virtute ejus & prudentia timidius dicerem, quod & ipſe pudore quodam afficeretur & ſua laude, & me ſimilis ratio pudoris a præſentis laude tardaret.* Zie de woordeboeken.

(1) C. 4.

(2) C. 28

[C] In dit geval evenwel kan men in 't Latyn, dat nogtans onze Schryver boven gezegt heeft, *verecundia* niet gebruiken, het welke myns wetens nooit anders genomen wort dan voor een zedige en eerbaere gemoetsgeſtalte die dat geene vermyt, dat quaet ſchynt te zyn. In 't Italiaenſch weet ik nogtans, dat *vergogna* in dezen zin genomen wort, en onze Schryver bewyſt het uit Petrarcha, daer hy zegt, dat hy zich ſchaemt over de dwalingen zyner jonkheit, op deze wyze:

Ma ben veggio hor, ſi com al popol tutto
Favola fui gran tempo: onde ſovente
Di me medesmo meco mi vergogno.
E del mio vaneggiar vergogna è il frutto
E 'l pentirſi, e 'l conoscer chiaramente
Che quanto piace al Mondo è breve ſogno

[D] Lib. 4. cap. 5. Verecundia *parens eſt omnis honeſti conſilii, tutela ſolennium officiorum, magiſtra innocentiæ, chara proximis, accepta alienis, omni loco, omni tempore faforabilem præ ſe ferens vultum.*

bloetverwanten lief, en aen vreemden behaeglyk en aengenaem is, en in alle plaetſen en tyden een bevalligh en lieftalligh wezen vertoont. Bernardus noemt ze [E] eene zuſter der onthoudinge; Ambrozius [F] eene gezellin der eerbaerheit, door wiens gezelſchap de kuiſcheit zelve zeker en veiligh is. Deze is dan de nutſte, loflykſte en prysbaerſte ſchaemte; doch de ſchaemte die ons aenkomt wanneer 'er alrede eenige feil begaen is, is daerom zeker ook ganſch niet onpryslyk; integendeel, zy is mede loflyk, maer, gelyk wy gezeit hebben, zoo loflyk niet als de ſchaemte die de feilen voorkomt en belet. Namentlyk, het is veel nutter en beter beſchaemt te zyn, opdat men niet doole, dan zich te ſchaemen, omdat men gedoolt heeft: want ſchoon die leſte beſchaemtheit een teken van deugt is, zoo is echter de zaek, welke die beſchaemtheit aenbrengt, eene ondeugt. Wanneer de bovengemelde Alceus tot Saffo zeide; *Ik zou wel ſpreken, maer de ſchaemte belet my*; antwoordde Saffo hem, *Indien gy iet eerlyks te zeggen hebt, zoo moet gy u niet ſchaemen.* Het is dan loflyker noit iet te doen, waerover men zich behoeft te ſchaemen, dan daerna beſchaemt te worden: en echter is zoodanigh eene beſchaemtheit, gelyk pas gezeit is, niet zonder de verwe der deugt; want het is goet wegens bedreven quaet zich te ſchaemen, droevigh te zyn, berou te hebben en root te worden. Diogenes Laërtius [G] noemt de ſchaemrootheit een *kleur van de deugt*. Ambrozius zeit [H], dat de ſchult, door het verdedigen der zelve, aenwaſt, doch door de rootheit en ſchaemte vermindert. Maer laet ons tot de verklaring der beeltenis komen.

Men geeft haer een bevalligh gelaet, omdat Bernardus over 't Hoogeliedt zeit [I], *De ſchaemte brengt bevalligheit aen, en vermeerdert de lieftalligheit.*

Zy ſlaet de oogen nederwaert, omdat de beſchaemden zoo gewent zyn te doen. Sokrates, eens over de Liefde zullende redeneren, ſchaemde, als een ſtatigh en bedaert Filozoof, zich des, en deed eenen doek voor zyne oogen. *Myne dochter*, zeit Euripides, *in de oogen wort de ſchaemte der menſchen geboren.* Athenæus [K] zegt uit Ariſtoteles, dat de minnaers geen een lichaemsdeel hunner beminden meer beſchouwen, dan de oogen, waerin de zetel der ſchaemte is. Plinius ſtelt (1) de plaets der ſchaemte in de wangen, om de rootheit die ze daer alom op verſpreit; en daerom hebben wy de beeltenis met roode kaeken vertoont. De tippen der ooren zyn ook (1) Hiſt. Nat. lib. 9. c. 37.

[E] Sup. Cant. Serm. 86. *Verecundia ſoror eſt continentiæ.*

[F] De Offic. lib. 1. cap. 19. *Eſt enim verecundia pudicitiæ comes, cujus ſocietate caſtitas ipſa tutior eſt.*

[G] Of liever Diogenes Cynikus by Diogenes Laërtius: hoewel andere dit zeggen toeſchryven aen Theofraſtus Ereſius. Zie onze Aenmerking P. over de *Achtbaerheit* 1 Deel bl. 12.

[H] De Abel & Cain: *pudore culpa minuitur, defenſione cumulatur.*

[I] Sermon. 33. *Verecundia venuſtatem ingerit, & gratiam auget* En Lykofronides zeide, volgens het getuigeniſſe van Klearchus by Atheneus (2), dat het gelaet nogte der Jongelingen, nogte der jonge Maegden, nogte der Vrouwen, ſchoon was uit de natuur, maer zodanig wiert door derzelver eerbaerheit, wanneer de ſchaemte het zelve even als beſtrooide met bloemen. En Ariſtoteles zeit in 't eerſte boek zyner Huiswetten (3), dat nogte klederen, nogte ſchoonheit, nogte rykdom eene vrouw zodanig verſieren en aengenaem maken aen haer man, als wel goede zeden en een eerbare ſchaemte en kuiſch gedrag. (2) Deipn. lib. 13. c. 2. (3) Cap. 2.

[K] Ter plaetſe zoo even gemelt.

root, omdat Ariſtoteles de ſchaemte te gelyk met de vrees zekere koude in d'oogen zegt te veroorzaeken, door welke de hette, uit d'oogen vertrekkende, zich naer de tippen der ooren begeeft; zynde deze de plaets die haer kan ontfangen, vermits 't overige deel der ooren even als van been is. 't Gewaet des beelts voorts is almede root, omdat de rootheit de eige verf der ſchaemachtigen [L] is, en als een teken hunner zedigheit, den jongelingen en jonge dochteren zeer wel voegt. Ariſtoteles dochter Pithias gevraegt wordende (1) *welke de ſchoonſte kleur was*; antwoordde: *deze, die zich aen de eerbaere dochters uit ſchaemte vertoont.* Wat den jongelingen aengaet, Kato prees ze veel meer die root, dan die bleek werden [M]; en Menander zegt (2): *Al die ſchaemroot wort, ſchynt my vroom te zyn.*

(1) Apud Stobæum.

(2) Apud eundem Stobæum Flor tit. 31.

Wy ſtellen een olifantshooft op 't hooft der beeltenisſe, om uit te drukken, dat de menſchen een ſchaemachtigh gemoet behooren te hebben; want de olifant is, naer Plinius zeggen [N], byzonder ſchaemachtigh: zulx dat hy, wanneer hy zich overwonnen ziet, zich dierwyze voor den overwinner ſchaemt, dat hy vliedt voor des zelven ſtemme. Ook verrichten de olifanten hunne voortteeling noit in 't openbaer [O], maer gaen tot

[L] Uit die oorzaek hebben ſommigen ook willen af halen het gebruik van het dragen van den rok met purper bezoomt door de vrygeborene kinderen te Romen: om namentlyk door die verwe te verbeelden, dat den jongen jaren voornamentlyk de eerbare ſchaemte betaemde. Zie Makrobius *Saturnal. Lib.* 1. *cap.* 6.

[M] By Plutarchus *Apophth. Rom. cap.* 16. en *de Vitioſo Pudore cap.* 2. Hy wilde zeggen, dat het beter was, dat een jongeling root wiert uit eerbare ſchaemte, dan dat hy bleek wiert uit overtuiging van bedreven quaet, en de daer meê gepaerde vrees voor verdiende ſtraffe, waer uit de bleekheit haer oorſprongk heeft. De reden daer van onderzoekt Ariſtoteles aldus. *Waerom* zegt hy, *worden die geenen root, die zich ſchamen; en bleek, die vrezen, daer nogtans deze hertstogten malkanderen gelyk zyn? Is het ook daerom, omdat zich het bloet van hun, die zich ſchamen, uit het harte naer alle de deelen des lichaems verſpreit, zo dat het zich in de opperhuit vertoont? en het bloet van hun die ontſtelt worden door vrees, te zamen wort getrokken naer het hart, zodat het uit de overige gedeeltens wegvlugt?* Dog de Filoſoof Taurus, gevraegt zynde door Gellius (3), wat hy van die reden oordeelde, antwoorde, dat zy wel naer waerheit vermeldde, wat 'er gebeurt, wanneer 't bloet zich verſpreidt of te zamen trekt; maer niet, waerom dat zulks geſchiedt: alzo men nu ook nog kan vragen, waerom de ſchaemte het bloet verſpreit, en de vrees het zelve te zamen trekt: daer de ſchaemte een ſoort is van vreze, en bepaelt wort te zyn een vrees voor regtmatige beſtraffinge. Makrobius redeneert 'er op deze wyze over (4): *De natuer* zegt hy, *wanneer haer iets voorkomt, dat eerbare ſchaemte verdient, dringt door tot het binnenſte des bloets: het welke beroert wordende en zich verſpreidende, zo wort de huit geverft: Want de Natuurkenners zeggen, dat de Natuur, getroffen zynde door ſchaemte, het bloet even als een kleedt voor zich trekt op de zelfde wyze, gelyk wy dikwyls zien, dat iemant, die ſchaemroot wort, de handt houdt voor zyn aengezigt: en hier aen kan men niet twyfelen, dewyl de roodtheit niets anders is dan de verwe des bloets. Die zich verheugen, worden ook root: omdat de vreugt eene zaek is, die van buiten komt, naer dewelke de natuur zich gretig haeſt om dezelve te ontmoeten, wordende verzelt door het bloet, dat de huit verft: gelyk in tegendeel de natuur, wanneer zy iets van die dingen vreeſt, die van buiten komen, geheelyk wegduikt in de diepte: gelyk ook wy, wanneerwe vrezen, zoeken naer ſchuylhoeken en plaetſen die ons verbergen. Derhalven geheel neerzinkende, om zich te verbergen, trekt zy het bloet met zich, waer op zy altydt, even als op een wagen gevoert wort. Het bloet nu wechgedoken zynde, blyft het dunne vocht over in de huit, en daer van daen wort dezelve bleek.* Zie ook Plutarchus de *Homero cap.* 69. Servius in *Virg. Æneid. lib.* 3. *vs.* 30. Henricus Regius *Philos. Natural. Lib.* 5. *cap.* 11.

(3) Noct. Attic. lib. 19. cap. 6.

(4) Saturn. lib. 7. cap. 11

[N] Hiſtor. Nat. Lib. VIII. cap. 5.

[O] Plinius ibid.

tot dat einde in verborge plaetſen. Aldus behoort ook de menſch, als het volmaektſte aller dieren, niet alleen in 't openbaer, maer ook in 't verborgen een eerbaere ſchaemte te hebben. Pythagoras, die zeer zedige Filozoof, geeft deze goede leering (1): *Doe*, zeide hy, *noit iet ſchandelyks, noch by anderen, noch by u zelven alleen; doch heb vooral ontzagh en wees beſchaemt voor u zelven.* Demokritus ſpreekt eveneens. *Al zyt gy alleen*, zegt hy, *zoo doe echter nochte zeg iet dat quaet is, maer leer u zelven meer ontzien dan anderen.* Hieronimus zeit met korte woorden [P]: *Wat gy u ſchaemt te zeggen, ſchaem u dat ook te denken.* Van Theofraſtus kan men dezen zeer ſchoonen raedt halen (2): *Schaem u by u zelven, indien gy niet root of beſchaemt wilt worden by anderen.* Maer om al vaſt voort te ſtappen.

(1) Carm. aureis v. 11.

(2) Rurſus apud Stob.

Het beelt heeft eenen valk in de rechte hant, omdat hy een zeer ſchaemachtige vogel is. Hy is zoo edelaerdigh, dat hy zich ſchaemt van aes gevoedt te worden, liever honger lydende. Hy ſchaemt zich insgelyks over zyne feilen, gelyk B. Anglikus (3) uit Gregorius verhaelt, daer hy zegt, dat de valk, indien hy in den eerſten of tweeden aenval den buit niet bemagtigt, zich ſchaemt op de hant des valkeniers te komen, en vervolgens al beſchaemt, verre uit het gezigt des zelven, in de lucht opvliegt. Zoo zeer vreeſt hy, door het niet behalen der overwinninge op de prooi, die hy dacht te vermeeſteren, van zyne wakkerheit ontaert te ſchynen. Uit de natuur dan van den edelaerdigen olifant en van den valk, die zich over zyne misgrepen ſchaemt, en daerom het gezigt der menſchen ontwykt, als gezeit is, kan men opmaken, dat edelmoedige luiden, dien de glori meer ter harte gaet dan ze anderen doet, zich, als ze eenige feil begaen hebben, ook meer ſchaemen dan de geenen, die gering, ſlecht, laeg en veracht van gemoet zyn. Dit blykt hieruit, dat de leſten, hoewel grove feilen en zelfs ſchendige of ſchandelyke ſtukken bedreven hebbende, zich echter niet eens ſchaemen, maer zich nogh, alsof 'er niets gebeurt waere, overal vertoonen. Keizer Auguſtus, een vorſt die grooter achting voor alle eer had, vergramde zich zeer toen hem de hoerery en ſnoodheit zyner dochter Julia ten ooren quamen; gelyk hy ook in de hitte dezes toorns een geſchrift opentlyk in den Raedt liet af lezen, behelzende het zelve de ſchandelyke ſtukken van Julia, daer de Keizer haer over dacht te doen ſtraffen en dooden. Doch na wat verkoelens [Q] dier gramſchap, ſchaemde hy zich over het doen ingeven van dat geſchrift. En zeker, niet zonder reden: want zulk' eenen Prinſe gelyk hy was, betaemde niet zoo zeer de hoerery zyner dochter te openbaeren en te ſtraffen, als wel de zelve te verzwygen

(3) De Proprietatibus lib. 12. cap. 20.

[P] Ad Pamnach. *Quicquid pudet dicere, pudeat etiam cogitare.* Zo ook Izokrates (4): Indien gy ooit iets ſchandelyks mogt doen, denk niet, dat het verborgen zal blyven. Want al bedekt gy 't voor anderen, ten minſten zult gy u zelven daer van bewuſt zyn. En Auzonius:

(4) Orat. ad Demon.

Turpe quid auſurus te ſine teſte time.

[Q] Suetonius (5) ſchryft de oorzaek van zyne ſchaemte niet toe aen een berou over 't inleveren van dit geſchrift, maer wel aen het ſchendig misdryf van zyne Dochter, onthoudende zich daerom langen tydt van 't geſelſchap der menſchen. Doch onze Schryver volgt hier Seneka (6), welke meent, dat Auguſtus is aengedaen geweeſt met ſchaemte over het inleveren van dat geſchrift, om redenen hier vermeldt. Maer hoe konde Auguſtus bedekken het geene elk wiſt, en niet verborgen konde gehouden worden, zynde 'er byna geene plaets in Rome, die geen getuige kon zyn van hare onkuisheit en overſpeleryen? gelyk uit den zelven Seneka (7) te zien is.

(5) Aug. cap. 65.

(6) De Benef. lib. 6. cap. 32.

(7) Ibid.

zwygen en te bedekken. Want *de lelykheit en ſmet van ſommige zaeken, komt dikwyls*, zeit Seneka [R], *op den geenen die ze ſtraft*. Auguſtus dan, den miſſlagh, by hem begaen, daerna herdenkende, dat hy namentlyk de lelyke daden zyner dochter niet had verzwegen, was daer zoo beſchaemt over, dat hy zich, zegt Suetonius [S], veelen dagen lang niet vertoonen dorſt. Doch dit zynde gelyk het is, zoo ſtaet ons echter toe te zien, dat men niet tot een ander uiterſte vervalle, dat is, niet al te beſchaemt zy. En om ons dit met nadruk te leren, heeft de beeltenis ook eene letterrol in de hant, waerop de ſpreuk *Dyſopia procul*, dat is, *De overtollige en ſchadelyke ſchaemte zy verre van ons*. Namentlyk eene eerbaere ſchaemte is elk nut, en ſtaet niemant qualyk; maer die moet in geen kinderachtige beſchaemtheit [T], by de Grieken *Dyſôpia* genoemt, veranderen: welk woort zoo eene *beſchaemtheit* te kennen geeft, *die* den menſch *belet op te zien*. Zulk eene beſchaemtheit gaet de paelen der waere ſchaemte te buiten; doende den menſch het gezigt teffens met den moedt dierwyze ter neder werpen of naer d'aerde wenden, dat hy 't hart niet heeft om een' ander aen te zien: gelyk de zelve Grieken zoo eene droefheit, die d'oogen ter aerde ſlaet, κατήφεια [katêpheia] noemden. Deze ſchaemte gaet veel te verre, en is al te teder, ja verwyft; en 't helpt niet de zelve met den eerlyken naem van ſchaemte toe te dekken en op te pronken; verſchoonende de geenen, die met deze ſchaemte behebt zyn, zich hiermede, dat ze quanſuis eerbaere ſchaemtshalve gedwongen zyn voor zulken, die hen met hunne redenen onbeſchaemt op 't lyf vallen, te wyken; daer ze inderdaet geen' moedt of hart hebben noch beſluiten durven, om zich tegens zulken te verzetten of aen te kanten, en, om zoo te ſpreken, hun in 't openbaer eerlyk ſlagh te leveren en voet by voet te zetten; ſtaende altyt te rug gedeiſt in den ſtommen pruilhoek der kintſche beſchaemtheit, daer ze geen vingerbreet uit te krygen zyn, tenzy hen een ander daertoe krachtigh aennoope. D'Atheenſche Redenaer Izokrates had twee leerlingen, waervan d'een, Theopompus geheten, in 't ſchryven al te vrypoſtigh of ſtout, en d'ander, genaemt Eforus, veel te draelende, en even als ſchaemachtigh was; van welke twee ongelykaerdigen hy plagt te zeggen [V], dat hy aen den eenen een' toom of breidel, om hem te rug te houden; en tot den anderen ſporen moſt gebruiken, om hem voort te krygen, en uit die gebrekkige ſchaemte te jagen. Deze overtollige ſchaemte wyders is wel eenen ieder nadeeligh of ſchadelyk, doch meeſt aen d'armen, die eens anders hulp en onderſtant van noode hebben. Men leeſt in Homerus XVII. boek der Odyſſea, dat Uliſſes, eindelyk van zyne reizen by huis gekeert, en zich

[R] *Quarandam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit*, De Benef. lib. 6. cap. 32.

[S] Suetonius zegt dit niet, gelyk zoo even is aengemerkt.

[T] Al dit volgende, tot daer hy ſpreekt van Izokrates, is genomen uit Plutarchus in deszelfs verhandelinge *Over de verkeerde beſchaemtheit*.

(1) De Orat. l. 3. c. 9.

[V] By Cicero (1): *Cujus eſt vel maxime inſigne illud exemplum, quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti ſolere. Alterum enim exſultantem verborum audicia reprimebat: alterum cunctantem, & quaſi verecundantem incitabat.* Aen 't gebrek voort van al te groote beſchaemtheit in opentlyk te ſpreken tot eene vergaderinge, was Izokrates zelf zeer onderhavig volgens 't getuigeniſſe van Plutarchus in deszelfs Leven, en van Dioniſius den Halikarnaſſer in zyn werk over de oude Redenaers.

zich in een arm en ſchamel gewaet als een bedelaer verkleet hebbende, zich quanſuis ontzagh in 't gaſtmael der Vryers te komen: zoodat Telemachus, meenende dat het waerlyk een arm man was, tot Eumeus zeide: Zegt dien armen, dat hy niet beſchaemt zy, maer vrylyk bykome om ſpys van de Vryers te verzoeken; *Want*, voegde hy 'er by [W], *de ſchaemte is den armen luiden ſchadelyk.* Doch dit in 't byzonder den behoeftigen menſchen aengaende, zoo is 't in 't algemeen nochtans ook waer, dat, gelyk de beſcheide en gematigde beſchaemtheit pryslyk en nut is; alzoo ook de ſchaemte die te verre gaet, integendeel mispryslyk en nadeeligh is. Zoo zeide Heziodus [X]: *De beſchaemtheit is den menſchen zeer vorderlyk en zeer ſchadelyk*; te kennen willende geven, dat de eerbaere en betaemlyke ſchaemte, gelyk wy al gezegt hebben, nut en voordeeligh; maer de overtollige en kinderachtige wraekbaer en ſchadelyk is. Van de *quade of gebrekkige ſchaemte* handelt Plutarchus wyslyk in een zyner Zedenwerkjes 't geen dien naem voert, en wel waerdig is hierby naer te lezen.

[W] V. 346. Αἰδὼς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένῳ ἀνδρὶ προΐκτη.

[X] Homerus, geloof ik, meent hy, wiens woorden zyn (1)

Ὡς Ἀχιλεὺς ἔλεον μὲν ἀπώλεσεν οὐδὲ οἱ αἰδὼς
Γίνεται, ἢτ' ἄνδρασ μέγα σίνεται, ἢτ' ὀνίνησι.

(1) Iliad. lib ult. v. 44.

en alzo worden ze ook aengehaelt door Plutarchus in zyn bovengenoemde werkje over de *Beſchaemtheit.*

SCHANDE. ONEER. SPOT.

EEn Man met eenen nachtuil op 't hooft, en met een ſlordigh en loshangend kleet om 't lyf.

De ſchande is een ſnelle krenking der eere: en heeft een' nachtuil op 't hooft, omdat hy, volgens de zotte inbeelding der Heidenen, voor een' vogel van quade voorbeduiding [A] en ongeluk gehouden wort; vliegende hy in den nacht, die de menſchen lichtlyk tot ſnode gedachten aenſpoort [B].

[A] Zie onze Aenmerking N. over het beelt *Bygeloof.* 1. Deel, bl. 194.

[B] Volgens het bekende verſje van Ovidius (2):

Nox & amor vinumque nihil moderabile ſuadent:
Illa pudore vacat, Liber amorque metu.

(2) Amor. lib. 1. El. 6. v. 59.

Dat is, de Nacht, de Liefde en de Wyn raden tot niets goets: want de nacht beneemt de ſchaemte, en de Liefde en Wyn de vrees. Wat vorder de kleeding aengaet, de ſlorgdigheit daer in, en dat ze los hingen, is van oudts voor ſchande gerekent. Zie het beelt *Oorlogstrek*, en aldaer onze Aenmerking P. alsmede het beelt *Achtbaerheit I. Deel, bladz.* 14, 15, 16 en 17. en het gene wy aldaer hebben aengetekent. Voeg hier ook by de reden, gegeven over het volgende beelt.

SCHANDE. ONEER.

EEn lelyke en qualyk gekleede Vrou, houdende haere handen tegens malkander aen. Den middelſten vinger der beide handen ſteekt ze rechtuit, terwyl ze de andere vingers in de handen buigt.

Lelyk van wezen en beroit van gewaet wort ze vertoont, omdat de ſchande inderdaet en waerlyk zeer lelyk is; voerende zich zelve tot armoede, en makende zich afzigtigh, ja tot eene bedelaeres. Plautus zegt, dit betreffende, in zyne Perza [A]: *Hoewel, o vader, onze zaeken ſlecht en armelyk ſtaen, zoo is 't nochtans beſt wel te leven; want de armoede valt zwaerder en laſtiger, als ze met oneer* [B] *en ſchande vermengt is.*

Den middelſten vinger op te ſteken was by d'Ouden een *Hieroglyphiſch* beelt der ſchande [C].

[A] Act. 3. ſc. 1. v. 20.

Quanquam res noſtræ ſunt, pater, pauperculæ,
Modice & modeſte melius eſt vitam vivere.
Nam ſi ad paupertatem admigrant infamiæ,
Gravior paupertas fit, fides ſubleſtior.

[B] Derhalven kan ze ook van oneer en ſchande zyn geſcheiden, en is het waerlyk ook meermalen, dan de rykdom. Een menigte voorbeelden in de hiſtorien der Grieken en Romeinen en andere volkeren leeren dat: die te bekent zynde het onnodig is op te halen. Zie een gedeelte by *Valerius Maximus Lib.* 4. *cap.* 4. en by *Ælianus Var. Hiſt. Lib.* 2. *cap.* 43. *& lib.* 2. *cap.* 9.

[C] De reden daervan, door den Italiaen hier bygebragt, doch door Pers overgeſlagen, zullen wy uit den zelven hier byvoegen, zoo als wy ze vinden by hem, (nochtans met uitlating der begane misſlagen,) by Alexander ab Alexandro (1), by Cælius Rhodiginus (2) en Piërius (3), uit welke hy dezelve heeft getrokken, en die hy ook aenhaelt. De middelſte vinger dan wert by de Atheners genoemt *Katapygôn*, betekenende dit woort een *Onkuiſche*, een *Schandjonge*. Dat uitſteken van den middelſten vinger tot een teken en verwyt van ſchande noemden de Grieken σκιμαλίζειν betekenende dat woort eigentlyk eene henne den vinger in den aers ſteken om te voelen, of ze een ei inheeft. De middelſte vinger daerenboven rechtuit geſtoken zynde, terwyl de overige in de hand zyn getrokken, maekt eenigzins de gedaente van het mannelyke teellidt: en dus was het uitſteken van dien een verwyt van de bovengenoemde onkuiſheit. Wanneer te Athenen eenige vreemdelingen zich begeerig toonden om dien grooten en beroemden Redenaer Demoſthenes te zien, wees Diogenes Cynicus (4) op hem met den middelſten vinger, in plaets van met den voorſten, die men daer, gelyk nu, alzo ook outtyds toe gebruikte, zeggende, zie daer dit is die Redenaer der Athenienſen, om door dat gebaer te verſtaen te geven, dat Demoſthenes een verwyft en onkuiſch man was. De zelfde Diogenes zegt by Laërtus (5), dat de meeſte menſchen gek waeren om een vinger: want zoo iemant den middelſten vinger vooruit ſtak, dan zoude hy gek ſchynen; maer indien hy den voorſten uitſtak, dan niet. Perſius noemt in zyn tweede Schimpdicht dezen vinger *digitus infamis*, of den *ſchandvinger* (6):

(1) Gen. Dier. l. 4. c. 26
(2) Antiq. Lect. lib. 4. c. 8 & lib. 17 c. 12.
(3) Hierogl. lib. 36. c. 17
(4) Apud Laërt. l. 6. §. 34
(5) Ibid. §. 35.
(6) v. 33

Infami digito & luſtralibus ante ſalivis
Expiat.

Martialis geeft hem in 't 70ſte Puntdicht van zyn 6. Boek, den naem van onkuiſchen vinger (7),

(7) v. 5.

Oſtendit digitum, ſed impudicum,
Alcunti, Daſioque, Symmachoque.

gelyk ook een van de Schryvers der onkuyſche gedichten, of Priapus-vaerzen (8),

(8) Carmin. 56.

Derides quoque fur, & impudicum
Oſtendis digitum mihi minanti.

Tot dus verre ten naeſtenby de Italiaen. Zie ook Lilius Giraldus *in Criticis Dialog.* 2. Het bygebragte zeggen van Diogenes, dat de meeſte menſchen gek waren om een vinger, is duiſter, en lydt verſcheide uitleggingen, gelyk ook de Griekſche woorden zelfs, die ſommigen, zoo opvatten, dat men ze in plaets van *om een vinger*, moet uitleggen *op een vinger na*, alsof hy wilde zeggen, dat ze niet verder van de zotheit afwaren dan de middelſte vinger van den voorſten, dat is, 'er allernaeſt aen. Men zie de uitleggers van Laërtius zelve.

ANDERS.

EEn lelyke Vrou met zwarte wieken aen de ſchouders, en tot den gordel toe met reigersvederen bedekt. Van den gordel af nederwaert hangt een geele en geſcheurde voorſchoot, met koperroeſtverwige boorden. Zy houdt den vogel *Ibis* onder haeren arm.

De ſchande is een nadeeligh gevoelen 't geen men van eenen menſch heeft, die een quaet leven leidt. Men ſchildert haer daerom met zwarte vleugelen af, om te kennen te geven, dat zulk een leven eene vlugt van een ongelukkige [A] en elendige faem heeft.

De reigerspluimen beelden uit, dat de ſchande meerendeels uit onſtantvaſtigheit voortkomt; want de reiger is een teken van dwaesheit, en men ziet in hem, dat hy zeer onbeſtendigh is. Hierom geeft Martialis aen zoo iemant, die van het eene tot het andere werk overgaet, zonder iet deugdelyx uit te rechten, den naem van *Ardeola* [B] of *Reiger*.

[A] Zwart betekent in de beeldenſpraek niet alleen ongeluk, maer ook al wat boos en quaet is. Zie het 1. beelt *Elende* en aldaer *Aenm. A. I. Deel*, *bl.* 394. en 't 1. beelt der *Boosheit Aenm. B. I. Deel*; *bl.* 213.

[B] Voorwaer wederom een belachelyke en teffens zeer botte misſlag, gewiſſelyk geſproten uit eene onkundige vermenging van de woorden *ardeola*, en *ardelio*, die de Schryver verkeerdelyk gemeent heeft, dat beide het zelfde waren, en een *reiger* beteekenden, daer dog het laetſte geheel iets anders beduidt, en een *albeſchik*, een *windbuil*, die zich met alle zaken bemoeidt, en echter weinig uitvoert, te kennen geeft: en dit is het woort, dat onze Schryver gevonden heeft by Martialis (1) en niet *ardeola*, dat is, een *Reiger*. Daer zyn 'er, die dat woort *ardelio*, albeſchik, willen afbrengen van het woort *ardeola*, reiger (men zie Voſſii Etymologicum, in *Ardea*: hoewel men aldaer ook een andere afleiding vind) om dat deze een vogel is, die in 't vliegen veel beweginge maekt met zyne vleugelen, maer weinig voortſpoeit; en dan hier, dan daer heene vliegt, maer niets uitvoert; zynde ook de natuur der albeſchikken zodanig, dat ze wel veel boha maken, en overal heene draven, en van 't een op 't ander vliegen;

(1) Lib 2 Epigr. 7. & lib. 4. Ep. 79

Het geel [C] en de koperroeſtkleur worden gemeenlyk voor bedrogh en ſchandelykheit [D] genomen. De *Ibis*, die een zeer vuile vogel is [E], wort ook gebruikt als een zinnebeelt van ſchande. En gelyk een geſcheurt kleet (en daerom draegt dit beelt een' geſcheurden voorſchoot) den menſch by anderen onteert, zoo nemen ook de ondeugden des gemoets 's menſchen achting by alle verſtandigen weeh, en maken hem ook walgelyk voor Godt, by wien de goede naem anders inzonderheit onderſtut wort.

vliegen, maer weinig uitrechten. Men zie hen aerdig beſchreven by Fedrus in de 5. Fabel van zyn tweede boek. Met opzigt nu op deze afleiding, en op de gezeide natuur dezes vogels, kunnen de Reigerspluimen hier eenigzins plaets hebben, zynde de albeſchikkery en windbuilery (opdat ik het zoo noeme) geenzins pryslyk, maer wel laekenswaerdig en ſchandelyk. Het heeft den Italiaen miſſchien bedrogen, dat hy by Alciatus (1) beide die namen in een en het zelfde zinnebeelt heeft gevonden, daer hy een albeſchik vergelykt by een reiger, zeggende dat zodanig een door de oude Poëten genoemt is *ardelio*, dat de Italiaen verkeerdelyk heeft opgevat, alsof Alciatus zeide, dat zy een albeſchik *reiger* noemden. Van de fabel, dat zekere luie ſlaef in een reiger zoude verandert zyn, hebben wy geſproken over de verachtinge der *Deugt* Aenm. B. 1. Deel, bladz. 249.

(1) Emb. 83.

[C] Zie onze Aenmerking A. over het tweede beelt van 't *Genoegen* 1. Deel, bl. 472.

[D] Omdat de ſchande den goeden naem verteert en even als epeet, gelyk het roeſt de metalen. Zie het 1. beelt der *Ondankbaerheit* Aenm. A. en het 2. beelt der *Godtloosheit* Aenm. A.

[E] Als welke zynen krommen bek ſtekende in zynen aerts zich ontlaſt van zyne vuiligheit, hebbende den menſchen alzo aenleiding gegeven om het kliſteeren uit te vinden, gelyk Plinius (2) wil. Het is een ſoort van een Egiptiſchen Reiger of Ojevaer. Zie hem beſchreven by Cicero *de Natura Deor. lib. I. cap.* 36.

(2) Hiſt. Nat. lib. 8. c. 27

ANDERS.

VOor 't leſt zullen wy de ſchande vertoonen als eene Vrou, zonder eenigh dekſel voor haer aengezigt, dat geheel melaets is. Zy heeft, als de leſtvoorgaende, zwarte wieken aen de ſchouders, en deze ſtaet met uitgeſpreide hairen, gereet ſchynende om een' hoorn te blazen. Op haer voorhooft ſtaet het woort TURPE of *Schande* geſchreven, en met haer eene hant ontdekt ze d'eene heup.

Zy is melaets, omdat die quael ten tyde des Ouden Verbonts een afbeeltſel der zonden was, en wel voornamentlyk van zulke zonden, die ſchande en oneer aenbrengen.

De hoorn daer ze op blaeſt, vertoont dat haer geluit den menſchen droefheit en ongeluk [A] verkondigt, als zeer lelyk en onaerdigh klinkende.

Het

[A] Hierom laet Virgilius de helſche Furie Alecto, willende twiſt en oorlog ſtoken tuſſchen de Trojanen en Rutilers, blazen op een krommen hoorn (3):

(3) Æneid. lib. 7. v. 511

At ſæva e ſpeculis tempus dea nacta nocendi &c.

dat is, naer Vondels vertaling:

De ſchendende Godin, die uit haer wachttrans lag,
Zoo ras zy nu den tyt en d' uur geboren zagh

Om

Het woort *Turpe* op 't voorhooft [B], beelt uit dat de quade en oneerlyke naem der ſnode menſchen, eenen ieder kenbaerder is dan de ſchande, die iemant op den rug draegt *.

* Een brantmerk.

Zy ontdekt haere heup vrywilligh, tot een teken dat ze haeren gebreken den loſſen toom viert [C], zonder eens te zien of te denken op de ſchadelyke gevolgen, belangende haere eer en achting.

Om quaet te ſtoken, ſteeg ten dake op, uit een ſtulpe;
En gaf den Herderen de leus, en ſtak, om hulpe
Te halen van alom, den horen van het lant;
Zoo luide uit al haer magt, dat flux aen elken kant
De wildernis en't wout, wiens toppen overleunen,
Op zulk een helſch getoet nu daveren en dreunen.
Het ſtaende water van Diane ſchrikt van ſchroom.
De bronnen van Velyn, en Nar, de zwavelſtroom,
Verſchrikken wydt en zyt. de bange vrouwen gruwen,
Verſchrikken dat ze't kint aen hare borſten duwen.
Alle akkermannen woên, van bant ontſlaekt, ontzint.
Zy grypen naer geweer, en geven zich gezwint
Op dit geluit dat heen, daer dees vervloekte horen
Vaſt toet en onraet blaeſt.

[B] Hy ziet mogelyk op de gewoonte der ouden, brandende letters op het voorhooft van die geenen, die ze een ſchandelyke ſtraf wilden aendoen; waervan wy gehandelt hebben over't 1. beelt der *Gierigheit*, *Aenm. B. I. Deel, bl.* 501. De uitgeſpreide hairen betekenen de verwarde en verwilderde gedachten der gener, die zich aen ſchande en oneer overgeven. Zie onze Aenmerking C. over het beelt *Demping van quade Gedachten*, 1. Deel, bl. 425.

[C] Ontblotende haer lichaem, dat de ſchaemte en eerbaerheit belaſt te bedekken. Het ontblote aengezicht betekent hier ook ſchande, omdat de eerbare Vrouwen by de ouden nooit te voorſchyn quamen, dan met gedekten aengezichte: gelyk mede al te vooren is aengewezen in het eerſte beelt der *Eerbaerheit*, en onze Aenmerkingen over het zelve, 1. Deel, bladz. 365 en 366.

SCHELMERY. BOOSHEIT. SCHALKHEIT.

EEn lelyke, ſlordigh gekleede en onthulde Vrou, wiens hairen in 't wilde, en zeer onordentlyk verwart ſtaen. Zy houdt eenen aep onder den arm.

Zy wort lelyk van gedaente [A] en ganſch onſierlyk gekleet vertoont, omdat 'er niet afſchuwlykers noch verfoeilykers kan uitkomen, dan dat een menſch zich tot ſchelmſtukken begeeft en verloopt in ondeugende werken; niet handelende naer de reden die hem de natuur ingeſtort heeft, en hem van de onredelyke beeſten onderſcheiden moſt.

Het hair op de wys als gezeit is, verbeelt de booze gedachten [B], die zich tot ondaden en wanbedryven ſtrekken, en over de zelve zich bezigh houden.

[A] Dat de lelykheit des lichaems een beelt is van de lelykheit der ziele, en allerlei ondeugden, is aengewezen in het beelt Eenzydigheit, 1. Deel, bl. 319. en zal breder geſchieden in de Aenmerkingen B. en C. over de *Schilderkunſt*. Zie ook het volgende beelt.

[B] Zie Aenm. B. over 't vorige beelt.

Zy heeft eenen aep onder den arm, omdat [C] het een bekende zaek is, beveſtigt door de getuigenis der Schryvers van alle tyden, dat door dit beeſt iemant betekent wort, die by elk veracht is en te boek ſtaet voor een' ſchurk en ſchavuit. Zoo noemt Demoſthenes, in zyne Pleitreden voor Ktezifon, Eſchines een' Tragedyaep; willende daermede zeggen, dat hy zich door de deftigheit van woorden zoo wat vermomde, daer hy onder-tuſſchen een guit in zyn hart was. De Hiſtoriſchryver Dion Chryzoſtomus zegt ergens (1): *Ik acht de geenen die quaet van my ſpreken, niet meer dan (gelyk het ſpreekwoort zeit) een party aepen.* In Ciceroos brieven (2) komt de aep ook te voorſchyn om eenen man te betekenen daer niet veel op zit, en die ondeugend is. Om nogh meer van den aep, als een zinnebeelt der ſchelmery, te zeggen: Plautus noemt hem in zyne Blyſpelen, dan eens (3) een beeſt van geene waerde, dan eens (4) een ſchelmachtigh dier: en elders (5) gelykt hy den aep ook zeer aerdigh by eenen *roffiaen* [hoerenwaert], aengezien men geen ſchelmachtiger en ondeugender ſoort van menſchen vint dan de roffiaenen, *die*, gelyk hy 'er van zeit, *by Goden en menſchen gehaet zyn.*

(1) Libro de Troja non capta.
(2) Famil. lib. 5. Ep. 10 & lib. 7. Ep. 2.
(3) In Mil. Glor. Act. 2. ſc. 2. v. 24
(4) In Rud. Act. 3. ſc. 1. v. 18.
(5) In Rud. Act. 3. ſc. 1. & ſc. 4. v. 64

[C] Al wat hier volgt, tot het einde des beelts toe, is ontleent uit Pierius Valerianus *Hierogl. lib. 6. cap. 18.* Doch zie vooral het geene Taubmannus uit Meurſius bybrengt over Plautus in *Trucul. act. 2. ſc. 2. vs. 14.* en onze Aenmerking B. over de *Argliſtigheit*, 1. Deel, bl. 76.

SCHELMERY. BOEVERY.

ONDEUGENTHEIT.

VErbeeld deze door een ſcheel, bruinachtigh en mismaekt Dwergje met root hair, omarmende hy de zevenhoofdige Hydra.

De wanſchapenheit des lichaems betekent de gebreken van den geeſt; omdat, gelyk in eenen menſch, die, bequaem zynde om goet te doen, zich nochtans

nochtans ten quade neigt; dat quaet eene feil en gebrek genoemt wort, vermits zulx van zynen wil afhangt, en bykomt door een mistaftende verkiezing: alzoo ook alles 't geen in een lichaem niet naer zyne *proportie*, gelykmatigheit of evenbedeeling geftelt is, den naem van feil of gebrek draegt: en wort derhalve dit beelt dan vertoont met de uitwendige wangeftalte en gebrekkigheit der natuure: gelyk men, om de deugt te verbeelden, integendeel een fchoon en welgemaekt lichaem fchildert: want de nette *proportie* of gelykmatigheit der leden en fchoone trekken des lichaems is, naer 't zeggen der Filozoofen, een uitbeeltfel van een fchoon en heerlykwerkend gemoet: achtende zy, dat, gelyk het laken van een kleet zich om des menfchen rug fchikt, alzoo ook de trekken en hoedanigheden des lichaems aen de volmaektheden der ziele gelykvormigh zyn [A]. Zoo was ook Sokrates [B] van gevoelen, dat de hoedanigheden van lichaem en ziele een onderlinge overeenkomft hebben.

Hy is dan een dwerg, en daerenboven fcheel van gezigt, lelyk van lyf, en root van hair, omdat deze hoedanigheden doorgaens in den menfch als tekens van de gebreklykheit der ziele zyn aengemerkt. Aldus zeit Martiael [C],

't Is vreemt, Zoïl, zoo gy zyt degelyk van aert;
Daer gy mank, zwart van vel, fcheel zyt, en root gehairt.

Het dwergbeelt omhelft de zevenhoofdige Hydra [D], en hiermede worden de Zeven Dootzonden uitgebeelt: want gelyk het met de Hydra gelegen was, te weten, dat 'er, als een haerer hoofden afgekapt wiert, aenftonts weêr andere in deszelfs plaets aenwieffen, en 't monfter hierdoor grooter kracht kreeg om zich ter weere te ftellen; alzoo ftaet het ook met de lichaemlyke of vleefchlyke boosheit, die, fchoon ze door de deugt heftigh beftreden, en ter neder geworpen wort, echter, naerdien ze veele hoofden in of aen haer heeft, door dat de wil in 't quade ingewortelt is, terftont weder met meer kracht opftaet, en in haere verkeerde werking hardnekkiger wort dan ooit te voore. Het is dan ten hoogften noodigh, dat men de boosheit geheel overweldige en verwinne, het zy met haer tegen te ftaen, of met van haer af te vluchten, als zynde zy de geene die in den aenvang der werelt onzen eerften vader bedroog, en heden het verderf nogh is der elendige menfchen.

[A] Zie onze eerfte Aenmerking over 't vorige beelt.

[B] Hoewel hy in zyn eigen perfoon het tegendeel ondervont, zynde hy zeer lelyk: dog geen regel zonder uitzonderinge. Zie onze Aenm. D. over 't eerfte beelt der *Grootmoedigheit*, *I. Deel*, *bl.* 553. en Aenmerking E. over 't 4. beelt der *Deugt*, *I. Deel*, *bl.* 247. Trouwens hy zeide zelf, dat zyne natuur boos was, maer dat hy dezelve temde door de kragt der Reden en oeffening der Filofofie: gelyk aengewezen is in 't 1. beelt der *Domheit*, 1. Deel, bl. 255. en aldaer *Aenm. D, E en F.*

[C] Lib. 12. Epigr. 54.

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine luscus,
Rem magnam præftas, Zoïle, fi bonus eft.

Doch Martiael zegt hier niet, dat Zoïlus fcheel ziet, maer dat hy alleenlyk een oog heeft: want dat betekent *luscus*.

[D] Zie daervan onze Aenmerking G. over het beelt Bekeering, *I. Deel*, *bl.* 107. Vergelyk vorder hiermede de Beelden der Godloosheit alsmede die der Boosheit.

Elendigh menſch, gy ſlaef der zonden,
Door kracht van quâ gewoont gebonden
Met zulk een' ſterken taeien bant,
Hoe kreeg die ſchennis d' overhant!
Of voelt gy 't leet niet van haer ſmarte?
Haer voeten wortlen diep in 't harte.
Haer handen werken 't quade werk.
Al doende wort ze ſtout en ſterk.

Maer veiligſt wort ze ras verwonnen.
Terwyl geſtreèn wort, of geronnen,
Daer kroon of krans in 't midden leit,
Hangt d' uitkomſt in onzekerheit.
Maer 't ende van volſtandigh ſtryden
Zal met den prys des loons verblyden.
Slis dan dien ſtryt door geen verdragh;
En gun dien vyant tyt noch dagh.

Wat zult ge uw dwaesheit dier betalen
Indien gy hem zyn' aêm laet halen!
Dan rukt hy al zyn magt byeen.
Hy zal u op den boezem treên.
Dan ſtaet 'er zwaerder kryg voorhanden:
Hy ryt met klaeuwen, ſcheurt met tanden.
O Godt, wat naekt 'er dan verdriet,
Zoo ons uw hant geen byſtant biedt!

G. Brants Poëzy, bladz. 64, 66 en 67.

SCHERPZINNIGHEIT DES VERSTANTS.

DE ſcherpzinnigheit heeft eene gelykheit met de voorzigtigheit; want gelyk een voorzigtige alle dingen doorziet, zoo dringt ook de ſcherpzinnigheit door tot in 't binnenſte aller zaken. Daerom wort ze als eene Vrou afgebeelt, die eenen muur van d'eene tot d'andere zyde doorboort [A].

[A] Het geene hier door de ſcherpte van 't boor, wort te kennen gegeven, het zelve wert by de ouden verbeelt door Herkules ſchietende uit zynen boog een driepuntigen pyl, verſtaende zy daerdoor, dat de ſcherpzinnigheit van het menſchelyke verſtant, tot hemelſche, aerdſche, en onderaerdſche dingen doordringt: of ook, dat wy door het verſtant de wiskunſtige wetenſchappen, de oorzaken der natuurlyke dingen, en de Goddelyke geheimeniſſen naerſpooren: of eindelyk omdat wy, volgens de verdeling der Schole van Sokrates, het verſtant driezins gebruiken, namentlyk in de ſynheit van redeneren, in de duiſtere geheimeniſſen der natuur, en in 't richten van onzen levensloop en 't beſtieren onzer zeden; zodat de driepuntige pyl of de drie deelen van 't geheel al, of de driederlei beſpiegeling des verſtants, of de drie deelen der filoſofie betekent. *Cœlius Auguſtinus Curio Hierogl. Lib. 1. cap. 15.* Vergelyk vorder de beelden des Verſtants.

SCHERPZINNIGHEIT DES VERSTANTS.

DEn Sfinx, die in een out ſtantbeelt van Minerva, 't geen Plinius zeit [A], dat te Athene opgerecht was, onder by de punt van de ſpiets der godinne lagh, kan men, gelyk Piërius Valerianus [B] doet, duiden op de ſcherpheit des verſtants: want daer is ter werelt geene zaek zoo bedekt en verborgen, of ze kan door de kloekheit van 't menſchlyk vernuft ontdek en voor den dagh gehaelt worden; gelyk wy in de uitbeelding des Verſtants, onder de letter V zeggen. Mael dan, om de ſcherpzinnigheit te vertoonen, Minerva op de gewoonlyke wys, doch zoo, dat op den gront by haere ſpiets een Sfinx legge, gelyk wy boven zagen.

[A] *Hiſt. Nat. Lib.* 36. *cap.* 5. *Minerva Athenis facta-cubitorum viginite ſex. Peritii mirantur & Serpentem, & ſub ipſa cuspide aeream ſphingem.*

[B] *Hierogl. lib.* 6. *cap.* 13. Waeruit dit alles genomen is. Minerva dan verbeelt het verſtant, als zynde de Godin der wysheit; de punt der piek (verſta het bovenſte einde, daer men mede queſt, niet het onderſte einde, gelyk onze Schryver ſchynt te doen) betekent om haere ſcherpheit, (zie onze Aenmerkingen over het tweede beelt der *Reden*) de doordringendheit, waermede het verſtant doorboort zelfs de allerduiſterſte verborgentheden, door den Sfinx verbeelt: of ook wil dit beelt zeggen, dat de kragt des verſtants verwint en doot de onwetenheit, die mede door den Sfinx wort afgeſchetſt, van welk dier als genoeg bekent zynde, zelfs uit de fabelen der Poëten, wy hier niet meer behoeven te zeggen, dan reeds geſchiet is in het derde beelt der *Onwetenheit*, *Aenm. B.* Maer ſommigen meenen, dat men by Plinius, in plaets van de woorden *ſub ipſa cuſpide*, dat is, *onder de punt zelf*, moet lezen *ſuper ipſam caſſidem*, dat is, *boven op den helm zelf*. Zoo dan de Sfinx op den helm van Minerva geſtaen heeft, zal het betekenen, dat wyze raedſlagen, die in 't hooft geformeert worden, moeten worden verborgen gehouden; zal men daer een goeden uitſlag van verwagten: welke zelfde zaek wy elders hebben aengewezen dat ook betekent wiert door den helm van Pluto. De zelfde Piërius (1) tekent ook aen, dat men in de Tempelen der Egiptenaren, (of liever voor derzelver deuren, volgens Plutarchus de Iſ. & Oſir. cap. 10.) beelden zag van Sfinxen, en dat daer door wiert afgeſchetſt, dat men de grondleere van Godtsdienſt en heilige inzettingen (waermede de Egiptenaren byzonder geheim zyn geweeſt boven alle andere volkeren) moeſt bedekken en verbergen onder duiſtere raedſels, en den gemeenen man niet toelaten tot derzelver verſtant. En deze betekenis van geheimenisſe en verborgentheit hadde eertyts ook de Keizer Auguſtus in zynen zegelring, wanneer hy daer op hadde geſneden de gedaente van een Sfinx, waervoor hy echter naderhant het beelt gebruikte van Alexander den Groten, (gelyk Piërus meede aenwyſt uit (2) Suetonius) en eindelyk zyn eigen.

(1) Liro l. 6. cap. 12.

(2) In Aug. c. 50.

SCHYNHEILIGHEIT.

GEVEINSTHEIT.

EEne Vrou, melaets van aengezigt en handen, en in witte ſchaepsvellen gekleet. Zy heeft een groen riet vol bladeren en pluizen in de hant. Haere voeten zyn ook melaets en bloot, en daer kykt een wolf onder haere klederen uit. Ter zyde ziet men eene zwaen.

't Geene Kriſtus by Matth. kap. XXIII zeit, ſtrekt een genoegzaeme verklaring dezer beelteniſſe: want als hy den Schriftgeleerden en Farizeen hunne geveinſtheit en ſchynheiligheit wil verwyten, gelykt hy onder andere hen vers 27 by *witgeplaeſterde graven, die van buiten wel ſchoon ſchynen, maer van binnen vol dootsbeenderen en alle onreinigheit zyn.* De ſchynheiligheit dan is eene veinzery en voorwending van goetheit en heiligheit in luiden die boosaerdigh en vol ſchelmery zyn. Het beelt wort daerom ook melaets en in witte klederen vertoont; want die kleur verbeelt de deugt, onder welken dekmantel zulke menſchen de melaetsheit der zonde, die hun in lichaem en ziel gewortelt zit, kunſtigh verbergen.

Het groene riet is, gelyk Hektor Pintus over het veertigſte hooftſtuk van Ezechiel zeit, een beelt der ſchyndeugt en geveinſtheit, omdat het recht opwaert, ſchoon en met veele bladeren opwaſſende, echter geene vrucht, en anders niet dan ydele pluizen, voortbrengt; zynde ook van binnen hol en leeg. De gemelde ſchryver zegt ook, dat de zwaen de zelve betekenis heeft, omdat haer zwarte huit met witte vederen verſiert en gedekt is.

De wolf onder het kleet van vellen, doch van andere dan het zyne, heeft geene uitlegging van noode, aengezien Kriſtus in 't Evangeli hier reden genoeg van geeft [A].

ANDERS.

[A] Zie het volgende beelt: in het tegenwoordige is niets, dat opheldering nodig heeft. Vergelyk ook de beelden *Bedrog* en *Geveinſtheit*.

ANDERS.

MEn beelt de ſchynheiligheit of geveinsde godtzaligheit ook gevoeglyk uit door een magere en bleeke Vrou, in half linnen en half wol, welk ſamenweefſel aſchgraeu van verwe, en op veele plaetſen geſcheurt is, gekleet. 't Hooft hangt haer naer den ſlinker ſchouder toe, en zy heeft op 't zelve eenen ſluier, die 't voorhooft byna geheel bedekt. In haer ſlinke hant houdt ze eenen *Pater noſter* [Gebedeketen] en een *Brevier* [Getydeboek], daer ze in leeſt. Met haer rechte hant, wiens arm ontbloot is, geeft ze aen een nootdruftigh menſch aelmoeſen in 't openbaer. Zy heeft beenen en voeten gelyk een wolf.

De *Hypocriſie* of Schynheiligheit is, naer Thomas zeggen [A], eene zonde, door welke iemant zich in zyne uitwendige handelingen, woorden en gebaeren, geheel anders veinſt te zyn, dan hy inderdaet is, enkel uit eene ydele eergierigheit, en om voor goet en vroom geacht en aengezien te worden, daer hy ondertuſſchen loos en boos is.

Mager en bleek is ze, omdat de ſchynheiligen, gelyk Gregorius [B] zeit, zich niet ontzien hun lichaem uit te hongeren, als ze zich ſlechts voor vroom en heiligh mogen doen houden. Zoo ſtaet 'er Matth. VI. 16. *En wanneer gy vaſt, zoo toont geen droevigh gezigt, gelyk de geveinsden: want zy mismaken hunne aengezigten, opdat ze van de menſchen mogen gezien worden, als zy vaſten.*

[A] Sec. 2. q. 3. art. 2

[B] Moral Lib. 7. *Omnis Hypocrita corpus per abſtinentiam afficit, ſed tamen amore gloriæ mundo vivit.*

Het kleet dat half linnen en half wollen is, beelt, naer Gregorius zeggen [C], de werken uit der geenen, die met woorden en handelingen, welke beide geveinſt zyn, hunne inwendige liſt en boosheden zoeken te bedekken; vertoonende tot dat einde van buiten eene eenvoudige onnozelheit. Die voorgewende deugt wort door de wol, en de boosheit der gemelde ſchyndeugt door het linnen aengeduit.

Het nederhangende hooft dat met eenen ſluier gedekt is, mitsgaders de *Pater noſter*, en 't Getydeboekje waerin ze leeſt, geven te kennen, dat een ſchynheilige zich quanſuis verre van de eer en goederen der werelt afgeſcheiden houdt, en eenen weêrzin daertegens laet blyken; ſchynende altyt met geeſtlyke gepeinzen, aengaende Godts werken, bezigh te zyn.

Dat ze eenen armen openbaerlyk eene aelmoes toereikt, verbeelt de ydele glorizucht der ſchynheiligen, die, om by de werelt in goede achting en eer te wezen, hunne aelmoeſen opentlyk doen, gelyk 'er by Mattheus te lezen is. *Wanneer gy dan aelmoes doet*, ſtaet 'er in het bovengemelde VI. kapittel, vers 2, *zoo laet voor u niet trompetten, gelyk de geveinsden in de Synagogen, en op de ſtraten doen, opdat ze van de menſchen geëert mogen worden.*

's Beelts voeten en beenen zyn als die van een' wolf, om uit te drukken 't geen 'er aengaende de ſchynheiligen by Mattheus, kap. VII. 15, ſtaet: *Maer wacht [u] van de valſche Profeeten, die in ſchaepskleederen tot u komen, maer van binnen zyn ze grypende wolven* [D]. Onder het bedrieglyk mom-

[C] Hoor zyne woorden zelfs Moral. lib. 8. *Non indues Veſtem ex lana linoque contextam per lamen ſimplicitas, per linum ſubtilitas deſignatur. Et nimirum veſtis, quæ ex lana linoque contexitur, linum interius celat, lanamque exterius demonſtrat. Veſtem ergo ex lino lanaque contextam indiut, qui in locutione vel actione, qua utitur, intus ſubtilitatem malitiæ cooperit, & ſumplicatem foris innocentiæ oſtendit.* Dat is: Gy zult geen kleet aendoen, dat uit wolle en linnen is ſamengeweven: door de wol wort eenvoudigheit, en door het linnen worden fyne ſtreken te kennen gegeven. En een kleet, dat van wolle en linnen wort ſamengeweven, verbergt het linnen van binnen, en toont de wol van buiten. Hy trekt dan een kleet aen, van linnen en wolle ſamengeweven, die in zyne woorden of werken, die hy gebruikt, de liſtigheit zyner boosheit inwendig verbergt, en de eenvoudigheit van onnozelheit uitwendig vertoont. Van de reinheit der linnen, en onreinheit der wollen klederen, zie Apulejus Apol. pag. 133.

[D] Anderen hebben het beelt van Schynheiligheit meenen te vinden in den Nachtuil, en willen, dat deze vogel daerom door God aen de Kinderen Iſraëls (1) als onrein zoude zyn verboden te eten, even als op een zekere beeldenſprakige wyze een zeker ſoort van menſchen te kennen gevende, die wel opentlyk geen geraes maken, noch eenige beroerte verwekken, maer in ſtille ſchynheiligheit alle zachtmoedigheit, zedigheit en goedwilligheit vertonen; doch heimelyk onkuisheden, braſſeryen en dronkenſchap én andere ſchandelykheden najagen: alzo de Nachtuil zich by dag verborgen houdt, maer by nacht door zyn onaengenaem geluit de menſchen ſtoort in hunne ruſte, enz. *Piërius Hierogl. lib.* 20. *cap.* 24. Voorts zegt Eucherius, dat Jeſaias (2) van de ſchynheyligen zoude gezegt hebben, *Het zal een woninge der draken zyn, een zale voor de jongen der ſtruiſſen:* omdat gelyk de ſtruisvogel wel eieren leit, maer nogte dezelve broeit, nogte de jongen opbrengt; alzo een ſchynheylige, hoewel hy anderen goede vermaningen geeft, en hun den weg om wel te doen aenwyſt, nochtans door 't voorbeelt van een goet leven te leiden, geene kinderen voortbrengt. *Idem Piër. Lib.* 25. *cap.* 7. Doch deze twee beeldeſpraken ſchynen my vry verre gezocht te zyn, en veel eerder een zinſpeling tuſſchen de natuur van die beeſten, dan wel een beeldeſpraek. Anderen nemen voor een beelt van ſchynheiligheit, en wel van iemant die zich zeer bedroeft veinſt te zyn over de rampen van een ander, dien hyze ondertuſſchen zelf heeft aen-

(1) Lev. XI. v. 16

(2) Kap. 34. v. 13

momgewaet der ſchynheiligheit ſpeelden al van outs de Kerkelyken hunne perſonaedje veiligh, gelyk deze vaerzen uit Vondels Palamedes te verſtaen geven:

Ook heeft m' er in betrokken
Het kerkelyk geſchil, de magt van 't wichelhof,
En 't geen den dienſt betreft der goden. deze ſtof
Zoo kitligh is van aert, dat allerlei krakkeelen,
Dat zucht tot eigenbaet en ſtaet hieronder ſpelen:
En alle ſchelmery, die ſlechts een ſchyngeſtalt'
Van heiligheit ontleent, licht door dien trechter valt.
Men hitſt 's volks harten op tot razerny door 't kryten,
En d' allerſterſte paſt den zwakſten uit te byten.
. . . . . .
Al hebt ge 't heiligdom met vadermoort bevlekt,
Uw zuſters ſchaemte ontbloot, in 't aenzigt van uw' zwager,
Den blixemdrager zelf gekroont tot horendrager,
Verkracht zyn bedgenoote, en ſchenker Ganimeed,
Het wort niet eens gemerkt, als maer een outerkleet
Die gruwelen bedekt, het ſtrekken dan geen zonden.

aengedaen, een ſchreiende Krokodil, waer by men dan niet ongevoeglyk zoude kunnen ſtellen het hooft van een menſch. Want ſommigen ſchryven, dat dit dier, een menſch van verre ziende, begint te ſchreien, en hem kort daerna opſlokt: en anderen, dat hy den menſch opgevreten hebbende, behalven het hooft, het zelve nat maekt met zyne tranen, en daerna ook inzwelgt. Hier van daen het ſpreekwoort, *Krokodils tranen* voor geveinsde en bedrieglyke. Een aenmerkelyke plaets ten dezen opzichte leeſt men by Fotius (1), *Gy zyt navolgers*, zegt hy, *van de Krokodillen des Nyls, die men zegt dat de hoofden der menſchen, welke zy hebben opgevreten, beſchreien, en de overblyffelen der gedoode beſproeien met tranen, niet omdat ze berouw krygen over 't geene zy gedaen hebben, maer omdat zy droevig zyn, naer myne gedachten, dat 'er geen vleeſch genoeg aen 't hooft is, zynde daerom geen goet aes.* Deze beeldenſpraek gebruikte weleer de Kardinael Sigismundus Gonzaga, nadat hy Leo den X. tot den Pauzelyken Stoel hebbende helpen verheffen, naderhand daervan berouw hadde, met byvoeging der evengemelde ſpreuke, *KROKODILS TRANEN*, naer 't verhael van Jovius. Zodanig waren ook de tranen van den Keizer Baſſianus, die hy uit een geveinsde liefde gewoon was te ſtorten zoo dikwyls 'er geſproken wiert, of zoo dikwyls hy eenig beelt zag van zynen broeder Geta, die nochtans op zyn bevel was omgebragt, naer 't verhael van Elius Spartianus. *Hierogl. Collect. ex Vett. & Neoter. Lib. 3. cap. ult. & Erasmus Chil. 2. Cent. 4. Ad. 60.* De aſchgraeuwe kleur van 't gewaet, dat hier vergeten is uit te leggen, paſt by de *Schynheiligheit*, als die berou veinſt over de zonden: en aen 't berou is te voren zodanig een kleet toegeſchreven. Zie het tweede beelt van 't Berou, *Aenm. A. I. Deel, bl.* 117.

(1) In Eclogis.

SCHIPVAERT.

VErtoon deze als eene Vrou, die met d'eene hant op een zeer bevallige wys een zeil houdt, waervan de touwen over een ſcheepsroer hangen. Laet ze opmerkelyk naer een wou of kuikendief kyken, die in de lucht vliegt. Schilder voorts een ſchip dat met volle zeilen van verre uit de zee komt aenloopen.

Het zeil, de touwen, 't roer en 't ſchip brengen hunne beduidenis van zelf klaer genoeg mede. Wat den wou of kuikendief belangt; d' Ouden worden van den zelven, naer Plinius zeggen [A], gelooft het ſtieren van 't roer te hebben geleert; hebbende aengemerkt, dat, gelyk deze vogel in de ruime lucht omzwaeiende, en nu hier- dan daerheen vliegende, met een groote aerdigheit zynen ſtaert weet te bewegen, om zich zelven in zyne vlucht te helpen, en te draeien en keeren gelyk hy wil; dat, zeg ik, aldus ook een ſchip door een roer, achter aen 't zelve gehecht, indien men 't keerde en draeide op de wyze als de kuikendief zynen ſtaert deet, met hulp van zeilen de zee zou kunnen bevaren, hoe verbolgen de zelve ook wezen mogt. En hiervan eene proef hebbende genomen met een' goeden uitſlagh, zoo wilden ze [B], dat deze vogel voor een *Hierogliphiſch* beelt der ſchipvaert zou worden geſtelt.

ANDERS.

[A] Hiſt. Nat. Lib. 10. cap. 10. *Iidem* (milvi) *videntur artem navigandi docuiſſe caudæ flexibus in cœlo monſtrante natura, quid opus eſſet in profundo.*

[B] Hy ſpreekt hier, als of de bygebragte oorſprongk van de uitvinding van 't roer genoegzaem zeker was, en dat de ouden de geheugenis daer van hadden willen bewaren door dit Hierogliphiſch beelt, daer het doch eene verzinning is van latere tyden, bedacht om het gemelde verhael van Plinius. Poſidonius en Seneka waren van mening, naer de aentekening van Gyraldus (1), dat het roer was gevonden naer 't voorbeelt der viſſchen, die door 't bewegen van hunnen ſtaert zich gemakkelyk keerden naer wat kant zy wilden. Maer dat zeggen heeft meer ſchyn (omdat het niet on-

(1) De Navig. cap. 11.

aerdig

aerdig bedacht is) dan wel waerheit. Want zoo men 't roer naer 't voorbeelt van den Wou of der Viſſchen heeft uitgevonden, waerom hebben dan de oudſte Schepen der Heidenen daer men van leeſt, of daer men de afbeeldingen van vint op oude penningen of andere gedenkſtukken, twee, drie of vier roeren, hoewel 'er ook zyn geweeſt met een? of hebben die oude wouwen of viſſchen zoo veele ſtaerten gehad? Een zaek, voorwaer, die zoo licht te vinden is geweeſt door het gebruik der reden, heeft het voorbeelt van redenloze beeſten niet nodig gehad. Zie over de roeren en andere gedeeltens en gereetſchappen der Schepen, voornamentlyk *Schefferus de Militia Navali Veterum*, en meer andere Schryvers, waer toe dat Werk den Lezer aenleiding zal geven.

ANDERS.

KOrtelyk kan men de ſchipvaert uitbeelden door een naekte Vrou, die op d'aerde uitgeſtrekt legt, en zeer lange hoofthairen heeft, welke mede op d'aerde geſpreit zynde, zich vertoonen als zeebaren. Zy houdt met d'eene hant een' riem, en met d' andere eene paskaert en een zeekompas [A].

Vanwaer de Zeevaert eerſt genoten heeft haer' luiſter
Tot nogh hangt in geſchil, en d' outheit maekt het duiſter.
Wat volk de zeekuſt vryt, en handelt aen het ſtrant,
Trekt uit dees vinding lof, byzonder Griekenlant,
Dat op zyn Argo trotſt, en op zyn Argonouten,
En Tifis, die de zee te kruiſſen zich verſtouten

[A] De riem, de paskaert en 't zeekompas verklaren zich zelfs, als gereetſchappen, ten hoogſten nodig tot de Scheepsvaert. Dat door de hairen van de vrou de zeebaren verſtaen worden, zegt de Schryver zelf: maer waerom melt hy ook niet, wat het overige lichaem der ter aerde uitgeſtrekte vrou betekent? Zal ze mogelyk het Schip verbeelden? maer dan hadde ik wel gewenſcht, dat de reden daervan ware gemelt: of moet men door de geheele vrou Amfitrite of eenige andere Zeegodin verſtaen, en die de Poëten dikwyls nemen voor de zee zelve? Hoe 't ook zy, de vinding behaegt my niet met allen. Wat voorts den eerſten vinder van de Schipvaert, waer van het bygebragte gedicht van Vondel handelt, betreft, de fabelen brengen die tot de Goden; de meeſte Heidenſche Hiſtorien tot de Feniciers; die de H. Schrift voor de allerbeſte wegwyzereſſe houden, menen dat het Noach is. De bovengemelde Schefferus wil 'er de Feniciers wel voor erkennen, doch met die mits, dat men zulks van dat volk begrype, voor datze dien naem droegen, en door hen verſtae Japhet met zyne nakomelingen: of liever is hy van gevoelen, datze herſtellers zyn der Schipvaert, hebbende die kunſt al voor Noach, dien hy meent dat niet zoo zeer de uitvinder is geweeſt der Schipvaert, als wel de eerſte, die een beter ſlag van Schepen hadden geboud dan men te vooren kende, in gebruik geweeſt by de menſchen, maer zynde naderhant door den Zondvloet te gelyk met de menſchen en de gereetſchappen der ſchipvaert vergaen: welk zyn gevoelen hy ſterkt met dat van Plato, die ook meent dat de ſchipvaert voor den algemeenen watervloet is bekent geweeſt, maer dat de weinige menſchen, die 'er over waren gebleven, nog luſt nog gelegentheit hebbende om die te oeffenen, die konſt was uit de werelt geraekt. Die vermaek ſchept om dit en andere gevoelens van de ſchipvaert breder te zien beredeneert, die leze Schefferus zelf, voornamentlyk in 't 1. en 2. hoofdſt. van zyn bovengem. werk: dog ik houde het met den Geleerden Huet (1) daer voor, dat *alle giſſingen en verzierſelen, gehaelt uit de wereltſche Hiſtorien en Fabeldichteren, vervallen en verdwynen, wanneer zy tegen het licht en de waerheit de H. bladeren gehouden worden:* welke dewyl ook van geen ſchipvaert iets ter werelt aen de hant geven voor de tyden van Noach, zoo houde ik hem voor den allereerſten die de wateren met een ſchip heeft bevaren, en de nakomelingen gelegenheit gegeven om dat naer te volgen.

(1) Koophandel en Zeevaert der Oude Volkeren, 3de. hoofdſt.

Om winnen 't Gulden Vlies: doch Tyrus hierom lacht,
Die eerſt een' hollen balk te water heeft gebragt.
Egipte geeft niet toe, dat vroeg het lant verliezen
Dorſt met een riete ſchuit, en met gevlochte biezen.
Britanje moedigt zich, dat lange wint en weer
Dorſt tarten met een boot van barſtigh bokkenleêr.
Voorts 't ankerſmeden zich aenmeeten de Tyrrhenen.
Uranie eerſt is aen Fenicie verſchenen,
En leert hen gadeſlaen, in 't ongeſtuimigh meer,
Des aspunts zinken, en het klimmen van den Beer.
En Rhodus is befaemt, vermits voor veele jaren,
Zyn Jagten van den wint geſleept zyn door de baren.
Ceſizus voelde eerſt ſlaen met riemen zynen vliet.
Het zeil vondt Ikarus, en Dedalus den ſpriet.
Men plukhaert om den ſlach van veelerhande ſchepen:
Des eenes brein heeft dit, des anders dat begrepen.
Zoo dingt men naer dien vondt: een ieder roept vaſt myn,
En niemant wil de leſte, en elk wil d' eerſte zyn.

Vondel in den Lof der Zeevaert. Lees vrylyk, by deze beelden de Schipvaert, dat ganſche gedicht.

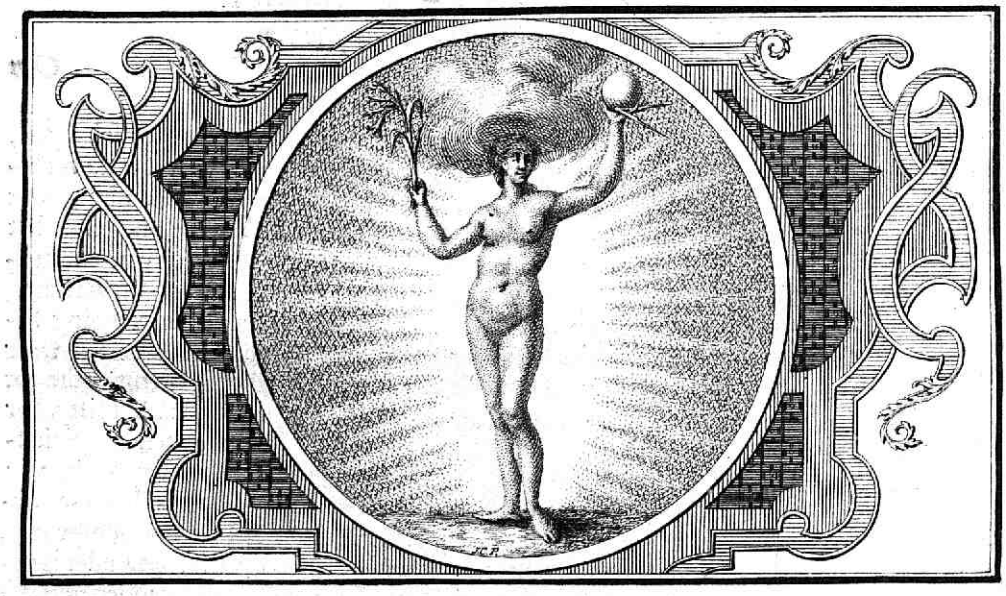

SCHOONHEIT.

DEze beelt men uit door eene Vrou, wiens hooftkruin in de wolken verborgen is, zulx dat de reſt van 't hooft een weinig gezien worde, ter oorzaeke van den rontom haer wezenden glans. Zy ſteekt met d'eene hant, buiten den gemelden glanskreits eene leli op, en met d'andere eenen kloot en paſſer.

De kruin van haer hooft ſtelt men tuſſchen de wolken en onbeſchouwbaer,

baer, omdat 'er geene zaek ter werelt is, daer de ſterflyke tong bezwaerlyker van ſpreken, en die men minder met het menſchlyk verſtant bevatten kan, dan de ſchoonheit: welke in de geſchape dingen (om by gelykenis te ſpreken) niets anders is dan een glans, die, volgens de bepaeling der Platoniſten [A], van 't licht van Godts aenſchyn afdaelt: zynde de eerſte of hoogſte ſchoonheit een en zelve zaek met Godt; welke Opperſchoonheit het beelt van zich zelve daerna uit goedertierenheit haeren ſchepſelen eenigermate medegedeelt hebbende, is dit de oorzaek, dat ze eenigszins verſtaen en begrypen, wat Schoonheit zy. Doch het is met dit verſtaen en begrypen zoo gelegen, dat, gelyk iemant die zich in eenen ſpiegel beſchouwt, daerna aenſtonts zyne gedaente vergeet, Jak. I. 23. 24. dat wy, zeg ik, ook alzoo, de ſchoonheit der ſterflyke dingen aenſchouwende, niet zeer hoog kunnen opklimmen ter beſpiegelinge van die zuivere en eenvoudige klaerheit, waervan alle klaerheit haeren oorſprongk heeft. *Het geene niet ſterft, en 't geene ſterven kan, is niet anders*, zeit Dante [B], *dan de glans van dat beelt, het welk de liefde Godts baert.*

Het beelt der ſchoonheit moet dan toegeſtelt worden op de wyze als gezeit is; beduidende de hant, die ze met de leli [C] uitſtrekt, de ſchoonheit der trekken en verwen van een vroulyk lichaem, in welke ſchoonheit een groot gedeelte van die kleene maet der ſchoonheit ſchynt te zyn, die der werelt medegedeelt is, en waerin die zich verheugt [D].

[A] Lees Plato in zyn geſchrift, genaemt *het Gaſtmael*, of *aengaende de Liefde*, met het geene over hetzelve geſchreven is, door Marſilius Ficinus, voornamentlyk het 1, 2, 3, 4 en 5. hooftſtuk der eerſte Reden; de zes eerſte der vyfde, en het 17. en 18. hooftſtuk der 6 Reden. Zie ook de geſchriften van dien zelven Filoſoof genaemt *Fedrus* en *Hippias Major*, en over dezelve wederom Marſilius Ficinus: De ſtoffe is van veel te grooten uitgeſtrektheit, dan dat men 'er hier zelfs een zeer kleine ſchets van zoude kunnen invoegen.

[B] Nel. 13. del Paradiſo.

Ciò che non muore, & ciò che può morire
Non è ſe non ſplendor di quella idea,
Che partorisce amando il noſtro ſire.

[C] Zie het volgende beelt.

[D] *Ik bekenne*, zegt iemant by Athenëus (1), *by u, o vrienden, vrymoediglyk, dat 'er niets is, het geene de oogen zoo zeer verluſtigt, als de ſchoonheit van eene vrouw.* By Homerus, naer de aenmerking van den zelfden Athenëus (2) zeggen de oudſten des volks, zich verwonderende over de ſchoonheit van Helena (3)

(1) Lib. 13. c. 9
(2) Eod. lib. c. 2
(3) Iliad. lib. 3. v. 156

Οὐ νέμεσις Τρῶας, καὶ ἐυκνήμιδας Ἀχαιοὺς
Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
Ἀινῶς ἀθανάτοισι θεῇς εἰς ὦπα ἐοικεν.

dat is: *'t is niet te laken, dat de Trojanen en welgewapende Grieken om zoo eene Vrouw langen tyt veele rampen uitſtaen: zy is de onſterfelyke Godinnen geheel gelyk van aengezigt*: en daerom ſtont ook Priamus verſtelt over de ſchoonheit van die vrouw, en noemde haer met den vriendelyken naem van zyne dochter, hoewel hy zeer wel begreep, dat hem zoo veele rampen om haerent wil alleen overquamen: gelyk reets is gezegt in 't 1. beelt der Bevalligheit *I. Deel*, *bl.* 181. welke beelden met het tegenwoordige dienen te worden vergeleken. Hebben ook de Fabelſchryvers wel iets anders te kennen gegeven, dan 't groot vermogen van de ſchoonheit der vrouwen op het hart van alle mannen, wanneer zy Jupiter zelf, om eene ſchoone vrouw dan eens in een gouden regen verandert langs het dak doen nedervloeien; dan eens onder de gedaente van een ſtier loeien; dan eens als met arentsvleugelen door de lucht zweeven; dan eens als een vuur lichten? Was het ook niet om de ſchoonheit, dat Godinnen zelfs met malkanderen

in

De kloot en paſſer in d'andere hant, vertoonen dat alle ſchoonheit in maeten en *proportien* of evenredenheden, die met tyt en plaets net overeenkomen, beſtaet. De plaets bepaelt de ſchoonheit in de geſtalte, geſtelcheit of ſchikking van lantſchappen, ſteden, tempelen, ope pleinen, menſchen, en alles wat het gezigt onderworpen is, als welonderſcheidde kleuren, met een evenredige *quantiteit* of grootte en maet, en met andere diergelyke dingen. Door den tyt worden de eenſtemmigheit, het geluit, de woorden, de redenvoeringen, de ſamenſpraken, en veele andere dingen bepaelt, die, met hun juiſte maet overeenkomende, ons vermaken, en met

in twiſt raekten, en Paris tot rechter van haer geſchil verkoren? En om niet by fabelen alleen te blyven, in een zekere ſtadt van Arkadia hielden de vrouwen eertyts op het feeſt van de Eleuſiniſche Ceres, een plechtigen ſtryt over de ſchoonheit: welke (1) Lib. 13. c. 9. ſtryt Athenëus (1) getuigt dat nog in zynen tyt is in wezen geweeſt, en dat de vrouwen, welke dien ſtryt aengingen *Chrysophoroi*, dat is, *Gouddraegſters* wierden genoemt. Ook verhaelt hy uit Theofraſtus, dat by die van de Eilanden Tenedus en Lesbus rechters waren aengeſtelt, om over de ſchoonheit der vrouwen te oordeelen. Om nu verder ook van de ſchoonheit der mannen te ſpreken; heeft die niet het zelfde vermogen als die der vrouwen? of wort zulks niet genoegzaem te kennen gegeven door de fabelen, wanneer zy Aurora op Cefalus, Klitus en Tithonus, Ceres op Jaſion, Venus op Anchiſes en Adonis doen verlieven? Zeggen ze niet dat Ganymedes om zyne ſchoonheit geſchaekt wierd door Jupiter? Ja om verder te gaen, moeſt die wyze Filoſoof, die alles kon overwinnen, ik meen Sokrates, niet bezwyken voor de ſchoonheit van Alcibiades; en die deftige Filoſoof Ariſtoteles voor die van zynen leerling Theodektes van Faſelis? Onder de beeſten zelfs ſchatten wy de ſchoonſte voor de beſte: en zouden wy die in den menſch verachten? By Athenëus (2) (2) Lib. 15. c. 14. vint men zekere verzen op den naem van Plato dien wyzen man of, liever, die hy (3) In Gorgia ſub init. aenhaelt (3), van dezen inhoudt: *dat het voor een ſterflyk menſch allerbeſt is, eerſt gezont te zyn; ten tweeden, een ſchoone gedaente te hebben; ten derden ryk te worden zonder bedrog; enz.* Hoewel een zeker Schryver van Blyſpelen, Anaxandrides, hem beſpotte, zeggende, dat die geene zot was, die geſchreven hadde, dat na de gezontheit het beſte was de ſchoonheit, en daerna de rykdom: dewyl die in de tweede, niet de derde plaets moeſt worden geſtelt, want dat een ſchoone die arm was, moeſt gehouden worden voor een lelyk beeſt. Maer dit daer latende, het is zeker, dat veele oude volkeren de Schoonheit niet alleen der Vrouwen, maer ook der Mannen, zeer hoog hebben geacht, zoodat men in ſommige ſteden van Griekenlant gewoon was de alderſchoonſte jongelingen uit te kippen tot het verrigten der heilige plechtigheden van den Godsdienſt: en in Elis zelfs rechters had aengeſtelt om over derzelver ſchoonheit te oordeelen: en dien deze verklaerden voor den allerſchoonſten, die droeg de heilige vaten vooruit, de tweede in ſchoonheit leide het offerbeeſt, en den derden gaf men het offermeel met de offerkoeken. Athenëus, die ons dit opgeeft (4), zegt ergens (5) uit Theofraſtus, dat'er by dit volk over de ſchoonheit wierd geſtreden, (4) Lib. 13. c. 2 (5) Lib. 13. c. 9 en by die plechtigheit der uitſpraek ook offerhanden gedaen; en dat de overwinnaers tot een prys kregen eene wapenruſting, die hy met Dioniſius van Leuktra zegt dat ze toewyden aen Minerva; en uit Myrtilus, dat zy door hunne goede vrienden met hairlinten wierden verſiert, en alzo in ſtatie naer den Tempel gingen, en een mirtekrans (zynde namentlyk die boom heilig aen de Godin der Schoonheit Venus) op 't hooft droegen. By de Spartanen had men meer agting voor een Man, die in ſchoonheit uitmuntte, dan voor een Vrouw, omdat de vrouwen van Sparta doorgaens zeer ſchoon zynde, men dezelve meer gewent was te zien. En hun Koning Archidamus wort gezegt door de Efori, of hoogſte Opzienders der Regering, in een geltboete te zyn geſlagen, omdat hy eene ſchoone Maegt, en eene lelyk, of (gelyk anderen (6) willen) kleine, doch ryke, gezien hebbende, was overgehelt naer de laetſte: en dat zy hem ſcherpelyk hadden beriſpt, dat hy voor de Spartanen liever Koningkjes wilde teelen, dan Koningen. Euripides zegt, (6) Plutarch. de lib. Educ. c. 1

πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος,

Dat is, *een voortreffelyke geſtalte, is een Koningklyke heerſchappy waerdig.* En inderdaet

met reden ſchoon genoemt worden. En gelyk de leli door de ſcherpheit van haeren geur, de uitwendige zinnen beweegt, en de geeſten opwekt; alzoo beweegt en wekt de ſchoonheit ook de gemoederen op met begeerte en verlangen, om het genot te hebben van eene zaek, die om haere zeer groote ſchoonheit waerdigh geoordeelt wort om hoog geſchat te zyn, en ons dwingt tot het hoopen op de bezitting haerer volmaektheden. Om de leſte ſtreek aen deze ſchildery te geven, zullen wy de vaerzen, die een edel vernuft over deze ſtof opgeſtelt heeft, in onrym, om beſt by de mening des zelven te blyven, hier by voegen [E]. *De ſchoonheit*, zeit hy, *is een licht, dat, uit den allereerſten glans geboren, zich in duizent ſtralen verdeelt, en ons, terwyl het ſchittert, doet zien, dat het een gedeelte is van dat eeuwige en waerachtige licht, 't geen in den Hemel ſchynt. Zy verandert haere verf dikwyls, en is dan een blank, dan een bruin licht; min in 't eene, meer in 't andere deel. Geen geleerde hant hoope haer op papier te kunnen afſchetſen: zy overwint alle kunſt, en alle verſtant. Hy, die onze en d'andere pool, als tot tempels aen hem heiligh, heeft opgerecht, opdat zyne diepe wysheit, zyne magt en zyn yver daerin werke, heeft ſlechts een vonkje daervan aen de werelt vertoont, en van dat geene, het welke hy alleenlyk in eene ſchets heeft uitgedrukt, zyn de ſtarren de ſtreken geweeſt, en de hemel het papier.* Over de ſchoonheit der ſchepſelen boezemt Vondel zich, in zyne beſpiegelingen van Godt en Godtsdienſt, aldus uit:

Nu openbaert zich hier de ſchoonheit van 't heelal,
Die my voor 't voorhooft ſlaet. aen welke leden zal
Ik 't ſchoone lichaem van de werelt beſt beginnen
T'ontvouwen? wie verrukt myn' geeſt, verſtant, en zinnen;
In 't openſchuiven van dit goddelyk tooneel

daet hebben zeer veele volkeren de allerſchoonſten outtyts over hen geſtelt tot Koningen: gelyk onder andere de volkeren van Ethiopien, naer 't getuigenis van Bion by Athenëus (1), uit wien wy alle dit bovenſtaende hebben getrokken. Namentlyk een ſchoone geſtalte en een ſchoon gelaet paſt vooral eenen Vorſt, als verwekkende eerbiet en ontzag. Zodanig een geſtalte noemden de ouden daerom een *Koningklyke*, of eene *Veltheerſch geſtalte*: en Xenofon zegt (2), dat 'er in de ſchoonheit van natuure iets Koningklyks is: gelyk ook Ariſtoteles oordeelt (3), dat, indien men menſchen vondt van zoo een voortreffelyke ſchoonheit des lichaems, als hoedanig men zag in de beelden der Goden, dat dan niemant zoude twyfelen, of deze behoorden over alle anderen te heerſchen. En die zelfde Schryver (4) zegt, dat niet alleen de Ethiopiers, maer ook de Indianen in het aenſtellen van Opperhoofden acht gaven op de grootheit en ſchoonheit. *Muretus Var. Lect. lib. 3. cap. 2.*

(1) Locis citat.
(2) In Convivio.
(3) Lib. 1. Polit.
(4) Polit. lib. 4. & lib. 7.

[E] Zie dezelve hier ook in 't Italiaenſch:

E lucela beltà, che dal primiero
Splendor naſcendo in mille rai ſi parte.
E fede fà mentre gli vibra, e parte
Di quel che in cielo ſplendo eterno vero.
Varia color ſovente, hor bianco, hor nero
E luce in una men, che in altra parte,
Ne dotta mano di ritrarla in carte
Speri, ſi vince ogn' opra, ogni penſiero.
Quegli che 'l noſtro, e l' altro polo ereſſe
Quaſi tempii à lui ſacri, ove il profondo
Sapers adopri, e la potenza, e il zelo,
Una ſcintilla ſol moſtronne al mondo
E di cio, ch' egli imaginando eſpreſſe
Note furon ſtelle, e carta il cielo.

En Godts vertooningen? o werelts luſtprieel!
O lantſchap, daer natuur zich zelf aen heeft gequeten,
En elk om't rykſt volwrocht, voltrokken, niets vergeten!
Wat ordineerder heeft die vonden uitgezocht,
En elk zoo wel geſchikt, en op zyn plaets gebrogt,
Den voorgront, achterdocht, dat flaeuwen, en verſchieten;
Hier boſch, daer korenvelt, gins weiden, elders vlieten,
En ope lucht, en bron, die uit den heuvel ſpringt?
Gins blaeut gebergte, en rots: hier quinkeleert en zingt
De nachtegael in't wilt. wat vliegen daer al vogels
By vlugten door't geboomte, of dryven op hun vlogels
Bezadigt in de lucht, of over't effen meer!
De vrolyke landou, verquikt door't ſchoone weer,
Aen't groeien, dat men't kruit en groene gras hoort piepen.

En een weinigh verder.

Hy ziet zich aen de zon en haeren opgang blint,
In alle ſpelingen van water, licht en wolken,
En purperglans en gout. hier wort de koei gemolken.
Daer ſteekt de viſſchers pink om verſchen viſch in zee.
Hier ryt een heele vloot voor anker op de ree:
En ginder ſchoeit de jagt op't ſpoor der hazewinden.
De brakken ſnuffelen, om't vluchtigh hart te vinden.
Het neſt, vol oievaers, in top van ſlot en borg,
Verwacht met open bek het aes, door's vaders zorg
In't groene velt geviſcht. wie kan de ſchoonheit noemen,
Die zich in't weeligh vee, en ooft, en zaet, en bloemen,
En ſtarren, zon en maen, en wolken openbaert!
Hoe ſchoon ſchakeert natuur de tulpen, ſchatten waert,
Gewogen tegen gout, verheven tot Auguſten,
De ſchoonſte en dierſte bloem, waerop oit byen ruſten!

SCHOONHEIT. [VROUWE-]

DE ſchoonheit van de vrou, die 't al te boven gaet,
Op aerde, en nimmermeer het hart en oog verzaet;
Ontvonkt de leeuwen zelfs, ontdekt zich hier in 't leven,
Zoo ſchoon als Godt haer ſchiep, om aen den menſch te geven
Een proef van weelde en luſt,

Zegt Vondel in het III. boek zyner Beſpiegelingen. Die ſchoonheit dan wort vertoont als een naekte Vrou, met een' krans van liguſtrum en lelien op 't hooft. Zy heeft in d'eene hant een' pyl, en in d'andere eenen ſpiegel; den zelven, zonder daerin te zien, naer buiten of van haer af wendende. Aldus toegeſtelt, zit ze op eenen draek, die 'er geweldigh wreet uitziet.

De leli is, naer 't berecht van Pierius [A], een out beeltſprakigh teken der ſchoonheit; miſſchien omdat die puikbloem, boven andere bloemen, drie treflyke hoedanigheden heeft, die een Florentynſche Edelvrou oordeelde in een beelt te moeten zyn: wanneer zy aengaende zeker beelt, door een lompen beelthouwer gemaekt, naer heur oordeel daerover gevraegt zynde, met groote geeſtigheit (den ſtant der ſchoonheit eener volmaekte Joffer, en teffens de kunſtloosheit des beelts ſtilzwygens aentoonende)

[A] *Hierogl. Lib. 55. cap.* 11. alwaer hy ook aentekent, dat het gevoelen van veelen is, dat Suſa, die ſchoone ſtadt in Perſien, daer outtyts de Perſiaenſche Koningen hun hof des winters hadden, haeren naem zoude ontleent hebben van deze bloem, wegens de zagtheit van lucht, aengename lantsdouw, en andere vermakelykheden aldaer; betekenende *Suſa* in 't Perſiaenſch eene *leli*: hoewel Stefanus (1) liever wil, datze alzo zoude genoemt zyn naer de menigte van lelien, die daeromtrent overal zeer vruchtbaer groeien. Zie voorts van de *lelie* onze Aenmerking O. over 't 1. beelt der Eerbaerheit 1. *Deel*, *bl.* 367.

(1) De Urbibus in voce Σοῦσα

antwoordde, dat *het blank, zacht, en vaſt was:* omdat deze hoedanigheden van 't marmer zelf, in een ſchoone vrou zeer noodzaeklyk zyn; gelyk Georgio Vazari dit geval verhaelt. En deze drie hoedanigheden heeft, onder alle bloemen, de leli inzonderheit.

Wy voegen dit beelt eenen pyl toe [B], omdat hy veel eene wonde geeft, die men in 't eerſt weinigh voelt; doch hoe langer hoe dieper indringende, blyft hy eindelyk in de wonde zitten, zulx dat men 'er hem niet wel, of zeer bezwaerlyk weet uit te krygen. Zoo verbeelt dit dan, dat, wanneer men op een ſchoone Joffrou begint te verlieven, men zoo aenſtonts de groote kracht des minneſchichts nogh niet op 't felſt gewaer wort; maer de liefdewonde daerna al toenemende en toenemende, zoo wort ze ten leſten, indien het begeerde ons miſt, genoegzaem volſtrekt ongeneesbaer. De Ridder Hooft zingt hier op deze wys van:

Ik poogde 't gloetje van myn liefde
Miſſchien te koelen, voor een' ſtont,
Kon nyptang 't flitsje dat my griefde,
Wat trekken uit de diepe wondt.
Maer 't ſchynt geweêrhaekt; dit is 't mangel.
Helaes! myn hart
Voelt maklyk inwaerts gaen den angel;
Te rug, met ſmart.

De ſpiegel wil zeggen [C], dat de vrouweſchoonheit ook, by manier van ſpreken, te gelyk een ſpiegel is, in welken ieder zich zelven in eene beter volmaektheit ziende dan hy is, zoo wort hy door de liefde tot zyne gedaente aengezet, om in die zaek, waerin hy volmaekter is gezien, zyne liefde te plaetſen, en vervolgens zyne begeerte tot de genieting daervan uit te ſtrekken.

De draek, op welken het beelt zit, beduit dat de ſchoonheit achterdenken, argwaen en misvertrouwen baert, vermits in de zelve het venyn van quellaedje en minnenyt [D] (*jalouzy*) ſchuilt.

Zy wort naekt vertoont, omdat ze met geen blanketſel overdekt wil zyn [E], alsook omdat ze bros en zwak is [F]; en daerom ziet men li-

[B] Zie de beelden der Liefde in 't volgende Deel, en onzen Bladwyzer in't woort *Schoonheit.*

[C] Watze hier zeggen wil naer de uitlegging van onzen Schryver, of liever gevoeglyk zeggen kan, bevatte ik niet te recht: en 't mangelt aen een van beiden, of aen de klaerheit van dezen ſpiegel, of aen de klaerheit van myn verſtant.

[D] De Draek dan behoort minnenyt te betekenen: doch dat is my onbekent, en ik zie geen reden waerom. Want het venyn van den draek kan den minnenyt niet te kennen geven, omdat die geen eigentlyk genoemt venyn is. Ik weet dan niet, of men niet beter zoude zeggen, dat, gelyk de draek alles met zyn vergift beſmet, wat hy aenblaeſt, alzo ook de ſchoonheit het gezigt en hert des geenen, dienze treft, beſmet met liefde, (want de Liefde is, volgens ſommige Filoſofen, eene beſmetting: men zie daer toe het geene in het beelt *Beſmetting* 1. Deel, bl. 131. is gezegt, en over het zelve door ons aengemerkt) en alzo doet quynen, zo lang het de kragt van die ſchoonheit blyft gevoelen.

[E] Omdat ze dan geen ware ſchoonheit zou zyn.

[F] Dat door de naektheit kan worden te kennen gegeven, omdat die niets heeft, waerdoor ze kan bedekt of beſchermt worden tegen iets, dat nadeel en ſchade kan aenbrengen. Maer de naektheit heeft hier voornamentlyk plaets, omdat van de ſchoon-

heit

liguſter [G] in en door de lelien van haeren krans gemengt.

O ſchoone knaep, betrou uw verwe niet: z' is krank:
De witte wintbloem valt: men leeſt de bruine bezen,

Zingt Virgyl, naer d' overzetting van Vondel, in zyn tweeden Herderskout. In zyn Minnekunſt voert de geeſtigſte der Latynſche Dichteren, ik meen Ovidius, deze tael [H]: *De ſchoonheit is een bros goet; en hoe meer ze nadert tot den ouderdom, hoe ze minder wort, afgaende door den tyt. De leli en violet bloeien niet eeuwigh. En als de roos afgeplukt is, ſtaet 'er ſlechts een ſchraele ſtruik.* Over d' onduurzaemheit der menſchlyke ſchoonheit, daer we in dit beelt nu toe gekomen zyn, luſt het my Vondel [I] in zynen Hippolytus eens te hooren ſpreken. Dit zyn zyne bedenkingen:

O ſchoonheit, twyfelachtigh
Bezit en goet der ſterfelyke menſchen,
Natuurgaef, die, onmagtigh
Van duur, men haeſt verwelkt ziet en verſlenſſen;
Hoe glipt ge heen
Met ſnelle treên!

heit moet geoordeelt worden door 't gezigt, en allerlei dekzel is het zelve hinderlyk, en belet het: en hierom was het ook nodig, dat Paris, toen hy zou oordeelen, wie van de drie Godinnen, Juno, Pallas of Venus, de ſchoonſte was, haer naekt beſchoude: hetwelke zy daerom, zelfs Pallas, die een maegt was, als billik hebben ondergaen.

[G] Zie onze Aenmerking A. over het beelt Lichaem des Menſchen, 2. *Deel, bl.* 109. Maer ook meeſt alle andere bloemen en kruiden betekenen teffens ſchoonheit en vergangkelykheit, (zie die zelfde Aenmerking, met de plaetſen aldaer aengewezen, en onzen Bladwyzer in *Roos*, en *Bloemen*,) zelfs ook de Lelie: waerom Horatius dezelve noemt *van korten duur. Lib.* 1. *Od.* 36. *vs.* 15.

Neu deſint epulis roſæ
Neu vivax apium, neu breve lelium.

En als een zinnebeelt der vlugtigheit van de ſchoonheit gebruiktze ook Ovidius in de plaets, die onze Schryver terſtont zelve aenhaelt. Gelyk ook Seneka in zynen Hippolytus, wiens vertaling uit Vondel onze brave Dichter Poot, de herſchryver en beſchaver dezer beelden, hier heeft aengehecht.

[H] *Lib.* 2 *vs.* 113.

Forma bonum fragile eſt, quantumque accedit ad annos;
Fit minor, & ſpatio carpitur ipſa ſuo.
Nec ſemper violæ, nec ſemper lilia florent,
Et riget amiſſa ſpina relicta roſâ.

[I] Of liever Seneka, dien Vondel vertaelt heeft. De plaets is, *in Hippol. vs.* 761.

Anceps forma bonum mortalibus,
Exigui donum breve temporis,
Ut velox celeri pede laberis!
Non ſic prata novo vere decentia
Æſtatis calidæ deſpoliat vapor:
Sævit ſolſtitio quum medius dies;
Et noctem brevibus præcipitat rotis.
Langueſcunt folio lilia pallido,
Et gratæ capiti deficiunt roſæ:
Ut fulgor teneris qui radiat genis
Momento rapitur! nullaque non dies
Formoſi ſpolium corporis abſtulit.
Res eſt forma fugax. Quis ſapiens bonō
Confidat fragili? dum licet, utere.
Tempus te tacitum ſubruet, horaque
Semper præterita deterior ſubit.

En naeuwelyx verſchenen,
En naeu bekeken
Zoo zyt ge 't oog ontweken,
En verdwenen.

De miſt van 't zomerzwoegen
En plondert niet zoo zeer gebloemde dalen,
Die nieuwe lentens voegen,
Wanneer de zon in zonneſtant met ſtralen
Van boven blaekt,
En ſteekt, en maekt
Dat met veel kleener raden
De nachten jagen,
En houden, door 't vroeg dagen,
Korter paden.

De lelibloemen quynen.
De roos, het hooftſieraet, haer hooft laet hangen;
Gelyk het ſchittrend ſchynen
Wort met een' blik gerukt van teêre wangen.
Hoe dikwyl plagh
Geen heele dagh,
Maer 's heeten middags hette
Der ſchoonſte leden,
En 's aenſchyns roem t' ontkleden
Door een ſmette!

De ſchoonheit is vergangklyk.
Wat wyze zal zoo bros een goet vertrouwen?
Gebruik ze in 't leven danklyk,
Terwyl ge moogt, en ſchuw het naberouwen.
Stilzwygend glyt
En glipt de tyt,
Gevolgt van ſlimmer ſtonden:
Want ſtaêg d' aenſtaende
Veel ſlechter dan voorgaende
Zyn bevonden.

Maer gelyk we met den lof der vrouweſchoonheit dit beelt begonnen, zoo zullen we het 'er ook mede eindigen [K]. Vondel zal ons hierin weder byſpringen, zeggende op de Afbeelding van Izabella Benzi,

Dees Schoonheit wort met recht van kenners aengebeden,
Of liever Godt in haer die op de Godtheit wyſt,
De bron van al het ſchoon. De ſchoonheit en de zeden

Gaen

[K] By onze Aenmerkingen over deze beelden hebben wy ook niets meer te voegen, dan alleenlyk, zo iemant begerig mogt zyn, eenige mannen en jongelingen te zien opgetelt, die de fabelen voor zeer ſchoon opgeven, dat hy dezelve dan kan vinden by Hyginus in zyn 170ſte, en 171ſte fabel: gelyk ook eenige zeer ſchoone vrouwen by Athenëus in het 9. Hooftſtuk van zyn 13. Boek: daer hy ook gewag maekt van eenige lantſtreeken, daer men geloofde, dat de ſchoonſte vrouwen wierden gevonden.

Gaen zelden dus gepaert. Waer blyft de goude lyſt?
Hier eiſcht de ſchilderkunſt een lyſt, bezet met ſteenen,
Die zullen meer waerdy ontfangen van dit beelt.
In Izabelle is ons een nieuwe ſtar verſchenen.
Bezie ze door en door. Wat leden zyn misdeelt?
Zy kan van dichte by de zon en 't oog verdragen:
Ja zoo de morgenſtar in haren plicht ontbrak;
Men zette ze, voor dagh, voor dau, op haren wagen.
Dat leven is te ſterk, of alle verf te zwak.
Het overſchryt de maet der ſterfelyke menſchen.
Kent Benzi zyn geluk; hy kan niet ſchooners wenſchen.

De zelve Poëet doet in het I. Bedryf van Lucifers Treurſpel dit volgende zeggen:

BELZEBUB. *Nu pas me deze bruit * naer 't leven af te malen.* * Eva.
APOLLION. *Dit eiſcht Natuurs penſeel, geen verf, maer zonneſtralen.*
De man en vrou zyn bei volſchapen, evenſchoon,
Van top tot teen. met recht ſpant Adam wel de kroon,
Door kloekheit van gedaente, en majeſteit van 't wezen,
Als een ter heerſchappy des aerdryx uitgelezen:
Maer al wat Eva heeft vernoegt haer bruigoms eiſch;
Der leden tederheit, een zachter vel en vleiſch,
Een vriendelyker verf, aenminnigheit der oogen,
Een minnelyke mont, een uitſpraek, wiens vermogen
Beſtaet in eedler klank; twee bronnen van ivoor,
En wat men beſt verzwyge, eer dit een' Geeſt bekoor'.
Bejegent Engelen, hoe ſchoon ze uw oog behaegden;
Het zyn wanſchapenheên by 't morgenlicht der maegden.
. . . . . .
Ik heb myn ſlagveêr in dat aengenaeme vier
Gezengt. het viel me zwaer van onder op te ſtygen,
Te roeien, om den top van Engleburg te krygen.
Ik ſcheide, doch met pyn, en zagh wel driewerf om.
Nu blinkt geen Serafyn, in 't hemelſch heiligdom,
Als deze, in 't hangend hair, een goude nis van ſtralen,
Die ſchoon gewatert van den hoofde nederdalen,
En vloeien om den rug. zoo komt ze, als uit een licht,
Te voorſchyn, en verheugt den dagh met haer gezigt.
Laet perle en perlemoer u zuiverheit beloven;
Haer blankheit gaet de perle en perlemoer te boven.

Dan dit was de vrouweſchoonheit voor den Val, en komt miſſchien deswege maer tamelyk wel op dit beelt te pas.

SCHRIK. ONTSTELTENIS.

ZOo leidt de letterrang ons dan voort van de aenminnige en bevallige beelden der Schoonheit tot de afzigtige en ontſteltenisbarende Vertooningen van Schrik en Verſchrikking; en wort de Schrik in gelaet en kleding als eene Vrou geſchildert, doch zeer ontſtelt en onthutſt.

Zoodanigh een ſchrikbeelt wydden de Korinthers eertyts Medeaes kinderen toe, die zy gedoot hadden [A] omdat ze aen de dochter van Kreon de geſchenken voor Medea hadden gebragt, waerdoor zy met haer geheel koningklyk huis omquam.

(1) Var. Hiſt. lib. 5. c. ult.

[A] Elianus ſchryft (1), dat de Korinthiers om den blaem van 't vermoorden der Kinderen van Medea, die zy omgebragt hadden, uit te wiſſchen, den vermaerden Dichter der Treurſpelen Euripides zouden hebben omgekogt, dat hy in zyn Toneelſtukken zoude verdichten, datze door de Moeder Medea zelf van 't leven waren berooft, en dat deze leugen om de voortreffelykheit van dien Dichter, en de achting daer hy in was, metter tyt de overhant hadde gekregen boven de waerheit. Pauſanias (2) getuigt het zelfde, en zegt, datze zyn geſtenigt om de geſchenken, dieze aen Glauce (dit was de regte naem van de dogter van Kreon, anders bekender onder dien van Kreuſa: zie Broekhuiſen over Propertius *Lib.* 2. *El.* 17. *vs.* 12. en Athenëus *lib.* 13. *cap.* 1. en Tzetzes over Lycofron *vs.* 1318) hadden gebracht. De oude Griekſche Uitlegger van Euripides bepaelt de ſomme op vyf talenten, dat is, negenduizent guldens. De Kinderen van Medea noemt Pauſanias met de namen van Mermerus en Feres: en zegt, dat, nademael zy onrechtvaerdig waren ter doot gebragt, de kleine kinderen der Korinthiers om die gruweldaet wegſtorven, totdat men dezelve op de vermaninge van 't Orakel jaerlyks eene offerhande dede, en een beelt des Schriks toewyde. Waerſchynlyk om de ontſtelteniſſe en den ſchrik uit te beelden, waer in de Moeders waeren, om haere kinderen. Piërius (3) vat het zo op alsof dit Vrouwenbeelt een ſchrikverwekkend gelaet heeft gehad, en *Verſchrikking* betekende, even als een verſchrikkende Godin. Maer behalven de gezeide reden, weet ik niet, dat het woort δεῖμα, het welk Pauſanias gebruikt ook *verſchrikking* betekent: hoewel het woort φοβερὸς, dat Pauſanias ook heeft, meeſt *ſchrikbarende* te zeggen is: nochtans betekent het ſomtyts ook *vrezende*, *ontſtelt*. De bovengemelde offerhande ſchryft Elianus, dat noch by zynen tyt gezegt wierde te duiren: gelyk Pauſanias ook verzekert, dat het beelt des Schriks noch in zynen tyt te zien was: dog dat Korinthen door de Romeinen verwoeſt en de oude Korinthiers uitgeroeit zynde, die offerhande door de nieuwe bewoonders niet wierden onderhouden, noch derzelver kinderen hun hoofthair meer afgeſchoren, of zwarte klederen droegen: zynde dit beide tekenen van droefheit en rou, gelyk elders is aenwezen. De geleerde Engelsman Joſua Barnes, zoekt nochtans Euripides van de bovengemelde beſchuldiging te verdedigen in de beſchryving van het Leven van dien Dichter. Zie aldaer §. 17 en 18. By de Romeinen is de *Schrik* outtyts ook aengemerkt als een Godt welken hun derde Koning Tullus Hoſtilius eene gelofte hadde gedaen van eene Kapelle te zullen ſtichten, gelyk ook aen de *Bleekheit*, wanneer zyne bontgenoten de Albanen hem in een Veltſlag tegen die van Fidenæ en Veji begonnen te verlaten, en zyn volk bleek te worden van *ſchrik* en vrees. Zie Livius *Lib.* 1. *cap.* 27. Vergelyk vorder de beelden *Vrees*.

(2) Lib. 2. c. 3

(3) Hier. lib. 32. cap. 12

SCHRIK. VERSCHRIKKING.

EEn gewapent Man die zeer vreeslyk aen te zien is, en in de rechte hant een bloot zwaert houdt; wel yslyk dreigende. In zyn ſlinke hant heeft hy het Hooft van Meduza, en by hem ſtaet een leeu, die zich zeer wreet en vervaerlyk toont.

Zeer vreeslyk van wezen en wapenen verbeelt men hem, om de vrees of ſchrik te vertoonen, zoo die door dreigen, als die met doen zelf, verwekt wort.

Wy geven hem Meduzaes Hooft in de hant, om hem hierin naer Domitianus te doen zweemen, die het zelve Hooft van Meduza in zyn borſtwapen plagt te dragen, om daerdoor den ſchrik, dien hy in der menſchen gemoederen zocht te brengen, aen te toonen [A].

By 't beelt ſtaet een leeu, die 'er zeer ſchriklyk en wreet uitziet, omdat de Egiptenaers [B], eenen menſch, die alleenlyk met zyn gezigt eenen ander ſchrik en vervaertheit kon aenjagen, uitbeelden willende, zulx de-

[A] Lees onze Aenmerkingen B en C. over het tweede beelt der *Reden.*

[B] Horus Apollo Hierogl. lib. 1. cap. 20. *Het zelfde beelt* (namentlyk een Leeuw) *gebruiken zy om een verſchrikkelyk man te betekenen: omdat dit dier boven maten ſterk zynde alle, die hetzelve zien, ſchrik aenjaegt.* Piërus (1), dien onze Schryver hier volgt, ſchryft die verſchrikkende kracht toe aen de vreeſlykheit en ontzachlykheit van zyne oogen: waer in hy aenmerkt uit Plinius (2) dat alle de ſterkte van dit dier zodanig gelegen ſchynt te zyn, dat hy, wanneer hem iets over de oogen wort geworpen, al was het maer een dunne doek, ligtelyk wort gevangen en zich gemakkelyk en zonder zich eens te roeren, laet binden: hetwelke Plinius zegt, dat by geval uitgevonden zynde onder de regering van den Keizer Klaudius door een herder uit Getulien, die een leeuw, welke op hem quam aenvallen, zynen herdersrok over den kop wierp; naderhant te Romen dikwyls in den Schouwburg was beproeft, en bevonden waer te zyn: waerom hy meent, dat het des te minder is te verwonderen, dat Lyſimachus op het bevel van Alexander den Groten in een en het zelfde hok met een Leeuw geworpen

(1) Hier. lib. 1. cap. 5

(2) Hiſt. Nat. lib. 8. c. 16

den door het ſchilderen van een' leeu. Zoo voerde ook Agamemnon, om aen te toonen, dat hy zynen vyanden ſchriklyk en te vrezen was, een' leeu op zynen ſchilt [C]; zynde dit dier, hoe zachtmoedigh anders, van natuure vreeslyk om aen te zien: zoo groot eene kracht van ſchrikbarende ontzaglykheit zit 'er in des zelfs oogen. En 't is bekent, dat de Poëten, zoo Grieken als Latynen, zeer dikwyls eene gelykenis van de vreeslykheit des leeus ontleenen ter uitbeeldinge van den ſchrik.

pen zynde, den zelven heeft gedoot, ſchynende te kennen te geven, dat hy ook iets over 't gezicht van dit beeſt zoude hebben geworpen: daer nochtans Juſtinus ſchryft (1), dat hy een gedeelte van zyn kleet om zyn arm gewonden hebbende, den zelven in den open muil des leeuws zoude hebben geſtoken, en zyne tong gegrepen hebbende, hem gedoot: hetwelke, hoewel van Kurtius voor een fabel gehouden, nogtans door anderen, zo door 't getuigeniſſe van meer Schryvers en oude penningen, als door 't voorbeelt van anderen, die leeuwen gedoot hebben, wort beweert waerachtig te zyn. Men zie Freinſhemius over *Kurtius Lib.* 8. *cap.* 1. *n.* 16 *&* 17. Maer de verſchrikkelykheit des leeuws, beſtaet niet alleenlyk in zyn gezigt, maer ook in zyn gebrul: hetwelke Piërius aentekent uit Ambroſius en Baſilius, zo vervaerlyk te zyn voor alle beeſten, dat veele, die door hunne ſnelheit hem lichtelyk zouden kunnen ontvlugten, door zyne ſtem zo verſchrikt worden, datze byna als doot ter aerden vallen, en door hem gemakkelyk worden gevangen. Op de vervaerlykheit van de ſtem des Leeuws ziet ook de Profeet Amos, als hy zegt (2): *De Leeuw heeft gebrult, wie zoude niet vreezen.* Zie ook het volgende beelt.

(1) Lib. 15. c. 3 §. 8.

(2) Kap. 3. v. 8.

[C] Altoos zo zagh men het verbeelt op een zeekere Kiſt, zeer konſtig ingeleit met yvoor en gout, en velerhande fabelen en geſchiedeniſſen behelzende, genaemt de Kiſt van Cypſelius, in den Tempel van Juno te Olympia, met dit versje op het ſchilt.

Οὗτος μὲν φόβος ἐστὶ βροτῶν, ὁ δ' ἔχων Ἀγαμέμνων,

dat is, *Dit is de Schrik der menſchen, en de bezitter daervan is Agamemnon:* naer 't getuigenis van Pauſanias (3): zodat Piërius (4) en Klaudius Minos (5) dwalen, als zy menen, dat 'er dusdanig een ſchilt van Agamemnon zelf in een tempel te Olympia zoude hebben gehangen, en aldaer zyn te zien geweeſt.

(3) Lib. 5. c. 19
(4) L. L.
(5) Ad Alciati Emb. 57

ANDERS.

EEn Mansbeelt met een leeushooft. Het gewaet is veelverwigh, en men ziet een' geeſſel in de hant der beeltenis.

Vermits het eene eigenſchap des leeus is, den geenen te verſchrikken die hem aenziet; zoo gebruikten de Ouden het hooft dezes diers [A] om den ſchrik of de verſchrikking aen te duiden.

De geeſſel wyſt aen, dat de ſchrik den gemoederen kracht en gewelt aendoet; de zelve naer zyne wys voortdryvende. En de verſcheidenheit der verwen van het kleet, verbeelt de verſcheidenheit der aendoeningen, met welke des menſchen gemoet vervult wort, als het zich door de vrees en verſchrikking laet innemen en overweldigen.

Daer zyn drie oorzaeken van de ontſteltenis des menſchen, namentlyk een

[A] Hierom was het, dat indien iemant droomde, dat hy een leeuwenhooft hadde, de droomverklaerders wilden, dat zulks te zeggen zoude zyn, of dat hy een Heer en Vorſt zoude worden, of dat hy verſchrikkelyk zoude zyn voor zyne vyanden, gelyk Piërius (6) aentekent. Pauſanias (7) vertelt, dat Battus, die ſtom was, door het ſchielyk zien van een leeuw zo verſchrikt wiert, dat hy van vrees hartop begon te ſchreeuwen, en alzo 't gebruik der ſtemme kreeg. Zie de Aenmerkingen over 't vorige beelt.

(6) L. L.
(7) Lib. 10. c. 15

een ſchriklyk gezicht; een ſchadelyke of jammerlyke uitkomſt, en een ſchielyke verandering der dingen: het eerſte daervan, kan men ook zeggen door den leeuskop; het tweede door den geeſſel [B], en het derde door de veranderlykheit der kleuren van het kleet afgebeelt te worden.

Papinius Statius verziert dat Mars, van Jupiter bevel gekregen hebbende om den kryg tuſſchen de Argiven en Thebaners te ſtooken, den Schrik en de Vrees medenam en voor hem heene liet gaen; de werking der zelve van ſtuk tot ſtuk op deze wys beſchryvende [C]: *Daerop beveelt hy* [Mars] *eenen*

[B] Als zynde een beelt van ſtraffe en kaſtydinge. Zie onze Aenmerking A. over't 1. beelt der *Herſtelling* 2. *Deel*, *bl.* 19. als mede het beelt *Roede Godts.*

[C] Thebaides *Lib.* 7. *vs.* 108.

Inde unum dira comitum de plebe Pavorem
Quadrupedes anteire jubet. Non alter anhelos
Inſinuare metus, animumque avertere veris
Aptior: innumeræ monſtro vocesque manusque
Et facies quæcumque libet: bonus omnia credi
Auctor & horrificis lymphare incurſibus urbes.

Valerius Flaccus plaetſt de Schrik ook onder het afſchuwelxk gezelſchap van Mars Argon. *Lib.* 2. *vs.* 205.

Accelerat Pavor & Geticis Discordia demens
E ſtabulis, atræque genis pallentibus Iræ,
Et Dolus & Rabies, & Lethi major imago
Viſa, truces exserta manus.

Zie hier *Schrik*, *Tweedracht*, *Gramſchap*, *Liſt*, *Woede* en *Doot*. En zo weet Statius in 't Paleis van Mars niet min verſchrikkelyke Perſonagien te vinden, *Aenval*, *Gruwel*, *Gramſchap*, *Vrees*, *Hinderlagen*, *Tweedracht*, *Dreigementen Razerny* en *Doot*; en de *Deugt*, zittende bedroeft in 't midden van het gezelſchap. *Theb. Lib.* 7. *vs.* 47.

Digna loco ſtatio. Primis ſalit impetus amens
E foribus, cæcumque Nefas Iræque rubentes,
Exſanguesque Metus, occultisque enſibus adſtant
Invidiæ, geminumque tenens Discordia ferrum.
Innumeris ſtrepit aula Minis. Triſtiſſima virtus
Stat medio, lætusque Furor, vultuque cruento
Mors armata ſedet.

De *Ontſteltenisſe*, *Gramſchap* en *Hinderlagen* behoren ook tot het gezelſchap van Mars by Virgilus *Æneid. lib.* 12. *vs.* 335. De *Vrees* en *Aenval* zyn insgelyks dienaeren van Mars by Klaudianus *Conſul. Olyb. & Prob. vs.* 78. gelyk de *Schrik*, *Vrees* en *Ontſteltenisſe*, by den zelfden: de *Laud. Stil. lib.* 21. *vs.* 377. en in Rufin. *lib.* 1. *vs.* 334. *Fer galeam*, *Bellona*, *mihi nexusque rotarum Tende Pavor: frena rapidos Formido jugales.* De bovengenoemde Statius maekt den *Schrik* elders tot den *Wapendrager* van Mars terwyl de *Faem* voor den wagen vooruit ryt. *Theb. lib.* 3. *vs.* 424.

. . . . . Comunt Furor Iraque criſtas:
Frena miniſtrat equis Pavor armiger. At vigil omni
Fama ſono varios rerum ſuccincta tumultus
Antevolat currum, flatuque impulſa gementum
Alipedum, trepidas denſo cum murmure plumas
Excutit. Urget enim ſtimulis auriga cruentis
Facta infecta loqui, curruque infeſtus ab alto
Terga comasque deæ ſcythica Pater increpat haſta.

Valerius Flakkus maekt den *Schrik* en *Verſchrikking* tot paerden van Mars Argon *lib.* 3. *v.* 88.

. . . . . agisono quam nec fera pectore Virgo
Dispulerit, nec dextra Jovis, Terrorque Pavorque
Martis equi.

Dienze tot dienaren van Mars maken, hebben hetzelve genomen uit dien noit uitgeputten

eenen van den vreeslyken hoop zyner gezellen, den Schrik, zynen paerden voor-uit te gaen. Daer was 'er geen een in den troep bequamer om benaeude vrees in de harten te brengen, en de gemoederen van het beſchouwen der waerheit af te wenden. Het monſter heeft ontelbaere ſtemmen en handen, en neemt allerleie gedaentens aen. Het is bequaem om alles te doen geloven, en weet de Steden te verblinden door de valſche vrees voor ſchriklyke overrompelingen. Maer om weder tot het beelt te komen en het zelve te beſluiten;

Pauzanias zegt dat men den Schrik by die van Elis [D], met eenen leeuskop op den ſchilt van Agamemnon gegraveert zag. Doch de ſchrik of verſchriktheit is in andere gelegentheden ook wel afgeſchildert geweeſt als een dol en vervaerlyk Vroumenſch, miſſchien ter gedachteniſſe van Meduza, wiens Hooft Domitiaen in zyn borſtwapen droeg, gelyk in 't vorige beelt gezeit is.

putten bron der Dichteren Homerus, die *Iliad. lib.* 15. *vs.* 119. aldus ſpreekt van Mars:

Ὡς φάτο καὶ ᾧ ἵππους κέλετο Δειμόν τε Φοβόν τε
Ζευγνυμεν'

drt is, *Zo ſprak hy, en beval den Schrik en de Vrees, datze, zyne paerden zynde inſpannen.* Zie ook Heſiodus in *Scuto. Herc. vs.* 195. & 163. Elders echter maekt dezelfde Heſiodus hen de zonen van Mars *Theog. vs.* 933. gelyk ook Artemidorus *Oneirocr. lib.* 2. *cap.* 44. en Dedimus over Homerus *Iliad. lib.* 4. *vs.* 440.

[D] Namentlyk in den Tempel van Juno te Olympia gelyk reets over 't vorige beelt gezegt is. Verſta derhalven hier het lantſchap Ilis niet de Stadt.

SCHULT. BANKOUEROUT. BANKBREUK.

MEn ſchetſt dit gevoeglyk af door eenen Jongkman die 'er treurigh en zwaermoedigh uitziet, geſcheurde kleders aen 't lyf, en een groene bonnet of muts op 't hooft heeft; hebbende voorts yzere boeien, als groote ronde ringen, aen armen en beenen, en een brootkorfje in den mont, met een lerp of geeſſelzweep aen d'einden waervan loode klootjes hangen,

gen, in d'eene hant. Voor zyne voeten laet men eenen haes zitten.

Deze beeltenis maekt men aldus op, ten deele uit de natuur der zaeken, ten deele naer de tegenwoordige gewoontes, en ten deele volgens de ſtraffen en het aendoen van ſchande, welke de geenen, die man en maegt, of gelyk de Hollander ook zegt, Duitſchen en Walen ſchuldigh bleven, van outs te dragen hadden.

Jong wort hy vertoont, omdat de jonge luiden veeltyts onbedacht en zorgloos zyn, en 't goet weinigh achten [A]. Voorts indien iemant treurigh en vol zwaermoedige gedachten [B] is, zoo is 't zekerlyk de geene die zich tot de keel toe in ſchulden geſteken heeft.

Zyn gewaet is geſcheurt, omdat hy, zyne goederen verquiſt hebbende, geen geloof meer vint, en deswege zoo beroit en kael moet heeneloopen gelyk een bedelaer [C].

Hy heeft een groene bonnet of muts op 't hooft volgens de gewoonte veeler landen [D]; de ſchuldenaers, die geen middel tot voldoening hunner ſchulden hebben, tot een eeuwige ſchande de zelve dwingende te dragen. En dus zeit het Italiaenſch ſpreekwoort van iemant die *gefailleert* [achteruitgevaren of gebankbreukt] heeft, *é ridotto al verde*, dat is, *hy is tot het groene gebragt.*

Hy is aen hals en voeten geboeit, omdat de ſchuldenaers die in gebreken van betaling bleven, door de Romeinſche wetten tot zulke boeien gedoemt wierden. De woorden der wet die dit in 't byzonder betrof, beſchryft A. Gellius in 't eerſte hooftſtuk van zyn twintigſte boek aldus: *Æris confeſſi rebusque jure judicatis triginta dies juſti ſunto. Poſt deinde manus injectio eſto, in jus ducito, ni judicatum facit, aut quis endo em jure vindicit, ſecum ducito, vincito, aut nervo aut compedibus quindecim pondo, ne majore, aut ſi volet minore vincito. Si volet, ſuo vivito: ni ſuo vivit, qui em vinctum habebit, libras farris endo dies dato: ſi volet plus dato.* Dat is: *Als hy* * *zyne ſchult bekent heeft, en alles door 't recht is geoordeelt, zullen hem dertigh dagen vry zyn. Daerna magh men de handen aen hem ſlaen, hem na de plaets des gerichts trekken, en zoo hy niet betaelt, of niemant anders hem*

* De ſchuldenaer.

[A] Dit gebrek ſchryft Horatius den jongeling ook toe de Arte Poëtica v. 164. hen noemende,

Utilium tardus proviſor, prodigus æris.

dat is, eenen die

Zyn oorbaer traeg bezorgt, als ſtondt hem niet te vreezin
Voor de onde dag; en acht het gelt geen waer te wezen:

gelyk het A. Pels vertaelt.

[B] Zie Plutarchus in zyn werkje, dat hy geſchreven heeft, over 't vermyden van 't maken van ſchulden.

[C] *Æris alieni atque litis comes eſt miſeria*, dat is, *de metgezellinne der ſchulden en proceſſen is elende*, volgens de ſpreuk van den Wyzen Lacedemonier Chilo by Plinius *Hiſt. Nat. lib. 7. cap. 32.*

[D] Onder anderen in de plaetſen, die onder den Rechtsban van den Raet van Parys liggen: gelyk Deſiderius Heraldus ſchryft *De Rer. Judic. Auctor. lib. 2. cap. 25. §. 1.* De Gerechtshoven van Lions, en eenige andere plaetſen, hadden de gewoonte, (of miſſchien hebben zy ze nogh) dat de ſchuldenaer die niet betaelen kon, hebbende zyn goedt door de billen gelapt, met zyne naekte billen, zonder broek, opentlyk wierd neergezet op een ſteen, volgens het getuigenis van *Nicolaus Abramus* over Cicero, *Phil. 2. cap. 18. Guido Papæus*, q. 334.

hem in't gerecht bevrydt, magh men hem medenemen, en in den ſtok zetten [E], *of met voetboeien van vyftien ponden, niet zwaerder, doch zoo men wil, wel lichter, kluiſteren. Hy leve, indien hy wil, van zyn' eigen koſt. Indien hy van zyn eigen koſt niet leeft, zoo geve hem de geen, die hem in de boeien heeft doen zetten, elken dagh een pont meels, of meer zo hy wil.* De ſchuldenaers werden ook, na verloop van drie marktdagen [F], wel aen den hals geſtraft [G], of verkocht om over den Tiber naer vreemde landen gezonden te worden. En indien 'er meer dan een ſchulteiſcher was, dan ſtont het hun met malkander vry den ſchuldenaer, zoo 't hun beliefde, in ſtukken te ſnyden, en de ſtukken onder hen te verdeelen. Altoos de gemelde A. Gellius zegt wyders, *Nam ſi plures ſtorent quibus reus eſſet judicatus, ſecare ſi vellent aut partiri corpus addicti ſibi hominis permiſerunt: Verba ipſa legis hæc ſunt: Tertiis Nundinis partes ſecanto ſi plus minuſve ſecuerunt, ſe fraude eſto.* Dat is te zeggen, *Want zoo 'er meer als een was, aen welken de aengeklaegde door 't gerecht was toegewezen, mogten ze hem in ſtukken kappen, en onder malkander deelen. De woorden der wet zyn deze: Op den derden marktdagh ſnyde men hem in ſtukken: zoo zy* [de ſchulteiſchers] *te groote of te kleine ſtukken geſneden hebben, zulx zy zonder ſtraffe.* Maer aengezien dit, indien het te werk geſtelt waere, al te wreet geweeſt zou hebben, zoo zegt A. Gellius 'er ook by, noit gehoort of gelezen te hebben, dat die ſtraf aen iemant zoo is uitgevoert [H]. En om Gellius nu voorts over te ſlaen,

zoo

[E] Zoo is hier vertaelt het woort *nervus*, het gene by de ouden een ſoort van houte boeien was, die men iemant om de voeten, ook wel aen de handen, en ſomtyts om den hals dede: waerom zy van Ariſtofanes genoemt worden, *een hout van vyf gaten:* namentlyk twee voor de beenen, twee voor de handen, en een voor het hooft. Zie Scaliger en Dacerius over Feſtus, en Salmaſius *de Mod. Uſ. cap.* 18.

[F] Dat is na verloop van zeventien dagen: want tuſſchen alle twee marktdagen ſchoten zeven andere dagen in. Doch verſta niet, dat deze zeventien dagen moeten gerekent worden te beginnen terſtont na die eerſte dertigh; geenſins: maer die dertigh verloopen en de ſchult niet betaelt zynde, en de ſchuldenaer dus zynde overgegeven aen den ſchulteiſcher, vermogt deze hem, zoo hy niet met hem konde accordeeren, nogh ſeſtig dagen geboeit houden, van welke hy hem de drie laetſte marktdagen op het het Rechtplein bragt voor den Schout, alwaer dan gezegt wierd hoe groot de ſchult was, tot welks betaeling hy was verweezen: en dit alles geſchied zynde, konde hy op dien derden marktdag voorttreden tot de ſtraffe. Gellius *ibid.*

[G] Miſſchien ziet daerop het ſpreekwoort *animam debet*, dat is, *hy is zyn leven zelf ſchuldig;* wordende gebruikt van iemant die tot over zyn ooren toe in ſchulden zit, en niet betalen kan. Zie Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 10. *Ad.* 24.

[H] Daer is zeer groote zwarigheit gemaekt, zelfs al by de ouden, ten tyde van Gellius, en miſſchien ook al vroeger, over den inhoudt van deze Wet der twaelf Tafelen, gemerkt deſſelfs onmenſchelyke wreetheit: en ſommige onder de latere Rechtsgeleerden hebben wel ernſtig in bedenking genomen, of die woorden der Wet wel eigentlyk moeten verſtaen worden van de lichamen der ſchuldenaers. Wy zullen den lezer dienaengaende hier een uittrekſel geven uit de Voorrede (1) van den Heere Profeſſor Everardus Otto, voor het onlangs uitgekome derde ſtuk van den *Theſaurus Juris Romani*, een voortreflyk werk. De Filozoof Favorinus dan by Gellius oordeelende, dat 'er veele dingen in die wetten der twaalf Tafelen wierden gevonden, die of duiſter, of te hart, of te zagt waren, of zoo niet onderhouden wierden als ze daer ſtonden, en tot een voorbeelt van al te groote hardigheit bybrengende de ſtraffe aldaer tegen de ſchuldenaers bepaelt, antwoort Sextus Cæcilius, een groot Rechtsgeleerde van dien tyt, hem daerop, dat de wetten na de zeden der tyden, en na de veelheit der ondeugden, of derzelver vermindering, verſcheidentlyk plegen te worden verandert en gebogen: en dat in die oude tyden aen de ſchuldenaers zoo eene wrede ſtraffe door de

(1) Fol. 23.

wetten

wetten met dat oogmerk wierd bedreigt, opdat de vrees daervoor zoude beletten, dat men ooit tot dezelve quam: dat men nogh dagelyks zag, dat 'er veele ſchuldenaers aen hunne ſchuldeiſchers wierden overgegeven om geboeit te worden, omdat de ſchurken de ſtraffe der boeien verachtten: maer dat de ſtraf van het in ſtukken ſnyden outtyts aen niemant was uitgevoert; omdat niemant dezelve dorſt verachten. Maer deze reden wort door Salmaſius (1), als belachelyk en beuzelachtig, verworpen, zynde het ganſch niet waerſchynelyk, ja het tegendeel genoegzaem uit de Hiſtorien zeker, dat 'er in zo veele jaren nooit iemant zoude gevonden zyn, die zodanig zich in ſchulden hadde geſtoken, dat hy geheel buiten ſtaet was om te kunnen voldoen: dat men derhalven het nooit uitvoeren van deze ſtraf moet toeſchryven of aen de beleeftheit der ſchulteiſchers, of aen de gierigheit der woekeraers, die hun voordeel beter konden vinden by 't verkopen van zo iemant, dan by 't doden; en geenszins de ſtrengheit der ſtraffe verontſchuldigen. Johannes Mabillon (2) nogtans ſtelt insgelyks onderſcheit tuſſchen de dreigende mening der wet, en de beſluitende, of die, welke vonniſt: en Libanius (3) verdedigt de volſtrekte magt des Vaders over zyne Kinderen (om hen zelf te mogen doden) op de zelfde wyze, als of aen den Wetgever, om de Kinderen in hun plicht te houden, de vrees der Wet meer behaegt hadde dan de uitvoering. Maer het is onnodig dat wy hiertoe onzen toevlucht nemen, indien 'er door de Tien Wetgevers van Rome nooit zoo eene wrede wet gemaekt is, die geheel anders geleert hadden van Solon (zie onze volgende Aenmerking L.) wiens wet Magnis uit het 79. hooftſtuk van het 1. Boek van Diodorus, en uit andere Schryvers, heeft bygebragt, en onderzocht, in het 8. Hooftſtuk van 't 1. Boek zyner Mengelſtoffen: of indien zy geen lichamelyke ſnyding van den ſchuldenaer, maer civile of burgerlyke; dat is de publike of openbare verkopinge van zyn perſoon en goederen (want de Romeinen zeggen *ſectio bonorum*, of *ſnyding der goederen*, in plaets van derzelver openbare verkoping, waerdoor dezelve even als in deelen worden geſneden: hoewel andere, en met meer waerſchynelykheit, die ſpreekwys afleiden van een woort dat geen *ſnyden* betekent. Zie Voſſii Etymologicum) of verklaring voor eerloos, hebben verſtaen. Voor het eerſte gevoelen is meerendeels Janus Gruterus over het 28ſte. Hooftſtuk van het tweede Boek van Livius: want hoe meerder dat hy die dingen hadde overwogen, die men voor en na het maken van de wetten der XII Tafelen leeſt by Dioniſius (4) en Livius (5) (het welke Zaratino, de Opſteller van ons beelt, terſtont ook in aenmerking zal brengen) aengaende die genen, die hunne ſchulteiſchers om te boeien wierden overgegeven, zoo veel te minder kan hy geloven het geene Gellius van die menſchen ſchryft, voornamentlyk omdat onder zo menige klachten van de arme en verdrukte gemeente nergens gerept wort van die uiterſte ſtraffe; en omdat Varro zonder meldinge van dezelve ook zegt (6): *Een Vryé, die zich overgeeft om als ſlaef te werken voor het gelt, dat hy ſchuldig is, tot dat hy betaelt heeft, wort NEXUS* (een geboeide) *genoemt. Dit is op het voorſtel van Pœtelius in de Vergaderinge des Volks afgeſchaft, dat het niet meer zoude geſchieden; en alle, die met eede verklaerden datze niet konden betalen, zyn uit die boeien ontſlagen.* Maer daer is al te veel werk aen vaſt om zich te kanten tegen Quinctilianus (7) en Tertullianus (8), die behalve Gellius ook den zelfden zin der wet hebben bygebragt. Derhalven hebben Deſiderius Heraldus (9) en Annæus Robertus (10) beter gepoogt de Tien Wetgevers op deze wyze vry te ſpreken van wreetheit: dat namentlyk derzelver mening nooit zoude geweeſt zyn, dat het lichaem van den elendigen ſchuldenaer in zo veele ſtukken moeſt geſneden worden, als 'er ſchuldeiſchers waren; maer dat men hem met zyne goederen moeſt verkopen, of zyn perſoon, zo 'er meer dan een ſchuldeiſcher was, aen dezelve overgeven om iegelyk van hun, naer maete dat hy elk ſchuldig was, als ſlaef te dienen. Maer als zy geen van beiden gezegt hadden, wat *capite pœnas dare*, (eigentlyk *aen den hoofde geſtraft worden*) en *partes ſecare* (*in ſtukken ſnyden*,) welke ſpreekwyzen men hier by Gellius vint, te zeggen was, zo heeft de voortreffelyke Heer Kornelis van Bynkershoek (11) geleerdelyk gegiſt, dat dit de zin van die wet is: Dat de ſchuldenaer, die na verloop van de dertig dagen, aen hem vergunt, nochte het gewyſde hadde voldaen, nochte geaccordeert, op den derden marktdag, dat is den zeventienden dag daerna, verpligt was tot betaeling ook van de intereſt der *hooftſomme* (want dit betekent het woort *caput* ook) tot welke hy veroordeelt was; en dat hy daerna of in 't openbaer of uit de hant verkocht wierd van zynen ſchuldeiſcher, zo hy 'er maer eenen hadde, voor zo veel hy konde; doch zo hy 'er meer hadde, niet anders dan by openbare veiling, opdat niemant zoude te kort worden gedaen. In een anderen zin heeft Abramus over Cicero (12)

(1) De Modo Uſur. cap. 18.
(2) Lib. I de Re Dipl. c. 9. §. ult.
(3) Deel 21.
(4) Lib 5. c. 53. & lib. 6 c. 23.
(5) Lib. 2. c. 23 & lib. 6 c. 14.
(6) Lib. 6. de Ling. L.
(7) Lib. 3. Inſtit. Orat. c. 6.
(8) Apolog. c. 4
(9) De Auct. Rer. jud. l. 2. c. 24 & 25. & Anim-adv. ad jus Att. lib. 4. c. 4 & 5.
(10) Lib. 2. Rer. jud. c. 6.
(11) Lib. 1. Obſ. cap. 1.
(12) In Orat. de Provinc. Conſ. cap. 5.

zoo vint men wel in Titus Livius achtſte boek, dat de onvermogende ſchuldenaers zich tot ſlaven [1] in dienſt der geenen dien ze ſchuldigh waren,

de ſpreekwyze van *partes ſecare*, of *in ſtukken ſnyden*, opgevat voor de goederen openbaer by executie verkopen, en van zyne eer beroven, omdat Cicero in zyne Pleitreden voor Quinctius, Roſcius van Ameria, en Cœlius, die genen die de goederen van hunne ſchuldenaers aenſlaen, noemt *beulen*, die hunne ſchuldenaers door hunnen woeker *vermoorden*, *verſcheuren en van een rukken:* aengaende welke ſpreekwyze de Heer Otto hier by ook zegt dat hy zoude kunnen voegen Joh. Fr. Gronovius *Obſerv. lib.* 4. *cap.* 24. en voornamentlyk *L.* 65. *§.* 12. *D. pro ſoc.* alwaer de opentlyke executie der goederen wort vergeleken *by de doot*, indien hy oordeelde dat zulks ter zake was dienende. Eindelyk verklaert de Heer Hofman, in zyne Aenmerkingen over de derde Wettafel, de woorden *capite pœnas dabant*, (*zy werden aen den hoofde geſtraft*) niet onaerdigh door geſtraft te worden met verlies van *vryheit:* want het is uit veele plaetſen bekent, dat *caput* of het *hooft* ook voor de vryheit wort geſtelt: en alzo ſchynt 'er die keur, die 'er by Gellius aenſtonts op volgt, zeer wel te zyn bygevoegt, namentlyk *of zy wierden verkocht om over den Tiber te worden verzonden;* wordende het in de keur en aen 't goetdunken gelaten der ſchulteiſchers, of zy den ſchuldenaer als hunnen ſlaef geboeit wilden behouden, dan of zy hem liever in een erger ſlaverny wilden brengen, door hem te verkopen over den Tiber, daer de ſlaefſche dienſt veel ſwaerder was: gelyk het Turnebus verklaert *Adverſ. lib.* 24 *cap.* 43. [Hoewel Salmaſius (1) meent, dat die verkoping te Romen ook noit ter uitvoering is gebragt, alzo weinig als de ſnyding in ſtukken; omdat men ook van deze ſtraf niet het alderminſte gemelt vint onder alle de klagten des volks, die by Livius en Dioniſius voorkomen] Edog indien die woorden die men by Gellius aengaende de *hooftſtraffe* leeſt, behoren tot de uitleggingè van Cœcilius, gelyk ze ſchynen te doen, en in de wetten der XII Tafelen zelfs niet geſtaen hebben, zo blykt gemakkelyk, dat derzelver meaning in eene natuurlyke betekeniſſe anders niet is, dan dat de perſoon, door 't gerecht overgegeven aen zynen ſchulteiſcher, met de doot zoude geſtraft worden, en dat zyn bloet zoude worden vergoten, gelyk het Tertullianus uitlegt *Apol. cap.* 4. De wet, beken ik, (wy gaen noch voort te ſpreken met de woorden van den Heer Otto) is hardt, en onmenſchelyk: maer het ſchynt niet minder hardt te zyn zo veele mannen, ervaren in hiſtorien en in de rechten, te beſchuldigen van zo eene grove onkunde, datze gemeine woorden, en die dagelyks gebruikt werden, niet zouden hebben verſtaen, en een yſelyke uitlegging daervan verzonnen, die de Rechtsgeleertheit lelyk zoude kunnen brantmerken. Miſſchien heeft de ſtrafte aert van dien ouden tyt, om de groote boosheit der doorbrengers hunner goederen, die het credit door verderfelyke praktyken zo doende deden vervallen, de Wetgevers tot deze zware dreiginge der ſtraffe aengeraden: omdat eene gepaſte ſtrengheit van ſtraffen eene leering is om wel en voorzichtig te leven, gelyk 'er ſtaet *L.* 1. *C. Th. qui bon. ced.* Voorts wil de Heer Otto niet te ſterk dringen op de plaets van *Matth.* 24: 51. daer de Heer gezegt wort den bozen dienſtknegt, dien hy over zyn huis zoude geſtelt hebben, te zullen διχοτομεῖν, dat niet alleenlyk *afſcheiden*, maer eigentlyk in *twee ſtukken ſnyden*, te zeggen is: hoewel Henricus Hammondus meent, dat met de knechten, geſtelt over de huishouding, die hun plicht trouwlooſlyk hadden waergenomen, eveneens gehandelt is, als met de ſchuldenaers, die hunne verbinteniſſe niet waren naergekomen: namentlyk, datze in ſtukken wierden geſneden. Ook heeft de Heer Otto al te voren in die zelfde voorreden (2) uit de Wetten van Solon, voorbeelden te voorſchyn gebragt van ſtraffen, die al zoo wreed zyn, en Kaſaubonus heeft over het 13. hooftſtuk van het tweede boek van Suetonius deze wreetheit der ouden in het in ſtukken kappen van menſchen, in 't breede beveſtigt. Ja men leeſt by Ammianus (3), dat de Keizer Valentinianus, als hem gezegt wierd dat eenig ſchuldenaer, in armoede vervallen, niets betalen konde, zeide, dat men hem moeſt doden. Zie aldaer Lindenbrogius, als ook Hotmanus *Illuſtr. Quæſt. cap.* 26. *Salmaſius de modo Uſurarum cap.* 19. *&* *Spanhemius in Orbe Rom. Exerc.* 2. *cap.* 25.

(1) De Mod. Uſ. c. 18

(2) Fol. 12.

(3) Lib. 27. c. 7

[1] Datze zich aen hunne ſchulteiſchers overgaven in ſlaefſchen dienſt, zulks is zeker: doch ofze met de daet ſlaeven wierden, daer aen wort getwyfelt, en het tegendeel beweert door Heraldus ter plaetſe boven gemelt: van wien ik echter verſchille: de ſtoffe is van te ruimen uitgeſtrektheit omze hier te verhandelen.

ren, overgaven, en dat ze door den ſchulteiſcher gebonden en gegeeſſelt wierden [K], gelyk Lucius Papirius aldus eenen jongeling, Kajus Publilius genaemt, geboeit, geſlagen, en wredelyk gehandelt hadde, wel als zyn' ſchuldenaer, maer inderdaet omdat hy, namentlyk Kajus, de vuiligheit, daer Papirius hem toe aenzogt, wederſtont; doch meer vint men daervan niet. Dionyzius van Halikarnaſſus ſpreekt ook van zulke ſtraffe der ſchuldenaers; voegende 'er daerenboven by [L], dat ook hunne kinders in ſlaverny, ten behoeve des ſchulteiſchers, overgegeven wierden: doch hy melt ook van geene zwaerder ſtraffe. Maer verder tot het beelt.

Hy heeft een brootkorf in den mont, omdat Alexander ab Alexandro ſchryft [M], dat men in 't Griekſche Bœotie den nietbetalenden ſchuldenaren geene grooter ſchande koſt aendoen, dan dat men ze dwong op de

[K] Geboeit, en geſlagen, lees ik by Livius en Dioniſius; doch van geen binden en geeſſelen. Dat ſlaen geſchiedde ook niet als een ſtraf, omdat ze niet konden betalen; maer dan, als ze niet genoeg werkten of iets anders deden, dat niet naer den zin van hunnen ſchuldeiſcher was, aen wien zy waren overgegeven.

[L] Lib. VI. fol. 361. Maer dit blykt uit Livius zelf ook genoegzaem, in het achtëntwintigſte hooftſtuk van dat zelfde boek, als hy zegt, dat deze Publilius zich als ſlaef in dienſt van Papirius hadde gegeven, niet om zyn eigen, maer om zyns Vaders ſchulden: alsmede dat het volk door deze mishandeling van Publilius, op de been raekte, vreezende voor diergelyke wreetheit zoo in hun eige perſoonen, als in hunne kinderen. Cœlius Rhodiginus wil (1), dat het zelve ook plaets zoude hebben gehad in der ſchuldenaers Kints Kinderen, en zegt dat zulks geſchreven wordt door Dioniſius: het welke alhoewel wy by dien Schryver niet vinden, zo is nochtans hetzelve by gevolg zeer wel op te maken uit de Romeinſche wetten, wordende de kinderen en kints kinderen gerekent als een eigendom des Vaders en des Grootvaders. Vorder is dit geval van Publilius oorzaek geweeſt, dat die wet aengaende de ſchulden wiert verandert, en bevolen, dat men niemant in de boeien of den ſtok mogt zetten, behalven een misdadigen, zoo lang, totdat hy geſtraft wierd: dat men om ſchulden alleenlyk recht zoude hebben op de goederen der ſchuldenaers, niet op derzelve lichamen. *Livius ibid.* Nochtans is die vryheit naderhant wederom door de baetzoekende woekeraers, welke de Groten en Magtigen der Stadt waren, vertreden, en de wet niet onderhouden: gelyk daeruit te zien is, dat Gellius zegt (2), dat 'er nog in zynen tyt veele ſchuldenaers in de boeien en den ſtok wierden gezet. Vergelyk *Salluſt. Bel. Cat. cap.* 33.

(1) Lect. Antiq. Lib. 12 cap. 20.

(2) L. L.

[M] *Genial. Dierum lib. VI. cap.* 10. uit Nicolaus Damaſcenus *de Moribus Gentium* by Stobëus, *Serm.* 42. die echter niet uitdrukt, dat zy den ſchuldenaer den brootkorf in den mont gaven, en alleenlyk zegt, dat ze dien op hem wierpen, of op zyn hooft zetten. By de Tyrrhenen of Toskaners plachten outtyts de jongens, als iemant zyne ſchulden niet betaelt hadde, hem na te lopen met een ledige beurs of geltzak, naer 't verhael van Heraklides (3). Te Athenen werd een doorbrenger zyner goederen (en de zodanigen ſteken zich doorgaens verder in ſchulden als ze kunnen betalen) door de wetten van Solon (4) voor eerloos verklaert. By de Egiptenaeren had de koning Aſychis eene wet gemaekt, gelyk wederom Alexander ab Alexandro, en Annæus Robertus, *Rer. Jud. lib. II. cap. 6 p.* 374. aentekenen uit Diodorus Sikulus (5), en Herodotus (6), dat niemant gelt mogt opnemen, of hy moeſt de lichaemen zyner geſtorve ouders te pande geven aen den ſchultheer: en dat hy zelve, byaldien hy die lichaemen niet weder loſte, niet zoude mogen begraven worden, nochte in het graf zyner voorvaderen; nochte in eenig ander: hetwelke voor hem eene zeer ſtrenge ſtraf was, omdat de Egiptenaeren de graven van hunne voorouders, en de lyken hunner vaderen altyt eerbiedigly hebben geëert. De Perſen ſtelden op de twede plaets onder de misdryven, naer 't verhael van Plutarchus (7), het liegen; en op de eerſte, het maken van ſchulden: omdat dezelve doorgaens met leugens gepaert gaen. By de Romeinen was aen de Ridders, die uit hunne goederen geraekt waren, al was het zonder hunne ſchult, een zekere plaets in den Schouburg, afzonderlyk van de overige Ridders, aengewezen,

(3) De Politiis

(4) Diogen. Laërt. lib 1 §. 55. & Æſchines in Timiarchum.

(5) Lib. 2. c. 5.

(6) L. 2.

(7) De Vitando ære al. c. 5.

door

markten voor 't gemeene volk te zitten met een' legen brootkorf [N] in den mont, als luiden die al hunne goederen of winning verachteloost en verspilt hebbende, nu met den legen bedelkorf zich moſten behelpen.

Men ziet een' geeſſel met loode klootjes in 's beelts hant, waervan de reden is, dat de ſchuldenaers die niet betaelden, met geeſſels, daer zulke loode knoppen aen vaſt waren, geſlagen wierden, tot Konſtantinus tyt toe, die, als een vroom Kriſtenkeizer, d'eerſte was, die de onvermogende ſchuldenaers, naer de getuigenis van Baronius [O], van zoo wreet eene ſtraf bevrydde. Doch dit niet tegenſtaende, zoo hebben de Keizers Theodozius, Valentinianus, en Arkadius, vele jaren na Konſtantyns regering, bevolen, dat, zoo eenigh hooftman met 's lants middelen voor zyne buuren opſtont of *bancquerout* ſpeelde, hy, naer d'oude wys, met loode geeſſelklootjes zou worden geſlagen: gelyk men zien kan in den *Codex* van Juſtinianus, *Lib. X. tit.* 31. *Lege* 40. De

door de wet van Roſcius; doch die door hun eigen ſchuld hun goed hadden doorgebragt, die mogten, zoo Scaliger wil (1), geheel in den Schouburg niet komen. Maer ik weet niet, of die groote Man niet dwaelt; dewyl Cicero dat onderſcheit van ſchult of geen ſchult, niet maekt, en wel duidelyk zegt, dat door de gemelde wet van Roſcius een afzonderlyke plaets voor de Ridders was *bepaelt* (2), *al was iemant uit zyne goederen geraekt door de wiſſelvalligheden van de Fortuin, en zonder zyn eigen ſchult*. Ook is my tot nog toe geen een oud Schryver voorgekomen, die het gevoelen van Scaliger beveſtigt. Die van Abdera hadden eene wet, dat, al wie zyne goederen hadde doorgebragt, in 't graf zyner vaderen niet mogt worden begraven.

(1) Poët. l. 1. c. 21

(2) Phil. 2. c. 18

[N] Damaſcenus noemt het κόφινος, dat niet alleenlyk een korf te zeggen is, maer by de Beotiers ook een zekere maete was van droge en natte waren, volgens Pollux, *Onomaſt. lib.* 4. *cap.* 23. §. 168. & 169. Dat het juiſt een brootkorf zoude beteekenen, zulks is my onbekent: en daerom weet ik niet, of het mogelyk niet al zoo goet is, dat men het opvatte van een *koornmate:* alsof men door die ledige maet wilde te kennen geven, dat 'er niets meer voor hem moeſt te koop zyn, als die niet betaelde.

[O] *In Annalibus ad annum Domini* 33. *c.* 24. Miſſchien is de eerſte inſtellar daervan geweeſt de Keizer Hadrianus, van wien Spartianus (3) ſchryft, dat hy de doorbrengers hunner goederen in den ronden Schouburg opentlyk deed geeſſelen, en dan liet heene lopen: het woort nu, dat Spartianus aldaer gebruikt, betekent ſtraffen met geeſſels, ſomtyts met loode klootjes voorzien (gelyk hier) en wel voornamentlyk tuſſchen de ſchouderbladen. Zie Joh. Fred. Gronovius, *Obſervat. Lib.* 4. *cap.* 13, en Gerh. J. Voſſius *in Etym. V. Catomum.* Daer zyn meer andere volkeren geweeſt, die de ſchuldenaers aen den lyve ſtraften. De ſtraks genoemde Alexander ab Alexandro zegt, dat het by de Indianen de gewoonte was, indien iemant zyn ſchult niet betaelde, hem te dagen voor den Rechter, alwaer hem een dag geſtelt zynde, indien hy dan tegen den zelven nogh niet voldeed, werd hy, na 't afkappen van zyn eene hant, en 't uitſteken van zyn eene oog, ter dood gebragt. By de Athenienſen hadden de ſchuldeiſchers ook recht op de lichamen hunner ſchuldenaren, en om de zelve te boeien, en met hunne kinderen tot ſlaven te maken of te verkopen, tot dat Solon zulks heeft afgeſchaft, willende dat de goederen, niet de perſonen, voor ſchulden zouden kunnen worden aengetaſt: gelyk Plutarchus ſchryft (4). Keizer Karel de Vyfde wilde, dat de ſchuldenaers, die in geprivilegieerde plaetſen hunnen toevlugt zogten, met gewelt van daer zouden worden gehaelt, met de goederen die zy daer mogten hebben gebragt, en dat ze gelyk zouden geſtelt worden met openbaere dieven. In Vrankryk wilde inſgelyks Franciskus de I, dat men de banqueroutiers aen den lyve zoude ſtraffen; gelyk ook Karel de IX. Zie Daniel Sauterius *in Praxi Banccarupt. part.* 3. *c.* 3. *& in Maſtige Fallitorum:* alwaer bredelyk van het ſtraffen der onmachtige Schuldenaers en Banqueroutiers wort gehandelt. Die zonder hunne ſchult vervallen zyn, en niet kunnen betalen, zyn deernis waerdigh, en 't zou onmenſchlyk zyn die te ſtraffen; doch die liſtiglyk toeleggen op ſchelmachtige banquerouten, behooren ten ſtrengſten aen hunne lichaemen, zonder eenig mededogen, ten ſpiegel van anderen, te worden geſtraft. Zie *Chriſtophori Beſoldi Conſideratio Politica Vitæ & Mortis, Lib.* 1. *cap.* 3. §. 7.

(3) In vita Hadriani cap. 18

(4) In Solone cap. 17. 21. & 22. item de Vit. æreal. c. 4.

De haes voor 's beelts voeten, verbeelt de vrees [P]; en de vrees komt hier te pas: want gelyk de haes door 't minſte gerucht zich ontſtelt, en vreeſt dat de honden op hem gaende zyn, zoo vreeſt de ſchuldenaer ook voor 't geruiſch van *citatien edictael*, [daging of dagvaerding by af kondiging] of voor 't ſchudden der bladeren van *citatie reëel*, [daging by aentasting, hantdadige daging of vangkenis], *intimatie*, [ontbieding], en *mandamenten*, [daegbrieven en beveelingen] enz.; vol angſt [Q] van alle oogenblikken door den Schout gegrepen te zullen worden. En daerom bedenkt hy liſt, om het, gelyk een haes, t' ontſlippen, en hen die op hem toeleggen, na te laten kyken.

[P] Zie het beelt Bygeloof, *I. Deel*, *bl.* 201. en aldaer onze Aenmerking Kk, vergeleken met Aenm. E. over het beelt Gelt, 1. *Deel*, *bl.* 464. Lees ook Cælius Rhodiginus, *Antiq. Lect. lib.* 26. *cap.* 29. & 31. vel *Lib.* 14. *cap.* 29. & 31. Niet onaerdigh brengt Plutarchus in een' anderen zin den haes te pas by de ſchulden (1). *De haezen zegt men* (zoo zyn 's mans woorden) *dat op eenen en den zelfden tyt, als zy reets jongen hebben, nog andere werpen, en wederom andere ontfangen: maer de ſchulden der booze en wrede woekeraers baren, eer ze ontfangen. Want zoo raſch zy gegeven hebben, eiſchen zy wederom, en door hun gelt uit te zetten, queken zy 't aen, en zetten den woeker wederom uit op woeker.*

(1) De Vit. ær. al. c. 5.

[Q] Uit angſt, zegt men, dat de haezen ook altyt ſlapen met half open oogen; (zie de zoo even aengewezen plaetſen van Rhodiginus) en zoo gaet het ook den ſchuldenaren. By Makrobius (2) leeſt men onder de geeſtige invallen van Auguſtus ook dit: Een zeker Romeinſch Ridder, hebbende anderhalve millioen guldens (gerekent op Hollants gelt) aen ſchulden gemaekt, hadde het zelve echter weten te verbergen zoo lange hy leefde. Auguſtus na zyn dood dit horende, gaf order om op de verkoping der goederen van dien Ridder voor hem te koopen de matras, die hy in zyne ſlaepkamer gebruikt hadde. Waerover als men zich verwonderde, zoo gaf de Keizer dit voor reden: dat *hy die matras moeſt hebben, waerop een man, die zoo veel ſchuldig was, had kunnen ſlapen.* Voorwaer ik gelove, dat het iemant, dien zoo eene anderhalve millioen bekommering op het hart leit, vry wat zwaerder valt te geraken tot de ruſt, dan wy nu, onze tegenwoordige ſchult (zoo wy altoos meenen) geheel afgedaen hebbende, overgaen tot den

(2) Saturnal. l. 1. c. 4.

SLAEP.

FIloſtratus vertoont in het beelt van Amfiaraus [A] den ſlaep als een Man [B], wiens wezen bol en vaekerigh ſtaet, en die een wit kleet boven een zwart [C] draegt, als om hierdoor den

[A] *Lib. I. Icon. cap.* 27.

[B] Filoſtratus bepaelt niet, of hy een man, kint, jongeling of out man is. En myns bedunkens zoude hy ook beter vertoont worden als een kint, of jongeling, omdat die jaren meer genegen zyn tot den ſlaep, en hem doorgaens ook beter kunnen vatten, dan wanneer men tot volkomen mannelyke jaren is gekomen. By Boiſſardus vint men hem verſcheide malen op oude gedenkſtukken als een kint verbeelt: hoedanig hy ons ook vertoont wort by Broekhuizen over Tibullus, *Lib. II. El.* 2. *vs.* 89. Statius noemt hem een jongeling (1):

Crimine quo merui, juvenis placidiſſime Divûm,
Quove errore, miſer donis ut ſolus egerem,
Somne, tuis.

(1) Sylv. lib. 5. Carm. 4. v. 1.

Niet qualyk kan men hem ook vertonen als een out man: mede omdat de ouderdom doorgaens ſlaperigh is. En Jakobus Tollius (2) tekent aen uit Plato, dat die Filozoof twee Goden des Slaeps ſtelt, den eenen jong en jeugdig, en den anderen als een out en grys man: ongetwyffelt om de twee reets gemelde redenen.

(2) In Diſſertatiunc. cui titul. ἔρως κοσμώμενος &c. pag. ult.

[C] Een zwart of bruin kleet geeft Tibullus ook aen den Slaep (3):

Et quum te fuſco ſomnus velavit amictu,
Vanum nocturnis fallit imaginibus.

(3) Lib. 3. El. 4. v. 55.

Maer wat doet hier het witte kleet boven 't zwarte? en wat doet hier de dagh, dien men wil dat door 't witte kleet beduit wort, by den Slaep, waeraen de nacht paſt? die daerom van Heſiodus (4) verziert wort de moeder des Slaeps te zyn; gelyk zy ook als deſſelfs voedſter of minne te Olympia in een beelt vertoont wierd; gelyk reets gezegt is over het derde beelt der Doot, *Aenm. D, 1 Deel, bl.* 267. en nogh breder ſtaet verhandelt te worden in het beelt van den Nacht. Cœlius Auguſtinus Kurio (5) geeft den Slaep het witte kleet onder, en 't zwarte boven: en ſchynt daerom de Griekſche woorden van Filoſtratus een weinigje anders gelezen te hebben dan wy de zelve 'er nu vinden, namentlyk, ὑπὸ μελαίνης, *onder een zwart* kleet, in plaets van ἐπὶ μελαίνῃ *boven een zwart* kleet. Zoo die leezing goet was, zoude ik menen, dat by Filoſtratus door het zwarte kleet over het witte te trekken, wort te kennen gegeven, dat de tyt des

(4) In Theog.

(5) Hierogl. lib. 1. c. 33

ſlaeps

den dagh en den nacht uit te beelden. Hy heeft een' netgeſchaefden hoorn in de hant, uit welken waerachtige droomen voortkomen, omdat de hoorn, dus dun afgeſchaeft, licht en doorſchynende wort: en de waerachtige droomen worden by de Latynen *Somnia cornea*, dat is Hoornedroomen [D], genoemt.

ſlaeps dan daer is, wanneer de duiſternis des nachts het licht van den dagh heeft bedekt, en om zoo te ſpreken, overtrokken. Doch zoo 't witte kleet boven is geweeſt, zal mogelyk de beduiding zyn, dat de nacht volgt na den dagh. Filoſtratus zelf geeft 'er geen andere reden van, dan die hier reets door onzen Schryver is bygebragt. Dat nu de witte kleur het licht en den dagh; de zwarte de duiſternis en den nacht betekent, is reets gezegt over 't beelt Inbeelding, *Aenm. D, 2 Deel, bladz.* 58, en *Aenm. A*, over het tweede beelt van 't Genoegen, 1 *Deel, bl.* 472.

[D] Den hoorn des Slaeps, en de hoornedroomen daeruit voortkomende, hebben de Poëten ontleent uit Virgilius, en deze uit Homerus, daer zy in het onderaerdſche geweſt twee poorten verzieren, de eene van yvoor, waeruit valſche; en de andere van hoorn, waeruit waerachtige droomen zouden voortkomen. Filoſtratus heeft hier zekerlyk op gezien, alzoo hy zelf zegt, dat de Slaep daerom *een hoorn draegt, omdat hy de droomen door de ware poort heene voert.* Van deze poorten dan ſpreekt Homerus aldus (1):

Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν εἰσὶν ὀνείρων.
Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι.
Τῶν ὅι μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστὸν ἐλέφαντος,
Οἰὸ' ἐλεφαίρονται ἔπε ἀκραάντα φέροντες.
Οἱ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων ἔλθωσι θυράζε,
Οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι, βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδηται.

(1) Odyſſ. lib. 10. v. 562.

dat is, *Want daer zyn twee poorten der kreupele droomen: de eene is gemaekt van hoorn, de andere van yvoor. Die droomen nu, die uitgegaen zyn door het gezaegde yvoor, bedriegen, dewyl ze ydele woorden aenbrengen: doch die door 't geſchaefde hoorn zyn te voorſchyn gekomen, die volbrengen de waerheit, wanneer een menſch dezelve ziet.* Zie nu vorder hoe hem Virgilius navolgt (2):

Sunt geminæ ſomni portæ: quarum altera fertur
Cornea; qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes.

(2) Æn. lib. 6. v. 894.

Dat is, naer Vondels vertaling:

de Slaepgodt, die den dag
En 't licht vermyt, heeft een paer poorten, daer beneden.
De ware geeſten licht door d' eene poort uitgleden,
Dees heet de horenpoort, en d' andere, waer door
De ziel den valſchen droom omhoog zent, is yvoor,
En ganſch uit wit yvoor gebout, en glat geſlepen.

(3) Lib. 3. Od. 27 (4) Sylv. l. 5. c. 3. v. 289. (5) Orat. 1. (6) In Charmide. (7) L. L. (8) Met. lib. 11. v. 626. (9) Lib. 1. Icon. c. 27. (10) In Somnium Scipion. l. 1 c. 3. ult.

Van die poorten maken meer anderen gewagh, als Horatius (3), Pap. Statius (4), Themiſtius (5), Plato (6), en anderen, door de Geleerden over Horatius (7), Virgilius, Ovidius (8) en Filoſtratus (9) aengewezen: met welker verzameling wy ons niet ophoudende, liever voortgaen om de reden van die verzieringe naer te ſpeuren. Tot dat einde geven wy dan vooreerſt de uitlegging van Makrobius, met deze zyne eige woorden (10): *Indien iemant mogelyk geliefde te vragen, waerom de yvore poort aen valſche, en de hoorne aen waere droomen is toegeëigent, die zal onderrecht worden door het ſchryven van Porfirius, die in zyne Uitleggingen over deze zelfde plaets, die uit Homerus onder de zelfde verdeeling is uitgeſchreven, dit volgende aentekent: Alle waerheit, zegt hy, is verborgen: nochtans kan de ziel, wanneer ze van haer werk omtrent het lichaem, door deszelfs ſlaep een weinigje bevryt is, de zelve ſomtyts wel eens zien; en ſomtyts richt ze haer gezicht wel derwaerts, maer komt 'er echter niet by: en wanneer zy de zelve al ziet, zoo beſchout zy ze nochtans niet met een vry gezicht en direct; maer zodanig, dat 'er*

Aldus ſchryven ook de Latynſche Poëten, als onder andere Silius Italikus [E] en Statius [F], den godt des ſlaeps en der droo-

'er een ſchuif tuſſchen beiden is, dewelke de knoop van de duiſtere natuur 'er voortrekt.

(1) Æn. lib. 2. v. 604. *En dat dit in de natuur leit, zulks verzekert de zelfde Virgilius, zeggende* (1):

Adſpice: namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam.

Dat is:

Zie op: wy zullen al de dampen die u dekken,
En 't ſterfelyk gezicht benevlen en betrekken,
Verſchuiven van uw oog.

Deze ſchuif, wanneer zy in de ruſt het gezicht der ziele doorlaet tot de waerheit, daer het naer ziet, wort gerekent te zyn van hoorn, waervan de natuur zoodanig is, dat het, dun gemaekt zynde, het gezicht door het zelve kan heene ſchieten: doch als het gezicht daer op ſtomp wort, en alzoo afgeweert van de waerheit, dan wort de ſchuif geſchat van yvoor te zyn: het welk zoo een dicht inëen gepakt lichaem is, dat 'er geen gezigt, hoe het ook tot de uiterſte dunheit mag geſchaeft zyn, kan doordringen. Dus verre dan Makrobius. Maer Servius, ſchryvende over de eerſt aengehaelde plaets van Virgilius, brengt twee andere uitleggingen by. De eerſte is, dat door de hoorne poort de oogen zouden worden verſtaen, die en een hoorne kleur hebben, en harder zyn dan de andere ledematen, als gevoelende geene koude: door de yvore poort zou de mont worden te kennen gegeven, wegens de tanden: dat geene nu, dat door den mont uitkomt, dat is, het geene wy horen zeggen, kan valſch zyn; maer 't geene door de oogen gaet, dat is, het geene wy zien, is zekerlyk waer. Zie wat wy hieromtrent hebben aengetekent over 't 1. beelt des Arbeits, Aenm. D, 1. *Deel, bl.* 72. De tweede verklaring van Servius is: dat de droomuitleggers zeggen, dat die dromen, die naer den ſtaet der menſchen, en de mogelykheit der Perſoonen zyn, waer worden: en dat in tegendeel die droomen, die den menſchelyken ſtaet te boven gaen en al te mooi zyn, op onwaerheit uitkomen. Nu heeft de waerheit een zekere overeenkomſt met het hoorn, dat ſlecht en eenvoudig is; en de leugen met het yvoor, het welke verſiert is en opgeſmukt. Nu is 'er nogh overigh, dat wy kortelyk melden het voornaemſte, dat boven het reets gemelde nog gezegt wort door Didymus over Homerus. Hy heeft dan ook vooreerſt de bovengemelde toepaſſing op het Gezigt en Gehoor bygebragt, met de reden daervan hier reets gegeven; brengende daer ook toe, dat het hoorn doorſchynend en klaer is, en 't yvoor niet. Of hy wil, dat de hoorne poort eenvoudig dromen betekent, die een klaere, duidelyke en zichtbaere waerheit behelzen; en de yvore de zulke, die duiſter, verwart en bedrieglyk zyn: of ook, dat by hoornen vergeleken worden de hemelſche dromen, hoedanige waerachtigh zyn, omdat de hoornen der dieren zich uitſtrekken naer de hoogte, en by 't yvoor, de aerdſche, omdat de olifantstanden nederwaerts zyn gebogen. Deze tweederlei ſoort van dromen toont hy aen dat

(2) Iliad. lib. 1. v. 63. van Homerus zyn erkent, omdat hy van de hemelſche zegt (2): καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν, dat is, *want de dromen komen ook wel van Jupiter:* en van de aerdſche,

Παρ δ' ἴσαν Ωκεανοῖο ῥοὰς, καὶ Λευκάδα πέτρην,
Ἠδὲ παρ' ἠελίοιο πύλας, καὶ δῆμον ὀνείρων.

dat is, *zy begaven zich naer de wateren van den Oceaen, en de rots Leukas, en de poorten der Zonne en het volk der dromen.* De verdere uitleggingen van Didymus, als van minder belang zynde, ſlaen wy over: gelyk ook het geene daervan meer te vinden is by Natalis Komes, *Myth. lib.* 3. *cap.* 14. dien de taelkundige en nieusgierige lezer kan naſlaen; zullende aldaer uit Lucianus (3) ook zeer geeſtig beſchreven vinden de Stad des Slaeps, zoo even aengeroert uit Homerus, insgelyks met eene hoorne, en eene yvore poort, zeer konſtig bewerkt.

(3) Lib. 2. Verar. Hiſtor.

[E] Punicor. *Lib. X. vs.* 352.

Imperium celer exſequitur curvoque volucris
Per tenebras portat medicata papavera cornu.

En vs. 355.

Quatit inde ſoporas
Devexo capiti pennas, oculiſque quietem
Irrorat, tangens Lethæa tempora virga.

droomen eenen hoorn toe. De leſtgezeide dezer twee Dichteren, van het aenbreken des dags ſprekende, zegt [G], dat *de ſlaep met een' leegen hoorn wechvliegt:* over welke woorden de taelgeleerde Laktantius aentekent, dat Statius zegt, met een' *leegen hoorn*, omdat hy, de ſlaepgodt namentlyk, den zelven 's nachts geheel had leeggegoten. Om deze reden dienen de Schilders den ſlaep dan zoo te vertoonen, dat hy de droomen als een vocht [H] in eenen hoorn ſchyne te gieten, en 'er de zelve op de ſlapenden weder uit te ſtorten [I]. Laet 'er ook iet als een rook uit den hoorn voortkomen, om aen te toonen, dat de dampen, die naer 't hooft opklimmen, den ſlaep veroorzaeken [K], en door 't middel van den ſlaep ook uitwaeſſemen.

Boven 't geene Filoſtratus zegt, kan men, op den voorgang van Tibullus, den ſlaep ook vleugels toevoegen; want die Poëet zeit in zeker Gedicht [L], *De Slaep quam met zwarte wieken aen.* Zoo magh men

[F] Theb. Lib. 2. v. 143.

Illos poſt verbera feſſos,
Exceptamque hyemem, cornu perfuderat omni
Somnus.

Et Thebaid. Lib. 10. v. 103.

Supraque torum niger efflat anhelo
Ore vapor: manus hæc fuſos a tempore lævo
Suſtentat crines: hæc cornu oblita remiſit.

[G] Theb. Lib. 6.

- - - Et cornu fugiebat ſomnus inani.

[H] Silius heeft in de ſtrax aengehaelde plaets 'er ſap van mankopsbollen in gedaen.

[I] Hoedanig hem de ouden ſchilderden, gelyk reets uit de aengehaelde plaetſen gebleken is. Zie daerenboven Barthius over Statius, *Theb. Lib.* 1. *v.* 143, en den Heer Drakenborch over Silius *Ital. Lib.* 10. *v.* 353. Hiervandaen zyn ook de ſpreekwyzen, die men zoo dikwyls by de Latynſche Poëten vint, dat de ſlaep de leden *bedauwt*, *begiet* en *beſproeit*, en dat hy 'er de ruſt *inſtort*, en diergelyke; te vinden by den zelven Drakenborch over de zelfde plaets van Silius, alsook *Lib.* 8. *v.* 121, en by Gyraldus (1).

(1) Loc. laud. col. 311. & 313.

[K] Zie Natalis Komes ter plaetſe boven gemelt: doch vooral Cœlius Rhodiginus, *Antiq. Lect. lib.* 30. *c.* 7.

[L] Lib. 2. El. 1. v. 89.

Poſtque venit tacitus fuſcis circumdatus alis
Somnus.

Doch niet alleen Tibullus geeft hem vleugelen, maer byna alle andere Poëten, waeronder de zoo even aengehaelde Silius Italikus. Zie een geheelen overvloet van voorbeelden bygebragt over deze plaets van Tibullus door den zeer geleerden Broekhuizen, nevens anderen door hem aldaer aengewezen; daer gy ook zult vinden, dat Statius (2), afwykende van de andere dichters, den Slaepgodt de vleugels geeft, niet aen de ſchouders, maer aen 't hooft en de voeten, naer 't voorbeelt van Merkurius, dien de Poëten verzieren dat de godt is, die den ſlaep gebiedt te komen en te vertrekken; daer wy terſtont meer van zullen zeggen. De zelfde Broekhuizen trekt aldaer ook aen, de vaerzen van den voortreflyken Hooft; daer hy niet alleenlyk de Ouden volgt in 't geven van vleugelen aen den Slaepgodt, maer ook geeſtig verziert, dat hy die gebruikt om de menſchen in ſlaep te wiegen. De plaets is in den brief van Menelaus aen Helena, en luidt aldus:

(2) Thebaid. lib. 10. v. 131.

De

dan den ſlaep ook vrylyk met vleugels aen zyne ſchouders ſchilderen, en dan zullen de vleugels de ſnelheit [M] des ſlaeps, mitsgaders de aengenaemheit der uuren, die al ſlaepende heenſlippen, te kennen geven. En gelyk het beelt in d' eene hant den gemelden hoorn heeft, zoo kan men het in d' andere eene roede geven, om de heerſchappy, die de ſlaep over de menſchen heeft [N], uit te beelden. Aldus doet Virgilius, in het vyfde

De Slaepgodt, op zyn luim, om vaek in my te werken,
Speelde al 't gefluiſter na, met wiegen van zyn vlerken;
En zuyezuſt zoo lang, dat hy 't gedacht verdooft:
Toen viel hy toe, en ſloot zyn wieken om myn hooft.

[M] Als welke op een en den zelven tyt en oogenblik komt vliegen tot een ontelbaere menigte levendige ſchepſelen: of eenvoudig, omdat hy ſchielyk komt, en ook ſchielyk wederom verdwynt. Maer hoe de vleugelen de aengenaemheit der uuren, die ſlapende heene ſlippen, kunnen beduiden, begryp ik niet: want waerom betekenen zy dit? Hy had liever moeten zeggen, dat ze ook de ſnelheit der nachtuuren betekenen, die waerlyk ſneller heene vliegen dan die van den dagh, omdat ze voorbygaen zonder dat wy 't weten, en ons de helft van onzen leeftyt ontſteelen. Zeer wel komt hier te pas het geene Jacobus Tollius (1) heeft aengemerkt, dat namentlyk, dewyl aen den menſch tyt is gegeven om te ſlapen, en tyt om te waken, de Egiptiſche Thoyth daerom een beelt van Saturnus (dat is, den tyt) hadde gemaekt met vier oogen, waer van 'er twee by beurten ſliepen; en met vier vleugels, zynde 'er daervan insgelyks twee uitgeſpreit, en twee ingetrokken en toegevouwen, om zoo en de ruſt der ſlapenden, en de wakkere en vlugge zorg der wakenden te kennen te geven. By Boiſſardus ziet men den ſlaep, naer 't getuigenis van Broekhuizen, boven gemelt, menigmael als een gevleugelt kint, gelyk Kupido, leunende op een fakkel, die 't onderſte boven gekeert is; dat mogelyk te kennen zal geven, dat de fakkel van het zonnelicht is ondergegaen, en onder dat gedeelte van den aerdbodem ſchynt, daer de Slaep en de Nacht zyn. Eens ziet men hem by Boiſſardus ook zonder fakkel, leggende op de ſlinke zyde te ruſten. Pauzanias (2) maekt mede gewag van een zeker beelt des Slaepgods te Sicyon: doch hoedanig dat geweeſt zy, is onbekent, alzoo 'er al ten tyde van dien Schryver niets van overigh was, behalven 't hooft. Ook ſpreekt hy (3) van een beelt des Slaepgods te Sparta, in den tempel van Minerva Chalciæcus, geplaetſt naeſt dat van de Doot: maer deszelfs gedaente beſchryft hy niet. Van nog twee beelden, insgelyks van den Slaep en de Dood, te Olympia, vinden wy gewagh by den zelven Pauzanias (4) met derzelver beſchryving: doch daerover zal gehandelt worden in het beelt Nacht. Eindelyk verhaelt hy (5), dat 'er te Trezen een oude altaer ſtont, waerop de Trezeners offerhanden deden te gelyk aen de Zanggodinnen en aen den Slaep; zeggende dat dezelve een zeer groot vriend der Zanggodinnen was. Waermede zy ongetwyffelt hebben te kennen gegeven, dat 'er voor de zinnen, afgeſlooft door geleerde beſpiegelingen, niets zoo nuttig en goed is, als de Slaep.

(1) In Diſſertatiuncula, cui titulus Ἔρως καὶ μῶμος pag. 47. ult.

(2) Lib. 2. c. 10.

(3) Lib. 3. c. 18.

(4) Lib. 5. c. 18.

(5) Lib. 2. c. 31.

[N] Ja over alles, zelf over de allerwreetſte dieren. Zoo zegt Virgilius (6).

(6) Æneid. l. 4. v. 522.

Non erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, &c.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Het was nu midnacht, en d' opgaende ſtarren, aen
De Noortäs opgevoert, begonnen neer te gaen.
Wat moê was lag en ſliep, al 't aertryk door in vrede.
Noch boſch noch bare ruiſchte. al 't velt zweeg ſtil, en mede
't Gevogelte en het vee. wat zich in 't water houdt,
Of in de ſcherpe haege, en ruigte neſten bouwt,
Lag zorgeloos en ſtil, en ſliep op zyne ſteden,
Vergetende in 't gemak zyn zorg en zwarigheden.

(7) Orat. 1. ult.

(8) In Hymno Somm.

Themiſtius (7) noemt hem *een temmer van alles*, en Orfeus (8) *een koning van alle dieren, die de aerde voedt.* Dit vermogen des Slaeps over alles, werd outtyts te Sicyon afgeſchetſt in 't beelt van den Slaepgodt, die eenen leeuw in ſlaep bragt, naer 't verhael van Pauzanias (9). En zoo heeft de ſtraksgenoemde Tollius (10) een out mar-

(9) Lib. 2. c. 10.

(10) Loco laud.

mor

vyfde boek van zyn' Eneas, den Slaep, die Palinurus van 't ſchip in de zee deet vallen, eenen tak by hem dragen, die in den vloet Stix gedoopt en natgemaekt was. Dit zyn, naer Vondels vertaeling, zyne woorden [O]:

*De Slaepgodt ſprengkelde den ſtuurman *, nu dus ſpâ*
En ſtil, den ſlaep van 't hooft met eenen tak, gedompelt
In krachtigh nat van Stix.

* Palinuur.

mor gezien, waerin de Slaepgodt verbeelt was als leggende met zyn hooft te ſlapen op een leeuw: de figuur van welk marmor ons vertoont wort door den Heer Drakenborch over Silius, ter plaetſe boven aengehaelt. Dat nu de roede heerſchappy betekent, is aengewezen over 't vierde beelt van den Godsdienſt, *I. Deel, bl. 519, aenm. B.* Dusdanig eene roede geven de Poëten niet alleen aen den Slaepgodt zelf, maer voornamentlyk ook aen Merkurius, dien zy aenmerkten als den Beſtiergodt des Slaeps, en in wiens roede zy een zeker vermogen en byzondere kracht ſtelden om den ſlaep te verwekken of te verdryven: gelyk wy reets over 't eerſte beelt der *Amptverkooping* (1) hebben aengewezen uit Homerus en Virgilius. En Athenëus (2) ſchryft, dat de alouden, als ze 's avonds van hunne maeltyden opſtonden, wyn plengden, ter eere van Merkurius, omdat zy hem voor den Beſtiergodt des Slaeps hielden; en niet, gelyk in later tyden de gewoonte was geworden, ter eere van Jupiter, met den toenaem van τέλειος, dat is, den *volmaekten*, of ook *Volmaker:* gelyk ze aen dien zelven Merkurius, als ze nu van hunne gaſtmalen ſtonden weg te gaen, ook wel tongen offerden, en boven op de zelve wyn goten, omdat hy ook gerekent wierd de godt der Sprake te zyn, naer 't verhael van den zelven Athenëus (3). Dit waren de tongen der offerdieren, die ze by hunne feeſtmaeltyden hadden geſlacht, en tot dat einde bewaert. Piërius Valerianus (4) beveſtigt dit uit Apollonius Rhodius, en deszelfs ouden Griekſchen Uitlegger. De woorden van Apollonius zyn (5):

(1) 1. D. bladz. 67 Aenm. H.
(2) Lib. 1. c. 13. ult.
(3) Loco l. ubi videndus Caſaubonus.
(4) Hierogl. l. 33. c. 42.
(5) Argon. lib. 1. v. 517.

τέως ἐπί τε γλωσσῇσι χέοντο
Αἰθομένοις, ὕπνῳ δὲ διὰ νέφας ἐμνώοντο.

Dat is: *Ondertuſſchen plengen zy den wyn op de brandende offertongen, en beginnen te denken om den ſlaep, omdat het reets nacht was.* En die van den Uitlegger: *Het was de gewoonte der ouden, als zy wilden gaen ſlapen, een beker in te ſchenken, en de tongen der offerbeeſten te offeren aen Merkurius, en boven op de zelve wyn te gieten; en zulks mogelyk op eene natuurkundige wyze; want omdat Merkurius wort gezegt te zyn de ſpraek, en de tong deszelfs werktuig is, die, als de ſlaep is gekomen, ruſt en ſtilzwygt, zoo hebben zy de zelve met recht geoffert aen Merkurius: en zoo zegt Homerus, zy wierpen de tongen in 't vuur.* Ik weet wel, dat 'er van dat offeren der tongen ook verſcheide andere redenen worden gegeven, waervan 'er ook ſommigen door dien zelven Uitlegger over die plaets worden bygebragt; doch dewyl het hier geen plaets is om die te onderzoeken, gaen wy de zelve ſtilzwygens voorby. Doch dit kunnen wy niet nalaten te zeggen, dat de laetſte beker, dien men op de gaſtmalen dronk, omdat men daer uit plengde ter eere van Merkurius, den naem droeg van *Merkurius*: gelyk Pollux ſchryft, *Onom. lib. 6. c. 26. §. 100.* Zie ook Kazaubonus over Athenëus, *Lib. 1. c. 25.* & *Lib. 11. c. 6.* Gelyk derhalven Statius den Slaepgodt vleugelen aen het hooft en de voeten heeft toegeſchreven, in naervolging van Merkurius, alzo wort hem op de zelfde wyze ook een ſlaepverwekkende roede gegeven. Zoo doet Silius, in de plaets boven aengehaelt, in onze Aenmerking E. Zoo doet ook Statius zelf, biddende den Slaepgod (6):

(6) Sylv. lib. 5. Carm. 4. ult.

- - - Extremo me tange cacumine virgæ:
Sufficit: aut leviter ſuſpenſo poplite tranſi.

Dat is, *Roer my ſlechts aen met den uiterſten top van uwe roede: dat is genoeg: of laet uw voet in 't overvliegen my alleenlyk zagtjes aenraken.*

[O] En dit zyn ze van Virgilius zelf, v. 854.

Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygia, ſuper utraque quaſſat
Tempora.

Doch die tak van Virgilius, en de roede van Statius en Silius, zyn de zelfde: gelyk uit de vergelyking der plaetſen gemakkelyk is af te nemen.

Maer om niet meer overhoop te halen, zoo weete de Lezer, dat alle de gezeide dingen een brede Poeetſche beſchryving des ſlaeps zyn, ontleent van de werkingen, die de ſlaep ons doet zien en bevinden, zulx dat ze geene verklaring meer van noode hebben.

ANDERS.

EEn Man die zwaerlyvigh en vet, en in daſſevellen [A] gekleet is. Hy legt op een bedt van mankopsbollen [B] onder

[A] Zie het volgende beelt. Voorts wort het beelt hier zwaerlyvigh en vet vertoont, omdat de onmatige ſlaep den menſch zoodanig maekt. Zie onze Aenmerking A. over de Armoede van Gaven, *I. Deel*, *bladz.* 81.

[B] Als hebbende de kracht om ſlaep te verwekken. Zoo hebben wy boven gezien, dat Silius in den hoorn des Slaepgodts het ſap giet van die bollen: en Orfeus ontſteekt hem in zynen Lofzang een reukwerk van mankoppen. Ovidius (1) laet ze voor des Slaeps paleis groeien. In een out beelt van den Slaepgodt, onder de zeltzaemheden der Fuggers, zag men, volgens het getuigenis van Tollius (2), deszelfs hooft met mankop bekranſt: en het beelt van den Slaepgodt op den leeuw leggende, waervan wy boven gewagh maekten uit den zelven Tollius, heeft twee mankopsbollen in de ſlinke hant, daer een hagedis naer toe komt kruipen, zynde een beelt der Vergetenheit, *als welk dier ganſch geen geheugenis heeft*, volgens Plinius (3): en in den ſlaep is vergetelheit van alles: waerom Orfeus hem ook noemt een *broeder der vergetelheit en der doot*: gelyk Tollius zeer wel bybrengt. In ons eerſte Deel (4) ook hebben wy den Geleigeeſt of Geeſt der Vrolykheit bekranſt gezien met mankoppen, terwyl hy in zyne rechte hant koornairen, en in zyne ſlinke druiven heeft; wordende daervan in de vaerzen, door ons aldaer in de Aenmerkingen bygebragt, maer niet vertaelt volgens onze verbetering, en aldus onduidelyk, voor reden gegeven, dat de menſchen door die drie gaven der goden Ceres, Bacchus en den Slaep, en door den Geeſt der Vrolykheit moeſten leven. Behalven de mankoppen laet Lucianus, in zyne Beſchryving van de Stad des Slaeps, rontom dezelve ook groeien het kruit Mandragoras, en voegt meer andere dingen daer by, tot den ſlaep en nacht behoorende, die wy den Lezer vermanen liever by dien Schryver zelven te zoeken; zullende aldaer alles zeer geeſtig en levendig vinden opgeſtelt. Doch wat de Mandragoras belangt, deszelfs ſlaepverwekkende kracht is zoo groot, dat Plutarchus zegt (5), dat, als dit kruit omtrent een wynſtok groeit, het zelve zyne kracht in den wyn, die daer van komt, overſtort, en die 'er van drinken, zoeter doet ſlapen. En Piërius (6) zegt, dat de Geneesmeeſters ſchryven, dat de wyn met dit kruit gemengt en gedronken zynde, den menſch geduurende den tyt van vier uuren zoo ſterk doet ſlapen, dat men hem ondertuſſchen kan ſnyden en branden, zonder dat hy lancet of vuur voelt. En uit Frontinus (7) brengt hy by, hoe Maharbal (hy noemt hem verkeerdelyk Hannibal) door de Karthaginienzen gezonden zynde tegen de wederſpannige Afrikanen, een groote menigte wyns, wetende dat die natie daer zeer heet op was, hadde gemengt met Mandragoras (wiens kracht Frontinus zegt te zyn midden tuſſchen vergift en een ſlaepdrank) en daerop een lichte ſchermutſeling met den vyant gedaen hebbende, met voordacht was geweken, en 's nachts daeraen, even als bevreeſt zynde, zyn legerplaets had verlaten, met achterlating van eenige bagagie en alle dien gemengden wyn: en als de vyanden den zelven des anderen daegs gretigh hadden uitgedronken, en als dood ter aerde lagen te ronken, quam Maharbal ſchielyk te rug, en ſloeg hen ten deele doot, en nam hen ten deele gevangen. Polyenus ſchryft (8) ook zoo eene liſt toe aen een anderen Veldheer der Karthaginienzen, met name Imilko: maer alhoewel de omſtandigheden eenigſins verſchillen, zoo geloof ik nochtans, dat de zaek de zelfde is, en een van beide deze Schryvers bedrogen in zyne geheugenis. De zelfde Polyenus (9) wil, dat Julius Cezar de zeerovers die hem hadden gevangen genomen, door het geven van dusdanigen wyn met mandragoras gemengt, zoude hebben dronken gemaekt en in ſlaep gebragt, en

(1) Loco mox laudando.

(2) Loco laud.

(3) Hiſt. Nat. lib. 10 c. 65.

(4) bladz 445.

(5) De Audientis Poëtis c. 4.

(6) Hierogl. lib. 58. c. 37.

(7) Strat. lib. 2. c. 5. Ex. 12.

(8) Stratag. lib. 6. c. 10.

(9) Strat. lib. 8. c. 23.

onder de ſchaduw van eenen wynſtok vol rype druiven [C]. Aldus ronkt hy geruſt heene nevens eene ſpelonk, uit welke een aengenaeme waterbron [D] vloeit.

en toen gedoot: waerin andere ſchryvers nochtans van hem verſchillen. Zie verder Tanaquil Faber, en den Heer Heemſterhuis over den Timon van Lucianus, niet verre van 't begin.

[C] Eensdeels omdat de ſchaduw der boomen den ſlaep aenlokt, en zulk eene ruſt verquikkelyk en aengenaem is, en dikwyls als zoodanig door de Dichters geroemt wort; en ten anderen, omdat de wyn den ſlaep verwekt. Tibullus *Lib. 1. El. 2. v. 1.*

Adde merum, vinoque novos compeſce dolores,
Occupet ut feſſi lumina victa ſopor.

Ovidius *Met. lib. 12. v. 316.*

In tanto fremitu ductis ſine fine jacebat
Sopitus vinis, &c.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Aſidas lagh verzopen
Van wyn in dit geraes, en ronkende gekropen
In eene beerehuit, en hield den wynkroes ſlaen
Met zyne rechte hant.

Dit veel drinken echter maekt geen gezonden ſlaep. De Dichter Kritias pryſt by Athenëus (1), nadat hy 't quaet gelaekt heeft, dat uit het onmatig wyndrinken ſpruit, de Lacedemoniſche krygslieden zeer, dat ze alleenlyk zoo veel drinken, dat ze blymoedig heenloopen om hunne wapenen op te vatten, dat hunne tong vrolyk worde, en zy zich uitlaten in een zedigen lach. *Zulk drinken*, vaert hy voort, *is nuttig voor het lichaem en den geeſt; bevordert de voortteeling; helpt den ſlaep, die eene haven is der rampen, en ſtrekt tot gezontheit; zynde de vermakelykſte gave die de Goden aen den menſch hebben geſchonken; en doet veel tot een gematigt leven, dat te ſtellen is naeſt de Godtsvrucht.*

(1) Lib. X. cap. 9.

[D] Wiens ruiſchen insgelyks ſlaep verwekt, en daerom door Ovidius (2) ook niet vergeten by het paleis van den Slaepgodt, in welks beſchryving hy alles aenhaelt wat den ſlaep aenlokt, en alles wechdoet, wat den zelven verdryft. Wy achten 't de moeite waerdigh de ganſche beſchryving hier in te voegen, naer de vertaling van Vondel, welke, hoewel niet geheel zuiver van misſlag, aldus is:

(2) Met. lib. 11. v. 592.

By Cimmerye legt een duiſtere ſpelonk,
Een hol en diep vertrek. de berg is hol van binnen.
Dit 's 't huis des traegen Slaeps. geen zonneſtraelen winnen
Hier toegang; 't zy de zon des morgens 's aerdryx lyſt
Met glans vergult, of ons den ſpaden avont wyſt,
Of uit het hooftpunt gloeit. men lyt hier licht noch lampen.
De gront baert enkel miſt en nevel, ſmook en dampen.
Hier blikkert ſchemering. hier kraeit geen wakkre haen
Met zynen rooden kam Auroor om op te ſtaen
Ten bedde uit. geene ſtem van menſchen, noch het baſſen
Van honden, komen hier Stilzwygentheit verraſſen,
En ſtooren in haer ruſt; noch 't quaecken van de gans,
Meer neuswys dan de hont in 't ſnufflen naer een kans.
Geen nachtegael, noch dier, noch zacht geruis van blaêren,
Noch menſchentong dees plaets met hun gerucht bezwaeren.
Hier woont de ſtomme Ruſt. uit harde ſteenrots vloeit
Door keizelſteentjes een vergeetbeek, noit vermoeit
Van ruiſchen, 't welk het brein heel zacht in ſlaep betovert.
Het vruchtbaer mankop, dat des menſchen zin verovert,
Bloeit voor de hofpoorte, en de Nacht, die heulzaet pluikt
En bollen, hunne melk tot ſlaepzucht meeſt gebruikt,

Bedaent

Bedaeut 'er landen mede, in ſchaduwe gelegen.
Men hoort in 't ganſche huis, 't welk ſchuilt in achterwegen;
Geen krammen kraken, in het opgaen van de poort,
Daer niemant ſchiltwacht houdt, noch eenige onruſt hoort.
Men ziet hier midden in het hol, uit ſteen geklonken,
Een ebben ledekant, en pekzwart pluimbed pronken,
Met eene deken van dezelve verf, gedekt.
Hier ruſt de Slaepgodt op, van traegheit uitgeſtrekt
Met beide d' armen en de beenen van elkanderen.
De lichte Droomen, die van vormen zich veranderen,
En nabootſeeren zulk een menigte en getal
Van dingen, als de herfſt ons airen geven zal,
Het luſtboſch bladers, en het zeeſtrant ſtof en zanden,
Onthouden zich hierin.

De taelkundige Lezer kan tegen deze beſchryving van het paleis des Slaeps vergelyken die van Statius (1), welke hy als in naeryvering van Ovidius heeft opgemaekt; doch waerin hy, myns oordeels, verre wort overtroffen. Dat Ovidius dit paleis plaetſt in Cimmerye, is, omdat Homerus (2) verdicht, dat het aldaer altyt nacht is; zynde dit de rechte tyt des ſlaeps: waerom ook Statius het zelve ſtelt by de woning des Nachts, in een diepe en donkere ſpelonk, leggende in een duiſter bos.

(1) Thebaid. lib. 10. v. 84.
(2) Odyſſeæ lib. 11. v. 11.

ANDERS.

DOnus beelt den ſlaep uit door een' Man, die tuſſchen twee daſſen [A] te ſlapen legt; en geeft hem ook eenige ratten [B] tot gezelſchap: omdat deze dieren geweldigh tot den ſlaep genegen zyn.

[A] Omdat die 's winters in plaets van door aes, gevoedt worden door den ſlaep, 't zeggen van Plinius (1); en daervan vet worden, zoo 't ſchryven van Jonſton (2) waer is.

[B] Of liever een zeker ſoort van haeg- of veldmuizen, die de Latynen *glires* noemen. Zie onze Aenmerking A, over 't beelt Armoede van Gaven, *I. Deel, bl.* 81. Het zelfde betekent de zeehont of het zeekalf, dat de Poëet by deze haegmuis teſſens in een vers heeft ſamengevoegt.

Dormitis nimium, glires vitulique marini;
Nil mirum, ſi vos craſſa Minerva tenet.

Dat is, *gy ſlaept al te lang, o veldmuizen en zeekalveren; en daerom is 't geen wonder dat gy grof en plomp zyt.* Elianus ſchryft (3), dat de zeekalveren zich meeſt 's avonts, ſomtyts ook op den middag uit zee begeven, en op het ſtrant gaen leggen ſlapen: het gene hy ook met het getuigenis van Homerus (4) beveſtigt: *Nullum animal graviore ſomno premitur*, zegt Plinius (5): dat is, *geen een dier heeft vaſter ſlaep:* en hy voegt 'er by, dat 'er van wort geſchreven, dat de rechter poot of vin van deze beeſten (want in zee zwemmen ze 'er mede, en op 't lant gaen ze 'er op) een ſlaepverwekkende kracht is, en als ze onder iemants hooft gelegt wort, den zelven aenlokt tot ſlapen. Van een byzonderen vaſten ſlaep is ook de beer: waervan Plinius ſchryft (6), dat hy in de veertien eerſte dagen, na dat hy zich des winters in zyn hol heeft verborgen, zoo vaſt ſlaept, dat hy zelfs door geen wonden is wakker te maken: waerom ook ſommigen willen, dat Juvenalis deze twee dieren zoude hebben te zamen gevoegt en geſtelt voor iemant die zeer vaſt ſlaept (7):

Eripient ſomnos urſo vituliſque marinis.

dat is, *zy zullen iemant wakker maken, die zoo vaſt ſlaept als een beer, of als zeekalveren:* hoewel de oude hantſchriften van Juvenalis die plaets anders lezen. Dus zoude men dan ook deze dieren by dit beelt kunnen ſtellen. Tot een toegift hebbe de lezer dit

(1) Hiſt. Nat. lib. 8. cap. 38.
(2) Van de vier-voetige dieren 3. Boek. 2. Opſchr. 3. Hooftſt. bl. 121.
(3) Hiſt. Anim. l. 9. c. 50.
(4) Odyſſ. 4. v. 448.
(5) Hiſt. Nat. lib. 9. c. 23.
(6) Hiſt. Nat. lib. 8. c. 36.
(7) Sat. 3. v. 238.

dit raetzel op den ſlaep, van een out Griekſch Dichter, Alexis, ons bewaert door Athenëus, naer de verbetering en aenvulling van Kazaubonus: *Hy is nochte ſterflyk nochte onſterflyk, maer beſtaet uit zeker meng ſel van beide: derhalven leeft hy nochte als een menſch, nochte als een godt; maer hy wort telkens van nieuws geboren, en hy ſterft telkens wederom: en daer hy onzigtbaer is van gedaente, is hy nochtans aen elk bekent.* Onzigtbaer wort hy in dit raetſel verbeelt, omdat, zoo ras de ſlaep komt, de menſch blint wort; en zoo ras het gezigt van den menſch wederkeert, de ſlaep wegh gaet.

SLAVERNY. DIENSTBAERHEIT.

EEn hulſelloos Meisje met een gewaet aen, dat kort, beknopt en wit is. Zy heeft een juk, of anders een grooten en zwaerwigtigen ſteen, op haere ſchouders, en haere voeten zyn naekt en gevleugelt. Aldus wandelt ze langs ongemaklyke en doornächtige wegen. Nevens haer ſtaet eene kraen die een' ſteen in den eenen klaeu heeft. Men zou haer ook een brandende kaers op 't hooft kunnen geven met deze woorden 'er by: *Inſerviendo aliis conſumor*, dat is, *Door anderen te dienen verteer ik.*

De ſlaverny is, naer 't uitwyzen der Burgerlyke Rechten [A], niets anders dan een ſtant der menſchen, waerdoor d' een des anders heerſchappy is onderworpen naer de wetten, doch niet uit de natuur.

Zy wort jong geſchildert, omdat de jongelingen beſt bequaem zyn tot het verdragen van moeite, ſlovery en arbeit [B].

Haer hooft is ongehult, 't welk te kennen geeft, dat de geene die in dienſtbaerheit is, en ten believe zyns heeren moet gereet ſtaen,

[A] Juſtinianus Inſtitut. Lib. 1. Tit. 3. §. 2. *Servitus autem eſt conſtitutio juris gentium, qua quis domino alieno contra naturam ſubjicitur.*

[B] Zie het eerſte beelt des Arbeits, 1 *Deel*, *bl.* 73. welke beelden in ſommige deelen met deze tegenwoordige der Slaverny kunnen worden vergeleken.

niet zeer wel op zich zelven kan paſſen: zynde de ſlaef, gelyk Ariſtoteles zegt (1), een dadelyk en met reden bezielt werktuig, geheel tot eens anders dienſt, en niet voor zich zelven.

(1) Polit. lib. 1.

Het kleet is wit, om de oprechte en zuivere [C] getrouheit uit te beelden, die geſtadigh in eenen ſlaef moet heerſchen [D], opdat ook op hem paſſe het geene Matth. XXV. v. 21 en 23 ſtaet, *Wel, gy goede en getrouwe dienſtknecht, over weinigh zyt gy getrouw geweeſt.*

Het juk was van outs een beelt der ſlavernye [E], gelyk ook Seneka in zyn' Razenden Herkules te kennen geeft, zeggende [F], *Waerom dient hy den Koning, en draegt het juk?* En om deze betekenis heeft het beelt een juk op de ſchouders. Of men kan, gelyk in 't begin gezeit is, in plaets van het juk, haer een' zwaeren ſteen te dragen geven: want de ſlaverny valt waerlyk zeer zwaer te dragen. Zoo zegt Seneka in zyne *Troades* [G]: *De ſlaverny is een laſt die hardt, gehaet en zwaer is.*

Het korte kleet [H] en de bloote voeten [I] met wieken 'er aen, beduiden

[C] Zie onze Aenmerking F, over het beelt Gerechtigheit.

[D] Plaut. Mil. Glor. act. 2 ſc. 6.

hominem ſervum ſuos
Domitos habere oportet oculos, & manus,
Orationemque.

Dat is, *Een ſlaef moet zyn oogen, handen en tong bedwingen.*

[E] Of ſlaefſchen arbeit en onderwerping aen alles. De beeldenſpraek is eigentlyk ontleent van de runderen, dien men 't juk opleit en tot allerlei zwaren arbeit gebruikt; waerom ook het rund zelf voor een zinteken is gehouden van zwaer werk en ſlaefſchen arbeit: gelyk wy in onze Aenmerking E, over 't eerſte beelt des Arbeits, 1 *Deel, bl.* 73, en 't eerſte beelt des Oorlogs, Aenm. C. gezegt hebben. En hiervandaen dan de ſpreekwyzen van *iemant het juk opleggen*, en diergelyke, in plaets van hem brengen tot een ſlaefſche onderdanigheit. Zie ook onze Aenmerkingen C en D, over 't eerſte beelt der Gehoorzaemheit, 1. *Deel, bladz.* 436. Alsook Aenmerking H. over dat der Dwinglandy, 1. *Deel, bl.* 306.

[F] Vs. 432.

Cur ergo regi ſervit, & patitur jugum?

[G] Vs. 909.

durum, & inviſum & grave eſt,
Servitia ferre. patior hoc olim jugum
Annis decem captiva.

(2) Antequam in exil. iret, cap. 1.

Zoo ook Cicero (2), of een ander op zynen naem: *Omnibus grave ſervitutis jugum eſſe debet in libertate educatis:* dat is, *aen allen die in de vryheit zyn opgetrokken, moet het juk der ſlaverny zwaer vallen te dragen.*

[H] Omdat lange klederen de beenen belemmeren, en gevolglyk de vaerdigheit beletten.

[I] Dat de blootheit van armen en beenen vaerdigheit betekent, omdat de klederen een zinſchets zyn van belemmering en hindering, is ook al meer dan eenmael elders voorgekomen. Balduinus (3) en anderen, meenen dat by de Ouden de ſlaven hebben gegaen met bloote voeten, omdat men by de oude ſchryvers wel dikwyls gewagh vint gemaekt van de voeten der ſlaven, maer nooit van derzelver ſchoenen. Zo dit dan zeker was, zoude men de bloote beenen van ons beelt mogen aenmerken als eene naervolging der oudheit. Doch anderen brengen echter een ſoort van ſchoenen of klompen, waerſchynlyk van hout, der ſlaven te voorſchyn uit Kato (4) *ſculponea* genaemt. Zie Voſſii *Etymol.* in dat woort, en J. F. Nilant over Balduinus *de Calc. cap.* 17. Zoo dat, indien mogelyk al eenige byzondere ſoort van ſlaven bloots voets mogt gegaen hebben (het welke, onzes bedunkens, nochtans niet bewezen wort; hoewel men daertoe doorgaens een zeker vers van Juvenalis (5) bybrengt, maer welks uitlegging nochtans verſcheidentlyk gemaekt wort) zulks echter geen plaets heeft gehad

(3) De Calceo c. 23.

(4) De Re Ruſt. c. 59.

(5) Sat. 17. v. 16.

duiden dat de ſlaven altyt vaerdigh en gezwint op hunnen dienſt paſſen moeten: en dat het beelt langs een' ongemaklyken wegh vol doornen ſchynt te gaen, geeft te kennen, dat de ſlaven in hunne ſlaverny geduurigh veele ongemakken en zwarigheden te lyden hebben [K].

De kraenvogel met den ſteen in den poot, verbeelt de waekzaemheit [L], die de dienſtknechten ten behoeve van hunne heeren en gebiedende meeſters behooren te oefenen.

had in allen; altoos niet in die, welke men tot het verrichten van den lantbou gebruikte: aen wie de voornoemde klompen werden gegeven, gelyk uit den bovengemelden Kato te zien is. Doch behalven de blootheit zyn de voeten ook zelfs by de Droomverklaerders (1), volgens Piërius aentekening (2), beelden van ſlaverny; omdat zy de zwaerte van het ganſche lichaem dragen: gelyk ook den laſt van allerhande werk, zoo in huis, als op 't lant, op de ſlaven is gelegt; en het geen zy qualyk doen, wort met boeien aen de voeten geſtraft: die echter dikwyls ook buiten misdaet in de ſlaven waren gekluiſtert: waervan breder over 't volgende beelt. Hier moeten wy byvoegen, dat behalven de voeten, by de Droomverklaerders (3) ook voor een beduitſel van ſlaverny wierden gehouden ezelsooren; zoodat, wanneer iemant droomde dat hy zulke ooren had, men geloofde dat hem ſlaverny en andere elenden boven 't hooft hingen, omdat 'er onder alle de dieren geen ſlaefachtiger noch elendiger is, dan de ezel. Voor een Filozoof nochtans beduidde die droom iet goeds; waervan men de reden zoeke by Piërius (4).

(1) Artem. Lib. 1. c. 50.
(2) Hierogl. Lib. 35. c. 43.
(3) Artemid. Lib. 1. c. 29. apud eundem Piërium Hierogl. Lib. 33. c. 28.
(4) Loco Laud.

[K] Dante nel 5. del Purgatorio:

Tu Proverai ſi come ſà di ſale
Lo pane altrui, & quanto è duro calle
Lo ſcendere, e 'l ſalire per l'altrui ſcale.

[L] Zie de beelden der Waekzaemheit.

SLAVERNY DIE GEDWONGEN IS [A].

VErtoon deze door een magere Vrou wiens hooft geheel kael geſchoren is. Laet ze blootsbeens, qualyk gekleet zyn, en een brantmerk op 't voorhooft hebben; zynde voorts met yzere kluiſters om de voeten geboeit.

De Latynen noemden de ſlaverny *Servitus*, komende dit woort van *Servare*, dat is, *bewaren, in 't leven houden*, omdat, als men iemant in den kryg gevangen had, men den zelven niet doodde, maer *in 't leven bewaerde* [B] en tot eenen ſlaef maekte: zoodat deze dienſtbaerheit gevolglyk gedwongen was.

[A] Dit opſchrift onderſcheidt dit beelt van 't vorige; waerdoor geen eigentlyk genoemde Slaverny wort verſtaen, maer enkellyk *dienſtbaerheit*, ofte het werk van een dienſtknegt of dienſtmaegt: waerom men ook in het vorige beelt geene van alle die merktekenen vint, waeraen de ſlaven by d'Ouden kenbaer waren; als een kaelgeſchoren hooft, kluiſters aen de beenen, en diergelyke dingen. Want wat het juk in 't vorige beelt belangt, zulks was niet iets dat de ſlaven outtyts droegen, maer wort alleenlyk zinnebeeldiſcher wyze voor allerlei zwaeren arbeit en ſlaefachtige onderdanigheit geſtelt, gelyk over 't vorige beelt gezegt is.

[B] Volgens Juſtinianus, Inſtitut. Lib. 1. Tit. 3. §. 3. *Servi autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent.* Doch de Geleerden verſchillen in de afleiding van dit woort. Zie Voſſii Etymologicum, voce *Servi.*

Heur hair moet kael afgeſchoren zyn, omdat zulx by Grieken en Romeinen voor een blykbaer teken der ſlavernye [C] geſtelt wiert.

Dat ze mager, blootsbeens en ſlecht of armelyk gekleet dient te wezen, is om uit te beelden, dat in deze ſoort van dienſtbaerheit de ſchaersheit van levensmiddelen [*C], de ongemakken, en 't ontberen van 't geene waermede men anders zyne elende zou kunnen verlichten, afwenden of zich daertegens dekken, wel degelyk plaets hebben.

Het brantmerk op 't voorhooft [D] was outtyts een klaer teken van de berovinge der vryheit.

De yzere voetboeien verbeelden de harde banden [E] die het ongelukkigh leven der ſlaven altyt drukken.

[C] Want den Vryen werd het hair alleenlyk gekort met een ſchaer, niet glad afgeſchoren met een ſcheermes; gelyk men den ſlaven gewoon was te doen, ten minſten het halve hooft; het welke echter ſommigen bepalen alleenlyk tot de ſlimſte ſoort en ergſte boeven der ſlaven. Zie Lipſius *Elect. lib. 2. cap. 15*, en Scaliger over Katullus, *Carm. 59. v. 5.* Doch anderen verwerpen dat onderſcheit, en geven allen ſlaven een halfgeſchoren hooft. Want als de ſlaven vry wierden gemaekt, dan leeſt men dat hun het ganſche hooft wierd kael geſchoren, en een hoet op het zelve gezet. Zie Junius *de Coma cap. 2.* En hoe kan men dat begrypen, indien ze, nogh ſlaven zynde, reets een geheel kaelgeſchoren hooft hadden gehad? Zie Ferrarius *El. 2: 13.* Dus waren, beide de ſlaven en de vrygelatenen, kenbaer aen hun hair, en onderſcheiden van de vrygeborenen; zynde de eerſte half kael en zonder hoet; de tweede geheel kael en met een hoet; de derde kort geſchoren met een ſchaer, en ook ongedekt. Hierom zegt Tacitus (1), gelyk Piërius aenwyſt (2), dat Klemens, de ſlaef van Agrippa Poſtumus, een ſtout beſluit gemaekt hebbende om iets groots te ondernemen, zich na de doot van zynen Heer, door laſt van Tiberius, zoo ras Auguſtus overleden was, omgebragt, op geheime plaetſen in Hetrurien had verborgen, tot dat zyn hooft-hair en baert wederom zouden zyn aengegroeit, om zich alsdan voor Agrippa, dien hy redelyk wel geleek, uit te geven, en Tiberius het recht tot de heerſchappy te betwiſten. En by Ariſtofanes (3) ziet men zich iemant verwonderen over een dichter, die zich een ſlaef der Zanggodinnen hadde genoemt, hoe hy dan zyn hair konde dragen.

(1) Annal. l. 2. c. 39.
(2) Hieroglyph. l. 32. c. 35.
(3) In Avibus v. 912. apud eundem Pier. ibid.

[*C] Die aen de ſlaven der Ouden doorgaens vry ſchrael en ſober werden toegemeten, telkens voor een maent.

[D] Zie onze Aenmerking B, over 't eerſte beelt der Gierigheit, 1 *Deel, bl.* 501. Van de *bloote beenen*, zie het vorige beelt.

[E] Of de boeien zyn aen 't beelt gegeven, omdat de ſlaven by de Ouden veeltyts geboeit gingen; niet alleen de booze, dien ze tot ſtraffe dienden (4), maer ook wel andere; voornamentlyk die genen, die men op het lant gebruikte tot den akkerbouw; geſchiedende zulks uit een nodige voorzorg, om derzelver groote menigte, opdat zy, los zynde, niet mogten ſamenrotten, en het juk der ſlaverny met gewelt afſchudden: waerom men hun ook 's nachts in hunne werkhuizen opſloot. Deze ſoort van ſlaven was echter doorgaens van de ſlechtſte, of uit woeſte natien, of ook wel om hunne boosheit uit de ſtadt, daer ze 't gemaklyker hadden, door hunne Heeren gezonden naer 't lant, om door de zwaerheit van den arbeit aldaer wat tammer gemaekt te worden. Zie den voortreflyken Dukerus over Florus, *Lib. 3. cap. 19. §. 9.* en den groten Lipſius, door hem aldaer aengehaelt, *Elect. lib. 2. cap. 15.*

(4) Donat. in Terent. Phorm. a. 2. ſc. 1. v. 19.

SLAVERNY. DIENSTBAERHEIT.

EEn magere Vrou die ongehult, blootsbeens, en met ketens en yzere boeien aen handen en voeten gekluiſtert is.

Zy wort ongehult vertoont, omdat de geenen die tot den ongelukkigen ſtaet

ſtaet der ſlavernye vervallen zyn, hunne gedachten [A] zulx bezigh houden en inſpannen, om zich uit de gewigtige ongemakken van ketens en banden te verloſſen en vry te maken, dat ze het verſieren van hun lichaem niet achten. Het onopgetoide hair kan ook vertoonen, dat de gedachten der ſlaven doorgaens of veeltyts ſlecht, verachtlyk en aerdſch of laeg zyn.

Haere beenen zyn bloot [B], omdat ze niets heeft waerdoor haere hoop wort opgebeurt om zich uit haer' jammerlyken ſtaet te herſtellen, noch waermede zy haere lelykheden bedekken kan.

[A] Die wy nu al dikwyls gezegt hebben, dat door het hoofthair in de beeldenſpraek worden te kennen gegeven. Zie onzen bladwyzer in *hoofthair*.

[B] De uitlegging van de bloote beenen, in de twee vorige beelden gemaekt, voldoet my beter: alwaer ook van de magerheit, en boeien is geſproken; die hier nogtans qualyk worden gegeven ook aen de handen van het beelt: alzoo de ſlaven der Ouden nooit aen de handen, uitgezondert in ſtraffe, maer alleenlyk aen de beenen geboeit werden. Want hoe zouden zy anders het werk gedaen hebben, dat zy moeſten verrichten, als delven, ploegen en diergelyke? Zie Lipſius *Elect. lib. 2. cap. 15.*

SNAPACHTIGHEIT. KLAPPERNY.

DEze komt te voorſchyn als een jong Vroumenſch [A] dat den mont open houdt, en een veelverwigh gewaet

[A] Liever dan als een man: omdat de vrouwen den mannen hierin verre overtreffen. Hoor eens, wat Eunomia, eene bezadigde en zedige vrouw, by Plautus daervan zelf bekent (1):

(1) Aulul. Act. 2. ſc. 1. v. 5.

Nam multum loquaces merito omnes habemur,
Nec mutam profecto repertam ullam eſſe
Hodie dicunt mulierem ullo in ſeculo.

Dat is: *want wy worden alle met recht voor zeer ſnapachtigh gehouden: en men zegt hedendaegs, dat 'er waerlyk nimmermeer eene vrouw is gevonden die ſtom was.* Juvenalis geeft de vrouwen van zynen tyt dat getuigenis, dat, wanneer ze aen't klappen quamen,

aenheeft, 't geen overal met krekels en tongen bezet is. Op 't hooft ziet men eene zwaluw in haer neſt overeinde ſtaen om te zingen; hebbende het vrouwebeelt voorts eene kraei in de rechte hant.

Men maelt ze jong, omdat de jongkheit nogh te weinig weet; *Want de jongeling*, zegt Ariſtoteles in 't VI. boek zyner Zedenkunde, *kan geene wysheit hebben, vermits de wysheit ervarenis vandoen heeft, en daertoe wort een lange tyt vereiſcht.* Zoo kan men dan zeggen, dat de jonge luiden, de nodige ervarentheit [B] nogh niet hebbende, lichtlyk vervallen tot het gebrek der klapperny.

's Beelts

men, geen taelkundige, noch redenaer, iets had in te brengen; elk moeſt zwygen; geen advokaet noch procureur konde tegen haer op: dat ze zoo een gerammel maekten, dat men de zware ſtem van een kakelachtigen uitroeper daer niet tuſſchen konde hooren; ja dat 'er eene alleen in ſtaet was om zoo veel geraes te verwekken, dat men geen trompetten, klokken, kopere bekkens, of andere dingen van noden had om te beletten dat de maen, als ze in gevaer was om door toverzangen uit den hemel te vallen, de woorden der toverelſen verder hoorde, en haer alzoo te redden (1).

(1) Sat. 6. v. 438.

Cedunt Grammatici, vincuntur Rhetores, omnis
Turba tacet: nec Cauſidicus, nec Præco loquatur,
Atera nec mulier. Verborum tanta cadit vis,
Tot pariter pelves & tintinnabula dicas
Pulſan: jam nemo tubas, nemo æra fatiget;
Una laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.

De Joodſche Meeſters vertellen ons, dat Eva, de eerſte der vrouwen, niet geſchapen is uit het hooft van Adam, opdat ze niet lichtvaerdig zoude zyn; niet uit de oogen, opdat ze niet dertel en verlokkend zou zyn van gezicht, niet uit den mont, opdat ze niet te veel zoude ſnappen; niet uit het oor, opdat ze geen luiſtervink zoude zyn; niet uit het hart, opdat ze zich niet zoude overgeven aen jaloezy en minnenyt; niet uit de voeten nochte handen, opdat ze geen uitloopſter zoude zyn, noch bevangen met grypluſt; maer uit eene ribbe, waeruit geen quaet ſcheen te kunnen gevreeſt worden. Doch al die voorzorg was vruchteloos geweeſt, en de vrouw deelachtig geworden aen alle deze gebreken. Dit zeggen de Joodſche Leeraers volgens het getuigenis van den Heere Baſnage, in het XIII. hooftſtuk van het V. boek van zyn Vervolg op Flavius Jozefus. Het is een ſpreukje van later vinding, maer niet minder den aert der vrouwen rakende; namentlyk dat niemant zich behoort te verwonderen, dat het haer eigen is zoo te rammelen: omdat zy gemaekt zyn uit een ribbe; en beenderen tegen malkander geſlagen, by uitſtek rammelen en razen.

[B] De luſt tot praeten, en de begeerte om 't woort alleen te voeren, is den ouden lieden ſomtyts zoo wel eigen als den jongelingen, gelyk wy een weinigje verder zullen zien in Neſtor en anderen. Dit nochtans niet tegenſtaende heeft de Opſteller van dit beelt zeer wel gedaen, dat hy 't zelve liever een jonge, dan een oude gedaente heeft gegeven: omdat hy niet enkelyk het veel praten willende verbeelden, maer een onordentlyk geſnap en gerammel dat elk verveelt, zulks beter wort afgeſchetſt door jonge jaeren dan door oude; eensdeels, omdat de reden der jongelingen, wegens gebrek van ondervinding, gelyk onze Schryver zeer wel zegt, zoo ordentlyk en beſchaeft niet kan zyn als die der ouden; en ten anderen ook, omdat vele dingen, die inderdaet mispryslyk zyn, in de ouden niet zoo qualyk genomen worden, en zoo zeer niet ſchynen te misſtaen, als wel in de jongelingen: gelyk zulks zeer wel is aengemerkt door Artur Jonſton, in zyn Gedicht, genaemt *Ouden mans Lof*, ſprekende daerin aldus (2):

(1) In Admirandis rerum admirabilium Encomiis pag. 277.

Si vel parca manus juveni, vel tetrica frons eſt,
Lingua vel effrenis, nemo decere putat.
Turpe ſeni non eſt lucrum captare, nec uti
Moribus auſteris, nec ſine fine loqui.
Si quid in his culpæ eſt, crimen transfertur in annos,
Et ſene laudato ſola ſenecta rea eſt.

Dat is:

's Beelts mont ſtaet open, omdat de klappers vaerdigh en ſtout in 't ſpreken zyn. *De klappers luiſteren naer niemant, maer ſpreken altyt*, zeit Plutarchus [C].

Door het veelverwige kleet wort de verſcheidenheit van de invallen der klappers vertoont, die niet vaſt noch beſtendigh zyn, maer verre van de verſtandige redeneringen afgeſcheiden: wezende dit ydel en los geſnap ook onbequaem om anderen met bondige bewyzen en krachtige ſtellingen t' overreden. *De klapachtigheit*, zegt de pasgenoemde Plutarchus (1), *is een ongebonde onmatigheit in 't ſpreken zonder verſtant.* (1) De Curioſitate.

De krekels (en daerom worden ze op 's beelts kleet vertoont) neemt Propertius [D] voor zinnebeelden der klapperny, omdat deze diertjes

Dat is:

Is eens een jongeling wat karig, of zyn wezen
Wat ſtuur, zyn tong wat los, 't wort dadelyk misprezen
Van ieder en veracht. Maer zoo een ouden man
Het gelt te veel behaegt, of is hy knorrig, kan
Hy in zyn reden, al te lang, geen einde maken,
Men neemt het hem ten beſt. Al wat 'er is te laken
In dit gedragh, men geeft zyn' onderdom de wyt:
Men pryſt den ouden man, en laekt alleen den tyt.

[C] *De Garrulitate*, of Van de *Snapachtigheit*, in 't eerſte hooftſtuk. Lees dat garſche werkje: 't is zeer goet.

[D] By dezen Dichter vinde ik den krekel in 't geheel niet genoemt, veel min dan als een beelt van klapperny. Maer ik zie gemakkelyk waer onze ſchryver dit wederom vandaen haelt. Wy weten door de menigvuldige ſtaeltjes, die wy van hem hebben gezien, dat byna al zyne geleertheit heeft beſtaen in 't uitſchryven van Piërius Valerianus, en, zoo wanneer hy dien eens qualyk heeft verſtaen, hetwelk hem al vry dikwyls gebeurt is, dat hy dan den bal wonderlyk mis heeft geſlagen, en zich zelven beſpotlyk gemaekt: gelyk hem ook hier wedervaert. Namentlyk, Piërius zegt in dat gedeelte van zyn Hieroglyphiſch werk, daer hy van den krekel handelt (2), dat hy van gedachten is, dat Propertius (3) den naem van Acanthis aen een oude koppelaereſſe geeft, omdat *Acanthias* by de Grieken een poëtiſche bynaem [epitheton] van den krekel is; ja by Heſichius eene byzondere ſoort van een krekel: en dat de Poëet alzoo door die benaming zoude hebben willen uitdrukken de ſnapachtigheit en het laſtig geklap van die koppelaereſſe: hoewel wy liever willen geloven, dat Propertius haer dien naem eenvoudig heeft gegeven naer het Griekſche woort ἄκανθα [akantha] dat een *diſtel*, een *doorn*, betekent: omdat zy niets anders deed, dan zyn geliefje tegen hem op te zetten, en hem alzoo te beledigen, als een ſtekelige en ſcherpe doorn: waerom hy ook, haer toewenſchende, dat haer graf met diſtelen en doornen begroeie, my toeſchynt zulks te doen met zinſpeeling op haere ſtekelachtige quaedaerdigheit, gelyk wy elders (4) op het graf van Archilochus weſpen hebben vertoont gezien. Op de zelfde wys geeft Ovidius (5) in een gedicht, dat hy ook op eene oude koppelaereſſe heeft gemaekt, haer den naem van *Dipſas*; welke een zekere ſoort van een adder is (6), die niet alleenlyk zelf zeer dorſtig is, maer wiens vergiftige beet het bloet van den menſch ook zoodanig verhit, dat zyn dorſt onleſchbaer is, en hy daer aen ſterft; het geene dezen naem van *dipſas* aen dien adder heeft gegeven, zynde afkomſtig van het woort διψᾶν, [dipſaain] dat *dorſt hebben* betekent; zinſpelende alzo de geeſtige Dichter te gelyk op den inborſt van die oude bes, die zelf zeer dorſtig was en 't nat wel mogt, en te gelyk op de uitwerking van haere quaedaerdigheit, die voor hem was gelyk de dodelyke beet van eenen adder, terwyl ze 't hart van zyne beminde van hem aftrok en vervreemde, en hem alzoo in gevaer bragt, dat hy van een onuitbluſſelyken brant en onleſchbaren dorſt der liefde zoude moeten ſterven; zynde daerover zoodanig aengedaen met wraekluſt, dat hy haer een eeuwigduurenden dorſt toewenſcht; zinſpeelende daerin wederom op haeren naem en bedryf, even als Propertius op den naem en 't bedryf van Acanthis, in zynen wenſch, dat 'er doornen op haer graf mogten groeien. Gy ziet, Lezer, de volkome overeenkomſt tuſſchen de vinding der twee Poëten, welke in die

(2) Hieroglyph. Lib. 26. cap. 44.
(3) Lib. 4. El. 5. v. 61.
(4) In 't beelt Quaetſprekenheit Aenmerk. D.
(5) Amor. Lib. 1. Eleg. 8.
(6) Ælianus Hiſt. anim. l. 6. cap. 51. Lucanus lib. 9. v. 610 & 737 & ſeqq.

een verdrietigh geſchreeu maken, en d' ooren der menſchen daermede niet weinigh verveelen; en zoo doet de ſnapper of klapper met zyn gerabbel ook.

die twee Gedichten doorgaens zoo groot is, dat zy even als hun beſt ſchynen te hebben gedaen, om zich de een boven den ander geeſtig uit te drukken, en den prys op malkander te behalen. Dit dan zoo zynde, kan ik geenſins zien, dat Propertius niet het geven van den naem van Akanthis aen de koppelareſſe, zoude gezinſpeelt hebben op de klapachtigheit van den krekel: behalven dat ook Suidas (1) zegt, dat de bynaem van *Akanthias* aen dit diertje wort gegeven, omdat het tuſſchen de diſtelen en doornen zit en zingt: hoewel ik niet weet, of mogelyk Suidas in het uitleggen van dien bynaem niet dwaelt; en of men dien niet liever verſtaen moet van de Akantiſche krekels, dat is, de krekels by de ſtad Akanthus, die ſtom waren: waervan wy zullen ſpreken in onze Aenmerking P. over het tweede beelt der *Stilzwygentheit*. Welke ſtomheit der *Akantiſche krekels* de uitlegging van Piërius in Propertius nogh des te onwaerſchynlyker maekt. Dat ondertuſſchen de krekel, niet de Akantiſche, maer in 't algemeen enkel een krekel, een bekwaem zinnebeelt van de klapachtigheit kan zyn, blykt zelf uit de Fabel van Fedrus (2), daer de krekel den uil door zyn geduurig ſchreeuwen het ſlapen belet: en de Filozoof Demetrius merkte het gezang der krekels ook eenigſins aen als een beelt van ſnapachtigheit (gelyk Piërius aentekent) toen hy, door Domitianus uit Rome verdreven, tegen Apollonius zeide (3), *den krekels laet men wel toe te zingen zonder ſtraffe, maer ons is het niet geoorloft zelfs eens te kikken.* Ook willen ſommigen (4), dat de Ouden daerom zouden verdicht hebben, dat Tithonus, toen hy door zyn hogen ouderdom byna tot niet verteert was, door Aurora zoude verandert zyn in een krekel, omdat de oude lieden doorgaens gaern wat vertellen, en zoete praeters zyn: hoedanigh Neſtor beſchreven wort door Homerus (5), die van hem getuigt, dat zyne reden zoeter vloeide dan honigh: en alzoo vergelykt die Dichter (6) den koning Priamus en zyne Raden, Panthous, Lampus, Antenor, en andere oudſten der Trojanen, die om hunne hooge jaren niet meer ten ſtryde trekkende, by malkanderen zaten, en over de oorlogszaken zeer drok in geſprek waren, by krekels, die in de boſſchen op de boomen zittende, een zoet en aengenaem geluit laten hooren. Zie ook Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Adag. ult.* Alzoo is dan de krekel een zinnebeelt van *Snapachtigheit;* maer niet volgens Propertius: gelyk de Italiaen qualyk uit Piërius had begrepen. Zulke en diergelyke fouten heeft hy dikwyls begaen, en veeltyts nogh veel grover; en onze moeite alzoo in het ſchryven van onze Aenmerkingen niet weinigh vermeerdert: waerby komende, dat ook Dirk Pieterſen Pers, geen klein getal van zyne eige miſſlagen 'er bygevoegt hebbende, onzen arbeit nogh des te meer heeft vergroot, zoo meenen wy in de Voorreden van ons I. Deel, niet zonder oorzaek gezegt te hebben, dat, toen ik myne Aenmerkingen op Cæſare Ripa, zoo als dezelve vertaelt was door Pers, voltooit hebbende, meende ten einde van myn werk gekomen te zyn, indien ik alleenlyk het zelve beſchaefde; myne hoop zo zeer bedrogen was, dat, toen het werk in ſtaet moeſt worden gebragt om op de drukpers gelegt te kunnen worden, ik wel haeſt zagh, dat ik nogh naeulyks half af had, enz. Op dit zeggen bevinde ik, dat my de Heeren Schryvers van de Boekzael, in de maent Januarii 1727, bladz. 15. hebben gevat, alsof ik in een ander zulke miſſlagen in die Voorrede beriſpte, welke ik zelf in den eerſten aenlegh van myn werk hadde begaen. Te weten, ik hadde in gemelde Voorreden my wat uitgelaten over de quade gewoontens van die genen, die uit de ſchriften van anderen, goede en quade, overnemen al wat hun in de zelve voorkomt, en het zelve ter neder ſtellen als zekere en gewiſſe zaken, uit oude ſchryvers getrokken; daer ze die ſchryvers veeltyts niet eens hadden ingezien: waeruit ik dan verder afleide, hoe eene ſchadelyke zaek zulk blindelings uitſchryven is, en hoe daerdoor de miſſlagen worden voortgeplant; zoodat ons dikwyls zaken worden opgediſcht voor Oudheden, die niet anders zyn dan onvergeeflyke miſſlagen, in 't vertaelen van anderen begaen; welker namen zy verzwygende, den naerſtigen Lezer, zoo hy hier of daer twyffelt, de gelegentheit benemen om tot de bron zelf te gaen, en hunnen miſſlagh daeruit te ontdekken. Alzoo hadden de Italiaenſche Schryvers, in het werk van Cæſare Ripa voorkomende, eenige miſſlagen, doch geringe, overgenomen uit Piërius, en zy zelfs veele grove daerby gedaen: deze alle hadde Pers insgelyks overgenomen van hun; en op de zelve wyze vermeerdert.

(1) In v. Ἀκαν-θίας.

(2) Lib. 3. fab. 16.

(3) Apud Philoſtr. in Vita Apollonii c. 11.

(4) Didymus in Homeri Iliad. L. 3. v. 151. & Nat. Comes Myth. l. 6. c. 4.

(5) Iliad. lib. 1. v. 249.

(6) Iliad. lib. 3. v. 151.

Wilde

ook. Euripides zegt derhalve by Stobæus zeer wel, *Het veel klappen is*

 niet

Wilde nu iemant dezen Pers in alles geloof geven (zoo was myne redeneering) die moeſt noodzaeklyk in die zelve miſſlagen vervallen, en was in gevaer om 'er ook al wederom nieuwe by te voegen. En dit was zoo gelegen niet met het boek van Pers alleen, maer ook met alle andere, die op de zelve wyze handelden. Tot een ſtaeltje daervan had ik een Nederlantſch ſchryver aengetrokken, die eenige fouten in zyn werk hadde gebragt, omdat hy, eenige oude penningen aenhalende, welke hy niet had gezien, zelf niet in aftekening, en geen genoegzame kennis van zaken hebbende, het woort *temo* by Piërius niet had verſtaen, en daerdoor te weeg gebragt, dat zy die hem lazen, eene verbeelding konden krygen, dat de Fortuin by de Ouden anders was afgebeelt, dan inderdaet is geſchiedt, enz. Uit deze ſtellingen nu trekken de genoemde Heeren ſchryvers dit gevolg: Gy beriſpt dien Nederlantſchen ſchryver, dat hy aen de vertaeling van Pers te veel geloof heeft gegeven, en gy bekent zelf, dat gy uwe Aenmerkingen in 't licht zullende geven, omtrent de vertaeling van Pers niet anders voorhad te doen, dan dat gy deszelfs beſchaving overliet aen den Dichter Poot; geen nadenken hebbende, dat die vertaeling zoo vol was van miſſlagen: zoo een goet geloof had gy zelf, aengaende die vertaeling. Ergo hebt gy in den beginne den zelfden miſſlag begaen, als die Nederlantſche ſchryver, dien gy 'er over beriſpt; en zyt alleenlyk door den tyt wyzer geworden; en hebt niet gedwaelt, omdat gy ten halven gekeert zyt. Die aenmerking van deze Heeren is een weinigje aenſtotelyk; en hoewel met beleefde uitdrukkingen voorgeſtelt, echter een verwyt in zich bevattende van eenen handel die niet fraei is: want het is ſchandelyk in een ander te laeken, het geene men zelf doet; en verwekt ook teffens een zeker nadenken omtrent ons Werk, als ruw opgeſlagen, en reukeloos ondernomen. Maer laet ons eerſt de woorden van gemelde Heeren ter neder ſtellen, en de zelve daerna onderzoeken. „ De Heer Aentekenaer, „ zeggen zy, wil geen voorbeelden in 't byzonder bybrengen van grove miſſlagen, op „ dergelyke wyze uit den Vertaelden Ripa overgenomen, behalven maer van een Ne„ derduitſch ſchryver, wiens naem van hem in zyne Voorreede, uit beſcheidenheit; „ gelyk hy zegt, verzwegen wort: hoewel men uit de bygebragte ſtaeltjes duidelyk ge„ noeg kan zien, wien hy meent, en hy den zelven, in dit Werk zelf, zoo wy ons niet „ bedriegen, ook uitdruklyk noemt. Wy laten het geſchil tuſſchen die twee Hee„ ren; maer wy kunnen onze verwondering niet ontveinzen, wat toch den Heer Aen„ tekenaer mag bewogen hebben, dien Nederlantſchen ſchryver, aen de Vertaeling „ van *Pers* te veel geloof gevende, juiſt zoo te merken, daer zyn E. zelf zoo goeden „ geloof aengaende die vertaling gehad heeft, dat hy, zullende nu zyne Aenmerkin„ gen aen het licht brengen, het genoeg oordeelde, dat de Dichter *Hubert Kornelis„ zoon Poot* de vertaling van *Pers*, van welke hy geen nadenken had, dat die met zo „ veele en grove miſſlagen vervult was, als hy naderhant ontdekt heeft, maer ordentlyk „ beſchaefde, en in goet Nederduitſch bragt; terwyl ook zyn Plaetſnyder voortging „ met zyne Plaetjes naer de vertaling van *Pers* op te maken, waerdoor het beelt der Be„ ſpiegeling hier in dit Werk zoo verkeerdelyk te zien is: opdat wy nu niet zeggen, „ dat de Heer Aentekenaer zelf de proefbladen, volgens die vertaling van *Pers*, met „ zyne Aenmerkingen heeft uitgegeven. Wy verheugen ons over de ontdekking, „ welke zyn E. naderhant gedaen heeft, en dat wy nu de vertaling van *Pers*, en het „ gebrek der Italianen verbetert zien. Die ten halven keert, zegt men, dwaelt niet, enz. Dit zyn de eige woorden van die Heeren ſchryvers: waeruit wy meenen dat het gevolg, 't geen wy boven zeiden in dezelve tegen ons te leggen, klaer te trekken is. Maer dat gevolg gaet zeer mank. Want ei lieve, Lezer, let eens, hoe hangt dat te ſamen? Die Nederlantſche ſchryver heeft het woort *temo* by Piërius niet verſtaen: en gy, die hem bedilt, hebt voor dezen zelf zo veel geloof gegeven aen de vertaling die Pers van Ripa gemaekt heeft, dat gy die byna voor goet keurde: derhalven zyt gy aen den zelfden misſlag ſchuldig, welken gy in dien ſchryver laekt. Want dat die Heeren ſchryvers voorgeven, dat ik dien Nederlantſchen ſchryver beriſpe, dat hy de vertalinge van Pers te veel geloof geeft, zulks kunnen zy nooit uit myne Voorreden aentonen, al zeggen zy duidelyk, dat ik zulks doe: en zy hebben dezelve of niet te recht begrepen, of (het geen ik echter niet geloven kan) al willens verdraeit. Want of ſchoon het een ontwyfelbare waerheit is, dat die ſchryver de Vertaling van Pers te blindelings en te

bot

niet alleen den toehoorder laſtigh, maer 't heeft ook geene bequaemheit om iemant (gelyk

bot (men houde my die uitdrukking ten goede) heeft gevolgt, gelyk men onder anderen zien kan in onze Aenmerking C. over het beelt *Verdraegzaemheit*, daer wy wat uitdrukkelyker dienaengaende ſpreken; zo hebbe ik my nogtans in gemelde myne Voorreden in dezen opzichte niet uitgelaten: maer my vergenoegende met in 't algemeen aen te merken, dat alle uitſchryvingen van zaken uit anderen, van welke zaken men zelve geen behoorlyke kennis heeft, den Schryver in gevaer brengen van grove misſlagen te begaen; zegge ik wel duidelyk, dat ik geene voorbeelden zal bybrengen van de zulken, die op diergelyke wyze eenige grove misſlagen uit den vertaelden Ripa, dat is Pers, hebben overgenomen. En begeert iemant de reden te weten, waerom ik zulks niet wilde doen, dien zal ik antwoorden, dat ik het zelve hebbe nagelaten om het gevolg, dat ik daerin zag, en het welke my mishaegde. Namentlyk gelyk ik het geoorloft achte anderen te mogen wederleggen, van welke vryheit ik my ook onbeſchroomt bediene, dezelve insgelyks aen een ander gaern gevende omtrent my; alzo oordeele ik ook, dat het beſcheidener is (hoewel de gemelde Heeren Schryvers het voor geen beſcheidenheit ſchynen te houden) indien men iemants naem in eene voorreden ſpaert, en liever in het werk zelf op zyn plaets wederlegt of beriſpt, dan indien men denzelven in eene voorreden even als ten toon ſtelt. Nu konde ik een werk, dat ten opzichte van de beelden byna geheel uit den vertaelden Ripa is overgenomen, op generlei wyze, hoe bedektelyk ook, aenroeren, of het bleek terſtont, wien ik in 't oog hadde. Om dat te vermyden hebbe ik enkelyk een ſtaeltje bygebragt van eenen Nederlantſchen ſchryver, die zesderhande penningen voortbragt (dog in welk werk, zeg ik zelfs niet met de allerminſte tekens; hoewel de Heeren Boekzaelſchryvers geene zwarigheit hebben gemaekt om dien Schryver in hunne uittrekſels, die elk leeſt, aen 't gemeen bekent te maken: daer het anderſins juiſt elk niet zoude geluſt hebben hem zoo naeukeurig op te zoeken. En wie gevolglyk omtrent dien Schryver de grootſte beſcheidenheit heeft gebruikt, laet ik aen 't oordeel van anderen) welke penningen ik giſte dat hy uit Pierius genomen hadde, en waerin hy het woort *temo* qualyk hadde verſtaen. En opdat het des te klaerder blyke, dat ik dien Schryver in myne Voorreden niet beſchuldigt hebbe, dat hy Pers heeft gevolgt, zo hebbe ik aldaer wel duidelyk geſchreven, dat Pers dat woort zeer wel hadde overgezet. Wie kan derhalven hier met eenig recht zeggen, dat ik dien Schryver hebbe beſchuldigt, dat hy te veel geloof aen de vertaling van Pers heeft gegeven? Wat nu verder dat ſtuk belangt; dat die Heeren gelieven aen te merken, dat ik zelf zoo een goet geloof aengaende de vertalinge van Pers gehad zoude hebben, dat ik, *zullende nu myne Aenmerkingen aen het licht brengen, het genoeg hadde geoordeelt, dat de Dichter Poot de vertaling van Pers ordentlyk beſchaefde en in goet Nederduitſch bragt;* daer in ſtellen die Heeren al te onbepaeldelyk voor, het geene ik bepaeldelyk gezegt hebbe. Ik zegge geenſins, dat ik toen ter tyt, toen ik de aenmerkingen nu in 't licht ſtont te geven, van oordeel was, dat de beſchaving van de Vertaling van Pers, zo als die lag, door den Dichter Poot zoude genoeg zyn; maer alleenlyk, dat ik, zo lang als ik bezig was myne aenmerkingen op den Vertaelden Ripa in 't ruw te ontwerpen; my verbeelt hadde, dat 'er zo veel moeite niet zoude vereiſcht worden om den voornoemden Dichter in ſtaet te ſtellen tot die beſchaving, als ik wel by de ondervinding zelve zag; gevende voorts wel uitdrukkelyk te kennen, dat ik, zo ras als ik het werk begon in 't net te brengen om op de drukpers te kunnen gelegt worden, terſtont hadde gezien, dat 'er aen de verbetering van den text, die ik tot nog toe onaengeraekt hadde gelaten, en gering geacht, meer moeſt gedaen worden, dan ik eerſt hadde gemeent, en ook voorgenomen te doen; zullende de ganſche vertaling van Pers moeten verbeteren, daer ik van te voren was van gedachten geweeſt, dat my ten aenzien van den Text niets anders zoude te doen ſtaen, dan *dat ik die plaetſen, die my in dezelve wat geſtoten hadden, zo ſchikte, en de misſtellingen, die ik 'er in ontmoet hadde, zo verbeterde, dat 'er de bovengenoemde Dichter een behoorlyken zin in zoude vinden, en zo in ſtaet zyn, om alles in een goede, verſtaenbaere en ſierlyke tael voort te brengen,* (zynde dit de arbeit dien ik geſchikt hadde en overgelaten voor den Dichter Poot) *en dat ik meende, dat ik dit zonder veel moeite of zwarigheit zoude kunnen doen.* Dit zyn byna de eige woorden van onze Voorreden, of altoos volkomen de eigen zin. Eiken ik in dezelve niet,

dat

(gelyk wy boven ook al gezeit hebben) *te overreden.* En wat de tongen

dat ik van den beginne aen plaetſen in de vertaling van Pers heb gevonden, die my ſtieten? en dat ik misſtellingen ontmoet hebbe, die ik nog moeſt verbeteren? En hoe kan men dan zeggen, dat ik zo een goet geloof aengaende die vertaling hebbe gehad, dat ik het genoeg oordeelde te zyn, indien de Dichter Poot de zelve ſlechts ordentlyk beſchaefde? En waerom wort hier zo wel niet van die voorafgaende verbeteringe geſproken, als die Heeren zelfs op de 10. bladz. byna met de eige woorden van onze voorreden hebben gedaen? De zaek is zo: van 't allereerſte begin af is het my gemakkelyk genoeg geweeſt grove misſtellingen te ontdekken, en die tegen een goeden zin aenliepen, of outheden verdraeiden: maer behalven die, waeren 'er nog veele in, die ik niet ontdekte, en daer ik niet de allerminſte achterdocht op hadde, nog konde hebben, voor dat my, het getal der fouten van tyt tot tyt meer aengroeiende, alles verdacht wiert. Van die ſoort is onder andere dat belachelyke misverſtant van den Italiaen in dit ons tegenwoordig beelt omtrent de woorden van Piërius aengaende den krekel. Wie zoude 't my kunnen aenduiden als eene onwetentheit, indien ik al geen achterdocht gehad hadde, dat het zeggen van den Schryver, alsof de krekel by Propertius ook een zinnebeelt was van ſnapachtigheit, uit een quaet begrip der woorden van eenig ander ſchryver was ontſtaen? daer tog de zaek in zich zelve waer is, dat namentlyk de krekel by de ouden een zinnebeelt is geweeſt van klapachtigheit: gelyk wy uit andere ſchryvers hebben bewezen. Zodanige fouten zyn 'er, behalven de grove, in menigte; welke na te ſpeuren my een oneindige moeite en tyt hebben gekoſt, en veel meer dan de allergroſſte, die zich terſtont van zelfs ontdekten; daer zich die andere onder den ſchyn van waerheit verbergden. Diergelyke zyn, die wy naderhant in 't eerſte, twede en derde beelt der *Vergankelykheit* ontmoetten aengaende de *Yskegels*, het *Lindenhout*, en de *Cicuta*, of *Scheerling*, en een menigte andere, die wy kortheits halven overſlaen. Maer de gemelde Heeren Boekzaelſchryvers dringen vorder aen, en willen, dat het ook al uit myn goet vertrouwen op de vertaling van Pers zoude zyn voortgekomen, dat de Plaetſnyder zyne plaetjes naer de Vertaling van Pers heeft opgemaekt, en dat daerdoor het beelt der Beſpiegelinge zo verkeerdelyk in ons werk (daer ik my zelf in gemelde myne voorreden over beklage) wort vertoont. Die bewysreden is kragtig. Die myne woorden in de gemelde voorreden, ter plaetſe daer ik van dat en andere plaetjes handele, ſlechts half met aendacht lezen, kunnen wel zien, dat de Plaetſnyder die plaetjes naer de vertaling van Ripa niet heeft opgemaekt uit ordre, van my ontfangen. Want wanneer heeft hy ze tog opgemaekt? toen, zeg ik, *terwyl het werk om bovengemelde reden ſtil lag;* dat is, ondertuſſchen dat ik de menigvuldige fouten uit den text verbeterde. Wie kan nu met eenige reden denken, dat ik aen den Plaetſnyder order zoude hebben gegeven om de plaetjes op te maken naer eene vertaling, die ik reets wiſt dat zo vol grove misſlagen was? Doe hier by, dat het bezorgen der plaetjes geene betrekking ter werelt op my heeft gehad, zynde het zelve overgebleven voor den Drukker, gelyk zulks doorgaens geſchiedt: welke echter van my tydig genoeg gewaerſchuwt zynde, dat de plaetjes niet anders moeſten opgemaekt worden dan naer de verbeterde vertaling, ongetwyfelt die order ook aen den Plaetſnyder, (met wien ik nooit nog mondeling, nog door brieven, noch door anderen in onderhandeling ben geweeſt; ja dien ik nooit met kennis gezien heb) zal hebben gegeven: hoewel ik zie, dat dezelve niet is nagekomen, en ook op andere plaetſen verzuimt: miſſchien, omdat het gemakkelyker is geweeſt alleenlyk naer dien ouden druk van Pers voort te gaen, dan onze verbeteringen en aenmerkingen 'er by te lezen. Dit heeft wederom in het beelt *Geleigeeſt* 1. *Deel*, *bladz.* 444. eene ſchandelyke fout veroorzaekt. Het beelt moet aldaer gekroont zyn met *mankoppen* of papavers. In de vertaling van Pers vint men dat woort uitgedrukt *maenekoppen*: en dat heeft onze Plaetſnyder opgevat, als of het was, de kop of het aengezicht van de maen, en alzo heeft hy het beelt verſcheide tronien, even gelyk men de volle maen gewoon is te ſchilderen, op het hooft gezet: in welk belachelyk begrip hy niet zoude hebben kunnen blyven, indien hy de nieuwe vertaling hadde gelezen; voor al, indien ze hem was vertoont zodanig, als ik de aldaer aengehaelde vaerzen in onrym hadde opgegeven: het gene echter heeft kunnen ſchynen niet nodig te zyn. Maer wat redelyk man zal ons nu vergen, dat wy de verantwoording van dusdanige misſlagen op ons nemen, ja

dat

op 't zelve kleet belangt, die beduiden hier de volſlage klapperny [E], waervan Plutarchus zegt (1); *De klappers beriſpen de Natuur, omdat ze maer eene tong en twee ooren hebben.* Hier komt nogh by, dat de klapper te erger is omdat hy veel liegt [F], of ten minſten zich veel misgaet: want Salomon zegt, Spreuken X. 19, *In de veelheit der woorden gebreekt de overtreding niet.*

(1) De Garrul. cap. 1.

De zwaluw op 's beelts hooft, beduit den ſchadelyken en laſtigen aert der klappers, welke, de zwaluwen gelykende, de gemoederen die in ruſt zyn, of bezigh met de letteroefening, ſtooren en hinderen [G].

De

dat wy ze aen ons zelven toeſchryven? Eindelyk willen de Heeren Boekzaelſchryvers hun zeggen daer mede ook ſterken, *dat wy zelfs de proefbladen volgens de vertalinge van Pers met onze aenmerkingen hebben uitgegeven.* Dit kunnen wy kortelyk beantwoorden, als hebbende daeromtrent niets anders te zeggen, dan dat wy bekennen zullen, dat wy even zo veel geloof aen de Vertaling van Pers hebben gegeven, als die Schryver gedaen heeft, hoewel wy hem des niet hadden beſchuldigt, dien wy zyne dwaling, begaen in Piërius, hebben aengewezen; zo dra ons zal worden aengetoont, dat wy in de proefbladeren, zynde de beelden der *Akademi*, *Dichtkunſt*, *Schilderkunſt*, en *Gerechtigheit*, eenige verkeerde ſtellingen, of fouten tegen tael of outheden; of andere belachelyke misſlagen, en botte misgrepen uit de vertalinge van Pers hebben overgenomen, daer ze 'er nogtans niet in ontbraken: want dat wy in onze voorreden van verbeteringe in het beelt der Akademie, ſedert de uitgave der proefbladeren gemaekt, ſpreken, zulks bevatten die Heeren verkeerdelyk van verbeteringen die, in de vertalinge van dat beelt, zo als ze door Pers geſchiet is, of in de misſlagen, door den Italiaenſchen Opſteller begaen, zouden zyn geſchiet na de uitgave van gemelde proefbladeren: dewyl myne mening daer ter plaets niet anders is dan aengaende de beſchaeving, en nuttige byvoegzelen, waerdoor dat beelt, ſedert de uitgave der proefbladeren, verbetert en verrykt is. Het gene de ganſche ſamenhang van myne reden leert, dewyl ik aldaer ſpreke niet, hoe verre het beelt der Akademie, zo als het nu is, de vertalinge van Pers overtreft; maer hoe verre het dat geene te boven gaet, dat in de proefbladeren tot een ſtaeltje van 't aenſtaende werk vertoont was. Doch behalven dit alles kan ik aen mynen kant ook niet ontveinzen, dat het my wat miſſelyk voorkomt, dat men my beriſpt over een werk, zodanig het mogte geweeſt zyn, zo lang het nog in myne handen was: ik meende, dat het dan veilig was voor alle bevegting, en dat het dan eerſt ten doel ſtont van elks berispingen, nadat het in 't licht was gegeven: gelyk het nu voor elks beriſping bloot ſtaet; en het zelfde ook in dien Heer, dien ik van dwaling hebbe beſchuldigt, plaets heeft gehad, zo ras hy zyn werk dede uitkomen: die 'er nooit eenige beriſping over hadde te wagten gehad, zo lang hy het had te rug gehouden. Nu ſtaen wy beide gelyk, en hy heeft het zelfde recht op my, dat ik tegen hem gebruikt hebbe: hy kan, zo 't hem belieft, zich van het zelve bedienen.

[E] Dat de tong de ſpraek betekent, is zeer natuurlyk, en daerom is ze ook al van outs een beelt daer van geweeſt: gelyk elders is aengewezen uit Horus Apollo (2). En om die reden was ze ook heilig en wert geoffert aen Merkurius, den god der ſprake en welſprekentheit; gelyk mede te voren gezegt is, over 't 1 beelt des Slaeps, Aenmerking M.

(2) Hierogl. lib. 1. c. 27.

[F] Daerom worden wy in de zedeverſjes, die bekent zyn onder den naem van Kato, vermaent, dat wy den genen, die altyt wat vertelt en veel praets heeft, niet moeten geloven:

Noli tu quædam referenti credere ſemper:
Exigua his tribuenda fides, qui multa loquuntur.

[G] Hier toe hebben Ariſtoteles, Hieronimus en Cirillus, naer de aenwyzing van Eraſmus (3) en Piërius (4), gebragt de zinſpreuk van Pithagoras, *dat men geene zwaluwen moeſt dulden onder zyn dak*, menende dat de Filozoof daer mede zoude hebben willen te kennen geven, dat men zich moeſt afhouden van gemeenſchap te maken met laſtige ſnappers en kakelaers, en zulk gezelſchap geenſins den toegang in zyn huis verleenen: hoewel 'er ook geen andere uitleggingen van die zinſpreuk ontbreken, te

(3) Chil. 1 Cent. 1. in Symb. Pyth.
(4) Hierogl. lib. 22. c. 29.

zien

De kraei, in de rechte hant der beeltenis, zegt Piërius een beelt van ſnapachtigheit of klapperny te zyn: gelyk ook deze vogel, naer der Grieken meening, door Pallas was wechgejaegt, als zynde door zyn ſnappen en klappen ſlechts ſchadelyk. *De nachtuil*, zegt Alciatus, in zyn XIX. Zinnebeelt [H], *een vogel van goeden raedt en overleg, verſchaft aen Athene*,

zien by den zelfden Eraſmus, en by Giraldus (1). Maer wat 'er ook zyn mag van de uitlegginge dezer zinſpreuk, dit is zeker, dat de zwaluw by de Ouden genomen is als een beelt van ſnapachtigheit. Zoo merkt Piërius aen uit de oude Hiſtorien (2), dat, wanneer Alexander de Groote in de belegering van Halikarnaſſus, door veele ongemakken afgemat, wat tragte te ruſten, en door 't onophoudelyk zingen van een zwaluwe, die hem eerſt boven 't hooft en aen alle de kanten van 't ruſtbedde vloog, ja ten laetſten op 't hooft ging zitten, in zynen ſlaep wierde geſtoort, Ariſtander van Telmeſſus zulks uitleide, dat men daer door huisgenoten moeſt verſtaen, die den Koning lagen leiden, dog die hy ligtelyk zoude ontdekken, omdat door dat ſchreeuwen van de zwaluwe, geklap en ſnapachtigheit wierd betekent, die 't verraet zoude uitbrengen; gelyk naderhant geſchiedde, toen de toeleg van Alexander Linceſtes, den zoon van Eropus, een zyner hovelingen en bevelhebber over de Theſſaliſche ruitery, uitlekte. De zelfde Piërius en nevens hem Henrikus Stefanus (3) beveſtigen deze beeltſprakige betekenis behalven anderen ook uit Nikoſtratus, zeggende,

(1) In Symbolis Pythag. col. 645.
(2) Arrian. Lib. 1. cap. 8. §. 5. Vide & Freinshemii Supplem. in Curt. Lib. 2. c. 11. §. 12.
(3) In Eraſmi locum modo laudatum.

Εἰ τὸ συνεχῶς καὶ πολλὰ καὶ ταχέως λαλεῖν
Ἦν τοῦ φρονεῖν παράσημον, αἱ χελιδόνες
Ἐλέγοντ' ἂν ἡμῶν σωφρονέστεραι πολύ.

dat is: *Indien onophoudelyk, en veel, en ras te ſpreken een teken was van wysheit, dan zouden de zwaluwen kunnen gezegt worden veel wyzer te zyn, dan wy.* Anakreon bekyft de zwaluw aldus, met de woorden van den Heer Kempher, die echter, onzes bedunkens, de kracht en geeſtigheit der vindingen van dien Dichter dikwyls ontzenuwt door al te veel en ſomtyts lamme byvoegſels:

Zeg eens, Snapſter, die zo ſtout
U onthout
Onder 't dak, ten ongelukke!
Wat wilt gy, dat ik u doe?
Zeg eens hoe?
Dat ik u die wieken plukke?

Wilt gy, Zwaluw, dat ik haer
Met een ſchaer
Afknippe? of uw tong van binnen
Liever uitſnyde, en geheel
Van haer ſteel
Rukke, als Tereus, woeſt van zinnen?

Stoute Zwaluw, weet gy niet
Wat verdriet
Gy voorheen aen Itys dede!
Waerom, Snapſter, laet gy my,
Die hier vry
Lag te dromen, niet met vrede?

Waerom hebt gy 't zoete beelt,
Dat my ſtreelt,
Knaep Bathil my uit myn droomen
Vroeg ontrukt door morgenzang?
'k Zal eerlang
U die ſtoutheit wel betomen.

[H] Noctua Cecropiis inſignia præſtat Athenis,
Inter aves ſani noctua conſilii;
Armiferæ merito obſequiis ſacrata Minervæ,
Garrula quo cornix ceſſerat ante loco.

De fabel is bekent uit Ovidius (4); hoe namentlyk de kraei aen Pallas hebbende aengebragt, dat de dochters van Cekrops in den korf hadden gezien, dien de Godin haer hadde verboden te openen, in plaets van beloning voor haere verklikking ſtraf ontfing en verſtoten wiert. In dezen opzichte dan ſtrekt de kraei een zinnebeelt niet zo zeer van allerlei geſnap, als wel van aenbrengery en verklikking: hoedanig ook de rave voorkomt by den zelfden Ovidius (5), verzierende, dat deze vogel aen Febus ontdekt hebbende, hoe zyne beminde Koronis met een anderen boeleerde, en deze haer uit een ſchielyke gramſchap hebbende dootgeſchoten, en te laet daer van berou krygende, den raef, die wit was, tot ſtraf van zyne verklikkinge veranderde in zwart (6). Dog de klap-

(4) Metam. l. 2. v. 547.
(5) Ibid. v. 534. & ſeqq.
(6) Ibid. v. 631.

ne, de Stadt van Cekrops, het wapen; en is met recht geheiligt tot den dienſt van de ſtrytbaere Minerva: uit welken ſtaet de ſnapachtige kraei te voore verdreven was.

Op de ſnapachtigheit meen ik dat deze Snel- of Puntdichten van den Ridder Huigens niet zeer qualyk paſſen:

Welſpre-

klapachtige natuur dezer vogelen, heeft gelegenheit gegeven tot deze verdichtſels, alzo die geenen, die zodanigen aert hebben, zekerlyk niet bequaem zyn om eenige geheimen te zwygen, maer alles navertellen wat ze weten, al ſteekt 'er gevaer in voor hun eige zelfs. Derhalven kunnen deze vogelen ook tot een bequaem zinnebeelt dienen van allerlei geklap en ſnapachtigheit: en daerom hebben de Grickſche Poëten, gelyk Piërius opmaekt (1) uit Lukretius (2), verdicht, dat de gramſchap van Pallas tegen de kraei daer van daen quam, omdat dezelve door haer laſtig geklap en geſchreeuw de oeffeningen der letteren en wysheit, waervan Pallas de godin is, hindert en ſtoort. En dus zoude men ook kunnen denken, dat de rave om de zelfde reden wort verziert te zyn gehaet by Febus, den god der dichteren, dien voor al ruſt en ſtilte van noden is, en den voorzitter in de vergaderinge der Zanggodinnen. De ſnapachtigheit van de kraei geeft Anakreon te kennen, wanneer hy de duif, na een lange vertelling doet zeggen van zich zelve, dat ze *ſnapachtiger is geworden dan een kraei.* Zie Junius *Cent.* 4. *Adag.* 96. En op die van den Rave ziet Horatius, als hy zegt (3).

(1) Hierogl. l. 20. c. 30.
(2) Lib. 6. v. 753.
(3) Lib. 1. Ep. 17. v. 50.

Sed tacitus paſci ſi poſſet corvus, haberet
Plus dapis, & rixæ multo minus invidiæque.

dat is: *Maer indien de rave haer proi met ſtilzwygen kon opeeten, zy zoude meer aes hebben, en veel minder geſcholden en gehaet worden.* Zie ook Eraſmus *Chil.* 4. *Cent.* 1. *Adag.* 94. Dog niet alleen deze, maer ook andere vogelen en dieren kunnen bequame zinſchetſen uitleveren der ſnapachtigheit, indien ze van die natuur zyn, dat hun menigvuldig geluit en gezang den menſchen niet aengenaem is, noch ſtreelt, maer verveelt en verdrietig valt. Zodanig is de exter, gelyk zelf het gemene ſpreekwoort te kennen geeft, als men van iemant zegt, dat hy kan klappen als een exter: en om die reden hebben de Ouden gewilt, naer de aentekeningen van Piërius (4) uit Plutarchus (5), dat de exter zoude toegewyt zyn aen den God des wyns Bacchus; omdat 'er niets is dat den menſch zo aen 't klappen brengt, als de kracht van dit nat. En wanneer Ezelinus optrok tegen die van Feltre, en een exter op zyne ſchouders was komen zitten, wiert zulks uitgelegt, dat het beduide, dat dit volk, hetwelke veel werks maekte van wel te ſpreken, zich aen hem zoude onderwerpen: en kort daerna quamen 'er gezanten uit de ſtad, die zich aen hem overgaven. Ovidius doet ook de dochters van Pierus, die tegen de Zanggodinnen hadden durven beſtaen een zangſtryt te wagen, veranderen in exters, en beſchryft derzelver ſnapachtigheit aldus (6):

(4) Hierogl. l. 23. cap. 17.
(5) Sympoſ. lib. 3. Adde Phurnutum de Nat. Deor. c. 30.
(6) Met. lib. 5. ult.

Dumque volunt plangi, per brachia mota levatæ
Aëre pendebant nemorum convicia picæ.
Nunc quoque in alitibus facundia priſca remanſit,
Raucaque garrulitas ſtudiumque immane loquendi.

Dat Vondel aldus vertaelt:

En willende misbaer bedryven, droef van zinnen,
Zo roeien ze, op den arm gedreven, door de lucht,
Als ſnatrende aexters: en nog heden is dees vlucht
Van vogelen de luſt van 't ſpreken bygebleven,
En heeſche ſnaterzucht, ter ſpraekkunde aengedreven.

Wy zouden te lang worden, indien wy alle de dieren wilden bybrengen, daer de oude en latere ſchryvers een zinnebeelt van ſnapachtigheit in hebben geſtelt: derhalven zullen wy ons vergenoegen met alleenlyk eenige derzelver op te tellen: als de *gans* en den *kraenvogel*, in de Verzameling der Zinnebeelden, agter Piërius gevoegt *Lib.* 4. *tit. LINGUA* compeſcenda, & Lib. 3. tit. *GARRULITAS compeſcenda:* vergeleken met Piërius zelf *Hierogl. lib.* 24. *cap.* 32 & 33. Den *kikvorſch*, by Ovidius *Met. lib.* 6. *v.* 374 & *ſeqq.* Den *Haen*, de *Hen*, de *Kaeuw*, en den *Patrys*, by Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Symb. Pyth. & ibi Henr. Stephan.* en Claud. Minos over Alciatus *Embl.* 70. De *Tortelduif*, by den zelfden Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 5. *Ad.* 30. Voeg eindelyk dit beelt ook toe een *ratel*, en zie daerover wederom Eraſmus *Chil.* 2. *Cent.* 7. *Ad.* 44. *ARCHYTÆ CREPITACULUM.*

Welſprekens heldre konſt
Was Tys beſteet te leren;
En naeulyx was 't begonſt,
Men moſt des meeſters loon de volle helft vermeeren.
Hy kakelde zoo ſtaêg,
Door kunſt en van natuuren,
Dat niemant noch by daeg,
Noch ſchier te middernacht by 't ventje wiſt te duuren.
De meeſter ſprak, met recht,
Om dubbel loon te krygen;
En 't wert hem toegelegt,
Om bei 't welſpreken Tys te leren, en 't wel zwygen.

Nogh:

Daer raeſde een op den ſtoel alsof 't een donder waer,*
En meend' hy zei ons wonder: maer,
Al dat ik van hem hoorde
Was, op het kortſt gezeit,
In een rivier van woorden
Een druppeltje beſcheit.

* Winspreker.

SNELHEIT. VLUGHEIT.

EEne Vrou die gereet ſtaet tot loopen, en wieken aen de ſchouders heeft. Op haer hooft ziet men een' ſparwer met uitgeſpreide vleugelen; welken vogel wy hier te pas brengen, omdat Homerus [A] eene gelykenis van den zelven neemt daer hy een groote ſnelheit wil uitdrukken.

[A] Ik geloof, dat hy die plaets van Homerus meent die wy te voren over 't eerſte beelt der *Aenneming tot Kinderen* hebben bygebragt, 1. *D. bladz.* 36. *Aenm. X.* daer wy gezegt hebben, dat het woort, by Homerus voorkomende, doorgaens een Arent wort vertaelt. Vergelyk aldaer *Aenm. W.* Statius vergelykt de ſnelheit van den loop ook by een arent, die ſchielyk neerſchiet om een zwaen te roven, *Lib.* 8. *Theb. v.* 674. Op de ſnelheit van den arent ziet insgelyks het antwoort door 't orakel eertyts gegeven aen die van Athenen (1), dat ze namentlyk alle andere ſteden zo verre zouden te boven gaen, gelyk een arent alle de overige vogelen overtreft. Dog de ſnelheit van den arent is te bekent, dan dat wy ons met dezelve langer zouden ophouden. Het overige in dit beelt voorkomende, wort in het volgende verklaert.

(1) Piër. Hierogl. Lib. 19. c. 18.

ANDERS.

OM de ſnelheit uit te beelden kan men ook eene Vrou ſchilderen, gekleet in een kort gewaet [A], en met wieken aen de ſchouders [B] gelyk de voorgaende; hebbende

[A] Omdat lange klederen den gang hinderen.
[B] Zie onze Aenm. D. over 't 1. beelt der *Gedachten* 1. D. bladz. 421.

bende deze voorts, op Merkurius *mode*, gewiekte broosjes aen de beenen, en eenen pyl in de rechte hant.

De broozen [C] en pyl [D] zyn tekens van ſnelheit: en men magh ter

[C] Virgil. Æneid. Lib. 4. v. 239.

\- - - - - pedibus talaria nectit
Aurea: quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

Dat is, naer Vondels vertaling:

\- - - - *Merkuur ſchiet gulde vleugels aen*
Zyn hielen, die hem hoog door 's hemels luchte baen,
En over zee en land gezwint en luchtig voeren.

Van de verſcheide oorzaken, waerom zulke gevleugelde brozen door d' Outheit aan Merkuur zyn gegeven, zie de Uitleggers van Virgilius over deze plaets, voornamentlyk Servius, Cerda en Taubmannus: dog zy komen alle op ſnelheit uit.

(1) Virgil. Æneid. lib. 5. v. 242. Ovid. Met. libro 10. v. 588. Statius Achil. l. 2. v. 398. & Theb. l. 6. v. 386.

(2) Lib. 5. Æn. v. 310.

(3) Hierogl. l. 43. cap. 13

(4) Ovid. Met. l. 3. v. 79.

(5) Statius Theb. l. 6. v. 409.

[D] Hierom vergelyken de Poëten (1) doorgaens een uitmuntend ſnellen loop by een pyl: en op ſommige oude penningen ziet men den zelven ook verbeelt om de ſnelheit te betekenen, gelyk miſſchien ook de ſpies: waervan wy over 't volgende beelt zullen ſpreken. Als Eneas by Virgilius (2) een weddeloop aenſtelt, zoo belooft hy aen den eerſten winnaer een paert, en aen den tweeden een Amazoniſchen pylkoker vol pylen, beide beloningen betrekkelyk op de verdienſte, gelyk Piërius (3) zeer wel aenmerkt: die ons ook leert, dat de Armeniers de zeer ſnel lopende rivier Tigris, als ook dat zeer vlugge dier den Tiger, met dien naem hebben genoemt, omdat in hunne tael *tigris* een *pyl* betekent. Zeker een ſnellopend water en een tiger zyn ook geen onbequame beelden van ſnelheit: en wat het eerſte belangt, de oude dichters ontlenen daervan dikwyls gelykeniſſen: en met hoe een grote drift de rivieren, vooral wanneer ze gezwollen zyn (4), of van een hoogte nederſtorten (5), plegen voort te varen, is eene zaek, die niemant onbekent kan zyn. En wat het tigerdier aengaet, dat het zelve vooral een bequaem beelt is van ſnelheit, is daer uit gemakkelyk op te maken, dat, daer het paert voor een zinſchets der ſnelheit van outs is gehouden, de tiger het allerſnelſte paert oneindig verre in ſnelheit overtreft. Want als een jager, den tyt waergenomen hebbende, dat de oude tiger op roof is uitgegaen voor haere jongen, dezelve uit het hol heeft wechgenomen, ſpringt hy met haer in alle ſpoet op een zeer ſnel paert, en vlugt met zoo veel haeſt weg, als 't paert lopen kan. De tigerin wederkerende en haere jongen niet vindende, loopt het ganſche lant in 't ronde, totdat ze den rover vint: deze haer ziende werpt terſtont een van de jongen van zich af, die de tigerin in haeren bek opneemt, en naer heur neſt brengt: dan keert ze weer, en haelt den jager metter haeſt in: die wederom doet even als te voren, gelyk ook de tigerin, en zulks wel tot drie of vier malen toe, tot dat de jager zich in een ſchip, tot dien einde aen 't ſtrant leggende, bergt, en 't paert ten wrake overlaet van de tigerin, die dezelve ook geheel tegen het paert uitſtort, en het deerlyk verſcheurt, hebbende de jager ſomtyts maer een of twee jongen van den gehelen buit overgehouden. Zie Piërius *Hierogl. lib.* 11. *c.* 35 & 36. Plinius *Hiſt. Nat. l.* 8. *c.* 18. Solinus *Polyh. cap.* 17. en Mela *Lib.* 3. *c.* 5. uit welken de twee laetſten hun verhael hebben genomen. In de omſtandigheden verſchilt Piërius eenigſins van deze alle; gelyk zy zelven ook van malkanderen: dat verſchil echter is weinig van belang. Naderhant wil men dat 'er een ander middel om den Tiger te ontvlugten is uitgevonden, werpende de jagers in plaets van een jongen tiger een glazen bol van zich, door welken te bekyken de tigerin zoude worden opgehouden en vertraegt: gelyk Salmaſius over de gemelde plaets van Solinus aentekent uit Ambroſius en Klaudianus. Maer Iſaak Voſſius houdt het een en 't ander in zyne Aenmerkingen over Mela voor fabelen, verdicht uit een verkeerdelyk ingebeelde gedachte van de ſnelheit des Tigers, die de volgende tyden echter geleert hebben, dat, zo men hem met andere wilde dieren vergelykt, veel eer traeg is, dan ſnel. Dat wy zoo even zeiden, dat de Ouden ook in het paert een beelt van ſnelheit hebben erkent, zulks is niet te vergeeſſch: want om de ſnelheit van dit dier, was het by de Perſen toegewyt, en wert ook geoffert aen de Zon, volgens het getuigenis van Ovidius, met deze bygevoegde reden (6):

(6) Faſt. Lib. 1. v. 383. Vide Bernecce-rum ad Juſtiai Lib. 1. c. 10. §. 5.

Placat

ter zyde des beelts ook wel eenen dolfyn en een ſcheepszeil vertoonen, gemerkt de dolfyn een zeer gezwinde viſch is [E], en de zeilen [F] den ſchepen een groote vaert byzetten.

Placat equo Perſis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda deo.

Dat is, naer de vertaling van Hoogvliet:

De Perſiaen ſlacht aen Apol, die zich met vier
En ſtralen hult, een paert, om dus geen trager dier
Aen zulken ſnellen Godt, op zyn altaer, te wyen.

Dat Neptunus ook een wagen en paerden worden toegeſchreven, zulks wil Piërius (1), dat de ſnelheit der ſchepen en zeevaert zoude te kennen geven: en hy zegt, dat ook de Starrekykers in den elfden graet van de Maegt een Paert ſtellen om de ſnelheit van een menſch te verbeelden, welke in dien graet wort geboren: en dat zommige uit hun menen, dat men het verdichtſel der Poëten, dat Saturnus zich zoude hebben verandert in een paert (het welke zy dan een wonderlyke ſnelheit toeſchryven, waervandaen Virgilius zegt (2):

(1) Hierogl. lib. 4. c. 3.

(2) Georg. lib. 3. v. 93.

- - - - - pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.

Dat is:

Saturnus draefde heen, en rende ſtyf en fel
Al hinnikende voort op Pelion, en 't ſchel
En ſchaterend geluit klonk over al de toppen.)

moet te huis brengen op de ſnelheit van die planeet, welke door de beweging, die zy telkens in eenen dag doet, een zeer groote ruimte des hemels met de uiterſte ſnelheit afloopt, indien wy aenmerken, hoe eene groote rekte zy van de andere planeten af is, en met hoe een grooten omtrek zy boven dezelve omloopt: hoewel zy in haere andere beweginge, die zy de Natuurlyke noemen, de allerlangſaemſte der Planeten ſchynt te zyn. Eindelyk voegt hy 'er ook by, dat, wanneer men op de oude penningen dan eens een rennend paert, dan een Pegazus met vleugels ziet geſlagen, hetzelve beteken, dat eenige zaek met de uiterſte ſnelheit is uitgevoert. Zie verder onze Aenmerking over 't volgende beelt. Maer nademael wy hier de dingen hebben beginnen op te tellen, die by de Ouden zyn genomen voor beeltſchriften van de ſnelheit, en hier ter plaetſe door onzen ſchryver zyn overgeſlagen, zoo laet ons hier nog byvoegen uit de viervoetige dieren het hert, en uit de vogelen den Havik. Van den havik zegt Diodorus, na 't getuigeſſe van Piërius (3), duidelyk, dat hy ſnelheit betekent, omdat hy alle andere vogelen in ſnelheit (zie naderhant onze Aenmerkingen over het tweede beelt der Overwinning) verre te boven gaet. Voorts heeft de bekende ſnelheit van het hert den Dichteren gelegenheit gegeven om gelykeniſſen te ontleenen van een hert, of hinde. Zoo zegt Katullus (4) van Achilles, dat hy de hinden, en Statius (5), dat hy de herten voorby liep: en Piërius getuigt (6), dat ſommigen hebben geſchreven, dat die ſnelheit daervandaen zoude zyn gekomen, omdat hy by den Centaur Chiron was opgevoet voornamentlyk met het merg van herten: zie onze Aenm. I over 't beelt *Wreedaerdigheit.* De Egiptenaers iemant willende afbeelden, die ſnel en vlug was, maer die zonder reden zich ontſtelde maelden, volgens Horus (7), een hert af en eenen adder: omdat het hert, als het eenen adder ziet, ſchielyk op de vlugt gaet, dog zonder reden; dewyl het de adders zonder eenige ſchade of nadeel opvreet.

(3) Hierogl. lib. 21. cap. 20.

(4) In Nupt. Pel. & Thet. v. 337.

(5) Achill. lib. 2. v. 397.

(6) Hierogl. lib. 7. cap. 4.

(7) Hierogl. lib. 2. cap. 87.

[E] Als welke de allerſnelſte is niet alleen onder de viſſchen, maer ook onder de dieren der aerde; en over de maſten van groote ſchepen met een onbegrypelyke ſnelheit heenſpringt, gelyk Piërius aentekent (8) uit Ariſtoteles.

(8) Hierogl. lib. 27. c. 7.

[F] Cicero ad Q. Fratrem (9): *Te mehercule ſæpe excitante, curſu corrigam tarditatem, tum equis, tum velis.* dat is, *voorwaer, dewyl gy my dikwyls aenprikkelt, zal ik myne traegheit, zoo met paerden als met zeilen, verbeteren:* hoewel my niet onbekent is, dat die plaets van anderen ook anders wort gelezen: waer over in 't brede wort gehandelt door Henrikus Stefanus over Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 4. *Ad.* 17. Zie voorts ook onze volgende Aenmerking.

(9) Lib. 2. Ep. 15.

SNELHEIT. GEZWINTHEIT.

EEne Vrou in wiens rechte hant men eenen blixem ziet, gelyk hier Piërius van ſpreekt [A]. Men geeft haer tot gezelſchap eenen dolfyn, en eenen ſparwer, in de lucht vliegende.

Alle deze dingen verbeelden de gezwintheit, zynde elk der zelve ſnel en raſch in zyne beweging; de kennis waervan ons gemaklyk doet begrypen, welk eene zaek de ſnelheit of gezwintheit zy.

SOBER-

[A] *Hierogl. lib.* 43. *c.* 28. uit wien wy 't der moeite waerdig achten het volgende over te ſchryven: „ De blixem, zegt hy, is vooral een teken van de alleruiterſte „ ſnelheit, welke wanneer de poëten willen uitdrukken, zo zeggen ze *fulminis ocior* „ *alis* (1), dat is, *ſneller dan de vleugels van den blixem.* Het zelfde blykt klaer uit de „ penningen der Ouden: gelyk op dien, waer van het opſchrift is, *Q. PHILIPPUS*, „ een paert gezien wort, dat in een volle ren is, een blixem agter het zelve volgende, „ met een gevelde lans: het welke ſchynt te kennen te geven, dat hy 't geweſt, het- „ welke hem belaſt was onder te brengen, met zeer groote ſnelheit was doorgetrokken, „ en de zaek heel ſchielyk hadde ten einde gebragt. Want ook Ptolemëus, een van „ de koningen van Egipten, is om zyne vaerdigheit en ſtoutmoedigheit κεραυνὸς, dat „ is, *blixem*, genoemt, zegt Pauzanias. Deze zaek wort beveſtigt door nog een an- „ deren penning, waerop een menſchenhooft ſtaet, dat met de huit van een wilde „ geit bedekt is, onder welks keel een blixem, en agter het zelve een boog is. Aen „ den anderen kant ziet men 't gevleugelt paert Pegazus, onder 't welke een pyl leit, „ zynde dit alles, gelyk klaer blykt, tekens van ſnelheit, voornamentlyk dewyl het „ opſchrift is *L. Papy.* van welken Papyrius (die om zyne wonderlyke ſpoet en ſnel- „ heit in 't verrichten zyner daden, den toenaem van *Curſor*, dat is, *Loper*, heeft ver- „ dient) de Hiſtoriſchryvers veele dingen hebben vermelt. Voorts vergelykt Heſio- „ dus, in zyn Schilt van Herkules de ſnelheit der paerden in een weddeloop by een „ blixem, daer hy zegt (2):

(1) Virgil. Æneid. Lib. 5. v. 319. Vide ibi Cerdam.

(2) v. 321.

„ ἐπὶ δ' ἱππείου θόρε δίφρου
„ Ἔικελος ἀστεροπῇ πατρὸς Διὸς αἰγιόχοιο.

„ dat is: *hy ſprong op den ruiterwagen zo ſnel als de blixem van zynen Vader Jupiter.* „ In wiens naervolging Statius zegt,

„ Ilicet igne Jovis, Lapſiſque citatior aſtris.

„ dat is, *ſneller dan de blixem van Jupyn, en dan ſtarren die verſchieten.* En wat ver- „ der zegt de zelfde Heſiodus van Paerden, door Pallas tot den loop aengedreven (3):

(3) v. 345.

„ Τοὶ δ' ἄμυδις προγένοντ' ἴκελοι πυρὶ ἠὲ θυέλλῃ.

„ dat is: *zy vlogen te gelyk voort, als vuur of als een ſtormwint.* dat zeer na komt „ by 't zeggen van Statius. Tot dus verre Piërius. By den wint, en by een hagelbui wort de ſnelheit ook vergeleken door anderen. Statius begrypt byna alle de zintekens der ſnelheit, in deze drie beelden en onze aenmerkingen vervat, te gelyk in deze volgende verſen, daer hy de ſnelheit der paerden in een weddeloop aldus beſchryft (4).

(4) Theb. Lib. 6. v. 404.

Inſonuit contra Tyrrhenum murmur, & omnes
Exſiliere loco. Quæ tantum *carbaſa* ponto,
Quæ bello ſic *tela* volant, quæ *nubila* cælo?
Amnibus hybernis minor, & Jovis impetus *igni*:
Tardius *aſtra* cadunt, glomerantur tardius *imbres*,
Tardius è ſummo decurrunt *flumina monte.*

SOBERHEIT.

EEn Vrouwebeelt in een eenvoudigh gewaet. Het houdt eenen ſleutel in de rechte hant, en de ſlinke voor de borſt. By deszelven voeten legt een viſch, en ter zyde ziet men eene bron, uit welke klaer water ſpringt [A].

[A] De uitlegging van dit beelt is ten dele gemakkelyk, ten dele niet zeer klaer. Waerom het eenvoudig kleet een teken van ſoberheit is, blykt van zelfs: want alle weitsheit en zwier is een kenmerk van overdaet: en de overdaedigheit ſtaet recht tegenover de ſoberheit, eene vyandin van dezelve: en gelyk de ſoberheit eene moeder is der deugden, alzo is d'overdaet eene moeder der ondeugden. Zo merkte het Pithagoras ook aen, en trok de menſchen van de overdaet af door aen te toonen, hoe veele ſteden door die peſt waren vergaen: welke leſſen ook die uitwerking hadden, dat de vrouwen te Krotona haere klederen met gout geſiert, en andere opſchikſelen van ſtaet, als werktuigen der overdaet, zegt Juſtinus (1), afleiden, en in den tempel bragten van Juno, en ze aen die godinne toewydden. Waerom voorts ons beelt een ſleutel in de rechte hant draegt, kan ik met geen zekerheit zeggen; dog ik giſſe, dat de Opſteller des beelts daermede heeft willen te kennen geven den plicht van een goede en ſobere huismoeder, die wel acht geeft, dat ze alles naeukeurig opſluite en bewaere, opdat zy zelve een iegelyk huisgenoot zyn beſcheiden deel geve, en zorg drage tegen alle overdaet en verquiſtinge. Waerom zy de ſlinke hant voor de borſt houdt, weet ik geheellyk niet, ten zy de ſchryver mogelyk gewilt hebbe, dat men hetzelve moet opnemen als een gebaer van zedigheit, die wel by de ſoberheit paſt; of ook als eene betuiginge van oprechtheit, als willende te kennen geven, dat de ſoberheit niet geveinſt moet zyn, nog in uiterlyke vertoninge beſtaen; maer haeren oorſpronk hebben uit de inwendige geſtalte des gemoets, en ware geneigtheit des herten tot die deugt. Van den viſch voor de voeten van dit Vrouwenbeelt weet ik niet veel anders te zeggen, dan het geene ik reets in ons eerſte deel hebbe geſchreven over het tweede beelt van 't *Beroa Aenm. B. bladz.* 118. uitgezondert dat ik 'er alleenlyk dit byvoege, dat behalven den viſch *Cefalus*, aldaer genoemt, hier miſſchien ook in aenmerkinge zoude kunnen komen de viſch *Folis*, van welken Piërius ſchryft (2), dat hy een zeker ſlym uitwerpt, in hetwelke hy zich zelven zo inwikkelt, dat hy even als met een zeker lym of pap ſchynt overtrokken te zyn, en dat hy van 't zelve leeft: hetwelke hoewel hy ſtelt voor een zinnebeelt van een menſch, die van dat gene leeft, dat hy door zyn eigen arbeit en zweet heeft gewonnen; zo kan het echter teffens een bequaem zinteken zyn (3) van zo iemant, die met zyn ſtaet te vreden zynde zich ſober en matig geneert van dat gene, dat de natuur van zich zelve, en zonder dwang opgeeft: hoedanig zyn het water (te recht in ons beelt geplaetſt) en de kruiden der aerde: zo dat, naer ons oordeel, in plaets van den viſch, in dit tegenwoordige beelt liever eenige kruiden, of wel in 't byzonder het Egiptiſche riet *papirus*, hadden behoren gebruikt te worden. Immers in het gebruik der viſſchen tot ſpyze is ook geen geringe overdaet, en de geeſtryke Ovidius zondert dezelve wel nadrukkelyk uit van de ſoberheit en het matig leven der Ouden (4).

(1) Lib. 20. c 4. §. 6, 10 & 11.

(2) Hierogl. lib. 30. cap. 21.

(3) Hierogl. Collect. ex Vett. & Neot. Lib. 3. tit. *Frugalitas.*

(4) Faſt. lib. 6. v. 169.

Pinguia cur illis guſtentur larda Kalendis,
Miſtaque cur calido ſit fabæ farre rogas?
Priſca Dea eſt, aliturque cibis, quibus ante ſolebat:
Nec petit adſcitas luxurioſa dapes.
Piſcis adhuc illi populo ſine fraude natabat:
Oſtreaque in conchis tuta fuere ſuis:
Nec Latium norat, quam præbet Jonia dives,
Nec quæ Pygmæo ſanguine gaudet, avem.
Et præter pennas nihil in pavone placebat:
Nec tellus captas miſerat ante feras.

Sus

Sus erat in pretio: cæsa sue festa colebant.
Terra fabas tantum, duraque farra dabat.

Dat is; naer de vertaling van den Heere Hoogvliet:

Die vragen mogt, waerom men 't vette spek, gemengt
Met boonen, eet, en die Godin ten outer brengt,
Op dezen eersten dag van Juny, dient te weten,
Dat Karna out is, en de spys, weleer gegeten,
Nu nogh verkiest voor alle uitheemsche lekkerny.
Toen zwom de visch nogh voor 't bedrogh der menschen vry,
En de oester bleef nog in haer schelpen ongeschonden:
Het hazelhoen, van 't ryk Ionie gezonden,
Was hier zoo min bekent als 't grove pluimgediert,
Dat by 't Pigmeesche bloet en groeit, en weelig tiert:
De paeuw was niet geacht dan om zyn pluimsieraedje:
Men vong geen wildt gediert in velden noch boschaedje.
Het zwyn was hoog geacht: en, wierd een zwyn geslacht,
Men hielt 'er hoogtyt mee; want al het aerdryk bragt
Nogh niet dan boonen voort, en granen hart van basten.

In tegendeel telt hy de kruiden en allerlei veltgewas voor de eerste spys der menschen aldus op (1):

(1) Fast. lib. 4. v. 395.

Messis erant primis virides mortalibus herbæ,
Quas tellus, nullo sollicitante, dabat:
Et modo carpebant vivaci cespite gramen;
Nunc epulæ tenera fronde cacumen erant.
Postmodo glans nata est. bene erat jam glande reperta,
Duraque magnificas quercus habebat opes.

Dat is, naer de vertaling van den zelfden Hoogvliet:

De alouden leefden by de kruiden, groente en blaeren,
Die 't aerdryk voortbragt uit den onbezaeiden gront.
Nu plukten zy het gras en klaver in den mont,
Dan brasten zy met loof en malse bladertoppen.
Daerna was 't vetpot met gevondene ekelknoppen,
En aen den harden eik groeide een gewisse schat.

(2) v. 67 & 95 & seqq.

Zie breder den gemelden Dichter in 't vyftiende boek zyner Herscheppingen (2), daer Pithagoras de soberheit, en het gebruik van kruiden, en boom- en veltvruchten aenpryst, met uitzondering van vleesch en visch. En zoo leest men zeer dikwyls in de schriften der Ouden, dat, wanneer zy spreken van gastmalen, die regt philozofisch waren, dat is, daer de soberheit en matigheit ten vollen in betracht was, niet anders in dezelve is opgedischt geweest, dan eenige weinige boomvruchten, voornamentlyk olyven (3) en moeskruiden. Dat wy nu uit alle de kruiden in 't byzonder het Egiptische riet *papirus* hier hebben verkoren, zal niemant, meen ik, quaet keuren, dien wy zullen hebben voorgestelt het voornaemste, dat Piërius (4) over het zelve heeft aengetekent, bestaende hierin, dat gelyk andere oude volkeren leefden van kruiden en boomvruchten, het een van deze, het ander van gene, die Elianus optelt in het 39. hooftstuk van het derde boek zyner Verscheide Historien, alzoo ook de Egiptenaren outtyts leefden van hun riet *papirus*, of wel van deszelfs wortel, dien ze of raeuw, of gebraden, of gekookt kaeuwden, het sap alleenlyk doorzwelgende, en 't kaeuwsel uitspuwende; dewyl het sap voor den genen, die met sober voedzel te vreden was, genoeg was tot onderhouding van deszelfs lichaem. Hiervandaen, zegt hy, is het gekomen, dat, zoo menigmael als zy iemant wilden te kennen geeven, die zich met een weinigje vergenoegde, en zich met eenvoudige en natuurlyke spys geneerde, zeiden (5): βύβλȣ δὲ καρπὸς οὐκ αἰτεῖ μέγαν ϛαχην, waervan de zin is, dat die het riet papirus hadde, geen volle koornairen hadde van doen: hoewel Suidas een geheel anderen zin aen dat spreekwoort geeft, die my echter niet zo wel voorkomt: men zie hem in 't woort βύβλον. Voorts tekent Piërius uit Cheremon van de soberheit der oude Egiptische Priesteren aen, dat zy van dien tyt af dat zy zich hadden beginnen over te geven aen den godtsdienst, alle bezigheden en zorg hebbende wechgeworpen, altyt in den tempel waren gebleven, zich met het beschouwen van de natuur der zaken en den loop des hemels hadden bezig gehouden, zich nooit met vrouwen vermengt, nooit hunne vrienden of magen, ja zelfs hunne

(3) Piër. Hierogl. lib. 53. cap. 16.

(4) Hierogl. lib. 57 in præfat. & cap. 1 & 2.

(5) Æscylus in Supplicibus v. 763.

ne kinderen niet, gezien: insgelyks dat zy zich altyt van vleesch en wyn hadden onthouden: dat ze nog eieren, nog melk gebruikten; zeggende, dat het eerste vloeibaer vleesch, en 't andere bloet was, en alleenlyk daervan in kleur verschilde: dat zy zelfs de rietwortelen ook spaerzaem en sober nuttigden, opdat zy de maeg niet mogten overladen; en somtyts wel twee of drie dagen gewoon waren te vasten: wel wetende, dat de soberheit eene van de zenuwen is der wysheit en des verstants: gelyk Epicharmus de zelve noemt by Cicero (1). Namentlyk de natuur is met weinig te vreden, en al wat boven dezelve is, is overdaet. *Want*, (om de woorden van Euripides, die de Filozoof Chrisippus volgens 't getuigenis van Gellius (2) veel gebruikte, hier te pas te brengen) *wat heeft een sterflyk menssch van noden, behalven alleenlyk twee dingen, de vrugt van Ceres* [broot] *en een dronk waters? welke dingen gereet, en geschapen zyn om ons te voeden, en welke men nooit moede wort: maer uit overdaet en dartelheit jagen wy andere spyzen door konst na.* Juist het zelfde, dat Euripides hier met woorden duidelyk zegt, gaf Heraklitus outtyts eens aerdig te kennen door zeker bedryf. Zyne burgers begeerden van hem (het is 't verhaal van Plutarchus (3)) dat hy tot hen iets verstandigs wilde spreken aengaende de Eendragt. Hy daerop klom op het gestoelte der Redenaers, en hebbende eenen beker met kout water genomen, en meel in denzelven gestrooit, en omgeroert met een struikje polei, dronk dat uit, en ging weg; wel zonder iets te spreken, maer nogtans door dat doen, zegt Plutarchus, te kennen gevende, dat de steden best in eendragt worden bewaert, indien de inwoonders zich met die dingen, die gemakkelyk te bekomen en niet kostbaer zyn, willen genoegen. Immers overdaet en weelde baert oproer en tweedragt, soberheit en matigheit, schuw van de begeerlykheit en geltzucht, die eene noodzakelyke medegezellin is van de overdaet (als aen welke 't gelt alleen kan voetzel verschaffen) beminnen en bewaren de eendragt en vrede. Het water en meel schynt Heraklitus omgeroert te hebben met een struikje van het kruit polei, om ook daer door de soberheit, vooral van den wyn (zynde de dronkenschap geen gering deel der overdaedigheit, en alzo voornamentlyk strydig tegen de soberheit, en vooral een scherpe spoor tot oproerigheit en tweedragt) zynen medeburgeren aen te pryzen: dewyl het volgens Plinius (4) een goet middel is tegen den dorst, en, zo men Klaudius Minos (5) geloven mag, ook tegen de dronkenschap: hoedanigen kracht sommigen ook toeschryven aen den amethist (6), welke steen zy zeggen, dat al wie draegt, vry zoude zyn van dronkenschap, stellende hem daerom als een beelt van een nugter en sober man: welke by de Egiptenaren ook wierde afgemaelt door een wilde berggeit (7), omdat dit dier geheel zonder drank zoude leven, en ook een zeker vocht in zich hebben, dat goet zoude zyn tegen den dorst. Ter aenpryzinge van de soberheit lees het tweede Hekeldicht van Horatius tweede Bock.

(1) Ad Atticum l. 1. Ep. 19. & apud Alciat. Embl. 16.
(2) Noct. Attic. Lib. 7. cap. 16.
(3) De Garrul. c. 25.
(4) Nat. Hist. Lib. 20. cap. 14.
(5) Ad Alciat. Emb. 16.
(6) Piër. Hierogl. lib. 41. c. 44.
(7) Idem l. 10. c. 16.

SPAERZAEMHEIT.

DEzē verbeelt men door eene Vrou, in 't beſte van haeren leeftyt, en ſlecht en zonder eenigh verſierſel gekleet. Men geeft haer in de rechte hant eenen paſſer, en in de ſlinke een toegebonde beurs vol gelts, waerby eene letterrol, daer deze woorden op ſtaen, IN MELIUS SERVAT, dat is, *Zy ſpaert het tot een beter.*

De ſpaerzaemheit is een van de twee voornaemſte deelen der mildheit [A], die in zich te onthouden van het doen zulker onkoſten, welke de middelmatigheit overſchryden, beſtaet; en waervan Horatius ergens zegt [B], *Laet uw verteeren niet boven uw inkomen gaen*: welke les door de ſpaerzaemheit ten vollen betracht wort. Namentlyk de ſpaerzaemheit bezit drie van de vier deelen der voorzigtigheit, die plaets heeft omtrent de goederen der fortuine. Want de voorzigtigheit heeft haer beſtel op vierderleie wyzen over de goederen [C], dewyl zy dezelve I wint; II bewaert; III vermeerdert; IV wyslyk gebruikt. En 't is zeker dat de ſpaerzaemheit zich in het winnen, wel en wyslyk gebruiken, vermeerderen en bewaren der goederen benaerſtigt. Sokrates plagt den Filozoof Eſchi-

[A] Welke beſtaet niet alleen in 't uitdelen zyner goederen, maer ook in 't beſparen derzelve, en 't wel matigen der uitdelinge; opdat ze in geen verquiſtinge verandernde den gever ras buiten ſtaet ſtelle om zyne mildadigheit verder te kunnen oeffenen. Zie Ariſtoteles *Rhet. lib.* 4. *c.* 1. en vooral Cicero *De Officiis lib.* 1. *cap.* 13.

[B] Lib. 2. Sat. 3. v. 323. - - - - *deſine cultum*
Majorem cenſu.

[C] Deze verdeling is genomen uit het derde Hooftſtuk van Plutarchus Troofſchrift aen Apollonius: hoewel hy daer juiſt niet ſpreekt van de tydelyke middelen en goederen, die iemant bezit, maer van al het goede en vergenoegende, dat hem in zyn leven kan wedervaren.

Eſchines, die door armoede gedrukt wert, te vermaenen [D], *Dat hy van zich zelven gelt opnemen wilde met zich van 's levens nootdruft wat te onttrekken;* 't geen overeenkomt met het ſpreekwoort [E] *Parſimonia magnum vectigal, De ſpaerzaemheit is een groote rente.* En zeker, het is een nut en treflyk beſluit [F], dat men de onkoſten beſnoeie, om de inkomſten te vermeerderen. Zoo riedt Ariſtoteles den gemeenen Staet ernſtigh en met reden aen, de ſpaerzaemheit te gebruiken, ſprekende op dezen zin: *Men moet vooreerſt weten wat inkomen de Stadt uit ieder ding heeft, Daerentegen moet men de onkoſten die zy maekt, weten; opdat, zoo 'er eenige overtolligh zy, de zelve afgeſchaft; en indien 'er eenige grooter zy dan 't behoort, de zelve vermindert worde. Want zulken worden alleen niet ryker, die wat tot hunne rykdommen toedoen, maer ook de geenen, die hunne onkoſten wat beſnoeien.* Het is dan de plicht der vaderen des huisgezins, eerſt en vooral te overleggen, hoe groot of klein hun inkomen zy, en dan te letten en rekening te maken op de onkoſten, die ze in hunne huishouding doen; de zelve, indien ze te veel, en grooter dan behoorlyk is, bevonden worden, naer Ariſtoteles zoo even bygebragte ſtaetles, afſchaffende en verminderende. Want zy, die tot hunne rykdommen iet toevoegen, (Wy herhalen de woorden des Filozoofs om hun gewigt eens.) worden alleen niet ryker, maer zulken ook, die zich van noodlooze onkoſten ontſlaen. Seneka zegt in 't IX. hooftſt. zyner verhandeling van de Geruſtheit des Gemoets [G], *Deze maet* (die hy namentlyk een weinigh te voore bepaelt had) *zal ons behagen, zoo ons vooraf de ſpaerzaemheit behaegt, zonder welke geene rykdommen oit genoeg zyn.*

Zy is op 't beſt van haer leven, omdat de menſch in dien ſtaet bequaem is geworden, om de reden te begrypen en de handen arbeidzaem uit te ſteken naer 't geene nut en eerlyk is.

Het ſlechte kleet, zonder ſierſel of kunſt gemaekt, beelt uit dat de ſpaerzaemheit verre van alle ydele en overtollige [H] onkoſten is afgeſcheiden. Vondel ſpreekt het oude en toen verbrandde Stadthuis van Amſterdam, het zelve als een zuinige, ſpaerzaeme en bezige huishoudſter aenmerkende, in het tweede deel zyner Poëzy, aldus aen:

Want al uw houden en beleggen
Was om uw zoonen, niet om u,
Van ruimte en pracht en grootsheit ſchuw.
Wat vondt de nyt op u te zeggen?
Heer Gysbrechts tyt was u bekent,
Toen viſſchersſchuiten 't Y nogh ploegden,
Met korf en viſchnet zich genoegden,
Tot nootdruft ſlecht en recht gewent.
Men wiſt van Bantam niet te ſpreken,
Noch zocht ten Zuiden tytlyk heil.
De zeeman zeilde noit zoo ſteil
In 't noorden, noch op zoo veel ſtreken.
Uw hant ſtont open, rede om elk
Te ſtutten, uit uw onvermogen.
Een graeuwe py, aen 't lyf getogen,
Was't kleet, de koſt en drank was melk.

[D] By Diogenes Laërtius *Lib.* 2. §. 62.
[E] Zie Cicero *Paradox.* 6. *cap.* 3.
[F] Lees het tweede en derde hooftſtuk van Plutarchus verhandeling aengaende het vermyden der ſchulden, en Eraſmus in het ſpreekwoort *Sera in fundo parcimonia* Chil. 2. Cent. 2. Ad. 64.
[G] *Placebit autem hæc nobis menſura, ſi prius parcimonia placuerit: ſine qua nullæ opes ſufficiunt.* Dog lees dat ganſche hooftſtuk: het is voortreffelyk.
[H] Zie ook het voorige beelt met onze Aenmerkingen.

Daer is geen ding zoo noodigh, als te kennen 't geen noodigh is, zeit Ambrozius [I].

De paſſer verbeelt de orde en maet in alle dingen. En gelyk de paſſer geenen ſtip buiten den omtrek van zynen cirkel treet, alzoo overſchrydt ook de ſpaerzaemheit de maet niet van 't geene eerlyk en redelyk is.

Door den geltbuidel met het byſchrift *In melius ſervat*, wort aengewezen, dat de ſpaerzaemheit haeren penning tot een beter en noodiger gebruik en gelegentheit bewaert; alsook, dat het meer eer verdient en een teken van grooter naerſtigheit en oplettentheit is, het gewonnen goet wel te bewaren, dan 't geene ons ontbreekt, te winnen. Want het is met de goederen omtrent eveneens gelegen als met de eere, waervan Klaudianus aldus ſpreekt [K]: *De verkrege eer te bewaren, daer is meer werks aen vaſt, dan* ['t moeite koſt om] *nieuwe eer te winnen.* En wat laetſtelyk de ſpaerzaemheit omtrent de goederen betreft, Ovidius zegt in zyn Minnekunſt [L], *'t Is geene minder deugt 't gewonnen goet te bewaren, dan goederen te winnen: in het leſte heeft het geval plaets, maer tot het eerſte is kunſt noodigh.* Vondel ſlaet ergens dezen toon:

De winſt verandert met den wint.
D' een miſt het geen een ander vint.
't Is kunſt te winnen en bewaren.

[I] Ad Vercellen. *Nihil tam neceſſarium, quam cognoſcere quod ſit neceſſarium.*

[K] De Laud. Stilic. Lib. 2. v. 326.

- - - - - plus eſt ſervaſſe repertum,
Quam quæſiſſe decus.

[L] Lib. 2. v. 13.

Nec minor eſt virtus, quam quærere, parta tueri:
Caſus ineſt illic, hic erit artis opus.

(1) Lib. 37. c. 54. Zoo ſpreekt ook Livius (1): *Quæ parare & quærere arduum fuit, neſcio, an tueri difficilius ſit.* dat is, *die dingen, die 't moeite gekoſt heeft te verkrygen en te winnen, weete ik niet, of 't niet nog moeielyker is te behouden.* Beide kunnen ze de ſpreuk ontleent hebben van Demoſthenes, by wien men ergens deze woorden vint: πολλάκις δοκεῖ τὸ φυλάξαι τ' ἀγαθὰ τῆ κλήσασθαι χαλεπώτερον εἶναι, dat is, *het ſchynt, dat het bewaren der goederen dikwyls moeilyker is dan het winnen.*

STAETBESTIERING.

EEne Vrou die in de rechte hant eene weegſchael houdt. De weegſchael beduit, dat de *Politica* of Burgerbeheerſching den ſtaet van 't Gemeenebeſt *balanceert* [A] of effent, zulx dat d' een door den anderen verheven en onderſtut wort: en dat met zoodanigh een geluk als onze zwakheit en broze natuur, in 't midden dezer elendigheden, magtigh en bequaem is te genieten. STAET-

[A] Myns oordeels zoude men de weegſchael beſt daer op te huis brengen; dat dit de beſte ſoort van ſtaetsbeſtiering is, daer de *Billikheit* meeſt wort gehandhaeft, waer van de weegſchael een zinteken is, gelyk in 't beelt der *Billikheit* kan worden gezien: als mede, dat zoo eene Staetsbeſtiering pryslykſt is en 't gemeene beſt allerlangſt in voorſpoet bewaert, daer op het naeukeurigſte wort zorggedragen, dat de gelykheit onder de onderdanen niet alleen, maer ook onder de Overheden werde bewaert, en de een niet te veel beneden den anderen neergedrukt of boven hem verheven: gelyk in en over 't beelt *Gelykheit* in 't brede is aengewezen 1 D. bl. 448 enz.

STAETZUCHT. HEERSCHZUCHT.

IN de gedaente eener jonge Meit, wiens kleederen groen [A] en kort zyn, ſchildert men deze hartstogt. Zy ſtaet blootvoets, en heeft wieken aen de ſchouders; voorts de mynen makende alsof ze een' geheelen hoop door malkander gemengde kroonen op haer hooft wilde zetten. Haere oogen zyn toegebonden.

De *ambitie* of ſtaetzucht is, volgens Thomas beſchryving [B], een ongemaetigde trek of begeerte, om, het zy door eene rechtvaerdige of onrechtvaerdige gelegentheit, het zy door een deugtzaem of ondeugent middel, tot hooge ſtaeten en eerampten te geraken: en de luiden die aldus, meer dan betaemlyk en nut is [C], naer eerampten ſtaen; deze zyn het die met reden ſtaetzuchtigh genoemt worden.

De beeltenis heeft een jeugdige gedaente, omdat de jongelingen zich doorgaens veel laten voorſtaen, en een groote hoop en verwachting voeden: zynde hun deze waen eigen, doordien ze, gelyk Seneka in zyne Troas zeit [D], hunne gemoetsdriften nogh niet wel beſtieren kunnen. Ter vertooning van het gezeide [E], heeft het beelt groote ſchoudervleugels, die ook te kennen geven, dat de jongelingen gemeenlyk begeerigh

[A] Zie het volgende beelt.

[B] Sec. 2. q. 131. art. 2. *Ambitio eſt dignitatis appetitus immoderatus ratione honoris.*

[C] De Italiaen wyſt ons hier naer Ariſtoteles *Ethic. lib. 4. cap. 4.* Dog de Filozoof ſpreekt aldaer niet van de Heerſchzucht in 't byzonder, dat is van de begeerte om te heerſchen; maer van de Eerzucht in 't algemeen, dat is, van de begeerte om geëert te worden en in aenzien te zyn, waer uit het zelve ook mag voortvloeien.

[D] v. 248. *Juvenile vitium eſt regere non poſſe impetum.*

[E] Namentlyk, de gemoetsdriften: welker onbeteugelde vaert vergeleken wort by de ſnelheit der vleugelen: die in de beeldenſpraek alles betekenen wat ſnel voortgaet. Zie onzen bladtwyzer in 't woort *Vleugelen.*

righ zyn en als brandende verlangen naer dingen die hun niet voegen; dat is te zeggen, dat ze boven alle anderen als willen vliegen, en hooger dan elk zyn.

Het beknopte of korte gewaet en de bloote voeten, verbeelden de moeilykheden, ongemakken, ſchade [F], ſchande, ſchaemte, die een ſtaetzuchtigh menſch ondergaen moet, om tot den verhoopten eerſtant te komen, dien hy zoo vierigh bemint, dat hy alles lydzaem en geduldigh om den zelven wil uitſtaen en verdragen, gelyk dit Klaudianus in den Lof van Stilikon [G] zeer wel vertoont.

De beeltenis is bezigh met kroonen op haer hooft te zetten; 't welk aenwyſt, dat de ſtaetzuchtige alles reuklooslyk ſlechts aengrypt, onaengezien het geene Paulus Hebr. V. 4. zeit, *Niemant neemt hem zelven die eer aen, maer die van Godt geroepen wort, gelykerwys als Aaron*, en ook onaengemerkt, of men het ampt wel waerdigh en tot het zelve bequaem zy. Zoo is ze dan geblint, omdat haer dit gebrek, van geen goet onderſcheit te kunnen maken [H], vaſt aenkleeft. Seneka zeit 'er in zynen CV. Brief dit van [I]: *Zoo groot is de razerny der Staetzucht, dat ze niemant ziet die achter haer is, wanneer ze een' ander voor haer uit ziet.*

De

[F] Hoe de ſchade en ſchaemte, 't zy door 't korte kleet, 't zy door de blote voeten hier kan verſtaen worden, begryp ik niet; zynde het gemaklyker te bevatten, dat ze beide veeleer onbeſchaemtheit kunnen te kennen geven, altoos in een man van ſtaet, of ten minſten die zich zelven aenzien en bewint waerdigh acht; hoedanig een ſtaetzuchtige is: en dat eenen man van aenzien vooral een deftig gewaet paſt, en het tegendeel hem tot ſchande ſtrekt, daervan is het eerſte reets elders op vele plaetſen te kennen gegeven, en het tweede onder anderen te zien uit het gene in en over 't beelt der Achtbaerheit is aengemerkt. Zie ook onzen bladwyzer in de woorden *kleet* en *voeten*. Derhalven, zoo de bloote voeten en 't korte kleet hier nog iets anders moeten betekenen, boven de ongemakken, die de ſtaetzuchtige moet ondergaen, zoude ik de zelve liever toepaſſen op de Onbeſchaemtheit, die in den ſtaetzuchtigen doorgaens is; of, omdat de onbeſchaemtheit, die aldus verbeelt wort, eigentlyk beſtaet in 't verwaerloozen en verachten der eerbaerheit en kuiſcheit, dat hier niet te pas komt; nogh veel liever op die geringheit en laegheit, waertoe een ſtaetzuchtige zich dikwyls moet nederlaten by 't gemeene volk, door wiens gunſt hy zyn ſtaetzucht zoekt te verzadigen; of eindelyk, op de armoede, waerin een ſtaetzuchtige waerlyk moet geſchat worden altyt te leven, die, nooit te vreden met zyn ſtaet, en altyt naer hoger en meer trachtende, ten aenzien van deze zyne gemoetsgeſteltenisſe, altyt arm is, volgens het bekende versje van Auſonius (1):

Quis dives? qui nil cupiat? Quis pauper? avarus.

(1) In Biante, inter Sept. Sap.

Dat is, *Wie is ryk? die niets begeert. En wie is arm? een gierigaert.* Dog alle deze betekeniſſen, die zich in dit beelt niet klaer genoeg aen de denkbeelden des beſchouwers van zelfs opdoen, en te verre moeten gehaelt worden, verwerpende, zoude ik my vergenoegen met de betekenis van ongemakken te ſtellen in de bloote voeten, en met die van vaerdigheit, in 't korte kleet, alzoo een lang gewaet den gang hindert, gelyk meermalen is gezegt; zynde de ſtaetzuchtige gewoon zich van alles te ontdoen dat hem zoude kunnen belemmeren in den loop, waermede hy zich zoo yverig ſpoedt om te komen tot Staet en Hoogheit.

[G] Zie de plaets boven in het tweede beelt der Amptverkooping, *I. Deel, bl. 66.* hoewel wy daer voor de *heerſchzugt* in 't byzonder, het algemeene woort *eerzugt* gebruikt hebben.

[H] Of ook, omdat de heerſchzugt met een blinde drift voortgaet naer 't gene zy wenſcht, zonder te zien wat zy onderneemt, en op wat wyze.

[I] *Tantus eſt ambitionis furor, ut nemo tibi poſt te videatur, ſi aliquis ante te fuerit.* Zoo brengt de Italiaen de plaets by: doch ik vinde ze niet in dien Brief van Seneka.

De veelheit en verſcheidenheit der kroonen geeft te kennen, dat de ſtaetzucht een ongeregelde begeerte, en ook, dat ze, gelyk Seneka zeit [K], *met de eerampten, die een' bepaelden tyt duuren, niet vergenoegt is; maer, zoo 't wezen kon, ook met haeren naem alleen de Regiſters der Staetsampten beſlaen, en haere eertytels en wapens door de geheele werelt te pronk ſtellen zoude.*

neka. Iets diergelyks nochtans leeſt men in zyn 84. Brief: *Ambitio tam ſollicita eſt, ne quem ante ſe videat, quam ne poſt ſe alium:* dat is, *De ſtaetzucht is al zoo bekommert, dat ze iemant voor haer, als dat ze iemant achter haer* [die ze namentlyk zoude kunnen inhalen] *zien zal.* En in zyn 73. Brief zegt hy: *Adjice nunc, quod nemo eorum, qui in Rep. verſantur, quos vincat, ſed a quibus vincatur, adſpicit: & illis non tam jucundum eſt, multos poſt ſe videre, quam grave, aliquem ante ſe. Habet hoc vitium omnis ambitio; non reſpicit.* Dat is: *Voeg hier nu by, dat niemant der genen, die aen 't roer der Regeeringe zitten, beſchouwt wien hy overwint, maer van wien hy overwonnen wort: en het valt hun niet zoo genoeglyk, dat zy 'er veelen achter hen, als wel hardt, dat ze iemant voor hen zien. Dit gebrek heeft alle heerſchzugt, dat ze niet achterwaerts omziet.*

[K] De Ira Lib. I. ult. *Ambitio non eſt contenta honoribus annuis: ſi fieri poteſt, uno nomine occupare faſtos vult, & per omnem orbem titulos diſponere.* Voeg hier by, het gene de zelfde Filozoof hierover verſtandig redeneert, *De Ira Libr. 3. cap. 30. & 31. & De Beneficiis Lib. 2. cap. 27.* als mede het volgende beelt.

ANDERS.

EEn jonge Vrou in een groen kleet, waervan de zoomen rontom met klimopsbladeren bezet zyn. Zy beklautert een ſteile klip, op wiens top verſcheide kroonen en ſchepters van veelerhande ſoort leggen: en omtrent haer ziet men eenen leeu, die den kop om hoog ſteekt.

De *ambitie* of ſtaetzucht is, naer 't berecht van Alexander Afrodizius(1), een begeerte naer hoogheit; of, volgens Thomas zeggen, (Zie het voorgaende beelt.) een ongeregelde trachting of trek naer eerampten. En dus verbeelt de groene kleur haers gewaets dan, dat het hart der ſtaetzuchtigen door de hoop [A] op hoogen ſtaet en weitſche eer onderhouden en gevoedt wort; welk trachten naer hoogen ſtaet en eer het beelt met het beklimmen der ſteile rotſe [B], daer de gezeide dingen op leggen, te kennen geeft. (1) De Ambit. q. 2.

Het klimop op de klederboorden beelt uit, dat, gelyk het veil of klimop altyt gewent is al hooger en hooger op te ſtygen, terwyl 't niet zelden de muuraedje, die 't ophoudt, omver helpt; dat, zeg ik, een ſtaetzuchtigh menſch insgelyx zyn vaderlant, ouders, godtsdienſt, weldoeners en helpers niet verſchoont, als het op 't punt, van boven anderen te ſteigeren, en meer dan zy geacht en geëert te zyn, aenkomt; tot welke verwaende uitmuntentheit hy geduurigh een gierige begeerte, die hem noit ongequelt laet, met zich omvoert. *Indien men menſchen by plan-*

[A] Zie de beelden der Hoope.

[B] Die ook teffens te kennen geeft, dat de ſtaetzuchtigen geen moeite of gevaer ontzien, om tot de voorgeſtelde hoogheit te geraken.

ten magh gelyken, zegt Vondel in d' Opdragt van het Treurſpel der Gebroeders van Thebe, *zoo ſlachten ſtaetzuchtigen het klimop, dat, naer zynen aert genoemt, geduurigh by de muuren opklimt. Zoodanigen openbaeren zich de magtigen, die, noit met hunnen ſtaet vernoegt, altyt poogen hooger in top van mogentheit te ſteigeren, en op glimpige tytels hunne nagebuuren en anderen onrechtvaerdigh beoorlogen. Hierom wort de ganſche werelt zonder ophouden omgeroert, gelyk een ongeſtuimige zee, waerin ontelbaere vorſtendommen en volken ſchipbreuk aen goet en bloet en have lyden, en jammerlyk vergaen. Alexander de Groote* (1), *Perſie en ten deele Indie overwinnende, bedroefde zich, toen hy hoorde dat 'er meer werelden waren dan deze, met onze voeten betreden, en blaekte van oorlogsyver om hooger op te trekken. . . . Deze onverzaedzame heerſchzucht paſt op recht nochte onrecht, ook op geene eeden, verbonden en bloetverwantſchappen.*

(1) Valer. Max. Lib. 8 c. 14 Ex. Ext. 2. & Plut. de Tranq. Animi.

Wat kan de blinde ſtaetzucht brouwen,
Wanneer ze raeſt uit misvertrouwen!
Wat luidt zoo ſchendigh dat haer rouwt!

zegt hy op een andere plaets. Maer om nogh iet van het beelt te ſpreken:

Daer ſtaet een leeu, die zyn hooft opſteekt, by; 't welk beduit dat de ſtaet- en eerzucht noit zonder hovaerdye is [C]: en Kriſtoffel Landinus neemt den leeu voor een beelt van ſtaetzucht, omdat hy tegens de geenen die voor hem wyken geen gewelt pleegt; en dus doen de ſtaetzuchtigen, die, gelyk wy zeiden, altyt teffens hovaerdigh zyn, mede; want *de hovaerdige*, zegt Plautus, *veracht zyn' minder, maer zyn' meerder benyt hy.* Boëtius [D] uit zich aldus: *Indien iemant, die zyne gramſchap geen meeſter is, buldert en tiert, men denke, dat hy een leeuwehart heeft.* Markus Antonius Kataldi heeft een gedicht op de Staetzucht gemaekt, 't geen dezen zin behelſt [E]: *O waerachtige voedſter van tweedragt en gekyf, roofſter van de deugt, en diefegge der eere, die u zelve in hoogheit, pracht en luiſter, boven den menſchlyken loop, verheven wenſcht, Gy zyt een wrede vyandin van eens anders roem, een moeder der ſchynheiligheit, en een bron der dwalingen. Gy vergiftigt de gemoederen en beſmet de harten met feller venyn dan Tizifone*

[C] Zie onze Aenmerking D, over 't vierde beelt der Nedrigheit, 2 *Deel*, *bl.* 180.

[D] De Conſol. Philoſ. Lib. 4. Pr. 3. *Iræ intemperans fremit? Leonis animum geſtare credatur.*

[E] Zie hier het Italiaenſche Klinkdicht zelf.

O di diſcordia e riſse altrice vera,
Rapina di virtù, ladra d' honori,
Che di faſti, di pompe, e di ſplendori
Sovra 'l corſo mortal ti pregi altera:
Tu ſei di glorie altrui nemica fiera,
Madre d' hippocreſia, fonte d'errori.
Tu gl' animi auvelini, e infetti i cuori
Via più di Tiſifon, più di Megera.
Tu feſti un nuovo Dio ſtimarſi Annone,
D' Etna Empedocle eſporſi al foco eterno,
O di morte miniſtra Ambitione.
Tu dunque a l' onde Stigie, al lago Averno
Torna, che ſenſa te langue Plutone,
L' alme non ſenton duol, nulla è l' Inferno.

zifone en Megera. Gy hebt gemaekt dat Hanno [F] *voor een' nieuwen Godt wilde gehouden zyn, en dat Empedokles* [G] *zich aen den Etna in een eeuwigh vier heeft overgegeven. O Eerzucht, dienares der Doot! Keer dan weder naer de wateren van Stix, en naer den poel Avernus: want zonder u heeft Pluto geen kracht, voelen de zieltjes geen ſmart, en is 'er geene hel.* Euripides zegt in zyn Feniciaenſche Gebroeders door zynen tolk Vondel,

Helaes, hoe wort uw hart van ſtaetzucht dus bezeten,
En toomeloos verrukt met eenen dartlen zin!
Bedwing u. ſtaetzucht is een ſchendige godin,
Die, in de ſteden en by grooten ingekropen,
Niet ſcheit eer zy de ſteên en huis en hof help' ſloopen.

[F] Die eenige vogelen leerde klappen, *Hanno is een Godt*, en de zelve daerna liet vliegen, opdat zy in de boſſchen die woorden naklappende, de menſchen, van het bedrogh onbewuſt, door dat kunſtje mogten misleidt worden. Doch, de vogelen in de ruime lucht gekomen, vergaten dien nieuwen zang, en behielden alleen hunnen ouden; ſtellende aldus de verwagting van Hanno te leur. *Ælianus Var. Hiſt. lib.* 14. *cap.* 30.

[G] Zie het beelt der Ydele Eer, *I. Deel, bl.* 342, *Aenm. Ff, Gg, en Hh.* Doch deze voorbeelden van Empedokles en Hanno doen genoegzaem zien, dat Kataldi dit gedigt heeft gemaekt, niet op de Heerſchzucht in 't byzonder, maer op de Eerzucht in 't algemeen, zynde het deze twee menſchen niet zoo zeer te doen geweeſt om over andere te heerſchen, als wel om boven andere geëert te worden. Wat de Eerzucht in 't algemeen belangt, de zelve is voor een groot gedeelte verhandelt onder het voornoemde beelt Ydele Eer.

STANTVASTIGHEIT.

EEn Vrouwebeelt dat met den rechter arm eenen pilaer omvat [A], en met de ſlinke hant een' blooten degen

[A] De pilaeren dienen om een gebouw te onderſchragen en vaſt te doen ſtaen, en zyn dus een bequaem beelt van ſtantvaſtigheit en beſtendigheit: gelyk reets elders is aengewezen. Zie onzen bladwyzer in 't woort *Pylaer*. Wat de uitlegginge der overige

boven een vlammend vier houdt; zich bereit toonende, om die hant en arm vrywilligh te verbranden.

rige deelen van dit beelt belangt, de zelve is ligt op te maken uit de hiſtorie van den Romein Mucius Scevola, die in 't leger van den koning Porſena gegaen zynde om hem te dooden, en zyn vaderlant te gelyk van de beleegeringe en het uiterſte verderf te verloſſen; doch een van 's konings hovelingen, die naeſt den zelven zat, en nochte uit de kledinge, nochte uit eenig ander teken door hem, aen wien de koning onbekent was, van den Vorſt konde worden onderſcheiden, gedoodt hebbende, en daerop aenſtonts gegrepen en zwaerlyk gedreigt zynde, dat men hem, indien hy zynen toelegh en 't verraet niet in alle deelen aenſtonts ontdekte, de waerheit met de pynbank zoude afperſſen; zoo onverſchrokt en ſtantvaſtig van moedt was, dat hy zyne *rechterhant* (en om deze reden had de Schryver beter gedaen, dat hy het beelt den degen in de rechterhant had gegeven, en die doen branden, en den pylaer in haer ſlinker arm geplaetſt) even als ter ſtraffe van dat ze den verkeerden had gedoot, in de tegenwoordigheit des konings in 't vuur ſtak en verbrandde, om hem te toonen, dat hy ſtantvaſtig genoeg was tegen alle pynbanken, en in ſtaet om de allerſelſte ſmerten te verachten: gelyk men dit alles met zyn verdere omſtandigheden breder kan lezen by Livius (1), en meer anderen. Zie ook onze Aenmerking A. over het derde beelt der Lydzaemheit, 2 *Deel*, *bl.* 111. en indien gy voorbeelden van Stantvaſtigheit begeert, zoo lees Valerius Maximus, *Lib.* 3. *cap.* 8. Anderen verbeelden de ſtantvaſtigheit door eenen ſalamander die in 't vuur leit; omdat dit dier het gewelt des vuurs, dat alles verſlint, ſtantvaſtiglyk wederſtaet, ja door de kracht zyner koude, die boven mate groot is, of (gelyk de oude Uitlegger van Nikander wil, pag. 64) door een zeker kout vocht dat uit deſſelfs kop druipt, uitbluſcht. Het welk hoewel Dioſcorides en vele andere latere ſchryvers tegenſpreken, zoo wort nochtans het tegendeel beveſtigt door Ariſtoteles (2), Nikander (3), Elianus (4), Plinius (5), Suidas (6), Quintus Serenus Sammonikus, en Nazianzenus (7): hoewel het mogelyk waer is, dat hy, al te lang en in een al te ſterk vuur gehouden wordende, zyne koude ten laetſten wort overwonnen, en hy ook eindelyk zelf verteert; doch dat hy anderſins het vuur uitbluſcht, gelyk reeds is gezegt, zulks getuigt ook die groote man Julius Cezar Scaliger (8) uit Olimpiodorus. Zie *Hierogl. Collect. ex Vett. & Neott.* lib. 2. tit. *Candor*, *Conſtantia*, *Integritas*. Zoo tekenen ook de Geleerden over Plinius (9) aen uit Theophraſtus (10), dat de ſalamander niet allerlei vuur uitbluſcht, maer alleen dat gene, dat matig en overeenkomſtig is met de kragten van zyne natuur, gelyk dat van ſtoppelen, en diergelyke dingen, gelyk Franciskus Rabelefius wil. Dat ondertuſſchen door ſommige deelen van ons tegenwoordige beelt niet de Stantvaſtigheit in haren vollen omtrek en in alle hare leden wort afgeſchetſt, maer alleen in dat gedeelte, dat in een onverſaegtheit en onwrikbare vaſtigheit des gemoets tegen vrees en gevaren beſtaet, hoedanig een gemoedsgeſteltenis de Latynen ook dikwyls *conſtantia* noemen; zulks blykt klaer uit het aengehaelde voorbeelt van Mucius.

(1) Lib. 2. cap. 12.

(2) Hiſt. Anim. lib. 5. c. 19.
(3) In Alexipharm.
(4) Hiſtor. Anim. lib 2. cap. 31.
(5) Hiſt. Nat. lib. 10. cap. 67.
(6) In voce Σαλαμάνδρα.
(7) In vita Baſilii Magni & Paræn. ad Virg. v. 580.
(8) De Subtil. ad Cardan. Exercit. 74. §. 3.
(9) Loc. laud.
(10) Libro de Igno.

ANDERS.

DE ſtantvaſtigheit wort ook niet qualyk uitgebeelt met eene Vrou te ſchilderen, die de rechte hant opſteekt, en in de ſlinke eene ſpiets houdt, op welke zy leunt; ſtaende aldus op een vierkanten ſteen.

Het geene ſtantvaſtigheit heet, is een vaſte ſtant des gemoets en een onverwrikbaer voornemen en opzet in zoodanigh eenen menſch, die zich in alle zyne handelingen zulx draegt, dat hy zich door lichaemspyn, droefheit, moeilykheit nochte eenige andre bezwaernis laet overwinnen om van den wegh der deugt af te wyken.

Zy

Zy houdt haer rechte hant omhoog [A] tot een teken van ſtantvaſtigheit in haer voornemen.

Men ſtelt ze op een' vierkanten ſteen, omdat het vierkant vaſtheit beduit [B]; ſtaende het zelve, hoe gy het keert of omwent, geduurigh en op alle zyden vaſt en pal, het welk in lichaemen van eene andere vorm, zoo volkomentlyk geene plaets heeft.

[A] En ſteekt ook teſſens den voorſten vinger van die zelve hant op. Want zoo komt de Stantvaſtigheit voor, op twee penningen van den Keizer Klaudius, eens in de geſtalte van een zittende vrouw, en ten anderen male als een gewapende Krygsheldin, met een ſpies, gelyk hier, in de ſlinke hant, beide met het omſchrift van CONSTANTIÆ AUGUSTI, dat is, *Ter ſtantvaſtigheit des Keizers.* Van het opſteken des vingers, als een beelt van beſtendige vaſtheit, is geſproken in onze Aenmerking C. over het zevende beelt der Eeuwigheit, *I. Deel, bl.* 383. Oudaen (1), by wien wy deze penningen vinden, leit het opſteken van den vinger aldus uit, dat hy is *een teken van ſtantvaſte beveſtiging, of wakkerheit en luiſterenden yver (want telkens daer men op de zuil van Trajanus ziet, dat eenige krygslieden op de wacht ſtaen, hebben ze aldus den vinger omhoog geheven) als wilde Klaudius in 't bewaken des Rechts en Krygsdeugts zyne ſtantvaſtigheit betoonen.* Op den eerſten penning merkt hy Klaudius dan aen als een ſtantvaſtigen Rechter; waertoe ook de zittende geſtalte dient, (zie onze Aenmerking A over 't beelt Rechter) en verſtaet door die ſtantvaſtigheit niet anders dan een onvermoeide volharding in 't behandelen van gerechtszaken, of, (om Oudaens woorden zelfs te gebruiken) eene *onverdrietzaemheit in arbeit:* welke lof waerlyk aen Klaudius toequam, en met het getuigenis van Suetonius door Oudaen wort beveſtigt. En op den anderen penning beſchout hy hem als een ſtantvaſtigen krygshelt: zoodat Klaudius zich zelven dan door deze twee penningen den roem van ſtantvaſtigheit in vrede en oorlogh zoude hebben willen toeëigenen: en zoo zoude iemant daer nogh voor een derde kunnen byvoegen die van Stantvaſtigheit in den Godsdienſt, en menen, dat de zelve te vinden is in nogh een anderen penning van Klaudius by den zelfden Oudaen (2), alwaer 's Keizers Moeder wort vertoont als een prieſteres van Auguſtus, met eenen fakkel in de eene, en een hoorn des overvloets in de andere hant. Dogh hieromtrent niets bepalende, zal ik alleenlyk ten opzichte van den opgeſtoken vinger zeggen, dat ik van gedachten ben, dat die in den eerſten penning, zoo dezelve Klaudius verbeelt als een Rechter, en op den tweden, zoo die moet toegepaſt worden op des Keizers ſtantvaſtigheit in den oorlogh, gelyk ook op de zuil van Trajanus, mogelyk zal zien op den eedt des Rechters (3), dien hy outtyds te Romen deed, zweerende, de waerheit ſtantvaſtigh te zullen aenkleeven in 't oeffenen des Gerechts; en op den krygseedt der ſoldaten, waermede zy ſtantvaſtige trouwe beloofden aen hunnen veltheer: hoewel ik niet onbewuſt ben, dat ſommigen die plechtigheit van 't opſteken der vingeren in het doen van eenen eedt by de ouden, in twyffel trekken, en meenen dat het een gewoonte is die in later tyden zoude ingevoert zyn. Ik zie ook wel, dat men my hier tegen kan werpen, dat dan op dien penning zoude verbeelt worden niet de ſtantvaſtigheit des Keizers, maer der krygslieden aen den Keizer: doch ik kan met het zelfde recht zeggen, dat aen den anderen kant ook de wakkerheit en ſtantvaſtige yver der ſoldaten zoude moeten worden begrepen, en niet die des Keizers. Maer ik zie geen zwarigheit, waerom men door de geſtalte van zoo een krygsman den Keizer zelven niet zoude mogen verſtaen, als hadde de Keizer zich zelven op dien penning door de beeltenis van zoo eenen ſoldaet willen vertoonen, als tot eene verzekering en betuiging dat hy altyt de zelfde ſtantvaſtige trouwe wilde bewyzen aen zyn vaderlant, die een eerlyk krygsman ſchuldig was aen zynen veltheer: en zoo is het ook genoeg, indien mogelyk de Keizer zelf al geen eedt heeft behoeven te doen als Rechter, dat men zegge, dat hy zich vertoont heeft in de gedaente van een zweerenden Rechter, om te kennen te geven, dat zyne vonniſſen niet min oprecht zouden zyn en de waerheit ſtantvaſtig aenkleven, dan die der Rechteren, die tot dezen einde vooraf eenen eedt deden.

(1) Roomſche Oudh bl. 336 of 297.

(2) Ibid.

(3) Vide Comment. ad Phædri Lib. 3. Fab. 10. v. 40. & ad Ciceronem de Officiis, Lib. 3. c. 10.

[B] De beeltſpraek is klaer: geene zwaerte leit vaſter, en wort zoo bezwaerlyk bewogen, dan die teſſens vierkant is. Zie onzen bladwyzer in *Vierkant.*

De ſpiets [C] daer ze op leunt, ziet op het gemeene ſpreekwoort, *Die zich wel onderſtut, valt zelden.* En ſtantvaſtigh te zyn, is niet anders dan wel geſtut en vaſt te ſtaen in de reden, die het verſtant tot eenige zaek beweegt.

[C] Zie ook het tweede beelt des Heils, 2 *Deel*, *bl.* 12. Bequaemlyk kan men by 't beelt ook plaetſen een eikenboom, als een goet zinnebeelt der Stantvaſtigheit. Zoo vergelykt Horatius (1) de ſtantvaſtige en onbezweke dapperheit der Romeinen na vele nederlagen, hun toegebragt door Hannibal, by eenen eikenboom, die zelfs vaſt ſtaende, ſchoon zyne takken worden afgekapt, onwrikbaer blyft, ja tegen zyne ſchade aen groeit. En zoo vergelykt Virgilius (2) het ſtantvaſtig gemoet van Eneas tegen alle gebeden en tranen, en verdere pogingen van Dido, by eenen eikenboom, die door felle ſtormwinden van alle kanten wort geſlagen en geſlingert, dogh door behulp van zyn diepgeſchote wortelen, veiligh en vaſt ſtaet. Zoo kan men meer diergelyke zinnebeelden ontleenen van andere dingen, die vaſt ſtaen, en ſterk zyn: gelyk een berg, een rots (3), en wat dies meer is. Zie de beelden der Vaſtheit. De onverzetbaere ſtantvaſtigheit en onverſchrokkenheit van een rechtvaerdigh man beſchryft Horatius (4) aldus met de woorden van Oudaen (5):

(1) Lib. 4. Od. 4. v. 58.
(2) Æneid. lib. 4. v. 441.
(3) Virgil. Æneid. Lib. 10. v. 693.
(4) Lib. 3. Ode. 3.
(5) Loc. laud.

Den man, die aen zyn opzet blyft gehegt,
Rechtvaerdig zynde in 't geen hy keurt voor recht,
Zal geen gedruiſch van burgeren en mannen,
Met bits bevel ter ſnoodheit aengeſpannen,
Zal geen gezicht van een verwoeden prins
Het vaſt gemoet doen ſchudden hier of gins:
Laet vry op zee gewelt van winden razen,
Of 't blixemvuur ſlaphertigen verbazen,
Ja ſchoon vanëen d' ontſchokte wereld viel,
Haer bouval treft een onverſchrokke ziel.

STERKHEIT. WAKKERHEIT. FRISCHEIT.

LAet dit eene Vrou zyn, wiens gedaente de rypheit van haeren leeftyt vertoont, en die 'er ſchoon, wakker, en welgemaekt van troni uitziet. Laet ze luchtigh gekleet, en

met

met amaranten bekranſt wezen; houdende voorts met beide haere handen eenen met vruchten geladen olyftak. Schilder honigraeten boven op dien tak, en eenige byen rontom de zelve.

De amarant is een bloemgewas, dat, wegens zyne duurzaemheit, noit dorrende verwelkloosheit, en altyt friſſche ſchoonheit, (in tegenſtelling van andere bloemen [A]) vaſtheit, ſterkheit, en behouding verbeelt. Deze bloem krygt in den winter, als 'er geene andere bloemen te vinden zyn, alleenlyk door haer in water te ſteken, haere friſſche groenheit en ſchoone gedaente weder; waerom, volgens het zeggen der ſchryvers, de volken van Theſſalië, hun jaerlykſche offerhande aen Achilles graf doende, het zelve met amarantkranſen behingen en overſpreidden; tot dat einde deze gewaſſen, tegens den tyt dat 'er andere bloemen gebreken zouden [B], bewarende, omdat ze, in 't water geſteken, terſtont friſch wierden. Om deze hoedanigheit wort de amarant onſterflyk geheten en aen d' onſterflykheit toegewydt [C], gelyk ook de olyftak en de honigraeten [D]; en hierop ziet het antwoort, gegeven door Diogenes Cinikus [E] aen iemant die hem vraegde, Op wat wys men den draet van de levens der menſchen zoude kunnen verlengen [F]? *Zoo men*, zeide hy, *de inwendige deelen met honigh, en d' uitwendige met oli ſmeerde.* Duiſterlyk, gelyk hy gewent was doorgaens op een verborge manier te ſpreken [G], te verſtaen gevende [H], dat men, om ſterk, wakker en friſch te blyven, een vrolyk ge-

[A] Die een ligtverdwynende ſchoonheit, en ſchielyke vergangklykheit betekenen: gelyk al dikwyls gezegt is. Zie onzen bladwyzer in 't woort *Bloemen.*

[B] Niet om die reden, maer om een andere, die wy gezegt hebben over het beelt der Achtbaerheit, 1. *Deel*, *bl.* 7. *Aenm. T.* Zie aldaer ook *Aenm. S. V. en W.* en Klaudius Minos over Alciatus, *Embl.* 135. en Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 55. *cap.* 16. uit Filoſtratus, *Heroic. cap.* 19. §. 14.

[C] Door wien, weet ik niet: doch ik geloof, dat de Schryver met deze woorden enkelyk zeggen wil, dat ze een beelt van onſterflykheit en onvergangklykheit is, en van de Poëten *onſterflyk* wort genoemt: gelyk haer naem zelf *onverwelklyk* beduit, volgens het aengetekende ter bovengemelde plactſe.

[D] Zie het beelt Akademi, 1 *Deel*, *bl.* 57, en het eerſte beelt der Eer, 1 *Deel*, *bladz.* 321. *Aenm. B.* En voeg daerby het geene Piërius Valerianus zegt van de geduurzaeme vaſtheit en ſterkte des olyfhouts, *Hierogl. lib.* 53. *cap.* 9.

[E] Waerom onze Italiaen Demokritus van Abdera hier heeft willen veranderen in Diogenes Cinikus, daer Piërius Valerianus (1), uit wien hy togh al het overige van dit beelt getrokken heeft, wel duidelyk Demokritus noemt, is my geheel onbekent. Ten minſten Athenëus (2) ſtelt het op den naem van Demokritus, en my is geen ander bekent, die 't aen Diogenes toeſchryft.

(1) Hierogl. lib. 26. cap. 8.
(2) Lib. 2. cap. 7.
(3) Loc. laud.

[F] *Hoe men gezont konde leven*, was eigentlyk de vraeg, volgens Athenëus (3).

[G] Dat is miſſchien waer van Diogenes Cinikus, doch niet van Demokritus.

[H] Dat is de meening niet geweeſt van Demokritus, die 't van den eigentlyken honigh en oli heeft gezegt: doch de Italiaen heeft Piërius qualyk begrepen, welke niet zegt (gelyk deze Schryver het heeft verſtaen) dat dit de verborge mening van Demokritus geweeſt zy, maer dat men dit zyn antwoort op een beeltſprakige wyze zoo zoude kunnen opvatten en uitleggen Altoos de ſamenhang des verhaels van Athenëus doet gemaklyk begrypen, dat dit antwoort niet anders dan eigentlyk moet worden opgevat. Geſproken hebbende van de wateren, welke 't gezontſt mogten zyn om te drinken, en bewezen, dat 'er in de zelve ook een voedtzaeme kragt is, voegt hy 'er by, dat 'er ook vele andere vochten zyn, die 't lichaem op een byzondere wyze voeden, en telt onder de zelve ook den honigh op. Tot bewys daervan brengt hy by, dat

moet, geſtadigh vervult met zoete en aengenaeme overleggingen [I] en vrolyke gedachten, van noode had; en dat het lichaem in nutte en goede oeffeningen [K] moſt worden gehouden, ten einde het door den ledig-gang niet bedorven en verteert; maer integendeel, door de gezeide bezigheit geholpen, ſterk en vaſt mogt worden. Behalve dit zegt Athenæus, dat het gebruik der ſpyzen die met honigh toebereit zyn, den menſch veel langer doet leven [L], dan of men koſt at die met ſcherpe dingen toegemaekt was. En hiertoe brengt hy eenige volken des eilants Korzika, *Curnæi* geheten, ten exempel by, die, naer zyne meening, zeer out werden en lang leefden omdat ze zich met zoete ſpyzen, van honigh gemaekt, of daer veel honigh in was, onderhielden. Wat hiervan zy of niet zullen wy daer laten; maer Diofanes, die over den Lantbou geſchreven heeft, zegt ook, Dat het geſtadigh gebruik van honigſpyzen niet alleen de levendigheit des verſtants grootlyx bevordert, maer meteen de uitwendige zinnen ſterk, friſch en gezont bewaert [M].

dat Demokritus, door ouderdom het leven moede zynde, en voorgenomen hebbende te ſterven, en tot dien einde zyn dagelykſchen leeftogt allengskens verminderende, en nu zoo verre gekomen zynde, dat de doot naby was, door de vrouwen, die in zyn huis waren, was gebeden, dat hy nog eenige dagen wilde leven, opdat zy het feeſt van Ceres, dat aenſtaende was, mogten kunnen bywonen; en dat hy haer verzoek hebbende toegeſtaen, had bevolen, dat men een pot met honigh digt by hem zoude neerzetten, en dat hy alleenlyk door den reuk en uitwaſeming van dien honigh, nogh verſcheide dagen in 't leven was gebleven; en daerna, de honigh weer wechgebragt zynde, geſtorven: dat hy voorts in zyn leven altyt zoo een groot liefhebber van den honigh geweeſt was, dat hy op de bovengemelde vraeg, het antwoort, door den Schryver hier bygebragt, had gegeven. Dan ſterkt hy vorder zyn zeggen met het getuigenis van Ariſtoxenus, ſchryvende, dat broot en honigh het gewoone voedſel was der Pithagoriſten, en dat die geenen, die deze ſpys gebruikten voor hun middagmael, nooit zouden ziek worden: en eindelyk voegt hy 'er ook by, 't geene hier gezegt wort van de inwoonders van Korſika. In 't voorbygaen moeten wy aenroeren, dat het verlengen des levens van den ſtervenden Demokritus voor eenige dagen, wort toegeſchreven door Diogenes Laërtius (1), niet aen 't rieken van honigh, maer van warm broot, dat hy zig dagelyks liet brengen, en onder den neus hielt. Nogh een ander antwoort, gelyk aen dat van Demokritus, en deszelfs ware mening beveſtigende, zullen wy een weinig verder bybrengen.

(1) Lib. 9. §. 43.

[I] Dat zoude dan door de zoetheit des honigs worden te kennen gegeven; gelyk naere en droefgeeſtige gedachten door 't zinnebeelt van alle bittere dingen kunnen worden verſtaen. Zie onze Aenmerkingen A. en B. over 't beelt *Bitterheit*, 1. *Deel*, *bladz.* 205

[K] Waervan de oli een zinnebeelt is, om reden, dat de Ouden, wanneer ze hunne lichamen met worſtelen, en anderſins, wilden oeffenen, de zelve gewoon waren met olie te ſmeeren. Hierop zinſpeelde het zeggen van den Thebaenſchen Veldheer Epaminondas (2), wanneer de kok hem en zyne Amptgenoten rekenſchap der onkoſten van eenige dagen doende, hy zich nergens moeilyk over toonde, dan over de menigte van gebruikten olie; zeggende, dat hy niet te onvreden was over de gemaekte onkoſten, maer daerover, dat men zoo veel oli *binnen in zyn lyf* had gekregen; te kennen gevende, dat men den zelven beter had kunnen gebruiken om het lichaem daermede uitwendig te beſtryken, en zich alzoo in 't worſtelperk te oeffenen tot vermeerdering van krachten, daer de Thebanen boven alle andere Grieken wonderlyk (3) op geſtelt waren. Zie Piërius *Hierogl. lib.* 53. *cap.* 10 & 12.

(2) Plutarch. in Apophth. Reg & Imp. c. 95.

(3) Cornelius Nepos Epamin. c. 6.

[L] Piërius zegt, dat het gemene gevoelen zoo is, en dat is ook bekent: doch de Italiaen zet het verkeerdelyk op de rekening van Atheneüs.

[M] Aenmerklyk is het geene ons Plinius (4) verhaelt van Pollio Romulus. Deze man was over de hondert jaren out geworden, en nogh ſterk van lichaem en wel by zyn verſtant. De oorzaek daervan ſchreef hy zelf toe aen 't menigvuldig gebruik van olie

(4) Hiſtor. Nat. lib. 22. c. 24.

olie uitwendig, en gehonigden wyn inwendig. Want als de Keizer Auguſtus hem eens vraegde, door wat middel hy togh voornamentlyk de friſcheit van lichaem en geeſt hadde bewaert, antwoordde hy, *intus mulſo, foris oleo*, dat is, *van binnen door gehonigden wyn, en van buiten door oli.*

STYFZINNIGHEIT. HARDNEKKIGHEIT.

MAel, ter uitbeeldinge hiervan, een in 't zwart gekleedt Vroumenſch, wiens hooft met eenen nevel omtrokken is; en geef het een' ezelskop in de handen.

Het gewaet zy zwart [A], omdat, gelyk die kleur geene andre aennemen wil, alzoo ook een menſch, die ſtyfzinnigh of hardnekkigh by zyn gevoelen blyft, door geenerlei reden tot de beſchouwing van het licht der waerheit dat hem vertoont wort, gebragt of bewogen kan worden.

's Beelts hooft is met eenen nevel omtogen, omdat de ſtyfzinnige luiden zelden verre vooruit zien, en daerom vaſt en hardnekkigh op hun ſtuk en in hun voornemen ſtaen blyven. Doch een wys man beſtaet integendeel zoo, dat hy zich van zyn gevoelen, indien 't quaet is, wel wil laten afbrengen; aenmerkende, dat het menſchlyk verſtant zoo geſtelt is, dat het, of wegens 't groot getal der dingen en de volmaektheit der zelve, of wegens 't kleene licht en de duiſterheit van zyn' eigen toeſtant, noit zoo verre gekomen is, dat 'er geen plaets zoude overſchieten om nogh al verder te gaen; dewyl tot nogh toe niemants verſtant den roem eener ganſch volkome kennis behaelt heeft, en de wyſte menſch, der doolinge niet geheel ontwaſſen is [B]. Dit alles merkt hy aen, en is daerom zacht en gezeggelyk.

Het ezelshooft beelt de onwetenheit uit, die men de moeder der hardnekkigheit zeit te wezen. En dat de onwetenheit [C] door het hooft van eenen ezel aengeduit wort, geſchiedt omdat hy in alle dingen even bot en plomp is; zich zoo wel, wanneer hy 't quaet, als wanneer hy 't goet heeft, vergenoegt en te vreên houdende, en geen onderſcheit tuſſchen het zelve makende.

[A] Vergelyk hiermede het beelt Halsſtarrigheit, 2. *Deel*, *bl.* 5. als mede het beelt Bevatting, 1. *Deel*, *bl.* 184. en zie ook de laetſte Aenmerking over 't eerſte beelt der Dwaesheit, 1. *Deel*, *bl.* 293.

[B] Cicero Phil. 12. c. 2. *Cujusvis hominis eſt errare; nullius, niſi inſipientis, in errore perſeverare*, dat is, *het dwalen heeft plaets in alle menſchen; maer in de dwalinge te volharden, in niemant, behalven in een zot.* Zie Eraſmus Chil. 2. Cent. 4. Adag. 29. Voorts komen hier te pas de woorden van Apulejus, Flor. l. 1. *Veriſſime poëta egregius dixit, veluti nebulam nobis ob oculos offuſam, & non cernere nos, niſi intra lapidis jactum valere*, dat is, *Met zeer veel waerheit heeft de voortreflyke dichter* (Homerus) *gezegt, dat ons even als een nevel voor 't gezigt is uitgeſtort, en dat wy niet verder kunnen zien dan eenen ſteenworp.* Het welke van het natuurlyk gezigt overgebragt zynde tot de kenniſſe des verſtants, te kennen geeft, dat het zelve zwak is, en zich niet uitſtrekt tot de dingen die verre buiten 't bereik van de menſchlykheit geſtelt zyn.

[C] Zie het tweede beelt der Domheit, 1. *Deel*, *bl.* 257, *Aenm. A.* en Gemeen Volk, 1. *Deel*, *bl.* 446, *Aenm. D.* en 't 5. beelt der Onwetenheit, *Aenm. A en B.*

STILZWYGENTHEIT VAN GEHEIMENISSEN.

STel een Vrouwebeelt wiens mont met eenen bant gesloten en daerenboven ook nogh toegezegelt is. Laet de reſt des lichaems geheel met een' langen en zwarten mantel gedekt wezen.

De Ouden beeldden Angerona [A], de godin des Geheims, met een' gesloten en toegezegelden mont af, om te vertoonen, dat men zyn eige en eens anders geheimeniſſen verzwygen moet.

De mantel, op de wys als gezeit is, geeft te kennen, dat, gelyk hy het geheele lichaem en des zelven deelen bedekt, wy ook alzoo alle de dingen, die ons ter verzwyginge toebetrout worden, verborgen en geheim moeten houden [B].

[A] Zie onze Aenmerkingen over het derde beelt hierna volgende. Dat verder de Perſen outtyts ook een Godheit der Stilzwygentheit hebben geëert, leert ons Raderus over Curtius, *Lib. 4. cap. 6. n. 5.*

[B] Daertoe dient ook de zwarte kleur, die, de duiſterniſſe gelyk zynde, (zie onzen bladwyzer in 't woort *zwart*) alles verbergt wat ze bedekt; gelyk ook de donkerheit des nachts alles onttrekt aen 't gezicht. Een andere reden van deze kleur, zie in het volgende beelt. Maer waerom de Stilzwygentheit hier onder de gedaente van eene Vrouw vertoont? daer togh de vrouwen doorgaens allerminſt in ſtaet zyn om te zwygen, zoo in geheimeniſſen, (gelyk in 't volgende beelt wort aengewezen) als anders in 't ſpreken, gelyk wy over 't beelt der Snapachtigheit gezegt hebben, *Aenm. A.* Elders hebben wy aengetekent, dat in 't verkiezen van een Manne- of Vrouwebeelt veeltyts geen onderſcheit wort gehouden, en een Vrouwebeelt dikwyls verkoren, om geen andere reden, dan omdat men het zelve doorgaens meer ſieraet kan byzetten. Daer nogtans de eene ſexe in eenige zaek merklyk uitſteekt boven de andere, behoort men de zelve in de beeldenſpraek liever te gebruiken, dan die minder uitſteekt; gelyk onze Schryver al veeltyts gedaen heeft. Hier nochtans, daer hy de afbeelding der Heidenſche godinne Angerona volgt, heeft hy geen mannebeelt kunnen nemen, dat hy echter had kunnen doen in de volgende Zinſchets.

ANDERS.

EEn ſtatige Vrou in zwart gewaet. Men ziet haer met de rechte hant eenen ring voor haer' mont houden, alsof ze den zelven 'er op drukte. Voor haere voeten vertoont zich een kikvorſch.

Zy is ſtatigh, omdat het ontdekken der geheimeniſſen een teken van lichtvaerdigheit is, en geenen ernſthaftigen noch ſtatigen luiden paſt.

Het zwarte kleet beelt de goede trou en de ſtantvaſtigheit uit [A], omdat de zwarte verf geene andre kleuren aenneemt. En een ernſthaftigh man is ook zoo ſtantvaſtigh en beſtendigh, dat hy het geheim aen geenen ander overzet, maer het zelve getrou en volgens het goet vertrouwen, heelt en bewaert.

De ring, dien ze dierwyze houdt, alsof ze haeren mont daermede toezegelde, vertoont de bewaring des geheims. Zoo zeit Lucianus [B],

Sluit met een zegel uwe tong,
Opdat ze het geheim verberge.

Een ander ſpreekt by gelykenis van *den ſleutel aen de tong*; hierdoor uitdrukken willende, dat de geheimen in den mont dienen vaſtgeſloten te

[A] Zie de plaetſen zoo even aengewezen over 't beelt Styfzinnigheit; en nog een andere reden wegens deze verwe bygebragt over 't vorige beelt. Deze ſtantvaſtigheit in 't zwygen van geheimeniſſen pryzen de oude Schryvers voornamentlyk in de Spanjaerts, die 'zy zeggen, dat zich dikwyls veel liever lieten dood pynigen, dan dat ze eenig geheim wilden klappen. Zie Juſtinus *Lib.* 44. *cap.* 2. §. 3 en 4. en anderen, aldaer aengehaelt door Bongarſius en Berneccerus.

[B] Ἀῤῥήτων ἐπέων γλώσσης σφηγὶς ἐπικείσθω.

Dit versje en de twee volgende van Eſchilus en Sofokles zyn getrokken uit de ſpreekwoorden van Junius Cent. 4. Ad. 39. *Clavis in lingua.*

zyn. *Ik hebbe*, zeit de Griekſche Poëet Eſchilus, by Klemens den Alexandryner [C], *eenen ſleutel aen myne tong, die haer bewaert.* En in den Koloneeſchen Epidus van Sofokles zegt de Rei, Dat [D] *een gouden ſleutel de tong der geenen ſluit, die in Ceres heiligen godtsdienſt ingewydt zyn:* te verſtaen gevende, dat die luiden de geheimen der gezeide godinne zoo verborgen hielden, alsof hunne tongen [E] met ſleutels in den mont vaſtgeſloten

[C] Stromat. lib. 5. pag. 558.

Αλλ' ἐςι κἀμοὶ κλεὶς ἐπὶ γλώσσῃ φύλαξ.

Doch in plaets dat onze Schryver, en voor hem ook Junius, de Griekſche woorden in dit en 't volgende vertalen *een ſleutel aen de tong*, daer voor zoude ik liever zeggen, *een grendel op de tong*, of *een ſlot aen de tong*, dat veel eigentlyker is, en 't Griekſche woort κλεὶς heeft die betekenis ook. Zie Aenm. F.

[D] Ὧν καὶ χρυσεα κληϊς ἐπὶ γλώσσᾳ βέβακεν προσπόλων.

[E] De natuur, zegt Plutarchus (1), heeft geene van alle onze ledematen zoo ſterk met een wal en omheininge beteugelt, als de tonge; hebbende voor de zelve even als tot eene wacht geſtelt de tanden: opdat, indien zy naer den toom der reden niet willende luiſteren, mogt komen uitberſten, wy hare ongehoorzaemheit, zelfs met het byten der tanden, zouden bedwingen. En alzo heeft het zyn nadruk by Homerus, dat hy Uliſſes, dien hy als een wys en verſtandig man doorgaens voorſtelt als ſtil en weinig ſprekende, volgens de aenmerking van Plutarchus (2), Agamemnon, die door een al te onbedagtzaeme vrees den Grieken aenriedt, s'nachts van Trojen weg te vlugten, aldus doet beſtraffen (3):

Ἀτρείδη, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων.

Dat is, *Wat woort, o zoon van Atreus, is de omheininge van uwe tanden ontvlucht;* te kennen gevende, dat hy zyne tong onvoorzichtiglyk niet had bedwongen van onbedachtzame woorden te ſpreken. Zie ook Apulejus Florid. 3. ult. De ſtilzwygentheit voorwaer is eene groote deugt, en niet qualyk hebben ſommige der Ouden gezegt, dat men eerſt behoorde te leeren zwygen, en daerna te ſpreken. Pithagoras wilde, dat zyne leerlingen de eerſte jaren (doorgaens waren 't 'er vyf, en altoos niet minder (4) dan twee) anders niet moeſten doen dan hooren, en daerna eerſt ſpreken en vragen: het welke geſchiedde, omdat zy van hem vele geheimeniſſen aengaende den Godsdienſt hoorden, zegt Filoſtratus (5), die 't bezwaerlyk zoude hebben geweeſt te zwygen, indien zy die deugt niet vooraf hadden geleert. En hierom was het hun, behalven de bovengemelde ſtilzwygentheit van eenige jaren, ook voor altyt verboden over de dingen (6) die ze geleert hadden, te ſpreken met de zulken die geen Pithagoriſten waren. En die leere van ſtilzwygentheit hadde zulke diepe wortels in hunne gemoederen geſchoten, dat ze door de wreedſte pynbank der tirannen uit de zelve niet konden worden uitgerukt. Zoo dat Timicha, eene vrouwe, die de Pithagoriſche leer had aengenomen, liever haere tong afbeet, dan dat ze iets van de zelve zoude openbaren: welk middel ook anderen, ſchoon geen Pithagoriſten, hebben gebruikt om zich zelve buiten ſtaet te ſtellen om geheimen te kunnen openbaren. Zie onze Aenmerking D. over het vyfde beelt der Lydzaemheit, *I. Deel, bl.* 113. Hiervandaen nu komt het ſpreekwoort *Pythagoræis taciturnior*, dat is, *ſtilzwygender dan de Pithagoriſten;* wordende dit ſpreekwoort gebruikt omtrent menſchen, die boven mate uitmunten in 't ſtilzwygen van zaken, die niet dienen te worden nagezegt. Zoo was de les van Jamblichus, een Pithagoriſt, γλώσσης πρὸ τῶν ἄλλων κράτει, θεοῖς ἑπόμενος, dat is, *bedwing uwe tong boven al, in naervolging der goden*: het welke de Schryver van die bekende Zedeversjes onder den naem van Kato, in de zelve aldus heeft ingelaſcht:

Virtutem primam eſſe puta compeſcere linguam.
Proximus ille Deo eſt, qui ſeit ratione tacere.

Dat is: *acht het voor de voornaemſte deugt de tonge te bedwingen: want hy komt het allernaeſt aen God, die naer vereiſch van zaken weet te zwygen:* niet zoo zeer omdat God alle de daden en handelingen der menſchen met een diep ſtilzwygen aenſchout en overweegt, en alles naer vereiſch van zaken beſtiert en regeert, gelyk ſommigen willen; maer

(1) De Garrul. cap. 4.

(2) De Garrul. c. 12. & de Homero c. 85.

(3) Iliad. lib. 14. v. 83.

(4) Apulejus Flor. 2. & Gellius Noct. Att. lib. 1. c. 9. Philoſtrat. in Vita Apoll. lib. 1. c. 14. & Voſſius de Sect. Philoſ. c. 6. §. 19, 20, 21, 22, 23, & 24.

(5) Loc. Laud.

(6) Voſſius ibid.

ten lagen. De gemelde ſchryvers zien hier op de kleene ſleutels der Ouden [F], die, op de manier van eenen ring gemaekt, bequaem waren om de dingen te ſluiten, te openen, en ook toe te zegelen, zulx dat ze bewaert bleven, en door de dienaers of ſlaven niet konden geſtolen worden, of men ontdekte en wiſt het. Juſtus Lipſius ſpreekt, over Tacitus tweede Jaerboek [G], van zulke ringen of ringsgewyze ſleutels: en uit de ou-

maer omdat Godt zyne voornemens en beſluiten verbergt voor den menſch, en, gelyk Horatius zeit, Lib. 3. Od. 29.

Prudens futuri temporis exitum
Caliginoſa nocte premit Deus.

Dat is:

Godt houdt den uitſlagh van het geen toekomend is,
Verborgen in een nacht van dikke duiſternis.

Uit aenmerkinge nu van deze ſtilzwygentheit, eerden de Egiptenaren de godtheit in den krokodil, omdat dit beeſt het eenigſte onder alle de dieren is, dat geene tong heeft. Hoe een groot gedeelte ook der wysheit Apollonius van Tiana, die de ſecte der Pithagoriſten hadde omhelſt, ook geſtelt heeft in de ſtilzwygentheit, is te zien by Filoſtratus, in 't Leven van den genoemden Apollonius, *Lib. I. cap.* 14. *& lib.* 8. *c.* 2. wiens wysheit hy overal byna als goddelyk pryſt. *Tot leermeeſters in 't ſpreken*, zegt Plutarchus (1), *hebben wy de menſchen; maer in 't zwygen, de Goden: nademael men by de offerhanden en heilige plechtigheden van den Godsdienſt ſtilzwygentheit gebruikt.* (1) De Garrul. c. 11.

[F] Waerom ze liever zouden zien juiſt op zulke ſleutels in 't byzonder, dan enkelyk diergelyke ſpreekwyzen eenvoudiglyk ontlenen van het ſluiten der deuren, en andere dingen in 't algemeen, daertoe vinde ik geene reden. Immers dusdanige ontleende ſpreekwyzen ontmoet men veele. Zoo laekt Plutarchus (2) die geenen, die, daer ze geloven, dat een huis zonder deur, of een beurs die niet toegeſloten kan worden, onnut is, echter altyt een open mont hebben: en hy brengt uit Euripides de nuttige ſpreuk by; dat het einde niet van kelders of kamers zonder ſlot of grendel, maer dat van eene tong zonder toom, is ramp en elende. Zoo noemt ook de zelfde Euripides (3), volgens de aenmerking van Eraſmus (4) en Junius (5), iemant die te los van mont is, ἀθυρόγλωσσος, dat is, een man zonder deure voor zyne tonge; en op de eigenſte wyze Ariſtofanes (6) ook ἀπύλωτος, dat is, *poorteloos*; eveneens gelyk wy gewent zyn te zeggen van iemant, dien men geen geheimen kan vertrouwen, dat hy niet *poortvaſt* is: en eindelyk zo zegt ook Klemens de Alexandriner ἄθυρος γλῶττα, dat is, een *deurloze tong*, en Plutarchus (7), ἀθύρωτον στόμα, *een deurloze mont*: waer voor de zelfde Ariſtofanes (8), Euripides (9), en Plato (10) met een andere ontleende ſpreekwyze ook gezegt hebben ἀχάλινον στόμα, een *tomeloze mont*: zynde alle ſpreekwyzen, die zelfs zonder uitlegginge klaer zyn, en waerin ik niet zie, dat op de een of andere ſoort van oude ringſleutels behoeft te worden gezinſpeelt: behalven dat het eene miſſelyke leenſpreuk ſchynt te zyn *een ſleutel aen zyne tong te hebben*, voor *zyn mont wel dicht geſloten te houden*: daer tog de minſte zwarigheit niet is om dat gene te openen, daer de ſleutel in ſteekt. Het is dan beter, dat men in de aengehaelde plaetſen een *grendel* of *ſlot* ſtelle (welke beide betekeniſſen Salmaſius in zyne *Exercitationes Plinianæ pag.* 653 en 656 bewyſt, dat het Grieksche woort κλεὶς ook heeft) en den ſleutel van de tonge der geheimeniſſen wechwerpe. Altoos ik vertrouwe zonder eenige twyfelinge, dat een iegelyk Lezer met my zeer lichtelyk zal willen geloven, dat 'er niets bequamer is om zelfs de allerſterkſt geſlotene monden te ontſluiten, en de bewaerde geheimeniſſen 'er uit te halen, dan indien men een *gouden ſleutel* (en daervan melt Sofokles) kan vinden, welke in dat ſlot in kan en daer op paſt: hoe zeker en wel zyn dan de geheimeniſſen bewaert door een tonge, daer reets een gouden ſleutel in zit? Voeg hier by, dat ik niet weet, of men genoeg mag verzekert zyn, of die ringſleutels wel bekent en in gebruik zyn geweeſt, niet alleen by de Grieken, maer zelfs by de Romeinen, gelyk in de volgende Aenmerking zal gezegt worden.

(2) Ibid. c. 4.

(3) In Oreſte act. 3.

(4) Chil. 3. Cent. 4. Adag. 47.

(5) Cent. 1. Ad. 50.

(6) In Ranis v. 862.

(7) De Liberis Educ.

(8) Loc. laud.

(9) In Bacchis Act. 1.

(10) De Legib. lib. 3.

[G] In het twede hooftſtuk, *Excurſ. B.* alwaer ook dusdanig een ring en ſleutel is afgetekent, in den Antwerpſchen druk van Tacitus in folio 1627, *fol.* 501. Voorts

ging

de ſchryvers, die hy daer aenhaelt, kan men ook opmaken, dat deze kleene ſleutels, ringen genoemt wierden: dit blykt vooral uit Plautus, die eene huismoeder doet zeggen, [H] *Verzegelt de kelders, en brengt den ring* (dat was ſleutel te zeggen) *weder tot my.* Dit ſlach van ringen, met ſleuteltjes daeraen vaſt, is nogh by de liefhebbers van de overblyffelen der outheit, met heele verzamelingen te zien. D' Ouden waren ook gewoon hunne brieven, gelyk men nogh wel doet, met de ringen, die ze aen hunne vingers droegen, te zegelen [I], opdat hunne handelingen niet openbaer

ging deze zorg der Ouden zoo verre, dat ze zelfs de wynfleſſchen en andere mindere dingen toezegelden, gelyk de zelve Lipſius, Muretus en Jac. Gronovius over de gemelde plaets van Tacitus aentonen. Zoo dat het juiſt niet nodig is, dat men in die plaetſen, daer van de verzorging der ſpyze en diergelyke wort geſproken, zo een ſleutel aen den ring verſtae: want hoe quam de ſleutel te pas by de fleſſchen? en zoo men de plaetſen, die de bovengenoemde Geleerden bybrengen, naeukeurig overweegt, zal men duidelyk zien, dat die verzegeling geſchiedde met den ring, dien men aen den vinger droeg; daer zeker geen ſleutel is aen vaſt geweeſt: zullende in dat geval niet bequaem geweeſt zyn, om aen den vinger te kunnen worden gedragen. Derhalve dient dit tot beveſtiging van 't gene in de vorige aenmerking is gezegt, dat het, namentlyk, niet denkelyk is, dat de Schryvers, in ons beelt aengetrokken, ſprekende van 't verzegelen en ſluiten der tonge, juiſt op zulke ringſleutels zouden hebben gedoelt: en ik ben van gedachten, dat Lucianus gezinſpeelt heeft op een gewoonen zegelring, en de anderen op een gewoonen ſleutel. En dit zal geheellyk blyken, wanneer wy aentoonen, dat de groote Lipſius, en die hem gevolgt zyn, zeer hebben gedwaelt, wanneer zy meenden, dat die ringſleutels, die men nogh by de liefhebbers der outheit vint, van tweederlei gebruik zyn geweeſt by de Ouden; namentlyk om te ſluiten en te zegelen; betuigende ons die veelwetende Salmaſius, dat op die ringſleutels, die hy zelfs ook gezien heeft, geen bequaem merk of ingeſneden teken ſtaet, waer mede men zoude hebben kunnen zegelen; en met gezonde redenen bewerende, dat de ring of het oog van die ſleutels nergens anders toe gedient heeft, dan om 'er den vinger in te kunnen ſteken, en de ſleutels, omdat ze kort van ſteel waren en tot aen het oog toe in 't ſlot gingen, als zynde volgens Lipſius niet langer dan den allerkleinſten vinger, te kunnen omdraejen. Men zie dien voortreflyken Geleerden in zyne *Exercitationes Plinianæ*, *pag.* 653, 654 en 655; alwaer hy ons ook verſcheide zulke ſleuteltjes vertoont, en in 't brede over de ſleutels en ſloten der Ouden handelt.

[H] In Caſina, *Act.* 2. *ſc.* 1. *v.* 1.

Obſignate cellas, referte anulum ad me.

Maer ik zie niet, hoe onze Italiaen uit deze plaets heeft kunnen trekken 't gene hy tragt. Het woort *verzegelt* leert integendeel, dat Plautus ſpreekt van een zegelring, niet van een ſleutel. Lipſius ook zelf merkt alle de plaetſen die hy bybrengt, niet anders aen, dan handelende van 't verzegelen met den ring, en niet van 't ſluiten: hoewel hy meent, dat 'er ſleutels zyn geweeſt, daer zoo een ring aen vaſt was. Verſta het derhalven van het eigentlyk verzegelen, en weet, dat de Ouden zoo omzichtig waren omtrent hunne ſlaven, die waerlyk ook zeer diefachtig waren, dat ze zich niet betrouden op de ſloten alleen, en, voor bedrogh en liſt bedugt, daerenboven de dingen, die ze wilden bewaren, ja de ſleutels zelfs (1), ook verzegelden. Zie wederom Salmaſius ter aengehaelder plaetſe, *p.* 655. Uit vrees voor deze diefachtigheit der ſlaven, was de moeder van Cicero gewoon, zelfs de ledige wynfleſſchen te verzegelen, opdat men niet zoude voorwenden dat 'er eenige ledig waren geweeſt, die heimelyk waren uitgedronken: gelyk Quintus Cicero ſchryft in zekeren brief aen Tiro (2).

(1) Plin. Hiſt. Nat. l. 33. c. 1.

(2) Famil. lib. 16. Epiſt. 26.

[I] Zynde dit het allereerſte en oudſte gebruik der ringen geweeſt, en niet om te dienen tot ſieraet, gelyk Atejus Kapito by Makrobius (3) wel duidelyk getuigt. Mogelyk derhalven zyn zoo wel de zegelringen, als het verzegelen zelf en de ſloten en ſleutels, eene uitvinding der ſpaerzaeme en voorzichtige Lacedemoniers. Plinius meent (4), dat de zegelringen in de Trojaenſche tyden nog niet in gebruik zyn geweeſt; omdat Homerus wel van het verzenden, maer niet van 't verzegelen der brieven

(3) Saturn. lib. 7. cap. 13.

(4) Hiſt. lib. 33. c. 1.

baer zouden worden. 't Geen ons zeggen hier goet helpt maken, en wonder wel op dit beelt paſt, is dit: Alexander de Groote ontfing, in het bywezen van zyn' lieven vrient Efeſtion, eens eenen brief van zyne moeder, in welken zy eenige beſchuldigingen tegens Antipater geſtelt had, en liet hem [K] den zelven zien en lezen. Doch zoodra hy hem ten einde gelezen had, nam de Vorſt den ring, met welken hy zyne brieven gewent was toe te zegelen, van zyne hant, en drukte hem op Efeſtions mont; hem aldus ſtilzwygens de ſtilzwygentheit gebiedende, ten einde de inhoudt van dat geſchrift geheim en ongeopenbaert mogt blyven. Keizer Auguſtus droeg, naer Suetonius verhael, eenen zegelring, waerop een Sfinx [L] geſneden was; en niet zonder reden, want de Sfinx is een zinnebeelt van 't bewaren der geheimeniſſen. Anderen gebruikten in het toezegelen der brieven het beelt van Harpokrates, dien de Heidenen voor den godt der ſtilzwygentheit hielden; den geenen aen wie ze ſchreven, door dit zegelmerk indachtigh makende [M] en als belaſtende, dat men dicht zyn moſt en hunne geheimeniſſen verzwygen.

ven ſpreekt; en gewag makende van koffers, daer koſtelyke kleederen en goude en zilvere vaten in waren, niet zegt, dat 'er een zegel op gezet wierd, maer dat ze vaſt wierden toegebonden. Zie nogmaels Lipſius en Salmaſius op de bovengemelde plaetſen.

[K] Alexander gaf ze hem niet over, maer hy zag ze teſſens met Alexander in, naer zyne gewoonte, en Alexander verboodt het hem niet. *Plutarchus in Apopht. Reg. & Imper. cap.* 39. *& de Fort. Alex. Orat.* 1. *c.* 17.

[L] Zie onze Aenmerking B over het beelt *Scherpzinnigheit des Verſtants.* Plinius (1) echter ſchynt te kennen te geven, dat Auguſtus geen oogmerk van eenige betekenis in dat zegel gehad heeft, hebbende twee zulke zegels onder de ringen van zyn moeder gevonden, zynde malkander zoo gelyk, dat ze niet konden onderſcheiden worden. Deze had hy gebruikt in de burgerlyke oorlogen, hebbende een derzelve gegeven aen zyne vrienden, om in zyn afwezen brieven en andere ſchriften te zegelen, die de tydsgelegentheit vereiſchte dat op zynen naem wierden verzonden. Die geenen, die deze brieven ontfingen, waren gewoon al boertende te zeggen, dat die Sfinx raedſels aenbragt: om 't welke te vermyden, Auguſtus naderhant de Sfinx afſchafte, en 't beelt van Alexander gebruikte.

(1) Hiſt. Nat. l. 37. c. 1.

[M] Het is wel niet geheel ongerymt te denken, dat dit de mening der geenen is geweeſt, die dit beelt in hunne zegelringen droegen, en Piërius (2), dien onze Schryver hier zekerlyk volgt, wil, dat zulks zelf zoude ſteunen op het getuigenis van Plinius: maer hy dwaelt; dewyl deze Schryver alleenlyk zegt (3), dat in zynen tyd zelfs de mannen de beelden van Harpokrates en andere Egiptiſche goden in hunne zegelringen begonnen te dragen. Doch anderen hebben gemeent, dat men dit liever moeſt verſtaen van de toverringen: en anderen, dat men 't moeſt opvatten van de bygelovigheit der geenen, die van inbeeldinge waren, dat ze geholpen wierden door die godtheit, wiens beelt zy daeglyks met zich omdroegen. Welke mening de heer Gisbertus Kuperus in zynen Harpokrates (4) met voorbeelden van anderen beveſtigt, die insgelyks het beelt van eenige godtheit, met het zelfde oogmerk overal met zich omvoerden: en inderdaet Plinius ſpreekt niet van Harpokrates alleen, maer ook teſſens van andere Egiptiſche goden. Gelyk zy nu de beeltenisſen der goden, die zy boven anderen voornamentlyk eerden, in hunne zegelringen droegen, alzoo namen zy ook tot dat zelfde gebruik, die van menſchen, voor welkers perſoon of gedachtenis zy eenigen byzonderen eerbied en achting hadden. Zoo hebben wy over 't beelt der Scherpzinnigheit des Verſtants gezien, dat Auguſtus in zynen zegelring gehad heeft het beelt van den Grooten Alexander: zoo tekent Piërius aen (5) uit Cicero (6), dat de beminnaers van Epikurus zyne beeltenis hadden niet alleenlyk in ſchildery, maer ook op hunne drinkbekers en ringen. En zoo betuigt ook Ovidius (7) zyne dankbaerheit aen eenen zyner Vrienden, die zyne beeltenis, uit genegenheit en achting voor hem, in zynen ring droeg:

(2) Hieroglyph. lib. 36. cap. 13.
(3) Nat. Hiſt. lib. 33. c. 3.
(4) Pag. 31 & 108 Edit. priotis.
(5) Hieroglyph. lib. 36. c. 19. & lib. 41. cap. 9.
(6) De Finibus lib. 5. cap. 1.
(7) Triſt. lib. 1. El. 6. v. 1 & 6.

Si

Men ziet een' kikvorſch by 't beelt. Dit gediert koos Mecenas tot een zegelteken, miſſchien als een zinſchets van ſtilzwygentheit. Te weten, men leeſt by Plinius, dat 'er in Cirene, Macedonie, Serifus, en elders in 't riet en tuſſchen de heeſters [N], zeker ſlach van kikvorſchen gevonden wort, dat ſtom is en ganſch geen geluit geeft; waeruit het ſpreekwoort geboren is van *een' Serifiſchen kikvorſch*, als men iemant meent die weinigh ſpreekt en ſtilzwygende van aert is, omdat namentlyk deze kikvorſchen niet quaekten, ſchoon ze elders heene [O], daer quakende vorſchen waren,

Si quis habes noſtris ſimiles in imagine vultus,
Deme meis hederas Bacchica ſerta comis.
Iſta decent lætos felicia ſigna poetas:
Temporibus non eſt apta corona meis.
Hæc tibi diſſimulas, ſentis tamen, optime, dici,
In digito qui me ſersque reſersque tuo,
Effigiemque meam fulvo complexus in auro,
Cara relegati, qua potes, ora vides.
Quæ quoties ſpectas, ſubeat tibi dicere forſan:
Quam procul a nobis Naſo ſodalis abeſt!
Grata tua eſt pietas, &c.

Zie ook Alexander ab Alexandro, *Genial. Dier. lib. 2. cap. 19.*

[N] Zoo als dit hier wort voorgeſtelt, zoude het ſchynen, alsof Plinius van alle deze kikvorſchen te gelyk ſprak, en hen alle als van een en de zelfde ſoort, tuſſchen 't riet en de heeſters ſtelde: daer hy ze nochtans duidelyk onderſcheit. Van die van Cirene en 't eilant Serifus ſpreekt hy aldus (1), met byvoeging van nogh andere in Theſſalien: *Cyranis mutæ fuere ranæ: illatis è continente vocalibus durat genus earum. Mutæ ſunt etiam nunc in Seripho inſula. Eædem alio tranſlatæ canunt: quod accidere & in lacu Theſſaliæ Sicendo tradunt.* Dat is: *In 't lant van Cirene zyn de kikvorſchen ſtom geweeſt: en nadat 'er andere uit het aengrenzende lant zyn ingebragt, zoo duurt echter nogh het ras van die ſtomme. Stom zyn ze ook nogh hedendaegs in 't eilant Serifus. Die zelfde ſtomme naer elders overgebragt zynde, quaeken aldaer; het welke men zegt, dat ook in 't meir Sicendus in Theſſalien gebeurt.* Meer ſchryft 'er Plinius niet van. Van die van Macedonien zegt hy (2): *Rana mutæ in Macedonia traduntur, muti & apri.* Dat is, *Men zegt, dat de kikvorſchen in Macedonien ſtom zyn, gelyk ook de wilde zwynen.* Dogh men houdt het voor waerſchynlyk, dat of die plaets van Plinius bedorven is, of dat die Schryver hier miſt, en zekere plaets van Ariſtoteles qualyk heeft begrepen. Zie Pintianus over Plinius. Boven deze melt de genoemde Plinius nogh van een ander ſoort van ſtomme kikvorſchen, geheel onderſcheiden van de vorige, en een byzonder ſlagh op zich zelve, en eenigſins te rekenen onder de padden, als zynde voor 't rundtvee vergiftig. Deze plaetſt hy in 't riet en tuſſchen de kruiden; doch zonder byvoeging van de landen daer men ze vindt (3) *Eſt & parva rana in harundinetis & herbis maxime vivens, muta ac ſine voce, viridis, ſi forte hauriatur, ventres boum diſtendens.* Dat is, *Daer is ook een kleine kikvorſch, die zich voornamentlyk in 't riet en onder de kruiden onthoudt, zynde ſtom en zonder geluit, en groen; en de buiken van 't rundvee, zoo hy by geval wort ingezwolgen, doende opzwellen.* 't Zal mogelyk de zelfde zyn, *dien de Grieken*, gelyk hy elders zegt (4), Kalamite (of Rietvorſch) *noemen, omdat hy in 't riet en tuſſchen de heeſters leeft, zynde de kleinſte van allen en de allergroenſte. Quam Græci calamiten vocant, quoniam inter harundines fruticeſque vivat, minima omnium & viridiſſima.*

(1) Hiſtor. Nat lib. 8. cap. 58.

(2) Lib. 11. cap. 51.

(3) Lib. 32. c. 7.

(4) Eod. lib. c. 10.

[O] Maer uit de ſtraks aengehaelde plaets van Plinius blykt recht het tegendeel. Erasmus (5) nogtans, omdat hy het ſpreekwoort van een *Serifiſchen kikvorſch* by Suidas en andere Griekſche Schryvers vint uitgelegt, dat het zoude gebruikt zyn *van ſtomme menſchen, omdat de kikvorſchen van Serifus overgebragt zynde op 't eilant Scirus, geen geluit gaven;* ſchynende die Schryvers te kennen te geven, dat ze op Serifus quaekten, maer op Scirus, zoo men ze daer bragt, ſtom wierden; meent, dat men niets ongerymts tuſſchen dat tweederhande zeggen zal vinden, indien men de zaek wel inziet, en

(5) Chil. 1. Cent. 5. Ad. 31.

ren, overgevoert wierden, en by die in de zelve poelen en plaſſen raekten. 't Zal derhalve wel eene giſſing, maer miſſchien niet qualyk gegiſt zyn, (te meer vermits Paradinus in zyne Heldiſche Uitbeeldingen het 'er ook voor houdt) dat Mecenas dezen kikvorſch in zynen ring zal gebruikt hebben tot een zinnebeelt zyner ſtilzwygentheit van geheimeniſſen [P], om

en aldus begrypt: Dat op Seriſus de kikvorſchen ſtom waren: en dat de inwoonders de zelve, als een zeer vreemde zaek, hadden overgebragt op Scirus: over welkers ſtomheit, wanneer die van Scirus zich verwonderden, als zynde ſtrydig tegen den aert der kikvorſchen van hun eilant, zoo zoude men uit dat geval tot een ſpreekwoort hebben beginnen te gebruiken, *Een kikvorſch uit Seriſus.* Doch ik zie niet, hoe de zwarigheit op deze wyze word opgeloſt: want zoo ze op Scirus ook ſtom bleven, hoe zegt dan Plinius, dat ze naer elders overgebragt zynde, geluit gaven? of hy hadde Scirus moeten uitzonderen, en het zoo wel als iets vreemts aentekenen, dat de kikvorſchen van Seriſus niet leerden ſchreeuwen door die van Scirus, daer ze by gebragt wierden; als hy voor een merkwaerdige zaek heeft opgegeven, dat die van Cirene het quaken niet leerden van die gene, die men uit de aengrenzende Landen by haer zette in de poelen. Derhalven blyft die zwarigheit nog by my, totdat my een betere oploſſing geſchiede.

[P] Nochtans niet om de ſtomheit van de Seriſiſche kikvorſchen: want waerom zal iemant een kikvorſch ziende uitgebeelt, niet liever denken om een gemeenen kikvorſch, en dien liever opvatten voor een beelt van een ſchreeuwer en ſnapper, (zie ons over 't beelt Snapachtigheit) dan juiſt om een Seriſiſchen; ten zy de zelve iets had, het gene hem onderſcheidde van anderen: en dan dienden de Schryvers ook wel te hebben gezegt, dat Mecenas een *Seriſiſchen kikvorſch* in zyn zegelring droeg; en niet enkel een *kikvorſch.* Om die zelfde reden keuren wy met Piërius (1) ook af het gevoelen der genen, die door dezen kikvorſch verſtaen een zeker ſoort van vorſchen, die de Latynen *Rana rubeta*, alſof men zeide *Braemvorſch*, noemen: omdat hy, volgens Plinius (2), onder de braemboſſchen en doornſtruiken leeft, zynde de grootſte van alle vorſchen, en hebbende even als twee hoorntjes. Van dezen zegt hy dat geſchreven wort, dat zoo de zelve onder een menigte volks wort gebragt, elk dan ſtilzwygt. Maer om nu niet te twiſten, of deze onder de vorſchen, dan of hy onder de padden behoort, als zynde vergiftigh (3), zoo is dit zeker, dat hy van de Latynen altyt wort genoemt *Rana rubeta* teſſens, of *Rubeta* alleen, nooit *Rana* alleen: gelyk nochtans het dier in den ring van Mecenas genoemt wort onder anderen door Plinius *Hiſt. Nat. lib.* 37. *cap.* 2. gelyk ook door de Grieken, βάτραχος, welken naem zy niet geven aen de Rubeta, hebbende daertoe een afzonderlyke benaeming, φρύνος (4). Derhalven indien men in dezen ring het zinnebeelt van Stilzwygentheit moet zoeken, zoo zoude ik het met Piërius Valerianus (5) zoo opvatten, dat Mecenas zal gezinſpeelt hebben op dat wonder, het welke men te Rome malkander van Auguſtus wys maekte: namentlyk (6), dat hy nog een klein kint zynde en eerſt beginnende te ſpreken, op een hofſtede van zyn Grootvader de kikvorſchen, die hem te veel ſchreeuwden, had belaſt te zwygen; en dat van dien tyt af die waterzingers op die plaets hadden opgehouden van quaken. Even alſof Mecenas hadde willen te kennen geven, dat hy in die dingen, die de Keizer wilde dat zouden worden gezwegen, zoo ſtom zoude zyn, en hem zo getrouwelyk zoude gehoorzamen als de kikvorſchen, die na zyn verbodt nooit meer hadden gequaekt. Andere willen, dat Mecenas dit zegel zoude hebben gebruikt, nadat Auguſtus hem tot deelgenoot had gemaekt van al zyn bewint, te water en te lant: omdat namentlyk de kikvorſch een dier is, dat beide en in 't water, en op 't lant leeft. Doch ik houde het gevoelen van Piërius voor het beſte. Begeert ondertuſſchen iemant meer van deze ſtof te zien, die leze Meiboom, in zynen Mecenas, *cap.* 13. *pag.* 81. *& ſeqq.* Wat nu de gemelde ſtemloosheit der kikvorſchen belangt, gelyk de Fabelen de zelve hebben toegeſchreven aen het bevel van Auguſtus, op het lantgoet van zynen Grootvader, alzoo ſchryven zy 't zwygen van die van Seriſus toe (7) aen den wenſch van Perſeus. Doch Theofraſtus en andere Natuurkundigen ſchryven 't aen de koutheit der wateren toe, en zeggen (8), dat ze in warmer overgebragt zynde, quaeken. Op de eigenſte wyze verdichten de Fabelen, dat de krekels omtrent Regium in Italien, (nu Reggio) ſtom

(1) Hieroglyph. lib. 29. c. 44.
(2) Hiſt. Nat. l. 32. c. 5.
(3) Plin. Ibid. & lib. 8. c. 31. Jonſton Van de Viervoetige Dieren bl. 158.
(4) Plin. lib. 31. cap. 5.
(5) Loco Laud.
(6) Sueton. Aug. cap. 94.
(7) Ælian. Hiſt. Animal. Lib. 3. cap. 37.
(8) Hieroglyph. Coll. ex Vett. & Neot. l. 5. tit. *Silentium.* & Piërius loco l.

welke hy ook Auguſtus, naer Eutropius berecht [Q], zeer lief en aengenaem was; niet tegenſtaende Suetonius melt, dat des Keizers genegentheit tot hem vermindert is [R], omdat hy d' ontdekking der ſamenzweeringe van Murena aen zyne huisvrou Terentia vertelt had [S]: eene feil die waerlyk niet klein was; want de geheimeniſſen, voornamentlyk van Vorſten, moet men geenen mannen openbaeren, ik laet ſtaen aen vrouwen, welke kunne doorgaens (de verſtandigſten uitgezondert) het gehoorde, al dient het geheim te blyven, gaerne nazeit. En hoewel dit beelt zelf vroulyk is, zoo dienen echter de geheimen, die manlyk zyn, in geen' vroulyken boezem beſloten en te los vertrout te worden. *Vertrou uwe geheimeniſſen aen de vrouwen niet*, zei Ezopus. En men zegt van Kato, dat het hem beroude, zoo dikwyls hy zyner vrouwe iet, dat gezwegen moſt worden, geopenbaert had. Het roude Fulvius [T], eenen vrient van Auguſtus, ook niet weinigh, dat, wanneer hy op zekeren dagh den Keizer zeer had hooren klagen en zuchten over 't afſterven der zynen, (want

ſtom zouden zyn, omdat Herkules, als zy hem door haer zingen in den ſlaep verveelden, haer zou belaſt hebben te zwygen (1), of, gelyk andere zeggen (2), gewenſcht dat ze ſtom mogten worden: en dat was ook geſchiedt, zynde des te vreemder, omdat in 't lant van Lokri, alleenlyk met een rivier van dat van Regium geſcheiden, de krekels veel helderder zingen dan ergens elders. Doch de Natuurkundigen geven daer van tot reden, dat het lant van Regium ſchaduwachtig en vol geboomte zynde, de krekels aldaer vol dauw zyn, en dat het vliesje, door welks middel zy zingen, om die reden niet geſpannen zynde, geen geluit geeft: daer die men in 't lant van Lokri vint, bloot zynde voor de zon, drooge en hoornachtige vliesjes hebben, en alzoo zeer ligt geluit geven. Men leze Strabo *Lib.* 6. *pag.* 399. *Edit. Amſt.* en aldaer de Aenmerkingen van Kaſaubonus: als mede Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 5. *Ad.* 14, alwaer men ook vint aengetekent uit Stefanus den Bezantiner (3), dat 'er ook by de ſtadt Akanthus in Athamanie ſtomme krekels wierden gevonden, en dat men daervandaen ook met een gemeen ſpreekwoort *een Akantiſche krekel* noemde iemant, die ſtom was. En dit beveſtigt myn zeggen, aengaende den ringkikvorſch van Mecenas, dat namentlyk, indien men de Stilzwygentheit door den zelven zoude verſtaen, 'er iets had dienen te wezen waeraen men weten konde, dat het een Serifiſche was. Want gelyk de krekel enkel op zich zelve een beelt is der Snapachtigheit, gelyk wy boven over dat beelt hebben aengewezen, en niet anders dan met byvoeging van *Akantiſche*, eenen ſpraeklozen menſch betekent; alzoo is de kikvorſch, eenvoudig genomen, een zinſchets van ſnapachtigheit, gelyk mede in dat zelfde beelt is gezegt; en een Serifiſche kikvorſch integendeel, een zinteken van ſtilzwygentheit.

(1) Solinus Polyh. c. 2.
(2) Antigonus in Mirabilibus.
(3) Voce Ακαν-θος.

[Q] En ook dat van Aurelius Victor *Epiſt.* 1. 16. De ſtilzwygentheit van Mecenas roemt Horatius ook zeer (4), en zegt, dat Mecenas hem, ſchoon nu in 't achtſte jaer met zyne vrientſchap vereert, nooit iets hadde toevertrouwt, behalven het geene een klapper wel mogt hooren en navertellen.

(4) Serm. Lib. 2. Sat. 6. v. 40.

[R] Dat zegt Suetonius niet: in tegendeel getuigt hy duidelyk, dat Mecenas tot het uiterſte van zyn leven in eer en aenzien by den Keizer is gebleven, hoewel 'er wel eens ongenoegen was tuſſchen beide gekomen, omdat hy *ſomtyts* de vereiſchte ſtilzwygentheit in hem niet had gevonden (5), *deſideravit nonnunquam macenatis taciturnitatem*, gelyk in 't geval hier bygebragt. Tacitus (6) evenwel, zegt uitdrukkelyk, dat hy op 't laetſt van zyn leven de gunſt des Keizers heeft verloren, en meer den ſchyn van 's Keizers vriendſchap behouden, dan 't vermogen dat daer uit konde voortvloeien.

(5) Aug. Cap. 66.
(6) Annal. lib. 3. cap. 30.

(7) Lib. 54.

[S] Welke de zuſter was van Murena, volgens Dio (7), die de verkoeling van Auguſtus vriendſchap ook toeſchryft aen deze Terentia, omdat zy eene naſtreeffter was van 's Keizers gemalin Livia, in dat netelige ſtuk van ſchoonheit.

[T] Zie Plutarchus in zyne Verhandeling van de Klapachtigheit, in 't zeventiende Hooftſtuk.

(want hem waren twee zoonen zyner dochter [V] door de doot ontrukt) en ook omdat Posthumus, die 'er alleen nogh overschoot, wegens de lasteringen zyner tegenpartyen [W], in ballingschap leefde; waerdoor Augustus als gedwongen wert om zynen stiefzoon ten Ryxnavolger te stellen; hoewel hy medelyden met den gemelden zynen neef had, en hem uit zyne ballingschap weder t' huis wenschte: het beroude, zeg ik, Fulvius, dat hy zyner huisvrouwe zoo veel toebetroude: want deze klagt van Augustus gehoort hebbende, vertelt hy ze haer, en zy de zelve weder aen de Keizerin Livia, die haer beklagh over dit beklagh van Augustus scherp genoeg tegens hem deet. Fulvius dan, naer zyn gewoonte, in den morgen weder uitgaende om den Keizer te groeten, en hem *een' goeden dagh toewenschende*, zoo zeide Augustus tot hem: *Ik wensch u goede zinnen, Fulvius:* hem daerdoor te verstaen gevende, dat hy een klein verstant betoonde, omdat hy zulke ryxgeheimen aen zyn wyf ontdekt had. Hy daerop terstont naer huis keerende, en by zyne vrou komende, bekeef haer heftigh; zeggende onder andere, 't Geen ik u lest van Augustus vertelde, is hy te weten gekomen: en hierom (voegde hy 'er by) zal ik my zelven omhals brengen. Dat zult gy met recht doen, zeide de vrou. Hebt gy, sprak ze vorder, zoo lang met my omgegaen, en niet gemerkt, hoe los my de teng hangt, daer gy u had behooren voor te wachten? Maer beid wat, en gun my u voor te gaen. Dit zeggende, greep ze een mes, en doorstak zich zelve voor haers mans oogen, die haer daerin volgde. Uit dit ongeval staet te leeren, dat men zich wel moet hoeden en onthouden, geheimenissen van belang lichtvaerdigh aen vrouwen te openbaeren, en dat men zich door gestadigh bidden, krachtige smeeking, en veelvermogende liefkozery geene woorden uit den hals moet laten haelen, dewyl zy zulx, als nieusgierigh om eens anders zaeken te weten, niet zelden met voordacht en loosheit doen. Het is in zulk eene ontmoeting dienstigh en noodigh dit met boerten t' ontleggen, en haer, met door een' kloeken vondt haer wat op de mou te spelden, van haer voornemen af te brengen; gelyk aldus de snedige jongeling Papirius Pretextatus [X], de Raedsgeheimen verborgen houdende, zyne moeder wel degelyk om den tuin leidde; haer, die met sterk aenhouden uit hem zocht te trekken en verstaen, wat 'er toch in den Raedt mogt besloten zyn, na langen tegenstant antwoordende, dat 'er in overweging geleit was, of het beter voor 't Gemeenebest waere, dat een man voortaen twee vrouwen, of dat eene vrou twee mans zou hebben. Dit als een groot geheim dus gemelt en aengenomen, vertelt zy aenstonts aen andere vrouwen, die te zaemen, in een' dichten drom en vol benaeutheit, voor den Raedt treden; den zelven met

[V] By Agrippa, namentlyk Kajus en Lucius, welke hy ook tot zoonen had aengenomen. Zie Suetonius in 't Leven van Augustus, in 't 64. en 65. Hoofdstuk.

[W] Suetonius zegt nochtans, dat het was om zyn slechten en quaden inborst. Zie de gemelde plaets.

[X] Hy was ten hoogsten niet meer dan omtrent 16 of 18 jaren out, als hebbende nogh dien rok aen, dien der Raetsheeren zoonen droegen zoo lang zy onder de kinderen wierden getelt, en welken zy doorgaens met het ingaen van hun zestiende, of in vroeger tyden, van hun achtiende jaer, afleiden. Deze rok werd *prætexta* genoemt, en hiervandaen kreeg dit jonge borsje den toenaem van *Prætextatus*, omdat hy zich nogh, in de *Prætexta* zynde, zoo wyslyk had gedragen. Andere voortreflyke voorbeelden van stilzwygentheit, zie by Freinshemius over Curtius, *lib.* 4. *cap.* 6. *n.* 5.

traenen in haere oogen biddende, liever een beſluit te willen nemen, dat eene vrou twee mans, dan dat een man twee vrouwen hebben zou. De Raedt, verwondert over dit zeldzaem voorſtel en verzoek, en eindelyk verſtaende door wien dit zoo byquam, en wat hieromtrent omgegaen was, betoonde groote genegentheit en achting aen Papirius; hem om zyne trou en ſtilzwygentheit zeer hoog ſchattende, en hem deswege ook de vryheit gevende, van, onder alle de kinders of jonge zoonen der Raedsheeren, alleen in den Raedt te mogen komen [Y]. Zoo verhaelt Makrobius [Z] dit in 't zesde kapittel des eerſten boeks van zyn Saturnusfeeſt. Plutarchus melt in zyne Verhandeling van de Klapachtigheit (1) iet dat niet minder kluchtigh is, en by deze ſtof niet qualyk voegt. Zeker Raedsheer, zeit hy, heel vol gedachten zynde over een' heimelyken raedſlagh, die eenige dagen in den Raedt op het tapyt was geweeſt, wert door zyne vrou geweldigh gequelt en gevergt, dat hy haer toch dit geheim wilde toevertrouwen: zy nam aen en zwoer het noit te openbaeren. Hy dan door haer bidden zich ten leſten overwonnen veinzende, ſprak aldus: *Door u, myn waerde lief, worde ik gedrongen, aen u een gruwlyke en verſchriklyke zaek t' ontdekken, dat is dat de Prieſters ons geboodſchapt hebben, dat men eenen Leeurik met een' vergulden helm en ſpiets in de lucht heeft zien vliegen; en wy zyn bekommert om te weten of dit voorteken goet of quaet voor 't gemeen is. Dit is het, dat wy met de waerzeggers, die weten wat de vlugt der vogelen betekent, onderzoeken. Maer wacht u wel, dat gy dit aen niemant zegt.* De man, dit gezegt hebbende, ging naer het Hof. Maer zyne gemaelin, zoo haeſt zy eene van haere maegden ontmoette, trok haer ter zyde, ſloeg op haer borſt, trok zich by 't hair, en riep, *Och, myn elendige man! myn arm Vaderlant! Och! wat zullen wy doen?* en noodigde hierdoor haere dienſtmaegt om haer te vragen, *Wat is 'er?* Toen de dienſtmaegt haer dit gevraegt had, vertelde zy de geheele geſchiedenis, en voegde den gemeenen breidel aller klapperts 'er by; *Wacht u wel, dat gy 't aen niemant zegt: hou het wel verborgen.* De dienſtmaegt, zoodra zy van haere meeſteres vertrokken was, ging dit alles terſtont aen eene haerer mededienſtmaegden vertellen, die zy 't minſt bezigh vondt, de welke het terſtont aen haeren minnaer, die haer was komen bezoeken, voortzeide; zulx dat dit gerucht in 't Hof bekent en verſpreit was, eer hy, die 't verziert had, daer was gekomen. Want hy ontmoette, al voortgaende, een' zyner bekenden, die hem vraegde: Komt gy terſtont van huis? Ja, antwoordde hy. Zoo hebt gy, zeide d' ander, niet nieus gehoort. Hoe, zei hy, is 'er iet nieus? Men heeft, antwoordde d' ander, eenen Leeurik, met een' gulden helm en met eene ſpiets, zien vliegen, en hierover beraedſlaegt de Raedt. Toen zeide de Romein al lachende by zich zelven: zeker, vrou, gy hebt niet lang getoeft: want de reden, die ik u zoo terſtont gezegt heb, is voor my in 't Hof. Hy ging vandaer naer den Raedt, om den zelven van d' ongeruſtheit te verloſſen; en hy, weêr t' huis komende, ſprak tot zyne gemaelin, om haer te beſtraffen: *Vrou, gy*

(1) Hooftſt. 15.

[Y] Daer het van te voren aen alle Raedsheeren was geoorloft geweeſt hunne zoonen, die de *Prætexta* nogh droegen, met zich in de Raedsvergadering te brengen: doch zulks werd nu door dit voorval afgeſchaft door een raedsbeſluit.

[Z] En A. Gellius, *Noct. Attic. Lib.* 1. *cap.* 23. uit wien het Makrobius van woort tot woort heeft uitgeſchreven, gelyk zyn gewoonte veeltyts is, dien Schryver het zyne te ontſteelen.

gy hebt my bedorven; want het is kennelyk, dat de verborgentheid van den Raedt uit myn huis ontdekt en geopenbaert is: en uw ongeſnoerde tong is oorzaek van dat ik myn lant verlaten, en in ballingſchap trekken moet. Zy wilde het lochenen, en zeide tot haar verſchooning; *Zyn 'er niet driehondert Raedsheeren, die 't zoo wel gehoort hebben, als gy? Wat driehondert!* zeide hy; *'t was een beuzeling, die ik verziert had, om u te beproeven.* Deze Raedsheer was een wys en bedachtzaem man, die, om zyne gemaelin, als een qualyk gebonden vat, te beproeven, daar geen' wyn, of oli, maer alleenlyk water in goot. Dus verre Plutarchus. Men moet dan voorzigtigh met de geheimeniſſen leven, en de zelve aen niemants, (De vrouwen hebben hier haer deel wel ryklyk wech, en men vint wel mannen, die miſſchien veel erger babbelaers zyn.) aen niemants ſtilzwygentheit reukloos betrouwen. Doch wil men anders doen, zoo moet men zich 't verbreiden der zelve ook getrooſten, en deswegen niet zoo zeer over een' tweeden of derden uitbrenger, als wel over zich zelven, als d' eerſte oorzaek daervan, klagen. De Serifiſche kikvorſch moet ons met zyne ſtilzwygentheit een voorbeelt ter navolginge ſtrekken; want hoewel hy in 't bovengemelde ſpreekwoort, ten aenzien van andere zaken, voor een beelt van mispryslyke en overtollige ſtilzwygentheit genomen is, zoo ſtaet hy echter in 't byzonder met ſtilzwygen te volgen, in dingen die geheim, en derhalve in den mont moeten als verzegelt en opgeſloten blyven.

STILZWYGENTHEIT.

STILHEIT in 't ſpreken.

APpulejus [A] beelt deze uit door eenen Man zonder aengezigt, en met een' hoet op 't hooft. Hy laet hem naekt, maer evenwel met eene wolfshuit op de zyde behan-

[A] Dit beelt geeft, gelyk vele andere, een klaer blyk van de ſlordigheit des Italiaenſchen Schryvers, en met eenen van het voortplanten en vermeerderen der misſlagen, die 'er door het blindelings uitſchryven van den een uit den anderen begaen worden. De Italiaen heeft Vincentius Chartarius (1) uitgeſchreven met deszelfs fouten, en 'er andere by gemaekt; Chartarius zelfs heeft Giraldus (2) en Celius Calcagninus (3), hem door Giraldus aangewezen, onopmerkelyk gelezen, en daerdoor niet alleen een misſtelling behouden, die in Giraldus was, hoewel zeer gering, maer 'er ook meer dan eene zelfs begaen. Giraldus handelende van den Egiptiſchen Harpokrates, zegt, dat hy de God was der Stilzwygentheit, en verbeelt wiert als drukkende den voorſten vinger op den mont, en den menſch alzo vermanende tot ſtilzwygentheit: en dat hy ook zo voorkomt by Appulejus en Marcianus: dat verder waerdig was gelezen te worden het geſchrift van Celius Calcagninus (een tytgenoot van Giraldus) behelzende een geeſtig uitgevondene afbeelding van den God der Stilzwygentheit. Dit is alles, wat Giraldus van Appulejus zegt, gelyk ook Chartarius, die 'er vervolgens een gebrekkelyke beſchryving van dien verdichten God van Celius Calcagninus byvoegt, dwalende ook daerin, dat hy zegt, dat de God der Stilzwygentheit *ſomtyds* zo verbeelt wiert, als hy hem daer uit Celius voorſtelt, daer zulks toch enkel een verſtandig uitgedachte verbeelding is van Celius zelfs: die een geeſtryke en leerzame beſchryving willende maken van de Stilzwygentheit, in navolging van het bekende tafereel van Cebes, verziert, dat hy in den tempel des Fortuins te Preneſte een zekere ſchildery had gezien, daer de Stilzwygentheit, en andere dingen, die

(1) De Imag. Deor.
(2) Hiſt. Deor. Syn. 1. col. 58.
(3) In deſcriptione Silentii.

gen zyn. Hiertoe bezet hy des zelven geheele lichaem met oogen en ooren.

Dewyl men met het ganſche gelaet, te weten uitdruklyk met de tong, en ſtilzwygens met de oogen, met het voorhooft, en met de winkbrauwen, ſpreekt [B], zoo is dit de reden, waerom Appulejus de ſtilzwygentheit zonder aengezicht afmaelt.

Dat hy den man eenen hoet op 't hooft laat hebben, beduit 's menſchen vryheit om te ſpreken of te zwygen [C]. Maer 't hooft, daer de hoet op ſtaet, is [D] tongloos, 't geen uitdrukt dat het zwygen, daer de noodzaklykheit ons tot het tegendeel niet dwingt, veiliger [E] en beter is, dan het ſpreken.

Zoo geeft ook d' overvloet der oogen en ooren op 's beelts lyf, met het wolfsvel, te kennen, dat men veel zien en hooren, maer weinigh ſpreken moet;

die hy dan melt, in waren afgetekent. In die geringe melding nu van Appulejus, by de twee eerſtgenoemde Schryvers, weet onze Italiaan zo veel te vinden, dat hy de ganſche afbeelding der Stilzwygentheid op rekening van Appulejus ſtelt, die 'er geen woort van ſpreekt: gelyk hy ook de beſchryving van Harpokrates niet heeft, welke Giraldus en Chartarius zeggen, hoewel het genoeg is, dat dezelve uit anderen kan beveſtigt worden: en Giraldus ſchynt te hebben in 't hooft gelegen, dat by Appulejus gehandelt wort van de ſtilzwygentheid, die men in den Godsdienſt van Iſis, de moeder van Harpokrates, by de Egiptenaren moeſt onderhouden, en waartoe Harpokrates, gelyk wy zo even aenroerden, gezegt wiert de menſchen door het drukken van zyn vinger op den mont te vermanen. Voorts beſchryft Chartarius het beelt der Stilzwygentheit qualyk als *zonder kenbaer aengezigt*, en onze Italiaen noch erger, als geheel *zonder aengezigt*, daer Celius zegt *zonder mont*: Chartarius en onze Italiaen geven hem enkel een *hoet*, in plaets van een *Lakoniſchen hoet*, die hem Celius had opgezet: en zy benemen hem de *wolle voetzolen*, die hy by Celius aen heeft: gelyk ook meer andere dingen daer voorkomen, die hier niet kunnen worden ingevoegt, en by Celius zelfs moeten gelezen worden.

[B] Van zulk ſpreken zyn vooral de Heidenſche Minnedichters vol, voornamentlyk Ovidius, als *Heroid. Ep.* 17. *v.* 82 & 90. *Amor. lib.* 3. *El.* 1. *v.* 83. en vooral *Amor. lib.* 1. *El.* 4. *v.* 17. & *lib.* 2. *El.* 5. *v.* 15. Voeg hier by de Aenmerkingen van Broekhuizen over Propertius, *Lib.* 3. *El.* 6. *v.* 25 & 26. Van de oogen in 't byzonder, onze Aenmerking A. over het twede beelt der Droefheit, *I. D. bl.* 282. Maer alzoo men ook kan ſpreken met de handen, dat by de geliefjes in oude tyden ſterk in gebruik was, (zie de aengehaelde plaetſen) gelyk ook nog tegenwoordig wel degelyk in Spanje, zoo konden ook deze aen het beelt wel bedekt worden. Met het wenken der oogen, en bewegen van 't hooft en de handen, wiſt ook Apollonius van Tiana alles tegen elk te zeggen wat hy wilde, ja zelfs oproeren te ſtillen, geduurende den tyt van die vyf jaren, dewelken hy zichzelven het Pithagoriſch ſtilzwygen had opgelegt, zonder ondertuſſchen zelf het allerminſte geluit te ſlaen; zoo men Filoſtratus (1) geloven magh. Maer dewyl Celius niet het gehele *aengezigt* aen de Stilzwygentheit benoemt, maer alleen den *mont*, zo blykt, dat hy enkel op het eigentlyke ſtilzwygen gedoelt heeft, in teenſtelling van de ſpraek, die door middel van mont en tong geſchied.

(1) In Vita Apoll. lib. 1. c. 14 & 15.

[C] Dat de hoet een beelt der Vryheit is, zulks is reets gezegt in en over 't 1. beelt der Meeting, *II. Deel*, *bl.* 133. De meening van onzen Schryver is, gelyk hy zelf klaer genoeg te kennen geeft, dat niemant gedwongen is om te ſpreken, maer vryheit heeft om te zwygen, indien hy wil. En zoo zoude men uit deze aenmerking, even als Kato eens zeide (2) van Poſtumius Albinus, die eene hiſtori in 't Griekſch had geſchreven, en daerover verſchoning van den lezer verzogt, dat men hem die geven moeſt, indien hy door een raedsbeſluit der Griekſche Amfiktions was gedwongen te ſchryven; alzoo, zeg ik, zoude men tegen iemant, die zich eenig onheil op den hals gehaelt had door onvoorzichtig ſpreken, gelyk dikwyls geſchiedt, en zich daerover beklaegde, op de zelfde wyze kunnen zeggen, dat hy te beklagen was, indien hy was gedwongen tot ſpreken. Maer alzoo in de Stilzwygentheit, dat is, in dingen die gezwegen moeten worden, geene vryheit kan zyn tot *ſpreken*, (en daertoe is 't beelt ook zonder mont) zoo is de uitlegging van Celius zelven gepaſter, namentlyk, dat de natuur het een iegelyk heeft vrygeſtelt te zwygen, maer niet zoo vry te ſpreken. Hy doet 'er nog een twede uitlegging by, te weten, dat de ſnapachtigheit een fout is van ſlaven, maer de ſtilzwygentheit een ſieraet van vrygeborenen. Doch indien men aenmerkt, dat de hoet niet een zinnebeelt is van een vrygeborenen ſtaet, nochte van allerlei vryheit, maer alleen van een vryheit die verkregen is na voorgaende ſlaverny, dat is, die vrye ſtaet, die een vrygemaekte ſlaef geniet, zoo zoude ik veel liever overgaen tot een derde betekenis, door Celius bygebragt, en door den hoet op het hooft verſtaen, dat die dingen moeten verborgen gehouden worden, die iemant als geheim zyn toevertrouwt: Hoewel het my niet minder gevoeglyk zoude voorkomen, dat men dit toepaſte op het ſtilzwygen van alle geheime overleggingen en genomene raedſlagen, die in 't hooft, als de zetel der redelyke ziel, gelyk het Soranus in 't Leven van Hippokrates noemt, worden gevormt: waarom ook door het hooft van Pluto, bedekt met een helm, het geheimhouden der raedſlagen werd te kennen gegeven: gelyk gezegt is over de Aenroeping, en het twede beelt der Reden, *Aenm. D.* En om deze betekenis van ſtilzwygentheit des te beter uit te drukken, neemt Celius juiſt *een Lakoniſchen hoet*, omdat geen volk zich meer oefende in de ſtilzwygentheit, als even de Lacedemoniers.

(2) Plutarch. Apophth. Rom. cap. 19.

(3) Apud Stobæum Serm. 16. Vel Collect. Epiſtol. Apollonii 82.

[D] Dit heeft Celius niet, en is ook onnodig: dewyl het beelt geheel zonder mont is.

[E] *De ſnapachtigheit*, ſchryft Apollonius van Tiana (3) aen zyne Leerlingen, *heeft veele ſteiltens; maer*

moet [F]; zynde dat vel een zinnebeelt van zwygen: want als de wolf iemant eer ziet [G], dan hy van den zelven gezien wort, zoo zal dien menſche ſtrax de ſpraek worden benomen, zulx dat hy, die dus eerſt gezien is, geen geluit kan van zich geven. Terwyl hy dan dus gedwongen is te zwygen [H], gaat het gezeide roofdier, zyne ſtappen en ſprongen verhaeſ-

maer het ſtilzwygen is veilig voor 't vallen. En zoo zeit een zeker Griekſch Poëet (1), *De loon der ſtilzwygentheit is zonder gevaer*: welke ſpreuk Horatius in zyne Gedichten ook heeft ingevoegt, met deze woorden (2):

Eſt & fideli tuta ſilentio
Merces - - - -

Dat is: *Trouwe ſtilzwygentheit geniet ook haer loon.* Zoo ſchryft wederom de zelfde Apollonius aen zyne Leerlingen (3): *Simonides zeide, dat hy nooit berouw hadde gehad van zyn zwygen, maer wel dikwyls van zyn ſpreken.* Valerius Maximus (4) ſtelt deze ſpreuk op den naem van Xenokrates, maer Plutarchus (5) insgelyks op dien van Simonides. De Schryver der Zedelesſen, op den naem van Dionifius Kato, heeft die ſpreuk in zyne vaersjes ook ingevoegt, en geeft deze les (6):

Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi:
Nam nulli tacuiſſe nocet, nocet eſſe loquutum.

Dat is: *Wacht u voor het navertellen van geruchten, opdat men u niet houde voor een uitſtrooijer van nieuwe maren: het zwygen ſchaed niemant, maer wel het ſpreken.* *Op de woorden, een zeer geringe zaek,* zegt Plato (7), *is en by Goden en by menſchen een zeer zware ſtraf geſtelt.* Plutarchus komt hiermede geheel overeen, zeggende in zyn werkje over de Opvoeding der Kinderen (8): *Niemant heeft het ooit berouwt, dat hy gezwegen, maer wel veelen, dat zy geſproken hadden: en het geene men heeft verzwegen gebad, kan men lichtelyk openbaren; maer het geene gezegt is, kan op generlei wyze ongezegt worden gemaekt.* Voorts zegt hy honderden van voorbeelden te weten van de zulken, die zich door hun ontydig ſpreken de allergrootſte rampen hebben op den hals gehaelt; en hy telt 'er eenige van de zelve op, waerby men nogh verſcheide andere kan voegen, uit zyne Verhandeling over de Snapachtigheit (9); Diſtichdaer wy den Lezer, kortheitshalven, zyn genoodzaekt heen te wyzen. Met recht derhalven zegt de wyſte der Koningen (10): *Doot en leven zyn in 't gewelt der tonge, en een ieder die ze lief heeft, zal haere vrucht eeten.* En zeer gepaſt vergelykt de Apoſtel Jacobus (11) de tong by den toom van een paert, en 't roer van een ſchip, die beide, wel bedwongen en geregeert zynde, behouden die ze voeren; doch losgelaten of qualyk beſtiert, in grote onheilen en dikwyls in 't uiterſte verderf ſtorten hen, die zich aen de zelve hebben toevertrout: welke zelfde zoo zeer verſchillende uitwerkingen de tonge ook heeft. Zoo dat het niet buiten reden was, dat de Filozoof Pittakus (12) of Bias (13), wanneer Amaſis, de koning van Egipte hem een offerbeeſt had gezonden, met bevel van het allerbeſte en 't allerſlimſte vleeſch daar uit te nemen, de tongh nam en hem die te rug zond; als zynde een werktuig van zeer veel goeds, en ook van zeer veel quaets. Ten hoogſten nuttig dan is de les van den zoo even genoemden Apoſtel (14). *Een iegelyk menſche zy ras om te hooren, traegh om te ſpreken.* In de Griekſche Puntdichten vint men dit van Palladas (15):

Ἡ μεγάλη πεῖδενσις ἐν ἀνθρώποισι σιωπή.
Μάρτυρά μ' Πυθαγόραν τὸν σοφὸν αὐτὸν ἔχω.
Ὃς λαλέειν εἰδὼς ἑτέροις ἐδίδαξε σιωπᾶν,
Φάρμακον ἡσυχίης ἐγκρατὲς εὑρόμενος.

Dat is, *Het is een groot verſtant in den menſch, dat by kan zwygen. Ik hebbe Pithagoras zelf, dien wyzen man, tot getuige: welke zelf wetende te ſpreken, anderen heeft geleert te zwygen, hebbende alzoo een zeer krachtig middel gevonden tot ruſt en vrede.*

[F] Lees Plutarchus *de Auditione, cap.* 6. & 7: en het ſpreekwoort, *Hoor; zie, en zwyg*, in de Verzameling der Spreekwoorden uit Eraſmus en anderen vergadert, onder den titel van *Taciturnitas*, pag. 677.

[G] Plinius lib. 8 cap. 22. *Sed in Italia quoque creditur luporum viſus eſſe noxius; vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præſens tempus:* dat is, *Maer in Italien gelooft men ook, dat het gezigt der wolven ſchadelyk is, en dat zy den menſch, dien zy eerſt zien, de ſtem benemen voor den tegenwoordigen tyt.* By Virgilius klaegt de herder Meris, dat hy zyne ſtem om te zingen begint te verliezen, en ſchryft de oorzaek daervan ook aen 't gezigt der wolven toe, als hy zegt (16):

Nunc oblita mihi tot carmina. Vox quoque Mœrin
Jam fugit ipſa: lupi Mœrin videre priores.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Nu zyn die liedjes my vergeten: Meris, jong
En zoet van keel voorbene, is nu de ſtem bezweken:
Want Meris eerſt den wolf van achter heeft gekeken.

Vondel wykt hier van zynen Dichter af, die niet zeit, dat Meris den wolf eerſt, (want dan had hy, volgens dat vertellingkje, daer Virgilius zekerlyk op zinſpeelt, geen noodt gehad) maer dat de wolf hem eerſt heeft gezien. Servius zegt ook over die plaets, dat de Natuurkundigen van het bovengemelde gevoelen zyn, en wil, dat daervandaen zoude komen het Latynſche ſpreekwoort, *Lupus in fabula*, of, *in ſermone*, dat is, *een wolf in 't geſprek*, het gene zy gebruikten, als 'er iemant ſchielyk in een gezelſchap quam, daer men van hem ſprak; hoedanig eene zaak doorgaens voor een korte poos door een ſtilzwygen van allen wort gevolgt: want, het zy men hem pryſt, zoo is men beſchroomt om hem in zyne tegenwoordigheit te roemen; het zy men hem laekt, zoo vermydt men hem zyne fouten in 't aengezicht te zeggen, en ongenoegen op den hals te halen. Zie Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Ad.* 86, en vooral *Chil.* 4. *Cent.* 5. *Ad.* 50. alwaer hy ook de Filozofiſche reden bybrengt, die ſommigen trachten te geven van dat gevoelen.

[H] Dit volgende is een byvoegſel van den Italiaen, dat de Ouden aan deze vertelling niet hebben aengehangen: maer de Italiaen heeft wederom Chartarius, die de zin van Celius hier wel had gevat en uitgedrukt, niet begrepen; en had moeten zeggen, dat ook de wolf zelfs een voorbeelt kan zyn van ſtilzwygentheit, dewyl hy zyn roof wechvoerende, niet het allerminſte geluit maekt, gelyk andere dieren, die haer vreug de door haer geſchreeuw te kennen geven.

(1) Vide Eraſmum Chil. 3. Cent. 5. Ad. 3.
(2) Lib. 3. Od. 2. v. 25.
(3) Apud Stob. ibid. vel Ep. 81.
(4) Lib. 7. cap. 2. Exem. Ext. 6.
(5) De Sagen nit. tuenda cap. 12.
(6) Lib. 1. Diſtich. 12.
(7) Apud Plutarch. de cap. ex inimic. utilit. cap. 12 & de Garrul. c. 8.
(8) Cap. 33.
(9) Cap. 8, 10, 19 & 20.
(10) Spr. 18. v. 21.
(11) Kap. 3. v. 1-10.
(12) Plut. de Garr. c. 12.
(13) Idem de Auditione cap.
(14) Kap. 1. v. 19.
(15) Anthol. lib. 1.
(16) Ecl. 9. v. 53.

haeſtende, met den gegrepen buit ſtryken. D'Ouden [I] meenden dan, dat de wolf, om deze vreemde hoedanigheit, bequaemlyk als een beelt der ſtilzwygentheit kon worden gebruikt.

[I] Of liever zy, die uit die vertellinge der Ouden dat beelt zelfs hebben opgemaekt. De *wollè voetzolen* zegt Celius aen het beelt te zyn gegeven in navolging der Ouden, wanneer die zeiden, dat de Goden *wolle voeten* hadden, willende daerdoor te kennen geven, dat dezelve ſtil en zonder gedruis tot het ſtraffen van de misdaden der boosdoenders quamen aentreden. En alzo paſt het der ſtilzwygentheit in alles te werk te gaen zonder gedruis, het welk tegen deszelfs natuur geheel ſtrydig is.

ANDERS.

EEne Vrou met een bant dwers over haer aengezigt, zulx dat hy den mont bedekt.

Makrobius meent, dat hiet beelt van Angerona, met den mont toegebonden en verzegelt [A], te kennen wil geven, dat iemant die lyden en zwygen kan, zyne ſmarten en hartzeer ontveinzende, eindelyk de zwarigheit gemaklyk te boven komen zal, en dan voorts een vrolyk en vermaeklyk leven genieten.

[A] Makrobius Saturn. lib. 1. cap. 10. *Duodecimo* [Kal. Jan.] *feriæ ſunt Divæ Angeroniæ, cui Pontifices in ſacello Volupiæ ſacra faciunt: quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, quod angores ac animorum ſollicitudines propitiata depellat. Maſurius adjicit, ſimulacrum hujus deæ ore obligato atque ſignato in ara Volupiæ propterea collocatum, quod qui ſuos dolores anxietatesque diſſimulant, perveniant patientiæ beneficio ad maximam voluptatem. Julius Modeſtus ideo ſacrificari huic deæ dicit, quod populus Romanus morbo, qui angina dicitur, præmiſſo voto ſit liberatus.* Dat is: *Op den 21. van December valt de vierdag in van de Godinne Angeronia, aen welke de Opperprieſters offerhande doen in de kapel van* Volupia *of de Godinne des Vermaeks: welke Verrius Flakkus zegt dat* Angeronia *genoemt wort, omdat ze de benaeutheden* (angores) *en bekommeringen der gemoederen, verbeden zynde, verdryft. Maſurius voegt 'er by, dat het beelt der Godinne,* met den mont toegebonden en verzegelt, *daerom op den altaer van de Godinne des Vermaeks zoude geplaetſt zyn, omdat die geenen, die hunne ſmerten en hartzeer verbergen, door de gunſt der Lydzaemheit komen tot het grootſte Vermaek. Julius Modeſtus zeit, dat men daerom aen deze Godin offerhande doet, omdat het Roomſche volk van de quael, die men* angina, *dat is, ontſteking in de keel, noemt, na voorafgaende gelofte, was verloſt.* Zie daer dan de verſcheide Uitleggingen van deze Godin al by de Ouden. Waervan indien de eerſte of laetſte plaets hebben, zo heeft deze godin niets gemeens met het beelt der ſtilzwygentheit: en zo de middelſte al ſtant grypt, zo heeft ze 'er echter niet meer overeenkomſt mede, dan voor zo verre de betrekking gaet van 't verzwygen van benaeutheden en hartzeer: en zal dan hier alleen te pas komen, omdat zulk zwygen door't ſluiten van den mont wort verſtaen. Sommigen hebben deze Godin *Angeronia*, gelyk ze hier by Makrobius is genoemt, onderſcheiden van de Godin *Angerona*, en deze laetſte gehouden voor de Godin des Geheims. Zoo zegt de zelfde Makrobius elders (1) van haer, daer hy handelt van de verſcheide giſſingen, die 'er waren omtrent den geheimen naem der Beſchermgodin van Rome, *Sunt qui Angeronam* crediderunt, *quæ digito ad os admoto ſilentium denunciat*, dat is, *Daer zyn 'er die gelooft hebben, dat het Angerona is, die met den vinger voor den mont ſtilzwygentheit aenkondigt.* Maer ik houde haer met anderen voor de zelfde, en neem ze, met verwerping van de drie opgemelde gevoelens, voor de Godin des Geheims, wordende daertoe bewogen door deze reden: Voor eerſt, dat Plinius (2), handelende van den tweeden, doch geheimen naem der Stadt Rome, die verborgen en verzwegen moeſt blyven, het feeſt van *Angerona*, op den zelfden dag ſtelt, als Makrobius dat van *Angerona*; en ten tweden, omdat hy haer ook met de zelfde woorden als Makrobius, beſchryft. *Non alienum*, zegt hy, *videtur inſerere hoc loco exemplum religionis antiquæ ob hoc maxime ſilentium inſtitutæ. Namque Diva Angerona, cui ſacrificatur a. d.* XII. *Kalend. Januarii, ore obligato obſignatoque ſimulacrum habet.* Dat is, *Het ſchynt niet qualyk te pas te komen, dat ik hier inlaſſche het voorbeelt van een ouden Godsdienſt, die voornamentlyk om dit ſtilzwygen is ingeſtelt. Want de Godin Angerona, aen welke men op den 21. December offert, heeft een beelt, dat den mont is toegebonden en verzegelt.* Het zelfde zegt ook byna met de eigenſte woorden Julius Solinus (3), die't uit Plinius heeft uitgeſchreven. Sempronius getuigt in zyn boek van de Verdeeling van Italien, naer de aenwyzing van Giraldus (4), dat deze *Angerona wierd gedient* (verſta door 't gemeen) *buiten de deur* van haer kapel, *opdat niemant dat gene in 't openbaer mogte uitbrengen, het gene de Ouden hadden gewilt, dat tot behoudenis van*

(1) Saturn. Lib. 3. c. 11.

(2) Hiſt. Nat. Lib. 3. c. 5.

(3) Polyhiſt. c. 1.

(4) Hiſt. Deor. Synt. 1. Col. 57.

den

den gemeenen Staet met een verzegelden mont in de geheimeniſſen des harten zoude beſloten blyven. Want dien geheimen naem van hunne Stadt, of van de Godtheit, in wiens beſcherming zy de zelve geſtelt hadden, (want de Schryvers zeggen 't van beide) verbergden de Romeinen zoo naerſtiglyk en zoo zorgvuldiglyk, dat zy, volgens de aengehaelde Schryvers, eenen Valerius Soranus met de doot hebben geſtraft, omdat hy den zelven hadde geopenbaert. Van deze ſtilzwygentheit dan, en niet van de ſtilzwygentheit in 't algemeen, was deze Angerona de Godin, gelyk Salmaſius (1) uit Solinus en Plinius opmackt. De bovengenoemde Sempronius evenwel noemt ze eenvoudiglyk *Silentii Dea*, dat is, *Godin der Stilzwygentheit*: en de *Gloſſæ* van Filoxenus, die Salmaſius zelf aenhaelt, leggen Angerona uit als ἡ θεὸς βελῆς καὶ καιρῶν, dat is, *de Godin des Raeds en der bequame tyden.* Want goede raedſlagen, (zoo vaert Salmaſius voort) indien ze niet worden ſtilgezwegen, worden zeer quaet (2).

(1) Exercit. Plin. pag. 6. col. 2. D. E.

(2) Plautus Mil. Glor. Act. 3. ſc. 1. v. 10.

Quippe ſi reſciverint inimici conſilium tuum,
Tuopte tibi conſilio occludunt linguam, & conſtringunt manus.
Atque eadem, quæ illis voluiſti facere, faciunt tibi.

Dat is: *Want indien de vyanden uwen raedſlagh te weten komen, dan ſluiten zy u door uw eigen raedſlagh de tong, en binden u de handen, en doen u het zelfde dat gy hen hebt willen doen.* Om welke reden wy over het beelt Raedſlagh, *Aenm. Bb.* hebben gezegt, dat de Romeinen een onderaerdſchen tempel hadden toegewydt aen Konſus, den afgodt der Raedſlagen; dien wy aldaer ook hebben aengemerkt dat voor den zelfden wort gehouden als Harpokrates, en daerom door die zelfde *Gloſſæ* wort genoemt de zoon van Iſis (3), die ook zelf, zoo wel als haer zoon Harpokrates, (waervan in 't volgende beelt) op eenen penning van den Keizer Hadrianus by Triſtatus, en haer man Oſiris op een oud edel geſteente by Pignorius gezien wort, den vinger op den mont drukkende. Mogelyk is dan de Romeinſche Angerona de zelfde als de Egiptiſche Iſis. Want wat het toebinden en zegelen van den mont van Angerona belangt, Salmaſius (4) meent, dat door die ſpreekwyzen zoude worden te kennen gegeven, niet, dat ze een bant en zegel voor de mont had, maer niet anders, dan dat ze den zelven met haer vinger toedrukte, en alzoo even als met een zegel toeſloot; gelyk wy Makrobius zo even hebben horen zeggen, *dat ze met den vinger voor den mont ſtilzwygentheit aenkondigde.* Van dit toehouden des monts brengt hy ook haren naem *Angerona* af, omdat *ango*, waervoor de Ouden ook *angero* zeiden, de betekenis heeft van *benaeuwen*, of *naeuw maken*, *prangen*, *toedrukken*, *worgen* en diergelyke: omdat zy de monden toedrukt en bedwingt van hun die willen ſpreken, en hun belaſt te zwygen: waerheen ook Jozefus Scaliger (5) wil, als hy *Angerona* wil verandert hebben in *Angenora*, het eerſte deel van dit woort afleidende van 't gezeide *ango*, en 't laetſte van *ora*, *monden*: welke afleiding echter door Salmaſius en G. J. Voſſius (6) word afgekeurt. Behalven deze *Angerona* hadden de Romeinen nogh een andere Godin der Stilzwygentheit, genaemt *Tacita*, Zwyggodin, of *Muta*, Stomme Godin: die Numa Pompilius hun had gegeven, en belaſt met de alleruiterſte eerbiedigheit te dienen; hetwelke Plutarchus (7) meent, dat hy gedaen heeft om de ſtilzwygentheit van Pithagoras, wiens leeringen hy in velen gevolgt heeft, alzoo te verbeelden, en zynen onderdanen de zelve aen te pryzen: hetwelke echter niet waer kan zyn, indien Pithagoras eerſt lange jaren na Numaes doot in Italien is gekomen; gelyk veelen met recht beweeren: zie Livius *lib.* 1. *cap.* 18. Of haer een beelt na Numa (want onder hem zyn 'er geene beelden (8) van Goden geweeſt) zy opgerecht, en hoedanig, weet ik niet. Maer in de offerhande, die men haer dede in de maent Februarius, was dit aenmerklyk, dat een oude vrouw de zelve verrichtte met het braden van een viſch, (die ook een beelt is van ſtilzwygentheit en ſtomheit: zie Piërius *Hierogl. lib.* 31. *cap.* 5. & *lib.* 45. *c.* 24, en onzen uitmuntenden Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 5. *Ad.* 29.) wiens bek zy met pik hadde toegekleeft, en met een naelde doorregen, en dat zy na 't volbrengen van deze offerhande zeide, *Nu hebben wy de tongen van onze vyanden, en de monden onzer tegenpartyders gebonden!* Ovidius verdicht, dat zy eertyts eene Nimf was geweeſt, en *Lara* of *Lala*, dat is, *Snapſter*, had geheten, maer om haere ſnapachtigheit door Jupiter was berooft van hare tong, en naer 't onderaerdſche geweſt verzonden, om aldaer by de ſtille ſchimmen te woonen. Zie dit alles by hem, *Faſt. lib.* 2. *v.* 570 & *ſeqq.*

(3) Gisb. Cuperus in Harpocrate p. 33 & 34.

(4) Loco laud.

(5) In Conject.

(6) In Etym.

(7) In Numa c. 14.

(8) Plut. ibid. c. 15.

ANDERS.

MEn kan de ſtilheit ook uitbeelden door een jong Knaepje dat den voorſten vinger der rechte hant voor zynen mont houdt, alsof het een teken gaf om te zwygen, hebbende in de ſlinke hant eenen perziktak met vruchten en bladeren.

De perzikboom was, omdat hy blaên heeft die zeer wel naer menſchetongen gelyken, en ook omdat zyne vrucht van fatſoen of vorm naer een hart zweemt, Harpokrates, den godt der ſtilzwygentheit, toegewydt [A]; 't geene mogelyk zeggen wilde, dat het zwygen op zyn tyt [B], eene deugt is:

[A] Volgens het getuigenis van Plutarchus, *de Iſide & Oſir. c.* 80. *Onder de planten van Egipte, zegt men, dat voornamentlyk de perſik aen den Godt* [Harpokrates] *is toegewydt: omdat deszelfs vrugt een hart, en deszelfs blad een tonge gelykt.*

[B] Die reden is duiſter. Gisbertus Kuperus geeft een andere op (1), namentlyk, dat, *vermits de tong de gedachten des harten openbaer maekt*, de perſik om die reden aen den godt, dien men 't bedwang over de tong toeſchreef, was geheiligt. En Piërius (2), *dat de ſpraek, die een vrugt des verſtants is, haere woonplaets in 't hart, en niet in de tong heeft*: of, indien men ze toewydt aen Iſis (3), wier naem hy afbrengt van 't Griekſche εἰδω, dat is, *ik wete, ik verſtae*, dat de reden van die toewyding dan zoude zyn, *dat de wysheit wel eerſt begrepen wort door 't verſtant, maer dat zulks weinig voordeel doet, indien ze niet ten nutte van 't menſchelyk geſlacht wort geopenbaert.* Doch hoe zeer deze uitlegging ook vleidt, nogtans is ze niet aennemelyk, voor eerſt; omdat de perzik is toegewydt geweeſt aen Harpokrates, niet insgelyks aen Iſis, gelyk Piërius gemeent heeft, zynde bedrogen door een plaets van Plutarchus die bedorven was, doch verbetert is door den bovengenoemden Kuperus (4): en ten tweeden, omdat den Godt der ſtilzwygentheit niet gevoeglyk een vrucht kan toegewydt zyn, die het ſpreken op een zinnebeeldiſche wyze zoude aenpryzen: of men moeſt zeggen, dat het verbeelde, dat men geen dingen moet ſpreken, dan waerin de tong met het harte is ſamengevoegt, dat is, welbedachte en overleide redenen. En hiervan wykt niet zeer af, dat Plutarchus zegt (5), dat Harpokrates de Beſtiergodt en Tuchtiger was der nog nieuwe, onvolmaekte, en ruwe gedachten en gevoelens der menſchen aengaende de goden: dat hy daerom den vinger voor den mont hielt, als een zinnebeelt van ſtilzwygentheit en 't bedwingen der tonge: en dat de Egiptenaren hem in de maent Meſor linzen offerende, riepen, *de tong is geluk, de tong is een geleigeeſt*: en dat de perzik voornamentlyk aen hem gewydt was, om reden, zoo even met de woorden van Plutarchus bygebragt: en deze ſamenhang ſchynt my deze laetſte uitlegginge te begunſtigen. Doch vermits ons tegenwoordig beelt zonder eenigen twyfel is opgemaekt uit eenigen ouden penning, daer de Egiptiſche Harpokrates op verbeelt ſtont, hoedanige 'er verſcheide gemelt worden by Kuperus (6), of eenig out beeltje van dien afgodt, zoo zoude men mogen twyfelen, of het wel een perziktak is, dien onze Schryver in de linke hant van dat beeltje geplaetſt heeft. Triſtanus (7) is wel van deze gedachten geweeſt, doch wort tegengeſproken door den zeer geleerden Spanheim (8), die ook de toeſtemming heeft van den wakkeren Kuperus, makende die voortreffelyke mannen uit de rontheit van de vrucht, die men op die penningen ziet, op, dat het de *Lotus* is, zynde de vrucht van den Egiptiſchen perzikboom, volgens Theofraſtus, langwerpig, en volgens de aengehaelde plaets van Plutarchus, gelyk een hart, dat zekerlyk niet ront is. Deze *Lotus* nu heilig zynde aen de zon, wil Kuperus, dat Harpokrates wort toegevoegt, omdat door hem de opgaende zon zoude betekent worden: welk gevoelen hy met geen ongegronde reden beveſtigt: maer alzoo die zaek voor het tegenwoordige niets doet tot onzen Harpokrates, als wordende hier alleenlyk aengemerkt voor een beelt der ſtilzwygentheit, kunnen wy ons in deze geleerde, en wel niet onver-

(1) In Harpocrate p. 29.
(2) Hierogl. lib. 54. cap. 18.
(3) Ibid. cap. 19.
(4) Loc. laud.
(5) Loc. laud.
(6) Ibid. p. 10, 11 & 27.
(7) Antiq. lib. 1.
(8) Diſſert. 4. de uſu & præſtantia num.

is: altoos het is betaemlyk voor een' wys man, dat hy zynen tyt niet doorbrenge met het voeren van veel zotten klap zonder nut of ſtichtinge, maer integendeel paſt hem al zwygende de zaeken eerſt wel te overleggen, eer hy 'er van ſpreekt.

Het beelt heeft de gedaente van een jong borsje, omdat de ſtilzwygentheit voor alles, in de jongelingen een teken van zedigheit en deugt is [C]. Ook volgen we hierin d' Ouden, die Harpokrates mê als een jongetje vertoonden [D], gevende aen het zelve vleugels, en een zwart aengezicht, om de Poëten [E], die zeggen dat de ſtilheit een vrient van den nacht is [F], aldus te volgen. Arioſtoos dichtgeeſt beſtelt ons dit [G]: *De Stilheit, rontom gaende, trekt voor aen. Hy* [wy zouden *Zy* dienen te zeggen] *heeft vilte ſchoenen en een' bruinen mantel. En al wien hy van verre ontmoet, geeft hy teken met de hant, dat niet moet komen.*

onvermakelyke oeffeningen, doch die ons te verre van ons beſtek zouden afleiden, niet verder inlaten; zullende ook van de vordere dingen, die Harpokrates belangen, in dit en 't volgende beelt, niet verder ſpreken, dan voor zoo veel zy eenige betrekking tot de ſtilzwygentheit mogten hebben: en wyzen daerom den taelkundigen Lezer, zoo hy nieuwsgierig is', naer den Harpokrates van Kuperus zelven, die hem meer dan voldoen zal.

[C] Dat is een ongetwyfelde waerheit: en wort daerom door Plutarchus in zyne Verhandelinge van de Opvoeding der Kinderen (1) niet nagelaten, den ouderen aengeprezen te worden, dat ze hunne kinderen gewennen tot ſtilzwygen, als eene zaek van 't alleruiterſte gewicht. (1) cap. 33 & 34.

[D] Evenwel niet om die reden: maer om een andere, die over 't volgende beelt zal gemelt worden.

[E] O verwonderlyke kennis der outheit in onzen Italiaen! Om dit zeggen der Poëten hebben de Egiptenaers Harpokrates zwart geſchildert! Voortreffelyk gevonden! De ware reden is, omdat de Egiptenaren hunne afgoden geen andere kleur hebben gegeven, dan zy zelfs hadden. Dit had hy kunnen leeren uit Giraldus, uit wien alleen hy zyn meeſte geleertheit doorgaens gehaelt heeft, doch mogelyk heeft hy hem niet verſtaen; of ook gemeent, dat de Egiptenaren blank waren.

[F] Miſſchien ziet hy op het zeggen van Virgilius (2), *Tacitæ per amica ſilentia Lunæ*: maer die woorden hebben een geheel anderen zin. Op wat plaets van eenig poëet hy 't oog in 't byzonder heeft, weet ik niet: en my dunkt, dat de nacht ruim zoo gevoeglyk een vrient van de ſtilheit zou kunnen genoemt worden; als de ſtilheit een vrient van de nacht. (2) Æneid. lib. 2. v. 255.

[G] Il ſilentio và intorno, e fà la ſcorta.
Ha le ſcarpe di feltro, è 'l mantel bruno,
Et à quanti n' incontra di lontano,
Che non debban venir, cenna con mano.

ANDERS.

EEn Kint dat den voorſten vinger aen zyn' mont houdt [A], gelyk in 't leſtvoorgaende beelt gezeit is. Het heeft

 wieken

[A] Dat dit een vermaning was tot ſtilzwygentheit, is een gemeen gevoelen: doch waer omtrent die ſtilzwygentheit moeſt plaets hebben, daerin zyn de gedachten der geleerden, zoo van oude als van latere tyden, verſchillende. Plutarchus, gelyk wy boven eenigzins gezien hebben, zegt, dat de menſchen, die nog maer onvolmaekte en ruwe gedachten van de Goden hadden, daer door gewaerſchuwt wierden, om eerbiedig te zwygen, en zich te wachten voor het ſpreken van ongerymtheden aen-

wieken aen de ſchouders [B], en is zwart van aengezigt [C]: gaende aengaende de zaken der Godtheit: welker verborgentheden en geheimeniſſen, zoo duiſter als raedtſels, zy ook te kennen gaven door de Sfinxen, voor de deuren van hunne tempels geplaetſt, gelyk wy elders uit Plutarchus (1) hebben aengewezen. De Oudvader Auguſtinus merkt aen (2), dat in byna alle tempelen, daer Serapis en Iſis gedient werden, ook een beelt ſtont, dat, den vinger op den mont houdende, (dat is namentlyk Harpokrates zelf) ſcheen te vermanen, dat men moeſt zwygen: het welke was, (gelyk hy uit Varro getuigt) dat men niet zeggen moeſt, dat zy menſchen waren geweeſt: en al wie zeide, dat Serapis een menſch geweeſt was, die wert met de doot geſtraft. Angelus Politianus (3) is van gevoelen, dat de Egiptenaren door dit beelt hebben willen leeren, dat men de opperſte Godtheit met ſtilzwygen moeſt dienen, welke leere Porfirius ook zeer ſterk aendringt: en Piërius merkt aen (4), dat zy hunnen afgodt Merkurius, dien namentlyk, dien zy zeiden de zoon van den Nyl te zyn, (want dien zy Thooth noemden, was een andere Merkurius) met zoo een diep ſtilzwygen eerden, dat zy 't ongeoorloft achteden hem te noemen. Wy willen hier niet uitweiden met Piërius, hoe Godt te dienen in ſtilheit, en niet met woorden, maer met het harte, ook een voornaem ſtuk is van den waren Godtsdienſt, en in de H. Schrift zelve aengeprezen: dat kan niemant, die zyn plicht met het naerſtig lezen der H. Bladeren heeft betracht, onbekent zyn: en derhalven zullen wy ons alleenlyk in de verklaring van het drukken des vingers op den mont in dit Egiptiſche beeltje bezig houden: waer omtrent dit nog alleenlyk overig is te zeggen, dat Scaliger alle die gevoelens, ook der Ouden, verwerpende, oordeelt, dat de ware oorzaek, waerom Harpokrates den vinger voor den mont heeft, is, dat de Egiptenaren zeiden, dat ſommige van hunne Goden in die geſtalte waren geboren; onder andere de Zon en Orus, dat is, Harpokrates zelf. Kuperus (5) eindelyk, dien wy gezegt hebben dat Harpokrates houdt voor de opgaende Zon, giſt, dat zyn beelt den vinger daerom voor den mont heeft, omdat de Ouden gewoon waren de hant of de vingeren aen den mont te brengen, en de opgaende zon alzoo te groeten, eere te bewyzen, en aen te bidden. Doch dat ik deze en de naeſtvoorgaende uitlegging niet wel kan aennemen, is, voor eerſt om de ſtantvaſtige overeenſtemming van zoo veele Ouden, die alle zeggen, dat het ſtilzwygentheit betekent; en ten tweden, omdat men by Pignorius het beelt van Harpocrates (6), of liever Iſis den mont ziet ſluiten niet met den vinger, maer met een klein ſtokje of iet anders: zoo dat ik onder alle de uitleggingen zoude uitkiezen die, welke het brengt op de verborgentheden en geheimeniſſen van den Egiptiſchen godtsdienſt, die de Prieſters met alle zorgvuldigheit bedekten voor 't volk, het zelve tot de kenniſſe daervan geenſins toelatende, en geheelyk blint houdende, en alles verbergende onder duiſtere raedtſels: als by voorbeelt, de zaken betreffende dezen Harpokrates zelf: van wien wy de uitlegging met meer zekerheit zouden vinden by de Ouden, indien de Egiptiſche Prieſters die wetenſchap niet voor zich zelven alleen hadden bewaert, veinzende, dat de Goden hunne zaken en onnaſpeurelyke wysheit te hoog hadden geſtelt voor 't bereik van het menſchelyk begrip: en dit, meen ik, hebben die Prieſters genoegzaem te kennen gegeven, niet alleen door de bovengemelde Sfinxen voor de tempels, maer ook door het opſchrift, dat zy in de ſtadt Sai voor den tempel van Minerva, die men voor de zelfde houdt als Iſis, hadden geſtelt, volgens 't verhael van Plutarchus (7), beſtaende in deze woorden: *Ik ben al wat geweeſt is, is, en zyn zal; en mynen ſluier heeft nog niemant der ſtervelingen ontwonden.* Zoo dat ik om deze reden het ſluiten des monts het zy van Iſis, het zy van Harpokrates of de Zon, (want het gezeide belet niet, dat wy door hem de opgaende zon verſtaen: waerin ik Kuperus toeſtemme) het zy van eenige andere Egiptiſche Godheit, toepaſſe op de geheimeniſſen in hunnen godtsdienſt.

(1) De Iſ. & Oſ. cap. 10.

(2) De Civitat. Dei Lib. 18. cap. 5.

(3) Miſc. cap. 83.

(4) Hierogl. lib. 29. cap. 2.

(5) In Harpocr. p. 101. & ad eam pag. addendis.

(6) Vide Cuperum in Harpocrate pag. 98 cum addendis.

(7) In Iſide & Oſiride c. 10.

(8) Ibid. p. 35 & 41.

[B] Dit brengt Kuperus (8) wederom tot Harpokrates als de Zon, en verſtaet 'er deszelfs ſnelheit door. My is niet bekent, dat 'er iemant een andere verklaring van doet; en ik weet 'er ook geen die beter is. Daerom, dit niets gemeens hebbende met de ſtilzwygentheit, houde ik my hiermede niet langer op.

[C] Marcianus Capella Lib. 7. prim. *Tunc oborto terrigenis muſſantibus murmure puer ille piceus juſſus admonere ſilentium;* dat is, *wanneer daar op de bewoonders der aerde de hoofden by malkanderen ſtaken, en 'er een gemompel ontſtont, wierd dien pikzwarten jongen* (verſta Harpokrates) *geboden vermaen te doen tot ſtilzwygen.* De reden van die kleur hebben wy reets over 't voorige beelt gemelt.

gaende voorts zitten, en eenige blyken gevende, dat het, van wege de zwakheit zyner beenen [D], op zyne voeten niet ſtaen kan. Het houdt eenen Overvloetshoorn in de hant [E], en rontom het beelt ſtaen eenige vaten vol linzen, en ander gewas van peulvruchten, alsook perzikken, welke d' eerſtelingen der offerhanden waren, die uit godtsdienſtigheit aen de Stilzwygentheit [F] werden toegebragt. Daer wort ook een krokodil bygevoegt [G], die, ganſch geene tong

[D] Plutarchus ſchryft (1), dat de Egiptenaren verdicht hebben, dat Oſiris nog na zyne doot Iſis hadde beſlapen, en dat uit dien byſlaep deze Harpokrates, zynde nog niet voldragen en van onderen lam, was te voorſchyn gekomen. Hiervandaen dan is het, dat Harpokrates hier gaet zitten, en niet ſtaen kan. Indien men nu zyne kintſche gedaente op de ſtilzwygentheit wil toepaſſen, zal men kunnen zeggen, dat die bequamelyk door een klein en eerſtgeboren kint, dat zekerlyk nog niet ſpreken kan, wort uitgedrukt. Voeg hier by, dat de Egiptiſche beeldenſprack de ſtilzwygentheit ook heeft afgeſchetſt door het getal van duizent en vyfentnegentig: en dat Horus Apollo (2) tot reden hiervan geeft, dat dit het getal van drie jaren, indien men het jaer op 365 dagen ſtelt (hoedanig het by de Ouden gerekent wiert) uitmaekt: en dat, als een kint binnen dien tyt niet ſpreekt, men daer uit oordeelt, dat het van tonge en ſpraek belemmert is. Maer wy willen hier liever volgen de uitleggінge van Kuperus (3), die door de kintsheit van Harpokrates wederom de opgaende zon verſtaet: namentlyk Harpokrates vertoonden de Egiptenaren als een kint, Orus als een jongeling, Oſiris als een out man; dat gaf de zon te kennen, meent Kuperus, 's morgens in haren opgang, in hare kracht op den middag, en in haren ondergang des avonts.

(1) De Iſide & Oſiride c. 20.

(2) Hierogl. l. 1. cap. 28.

(3) Ibid. p. 101.

[E] Men denke niet, dat dit een beelt zy van 't voordeel en de nuttigheit, die de ſtilzwygentheit aenbrengt, hoewel die waerlyk zeer groot zyn; maer men verſta met Kuperus (4), dat het aen Harpokrates, dat is, de Zon wort toegevoegt, omdat deze de oorzaek is van vruchtbaerheit en overvloet. Men begrype het zelfde van de linzen en peulvruchten, als een offerhande (of de perzik ook onder deze eerſtelingen geweeſt zy, daer aen twyfele ik, hoewel zulks niet onwaerſchynlyk is: doch van de linzen hebben wy 't boven gezien uit Plutarchus) aen eenen Godt, die haer door zyne warmte en koeſtering doet voortkomen.

(4) pag. 97 & add. ad p. 98.

[F] Hy meent Harpokrates, dien hy voor een beelt der ſtilzwygentheit opvat. Doch, hoewel wy den vinger op den mont in hem erkent hebben, als een teken van 't geheimhouden der verborgentheden in den godtsdienſt, zoo is hy echter, gelyk wy gezien hebben, de zelfde als de zon: dat nog klaerder blykt uit veele andere dingen, aen de beelden van Harpokrates by de Ouden toegevoegt, en betrekkelyk op d' eene of andere hoedanigheit der zonne: welke dingen in 't brede in het nu dikwyls aengehaelde Werkje van Kuperus kunnen gezien worden; doch hier geen plaets hebben, als zynde buiten het beſtek van die dingen die de ſtilzwygentheit betreffen; uitgezondert, dat wy die in den vinger op den mont hebben erkent: waervan wy boven reden hebben gegeven, die wy menen, dat te meer in het beelt van Harpokrates moet plaets hebben, omdat alle de oude Goden betrekkelyk zynde op de zon, en daertoe alleenlyk moetende gebragt worden, gelyk Kuperus ook aentoont, het myns bedunkens zeer gevoeglyk is, dat de Egiptiſche Prieſters in dien afgod, waer in alle hunne afgoden vervat waren, de verborgenheden van hunnen godtsdienſt, en de ſtilzwygentheit der menſchen omtrent die geheimeniſſen, hebben afgeſchetſt door het drukken van den vinger op zynen mont.

[G] Die weet ik niet, dat ooit ergens by 't beelt van Harpokrates geſtaen heeft: niettegenſtaende ik niet onkundig ben, dat hy is toegewydt geweeſt aen de Zon. Het is derhalven een byvoegſel van onzen Italiaen, die hem als een zinteken der ſtilzwygentheit, en daerom als een godtheit, geëert by de Egiptenaren, heeft gevonden by Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 29. *cap.* 2. d.

hebbende [H] om eenigh geluit te ſlaen, met reden tot een zinnebeelt der ſtilzwygentheit kan dienen.

[H] Die een beelt der ſprake is, en daerom aen Merkurius wiert geoffert, gelyk elders genoeg gezegt is. Zie onzen bladwyzer in 't woort *Tong*.

ANDERS.

TEn leſten zullen wy de ſtilheit of het zwygen vertoonen door een out Man, die den eenen vinger voor zyne lippen houdt [A], en nevens hem eene gans heeft met een' ſteen in den bek.

Vermits de ouderdom der hoogbejaerde menſchen [B] andere lichtlyk kan overreden tot zwygen, naerdien hy veel meer op de verdienſten en op den

[A] Een klaer zinteken van ſtilzwygentheit: gelyk uit de voorige beelden is gebleken. Zoo leeſt men by Plutarchus (1), dat de Filozoof Anacharſis, nadat hy by Solon de maeltyt hadde gehouden, zich te ſlapen leide met de rechte hant voor den mont, en met de linke op zyn ſchamele delen, tot een teken, dat men die beide moeſt beteugelen: gelyk wy breder hebben gezegt over 't 1. beelt der Matigheit, 2. *D. bl.* 126. Zoo merkt ook Piërius aen (2), dat men Titus Livius in zyn vaderlyke ſtadt Padua zag afgebeelt met den vinger voor den mont; als wilde men zeggen, dat hy zoo veel en zoo voortreffelyk hadde geſchreven, dat hy andere Schryvers een ſtilzwygen ſcheen te hebben opgelegt.

(1) De Garrul. cap. 8.

(2) Hierogl. lib. 36. c. 13.

[B] Die anderzins van natuure geneigt is tot praten, gelyk wy over 't beelt der *Snapachtigheit* hebben aengeroert. En op die natuur der oude lieden zag de Filozoof Zeno (3), wanneer hy met andere Filozofen by een voornaem man van Athenen op een aenzienlyk gaſtmael, dat dezelve aen de gezanten van zeker Koning gaf, op de begeerte van die gezanten ook verzogt en aldaer verſchenen zynde, zich in gene redeneeringen, die 'er over en weer vielen, inliet: en ten laetſten, wanneer de gezanten hem beleefdelyk aenſpraken, en met het toebrengen van een beker wyns vraegden, Wat zullen wy onzen Koning u aengaende zeggen; tot antwoort gaf, Niets anders, dan

(3) Plut. de Garrul. c. 5.

den verkregen goeden naem vertrout, dan op woorden; zoo wort de ſtilzwygentheit door ſommigen, gelyk wy hier ook doen, out afgebeelt.

De gans is altyt klaer om te quaeken en veel geſchreeus te maken [C], doch geeft haer leven geen aengenaem of zoet geluit; dies heeft ze hier eenen ſteen in den bek, om te betoonen, dat, indien wy ons niet bequaem vinden om zoo te ſpreken, dat wy 'er eer mede inleggen en lof door behalen, wy dan liever mogen zwygen; want vermeerdert het goet gevoelen van anderen omtrent onze wetenſchap hierdoor niet; het wort 'er ten minſten ook niet door vermindert. Ja de ſtilzwygentheit maekt de verſtandigen en onverſtandigen genoegzaem gelyk [D]. Een wys man zeide derhalve, dat men de menſchen zeer wel by de potten gelyken kon, omdat men uit het geluit der zelve beſt weten kan, of ze heel of geſcheurt zyn. Sokrates [E], zyn oordeel eens over een nieu ſchoolier zullende geven,

dan dat 'er te Athenen een out man is, die onder den wyn kan zwygen. Dat waren twee zaken, gaf hy te kennen, die men zelden vont, het zwygen in een out man, en het zwygen by den wyn. Toen Silla (1) Athene belegert hadde, wiert hy zeer gedrongen om het beleg ras te eindigen, hebbende Mithridates een inval in Aſie gedaen, en de factie der Marianen 't hooft wederom opbeurende te Rome: en mogelyk zoude hy onverrigter zake hebben moeten vertrekken, ten ware zyne verſpieders hem kuntſchap hadden gedaen, dat ze in de Stadt in een barbiers winkel (de gewoone klapbanken der Ouden, en van dat euvel nu nog niet geheel vry) eenige oude luiden hadden horen redeneeren, dat zekere plaets der Stadt, Heptachalkos genaemt, niet was bezet, en dat 'er gevaer was, dat de Stadt aen dien kant zoude verovert worden. Silla voerde daerop ter middernacht zyn leger tegen dat gedeelte der Stadt aen, en bemagtigde dezelve. Nogtans wort het beelt niet qualyk als out afgemaelt, om dat de oude lieden de meeſte ondervinding hebbende, daeruit ook kunnen geleert hebben voorzichtig te zyn, en de onheilen te vermyden, die zy weten, dat een loſſe tong dikwyls veroorzaekt. Dat derhalven aen de natuur ontbreekt, vervullen zy door 't beleit en de voorzichtigheit.

(1) Ibid. c. 8.

[C] En is daerom by ſommigen een beelt der klapachtigheit: gelyk boven over de *Snapachtigheit*, *Aenm. H.* gezegt is.

[D] Volgens het Griekſche Puntdicht van Palladas (2), luidende;

(2) Anthol. lib. 1.

Πᾶς τις ἀπαίδευτ@ φρονιμώτα|ός ἐσι σιωπῶν,
Τὸν λογον ἐγκρύπ|ων ὡς πάθ@ αἰσχρό|ον.

Dat is, *Alle zotten zyn zeer wys, wanneer ze zwygen, verbergende hunne woorden, als een zeer ſchandelyke ziekte.* Demaratus (3), Koning der Lacedemoniers, in zeker gezelſchap zyn oordeel gevraegt zynde over iemant, of dezelve uit gebrek van verſtant, of van ſtoffe tot ſpreken, zoo ſtil was, antwoordde: *indien hy een zot was, zo zoude hy immers niet kunnen zwygen.* Met dit antwoort heeft veel overeenkomſt dat van den Filozoof Zeno (4), die, wanneer hem op een zekere maeltyt, om dat hy ſtil was, door een ſnapper wiert verweten, dat hy een zot was, antwoordde; *'t is zoo: want wat zot zoude 'er by den wyn kunnen zwygen?* Menſchen, die kort en bondig ſpreken, zegt Plutarchus (5), zyn altyt meer geacht en voor wyzer gehouden, dan die rammelaers, dien de tong zoo los hangt. Volgens den zelfden Plutarchus (6), was Spintharus tot lof van Epaminondas gewoon te zeggen, dat hy niet veel met iemant anders te doen hadde gehad, die meer wiſt en weiniger ſprak, dan Epaminondas. *De voortreffelykſte mannen*, ſchryft Apollonius van Tiana (7) aen zyne Leerlingen, *zyn het kortſt in hunne woorden. Derhalven zouden de ſnappers, indien zy zoo gequelt wierden als zy quellen, niet vol zyn van woorden.* Zie meer by Klaudius Minos over 't 11. Zinnebeelt van Alciatus.

(3) Plutarch. Apoph. Lacon. cap. 53.
(4) Idem de Gar. cap. 5.
(5) Ibid. 23.
(6) De Audit. cap. 6.
(7) Apud Stob. Serm. 86. vel in Collect. Epiſt. Apoll. Ep. 80.

[E] Apulejus Flor. 1. *Scilicet Socrates tacentem hominem non videbat: etenim arbitrabatur homines non oculorum, ſed mentis acie & animi obtutu conſiderandos.* dat is, *Namentlyk Sokrates zag den menſch niet, die zweeg: want hy oordeelde, dat men de menſchen niet met de oogen, maer met het gezicht der ziele en des verſtants moeſt beſchouwen.*

ven, zeide: *Ik wil hem eerſt hooren, opdat ik hem magh kunnen zien.* Voorts ſchryft Ammianus [F] van de ganzen, dat, als ze, om den fellen brant der zonne t' ontwyken, in groot getal van 't ooſten naer 't weſten, en over den berg Taurus, alwaer zich veele arenden onthouden, vliegen; dat ze dan, zeg ik, bevreeſt voor het gewelt der zelve, elk een' ſteen in den bek nemen, om zich zelve door haer gequaek niet t' ontdekken en verraên; houdende die ſteenen dus vaſt om het geluitſlaen te beletten, totdat ze het gevaer ontvlogen zyn.

[F] *Lib.* 18. *cap.* 3. Zoo ook Plutarchus *de Garrul. cap.* 21. *& de Solertia Animal. cap.* 22. en meer anderen, door Lindenbrogius over het gemelde 3. hooſtſtuk van Ammianus aengewezen. Maer 't is wonder, dat onze Italiaenſche helt, de gans in 't voorige beelt niet geplaetſt heeft by Harpokrates, en geleert, dat hy dien afgodt, om de alhier vermelde voorzichtigheit in 't bedwingen van zyn geluit, is toegewydt geweeſt, en daerom in de tempelen van Iſis, Oſiris, en Harpokrates gevoedt. Doch hy heeft welgedaen, en de reden van de toewyding van dezen vogel aen Harpokrates, is, volgens Kuperus (1), omdat de ganzen van natuur zeer heet zyn (2); en Harpokrates, dat is de Zon, is niets anders dan enkel vuur.

(1) In Harp. p. 55.
(2) Ælian. Hiſt. Anim. Lib. 5. c. 29.

STOORNIS. VERSTOORTHEIT.

EEn gewapent Man in een root kleet, daer men eenige viervlammen op ziet. Zyne armen zyn bloot, en de beenen bedekt met twee vellen van leeuspoten, die hy ook beneden voor ſchoenen gebruikt. Op den helm voert hy eenen beerekop, die vier en vlam uitblaeſt, en zyn gezigt ſtaet root en grammoedigh; voorts heeft hy eenige gebroke ketens in de hant.

Door het roode en met vlammen bemaelde kleet wort te kennen gegeven, dat de ſtoornis of toornigheit een haeſtige opzieding van 't bloet is.

De armen en beenen [A], toegeſtelt als gezeit is, beduiden dat de verſtoortheit zoo lelyk eene ziekte des gemoets is, en de menſchen tot het uitvoeren van onedele en booze drifteu zoo geweldigh bewegen en vervoeren kan, dat ze hen zelfs den wilden en woeſten dieren gelyk maekt. Om dit ten vollen aen te duiden, draegt het beelt ook een beerehooft op zynen helm; zynde de beeren byzonder grammoedigh, en ras verſtoort.

De gebroke ketens beelden uit, dat de verſtoortheit kracht en ſterkte verwekt, om alles wat haere woede beletten en weêrhouden wil, doldriftigh te overſchryden. Uit Gerard Brants Poëzy zal ik dit volgende hier byſtellen:

Als koortſen, die met bange kou beginnen,
En doorgaens met een grooter vuur van binnen
't Geſchudde vleeſch verteeren tot het been:

Zoo

[A] De blootheit der armen kan ook de gereetheit verbeelden, waermede de verſtoorde is aengedaen om zyn moedt te koelen: zynde de klederen, gelyk dikwyls gezegt is, een beelt van belemmeringe en hinderniſſe. Voorts is 'er niets in dit beelt, dat opheldering nodig heeft, of het kan lichts genoeg ontfangen uit het geene in en over de beelden der *Gramſchap* reets gezegt is 1 *D. bl.* 548, *enz.* en dus gaen wy tot iets anders over.

Zoo ſchiet het vuur des torens door de leên,
En niet een lidt, of 't raekt 'er door aen 't beven;
Dan ſlaet het voort, dan dingt het naer het leven.

Wat baert het dan al gruwelyke zonden!
Wat baert het twiſt, en vyantſchap, en wonden,
En menſchenmoort! geen onſchult vint hier plaets.
De gramſchap groeit door 't groeien van veel haets.
Haer ouderdom zal in een' wrok verkeren.
Van menſchen maekt zy barelyke beeren.

Een dolle ſtier, een tyger zonder reden
Woedt door haer kracht in menſchelyke leden.
De toren is een korte razery,
Een dronkenſchap der ziele, een tyranny,
Die 't al vernielt en ſchendt, te vier, te zwaerde;
Die boven Godt hier heerſchen wil op d' aerde.

Al wat 'er goets van Godt quam, wort verdreven:
Dus poogt dit quaet den Satan plaets te geven.
Die hitſt ons op, die blaeſt in 't heiloos vier.
Maer och, wat ſtaet ons zulk een boosheit dier!
O Godt, geef kracht om dezen brant te bluſſen,
En uwe roê in 's haters hant te kuſſen.

STOUTHEIT.

SChilder hiervoor een jong Vroumenſch in een root en groen gewaet, en ontſtelt van voorhooft. Laet ze ſchrap ſtaen om een' grooten pilaer van marmer, op welken een gebou ruſt, ter neêr te wrikken.

De ſtoutheit is het tegendeel der vreeze [A], en een gebrek van de geenen, die de zwaerigheit in eenige groote zaek niet genoeg overwegen, en, zich te veel van haere kracht of vermogen voorſtaen latende, meenen, dat ze de zelve gemaklyk ten einde zullen brengen. Hierom zeggen we;

[A] Ariſtoteles *Ethic. lib.* 3. *cap.* 7. ὁ τῷ θαῤῥεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερὰ, θρασύς. dat is, *die in kloekmoedigheit omtrent dingen, die te vrezen zyn, al te verre gaet, die is ſtout.* Derhalven kan men eigentlyk niet iemant ſtout noemen, ten zy hy iets veracht, daer gevaer in is. Maer wat gevaer is 'er tog voor iemant, die te vergeefſch tracht een pilaer om verre te halen? Ik zoude zulks liever noemen een onbezonne vermetelheit van kragten; en voor een beelt van ſtoutheit afmalen een wilt zwyn, dat op de gevelde pieken van jagers inloopt: omdat men ſchryft, dat deze beeſten, beſprongen zynde, recht toe recht aen invallen op den beſpringer zonder de lans te myden: en zoo vergelykt Homerus (1) de twee Grieken, Polipetes en Leonteus, die eenen uitval deden op het leger der Trojanen, dat hunne ſchepen trachtte in brant te ſteken, by wilde zwynen, die op jagers en honden aenvallen, en niet ophouden van woeden, voor dat ze ſneuvelen. Zie ook het gene reets gezegt is over 't beelt *Drift of Aenval*, 1 *D. bl.* 277, *Aenm. C.* Of mael alleenlyk een man, die zyne ſchouders onder een zwaer gebou ſtelt hetwelke dreigt in te ſtorten: en wat diergelyks meer gemakkelyk kan bedacht worden.

(1) Iliad. lib. 12. v. 146.

dat ze een jonge vrou dient te zyn, die zich onderwint eenen wel vaſtſtaenden pilaer met gewelt ten gronde te werpen.

Het kleet van root en groen, is een beelt van ſtoutheit [B]. En volgens het berecht van Ariſtoteles (1), beduit het ontſtelde voorhooft het zelfde.

(1) De Phyſiogn. c. 9.

[B] Namentlyk, omdat de rode kleur een teken is van gramſchap en hevige gemoetsdriften; en de groene, van hoop; gelyk elders gezegt is: (zie onzen bladwyzer in *Root* en *Groen*) en uit deze twee bewegingen beſtaet de ſtoutheit: die uit de driftigheit des gemoets geboren, en door de hoop, ſchoon ydel, ongegront en valſch, gevoedt wort: tot dat de hoop bezwykende, te gelyk ook de ſtoutheit ſterft: waerom Ariſtoteles ter gemelder plaetſe de dapperheit alzoo onderſcheidt van de ſtoutheit, dat hy zegt, dat de ſtouten driftig en voorbarig zyn, en aen 't werk willen, eer zy 't gevaer nog ondervinden; maer aflaten in 't gevaer zelf: daer de dapperen kloek, manmoedig, aenhoudende en voortvarende zyn in het werk zelf, zynde te vooren ſtil en bedaert.

STOUTMOEDIGH BESTAEN.

DOor een' Man die jong, ſterk van ſtant, en moedig van gezigt is, wort dit uitgebeelt. Zyn rechter arm is gewapent, en daermede rukt hy, met een wakkere dapperheit, de tong uit den hals van een' leeu dien hy onder de knien heeft. Het overige des lichaems is ongewapent, en ten meeſten deele ook bloot.

In de ſamenſtelling van dit beelt wort gezien op het ſtoutmoedigh beſtaen of de moedige ſtoutheit van Lizimachus, den zoon van Agathokles, een edel Heer uit Macedonië. Deze Lizimachus, een der navolgers van Alexander den Grooten, zynen meeſter den Filozoof Kalliſthenes op zyn verzoek venyn beſtelt hebbende, om door 't zelve zich eindelyk

lyk eens van d' elende des bangen kerkers [A], daer hem Alexander had ingeworpen, t' ontſlaen, wert daerover verwezen om van een' leeu verſcheurt te worden. Doch toen dit ſchrikbaer dootvonnis zou worden uitgevoert, ontquam hy 't, zich met zyn verſtant behelpende, en op zyne lichaemskracht ſteunende, aldus: Hy ſtak zyn rechte hant, die hy heimelyk gewapent had [B], in den muil des leeus, en ſcheurde hem de tong uit de keel, zulx dat het felle dier ſtrax bloet en leven verloor. Deze ſtoutmoedige daet [C] maekte hem daerna een van 't getal der beſte vrienden van Alexander [D], en ſtrekte hem een trap om tot alle regeerſtaeten, ja tot een' eeuwige roemruchtigheit op te klimmen. Op dit zeldzaem geval, zeggen we, wort in het opſtellen dezer beeltenifſe gezinſpeelt. Doch indien men ze te paerde, of anderszins, wil vertoonen, zoo kan men den Jongkman gevoeglyk een' helm opzetten met een' dooden leeu voor een kam, en laten hem eene leeustong in de hant ten toon houden.

[A] Zynde een kooi, waerin hy te gelyk met een hont was opgeſloten, nadat hy hem neus, oren, en lippen hadde doen afſnyden. *Juſtin. Lib.* 15. *c.* 3.

[B] Juſtinus zegt, dat hy ze alleenlyk met zyn kleet bewonden had. Wie van deze heimelyke wapening ſpreekt, weet ik niet: immers onder de oude Schryvers, die van dit geval melden, vinde ik 'er geen eenen, die dat zegt: integendeel lees ik by Plutarchus (1), dat hy aen zyne armen en beenen door de klaeuwen des leeuws zeer is gequetſt geweeſt. Dat Kurtius dit geval van Liſimachus voor een fabel houdt, en wat anderen 'er van denken, hebben wy gezegt over het tweede beelt des *Schriks*, *Aenm. B.*

(1) In Demetrio cap. 34.

[C] Dat was het inderdaet: en dusdanig was ook het beſtaen van eenen anderen Macedonier, Perdikkas, insgelyks een der Veltheeren in 't leger van Alexander; van welken Elianus verhaelt (2), dat hy de ſtoutheit hadde van alleen te gaen in 't hol van eene leeuwin, en het dier zelf niet vindende, haere jongen mede nam. Dit was des te ſtouter en gevaerlyker, omdat een leeuwin voor veel ſterker en verwoeder wort gehouden dan een leeuw, vooral wanneer zy jongen heeft. De Aſſiriſche Koningin Semiramis ſtelde daerom niet veel roem in het vangen van eenen leeuw of luipaert, of diergelyk wilt dier: maer als ze eens een leeuwin konde krygen, dan was ze boven mate verheugt en op die daet moedig; naer 't verhael van den zelfden Schryver (3).

(2) Var. Hiſt. lib. 12. cap. 39.

(3) Ibid.

[D] Een Vrient des Konings was hy al van te vooren: maer dit voorval vernieuwde en vermeerderde de voorige genegentheit. Seneca *de Ira lib.* 3. *c.* 17. Juſtinus *loc. laud.*

STOUTMOEDIGH HET UITERSTE WAEGEN.

EEn Man, die, het zy gy hem te paert of te voet wilt vertoonen, geheel gewapent is, en een zwaert in de rechte hant houdt, om 't welke deze woorden ſtaen: PER TELA, PER HOSTES, dat is, *Door wapenen en door vyanden*; of, gelyk wy zouden zeggen, Door water en vier. Hy heeft in de ſlinke hant eenen ſchilt, op welken een ridder geſneden of gedreven is, die, ruſtigh opgezeten, met een' vollen ren op het ſchietgeweer der vyanden inrydt; gemoedigt, en zich getrooſtende, om, of al vechtende zich te redden, of zyn

leven onder den vyant helthaftigh te verliezen. Om den rant des ſchilts leeſt men dit vaers van Virgilius [A]:

Una ſalus victis nullam ſperare ſalutem.

't Welk Vondel aldus overzet:

- - - *Wanhoop houdt alleen de wanhoop ſtaen.*

't Geene wy ſtoutheit noemen om 't uiterſte in den noodt te waegen, is een zekere ſoort van oneigentlyke dapperheit, aldus door Ariſtoteles geheeten [B], omdat ze kan en doorgaens ook plagt te beſtaen in 't ondernemen van eenige zaek, die, of om eer te behalen, of uit vrees voor een quaet einde [C], of door gramſchap, of door hoop [D], of door weinigh acht te geven op het aenſtaende gevaer; maer niet uit liefde tot dat waerachtige en ſchoone goet, 't geen het einde der deugt is, geſchiedt.

De wapenruſting des beelts, mitsgaders het zwaert met des zelfs op- of omſchrift, betoonen, dat in alle gevaer groote tegenſtant noodigh is: en de ſchilt met den daerin verbeeldden ridder, die op de ſchichten en ſpietſen der vyanden toerent, drukt uit het geene wy alrede gezeit hebben, dat is, dat de wanhoop dikwyls d' oorzaek der behoudenis zy [E], maer niet van een waere en volmaekte dapperheit, gelyk wy ook zoo even zeiden.

[A] *Æneid. lib. 2. v. 354.* Het is de tael van den wanhopenden Eneas in de verwoeſting van Troje, moedigende hen, die hy by zich hadde, aen om het uiterſte te waegen. De voorige woorden, *per tela, per hoſtes*, zyn ook van Virgilius in dat zelfde geval *v. 558.* - - *per tela per hoſtes Vadimus haud dubiam in mortem:* dat is, *wy ſtreven Door vyant en door zwaert naer eene gewiſſe doot.*

[B] *Ethic. lib. 3. cap. 7.* by wien echter die bepaling zoo breet niet wort gevonden, als ze hier voorkomt. Vergelyk het gezeide over het tweede beelt hier voor.

[C] Dan is 't eigentlyk eene wanhoop: want by de ſtoutheit kan eigentlyk geene vrees plaets hebben: gelyk uit ons gezeide over 't ſtraks gemelde beelt kan blyken.

[D] Zie wederom over 't zelfde beelt onze laetſte Aenmerking.

[E] Zoo ſtaet 'er in de Spreuken van Seneka en Publius Sirus, v. 259. *Heu quam eſt timendus, que mori tutum putat*, dat is, *Ach, hoe vreeslyk is hy, die meent, dat ſterven is veilig te zyn!* Zie aldaer de aentekeningen van Gruterus. Daerom hebben verſtandige Krygsoverſten altyt vermydt met vyanden te vechten, die tot wanhoop waren gebragt: gelyk Emmenes over de aengehaelde plaets van Virgilius zeer wel heeft aengemerkt. Zie nootzakelyk Freinshemius over Florus *l. 2. c. 18. §. 13.*

STRAF, OF HET AENDOEN VAN STRAFFE.

EEne in 't wit gekleede en gewiekte Vrou. Zy houdt in de rechte hant eene el en in de ſlinke een' toom.

Door dit beelt wort de Godin Nemezis vertoont, die eene dochter van de *Juſtitie* of Rechtvaerdigheit wort gezegt te zyn [A], en daerom is haer gewaet wit [B].

De vleugels [C] beduiden de ſnelheit en vaerdigheit, die men in 't ſtraffen der quaetdoenders [D], en in 't beloonen van hun die 't waert zyn, moet gebruiken.

De toom en el geven te kennen, dat ze de tong, alsook de ſnode daden, breidelt; metende een nette maet der ſtraffe [E], opdat die niet boven de ſchult ga, maer met de zelve ordentlyk overeenkome. Dit wert aldus in de Oude Wet onderhouden, die een' ieder, oog om oog, voet om voet, en leven om leven vergoldt.

[A] En de Straffter van alle boosheden, en wel voornamentlyk van de trotsheit. Zie het gene haer aengaende verzamelt is door Klaudius Minos over Alciatus, *Embl.* 27. uit Giraldus, *Hiſt. Deor. Synt.* 16. *col.* 463. *& ſeqq.* Eraſmus *Chil.* 2. *Cent.* 6. *Ad.* 38. en anderen.

[B] Zie ons over de *Gerechtigheit*, *Aenm. F.*

[C] Zie ons over het tweede beelt hierna volgende.

[D] Zie ons wederom over de *Gerechtigheit*, *Aenm. K.*

[E] Een andere uitlegging zie by ons over 't beelt *Beheerſching van zich zelven*, 1. *D. bl.* 102; by Klaudius Minos ter aengehaelder plaets, en by Piërius *Hierogl. lib.* 36. *cap.* 42. en *lib.* 48. *c.* 20. en vergelyk in alles het tweede beelt hier na volgende.

STRAF, OF 'T GEENE IEMANT TOT STRAF LYDT.

LAet dit eene Vrou zyn, die den mont open houdt alsof ze ſchreeude, en voorts lelyk is van wezen.

Bekleed ze met een droef en zwaermoedigh gewaet, dat op veele plaetſen geſcheurt is, en geef haer een' geeſſel in de hant. Haer eene been moet mank zyn, en met een' houten ſtelt gaen, en laet ze aldus in een groote ſpelonk ſchynen neder te klimmen, en met groote moeite allerhande kruiſen te dragen.

Tuſſchen de ſtraf en 't berou is dit onderſcheit in 't byzonder, dat namentlyk het berou met wil en toeſtemminge van zulk eenen menſche geſchiedt, die nu leetwezen heeft over zyn begaene ondaden en mishandelingen. Maer de ſtraf is dat geene, 't welk of het menſchlyk, of het Godtlyk oordeel den zondaeren opleit, zonder dat ze eenige aendoening van berou, of begeerte om de zonde door goede werken uit te wiſſchen, gevoelen.

Om dan dezen zoo aenmerklyken en quaden toeſtant des boozen ſtraflyders uit te drukken, wort de beeltenis zeer lelyk vertoont [A], en ook zoo, dat ze ſtaet te ſchreeuwen, om hierdoor de begeerte [B], die zulk een ſtraflyder heeft om het recht te wederſtaen, of om zich van het over hem gevelde vonnis te wreken, uit te beelden.

Zy heeft een' geeſſel in de hant [C], en een' ſtelt aen 't eene been, om zoo te verſtaen te geven, dat de ſtraf niet naer heur eigen wil gaen magh, en ook dat de dwang van een' ander, of Godts oordeel, den boozen menſch dikwyls tot de ſteile rots [D] van zynen val, en tot de rechtvaerdige ſtraf brengt, die hy door zyne gruweldaden verdient heeft; waertoe, ſchoon hy onwilligh en al wee roepende gaet, zoo verlieſt echter de ſtraf haere kracht niet, omdat het licht des verſtants en de worm des gewetens [E] maken, dat hy gedwongen is zyne ſchult te bekennen, en te belyden dat hy de ſtraf, die hy nu dragen moet, wel verdient heeft.

[A] Zie het aengetekende over 't beelt der *Schilderkunſt*, *Aenm. B.* en *C.*

[B] Men kan 't ook enkelyk aenmerken als eene uitwerking van 't gevoel der ſmerte, die hy van de lichamelyke ſtraffe heeft.

[C] Zie onze Aenmerking A. over 't 1. beelt der *Herſtelling*, 2. *D. bladz.* 19.

[D] Uit wat beeldenſpraek moet ik dit zien? uit den geeſſel of uit den ſtelt? Het is een miſſelyke bevatting dit zoo te willen uitdrukken: al is de zaek zelf waer, en met honderden van ſpreuken, zelfs by Heidenſche Schryvers, beveſtigt: met welke echter op te zamelen wy ons niet willen ophouden. Die begeerig is naer zulke ſtoffe, leeze de Aentekeningen van Gruterus over de Spreuken van Publius Sirus en Seneka *v.* 551, 553, *&* 766.

[E] Zie de beelden *Geweten*, *Bekommering van het Geweten*, en *Wroeging van het Geweten*, en het geene daer over is aengetekent, 1. D. bl. 486 enz.

S T R A F. [AENDOEN VAN]

EEne Vrou met ſchitterende ſtraelen om haer hooft, en recht overeind op een radt ſtaende. Zy houdt in de rechte hant eene el, en in de ſlinke een' toom. Ter zyde ziet men een ſcheepsroer [A].

[A] Dit is het beelt van de zelfde Nemezis, waervan het tweede beelt hier voor ſpreekt: alwaer wy van den toom en de elle hebbende geſproken, zoo is 'er nog overig,

rig, dat wy ook iets zeggen van het roer, het radt, de vleugels, en de ſtralen: welke laetſte alleen uitgezondert zynde, zo is de reſt der beſchryvinge genomen uit Ammianus Marcellinus, aengehaelt by Eraſmus, Klaudius Minos en Giraldus, in de plaetſen over 't ſtraksgemelde beelt aengewezen. Onze Schryver heeft ze waerſchynelyk getrokken uit den laetſtgenoemden, dien hy 't meeſt gebruikt heeft. Het ſcheepsroer dan, en het radt, wil Ammianus (1) dat betekenen zouden, dat die Godin door alle elementen heene loopt, en alles regeert: zynde het roer een beelt van beſtieringe, en 't radt een beelt van geduurige beweginge en voortgang. Sommigen (2) maken van Nemezis de zelfde, als de Fortuin: en uit dien hoofde, zoude men kunnen denken, dat het radt haer op de zelfde wyze, als de Fortuin, is toegevoegt, om de verandering en omkering van zaken te kennen te geven: en daerop ſchynt Klaudiaen te zinſpelen, als hy van Nemezis zegt (3), dat zy, de al te grote trotsheit van Alarikus in zynen voorſpoet, willende ſtraffen, haer radt omkeerde.

(1) Lib. 14. c. 11.

(2) Vide Gyr. Hiſt. Deor. Synt. 16. col. 465. C. D.

(3) De Bello Getico v. 631.

Sed Dea, quæ nimiis obſtat Ramnuſia votis,
Ingemuit flextitque rotam.

Daer zyn 'er ook (4), die 't radt toepaſſen op de ſnelheit, waermede zy zich ter ſtraffe ſpoedt. Maer alzoo de ſnelheit genoegzaem wort afgebeelt door de vleugelen, heeft die uitlegging, naer myne gedachten, hier geen plaets. Indien men de verklaring van 't radt voor dat van de Fortuin wilde goedtkeuren, zou de bovengemelde uitlegging van het roer voor de beſtieringe van alle zaken, hier mede zeer wel te pas komen, wordende dezelve aen de Fortuin toegeſchreven; en, gelyk elders is aengewezen, veeltyts door een roer van een ſchip afgeſchetſt. Als de Fortuin ſchynt zy ook aengemerkt van Marcianus Kapella (5), zeggende, dat in den raedt van Jupiter een zekere vrou was, genaemt Adraſtia, (dat is Nemezis: terſtont zal dat nader blyken) die eene lotbus (en zoo eene lotbus ſchryft haer Ammianus Marcellinus ook toe) zeer ſnellyk omdraeide, en dat de loten, die daer uitvielen, wierden opgevangen door 't Noodtlot. Wat Marcianus zeggen wil, is van zelfs klaer, en 't is ook hier de plaets niet om daer breder van te handelen. Ten minſten heeft Nemezis dit met de Fortuin gemeen, dat ze den voorſpoet der menſchen omkeert, en de onrechtvaerdigen, die op den hoogſten top van eer en geluk zyn geklommen, tot den allerlaegſten trap van verachtinge vernedert, en in den allerdiepſten afgront van elende nederwerpt. Trouwens Dion Chryſoſtomus zeit uitdrukkelyk (6), dat ze de zelfde is, met deze woorden: *De Fortuin heeft by de menſchen veele naemen: want haere billykheit wort genoemt Nemezis; haere onzekerheit, Hope; haer noodtdwang, Nootlot; haere rechtvaerdigheit, Themis.* Wat vorder den vleugelen belangt, die betekenen ongetwyfelt, gelyk wy zoo even begonnen te zeggen, ſnelheit. Sommigen (7) maken ze in die betekeniſſe betrekkelyk op het radt en 't roer: alsof alzoo haere ſnelheit wierd te kennen gegeven, waer mede zy door alle elementen heen ſtreeft, met het radt over den Aertbodem, met het roer over de Zee, en met de vleugelen door de Lucht. Anderen vatten ze op voor de ſnelheit, waer mede zy de ſchuldigen vervolgt ter ſtraffe: om welke reden veelen mede geloven, dat zy ook den naem van *Adraſtea* heeft gedragen, ſtellende dien naem te ſamen uit een woortje dat *niet*, en uit een woort dat *ontvlugten* betekent: omdat haer niets kan ontvlugten, of, omdat men de goddelyke wraek op geenerhande wyze kan ontwyken: welke afleiding Henrikus Stefanus (8), met de bygevoegde reden, beveſtigt uit Plutarchus, Euſtathius en Pauſanias: hoewel anderen een anderen oorſprong aen dien naem geven (9), en zelfs Adraſtea onderſcheiden van Nemezis. Behalven Ammianus nochtans, maekt ook Ariſtoteles (10) haer beide de zelfde: en gelyk hy de gemelde afleiding van den naem van Adraſtea ook bybrengt, alzoo meent hy, dat die van Nemeſis afſtamt van een woort dat *uitdeelen* betekent, omdat zy een iegelyk het zyne toedeelt, den vromen beloning, en den bozen ſtraf. Ondertuſſchen erkent Pauzanias die betekenis van de vleugelen in Nemezis niet: ook zegt hy (11), dat 'er nergens vleugels aen 't beelt van die godinne geweeſt zyn, behalven te Smirna: en meent, dat de reden daervan zoude zyn geweeſt, omdat die godin haere meeſte betrekking hadde op de minnaryen, (en inderdaet, de Poëten brengen haer dikwyls te pas, als de al te grote trotsheit en verachting van die genen, die bemint worden, omtrent de zulken, die beminnen, ſtraffende) en dat men haer daerom, even als aen Kupido, vleugelen had gegeven. Hier komt zeer wel te pas het gene wy lezen onder de overgeblevene brieven van Filoſtratus, onder welke men een minnebrief vint, aen een ſchonen jongeling geſchreven, van dezen inhout (12): *Ik wenſch u heil, al wilt*

(4) Gyral. ibid. G.

(5) De nupt. Philolog. Lib. 1.

(6) In Orat. 64.

(7) Gyr. ibid. col. 464. a.

(8) Animadverſ. in Eraſm. Chil. 2. Cent. 6. Ad. 38.

(9) Vide Erasmum loc. laud. & Gyraldum col. 466.

(10) De Mundo c. 7. Vide Lindenbrochium ad Ammiani locum laudatum.

(11) Lib. 1. cap. 33.

(12) Epiſt. 9.

gy 't niet hebben: ik wenſch u heil, al ſchryft gy my niet; die ſchoon zyt voor anderen, maer trots voor my. Gy zyt niet ſamengeſtelt uit lucht, en die dingen, die met dezelve worden vermengt: maer uit eenen diamant, uit eene roſe, en uit het water van Stix. In 't kort zal ik u een baert zien krygen, en voor eens anders deure zien leggen. Voorwaer de Minnegodt, voorwaer Nemezis zyn ſnelle Goden, en keren zich ſchielyk herwaerts en derwaerts. Nu moeſten wy nog ſpreken van de ſtralen om haer hooft. Dit is een byvoegſel van den Opſteller des tegenwoordigen beelts, waerin ook waerſchynelyk zyn ſamengebragt die dingen, die men by gedeeltens afzonderlyk in verſcheide beelden (want daer zyn 'er vele geweeſt (1)) van Nemezis heeft gevonden: ten minſten ik weet niet, dat iemant der Ouden, den toom, de el, de vleugels, het roer, en 't radt in een beelt van Nemezis alleen ſtelt. Daer ik gewag vinde van den toom en de elle, vinde ik niet van die andere drie dingen; en wederom daer ik die drie vinde, zie ik niets van den toom of elle: doch die ſamenvoeging acht ik niet ongeoorloft. Om dan tot de ſtralen te komen, ik geloof, dat onze Schryver daer toe aenleiding heeft gekregen, omdat hy by Giraldus (2) heeft gelezen, dat Makrobius ſchryft (3), dat Nemezis de zelfde is als de Zon: omdat, gelyk het de natuur der zonne is de dingen, die blinken en glansryk zyn, te verdonkeren en aen 't gezicht te onttrekken, alzoo ook deze Godin gelooft wiert de hoogmoedigen en bozen te ſtraffen en van hunnen glans te beroven, en integendeel de nedrigen en vromen te belonen en te verheffen tot luiſter en aenzien: waerom ze ook van ſommigen wert gezegt een dochter te zyn der Gerechtigheit (4), gelyk in het tweede beelt hiervoor gezegt is; of, gelyk Giraldus aenmerkt uit Plato, Heſiodus en Proklus, de bodin der Gerechtigheit, of de Gerechtigheit zelve. Hoewel nu deze onze verklaring over het tegenwoordige beelt nootzakelyk zoo verre heeft moeten uitlopen, kunnen wy evenwel niet nalaten den Lezer nog eene beſchryving te geven des beelts van Nemezis, dat Fidias voor die van Athenen had gemaekt; zoo om de aenmerkelykheit van de zaek, als om onze gedachten aengaende de uitleggingen, die men daer van maekt, te kunnen zeggen, en ook aen dit deel der outheit eenig licht te geven, en mogelyk ook iets tot opheldering van andere onzer beelden by te brengen. De Perzen hadden de geringe kragten der Athenienzen zoo zeer veragt, ſchryft Pauzanias (5), dat ze, heen trekkende om hen te beoorlogen, van het beſte marmer uit het eilant Paros met zich namen, om daervan een zegeteken op te rechten van de overwinninge, die ze zouden behalen. Doch de kans verkeert zynde uitgevallen, en zy op de velden van Marathon verſlagen, lieten de Atheners naderhant van dat zelfde marmer door Fidias een beelt houwen ter eere van de godinne Nemezis, door wier gramſchap zy voornamentlyk meenden dat de hoogmoet der Perzen was geſtraft. De Kunſtenaer maekte haer met een kroon op 't hooft, verſiert met harten en kleine overwinningbeeltjes: en in de linke hant gaf hy haer den tak van een appelboom, en in de rechte een drinkſchael, waerin men eenige Ethiopiers of Morianen zag. Pauzanias, het overige van 't beelt, als licht om te verſtaen, voorbygaende, zegt alleenlyk, dat hy niet in ſtaet is om te giſſen, waerom die Ethiopiers daer zyn afgebeelt, en dat de reden, die hem daervan gegeven is door hen, die meenden, dat ze de zaek wel verſtonden, hem niet voldeet. Namentlyk zy zeiden, dat Fidias zulks gedaen hadde, omdat hy wiſt, dat Nemezis de dochter was van de Rivier Oceanus, (want veelen maken den Oceaen tot haeren Vader) en dat de Ethiopiers aen die rivier woonden. Het geene hy tegen dit bericht heeft, is dat de Ethiopiers nogte aen een rivier den Oceaen, nogte aen den Oceaen de grote zee leggen: en dat by gevolg die uitlegging vervalt. Natalis Komes (6) verwondert zich, dat Pauzanias geen raet tot die uitlegging heeft geweten: daerom zal hy ze geven. *De kroon*, zegt hy, *is haer toegevoegt, omdat ze over alles heerſcht: zy heeft harten, omdat ze hen, die ze eens getroffen heeft, bang maekt: zy heeft een eſſchen ſpies*, (zoo heeft hy gelezen, in plaets van een *appelboomtak*, bedrogen door een quade lezing of overzetting) *omdat ze oorlogen verwekt om de reukeloosheit* der menſchen: *zy heeft overwinningbeeltjes, omdat ze pleegt te overwinnen: zy heeft een drinkſchael met Ethiopiers daer in beſloten; omdat het niet helpen kan, al vlucht men zelf tot de uiterſte deelen van Ethiopien en den Oceaen toe, als Godts gramſchap gaende is, dewyl Nemezis de heerſchappy voert over de zee en de uiterſte geweſten der werelt.* Dat is overal raet toe weten, en nergens voor ſtil ſtaen! Maer om van andere ongerymtheden niet te ſpreken, die in deze uitlegginge zyn, hoe komen alle die dingen hier te pas by de overwinning, die de Atheners wilden ſchynen voornamentlyk door de

(1) Pauſan. lib. 1. c. 33. & lib. 7. c. 5.

(2) Loc. laud. col. 464. A.

(3) Saturn. lib. 1. cap. 22.

(4) Vide de hac re Lindenbrogium ad Ammiani, loc. laud.

(5) Lib. 1. c. 33.

(6) Mythol. lib. 9. cap. 19.

hulpe

hulpe van Nemezis te hebben behaelt op de Perzen, daer het beelt ter gedachteniſſe van dezelve tog is opgerecht? Derhalven Natalis in dezen latende varen, al was het zelfs tot de uiterſte delen van Ethiopien en den Oceaen, zoo laet ons de gedachten eens overwegen van Kuhnius, die hy over deze plaets opgeeft. Hy geeft in bedenking, of deze Ethiopiers in de drinkſchael, niet zouden kunnen zyn als eene vermaning aen de ryken en machtigen, dat zy hunne ſchatten niet moeſten gebruiken tot overdaet en grootsheit, indien zy de gramſchap en wraek van Nemezis niet over zich wilden zien uitgeſtort: en voor reden van die uitlegginge brengt hy by, dat de Ouden de Ethiopiers hebben verdicht een volk geweeſt te zyn, dat in allen overvloet van lekkernyen leefde, en volkomen een Luilekkerlant bewoonde: waerom ze hun ook een tafel van de zon hebben gegeven, die altyt vol van ſpys en drank was, en nooit ledig wierd: en als Jupiter by Homerus (1) met het ganſche hof der Goden te gaſt wil gaen, dan begeeft hy zich naer de Ethiopiers. Maer ik kan ook deze reden qualyk toeſtemmen, zoo omdat ze geen betrekking heeft op het ſtraffen der Perzen in 't byzonder, of zelfs niet van trotſe vyanden in 't algemeen, dat tog moeſte zyn; als ook omdat die betenis, indien men dit beelt al wilde aenmerken als een algemeen beelt der Straſgodinne van den hoogmoet, zonder betrekking op den voornoemden oorlog, dan al te bepaelt zoude zyn tot overvloet van eten en drinken, en den hoogmoet, die hetzelve kan of pleegt te verzellen. Derhalven zoo 't geoorloft is in zoo eene duiſtere zaek te raden, (want verder dan een raedtſel zyne gedachten in diergelyke dingen op te geven, is of dwaes, of vermetel, of beide) zoude ik geloven, dat de verklaering, die de Kenners van de outheden van Attika aen Pauzanias hebben gedaen, doch die door hem wort verworpen, of de rechte is, of ten minſten waerſchynelyker dan de twee andere, ja liever de rechte. Ik merke twee zaken in dat beelt aen, die Fidias my in hetzelve ſchynt te hebben waergenomen, betreffende de zelve of de voorzeide overwinning der Athenienzen, of Nemezis zelve. De kroon dan van dit beelt is vooreerſt eenvoudig een zinteken der overwinning, omdat de overwinnaers veeltyts gekroont, of met kronen beſchonken wierden, gelyk elders is aengewezen: (zie onzen bladwyzer in 't woort *kroon*) en wort daerenboven die betekenis nog duidelyker beveſtigt door de Overwinningbeeltjes op die kroon. De harten op dezelve beduiden ongetwyfelt de bange vlucht der Perzen, die niet als eenig ſtrytbaer dier vogten, maer als bevreeſde harten zich ten eerſten op de vlugt begaven: zoodat Fidias door de harten op de zelfde wyze de ſchielyke en bange vlucht der Perzen kan hebben afgeſchetſt, op welke Juſtinus derzelver laf hartigheit in 't ſtryden vergelykt by weerloos vee (2). *Pugnatum eſt enim tanta virtute, ut hinc viros, inde pecudes putares.* *Want de Athenienzen* (zegt hy) *hebben zoo dapper gevochten, dat men zoude gemeent hebben, dat 'er aen den eenen kant helden ſtreden, en aen den anderen kant een deel ſchapen ſtonden.* Den appelboomtak in de hant van dat beelt, weet ik niet of ik toepaſſelyk moet maken op de Perzen, en denzelven durve nemen als een kenteken van die natie, om reden die wy naderhant over 't eerſte beelt der Overwinninge zullen geven, verſtaende door den appel hier een granaetappel, alzo Pauzanias niet bepaelt wat appel het geweeſt zy, en het Griekſche woort, het gene men by hem vint, μηλέα, allerlei ooftboom betekent, en ook van een granaetappelboom kan worden verſtaen; gelyk wy insgelyks over 't voorzeide beelt der Overwinninge zullen doen zien, dat Athenëus μηλοφόροι of Appeldragers noemt die Perziaenſche troepen, die granaetappels aen hunne lanſen droegen. Of ik die reden, zegge ik, durve plaets geven, en den appeltak op de overwonne Perzen toepaſſen, dan of ik hem moet betrekkelyk maken op Nemezis zelve, weete ik niet. Zoo hy op Nemezis ziet, keure ik de reden goet, die 'er voorlang van is gegeven door anderen (3), dat namentlyk aen Nemezis de appeltak is gegeven, omdat zy door de Ouden allereerſt verbeelt is geweeſt onder de gedaente van Venus: aen welke de appel heilig was, gelyk aengewezen is over de beelden des Huwelyks, z. *D. bl.* 47, *Aenm. D en E.* En voorwaer, als men het beelt van Nemezis te recht beſchout, men ziet, dat de Kunſtenaer daer vele dingen heeft bygedaen die betrekkelyk zyn op de zaken, welke de fabelen van Nemezis hebben verdicht. Daer onder is dan ook, dat ze van ſommigen voor eene dochter van Oceanus gehouden zynde, zulks door de Ethiopiers heeft kunnen worden te verſtaen gegeven, alsof Fidias, door het verbeelden van die, den beſchouwer had willen indachtig maken, uit wat lant (opdat ik zoo ſpreke) zy oorſpronkelyk was. Wat de zwarigheit, door Pauzanias ingebragt omtrent de gelegentheit van Ethiopien, betreft, ik mene, dat die zoo kan opgeloſt

(1) Iliad. lib. 1. v. 423. & Odyſſ. lib. 1. v. 25.

(2) Lib. 2. cap. 9. §. 12

(3) Vide Gyrald. Hiſt. Deor. Synt. 16. Col. 464 G. & 466. G.

worden, indien men begrypt, dat de oude Grieken zoo een goede kennis van de Geografie niet gehad hebben, als 'er was ten tyde van Pauzanias; gelyk Pauzanias zelf en zyne tytgenoten, zoo veel 'er op verre na niet van geweten hebben, als wy nu tegenwoordig. Dus kan Fidias of naer de geringe kennis der Ouden, en het gemene gevoelen dat ze hadden, alsof de Ethiopiers het uiterſte volk was aen den Oceaen, hebben geſproken, of ook de Poëten, en wel voornamentlyk Homerus hierin gevolgt, by wien men de Ethiopiers en Oceaen vint te zamengevoegt, en wel op die zelfde plaets, die Kuhnius boven heeft aengetrokken ten opzichte van het te gaſt gaen van Jupiter (1):

(1) Iliad. Lib. 1. v. 423.

Ζεὺς γὰρ ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα. Θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο.

Dat is: *Want Jupiter is giſteren vertrokken naer den Oceaen tot de onberiſpelyke Ethiopiers, om gaſtmael by hen te houden: en alle de Goden te ſamen zyn hem gevolgt.* En uit deze zelfde vaerzen bewyſt ook Strabo (2), dat Homerus de Ethiopiers aen den Oceaen heeft geplaetſt, gelyk hy ook uit een andere plaets heeft aengewezen, dat die zelfde Poëet de Ethiopiers gehouden heeft voor de bewoonders van de uiterſte delen der werelt, zoo in 't Ooſten als in 't Weſten: want aldus zyn zyne woorden (3):

(2) Lib. 1. pag. 5. Edit. Amſt.

(3) Odyſſ. Lib. 1. v. 23.

Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
Οἱ μὲν δυσομένου ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος.

Dat is: *De Ethiopiers, die in twee delen zyn verdeelt, zynde de uiterſte van alle menſchen, en wonende deze by den opgang, en gene by den ondergang der zonne:* hetwelke de Latynſche Dichters ſomtyts ook navolgen. Zoo zegt Seneka (4):

(4) Here. Fur. v. 37.

Qua ſol reducens, quaque deponens diem,
Binos propinqua tingit Æthiopas face.

Dat is, *Zoo verre als de zon het daglicht aenvoerende, en wederom verbergende, de tweederlei Ethiopiers door de nabyheit van haer vuur doet zwart verbranden.* Hy wil zeggen van 't ooſten tot het weſten. Dat nu de Uitleggers van dit beelt tegen Pauzanias hadden geſproken niet van de zee, maer van de rivier den Oceaen, dat beveſtigt myn zeggen geheel en al. Over de eerſte plaets van Homerus tekenen de oude uitleggingen, op den naem van Didimus bekent, aen, dat de Oceaen by Homerus een rivier is: hetwelke alhoewel al te bepaelt is geſproken, dewyl Homerus zeer wel geweten heeft, dat de Oceaen de zee was, die de aerde omringt, gelyk Strabo (5) klaerlyk uit hem bewyſt, zoo is het nogtans, dat die Dichter den Oceaen met den naem van rivier noemt, en hem wel uitdrukkelyk van de zee onderſcheidt, gelyk Strabo (6) zelf met dit vaers uit hem aentoont (7):

(5) Ibid. P. 9.

(6) Ibid. pag. 10.

(7) Odyſſ. lib. 12. v. 1.

Αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμοῖο λίπεν ῥόον Ὠκεανοῖο
Νηῦς, ἀπὸ δ' ἵκετο κύμα θαλάσσης εὐρυπόροιο.

Dat is: *Maer nadat het ſchip den ſtroom van de rivier den Oceaen heeft verlaten, en gekomen is in de baren van de ruime zee.* En elders (8) ſpreekt hy van ποταμοῖο ῥέεθρα Ὠκεανῷ, *den ſtroom der riviere Oceanus.* Wy bemoeien ons nu niet, om met Strabo te onderzoeken, hoe men die eerſte plaets van Homerus moet uitleggen, zoo men den Oceaen by hem eene zee wil laten blyven: het is ons hier genoeg tot beveſtiging van die uitlegging van den Kenner der Attiſche outheden, die Pauzanias verwerpt, dat Homerus den Oceaen eene rivier noemt, en de Ethiopiers aen de zelve doet wonen. De fabelen hebben Nemezis gemaekt tot een dochter van den Oceaen, en die zelfde fabelen, en wel vooral die by de Grieken zoo hooggeachte Homerus, plaetſen de Ethiopiers aen den Oceaen: en daerom heeft het den Kunſtenaer, die haer volgens de fabelen wilde vertonen als de dochter van den Oceaen, den Oceaen ook volgens de fabelen mogen aenmerken als ſpoelende aen het lant der Ethiopiers. En waerlyk als men de vordere byvoegſels van het beelt van Nemezis met aendacht beziet, zoo kan men byna niet twyfelen, of de voortreffelyke Fidias heeft ſchier alles willen vertonen, wat men van Nemezis hiſtorie (om het zoo te noemen) in de fabelen vont. Deze zeiden, dat niet Leda, maer Nemezis de ware Moeder was van Helena, doch dat Leda haere minne geweeſt was; en Jupiter haer Vader, niet Tindarus. Welke dingen dewyl Fidias wiſt, zoo hadde hy, zegt Pauzanias, op het voetſtuk van het beelt Leda zoo vertoont, dat ze Helena tot Nemezis ſcheen te brengen. Voorts zag men 'er den gewaenden Vader van Helena, Tindarus, met zyne Zonen: nog een man met een paert; (miſſchien Kaſtor, den broeder van Helena) en daerenboven Agamemnon

(8) Iliad. lib. 14. v. 245.

memnon en Menelaus, en Pirrhus, den zoon van Achilles, omdat Hermione, Helenaes dochter, eerſt aen Pirrhus was verlooft geweeſt, en meer andere diergelyke dingen. Dus dan hadde de Kunſtenaer vele zaken door dat beelt vertoont, zo betreffende de overwinning op de Perzen behaelt, door de kroon, harten en overwinningbeeltjes; als rakende Nemezis zelve; haere voorige afbeelding onder de gedaente van Venus, door den appeltak; haer Vader en vaderlant, door de Ethiopiers, uit de drinkſchael voortkomende: en voorts uitdrukkelyk haere dochter en verder geſlacht met alle die betrekking op haer hadden. Dit dan het gene zynde, dat my dit beelt der Straf- of Wraekgodinne ſcheen mogelyk eenige opheldering te kunnen toebrengen, gae ik over tot iets anders. En zoo iemant nieusgierig mogte zyn om de aengehaelde Fabel van Nemezis, als de Moeder van Helena, omſtandiger te weten, die leze Tzetzes over Likofrons Kaſſandra (1), Apollodorus *Biblioth. lib.* 3, Hyginus *Poët. Aſtron. Lib.* 2. *c.* 8, Hadrianus Junius *Animadv. Lib.* 1. *cap.* 15, en anderen, aengewezen door Munkerus over Hyginus, *Fab.* 77. (1) v. 88.

STRAF [zwaere]. LYFSTRAF.

OM deze ſtraf uit te beelden, zullen wy een ſtreng en wreet menſch vertoonen, die met een byl, gevat in zyn beide handen, een' vreeslyken ſlagh dreigt te geven. Nevens hem ſtellen we een' leeu, die eenen beer ſchriklyk aenvalt en verſcheurt.

De byl is, niet alleen by de Romeinen [A], maer ook by eenige Griekſche volken, lang een *Hierogliphiſch* beelt van zeer ſtrenge ſtraf geweeſt, gelyk te zien is op de gedenkmunt des volks van Tenedus, waervan Julius Pollux [B] handelt. Te weten de Koning van Tenedus [C] had

[A] Zie onze Aenmerkingen I, K, L. over de *Gerechtigheit*.

[B] Zoo zeit Piërius, ter plaetſe ſtrax te melden; en uit hem onze Italiaen. Echter twyfele ik, of mogelyk Piërius niet is bedrogen in zyne geheugeniſſe, menende by Pollux te hebben gelezen, het gene hy elders hadde gevonden: altoos by Pollux ontdekke ik dien penning niet. Maer by Suidas (2) en Heraklides Pontikus (3) zie ik dusdanig eenen penning vermelt: en aengaende de twee hoofden op deszelfs eene zyde, ſtaet te weten, dat ze op eenen nek ſtonden, gelyk de twee voornoemde Schryvers zeggen; zynde 't eene hooft dat van een man, 't ander dat van eene vrouwe, gelyk Heraklides nader bepaelt.

(1) In v. Τένεδι@ πέλεκυς.
(3) In Libello de Politiis.
(4) Voce Τένεδ@.
(5) Chil. 1. Cent. 9. Ad. 29 & Chil. 4. Cent. 1. Ad. 6.
(6) In v. Τένεδι@ ἄνθρωπος & Τένεδι@ πέλεκυς.
(7) Comment. in Homeri Iliad. L. 1. v. 38. apud Salmaſ. ad Stephani L. l.

[C] Zoo verhaelt het Stefanus de Bizantiner (4) uit Ariſtoteles. Onze Schryver heeft het genomen uit Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 32. *c.* 17, en *lib.* 42. *cap.* 72. Eraſmus (5) brengt nog een andere reden by, waerom men de byl by die van Tenedus kan aenmerken als een beelt van ſtrenge ſtraffe. Te weten, Suidas verhaelt (6), dat zekere Tenes, of, gelyk anderen hem noemen, Tennes, koning van het eilant Tenedus, een gewoonte hadde ingeſtelt, dat agter die geenen, die eene twiſtzake hadden, een beul ſtont met een byl, om aenſtonts den geenen, die den anderen valſchelyk mogte beſchuldigen, of hem hebben verongelykt, op ſtaenden voet met de byl te ſtraffen: of die beul, gelyk Suidas ook zegt, ſtont agter den Rechter, gereet om den genen, die op leugens betrapt wiert, te doden. Euſtathius (7) zegt wat duidelyker, dat die ſtraf wierd uitgevoert aen de zulken, die van de opgeleiden misdaet wierden overtuigt. En hier van dan vint men onder de oude ſpreekwoorden *een man van Tenedus*, voor eenen, die zeer ſtreng en ſtraf is; en *een Tenediſche byl*, voor zeer ſtrenge ſtraf. Vorder zoude men meer ſieraden by dit beelt kunnen ſtellen, indien men ook de gewoontens van andere volkeren in het ter doot brengen der misdadigen wilde ophalen: doch wy achten zulks onnodig, en elkeen kan diergelyke beeldſpraken gemakkelyk van zelfs opmaken.

eene wet geſtelt, dat alle mans of vrouwen, die in overſpel zouden worden bevonden, met de byl moſten worden onthooft, gelyk die vorſt ook zyn' eigen zoon daerin niet verſchoonde. En opdat deze ſtrengheit van ſtraffe uit niemants gedachten gaen mogte, en de vrees voor de wet te meer indruks hebben op de gemoederen der menſchen, ſtelde hy op d' eene zyde zyner munt een byl, en op d' andre twee hoofden.

De leeu, eenen beer verſcheurende, kan ook tot een beelt van zwaere ſtraf dienen, uit aenmerking van het geene Elianus uit Eudemus verhaelt [D], 't welk hier op uitkomt: Een leeu, hont en beer, te gelyk door iemant in een en zelve hok opgevoedt, leefden langen tyt met malkander in goeden vrede, zonder dat d' een den anderen misdeed, geheel alsof ze alle tamme beeſten en van eenen aert en natuur waren. Doch de beer door enkele korzelheit de nukken eens in den kop krygende, verſcheurt den hont, met welken hy dus lang vreedzaem geleeft en omgegaen hadde: welke ondaet en boosheit, als waerdoor de gemeene wet der ſamenleving gebroken en vertreden lagh, de leeu niet verdragen kunnende, zoo valt hy op den beer aen, en handelt hem eveneens gelyk hy den hont gedaen had.

Wat nu verder de ſtrengheit of zwaerheit der dootſtraffe belangt; J. de Dekker zeit 'er dit van:

De boosheit, die verhardt voor ſtael en wykt noch ſtroppen,
En zal om vier of radt niet afſtaen van het quaet.
't Gerecht heb ſlechts den hals te kerven of te ſtoppen:
't Riekt eenigszins naer wreet al wat daer boven gaet.

[D] En uit Eliaen, met meldinge van des Schryvers naem, Pierius (1); en uit Pierius byna van woort tot woort, zonder meldinge van des Schryvers naem, onze Italiaen.

(1) Hieroglib. 1. c. 16.

STRENGHEIT. ERNSTHAFTIGHEIT.

EEne oude Vrou, die koningklyk gekleet, en met lauren bekranſt is. Zy heeft in haer ſlinke hant een *cubus* of vierkant,

vierkant, waerop een bloote ponjert ſtaet. Den rechter arm ſteekt ze uit, en houdt eenen ſchepter in de hant des zelven, alsof ze iet geboodt. By haere voeten ſtaet een tyger in een wreede geſtalte.

Zy wort out vertoont, omdat ſtreng en ſtraf te zyn den ouden luiden eigen is [A]: en de ſtrengheit ſtelt zich zelve tot een wit en doel voor, zich door geenerlei zaeken te laten bewegen, gelyk ze ook de ſtatigheit en ernſthaftigheit haer ter betrachtinge voorſtelt, en voorneemt zich, in welk eene gelegentheit het ook zou mogen wezen, niet te laten buigen tot eenige ſlechte of ydele dingen.

Koningklyk is ze gekleet, omdat de ſtrengheit den Koningen, en hun die groot bewint voeren, wel paſt. *De ſtrengheit*, zegt Patritius [B], *betaemt eenen Koning. Zy baert hem heerlykheit, en vermeerdert zyne waerdigheit.*

Haer hooft voert eene lauwerkroon, om de dapperheit en hoogheit te vertoonen die der ſtrengheit voegt; gelyk dus de groote Veltheeren, als treflyke en ernſthaftige mannen [C], met laurieren bekranſt werden.

In haer ſlinke hant houdt ze een *cubus* [D], 't welk aenwyſt, dat, gelyk de *cubus* of 't vierkant vaſtheit beduit, omdat, op wat zyde die ſtaet, hy, als van alle kanten net in 't gewigt zynde, altyt vaſt ſtaet, 't welk lichaemen van eene andere vorm zoo niet doen; Dat, zeg ik, aldus ook de ſtrengheit beſtendigh en vaſt is; altyt in een ſterk gemoet woonende dat in zyn voornemen volhardt, en niet naer d' eene of d' andere zyde weifelt.

[A] Horatius ſchryft in zyne Dichtkunde den ouden man, onder andere hoedanigheden, ook deze toe, dat hy is (1), (1) v. 173.

Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, cenſor caſtigatorque minorum.

Dat is, naer Pels vertaling,

een, wien het niemant weet
Van pas te maken: 't is een knorrepot, een pryzer
Zyns kinderlyken tyts, als was men toen veel wyzer;
't Is een bediller, een beſtraffer van de jeugt.

Zoo ook Katullus (2): (2) Carm. 3. v. 1.

Vivamus, mea Lesbia, atque amemus,
Rumoreſque ſenum ſeveriorum
Omnes unius æſtimemus aſſis.

Voeg 'er by Ovidius, in het 9. Boek zyner Herſcheppingen, v. 550. en wat diergelyke plaetſen meer zyn.

[B] *De Rep. Lib.* 6. *cap.* 8. *Severitas regem decet: majeſtatem præſtat, dignitatem auget.* Echter moet hy wel zorg dragen, dat ze niet verandere in wreetheit, en getempert zy met de behoorlyke zachtmoedigheit. Want, *ſeveritas in republica nonnunquam ſalutaris eſt, ſævitia vero ſemper peſtifera;* dat is, *de ſtrengheit is in een republyk ſomtyts heilzaem, doch de wreetheit altyt verderflyk*, gelyk de zelfde Patritius zeer wel zegt, *de Republ. l. 6. c. 5.* En niet alleen in een republyk, maer ook in een Koningkryk, dewyl *een Koning, die veilig wil heerſchen, met al zyn vermogen moet trachten, dat hy door de liefde zyner onderdanen, niet door de wapenen zyner lyftrauwanten, bewaert worde*, volgens de les van Periander (3). Zie de beelden *Dwinglandy, Goedertierentheit* en *Goetaerdigheit*, met onze Aenmerkingen, 1. *D. bl.* 301, 531, *enz.* (3) Diog. Laërt. in Periandro Lib. 1. §. 97.

[C] Nooit anders dan om eenige daet, gelyk van overwinninge, of om eenige andere bepaelde oorzaken, hoedanige in onzen bladwyzer zyn te vinden in 't woort *laurier*: nooit iemant zoo algemeen, enkel en alleen om zyne voortreffelykheit en ernſthaftigheit in gedrag en zeden.

[D] Zie het tweede beelt der *Ruſt*, *Aenm. B.*

De bloote ponjert op 't midden van den *cubus*, beduit, dat de ſtrengheit eene deugt zy, die, omtrent het oefenen der ſtraffe, wanneer de rechte reden zoo vereiſcht, onbuigbaer is. Zie hiervan Thomas [

De ſchepter in haer rechte hant [F], op de wys alsof ze iet geboo geeft te verſtaen, dat de deugt der ſtrengheit Koningen en Rechter dien 't eigen is of toekomt den ſchepter en 't gebiedt te voeren, wel p gelyk boven al gezeit is. De woorden en daden zulker perſoonen moe altyt waerachtigh, beſtendigh en onveranderlyk zyn, gelyk de bove genoemde Franciskus Patritius ſchryft (1).

(1) De Regno lib. 8.

Daer ſtaet een tyger by 't beelt, omdat, gelyk dit beeſt van natuure wreet is, en zich van geene menſchen wil laten handelen [G]; de ſtrengheit zich ook alzoo, noch door gebeden, noch door eenige andere zaek, hoedanigh die zy, laet buigen; ſtellende zich tot een oogmerk niet een hairbreet van haere natuurlyke genegentheit af te wyken. Hierover zingt Maro in 't vierde boek van Eneas, naer Vondels verduitſching, aldus [H]:

Dus kermt ze. hy ſtaet pal, en toont aen geene mynen
Noch oogen noch gelaet veranderinge, als een,
Die aen Jupyns gebodt zich houdt, en anders geen.

En eene bladzyde of vyf verder [I]:

Zoo wort de Troiſche helt geduurigh van verdriet

Ge-

[E] *Sec. 2. q. 157. art. 2. Eſt autem ſeveritas virtus inflexibilis circa inflictionem pœnarum, quando recta ratio requirit hoc.* Zie de *Gerechtigheit*, *Aenm. K.*

[F] Zie onze Aenm. F. over de *Dwinglandy*, 1. *D. bl.* 305.

(2) Hierogl. lib. 28. cap 75.
(3) Onomaſt. Lib. 8 c 5 §. 17.
(4) In Veſpaſ. v. 1427.
(5) In Olympiod. ſub fin.

[G] Piërius meent (2), dat de ſtrengheit van een Rechter door de Ouden ook is uitgebeelt door eenen egel: omdat men by Pollux (3), onder den naem van *Egel*, gewag vint gemaekt van een zeker koffertje of doosje, in hetwelke de gerechtelyke getuigeniſſen wierden gelegt en verzegelt, zynde het zelve, gelyk uit den ouden Grieckſchen Uitlegger van Ariſtofanes blykt (4), gemaekt van koper, of ook wel van aerdewerk, en hebbende, zoo als Piërius meent, de gedaente van eenen egel, om alzoo te kennen te geven, dat, al wie zyne handen aen die dingen ſloeg om ze te veranderen, of 'er iets ongeoorlofts aen te doen, een gewiſſe ſtraf hadde te wachten. Uit Demoſthenes kan men afnemen (5), dat in dit doosje waren beruſtende niet alleen de gerechtelyke getuigeniſſen, maer ook andere ſtukken van rechte, en dat hetzelve in handen van een onpartydig man, of middelaer bewaert wiert, totdat die ſtukken opentlyk in 't gerecht moeſten worden gebragt, om 'er vonnis naer te vellen. Het zelfde geeft ook de zoo evengemelde Uitlegger van Ariſtofanes te kennen. En alzoo zoude het ook tot een vermaning hebben kunnen ſtrekken in 't byzonder voor den bewaerder, dat hy 'er zyne handen moeſt afhouden. Hoe 't ook zy, 't kan een bequaem beelt geſtrekt hebben van een onvermydelyke ſtraffe, en gewiſſe ſtrengheit van den rechter op zoo eene misdaet.

[H] En in zyn eige tael aldus, v. 331.

Dixerat: ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina.

[I] V. 447.

Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas.
Mens immota manet: lacrymæ volvuntur inanes.

Maer de Poëet beſchryft in deze plaetſen geene ſtrengheit van Eneas, maer alleenlyk zyne onbeweeglyke ſtantvaſtigheit in zyn voornemen om van Dido te vertrekken, onverzetbaer door al haer bidden en ſmeken. Deze vaerzen komen dan hier niet zeer te pas, als beſchryvende een andere onbeweeglykheit dan die der ſtrengheit. Doch de zaek is van weinig gewigt.

Gekerm en klagt beſtreên, beſtormt aen alle zyden:
En 's mans kloekhartigheit beſeft niet zwak wat lyden
Hieruit te duchten ſtaet; maer 't hart blyft ganſch verſteent,
En 't is, helaes, vergeefs gekreten, en geweent.

STRYT. GEVECHT.

EEn gewapent Jongkman met een' rooden rok onder het harnas. Hy ſtaet vaerdigh of gereedt om met een bloot rapier zynen vyant een' ſteek te geven. Aen zyn eene zyde ziet men een kat, en aen d' andre eenen hont ſtaen, beide bereit om tegens malkander te vechten.

De ſtryt is een dadelyk gewelt van twiſtende partyen, zoekende d' eene hierdoor boven d' andre uit te ſteken; en daerom wort het beelt gewapent vertoont, en gereedt om zich zelven te beſchermen [A], en eenen aenval op zynen vyant te doen [B].

De roode verf [C] van den rok verbeelt d' ontſteltenis des gemoets, en de heerſchappy der hartstogten of driften, die door hunne beweging het bloet beroeren.

Het beelt ſtaet tuſſchen een vechtvaerdige kat en hont, omdat de ſtryt uit ongelyke en tegensmalkander gekante natuuren [D] zynen oorſprongk neemt.

[A] Hiertoe is het geharnaſt.
[B] Hiertoe dient de degen.
[C] Zie onze Aenmerking A. over 't eerſte beelt des *Oorlogs.*
[D] Als men de tegenſtrydige naturen van veele beeſten wilde gade ſlaen, zoude men veele diergelyke beeldenſpraken kunnen verzinnen. Zie het gene gezegt is over 't eerſte beelt *Haet*, 2. *D. bl.* 3. *Aenm. D.*

ANDERS.

EEn Jongeling die onder zynen wapenrok een roodt kleet aen heeft. Hy ziet 'er zeer wreet uit, en houdt in de rechte hant een' blooten ponjert. In de ſlinke heeft hy ook zoo een' ponjert [A], en die hant trekt hy te rug, alsof hy toeſtooten wilde.

[A] Die een beelt is van moort en dootſlag, dat toch doorgaens het oogmerk en de uitkomſt is der gevegten. Zoo zag men op eenen penning van Brutus een hoet tuſſchen twee ponjerts, wordende door den hoet de vryheit, en door de ponjerts Kaſſius en Brutus verſtaen, die door den moort van Cezar de Roomſche vryheit hadden herſtelt. Zie Piërius *Hierogl. lib.* 40. *cap.* 4, Oudaens *Roomſche Oudheden*, *bl.* 395 *of* 349, en Karel Patyn over Suetonius, op 't 82. hooftſtuk van 't leven van Cezar. Voor een beelt van den ſtryt kan men ook bequamelyk ſchilderen een gewapent man, die met zyne piek tegen zyn ſchilt ſlaet: omdat het by de Ouden de gewoonte was, dat, wanneer men nu tot den vyant zoo digt was genadert, dat men ſtont aen te vallen, de krygslieden dan met hunne pieken, op het geven van een teken, klopten op hunne ſchilden, zoo hart als zy konden, om door dat geluit mannen en paerden moedig en driftig te maken tot den ſtryt: gelyk Piërius (1) bewyſt uit Marcellinus,

(1) Hierogl. lib. 42. c. 46.

nus, Xenofon en Filoſtratus. Elianus pryſt een zeker ſtuk van den beroemden ſchilder Theon zeer, waer uit iemant gemakkelyk een beelt van den ſtryt zoude kunnen opmaken. Zoo eenig ſchilder het zelve wil naervolgen, zie hier de beſchryving (1): Het was een gewapent man: hy zag 'er verwoet uit, en even als met de razerny van Mars bevangen: voorts ſcheen hy met een vollen ren zich tot den ſtryt te haeſten, houdende met zyne linke hant den ſchilt vooruit, en voerende met zyne rechte hant een uitgetogen zwaert, ſchynende met zyn ogen en ganſche lichaemsgeſtalte moort en verwoeſting te dreigen. Voorts hadde hy 'er nogte eenige andere ſoldaten, nog ruiters, nog boogſchutters by geſchildert, vertrouwende de volmaektheit der kunſt door dien man alleen genoeg te hebben vertoont. Maer toen hy het ſtuk voor elks ogen, volgens de gewoonte der oude Schilders, zoude ten toon ſtellen, en de liefhebbers tot dat einde waren ſamengekomen, ligte hy 'er niet eer het kleet af, voor dat hy een trompetter-aen de zyde van de ſchildery hadde gezet, dien hy alarm liet blazen met zoo veel forſe als hy konde, om des te levendiger gedachte van een krygsman, die zich ten ſtryde ſpoedt, in de gemoederen der beſchouwers te verwekken. Toen ontdekte hy het ſtuk, en hadde het genoegen van elk te zien aengedaen met de alleruiterſte verwonderinge. Een ander beelt van den Stryt of Oorlog op de Egiptiſche wyze, zie over het tweede beelt des *Oorlogs*, *Aenm. A.* Als een beelt eindelyk van een twyfelachtig gevegt, en waerin de overwinning over en weer gaet, wykende dan de een, dan de ander, wort, volgens Piërius (2), een Zaeg gebruikt, en dat noemden de Latynen *ſerra pugnare*, of, *met een zaeg vegten*; omdat namentlyk dit gereetſchap in 't ſnyden heen en weer wort getrokken, dan naer den eenen, dan naer den anderen kant.

(1) Var. Hiſt. lib. 2. cap. 44.

(2) Hierogl 42. cap. 39.

STRYT DER REDEN TEGENS DEN LUST VAN 'T VLEESCH.

DIt wort vertoont door het beelt van Herkules, Anteus doodtwringende, gelyk men op veele gedenkpenningen vint.

Sommigen [A] maken van deze verbeelding dusdanigh een' uitleg, dat namentlyk Herkules een gelykenis of ſchets zoude zyn van een redenmatige ziele en van des menſchen geeſt [B], en nemen Anteus voor een zinnebeelt van 't lichaem met des zelfs verkeerde luſten. Herkules borſt wort dan hier aengemerkt als de zetel van wysheit en voorzigtigheit [C], die geſtadigh ſtrytvoeren met den vleeſchlyken wil en luſt; welke dewyl altyt de reden wederſtaen en tegenſtreven, zoo kan de zelve noch zege behalen noch velt houden, tenzy ze 't lichaem omhoog heffe en 't zelve zoo verre uit het gezigt dezer aerdſche dingen voere [D], dat

[A] Dat is, Celius Auguſtinus Kurio, uit wien dit ganſche beelt is ontleent of overgezet, *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 4.

[B] By de Fabelſchryvers is Herkules een beelt van allerlei deugden. De zaek is bekent, en heeft geen bewys nodig.

[C] Zie het beelt *Raetſlag*, *Aenm. V.* Met dit opzicht dan, meent Celius Auguſtinus, dat de Fabelſchryvers (3) verzieren, dat Herkules Anteus tuſſchen zyne armen heeft doodtgedrukt tegen zyne borſt.

(3) Lucan. lib. 4. v. 648. & Apollod. Bibl. Lib. 2.

[D] Dit dan zoude te kennen gegeven worden door het oplichten van den reus Anteus boven de aerde, hetwelke Herkules dede, nadat hy bemerkte, dat de Aerde, waervan Anteus wort verdicht een zoon te zyn geweeſt, zynen vyant telkens nieuw voetſel verſchafte.

dat de voeten, verſta de vleeſchlyke luſten [E], geen voedſel meer van d' aerde ontfangen; doodende of verſtikkende alzoo alle de quade begeerlykheden en hartstogten, die aerdſch of kinders der aerde zyn.

[E] Dat die door de voeten worden afgebeelt, is gezegt in het beelt *Luſt*. Zie het zelve met onze Aenmerkinge, 2. *D. bl.* 120 *enz.* De fabel vorder van dezen Anteus lees by Lukanus, Apollodorus en anderen. Zie ook Natalis Komes *Myth. l.* 7. *c.* 1. Van de lengte zyns lichaems, zynde feſtig Romeinſche ellen, en van zyn graf, dat door Sertorius zoude zyn gevonden en opgegraven, en die lengte beveſtigen, gewagen Plutarchus (1), en Strabo (2), die 't echter voor een fabel houdt.

(1) In Sertorio cap. 24.
(2) Lib. 17. p. 1185. Ed. Amſt.

TEGENSTRYDIGHEIT.

MAel deze af door een lelyke Vrou die ongehult is, zulx dat de hairen zich in 't wilde over haere ſchouders verſpreiden. Laet ze aen de rechte zyde van boven tot beneden in 't wit, en aen de ſlinke zyde in 't zwart gekleet zyn, doch dierwyze dat het gewaet ſlordigh gemaekt, ongegordt, en zoo qualyk geſchikt zy, dat het op alle de deelen des lichaems zich zelven ganſch ongelyk is en onderling verſchilt. Geef haer in de rechte hant een vat vol water, welk vat zy wat nederhellende moet houden, zoodat 'er het water uitvalt; en laet ze in de ſlinke hant een vat vol vlammend vier houden. Stel voorts op den gront twee raden of ronden, tegenseen gewent, zulx dat ze, gedraeit wordende, elk een' byzonderen en tegenſtrydigen keer maken.

Men behoort ze lelyk te ſchilderen, omdat het een zeer lelyke zaek is,

altyt de waerheit, de goede begrippen, en de klaere betoogingen van andere luiden te wederſtreven en tegen te ſtaen [A].

De loſſe en in 't wilt verſpreide hairen verbeelden de wilde en quade gedachten, die het verſtant, het geheugen en den wil opwekken en aenzetten, om altemael tot tegenſpreken bereit en klaer te zyn [B].

Dat we het kleet wit en zwart, en daerbeneven mismaekt en ongegordt zeggen te moeten zyn, geſchiedt om de tegenſtrydigheit uit te beelden, die 'er natuurlyk tuſſchen het licht en de duiſternis is [C], by de leſte waervan zulke menſchen vergeleken worden, die het gezelſchap van andere vlieden, om zich met de natuurlyke en blykbaere reden onvereenigt te houden.

De vaten met water en vier komen hier te pas, omdat deze twee hooftſtoffen ganſch tegenſtrydigh van hoedanigheden zyn, wezende d' eene heet en d' andere kout [D], zoodat, het geen 't eene werkt, dat kan het andere

[A] Dat is eigentlyk geen tegenſtrydigheit, maer tegenkanting, en tegenſpraek. Derhalven is de tegenſtrydigheit, myns oordeels, liever lelyk, om af te beelden, dat tegenſtrydige dingen, by malkanderen gebragt zynde, vermenging, wanorder en verwarring baren; en alle verwarring is lelyk. Zie de plaets van Ovidius in onze volgende Aenmerking E.

[B] Alle tegenſpreken is geen tegenſtrydigheit: en worden deze twee zaken by de Bewyskundigen (*Logici*) wel duidelyk onderſcheiden: doch onze Schryver vat ze op, gelyk blykt, voor eene en de zelfde. Verſta derhalven liever door de in 't wilt verſpreide hairen, verwarde gedachten, die nootzakelyk moeten maken, dat ze dikwyls ſtrydig zyn tegen zich zelfs, en nu voor wit aenzien, dat ze zoo even voor zwart hielden; dan iets beveſtigen, en terſtont weer het zelfde ontkennen, enz. Dat verder de gedachten door 't hoofthair worden afgebeelt, is menigmael gezegt. Zie onzen bladwyzer in 't woort *Hairen.*

[C] Wederom een onrecht begrip. Wit en zwart betekenen om de natuur van 't licht en de duiſterniſſe geene tegenſtrydigheit; dewyl die eigentlyk geene kleuren hebben: altoos hoe zal men de duiſterniſſe eene eigentlyke kleur toeſchryven, daer ze tog geene zaek zelf is, maer eene ontbeering of afwezen van een andere zaek, namentlyk van 't licht? Derhalven zyn het wel tegengeſtelde, maer geen tegenſtrydige dingen: hoewel ik wel weet, dat men ſomtyts ſpreekwoorden gebruikt in onze dagelykſche tael, die licht en duiſternis ſtellen als tegenſtrydige dingen: hoedanig ook Vondel haer heeft gebruikt in de plaets, een weinigje verder door den Dichter Poot in dit beelt gevoegt: doch dan wort 'er niet zoo zeer gezien op de tegenſtrydigheit in haere naeuwſte bepaling, (en dat is in deze en diergelyke omſtandigheden ook niet nodig) als wel op een groote verſchilligheit van zaken, die geene overeenkomſt met malkanderen hebben. Doch wanneer men voorheeft, om van de Tegenſtrydigheit een beelt te maken, dan dient men wel naeukeurig in acht te nemen, wat tegenſtrydigheit zy: want die wel onderſcheidt, die onderwyſt wel. Dit dan zyn tegenſtrydige dingen, die onder eene en de zelfde algemeenheit (het zy my geoorloft het Bewyskundige woort *genus* zoo te vertalen) behorende, op het allermeeſt van malkanderen verſchillen. Zoo is *kleur* iets *algemeens*, waeronder behoren de byzondere *ſoorten*, *wit*, *zwart*, *root*, *geel*, enz. Van deze zyn ſtrydig *wit* en *zwart*, omdat ze onder de kleuren 't allermeeſt verſchillen; doch niet *wit* en *root*, of *root* en *geel*, of *geel* en *wit*, enz; omdat het allermeeſte verſchil is tuſſchen *wit* en *zwart*. Daerom dan zyn die kleuren een goet beelt der tegenſtrydigheit. Maer onder wat algemeenheit behoren *licht* en *duiſternis*, opdat men daer eene ſtrydigheit tuſſchen ſtelle?

[D] Het algemeene hiervan wort by de Bewyskundigen genoemt, de eerſte voelbaere hoedanigheit, *qualitas prima tactilis:* onder welke wederom geene twee ſoorten meer zyn verſchillende, dan *heet* en *kout*; en dus wederom ſtrydig: ook is vuur en water ſtrydig; omdat het eene 't allervochtigſte is, en 't andere 't allerdroogſte. Van deze ſtrydige natuur komt het ſpreekwoort der Ouden, ook door Vondel in de ſtrax volgende plaets gebruikt, *Water en vuur vermengen*, van dingen die onmogelyk zyn.

Welk

andere niet doen, en dus ſtaen ze geduurigh te zaemen in tegenſtrydigheit en kampende tweedragt [E]. Vondel brengt dit en meer andere dingen, in den Rei van Uuren des tweeden bedryfs van zynen Faëton, te pas, daer hy ze in den I. Zang aldus doet ſpreken:

Wat is de kinderliefde krachtigh,
En oudersliefde kout en kil!
Wie kan dit onderling geſchil
Beſlechten, en haer beide eendrachtigh
Vereenigen? wie dit vermagh
Kan vier en water t' zamen mengen:
Dat zelf Natuur niet zou gehengen.

Zy ſtryden fel, als nacht en dagh;
Als vier en ys, en kool en kegel.
Men kan geen rechtuitſtrydigheên
Vereenigen. dat blyft een regel
Die vaſt gaet. zet ze tegenseen.
Gy ziet haer op elkandre afſteken,
Gelyk de deugden by gebreken.

Dat we twee raden, op de manier als gezeit is, by 't beelt eiſchen, geſchiedt omdat Piërius in zyn XXXIX. boek zegt, dat het aenmerken van den aert der beweginge in de cirkels of kringen de oorzaek zy geweeſt van dat de Wiskunſtenaers, de tegenſtrydigheit beeltſpraekiger wyze willende te kennen geven, twee cirkels ſtelden, die malkander, op de manier der molenraden en andere draeituigen, zoo raeken, dat door't omwenden van 't eene radt zich 't andere ook beweegt, maer met een' recht tegenſtrydigen omloop [F]. Zoodat dit deze beeltenis niet qualyk helpt voltoien.

Welk ſpreekwoort Eraſmus (1) verhandelende, uit Plutarchus (2) aentekent, dat by de Perzen een zekere ſoort was van ſmeken, die van het uiterſte vermogen was en veilig voor weigering. De verzoeker ging met vuur naer 't water, en dreigde, dat, zoo hy zyne bede niet verkreeg, hy het vuur dan in hetzelve zoude werpen. Hierop, zegt die Schryver, *wiert hem het begeerde toegeſtaen, doch hy wierd geſtraft om die bedreiging, als onrechtvaerdig en ſtrydig tegen de natuur.* Miſſchien ook als goddeloos, omdat de Perzen het vuur eerden als eene godtheit, (gelyk elders is aengewezen) en niet wilden dat iets, 't geen zy voor goddelyk hielden, zoude ſterflyk zyn en gedoot worden. By anderen zyn deze twee vaten met vuur en water een beelt van tweedragt, om die zelfde ſtrydige natuur dezer elementen, naer de aentekening van Piërius, *Hierogl. lib.* 46. *cap.* 29. In eene andere betrekkinge hebben wy van de zelfde twee vaten geſproken over 't 1. beelt der *Huwelykstrou*, *Aenm. C*, 2. *D. bl.* 43. Doch daer in is niets, dat de tegenwoordige betekenis betreft.

(1) Chil. 4. Cent. 3. Adag. 94. Vide & Chil. 4. Cent. 4. Ad. 74.

(2) De Primo frigido c. 16.

[E] Ovidius, ſprekende van de vermenging der Hooftſtoffen, beſchryft deze tegenſtrydigheit en tweedragt aldus (3):

Sic erat inſtabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër, nulli ſua forma manebat:
Obſtabatque aliis aliud, quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis; humentia ſiccis,
Mollia cum duris; ſine pondere, habentia pondus.

(3) Met. lib. 1. v. 14.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Het aertryk hielt geen ſtant: de lucht ontbeerde licht,
De zee heur vaert, en niets bewaerde zynen plicht,
Gedaente en eigen vorm. het eene hinderde anderen.
Want in een zelve lyf beſtreên ze fel elkanderen,
De kou de hitte, droog het vocht, in een verwart,
Gewicht het wegeloos; het zacht beſtreet het hardt.

[F] De omloop is in die raden tweederlei; het een beweegt zich rechtsom, 't ander linksom: het algemeene daer ze onder behoren, is de beweging; en dus is deze tweederlei omloop tegenſtrydig. Het zelfde wort uitgedrukt door twee pylen (4), zoo afgemaelt, dat ze in evenwigt hangende, en overal even ver van malkanderen zynde, recht tegen malkanderen inkomen en voorby vliegen, zoo dat ze beide met hunne punt zyn tegenover de veer van den anderen.

(4) Piërius Hierogl. lib. 42. cap. 14.

T Y T.

EEn out Man [A], bekleet met een gewaet dat verſcheiden en verſchillende van verwen [B], en koſtlyk met ſtarren bewerkt is, omdat de ſtarren geduurigh heerſchappy over de bederflyke dingen voeren [C]. Hy is met roozen, koorenairen, boomvruchten, en verdroogde of dorre takken, als

[A] Omdat 'er niets ouder is dan de tyt, die zoo out is als de Schepping zelf: want de tyt is niet anders, dan een zekere afmeting die geſchiet naer den omloop des hemels en der hemellichten: en die dingen alleen worden out genoemt, die langen tyt geduurt hebben. Daerom hebben de oude Heidenen hunnen afgod Saturnus, daer zy den tyt door betekenden, ook verbeelt als een out man. Doch hiervan zullen wy wat verder meer zeggen.

[B] Dit beduit ongetwyfelt zoo de verſcheide gedaentens, waer in ons de tyt voorkomt, als dag, nacht, zomer, winter, enz., als ook de verſcheidene en verſchillende dingen, die de tyt voortbrengt, als een vader van alle zaken. Waer toe wederom een gedeelte van de fabel van Saturnus door de Ouden gebragt wort, gelyk naderhant zal blyken.

[C] Gelyk de tyt zelf ook doet. Doch deze reden voldoet my niet, behalven dat ook de ſtarren niet anders dan naer de bygelovigheit van ſommige Ouden kunnen gezegt worden heerſchappy te voeren over die dingen, die bederflyk zyn: ſchoon het genoeg zoude kunnen zyn tot voldoening van de beeldenſpraek, dat de Ouden in dat gevoelen zyn geweeſt, hoewel verkeerdelyk. Horus (1) zegt alleenlyk, dat de Egiptenaers den tyt afmaelden door eene ſtar, zonder byvoeginge van eenige reden: en Pierius wil (2), dat het daerom zoude geſchiet zyn, omdat 'er niets in de geheele werelt is, dat de geſtelde wet des tyts beter waerneemt, dan de hemelſche lichamen, die altyt naer verloop van even veel tyts wederkomen op de zelfde plaets, vanwaer zy begonnen hebben te lopen. My komt het zoo voor, dat de reden van deze beeldenſpraek is, omdat de tyt niet anders kan afgemeten worden (gelyk wy boven reets zeiden) dan naer den omloop der hemellichten: zoo ſchryft Moſes Gen. 1. v. 14. *Godt zeide, dat 'er liehten zyn in het uitſpanſel des hemels, om ſcheidinge te maken tuſſchen den dag en tuſſchen den nacht, en dat ze zyn tot tekenen en tot gezette tyden, en tot dagen en jaren.*

(1) Hierogl. lib. 2. cap. 1.
(2) Hierogl. lib. 44. cap. 32.

als koning en heer van 't jaer en des zelven ſaizoenen [D], bekroont, en ſtaet aldus op het ront des *Zodiacs* of Tekenkrings, omdat zyne kracht omhoog in den hemel geplaetſt is, vanwaer hy ons de beweging der zonne en der andere dwaelſtarren toemetende [E], de maenden, jaeren en leeftyden onderſcheidt en vernietigt. Hy heeft eenen ſpiegel in de hant, het welke te verſtaen geeft, dat alleenlyk het tegenwoordige van den tyt wezen heeft en gezien wort, welke tegenwoordigheit des tyts echter zoo kort en onzeker is, dat ze de valſche ſpiegelbeelden daerin zeer wel gelykt, ja overtreft. Aen d' eene zyde heeft hy een mager en ongedaen kintje, en aen d' andere een ſchoon en vet, elk met eenen ſpiegel. 't Eerſte verbeelt den verleden tyt, die in der menſchen geheugenis vergaet; en 't andere den toekomenden

[D] Door de dorre takken dan wort de winter; door 't ooft, de herfſt; door de koornairen, de zomer, en door de rozen de lente betekent; elk door 't geene zy voortbrengen, meeſten dele vervat in deze bekende vaersjes. *Poma dat autumnus, formoſa eſt meſſibus æſtas, Ver præbat flores igne levatur hyems:* dat is, *de herfſt geeft ooft, de zomer is ſchoon door den koornoegſt, de lente verſchaft bloemen, de koude des winters wort verzacht door 't vuur.* En alzoo worden de vier jaergetyden in 't hof der Zonne by Ovidius (1) ten naeſten by ook afgemaelt, behalven dat de winter aldaer verbeelt wort door gryze en met ruw ys bekleede hairen; de lente door bloemen in 't algemeen, en de herfſt door druiven in 't byzonder, die hy treet: (1) Met. lib. 2. v. 27.

Verque novum ſtabat cinctum florente corona,
Stabat nuda æſtas & ſpicea ſerta gerebat,
Stabat & autumnus calcatis ſordidus uvis,
Et glacialis hyems canos hirſuta capillos.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Daer ſtont de nieuwe lente
Bekranſt met bloem en blos, een jarelykſche rente:
De naekte zomer met den korenkrans om 't hooft:
De herfſt, nat van mos: de winter, ganſch berooft
Van warmte, en kout en kil: de baert en 't hair bevroren
Met kegelen van ys; de ſneeuvlok hangt om d' ooren.

Insgelyks merkt Celius Aguſtinus Curio ook aen (2) uit Euſebius, dat een korfje met bloemen, de lente; en een korfje met koornairen, den zomer betekent: een hoorn des overvloets, vol druiven en ander ooft, ſtelt hy voor den herfſt, omdat dan de wynoegſt is, en het ooft even als uit een vollen hoorn des overvloets ſchynt te worden uitgeſtort; en een toegemaekte tafel by 't vuur, als een beelt van den winter, omdat de koude, en de ruſt, verkregen na den arbeit des zomers, en de verzamelde voorraet, den menſch ſchynen te nodigen om zich zelven wat goets te doen. Dat nu in ons beelt de roos voor een zinteken der lente verſtrekt, daer dezelve tog in onze landen geen lentebloem is, zulks moet echter geene verwondering baren, alzoo de roos in Italien en andere warme geweſten vroeger te voorſchyn komt, dan daer een gematigder lucht is: waerom ook de Griekſche (3) en Latynſche Dichters (4) de roos doorgaens een lentebloem noemen. (2) Hieroglyph. l. 2. c. 25, 26, 27 & 28. (3) Anacreon Carm. 5. de Roſa & 37. de Vere. (4) Propert. Lib. 3. El. 3. v. 44.

[E] De bewegingen der hemellichten meten ons veeleer den tyt toe, dan de tyt de beweging der hemellichten, of het jaer, en de maenden, enz. En ik kan ook niet wel bevatten, wat het te zeggen is, dat ons de tyt de beweging der zonne enz. toemeet; alsook dat de tyt de jaren enz. onderſcheit: daer integendeel de bewegingen der zonne enz. ons de uitgeſtrektheit van den tyt leert bepalen, en denzelven verdeelt in jaren, maenden, enz.

tyt, die de hoop doet aengroeien [F]. Voor zyne voeten legt een groot boek, waerin twee andere kinders ſchryven [G], 't eene der welke de zon op 't hooft heeft, om den dagh te betekenen, en 't ander de maen, tot eene uitbeelding van den nacht [H].

[F] Dat zal dan door dat groeien van het vette kint worden te verſtaen gegeven. Ik trede in diergelyke uitvindingen met onzen Schryver niet in: ik weet niet, wat de hope hier juiſt doet: en waerom men door den aengroei des kints niet enkel den aengroei des tyts, dat is den toekomenden tyt; gelyk door 't afnemen des anderen kints het afnemen des tyts, dat is, den voorleden tyt, verſtaet. Hoe vorder de driederlei tyt ook wort afgebeelt door de koppen van een hont, leeu en wolf op eenen hals, is gezegt in en over 't beelt *Raedtſlag*, *Aenm. Dd*, *Ii*, *en* Mm; en hoe door eene ſlang, over 't 8. beelt der *Eeuwigheit*, 1. *D. bl.* 383, *Aenm. B.*

[G] Dit wil miſſchien zeggen, dat alle de geheugeniſſen des tyts, ofte der zaken, geſchiet in den tyt, bewaert wort door middel van het ſchryven, zullende anderzins alle wetenſchap van het voorledene voorby gaen. Ik weet niet, wat ik anders van deze beeldenſpraek zal maken; en geve 't om een beter. Miſſchien heeft de Italiaen hier of daer een ſchildery gezien van Saturnus, met vier kindertjes rontom hem, en dezelve zoodanig verandert of opgeſiert, als hy ze hier opgeeft, of mogelyk dezelve ook zoo in die ſchildery gevonden. Ik giſſe, dat het de vier kinderen van Saturnus zyn, die hy wort gezegt niet te hebben opgevreten, Jupiter, Neptunus, Pluto, en Juno. Altoos Albricus getuigt (1), dat men die vier kinderen gewoon was by hem te ſchilderen; door welke ſommigen de vier jaergetyden verſtaen.

(1) De Deor. Imag. c. 1. Vide & Fulgent. Myth. L. 1. c. 2.

[H] Omdat alle tyden uit dagen en nachten beſtaen; behalven het gene wy reets in onze Aenmerking A en C gezegt hebben. Daer zyn 'er, die den tyt, uit aenmerking van den dag en nacht, hebben willen afſchetſen door een *populierboom*, omdat deszelfs bladeren twee kleuren hebbende, en aen den eenen kant zeer wit, en aen den anderen zeer hoog groen en naeſt aen 't zwart zynde, door die kleuren den dag en nacht bequamelyk ſchynen te kunnen afbeelden: en Probus wil, naer de aenmerking van Piërius (2), dat de populier om die reden door de Ouden zoude zyn toegewydt geweeſt aen Herkules, die by hen een beelt des tyts was. Voorts tekent Plinius (3) deze byzonderheit, volgens den zelfden Piërius, aen, wegens dezen boom, dat hy ook dit gemeen heeft met den tyt, dat hy zyne bladeren omdraeit na de zonneſtant des zomers, en een gewis teken is, dat de zonne zich keert.

(2) Hierogl. lib. 52. cap. 19.
(3) Hiſt. Nat. lib. 16. c. 23.

ANDERS.

WEder een out Man met een veelverwigh kleet aen. Dees houdt in de rechte hant eene kringswys gekromde ſlang ten toon, en ſchynt traeg en langkzaem voort te gaen [A]. Op zyn hooft en over zyn gryze hairen heen, ziet men hem met een' groenen ſluier gedekt, omdat de koude en ſneeu, die door 't gryze hair verbeelt worden [B], de oor-

[A] Hoe heeft hy dan in 't volgende beelt vleugelen, om zyne ſnelheit af te beelden? De reden is, omdat hy, hoewel inderdaet zeer ſnel, echter zeer langzaem ſchynt voort te gaen, en zyne ſnelheit niet gemerkt wort, voor dat hy voorby is; daer hy, wanneer hy nog tot ons moet komen, ons zoo langzaem ſchynt voort te kruipen, dat wy dikwyls naeuwlyks gedult genoeg hebben om hem af te wagten.

[B] Zoo noemt Horatius het gryze hair by gelykenis de *ſneeu des hoofts* (4):

(4) Lib. 4. Od. 13. v. 10.

te quia luridi
Dentes, te quia rugæ
Turpant, & capitis nives.

Dat

oorzaeken zyn van dat de aerde wort bekleet met kruiden en bloemen [C].

De ſlang, op de gezeide wys in 's beelts hant gevoegt, beduit, naer 't gevoelen der Ouden, het jaer [D], dat door den tyt gemeten en onderſcheiden wordende, onmiddelyk met zich zelven ſamengevoegt is.

Dat is, *omdat uwe zwarte tanden, de rimpelen uwes aengezichts, en de ſneeuw uwes hoofts* (dat is, uwe gryze hairen) *u lelyk maken.* Hoedanige gelykeniſſen hoewel Quintilianus zegt (1), dat hardt en verre zyn gezogt, zo tracht echter G. J. Vosſius (2) den Dichter te verdedigen; en Lambinus toont aen (3), dat de Grieken ſomtyts ook zoo hebben geſproken. Zoo noemen ze in tegendeel de *ſneeu* ook *grys.* Zie Torrentius over Horatius (4). Marcianus Kapella (5), uit wien de beſchryving van dit beelt genomen is, maekt zyn hair niet alleen grys, maer doet het ook vol zitten van ſneeuvlokken en ryp.

(1) Inſtit. Orat. Lib. 8. cap. 6.
(2) Inſt. Orat. Lib. 4. c. 6. §. 7.
(3) Ad locum illum Horatii.
(4) Ibid.
(5) De Nupt. Phil. l. 2.

[C] Aulus Gellius *Noct. Attic. Lib.* 19 *cap.* 5. *Qui* (Ariſtoteles) *aquam nivalem frugibus ſane & arboribus fœcundam diceret, ſed hominibus potu nimio inſalubrem eſſe.* dat is: *Welke* (Ariſtoteles) *zeide, dat het ſneeuwater voor de aerdvruchten en bomen zekerlyk vruchtbaer, maer voor de menſchen zeer ongezont is om te drinken.* Op die natuurlyke bequaemheit en eigenſchap der ſneeu om de aerde vruchtbaer te maken, heeft ook gezien, zoo wy ons niet bedriegen, de Man Godts Jeſaias, wanneer hy in het 55. hoofdſtuk zyner Profetie zegt: *Gelyk de regen en de ſneeu van den hemel nederdaelt, en derwaerts niet wederkeert; maer doorvogtigt de aerde, en maekt, dat zy voortbrenge en uitſpruite, en zaet geve den zaeier, en broot den eter: alzo zal myn woort, dat uit mynen monde uitgaet, ook zyn; 't zal niet ledig tot my wederkeeren: maer 't zal doen het gene my behaegt, en 't zal voorſpoedig zyn in 't gene, waer toe ik het zende.* De reden en oorzaek van die vruchtbaermakende kracht onderzoekt Scaliger *de Subtil. ad Cardan. Exercit.* 54. §. 2. alwaer ze de taelkundige Lezer kan vinden. Onze goede Dirk Pieterſe, dien dit onnatuurlyk ſcheen, hadde het woortje *niet* hier ingelaſcht. Doch laet ons voortgaen.

[D] En ook in 't algemeen den tyt. Zie onze Aenmerkingen A, B, en C. over 't 4. beelt der *Eeuwigheit*; 1. *D. bl.* 378 *en* 379, en B. over 't 8. beelt, bl. 383.

ANDERS.

NOgmaels een out Man, maer die gevleugelt is, en eenen cirkel of kring in de hant heeft. Dus ſtaet hy by een vervallen huis, en toont, door het openhouden des monts, zyne tanden, die de kleur van yzer hebben.

Hy heeft wieken, volgens het ſpreekwoort [A], *De tyt vlucht onwederroeplyk heene*: welke ſnelle en onherhaelbaere vlucht des tyts zoo bekent is door de ondervinding, dat het ons niet luſt daervan een lang verhael te doen; te meer, om hierdoor ons den ſtaet onzer elenden niet bitterder te maken.

De cirkel [B] wyſt aen, dat de tyt geduurigh in 't ronde draeit [C], en in zyne natuur noch begin noch einde heeft.

[A] Hy heeft het oog op het bekende vaers van Virgilius (6):
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.
De Poëten zyn vol van diergelyke ſpreekwyzen. Het luſt ons niet die hier op te zamelen.

(6) Georg. lib. 3. v. 284.

[B] Die ook de eeuwigheit betekent. Zie het zevende beelt der *Eeuwigheit*, 1. *D. bl.* 382.

[C] Ovid. *Met. lib.* 15. *v.* 179.
Ipſa quoque aſſiduo labuntur tempora motu
Non ſecus ac flumen &c.

Dat

Het omgevallen gebou, de openſtaende mont en yzerverwige tanden vertoonen, dat de tyt, zonder koſten en moeite, alle dingen omverre ſtoot, verwoeſt en verteert [D].

Dat is, naer Vondels overzetting:

De tyden gaen hun gang, gelyk de waterſtromen.
De ſtroom nog d' uuren ſtaen: de baeren gaen en komen,
En d' een dryft d' andre voort, en d' allereerſte wort
Van eene tweede voortgedreven en geport:
Die dryft weer d' eerſte voort. zo gaen de tyden ſtryken,
En volgen te gelyk: zo dra als d' oude wyken,
Verſchynen nieuwe.

[D] Ovidius *Lib.* 4. *Pont. Ep.* 8. *v.* 49.

Tabida conſumit ferrum lapidemque vetuſtas,
Nullaque res majus tempore robur habet.

Dat is: *De verſlindende ouderdom verteert yzer en ſteen, en daer is geen ding, dat meer kracht heeft, dan de tyt.* En wederom *Met. lib.* 15. *v.* 234. in den perſoon van Pithagoras:

Tempus edax rerum, tuque invidioſa vetuſtas,
Omnia deſtruitis, vitiataque dentibus ævi
Paulatim lenta conſumitis omnia morte.

Dat is, ten dele naer Vondels vertaling:

Het wreedt gewelt des tyts doet alle dingen ſneven:
De nydige ouderdom vernielt, al wat men vint,
En knagend met den tant der vlugtige eeuw, verſlint
Door eene trage doot der dingen kragt en leven.

Die verſlindende kragt van den tyt hebben de Ouden door verſcheide dingen te kennen gegeven in hunnen afgodt Saturnus, door wien wy boven gezegt hebben, dat zy den tyt hebben afgebeelt: waerom hem de Grieken (1) ook *Cronos*, verſchillende ſlechts eene letter van *Chronos*, dat den *tyt* betekent, genoemt hebben. Van dezen verzieren zy, dat hy zynen Vader Celus de teelleden heeft afgeſneden, en dat uit het ſchuim der zee, door het nedervallen derzelve verwekt, Venus is geboren, om daer door te verſtaen te geven, zoo Makrobius wil (2), dat 'er, zoo lang als de werelt nog niet geſchapen was, en 'er gevolglyk nog geene voortteling van eenige dingen konde zyn, die afgeſchetſt wort door Venus, als een voortteelſter van alles; ook geene tyden zyn geweeſt. Van den zelven Saturnus hebben zy verdicht, dat hy zyne kinderen opvrat en wederom uitbraekte, om dus te kennen te geven, dat de tyt by beurtwiſſelingen alles, dat hy heeft voortgebragt, verſlint, en naderhant wederom van nieuws doet voortkomen. Vorder zeggen ze, dat hy van zyn Zoon Jupiter uit het ryk is verſtoten, om alzoo af te beelden, dat de vorige tyden door die van nieuws geboren worden, even als worden verjaegt: alsook, dat hy door hem in boeien is gezet, omdat de tyden door zekere wetten der nature zyn te ſamengebonden en aen malkanderen gehegt: en eindelyk hebben ze hem een zeiſen in de hant gegeven, omdat de tyt alle dingen even als afmaeit en ter nederſlaet: hoewel die by ſommigen voor een teken van vrugtbaerheit wort gehouden. Men zie den bovengemelden Makrobius, Natalis Komes *Mythol. l.* 1. *c.* 2 & 3, Fulgentius *Myth. l.* 1. *c.* 2, en Albricus Philoſophus *de Deorum Imag. c.* 1.

(1) Macrob. Saturn. Lib. 1. c. 22. & Cicero de Nat. Deor. Lib. 2. c. 25.
(2) Ibid. c. 8.

ANDERS.

TEn leſten weder een gevleugelt out Man. Deze ſtaet met den rechter voet op een radt [A], en heeft een unſter of knipwaeg in de hant. De

[A] Het zoude kunnen ſchynen, dat deze beelteniſſe ten dele is gemaekt in naervolginge van het beelt van Saturnus by de Saxen, waer van Giraldus zegt (3), dat het ſtont op eenen viſch, en een radt en waterkruik vaſthielt. De waterkruik kan zoo wel als het radt den geduurigen omloop des tyts betekenen, alzoo het water al zo weinig ſtilſtaet als de tyt: gelyk wy zoo even uit Ovidius zagen. De viſch is ook geduurig in beweging, en nooit ſtil: of de Saxen dit derhalven daer door ook bedoelt hebben, of eenige andere geheimeniſſen onder dat zinnebeelt verbergden, kan ik niet bepalen.

(3) Hiſt. Deor. Synt. 4. col. 134. D.

De rechter voet op een wiel geſtelt, dat, gelyk men weet, met zynen omtrek of velgenkring ſlechts op een punt raekt, en noit ſtil of vaſt ſtaet, leert ons, dat de tyt eigentlyk niets in zich heeft dan den verleden en den toekomenden tyt; zynde de tegenwoordige niet meer dan het allergezwintſte oogenblik, ja een ondeelbaere tytſtip.

Het unſter of de weegſchael geeft te kennen, dat het de tyt is, die alle dingen vereffent en gelyk maekt [B].

[B] Hoe maekt de tyt alles gelyk? Is het te zeggen, dat hy alles verſlint en verderft, en alzoo alle dingen tot een en den zelfden ſtaet brengt? of beduit het iets anders? De beeldenſpraek komt my niet klaer voor.

TOEVLUCHT.

EEn Man, die met opengeſlage armen voor een altaer nederknielt.

't Is bekent dat outtyts, gelyk ook nogh tegenwoordigh in de landen der Roomſchgezinden, de altaeren voor heilige en veilige vryplaetſen [A], en toevluchten die men niet ſchenden mogt, zyn gehouden: en zoo vint men by Virgilius [B], dat Priamus, geheel ten einde van raedt en hoop zynde, de wyk nam naer een altaer.

[A] Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 49. *cap.* 14 & 15. Turnebus *Adverſ.* 21. 18. Taubmannus *ad Plaut. Moſt. Act.* 5. *Sc.* 1. *v.* 45. en de Geleerden over Cornelius Nepos *Pauſan. cap.* 4. §. 4. Zoo was het by de Heidenen: welke de geboden van den waren Godt niet kenden, die, Exod. 21: 14. den moetwilligen doodtſlager belaſt van voor zynen altaer te nemen, dat hy ſterve. By de zelfde Heidenen ſtrekten zomtyts ook de gehele tempelen tot zoo eene vryplaets. Nepos *ibid. cap.* 5. §. 2. als ook de beelden der Goden en Vorſten. Virgilius *Æneid. l.* 2. *v.* 517. Juſtinian. *Inſtit. l.* 1. *tit.* 8. §. 2. De reden is geweeſt, dat de eerbiet voor de Goden en den Vorſt, belette den genen, die zyn toevlugt tot zoo eene plaets genomen hadde, met gewelt van dezelve af te rukken. In de zelfde betekeniſſe gebruikt men ook een anker: van welke betekeniſſe de reden van zelf blykt. Piër. *Hierogl. l.* 45. *cap.* 14.

[B] *Æneid. lib.* 2. *v.* 523.

Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes;
Aut moriere ſimul.

Dat is, naer Vondels overzetting:

kom eenmael herwaert, zet
U hier: by dit altaer is noodhulp te verwerven
Voor u en ons: of laet ons hier te ſamen ſterven.

bewaren [I]. En gelyk de eikeboom Jupiter toegewydt was [K], en dat die godt gelooft wiert de ſteden byzonderlyk in zyne bewaring te hebben [L], zoo kroonen wy hier den tol of de ſchatting met de gemelde eiketelgen; zynde de tollen, gelyk wy pas boven ook gezeit hebben, dat geene, 't welk der Koningen en Staeten magt en mogentheit doet aenwaſſen, onder wier beſcherming de ſteden ſtaen.

De ſchaer, een gereedſchap waermede men de ſchapen ſcheert, heeft haere betrekking op 't geene Keizer Tiberius eens zeide; want zyne ſtaetzucht en gierigheit, waerin naderhant bleek dat hy als geheel verzopen lag, in 't begin zyner regeeringe trachtende t' ontveinzen, en den menſchen goede gedachten van hem willende inboezemen; zoo antwoordde hy op den voorſlagh van eenige zyner lantvoogden [M], die hem rieden een nieuwe ſchatting op de landen te ſtellen, *Het betaemt een' goeden Herder zyne ſchaepen te ſcheeren, niet te villen.* Dat zeggen heeft omtrent den zelven zin met dit volgende van Alkamenes, Telekles zoon, die, gevraegt zynde *Op wat wyze iemant zyn ryk allerbeſt koſt bewaren*, met een Lakoniſche ſpreuk, te vinden by Plutarchus [N], ten antwoort gaf, *Indien hy de geltgierigheit laet vaeren.*

De korenairen, olyftakken en druivetroſſen zyn het beelt toegevoegt omdat men inzonderheit op graen, oli [O] en wyn gewent is pacht te ſtellen. Inzonderheit zeg ik, want het is bekent, dat 'er ook op veele andere dingen pacht of tol gezet wort. Zoo melt onder anderen Vopiskus [P], dat Keizer Aurelianus op glas, papier, linnen, runvlas,

(1) B. Cat. c. 20.

[I] En niet om de Overigheden te verryken: hoedanige die Romeinſche Grooten waren, welke Catilina by Salluſtius (1) beſchuldigt, dat ze van Koningen en Viervorſten, ja van geheele volkeren en natien cyns en ſchattingen trokken, niet voor de gemeene-lants-ſchatkiſt, maer voor hun eigen beurs.

[K] Zie het twede beelt der *Hulp* met de Aentekeningen, 2. D. bl. 39.

(2) Cap. 57. Extat & apud Platonem de Legibus. Adde eundem Plutarch. *An ſeni gerenda ſit reſp.* cap. 27.

[L] Hiervandaen de benaming van Ζεὺς πολιεύχος, *Jupiter de bewaerder der ſteden*, by Plutarchus in 't leven van Demetrius (2). Maer Demetrius, zegt hy, verkoor zich zelven een toenaem, die zeer was verſchillende van dien van den Koning der Goden: want deze wort genoemt *der Steden bewaerder*, en hy *der Steden beſtormer.* Welke toenaem van Jupiter wy ons verwonderen dat door Giraldus in zyne Verzameling van de Hiſtorie der Goden, en verſcheide andere Schryvers van diergelyke ſtoffe, is overgeſlagen.

(3) Lib. 57.

[M] Volgens Suetonius *Tib. c.* 32. *Præſidibus onerandas tributo provincias ſuadentibus reſcripſit, boni paſtoris eſſe tondere pecus, non deglubere.* Dio (3) bepaelt het, gelyk Kaſaubonus over deze plaets aentekent, tot den Lantvoogt van Egipten, met name Emilius Rectus, en zegt, dat de Keiſer hem dit geſchreven hadde, wanneer deze hem uit Egipten meer gelt toezont, als hy hem bepaelt hadde. Voorts meent de zelfde Kaſaubonus, dat Tiberius gelegenheit tot dit ſchryven is gegeven door 't antwoort, dat hy eens kreeg van den Dalmatiſchen Bato, die gevraegt zynde, waerom hy een opſtant tegen hem hadde verwekt, tot beſcheit gaf (4), *omdat gy tot wachters over uwe kudden zent geene honden, of herders, maer wolven.* De Spreuk van Alexander den Groten, die op het zeggen van iemant, dat hy veel meer ſchattingen uit de overheerde ſteden konde trekken, antwoordde, *dat hy een tuinier haette, die de kruiden met de wortelen affneedt*, menen wy elders te hebben verhaelt. Zie Eraſmus *Chil.* 3. *Cent.* 7. *Ad.* 12.

(4) Dio l. 55. & 56.

[N] *Apophth. Lacon. cap.* 32.

[O] In die landen, daer ze valt, gelyk in Italien, en daerom met recht hier geſtelt van Zaratino, een Italiaen. Elders, weten wy, is de pacht van de oli of gering, of geheel niet: en zo heeft elk lant voornamentlyk die dingen met pacht bezwaert, die meeſt in hetzelve vallen, of in menigte aldaer vertiert worden, gelyk de reden zelf leert, dat geſchieden moet.

[P] *In Aureliano, cap.* 45.

vlas [Q], enz. pacht ſtelde: en, volgens 't verhael van Boterus, trekt de Koning van China jaerlyx wel 180 duizent kroonen uit de pacht van 't zout over de ſtadt Kanton, en nogh wel 100 duizent gelyke kroonen voor de tienden van den rys des lants, onder en om die ſtadt gelegen. In den jaere onzes Heeren 1606 wert 'er te Rome eene pacht op 't zout [R], een zaek, die zoo wel armen als ryken van noode hebben, ingevoert, en ook eene pacht op 't papier geſtelt, alsmede een geheel nieuwe op de ſneeu, welke laetſte echter niemant bezwaerde dan de geenen [S] *die ſneeu en ys wilden drinken, en de ſtraf der bergen verkeeren tot vermaek der keel,* om Plinius woorden te gebruiken, te vinden in 't 4. hoofdſt. van zyn XIX. boek; in den tyt van welken Schryver nochtans van de ſneeu zoo veel werks niet gemaekt wert, als tegenwoordigh: want hy zegt ter gemelde plaets, alsook in 't derde hoofdſt. des XXXI. boeks, dat men ze niet gebruikte dan alleen om 't water te verkoelen, 't welk eenigen eerſt kookten, en ſtelden het dan, naer Neroos uitvinding, met een glas in de ſneeu, om aldus de friſſche koelte des dranks geruſt te genieten, zonder 't quaet [T], dat 'er in de ſneeu mogt zyn, mede te hebben. Maer thans dient de ſneeu niet alleen om het water, maer ook om den wyn koudt te maken, en tot het inzouten der aerdvruchten en andere dingen, zoo wel des zomers als in den wintertyt. En die aen deze verkoelkunſt gewent zyn, ververſchen daermede hunne geneesmiddelen als ze het ingewant zuiveren [*purgeeren*] willen. Zulxdat de ys- of ſneeupacht te Rome jaerlyx wel zesduizent kroonen opbrengt [V].

Dat de armen en beenen naekt, ſchoon en gaef zyn, beduit, (aengezien deze leden, ſamengevoegt met de kracht van handen en voeten, de dienaers en uitwerkers der menſchlyke gedachten, handelingen en gangen zyn [W]) dat de Vorſt den tol of de ſchatting met een zuiver en gaef gemoet [X] moet opſtellen, en niet dan door den noodt, dien tyt en gelegentheit aenbrengen, daertoe geperſt: voorts ook met een oprecht en getrou voornemen om 't Gemeenebeſt daerdoor vorderlyk te zyn, maer niet uit gierigheit of vuile zucht tot eigenbaet. Zoo is het ook der Prinſen plicht zelfs niet te gedogen, dat hunne Staetbedienden zich bemoeien met dagelyx nieuwe bezwaerniſſen en pachten te bedenken en uit te vinden. Ze behooren zich ook te wachten van tol of ſchatting

[Q] Uit Egipten inkomende te Rome. Vopiſc. *ibid.*

[R] Die pacht is ook den ouden Romeinen niet onbekent geweeſt, en heeft den bynaem van *Salinator*, als of men zeide *Zoutman*, gegeven aen Markus Livius, die in zyn Tuchtmeeſterſchap die pacht hadde uitgevonden, of liever verhoogt. Livius *Lib.* 29. *c.* 37. & *Lib.* 2. *c.* 9. en aldaer J. Fr. Gronovius. Hoe groot de zouttol in Vrankryk is, en van hoe kleine beginſelen zoo hoog opgeklommen, dat ze na den jaere 1670 al was opgeſteigert tot 23 millioenen ponden Tournois jaerlyks voor den Koning, zie by Simon de Vries in zyn Groot Hiſtoriſch Schoutooneel, 2. Deel. bl. 75, enz.

[S] *Hi nives, illi glaciem potant, pœnasque montium in voluptatem gulæ vertunt.*

[T] Zie Gellius *Noct. Att. l.* 19. *c.* 5, ten deele door ons reets aengehaelt over het tweede beelt des *Tyts*, *Aenm. C*, als ook Makrobius *Saturn. l.* 7. *cap.* 12.

[V] Zoo was het ten tyde van Zaratino. Hoe het nu met die pacht te Rome is gelegen, is my onbekent.

[W] Zie onze Aenmerking D. over 't 5. beelt der *Naerſtigheit*, 2. *D. bl.* 173, en A. over het 2. beelt der *Onnozelheit*.

[X] Dat de klederen zinnebeelden zyn van geveinſtheit, en andere heimelyke en bedekte ondeugden en gebreken, is op meer plaetſen aengewezen. Zie den bladwyzer in *Klederen*.

op verachtlyke dingen, of zulke, daer hun naem eene ſmet door krygen zou, te zetten; gelyk zich dit Veſpazianus niet ontzagh, die zoo begeerig naer gelt was, dat hy zelf tol op 't piſſen ſtelde. En hoewel hy, door zyn' outſten zoon Titus hierover beriſpt wordende, den zelven ten antwoort gaf [Y], *Dat het gelt 't welk hy van de pis trok, 'er niet eens naer rook;* zoo liet dit zyn doen evenwel niet na een blyk te wezen van vuile en ſnode gierigheit, eene ondeugt, regelrecht ſtrydigh tegens de edel- en grootmoedigheit, waermede 't gemoet van een Vorſt vooral dient vervult te zyn. Doch de geltwinſt verblindde hem, ja deed hem de leſſen, die hy van Apollonius ontfangen had, geheel in den wint ſlaen of vergeten; onder welke leſſen ook deze was: *Dat hy de rykdommen der ſchattingen, die met het zuchten des volks verzelt gingen, niet beminnen moſt;* gelyk Filoſtratus in 't 36. hooftſt. van 't V. boek van Apollonius leven aentekent; *want,* zegt hy voort, *het gout, dat uit de traenen der onderdaenen voortkomt, is zwart en vuil.* Maer gelyk Veſpaziaen met den opſtel dezes tols kleine eer in lei, zoo is het ook in zyn' tweeden zoon Domitianus gelaekt (1), dat hy den Joden al te zwaere ſchattingen opdrong en afperſte; dwingende hy door een bevel de geenen die, om van de ſchatting vry te zyn, zich veinſden geene Joden te wezen, hunne geheime leden te toonen, om te zien, of ze beſneden waren of niet. Zeker een ſchendige ſchatting en laſterlyke laſtgeving. In 't leven van dien Keizer verhaelt Suetonius als ooggetuige [Z], *dat hy, nogh een jongeling zynde, in een zeer talryke vergadering een' man van tnegentigh jaeren,* op deze wys, *door een' Gevolmagtigden* van den Keizer *had zien bezigtigen, of hy ook beſneden waer.* 't Valt licht te begrypen, dat het gebodt dezer ſchattinge, boven des zelfs lelyke ſchaemenswaerdigheit, ook ten uiterſten onbillyk was; want elkeen, hoe braef ook, en hoe onſchuldigh van de Joodſcheit, koſt naer 't believen en goetdunken van des Keizers Gevolmachtigden beſchuldigt, en aldus verplicht worden tot het vertoonen des manlyken teellids, of hy moſt zonder tegenzeggen de gemelde ſchatting opbrengen en voldoen. Recht integendeel dan van dezen is zyn navolger de loflyke Keizer Nerva Kokcejus geprezen; zoodanigh een ſchandelyke ſchatting afſchaffende: waerom ook op het bevel des Roomſchen Raeds een zilveren penning tot zyne eer geſlagen wert, voerende op d' eene zyde zynen naem en beeltenis, en op d' andere eenen palmboom [Aa] tuſſchen deze twee letters S. C., en voorts dit omſchrift: *Fiſci Judaici calumnia*

(1) Sueton. Domit. c. 12.

[Y] Houdende hem teſſens een ſtuk gelts, dat hem van de pispacht was betaelt, onder den neus, en hem vragende, *of hem de ſtank ook verveelde,* naer 't verhael van Suetonius *Veſpaſ. c.* 23. Over welke plaets de Geleerden ook andere diergelyke pachten, door de Keizers van 't Nieu Rome ingeſtelt, bybrengen.

[Z] *Interfuiſſe me adoleſcentulum memini, quum a Procuratore frequentiſſimoque conſilio inſpiceretur nonagenarius ſenex, an circumſectus eſſet.* Martiael ſcherſt over dit vuile middel met geen min vuile woorden (2):

(2) Lib. 7. Ep. 54.

Lingas, non mihi (nam proba & puſilla eſt)
Sed, quæ de Solymis venit peruſtis;
Damnatam modo mentulam tributis.

(3) Roomſche Oudh. bl. 119 en 120 of 105.

[Aa] Oudaen meent (3), dat door den Palmboom een zekere ſchatting zoude verſtaen worden, welke Domitiaen op de Bomen, die op de bouwlanden der Joden ſtonden, zoude hebben geſtelt; en door het woort *calumnia,* dat is, *laſter* of *ſchandelykheit,* die ſchatting, daer ons beelt van melt. Maer alzo Judea doorgaens op de penningen door eenen palmboom wort afgebeelt, (gelyk wy in onze Aenmerking A. over het

lumnia ſublata, 't geen zeggen wil, *Op het affchaffen van de ſchandelykheit der Joodſche ſchatting*. Die breder berecht van deze dingen begeert, kan het by Dion Kaſſius, in 't leven van den gemelden Keizer Nerva, vinden: naer 't voorbeelt van welken zeer goeden Vorſt alle Vorſten en Heerſchappyvoerders hunne onderdaenen behooren t' ontlaſten van alle onbehoorlyke ſchattingen, en daerbeneven hen geen harde en nieuwe laſten en tollen op te leggen en af te dwingen.

het negende beelt der *Overwinninge* breder zullen zeggen) en 'er geen genoegzaem bewys voor die boomſchatting is, immers voor zoo verre ik weet, zo wort deze penning, myns oordeels, door anderen beter toegepaſt op die ſchatting alleen, daer deze ſchandelykheit in beſtont, zynde dat gene, dat die natie bloot ſtelde voor 't beſchouwen der ſchamele leden. Oudaens giſſing aengaende die boomſchatting ruſt alleenlyk op eene plaets van Juvenalis (1), waer in hy klaegt, dat de geltziekte en ſchraepzucht des Keizers zoo verre ging, dat hy van alle dingen, gewydt of ongewydt, gelt trok; zoo dat hy ook het boſch van Aricia met den tempel in het zelve, beide gewydt aen Diana, tot een verblyfplaets verhuurt hadde aen de Joden, die hy uit Rome hadde verdreven. Dit drukt de Poëet aldus uit: *Nu wort het boſch met de heilige bron, en de tempel verhuurt aen de Joden, wier huisraet beſtaet in een korf en wat hooi. Want alle bomen moeten ſchatting betalen aen het volk, en het boſch bedelt;* (dat is, is vol bedelende en arme Joden) *de Zanggodinnen daer uit verdreven zynde.* Ik wil nu niet ſpreken van andere misvattingen van den Heere Oudaen in de uitleggingе van deze vaerzen, als by voorbeelt de gewaende Godt *Fontein*, behorende dit tegenwoordig tot onze taek niet; maer zal my alleenlyk vergenoegen met te zeggen, dat ik niet kan zien, hoe de woorden, *want alle bomen moeten ſchatting betalen aen 't volk*, kunnen toegepaſt worden op de bomen van de landeryen der Joden, daer tog de ganſche ſamenhang, en voornamentlyk ook het woortje *want*, leert, dat de Dichter ſpreekt van de bomen in 't wout by Aricia. Te weten dit boſch was, gelyk zelf uit het derde Boek der Feeſtdagen van Ovidius blykt (2), gewydt aen Diana, die aldaer eenen tempel hadde, en in het zelve was ook een bron, daer men geloofde dat de Nimf Egeria (3) woonde, of wel, waerin zy, volgens de verdichtſelen van Ovidius (4), zoude zyn verandert, welke Numa verzierde dat hem hadde verwaerdigt te trouwen, en in alle zyne voornemens en in 't maken der wetten voor zyn volk met haren raedt byſtont teffens met de Zanggodinnen (5), by welke hy dikwyls in dat wout, in welks vermakelykheit zy behagen ſchepten, in geſprek quam. Nu geeft Juvenael te kennen, dat de Keizer door dit gewyde boſch en tempel aen de verdreve Joden te verhuuren, openbare blyken geeft van zyne onverzadelyke geltzucht, niet ſchromende om zelf zoo eene gewyde plaets te verhuuren om voordeel, en van alle (dat is, allerlei) bomen, zoo wel gewyde als gemene, inkomſten te vorderen voor 't volk van Rome, dat is, voor zich zelven: daer 't anders geenſins geoorloft was eenig voordeel (6) te trekken van gewyde plaetſen, zelf het koorn niet, dat op de zelve groeide: gelyk te zien is uit het koorn (7), dat op de landen van den Koning Tarquinius ſtont, toen de Romeinen de zelve toewyden aen hunnen afgodt Mars, dragende dat koorn met korven in den Tiber. Dus dan meen ik, dat 'er geen gront overig blyft om op dien penning eenige boompacht te vinden, of den zelven van iets anders te verſtaen, dan van die andere ſchattinge op de perſonen der Joden. Den penning zelf kan men zien by Karel Patyn over Suetonius: en wat de letters S. C., daer op ſtaende, betreft, de zelve betekenen, dat die penning volgens een beſluit van den Roomſchen Raedt is geſlagen: gelyk wy reets op een andere plaets hebben gezegt, dat die letters deze beduidenis hebben op alle de penningen, daer men ze op vint.

(1) Sat. 3. v. 13.

(2) v. 261

(3) v. 275.

(4) Metam. l. 15. v. 550.

(5) Plutarch. in Numa cap. 14.

(6) Caſaub. ad Sueton. Cæſ. cap. 20.

(7) Livius lib. 1. cap. 5.

TRAEGHEIT. DOMHEIT.

EEn Vrou met verſpreide hairen. Haer gewaet is aſchgraeu en zeer geſcheurt. Aldus zit ze met de handen op de knien en 't hooft nederwaert. Nevens haer ziet men een ſchaep.

De verſpreide hairen verbeelden de langkzaemheit en luiheit [A] in den arbeit, een gebrek dat ze uit zich zelve heeft; zynde de traege menſchen loom en ganſch ſpoedloos in hunne verrichtingen; en derhalve, onbequaem wezende tot oefeningen die vlyt en naerſtigheit vereiſchen, zoo blyven ze met de handen op de knien zitten [B].

Het geſcheurde kleet verbeelt de armoede en behoeftigheit [C] die de geenen overkomt, welke zich wegens hunne traegheit niet weten te behelpen.

Zy zit, en houdt haer hooft naer omlaeg [D], omdat de traeg- of luiaert zyn hooft niet opſteken durft, gelyk de braven doen in het voorttreden

[A] Hoe ze dat verbeeldden, diende wel wat duidelyker gezegt. Ik gelove, dat de mening is, dat het verzuimen van de havening des lichaems een baerblykelyk kenmerk is van luiheit: en wat kan 'er luier en havelozer zyn, dan dat men zyn hoofthair flordig en verwart laet hangen, daer het de Natuur den menſch heeft gegeven als een voornaem ſieraet (1)? Om de zelfde reden heeft onze Schryver het beelt *Blohartigheit*, 1. *D. bl.* 207, bekleet met een flegt gewaet, gelyk ook het derde beelt der *Ledigheit*, 2. *D. bl.* 102. De verſpreide hairen kunnen ook de verſtrojing en ruwheit van de gedachten der tragen te kennen geven, die geen werk makende, dat ze hun verſtant naer de reden leiden en hunne overdenkingen ordentlyk ſchikken en by een brengen, alles in 't wilde laten lopen, en met hunne denkbeelden over al heene dwalen. De hairen, als een beelt der gedachten, zie in den Bladwyzer. De reden van de asgraeuwe kleur des kleets hebben wy onderzocht over 't 1. beelt der *Ledigheit*, 2. *D. bl.* 101. welke beelden met die der *Domheit*, *Dwaesheit*, en *Vadzigheit* tegen dit en het volgende kunnen worden vergeleken.

(1) Petron. Sat. c. 109.

[B] Zie Aenm. C. over het derde beelt der *Ledigheit*, *bl.* 102.

[C] Te gelyk ook de flordigheit en haveloosheit der tragen.

[D] Zie het beelt *Blohartigheit*.

treden op den wegh der eere, dien men alleenlyk bewandelt door het uitvoeren van gewigtige handelingen.

By deze beeltenis wort een ſchaep geſtelt, omdat het geheel dom is [E], en zich uit de zwarigheden, die het voorkomen, ganſch niet weet te redden. Dante zegt ook hierom in zyne Hel [F], *Weeſt menſchen en geen domme ſchaepen.*

[E] Zie onze Aenmerking A. over 't laetſte beelt der *Dwaesheit*, 1. *D. bl.* 296.
[F] *Huomini fiate, & non pecore matte.*

TRAEGHEIT. LANGKZAEMHEIT.

WEder eene Vrou in een aſchgraeuwe kleedy. Deze is breet van gelaet en voorhooft, en rydt op een groote ſchildpadde, die ze met eenen toom beſtiert. Voorts is ze bekranſt met takken van een' *Jujube* [A], zynde die een boom, welke zyne vrucht byſter langkzaem voortbrengt.

[A] De vrucht daervan noemt men tegenwoordig *borſtpruimen.* Het is een ſoort van die bomen, die de Ouden genoemt hebben *Zizyphus*: zie Salmaſius *de Homonymis Hyles Jatricæ, cap.* 69. Volgens Matthiolus (1) maken ze door haere taeiheit het bloet dik: en Galenus zegt (2), dat ze weinig voedſel geven, quaet te verteren zyn, en nadelig voor de maeg. De eerſtgemelde hoedanigheit komt by dit beelt wel te pas: zyne vordere uitleggingen kan het ontfangen uit het vorige beelt, en de andere beelden over hetzelve gemelt.

(1) Vide Ant. Pinæum, in Hiſtoria Plantarum, pag. 111.
(2) De facult. Alim.

TREK. [AENGEBOREN] *Natuurlyke Inſtorting.*

EEn naekt Jongeling, wiens aengezigt bedekt is. Hy ſtaet gereet om te loopen, en heeft een zonnebloem in de rechte hant. Op den gront ziet men een' wezel, die met haeſt in den openſtaenden mont eener padde zoekt te kruipen.

Het beelt is jong van gedaente, omdat de natuurlyke trek noit verout; maer altyt in zynen bloei en kracht blyft.

Zyn gelaet is bedekt, omdat de oorzaek des natuurlyken treks in veele dingen niet bekent, maer wel zoo verborgen is, dat men ze door de reden niet weet te bewyzen, gelyk wel te doen is aengaende de oorzaeken van andere natuurlyke dingen. Ja men kan 'er naeulyx eenige waerſchynlyke redenen van geven, gelyk dit zelfs veele Filozoofen belyden, als Averroes, in zyne *Phyſica*, *Lib. VII. Com.* 10, *& Lib. VIII. C.* 15; Avicenna, in 't IV. deel zyner Verhandelinge over de Dieren; Fernelius Ambianus, in 't 17. en 18. kap. des tweeden boeks van de Verborge Oorzaeken der Dingen; en Galenus, in 't V. boek der Simple Geneesmiddelen, kap. 16, als ook in 't XI. boek tegens zynen meeſter Pelops. De zelve Galenus beriſpt, in zyn boek van 't gebruik der Ademhalinge, Eraziſtratus over des zelven al te nieusgierige naerſpeuring van de oorzaeken aller dingen. En zeker, de eerſte oorzaek dezes natuurlyken treks is of ſchynt enkel gelegen te zyn in de eige *vorm* [A] der zaek zelve. Fernelius brengt hierover, in de aengetoge plaets, het volgende by [B]: *De natuur verbergt veele dingen met een heiligh dekſel; en 't is niet betaemelyk, dat een' ſterflyken menſche alle zaeken zouden bekent zyn. Over veele moet men zich ſlechts verwonderen, en de zelve met een gewydt ontzagh eeren; mitsgaders de dingen, die naeſt aen de verborgentheden zyn, niet onderzoeken. Ja zelfs de dingen die we in de handen hebben, moeten we gelooven naeulyks te kennen. Zoo verre is de tegenwoordigheit van 't waerachtige, van ons afgeſcheiden.* Ariſtoteles gelykt ons verſtant by de zon en 's menſchen uitwendigh gezigt; omdat, gelyk d' oogen het zonnelicht niet doorzien kunnen, alzoo ook ons verſtant al de verholentheden der natuure niet kan begrypen, welke natuurgeheimen dingen zyn, afhangkelyk van d' eerſte *vorm*, en zulx door Godt geſchapen, dat hy ze in een' oogenblik allen dingen kan inſtorten, gelyk dus, ook naer 't zeggen van Virgilius [C], *alle dingen van Godt vol zyn.* 't Beelt

[A] De vorm wort tweederlei aengemerkt, als bewyskundig of *Logiſch*, en natuurkundig of *Phyſiſch*. De bewyskundige wort bepaelt te zyn, een inwendige oorzaek, door welke eene zaek dat geene is, dat ze is; op hoedanige wyze de redelyke ziel wort gezegt de vorm te zyn van een menſch: want hadde hy geen redelyke ziel, dan was hy geen menſch. En een natuurkundige vorm wort geſtelt te zyn, een inwendig en zelfſtandig werkend beginſel van een natuurlyk lichaem: en dit is de vorm, daer in ons beelt nu van wort geſproken.

[B] Met deze vaerzen:

Multa tegit ſacro involucro natura, neque ullis
Fas eſt ſcire quidem mortalibus omnia: multa
Admirare modo, nec non venerare: neque illa
Inquires, quæ ſunt arcanis proxima: namque
In manibus quæ ſunt, hæc nos vix ſcire putandum:
Eſt procul a nobis adeo præſentia veri.

Breng hier toe het zeggen van Demokritus, dat namentlyk *de waerheit in een diepen put verborgen is*; en zie daerover de Aentekeningen van Egidius Menagius over Diogenes Laërtius, *Lib.* 9. §. 72.

[C] *Ecl.* 3. *v.* 60.

Ab Jove principium Muſæ: Jovis omnia plena.

Virgilius heeft het, volgens de aentekening van Servius, genomen uit Aratus; wiens vaerzen hy aldus bybrengt:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν ὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄρρητον. μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πάσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ, μεστὴ δὲ θάλασσα
Καὶ λιμένες. πάντη δὲ Διὸς πεπλήσμεθα πάντες.

Dat

't Beelt is naekt, omdat de natuurlyke trek enkel door 't middel zyner eige *vorm* werkt, zonder door eenige hooftſtoflyke hoedanigheit, of ook eenige uitwendige kunſt, geholpen te worden.

Dat de jongeling ſchynt te willen loopen, beduit de neiging en beweging, die de natuurlyke trek onmiddelyk in zich zelven heeft, welke beweging zeer vaerdigh en zonder eenige verhindering werkt. Zoo ziet men, by voorbeelt, dat eenigen genegen zyn om anderen te beminnen of te haeten [D], en wel of qualyk te doen; gelyk dit leſte dikwyls blykt aen zulken, die, hoe veel middelen en rykdommen ze ook hebben, zich nochtans tot dievery en andere ſnode ſtukken begeven: hoewel men echter vaſthouden moet, dat ze daertoe een' ongedwongen wil hebben.

Hy heeft een zonnebloem in de rechte hant, ten aenzien des natuurlyken treks [E], dien dier bloeme ingeſchapen is om zich naer de zon te keeren. Dees verkozen we hier, hoewel'er meer gewaſſen zyn die 't zelfde doen, als de populier, d' olyfboom, de wilg, de cikoreibloem, de lupynen en andere, hebbende dit deze alle door een' natuurlyken trek. En deze trek wort niet alleen in de planten, maer ook in de dieren en ſteenen beſpeurt [F], gelyk we zoo voort zullen aenwyzen.

Men ziet een padde, wiens bek wydt openſtaet, en een wezeltje [G] by 't beelt, omdat de padde zoodanigh een' natuurlyken trek en zulk eene eigenſchap door haere *vorm* heeft, dat ze door een verborge kracht het wezeltje tot haer trekt, gelyk de zeilſteen het yzer, en 't amber het ſtroo: welke trekking door 't middel dier *ſpecien* of beelden geſchiedt, die van de eige *vorm* voortkomen, en in de lucht vermenigvuldigt worden, totdat ze tot de uitvoering haerer werking geraken. Laet ons tot een exempel hier het licht nemen, 't welk in de lucht dierwyze vermenigvuldigt wort, dat het alle dingen helder en klaer maekt; zynde dit eene kracht van de *vorm* der zonne: gelyk men voorts ziet, dat de zon, ſtaende boven eenigh ding dat geverwt en doorſchynende is, als het glas, ook de beelden der verwen zal vermenigvuldigen, zulx dat de dingen ons van

Dat is: *Laet ons van Jupiter beginnen, denwelken wy menſchen nooit ongeroemt moeten laten. Van Jupiter zyn alle ſtraten en alle vergaderingen van menſchen vol: vol van hem is de zee, en de havens: en overal zyn wy alle vervult van Jupiter.* Zie ook Klemens den Alexandriner, *Strom. l. 5. p. 597.* En wederom uit Virgilius is het overgenomen van Lukanus, zeggende (1),

Jupiter eſt, quodcunque vides, quocunque moveris. (1) Lib. 9. v. 580.

Dat is: *'t Is alles Jupiter* (dat is, Godt) *wat gy ziet, en werwaerts gy u beweegt.* Zie ook de plaets van Virgilius, te voren bygebragt over het beelt der *Droefheit*, 1. *D. bl.* 285. *Aenm. E.*

[D] Zeer bekent zyn de vaerzen van Martialis (2):

Non amo te, Sapidi, nec poſſum dicere, quare; (2) Lib. 1. Ep. 33.
Hoc tantum poſſum dicere, non amo te.

Dat is: *Ik hate u, Sapidius, en ik kan niet zeggen, waerom: dit alleenlyk kan ik zeggen, ik hate u.*

[E] Hetwelke den Poëten heeft aenleiding gegeven om te verdichten, dat Klitie, de minnares van Apollo, in eene zonnebloem is verandert: gelyk wy reets gezegt hebben over het tweede beelt des *Minyvers*, 2. *D. bl.* 157.

[F] Die veele voorbeelden daer van begeert, leeze de plaetſen van Fernelius, boven aengewezen door den Schryver van dit beelt: en vooral ook Eraſmus, in zyne Samenſpraek, genaemt *Amicitia*, of *de Vrientſchap.*

[G] Dat dit diertje in den bek van een padde zoude willen kruipen, verhaelt Porta, en zegt, dat hy zulks van geloofwaerdige luiden zoude verſtaen hebben: ik weet 'er geen zekerheit van, nogte ook getuigeniſſen van andere Schryvers.

verwe zullen ſchynen te wezen als het glas. Zoo gaet het ook toe in 's menſchen uitwendige zinnen. By voorbeelt; wy zien dat de beelden van 't zigtbaer voorwerp in 't gezigt vermenigvuldigt worden tot het oog zelve toe; wordende hierdoor het gezigt gemaekt: en in 't gehoor vermenigvuldigen de beelden des geluits tot het *ſenſorium*, of het werktuig des gehoors, toe: en aldus wort, naer Ariſtoteles zeggen (1), het gehoor gemaekt. Daer is omtrent deze zaeken geen ander onderſcheit, dan dat deze beelden aen de voorzeide uiterlyke zinnen onderworpen zyn, daer die andere beelden der verborge kracht namentlyk, enkel en alleen zyn onderworpen aen 't verſtant. Maer hoewel deze beelden zich van de eige vorm verſpreiden en vermeerderen tot de zaek die getrokken wort, zoo is dit nochtans daerom niet genoeg, maer daerenboven nodigh, dat 'er in de zaek, die getrokken wort, een zekere bequaemheit tot deze beweging zy, en dat ze, op een *paſſive* of lydende wyze, een verborge hoedanigheit hebbe, door welke ze getrokken wort, gelyk in dit ons geval voorkomt. Zoo heeft de padde, op een *active* of werkende wys, een geheime en in de eige vorm gegronde hoedanigheit, bequaem om, door 't middel der bovengezeide beelden, den wezel tot haer te trekken; en de wezel heeft dus weêr, maer op de *paſſive* of lydende wys, een' bequaemheit en verborge hoedanigheit om door de padde getrokken te kunnen worden, gelyk 't zelve in den zeilſteen en 't amber geſchiedt. Zulx dat 'er, volgens Galenus tael (2), *geene oorzaek werken kan zonder eene lydende bequaemheit* [daertoe t'ontmoeten]. Indien dit anders waere, zoo zou moeten volgen, dat de padde niet alleen den wezel, maer ook andere dieren tot haer trok; en zoo zou de zeilſteen ook meer andere dingen tot hem kunnen trekken.

(1) Lib. 2. de Anima.

(2) I. De Different. Febr. c. 3.

TROULOOSHEIT.

EEne Vrou in koperroeſtverwige kleedy [A]. Zy houdt met beide haere handen eene ſlang ten toon, door welk ondier

[A] Alle ſnode en ſchadelyke ondeugden worden door het zinnebeelt van den roeſt, die de metalen verteert, te kennen gegeven: gelyk elders is gezegt.

ondier Ariſtoteles de uiterſte trouloosheit uitbeelt [B].

[B] Hier toe behoren de fabelen van de Henne, die ſlangeneieren broeide; en den man, die een verkleumde ſlang in zynen boezem koeſterende, door dezelve werd gedoot, zynde zulks te gelyk ondankbaer en trouwloos. Zie het 1. beelt der *Ondankbaerheit*, *Aenm. B.*

TWEEDRAGT.

VAn deze verderflyke rampverwekſter maekt Petronius [A] de volgende afbeelding: *De Tweedragt ſtak met losgetrokken hair heur helſchen kop op de werelt. Haer mont was vol geronnen bloet: de oogen ſchenen blaeu geſlagen, en liepen* [over] *van traenen. Haere tanden waren met roeſt van vuil ſlym bezet. Haere tong zwom in etter, en rontom haer aengezicht ſlingerden ſlangen. Zy had een kleet aen, dat ganſchlyk geſcheurt was, en zwaeide met een bevende hant eene bloedige toorts.*

[A] In zyne ſchets van de eene beſchryving des Burgerlyken Oorlogs tuſſchen Cezar en Pompejus, *Satyr. c.* 24.

- - - ſciſſo diſcordia crine
Extulit ad Superos Stygium caput. hujus in ore
Concretus ſanguis, contuſaque lumina flebant.
Stabant ærati ſcabra rubigine dentes,
Tabo lingua fluens, obſeſſa draconibus ora.
Atque gerens toto laceratam pectore veſtem
Sanguineam tremula quatiebat lampada dextra.

Het losgetrokken hair, 't geronnen bloet, de etter, de blaeuwe oogen, de tranen; en het geſcheurde kleet, zyn altemael tekens en uitwerkſels van de tweedragt. De ſlangen betekenen, om haer vergift, en de fakkel, om de verſlindende natuur van 't vuur, de ſchadelykheit en 't verderf van dit monſter: het geene ook beduidt wort door den roeſt der tanden: gelyk over 't evenvoorgaende beelt te zien is. De fakkel kan echter ook betrekking hebben op deszelfs gebruik in de oorlogen by de Ouden: dat wy breder zeggen in onze Aenmerking K. over 't 1. beelt des *Oorlogs*. Zie verder de volgende beelden.

TWEEDRAGT.

EEne Vrou in de gedaente van een helſche *Furie* of Razerny. Haer gewaet is verſcheiden van kleuren, en z' is ongehult. De hairen, die mede verſcheidenverwigh zyn, ziet men met veele ſlangen gemengt. Haer voorhooft is met eenige bebloede banden bewonden. Dus toegeſtelt, heeft ze een ſlagſtael met een' vierſteen, als om vier te ontſteken, in de rechte hant. Haer ſlinke draegt eenen bondel van ſchriftuuren, waerop geteikent ſtaen *Citatien* [dagvaerdingen], *Examinatien* [ondervragingen], *Procuratien* [volmagtigingen], en diergelyke dingen meer.

De tweedracht is een ontſtellende beweging van gemoet en zinnen. Zy komt uit de verſcheide handelingen der menſchen voort, en baert vyantſchap. Haere oorzaeken zyn eerzucht, geltgierigheit, verſchilligheit van natuur, verſcheidenheit van ſtaeten, ampten, lantaert en volken. Zoo geven dan de mengelkleuren van gewaet en hair hier der menſchen menigerleie zinnen of zinlykheden, waeruit de tweedragt haer begin neemt, te kennen: en gelyk men geen twee perſoonen vint, wier gevoelens over en in alle dingen overeen komen, alzoo is 'er ook niet eene plaets ter werelt, hoe eenzaem en van hoe weinige menſchen ook bewoont, of de tweedragt zal of kan 'er onder die weinigen 't hooft opſteken. Daerom hebben eenige Filozoofen gezegt, dat de tweedragt het beginſel van alle natuurlyke dingen was [A]. En 't is zeker, dat, zoo 'er onder de men-

[A] Dit ſtelden Empedokles en die hem volgden, voegende by de vier Hooftſtoffen twee *eerſte beginſelen*, gelyk zy 't noemden, de *Vrientſchap* en de *Tweedragt*, of *Twiſt*, dienende de laetſte om de zaken te ſcheiden, en de eerſte om ze te vereenigen.

Na-

menſchen al een inwendige eendragt waere, indien evenwel de *Elementen* of Hooftſtoffen zich ook zoo gedroegen [B], wy dan van al het goede en ſchoone, 't geen de werelt en de natuur hebben en geven, zouden berooft en verſteken zyn. Maer integendeel van deze natuurzaeken, moet men der menſchen tweedragt, die niet tot behouding maer tot verwoeſting van het gemeene goet ſtrekt, voor een gruwzaeme en vloekwaerdige zaek achten. Haere afſchuwlykheit wort ook door de ſlangen, in heur hair gemengt, uitgebeelt, want de zelve beduiden de quade gedachten [C], die, van de tweedragt voortkomende, altyt vergezelſchapt zyn met de doot der menſchen, ja met de verwoeſting en ondergang van geheele geſlachten door middel van bloetvergieten en wonden, en om die

Namentlyk indien de ſtrydige Elementen waren vereenigt gebleven, zo zoude de werelt (wy ſpreken nu met de Heidenen) niet hebben kunnen worden geſchapen, en een verwarde klomp zyn gebleven: derhalven was 'er tweedragt nodig, die haer ſcheidde. En wederom, was 'er die tweedragt alleen geweeſt, en de Elementen door dezelve 't een in des anders plaets gevoert, en, om zoo te zeggen, als vyanden in malkanders erfdeel gevallen, dan zoude 'er in de ſcheppinge de zelfde onmogelykheit zyn gebleven, en de verwarde klomp niet behoorlyk hebben kunnen geſcheiden worden, of ten minſten alles tot zyne voorige vermenging zyn wedergekeert: derhalven was 'er ook vrientſchap van noden, die de geſcheide deelen elk op zyn plaets deet blyven. En dit zoude men met Ovidius (1) niet onaerdig kunnen noemen, *Diſcors concordia*, of een *tweedragtige eendragt*. Van die ſcheidinge en verbinteniſſe der Elementen ſpreekt die Dichter aldus (2):

(1) Met. lib. 1. v. 433.
(2) Ibid. v. 18.

Obſtabatque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis; humentia ſiccis;
Mollia cum duris; ſine pondere, habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abſcidit undas,
Et liquidum ſpiſſo ſecrevit ab aëre cœlum.
Quæ poſtquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
Diſlociata locis concordi pace ligavit.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Het eene hinderde anderen:* * *Element.*
Want in een zelve lyf beſtreën ze fel elkanderen,
De kou de hitte, droog het vocht, in een verwart,
't Gewicht en 't wegeloos: het zacht beſtreet het hardt.
Een betere natuur en Godt beſlechtte elks driften,
En wiſt het hemelſch en het aerdſch van een te ſchiften;
De wateren van d' aerde, en 't hemelſch van de lucht.
Nadat ze deze ſcheidt, verbint Godts maght door tucht
En vrede dezen hoop, eerſt twiſtigh en te vrezen,
Een ieder in zyn plaets en wyk, hem toegewezen.

Zie voorts van deze leere van Empedokles *Plutarchus, de Placitis Philoſoph. Lib.* 1. *cap.* 3. §. 8; *Sextus Empiricus, adverſus Mathemat. Lib.* 8. *c.* 1, & *Diogenes Laërtius, Lib* 8. §. 76. *ibique Aldobrandinus & Menagius.*

[B] Namentlyk, zy blyven tweedragtig, en de natuur van 't eene element ſtrydig tegen 't ander, gaende hunne vrientſchap niet verder, dan dat het eene element zich niet indringt in de plaets, gegeven aen 't ander: welke indien zich onderling ooit zoo verre konden verdragen, dat zy zich met malkanderen vermengden, dan zoude dat heerlyke gebou van 't geheel Al aenſtonts vervallen en vernietigt worden. Dit is, geloof ik, de mening van onzen Schryver.

[C] De gedachten worden door 't hair verbeelt, gelyk dikwyls gezegt is: de ſlangen geven, om haer vergift, verderf en vernieling te kennen. Dat dan de ſlangen met het hair vermengt zyn, en aen deze vrou ten dele als tot hair verſtrekken, wil onze Schryver dat te zeggen zal zyn, dat de tweedragt haere gedachten ten dele richt en uitſtrekt tot eens anders verderf.

reden is 's beelts hooft met bebloede doeken bewoelt: waerom ook Virgilius [D] der tweedragt bloedige hairbanden toeſchryft, in deze vaerzen:

Ontzinde Tweedragt, die heur gruwzaem ſlangenhair
Met bloedigh hairſnoer ſtrikt en opknoopt, wreet en naer.

't Is de vertaling van Vondel: en Arioſto, van de tweedragt meldende, ſpreekt van 't vierſlagh aldus [E]:

Zeg dat ze heenega, het vierſlagh met haer neme,
En ſteke dus het ryk der Mooren in den brant.

Zoo is men ook gewent de tweedragt een vier te noemen [F] dat alle goede zeden verteert, omdat, gelyk het vierſlagh en de ſteen, tegens malkander geſlagen, vier geven; alzoo ook de hardnekkige gemoederen door kyven en raezen den toorn en gramſchap als aenſteken en op doen vlammen.

De papieren met de gezeide opſchriften in 's beelts hant, betekenen de tweedragtigheit der twiſtende partyen, die niet zelden zoo verre gaet, dat ze de middelen, ja 't leven zelf doet verliezen.

[D] *Æneid. Lib.* 6. *v.* 280.

Diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

(1) Met. lib. 4. v. 480. Ovidius (1) ſchryft haer, onder den naem van Tiziſone, een bloedige fakkel toe, vry wat gepaſter, meen ik, dan het vuurſlag van Arioſto:

Tiſiphone madefactam ſanguine ſumit
Importuna facem.

Dat is, naer Vondels vertaling:

\- - - - - *Tizifoon, ontſteken*
Van haet en gramſchap, groep haer fakkel, nat van bloet.

Lees de geheele plaets van dien Dichter: ze is fraei.

[E] Dilli che l'eſca, e 'l fucil ſeco prenda,
E nel campo de' Mori il fuoco accenda.

[F] Zie onze Aenmerking B. over 't 1. beelt der *Laſtering*, 2. *D. bl.* 98.

ANDERS.

WEder eene Vrou, gekleet als de leſtvoorgaende, en ook met hair dat verſcheiden van kleur is. Dees heeft eenen blaesbalg in de rechte hant, en een' teſt vol vier in de ſlinke.

De verſcheidenheit der verwen beduit de verſcheidenheit der gemoederen, waeruit de tweedragt, gelyk gezeit is, voortkomt, en waervan Arioſto in dezen zin ſpreekt [A]: *Hy kende haer* aen heur kleet van honder*

* De Tweedragt.

[A] La conobbe al veſtir di color cento,
Fatto à liſte ineguali & infinite,
C' hor la coprono, hor nò, ch' i paſſi e 'l vento
Le giano aprendo, ch' erano sdruſcite.
Il crin havea qual d' oro, e qual d' argento,
Et neri, e bigi haver pareano lite:
Altri in treccia, altri in naſtro eran raccolti,
Molti alle ſpalle, alcuni al petto ſciolti.

Het oogmerk van Arioſto in deze verbeelding is meeſten deele klaer. Behalven het gezeide wegens de kleuren van 't kleet, wil hy daer door, dat hetzelve haer dan eens bedekte,

dert kleuren, gemaekt van ongelyke en ontelbaere ſtrooken, die haer dan eens bedekten, dan eens niet: want haer gang en de wint ſloegen ze open, omdat de naden vaneen geborſten waren. Zy had hairen als van gout en als van zilver, en de zwarte ſcheenen krakkeel te hebben met de gryze: ſommige waren'er gevlochten, ſommige in eenen band geſtrikt: veele hingen'er los over haere ſchouders, en veele voor haere borſt.

De blaesbalg en vierteſt vertoonen, dat de tweedragt uit het ophitſen en aenblazen van quade tongen voortkomt, alsook uit de gramſchap [B], die in 's menſchen hart gevoedt wort.

bedekte, dan weer niet, te kennen geven, dat de tweedragt en oneenigheit tuſſchen de menſchen, al trachten zy dezelve te bedekken, echter door haer eige gangen, en andere geringe oorzaken (verbeeldt door den wint) worden ontdekt en openbaer: en de geborſte naeden van dat kleet beduiden de geſchuurde vrientſchap en eenigheit. De verſcheide kleuren van 't hair betekenen, gelyk die van 't kleet, de verſcheidenheit der gemoederen en gedachten: te meer omdat de hairen een beelt der gedachten zyn. Het zelfde wort ook daer door afgeſchetſt, dat ze ten deele gebonden, ten deele gevlochten, ten deele los zyn. Dat ze ten deele voor de borſt, ten deele achter op de ſchouders hangen, wil ook al niet anders zeggen, dan dat de gedachten der tweedragtigen naer verſcheide en ganſch ſtrydige kanten uitlopen, willende de een voorwaerts, de ander achterwaerts, nooit een en den zelfden weg uit.

[B] Die by een vier wort vergeleken, en het bloet heviger ontſteekt, dan een blaesbalg het vier. Zie de beelden der *Gramſchap*. Als een beelt verder van Tweedragt hebben wy boven ook gezien het *vier* en 't *water*, in onze Aenmerking D. over het beelt *Tegenſtrydigheit*: waermede deze tegenwoordige beelden kunnen worden vergeleken.

ANDERS.

BY Ariſtides [A] vint men de Tweedragt uitgebeelt als eene Vrou, die 't hooft ſtyf in den nek zet [B], en wiens lippen vael en dootverwigh zyn [C]. Haere oogen ſtaen ſcheel, etterigh [D], gezwollen, en vol traenen [E]. Haere handen zyn in een geduurige beweging [F], en voor haere borſt draegt ze een' degen tuſſchen haere klederen [G].

[A] Volgens Gyraldus, *Hiſt. Deor. Synt.* 1. *Col.* 33.

[B] Tot een teken van trotsheit en ſtyfzinnigheit, waeruit de tweedragt veeltyts ontſtaet, terwyl de een voor den ander niet wil wyken, of de allerminſte inſchikkelykheit of toegevenheit gebruiken.

[C] Te gelyk een teken van nyt en van gramſchap, welke hartstogten dat vermogen op de lippen hebben, en onafſcheidelyke medegezellinnen van de tweedragt zyn.

[D] Wederom een teken van nyt: want die wy benyden, plegen wy overdwars en met ſcheele oogen aen te zien; en de nyt verteert zich zelven door het zien van den voorſpoet des genen (en waer ontſtaet de tweedragt meer om, dan om 't hebben en 't houden?) die benydt wort; en daerom ſtaen dan de oogen voornamentlyk etterig. Zie het beelt *Nyt*.

[E] Dit kan ot wederom de gramſchap betekenen, die de oogen en 't ganſche gezicht doet zwellen; en dan moet men de tranen wederom opvatten als een uitwerking, die de nyt tegen zich zelven heeft: of de etterige, gezwolle en betraende oogen betekenen de gevolgen van de tweedragt, die tranen, builen, en wonden verwekt. De Lezer kieze wat hem beſt behage.

[F] Omdat de tweedragt nooit ruſt heeft, en haere handen altyt werkzaem en gereet houdt om haer tegenparty te beledigen.

[G] Om de boosaerdige gedachten van haer hart, dat zyn plaets in de borſt heeft, uit

reden is 's beelts hooft met bebloede doeken bewoelt: waerom ook Virgilius [D] der tweedragt bloedige hairbanden toeſchryft, in deze vaerzen:

Ontzinde Tweedragt, die heur gruwzaem ſlangenhair
Met bloedigh hairſnoer ſtrikt en opknoopt, wreet en naer.

't Is de vertaling van Vondel: en Arioſto, van de tweedragt meldende, ſpreekt van 't vierſlagh aldus [E]:

Zeg dat ze heenega, het vierſlagh met haer neme,
En ſteke dus het ryk der Mooren in den brant.

Zoo is men ook gewent de tweedragt een vier te noemen [F] dat alle goede zeden verteert, omdat, gelyk het vierſlagh en de ſteen, tegens malkander geſlagen, vier geven; alzoo ook de hardnekkige gemoederen door kyven en raezen den toorn en gramſchap als aenſteken en op doen vlammen.

De papieren met de gezeide opſchriften in 's beelts hant, betekenen de tweedragtigheit der twiſtende partyen, die niet zelden zoo verre gaet, dat ze de middelen, ja 't leven zelf doet verliezen.

[D] *Æneid. Lib. 6. v.* 280.

Diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

Ovidius (1) ſchryft haer, onder den naem van Tizifone, een bloedige fakkel toe, vry wat gepaſter, meen ik, dan het vuurſlag van Arioſto:

(1) Met. lib. 4. v. 480.

Tiſiphone madefactam ſanguine ſumit
Importuna facem.

Dat is, naer Vondels vertaling:

\- - - - - *Tizifoon, ontſteken*
Van haet en gramſchap, greep haer fakkel, nat van bloet.

Lees de geheele plaets van dien Dichter: ze is fraei.

[E] Dilli che l'eſca, e 'l fucil ſecco prenda,
E nel campo de' Mori il fuoco accenda.

[F] Zie onze Aenmerking B. over 't 1. beelt der *Laſtering*, 2. *D. bl.* 98.

ANDERS.

WEder eene Vrou, gekleet als de leſtvoorgaende, en ook met hair dat verſcheiden van kleur is. Dees heeft eenen blaesbalg in de rechte hant, en een' teſt vol vier in de ſlinke.

De verſcheidenheit der verwen beduit de verſcheidenheit der gemoederen, waeruit de tweedragt, gelyk gezeit is, voortkomt, en waervan Arioſto in dezen zin ſpreekt [A]: *Hy kende haer* aen heur kleet van honder*

* De Tweedragt.

[A] La conobbe al veſtir di color cento,
Fatto à liſte ineguali & infinite,
C' hor la coprono, hor nò, ch' i paſſi e 'l vento
Le giano aprendo, ch' erano sdruſcite.
Il crin havea qual d' oro, e qual d' argento,
Et neri, e bigi haver pareano lite:
Altri in treccia, altri in naſtro eran raccolti,
Molti alle ſpalle, alcuni al petto ſciolti.

Het oogmerk van Arioſto in deze verbeelding is meeſten deele klaer. Behalven het gezeide wegens de kleuren van 't kleet, wil hy daer door, dat hetzelve haer dan eens bedekte,

dert kleuren, gemaekt van ongelyke en ontelbaere ſtrooken, die haer dan eens bedekten, dan eens niet: want haer gang en de wint ſloegen ze open, omdat de naden vaneen geborſten waren. Zy had hairen als van gout en als van zilver, en de zwarte ſcheenen krakkeel te hebben met de gryze: ſommige waren'er gevlochten, ſommige in eenen band geſtrikt: veele hingen'er los over haere ſchouders, en veele voor haere borſt.

De blaesbalg en vierteſt vertoonen, dat de tweedragt uit het ophitſen en aenblazen van quade tongen voortkomt, alsook uit de gramſchap [B], die in 's menſchen hart gevoedt wort.

bedekte, dan weer niet, te kennen geven, dat de tweedragt en oneenigheit tuſſchen de menſchen, al trachten zy dezelve te bedekken, echter door haer eige gangen, en andere geringe oorzaken (verbeeldt door den wint) worden ontdekt en openbaer: en de geborſte naeden van dat kleet beduiden de geſcheurde vrientſchap en eenigheit. De verſcheide kleuren van 't hair betekenen, gelyk die van 't kleet, de verſcheidenheit der gemoederen en gedachten: te meer omdat de hairen een beelt der gedachten zyn. Het zelfde wort ook daer door afgeſchetſt, dat ze ten deele gebonden, ten deele gevlochten, ten deele los zyn. Dat ze ten deele voor de borſt, ten deele achter op de ſchouders hangen, wil ook al niet anders zeggen, dan dat de gedachten der tweedragtigen naer verſcheide en ganſch ſtrydige kanten uitlopen, willende de een voorwaerts, de ander achterwaerts, nooit een en den zelfden weg uit.

[B] Die by een vier wort vergeleken, en het bloet heviger ontſteekt, dan een blaesbalg het vier. Zie de beelden der *Gramſchap*. Als een beelt verder van Tweedragt hebben wy boven ook gezien het *vier* en 't *water*, in onze Aenmerking D. over het beelt *Tegenſtrydigheit*: waermede deze tegenwoordige beelden kunnen worden vergeleken.

ANDERS.

BY Ariſtides [A] vint men de Tweedragt uitgebeelt als eene Vrou, die 't hooft ſtyf in den nek zet [B], en wiens lippen vael en dootverwigh zyn [C]. Haere oogen ſtaen ſcheel, etterigh [D], gezwollen, en vol traenen [E]. Haere handen zyn in een geduurige beweging [F], en voor haere borſt draegt ze een' degen tuſſchen haere klederen [G].

[A] Volgens Gyraldus, *Hiſt. Deor. Synt.* 1. *Col.* 33.

[B] Tot een teken van trotsheit en ſtyfzinnigheit, waeruit de tweedragt veeltyts ontſtaet, terwyl de een voor den ander niet wil wyken, of de allerminſte inſchikkelykheit of toegevenheit gebruiken.

[C] Te gelyk een teken van nyt en van gramſchap, welke hartstogten dat vermogen op de lippen hebben, en onafſcheidelyke medegezellinnen van de tweedragt zyn.

[D] Wederom een teken van nyt: want die wy benyden, plegen wy overdwars en met ſcheele oogen aen te zien; en de nyt verteert zich zelven door het zien van den voorſpoet des genen (en waer ontſtaet de tweedragt meer om, dan om 't hebben en 't houden?) die benydt wort; en daerom ſtaen dan de oogen voornamentlyk etterig. Zie het beelt *Nyt*.

[E] Dit kan of wederom de gramſchap betekenen, die de oogen en 't ganſche gezicht doet zwellen; en dan moet men de tranen wederom opvatten als een uitwerking, die de nyt tegen zich zelven heeft: of de etterige, gezwolle en betraende oogen betekenen de gevolgen van de tweedragt, die tranen, builen, en wonden verwekt. De Lezer kieze wat hem beſt behage.

[F] Omdat de tweedragt nooit ruſt heeft, en haere handen altyt werkzaem en gereet houdt om haer tegenparty te beledigen.

[G] Om de boosaerdige gedachten van haer hart, dat zyn plaets in de borſt heeft, uit

Haere beenen en voeten zyn dun [H] en krom [I]. Voorts ziet men een dikke miſt haer als een net omringen [K].

uit te voeren, zoo ras de gelegenheit haer zulks zal toelaten, tragtende echter haer voornemen te bedekken, en die geenen, daer ze 't op gemunt heeft, onverhoets te overvallen.

[H] Omdat de tweedragt alles krachteloos, en de ſtutten zelfs van de allermagtigſte Ryken en Staten zwak en krank maekt: volgens het bekende zeggen van Salluſtius (1), *Concordia parvæ res creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur*, door Eendragt worden kleine Staten groot, maer door Tweedragt vervallen de allergrootſte geheelyk.

(1) B. Jug. c. 10.

[I] Omdat de tweedragtigen kromme wegen gaen, en het rechte pad der waerheit en openhartigheit ſchuwen.

[K] Omdat de driften der tweedragtigen hun verſtant benevelen en verduiſteren (2), en zy door dat middel hen beletten de lagen te vermyden, die haer worden gelegt, en waer in zy zeer ligtelyk, even als in een net, worden verſtrikt. Dit is het geene ik tot verklaring van dit beelt van Ariſtides hebbe weten by te brengen. Dewyl wy ondertuſſchen de gebrekkelykheit der beeldenſpraken in het Italiaenſche Werk van Cezare Ripa, zoo uit anderen, als wel voornamentlyk uit Piërius Valerianus verbeteren en vervullen, zoo moeten wy als beelden der tweedragt hier nog byvoegen, voor eerſt uit den gemelden Piërius Valerianus (3) een wolf en een ſchaep of lam, waer door hy zegt, dat de Egiptenaren, en ook de Dichters op een beeltſprackige wyze de tweedragt hebben te kennen gegeven, als by voorbeelt Horatius, wanneer hy zegt (4),

(2) Zie onze Aenmerkingen over 't beelt *Styf-zinnigheit.*

(3) Hierogl. Lib. 10. c. 28.

(4) Epod. Od. 4.

Lupis & agnis quanta ſortitò obtigit,
Tecum mihi diſcordia eſt.

Dat is: *Zoo een groote tweedragt 'er door de natuur is geſtelt tuſſchen de wolven en lammeren, zoo zeer hate ik u.* Voorts tekent hy aen, dat de natuurlyke afkeer tuſſchen deze dieren zoo groot is, dat een lam, hetwelke eerſt verſch geworpen en nooit eenig dier buiten den ſchaepsſtal heeft gezien, gezegt wort op het ſchielyk horen des gehuils van eenen wolf, doot ter neder te vallen: ja dat ook die natuurlyke tweedragt in deze dieren na derzelver doot zoude blyven duuren, en dat de ſnaren van ſchaepedarmen, indien men dezelve met ſnaren van wolfsdarmen paert, even als uit vreze geen geluit zouden geven; en dat, naer 't ſchryven van Oppianus, het zelfde zoude geſchieden in trommels, beſpannen de een met een wolfs-, de ander met een ſchaepevel, gevende het laetſte geen geluit meer, zoo ras 'er op het eerſte wort geſlagen, het geene dan alleen zoude worden gehoort. Andere dieren van diergelyke natuur zyn aengewezen in en over 't 1. beelt des *doodelyken Haets*, 2. *D. bl.* 3. Ten tweeden ſtelt Piërius (5), als een beelt van tweedragt tuſſchen krygslieden, de *rave:* omdat men leeſt (6), dat, toen Auguſtus het Driemanſchap met Antonius en Lepidus had aengegaen, twee ravens eenen arent, die op zyne tent zat, waren aengevallen, en van den zelven overwonnen en op de aerde nedergeſlagen; en dat men zulks voor een voorſpellinge hadde gehouden, dat 'er tuſſchen die drie Amptgenoten t' eeniger tyt tweedragt zoude ontſtaen, en Auguſtus de overhant hebben: dat vorder de ravens ook iets quaets hadden voorſpelt aen Alexander (7), toen hy naer Babel trok, welke in de hoogte vliegende zoo fel op malkanderen aenvielen, dat ſommigen derzelve voor zyne voeten byna in ſtukken geſcheurt quamen nedervallen. Maer dit zouden zy zekerlyk, zoo andere vogelen op die zelfde wyze met malkanderen gevochten hadden, ook op de zelfde wyze hebben uitgelegt: zoo dat ik niet zien kan, dat 'er juiſt een byzondere betekenis van tweedragt in de raef is. Maer niet onaerdig ſchynen my met Piërius (8) ſommigen de ſtrydige uitwerking van de tweedragt en eendragt, in overeenkomſte van de bovengemelde ſpreuk van Salluſtius, te hebben uitgebeelt op deze wyze: Zy ſtelden aen den eenen kant eene mier, die zoo groot ſcheen geworden als een olifant, zettende tegenover de mier een vredeſtaf, om dat de vrede en eendragt alles doet grooter en ſterker worden; en aen den anderen kant ſtelden zy integendeel eenen olifant, en by den zelven, tot een teken van tweedragt, een vat met water en een met vuur; welke olifant zoo klein ſcheen geworden te zyn als eene mier, omdat de tweedragt alles vermindert en verzwakt.

(5) Hierogl. lib. 23. c. 29.

(6) Sueton. Aug. cap. 96.

(7) Plutarch. in Alexandro c. 124.

(8) Hierogl. Lib. 2. cap. 14.

TWIST

TWIST.

EEne Vrou in een veelverwigh gewaet [A]. Ze heeft in de rechte hant een vat met water, 't geen ze op een groot vier, dat op den gront legt te branden, uitgiet; betekenende dit tegenſtrydigheit [B]. Want als het eene dezer ſtrydige elementen by het andere komt, en het zelve tracht te overheerſchen en te vernietigen, dan kant 'er het andere zich tegen, en geeft door zyn gedruis een teken van twiſt en vyantſchap: welke uitwerking de twiſtzieke gemoederen navolgende, zoo benemen ze zich zelven en allen wie ze kunnen, de aengenaeme ſtilheit der vreedzame ruſt.

[A] Betekenende de verſchillentheit der gemoederen, waeruit de twiſt ſpruit, gelyk in de voorige beelden der *Tweedragt* gezegt is; waermede dit tegenwoordige moet worden vergeleken.

[B] Zie onze Aenmerking D. over het beelt *Tegenſtrydigheit.*

TWYFEL. TWYFELING.

EEn baerdloos Jongeling, ſtaende in 't midden eener duiſterniſſe. Hy is in weêrſchyn gekleet, en heeft in d' eene hant een' wandelſtok, en in d' andere eene lantaern. Den ſlinker voet zet hy vooruit, zich gelatende of hy gaen wou.

De twyfeling is eene onzekerheit des gemoets omtrent de kennis, en by gevolg ook des lichaems omtrent de werking.

Hy is een jongeling, omdat de menſch, in zyne jongkheit nogh geen bequaeme gemoetsheblykheit omtrent de eenvoudige en zuivere waerheit verkregen hebbende, over alles lichtlyk in twyfel hangt, en ook alle dingen, die hem voorkomen, zelfs al verſchillen ze, te licht geloovende, of altoos niet te recht kunnende onderſcheiden, veeltyts onzeker is, wat hy moet verkiezen of niet.

Door den ſtaf en de lantaern worden d' ervarentheit en de reden aengeduit, door behulp van welke twee zaeken men in twyfelachtige ontmoetingen gemaklyk of voortgaen of beveſtigt worden kan [A].

[A] De reden geeft iemant licht, waer naer hy in het werken der zaken kan voortgaen, gelyk by een lantaern: waerby indien de ervarenheit ook nog komt, dan ſtaet hy vaſt en zeker, en wort daer door in het geene hem de reden geleert heeft, onderſteunt en beveſtigt, als met eenen ſtaf. Maer die het geluk heeft van deze twee dingen te bezitten, namentlyk het licht der reden en de beveſtiging der ondervindinge, ik bidde u, hoe kan die nog langer twyfelen? of wat moet hy nog boven deze twee dingen hebben, dat hem uit de twyfeling zal brengen? Voorwaer of ik ben blint, of hy heeft niets nodig. Ten minſten daer my ooit de reden en de ervarenheit ſamenſtemmen, daer in zal ik nooit twyfelen. Om deze reden zoude ik dan deze beeldenſpraek liever aldus uitleggen: Wanneer het verſtant een volkomen doorzicht in zaken heeft, dan weet het dezelve, en beſchouwt ze, even als in een helder daglicht geſtelt, en gaet daer in zeker, zonder eenigen twyfel: maer wanneer de dingen voor het verſtant zyn verborgen, dan zyn

De duiſternis rontom 't beelt, betekent het velt der menſchlyke overlegginge, waerom de geenen, die niet ledigh kunnen zyn, altyt op een nieuwe wys treden, en daerom wort het jongelingsbeelt met den ſlinker voet vooruit geſtelt.

zyn ze even als bedekt door een dikken nacht van duiſterniſſe; en men kan in dezelve niet anders voortgaen, by gebrek van 't ware daglicht der reden, dan naer 't valſche licht der ſchynreden, en zich onderſteunende met giſſingen, en taſtende naer den weg der waerheit, en daerom altyt in twyfelinge: even gelyk iemant, die in een dikke duiſterniſſe geſtelt is op een ganſch onbekenden weg, zich voor het dwalen zoekt te hoeden door de hulp des lantaerns; en voor 't vallen, door den ſteun des ſtafs, denzelven teſſens vooruitſtekende tot het vermyden van aenſtoot en ſtruikelinge. En dit zoo opgevat zynde, zal men de uitlegging, die onze Schryver hier geeft van de duiſterniſſe, en die waerlyk zelf duiſter is, of ten minſten zoo verre gezocht, als of ze in de duiſterniſſe zelf was gevonden, niet van noden hebben, en zich met het gezeide kunnen vergenoegen: ten minſten ik achte die duiſterniſſe van den Schryver geen licht waerdig. Van 't weerſchynen kleet hadden wy byna vergeten te zeggen, dat de verwiſſeling van deſzelfs kleuren de verſcheidenheit en verandering van gedachten en denkbeelden beduit, waer uit de twyfeling haeren oorſprongk heeft. Zie het derde beelt hierna.

ANDERS.

MEn kan de twyfeling ook gevoeglyk uitbeelden door een' Man, die een' wolf by de ooren heeft, omdat d'Ouden een ſpreekwoort hadden, dat, op iemant gepaſt, die niet wiſt, wat hem in een twyfelbaere zaek te beſluiten ſtont, dus luidde: *Hy heeft den wolf by d'ooren*, gelyk dit ſpreekwoort in Terentius Formio voorkomt. De reden dezer beelteniſſe is zoo klaer, dat ze geene uitlegging [A] van noode heeft.

[A] De Italiaen ſpreekt hier Piërius (1) na: die echter ten minſten het gebruik van 't ſpreekwoort heeft aengewezen, beſtaende daer in, dat men hetzelve zegt van iemant, die eene zaek in handen heeft, waer van hy niet weet, hoe hy zich zal ontdoen, zonder ſchade of ongemak; of hoe hy ze zal behouden: want die eenen wolf by de ooren heeft, is aen beide de kanten benart: laet hy hem los, hy loopt gevaer van zoo een verſlindent beeſt; en wil hy hem vaſt houden, dat zal bezwaerlyk vallen, vermits het beeſt ſterk is, en korte ooren heeft. En aldus beduit dit niet zoo zeer allerlei twyfeling, als wel radeloosheit in eene hachelyke zaek. In dien zin gebruikte dit ſpreekwoort ook de Keizer Tiberius, volgens het ſchryven van Suetonius (2): *De oorzaek*, zegt hy, *van zyn dralen was, de vrees voor de gevaren, die hem van alle kanten boven 't hooft hingen: zoodat hy dikwyls zeide, dat hy eenen wolf by de ooren had.* Ook geeft Terentius, dien onze Schryver hier aenhaelt uit Piërius, de gemelde uitlegging zelf genoegzaem aen de hant; voerende eenen jongeling in, dus ſprekende van zyne vrouw, die hy buiten weten van zyn vader hadde getrouwt, dat hem nu in verlegentheit bragt (3):

imo, id quod ajunt, auribus teneo lupum.
Nam neque quomodo a me amittam, invenio: neque uti retineam, ſcio.

Dat is, *Integendeel, ik heb, gelyk het ſpreekwoort zegt, eenen wolf by de ooren: want ik vinde geen middel om haer te laten gaen; en ik weet niet, hoe ik haer zal behouden.* En Donatus tekent ook aen over die plaets, dat het een ſpreekwoort der Gricken was: *Ik hebbe eenen wolf by de ooren: ik kan hem niet vaſthouden, nog loslaten.* Zie Eraſmus *Chil. 1. Cent. 5. Ad. 25.*

(1) Hierogl. lib. 11. c. 13.

(2) In Tiber. c. 25.

(3) In Pharm. act. 3. ſc. 2. v. 21.

ANDERS.

NOgmaels een Man. Deze is naekt, en ſchynt geheel vol gedachten te mymeren, en, dus op een' twee- of drieſprong ſtaende [A], ſchynt hy verlegen te zyn aengaende den wegh die hem ſtaet te verkiezen.

Dit beelt vertoont eene twyfeling met hoop op 't goede, gelyk de voorige eene twyfeling te kennen gaven, gevoegt met de vrees van een ongelukkige uitkomſt.

Door 's beelts naektheit wort de twyfelberadenheit en onzekerheit, in 't nemen van een beſluit, aengewezen.

[A] Hiervandaen by de Grieken het ſpreekwoort ἐν τριόδῳ εἶναι λογισμῶν, of, *op een drieſprong geſtelt zyn van overleggingen*, voor, in onzekerheit en twyfel zyn, wat beſluit men moet nemen. Zie Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 2. *Ad.* 48. Voorts is alles in dit beelt klaer.

TWYFELING. WANKELBERAEDENIS.

ONGERESOLVEERTHEIT.

EEn oude zittende Vrou, in een veelverwigh gewaet. Haer hooft is met zwart laken gekapt of omwonden, en ze heeft op elke hant eene rave, die geluit ſchynt te ſlaen.

Ongereſolveerden worden zulken genoemt, die, de verſcheidenheit en zwaerigheit der dingen kennende en wikkende, tot geen beſluit weten te komen om by zich zelven te bepaelen en vaſt te ſtellen, wat hun beſt te doen ſchynt te ſtaen; zoodat ze vervolgens tot de uitvoering daervan niet voorttreden durven: en daerom wort aen het beelt een zittende geſtalte gegeven.

De veelverwigheit des kleets vertoont de verſcheidenheit der gedaentes, of, om zoo te ſpreken, der kleuren van de zaeken, die zich aen de *ongereſolveerde* of twyfelberaedene menſchen opdoen, en hen deswege in onzekerheit houden.

Men laet haer out zyn, omdat d' ouderdom de menſchen, wegens de veelvuldige ervaerenis, *ongereſolveert* in hunne handelingen maekt, en, meer in dezen leeftyt dan wel in andre jaeren wetende, met reden omtrent alle, of ten minſten aengaende veele dingen, doet in twyfel hangen; zoodat ze daerom tot het aenvangen der zaeken zoo *gereſolveert* niet voortgaen [A], gelyk doorgaens de jeugt doet.

[A] Dit was goet, indien ze daer in de maet hielden, dan zoude het *voorzichtigheit* te kennen geven: maer die deugt, al te verre uitgeſtrekt zynde, wort verandert in ſukkelaery en talmachtigheit: aen welk gebrek ook Horatius de ouderdom ſchuldig kent (1):

Vel quod res omnes timide gelideque miniſtrat,
Dilator, ſpe longus, iners. &c.

(1) Arte Poët. v. 171.

Dat is, naer de vertaling van A. Pels:

't Zy hy geen dingen kan verrigten, dan met ſchromen;
En altyt uitſtelt, of hy nooit te laet zou komen.
Zyn hoop voorziet nog veel; hy is een ſuffer, enz.

Het zwarte laken, om 's beelts hooft gewonden, vertoont duiſternis en verwarring in 't verſtant [B], welke veroorzaekt worden door de verſcheidenheit der gedachten, die de wankelberaedenheit aenbrengen.

't Beelt heeft op elke hant eene rave, omdat die vogel, altyt *Cras, cras,* dat is, *Morgen, morgen* ſchreeuwende, geen onvoeglyke zinſchets is van menſchen, die door twyfelberadenheit hunne zaeken, hoe zeer naerſtiglyk ze ook met de zelve behoorden voort te ſpoeien, altyt van dezen tot dien dagh verſchuiven en opſchorten. Zulken luiden wort door Martialis, hoewel met een Epikuriſche pen, hunne plicht, en 't ongelyk dat ze in de wankelberaedenheit hebben, op deze wys voorgehouden en aengetoont [C]: *Gy zegt altyt, o Poſtumus, dat ge* morgen, morgen *eens zult vrolyk zyn: maer, o Poſtumus, zeg my eens, Wanneer komt dat morgen? hoe verre is dat morgen? waer is het? of vanwaer moet men 't haelen? Schuilt het by de Parthen of Armeniers? Dat morgen heeft de jaeren van Priamus of Neſtor al. Zeg my eens, Voor hoe veel gelts kan men dat morgen koopen? Morgen zult gy vrolyk zyn. Heden vrolyk te wezen, is, o Poſtumus, alrede te laet. O Poſtumus! hy is wys, die giſteren al vrolyk geleeft heeft.*

[B] Dat in 't hooft is gehuisveſt. Zie Apulejus *Apolog.* 1. *pag.* 126, en onzen bladwyzer in de woorden *Verſtant* en *Hooft.*

[C] *Lib.* 5. *Epigr.* 59.

Cras te victurum, cras dicis, Poſtume, ſemper.
Dic mihi cras illud, Poſtume, quando venit?
Quam longe cras iſtud? ubi eſt? aut unde petendum?
Numquid apud Parthos Armeniosve latet?
Jam cras iſtud habet Priami vel Neſtoris annos.
Cras iſtud quanti, dic mihi, poſſit emi.
Cras vives: hodie jam vivere, Poſtume, ſerum eſt.
Ille ſapit, quisquis, Poſtume, vixit heri.

VADZIG.

VADZIGHEIT. LOGHEIT.

WAt onvermaeklyker beeltenis is dit! Een out, lelyk en ſlecht gekleet Wyf. Ze zit, en houdt de ſlinke hant onder de wang. In de zelve hant heeft ze eene letterrol hangen, voerende dit opſchrift, TORPET INERS, dat is, *Zy zit traeg en vadzigh.* Den elboog der zelve hant zet ze op de knie, en houdt het hooft, dat met zwart laken gekapt is, op zyde. In haer rechte hant ziet men den viſch *Torpedo.*

De vadzigheit is, volgens Joannes Damaſcenus (1), eene moeilykheit, die 't gemoet bezwaert, en niet toelaet, dat men eenigh goet werk ter handen neme. (1) Lib. 2.

Zy wort out vertoont, omdat de krachten in d' oude jaeren ophouden [A], en de magt, die tot het arbeiden vereiſcht wort, ontbreekt. Zoo zeit David, Pſalm LXXI. vs. 9, *Verwerp my niet in den tyt des ouderdoms: en verlaet my niet, terwyl myne kracht vergaet.*

Slordigh is ze gekleet, omdat de vadzigheit, als ganſch onwerkzaem, armoede en elende aenbrengt. Salomon zegt 'er, Spreuken XXVIII. vs. 19, dit van: *Die zyn lant bouwt, zal met broot verzadigt worden: maer die ydele [menſchen]* (De Latynſche Vertaling heeft *ledigheit*) *volgt, zal met armoede verzadigt worden* [B]. *De luiheit*, zeit Seneka (2), *is eene voedſter van gebrek en armoede.* (2) De Benef.

Het zitten in de gezeide geſtalte [C], beduit, dat de vadzigheit den

[A] Dit getuigt, behalven de ondervindinge, ook Pithagoras by Ovidius (3), en beveſtigt het met het voorbeelt van den ſterken Milon, zeggende: (3) Met. lib. 15. v. 228.

Subruit* hæc ævi, demoliturque prioris
Robora: fletque Milon ſenior, quum ſpectat inanes
Illos, qui fuerant ſolidorum mole tororum
Herculeis ſimiles, fluidos pendere lacertos.

*ſenectus.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Want ouderdom verdryft en veldt de kracht der leden.
Stokoude Milon zagh zyn ſterke ſpieren vaſt,
Eerſt Herkules gelyk, bezwyken door den laſt,
En d' armen heel verſlapt by 't lichaem nederhangen.
Hy ſchreide, enz.

En de oude Entellus beklaegt zich by Virgilius (4), dat (4) Æneid. lib. 5. v. 395.

Het bloet is koudt, de kracht verſterft door ouderdom.
- - - - - - gelidus, tardante ſenecta,
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.

[B] Zoo ook Pred. 10: 18. *Door groote luiheit verzwakt het gebint, en door ſlappigheit der handen wort het huis doorlekende.* En Spreuk. 20: 4. *Om den winter zal de luiaert niet ploegen: daerom zal hy bedelen in den oogſt: maer daer zal niet zyn.* Fraei is ook het zeggen van Euripides in zyne Electra:

Οὐδεὶς γὰρ ἀργὸς, θεὸς ἔχων ἀνὰ σόμα,
Βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνε.

Dat is: *Want geen menſch, die lui is, kan, al roept hy de Goden telkens aen, den koſt vergaderen zonder arbeit.* Zie meer in de naemlooze Verzameling der Zinnebeelden uit oude en nieuwe Schryvers, *Lib. V. tit. PIGER.*

[C] Zie het geene wy te vooren hebben gezegt over de beelden der *Ledigheit*, en vergelyk dezelve met het tegenwoordige, gelyk ook die der *Traegheit.* Sommigen paſſen

menſch lui en ledigh houdt; gelyk ook de ſpreuk, die ze met de rol in de hant heeft, te kennen geeft. Bernardus beſtraft, in zyne Brieven, den vadzigaert met deze woorden [D]: *O onverſtandige menſch! Duizentmael duizent dienen hem, en tienmael hondertduizenden ſtaen by hem; en denkt gy nogh om zitten?*

Het hooft, met zwart laken bedekt, vertoont, dat het gemoet der vadzigen met traegheit omzet is, die den menſch dofgeeſtigh [E] en als verſtandloos maekt. *Door de traegheit bezwyken het verſtant en de krachten*, zeit Izidorus [F].

De viſch *Torpedo*, in 's beelts rechte hant, beduit de vadzigheit, omdat, gelyk hy, naer 't zeggen van verſcheide Natuurbeſchryvers [G], wegens een natuurlyke eigenſchap [H], dierwyze beſtaet of geſtelt is, dat, wie hem ſlechts met de handen, ja zelf maer met eenigh gereetſchap, 't zy tou, net, of iet anders [I], aenraekt, hy dien aenraker

paſſen op de ledigheit ook toe de Zinſpreuk van Pithagoras, die wy meenen elders te hebben aengehaelt; dat men namentlyk *niet moet gaen zitten op een koornmaet*, alsof hy daerdoor hadde willen leeren, dat men den koſt moeſt winnen met arbeiden, niet met ſtilzitten, en ledigheit: hoewel 'er ook geen andere uitleggingen ontbreken. Zie Piërius, *Hierogl. Lib.* 56. *c.* 23; Alciatus, *Embl.* 81, en aldaer Claudius Minos; Gyraldus, *in Symb. Pythag. col.* 644, en Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 2. Salomon beelt den luiaert af niet enkel zittende, maer zich heen en weer keerende op zyn bedde (1): *De deure*, zegt die wyze Koning, *keert haer op haere herre: alzo de luiaert op zyn bedde.*

(1) Spreuk. 26. v. 14.

[D] *O homo imprudens! millia millium miniſtrant ei, & decies centena millia aſſiſtunt ei: & tu ſedere præſumis?*

[E] Hy ſchynt dan de dofgeeſtigheit der vadzigen af te beelden door de dofheit van de zwarte kleur: zie onze Aenmerking A. over 't 1. beelt der *Ledigheit*. Maer miſſchien zal men de zwarte kleur hier beter opvatten, als de kleur der duiſterniſſe, en door dezelve verbeelden de duiſterheit des verſtants, die door de vadzigheit doorgaens plagt te worden veroorzaekt: waerop de plaets van Izidorus, hier bygebragt door onzen Schryver, zeer wel is paſſende. Zie ook de gemelde Aenm. over de *Ledigheit*.

[F] Soliloq. Lib. 2. *Per torporem vires & ingenium defluunt.*

[G] Zie Athenæus *Deipnos. Lib.* 7. *c.* 18; Plutarchus, *de Solert. Anim. c.* 54; Galenus, *Lib.* 6. *de locis affect. c.* 5; Ælianus, *Hiſt. Anim. l.* 9. *c.* 15; Plinius, *Hiſt. Nat. lib.* 32. *c.* 1; Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 30. *c.* 2; Lud. Caſanova, *Hierogl. & Emb. Med.* 7: 3. Geſnerus noemt hem *Krampviſch*; anderen, *Stompviſch*. De gemelde Caſanova beſchryft hem in 't brede, en zegt, dat hy byna geheel is als een gemeene kikvorſch.

[H] De reden daer van hadde by de Ouden, volgens Atheneüs, onderzogt Klearchus, doch hy zelf heeft ze ons niet medegedeelt. Caſanova zegt enkel, dat het een zeker bovenmate kout vergift is: hetwelke, volgens de redenering van Piërius, gebragt wordende aen de eene of andere harde ſtoffe, als een ſtok, of een tou, dezelve ſterk en in overvloet aenkleeft, en de lucht, die daer rontom is, zeer licht beſmet, en alzoo voortkruipt: even als de vlam langs een aengeſtoken draet ſelder voortvliegt, dan wanneer hy met een brandent hout wort in 't ronde geſlingert.

[I] Eliaen zegt, dat, zoo men dezen viſch, als hy kuit heeft, in een vat met water werpt, dezelve op zyn tyt de kuit zal ſchieten: en als iemant dat water op handen of voeten giet, dezelve dan zullen doof worden. Ja Plutarchus wil, dat, wanneer hy levendig op het lant leit, en iemant water op hem giet, die verdovende kracht door het water zoude opklimmen tot de hant van den menſch: eveneens gelyk hy de kleine visjes, die over hem heene zwemmen, (dat, behalven Plutarchus, veele anderen getuigen) door uitſtorting van die verſtyvende kracht door 't water heene, vangt en opvreet. Die verſtyving is echter voor den menſch zonder gevaer, en gaet van zelf wederom over. Kaſanova ſchryft, dat hy met nog drie anderen, eene *torpedo*, die 'er was gevangen, hadde aengeraekt: de eerſte hadde die verſtryving terſtont gevoelt;

de

ker loom en ſtyf maekt, zulx dat hy nietmetal verrichten kan: alzoo ook de vadzigheit doet, welke die zelve quade hoedanigheden heeft, dat ze, al wie zich aen haer overgeven, zoodanigh bevangt, vermeeſtert en ten onder houdt, dat de zelve dof, onverſtandigh, en onbequaem worden om iet loflyx en deugdelyx uit te voeren.

de tweede zoo veel niet, de derde nog weiniger, en hy zelve, die uit vrees voor ongemak het langſt draelde, zoodat de viſch al begon flaeu te worden, het allerweinigſte: want doot zynde, verlieſt hy die kracht, en is, volgens Atheneüs, zelf zeer lekker om te eeten: en hy zegt, dat Difilus, in zyne Aenmerkingen over Nikander, heeft geſchreven, dat de geheele viſch die verſtyvende kracht niet heeft, maer alleenlyk een gedeelte van den zelven; en dat hy zulks door de menigvuldige ondervinding hadde geleert. Maer zoo 't waer is, het geen Piërius ſchryft, dat de Egiptenaren van dezen viſch zouden zeggen, dat namentlyk, als hy met andere viſſchen in een en het zelfde net beſloten is, dezelve doorgaens alle door hem worden geredt, omdat geenerlei gewelt van menſchen, hoe ſterk ook, het net kan ophalen, hunne handen en voeten ten eenenmael verſtyft zynde en roereloos ſtaende; hoe heeft men dan zoo eenen viſch ooit kunnen vangen? Want het ſchynt niet te helpen, dat Piërius opgeeft, dat hy ſomtyts in de andere viſſchen zoo kan ingewentelt en door dezelve omringt zyn, dat hy door dat middel mede met het net wort opgehaelt: want waerom gaet de verſtyving van de viſſchen, die hy raekt, niet zoo wel over tot het net, en vandaer tot de viſſchers, die het ſlepen, als 't overgaet van den angel tot den draet, en van den draet tot de hengelroede, en van de hengelroede tot de hant en den arm van den hengelaer; gelyk Piërius mede zegt te geſchieden? Het is dan, gelyk met veele andere dingen, alzoo ook met dezen viſch. Zaken, die wat zeldzaem zyn, worden doorgaens door byvoegſels en fabelen vergroot. Zie Jonſtons Beſchryving der viſſchen, 1. B. 1. Opſ. 3. Hooftſt. 3. Lid. 1. St. p. 20.

ANDERS.

WEder een out zittend Wyf, dat 'er lelyk uitziet [A]. Dit heeft een tou in de rechte hant, en een ſlak of ſchildpadde in de ſlinke.

Het tou wil te kennen geven, dat de vadzigheit den menſch als bindt, hem onbequaem makende om iet ter hant te vatten: en de ſlak of ſchildpadde [B] beelt de eigenſchap der menſchen uit die traeg, lui en ledigh zyn.

[A] Omdat de vadzigheit een lelyk gebrek is.

[B] Een bekent beelt van traegheit: zoodat zelfs de Oeffenaers van de zwarte kunſt willen, dat, zoo men den rechter poot van eene ſchiltpadde in een ſchip doet, hetzelve langzamer zoude voortgaen. Zie Piërius *Hierogl. lib.* 28. *c.* 36, en voeg 'er ook by onze Aenm. *Q. over 't* 1. *beelt der Eerbaerheit*, 1. *D. bl.* 368. By de ſchiltpadde ſtel nog den kameel, zynde in de Egiptiſche beeldenſpraek, volgens Horus (1), een zinſchets van iemant die langzaem voortgaet, waervan de reden zoude zyn, dat hy de eenigſte is onder alle de dieren, die onder 't gaen zyn beenen buigt, waerom hy in 't Griekſch den naem van κάμηλος [*kameelos*], alsof men zeide κάμηρος [*kameeros*], dat is, *beenbuiger*, zoude hebben ontfangen: hoewel dit, gelyk ook de ſchiltpadde en ſlak, niet zoo zeer zien op een luie vadzigheit, als wel op een tragen voortgang, die egter ook een gedeelte is der vadzigheit. Maer een recht beelt van dit lelyk gebrek is het verken, gelyk reets gezien is in 't 4. beelt der *Ledigheit*, *Aenm. B.* 2. *D. bl.* 103: gelyk ook de oor- of ransuil, *Oetis* by de Grieken, en *Aſio* by de Latynen genaemt, en eertyts by de Spanjaerts, volgens Plinius (2) getuigenis, *Trage vogel*, als zynde van een zeer logge en langkzame vlugt. Zie Piërius *Hierogl. l.* 25. *c.* 18, en onze Aenm. F. over 't beelt *Gemeen Volk*, 1. *D. bl.* 466.

(1) Hierogl. lib. 2. cap. 100.

(2) Hiſt. Nat. lib. 10. c. 22.

VADZIGHEIT. LUIHEIT.

EEn ongehult Vroumenſch dat het hooft laet hangen. 't Heeft ſlordige en geſcheurde klederen aen, en houdt beide de handen bedekt in den ſchoot of boezem; de beenen over malkander ſlaende. Daer leit een ezel of eene ſchildpadde dicht by het beelt.

Aengezien *traeg* een bynaem is dien men den Winter geeft [A], zoo magh men de traegheit of vadzigheit met reden zyne Dochter wel noemen. Want, gelyk de warmte in onze lichaemen de oorzaek van beweging en vaerdige werkingen is; zoo veroorzaekt integendeel de koude, onbeweeglykheit, loomheit, langkzaemheit en diergelyke onbequaemheden in ons.

't Beelt zit met hangenden of gebogen hoofde, en met handen en voeten op de wyze gelyk wy gezeit hebben [B], omdat d' Egiptenaers de vadzigheit of luiheit in hunne *Hieroglyphiſche* beelden zoo plachten te vertoonen [C]: willende te verſtaen geven, dat een luiaert als onbeweeglyk is, en de verrichtingen van alle goede zaeken by hem wel verre te zoeken zyn. De beeltenis verklaert zich zelve ſchier, gemerkt de zelve Egiptenaers

[A] Hoe dit hier te pas komt, zie ik niet: ten ware mogelyk de Schryver wilde zeggen, dat hy zyn beelt in zulk een poſtuur hadde geſtelt, alsof het verkleumt was van de koude des winters, omdat dezelve alles trager maekt; gelyk hy zelf terſtont zal zeggen. Niettemin ſchynt het my een miſlelyke redenering te zyn: *Omdat de winter den bynaem draegt van traeg, daerom kan men de traegheit noemen een dochter van den winter.* Men moſt zeggen; *omdat de winter, door zyne koude, traegheit verwekt, daerom kan men de traegheit zyne dochter noemen.*

[B] Zie onze Aenmerking A. over het derde beelt der *Ledigheit*, 2. *D. bl.* 102.

[C] Ik weet niet, dat de Egiptenaers die beeldenſpraek hebben gekent: doch al wat onze Schryver by Piërius vint, ſtelt hy op rekening der Egiptenaren, gelyk wy reets meermalen gezien en gezegt hebben: hoewel Piërius in dezen ook ſchynt te zeggen, dat die beeldenſpraek Egiptiſch is: doch my is zulks onbekent.

naers door een ope en uitgeſtrekte hant arbeit of arbeitzaemheit [D], gezagh en magt aenduidden: en integendeel, iemant willende te kennen geven daer ganſch niet opzat, en die van luie ledigheit zich naeulyx verroerde, ſchilderden ze een' perſoon die de handen over malkander in den boezem ſtak [E], 't geen waerlyk de lyfsgeſtalte van een verachtlyk, lui, en vadzigh menſch is; zulx dat 'er ook dit ſpreekwoort uit is voortgekomen [F], *Manum ſub pallio habere*, dat is, *De handen onder den rok ſteken*, zynde op menſchen gepaſt, die in hunne luiheit verſtinken, en als ſtyf zyn van vadzigheit. Zulken zal het zekerlyk flecht ſmaeken, dat Anaxagoras den menſch het wyſte aller dieren zeide te zyn, omdat hy met handen begaeft was.

De ongehultheit van 't hooft, en de flechte en geſcheurde klederen verbeelden den ongelukkigen ſtaet des luiaerts, en dat de luiheit den vadzigen menſch van zelve, zoo wel naer de ziel [G] als in 't lichaemlyke, altyt arm en veracht maekt; verkrygende zulk een noch deugt, noch rykdom, noch eer: *Want een man, die den arbeit ſchuwt;* (zeit Heziodus [H] zeer wel) *of hy, die zyne zaeken uitſtelt, vervult zyne koornſchuur niet. De naerſtigheit doet het werk gedyen: maer iemant, die altyt te vroeg vreeſt te komen, worſtelt met ſchade.*

De ezel, die hier leit, is een bekent zinnebeelt van luiheit [I], wordende hy gehouden voor het traegſte aller dieren; en de ſchildpadde betekent het zelfde [K]: daerom kunnen deze twee by het beelt geſtelt worden.

[D] Zoo zegt Piërius (1). By Horus (2) vinde ik alleenlyk dit: *Als zy* [Egiptenaren] *een menſch wilden betekenen, die een liefhebber was van 't bouwen, dan ſchilderden zy een hant: omdat deze alle gebouwen voltooit.* Zie ook onze Aenm. A. over 't beelt *Kunſtſtuk*, 2. *D. bl.* 89, en D. over 't 5. beelt der *Naerſtigheit*, 2. *D. bl.* 173.

(1) Hierogl. lib. 35. cap. 5.
(2) Hierogl. lib. 2. cap. ult.

[E] Zoo ſtelt ook Salomon den luiaert voor (3): *Een luiaert verbergt de hant in den boezem: en hy zal ze niet weder aen zynen mont brengen.* En wederom (4): *De luiaert verbergt zyn hant in den boezem: hy is te moede om die weder tot zynen mont te brengen.*

(3) Spreuk. 19: 24.
(4) Spreuk. 26: 15.

[F] Zie onze Aenm. B. over het 2. beelt van 't *Gebedt*, 1. *D. bl.* 411. By de Latynen is nog een andere ſpreekwys, by ons ook bekent, en van de gebaerte der geenen ontleent, die ſtilzitten, vadzig en ledig zyn, en niets uitvoeren; dat ze namentlyk *zitten met gevouwen handen.* Zoo zegt Sextus Tullius tegen den veltoverſten Kajus Sulpicius, die een veltſlag vermydde met den vyant, by Livius (5): *Quid enim aliud eſſe cauſe credemus, cur veteranus dux, fortiſſimus bello, compreſſis, quod ajunt, manibus ſedeas?* dat is, *Want wat reden zullen wy denken, dat 'er anders is, dat gy, een out en zeer dapper krygsoverſte, met gevouwen handen, gelyk het ſpreekwoort zegt, blyft zitten.* Zoo ook by de Hebreen zelfs: *Hoe lange*, zegt Salomon (6), *zult gy, luiaert, nederliggen? wanneer zult gy van uwen ſlaep opſtaen? Een weinig ſlapens, een weinig ſluimerens, een weinig hantvouwens al nederliggende: zoo zal uwe armoede u overkomen als een wandelaer, en uw gebrek als een gewapent man.* Hierogl. Collect. ex Vett. & Neot. Lib. 4. tit. *Ignavus*, & Lib. 5. tit. *Piger*.

(5) Lib. 7. cap. 13. Sic & Lucan. lib. 2. v. 292.
(6) Spreuk. 6: 10. Zie ook Pred. 4: 5.

[G] Dit zal dan door de ongehultheit des hoofts worden te kennen gegeven, omdat het hooft de woonplaets der ziele en des verſtants wort gezegt te zyn. Men zie onzen bladwyzer.

[H] *Oper. & Dier.* v. 411.

Οὐ γὰρ ἐτωσιεργὸς ἀνὴρ πίμπλησι καλιὴν
Οὐδ' ἀναβαλλόμενον. μελέτη δέ τοι ἔργον ὀφέλλει.
Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει.

[I] Zie onzen bladwyzer in 't woort *Ezel*.

[K] Zie het voorige beelt.

ANDERS.

EEn Vroutje fyn, breet van aengezigt en voorhooft [A]. Het heeft een' grooten neus en dunne beenen, en zit zoo op den gront te pryk. Als op den gront zittende, wort de luie vadzigheit, of vadzige luiheit ook verbeelt door den Italiaenſchen Puikdichter Louys Arioſto [B].

[A] Dit zyn de kentekenen, waeruit de Gelaetbeſchouwers meenen te kunnen ontdekken, dat iemant lui is.

[B] Dall' altro la pigritia in terra ſiede,
Che non può andar, e mal ſi regge in piede.

VADZIGHEIT. TRAEGHEIT.

STel eene Vrou die op d' aerde leit, en een' leggenden ezel by haer heeft.

Dit dier plachten d' Egiptenaers te ſchilderen om eenen menſch, wiens gedachten verre van de godlyke en heilige zaeken zyn, en die zich geduurigh met vuile en ſchandige gepeinzen bezigh houdt, te kennen te geven. Zie Piërius [A].

[A] *Hierogl. l.* 12. *cap.* 5. Tot reden daervan geeft hy, dat ze den ezel voor zoo onrein hielden, dat zy geloofden, dat hy zelf gemeenſchap hadde met boze geeſten. Weshalven zy ook, om te toonen, dat men dit beeſt tot geene offerhande moſt gebruiken, een man ſchilderden en een altaer van groene zoden, leggende met de knijen op de aerde, met een offermes, ter ſlagtinge gereet, in de handen, doch die hem op den rug waren gebonden; en by hem ſtelden zy eenen ezel: om aldus den vruchtlozen uitſlag der zake te kennen te geven. Den ezel nu droegen zy (zoo vaert Piërius voort) zoo een grooten haet toe, niet alleenlyk om zyne verachtelyke en domme natuur, maer ook om zyne verwe, gemengt uit wit en zwart; van welke kleur, als vreemt van de offerhanden der Goden, zy een gruwel hadden.

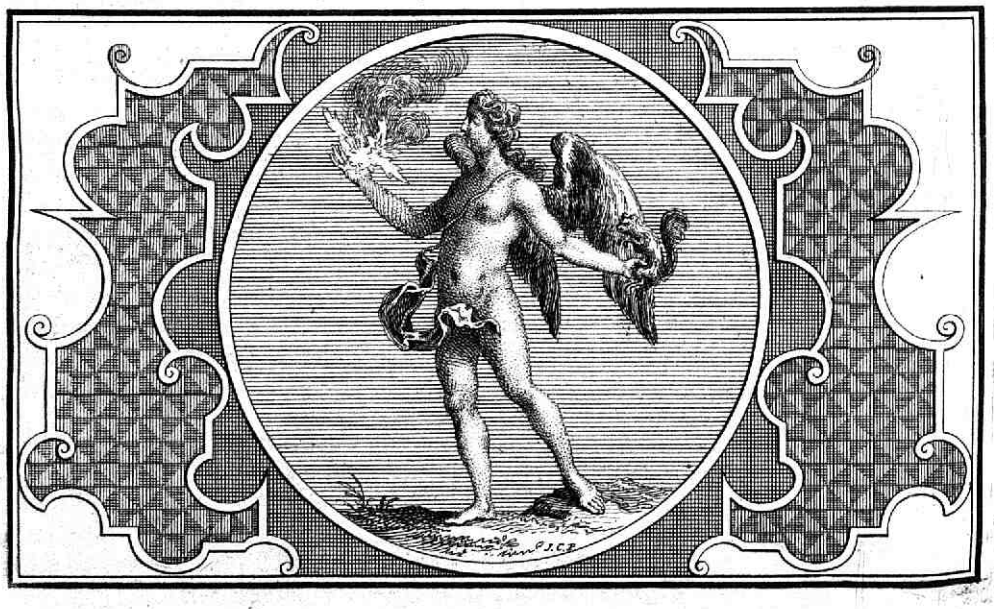

VAERDIGHEIT. SNEDIGHEIT.

EEn naekte Vrou met wieken. Ze houdt in de rechte hant eene viervlam, en in de ſlinke een eekhoorntje.

Z' is

Z' is naekt, omdat de vaerdigheit van alle verhinderingen en beletſelen [A] in haere werking, vry wezen moet: en gewiekt, ten aenzien van haeren ſpoet en ſnelheit [B].

De viervlam in haere hant, verbeelt de wakkerheit van het verſtant dat zich in de werking van een vaerdige natuur openbaert, en in den eenen menſch boven den anderen zoo veel vaerdiger is, als hem meer van dit Element is medegedeelt dan aen een' ander.

't Eekhoorntje voegt men by dit beelt, omdat het een zeer vlug of gezwint diertje is.

[A] Waervan de klederen een zinnebeelt zyn, gelyk wy reets dikwyls gezien hebben.
[B] Zie de beelden der *Snelheit*. Voorts zie ik niets nogte in dit, nogte in 't volgende beelt, dat opheldering van noden heeft.

VAERDIGHEIT. LUCHTIGHEIT.

EEne Vrou, die aen hooft, ſchouders, handen, en voeten vleugels heeft, en bekleet is met een gewaet van zeer fyne en lichte vederen.

VAERDIGHEIT. RASHEIT.

EEn naekte Vrou, die 'er gezwint uitziet. Ze heeft twee vleugels aen de ſchouders, doch de zelve zyn niet zeer groot, zulx dat ze meer ſchynen te dienen om de rasheit te hulp te komen, dan om 'er mede te vliegen. Ze ſtaet overendt op de ſpits eener rotſe, die ze naeulyx met het uiterſte van haeren ſlinker voet raekt. Den rechter voet heft ze op, alsof ze luchtigh van de klip, daer ze op ſtaet, op een andre klip ſpringen wilde [A], gelyk ook tot dat einde haere ſchoudervleugeltjes uitgeſtrekt zyn.

Zy is naekt, opdat haer niets belemmeren of verhinderen zou: en dat ze overendt ſtaet, is om haere goede geſteltheit tot de beweging te vertoonen. Voorts ziet men haer op een ſteile en gevaerlyke plaets, omdat de rasheit zich daer voornaementlyk openbaert. Wyders raekt ze de rots zeer weinigh met haeren voet, en wort door de vleugels geholpen, om aen te duiden, dat de menſchlyke vaerdigheit of rasheit, van welke wy hier ſpreken, door de kracht der geeſten, verbeelt door de wieken [B], wort geholpen: door welken byſtant ook het zwaer gewigt der aerdſche ſchatten of goederen, voor een groot deel in ons verligt wort.

[A] Gelyk de klipgeiten, *rupicapræ*, en ſteenbokken, *ibices*; van welke Plinius (1) ſchryft, dat ze van zoo eene verwonderenswaerdige ſnelheit zyn, dat ze van de eene klip op de andere overſpringen met zoo een groote vaert, alsof ze uit eenig oorlogstuig daer op geſlingert wierden. Zie ook Jonſtons Beſchryving der viervoetige dieren, 2. *B.* 1. *Opſ.* 2. *Hooftſt.* 6. *Lid.* 1. *en* 2. *ſt. bladz.* 63 *en* 64. Derhalven zoude zoo een bok of geit hier ook kunnen plaets hebben.

(1) Hiſt. Nat. lib. 8. c. 53.

[B] Zie onze Aenm. D. over 't 1. beelt der *Gedachten*.

VAERDIGHEIT. VLUGHEIT.

MAel deze als eene Vrou die haere armen uitſtrekt, en de zelve dierwyze ſchynt te bewegen alsof ze vloog, of door de lucht zwom [A].

[A] Dit beelt is van 't opſtel van vader Fr. Ignatius Danti; en heeft geene uitlegging nodig.

VASTEN.

EEn Man in 't beſte van zynen leeftyt. Hy is mager en bleek, en, op d' *antique* of oude wys, en in 't wit, gekleet zynde, heeft hy echter een' groenen doek tot een halskraeg. Zyn mont is met eenen bant geſloten, en hy ziet hemelwaert. Den rechter arm ſtrekt hy uit, en houdt den palm dier hant open, in wiens midden men den viſch *Cephalus* ziet, en ook eene letterrol, waerop deze woorden ſtaen, PAUCO VESCOR, dat is, *Ik nuttige weinigh.* Onder den ſlinker arm heeft hy eenen haes met ope oogen; en hy vertreet voorts met beide zyne voeten een' gapenden krokodil.

Hy is in den beſten bloei des levens, omdat dees oudde bequaemſt tot vaſten is, en daerom zeggen alle de *formulieren* [voorſchriften] der Roomſche Kerk, het vaſten belangende, Dat de jongelingen tot hun eenëntwintigſte jaer toe, niet verplicht zyn tot het vaſten, als het zelve bezwaerlyk verdragen kunnende, doordien ze, veele hette in zich hebbende, ook veele ſpys verteeren. Hippokrates (1) beveſtigt dit, zeggende, dat de geenen die nogh in hunnen aenwas en aen 't opgroeien zyn, veele natuurlyke hette, en deswege veel voedſel vandoen, hebben; zonder 't welk zulke lichaemen, verre van aen te groeien, zouden verzwakken en afne-

(1) Lib. 1. Aphor. 14.

afnemen. Maer wat voorts den ouden luiden, die, wegens hunne hooge jaeren, niet wel vaſten kunnen, aengaet; men moet weten, dat het, om niet te vaſten, in de Roomſche Kerk niet genoeg is out te zyn: want in een' ouden, die een goede *complexie* [geſteltheit] heeft, moet het geweten dierwyze waken en werken, dat hy niet in het gebrek van gulzigheit vervalle, gelyk Navarrus hier zeer wel van ſpreekt.

Dat men hem bleek en mager vertoont, geſchiedt om de uitwerking en gevolgen uit te beelden, die aen 't vaſten eigen, en tegens de braſſery en gulzigheit, die den menſch vet en lyvigh maken, ganſch ſtrydigh zyn. *Het vaſten*, zeit Galenus (1), *maekt het lichaem hardt en droog*. (1) De Sanitate tuenda Lib. 2. c. 2.

't Gewaet, op zyn *antyks* of naer d' oude wyze, wil zeggen, dat het vaſten een zeer oude zaek is, want het wert al van d' oude Wet af, met zeer groote onthouding, waergenomen en betracht: en't geen het vaſten t' aenmerklyker en achtenswaerdiger maekt, is, dat de Heer Kriſtus, boven wien niets volmaekter gevonden kan worden, zelf gevaſt heeft.

De witte kleur des kleets wyſt aen, dat, dewyl het vaſten in alle volmaektheit behoort te geſchieden, het dieswege zuiver, rein, en geheel ſmetloos zyn moet; zoodat men zich niet alleen van ſpyze, maer ook, gelyk Chrizoſtomus leert [A], van zonden moet onthouden.

Door den groenen halsdoek wort de hoop uitgebeelt [B], die, aen het vaſten eigen zynde, de zaligheit van Godt doet hoopen, naer 't geene Salomon zegt (2): *Die op den Heere vertrouwt, zal vet worden.* (2) Spreuk. 28. v. 25.

Dat 's beelts mont met eenen bant geſloten is, wil zeggen, dat den geenen die vaſt, of andere goede werken doet, betaemt te zwygen, volgens de tael van 't Evangeli [C].

Hy went mont en oogen hemelwaert, om de kracht en uitwerkingen van 't vaſten te verbeelden; makende het vaſten dat de vermogens der ziele door de dampen en opwaeſeming der ſpyze niet belemmert en verdooft worden, maer integendeel in ſtaet kunnen zyn, om met de zuiverheit der geeſten tot de beſpiegeling van de grootheit des eeuwigen Godts op te klimmen. En dus zegt Auguſtinus, in zyne Predikaetſi over 't Vaſten [D], *Het vaſten zuivert het gemoet, het trekt de zinnen naer boven, 't onderwerpt het vleeſch aen den geeſt, 't maekt het hart nedrigh en verſlagen, 't verdryft de nevels der begeerlykheit, 't bluſcht den brant der welluſten uit, en ontſteekt het licht van kuiſcheit en zuiverheit.*

Piërius zegt den viſch Cefalus [E] een zinnebeelt van 't vaſten te zyn; hebbende de zelve zoo eene natuur, dat hy meer door zyn eigen ſlym, dan door eenige andere ſpys, gevoedt wort; en daerom ziet men hem in 's beelts

[A] Super Geneſ. 1. Homil. 58. *Jejunium eſt abſtinentia a cibis & a vitiis.* Van de witte kleur zie onze Aenmerking F. over de *Gerechtigheit.*

[B] Zie de beelden der *Hoop.*

[C] Matth. 6: 16. *Wanneer gy vaſt, zoo toont geen droevig gezichte, gelyk de geveinsden: want zy mismaken hunne aengezichten, opdat zy van de menſchen mogen gezien worden, als zy vaſten. Voorwaer ik zegge u, dat zy hunnen loon weghebben. Maer gy, als gy vaſt, zalft uw hooft, en waſcht uw aengezichte: opdat het van de menſchen niet gezien werde, als gy vaſt*, enz.

[D] *Jejunium purgat mentem, ſublevat ſenſum, carnem ſpiritui ſubjicit, cor facit contritum & humiliatum, concupiſcentiæ nebulas diſpergit, libidinum ardores exſtinguit, caſtitatis vero lumen accendit.*

[E] Zie onze Aenmerking B. over het tweede beelt van 't *Beron*, 1. *D. bl.* 118; en vergelyk ook de beelden *Onthouding van ſpyze*, en *Soberheit.*

rechte hant, nevens de letterrol met de woorden *Pauco Veſcor*, *Ik nuttigh luttel.*

Onder den ſlinker arm houdt hy eenen haes, omdat d' Egiptiſche Prieſters de wakkerheit of waekzaemheit [F] door dit dier, aengezien het met ope oogen ſlaept [G], plachten uit te beelden. Zoo verſtonden ze hierdoor dan iemant die wel ſcheen te ſlaepen, maer wiens waekzaemheit echter niet naliet met d' oogen des gemoets al 't geene te zien, wat tot zyn beſte noodigh was: gelyk ook d' inwendige werkingen van 't vaſten, uit zich zelve wakker en waekzaem zynde, den menſch een gezuivert verſtant byzetten, bequaem tot de beſpiegeling der godlyke dingen: en dit is eigentlyk de reden en 't wit van 't vaſten.

Wat den krokodil belangt dien 't beelt onder zyne voeten houdt; tot verklaerder hiervan nemen wy Horus Apollo, welke zegt, dat d' Egiptenaers, een' gulzigen vraet, die altyt tot de ſlempery geneigt was, uitbeelden willende, een' krokodil, die den mont open hield, maelden [H]. Gemerkt dan het vaſten regelrecht ſtrydigh is en in volſlage vyantſchap ſtaet met het braſſen en ſlempen, zoo laten we het beelt, als door de uitwerkſels der onthoudinge, deze ſchadelyke en ſchandelyke zonde, door den krokodil verbeelt, triomfantlyk met de voeten vertreden.

(1) Hierogl. lib. 1. c. 26. (2) Hierogl. l. 13. c. 2. (3) Eraſm. Chil. 1. Cent. 10. Ad. 57. (4) Plutarch. in Amat. cap. 23. Vide & Eraſmum Chil. 1. Cent. 6. Ad. 4 (5) Apud Piër. Hierogl. lib. 13. c. 2. & Cœlium Rhodig. Ant. Lect. Lib. 26. (ab. 14) c. 31.

[F] Horus (1) zegt enkel, *iets dat open is.* Het zinnebeelt nogtans van waekzaemheit is zeer goet; en daerom meldt het oude ſpreekwoort ook, gelyk Piërius (2) zeer wel aenhaelt, van een *ſlapenden haes* (3); wanneer men ſpreekt van iemant, die wel ſchynt te ſlapen, maer echter op alles ten naeuwſten acht geeft: even eens gelyk de ſlaep was van dien zekeren Kabbas (4), (ſommigen noemen dien Romein anders: zie Petrus Victorius en Paulus Manutius over Cicero, *Lib. 7. Famil. Ep.* 24, en Scaliger over Feſtus) die eenen Mecenas (want het is die bekende vrient van Keizer Auguſtus niet geweeſt: zie wederom Victorius) te gaſt hebbende genodigt, en ziende, dat dezelve heeter was naer zyn wyf, dan naer zynen wyn, en zynen vrient insgelyks hierin wel willende onthalen, veinsde te ſlapen, opdat Mecenas ook daer onbeſchroomt mogte toetaſten: maer als een zyner ſlaven ſtilletjes by den wyn quam, om dien te ſtelen, ſliep Kabbas met opene oogen, en zeide tot zynen ſlaef: *Arme dief, wiſt gy niet, dat ik voor Mecenas alleen ſliep?*

[G] Dat zeggen, behalven Horus, ook Plinius, *Hiſt. Nat. Lib.* 11. *cap.* 37; Ælianus, *Hiſt. Anim. Lib.* 13. *cap.* 13; Plutarchus, *Sympoſ. lib.* 4. *Q.* 5. De evengenoemde Horus zegt, dat hy de oogen altyt open heeft: maer Xenophon (5), dat hy met opene oogen ſlaept, en met toegeſlotene waekt.

[H] De reden van die beeldenſpraek hebben wy bygebragt over het laetſte beelt der *Gulzigheit*, 1. *D. bladz.* 566. *Aenm. F.*

VASTHEIT. GEVESTIGTHEIT.

STel, om dit uit te beelden, eenen Man, bekleet met een' langen Filozoofſchen tabbert, en zittende tuſſchen twee kruislingsleggende ankers. Laet hem wederzyds zyne handen op een ring der gemelde ankers leggen.

Het lange filozoofſche kleet paſt aen de vaſtheit of geveſtigtheit, omdat 'er in dus getabberde en filozoofſche menſchen meer vaſtheit en geveſtigtheit van voornemen en doen beſpeurt wort, dan in andere luiden, wier

wier gewaet kort is, en minder deftigheit vertoont dan de tabbert, die het gewaet van deftige, beſtendige, en verſtandige mannen is.

Door twee ankers plachten de Egiptenaers geveſtigtheit te kennen te geven [A], makende daervan eene vergelyking by een ſchip, dat, aen twee ankers leggende [B], het gewelt van wint en baeren verduurt en veracht. Ariſtides, Pindarus, en andere ſchryvers meer, gebruiken het anker ook zinnebeeldiſcher wyze voor vaſtheit [C].

[A] Piërius (1), uit wien dit wederom genomen is, bepaelt die beeldenſpraek wederom niet tot de Egiptenaers in 't byzonder: en ik weet niet, of zy by dezelve zoodanig is in gebruik geweeſt: doch wy hebben al meermalen gezien, dat onze Schryver, al wat hy by Piërius heeft gevonden, op de Egiptenaren alleen toepaſt. (1) Hierogl. Lib. 45. c. 15.

[B] Propertius, *Lib.* 2. *El.* 18. *v.* 41.

Nam melius duo defendunt retinacula navem:
Tutius & geminos anxia mater alit.

Dat is: *Want een ſchip is beter bewaert, wanneer het voor twee ankers leit; en eene moeder, die twee kinderen heeft, is geruſter en niet zoo vol van bekommeringe.* Namentlyk ons leven is gelyk eene zee, vol baren van onruſt en gevaren, tegen welke men zich moet wapenen met kloekmoedigheit en deugt, als met twee zware ankers: zynde 'er zoo veele overeenkomſte tuſſchen de ontmoetingen van een ſchip in zee, en een menſch in dit leven, dat alles, wat omtrent een ſchip door een voorzichtig ſtuurman moet worden waergenomen, ook met alle vlyt in dit leven moet betracht worden door iemant, die geen ſchipbreuk zoekt te lyden zoo aen zyne tydelyke goederen, als aen zyne dierbare ziel: gelyk de uitmuntende Latynſche Dichter, de Jeſuit Sidronius Hoſſchius, in gehele negen byzondere gedichten, voortreffelyk heeft aengewezen, ten eenenmael waerdig meer dan eens gelezen te worden. Zie Erasmus Chil. 1. Cent. 1. Ad. 13. & Chil. 4. Cent. 8. Ad. 72.

[C] Zoo gebruikt het Paulus zelf, als hy een vaſte hope noemt (2), *een anker der ziele, hetwelke zeker en vaſt is, en ingaet in het binnenſte des voorhangſels.* Als een beelt van vaſte verzekeringe kan men het anker ook opvatten in dien ring, dien de Heidenſche Hiſtorien verdichten, dat Laudice, de moeder van Seleukus, die naderhant een groot Koning is geworden, gedroomt hadde, dat ze van Apollo, die haer beſliep en met dezen Seleukus bezwangerde, tot eene beloning van dien byſlaep ontfing, met bevel om denzelven aen den zoon te geven, dien ze zoude ter werelt brengen: welken ring zy ook metterdaet des morgens in haer bed zoude hebben gevonden, hebbende tot een graveerſel de gedaente van een anker; welk teken zich ook op de dye van Seleukus vertoonde, en vervolgens op die van zyne nakomelingen, als een byzonder kenmerk van zyn geſlacht. Dat teken dan op dien ring en de dye van Seleukus, zal hebben gedient om te ſtrekken tot eene vaſte verzekertheit, dat hy waerlyk de zoon van Apollo zynde, zich ook vaſtelyk op zynen byſtant konde verlaten, en door zyne hulp tot een groot en ſterk Vorſt worden gemaekt: en dit zullen die Schryvers zeggen, dat ook door de waerheit zelf is beveſtigt, wanneer hy, na de doot van Alexander den Grooten, onder wien hy als veltheer gedient hadde, tot de koningklyke waerdigheit is opgeklommen, en een zeer groot gedeelte van het Ooſten onder zyne heerſchappy heeft gebragt. *Juſtinus, Lib.* 15. *cap.* 4. (2) Hebr. 6. v. 19.

VASTHEIT. BESTENDIGHEIT.

BEquaemlyk wort de vaſtheit, of beſtendigheit, ook uitgebeelt in de gedaente eener in 't zwart gekleede Vrouwe, die de rechte hant en deszelfs voorſten vinger omhoog houdt, en op een' vierkanten voetſteen ſtaet, leunende met de ſlinke hant aen eene ſpiets, die op een Saturnusbeelt, op d' aerde ſtaende, gezet is.

De verf des kleets beduit vaſtheit, omdat, daer alle andere verwen in nogh andere kunnen herkleurt worden, het zwart alleen zwart is en blyft, en geen andere verf aenneemt [A].

Dat het beelt op een' vierkanten voetſteen ſtaet [B], beduit, dat de beſtendigheit een vaſt en duurzaem wezen der zaeken is: welke beſtendigheit wy eerſt ondervinden en kennen in ſtoflyke lichaemen, uit wier vaſtheit wy daerna de regelmatigheit der zaeken doen voortkomen. En dus magh men dan zeggen, dat de vaſtheit in 't verſtant, in de werkingen der reden, en in Godt zelven is, volgens zyn eigen woort, *Ik de HEER worde niet verandert.* Malach. III. 6.

Het opſteken van de rechte hant en den voorſten vinger der zelve, geſchiedt in naervolging van de gebaeren der geenen, die toonen willen, dat ze vaſt op hun voornemen begeeren te blyven ſtaen [C].

De ſpiets, als van hout zynde, en 's beelts leunen op de zelve, beduit vaſtheit, gelyk integendeel het riet zwakheit verbeelt [D]. Dus zegt ons ſpreekwoort, *Hy leunt op een krank riet.* En de Italiaenen zeggen, *Chi male ſi appoggia preſto cade, Die zich qualyk leunt, valt haeſt.* Dat wyders

[A] Plinius, *Hiſt. Nat. Lib.* 8. *cap.* 48. *Lanarum nigræ nullum colorem bibunt.*

[B] Zie onzen bladwyzer in *Vierkant.*

[C] Als of zy met eede zwoeren. Doch zie onze Aenmerking A. over het tweede beelt der *Stantvaſtigheit*, en vergelyk die beelden in 't geheel met onze tegenwoordige.

[D] Zie onze Aenmerking B. over 't 1. beelt der *Elende*, 1. *D. bl.* 395.

ders de ſpiets op het beelt van Saturnus ſtaet, geeft te kennen, dat 'er geen waerachtige vaſtheit kan wezen daer de tyt is [E], omdat alle dingen, waerop de tyt zyne werking heeft, noodzaeklyk en onvermydelyk de verandering onderworpen zyn [F]: het geen Petrarcha, willende een wonderſtuk en de uitwerking der zaligheit te verſtaen geven, in zynen Triomf der Godtheit, deet zeggen [G], *Wanneer ik op eenen voet heb zien ſtilſtaen, den geenen die noit heeft ſtil geſtaen?* Waer dan de tyt is, daer is de veranderlykheit zoo gewis en zeker, dat het veranderen van oordeel en mening ook een wys man zeer dikwyls wel voegt. *Door het zoo veelmael veranderen, is de Natuur ſchoon,* zeit de pasgenoemde Poëet [H]. De Apoſtel echter leeraert, dat iemant, die in de deugt geveſtigt ſtaet, tegens welke noch tyt, noch beweging iet vermagh, naerſtigh en wel toezien moet, dat hy niet in eenige zonde valle, ten einde men van hem niet zegge, *De dwaes wort, gelyk de maen, verandert* [I].

[E] Die door Saturnus verbeelt wort, gelyk wy over de beelden des *Tyts* hebben aengewezen. Het zetten dan der ſpieſſe op Saturnus betekent het overwinnen van den tyt.

[F] En verderf. Zie wederom de beelden des *Tyts*.

[G] - - - - - - - - Quando reſtare
Vidi in un piè colui, che mai non ſtette.

[H] Per tanto variar Natura è bella.

[I] Zie onze Aenm. B. over 't laetſte beelt der *Dwaesheit*, 1. *D. bl.* 297. Voeg vorder by alle deze zinnebeelden van vaſtheit en beſtendigheit (hoewel in eene andere betrekkinge) boeien en ketens: in welk opzicht de Lacedemoniers het beelt van de godinne Venus boeien hadden aengedaen, om te kennen te geven (gelyk Pauzanias (1) ſchryft) dat zich eene vrouw vaſt en beſtendig behoort te verbinden in trouwe aen haeren man: en zoo hadden zy op de eigenſte wyze ook het beelt van Mars geboeit: waer van wy nader zullen handelen in onze Aenm. A. over 't vyfde beelt der *Overwinninge*. Van den *ſpyker*, als een beelt van iets dat *vaſt* en *onveranderlyk* is, is geſproken in de beelden der *Noodzaeklykheit*. En eindelyk van den *ſteen*, als een beelt van *beſtendigheit der verbonden*, zal gehandelt worden in 't beelt *Verbont*: waerom wy ons met dezelve hier nu niet ophouden.

(1) Lib. 3. cap. 15.

ANDERS.

EEne Vrou, zittende op een' hoogen *pedeſtal* [A]. Onder haere voeten heeft ze den kloot eens pilaers, en in haeren ſchoot veele gedenkpenningen.

[A] *Zitten* betekent ruſt en beſtendigheit: zie onzen bladwyzer. De *pedeſtal* brengt zyne uitlegging zelf mede. Wat den kloot van den pilaer belangt, gelyk een pedeſtal een beelt, en de pilaer een gebou ondersteunt, en doet vaſtſtaen, alzoo ondersſchraegt wederom de kloot den pilaer zelf: of zoo men 't neemt voor zoo eenen kloot, dien men veeltyts boven op de pilaren ziet geſtelt, zoo zal 't integendeel de vaſtheit betekenen van zoo eenen kloot, die op een pilaer ruſt. De gedenkpenningen in haeren ſchoot zullen miſſchien te zeggen zyn, dat de geheugenis der zaken, om welke zy gemunt zyn, door derzelver middel beſtendig en onvergankelyk bewaert wort. De Opſteller van 't beelt hadde beter gedaen, dat hy zelf de uitlegger was geweeſt van zyne gedachten: doch die voor ons hebbende verborgen, gelyk in veele andere beelden, leit hy ons de noodzakelykheit op, om naer dezelve te moeten raden. Ik hebbe dan het naeſte bygebragt, dat ik konde.

VASTHEIT. HECHTHEIT. STERKHEIT.

EEn grofledige Vrou, die 'er ſterk uitziet, en een blaeu kleet aen heeft, dat ryklyk met zilvere ſtarretjes geborduurt is. Zy houdt met beide haere handen eenen ſtier vaſt.

De blaeuwe kleur des gewaets, en de ſtarren daerop gewerkt, beduiden vaſtheit; vertoonende die dingen een zweemſel van den vaſten ſtarrenhemel, die, wegens zyne volkomenheit, zoo veel het geheel belangt, geene plaetslyke verandering nochte eenigh bederf onderhevigh is [A], en ook op geenerlei wyze, noch in eenigh deel waggelen kan.

De vaſte en ſterke geſtalte van 't beelt verklaert zich zelve.

[A] Zie het beelt *Verandering*. De Egiptenaren voorts iets, dat hecht en vaſt was, willende te kennen geven, maelden het been van een wilde geit: omdat de beenderen van dit dier, zegt Horus (1), vaſt en hardt zyn, en niet licht te beſchadigen. Dewyl echter het niet genoegzaem zeker is, hoe men den naem van dat dier by Horus moet lezen; zoo kan men hier niets bepalen. Men zie Piërius *Hierogl. lib.* 28. *c.* 34, die 'er een *ſchiltpadde* van maekt; en De Pauw, over Horus.

(1) Hierogl. lib. 2. cap. 10.

VASTHEIT EN KRACHT VAN REDEN.

PIërius zegt, dat, als de Egiptiſche prieſters [A] de kracht en 't gewigt eener redenvoeringe of vertoog in hunne beeldenſpraek wilden aentoonen; zy dan Merkurius, zonder voeten op een vierkanten ſteen geplaetſt, plachten af te malen.

Hierdoor wilden ze de vaſtheit en kracht eener ruſtigh uitgeſproke redeneering, die door zich zelve, zonder behulp van handen of voeten [B], haeren verwachten dienſt deet, te kennen geven.

[A] Dit wort door onzen Schryver al wederom op den naem van deze Prieſters gebragt, omdat hy 't gelezen heeft by Piërius, of niet by Piërius, maer by Celius Auguſtinus Kurio, dien hy onbedachtzaem onder den naem van Piërius opgeeft, omdat deſzelfs twee boeken der Beeldenſpraek te gelyk met die van Piërius zyn uitgegeven, in zommige drukken met verberging van des Schryvers naem, doch in andere met byvoeging van dien.

[B] Hoe eene groote kracht en vermogen een welgepaſte beweging der handen eenen Redenaer byzet, leert ons de ondervinding, zoo menigmael wy iemant horen ſpreken, die daer in gelukkiglyk door de natuur is bedeelt: en hierom liet Antonius teffens met het hooft van den vermoorden Cicero ten toon ſtellen ook zyn handen (2), niet alleen omdat dezelve zoo kragtig tegen hem hadden geſchreven, maer ook omdat ze zyne redenvoeringen tegen hem zoo veel aendrang en kracht hadden gegeven in de uitſpraek. Zie Quinctilianus, *Inſtit. Orat. Lib.* 11. *cap.* 3. en voeg 'er ook by Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib.* 35. *cap.* 34. Maer wat doen tog de voeten tot den aendrang der woorden? Ik gelove, geheelyk niets. Derhalven hebben de Atheners (want deze maekten zulke beelden van Merkurius) dien afgodt niet zoo zeer zonder beenen geſtelt om daerdoor de wegneming van 't een of ander vermogen en hulpe der reden, gelyk door 't wegnemen der handen, te betekenen, als wel in plaets van de beenen het onderſte gedeelte van zyn beelt, gemaekt van een vierkanten ſteen; wordende hy daerom de vierkante Merkurius genoemt: waervan wy de reden hebben naergeſpeurt over het beelt *Achtbaerheit*, 1. *D. bl.* 5. *Aenm. M*; waerby nog eenige anderen zouden kunnen gevoegt worden uit Makrobius, *Saturn. Lib.* 1. *c.* 19. Doch wy gaen die voorby, als tot ons tegenwoordig oogmerk niet behorende: maer dat kunnen wy niet overſlaen, dat de zelfde Makrobius, gelyk ook Plutarchus (3) en Pauzanias (4), ons zegt,

(2) Juvenal. Sat. 10. v. 120. & M. Seneca ſuaſor. 7.

(3) Anſeni gerenda ſit Reſp. cap. ult.

(4) Lib. 6. cap. 26. vide ibi Kuhn.

zegt, dat deze vierkante ſteen, behalven dat boven op den zelven het hooft ſtont van Merkurius, ook in 't midden vertoonde een overeind ſtaende manlyk lit: hetwelke Makrobius, die Merkurius, gelyk alle de andere Goden, toepaſt op de Zon, wel te huis brengt op de vruchtbaerheit van dit hemellicht: maer Plutarchus leit het uit, dat daer door de kracht der reden (waervan Merkurius een beelt is) en deſzelfs vruchtbaerheit wort te verſtaen gegeven: en omdat die Merkuriuſſen van wezen wierden verbeelt, als oude mannen, zoo wil hy, dat ze daerom geen beenen zouden hebben, om dus te kennen te geven, dat oude lieden het gemene beſt geen dienſt behoeven te doen met hun lichaem, of gereet te ſtaen om heen te gaen, waer deſzelfs dienſt zulks vereiſcht; maer dat het genoeg is, dat zy het zelve helpen met de ſterkte van een vaſte en gewichtige reden en overleg (1). Zie ook Piërius, *Hierogl. lib.* 34. *c.* 26. Op de eigenſte wyze vint men ook dat veeltyts de twee hoofden van Janus by de Ouden ſtonden op een vierkanten ſteen, zonder armen of beenen, lopende van de ſchouderen af ſpits toe tot beneden aen den gront: waer door ſommigen, zegt Piërius (2), menen, dat de vaſtheit en beſtendigheit van die dingen worden te kennen gegeven, die met rypen rade en wys overleg geſchieden, wordende door de twee aengezichten verſtaen de kennis der voorledene dingen, en het vooruitgezicht der toekomende, in welke twee zaken de wysheit beſtaet. Dat die beelden geen handen nog voeten hebben, zulks meent hy, dat zeggen wil, dat de Godtheit geene ledematen van noden heeft, om dat geene uit te voeren, hetwelke zy heeft beſloten: en dat de ſteen boven breeder wort, wil hy dat te zeggen zal zyn, dat alle menſchelyke zaken, hoe zy nader aen de Godtheit komen, des te grooter en heerlyker worden.

(1) Aliam cauſam vide apud Ciceronem de Nat. Deor. Lib. 3. cap. 22.
(2 Hierogl lib. 32. cap. 22.

VERANDERING.

LAet dit een gewapende Vrou zyn in een veelverwigh gewaet. Geef haer een rapier op de ſlinke zyde; en doe ze voorts met beide de handen een linnen laken in ſtukken ſcheuren.

Vermits 'er tot begrip dezer beelteniſſe een al te lange uitlegging vereiſcht worden zou, zoo zullen wy dat werk meerendeels aen de ſcherpzinnigheit van kloeker verſtanden over laten; en ons genoegen met alleenlyk te zeggen, dat ze gewapent is, om uit te beelden, dat de verandering, aen welke alle geſchape dingen onderworpen zyn [A], van zich zelve ſterk is, en onder haer wapentuig, dat is te zeggen, onder de beweging der hemelen, bewaert wort; welke hemelen, uit andere en vaſter ſtoffe beſtaende, daerdoor oorzaeken der beweginge zyn, en vervolgens van de hette, gelyk daerna ook van de voortteeling en bederving, die, naer Ariſtoteles zeggen, d'een na d'ander, by beurtwiſſeling, volgen [B], en op deze wyze onderhouden worden.

[A] Pithagoras by Ovidius (3):

Omnia mutantur: nihil interit.

Dat is, naer Vondels vertaling: *De dingen gaen en keeren;*
Doch niets vergaet.

(3) Met. lib. 15. v. 165.

En wederom (4): - - - nihil eſt quod toto perſtet in orbe:
Cuncta fluunt, omnisque vagans formatur imago.

(4) v. 177.

Dat is, naer de zelfde vertaling:

\- - *geen ding ter werelt blyft beſtendigh.*
Al wat 'er is, vervloeit, uitwendigh en inwendigh,
En alle beelden wuft heenzwevende vergaen:
Zy nemen eene wyl den ſchyn van buiten aen.

[B] Hoor wederom den zelven Pithagoras by den zelfden Dichter, uit den mont van den zelfden tolk (5):

(5) v. 237.

Ook

Door 't linnen verſtaen de Poëten dikwyls het *Fatum* of Noodlot, dat ze in de magt der *Parken* of Godinnen van Leven en Doot ſtellen: van welke zinnebeeldiſche ſpreekwys de uitleggers van Theokritus voor reden geven [C], Dat, gelyk het vlas, daer 't linnen van komt, in d'aerde waſt, en een' korten tyt daerna wort bedorven; alzoo ook de menſch, die uit de zelve aerde geboren is, door de noodwendigheit der natuur weder tot aerde moet worden.

De handen, die ze tegens malkander over houdt, om 't linnen vaneen te ſcheuren, verbeelden de tegenſtrydige hoedanigheden [D], die door de kracht van de beweging der hemelen de aerdſche dingen verwoeſten, en ze ook weder vermenigvuldigen. En wort deze vermenigvuldiging te kennen gegeven door het ſcheuren van eene lap linnen tot twee verſcheide deelen.

Ook al wat wy met recht den naem van hoofiſtof geven,
Kan niet beſtaen. 'k wil u leeraeren, luiſtert vry,
Hoe elke hoofiſtof houdt haer beurten en gety
De zichtbre werelt heeft vier lichaemen, die teelen.
Twee zyn zwaerwichtigh, aerde en water. dees verſchelen,
En zakken naer beneên: en d' andre twee, die licht
En ongedrukt zyn, vliên, belaſt van geen gewight,
Naer boven, lucht en vier, 't welk zuiverder van wezen
Dan lucht is. deeze twee, tot teelen uitgelezen,
Elk op een eige plaets, zyn vruchtbaer, teelen 't al,
Dat weder in hun ſmilt, een wonderlyk geval,
Dan d' aerde in water, dan is vocht in lucht vervlogen.
Wanneer de zwaerte van de lucht is afgetogen,
Verkeert ze in hemelſch vier: dan keeren ze wêrom
In haeren eerſten ſtaet, en eerſte wezendom.
Als vier in lucht verdikt, de lucht in waterſprongen,
Wort aerde in water kort en dicht ineen gedrongen,
En niets behoudt 'er zyn natuur, gedaente, en aert.
Der dingen teelſter 't een uit 's anders wezen baert.
In zulk een groot gevaert der werelt, ſtaeg ontfangbaer,
Geloof me, is nergens iet, dat wezen heeft, vergangbaer.
Natuur herſchept, verkeert den ſchyn, elk ingeſtort
En ingeboezemt, en al wat geboren wort,
Begint wat anders in natuur en aert te worden
Dan 't van te vooren was. het ſterven, volgens d' orden
Der dingen, is alleen het zelve niet te zyn.
Wanneer die dingen hier niet langer in hun ſchyn
Gevonden worden, dan zyn ze elders heen te vinden:
Elk houdt zyn wezen. ik geloof, geen dingen binden
Zich aen een zelven ſchyn geduurigh doorgaens heen.

[C] Zie onze Aenmerking C. over 't eerſte beelt des *Noodlots*, 2. *D. bl.* 189.

[D] Omdat in het ſcheuren een tegenſtrydige beweging is, gaende de eene herwaerts, de andere derwaerts. Zie het beelt *Tegenſtrydigheit* met de Aenmerkingen.

VERBETERING. BESTRAFFING.

DEze vertoont zich in de gedaente eener oude Vrou, wiens voorhooft vol rimpels is. Zy zit, en heeft in de rechte hant eene ſchryfpen en een geſchrift, 't geen ze *corrigeert* of verbetert, verſcheide woorden doorſchrappende, en

en andere 'er by doende. In haer ſlinke hant houdt ze eene geeſſelroê.

Z' is out, en gerimpelt van vel, omdat, gelyk de *correctie* of verbetering een werk van wysheit is in den geenen die ze doet; ze integendeel alzoo in een' ander, die gelegentheit geeft, dat zyn werk verbetert en verholpen moet worden, eene oorzaek van hartzeer is [A]. Want het is doorgaens niet zeer aengenaem zyne werken te hooren beriſpen en verbeteren: en de verbetering wort in de gebreken of in de misſlagen, die we in onzen omgang, of in onzen handel, of ook in onze beſpiegelingen begaen, te werk geſtelt en geoefent.

Ze heeft eene ſchryfpen, waermede ze een ſchrift verbetert, en eene geeſſelroede in haer handen; waervan het laetſte verbeelt, dat ze door 't ſtraffen des lichaems voor den burgerlyken omgang zorgt [B]; en door 't eerſte, namentlyk de pen, dat ze door het helpen der kennis, de Filozooſſche gelukzaligheit bevordert.

[A] Dan moſt het beelt der verbering geene rimpels hebben; maer die geene die verbetert wort: want de rimpels zyn blyken van ongenoegen. Maer de uitlegging mishaegt my geheel: ten zy de Schryver zyne gedachten (het geene ik liever geloof) wat duiſter heeft uitgedrukt; en zeggen wil, dat, gelyk een rimpelige tronie van een out wyf onaengenaem is om te zien, alzoo ook de beſtraffing onaengenaem is om te hooren. Ook kan men de uitlegging aldus maken: dat ze out wort geſchildert, zoo omdat ze den ouden luiden het beſt paſt, en deze daer het allerbequaemſt toe zyn; als, omdat ze tot beſtraffen en beriſpen, waerdoor de verbetering moet geſchieden, van natuure zyn genegen. Zie de beelden *Herſtelling* en *Strengheit*, en onze Aenmerkingen aldaer. En wat de rimpels belangt, elk kan die van zelf gemakkelyk uitleggen, als zynde het eigen aen eene ernſtige beſtraffinge, een ſtraf gelaet te zetten, en het voorhooft te fronſen. En hierom heeft Plinius het woort *rimpels* voor ſtrengheit en ernſthaftigheit gebruikt. *Wilt gy*, zegt hy (1), *uwe rimpelen een weinigje ontſlaken:* dat is, van uwe gewoonlyke ernſthaftigheit een weinigje aflaten: *Vin' tu remittere aliquid ex rugis?* Zoo ſtelt Cicero ook de rimpels voor een teken van ſtatigheit, wanneer hy van Cezoninus Kalventius zegt (2), dat *hy den Raedt en 't volk van Rome, niet door zyn beleidt of welſprekentheit, maer door de rimpelen zyns aengezichts, en donker gezicht heeft bedrogen*, dat is, door zyn ernſthaftig wezen en geveinſde ſtatigheit; daer hy ondertuſſchen overgegeven was aen alle welluſten en boosheden: *Vos populumque Romanum non conſilio neque eloquentia, quod in multis ſæpe accidit, ſed rugis ſupercilioque decepit.*

(1) Lib. 9. Ep. 17.

(2) Poſt redit. in Senatu c. 7.

[B] Zie onze Aenm. A. over 't 1. beelt der *Herſtelling*, 2. *D. bl.* 19.

VERBETERING.

EEn bedaegde Vrou, in wiens rechte hant men een waerzeggers roede of wichelſtok en een bondeltje ſchrifts ziet. De ſlinke hant heft ze op, alsof ze aen iemant iet beduiden wilde.

Hier wort door *verbetering* die daet verſtaen, door welke men den verkeerden handel der menſchen ſtuit, en hen, die verre van den wegh der reden afgeweken waren, weder op het rechte padt brengt: welke verbetering door luiden van aenzien, dat is, door zulke, die gezagh en heerſchappy over de geenen hebben aen wie de verbetering noodigh is, dient ondernomen en gedaen te worden; en om die reden geven wy dit beelt een waerzeggers roede in de hant, als welke by d' oude Latynſche Koningen

en Roomſche Keizers een gebruiklyk teken van heerſchappy was [A]. Het

[A] Deze uitlegging ſteunt op het zeggen van Servius en Donatus, die in hunne aentekeningen over Virgilius, daer de Poëet het gewaet van den Latynſchen of Laurentiſchen Koning Pikus beſchryft (1), en hem onder anderen een zekeren ſtaf of roede geeft, dien hy *lituus* noemt, zeggen, dat de *lituus* een koningklyke ſtaf was, die met den naem van *lituus* wierde genoemt, omdat hy de macht hadde om de geſchillen, *lites* in 't Latyn, te beſliſſen; *baculum regium, in quo poteſtas eſſet dirimendarum litium.* Nochtans willen anderen liever, (en Servius geeft die uitlegging ook aen de hant) dat Virgilius dien ſtaf of die roede zoude toegeſchreven hebben aen Pikus, uit aenmerkinge van zyne kenniſſe en achting voor de vogelwichelaery; waerom ook Virgilius niet enkel zegt, dat Pikus eenen *lituus* droeg, maer met nadruk, den *lituus van Quirinus*, dat is, *Romulus*, van wien Plutarchus (2) getuigt, dat hy zeer godtvrugtig en zoo ervaren in de wichelaery is geweeſt, dat hy om die reden eenen *lituus* droeg, zynde, volgens de verklaring van Servius (3) en Plutarchus (4), een kromme ſtok, of, volgens de nader bepaling ten deele van Cicero (5), ten deele van Gellius (6), een korte roede of ſtokje, dat krom en aen 't boveneinde, daer het op zyn ſtevigſt was, zagtjes was omgebogen, en dat de wichelaers gebruikten, om met hetzelve de geweſten des hemels af te tekenen, in welke zy de vogelen zouden waernemen, als zy hunne wichelaery oeffenden: welk aftekenen hun niet geoorlott was te doen met hunne hant. Zie La Cerda over Virgilius, wiens woorden zyn:

(1) Æneid. l. 7. v. 187.

(2) In Romulo cap. 21. & in Camillo c. 32.

(3) Loc. laud.

(4) Loc. laud.

(5) De Divin. lib. 1. 17.

(6) Noct. Attic. l. 5. c. 8.

Ipſe Quirinali lituo parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus equum domitor.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

De Koning Pikus zelf, heel braef te paert gezeten,
Zat met den purperen en korten wichelrok
Om 't lyf gegordt; en droeg den krommen wichelſtok
Van Godt Quirinus in de rechte hant, in d' ander
Den kleenen vlooken ſchilt.

(7) Roomſche Oudh. bl. 548 of 486.

Oudaen (7) vertoont ons ook penningen, waer op deze wichelroede gezien wort, zynde die aen 't onderſte einde een weinigje gebogen, en aen 't boveneinde omgekrult, en geheel gelyk aen den tegenwoordigen biſſchoplyken ſtaf, behalven dat de *lituus*, gelyk wy reets gezien hebben, kort was: en hy is van gevoelen, dat het gemelde biſſchoppelyke ſieraet zynen oorſprongk aen dien wichelſtaf der oude Romeinen ſchuldig is. Dat ondertuſſchen onze Italiaenſche Schryver wil, dat deze wichelſtaf een gebruikelyk teken van heerſchappy by de Latynſche Koningen en Roomſche Keizers zoude geweeſt zyn, dat gaet zoo verre, gelyk men zegt, als 't voeten heeft. Wat den Latynſchen Koningen belangt, daeromtrent is het, op zyn beſt genomen, een ganſch onzekere giſſing; alleen daer op ſteunende, dat Virgyl juiſt zoo eenen *lituus* geeft aen den Latynſchen Koning Pikus, en dat Servius en Donatus zeggen, dat *lituus* een koningklyke ſtaf is. Maer dat die *lituus* aen Pikus liever wort gegeven, aengemerkt als wichelaer, dan als Koning, is reets boven gebleken; en des te waerſchynlyker, omdat Dioniſius van Halikarnaſſus, naer de aenmerking van Taubmannus (8), zegt, dat de wichelary gelooft wort afkomſtig te zyn van de Aborigines, zynde, volgens den zelfden Dioniſius, het eigenſte volk, hetwelke naderhant, onder den Koning Latinus (9), den naem van Latynen heeft ontfangen; om welke reden Virgilius de voorouderen van Pikus heeft aengemerkt als Koningen der Aborigines. Zie Servius over het 181. Vaers van 't 7. Boek van dien Poëet: waerom Feſtus (10) hem ook den *Koning der Aborigines* zelfs noemt. Waerby dan eindelyk als nog een gewichtige reden komt, dat deze Pikus, gelyk de zelfde Feſtus (11) getuigt uit Verrius, zynen naem zelf aen de vogelwichelaery ſchuldig is, zynde *Picus*, dat is, *ſpecht* genoemt, omdat hy dien vogel tot de wichelaery gebruikte. Wat nu ten laetſten den Roomſchen Keizeren betreft, by dezelve vinde ik niet de minſte reden om den *lituus* te voegen als een merkteken van heerſchappy: want dat men hem ziet op ſommige penningen van Julius Cezar (12), dat is klaerblykelyk uit hoofde van zyn wichelaersampt, gelyk het opſchrift van die penningen zelf doet zien: gelyk Oudaen zeer wel aenmerkt. En alzoo vint men den *lituus* ook op andere penningen zoodanig vertoont, dat, of uit het opſchrift

(8) In Virgilii l. c.

(9) Lib. 1. p. 8.

(10) Col. 376. Edit. Dion. Gothofr.

(11) Col. 152. ejusdem Edit.

(12) Kipping. Ant. Rom. l. 1. c. 12. §. 9. p. 252.

Het bondeltje van geſchriften beduit de klagten, die de ſtof en reden der verbeteringe zyn.

ſchrift, of uit eenige andere byvoegſels, genoegzaem kan gezien worden, dat zoo een penning op eenige prieſterlyke bedieninge ziet, en niet op eene keizerlyke regeering. Welke zaken zoo zynde, zoude onze Schryver, myns oordeels, beter hebben gedaen, dat hy eenvoudiglyk, in plaets van dezen *lituus*, een biſſchoplyken ſtaf hadde geſtelt: dewyl het de plicht der biſſchoppen is de zeden te verbeteren. Wy hebben vergeten te zeggen, dat de verbetering des levens door ſommigen is afgebeelt door een zekeren driehoek: waervan wie breder bericht begeert, die zie Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 39. *cap.* 47; en ook door een duif, *lib.* 22. *c.* 2.

VERBLINDING DES VERSTANTS, zie VERSTANT. [BLINTHEIT VAN HET]

VERBONT.

TWee Vrouwen, die malkander omarmen of omhelzen, en op eenerleie wys gewapent zyn. Namentlyk zy voeren elk een' helm en harnas, en ook elk eene ſpiets in de hant, bovenop d' eene van welke ſpietſen een reiger, en op d' andere eene kraei zit. Onder de voeten dezer vrouwen ziet men eenen vos uitgeſtrekt leggen.

Naer Plinius getuigenis [A] was Thezeus de uitvinder van het Verbont, dat de Latynen *Fœdus*, en ook outtyts, gelyk men uit Ennius [B] bewyſt, *Fidus* noemden, en de Verbontbezorgers werden *Feciales* geheten,

[A] *Hiſt. Nat. lib. 7. cap. 56.* Zoo wy nochtans de Schriften van het oude Teſtament naergaen, zoo zullen wy veel ouder verbonden vinden: doch die waren Plinius niet bekent. Zie Hugo de Groot, *de Jure Belli & Pacis, Lib. 2. c. 15. §. 9.*

[B] By Varro, de L. Lat. lib. 4. c. 15. *Per hos* [Feciales] *etiam nunc fit fœdus, quod fidus ſcribit Ennius dictum:* dat is, *Door deze* [Feciales] *wort nog hedendaegs het verbont*

omdat ze, volgens het ſchryven van Varro[C], tot hanthavers der gemeene trou tuſſchen de volken, geſtelt waren, en ook moſten maken [*feciſſe*], dat de oorlogh op een behoorlyke en rechtvaerdige wyze ondernomen en aengevangen wiert; en de zelve geëindigt zynde, dat dan de trou van den vrede door een verbont wiert beveſtigt. Menalippus, Gezant van Koning Antiochus, wyſt, by Titus Livius [D], aen, dat 'er drie-derleie ſoort van verbonden voorkomt. D' eene beſtaet, naer zyn zeggen, hierin, Dat men met overwonne vyanden vrede maekt, hen, naer 't believen des overwinnaers, wetten en voorwaerden voorſchryvende. D' andere is, wanneer vyanden, met gelyke kans en voordeel tegens malkander oorlogende, op even voordeelige voorwaerden tot een verdragh komen, waerby beide de partyen beloven, dat de genome landen en ſteden zullen wedergegeven worden, en aldus, of met die voorwaerde, vrede ſluiten. De derde ſoort is, als men vrientſchap en verbont maekt met volken die onze vyanden noit geweeſt zyn. Dus verre Menalippus. Doch het alleroutſte verbont, dat tuſſchen de Albanen en Romeinen gemaekt wiert, en daer Livius in zyn eerſte boek van ſpreekt, is tot geen een van dit driederhande ſlach betreklyk [E]: want dat verbont wert met dit

verbont (fœdus) *gemaekt, hetwelk Ennius ſchryft, dat men* fidus *plagt te noemen.* Verſta niet den bekenden Dichter Ennius, maer met Columna (1), den Taelkundigen; die later geleeft heeft, en waervan Suetonius (2) gewag maekt, in zyn geſchrift *over de doorluchtige Taelkundigen.* Anderen zoeken andere afleidingen, die men vinden kan in 't Etymologicum van Voſſius (3), met wien wy deze afleiding voor de beſte keuren; betekenende *fidus, getrou:* en wat is een verbont, zoo de trouwe niet onderling bewaert wort?

(1) ad Fragm. Ennii p. 79.
(2) cap. 1.
(3) Voce *Fœdus.*

[C] L. c. *Feciales* [dicti ſunt,] *quod fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat, ut juſtum conciperetur bellum, & —— ut fœdere fides pacis conſtitueretur.* dat is: *Feciales zyn alzoo genoemt, omdat ze geſtelt waren over de gemeene trouwe onder de volkeren: want door deze werd gemaekt, dat de oorlog op eene wettige wyze wierd begonnen, en —— dat de trouwe der vrede door een verbont wierd vaſtgeſtelt.* Varro ſchynt derhalven dien naem af te leiden van *fides*, trouwe, of van *fœdus*, verbont; welk woort ook Cicero, volgens Servius (4), afbrengt van *fides*, trouwe: even alſof ze *feciales* wierden genoemt, in plaets van *fidiales*, of *fœdiales:* en niet, gelyk onze Schryver zeit, van *feciſſe*, dat is, *maken:* welke miſſchien de afleiding is van Feſtus, wiens woorden echter niet duidelyk te kennen geven, of hy dat woort afleit van het gemelde *feciſſe*, of van *ferire*, ſlaen; wegens het ſlaen van 't offerverken, waervan de Schryver ſtrax zal ſpreken. Doch alzoo dit eene ſtoffe is, die de liefhebbery der Taelkundigen voornamentlyk betreft, zullen wy ons in dezelve niet verder begeven; en wyzen den Lezer naer het bovengenoemde *Etymologicum Voſſii* (5), alwaer hy ook nog een andere afleiding, behalven de bygebragte, zal vinden. De Gricken vertalen dat woort door *Vrederechters, Vredemakers, Verbontmakers,* εἰρηνοδίκαι, εἰρηναποιοὶ, σπονδοφόροι.

(4) Ad Virgil. Æn. Lib. 8. v. 641.
(5) Voce *Fetiales.*

[D] Die Schryver noemt dezen Gezant *Menippus*, niet *Menalippus*, Lib. 34. cap. 57; gelyk ook Appianus, *in Syriacis.*

[E] Zoo men nogtans de zaek wel beziet, zal dit verbont behooren tot de tweede ſoort; of ten minſten gemengt zyn, uit de eerſte en tweede. Want de kans tuſſchen die twee volkeren was gelyk, en de voorwaerden zoo voordeelig voor de eene party, als voor de andere; en dus behoort dit verbont tot de tweede ſoort. Maer belangende de uitkomſt, is het eenigzins betrekkelyk tot de eerſte: alzoo de voorwaerden zynde, dat in de drie krygslieden, die overwonnen wierden, het ganſche volk zoude geſchat worden overwonnen te zyn, de Romeinen, de overwinning behaelt hebbende, in gevolge van dat verbont, den overwonnenen konden opleggen, het geen in hetzelve was bepaelt: buiten welke bepalinge zy echter niet kunnende gaen, zoo blyft dit verbont meeſt betrekkelyk tot de tweede ſoort. Doch men dient wel te begrypen, dat, indien

dit voorbeding aengegaen, dat de drie Horatiuſſen en de drie Kuriatiuſſen vooraf tegens malkanderen zouden vechten, en dat de ſtadt, wiens burgers d' overwinning behaelden, met ruſt en vrede over d' andere ſtadt heerſchen zou. Dit verdragh dan noemt Livius *Fœdus* of Verbont. Wat wyders de plechtigheit belangt, die de Romeinen in het bezweeren zulker handelingen en verbonden gebruikten, daerover kan men Blondus (1), Briſſonius (2), en Sigonius (3) naerzien [F]. Een uit het *collegie* of genootſchap der Verbontprieſteren, die, gelyk boven al gemelt is, *Feciales* genaemt, en twintigh in getal waren [G], zeide, na 't verrichten of waernemen van veele ceremonien, eindelyk ook deze woorden: *Indien 't Romeinſche Volk 't eerſte deze voorwaerden met gemeenen Raedt, door booze liſt verbreekt; dat gy dan, o Jupiter, ten zelven dage het Romeinſche Volk zoo ſlaet, gelyk ik hier heden deze zeug zal ſlaen; en ſla het zoo veel te harder, naer maete gy magtiger en ſterker zyt.* Dit geſproken hebbende, worp hy eener zeuge een' keiſteen voor den kop [H], en daermede had dat aelou-

(1) Lib. 4. Rom. triumphant.
(2) de Formulis.
(3) Lib. 1. c. 1. de Antiq. Jure Ital.

indien men alle ſoorten van verbonden tot die drie zoude willen betrekkelyk maken, men zich daerin dikwyls zeer verliegen zoude vinden, en uit de daer uit ſpruitende zwarigheden geenzins kunnen redden, zynde die verdeeling van Menippus zeer onvolmaekt, en gebrekkelyk, en daerom qualyk gevolgt door onzen Schryver: welke had behooren te weten, dat Menippus dezelve maekt meer zoo als 't hem toen in zyn kraem diende, dan naer 't voorſchrift der kunſt en der waerheit: gelyk onze voortreflyke Hugo de Groot zeer wel heeft aengemerkt, in zyn onvergelykiyk werk aengaende het Recht van Vrede en Oorlog, *Lib. 2. cap. 15*: by welken uitmuntenden man een iegelyk alles van deze ſtoffe tot zyn genoegen zal kunnen vinden wat hy begeert. Zie ook het 3. hoofdſt. van 't 1. boek van dat zelfde werk; daer ſteken ſchatten in.

[F] En boven alle andere Schryvers der Roomſche Outheden, die veele in getal zyn, liever den Schryver zelven, daer de bovengemelde, en andere geleerde mannen zulks uit hebben getrokken; namentlyk Livius, in het 24. hoofdſtuk van zyn eerſte boek: uit welken ook de ſtraksvolgende woorden van den Fecialis zyn genomen: *Illis legibus populus Romanus — ſi prior defexit publico conſilio, dolo malo; tu illo die Jupiter populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hic hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque.* Alwaer hoewel Livius eigentlyk ſpreekt van een verken, en in 't manlyk geſlacht *hunc porcum* zegt, zoo hebben nogtans de Geleerden, onder andere Marcellus Donatus, zeer wel aengemerkt (4), dat het eene zeug was, en dat in 't woort *porcus* by de Latynen niet alleen het mannelyk, maer ook het vrouwelyk is begrepen. Voorts blykt uit Livius, dat dit formulier verrigt wiert door den *Pater Patratus*, het Opperhooft der Fecialen, daertoe door een der andere Fecialen verkoren: van welken *Pater Patratus*, gelyk ook iets meer van de Fecialen zelfs, voor zoo verre derzelver ampt betrekking hadde op den oorlog, wy geſproken hebben over 't 1. beelt des *Oorlogs*, *Aenm. G.*

(4) Ex Sueton. in Claud. cap. 25. Adde & Virgil. Æn. L. 8. v. 641. ibique Servium, & contra eum etiam Piërium & Taubm. item Eryth. in Indice Virgil. Voce *Porca*.

[G] Volgens Varro by Nonius Marcellus, *cap. 12. §. 43.*

[H] Voor reden van deze plechtigheit zegt ons Servius (5), dat de Feciales, daer men te vooren was gewoon geweeſt zwaerden daertoe te gebruiken, dit hadden bedacht, omdat men meende, dat het oude beelt van Jupiter was geweeſt van een keiſteen. En daervandaen ſchynt de ſpreekwyze der Latynen te zyn gekomen, als ze zeggen, *jurare Jovem lapidem*, dat is, *by den ſteen Jupiter zweeren*, in plaets van een hoogen en dieren eedt doen, of heiliglyk zweeren: hoewel Eraſmus (6) en Piërius (7) dien eedt afbrengen van dat ſlaen met den ſteen in 't maken der verbonden. By de Arabiers was de ſteen, naer de aenmerking van Eraſmus, ook gebruikelyk in de verbonden: en by de Atheners was, gelyk Piërius aentekent, mede een ſoort van een eedt, die eenvoudig by een ſteen geſchiedde: hetwelke kan gezien hebben op de natuur van een ſteen, welke is vaſt en beſtendig te blyven leggen, en niet licht bewogen te worden. Om alle welke redenen te zamen men den ſteen met Piërius wel kan opvatten als een zinnebeelt van vaſtheit en beſtendigheit der verbonden. Maer Polibius brengt een geheel andere reden van dezen eedt, en 't gebruik van den ſteen in 't ma-

(5) Loc. l.
(6) Chil. 2. Cent. 6. Ad. 33.
(7) Hieroglib. 49. cap. 3.

de gebruik zyn beſcheit. Paradyn begrypt het zeggen en doen des Verbontprieſters in vaerzen, die omtrent op dezen zin uitkomen [I]:

Het geen dit zoogzwyn heeft geleên
Moet ons ook wedervaren,
Indien wy deez' verbontseedt geen
Geſtant doen en bewaren.

De Grieken gebruikten in zulk een geval eene andre plechtigheit. Men vint hieromtrent een voorbeelt van die volken in het derde boek der Iliaden van Homerus. Daer maken ze met hunne vyanden verbont en vrientſchap (1), ſtellende den uitſlagh des geheelen oorlogs, aengevangen om het bezit van Helena, aen een' tweeſtryt [K] tuſſchen Menelaus en Alexander [L], op die voorwaerde, dat de overwinner de rykdommen [M] en ſchoonheit der gemelde Prinſeſſe genieten zou, en dat d' andere Grieken en Trojanen voortaen in verzekerden vrede en goede vrientſchap zouden blyven. De plechtigheit dan der ſluitinge des verbonts geſchiedde aldus: D' Oppervelтheer (2), na zyne handen met water gewaſſchen te hebben [N], nam een mes, waermede hy de hooftwol van eenige lammeren afſchoer [O], de zelve wol onder de Vorſten van wederzyde uitdeemaken der verbonden, by, ter plaetſe daer hy ſpreekt van 't verbont, gemaekt tuſſchen de Romeinen en Karthagers, en zulks op deze wyze (3): *De Romeinen*, zegt hy, *zweeren by Jupiter den Steen, agtervolgens eene zekere oude gewoonte; alsmede by Mars en Enyalius. De eedt nu by Jupiter den Steen is dusdanig: Die geene, die de verbontseeden doet, een ſteen in zyne hant genomen hebbende, legt den eedt af uit name des volks, en ſpreekt verder deze woorden: Indien ik een oprechten eedt doe, zoo wedervare my het goede: doch indien ik iets anders in myne gedachten hebbe, dan ik doe, zoo worde ik alleen, alle anderen behouden blyvende in hunne eigene vaderlanden, eigene wetten, eigene goederen, eigene tempels, en eigene begraefplaetſen, ter neder geworpen, gelyk deze ſteen nu uit myne handen: en dit geſproken hebbende, werpt hy den ſteen wech.* Waermede ook overeenkomt het geene Feſtus (4) ſchryft: *Lapidem ſilicem tenebant juraturi per Jovem, hæc verba dicentes: Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter ſalva urbe arceque bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem.* dat is, *Als zy zouden zweeren by Jupiter, dan hadden ze een keiſteen in de hant, ſprekende deze woorden: Indien ik met myn weten bedriege, dan werpe my Jupiter, de ſtadt en 't kaſteel behouden blyvende, even alzoo uit myne goederen, als ik dezen ſteen.* Hoewel Feſtus hier op den eedt van byzondere perſonen en in byzondere zaken, en niet in verbinteniſſe wegens 't gemeene lant ſchynt te zien. By Livius (5) komt Hannibal voor, wanneer hy zyne ſoldaten wil verzekeren van het getrouwelyk nakomen zyner belofte, als hebbende een lam in de linke, en een kei in de rechte hant, en biddende Jupiter en de overige Goden, dat zy, indien hy bedrieglyk handelde, hem alzoo zouden ſlachten, als hy dat lam quam te doen: en daerop ſloeg hy het lam met dien ſteen den kop in.

(1) v. 88.
(2) v. 270.
(3) Lib. 3. c. 25.
(4) Voce *Lapis.*
(5) Lib. 21. cap. 45.

[I] Ut ſcrofæ, vobis præſentibus, accidit iſti,
Sic mihi contingat, fallere ſi hic cupiam.

[K] Zulks is meer in gebruik geweeſt by de Ouden, en bedacht, om het ſtorten van veel bloets te verhinderen. Somtyts is 't aen eenige weinigen geſtelt, gelyk boven in 't voorbeelt der Horatii en Kuriatii, en diergelyke meer, te vinden by Everhard Feith, in zyne Homeriſche Oudheden, *Lib.* 4. *extr.*

[L] De zelfde als Paris: de zaek is bekent.

[M] Want Paris hadde ook goederen te gelyk met Helena wechgevoert. Zie Homerus *Iliad. Lib.* 7. *v.* 350. *&* *Lib.* 3. *v.* 91. *&* 282.

[N] Als een teken van onſchult. Zie onze Aenm. A. over het tweede beelt der *Onnozelheit.*

[O] De uitlegging van die plechtigheit, die Homerus verzwygt, vult ons de zoo evengenoemde Feith ter aengehaelder plaetſe, uit Sofokles, betekenende zulks, dat die geene, die 't verbont eerſt brak, alzoo zoude afgeſneden worden uit den lande der levenden

deelende: en voorts zeggende, hoe verre het verdragh de partyen verbinden zou, ſtak hy den lammeren de keel af en goot 'er wyn op, terwyl iemant uit het volk deze woorden ſprak(1): *O gy allerheerlykſte en allermagtigſte Jupiter, en gy andere onſterflyke Goden: geeft dat den geenen die van beiden dit verbont d' eerſte breekt, de harſens zoo mogen ter aerde nedervloeien, gelyk deze wyn heenevloeit.* (1) v. 398.

Maer wy hebben hier geen eene van al die ſoorten van verbonden willen vertoonen, omdat die altemael onder de beelden van Vrede en Vrientſchap behooren; want het woort *Fœdus* beduit niets anders dan vrede en vrientſchap; die, plechtiglyk beveſtigt wordende, met dit of diergelyk een begin van woorden geſchiedde, *Het zy vrientſchap tuſſchen* dees en die, onder zulke en zulke voorwaerden. Briſſonius ſpreekt, in zyn eerſte boek aengaende de Formulieren, hier naeukeurigh van, en toont, uit het XXXVIII. boek van T. Livius, aen, dat het verbont, met Antiochus geſloten, of eigentlyk het geſchrift dat daervan gemaekt wiert, met woorden van dezen zin aenving [P]: *Daer zy vrientſchap tuſſchen den Koning Antiochus en 't Roomſche Volk, op deze voorwaerde, enz.* Zoo geven we dan met deze twee vrouwebeelden een ander ſlach van verbont te kennen; beſtaende hierin, dat zich twee of meer partyen te zamen tegens een' algemeenen vyant verbinden. Zulk een verbont was het dat Pius de Vyfde, de Koning van Spanje, en de Gemeenteſtaet [*Republycq*] van Venetië onderling tegens den Turk aengingen [P*], en het heiligh Verbont of de heilige *Ligue* genoemt wiert. Dit verbont ſtaet in de koningklyke zael op deze wys uitgeſchildert: Men ziet drie vrouwen, die malkander omarmen. D' eene der zelve beelt de Heilige Kerk, d' andere Spanje,

venden met zyn ganſche geſlacht, tot den wortel toe: welk gebruik hy aenwyſt, dat ook in het doen van allerlei andere plechtige eeden heeft plaets gehad: gelyk mede het in ſtukken ſnyden der offerbeeſten, zynde zulks ook gebruikelyk geweeſt in het oude Teſtament zelf: waervan men breder kan zien handelen den Heer Zaunſlifer, in zyne beelden des Verbonts; daer wy echter de vryheit van moeten nemen om te zeggen, dat die beelden niet vry zyn van veele misſtellingen omtrent de Heidenſche outheden, en zelfs onverſchonelyke fouten in de vertalinge van ſommige plaetſen. Voorts is het bekent, dat een der voornaemſte plechtigheden in 't ſluiten van een verbont, al van outs is geweeſt het geven van de rechtehant, gelyk de zelfde Feith aenwyſt uit Homerus, Virgilius en anderen; zynde die hant gehouden voor een pant en verzekeringe van trouwe, en daer toe gebruikt by de Ouden, voornamentlyk door de Perzen, gelyk Feith verder aentekent uit Diodorus. Zie ook Juſtinus, *Lib.* 11. *cap.* 15, en aldaer het zelfde gebruik by andere volkeren, in de aentekeningen van Bernecceerus; als mede het geene de Geleerden hebben geſchreven over Kornelius Nepos *Datam. cap.* 10. §. 1, en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 35. *cap.* 24 & 25, en de Schryvers verder aengewezen over het tweede beelt der *Huwelykstrou*, *Aenm. B. 2. D. bl.* 44. Zeltzaem was de plechtigheit van ſommige Barbariſche Koningen, in 't maken van hunne verbonden, die Tacitus(2), en uit hem Piërius, aldus verhalen: Zy gaven malkanderen de rechte hant, en bonden derzelver duimen aen malkanderen vaſt; welker toppen als door 't bloet waren gezwollen, dan prikten zy in dezelve een klein gaetje, en likten malkanderens bloet: en dat verbont wert voor geheim gehouden, als zynde door hun onderling bloet geheiligt: welke gewoonte van bloetdrinken, in 't aengaen van geheime verbonden en ſamenzweeringen, Lipſius over die plaets van Tacitus aenwyſt, dat ook by veele anderen is in 't gebruik geweeſt. (2) Annal. lib. 12. cap. 47.

[P] Cap. 38. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus eſto.*

[P*] In den jaere 1570 en 1571. Zie Jac. Aug. Thuanus *Hiſt. ſui Temp. Lib.* 49; en van Loons Nederlandſche Hiſtoripenningen, 2. Boek, bl. 140.

en de derde Venetië uit, zynde die beelden met de gewoone wapenſchilden onderſcheiden.

Wy vertoonen twee gewapende en malkander omhelzende vrouwen, ter uitbeeldinge van de vereeniging en het verdragh, beraemt en vaſtgeſtelt om malkanderen met gemeene wapenen te helpen en by te ſtaen.

De reiger en kraei zyn bequaeme zinnebeelden van onderlinge verbintenis tegens een' gemeenen vyant, omdat ze vyanden van den vos zyn, gelyk de vos ook hun beider geſlage vyant is. Hierom vereenigen zich deze twee vogels in bontgenootſchap, om den vos gelykerhant aen te vallen, den zelven te quellen, en zoo veel met den bek te pikken als ze kunnen. Om die reden legt 'er een vos onder de voeten dezer beelden, als tot een zinteken alhier van een' algemeenen vyant, dien de te zamen verbondenen, door middel van den oorlogh, trachten ter neder en als onder den voet te houden; en hebben daerom de vrouwen elk eene ſpiets in de hant, welk krygsgeweer een *hieroglyphiſch* beelt van den oorlogh is [Q].

Dat de reiger en kraei, boven op de ſpietſen te zien, vrienden zyn, vint men by Ariſtoteles in 't 1. kap. des IX. boeks van de Dieren: en dat ze zich te zamen tot nadeel van den vos in verbont begeven, wyſt Plinius aen in het 74. kapittel van zyn X. boek.

[Q] Zie de beelden *Oorlog* met onze Aenmerkingen.

VERDIENST. BELOONING. WAERDIGHEIT.

EEn Man, die op een ſteile en ſcherpe plaets ſtaet, en met een koſtlyk en ryk gewaet bekleet is. Zyn hooft is met laurieren omvlochten, en hy houdt in de rechte hant, wiens arm gewapent is, eenen ſchepter. In zyn bloote ſlinke hant ziet men een boek.

De verdienſten zyn, naer 't zeggen van Thomas [A], deugdelyke daden, aen welke men alle treflyke zaeken ſchuldigh is tot erkentenis en vergelding.

Hy wort op een ſcherpe hoogte geſtelt, ten aenzien van de zwaerwigtigheit en moeite, die 'er vereiſcht worden [B] om een man van verdienſten te mogen zyn. Zoo zegt men dat Herkules [C], door wien een man die den goeden naem en de waere eer lief heeft en betracht, wort afgebeelt, den breden en vermaeklyken wegh verliet, door welken de welluſten en geneugten verſtaen worden; en den anderen wegh verkoos, die moeilyk te bewandelen was, en zoo ſteil als een berg opliep, waerdoor de deugt wort aengeduit. En om dit aenvaerden der zoo vermaerde moeilykheden heeft hy verdient getelt te worden onder de allerwaerdigſte helden.

Het ryke kleet beduit de bequaemheit en heblykheit [D] tot de deugt, door welke de menſch dingen doet die lof en eer waerdigh zyn.

[A] Part. 3. Quæſt. 45. art. 6. *Meritum eſt actio, qua juſtum eſt, ut agenti aliquid detur*: dat is, *De verdienſte is eene daet, volgens welke het billyk is, dat men aen den geenen, die ze doet, iets geve.*

[B] Ovidius, *Triſt. Lib.* 4. *El.* 3. *v.* 74.

Ardua per præceps gloria vadit iter.
Hectora quis noſſet, ſi felix Troja fuiſſet?
Publica virtuti per mala facta via eſt.
Ars tua, Tiphy, jacet, ſi non ſit in æquore fluctus.
Si valeant homines, ars tua, Phœbe, jacet.
Quæ latet, inque bonis ceſſat non cognita rebus,
Apparet virtus, arguiturque malis.

Hetwelke Havart aldus vertolkt:

De deugt baent zich een weg door alle ſteiltens heen.
Zou men van Hektor wel een heldenſtuk verhalen,
Zoo Troje nimmermeer belegert was geweeſt?
Zyn dapperheit blonk uit door d' algemeene quaelen.
Indien 'er op de zee geen onweër wiert gevreeſt,
Uw konſt was onbekent, o Tifis, op der aerden.
Indien een menſch altyt gezont bleef, ſterk en fris,
Uw heelkonſt, Febus, was onnut, en van geen waerden.
Schoon in voorſpoedigheit de deugt verborgen is,
En niet te voorſchyn komt, zoo blinkt ze in tegenſpoeden,
En rampen allermeeſt.

[C] De Ouden hebben verziert, dat Herkules, wanneer hy nu tot die jaeren was gekomen, dat hy een verkiezing zoude maken, tot wat ſoort van leven hy zig wilde begeven, was uitgegaen naer eene wildernis; alwaer hy een tweeſprong ontmoetende, en niet wetende, welken weg hy moeſt inſlaen, was neder gaen zitten en zich lang hadde bedacht: eindelyk waren hem twee vrouwen verſchenen, waervan de eene was de Deugt, de andere de Welluſt, pryzende hem beide haeren weg om 't zeerſte aen; de laetſte, wegens deſzelfs gemaklykheit en vermaeklykheit; de eerſte, wegens het goede, dat haer weg, hoewel in den beginne ſmal, oneffen, ſteil, en in allen deele ongemaklyk en moeilyk, echter naderhant aenbragt; daer al dat ſchyngoet, het geene de weg der welluſt in den beginne vertoonde, naderhant veranderde in elende en 't verderf. Herkules, dit vertoog van beide gehoort hebbende, hadde den weg der deugt verkoren, en dien der welluſt verworpen. Lees die fabel uitvoerig en ſierlyk, en met een nuttige toepaſſinge, verhaelt by Xenofon, *in Memorab. Socrat. Lib.* 2, en by Silius Italikus, die ze op zynen Scipio heeft toegepaſt, *Lib.* 15. *v.* 20 *& ſeqq.* Zie ook Filoſtratus, *de Vitis Sophiſt. in Proœm.* & Cicero, *de Offic. lib.* 1. *c.* 32, en anderen over de gemelde plaets van Silius, aengehaelt door Dausquejus en Drakenborg.

[D] De beeldenſpraek is duiſter: en deze duiſterheit komt van de tweederlei betekeniſſe

Aengezien voorts de verdienſten eene vergelding, die in eenige zaek beſtaet, dienen te hebben, zoo zyn dezen beelde de lauwerkroon en ſchepter toegewezen, om den man zoo aenzienlyk te maken als doenbaer is; behoorende zulke belooningen in 't byzonder geſchonken te worden aen luiden van groote verdienſten, gelyk daerom Paulus aengaende de kroon zegt, *Niemant wort gekroont dan die wetlyk geſtreden heeft* [E], 2 Timoth. II. 5.

De rechte hant met deszelfs gewapenden arm, en de ſlinke hant die een boek ten toon houdt, beelden de tweederleie ſoort der burgerlyke verdienſten uit, waervan d' eene in de dapperheit des wapenhandels, en d' andre in het oefenen van kunſten en geleertheit gelegen is: want door ieder van deze twee zaeken kan iemant een man worden, die den ſchepter verdient, door welken het vermogen betekent wort om andre luiden te beſtieren [F]; ja die den ſchepter en de lauwerkroon verdient, 't leſte van welke dingen een belooning is beide van uitmuntentheit in goede kunſten en geleertheit [G], en van helthaftige oorlogsdaden [H] of krygsdapperheit; beduidende de lauwerkrans waere glori en eeuwigen lof.

keniſſe van 't Latynſche woort *habitus*, dat de Italianen overnemen en in *habito* veranderen; zynde hetzelve te zeggen, een *gewaet* of kleding, en ook eene *hebbelykheit*, of bequaeme geſteltheit, in dien zin, dien wy breder verklaert hebben, over het 1. beelt der *Kunſt*, *Aenm. A. bladz.* 82. Nu wil hy de *habitus*, dat is, het *gewaet* van 't beelt, ſtellen als een zinſchets van de *habitus*, dat is, van *de bequaeme geſteltheit* der gemoederen tot deugt: hoedanige beeldenſpraeken wy elders al hebben verworpen, als welke niet aen eene overeenkomſtige betekenis der zake, maer gelyken klank van woorden, die echter zeer verſchillende denkbeelden verwekken, zyn gehecht. Derhalven zoude ik het ryke kleet van dit beelt liever opvatten als een zinteken van het ryk en heerlyk ſieraet dat de goede verdienſten byzetten aen den geenen, by wien dezelve worden gezien: of, gelyk hy naderhant in 't beelt vergelding zal zeggen, dat de goede verdienſten en brave daden eene ryke belooning verdienen.

[E] Paulus zinſpeelt hier op de kranſen, waermede in de ſpelen der Grieken die geenen gekroont werden, die de overwinning behaelden. Maer ook zyn de kranſen zoo van laurier, als ander loof, by de Ouden gegeven als eene belooning voor weldaden en verdienſten in veele andere zaken. Zie onzen bladwyzer in 't woort *Krans*.

[F] Voorwaer, daer is niets, dat den menſch zoo zeer kan verheffen tot hoogheit en heerſchappy, waervan de ſchepter een beelt is, (zie wederom den bladwyzer) dan veelen te verplichten door verdienſten; van welk middel Julius Cezar, hoewel ten quade, zich zoo treffelyk heeft weten te bedienen, dat hy daer aen voor een zeer groot gedeelte die magt is verſchuldigt geweeſt, waerdoor hy der Roomſche vryheit het juk van ſlaverny heeft opgelegt, en alleen is Heer geworden van alles. Lees Suetonius in 't Leven van dien Keizer, op het 20, 23, en voornamentlyk op het 26, 27 en 28. hooftſtuk.

[G] Zie onzen bladwyzer in 't woort *laurierkrans*.

[H] Zie wederom den bladwyzer in 't zelfde woort.

VERDIENST.

IN de zael der Kanſelerye van Rome ziet men de verdienſt afgeſchildert als een Man, omhangen met een koningklyken mantel. Hy heeft een' krans op 't hooft, en een' ſchepter in de rechte hant [A].

Gemerkt de verdienſt eene zaek is, den lof, dien onze woorden haer geven kunnen, verre overtreffende; zoo laten wy haer gaerne met meer kracht van zich zelve ſpreken.

[A] Alles in dit beelt is klaer uit het voorgaende;

VER-

VERDIENSTGENOT.

VERDIENDE BELOONING.

EEn Man, gekleet in een wit gewaet, en omhangen met een' gouden ſluier. In de rechte hant heeft hy eenen palm-, alsook een' eiketak die met ekelen geladen is. In zyn ſlinke hant ziet men kroonen en kranſen.

De voornaemſte deelen der belooninge beſtaen in twee zaeken, namentlyk eer en voordeel. Zoo heeft dan dit beelt den palm- en eiketak in de rechte hant; beduidende de palmtak d' eer [A], en d' eiketak 't voordeel [B].

Het wit gewaet met den gouden ſluier beduiden hier de waerheit met de deugt vergezelſchapt [C]. Want het geen aen een' verdienſteloos perſoon gegeven wort, is geen belooning van weldaden en wakkere verdienſten, maer een enkele gift.

[A] Als wordende den overwinnaer gegeven om hem te eeren. Wy hebben 'er elders meer van gezegt: zie onzen bladwyzer.

[B] Dit zal niet enkel door den eiketak te kennen gegeven worden, maer, omdat 'er eikelen aenzyn; welke dat geene zyn, daer de menſchen eertyts van leefden. Wy hebben dat ook al elders verhandelt. Andere betekeniſſen, die hier te pas zouden kunnen komen, beſluit de eiketak ook in zich. Onze bladwyzer zal 't een en 't ander opgeven in 't woort *Eikel*. Van de kranſen is in het tweede beelt hiervoor geſproken, en elders ook van de *kroonen*. Zie wederom onzen bladwyzer in 't woort *Kroon*.

[C] Zie de beelden der *Deugt* en der *Waerheit*, en nogmaels den bladwyzer in de woorden *Gout*, en *Wit*.

VERDRAEGZAEMHEIT.

EEne Vrou in een aſchgraeu gewaet. Z' is out van wezen, en draegt met groote moeite en arbeit eenen ſteen op de ſchouders. Nevens haer ziet men deze woorden geſchreven, REBUS ME SERVO FECUNDIS, dat is, *Ik verwacht hierna eenen beter ſtaet.*

Verdragen is zoo veel als *eenigen zwaeren laſt dragen*, de zwaerte daervan met een goet oogmerk ontveinzende: doch dit raekt het lichaemlyke. Daer zyn ook zwaere ziellaſten, wier moeilykheden en elenden men verdragen moet; behoorende zulx ter liefde en om den wil der deugt te geſchieden. Deze moeilykheden worden door den ſteen, op 's beelts ſchouders, aengewezen, vermits een groote ſteen, door zyne zwaerte, den geenen niet weinigh drukt, die hem op de ſchouders heeft [A].

Z' is out van gelaet, omdat de verdraegzaemheit uit de rypheit des raets voortkomt, die doorgaens in bejaerde luiden grooter is, en meer gebruikt wort dan in een jonger leeftyt [B].

[A] En alzoo wort door de zwaerte, die 't lichaem dragen moet, de laſt uitgebeelt, die de ziele is opgelegt.

[B] Zynde de jongkheit driftiger, en daerom ongeduldiger. De ouderdom kan teffens ook een zinſchets zyn, dat de rampen en tegenſpoeden, zonder welke de verdraegzaemheit geen plaets heeft, het lichaem verzwakken en als out maken.

Het byſchrift [C] geeft het einde en oogmerk der verdraegzaemheit te kennen,

[C] Het geene ontleent is uit Virgilius, *Æneid. Lib.* 1. *v.* 207, daer Eneas zyn volk trooſt en zeit:

Durate, & vosmet rebus ſervate ſecundis.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Volhardt ſlechts, en verwacht hierna een beter ſtaet.

Diergelyk is het zeggen van den zelfden Dichter, *Æneid. lib.* 5. *v.* 710.

Quicquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Dat is:

Het gae zoo 't wil: men moet alle onheil door verdragen
Te boven komen.

Meer andere ſpreuken van den zelven inhoudt by Heidenſche Schryvers, zie verzamelt door La Cerda, over beide deze plaetſen. Hoe gelukkig nu zeker Schryver, in zyn Zinnebeeldiſch werk, bladz. 81, alwaer hy dit beelt van Ripa overneemt, de vertaling dezer ſpreuke van Virgilius, door Dirk Pieterſen Pers gemaekt, heeft gevolgt en behouden, namentlyk, *ik diene*, of *bediene my van gelukkige dingen*, kan elk zien, die zelf maer een geringe kennis der Latynſche tale heeft. Hoe fraei zulks dan ſtaet voor een man, die zyn werk opvult met ſpreuken uit Latynſche en Griekſche Schryvers, en zoo wel over de kracht der woorden van die talen, als van de Hebreeuſche veeltyts redeneert, en dien men immers daeruit zoude beſluiten dat een behoorlyke kennis van de zelve hadde; zulks laet ik gaern aen 't oordeel van een ander over. Die Heer hadde beter gedaen, dat hy zich enkel hadde gehouden aen de oudheden van den Bibel, en het geene daertoe betrekkelyk is, en alleenlyk uit Heidenſche Schryvers dat geene bygebragt, hetwelke hy in derzelver ſchriften of zelf hadde gelezen, of, zoo ze elders wierden aengewezen, ten minſten in dezelve naergezien, en daerna, zoo hy de woorden en meening van die Schryvers volkomen bevatte, in zyn werk ter nedergeſtelt, het geene hy meende zynen lezer dienſt te kunnen doen; zonder zich te vergenoegen met het uitſchryven van *Florilegia*, en diergelyke boeken: welker gebruik wy niet ongeoorloft achten in diergelyke ſoort van ſchriften, maer ook teffens moeten waerſchuwen, dat vol is van gevaer om bedrogen te worden, zoo men zelf niet wat kennis heeft van zaken. Ik hebbe wel kunnen merken, dat de Schryvers, of ten minſten de Drukker van de maendelykſche Boekzael (1), van wiens perſe dat Zinnebeeldiſch werk gekomen is, het my niet al te wel hebben afgenomen, dat ik elders iets van diergelyke natuur van dat werk hebbe gezegt: maer dewyl ik daer mede geen ander oogmerk hebbe gehad, dan om den Lezer te waerſchuwen, dat hy zich niet vaſt kan verlaten op het geene hy in dat werk vint ter nedergeſtelt, zonder eenig voornemen om de achting van dien Schryver te verminderen; (want immers wat doet het tot des mans bedieninq, die hem zyne achting moet geven, of hy in Heidenſche ſchriften ervaren is, of niet?) zoo kan ik niet zien, dat ik in dezen iets gedaen hebbe, waerin ik met recht kan worden geoordeelt qualyk te hebben gehandelt. Meent echter die Schryver door my beledigt te zyn, en gelieft hy my te wederleggen, (gelyk de gemelde Boekzael ſchynt te kennen te geven) ik zal zulks gaern afwachten, en daerdoor dan gelegenheit hebben om aen te toonen, dat de gemelde Boekzaelſchryvers geen reden hebben gehad om eenigzins te ſcherſen met myne woorden, *dat ik den naem van dien Schryver, uit beſcheidenheit*, in myne Voorreede, *hebbe verzwegen:* waerop ik hen echter buiten dat miſſchien elders zal antwoorden by nader gelegenheit; gelyk ook op dat beſluit, dat zy opmaken uit de woorden van gemelde myne Voorreede, alsof ik in een ander bedilde, het geene ik zelf hadde begaen. Maer zulks hier de plaets niet zynde, keere ik my tot het overige van ons beelt. Het kleet dan is aſchgraeu, (want de Italiaen heeft hier die kleur, niet de *blaeuwe*, gelyk Pers) omdat die kleur dof is, en niet vrolyk, en daerom droefgeeſtigheit betekent, waervan zich de verdraegzaemheit, uit aenmerking van haere menigvuldige en zwaere rampen, hoe ſterk zy ook mag zyn, niet geheel kan afzonderen. Om die zelfde reden hebben wy geoordeelt, dat onze Schryver ook aen 't *Berou* en aen de *Nedrigheit* een kleet van die zelfde kleur heeft gegeven; gelyk hy ook gedaen heeft aen de beelden der *Lydtzaemheit:* welke met ons tegenwoordige moeten worden vergeleken. Zie onze Aenmerkingen over die beelden, 1. *D. bl.* 117, en 2. *D. bl.* 178 *en* 110 *enz.* Voor de reſt kan men hier niet onvoeglyk uit Pierius (2), als een beelt van verdraegzaemheit, ook by:

(1) Januarii 1727.

(2) Hieroql. lib. 48. cap. 18.

kennen, namentlyk ruſt en ſtilte: want alleen de hoop [D] op een' goeden uitſlagh leert den verdraeghzaemen alle moeilykheden gewilligh opnemen en dulden.

byvoegen den *geeſſel:* met welk gereetſchap de Lacedemoniers hunne kinderen de verdraegzaemheit in 't lichamelyke leerden, hebbende daertoe een zekeren dag ingeſtelt, op welken zy dien geheelen dag lang by het altaer van Diana, toegenaemt Orthia, met geeſſels werden geſlagen, dikwyls tot de doot toe: hetwelke zy echter uitſtonden, zonder ſchreeuwen, of zuchten, ja zonder vertrekking des gelaets zelf, en veeltyts met een bly wezen, wordende daertoe aengemoedigt van hunne ouders, die 'er byſtonden, zelfs, en de een den ander trachtende te boven te gaen in het edelmoedig doorſtaen der pyn; waerin al wie de anderen overtrof, die behaelde een zeer grooten lof. De oorzaek van die inzettinge wort verſcheidentlyk verhaelt: maer naer 't gevoelen van Xenofon, zoude de Wetgever daerdoor hebben willen aentoonen, dat al wie een korten tyt ſmart lydt, een langen tyt daerna geprezen wort, en zich verheugt. Men zie deze gewoonte in 't breede verhandelt uit Pauzanias, Plutarchus, Cicero, en anderen, by Kragius, in de Laetſte Inzettinge van de negende Tafel, in het 3. Boek van het Gemeenebeſt der Lacedemoniers.

[D] Zie onzen bladwyzer in 't woort *Hoop*.

VERGANGKLYKHEIT VAN 'S MENSCHEN LEVEN.

HIer kan men bequaemlyk dusdanigh een beelt van opmaken: Eene Vrou, mager [A] en angſtvalligh van aengezigt, en armelyk gekleet [B]. Zy houdt in beide de handen eenige yskegels, gelyk 'er by vriezend weer aen de daken hangen; zynde die kegels of ystakken, naer Piërius getuigenis, door d' oude Egiptenaers [C] als beelden der

[A] Een teken van zwakheit en vermindering van krachten.

[B] Dat zal zeggen, dat het leven zwak is, gelyk een out en afgeſleten kleet.

[C] Hier vrees ik, dat wy wederom twee misſlagen ontmoeten; de eene, dat dit wederom

brosheit of vergangklykheit van 's menſchen leven geſtelt. 't Zou ook niet onvoeglyk zyn, dat men deze beeltenis als van ouderdom [D] dede kromgaen, en op een zwak riet leunen [E]; aengezien het riet een bekent zinnebeelt van brosheit is: want 's menſchen ouderdom wort ook door 't minſte ongemak zelf dierwyze dikwyls getroffen, dat men 'er onder bezwykt en blyft leggen. Eenigen beelden de bros- of vergangklykheit onzes levens door waterbobbels af [F], en niet zonder reden, dewyl die voor een weinigh tyts wel iet in 't oog ſchynen, doch zeer ras daerna verdwenen en wech zyn.

wederom op den naem der Egiptenaeren ſtaet om geen andere reden, dan omdat onze Schryver dit meent gevonden te hebben by Piërius, alsof die nooit eenige andere beeldenſpraek meldde, dan die Egiptiſch was: hoedanige verkeerde begrippen van onzen Schryver wy nu al zoo dikwyls hebben aengewezen. De tweede misſlag is, dat de Italiaen, naer alle gedachten, Piërius niet zal hebben verſtaen, dat hem ook al meermalen is gebeurt. Altoos ik vinde deze beeldenſpraek in den geheelen Piërius niet: maer giſſe, dat onze Schryver, ter plaetſe daer Piërius den waterbobbel, van welken in dit beelt nader wort geſproken, die beeldenſpraek uit een onkunde der Latynſche woorden heeft geſmeedt, en alzoo van eene beeldenſpraek 'er twee gemaekt. De woorden van Piërius zyn (1): *Nademael die kleine blaesjes, die door 't vallen der druppels op 't water komen, ras vergaen, zoo is hieruit, om de vergangklykheit van 's menſchen leven aen te toonen, het beeldenſpraekig ſpreekwoort ontſtaen, DE MENSCH IS EEN WATERBOBBEL; waervan Varro gewaegt in zyn eerſte Boek van den Lantbou: hoewel ſommigen willen, dat zulks alleenlyk wort gezegt van die geenen, die, nu zat zynde van dagen, haeſt ſtaen te vallen, en te ſterven.* Hier vinden wy het woort *ſtillicidium*, het geene wy vertaelt hebben, *het vallen der druppels*; doch onze Schryver ſchynt hetzelve met het Italiaenſch *ſtillecchio*, dat een *yskegel* beduit, te hebben vermengt; hetwelke hy te ligter heeft kunnen doen, omdat het voorafgaende woort *blaesjes*, dat hem anders hadde kunnen waerſchouwen, by Piërius eigentlyk ſtaet *gezwelletjes*. Dit zoo geſtelt zynde, is het niet vreemt, dat de Italiaen, die gewent is geweeſt Piërius wat ruw te lezen, en geen genoegzame kennis der Latynſche tale heeft gehad, gelyk elders is gebleken, zich heeft kunnen inbeelden, dat Piërius ſprak van yskegels.

(1) Hierogl. lib. 41. cap. 7.

[D] Waerin de menſch doorgaens op zyn zwakſte is: want de ouderdom is reets zelf eene ziekte, volgens Terentius (2), *Senectus ipſa eſt morbus.* Zie Eraſmus, *Chil.* 2. *Cent.* 4. *Ad.* 37.

(2) In Phorm. Act. 4 ſc. 1. v. 9.

[E] Zie onze Aenm. B. over 't 1. beelt der *Elende.*

[F] Zie Eraſmus wederom, *Chil.* 2. *Cent.* 3. *Adag.* 48. Piërius zeit, dat ſommigen hebben gemeent, dat de vergangkelykheit en brosheit van 's menſchen leven ook konde afgeſchetſt worden door een doode muis: omdat de muizen niet alleen zeer kort leven, maer ook van zeer geringe ongemakken ſterven. Zie hem zelven, *Hierogl. lib.* 13. *cap.* 33.

VERGANGKLYKHEIT. BROSHEIT.

EEne Vrou die met een' zeer dunnen ſluier bekleet is. Zy heeft in de rechte hant eenen lindeboomtak, en in de ſlinke een groot glas dat aen een' draet hangt.

De dunne ſluier komt hier te pas, omdat hy bros is of ligt breekt; en dus wort de linde door Virgilius ook *bros* gebynaemt [A]. Over het glas,

[A] In het tweede boek der Lantgedichten, zegt de Italiaen. Dan moet het dit vaers zyn (3):

(3) v. 449.

Nec

glas [B], aen een' dunnen draet hangende, behoeft men geenen uitleg te doen, vermits elk weet, dat die beide ten uiterſte teêr zyn en lichtlyk breken. Voorts is het beelt als eene vrou gemaelt, omdat het vroulyke geſlacht vry bros is, tuſſchen 't welke en het glas een wonderlyke overeenkomſt beſpeurt wort.

Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.

Het woort *leves* heeft hy daer genomen voor *ligt*, en *ligt* geſchat voor 't zelfde als *bros*. Maer *levis* betekent aldaer *glat*, en niet *ligt*: gelyk blykt uit de eerſte lettergreep van dat woort; die kort is, als het *ligt*; maer lang, als het *glat* betekent. En dus heeft die beeldenſpraek niet veel om 't lyf. Onze Vondel heeft den zelfden misſlag begaen; vertalende die vaerzen:

Men draeit uit bosboom, en de ligte linde, met
Een ſcherrep drilpunt, wat men wil, heel ront en net,
En allerhande ſlagh.

Maer de zwarigheit is klein: het lindenhout is teffens ook ligt en bros. Nogtans is daervoor by de Ouden bekender het hout van eenen vygeboom, en de Grieken hebben eenige ſpreekwoorden, waerin zy 't vygenhout gebruiken voor al wat zwak en magtloos is, en geen vermogen heeft. Zie dezelve by den bovengenoemden Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Ad.* 85. De brosheit van 's menſchen leven wort ook afgeſchetſt door de bladeren van een boom, die licht afvallen, voornamentlyk als het naer den herfſt gaet, die, om zoo te zeggen, de ouderdom der boomen is, waerop derzelver gewiſſe doot, de winter, haeſt volgt. Zie het geene daer van gezegt is in en over 't beelt *Einde*, 1. *D. bl.* 390. En vermits de menſch aengemerkt zynde als een boom, waervan daer ter plaetſe ook is geſproken, zyne hairen dan dat geene zyn, hetwelk de bladeren der boomen, of, gelyk Plato wil, en met hem Celius Auguſtinus Kurio (1), de wortelen, zoo ſtelt deze als een beelt van zwakheit der krachten, en van de doot zelve, eene maegt, wier hairen zyn afgeſneden: want als de wortelen, van eenen boom worden afgeſneden, dan moet hy ſterven: en zoo ook wanneer hy zyne bladeren verlieſt, zoo is zulks een teken, dat zyne krachten vergaen. Zoo komt ook het hair in de H. Schrift, als een beelt van ſterkte, voor in Samſon; hetwelke afgeſneden zynde, verloor hy zyne krachten; maer weder groeiende, kreeg hy dezelve wederom. Voeg hier by het geene wy reets gezegt hebben over het derde beelt der *Doot*, *Aenm. A.* 1. *D. bl.* 265, waertoe ook eenigzins kan dienen het aengetekende over het beelt *Verbont*, Aenm. O.

(1) Hieroglib. 1. cap. 51.

[B] Zie onze Aenmerking B. over 't beelt *Wereltſche Elende*, 1. *D. bl.* 397.

ANDERS.

EEne Vrou, houdende in elke hant eenige ſcheerlingſtruiken of pypkruit.

Dit gewas voegen wy der vergangklykheit toe, omdat Virgilius het in zyne Herderszangen [A] *bros* noemt, en zoo zou men meer dingen by dit beelt ſtellen kunnen, die den zelven toenaem van *bros* dragen.

[A] *Ecl.* 5. *v.* 85.

Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Ik ſchenk u dan eerſt dees ſcherleipyp, krank en bros.

Maer deze beeldenſpraek is wederom net zoo als de voorgaende van de linde. Virgilius ſpreekt daer van een herdersfluit, die 't bekent is, dat gemaekt wierd uit zeven riethalmen, met een draet aen malkanderen gebonden, en voorts met waſch vaſtgekleeft. Voor die riethalmen ſtellen de Latynſche Poëten wel eens *koornhalmen* of *ſtroopypen*: omdat zy dit hebben overgenomen van de Grieken, die een *riet* κάλαμον noemen, hetwelke de Latynſche Dichters ook opgenomen hebben in de betekeniſſe van een *koornhalm*, die de Grieken anders καλάμη noemen: gelyk de meening van Sal-

Salmaſius is, die ook aenmerkt, dat botte herders, die op zoo een fluit van zeven rietbalmen niet konden ſpelen, wat leiden te lollen op een koornhalm. Zie hem, *Exercit. Plin. p.* 584. *ult. & 585.* Nu is het eene zaek, die de Poëtiſche vryheit zeer wel lyden kan, dat zy uit alle kruiden, die holle pypen hebben, eene uitkippen, en die noemen in plaets van enkel een *pyp*, en dus voor een fluit uit pypen, dat is, rietpypen gemaekt. En op deze wyze dan heeft Virgilius of de *ſcheerling* geſtelt voor eenvoudig een *pyp*, en wederom een *pyp* voor een *rietpyp*, met een dubbelde *ſynecdoche*, (in de ſchoolen bekent) en dit voor een fluit uit rietpypen gemaekt; of liever, om zoo veel omſlag niet noodig te hebben, hy gebruikt het woort *cicuta* in dat vaers niet in die bekentſte betekenis van *ſcherlei* of *ſcheerling*, (gelyk men 't gemeenlyk vertaelt: welke vertaling ik nu niet onderzoeke) maer in eene andere betekeniſſe, welke ons Servius over eene andere plaets van Virgilius (1) opgeeft, zeggende, dat *cicuta* is de lengte, die 'er tuſſchen twee knobbels in een riet is. Dat derhalven Virgilius hier het woort *bros* gebruikt, is met opzicht op het *riet*, waervan in het tweede beelt hiervoor is geſproken: hoewel ik wel weet, dat de ſcheerling en veele andere dingen ook bros zyn: maer kan men daerom alle die dingen even gevoeglyk als een beelt der brosheit en vergangklykheit ſtellen. Bekender en beter beelden daervan zyn de *roos*, de *anemone*, en de *bloemen* in 't algemeen: gelyk elders wort aengewezen. Zie de plaetſen in onzen bladwyzer op die woorden. De Egiptiſche Prieſters eindelyk (zegt Piërius (2)), toonden de brosheit van 's menſchen leven door geen nadrukkelyker beeldenſpraek, dan door het afmalen der bloeme van dien diſtel, dien de Grieken σκόλυμος [ſcolymos] noemen. Want die diſtel ſchiet midden tuſſchen zyne ſtekels eene purperverwige bloem uit, die metter haeſt grys wort, en met den wint verdwynt: even eens gelyk onze hoop doorgaens vergaet, en de menſchen zelfs door de allergeringſte oorzaken verſterven.

(1) Ecl. 2. v. 36.

(2) Hierogl. lib. 55. cap. 15.

VERGELDING.

EEne Vrou op 't beſt haeres levens, en met een goude kroon bekroont. Z'is prachtigh en heerlyk of edel gekleet, en heeft, dus zittende, een' maetſtok op haeren ſchoot leggen. Met blyken van zeer groote bereitwilligheit ziet men haer met de rechte hant een' lauwerkrans en een goude halsketen aen iemant toereiken; en met de ſlinke aen eenen ander een' bondel korenairen en eene beurs vol gelts.

Naer-

Naerdien de werken en dienſten, die de menſchen waernemen, verſcheiden zyn, zoo zou men, om de vergelding der zelve in een eenigh beelt te vertoonen, het zelve noodzaeklyk verſcheide gedaentes geven moeten. Maer gelyk we hier ſlechts voorhadden een beelt te ſtellen van de vergelding der deugtzaeme werken en eerlyke dienſten, 't geen eigentlyk de betaemlyke vergelding of erkentenis is, zoo ziet dit beelt maer alleen op de zelve, en zullen we ook ſlechts alleenlyk van deze twee, namentlyk deugtzaeme werken en eerlyke dienſten, ſpreken; zonder te melden van de vergeldingen, die men doet aen den arbeit en dienſt van 't ſlechte volkje, voor 't welke het al nacht wort eer 't eens avont is.

Zoo zeggen wy dan, dat de vergelding een werk is, beſtaende in een bepaelde en gematigde uitdeeling van mildheit, en zich in deze twee voornaemſte hoofdſtukken uitſtrekkende, te weten voordeel en eer.

Zy wort op 't beſt van haer leven vertoont, omdat dees oudde, overleg en oordeel bezittende [A], men dan weet, wat recht en betaemlyk zy.

Zy draegt een goude kroon op 't hooft, omdat het vooral der koningen en prinſen plicht is vergelding aen anderen te doen [B]: en hoewel 'er thans weinigh vorſten zyn (zeit Ripa,) dien dit recht ten harte gaet, zoo zy dit echter gezeit buiten nadeel der geenen die deze edele deugt betrachten.

Dat 's beelts gewaet edel, koſtlyk en prachtigh is, betoont niet alleen d' edelaerdige grootmoedigheit des geenen, die tot een voorwerp heeft aen anderen wel te doen; maer leert daernevens ook, dat iemant, die vergelding doen zal, daertoe ook magt en middelen hebben moet.

Zy zit, en heeft een' maetſtok in haeren ſchoot, 't welk aenwyſt, dat de vergelding een deel der gerechtigheit is [C]; moetende in het vergelden rechtvaerdigh van de hoedanigheit der perſoonen geoordeelt, en de zelve naer hunne verdienſten afgemeten worden, zulx dat men den onwetenden en onwaerdigen het geene niet geve, dat, volgens de gerechtigheit, een' verſtandigen en deugtzaemen toekomt.

Met de rechte hant deelt ze gulhartigh en vaerdigh laurieren en goude ketens, en met de ſlinke, koren en gelt uit, het welk te kennen geeft,

[A] Somtyts neemt de beeldenſpraek hiertoe den ouderdom, als welke de meeſte ondervinding hebbende, ook doorgaens beſt en verſtandigſt van de zaken oordeelt; ſomtyts nogtans verkieſt ze liever den beſten leeftyt, omdat dezelve afgaende, veeltyts ook het verſtant verſlapt en eenigzins ſuffig wort: om welke reden de ouderdom dan alhier is uitgeſloten, gelyk de jongkheit, om 't gebrek van ervareniſſe, die 't oordeel ſterkt, en 't overleg ryper maekt.

[B] Opdat zy alzoo de liefde tot de deugt en eer in hunne onderdanen mogen voeden en aenqueken: want waerachtig en voortreflyk is het zeggen van Livius (1), *cujus rei præmium ſit in civitate, eam maximis ſemper auctibus creſcere: ſic pace bonos, ſic bello fieri;* dat zoo eene zaek, waer op belooning in eenig lant geſtelt is, altyt allermeeſt toeneemt en aengroeit, en dat men door dat middel brave mannen maekt in vrede en in oorlog: *Quis enim virtutem amplectitur ipſam, Præmia ſi tollas*, Want wie omhelſt de deugt zelf, zoo men 'er de belooningen van wechneemt, zegt Juvenael (2) zeer wel. Integendeel, *ubi malos præmia ſequuntur, haud facile quisquam gratuito bonus eſt*, dat is, *daer de bozen beloont worden, daer is niet lichtlyk iemant vroom zonder vergeldinge*, naer de ſpreuk van Salluſtius (3). Want wie weet niet, *eo impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atque honos ſperetur*, dat men daer moeite en gevaer om ondergaet, daer men voordeel en eer van hoopt: om wederom met Livius (4) te ſpreken.

(1) Lib. 4. cap. 2.

(2) Sat. 10. v. 141.

(3) In Fragm. Lib. 1. Hiſtor. in Orat. L. Philippi §. 9.

(4) Lib. 4. §. 35.

[C] Zie derhalven de reden van dit *zitten* in dat beelt.

dat ze, gelyk der menſchen ſtaet en gelegentheit verſcheiden en verſchilligh zyn, alzoo ook aen hen, die 't waerdigh zyn, onderſcheidentlyke erkenteniſſen doet; dezen voordeel, geenen glori toevoegende. En wort de vergelding, die in het ſchenken van eere beſtaet, door den lauwerkrans [D] en de goude halsketen [E] uitgebeelt; hoedanige dingen aen luiden van ſtaet en die de glori verdienen, toegekent en gegeven worden. Cicero zeit hierover in het tweede boek zyner Burgerplichten [F]: *Ik achte het beter te zyn, aen vroomen, dan aen gelukkigen eene weldaet te doen.* De korenairen en de beurs vol gelts verbeelden het nuttige en voordeelige, waermede de geenen vergolden worden, die wel in deugt uitmunten, maer, wegens hunn' geringer ſtaet, met ketens en kranſen minder dan met noodigh onderhoudt zouden gedient zyn.

[D] Zie de beelden *Verdienſte*, die hiermede moeten worden vergeleken.
[E] Zie het eerſte beelt der *Eer*, *Aenm. G.*
[F] Cap. 20. *Melius apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collocari puto.* Maer ik zie niet, hoe deze plaets hier te pas komt: immers ons beelt handelt van geen weldaden, maer van belooningen; en hier ter plaetſe wel in 't byzonder van belooningen van eer en glorie, die men doet aen luiden van rang en aenzien: en telt men die doorgaens niet onder de gelukkigen, ja meeſten tyt voor de gelukkigſte?

VERGETENHEIT.

ZAratino Kaſtellini ſtelt, ter uitbeelding hiervan, een oude Vrou, gekroont met *mandragoras*, en houdende een linx of loſch met de rechte hant. In de ſlinke geeft hy haer een' tak van eenen Geneverboom, en redeneert vervolgens aldus:

Men vint in het eerſte en dertiende hooftſtuk des derden boeks van Eu-zebius Evangeliſche Voorbereiding, dat de vergetenheit weleer door La-

Latona [A], en 't geen de Poëten van haer verzieren, is betekent geweeſt. Maer hoedanigh een beelt d' Ouden van de vergetenheit maekten, heeft men tot nogh toe by geene ſchryvers ontdekt: nochtans moet 'er zekerlyk een beelt van geweeſt zyn, dewyl Plutarchus, in de 6. Vraeg van zyn IX. Gaſtmael, verhaelt, dat Neptunus, door Minerva overwonnen, zyn verlies met groote bezadigtheit en beſcheidenheit verdroeg, en dat hy eenen tempel met haer gemeen hadde, waerin een altaer ſtont, toegewydt aen de *Vergetenheit* [B], die Hyginus [C] voorts een dochter van de Lucht en d' Aerde zeit te zyn: doch de pasgemelde Plutarchus geeft haer, in de 5. Vraeg des VII. Gaſtmaels, Bacchus tot vader [D], tegens een veel ouder gevoelen, dat de Vergetenheit moeder van Bacchus maekt, aen wien de vergetenheit was toegewydt, alsook de geeſſel [E], tot een zinteken van dat men niet gedenken noch weder ophaelen moſt 't geen

[A] Het geene zelf haer naem te kennen geeft, wordende in 't Griekſch Λητω [Leetoô] genoemt; en Ληθω [Leethoô] is *vergetelheit* te zeggen. Namentlyk men verzierde, (gelyk Euzebius ter plaetſe, door onzen Schryver aengehaelt, ons opgeeft uit een werk van Plutarchus, dat tegenwoordig verloren is, gelyk mede de fabel zoude zyn, zoo ze Euzebius niet, met dat ſtuk van Plutarchus, bewaert hadde) dat Juno, nog maegt zynde, door Jupiter heimelyk was wechgevoert, en dat zy zich ſamen hadden verſcholen in zekere ſpelonk: dat Makris, de minne van Juno, haer overal zoekende, ook aen die plaets was gekomen, doch gewaerſchuwt zynde, dat Jupiter aldaer met Latona ſliep, dezelve niet hadde durven doorſnuffelen, en alzoo door die leugen bedrogen was. Nu zegt Plutarchus vorder, dat die geenen, die den verborgen zin van die fabel hadden naergeſpeurt, daer in hadden ontdekt, dat 'er door wiert te kennen gegeven, dat Juno en Latona de zelfde waren, wordende door Juno verſtaen (zegt hy) de Aerde, en door *Latona*, de Nacht, als welke eene *vergetenis* is, welke overkomt aen die geenen, die zich tot den ſlaep begeven. De nacht nu is niets anders dan eene ſchaduw van het aerdryk, die zich, wanneer de zon onder het zelve verborgen is, wyt uitſtrekt, en een zwarte duiſternis door de ganſche lucht verſpreit. Dit ten naeſten by is het geene Euzebius uit Plutarchus ſchryft. Een andere reden, waerom door Latona de vergetelheit zoude kunnen verſtaen worden, zoekt Natalis Komes, *Mythol. lib.* 9. *cap.* 6, daer ze de nieusgierige en taelkundige Lezer kan naerzien, ſchynende ons van dat gewigt niet te zyn, dat wy ze hier zouden bybrengen.

[B] Als een zinteken, dat alle geheugenis van het voorige geſchil, hetwelke was geweeſt over de ſtadt en 't lant van Athene, onder een diepe vergetenheit zoude blyven begraven en geſmoort.

[C] *In Præfat. Fabularum.* Heziodus maekt haer eene dochter van de Twiſt, in zyne Geſlachtrekening der Goden, v. 226.

[D] Omdat de wyn en de dronkenſchap den menſchen de geheugenis beneemt, zelfs van die dingen, die zy kort te vooren, en in hunne dronkenſchap gedaen hebben: behalven dat de wyn in 't algemeen, zoo hy te veel wort gebruikt, de vermogens van 't geheugen verzwakt, zelf voor den ouderdom.

[E] Verſta hier niet allerlei geeſſel, maer een ſtok van de *ferula:* zynde, volgens Plinius (1), een zeker heeſtergewas, dat lang opſchiet, hebbende, in plaets van den baſt, al het hout van buiten, en van binnen een zeker ſpongieus pit, gelyk de vlierboom. Geene onder de heeſtergewaſſen is het zelve gelyk in ligtheit: en wert daerom by de Ouden gebruikt door de ſchoolmeeſters om de kinderen te ſtraffen; gelyk Eraſmus (2), Andreas Tiraquellus (3), Salmazius (4), en meer anderen, uit veele oude Schryvers bewyzen. De zelve Tiraquellus tekent aen uit Ariſtoteles (5), dat de ſlag van de *ferula* feller pyn veroorzaekt dan iets anders, dat veel harder is: daer nogtans dat geene, hetwelke 't allerhardſt is, ook het allerfelſt placht te treffen. Voor reden hiervan geeft de Filozoof, dat de *ferula*, om deſzelfs uitmuntende ligtheit, ſlaet en weêrſlaet, en alzoo met eenen ſlag tweemael treft: zoodat deſzelfs gebruik, in 't kaſtyden der kinderen, te gelyk was zonder gevaer, om deſzelfs ligtheit; en echter gevreeſt, om deſzelfs pynlykheit.

(1) Hiſt. Nat. lib. 13. c. 22.
(2) Chil. 2. Cent. 6. Ad. 64.
(3) Ad Alex. ab Alex. Gen. Dier. Lib. 2. cap. 25.
(4) De Homon. Hyl. Jatr. cap 3. p. 5.
(5) Probl. §. 9. c. 18.

door den wyn bedreven was, of dat men over 't zelve niet anders dan een zachte en kinderlyke ſtraf moſt oefenen. Deze reden geeft 'er Plutarchus[F], in 't begin zyns eerſten Gaſtmaels, van, maer zy voldoet my niet zeer, willende ik liever gelooven, dat de geeſſel en vergetenheit, aen Bacchus toegeheiligt, beduiden, dat de wyn vergetenis en verwaerloozing van eerbaerheit en matigheit aenbrengt: en dat derhalve de geene, die zich zoo verre in de dronkenſchap te buiten gaet, dat hy door haer, die een rechte moeder der vergetenheit en dochter van Bacchus is, het eerbaere glat vergeet, groote ſtraf waerdigh is[G]. Euzebius zegt, in 't tweede hooftſtuk des tweeden boeks zyner Voorbereidinge, dat Bacchus om deze reden den geeſſel in de hant heeft, omdat namentlyk de menſchen van den ouden tyt den wyn zonder water gulzigh drinkende, en daervan dan als dol wordende, malkanderen met zulke groote ſtokken ſloegen, dat ze 'er niet zelden door ſneuvelden: zulx dat hy (Bacchus) de menſchen bewogen en overreedt hadde, geeſſels, in plaets van zulke ſtokken, te bezigen; zynde eene matige ſtraf[H] van des dronkaerts

[F] Zie ook Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Ad.* 1, daer hy ook andere redenen van dit toewyen der *vergetelheit* aen Bacchus bybrengt.

[G] Maer dit wort immers niet te kennen gegeven door de *ferula*, die liever een ligte ſtraf, en hoedanige men tegen kinderen gebruikt, placht te betekenen, gelyk boven gezegt is. Daerenboven zie ik ook niet, hoe men bequaemlyk door 't algemeene woort *vergetenheit*, in 't byzonder, en met een oneigentlyke uitdrukkinge, zal kunnen verſtaen de vergetenheit van eerbaerheit en matigheit; zynde het zelve geene vergetenheit, maer verwaerloozing en verachting. Derhalven keure ik, ten opzichte der vergetenheit, alsnog voor beter of de reets bygebragte uitlegging, of volge die geenen, die meenen, dat de Ouden daer door te verſtaen hebben gegeven, dat die dingen, die by Bacchus of den wyn gedaen en geſproken werden, verzwegen en even als vergeten moſten worden. Waerom ook de Lacedemoniſche Wetgever Likurgus hadde ingeſtelt, dat de outſte des huisgezins, aen de deur ſtaende, tot de inkomende gaſten, terwyl hy met den vinger op de deur wees, zeide, *Hierdoor gaet geen woort uit.* Zie Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Ad.* 1. Aengaende de *ferula*, behaegt my meeſt het gevoelen, dat onze Schryver terſtont zal bybrengen uit Euzebius: en wy verwerpen met Piërius (1) het gevoelen, dat de *ferula* daerom zoude gewydt zyn aen Bacchus, omdat de ezel, een zeer aengenaem offerdier voor dien afgodt, dezelve zeer gaern eet, daer ze een krachtig vergif is voor andere dieren: te meer, dewyl Plinius (2), wien Piërius ſtelt als den ſchryver van dit gevoelen, veel eer ſchynt te zeggen, dat de ezel, om dit eeten der *ferula*, dan dat de *ferula*, om den ezel, aen Bacchus zoude zyn geheiligt.

(1) Hierogl. lib. 55. cap. 15.

(2) Hiſt. Nat. lib. 24. cap. 1.

[H] Men moet niet begrypen, dat Bacchus het gebruik der *ferula* heeft ingevoert als een werktuig om den dronkaert te ſtraffen; maer dat ze zulks wiert door de gevolgen van de dronkenſchap, gelyk te vooren de ſtokken dikwyls waren geworden. Dit is, of moſt ten minſten de meening zyn van Zaratino, die dit aenhangſel by 't verhael van Euzebius heeft gevoegt; en zich ook niet al te klaer uitdrukt, als hy ſpreekt van *groote ſtokken*. Euzebius, en ook Diodorus Sikulus (3), uit wien Euzebius dat verhael aentrekt, gebruiken een woort dat een *ſtaf* of *wandelſtok* betekent, βακτηρία. Bevat derhalven de zaek aldus: als Bacchus zag, dat de menſchen in hunne dronkenſchap het gebruik van hunne ſtokken, die ze of gewoonlyk met zich omdroegen, of ook medenamen om zich, in voorvallende gelegenheit, te verweeren, hebbende dikwyls door de ondervinding geleert wat 'er veeltyts by den wyn voorviel, of anders ook om hunne beenen, hun door den wyn onttrokken, te vervangen, en 't lichaem te onderſchraegen, zoodanig veranderden, dat ze die keerden tot malkanders verderf en dootſlag; hadde bedacht, en hen ook bewogen, dat ze, in plaets van houte ſtokken, (hier gebruikt Euzebius ξύλων, dat *houten* betekent) liever ſtokken van de *ferula* zouden gebruiken: zynde, om deſzelfs ligtheit, eensdeels derzelver ſlagen niet gevaerlyk, gelyk te vooren gezegt is, en zy ten anderen van het zelfde ge-

(3) Lib. 4.

dronkaerts onmatigheit. Maer om voort te gaen, De vergetenheit hebben eenigen van natuure, gelyk Herodes Attikus [I] zoon, die het ABC niet leeren koſt. Zoo was ze ook als natuurlyk in Korebus [K], Margites [L], en Melitides, die niet boven 't getal van vyf wiſten te leeren tellen. In anderen komt ze by toeval, als door een' zeer verbazenden ſchrik of vrees, of door eenen val, of door wonden of quetſuuren in 't

gebruik om het lichaem te onderſtutten, en daertoe ook ſtevig genoeg. Immers Plinius (1) zegt duidelyk, dat de *ferula*, om haere ligtheit, gemaklyker zynde te dragen, aen de oude luiden het gebruik verſchaft van wandelſtokken: en by Ovidius onderſteunt zich de dronke Silenus ook met eenen ſtok van de *ferula* (2):

(1) Hiſt. Nat. Lib. 13. cap. 22.

(2) Met. Lib. 4. v. 26.

Quique ſenex ferula titubantes ſuſtinet artus
Ebrius, aut pando non fortiter hæret aſello.

Dat is, naer Vondels vertaling:

en het dronken hooft Sileen;
Den ouden ſuffer, die van ſtruikelende beenen
En krommen ſtok (ferula) *geſtut, al ſuiſebollend heenen,*
Den ſchuinen ezelsrug berydt, en knikt en ſchokt.

Plutarchus (3), die van dit verhael der *ferula* ook niet onkundig geweeſt is, ſchynt te kennen te geven, dat Bacchus deſzelfs gebruik heeft ingevoert, opdat de menſchen zich daermede, in voorvallende krakeelen by de dronkenſchap, (gelyk wy boven te kennen gaven) tegen malkanderen zouden verweeren; zeggende, dat, gelyk men de kinderen, die niet ſtil kunnen wezen, geen piek of degen geeft, maer een ratel of bal, alzoo ook Bacchus den dronkaerts eene *ferula* hadde gegeven, als een zeer ligt geweer en zeer zacht gereetſchap ter verdediging, opdat zy, zeer gereet zynde om te ſlaen, malkanderen egter zoo weinig mogten beſchadigen als mogelyk was.

(3) Sympoſ. lib. 7. Quæſt. 10.

[I] Den toenaem van Attikus draegt hy, volgens de gewoonte der Romeinen, naer zyn vader Attikus; alzoo deze de zoonen plachten te noemen met de zelfde namen en toenamen, als de vaders, hen van dezelve alleenlyk onderſcheidende door den voornaem: hoewel ook deze dikwyls de zelfde was. De Grieken, die met eenen naem te vreden waren, en zelden aen den zoon den naem gaven van den vader, waren daerom gewoon by den naem van den zoon dien van den vader te voegen, en noemen dezen Herodes daerom onderſcheidentlyker *Herodes* den zoon van *Attikus*, alzoo zyn vader dien naem gevoert heeft; naer welken, Herodes dezen zoon ook Attikus heeft laten noemen: hoewel men den toenaem van Attikus, in onzen Herodes, ook zoude kunnen opvatten als een naem, die zyn vaderlant betekent, en de Attiſche, of Athener, te zeggen is; gelyk wy dien opgevat hebben in onze Aenm. D. over 't beelt *Behouding*, 1. *D. bl.* 103: gelyk wy aldaer ook qualyk hebben gezegt, dat hy tweemael te Rome Burgermeeſter is geweeſt, daer hy die waerdigheit maer eenmael bekleedt heeft. Men zie G. Olearius over Filoſtratus, *de Vit. Soph. l.* 2. *c.* 1. §. 1. *n.* 1 & 2. Te vooren hadden wy te veel geloof gegeven aen de Aentekening van een zeker geleert man over Gellius, *Noct. Att. l.* 1. *c.* 2, en waren daerdoor misleit. Voorts ſchryft de zelfde Filoſtratus (4) van onzen Herodes, dat hy de domheit van dezen zoon ziende, hadde bedacht, dat hy vierëntwintig kinderen, even ouders van zynen zoon, met hem opvoedde, (want hy was een zeer ryk man) gevende aen een iegelyk der zelver den naem van eene letter uit het ABC, opdat hy alzoo in het noemen van die jongens zyne gedachtenis zoude leeren oefenen. Maer zeker, daer alleenlyk de namen dier eerſte beginſelen met zoo veel overleg en moeite in hem moſten gebragt worden, wat middel of wat hoop was 'er, om hem iets verder te leeren? of wat kon hem het weten van de namen der letteren alleen helpen? Nogtans wort hy in een zeker out Opſchrift geroemt als zeer geleert: doch de waerheit daervan is geheel verdacht. Zie wederom G. Olearius over Filoſtratus, *L. L.* §. 10.

(4) De Vitis Soph. Lib. 2. c. 1. §. 10.

[K] Zie onze Aenmerking G. over 't 1. beelt der *Domheit*, 1. *D. bl.* 255.

[L] Van dezen verhalen de Schryvers onder anderen ook, dat hy niet geweten hadde, of zyne moeder, dan of zyn vader hem ter werelt hadde gebragt: en dat hy, getrouwt zynde, zyne bruit niet hadde durven aenraken, uit vreze, dat ze over hem aen haer moeder zoude klagen. Het zelfde zeggen ze ook van Melitides, en van eenen Amfiſtides. Zie Eraſmus, *Chil.* 2. *Cent.* 3. *Adag.* 71, & *Chil.* 4. *Cent.* 4. *Ad.* 69, en Suidas in γελοῖος, & μαργίτης.

hooft, gelyk dit zoo gebeurde in dien geletterden Athener, die, met eenen ſteen op 't hooft getroffen, het geheugen der letteren alleenlyk geheel verloor, daer hy nochtans omtrent alle dingen van anderen aert, een goede geheugenis bleef behouden. Lees van dit geval het 8. kapittel van Valerius Maximus eerſte boek, en het 34. kapittel des VII. boeks van Plinius. Door eene krankheit vergat Meſſala Korvinus [M] zyn' eigen naem. Te Athene quam eens eene peſt [N], door welke 'er veelen van die 'er 't leven afbragten, hun geheugen dierwyze quyt waren en quyt bleven, dat ze hunne eige vrienden niet kenden, nochte van hun zelven wiſten. Door den ouderdom is het niet heel zeldzaem, ja gebeurt het ſchier gemeenlyk, dat de geheugenis vergaet. Zoo verloor, in Ciceroos tyt, Orbilius Pupillus van Benevento, een vermaert Taelkundige, de geheugenis [O] in zyn hooge jaeren. Ja men vint, dat ſommigen de zelve zonder eenigh uitwendigh toeval, en terwyl ze welgeſtelt van lichaem en gemoet waren, quyt geraekt zyn. Suidas verhaelt [P], dat de *Sophiſtiſche* Redenaer Hermogenes, in het vierëntwintigſte jaer zyns ouderdoms, en zonder ziekte, of eenige andre bekende oorzaek, 't verlies van zyn geheugen bezuurde; zulxdat hy in zynen ouderdom gedwongen was zoo veracht te leven, als hy in zyne jeugt roem behaelde en van elk bemint was geweeſt, zelf van den Keizer Markus Antoninus, die hem voorheene mê plagt te hooren. Keizer Septimius Severus zoon, Karakalla, vorderde zoo zeer in de oefening der Filozofye, dat men hem onder de geleerden telde: doch de vergetenheit [Q] overviel hem in zyne geleertheit zoo zeer, alsof hy die noit gehad hadde. Albertus *Magnus* wert, terwyl hy op zynen ſtoel redeneerde [R], zoo haeſtigh en onvoorziens door de vergetenheit overrompelt, en buiten ſtaet van bequaemheit gebragt, dat hy, als voor 't leſt, uitriep, *Na dezen zult gy Albertus*

[M] Naer 't verhael van den zelfden Plinius op die eigenſte plaets: alwaer hy ook gewaegt van iemant, die door eenen val van een hoog dak, zyn moeder, en vrienden en magen niet meer kende; en nog van eenen anderen, die door eene ziekte ook de kennis verloor van zyne ſlaven.

[N] In 't begin des Peloponneziſchen oorlogs. Zie van die peſt, en het hier verhaelde gevolg van dien, het 2. boek van Thucidides.

[O] Zie Suetonius, *de Illuſtr. Grammat. c.* 9. Zoo getuigt ook Dalekamp over Plinius (1), dat Georgius Trapezuntius, een zeer geleert man in de Griekſche en Latynſche talen, de geheugenis van die beide in zynen ouderdom verloren heeft: *Omnia fert ætas, animum quoque*, zegt een out herder by Virgilius (2):

(1) Hiſt. Nat. lib. 7. c. 24.
(2) Ecl. 9. v. 51.

Dat is, *De tyt vaert ſnel en ras met alle dingen heene;*
Neemt ook 't geheugen wech.

[P] *Voce* Ἑρμογένης. Het zelfde verhaelt ook Filoſtratus, *de Vitis Sophiſt. lib. 2. c. 7.* Nogtans zeggen deze Schryvers niet, dat hy enkelyk zyne geheugenis heeft verloren; maer de eerſte, zyn verſtant, en de laetſte, zyne bequaemheit in de welſprekenheit, die zoo groot was geweeſt, dat hy zelfs voor de vuiſt, en zonder zich vooraf te bedenken, een reden hadde kunnen voeren.

[Q] Wederom volgens het zeggen van Suidas, in Ἀντωνῖνος, hebbende hetzelve getrokken uit Dion, in 't Leven van Karakalla: die zulks echter eer aen zyne losheit, onachtzaemheit, en verwaerloozing ſchynt toe te ſchryven, dan aen een ſchielyk gebrek van zyne geheugeniſſe.

[R] Drie jaeren voor zyne doot, tot eene ſtraf, dat hy, als de H. Maegt hem in zyne jongkheit, in welke hy boven mate dom was, verſcheen, en keur gaf, in welke wetenſchap hy begeerde uit te munten, de Filozofi, en niet de Godtgeleertheit hadde verkoren; zoo men de Schryvers van zyne Orden, de Dominikanen, mag gelooven: dat echter zelfs veele Roomsgezinden niet doen. Zie het Algemeene Hiſtoriſch, Geographiſch en Genealogiſch Woordenboek van den Heere Luïſcius, 1. Deel, bladz. 242. b.

tus geene redevoeringen meer hooren doen. Wyders brengt de Tyt, als vader, ook het vergeten voort. *Geen gebrek aen het geheugen te hebben, is een groot geluk*, zeit Kaſſiodorus [S]: *en het is*, vervolgt hy, *waerlyk eenigszins den Hemellingen gelyk zyn, dat men de met den tyt verloope dingen geduurigh als tegenwoordigh voor d' oogen heeft.* De tyt doet ons dikwyls veele dingen vergeten, die we met naerſtigheit leerden. De tyt maekt zoo wel dat de vreugt als de droefheit, mitsgaders de ontſtelteniſſen, verlieftheden, en alle andre gemoetstogten, vergeten worden. Eindelyk, door den tyt vergeet men ook de vrienden, indien men met de zelve niet veel omgang of briefwiſſeling meer onderhoudt, zeit Ariſtoteles. Men vint 'er die zich zelven vrywilligh vergetende maken, alsof ze by de rivier Orchomenus, in 't Beotiſche Orakelwout van Trofonius, geweeſt waren, daer Plinius [T] en Pauzanias [V] zeggen, dat twee bronnen zyn, van welk d' eene, als men 'er uit drinkt, geheugen; en d' andre, vergetenis aenbrengt. Uit de leſte dezer bronnen dan magh men zeggen, dat de geenen gedronken hebben, die, uit de laegte tot hoogheit verheven, hunne geringe magen en vrienden niet kennen willen, en niet veelen mogen, dat ze hun in de gedachten komen. 't Is zeker, dat 'er geene ſnooder vergetenheit is, dan die dus voordachtlyk en vrywilligh geſchiedt. Want gelyk 'er geene ſnooder doofheit is, dan niet te willen hooren, zoo is 'er ook geene lelyker vergetenis, dan niet te willen heugen. Met deze gemaekte vergeetkunſt behelpen zich onder anderen de geenen die ondankbaer genoeg zyn, om geenerleie weldaden te gedenken: onder welke ondankbaeren men voornamentlyk wel tellen magh deze driederhande ſoort van menſchen; te weten, kinders, oude luiden, en vrouwen: alle welke doorgaens gewent zyn de genote weldaden ras uit hunne gedachten te doen, en in 't vergeetboek te ſchryven: waerom het ook een gemeen zeggen is, dat men aen kinders, aen oude mannen, en aen vrouluiden, geenen dienſt moet doen; 't geen overeenkomt met het ſpreekwoort van Diogenianus, namentlyk, Dat men geene weldaet dient te beſteden *aen een kint, een out man, eene vrou, eenen gek, noch aen een' vreemden hont*, dan met zich te getrooſten, wil hy zeggen, dat ze ras vergeten worde. Tiraquellus [W] zegt, in plaets van *aen eenen gek*, dat

[S] Lib. 5. Variar. Rer. cap. 22. *Magnum beneficium, oblivionis neſcire defectum: & quadam ſimilitudo vere cæleſtium eſt tempore decurſa ſemper habere præſentia.*

[T] *Hiſt. Nat. lib.* 31. *cap.* 2.

[V] *Lib.* 9. *cap.* 39; alwaer hy ook de namen van deze fonteinen meldt, zynde de eene *Lethe*, dat is, *vergetelheit*, waeruit die geene, die dat orakel wilde vragen, vooraf moeſt drinken, opdat hy alles, dat hy in zyne geheugeniſſe had, zoude vergeten; en de andre *Mnemozyne*, dat is, *geheugenis*, waeruit hy dronk, opdat hy alles zoude kunnen onthouden, wat hy in de orakelplaets zoude zien. Meer andere Schryvers, van deze zaek meldende, zie by Tiraquellus over Alexander ab Alexandro, *Gen. Dier. lib.* 6. *c.* 2. *pag.* 608 *en* 610.

[W] *De Legibus Connubialibus.* Maer Tiraquellus is die geene niet, die eenige verandering in dit ſpreekwoort maekt, dewyl een *klapachtige galeiroeier*, in plaets van *een gek*, ook gemelt wort by Diogenianus zelf. Vanwaer het nu zy, dat Kaſtellini gemeent heeft, dat 'er by Diogenianus *een gek* ſtaet, weet ik niet: hoewel ik tegen de zaek niets hebbe. Zie Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 10. *Ad.* 52, en 't geene wy reets gezegt hebben in onze Aenmerking A. over het tweede beelt der *Ondankbaerheit*. Waerom voorts de vergetenheit meer eigen is aen de kinderen en oude luiden, dan aen de middelbare jaeren, daervan geeft Celius Rhodiginus deze reden: *Dit moet men*, zegt hy,

men ook geene weldaet doen moet aen een' *klapachtigen galeiroeier*, doch dat verſchil is van 't grootſte belang niet.

Wy vertoonen de vergetenheit dan door een oude vrou, komende te pas, dat ze eene vrou, en teffens oudt is. D' ouderdom, weet men, is vergeetachtiger dan eenige andre leeftyt; en van de vrouwen zeit men, dat ze zoo veel te vergetener zyn, als ze luchtigh en gezwint zyn van zinnen, naer 't gemeene rympje, dat hierop uitloopt [X]: *Wat is 'er ligter dan de rook? De blixem. En wat is 'er ligter dan de blixem? De wint. Wat is 'er ligter dan de wint? Eene vrou. En wat is 'er ligter dan eene vrou? Niets.* 't Schynt echter, dat de vrouluiden met voordagt en opzet vergetende zyn, en zich benaerſtigen, om de beloften en eeden, haeren minnaeren gedaen, niet te houden; waerover Katullus aldus klaegt [Y]: *Myne vryſter zegt, dat ze tot niemants dienſt zal zyn, dan tot den mynen: al wiert het haer door Jupiter zelf gevraegt. Zy zegt dat wel: maer al wat een vroumenſch tegens een' verliefden minnaer zegt, moet men op den wint, of op 't water ſchryven.* Zoo ſpreckt die Dichter; maer Xenarchus wil, by Athenæus [Z], dat men de eeden der vrouwen, niet op 't water, maer op den wyn aentekene, omdat de wyn de vergetenheit voedt.

Een

(1) Lect. Antiq. Lib. 20. c. 8.

hy (1), *naeukeurig gaedeſlaen, dat zeer jonge kinderen, en hoogbejaerde menſchen, daerom zwakker van geheugeniſſe zyn, omdat ze onophoudelyk en geduuriglyk in beweeginge zyn; de eerſte, door de natuurlyke werking van hunnen aengroei; en de laetſte, door de ſchade van hunne afneeming, en door hunne vermindering. In de kinderen heeft ook die reden plaets, dat men ziet, dat ze eenige jaeren den dwergen gelyk zyn, die men doorgaens bevint, dat vooral zwak en bot van geheugen zyn: gelyk alle die geenen, welkers bovendeelen, door een al te groote zwaerte, met de overige deelen van 't lichaem geen evenredige overeenkomſt hebben.* En wat verder vervolgt hy aldus: *In de kleine kinderen is de geheugenis van 't een op 't ander vallende, en zwak, door de geduurige beweeging, gelyk wy te vooren ſtelden. In die geenen, die van middelbare jaeren zyn, welke men beſtendig en volkomen noemt, is de geheugenis, omdat ze in eene geſtelthеit zyn, die niet hellende, maer gematigt is, vaſt en ſterk. Gelyk nu een zegelring op een ſtroomend water gedrukt, daer geen teken of zegel op doet ſtaen, alzoo kan ook het geheugen der geenen niets bewaren, die of door 't gewelt van een krankte, of door den vloet van hunnen leeftyt, met een geduurige driſt worden voortgerukt.*

[X] Quid levius fumo? fulmen. quid fulmine? ventus.
Quid vento? mulier. quid muliere? nihil.

In welk vaersje de maet der lettergrepen niet al te wel is in acht genomen. Van dergelyken inhoudt is ook dit:

Quid levius flamma aut fumo? quid mollius unda?
Flamma, fumo, unda fœmina ſed levior.

Dat is: *Wat is 'er ligter dan de vlam of de rook? en wat is 'er weeker dan het water? Nogtans is eene vrou ligter dan de vlam, de rook, en 't water.* Doch ik zie in geen van beide deze vaersjes veel aerdigheit of kunſt.

[Y] Epigram. 71.

Nulli ſe mulier dicit mea nubere malle
Quam mihi, non ſi ſe Jupiter ipſe petat.
Dicit, ſed mulier cupido quod dicit amanti,
In vento, & rapida ſcribere oportet aqua.

[Z] *Lib.* 10. *cap.* 11.

Ὄρκον δ' ἐγὼ γυναικὸς εἰς οἶνον γράφω.

(2) Chil. 1. Cent. 4. Ad. 56.

Eraſmus meent (2), dat Xenarchus dat vaers verdraeit heeft uit een vaersje van een ander Griekſch Schryver, luidende aldus:

Ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε.

Dat is, *den eedt van booze menſchen moet men ſchryven op 't water.* Dat Xenarchus den *wyn* ſtelt in plaets van 't *water*, is niet enkelyk omdat de wyn vergetenheit baerdt; maer

Een vrouweneedt moet zyn
Geſchreven op den wyn.

Plautus zegt, in zyn' Trotſen Krygsman [Aa], dat *eene vrou zeer wel onthouden kan, als ze iet quaets moet doen, maer dat ze 't goede, 't geen ze doen moet, zeer haeſt vergeet.*

De *mandragoras*, waermede het beelt gekroont is, en die Pythagoras [Bb] ἀνθρωπόμορφος (anthroôpomorphos) noemde, dat is, *een menſchlyke gedaente hebbende*, omdat haere wortel de gedaente van een' menſch vertoont, is, naer 't geene 'er Theofraſtus [Cc], Dioskorides [Dd], Plinius [Ee], en anderen, van getuigen, eene plant, die ſlaep verwekt [Ff]. Want als men iemant doet drinken van 't geene waerin ze gelegen heeft, zoo komt dien perſoon vergetenheit, loomheit, en groote vaek over: waervandaen de geenen, die, hun werk en plicht zullende uitvoeren, daerin ſlaperigh en vergetelyk worden, en 't geene zy hadden voorgenomen en al begonnen te doen, nalaten, worden gezegt [Gg], *Mandragoras gedronken te hebben.* Wy bekranſſen het beelt der vergetenheit dan met dit gewas, omdat het zelve een zinteken is 't geen voornamentlyk betrekking tot het hooft heeft: want dit kruit te trekken geſtelt, en 't zap gedronken zynde, brengt dikken waeſſem of ſmook, vaekerige dampen, en ſlaepziekte in 't hooft, alwaer de verblyfplaets der geheugeniſſe is, die door de vergetenheit wort bedorven [Hh].

Zy houdt eenen linx of loſch aen de rechte hant, omdat 'er onder alle geen vergeetachtiger dier is. 't Heeft een geſpikkelde of geplekte huit,

maer omdat hy ſprak (gelyk uit het verhael van Atheneüs zeer licht te zien is) van een dronke vrou; te kennen gevende, dat de eedt van een dronke vrou niet langer van duur is, dan haere dronkenſchap: gelyk die andere Schryver daertoe 't water heeft gebruikt, omdat dit een zaek is, die ras voorby loopt, en niets op dezelve kan geſchreven worden, het geene niet terſtont verdwynt, veel minder op den wint, die 'er Katullus heeft bygevoegt: gelyk de Poëten doorgaens van beloften, die van geen duur zyn, by gelykenis zeggen, dat ze door den wint en 't water worden wechgerukt; maer niet alleen van de beloften en eeden der vrouwen, (om deze niet alleen te beſchuldigen) maer ook die van mannen, vooral in zaken van minnaryen: waerin de Dichters ons willen doen geloven, dat het verbreken der eeden geoorloft was, en dat 'er Jupiter zelf eens hartelyk om lachte. Immers zoo verzekert ons de Leermeeſter der minnaryen Nazo, als hy zegt:

Jupiter ex alto perjuria ridet amantum,
Et jubet Æolios in freta ferre notos.

Dat is: *Jupiter lacht, uit den hoogen hemel, om de meineeden der geenen, die minnen; en wil dat de winden die eeden, als ydel, wechvoeren over de zee.* Zie Eraſmus, *Chil.* 2. *Cent.* 4. *Ad.* 90, en Gilbertus Kognatus, *Cent.* 3. *Ad.* 319 & 324.

[Aa] *Act.* 3. *Sc.* 3. *v.* 14.

Si quid faciendum eſt mulieri male atque malitioſe,
Ea ſibi immortalis memoria eſt meminiſſe & ſempiterna;
Sin bene quid ac fideliter faciendum eſt, eò deveniunt,
Oblivioſæ extemplo uti fiant: meminiſſe nequeunt.

[Bb] Zie Eraſmus, *Chil.* 4. *Cent.* 5. *Ad.* 64; Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 58. *cap.* 37; Izidorus, *Origin. Lib.* 17. *cap.* 9.

[Cc] *Hiſtor. Plant. lib.* 6. *cap.* 2.

[Dd] *Lib.* 4. *cap.* 76.

[Ee] *Hiſt. Nat. Lib.* 25. *cap.* 13.

[Ff] Zie het geene wy aengetekent hebben over het tweede beelt des *Slaeps.*

[Gg] Zie dat ſpreekwoort by Eraſmus ter aengehaelder plaetſe.

[Hh] Volgens Kaſſiodorus, *de Amicitia: Memoriam corrumpit oblivio.*

gelyk de luipaert: doch dat doet tot de zaek niet. Zyne vergetenheit blykt hieruit [Ii], dat, wanneer hy onder 't eeten zyn hooft maer eens opſteekt, en elders heeneziet, hy ſtrax, hoe verhongert en graeg ook, zyn gerooft voeder dat voor hem leit, vergeet; terſtont weder naer nieuwen buit omzoekende. Zie Plinius [Kk] en anderen. Piërius [Ll] zegt, dat de vergetenheit Bacchus toegewydt was, waervan de loſch, naer zyne gedachten, als een beelt, aen dien afgodt zoude zyn toegevoegt [Mm]: want Bacchus wert in eene koets, die met wyngaertloof bedekt was, nu eens door panters, dan weêr eens door tygers, maer ook wel door linxen of loſſchen, voortgetrokken, gelyk Lilius Giraldus zeit [Nn].

* Zie het I. Deel, bladz. 432.

De geneverboom, of wel des zelven loof, heb ik boven * tot eenen krans gegeven aen het beelt der *Geheugeniſſe van Ontfange Weldaden:* hoe kan dat gewas dan voegen in de hant der Vergetenheit? Dit ſtryt immers rechtdraets tegens malkander. Maer men gelieve te weten, dat zulx niet belet den geneverboom tot eene zinſchets dezer zoo ganſch verſchillige dingen te gebruiken. Namentlyk een zelve dier kan, wegens de verſcheide hoedanigheden zyner natuure, een bequaem beelt, niet alleen van verſcheide, maer zelfs ook van tegenſtrydige zaeken zyn: en gelyk dan by voorbeelt de leeu een beeltſprakigh zinnemerk [Oo] van goedertierentheit, van ontembaere razerny en verwoedheit, mitsgaders van aerdſche en hemelſche magt en mogentheit is, zoo kan een eenige en zelve plant

[Ii] Zie het reets gezegde over het beelt *Raedtſlag*, *Aenm. Ee*, daer wy ook onderzoeken, hoedanig een dier de loſch zy.

[Kk] *Hiſt. Nat. Lib.* 8. *cap.* 22. Zie ook Alciatus, *Embl.* 66, en aldaer Klaudius Minos.

[Ll] *Hierogl. Lib.* 55. *cap.* 19.

[Mm] Zie naderhant de beſchryving van de Koets van Bacchus in het volgende Deel, met onze aenmerkingen.

[Nn] *Hiſt. Deor. Synt.* 8. *col.* 270. *F.* Ovidius meldt ook van loſſchen by Bacchus, *Met. Lib.* 7. *v.* 668.

Quem circa tigres, ſimulacraque inania lyncum,
Pictarumque jacent fera corpora pantherarum.

* *Bacchus.* Dat is:

*Men zag rontom hem * heen geſpook van tigerdieren,*
De ſchim van loſſchen, en gevlakte panters zwieren.

(1) Met. Lib. 4 v. 24. En ſpant ze ook voor zynen wagen (1):

- - - - tu bijugum pictis inſignia frænis
Colla premis lyncum.

Vondel heeft dat vertaelt,

* *Bacchus.* *Gy * breidelt met den toom twee* panters, *niet te dwingen;*
Voor uwen wagen.

Maer Ovidius heeft hier *loſſchen.* Niet min gevoeglyk dan de loſch kon men by ons beelt plaetſen eene hagedis, waervan Plinius zegt (2), *Neque incubant eadem*, oblitæ quo ſint in loco enixæ, quoniam huic animali memoria nulla. Itaque catuli per ſeſe erumpunt.* dat is: *De hagediſſen broeien niet, hebbende vergeten, op wat plaets zy haere eieren gelegt hebben, nademael dit dier ganſch geene geheugenis heeft. Derhalven breken de jongen van zelfs uit.* Om deze natuur dan heeft de hagedis al van outs af geſtrekt tot een zinnebeelt der vergetenheit; gelyk te zien is uit dat oude beelt van den Slaepgodt, waervan wy uit Tollius gewag gemaekt hebben, in onze Aenmerkingen over het tweede beelt van den *Slaep.*

(2) Hiſt. Nat. l. 10. c. 65. * *Lacertæ.*

[Oo] Zie onzen bladwyzer in 't woort *Leeuw*, en Piërius Valerianus *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 9, 15 & 27. Zoo ziet men ook de ſlang voorgeſtelt als een beelt dan eens van boosheit, dan eens van voorzigtigheit; nu eens van hovaerdy, nu van nedrigheit; ſomtyts van 't leven en vernieude jeugt, ſomtyts van ouderdom; dan eens van de doot, en dan eens van de eeuwigheit. Zie wederom onzen bladwyzer in 't woort *Slange*, en Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 14. *cap.* 2, 3 & 28. & *lib.* 15. *c.* 49. & *lib.* 16. *cap.* 5, 32 & 34.

plant of boom, om de verſcheide in- en uitwendige hoedanigheden, en ten aenzien der verſcheide zaeken, die de Poëten daervan verzieren, wel een goet beelt wezen van tegenſtrydige dingen. Zoo is, al weder by voorbeelt, de cypres [Pp] in de beeldenſpraek een teken van de doot, maer ook van de geduurzaemheit; en zoo worden de jeugt en d'ouderdom beide door den amandelboom uitgebeelt [Qq]. Daerenboven is eene plant veeltyts nut en goet in haere ſchors, maer quaet en ſchadelyk in haeren wortel; en dus ziet men in de vruchten, bladeren, en takken van een' zelven ſtam verſcheidenerleie uitwerkingen; en uit dien hoofde magh men 'er ook verſchillige zinnebeelden van maken. Ik durf dan hier den tak van een' geneverboom te pas brengen, en den zelven onbekommert en vryborſtigh een' tak der vergetenheit noemen, gelyk hy by de Latynſche Dichters ook bekent ſtaet met den naem van *Ramus Lethæus*, of *Vergetenistak:* want het woort *lethe* betekent *vergetenheit*, waervan ook Lethe [Rr], de vloet der vergetenheit, zynen naem draegt. Met zulk eenen tak bragt Medea, of liever Jazon, door Medeaes raedt, den ſlaep en de vergetenheit in den altytwakenden Draek; waervan Ovidius [Ss] zeit, dat zy, of Jazon, hem beſprengde met een vergetenisverwekkend ſap. Wat het voor een gewas of plant geweeſt zy, daer zulk een vergetenisbaerend ſap in was, is door niemant [Tt] van allen, die Ovidius uitgeleit heb-

[Pp] Zie wederom onzen bladwyzer in 't woort *Cipres*, en Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. 52. cap. 5 & 10.*

[Qq] Zie Piërius, *Hierogl. lib. 51. cap. 24 & 25*; ook onzen bladwyzer in 't woort *Amandelboom.*

[Rr] In de fabelen is tweederlei *Lethe* bekent; de eene by 't orakel van Trofonius; van welke boven is gehandelt in dit tegenwoordig zinnebeelt; en de andere, die hier beoogt wort, in de onderaerdſche geweſten, waeruit de zieltjes der verſtorvenen, wanneer ze wederom op het aerdryk en in nieuwe lichamen zouden komen, moſten drinken, zoo opdat ze de vermaeklykheden die ze in de Elizeeſche velden hadden genoten, als opdat ze de wederwaerdigheden en rampen, die haer in haer voorig leven op de werelt waren ontmoet, zouden vergeten: dewyl anders niemant zoude hebben begeert om in dit elendig leven weder te keeren. Zie het zesde boek van de Eneïs van Virgilius, van het 703. tot het 752. vaers toe.

[Ss] *Met. lib. 7. v. 152.*

Hunc poſtquam ſparſit Lethæi gramine ſucci,
Verbaque ter dixit placidos facientia ſomnos,
Quæ mare turbatum, quæ concita flumina ſiſtant,
Somnus in ignotos oculos ſubrepit.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Zoo dra hem Jazon met vergeetſap nat beſprengt,
En driemael prevelt, dat de vaek in d' oogen brengt,
Ontſtelde baren ſtilt, den waterſtroom kan ſtuiten,
Bevangt de ſlaep den draek, wiens oogen nimmer ſluiten.

[Tt] Gelyk dit ganſche beelt, en meeſt alle de andere, die van Zaratino in dit werk voorkomen, veele doorſtralende blyken van geleertheit vertoonen, zoo blinken die voornamentlyk in dit tegenwoordige deel des beelts, aengaende dezen vergetenistak, zeer luiſterryk door; en wy voor ons moeten bekennen, dat wy, vooral in dit ſtuk, zoo veel genoegen ſcheppen, als wy menigmael ongenoegen opvatten in de dingen, die van Ripa zelven zyn, welke veeltyts zoo ongeleert en ongerymt zyn, als die van Zaratino geleert en verſtandig: wien met recht de eernaem toekomt van naeukeurig en vernuftig; met welken naem Broekhuizen, in zyne Aentekeningen over Tibullus (1), dezen Ripa te onrecht verwaerdigt, hebbende waerſchynelyk, wanneer hy dat ſchreef, vergeten te denken, dat niet alle de beelden van dit werk van Ripa zyn, gelyk ook niet dat van den *Nacht*, ter gelegenheit van het welke hy met den voor-

(1) Ad Lib. 2. El. 1. v. 90.

hebben, duidelyk verklaert. Sommigen meenen dat het mankop was, maer zy doolen. Want de Prieſteres der Heſperiſche Hoven geeft, by Virgilius in 't IV. boek van Eneas [Vv], mankoppen, met honigh gemengt, voor ſpys aen eenen draek, den naerſtigen bewaerder en wachter der gulde appelen, ten einde hy de zelve verzuimloos mogt beſchermen. En men moet zich niet verwonderen, dat zy den draek, die daer om te waken geſtelt was, mankoppen te eeten gaf, want die brengen ons wel ſlaep aen, maer den draeken niet. Een en zelve kruit [Ww] heeft geen een en zelve voedſelkracht in alle dieren. Het eigenſte gewas kan wel een ſchadelyk voedſel voor de menſchen zyn, en evenwel goet voor de beeſten. De wilgeboom is voor de menſchen bitter van ſmaek, doch voor het runtvee en de geiten zoet [Xx]. De *cicuta* of ſcheerling is den men-

voornoemden lof van Ripa ſpreekt, daer ook dat beelt van Zaratino is, op wien dan gevolglyk dat getuigenis behoort te komen. Met veel lof ſpreekt van onzen Zaratino ook de zeer vermaerde en geleerde Morhof, in zynen Polyhiſtor (1), of liever by hem Janus Nicolaus Erythræus (2), zoo ten opzichte van zyne puntdichten, van welke hy getuigt, dat ze en in boertige en in ernſtige zaken met zeer veel ſcherpzinnigheit en aerdigheit gemaekt zyn; als ten aenzien van zyne liefhebberye in 't verzamelen van oude opſchriften, waervan hy aldus ſpreekt: *Van oude opſchriften was hy zoo een groot liefhebber, dat hy in dezelve op te zoeken, en uit te leggen, zich byna ſcheen te willen doodt werken. Hierdoor gebeurde het, dat 'er, zoo lang hy te Rome geleeft heeft, byna geen een dag verliep, die wat mooi was, of men zag hem op de eene of de andere hoeve, of een ſtuk lants, daer van de oude vervallene gebouwen ſteenen wierden opgedolven; opdat, indien 'er eenige marmere bladen, daer Griekſch of Latyn op ſtont, mogten worden gevonden, hy dezelve ofte voor gelt mogt koopen, ofte het geene op dezelve ſtont, in zyn memorieboekje afſchryven.* Van zyne liefhebberye voor de oude opſchriften, zien wy ook al eenige malen fraeie blyken in dit ons tegenwoordig werk, daer hy 'er verſcheide, nog by anderen niet uitgegeven, heeft bygebragt. En in dit ons tegenwoordig beelt is zyne gedachte, over den tak der vergetenſſe, zoo geleert, dat wy by geene Uitleggers van eenig Poëet dezelve tot nog toe zoo fraei hebben gevonden: uitgezondert dat Johannes Baptiſta Pius en de zeer voortreflyke Heer Pieter Burman, over Valerius Flakkus, ook dezen tak uit Apollonius Rhodius, even gelyk Zaratino, aenwyzen de tak van een geneverboom geweeſt te zyn: welke voorname man wy verzekert zyn, dat zyne Lezers naer dit beelt van Zaratino zoude hebben gewezen, indien hy het zelve of mogte gelezen hebben, of hem zyne geheugenis zulks opgegeven, wanneer hy over den voornoemden Dichter ſchreef. Maer laet ons wederkeeren tot de verdere behandeling van ons beelt zelve.

(1) Tom. 1. Lib. 4. cap. 14. §. 26. & Lib. 7. c. 3. § 4.

(2) Pinacoth. 1. p. 51 & in Epiſt. Lib. 3. Ep 4 & lib. 2. Ep. 9.

[Vv] *v.* 483.

Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulasque draconi
Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſoporiferumque papaver.

Dat is, naer Vondels vertaling:

- - - - *uit dien hoek quam, zoo my is geſpelt,*
De prieſterin van 't volk uit Maſſyl. dees behoedde
De Kerk van Heſpers bloet, en 't heilig ooft, en voedde
Den vreeſſelyken draek met zoeten honigraet,
En mankop, dat den ſlaep veroorzaekt door zyn zaet.

[Ww] Dit is de aenmerking van den taelkundigen Servius over die plaets van Virgilius: alwaer hy ook aentrekt het geene hier van den *wilgeboom* en de *cicuta* gezegt wort.

(3) v. 79.

[Xx] Virgilius geeft dat klaer te kennen, als hy, in zyn eerſten Herderszang (3), zyne geitjes beklaegt, dat hy ze niet meer zal kunnen heendryven om op bittere wilgen te aezen: want ſchoon hy ze *bitter* noemt, is het echter wel te zien, dat hy zulks doet ten opzichte van den ſmaek der menſchen, gelyk Servius ook daer aenmerkt, en echter te kennen geeft, dat ze zoet zyn voor de geiten:

Car-

menſchen dootlyk, maer maekt de geiten vet en welvarend [Yy]; en de wilde olyfboom is, naer Lukretius zeggen [Zz], voor de geiten zoo zoet en aengenaem als Nektar en Ambrozyn, maer vlak integendeel voor de menſchen ten hoogſten onſmaeklyk en bitter. Elianus [Aaa] zegt ook, dat het bovengenoemde kruit *cicuta*, of ſcheerling, of liever des zelven ſap, of nat daer het in getrokken is, den menſchen die het drinken, dootlyk is; maer laet een verken zoo veel van dat onkruit eeten als het wil, 't zal het zelve, zegt hy, ganſch geen hinder aenbrengen. Aldus veroorzaekt het mankop den ſlaep ook wel in den menſch, maer het zelve werkt het daerom geenszins in den draek uit, vermits hy bovenmate waekzaem van aert is. Zoo laet Virgilius dan het mankop, om eene andre uitwerking te doen, aen den draek geven, buiten twyfel tot eene verkoelſpys, aengezien dit wandier by uitſtek met hette vervult is. Het ontſteekt de lucht met zynen brant [Bbb], en daer ſchynt eene vlam uit zyn keel te gaen. De draek is voorts, wegens zyn zeer groote hette, een aertsvyant des olifants, dien hy, als van natuure byſter koudt, naer 't leven ſtaet, om zich met des zelven koude bloet te verkoelen [Ccc]. Ja hy is zoo heet, dat hy zich met ope keel naer den wint ſtelt, waernaer hy zoo happigh eenen luſt heeft, dat hy, een ſcheepszeil van den wint gezwollen ziende, 'er met zulk eene drift naer toe vliegt, dat hy de ſchepen niet zelden omver helpt: dies de ſchippers, hem ziende aenkomen, de zeilen intrekken, om niet in gevaer te geraken. Zie Hieronimus over Jeremias, kap. XIV. vs. 6, daer de Profeet zeit, *Zy* ſcheppen den wint gelyk de draeken.* Zoodat Virgilius zeer wyslyk mankop met honigh aen den draek doet geven, want de honigh is verkoelende en vocht [Ddd], gelyk ook Plinius [Eee] zegt, dat hy (de honigh) de hette verkoelt: en

*De woute zels.

Carmina nulla canam: non me paſcente, capellæ,
Florentem cytiſum & ſalices carpetis amaras.

En zoo moet men 't ook opvatten in de voorige vaerzen van den zelven Dichter, als hy het mankop *ſlaepverwekkende* noemt, wordende zulks gezegt ten opzichte van de menſchen. En niet alleen heeft dit onderſcheit van de uitwerkinge der kruiden plaets tuſſchen menſchen en beeſten, maer ook tuſſchen beeſten van verſcheide ſoort: en alzoo hebben wy te vooren uit Plinius gezien, dat de *ferula* aengenaem is voor den ezel, doch een krachtig vergif voor alle andere dieren.

[Yy] Naer 't getuigenis, zegt Servius, van Lukretius. De vaerzen van dien Dichter, daer hy op ziet, zyn (1):

(1) Lib. 5] v. 897.

Quippe videre licet pingueſcere ſæpe cicuta
Barbigeras pecudes, homini quæ eſt acre venenum.

Plinius getuigt, in het 72. hooftſtuk van zyn tiende boek, in 't algemeen, dat de geiten en quakkels vet worden van vergiftige dingen. Zie meer diergelyke zaken by Sextus Empirikus, *Pyrrh. Hypot. l. 1. c. 14.* Dat een drank van deze *cicuta* te Athene ſtrekte om mannen van aenzien, ter doot veroordeelt, om te brengen, meen ik reets elders te hebben gezegt.

[Zz] *Lib. 6. v. 970.*

Barbigeras oleaſter eo juvat uſque capellas,
Diffluat ambroſia quaſi vero & nectare tinctus:
At nihil eſt, homini fronde hac quod amarius extet.

[Aaa] *Hiſt. Animal. Lib. 2. cap. 23.*

[Bbb] Zie Ariſtoteles, *Hiſt. Animal. lib. 8. cap. 4*, en Jonſtons Beſchryving van de natuur der Slangen, 2. Boek, 1. Opſchr. bl. 34.

[Ccc] Zie Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. 8. cap. 12.*

[Ddd] Daerom zegt Virgilius met nadruk, *humida mella*, of *vochten honig*, waervoor Vondel *zoeten honigraet* heeft in plaets geſtelt.

[Eee] *Hiſtor. Nat. Lib. 22. cap. 24.*

d' Ouden waren, volgens Varroos getuigenis [Fff], gewent, den honigh, in 't begin hunner maeltyden of gaſtmaelen, en ook onder 't naegerecht, op de tafel te ſtellen, met inzigt alleen om de heete dampen, die de wyn en ſpys veroorzaeken, te verkoelen. Zoo zegt ook Plutarchus, in zyn Gaſtmael [Ggg], dat de honigh de dampen des wyns matigt, bybrengende, dat eenige Geneesheeren den dronkenen voorſchreven, dat zy, eer ze zich te ſlaepen leiden, broot zouden nemen dat in honigh gedoopt of geweekt was, om hierdoor de dronkenſchap neêr te zetten. Hoe 't zy, 't is bekent dat de honigh, by de Poëten [Hhh], de gewoonlyke ſpys der draeken is. Het mankop vorder is, gelyk de Natuur- en Kruitkundigen dit noemen, koudt in den vierden graedt, en zal den draek dan gegeven zyn, om zich te verfriſſchen tegens zyne hette, maer niet om hem een' ligten en korten ſlaep aen te brengen; ten einde hy, van de geſtadige wacht hierdoor wat geruſt hebbende, en dan weder wakker geworden zynde, vervolgens te beter waken en oppaſſen zou. Dit meent Turnebus [Iii] zoo, doch ik ſtem zyn gevoelen geenszins toe, zynde het niet noodigh den draek om die reden mankop te geven, gemerkt het waken dezen ſchepſelen natuurlyk is [Kkk], en hun niet ſchaedt noch verzwakt. Men zou hun eerder ſchade en leet doen door hun den ſlaep als met gewelt aen te brengen, hunne natuur aldus verkrachtende. En genomen het mankop had het vermogen al eens om den zoo zeer waekzaemen draek te doen ſlaepen, zoo is 't echter niet te geloven, dat men hem juiſt net zoo weinigh daervan heeft kunnen toedeelen als hier dienſtigh was. Want laet zynen ſlaep zoo ligt en kort vallen als gy wilt, men zou nochtans gelegentheit gegeven hebben, om de gulde appels, geduurende dien korten tyt en ligten ſlaep, te rooven, of ook om den draek, terwyl hy dus lagh te ſluimeren, te dooden of vaſt te binden. Neen; hy moſt altyt waken; en als het gegaen had gelyk men dus zeggen wil, zoo waere 't niet noodigh geweeſt, dat Medea haere bezweeringen te werk ſtelde om hem in ſlaep te helpen, want het hadde genoeg geweeſt ſlechts op den ſlaep- of ſluimertyt des draeks fix te paſſen, en dan zou Jazon zonder Medeaes hulp de gulde appels [Lll] wel gekregen hebben. Dewyl nu de Prieſterin by Virgilius den Heſperiſchen Hof- of Boomgaertdraek mankop met honigh voor daeglyx voeder gaf, zoo blykt het klaer, dat Ovidius door dat *Vergetenisſap* niet verſtaet, dat de plant of het kruit, waerdoor Medea den draek in ſlaep deed vallen, het mankop zoude geweeſt

[Fff] De Re Ruſt. lib. 3. cap. 16. *Mel ad principia convivii, & ad ſecundam menſam miniſtratur.*

[Ggg] *Lib.* 3. *Quaeſt.* 7, alwaer hy die kracht aen alle zoetigheden toeſchryft.

[Hhh] Valerius Flaccus, *Argon. lib.* 1. *v.* 61.

* Draconem.

- - - - - multifidas regis quem* filia linguas
Vibrantem ex adytis cantu dapibusque vocabat,
Et dabat heſterno liventia mella veneno.

& Lib. 8. v. 97. - - - - - - nec talis hianti
Mella dabam, ac noſtris nutribam fida venenis.

[Iii] Zie dien geleerden man, *Adverſar. Lib.* 26. *c.* 5, *Lib.* 28. *cap.* 45, *& lib.* 29. *cap.* 6.

[Kkk] Zie Filoſtratus in 't Leven van Apollonius, *lib.* 3. *cap.* 8; en Jonſton, ter plaetſe boven gemelt.

[Lll] Zoo even ſprak hy van den draek in den Heſperiſchen hof by Virgilius, daer *gulde appels* waren; hier ſpreekt hy wederom van den draek in Colchis by Ovidius, en daer was het *gulden vlies*, niet de appelen. De vergiſſing is toe te ſchryven aen den yver van Zaratino in het uitleggen van de plaetſen van Virgilius en Ovidius.

weeſt zyn, maer wel eenigh ander ongewoon middel, neem eens den tak eenes geneverbooms, daer de Poëten, by wege eener *Antinomaſia* [Mmm], (gelyk men in de ſchoolen ſpreekt) zonder den zelven uitdruklyk te noemen, hunnen *Ramus Lethæus*, of *Vergetenstak*, af maken, zynde die tak aen de helſche Vergetenheit, dat is, de Vergetenheit des doots, toegewydt [Nnn]. Dien zelven tak meent Virgilius ook, wanneer hy, in't V. boek van Eneas [Ooo], verdicht, dat de Slaep beide Palinurus hooftſlaepen aenroerde met eenen tak, die in 't water van Lethe gedoopt was. Zulx dat de plant van het *Letheeſche* of *Vergetel-ſap*, gelyk Ovidius, of de *Letheeſche* of *Vergetel-tak*, gelyk Valerius Flakkus [Ppp], of de tak, gedoopt in 't Letheeſche water, en verzien met een helſche kracht om ſlaep te verwekken, gelyk Virgilius zegt, de tak is van eenen geneverboom. Dit kan men zonneklaer zien in Apollonius Rhodius, een Griekſch Poëet, ouder dan de voorzeide Latynſche Dichters, welke den tak, dien hy Medea in de hant geeft, uitdruklyk eenen geneverboomtak noemt [Qqq]; zeer gepaſtlyk van den zelven verzierende, dat Medea zich daervan tegens den venynigen draek bediende. *Zeer gepaſtlyk*, zeggen we, eensdeels, omdat de geneverbeziën krachtigh tegens 't venyn of vergift zyn, en het zaet der zelve 's menſchen lichaem beveiligt voor den aenval of beet der ſlangen, die ook, volgens Plinius [Rrr] verhael, voor deze plant, als ze gebrant wort, wechvlieden: en ten anderen, omdat, wat der vergetenheit en den ſlaep belangt, de ſchaduw des geneverbooms zwaer is, en 't verſtant des geenen die 'er onder gaet leggen, bedwelmt, niet zonder groote dofgeeſtigheit, en weedom des hoofts, gelyk dit de aert der boo-

[Mmm] Naemwiſſeling; wanneer men of een eigen naem ſtelt voor een algemeenen, gelyk, als men iemant eenen *Krezus* noemt, voor eenen *rykaert*; eenen *Irus*, voor eenen *armen man*; of een algemeenen in plaets van een eigen naem, hoedanig is, wanneer men in 't algemeen zegt, *de Poëet*, en meent *Virgilius*; of, *de Filozoof*, en meent *Ariſtoteles*.

[Nnn] Zie Jo. Baptiſta Pius, in zyne Aentekeningen over Valerius Flakkus (1). De geneverboom zelf was, naer 't ſchryven van den ouden Uitlegger van Apollonius Rhodius (2), heilig aen Apollo, volgens de aenmerking van den Heere Burman (3).

(1) Argon. lib. 8. v. 83.
(2) Argon. lib. 4. v. 156.
(3) Ad l. c. Valerii Flacci.

[Ooo] *v.* 854.

Ecce Deus ramum lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygia, ſuper utraque quaſſat
Tempora, cunctantique natantia lumina ſolvit.

[Ppp] *Argon. lib.* 8. *v.* 83.

Contra Tartareis Colchis ſpumare venenis,
Cunctaque Lethæi quaſſare ſilentia rami
Perſtat, & adverſo luctantia lumina cantu
Obruit, atque omnem linguaque manuque fatigat
Vim Stygiam; ardentes donec ſopor occupat iras.

[Qqq] *Argon. lib.* 4. *v.* 156.

Ἡ δέ μιν ἀρκεύθοιο νέον τετμηότι θαλλῷ,
Βάπτουσ' ἐσκυκεῶνος ἀκήρατα φάρμακ', ἀοιδαῖς
Ῥαῖνε κατ' ὀφθαλμῶν. περί τ' ἀμφί τε νήριτος ὀδμὴ
Φαρμάκου ὕπνον ἔβαλλε.

Dat is: *Doch zy* (Medea) *ſprengde hem* (den draek) *met een verſch afgeſneden tak van een geneverboom, hebbende denzelven in het krachtig vergift van een zeker mengſel gedoopt, onder 't prevelen van toverwoorden, het zelve in de oogen: en de ſterke reuk van dat vergift zig rontom hem verſpreidende, deet den ſlaep op hem vallen.*

[Rrr] Hiſt. Nat. Lib. 24. cap. 8. *Accenſa* (Juniperus) *ſerpentes fugat.* - - - *Sunt qui & perungant corpus e ſemine ejus in ſerpentium metu.*

men is die een zwaere ſchaduw maken [Sss], onder welke Virgilius [Ttt] den geneverboom in 't byzonder uitdrukt. Zynde dan deze boom zwaer van ſchaduw, en van natuure bequaem, om den ſlaep en het vergeten in hun, die zich in zyne lommer ter ruſt begeven, te veroorzaeken, zoo houden dan daerom de Poëten den geneverboomtak voor eenen tak der Vergetenheit [Vvv].

(1) Lib. 6. v. 783.

[Sss] Volgens Lukretius (1):

Arboribus primum certis gravis umbra tributa eſt,
Uſque adeo, capitis faciant ut ſæpe dolores,
Si quis eas ſubter jaceat proſtratus in herbis.

Dat is: *Sommige boomen hebben zoo eene zware ſchaduwe, dat ze dikwyls hooftpyn verwekken, indien zich iemant onder dezelve in 't gras heeft nedergelegt.*

[Ttt] *Eclog.* 10. *v. penult.*

Juniperi gravis umbra.

(2) In Valerii l. l.

De ſchaduw van den geneverboom bezwaert; dat is, zoo Pius wil (2), *verwekt ſlaep.* Kaſtor Durant paſt hem, in zynen Herbarius, op de hooftpyn, zeggende,

Juniperi gravis umbra tamen, capitique moleſta eſt.

Dat is, *de ſchaduw nogtans van den geneverboom bezwaert, en is laſtig voor 't hooft.*

(3) Hieroglyph. lib. 2. cap. 9.

[Vvv] Eer gy van dit beelt heenegaet, Lezer, draeg nog dit mede uit Celius Auguſtinus Kurio (3): *De Kelk, dat hemelsteken, dat van de Starrekundigen geplaetſt wort tuſſchen den Leeu en den Kreeft, betekent Vergetenheit: nademael, naer 't gevoelen der Platoniſche Filozofen, de zielen, die, wanneer ze worden neêrgezonden in menſchelyke lichamen, uit den hemel, door de deur van den Kreeft, nederdalen, en wederom, van 't lichaem ontbonden zynde, door den Steenbok ten hemel varen; uit dien Kelk, dien ze den beker van Bacchus noemen, vergetenis drinken, als ze naer beneden daelen; en alzoo de hemelſche zaken vergeten: doch niet alle even zeer; maer de eene meer, de andere minder, naer dat ze meer of min uit dien beker hebben gedronken. Waeruit blykt, dat die beker een beker is der vergetenheit, en dat door deszelfs beelt de vergetenheit wort afgeſchetſt.* Vergelyk hiermede het geene boven in onze Aenmerking Rr. is gezegt van 't water der riviere Lethe; en zie ook Natalis Komes, *Mythol. lib.* 3. *cap. ult.* Eindelyk kan men ook als een beelt zoo van allerlei vergetelheit, als in 't byzonder van vergetelheit des vaderlants en der vrienden en magen, gebruiken de *lotusboom*, dragende dezelve zulke zoete vruchten, dat alle die geenen, die ze proefden, zoodanig door derzelver lekkeren ſmaek wierden ingenomen, dat zy, hun vaderlant en alles vergetende, nooit wilden wederkeeren, maer altyt by de Lotuseeters (want zoo noemde men de inwoonders van het geweſt, daer deze Lotus groeide) begeerden te blyven. Zie Homerus, *Odyſſ. lib.* 9; Plinius, *Hiſtor. Nat. lib.* 13. *c.* 17; Eraſmus, *Chil.* 2. *Cent.* 7. *Ad.* 62; en Claudius Minos, in *Alciat. Embl.* 114. De fabel wort toegepaſt op de welluſtigheden, door welkers aenlokſelen de menſch eenmael verſtrikt zynde, altyt daer aen vaſt blyft, en dezelve nimmermeer wil verlaten.

VERGETENIS DER LIEFDE
VAN D' OUDEREN TOT HUNNE KINDERS.

DIt is weder een opſtel van Kaſtellini. Eene vrou, die een ſnoer vol *Galactiten* of Melkſteenen om den hals, en een ſtruisei in de rechte hant heeft; ſtaende nevens haer een ſtruisvogel zelf.

De *Galactites* is een geſteente dat (niet tegenſtaende 'er ook wel *galactiten* gevonden worden, daer roode adertjes doorloopen) de witte kleur van melk heeft. Het wort uit de rivier Achelous [A] gehaelt, en vermeerdert de melk der zogende vrouwen [B], doch haer teffens ook vergetenheit aenbrengende, en het geheugen wechnemende [C], gelyk Plinius getuigt. Zoo kan men dan figuurlykerwyze zeggen, dat de moeders, die

[A] En den Nyl, zoo men Izidorus geloven mag, *Orig. Lib.* 16. *cap.* 10.

[B] Dat aen dien ſteen den naem van *galactites* gegeven heeft, als of men zeide *melkſteen:* want γάλα (gala) betekent *melk*: of liever word hy alzoo genoemt, omdat hy, gewreven zynde, een vocht uitgeeft, dat in kleur en ſmaek gelyk is aen melk; naer Plinius zeggen, *Hiſt. Nat. lib.* 37. *cap.* 10, en Izidorus, *l. l.*

[C] Plinius en Izidorus ſchynen te kennen te geven, dat die ſteen zulks doet, als hy ingenomen wort: daer het, volgens den laetſten, om melk aen de zogende vrouwen te verwekken, genoeg zoude zyn, hem uitwendig te gebruiken: hetwelke indien waer is, kan hy hier geen bequaem beelt zyn van vergeteniſſe der liefde tot de kinderen: maer wel in 't algemeen van allerlei vergeteniſſe. Plinius woorden zyn: *De galactites wort gezegt in het opzogen der kinderen de zoogſters overvloet van zog te verwekken; en de kinderen ook, aen den hals gehangen zynde, te doen quylen, en, in den mont genomen, te ſmelten. De zelfde ſteen zegt men dat de geheugenis wechneemt.* En die van Izidorus: *De galactites, de zogende vrouwen om den hals gebonden zynde, maekt haer de borſten vol melks: den kinderen ook aen den hals gehangen zynde, wort ze gezegt de zelve te doen quylen; doch in den mont zynde genomen, te ſmelten, en de geheugenis wech te nemen.*

die de zorg en den plicht, welke ze over en omtrent haere kinders hebben en oefenen moeten, vergeten, een galaktyteſnoer om den hals dragen, dat is te zeggen, dat ze geene *memorie* of geheugenis meer hebben van de zorge, die ze aen haere kinders wel behoorden, maer vergeten te beſteden.

Het ſtruisei in haere hant, en de ſtruis nevens haer, beduiden, dat de vaders en moeders, die geene zorg over hunne kinders dragen, de ſtruiſen ſlachten, die, als hun broeityt aenkomt, hunne eiers in 't zant bedekken, en ſtrax vergeten [D] waer zy ze leidden, mitsgaders geene zorg meer over de zelve hebben. De ſtruis *laet zyne eiers in de aerde, en verwarmt die in 't ſtof, en vergeet, dat de voet die drukken kan, en de dieren des velts die vertrappen kunnen*, zegt Godt tot Job, kap. XXXIX. vs. 17 en 18, 't welk Joachim Oudaen aldus in rym uitbreit:

Of heeft de vogelſtruis zyn doorgeſnede vederen,
Gekartelt als de cederen,
En zachter dan de wol, ontfangen van uw hant?
Die, werpende in het zant
Zyne eieren, niet eens zich zelve om ze uit te broeien,
Wil zetten noch vermoeien;
Zy leggen in het ſtof, totdat het zonnevuur
Daer 't leven binnen ſtuur:
Hy let niet dat een menſch, of dat de beeſtepooten
Die kunnen ſtukken ſtooten,
Hy toont een' ſtraffen aert, en geene liefdezucht
Omtrent zyn eige vrucht.

[D] Even als de hagedis, waervan wy geſproken hebben over 't voorige beelt, *Aenm. Nu.*

VERGIFFENIS. QUYTSCHELDING.

SChilder eenen Man wiens borſt gewondt is, en laet hem 't aengezigt en d' oogen ten hemel wenden. Geef hem een'

een' blooten degen in de rechte hant, en laet hem den zelven dierwyze met de punt op den gront zetten, alsof hy hem breken wilde.

De gewondde borſt beduit de misdaet [A], die in geval van vergiffeniſſe veronderſtelt wort; en de geſten om 't zwaert te breken, geven te kennen, dat by de vergiffenis de wil en magt tot het plegen van eenige wraek worden afgelegt [B].

Hy keert het aengezigt ten hemel, 't geen het opzigt te verſtaen geeft dat men in 't vergeven op Godt heeft, naer 't geene Kriſtus, Matth. VI. 14, en Mark. XI. 25, zegt, behelzende in zin, *Vergeeft, en u zal vergeven worden;* of volgens dit, *My* [*komt*] *de wraek* [*toe:*] *ik zal 't vergelden.* Rom. XII. 19.

[A] Zie naderhant het beelt *Zonde.*

[B] Dingen, daer men mede beſchadigen of ſtraffen kan, wordende wechgeworpen, neergelegt, of gebroken, betekenen, dat iemant de magt om te ſtraffen, enz. die hy heeft, niet wil gebruiken. Vergelyk onze Aenmerking C. over het eerſte beelt der *Goedertierenheit*, 1. *D. bl.* 532.

VERKIEZING.

EEn oude Vrou, eerwaerdigh van aenzien, en met violetpurper bekleet. Zy heeft een goude keten, aen welke een menſchehart hangt, om haeren hals, en zit dus vol aendacht en diepe gepeinzen op eenen tweeſprong, of ter plaetſe daer twee wegen beginnen, op welker eenen, aen 's beelts rechter zyde leggende, een eikeboom ſtaet, terwyl men op den anderen wegh, ter ſlinke hant loopende, een lelyke ſlang ziet. De vrou heft haer' rechter arm op, en wyſt met

den voorſten vinger van die hant naer den gemelden eik. In de ſlinke hant houdt ze eene letterrol ten toon, daer deze woorden op ſtaen, VIRTUTEM ELIGO, dat is, *Ik verkies de Deugt.*

De verkiezing is eene genegentheit des gemoets, die in ons veroorzaekt is door eene rype overweging eeniger zaeke, welke voor ons, of voor onze vrienden, van belang en aengelegentheit is, gaende die overweging over de middelen, of werktuigen, of manieren van behandeling, die men heeft bedacht in mogelyke, doch zwaere en twyfelachtige zaeken, om tot dat wit of oogmerk, 't geen we ons voorgeſtelt hebben, te geraken.

Zy wort out en eerwaerdigh van wezen vertoont, omdat de rype ouderdom zoodanigh is, dat men, daertoe gekomen zynde, door de volmaektheit van kenniſſe, en door de ervarentheit [A] der dingen, die men gezien, of zelf uitgevoert heeft, een waere en volmaekte verkiezing doen kan.

Het violetpurpere kleet verbeelt ſtatigheit [B], die aen 't onderwerp, dat wy hier vertoonen, zeer wel paſt.

Zy draegt een goude keten met een hart daeraen [C], omdat Piërius, in zyn XXXIV. boek, zegt, dat de Egiptenaers het hart tot een uitbeeltſel van den raedſlagh ſtelden, gemerkt uit het harte de waere en volmaekte raedſlagh komt; eene zaek die wel degelyk by de verkiezing vereiſcht wort en te pas komt, als welke een voor- en ſamenſtel van reden en raedſlagh is.

Zy zit, en ſchynt vol hooge en edele overdenkingen te zyn, omdat het verkiezen niet als by geval, en in 't wilde heen, maer met bedaertheit [D], overleg, en goede gegrontheit moet gedaen worden.

Wat de twee wegen belangt [E]; d' een daervan, namentlyk op welken d' eikeboom ſtaet, beduit de deugt: en omdat men zyne verkiezing op de deugt behoort te laten vallen, en in de zelve vaſt en beſtendigh te blyven gelyk een eik; (die een boom is, hardt en vaſt van ſtoffe, en diep van wortelen, daertoe breet van bladeren en groot van takken, mitsgaders zeer bloeiende of dragtbaer, en die daerenboven ook hoe hy meer behakt, geſnoeit of beledigt wort, des te meer uitbot, en te grooter kracht krygt) zoo ziet men hier zoo eenen boom; welke ook, om de gezeide redenen, door d' Ouden voor een zinnebeelt der Deugt [F] gehouden wert, als wezende hy vaſt, wel gewortelt, en bloeiende, gelyk gezeit is, en wordende ook van des zelven takken kroonen gemaekt, om ze aen manhafte oorlogshelden, tot een teken hunner dapperheit en kloekmoedigheit, te geven [G]. D' andre wegh, op welken zich de ſlang bevint, betekent de zonde [H], die altyt

[A] Zie het beelt *Ervarenis.*

[B] Zie onzen bladwyzer in 't woort *Violetpurper.*

[C] Hiervan hebben wy in 't breede gehandelt over 't beelt *Raedſlag*, *Aenm. P tot Z*, werwaerts wy derhalven den Lezer heenewyzen.

[D] Dat de bedaertheit des gemoets en verſtants door de zittende geſtalte verbeelt wort, hebben wy elders aengewezen. Zie wederom onzen bladwyzer in 't woort *Zitten.*

[E] Hy zinſpeelt hier op den tweeſprong van Herkules, waervan wy gehandelt hebben over 't 1. beelt der *Verdienſte*, *Aenm. C.*

[F] Zie onze *Aenm. D.* over het derde beelt der *Deugt*, 1. *D. bl.* 243, en voorts al wederom onzen bladwyzer in 't woort *Eikel:* ook Horatius, *Carm lib.* 4 *Od.* 4. *v.* 57.

[G] Zie onze Aenmerking H. over 't 1. beelt der *Deugt*, 1. *D. bl.* 238.

[H] Dat is ook al elders gezegt: zie den bladwyzer in 't woort *Slang.*

tyt d' eerlyke en deugtzaeme ondernemingen wederſtaet. Zoo wyſt het beelt dan met den vinger der rechte hant naer den eikeboom, en heeft in de ſlinke hant de letterrol, waerop ſtaet, *Virtutem eligo*, *De Deugt verkies ik*, omdat het woort *verkiezing* niets anders te kennen geeft, dan een zekere aengryping van dat geene uit twee dingen, het welke de raedſlagh en reden uitwyzen, dat beſt is. Welke aengryping niet kan geſchieden, tenzy men eerſt overwege en met goeden raedt onderzoeke of overlegge, welke zaek beſt is, en welke niet.

VERLANGEN.

EEn gewiekte Vrou, die een' halskraeg van een' verſcheidenverwigen doek om heeft, en uit wiens hart een heldere vlam ryſt.

Het verlangen is een hartlyke begeerte tot eenige zaek, die aen het verſtant als goet voorkomt, en zich aen 't zelve behaeglyk opdoet; en daerom heeft die gemoetstogt zeer veele onvolmaektheden [A] in haere werking, en wort by 't verſtant der eerſte ſtoffe vergeleken, welke Ariſtoteles naer de vorm zegt te verlangen, gelyk de vrou naer den man. En dit zegt hy niet zonder reden; want het verlangen is een begeerte tot dingen die toekomende zyn, en die men nogh niet in bezit heeft: en dus vonden we dan ook goet het verlangen onder de gedaente eener vrouwe te vertoonen. Maer men kan ook zeggen, dat het verlangen een geeſtlyke beweging van 't gemoet is, het welk noit ruſt, totdat het de zaek, waertoe de neiging het zelve beweegt, verkrygt [B], en altyt rontom de dingen zweeft, die aen 't zelve ontbreken; welke verkregen hebbende, zoo is het verlangen ten einde en voldaen.

Door de vleugels wort de ſnelheit des verlangens aengewezen, dat ras komt [C], en ook ras verdwynt.

De halsdoek, met zyn verſcheide kleuren, beduit, dat 'er veelerlei ſlach van verlangens is, gelyk 'er veele ſoorten van goet gevonden worden: en het voorwerp van 't verlangen is het goede [D].

De vlam geeft te verſtaen, dat het verlangen een brant beide van hart en gemoet is, welke brant alle zaeken die men hem aenbiedt, als ze eenen ſchyn van 't goede hebben, terſtont aengrypt, gelyk het natuurlyk vier een drooge ſtof.

[A] Omdat zy zich dikwyls uitſtrekt tot zaken, die zy niet genoeg kent, enkel acht gevende op derzelver uitwendigen ſchyn, die bedrieglyk is, en niet genoeg doorgedrongen zynde tot de beſchouwing van den waren prys der zaken, waernaer wy verlangen: hoedanig de meeſte dingen zyn, daer zich 't menſchlyk verlangen en begeeren naer uitſtrekt. Lees dienaengaende het tiende Schimpdicht van Juvenael.

[B] Ten ware het vooraf ontdekte, dat het naer eene zaek verlangde, die het verkeerdelyk hadde aengezien voor goet: wanneer het verlangen ophoudt en vergaet.

[C] Of liever, omdat het zich met alle ſnelheit ſpoeit tot het bekomen van de verlangde zaek. Want *animo cupienti nihil ſatis feſtinatur*, zegt Salluſtius (1); *voor een verlangent hart wort nergens mede genoeg gehaeſt:* en Publius Syrus: *Eſt cupiditati & ipſa tarda celeritas:* dat is, *Voor 't verlangen is de ſnelheit zelf langkzaem.* Daerom vergelykt David, in 't volgende beelt, zyn verlangen tot Godt by een hart, dat zich met alle ſnelheit naer een fontein ſpoeit. (1) Bello Jug. cap. 64. §. 6.

[D] Of ten minſten het geene men daervoor aenziet.

VERLANGEN TOT GODT.

EEn Jongeling in root en geel gekleet, betekenende deze verwen [A] het verlangen en de begeerte. Geef hem wieken, om de vaerdigheit, waermede het naer Godt verlangende gemoet zeer ſnel tot hemelſche gedachten opvliegt, uit te beelden. Laet 'er uit zyne borſt een vlam opſchieten, welke is die vlam, om welke op d' aerde te brengen onze Heer Kriſtus gekomen is [B]. Doe hem de ſlinke hant aen de

[A] De roode kleur is de kleur des viers, en betekent alzoo de vierigheit en yver van 't verlangen; gelyk het *vier* doorgaens alle brandende driften en bewegingen des gemoets betekent: het geene reets elders gezegt is. Maer hoe dat zelve verlangen door de geele verf wort afgebeelt, is my zoo klaer niet. Op meer plaetſen hebbe ik my met deze kleur verlegen gevonden, voegende de Schryver geen reden van zyne bevattinge by zyne ſtelling. Over het tweede beelt van 't *Genoegen*, 1. *D. bl.* 472, *Aenm. A*, hebben wy deze verf gezien als een zinnebeelt van *onbeſtendigheit*. Of onze Schryver nu die kleur hier in de zelfde betrekking wil hebben opgevat, omdat 'er in onze verlangens geene beſtendigheit is, en wy dikwyls het verlangde zoo ras niet hebben verkregen, of wy verlaten 't weêr, (dat voornamentlyk in jongelingen (1) plaets heeft) en verlangen terſtont naer iets anders; zulks weet ik niet. Maer indien hy 't zoo begrepen heeft, heeft hy 't qualyk begrepen: want een verlangen tot Godt moet niet alleen vierig, maer ook beſtendig zyn; en mag anders geen verlangen tot Godt heeten.

(1) Horat. de Arte Poët. v. 165.

[B] Hy ſchynt te zinſpelen op de plaets die ons voorkomt *Luk.* 12. *vs.* 49, daer Kriſtus zeit, *Ik ben gekomen, om vier op de aerde te werpen:* maer ik kan niet zien, dat hier door *vier* verſtaen wort, een vierig verlangen naer Godt; maer wel verdeeltheit en tweedragt, die uit de leere des Evangeliums zoude ontſtaen: gelyk zulks onze geleerde Taelsmannen verklaren. De vlam viers dan in ons beelt, betekent het vierig verlangen naer Godt, waerin onze harten branden, en hetwelk onze gedachten van daer opvoert naer den hemel, gelyk de natuur der vlamme is zich met alle ſnelheit naer de hoogte te verheffen.

de borſt, den rechter arm rechtuit, en 't gezigt ten hemel gekeert houden, en ſtel een hart by hem dat uit eene waterbeek komt drinken [C], naer 't geene David, Pſalm XLII. vs. 2, zegt, daer hy zyn zielverlangen tot Godt vergelykt by het verlangen van een dorſtigh hart dat *ſchreeut naer de waterſtroomen*, 't geen Vondel dus berymt:

Als het afgejaegde hart
Haekt naer verſche waterbronnen,
Zoo verlangt myn ziel, van ſmart,
Rouwe en klagten afgeronnen,
Naer myn Godt.

De ſlinke hant voor de borſt, de rechte vooruit geſtrekt, en 't gezigt naer den hemel gewent, willen zeggen, dat we onze werken [D], oogen, en hart, en alles wat in ons vermogen is, tot Godt keeren moeten.

[C] Indien men 't hart reets drinkende ſtelt, zoo is het geen beelt van verlangen, want dan heeft het zyn verlangen reets verkregen. Derhalven moet het vertoont worden, als naer een bron met alle ſnelheit komende toelopen: gelyk ook de uitdrukking van David medebrengt: over wiens woorden in dien iemant een zeer fraeie uitbreiding gelieft te lezen, die zie het 9. gedicht van het derde Boek van de *Pia deſideria*, of *Godtvruchtige Verlangens* van Hermannus Hugo. Niemant zal ook zyn moeite qualyk beſteden, indien hy de twee eerſte gedichten van dat zelfde werk naerleeſt.

[D] Waervan de handen, als het werktuig, zinnebeelden zyn: gelyk elders is aengewezen.

VERMAEK. VERLUSTIGING.

EEn Jongeling, die omtrent zestien jaeren out ſchynt te zyn, en zeer ſchoon en fraei van gelaet en leden is.

Hy lacht van vrolykheit, en heeft een groen kleet aen dat met verſcheide andre verwen geſiert is. Op 't hooft draegt hy eenen roozekrans, geſchakeert met andere aengenaeme en lieflykruikende bloemen. Een gulde keten, aen welke een menſchetong hangt, omringt zynen hals. Met de ſlinke hant houdt hy eene luit, die op de heup der zelve zyde ſteunt, en met de rechte hant heft hy eenen ſtrykſtok omhoog. Voorts heeft hy een' degen op de zyde, en daer legt op den gront aen zyn rechte hant een boek, op 't welke men den naem ARISTOTELES leeſt, mitsgaders een open muzykboek. Aen 's beelts ſlinke zyde ziet men een paer duiven, die haere wieken eenigszins opſlaen, en met malkander minzaemlyk trekkebekken.

Volgens Thomas [A] bepaeling is het vermaek een geruſte of vergenoegde kennis in eene zaek, die met de natuur overeen komt. Plato onderſcheidt, in zyne *Reſpubl.* of Lantbeſtiering, het vermaek in driederhande ſoorten, gelyk hy ook 's menſchen ziel zelve in drie deelen, dat is, in driederleie vermogens onderſcheidt, namentlyk in een vermogen waermede men iet leert; een vermogen waermede men toornigh wort; en een vermogen waermede men begeert, welk leſte hy ook het geltzuchtige [B] noemt; komende met deze drie zielvermogens de drie levensmanieren overeen, te weten de leerzuchtige, eerzuchtige [C], en geltzuchtige. De eerſte manier of wyze van leven wort geoefent of betracht door de ervarenis, 't verſtant, en de reden, in het naerſpeuren der waerheit. De tweede door 't zoeken van magt, overwinning, en eer. De derde door de werkzaemheit van alle de vyf uiterlyke zinnen des menſchen. En met dit inzigt of om deze reden ſtelt Xenofon, in het tweede boek van zyn ge-

[A] Prim. Sec. quæſt. 9. art. 1. *Delectatio eſt quieta cognitio in re convenienti naturæ.*

[B] Niet alsof hy dat vermogen aenmerkte als alleen betreklyk op de geltzucht: maer omdat het, alhoewel over meer dingen gaende, echter voornamentlyk werkzaem is omtrent de geltzucht, zoo heeft hy (om verwarringe en onduidelykheit te vermyden, die men zoude vernemen, indien hy telkens alle de deelen van dit vermogen by herhaling moſt noemen) geoordeelt, dat het genoeg was, indien hy dat vermogen, (zynen Lezer vooraf des hebbende gewaerſchuwt, gelyk hy doet) naer deſzelfs voornaemſte deel, het geltzuchtige noemde. Zelf de benaming van het begeerlyke oordeelt hy niet genoeg; maer heeft dat vermogen, om reden, die onze Schryver wat verder uit hem bybrengt, naer dat geene, dat daerin het grootſte en geweldigſte is, *het begeerende* genoemt; en dit wederom, mede naer deſzelfs voornaemſte gedeelte, gelyk gezegt is, ook het *geltzuchtige*. Zie den Filozoof breder in de negende Samenſpraek van het hier gemelde werk: van wien dewyl wy bevonden, dat de opſteller van dit tegenwoordige beelt verſcheide malen was afgeweken, mogelyk omdat hy hem niet wel verſtaen heeft, zoo hy hem maer zelf heeft gelezen, en niet door eenig uittrekſel by een ander Schryver miſleit is; zoo hebben wy geen zwarigheit gemaekt om hem wederom met Plato te vereenigen, en daertoe het noodige te veranderen; zonder dat wy 't noodig achten den Lezer op te houden met hem de gemaekte veranderingen aen te toonen: gelyk wy ook niet hebben geſchroomt verſcheide overtollige dingen uit dit beelt wech te nemen.

[C] Dezen naem geeft hy aen die levenswyze, die het toornende gedeelte of vermogen der ziele beantwoort, omdat het zelve de voornaemſte ſtoffe van zyne werkzaemheit vint in die drie dingen, die hy terſtont zal noemen; namentlyk, magt, overwinning, en eer: volgens de uitlegging van Plato zelf ter gemelde plaetſe.

geſchrift, aengaende de daden en ſpreuken van den Filozoof Sokrates [D], den wegh van den welluſt of des vermaeks aenwyzende, de vyf zinnen voor, als door welke men alle mogelyke vermaeklykheden bekomt en geniet, zeggende: *Vooreerſt moet gy overwegen welke ſpys of drank gy voor de aengenaemſte houdt, en die u allerbeſt ſmaekt: of wat u vermaeklykſt voorkomt in gezigt, gehoor, reuk, of gevoel: en hoedanige jongelingen of maegden het zyn, in wier byzyn gy het allerhoogſte vermaek ſtelt: hoe gy allerzachtſt ſlaept, en alles zonder moeite en arbeit uitvoert.* En Cicero zegt, in zyn Tuskulaenſche Vragen [E], dat *het vermaek een luſt is, die door de zoetheit des gehoors of der andre zinnen het gemoet ſtreelt.* Doch laet ons nu tot de uitlegging dezer beelteniſſe overgaen: waerin wy eerſt zullen handelen van de vermaeklykheden, die tot het begeerende deel der ziele behooren, en door de vyf zinnen worden geoefent; dan van die, welke tot het eerzuchtige; en eindelyk van die, welke tot het leerzuchtige betreklyk zyn.

Wy ſtellen derhalve eenen *Jongeling*, omdat de jonge luiden meeſt tot vermaek genegen zyn; waerom Horatius, in zyne Dichtkunſt, door Andries Pels [F] op onze tyden en zeden gepaſt, aldus zingt:

Een eerſt aenkomeling, nu eindlyk van 't bedil
En d' onderdanigheit zyns Pedagoogs ontſlagen,
Is graeg in 't velt; heeft zin in 't viſſchen, vliegen, jagen;
Is buigelyk, als waſch, tot ondeugt; en wort quaet,
Als hem een wyzer tot de deugt, en 't weldoen raedt;
Bezorgt zyn oorbaer traeg, als ſtond' hem niet te vrezen
Voor d' ouden dagh; en acht het gelt geen waer te wezen;
Is trots; in alles maekt hy gading; maer, zoodra
Hy 't lang gehoopte heeft, taelt hy 'er niet meer na.

Doch dit zyn de eenigſte vermaeklykheden niet, die de jongelingen beminnen; geenszins. Zy worden geſtreelt door al wat den vyf zinnen als vermaeklyk voorkomt: en om het genoegen, dat zy daerin ſcheppen, aen te duiden, geeft men ons beelt een zeer ſchoon en aengenaem wezen, om dus de geneugte van 't gemoet door de bevalligheit des gelaets [G] uit te drukken, gelyk integendeel de droefheit [H] door een lelyk aengezigt vertoont wort.

Het groene gewaet paſt hier de jongkheit, niet alleen ter uitbeeldinge van de hoop [I] die men op de zelve heeft, en om de wakkerheit en le-

[D] Ter plaetſe daer hy handelt van den tweeſprong, waerop Herkules ontmoet wert door de *Deugt* en den *Welluſt*: daer wy te vooren van hebben geſproken over 't 1. beelt der *Verdienſte*, *Aenm. C.*

[E] Lib. 4. cap. 9. *Delectatio eſt voluptas ſuavitate auditus animum deleniens: &, qualis hæc eſt aurium, tales ſunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & ſaporum: quæ ſunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ voluptates.*

[F] En door zyn eigen mont aldus, *v.* 161.

Imberbis juvenis, tandem cuſtode remoto,
Gaudet equis canibuſque & aprici gramine campi;
Cereus in vitium flecti, monitoribus aſper,
Utilium tardus proviſor, prodigus æris,
Sublimis, cupiduſque, & amata relinquere pernix.

[G] Zie onzen bladwyzer in 't woort *Oog*.

[H] Zie de beelden *Droefheit* in ons eerſte Deel.

[I] Die ook vermaek aenbrengt. Van de groene kleur, als een beelt der hoop, is elders geſproken. Zie de beelden der *Hoop*.

vendigheit van 't vermaek [K], dat altyt bloeit en groen [L] is in zyne luſten, te betekenen: maer ook voornamentlyk, omdat deze verf de lente, die als de eerſte jeugt van't jaer is [M], te kennen geeft; en dus teſſens, omdat dit jaerſaizoen, zoo veel vermaek en welluſt medebrengende en aenbiedende, ook het vermaek van den zin des gezigts is, gemerkt onze oogen met geen eene kleur zoo wel gedient en in hunnen ſchik zyn, als met de groene; zynde 'er geene vermaeklyker noch genoeglyker zaek ter werelt dan de beſchouwing der groene en bloeiende beemden en weiden; en te zien de boomen met groene bladeren beladen, de beeken en bronnen om en langs haere boorden geſiert en bewaſſen met tedere kruiden, die door de levendigheit hunner groene en groeiende kleuren niet zwichten voor den eſmeraut. Om die den oogen zoo zeer aengenaeme ſchoonheit der groene

[K] Zie Aenmerking B. over 't beelt *Gaſtmael*, 1. *D. bl.* 408; en Aenm. B. over 't 1. beelt des *Arbeits*, 1. *D. bl.* 72.

[L] Petrarcha: *Per far ſempre mai verdi i miei deſiri.*

(1) Apud Diogenem Laërt. Lib 8. §. 10.

[M] Aerdig vergelykt Pithagoras (1) de vier getyden des jaers by den leeftyt van den menſch, rekenende de kintſcheit, die hy op twintig jaeren ſtelde, (waeronder gevolglyk onze jongeling behoort) als de lente; de jeugt, vervattende wederom twintig jaeren, als den zomer; den manlyken leeftyt, beſlaende een gelyk getal van jaeren, als den herfſt; en den ouderdom, die ook een uitgeſtrektheit van twintig jaeren hadde, als den winter. Die vergelyking ſtelt hy by Ovidius voor in deze vaerzen (2):

(2) Met. lib. 15. v. 199

Quid non in ſpecies ſuccedere quatuor annum
Adſpicis, ætatis peragentem imitamina noſtræ?
Nam tener, & lactens puerique ſimillimus ævo
Vere novo eſt. tunc herba nitens & roboris expers
Turget, & inſolida eſt, & ſpe delectat agreſtem.
Omnia tum florent; florumque coloribus almus
Ridet ager: neque adhuc virtus in frondibus ulla eſt.
Tranſit in Æſtatem, poſt Ver, robuſtior Annus:
Fitque valens juvenis. neque enim robuſtior ætas
Ulla, nec uberior: nec quæ magis æſtuet, ulla eſt.
Excipit Autumnus, poſito fervore juventæ
Maturus, mitiſque inter juvenemque ſenemque;
Temperie medius, ſparſis per tempora canis.
Inde ſenilis Hyems tremulo venit horrida paſſu;
Aut ſpoliata ſuos, aut, quos habet, alba capillos.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Gy ziet, hoe 't ronde jaer zich deelt in vier getyden,
Als een naerbootſer van ons leven, ſnel in 't glyden.
De kintſcheit, teêr van aert en zuigende, is de lent:
Dan zyn de kruiden, groen en zwak, doorgaens gewent
Te zwellen, 's lantmans hart met vaſte hoop te ſterken.
Dan bloeit al wat 'er is. elk lantſchap, kloek in 't werken,
Verquikt en koeſtert, lacht ons bly met bloemen aen,
En levendige verf: doch alle kruiden ſtaen
Ontloken zonder pit. dan volgt de vruchtbre zomer
Den lentetyt. 't gewas wort magtiger en vroomer.
Dan krygt de jongeling ook magt in zyne leên.
Geen oudde is ſterker, geen zoo vruchtbaer: ook is geen
Getyde heeter. maer de herfſttyt, veel grover,
Is na den brant der jeugt heel ryp en murw, en over
De kintſcheit, tuſſchen jeugt en hoogen ouderdom,
Gematigder van bloet, met gryze lokken om
Het hooft bezwaeit. dan komt, langs nedergaende trappen,
De winter, out en kout, al ſidderende aenſtappen,
Berooft van hair, of grys, indien 'er hair bleef ſtaen.

groene velden, zyn April en Mai de lachendſte en lieflykſte der maenden; helpende zy met hunne genoeglyke en bekoorlyke groenheit de menſchen aen blyſchap, en de blyde vogels aen den zang, 't welk in d' andre tyden des jaers, minder groen zynde, ook minder gebeurt. Zie daer dan deelswyze het vermaek aengetoont, dat men geniet door het gezigt: hetwelke hoe beſtaet en zyne werking verricht, wy hier niet onderzoeken, gelyk wy die ſtof ook onaengeraekt zullen laten ten opzigte van 't gehoor, den reuk, 't gevoel, en den ſmaek; als zynde eene zaek, die eensdeels niet veel doet tot ons voorſtel, en ten anderen beter plaets zal vinden in de verhandeling van de beelden der Vyf Zinnen, in het volgende Deel van dit ons Werk.

Wy gaen dan voort tot den reuk, zynde mede een der vyf zinnen, en door welken zeer groot vermaek geſchept wort. Dezen duiden wy door den roozekrans, gemengt met andre welriekende bloemen, aen; zynde de roozen, boven het ander gebloemte, wonder lieflyk van geur [N], en onzen reuk vermaekende.

't Gehoor wort door de luit (naerdien ze twee boogswyze klankgaten heeft, die d' ooren en 't gehoor beduiden, of ten minſten gevoeglyk beduiden kunnen) uitgebeelt [O]: en hoewel de oude Egiptenaers dezen zin door andere beelden hebben afgemaelt [P], zoo paſt nochtans de luit hier beter, omdat wy niet enkel het gehoor, maer het vermaek des gehoors vertoonen: welke Zin, vooral zoo iemant fyn van gehoor is, allermeeſt geſtreelt wort door het lieflyk geklank der muzyk: en om dat vermaek nadruklyker te verbeelden, hebben wy by de luit ook een muzykboek gevoegt. Sokrates, Apolloos orakel vragende, *Wat hem te doen ſtont, om gelukkigh te zyn*, kreeg ten antwoort [Q], *Dat hy de muzyk leeren moſt;* en Ariſtoteles ſtelt dezelve ook in 't getal der doorluchtige kunſten. Beroaldus zegt [R] de muzyk zoo vermaeklyk te zyn, dat alle dingen door haere zoetheit bewogen en ingenomen worden. En 't geen nogh meer opmerking verdient; de geeſtige Filoſtratus ſchryft haer de volgende verwonderenswaerdige uitwerkingen toe, zeggende [S], *De muzyk beneemt den treurigen hunne treurigheit, den vrolyken maekt ze vrolyker, den minnaer vieriger, den godtsdienſtigen, om Godt te dienen, yveriger; en geſchikt wordende naer den verſcheiden aert der menſchen, trekt ze de gemoederen der geenen die ze hooren, allengskens werwaerts zy wil.* Voorts is het gehoor een zeer edele zin [T], en komt daerin met het gezigt overeen;

[N] Zie het 1. beelt der *Bevalligheit*, 1. *D. bl.* 169, 170 *en* 171.

[O] Dit zal breder aengewezen worden in 't volgende Deel, daer afzonderlyk van de vyf zinnen zal worden gehandelt.

[P] Dat zal aldaer ook worden aengeroont.

[Q] My ſtaet niet voor te hebben gelezen, dat Sokrates zoodanig een antwoort van 't orakel heeft ontfangen: doch dat hy in zynen ouderdom op de luit heeft leeren ſpelen, ſchryven Diogenes Laërtius (1), Cicero (2), Valerius Maximus (3), Quinctilianus (4), Sextus Empirikus (5), en Suidas (6).

[R] *Muſica adeo delectabilis eſt; ut ejus dulcedine cuncta capiantur.* Zie Quinctiliaen en Sextus Empirikus, ter plaetſe zoo even aengewezen.

[S] Ik vinde die plaets by Filoſtratus niet: mogelyk is ze uit een ander Schryver genomen. Van de kracht der muzyk op de gemoederen der menſchen, zie, behalven de aengehaelde Schryvers, ook Cicero, *de Legibus*, *Lib.* 2. *c.* 15; Seneka, *de Ira*, *Lib.* 3. *cap.* 9; Filoſtratus, *Heroic. cap.* 19. §. 2; Plutarchus, *de Muſica*, *cap.* 24, 39 & 41; en Marcianus Kapella, *Lib.* 9.

[T] Zie Cicero, *de Natura Deor. lib.* 2. *cap.* 56, 57 & 58.

(1) Lib. 1. §. 31.
(2) De Senect. c. 8.
(3) Lib. 8. c. 7. Ext. 7.
(4) Iuſt. Orat. L. 1. c. 17.
(5) Adv. Math. l. 6.
(6) In Σωκράτης.

een; dringende de beelteniſſen der dingen door de oogen in ons gemoet; gelyk door de ooren eens anders meening 'er indringt door 't middel zyner woorden: van welke twee zinnen de ooren zoo veel meer dienſt aenbrengen [V], omdat de meeningen van den eenen menſch door de zelve in 't gemoet des andren overgaen. En gelyk de dingen die door 't gezigt begrepen worden, als ſtomme woorden zyn, alzoo hooren de ooren de levende ſtem. Daerom zeide Xerxes, *Dat de ziel in d' ooren woonde, omdat zich die verheugde over goede woorden, en bedroefde over quaede.* En d' Ouden, het nut in acht nemende dat d' ooren aen het verſtant toebrengen, geloofden de zelve aen de wysheit en voorzigtigheit geheiligt te zyn; dies zy ook, zoo dikwyls zy hunne kinders ontmoetten, hen gewent waren d' ooren te kuſſen [W], als willende voornamentlyk die lichaemsdeelen liefkoozen en ſtreelen, door welke zy hoopten dat die jeugdelingen de wysheit vatten zouden. Door welk voorbeelt aengeſpoort, wy geen' grooter luſt behooren te hebben, dan in 't hooren van Godts H. woort, Gode daerin gehoorzaemende, naer J. Kriſtus tael, Luk. XI. 28, *Zaligh zyn de geenen die Godts woort hooren, en het zelve bewaren:* of, gelyk Bernardus in zekeren Brief zeit [X], *Dat is een goet oor, dat gaerne nutte dingen hoort, en 't gehoorde wyslyk onderſcheidt, en 't geene 't verſtaen heeft, gehoorzaemlyk uitvoert.* Het gehoor dan ten hoogſten edel zynde, zoo is 't niet ongevoeglyk, dat men het zelve door de luit afſchetſe, zynde dat muzyktuig ook in groote achting geweeſt by de Ouden; die de luit gebruikten tot het ſpelen der allerbeſte gedichten, en alleen voor zeer treflyke mannen.

De hant houdt hy met den ſtrykſtok, alsof hy een' ſchepter voerde, ten toon, om zoo den zin des gevoels aen te duiden. En dus ſchepterachtigh geſchiedt dit te beter, omdat de menſch alle andere dieren overtreft, en boven de zelve als heerſcht [Y], in naeukeurigheit van dezen zin,

[V] *De geleertheit en wysheit* (zegt Laktantius, *de Falſ. Sap.* 3: 9) *kan door de ooren alleen, niet door de oogen alleen, verkregen worden.*

[W] Dat is eene zaek, die my onkent is: maer dat weet ik, dat het de gewoonte by de Ouden was, den geenen, dien men hartelyk wilde kuſſen, by de ooren te vatten, en alzoo zynen mont te kuſſen: gelyk te zien is by Plautus, *Aſin. act.* 3 *ſc.* 3. *v.* 78, & *Pœnul. act.* 1. *ſc.* 2. *v.* 163: hoedanig ſoort van kuſſen, of liever 't hooft van die zoo gekuſt wert, de Ouden een *pot* noemden, gelyk Taubmannus over die plaets aentekent; en ook Broekhuizen, over Tibullus, *lib* 2. *El.* 5. *v.* 92, alwaer hy een menigte latere Schryvers optelt, die over dit ſoort van de kuſſen der Ouden handelen; en zegt, dat het de Italianen een *Florentynſchen kus* noemen. Zie vooral Gyraldus, *Var. Critic. Dial.* 9. *col.* 880. Dat onze Schryver voorts zeit, dat dit aenvatten der ooren geſchiedde, omdat dezelve aen 't *verſtant en aen de voorzichtigheit* zouden zyn toegeheiligt, dat zal mogelyk ook geen bewys vinden, zynde het oor, ofte de oorlel, geheiligt niet aen 't verſtant, maer aen de geheugenis: gelyk wy hebben aengetoont in onze *Aenm. E.* over 't eerſte beelt der *Geheugeniſſe*, 1. *D. bl.* 429. Van dit kuſſen der kinderen ſpreekt Plutarchus aldus (1): *Die de kleine kinderen kuſſen, vatten dezelve by de ooren, en gebieden hen ook zoo te doen; als boertende te kennen gevende, dat men die geenen voornamentlyk moet beminnen, die ons door de ooren* (dat is, door goede leſſen en vermaningen) *voordeel toebrengen.*

(1) De Audition. cap. 4.

[X] *Auris bona eſt, quæ libenter audit utilia, prudenter diſcernit audita, obedienter operatur intellecta.*

[Y] De ſchepter, als een teken van heerſchappy, is bekent in de beeldenſpraek. Maer wat een miſſelyk begrip is het, dat onze Schryver door den ſtrykſtok, met de hant omhoog gehouden als eenen ſchepter, wil uitdrukken, dat de menſch een fynder

en

zin, als welke de gematigtſte is boven de andere vier: en is deze gematigtheit in 't gevoel noodigh, omdat het alle de hoedanigheden, zoo de eerſte als de tweede, onderſcheiden moet. D' eerſte hoedanigheden zyn hette, koude, droogheit, en vochtigheit. Tot de tweede hoedanigheden behooren weekheit, hardtheit, zachtheit, prikling, en andre diergelyke. En daerom zegt Cicero, in zyn tweede boek van de Natuur der Goden [Z], *'t Gevoel is gelykmatigh door het geheele lichaem verſpreit, zulx dat wy alle ſtooten en ſlagen, en alle de te hevige aenvallen van hette en koude voelen kunnen.* Maer hoewel 't gevoel door 't geheele lichaem verſpreit

en naeukeuriger gevoel heeft dan andere dieren? Betekent dat derhalven eenige heerſchappy over de dieren te voeren? En waer in beſtaet die toch? of hoe voert hy, door den zin des gevoels, heerſchappy over de dieren? Voorwaer het is met veele beeldenſpraeken (en vooral die onze Schryver verzint) net zoo gelegen, als Elianus (1) zegt, dat het met de ſchilderkunſt in den beginne was. Namentlyk zy was zoo ruw en onbeſchaeft, dat die eerſte Kunſtenaers genootzaekt waren, om by hunne beſte ſtukken, wilden ze anders hebben dat men wiſt wat ze geſchildert hadden, te ſchryven, *dit is eene koe, dit is een paert, dit is een boom.* Ten eenenmael zoo zyn veele beeldenſpraeken, vooral van onzen Italiaen. Zag men ze enkelyk geſchildert, en vont men 'er geene uitlegging by, niemant, hoe ſnedig ook, zoude dezelve, hy mogt zyne harſſens zoo lang pynigen als hy wilde, eenigszins kunnen verſtaen: daer nogtans (gelyk wy ook elders hebben te kennen gegeven) goede beeldenſpraeken iets moeten hebben, dat eenen verſtandigen beſchouwer, die kennis van zaken heeft, en ervaren is in de beeldenſpraek, door het gezicht alleen tot de betekenis der zaken kan brengen: het geene niemant ontkennen zal, die te recht weet, wat beeldenſpraek is, en haeren oorſprong kent. Nu geef ik een iegelyk Lezer, dien dit onder 't oog mogt komen, in bedenking, of wy wel reden hebben om te geloven, dat, indien hy enkel in een print een jongeling hadde gezien, die in de eene hant een luit, en in de andere een ſtrykſtok hadde, dien hy omhoog hielt enz; dat hy, zeg ik, zoude hebben kunnen bedenken, dat de maker van de beeldenſpraek daerdoor wilde begrepen hebben, dat de menſch de andere dieren (daer nogtans 't bekende vaersje den ſpinnekop van uitzondert) in naeukeurigheit van 't gevoel te boven gaet; zelf al wiſt hy, dat hy de vyf zinnen, of liever het vermaek derzelve, in dat beelt moſt zoeken; ja ook, al waren hem de vier overige zinnen daer uit aengetoont, en hy duidelyk gewaerſchuwt, dat hy 't gevoel, of deſzelfs vermaek, in de hant met den verheven ſtrykſtok moſt zoeken. En wat het vermaek van den zin des gevoels betreft, hetzelve wort ook geenszins in den ſtrykſtok, al wilden wy nu al zoo toegevende wezen, dat wy de betekenis, die 'er onze Schryver in ſtelt, lieten doorgaen, gevonden. Want zoo hy zeggen wilde, dat de heerſchappy vermaeklyk is, zo zoude het zeer gereet zyn te antwoorden, dat het voelen van den ſtrykſtok door de hant, die hier den zin des gevoels zal verbeelden, (en waerom meer dan de hant die de luit houdt?) geen vermaek aen dezelve toebrengt; en vorder te zeggen, dat de heerſchappy tot geen vermaek verſtrekt aen den zin des gevoels, maer wel aen dat deel der ziele, hetwelke hy uit Plato het *toornige* heeft genoemt, en met dien Filozoof betreklyk geſtelt op die ſoort van leven, die hy begrepen heeft onder den naem van de *eerzuchtige*. Derhalven hadde hy iets moeten bedenken, dat eenigermate aen den beſchouwer zyner beeldenſpraek hadde kunnen doen zien, dat het lichaem van zynen jongeling door het zelve zoo wierd aengedaen, dat het den zin des gevoels vermaek toebragt en aengenaem was: gelyk men by voorbeelt in een ander geval (want de ſchikking van ons tegenwoordig beelt zoude zulks niet toelaten) zoude kunnen doen, indien men iemant vertoonde, die zich met luſt voor een vier warmde, want dat brengt vermaek aen den zin des gevoels, als het lichaem koudt is; of iemant, die door een ander zachtjes wort geſtreelt en gelieſkooſt, of iets van meer nadruk: want het luſt ons niet juiſt iets te verzinnen, dat by ons tegenwoordig beelt zoude kunnen plaets hebben, zynde te vreden met te hebben aengetoont, wat 'er vereiſcht wort, indien eene beeldenſpraek verſtaenbaer zal zyn.

(1) Var. Hiſt. lib. 10. cap. 10. Vide & Plinium Hiſt. Nat. lib. 35. cap. 3.

[Z] Cap. 56. *Tactus toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus omnesque nimios & frigoris & caloris appulſus ſentire poſſimus.*

ſpreit is, zoo heeft het nochtans zyne plaets voornamentlyk in de handen [Aa], welke geſchapen zyn om alle noodige dingen aen te vatten en te krygen; zynde deze leden zeer net getempert en gematigt tot 's menſchen handelingen, en wel inzonderheit de voorſte vinger. Dit dan aldus wezende, zoo is 't niet vreemt, dat de allerminſte overmaet der voorzeide hoedanigheden ſmart of onluſt veroorzaekt, gelyk integendeel door 't aenraken van behaeglyke en aengenaeme dingen, die aen den gemelden zin des gevoels gelykmatigh zyn, vermaek en genoegte geſchept wort.

Met den ſmaek, die door de tong, welke met een goude keten aen des jongelings hals hangt, verbeelt wort, behoeven wy ons niet op te houden, zynde het eenen iegelyke kennelyk, hoeveel vermaek daerdoor wort genoten [Bb].

Derhalve gaen wy van de tong, en te gelyk met dezelve ook van 't vermaek der vyf zinnen, over tot de goude keten om 's beelts hals, als zynde dat geene, (gelyk Plato een weinigje verder zal zeggen) door welks middel men alle vermaek aen de vyf zinnen kan doen, en daerom ook zelf een zeer groot vermaek aenbrengt; wordende deze mynſtof, als 't edelſte aller metaelen, by elkeen begeert, en voor behaeglyk gehouden. Om deze waerdy of hoogachting des gouts, plachten d' Ouden de hoorns hunner offerbeeſten te vergulden, gelyk Plinius, in het derde hooftſt. van zyn XXXIII. boek [Cc], zegt; zich latende voorſtaen, dat zy hunnen goden

[Aa] Dat is onwaer en verkeert: wy gebruiken de handen (dat is waer) wel meer om alles aen te taſten, omdat zy de gereetſte en bequaemſte leden zyn (1), die de natuur ons daertoe gegeven heeft, en over zulks wort het gevoel door dezelve meeſt geoefent; maer daerom is 'er geen meer gevoel in de handen, dan in andere leden van 't menſchlyke lichaem: of ons fyn Italiaenſch verſtant mocht kunnen begrypen, dat indien iemant zyne handen en voeten in heet of koudt water ſtak, de eerſte de hette en koude daervan eerder en ſterker zouden voelen, dan de laetſte: doch ik geloof het tegendeel.

(1) Cicero de Nat. Deor. lib. 2. c. 60.

[Bb] Cicero (2): *Nariumque item & guſtandi & arte tangendi magna judicia ſunt: ad quos ſenſus capiendos & perfruendos, plures etiam, quam vellem, artes repertæ ſunt. Perſpicuum eſt enim, quo compoſitiones unguentorum, quo ciborum conditiones, quo corporum lenocinia proceſſerint.* dat is: *Het oordeel ook des neus, en des ſmaeks, en van 't gevoel is zeer fyn. Om 't genot en vermaek van welke* [drie] *zinnen te mogen hebben, men meer middelen heeft uitgevonden dan ik wel wenſchte. Want het is openbaer, hoe verre het ſamenſtellen van geurige balſemen, hoe verre het lekkermaken der ſpyzen, en hoe verre de ſtrelende aenlokſels der lichaemen gegaen zyn.* Had Cicero deze laetſte genoemt, wie weet, of ze geen gelegentheit zouden hebben gegeven om uit dezelve een bequaem beelt op te maken van het vermaek des gevoels? Doch buiten dat is het uit de ſchriften der Romeinen genoeg bekent, hoe zy, en voornamentlyk hunne vrouwen, hunne lichaemen met zulke klederen en andere zaken ſtreelden, dat 'er het gevoel zoo van haer zelfs, als van de geenen die haer voelden, niet door beledigt wierd; om nu van geen ander aenloklyk voelen, daer Cicero mogelyk mede op ziet, te ſpreken. Ondertuſſchen is het hier met het beelt des ſmaeks gelegen, even als zoo ſtraks met dat van 't gevoel. Namentlyk de tong verbeelt wel den ſmaek, maer niet het vermaek van den ſmaek: alzoo ze ook dingen kan ſmaken, die haer ganſch niet vermaeklyk zyn. Gevolglyk hadde hier ook iets by moeten verzonnen worden, dat bekent was voor een zaek die de tong kittelde.

(2) L. 1. c. 58.

[Cc] Daer hy nochtans niet breet opgeeft van die eerbewyzing, zeggende, *dat men ter eere van de Goden niets anders* [ten opzichte namentlyk van 't gout] *hadde uitgedacht, dan dat men de offerbeeſten, en zulks wel alleenlyk de groote, de hoorns vergulde, als men dezelve offerde.* Want in andere gevallen waren ze met het gout vry prachtiger, zoo omtrent zich zelven als andere menſchen. Zie den zelven Schryver in de twee eerſte hooftſt. van dat boek.

den hierdoor byzondere eer bewezen, zynde dit metael van natuure helderblinkende, krachtigh, en verſterkende; waerom de Geneesmeeſters het zelve ter hartverſterkinge aen de zieken geven, en ook aen de geenen die zoo krank zyn, dat men aen hunne herſtelling ſchier wanhoopt, om hierdoor de levensgeeſten, als door het leſte hulpmiddel, nieuwe kracht by te zetten. Nevensdien verbeelt het gout de zon [Dd], dat edele hemellicht, en zulx dient hier des te beter ter zaeke, dewyl men ter werelt geen ſchooner, aengenaemer, noch behaeglyker ding dan het licht, aenwyzen kan: en daerom zegt ook de H. Schrift [Ee], dat de rechtvaerdige en heilige menſch zal zyn als het gout en het licht. Boven deze treflyke hoedanigheden des gouts, brengt Plinius [Ff] ook de volgende by, te weten, dat het door 't vier niet verteert wort gelyk de andre metaelen: en zeker, hoe men het gout meer met vier omzet, hoe veel reiner en fyner het wort: ook is het de proef der deugtzaemheit van het gout, dat het van de zelfde verwe zy als het vier. Daer is nogh een andre reden van de waerdye des gouts, namentlyk deszelfs duurzaemheit boven d' andre metaelen, en omdat men 't byna oneindelyk uitrekken en ook verdeelen kan, zonder dat het zyne hoedanigheit en prys verlieſt. Gemerkt dan dit metael in zulk een hooge waerde [Gg] by de meeſte menſchen is, zoo dacht ons het zelve vooral bequaem te zyn tot eene uitbeelding van het vermaek der geltzuchtigen, behalve dat de rykdommen, door het gout aengeduit, ten hoogſten dienſtigh zyn, om alle de ſoorten des vermaeks te verkrygen en te genieten. Plato voert, met dat oogmerk, in zyn Gemeenebeſt, ter plaetſe daer hy van de drie deelen of vermogens der ziele, in 't begin dezes beelts aengewezen, en de drie ſoorten van vermaek, op de zelve betreklyk, handelt, deze tael: *Het derde deel of vermogen der ziele hebben wy, van wege deszelfs verſcheidenheit, niet kunnen benoemen met eenen naem, het zelve in 't byzonder eigen: maer hebben het, naer 't geene 'er het allergrootſt en allerhevigſt in is,* het begeerende *genoemt, ten aenzien der hevige drift van die begeerlykheden, door welke men tot ſpys en drank en minneluſten, en tot de dingen, die daermede gepaert gaen, getrokken wort. Wy hebben dit deel ook* het geltzuchtige *genoemt, omdat diergelyke begeerlykheden door middel van gelt voldaen of geboet worden.*

Tot het geltzuchtige of begeerende deel der ziele behooren ook (gelyk wy hier zien uit Plato) de minneluſten: om wier vermaek aen te duiden, wy vooreerſt de Egiptiſche beeldſpraek van het zestiental gebruiken, gevende aen onzen jongeling die jaeren, omdat de Egiptenaers, volgens Piërius getuigenis, door dat getal, zinnebeeldiſcher wyze, minneluſt te kennen geven [Hh]. Ten tweeden maken wy die beduidenis nogh

[Dd] Zie onze Aenmerking B. over het derde beelt der *Edelheit*, 1. *D. bl.* 312.

[Ee] Mal. 3. vs. 3. *En hy zal zitten, louterende en het zilver reinigende; en hy zal de kinderen Levi reinigen, en hy zal ze doorlouteren als gout en als zilver: dan zullen zy den Heere ſpysoffer toebrengen in gerechtigheit.* Spreuk. 4: 18. *Maer het pad der rechtvaerdigen is gelyk een ſchynend licht, voortgaende en lichtende tot den vollen dagh toe.* Efez. 5: 8. *Want gy waert eertyts duiſternisſe, maer nu zyt gy licht in den Heere: wandelt als kinderen des lichts.*

[Ff] Ter zelver plaets: waeruit al het volgende, aengaende de waerdy van het gout, genomen is.

[Gg] Zie onze Aentekening C. over 't beelt *Overreding.*

[Hh] Tot reden hiervan geeft Horus Apollo (1), dat de mannelyke ſexe, na 't be- (1) Hierogl. lib. 1. cap. 32.

klaerder door de twee trekbekkende duiven, zynde ook een beelt van het vermaek der liefde, 't welk door Plato (gelyk het ook is) boven alle vermaeken geſtelt wort; zeggende in zyn Gaſtmael, Dat 'er geen vermaek krachtiger is dan de liefde. En met dit zelve inzigt heeft een braef vernuft, de liefde ter eere, eenige vaerzen geſtelt, die, in't Hollantſch vertaelt, dezen zin uitbrengen [Ii]: *Topaezen, gout, robynen, paerlen, en ſaffieren, en al wat de gierige werelt in groote waerde houdt, haelt niets by dien ſchat, die alleen op d' aerde van waerdye is. Zoodat, al zie ik nu of dan eens eene zaek, die waerdy heeft, ik echter de rykdommen, wanneer de liefde een verlangen in my verwekt, zoo verre veracht, dat geene andre ſchoonheit myn hart kan verblinden, ja dat de zelve my gering en zonder glans ſchynt te zyn, en naeulyx een ligte ſchaduw van waerdye te hebben.*

Het zwaert op 's jongelings zyde, verbeelt het vermaek der eerzuchtigen of grammoedigen, die de magt, eer, en overwinning tot hun wit hebben; welke dingen altemael door de wapenen te verkrygen zyn.

Het boek eindelyk, daer Ariſtoteles naem op ſtaet, beduit het vermaek der Filozofye, of't geen ſpruit uit het leeren, dat door de drie middelen, die ik boven genoemt heb, geoefent wort, namentlyk door de ervarentheit, 't verſtant, en de reden, ter naerſpeuring van de waerheit. En omdat de waerheit te zoeken het oogwit der Filozofy is, en Ariſtoteles, in zyne werken, over alle de zaeken, die tot de Filozofy behooren, geſchreven heeft, zoo ſtellen wy met reden, dunkt ons, een boek, met den tytel des zelven Filozoofs, aen 's beelts zyde; ter affchetſinge van het vermaek, dat uit het leeren te halen is: waervan Petrarcha zegt [Kk], *Ik vinde geen ander vermaek, dan 't leeren.*

bereiken van dat getal van jaeren, begint trek te krygen tot de vrouwen en het teelen van kinderen. Op de zelfde wyze, zegt de eigenſte Horus (1), dat de Egiptenaers, den byſlaep en de vleeſchlyke vermenging willende affchetſen, het zestiental tweemael ſchreven, om oorzake, dat de kinderen geteelt worden door de minneluſten, en dat de byſlaep in het plegen der minneluſten van twee, namentlyk man en vrou, beſtaet. Wat nu de Geneesmeeſters zeggen omtrent dit getal der jaeren, als bequaem ter teelinge, is door de Geleerden bygebragt over die plaetſen van Horus, en ook door Piërius Valerianus (2) aengewezen: doch zulks tot onze taek niet behoorende, gaen wy hetzelve voorby. Maer dit kunnen wy niet nalaten uit den laetſtgenoëmden Schryver by te brengen, dat de Sterrekykers zeggen, dat de Maen de kleine kinderen tot hun vyfde jaer toe beſtiert, en even als leidt: dat ze de volgende tien jaeren geregeert worden van Merkurius, en dat daervandaen die kinderlyke wiſpelturigheit, van nu dit, dan dat, liever te willen, en alle oogenblikken te veranderen, haeren oorſprongk heeft: en dat ze daerna, met hun zestiende jaer, komen onder de heerſchappy van Venus.

(1) Cap. ſeq.

(2) Hierogl. lib. 37. cap. 29.

[Ii] Topazii, oro, rubin, perle, e zafiri,
Et ciò che il Monde avaro hà in maggior pregio,
Val nulla appo il theſoro,
Che ſolo in terra hà pregio.
Che ben che io tal hor miri
Qualche coſa di caro, tanto foro
Le richeſſe, ove Amor vuole ch' aſpiri,
Che nulla altra vaghezza il cor m' ingombra;
Ch' oſcur mi pare e vile,
E à pena haver di pregio una liev' ombra.

[Kk] *Ch' altro diletto ch' imparar non trovo.* Is nu het vermaek der liefde het krachtigſte; (gelyk Plato zoo even zeide) dat van 't leeren integendeel is verreweg het nuttigſte en 't waerachtigſte: gelyk de zelfde Filozoof met veele en ſterke redenen beweert en bewyſt, in zyn werk *de Repub. Dial.* 9.

VERMOE-

VERMOEDEN, [QUAET] ARGWAEN.

EEne Vrou die out, gewapent, en mager is, en eenen haen op haeren helm voert. Zy heeft onder haere wapenrusting een kleet aen dat uit blaeu en geel bestaet. Aen den slinker arm heeft ze eenen schilt, daer een tyger op geschildert is, en ze houdt dien arm met den schilt klaer, alsof ze eenen slagh verzetten of afkeeren wilde. Met de rechte hant houdt ze een bloot zwaert slagvaerdigh.

Men schildert ze out, ten aenzien der lange ervarentheit [A], uit welke het quaet vermoeden gemeenlyk voortkomt: en die lange ondervinding is de oorzaek van dat weinige jonge, maer wel veele oude luiden, vol *suspicie* of argwaen steken.

De helm, de schilt, het zwaert, en 's beelts gereetheit om de wapenen te bezigen, beduiden, dat de vrees en voorzorg den achterdochtigen gewent zyn aen te zetten, om zich zelven te voorzien. Arioſto zingt, in het tweede zyner leste vyf Gezangen, van het quaet vermoeden of den argwaen op deze wys [B]: *Zy* schreeut van de tinnen, houdt scherpe wacht, en slaept noit, noch by dagh noch by nacht. 't Is yzeren harnas op yzeren harnas, en haer kleet is van yzer. Hoe meer zy zich wapent, hoe minder zy geruſt is. Zy verandert en verſterkt dan deze zaeken, dan die. Aen poorten, aen schans, aen graft, en aen muur komt ze snel, om andêren te waerschuwen; en ze schynt noit genoeg gedaen te hebben.*

* Te weten, Arioſto maekt 'er mê eene vrou af.

De haen op 's beelts helmet, beduit de waekzaemheit der achterdochtige menschen; wezende de gemelde vogel, volgens het zeggen van Appianus, beide wakker en achterdochtigh [C].

De tyger is, naer 't geene Aristoteles, in zyn Dierenboek, van hem verhaelt, een bequaem zinnebeelt van den argwaen; gemerkt de argwaenende menschen, het geen een ander doet, doorgaens gewoon zyn te mistrouwen en ten quaetsten op te vatten, gelyk de tyger, die, de zoetste muzyk hoorende, 'er echter verdriet en ongenoegen in schept [D]: en daerom is dit beest op den schilt geschildert.

[A] Die haer een leermeesteres is van de voorzigtigheit, welke de menschen doet denken om altyt gewapent te zyn tegen het quaede, 't geen hen zoude kunnen ontmoeten, en alzoo altyt noodwendig moet gepaert gaen min of meer met achterdocht; die eenigermate gestelt is tegen ligtgelovigheit en reukeloosheit.

[B] Grida da merli, & tien le guardie deſte,
Ni mai ripoſa al ſol, ne al ciel oſcuro.
E ferro ſopra ferro, e ferro veſte.
Quanto più s' arma, è tanto men ſicuro,
Muta, & accreſce hor quelle coſe, hor queſte.
Alle porte, al ſerraglio, al foſſo, al muro
Per darne altrui monition, gli avanza,
E non pare che mai ne habbia à baſtanza.

[C] Zie onze Aenmerking C. over 't beelt *Kerkvoogdy*.

[D] *Daer zyn 'er*, zegt Picrius (1), *die een aert, welke afkeerig is van de Zanggodinnen, en tegen alle bevalligheit der muzyk een haet heeft, afschilderen door eenen tiger en trommel. Want men zegt, dat dezelve van 't geluit van eenen trommel zoodanig yst, dat hy hetzelve hoorende, wonderlyk dol wort, en zoo razende, dat hy zich zelven met zyne tanden aenvat, en zyn eigen vleesch vreeslyk scheurt en van een ryt.* Of nu dit zinnebeelt

(1) Hieroglib. 11. cap. 38.

nebeelt gevoeglyk bedacht zy, daer over zegt Piërius zyn oordeel niet; zynde te vreden, gelyk doorgaens, met het voorſtellen van die uityinding van anderen, met de reden die zy 'er van geven. My ſchynt ze niet zeer gevoeglyk: maer vooral kan ik 'er geen beelt van argwaen in vinden. Want, eilieve, hoe hangt dit tog ſamen? Omdat de tiger een natuurlyken afkeer heeft van 't geluit des trommels, en voor 't zelve vervaert is, ja dol daer door en razend wort; daerom is hy een beelt van achterdocht en quaet vermoeden! Op de zelfde wyze, en met meer recht, zou men dan zulks kunnen doen door een ſchaep en een trommel, (want die had hier ook by moeten zyn, of eenig ander muzyktuig) omdat dit dier het geluit van eenen trommel, beſpannen met eene wolfshuit, hoorende, wonderlyk bevreeſt wort: gelyk wy elders hebben gezegt. Zoodat, dewyl de achterdocht ontſtaet uit een vreeze voor iets quaets, men deze vrees van 't ſchaep zoude kunnen opvatten als een beelt van quaet vermoeden; indien de redeneering van onzen Schryver plaets mogt hebben. Maer gelyk ik het ſchaep met den trommel niet zoude durven ſtellen als zoodanig een beelt, alzoo kan ik daer voor nog minder erkennen den tiger: in welk beeſt dat onze Schryver een afkeer in 't algemeen van d' allerzoetſte muzyk ſtelt, weet ik niet waer hy vandaen haelt: en wat hy by Ariſtoteles kan gelezen hebben, of zich zulks inbeelt, dat aenleiding tot deze beeldenſpraek zoude kunnen geven, is my ook onbekent, en ik vinde 'er niets, dat 'er eenige bequame betrekking toe heeft.

VERMOEITHEIT. [ZOMERSCHE]

EEn magere Vrou, die ligtjes en dun gekleet, en wiens boezem bloot is. Ze leunt met de ſlinke hant op eenen ſtok, en heeft in de rechte een' waeier, met welken zy eenigen wint of koelte maekt.

Door vermoeitheit verſtaen wy die zwakheit, welke van buiten op 't lichaem valt, en 't zelve ſchadelyk is. En deze noemen wy Zomerſche Vermoeitheit: want we vertoonen hier geene vermoeitheit, door ziekte of iet anders bygekomen; maer die, welke door 't jaergetyde dat van natuure warm is, namentlyk den zomer, veroorzaekt wort.

Men ſchildert ze mager, omdat de *ſubſtantie* of beſte geeſten des lichaems, die ze *diſſolveert* en ontbint, door 't middel der hette uitwaeſemende, men noodzaeklyk mager moet worden.

Het luchtige kleet en de bloote borſt zyn eensdeels tekens van het jaerſaizoen, dat hier de zomer is; gebruikende de menſch daerin dunne en ligte kleedy, om te minder door de hette bezwaert te zyn; en ten anderen ook van de hette zelf, die de menſchen ten dien tyde, en in dusdanige vermoeitheit, daedlyk in zich gevoelen.

Het leunen op den ſtaf, wyſt aen, dat ze ondersteuning vandoen heeft: en wie die hebben moet, heeft niet krachts genoeg van of in zich zelven; 't welk eene zaek is, zeer eigen aen 't geen we hier verbeelden; want de vermoeitheit zeggen we te zyn eene zwakheit of bezwyking der lichaemskrachten.

De waeier, met welken zy de naeſte lucht, die nu verhit is [A], bewegende en wechſtootende, plaets maekt voor andre lucht, die friſſer is, en 't welk het lichaem niet weinigh verkoelt, dient om den overlaſt en moeilykheit der hette te verdryven; en toont aldus het geene genoeg aen, dat men in de vermoeitheit eigentlyk vint en gewaer wort, te weten de laſtigheit der warmte, gelyk gezegt is.

[A] Door het menigvuldig in- en uitademen van een gedeelte dier lucht. Voor de reſt is alles in dit beelt klaer.

VER-

VERPLICHTING. GEHOUDENTHEIT.

STel, om dit aen te duiden, een gewapent Mansbeelt met twee hoofden, vier armen, en vier handen.

Dit wil zeggen, dat iemant, die aen een' ander verplicht is, twee perſoonen verſtrekken moet; d' een om op zich zelven acht te geven [A], en d' andre om eenen ander te vergenoegen. Zoodat door de twee hoofden de verdeelde gedachten [B] des gemoets, en door de vier armen en handen de verſcheide werkingen [C] vertoont worden.

[A] Dat wil zeggen, geloof ik, dat hy moet zorg dragen, dat hy zyne verplichting aen een ander zoodanig moet erkennen, dat hy 'er zich zelven niet mede verongelyke, of in 't verderf brenge: en miſſchien is hy daerom ook gewapent: doch deze reden, en in 't geheel de beeldeſpraek, voldoet my niet zeer: gelyk ook niet de verzinning van 't geene Pers hier hadde aengehecht, namentlyk een tweeverwig kleet, gelyk de weeskinderen op veele plaetſen. Ik zoude liever eenvoudig zeggen, dat een verplichtte even als twee lichaemen moet hebben, (en dan had het beelt ook wel vier beenen mogen hebben) het eene ten dienſte van zich zelven, en 't ander tot dienſt van den geenen, waeraen hy verplicht is: maer ook dit voldoet my niet.

[B] Omdat de ziele, waeruit de gedachten voortkomen, door ſommigen in 't hooft wort geplaetſt. Zie onzen bladwyzer in de woorden *Hooft* en *Hair*.

[C] Dat de handen een beelt zyn van *werk*, zal onze bladwyzer ook aenwyzen in 't woort *Hand*. De beenen zouden hier mede te pas komen, omdat een verplichtte dient gereet te ſtaen om te gaen werwaerts die geene hem zendt, daer hy aen verplicht is.

VERRAEDT.

WEder een tweehoofdigh Man. 't Eene hooft van dezen gelykt naer dat van een ſchoone jongkvrou; 't andre heeft de gelaetsgedaente van een hovaerdigh en trots out man, en het beelt zelf is in 't geel gekleet. Voorts houdt deze gedrochtlykheit eenen pot met vier in de rechte hant, en een' andren pot met water in de ſlinke, ſtekende d' armen vooruit.

Het verraedt is eene gemoetsboosheit in zulken, die, onder den dekmantel van goetwilligheit en toegenegentheit, iemant quaet en onheil brouwen, het zy dit door woorden of door werken geſchiede. Zoodat dit beelt met reden een geel gewaet draegt, betekenende die verf valſcheit en verraedery [A].

Hy heeft twee hoofden, om de twee onderſcheide gemoetstogten aen te duiden, waervan d' eene zich naer de geveinsde goetgunſtigheit, en d' andre tot een waere boosheit neigt, die de verraeder in zyn hart verborgen houdt, om ze, by voorkomende gelegentheit, met eens anders verderf, voort te brengen.

Het vier- en watervat geven te kennen, dat een verraeder zich van tegenſtrydige dingen bedient: want hoe grooter de toeleg zyner verraederye is, hoe grooter en krachtiger ſchyn hy geeft van genegentheit en goede

[A] Gelyk het *verraet* een byzondere ſoort van *bedrog* is, alzoo komen deze twee boosheden in afbeelding zeer overeen: en dus is van de *geele verf*, en van de *twee hoofden* of *aengezichten*, en waerom het een *out* en 't ander *jong* en *ſchoon* vertoont wort, geſproken in 't 1. beelt des *Bedrogs*, 1. *D. bl.* 86: van 't *vat met vier en water*, in 't vyfde, *bl.* 91. Dat vorder het aengezicht van den ouden man trots en hovaerdig is, zal mogelyk te kennen geven, dat de verradery doorgaens ſpruit uit een trots en hovaerdig hart, hetwelke zich, door middel van verraet, ſchatten en aenzien zoekt te verkrygen.

de gunſt. Te weten, wy nemen het vier en water hier voor goet en quaet, naer de ſpreuk, *Eccleſ.* xv. 16, *Hy* heeft u vier en water voorgeſtelt: ſtrekt uwe hant, waerheene gy wilt.* *De Heer.

ANDERS.

EEn Man die gewapent is, en lelyk van wezen. Hy maekt de mynen alsof hy een ongewapent man, die 'er wel uitziet, wilde kuſſen, zyn' rechte hant op een' pook of moortpriem houdende die wat achterwaert aen zyn zyde hangt.

Men geeft hem een lelyk gelaet [A], omdat de verraedery eene ondeugt is, die van ſnoodheit en ſchande ſamenhangt, en der menſchlykheit een zeer afzigtige mismaektheit byzet. En gelyk de kus een teken van vrientſchap en goetwilligheit is [B], zoo is integendeel het houden der hant op den ponjaert om te dooden, (gelyk dit beelt vertoont wort) een blyk van haet, nyt, en verraederye.

D' ongewapende man verbeelt onnozelheit en weerloosheit, welke maken, dat de vlek of ſchult des verraedts te grooter is, en doen blyken, dat de verraeders, in 't bezigen hunner wapenen, ſchelmſche en ſnode fielen zyn, die 't verlies hunner eere niet achten, als ze ſlechts veiligh en zeker kunnen zyn in 't niet wagen van hun leven.

[A] Zie weder het eerſte beelt des *Bedrogs.*

[B] Hy ziet hier buiten twyfel op de hiſtori van Amaza, die door Joab op dusdanige wyze verraedlyk wert gedoodt, 2 *Sam.* 20. *vs.* 9: gelyk ook te vooren Abner byna op de zelfde wyze door hem was omgebragt. 2. *Sam.* 3. *vs.* 27.

VERRAEDERY.

EEn helſche Vloekgodin in een fierlyk gewaet. Zy heeft eene gryns voor haer aengezigt, en ligt de zelve met

d' eene hant wat op, zulx dat ze haer mager en lelyk wezen of gelaet ten deele ontdekt. Het gezeide momaengezigt pronkt naer boven met blonde en ſchoongekrulde hoofthairen, en de beeltenis heeft eenen ſluier op 't hooft die zeer fyn en dun is, zoodat men 'er haere ſlangeparuik doorheene ziet.

In de verdichtſels der Poëten zyn de *Furien* of Razernyen helſche vrouwen, geſchikt om andren te plagen, en altyt geneigt tot der menſchen ondergang. De zelve Poëten verbeelden ze als lelyk en ſchriklyk [A], gevende haer voorts ſlangen tot hair, en vlammende oogen. En omdat ze uitvoerſters van 't allerſnootſte quaet zyn, zoo is het, dat men, haer gelaet met een momaenzigt [B] bedekkende, daerdoor het verraedt of de verraedery aenduit, 't welk een ſchadelyk en zeer droevigh quaet is, bedekt en argliſtigh verbloemt met den ſchyn van goet: en daerom is de gryns verzien met blonde en gekrulde hairen, uitbeeltſels der valſche en bedrieglyke gedachten, die de verraeder verziert en ſmeedt, om zyne ſchelmery, en d' elende, die hy andren brouwt en aendoen wil, te bedekken en te heelen; 't geen alles voorts door de ſlangen, die men weet vol verborgen venyn te wezen, wort te kennen gegeven: en dat men de paruik van ſlangen van onder den hooftſluier ziet doorſchynen, wil zeggen, dat alle verraedery, hoe geheim ook, ten leſten ontdekt worden zal, volgens Kriſtus woorden, Matth. x. 26, *Daer is niet bedekt, het welk niet zal ontdekt worden.*

[A] Alle deze dingen dienden om de uitwerkingen te kennen te geven, die de *Furien*, dat is, de boosheit en goddeloosheit, in de gemoederen der menſchen te wege brengt, dezelve aenzettende tot alle lelyke en ſchriklyke bedryven, vervullende met het vergift van allerlei quaetaerdigheit en ſchelmeryen, en ontſtekende met het vier van toorn, tweedragt, en diergelyke.

[B] Met dit gereetſchap is ook het 1. en 5. beelt des *Bedrogs* voorzien. Als een zinnebeelt vorder van een Verraeder der zynen, ſtelt Alciatus (1) een kooiëndvogel, die een hoop wilde endvogels met zich verlokt in de netten.

(1) Embl. 50.

VERRYZENIS.

EEn naekte Vrou, met eenen ſluier dwers over haere ſchouders en borſt. Zy houdt met de ſlinke hant eenen Fenix, die, naer ſommiger ſchryven, een Arabiſche vogel zonder gade of geſlachtgenoot is, en, zeggen ze al vorder, als hy out is geworden, zich een neſt maekt, dat, door den gloet der zonne aengeſteken, teſſens met den daerop zittenden Fenix verbrant; komende 'er daerna, uit de aſſche van dezen, een jonge Fenix voort [A], gelyk Laktantius zegt. Dit dacht ons niet onbequaem om de verryzenis te verbeelden [B]. Anderen ſtellen een naekte vrou, die uit een graf opſtaet. Weêr andren ſchildren een dootshooft, uit wiens bekkeneel korenairen opwaſſen, willende hierdoor vertoonen, dat, gelyk 'er

[A] Zie wat wy van dezen vogel gezegt hebben over het tweede beelt der *Onſterflykheit*, *Aenm. B.*

[B] De beeldeſpraek is Egiptiſch. Zie Horus Apollo, *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 34. & *Lib.* 2. *cap.* 57, en aldaer de Geleerden: ook Piërius, *Hierogl. lib.* 20. *cap.* 1. Wat de ſluier over haere borſt en ſchouders betekent, weet ik niet. Dat ze naekt is, zulks geſchiet, omdat de opſtanding eene tweede geboorte is: en derhalven gelyk wy naekt gebooren zyn, zoo moeten wy ook wederom naekt verryzen van den doode.

'er uit een verrot graentje [C] een nieuwe ſpruit groeit; onze lichaemen alzoo ook uit de aerde zullen opſtaen en verryzen. By deze verbeelding zetten ze de ſpreuk *Moriens revivi ſcit*, dat is, *Al ſtervende wort het weêr levendigh.*

[C] Zie de naemlooze Verzameling der Beeldenſpraeken uit oude en nieuwe Schryvers, in 't vyfde boek, tit. *Reſurrectio carnis*, p. 160.

VERSPIEDING. VERKLIKKING. AENBRENGING.

EEn Man in een adelyk gewaet. Hy houdt zyn aengezigt byna bedekt met zynen hoet en met het voorſlaen van den langen mantel, die overal met oogen, ooren, en tongen bezet is. In zyn ſlinke hant heeft hy eene lantaern, en daer zyn wieken aen zyne voeten. Ter zyde ſnuffelt een brak op d' aerde, alsof hy eenigh wilt hoopte op te ſpeuren.

Het adelyke gewaet wil zeggen, dat een aenzienlyk en treflyk kleet den verſpieder zeer wel dient en te ſtade komt, ten einde hy 'er deftigh genoeg uitzie, om zyn werk, niet alleen onder het gemeene volk, maer ook by mannen van achtbaerheit en aenzien te mogen verrichten: want te ſlecht gekleet zynde, zou men hem in 't gezelſchap der leſten niet lyden willen, en hy aldus de gelegentheit verliezen van iet gewigtigs aen het hof, in wiens dienſt hy is, te kunnen overdragen. Dusdanigh een gewaet voegt hem te meer, omdat 'er zelfs onder d' edelen geene ontbreken, die op 't verſpieden of verklikken uitgaen. Dit is bekent; doch ik zal, om geene treflyke Huizen ſmaet en hoon aen te doen, hier geene naemen melden. Dan dit moet ik zeggen, dat de Romeinſche Gemeenteſtaet eenen Raetsheere, behoudens de wetten, noit toeliet voor *ſpion* te ſpelen. Zie Askonius Pedianus [A]. Een ſchande zeker voor onzen

[A] Comment. in Cap. 11. Divinat. in Cæcilium: *Neque ſenatoria perſona poteſt in-*

tyt, in welken 'er meer edelen dan gemeene luiden zich voor verſpieders laten gebruiken [B]. Maer laet ons de verklaring des beelts al voort gaen opmaken.

Hy bedekt en verbergt zyn gelaet, omdat de geenen, die op verſpieden of verklikken uit zyn en toeleggen, als in 't verborgen willen gaen, en zich van niemant laten kennen willen, om aldus te beter hunnen dienſt te volvoeren. Het geſchiedt ook om zulke *ſpions* te vertoonen, die perſoonen van aenzien zyn, en aen de hoven en in andre, zoo openbaere als byzondere plaetſen, verkeeren, en aldaer, opdat ze in te meer gunſt by hunne meeſters komen mogen, alles bedektlyk *ſpioneren* en verſpieden, niets vraegende naer hunne eer, en 'er ook niets om gevende, of ze iemant, hoe groot een vrient ook, en hoe lief hy hun anders ook wezen magh, verraeden, of aen een' kant helpen. Teffens kan de bedekking des aengezigts hier ook beduiden, dat de verklikker of *ſpion*, een eerloos en verachtbaer menſch zynde, zyn gezigt, gelyk eerlyke mannen wel doen durven en mogen, niet ontdekken kan: van welke leſten, namentlyk luiden die ter goeder naem en faem ſtaen, men daerom by de Italiaenen zegt, *Dat ze met ontdekten hoofde mogen gaen*, of, in ons Neêrduitſch, dat ze 't hooft wel opſteken mogen [C]. Laetſtelyk kan de verberging des gelaets nogh te kennen geven, dat de *ſpions* zich in den omgang altyt bedekt houden, met hun hart en gedachten [D] noit open te leggen, maer wel liſtiglyk te verbergen; vertoonende een liegend en valſch wezen, dat is te zeggen, een wezen, 't welk heel iet anders laet uitſchynen, dan 't geen het gemoet bedenkt en ſmeedt; en verniſſende hunne boosheit met aen-

indicium profiteri ſalvis legibus. Maer die de kracht der Latynſche tael verſtaet, ziet wel, dat onze Schryver de meening van Askonius niet wel begrepen, en dezelve daerom niet wel uitgedrukt heeft, zeggende Askonius, dat *geen Raedsheer, behoudens de wetten, aenbrenger kan zyn in eenige zaek:* en zelfs dit moet men zoo algemeen niet opvatten, als onze Nederduitſche tael medebrengt; maer zoo, dat de wetten niet toelieten, dat *iemant, die de waerdigheit van Raedsheer bekleedde, zoo hy deel had aen eenig verborgen ſchelmſtuk*, (ſtel eens, een ſamenzweering, verraedt, moordt, enz.) *hetzelve, met genot van vryheit der ſtraffe, quam aenbrengen.* Want dat men 't woort *aenbrenger* (*index*) in die naeubepaelde betekenis hier moet verſtaen, blykt uit Askonius zelf; die op de pas voorgaende woorden onmiddelyk laet volgen: *Index eſt autem, qui facinoris, cujus ipſe eſt conſcius, latebras indicat impunitate propoſita:* dat is, *Een aenbrenger nu is zoo iemant, die de ſchuilhoeken van een ſchelmſtuk, waervan hy zelf een medeplichtige is, aenwyſt, nadat 'er vryheit van ſtraffe is voorgeſtelt.* Zoodanig een kan geen Verſpieder of Spion worden genoemt, en zoo komt het zeggen van onzen Schryver, dat de Romeinſche wetten geenen Raedsheere toelieten voor ſpion te ſpelen, hier in geenen deele te pas. Wy weten wel, dat *index* of *aenbrenger* in 't Latyn niet altyt zoo naeu in betekeniſſe is bepaelt: doch het is hier genoeg, dat Askonius 'er die bepaeling uitdruklyk aen geeft in de zaek van eenen Raedsheer.

[B] Verſta dit van de tyden van Ripa: doch begryp echter teffens, dat zulks ook nog heden waerachtig is onder de hovelingen van Koningen en andere Vorſten.

[C] Omdat namentlyk behaelde ſchande, en 't verlies van eer, oorzaek is, dat men zyn aengezigt niet durft opheffen, maer hetzelve neêrwaert ſlaet, en tracht te verbergen en te bedekken.

[D] Met recht verbergt een verſpieder zyn aengezigt: omdat, gelyk hy zelf een verklikker is van de geheimen van anderen, alzoo ook zyn eigen gelaet en oogen verklikkers konden zyn van de geheimen van zyn hart. *Want gelyk het gelaet een beelt en ſchildery is van het gemoet, alzoo zyn de oogen deszelfs verklikkers*, zegt Cicero (1); *Nam ut imago eſt animi vultus; ſic indices oculi.* Zie ook het reets aengetekende over 't 1. Deel, bl. 73 en 282; ook Alexander ab Alexandro, *Gen. Dier. Lib. 2. cap. 19*, en aldaer Tiraquellus.

(1) In Oratore, cap. 18.

aengenaeme en lieflyke groeten; voorts beleeft en wel zedigh ſprekende, om eenen ander den voet te beter uit den ſchoen te krygen, zynen boezem te doorgronden, en hem dus looſlyk eenigh geheim uit den hals te wringen, om het zelve terſtont hunnen meeſters over te brieven, in wier gemeenzaeme verkeering zy, door ſtaetzucht aengedreven, noit ophouden, zich door vleiende gedienſtigheden dagelyks al meer en meer in te wikkelen; hopende, door middel der verſpiedinge, te komen en te blyven in de bezitting van gunſt en ſtaet.

De oogen en ooren, op 's beelts mantel, beduiden, dat de *ſpion* zyne kunſt, ten believe van zynen heer en meeſter, door zien en hooren, oefent, naer het ſpreekwoort, *Multæ Regum aures atque oculi*, dat is, *De Koningen hebben veele ooren en oogen* [E]: door welke leſte woorden men de

[E] Zie Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 2. *Ad.* 2. Zy zyn gelyk een anderen Argus, die Iö, op laſt van Juno, bewaerde met hondert oogen: welke fabel men ook niet qualyk kan toepaſſen op de groote menigte der verſpieders, waermede de Koningen die dingen gade ſlaen die by hen verdacht zyn: en hierom zegt men met een ander ſpreekwoort (1), dat iemant zelf eenen Argus zoude kunnen bedriegen, dat is, dat hy zoo loos is, dat hy eenen anderen zoude kunnen bedriegen, die op alles even als met hondert oogen toeziet. Vorder meent Piërius Valerianus (2), dat ook geen ongevoeglyk beelt der beſpieding (hoewel niet in dien quaden zin van verklikking, aenbrenging, en verraedery tot iemants verderf) kan gevonden worden in de ſtarren: „ omdat, zegt hy, „ de ſtarren, altyt wakende, alle onze daden en raedſlagen ſchynen te be„ ſpieden: waervandaen men by Katullus leeſt (3):

„ Aut quam ſidera multa, quum tacet nox,
„ Furtivos hominum vident amores.

„ Dat is: *Of zoo veele ſtarren als 'er in den ſtillen nacht de heimelyke minnaryen der men„ ſchen beſpieden.* By Plautus worden de beſpieders zeer klaer en duidelyk door de „ ſtarren betekent: indien mogelyk het getuigenis van Kriſtus zelven niet genoeg is, „ als hy zegt (4), dat zelfs *der kinderen Engelen in de Hemelen altyt zien het aengezigte „ zyns Vaders, die in de hemelen is.* By Plautus derhalven wort de Star Arcturus, „ in den Boer, dus ſprekende ingevoert (5):

„ Qui eſt Imperator Divûm atque hominum Jupiter,
„ Is nos per gentes alium alia diſparat,
„ Hominum qui facta, mores, pietatem & fidem
„ Noſcamus: ut quemque adjuvet opulentia:
„ Qui falſas lites falſis teſtimoniis
„ Petunt: quique in jure abjurant pecuniam:
„ Eorum referimus nomina exſcripta ad Jovem.
„ Quotidie ille ſcit, quis hic quærat malum.

„ Dat is: *Jupiter, de Oppervorſt der Goden en menſchen, zend ons de eene naer dit, de „ andere naer dat volk, opdat wy der menſchen daden, zeden, godtsvrucht, en trouwe, „ beſpieden: wie hun vermaek ſcheppen in ſchatten; wie valſche rechtsgedingen aenvan„ gen met valſche getuigeniſſen; wie 'er in 't gerichte eenigen ſchult ontkennen met eenen „ eedt. De namen van deze ſchryven wy op, en leveren ze aen Jupiter. Die weet alle „ dage, wie hier op de aerde ſtraf verdient.* Want de oude Romeinen meenden, „ dat die dienſten aen de ſtarren te verrichten waren opgelegt, die wy weten, dat aen „ de Engelen zyn bevolen: dewyl die Geeſten, al van outs af verkoren tot godtvruchtigheit en godtsdienſtigheit, boven allen geneigt waren tot de bezorging der god„ lyke zaeken: waerom de Romeinen dat geene geloofden van de ſtarren, hetwelke „ wy zoo even gezegt hebben van de Engelen. Om diergelyke beſpieding te bete„ kenen, heeft Kajus Kaligula (6) een zeker nieu ſoort van kroonen, die hy verzon„ nen heeft, met het afbeeltſel van de zon, maen, en ſtarren verſiert, en die kroo„ nen ook met eenen nieuwen naem, *Beſpiekroonen*, genoemt; als verſtaende door de „ Zon, de beſpieders des dags; en door de Maen en Starren, de beſpieders des nachts. Dus verre Piërius. Anderen nogtans maken andere uitleggingen van die kroonen van Kaligula: doch het is hier de plaets niet om die te overwegen.

(1) Eraſm. Chil. 1. Cent. 5. Ad. 74.
(2) Hieroglyph. lib. 44. cap. 33.
(3) Carm. 7. v. 7.
(4) Matth. 18: 10.
(5) In Rudente, Prol. v. 9.
(6) Sueton. in Cal. cap. 45.

verſpieders te verſtaen heeft; want door d' oogen en ooren van anderen zien en hooren aldus de Vorſten alles wat 'er gedaen en gezeit wort: en zulke oppaſſers heeten de Grieken *Otakuſten* [F], alsof men zeide, *Oorhoorders*, dat is, menſchen die altyt met ope ooren gaen, om op eens anders woorden te letten. Dionyzius van Sirakuze noemde ze *Proſagogidæ* [G], het welk met ons woort *Aenbrengers* net overeenkomt, en luiden betekent, die ieders woorden en daden behendigh gadeſlaen en heimlyk verkuntſchappen. Zie het 22. kap. des IV. boeks van Alexanders Vrolyke Dagen [H]. Aen zulk volk wert te Rome, door de Wet van Papius en Poppæus, de helft der boete, die men eenen verklikten opleide, tot belooning van dit doen, gegeven [I]: waerdoor het gebeurde, dat de verklikkers of aenbrengers, verlekkert door, en watertandende naer zoo ſnoodt eenen loon, wel haeſt niet weinigh vermenigvuldigden; wordende daerenboven beſchermt en aengequeekt door de Grooten. Dit blykt; want Keizer Tiberius begunſtigde hen zeer [K]; makende zoo veel ſtaet op die gaeuwerts, dat hy elk hunner geloofde, het zy ze hem waerheit, het zy ze hem leugens aenbragten: waerdoor als de verklikkers tot een zeer groot getal aengegroeit waren, zoo ſtelde de Raedt, om dien hoop aldus wat te zien verminderen, voor, van het verklikloon af te ſchaffen. Maer de gemelde Keizer begeerde zulx niet te gedogen; zeggende, tot verdediging der *ſpions*, en verwytender wyze tegens den Raedt, *Zy zouden de wetten liever vernietigen, dan den bewaerders der wetten* [hunnen

[F] Zulke verklikkers meent men dat allereerſt gebruikt zyn door den Koning Darius den tweeden, elk verdacht houdende en voor elk vrezende; volgens de aentekening van Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 2. *Ad.* 2, uit Plutarchus, in het laetſte hooftſtuk zyner verhandeling aengaende de Nieusgierigheit.

[G] En hadde een groote menigte van dat volk onder zyne onderdanen verſpreidt, gelyk ook zyn zoon Dionizius, die na hem geregeert heeft, naer 't verhael van Plutarchus ter zelfder plaetſe.

[H] Uit wien, en uit wiens Verklaerder Andreas Tiraquellus, alle de voorbeelden, die hier nog zullen volgen, tot aen dat van Theodorikus toe, ontleent zyn. Wy zullen de Schryvers zelfs, die ons Tiraquellus aldaer opgeeft, uit hem elk op zyn plaets aenwyzen.

[I] Vanwaer onze Schryver, of liever Alexander ab Alexandro, dit gehaelt heeft, is my onbekent. Suetonius (1) zegt alleenlyk, dat Nero de beloóningen, die in deze wet bepaelt waren voor de aenbrengers der geenen, die tegen dezelve misdeden, heeft vermindert tot op een vierde part, dat is, dat ze alleenlyk een vierde part ontfingen van dat loon, dat door die aen hen te vooren was toegelegt. Doch hoe groot hetzelve voormaels was geweeſt, is onzeker, en al wat men daervan zeggen kan, is enkel giſſing. Zie Lipſius over Tacitus, *Annal. Lib.* 3. *cap.* 28, en aldaer zyne *Excurſus C.* Daerenboven moet men dit niet van allerlei aenbrengers verſtaen, maer alleenlyk van de zulke, welke die geenen verklikten, die volgens deze wet ſtrafbaer waren, rakende dezelve de huwelyken, en wel allermeeſt die zich in 't huwelyk niet wilden begeven.

(1) In Neronec. 10.

[K] 't Is waer, dat het ſtellen van belooningen voor de aenbrengers, in die wet, 'er veele heeft aengelokt; maer dat dezelve zouden gekoeſtert en aengequeekt zyn door Tiberius, zulks is onwaer: dewyl hy zelfs middelen heeft in 't werk geſtelt om de groote onheilen, uit die wet, en de belooningen daerin bepaelt voor de aenbrengers, ſpruitende, te weeren: gelyk Tacitus wel duidelyk verhaelt in het bovengemelde 28. hooftſtuk van zyn derde Jaerboek. Doch dat die zelfde Keizer, in andre zaeken, een zeer groot begunſtiger der verklikkers is geweeſt, hetzelve ſpreek ik geenszins tegen: en dat blykt trouwens ook genoeg uit de ſtaeltjes, die onze Schryver vervolgens van hem uit Alexander ab Alexandro opgeeft. Zie dezelve by Suetonius, in 't 58. en 61. hooftſtuk van het Leven van dien Keizer, en het 30. hooftſtuk des 4. Jaerboeks van Tacitus.

nen loon ontzeggen, en de zelve dus als] *afzetten.* Domitianus [L], Keizer geworden, en, in 't begin zyner regeeringe, een goede proef van zich zelven willende toonen door zachtmoedigh te ſchynen, ſtuitte, om 's volks gunſt te winnen, de valſche aenklagten, die ten behoeve van 's Prinſen geltkiſt, door de verſpieders gedaen werden, met de zelve zwaer te ſtraffen, zeggende dikwyls, *Een Vorſt, die d' aenbrengers of* ſpions *niet ſtraft, lokt ze uit.* Maer het liep niet lang aen, of men zagh wel, wat voor eenen man Domitiaen was, en hoe hy zyne ooren aen de *ſpions* leende, om zich dus op een dieffche wys te verryken met de middelen van andre luiden; de zelve goederen van levenden en dooden verbeurt verklaerende. Ja alles was in zynen tyt zoo argwaenigh en onzeker, dat d' eene verklikker den anderen mistroude. Dat geſnor van menſchen was by dien Keizer zoo begunſtigt en in zoo groot een aenzien, dat de Pleitbezorgers [*Procureurs*] en Voorſprekers [*Advocaeten*] hunne pleitzaeken verlieten, en *ſpions* wierden. Een verfoeilyk en ſchandelyk doen zeker van eenen Vorſt, dat hy d' ooren openhoudt voor ſnode verklikkers, en de zelve zoo maer aenſtonts nogh vol geloof geeft toe. Aldus wort Keizer Konſtantius door Ammianus Marcellinus gelaekt, als een' die alle aenbrengingen der verklikkers voor waerachtigh en voor klaere en beweze zaeken hield: daer hy nogh byvoegt, dat het dien Vorſte volkomen genoeg was, wanneer zyn verſpieder Sarinichus [M] maer iemant noemde, en met eenige wandaet bekladde. Daer het zoo gaet, gaet het zoo ſlecht als 't kan: en hierdoor geſchiedt het, dat het ook der onſchuldigheit zelve onmogelyk is, buiten de zwaerigheden van een Hof te blyven, daer alles van 't woort eenes verklikkers en aenbrengers afhangt. Keizer Antoninus, met reden de *Godtvruchtige* genoemt [N], was hieromtrent be-

[L] Zie, het geene hier van hem verhaelt wort, by Suetonius, in 't 9, 10 en 12 hooftſtuk van zyn Leven.

[M] Dezen vinde ik by Ammianus Marcellinus niet, maer wel eenen Paulus, Merkurius, Arbetio, Euzebius, en anderen. Zie dien Schryver, *Lib.* 14. *cap.* 5. & 11. *Lib.* 15. *c.* 2, 3 & 6. *Lib.* 16. *cap.* 7 & 8. *Lib.* 18. *cap.* 3. *Lib.* 19. *c.* 12. *Lib.* 20. *c.* 2. *Lib.* 21. *cap.* 16. & *Lib.* 22. *c.* 3.

[N] Het geene hier volgt, ſtelt Alexander ab Alexandro, en met hem onze Schryver, wel op den naem van Antoninus Pius, of den Godtvruchtigen: maer ik vinde van hem, gelyk ook niet van Antoninus den Filozoof, geene andre omſtandigheden, dan dat de eerſte de aenbrengers heeft afgeſchaft, en de laetſte de valſche verklikkers ook geſtraft met een brantmerk voor het voorhooft. Zie Julius Kapitolinus, op het zevende hooftſtuk in 't Leven van den eerſten, en op het elfde in dat van den laetſten. Deze ſtraf des brantmerks was van outs af tegen hun bepaelt door de wet van Remmius, zynde dat brantmerk de letter K, de eerſte van 't woort *Kalumnia*, (volgens de ſpelling der Ouden) dat valſche aenklagt of laſter betekent. Zie Lipſius over Plinius Loffchrift op Trajanus, aen 't 34. hooftſtuk; als mede den voortreflyken Heere Henrik Brenkman, in zyne Verhandelinge *De Legis Remmiæ exitu*, *c.* 5, onlangs uitgekomen in het derde Deel van den *Theſaurus Juris Romani.* Doch de ſtraf der verklikkers, hier gemelt, ſtaet op den naem van den Keizer Opilius Makrinus, by den zelfden Kapitolinus op het 12. hooftſtuk van het Leven van Makrinus. Zie ook Herodianus, *Lib.* 5. *c.* 2. De Keizer Juliaen hadde het ook geenszins groot op met dit ſlach van menſchen, en oordeelde zeer wel, dat 'er niemant onſchuldig zoude kunnen zyn, indien 't genoeg was hem te beſchuldigen: gelyk ons Ammianus Marcellinus ſchryft, in het eerſte hooftſtuk van zyn 18. boek. En daerom moeten derzelver addertongen geweert worden uit de hoven van goede Vorſten, opdat zy het onſchuldige bloet der vroome onderdanen niet ſtorten; ja zy zyn meer te ſchuwen, dan de peſt,

ter beraden; want hy was gewent de verſpieders, die eene misdaet aenbragten, zonder de zelve door bewys te doen blyken, ter doot te veroordeelen [O], en als ze al bleek, betaelde hy hun voor de moeite, maer joeg hen voorts als oneerlyk geſpuis van hem wech. Dit zou men kunnen en mogen naervolgen; altoos, daer dient zorg gedragen te worden, dat men de valſche verſpieders, dat is te zeggen, zulke, die iet tot iemants nadeel verzieren en voor waerachtigh aenbrengen, ſtrengelyk ſtraffe, opdat ze geene eerlyke en vroome luiden in lyden helpen. Keizer Pertinax [P], ſchoon wat zachter met de verklikkers levende dan eenige voorige Keizers gedaen hadden, beval hen echter te ſtraffen; ſtellende een byzondere ſtraf op den ſtaet of 't ampt van elk, die iemant valſchlyk aenklaegde. Septimius Severus [Q], Onderburgermeeſter in Sicilië, wert eens beticht, van by de Kaldeen en Waerzeggers onderſtaen en al raedvragende vernomen te hebben, Of hy ook Keizer zou worden [Q*]. Doch de beſchuldiging onderzocht, valſch bevonden, en hy vervolgens van die zaeke vrygekent zynde, zoo wert de leugenachtige aenbrenger aen een kruis geſpykert. De Gothiſche Koning Theodorikus, hoewel een Barbaer, hield in Italië nochtans de verklikkers rechtvaerdigerwyze voor verfoeilyk, en verwees de beſchuldigers, die de ſchult niet bewezen, ten viere; gelyk hy deswege een gebodt uitgaf, 't geen door den Raedsheer Kaſſiodorus, zynen Geheimſchryver, is te boek geſtelt [R].

De peſt, vergift, en de doodt, gelyk Hannibal placht te zeggen. Een goet Vorſt dient zich ter naervolging voor te ſtellen het goede voorbeelt van den voortreflyken Keizer Titus (1), die de verklikkers haette, als menſchen, ſtrekkende tot ſchade en verderf van 't gemeen; en hen ook met ſtokken en geeſſels heeft doen ſlaen, en alzoo over de markt en 't plein van den ronden ſchouburg, ten ſpiegel en tot afſchrikking van anderen, heeneleiden, voor ſlaven verkoopen, of bannen, of op eenige andre wyze ſtraffen.

(1) Sueton. in Tito cap. 8. extr.

[O] Niet onaerdig wil een out man by Plautus (2), dat men die geenen, die eens anders gebreken overdragen, zou ophangen (ging het naer zyn zin) by hunne tongen; en die zulke overdragingen gehoor geven, by hunne ooren:

(2) In Pſeud. Act 1. Sc. 5. v. 12.

Homines qui geſtant, quique auſcultant crimina,
Si meo arbitratu liceat, omnes pendeant,
Geſtores linguis, auditores auribus.

[P] Zie Herodianus, *Lib. 2. c. 4*, en vooral Julius Kapitolinus, in 't Leven van dezen Keizer, aen 't 7. hooftſtuk. Trajanus zette zulk volkje in ſchepen, en gaf ze over aen ſtorm en onweer, verbande ze op ver afgelegene eilanden, verklaerde hunne goederen verbeurt, en beteugelde hen met meer andre ſtraffen, volgens 't getuigenis van Plinius in zyn Loffchrift op Trajaen, aen 't 34. en 35. hooftſtuk.

[Q] Zie Ælius Spartianus, in het Leven van dien Keizer, op het vierde hooftſtuk.

[Q*] Namentlyk dat zyn de liſten der aenbrengers en valſche beſchuldigers, dat ze iemant met zoo eene misdaet belaſteren, die den geenen 't meeſt kan tergen, by wien ze beticht worden, en die in hun eenige waerſchynlykheit kan vertoonen: by voorbeelt, een man van aenzien betichten ze by den Vorſt, als ſtaende naer de opperheerſchappy; een geneesheer, van vergifmenging, enz. Zie Lucianus, *de Calumnia*, of van den Laſter en valſche Betichting, *cap. 9.*

[R] *Is qui ſub ſpecie utilitatis publicæ, ut ſi neceſſariè faciat, delator exiſtit (quem tamen nos exſecrari omnino profitemur) quamvis vel vera dicens legibus prohibeatur audiri, tamen ſi ea, quæ ad aures publicas detulerit, inter acta conſtitutus non potuerit adprobare, flammis debet abſumi.* Zoo iemant nieusgierig is om te weten, wat den verklikkers en aenbrengers onder elken Keizer afzonderlyk, van Julius Ceſar af tot Conſtantinus den Grooten toe, wedervaren is, zoo in beloont, als in geſtraft te worden, die leze de onlangs uitgekome Verhandeling van den bovengenoemden Heere Brenkman, *de Fatis Calumniatorum ſub Imperatoribus, cap. 5, 6 & 7. in Tomo 3. Theſauri Juris Romani.*

De tongen, op den mantel der beelteniſſe te zien, vertoonen de zaek en het doen der verklikkers, die, zoodra ze eenigh ding, hoe gering ook, en ſchoon het geene beriſping verdient, gehoort of gezien hebben, het zelve nochtans aenſtonts overdragen, en zulx wel meerendeels, dewyl ze ſnood van aert zyn, valſch en onrechtmatigh. Dit ſlach van volk ſlaet geen acht op zyn eigen, nochte op eens anders ſtaet, maer ſtelt alle vlyt ſlechts te werk, om den praet der luiden, ze zyn wie ze zyn, verraederlyk te beluiſteren; ja meent 'er groote eer by in te leggen, en dapperen roem door te behaelen, als het iemants geſprek weet aen te brengen. *Het is de eer der Koningen* wel, *eene zaek te doorgronden*, Spreuk. XXV. 2; doch daer het dus toegaet, leenen ze hunne ooren, in plaets van op een billyke en aen Vorſten betaemende wys eene zaek ten gronde toe te doorzoeken, te gemaklyk aen leugens en laſteringen; onbeſcheiden zynde door hunne ligtgelovigheit. Apelles eens eenen Koning [S] ſchilderende, maekte 'er ezelsooren aen; zulx doende naer de bevatting der aelouden, die verzierden, dat Midas, Koning van Frigië, van wege de menigte zyner *ſpions*, dien hy de ooren als van eenen ezel wilvaerdiglyk toeneigde, ezelsooren hadde: want de ezels hebben byſter groote ooren, en het ſcherpſte gehoor onder alle de dieren, de muis ſlechts uitgezondert, gelyk Suidas [T] zegt. Door zulk doen komt het by, dat 'er ruſt noch vrede in het verblyf aen Vorſtenhoven te vinden zy: want daer de Prinſen een gretigh en goetwilligh gehoor aen valſche en opgeraepte over- en aenbrengingen gewent zyn te bieden, zyn ook alle de hovelingen en bedienden godtloos en ſchelmſch. Geloof hierin niet my, maer een' grooten Koning zelf, namentlyk Salomon, die dit zekerlyk wel wiſt, en ook in zyne Spreuken, kap. XXIX. 12, nederſtelde. *Een Heerſcher*, zegt hy daer, *die op leugentael acht geeft, alle zyne dienaers zyn godtloos.*

De lantaern in 's beelts hant, beduit, dat de verklikkers niet alleen by dagh, maer ook des nachts alles beſpieden. Diogenes ging op den klaeren dagh met eene lantaern uit [V], om menſchen te zoeken; maer de verſpieders

[S] Welk eenen Koning Apelles dusdanig geſchildert mag hebben, is my onbekent: ten ware onze Schryver meende, dat Apelles in die ſchildery, die hy eens van den Laſter toeſtelde, en van welke wy geſproken hebben op de 97. bladzyde van dit Deel, door den man met ezelsooren, die zyne hant aen den nakenden Laſter toereikt, den Koning Ptolemeüs zoude hebben willen afbeelden: welke alhoewel inderdaet die geene was, die zyne ooren aen den laſter van Antifilus geleent hadde, zoo weet ik nogtans niet, of het niet wat te gevaerlyk voor Apelles zoude zyn geweeſt eenen Koning, in wiens magt hy was, zoo af te ſchilderen: waerom wy te vooren ook liever gezegt hebben te meenen, dat hy daerdoor den gemeenen man, die doorgaens alle geruchten en beſchuldigingen geloof geeft, heeft willen afſchetſen. Hoe het zy, door de ezelsooren in dat beelt, heeft Apelles iemant willen te kennen geven, die aen de valſche beſchuldigingen van aenbrengers en laſteraers gehoor geeft.

[T] In 't woort *Midas*. Zie ook Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 3. *Ad.* 67.

[V] Dat bepalen de Schryvers juiſt niet, en noemen enkelyk een licht, of lamp: hoewel het niet onwaerſchynlyk is, dat dezelve in een lantaern zal zyn beſloten geweeſt, om bewaert te zyn voor 't uitwaeien op de ſtraet. Zie Diogenes Laërtius, *Lib.* 6. §. 39, en anderen, aldaer aengehaelt door Menagius. Fedrus ſchryft dit bedryf toe, niet aen Diogenes, maer aen Ezopus, *Lib.* 5. *Fab.* 19; alwaer de Heer Pieter Burman aenwyſt, dat die Schryver een woort gebruikt, dat een lamp betekent: gelyk ook de eigentlyke betekenis is van het woort λύχνος, dat men by de Griekſche Schryvers in dit geval van Diogenes vint. Van de dievelantaerns, by de oude Veltheeren gebruikt om de vyanden te bedriegen, als ze 's nachts voorttrokken, zie de Aentekeningen van den grooten Kazaubonus over het 31. hooftſtuk van 't Leven van Julius Cezar.

ſpieders zoeken de menſchen in den nacht zelf by het licht hunner verkliklantaernen. Zoo brengt Lucianus, in zyne Samenſpraek, genoemt de Tiran, ook eene lantaern te pas, om Megapantus wanbedryf en ſchelmſtukken voor den helſchen rechter Rhadamantus te beſpieden.

Door de gewiekte voeten wort te verſtaen gegeven, dat een Verſpieder, die voordeel doen wil, naerſtigh en vaerdigh, ja zoo vlytigh en ſnel wezen moet als de gevleugelde of vliegende Merkurius; die, gelyk de Poëten en anderen, en onder die ook Lucianus in de gezeide Samenſpraek, verdichten, de verdoemde zielen ter helſche ſtraffe geleidt [W]; gelyk de verklikkers hen die ze aenklagen, door 't middel hunner woorden, ook als ter ſtraffe, of waerlyk ter ſtraffe, heenleiden. Homerus noemt de woorden *gevleugeld*: en aldus wort Merkurius, de bode der beuzelachtig verzierde goden, ook met wieken afgebeelt door d' Ouden, die daerdoor *willen aenduiden, dat de woorden gezwint door de lucht vliegen: en daerom is hy ook Bode genoemt, omdat alles door de woorden geboodſchapt wort*, zegt Giraldus [X].

De brak, die naer wilt ſchynt om te ſnuffelen, verbeelt de verſpieding, als welke haer dagelyks werk maekt van het opſpeuren en doorſnuffelen der woorden en daden van iedereen: met hoedanigh een gelykeniſſe ook Plato [Y] zeit van Sokrates, hoewel in een' goeden zin; *dat hy iemants woorden, gelyk de Lakoniſche honden* [het wilt], *wel wiſt naer te ſpeuren en te agterhaelen.* Deze ſoort van honden weet den koſt en het wilt door den reuk op te zoeken en aen te wyzen: en dus zyn ook de verklikkers altyt klaer, om overal als om te ruiken, en eens anders zaeken naerſtigh en heimlyk te doorſnuffelen en t' openbaeren. Voor welke ſnoodaerts en ſnood bedryf u Godt behoede.

[W] Gelyk ook die der vroomen naer de Elizeeſche Velden. Zie onze Aenmerking H. over het tweede beelt der *Amptverkooping*, 1. *D. bl.* 67, en Torrentius en Lambinus over Horatius (1).

(1) Carm. lib. 1. Od. 10. v. 17. & 18.

[X] *Hiſt. Deor. Synt.* 9. *col.* 296. *A. &* 298. *C.*

[Y] In zynen Parmenides, niet verre van 't begin.

VERTEERING VAN SPYZE.

VErtoon dit door eene Vrou van een ſterke gedaente, en die de rechte hant op eenen ſtruis legt. Bekroon haer met poleie, en laet ze met de ſlinke hant een plantje *chondrilla*, die ſommigen wilde endivi noemen, ten toon houden.

Zy moet 'er ſterk uitzien, gemerkt de geenen die ſterk van natuur zyn, de ſpyzen veel ligter en gemaklyker verteeren kunnen, dan zy die een' zwakken en tederen aert of natuurgeſteltenis hebben; en hierom eiſchen we eenen ſtruis by 't beelt, welke vogel, wegens zyne ſterkheit en heete natuur, gezegt wort yzer zelf te verteeren [A].

De *pulegium*, of polei, komt hier te pas, omdat Izidorus [B] zeit, dat de Indiaenen die meer achten, dan de peper, uit reden, dat ze verwarmt en

[A] Het geene nochtans een verkeerde inbeelding is, gelyk wy breder zullen zeggen over 't beelt *Gerechtigheit*, *Aenm. P.*

[B] Orig. lib. 17. cap. 9. *Pulegium apud Indos pipere pretioſius eſt: habet autem vim thermanticam: calefacit & deducit, extenuat, & purgat, & digerit.*

en zuivert, en een goede maegkooking te weeg brengt.

De *chondrilla* is een gewas, wiens ſteel wat korter is dan een voet: ze heeft bladen gelyk de endivi, doch die ſchynen rontom afgebeten: voorts heeft ze eenen wortel als de boonen, en is heel goet om de kooking der maege of ſpysverteering te bevorderen; gelyk Plinius [C] verhaelt uit den Poëet Dorotheus, die 'er zulx in zyne Vaerzen van getuigt. Zoodat deze plant niet qualyk by dit beelt te ſtade komen kan.

[C] Hiſt. Nat. Lib. 22. cap. 22. *Chondrillon ſive Chondrille, folia habet intubi circumroſis ſimilia, caulem minus pedalem —— radice fabæ ſimili. —— Dorotheus ſtomacho & concoctionibus utilem carminibus ſuis pronunciavit.*

VERVOLGING.

LAet dit een Vrouwebeelt zyn, in koper- en yzerroeſtverwigh gewaet, met vleugelen aen de ſchouders, en eenen boog in de ſlinke hant; gereet ſtaende om te ſchieten. Schilder 'er voorts eenen krokodil by.

De roeſtkleur [A] der twee gemelde metaelen beduit het einde, oogwit, en toeleg der vervolginge; namentlyk anderen te beſchadigen en te verteeren aen eer, leven, of goet.

De wieken vertoonen, dat de vervolging ſnel is en altyt gereet ſtaet, om andre luiden te benadeelen en leet aen te doen, waertoe ze den boog geſpannen houdt; kunnende zy ook zelfs van verre quetſen door laſteringen en qualyk ſpreken: het geen de boog uitbeelt.

De krokodil paſt 'er by, omdat, gelyk dit ondier alleen den geenen vervolgt, en beſtryden wil, die 'er voor vlucht [B]; alzoo ook de vervolging gewent is te doen. Ik kan echter niet zeggen, dat de vervolging alleen de magtloozen aenvalt; want ze komt ook wel over aen menſchen, die wel magt hebben, maer de zelve niet gebruiken willen in het bieden van wederſtant of tegenweer. Zoodanigh was het gedragh der Martelaeren [C] in dit geval, die zich gewilligh ter doot overgaven, zonder de minſte gedachten te hebben van hunne vervolgers te beſchadigen, en gewelt met gewelt tegen te gaen. Zoodanigh gedragen zich ook de verſtandigen tegens de vervolging van nyt en quaetſprekentheit.

[A] Zie onze Aentekening F. over het tweede beelt des *Achterklaps*, 1. *D. bl.* 26.

[B] Gelyk het integendeel zelf vlucht voor die geenen, die 't vervolgen. Zoo getuigt 'er Plinius van (1): *Terribilis hæc contra fugaces bellua eſt, fugax contra inſequentes.* dat is, *Dit ondier (de krokodil) is verſchriklyk tegen die geenen, die 'er voor vluchten; maer 't vlucht voor die geenen, die 't vervolgen.* En Seneka noemt den krokodil (2), *fugax animal audaci, audaciſſimum timido, een dier dat vlucht voor den ſtouten, en zeer ſtout is tegen den bangen.*

(1) Hiſt. Nat. Lib. 8. cap. 25.

(2) Quæſt. Nat. Lib. 4. cap. 2.

[C] Ja van onzen Zaligmaker zelf, die, daer hy met een woort een geheele bende krygsknegten konde ter aerde ſlaen, *Joh.* 18: 6, en meer dan twaelf legioenen Engelen van zynen Vader tot zyne beſcherming hadde kunnen krygen, *Matth.* 26: 53, zich echter nochte van eenige menſchlyke, nochte van die Godlyke hulp heeft willen bedienen; maer zich ter doot laten heenleiden als een lam ter ſlachtinge, en als een ſchaep dat ſtom is voor het aengezichte zyner ſcheerders, doende zynen mont niet op, *Jeſ.* 53: 7, en *Hand.* 8: 32.

VERWAENTHEIT. VERMETELHEIT.

EEne Vrou in een kleedy van koperroeſtkleur, en met ezelsooren. Onder of in den ſlinker arm houdt ze een paeu, en ſteekt den voorſten vinger der rechte hant, die ze opheft, omhoog.

De verwaentheit is een gebrek van of in zulken, die, ſchoon ze zich van weinigh vermogen weten te zyn, echter gewigtige zaeken, en dingen van belang, op hunnen hals laden, en de zelve meenen of voorgeven wel te zullen beſtellen en uitvoeren, om by anderen wat meer te ſchynen dan ze zyn. Maer *hy is verwaent, die zich toeſchryft dat hy niet heeft*, zeit Thomas [A]. Zoo wort de verwaentheit dan met ezelsooren vertoont; komende dit gebrek uit onwetenheit en domheit voort [B], die de uitkomſten der verwaende ondernemingen niet toelaten goet te zyn, vermits ze met te klein een oordeel zyn aengevangen.

De paeu geeft te kennen, dat de verwaentheit eene ſoort van hovaerdye [C] is, en 't opſteken des vingers beduit hardnekkigheit [D], waermede de

[A] Sec. 2. q. 122. art. 1. *Arrogans eſt, qui ſibi attribuit, quod non habet.*

[B] Waervan dit dier een beelt is. Zie onzen bladwyzer in 't woort *Ezel.*

[C] Zie onze Aenmerking B. over 't beelt *Beroeming*, 1. *D. bl.* 114.

[D] Zie ook hier onzen bladwyzer in 't woort *Vinger*, en voeg 'er by onze Aenmerking D. over 't zelfde beelt *Beroeming*, daer 't opſteken der hant voorkomt als een zinteken van verwondering over zich zelven. Om die zelfde reden wort het beelt der *Trotsheit* of *Hovaerdy*, (hetwelke in den rang onzer voorige beelden by geval is overgeſlagen) gelyk die ondeugt veel gemeenſchap heeft met de verwaentheit, alzoo ook vertoont met eenen ſpiegel in de eene hant, waerin zy zich zelven beſchouwt met verwonderinge, zynde de ſpiegel een zinteken van eigenliefde en behagen in zich zelfs, gelyk den hovaerdigen zyne gaven altyt boven maten ſchoon en voortreffyk gewoon zyn toe te ſchynen, en hem meer te vleien dan de allerbeſte ſpiegel. En om verder hier te vervullen, het geene boven op de behoorlyke plaets te gelyk met dat beelt is overgeſlagen, zoo moeten wy zeggen, dat aen hetzelve ook, gelyk aen de Verwaentheit, een paeu in haere rechter hant wort toegevoegt: omdat, zegt de Opſteller van dat beelt, deze vogel

de verwaenden hunne eigenzinnige meening, hoe valſch en hoe wydt de zelve ook van 't algemeene gevoelen verſchillende is, trachten ſtaende te houden; zich zelven hoog achtende, en andren verachtende. Op deze wyze maelden d' Ouden de hardnekkigheit ook af, die byna een zelve zaek met de onwetenheit is. Vondel ſpreekt, in zynen Faëton, van de verwaentheit of vermetelheit aldus:

De wulpsheit acht geen raeden,
Ziet recht noch reden aen,
Kieſt zorgelyke paden
Op ingebeelden waen,
En eigen welbehagen:
Dat is een Godt by haer,
Te trots om raedt te vragen
In hachelyk gevaer.
Haer dunkt zy kan niet dwalen,
En paſt op niemants gunſt:
Maer zeil in top te halen,
Opzitten is min kunſt
Dan in behoude haven
Te raeken, en weêr af
Te zitten na het draven.
Zoo delft d' onwyze een graf
Voor 't reukeloos vermeten:
Dan is 't te ſpâ gekreten.

vogel zich zelven behagende in de uiterlyke ſchoonheit zyner veeren, de andere vogelen zyn gezelſchap niet waerdig acht. Hy ſiert haer met een goude kroon, rykelyk bezet met edel geſteente; omdat, zegt hy, de hovaerdy geneigt is om heerſchappy te voeren (zynde de kroon daervan een teken) over anderen; als mede, omdat ze meeſt door hooge ſtaten wort gevoedt, en by de zelve gevonden. Eindelyk geeft hy haer een root kleet, en wil, dat die kleur hier plaets hebbe, omdat de hovaerdy meeſt heerſcht in bloetryke en ook in oplopende menſchen, (waervan de rode bloetkleur een zinſchets is, gelyk is aengewezen in de beelden der *Gramſchap*) en ook dit eigen heeft, dat zy de hooge gedachten, die zy heeft van zich zelven, by anderen zoekt ſtaende te houden door de uiterlyke ſierſelen van haer lichaem. Men hadde daerenboven dit beelt ook kunnen afſchetſen met een ſtyven en opgeſteken nek, om reden reets gemelt over 't beelt *Gedienſtigheit*, 1. *D. bl.* 426, *Aenm. B*; en by Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 32. *c.* 54, by wien de Lezer ook als een beelt van hoogmoet en trotsheit kan vinden het paert, *Hierogl. lib.* 4. *c.* 23; en een menigte van ſpreuken der Ouden, tot verſoejing van deze ondeugt, by den Heere Zaunslifer, in het beelt der *Hovaerdy*, *bl.* 253 enz. byna alle getrokken uit het groote *Florilegium Langii*; en het zelfde beelt in dichtmaet uitgebreidt door den Dichter Hendrik Schim, in zyne Bybel- en Zededichten, bladz. 37. Voeg hier voor 't laetſte nog by, dat dit beelt niet zonder reden vertoont is als eene vrouw: alzoo de hovaerdy voornamentlyk aen de vrouwen eigen is, gelyk Alciatus wil in zyn 67. Zinnebeelt; en Piërius, in onze Aenmerking B. over 't beelt *Beroeming*.

VERWARRING.

EEn jonge Vrou, die ruw en wilt gekleet is. Het gewaet is verſcheiden van kleuren, en ze heeft verwart hoofthair, lang en kort doormalkander. Voorts houdt ze de rechte hant op de vier Elementen, die in een zeer groote wanorde ondereen zyn vermengt. De ſlinke hant legt ze op een ſchets van Babels toren, waernevens deze woorden ſtaen, BABILONIA UNDIQUE, dat is, *Overal Verwarring*, of *Overal een Babel.*

Men ſchildert ze jong, omdat de jonge menſchen, meer dan d' oude, tot verwarring en ordenloosheit bequaem zyn; en dit komt by door de kleinheit der ervarenis, die ze nogh maer verkregen hebben; zonder welke men zyne zaeken niet wel beſtieren kan; wordende ligtlyk door ver-

ſcheide gemoetsneigingen, die verwarring in de zaeken brengen, misleide en afgetrokken.

De lange, korte, en verwarde hairen, beduiden de veelvuldige en van malkander verſchillende gedachten [A], die het verſtant verwarren: gelyk de woeſtheit en verſcheide verwen des kleets, de ydele, ongeregelde, en ordenlooze handelingen uitbeelden: want *daer veel is, is verwarring*, zegt het ſpreekwoort.

De toren van Babel is een aen elk bekent teken der verwarringe. Want gelyk Godt, in 't bouwen des zelven, der bouluiden ſpraek verwarde, en maekte, dat elk een byzondre tael ſprak; alzoo verwarde hy ook hunne gedachten; makende dat het begonnen werk onvoltoit bleef, tot ſtraf dier hovaerdige en godlooze Volken, die zich vermaten en onderwonden tegens Godts Almagt aen te werken. En om het beelt der verwarringe meer klaerheit te geven, ſtellen wy 'er den *Chaos* of Baiert, dat is, de ondermalkander vermengde en in wanorde leggende Hooftſtoffen, by; gelyk ze Ovidius, in 't eerſte boek zyner Herſchepping, afmaelt; wiens woorden Vondel dus overbrengt [B]:

Eer aerde, en zee, en baren,
En hemel, die het al beſpant, geſchapen waren,
Hadde al de werelt, en natuur, en 's werelts ſtaet
Een enkel aengezigt, en eenerlei gelaet,
Genoemt de Baiert, een wanſchikkelyk gevaerte,
En ruwe mengelklomp, een lompe plompe zwaerte
Van zaeden, ſtrydigh en gemengelt ondereen,
In 't wilde opeen getaſt. de klaere zon beſcheen
Nogh't aerdryk niet. het licht der maene, noit herboren,
Was nogh niet opgegaen, noch kromde haeren horen,
En d' aerdkloot hing nogh niet, omringt van dunne lucht,
Gegront op wederwigt. de zee omhelſde uit zucht
De borſt des zeeſtrants niet. zee, lucht, en aerde, en weiden,
En geene hooftſtof was haer hoefſlagh nogh beſcheiden.
Het aerdryk hield geen' ſtant. de lucht ontbeerde licht,
De zee heur vaert, en niets bewaerde zynen plicht,
Gedaente,

[A] Zie onzen bladwyzer in 't woort *Hairen*.

[B] Uit dit Latyn:

Ante mare & terras & quod tegit omnia cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere Chaos; rudis indigeſtaque moles,
Nec quicquam niſi pondus iners, congeſtaque eodem
Non bene junctarum diſcordia ſemina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova creſcendo reparabat cornua Phœbe,
Nec circumfuſo pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata ſuis, nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quaque fuit tellus, illic & pontus & aër.
Sic erat inſtabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli ſua forma manebat,
Obſtabatque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia ſiccis,
Mollia cum duris, ſine pondere habentia pondus.

Gedaente, en eigen vorm. het eene hinderde anderen:
Want in een zelve lyf beſtreên ze fel elkanderen,
De kou de hitte, droog het vocht, ineen verwart,
't Gewigt en 't wegeloos. het zacht beſtreet het hardt.

VERWONDERING.

STel een jonge Dochter, die den rechter arm een weinigh omhoog, en de hant des zelven open houdt. Laet ze den ſlinker, wiens hant insgelyks open, doch met het vlakke naer d' aerde gewendt zy, nederwaert ſtrekken, en 't eene been wat verder achterwaert zetten dan 't andere. Doe ze wyders 't hooft wat naer den ſlinker ſchouder buigen, en 't gezigt ten hemel keeren.

De verwondering is een zekere verbaeſtheit des gemoets, den menſche aenkomende als 'er zich iet nieus aen zyne uitwendige zinnen opdoet, welke dan een weinigh ſtil ſtaende, hem in verwondering en verbaeſtheit brengen: waerom de beeltenis met hooft, armen, en handen in zoo een geſtalte dient vertoont, als gezegt is.

Zy magh met reden jong gemaelt worden, naerdien de jonge luiden zich ligtſt verwonderen, als hebbende de zelve nogh weinigh ondervinding [A].

[A] By gebrek van die is hun alles nieu en ongewoon, en hiervandaen komt hunne verwondering zoo ligtelyk. Een man integendeel, die door zyne jaeren veel heeft ondervonden, en die met zyne kenniſſe in veele zaken is doorgedrongen, die verwondert zich of zelden, of nooit, wat 'er ook mag gebeuren, omdat hem niets vreemts kan voorkomen: want de verwondering ſpruit uit onkunde: en hierom zeit Pithagoras by Plutarchus (1), dat hy dat voordeel uit zyne Filozofye genoot, dat hy zich nergens over verwonderde. *Want de redenering der Filozofye*, zegt die Schryver, *neemt die verwondering en verbaeſtheit weeh, die uit onzekerheit en onkunde geboren wort, en ſtelt in derzelver plaetſe kennis en wetenſchap.* Voortreflyk is het zeggen van Cicero (2): *Nimirum hæc eſt illa præſtans & divina ſapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere;*

(1) De Auditione cap. 21.

(2) Tuſcul. Quæſt. Lib. 3. cap. 14.

habere; nihil admirari, quum acciderit; nihil, antequam evenerit, non evenire posse arbitrari. dat is: *Trouwens dat is die uitmuntende en godlyke wysheit, dat men de menschlyke zaken geheel en al begrepen en geheel doortast hebbe; dat men zich nergens over verwondere, wanneer het gebeurt; en dat men van niets, eer het gebeurt is, gelove, dat het niet gebeuren kan.* Kazanova, *Hierogl. & Embl. Med.* 5: 2. *pag.* 56.

VERZOEKING. BEKORING. BEPROEVING.

EEne Vrou, die met de rechte hant een vat vol viers, en in de slinke eenen stok houdt, met welken zy het zelve vier aenstookt en voedt.

De verzoeking, of beproeving, is anders niet, dan dat geene in iemant aen te stoken, dat van zich zelve geringe kracht heeft [A], hoewel 't bequaem is om veel kracht te hebben, en om de werking, 't zy van 't lichaem, 't zy van de ziele, met meer spoet voort te zetten.

[A] Zyne meening is, geloof ik, deze: dat, gelyk een weinig viers in eenen pot weinig kracht heeft in zich zelven om te bestaen, en, ten zy het door bequame middelen worde aengestookt en gevoedt, wel ras zal verteert worden en verterven; alzoo ook de aendoeningen die het zy op het lichaem, 't zy op de ziele werken, en dezelve verlokken en bekoren, van zelfs haere kracht zullen verliezen en ganschlyk ligtlyk worden vernietigt, zo niet telkens de brant van haere begeerlykheden wort levendig gehouden en aengequeekt: want de verzoeking werkt door het verwekken van eene begeerte en genegenheit tot dat geene, waertoe de mensch verzocht wort.

VETHEIT.

EEne zwaerlyvige Vrou, houdende in de rechte hant eenen olyftak, daer alleenlyk vruchten, maer geene bladers aen zyn; en in de slinke een zeekrabbe.

D' olyf is, niet alleen by de ongewyde Poëten [A] en Historischryvers, maer ook in de H. Schrift [B], gelyk op verscheide plaetsen blykt, een beelt van vetheit; wordende hem doorgaens den bynaem van *vet* gegeven: en daerom voegen we den zelven dezen beelde toe.

De zeekrabbe wort in 't groeien der maene zeer vol en vet; 't zy dit bykome door een byzondre natuurgesteltenis, die dit dier uit de hoedanigheit van dat hemellicht trekt; 't zy omdat de krabbe, als de maen vol is en klaer schynt, de beste gelegentheit heeft om volop haeren kost te vinden. Altoos het dacht ons goet, 't gemelde waterdier eene plaets te geven by dit beelt.

[A] Virgil. *Georg. lib.* 2. *v.* 85.

Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ.

Dat is, met Vondels woorden:

Ook valt de vette olyf verscheiden van natuure.

Adde *Horat. Epod.* 2. 55.

[B] *Richt.* 9. *v.* 9. Daer de olyf, van de andere boomen verzocht tot hunnen koning, en zulks weigerende, zegt: *Zoude ik myne vetheit verlaten, die Godt en de menschen in my pryzen?* Doch deze vetheit is eene andere, dan ik geloof dat ons beelt zal uitdrukken. Want de vetheit van den olyf is eigentlyk *smeerigheit*; en die van het beelt, een zekere *poezelheit van leden*, *groflyvigheit*, en *mesting*, of groeizaemheit van 't lichaem: om 't welke derhalven uit te drukken, de zeekrabbe, strax volgende, een bequaemer zinteken is; of eenig ander dier, in vetheit uitmuntende, het geen men daertoe zoude kunnen bedenken; by voorbeelt, een verken, een haegmuis, een das, en diergelyke. Zie onze Aenmerkingen A. en B. over het derde beelt des *Slaeps*.

UITKOMST. [GOEDE]

DE Romeinen hebben deze uitgebeelt door een vrolyk en ryklyk gekleet Jongeling, hebbende eene drinkſchael in de rechte hant, en een mankop met eene koornair in de ſlinke.

Zoo ſtont[A] outtyts de Goede Uitkomſt, als ook die van de Goede Fortuin[B], te Rome op 't Kapitool uitgehouwen. En 't is ſchier een zelve zaek als het hoogſte geluk, dat men namentlyk een goede uitkomſt in alle dingen heeft. Aldus wilden ze dan door de ſchael en koornair, de ryklykheit van koſt en drank; door 's beelts jongkheit[C], de gaven des

[A] Of hy zoo te Rome op het Kapitolium heeft verbeelt geſtaen, is onzeker: ten minſten heeft 'er de Opſteller van het tegenwoordig beelt het vrolyk wezen, (hoewel het waerſchynlyk is, dat hem een bly gelaet is toegevoegt. Zie Apulejus, in onze volgende Aenmerking D.) en het ryke kleet bygevoegt. Plinius (1) zegt, dat het beelt van de Goede Uitkomſt, dat men te Rome nevens dat van de Goede Fortuin op het Kapitolium hadde, een meeſterſtuk was van Praxiteles; maer hy beſchryft deszelfs gedaente niet. Elders (2) ſpreekt hy nog van een beelt, ook van de Goede Uitkomſt, gemaekt door Eufranor; doch deszelfs ſtantplaets niet meldende, zegt hy, dat het in zyne rechter hant een drink- of offerſchael, en in de linker hant een koornair en mankop hadde, *ſimulacrum Boni Eventus dextra pateram, ſiniſtra ſpicam ac papaver tenens.* In welke plaets waerom de Heer Oudaen (3) het woort *patera* vertaelt heeft door *ſchotel*, is my onbekent, daer toch dat woort by de Latynen niets anders dan een grooten beker, daer men uit dronk, en ook den Goden den wyn offerde, betekent. Eigentlyk was deze Goede Uitkomſt een der Goden van de lantlieden, hoedanige zy 'er twaelf hadden, te vinden by Varro, *de Re Ruſt. Lib.* 1. *cap.* 1; en dus was hy de Goede Uitkomſt genoemt, omdat hy de vruchten der aerde wel dede *uit-* of voort*komen:* of (om de woorden van Kato (4) te gebruiken) dat hy de pelgewaſſen, het koorn, de wyngaerden, en jonge telgen, liet groot worden en wel uitkomen, *fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandiri beneque evenire ſinat.* Zie Valezius over Ammianus Marcellinus, *Lib.* 29. *cap.* 6. De drinkſchael heeft derhalven de Kunſtenaer mogelyk in de hant der Goede Uitkomſt gegeven, om het gewas der druiven ofte een goeden wynoogſt alzoo uit te beelden, gelyk de pelgewaſſen en 't koorn door den mankop en koornair. Dat men de Goede Uitkomſt op eenen penning van Geta verbeelt ziet als een naekten jongeling, ſtaende met een offerſchotel in zyne rechte, en twee koornairen in zyne ſlinkehant, voor een brandenden altaer, gelyk ook op eenen penning van Titus, doch zonder dien altaer; en eindelyk als eene gekleede vrou, insgelyks met twee koornairen in de ſlinke, en een ſchotel met ooft in de rechte hant, welke penningen ons de pasgenoemde Oudaen vertoont: alle die dingen, meen ik, zullen verbeelden even als eene offerhande, aen de Goede Uitkomſte, der eerſtelingen van die dingen, die door deszelfs gunſte wel waren uit- en voortgekomen: hoewel ik met Oudaen moet bekennen, dat de Goede Uitkomſt ook in andere opzichten is aengemerkt, dan van het gewas des aerdryks, gelyk hy bewyſt met het omſchrift van den gemelden penning van Titus, hetwelke is, BONUS EVENTUS AUGUSTI, *'s Keizers Goede Uitkomſt*, het geene niet toepaſſelyk kan zyn op een goet veltgewas; als mede met deze woorden van Salvianus: *Indien Godt ons, buiten hoop en verdienſte, iet goets laet overkomen, dat ſchryft de een de Fortuin toe; de andere, de Goede Uitkomſt; niemant Gode.* Voeg hier ook by de plaets die wy een weinigje verder uit Apulejus zullen bybrengen. Voorts hadde deze Goede Uitkomſt ook eenen tempel te Rome, gelegen in de negende wyk der Stadt, omtrent de warme waterbaden van Agrippa: waervan men wil, dat nog heden de overblyfſels zouden gezien worden, en gelegen zyn tuſſchen Minerva en St. Euſtachius. Gyraldus, *Hiſtor. Deor. Synt.* 1. *col.* 53. *A.*

(1) Hiſt. Nat. lib. 36. cap. 5.

(2) Hiſt. Nat. lib. 34. cap. 8.

(3) Roomſche Oudheden, bl. 246 of 217.

(4) De Re Ruſt. cap. 161.

[B] Van deze zullen wy afzonderlyk een beelt zien in 't volgende Deel.

[C] Indien men de Goede Uitkomſt aenmerkt met betrekking op den lantbou, dan kan

gemoets; door zyn bly wezen, de vermaeklykheden [D], die 's menſchen lichaem vervrolyken; en door 't ryke gewaet, de goederen der Fortuin, te verſtaen geven: zonder welke fortuingaven, de goede uitkomſt ligtlyk naekt en bloot blyven [E], en aldus van aert en naem veranderen zou. Het mankop beduit ſlaep en ruſt [F], onder welke de Goede Uitkomſt zich al aenwaſſende bedekt houdt.

kan deszelfs beelt niet anders dan jong vertoont worden, omdat alles, wanneer het eerſt uit den gront voortkomt, jong is. Maer wil men de Goede Uitkomſt in 't algemeen beſchouwen als een goet uiteinde der zaeken, zoo moet deszelfs gedaente jong zyn, omdat een goede uitſlag de menſchen vrolyk en jeugdig maekt; en den ouden zelfs als van nieus wederom doet jong worden, en herleven.

[D] Of dat de voorſpoet en goede uitkomſt der zaeken het harte verheugt, en de tekens daervan op het aengezigt vertoont. Hierom noemt Apulejus (1) ook de Goede Uitkomſt *vrolyk*, als hy zegt, *Tunc invocato hilaro atque proſpero Eventu, curſu me concito proripio.* dat is: *hebbende daerop de Vrolyke en Voorſpoedige Uitkomſt aengeroepen, begeve ik my ſnellyk op den loop.*

(1) Aſini Aurei, Lib 4. initio.

[E] En echter hebben wy de Goede Uitkomſt boven naekt gezien op ſommige penningen. Ik geloof; dat de Goede Uitkomſt aldaer op den lantbou ziende, naekt wort verbeelt, omdat, gelyk alles wat eerſt gebooren wort, naekt is, alzoo ook allerlei gewaſſen, wanneer ze eerſt uitſpruiten, even als naekt zyn, en zonder eenig ſieraet van bladeren ofte iets anders.

[F] Zoo 't mankop hier niet betekent het geene wy boven gezegt hebben, zoude ik het liever dus verſtaen; dat de meening zy, dat de goede uitkomſt ruſt en geruſtheit verwekt; daer onzekerheit van zaeken onruſt en bekommering baert. Ook zoude men kunnen zeggen, dat aen de Goede Uitkomſt hier op de zelfde wyze koornairen, mankop, en eene drinkſchael, dat is, wyn, zyn gegeven, als aen den Gelei- of Beſchermgeeſt, waervan het beelt in ons eerſte Deel vertoont is, mankop, koornairen en druivetroſſen: waervan, gelyk aldaer tot reden word bygebragt, dat de menſchen door den wyn, het koorn, en den ſlaep, moeten leven; alzoo kan men ook hier zeggen, dat 'er niemant kan gezegt worden eene goede uitkomſt van zaeken te genieten, die een van deze drie zoo nootwendige gaven tot onderhoudt van de natuur ontbeert.

VOLHARDING.

EEn klein Kint, dat door iemant van den gront omhoog geheven, met beide de handen eenen palmboom grypt, en 'er aen blyft hangen.

Door 's beelts kintſcheit wort de eerſte neiging [A] en buiging des gemoets naer het goede, afgeſchetſt, zich vaſt- en ophoudende aen eenen palm-

[A] Die is echter in de kintſcheit geenszins volhardende, maer wiſpeltuurig en veranderlyk; en de beſtendigheit wort niet gevonden voor de rypheit der jaeren. Hoe komt dan hier het kint te pas? 't Is ontleent van Alciatus, gelyk het geheele Zinnebeelt; die hetzelve aldus voorſtelt (2):

(2) Embl. 36.

Nititur in pondus palma & conſurgit in altum,
Quo magis & premitur, hoc mage tollit onus.
Fert & odoratas, bellaria dulcia glandes,
Queis menſas inter primus habetur honos.
I puer, & ramis reptans has collige: mentis
Qui conſtantis erit, præmia digna feret.

Dat is: *De dadelboom groeit tegen de zwaerte aen, en verheft zich naer de hoogte; en hoe meer hy gedrukt wort, des te meer ligt hy zynen laſt op: ook draegt hy welriekende vruchten, die tot een zoet banket ſtrekken, en meeſt geſchat worden onder de nagerechten. Gae heene, knaep, klim de takken op, en pluk ze af. Al wie volſtandig zal zyn van geeſt, zal verdienden loon wechdragen van zyne volhardinge.* Gy ziet, Lezer, dat Al-

palmboom, die, omdat hy door geen zwaerte onderdrukt worden kan; maer in het tegendeel, door eenigh gewigt van boven geperſt, 'er dap-

Alciatus den palm- of dadelboom (want dat dit de zelfde is, zulks is bekent en ook elders aengeroert) aen de jongelingen voorſtelt als een voorbeelt ter naervolginge in de deugt en letteroefeningen; welke hoewel veel moeilykheden ontmoeten, die haer nederdrukken en onderhouden, zoo zullen nogtans die geenen, die volharden in den arbeit, en zich tegen alle zwarigheden volſtandig verheffen en de zelve overwinnen, ten laetſten zulke vruchten van hunne volharding en arbeit zien voortkomen, die niet alleenlyk zoet zullen zyn voor hun zelven, maer hen ook by elk aengenaem en geëert maken: gelyk de dadelboom vruchten voortbrengt, die om haer geurigen ſmaek by allen in achting en gemint zyn. Dit alles, meen ik, leit klaer in de woorden van Alciatus: wiens plaetſnyder nogtans, in plaets van een dadelboom te ſchilderen, die tegen eenigen drukkenden laſt opgroeide, (Zie van die natuur dezes booms onze Aenmerking B. over 't eerſte beelt der *Eer*, 1. *D. bl.* 321.) en tegen wiens takken een jongeling opklom om deszelfs vruchten af te lezen; een kint aen den overgebogen en boogswyze neergekromden top van dien boom heeft gehangen: naer welke plaet onze Italiaen meer ziende, dan naer de woorden van Alciatus, ons dit beelt hier op de zelfde wyze oplevert, en die uitlegging daer op heeft verzonnen, die wy hier vinden. Maer laet ons nu eens zien, behalven het bovengemelde, of het niet gepaſter zy, het geene ons Klaudius Minos over dat beelt van Alciatus heeft nagelaten. Hy ſchryft dan aldus: "Ter "gelegenheit van den dadelboom, die, door eenige zwaerte gedrukt wordende, niet "buigt, maer zich opwaert verheft, en wiens zeer zoete vruchten met vermaek dienen tot nagerechten; geſchiedt hier de aenmoediging tot het uitharden van arbeit en "moeilykheden, waerdoor wy namentlyk eenige geen geringe nuttigheit zullen bekomen. Niet te onpas zal ik hier overbrengen een zekere plaets van Fornutus (1), een Griekſch Schryver, welke zegt, dat de Zanggodinnen, naer 't gevoelen van "ſommigen, bekranſt worden met dadeltakken, om de gelykheit van den naem dien "deze boom heeft met de Feniciers, (wordende beide in 't Griekſch φοίνιξ, *phoinix*, "genoemt) om reden dat de Feniciers gelooft worden de allereerſte te zyn geweeſt, "die de letters hebben uitgevonden: doch dat het hem waerſchynlyker voorkomt, "dat de reden daervan is, omdat deze boom teêr, weldadig en altyt groen is: als ook, "omdat hy moeilyk is om te beklimmen, en zeer zoete vruchten voortbrengt. Daer "is 'er voorwaer geen een, die een zeer grooten lof van geleertheit en naem kan bekomen, ten zy hy vooraf zwaren en moeilyken arbeit hebbe uitgehardt. Dit zinnebeelt wil ik, dat brave jongelingen zich voorſtellen, die ſomtyts door de moeilykheit der eerlyke wetenſchappen niet weinig worden afgeſchrikt. Want indien zy de "groote vruchten der geleertheit door hunne kennis en innig gevoelen quamen te "ſmaken, zoo zouden zy, door deze aengenaeme hoope van 't goede alleen, alle moeilykheden, hoe bitter ook, doorſtaen. Gewislyk in het behandelen der zaeken moet "ons altyt voorgeſtelt zyn de ſtantvaſtigheit en volharding, welke de allerſterkſte ſtut "is in allerlei zwarigheden. Om dit te verklaren, ſtelt Alciatus den dadelboom voor: "waerop indien men dingen van groote zwaerte legt, en hem zoo zwaer drukt en "belaedt, dat de grootheit van den laſt niet kan gedragen worden, zoo valt hy niet "omverre, nochte kromt zich nederwaert, maer verheft zich tegen de zwaerte, en "wil naer de hoogte. Tot dus verre Klaudius Minos. Het geene Alciatus met den palmboom, op de voorgeſtelde wyze, heeft uitgebeelt, het zelfde byna heeft Quintus van Smirna, ook een Griekſch Schryver, afgeſchetſt, gelyk ons Piërius (2) aenwyſt, door eenen dadelboom te ſtellen boven op eene hooge en ſcherpe rots, moeilyk te beklimmen, en in den top van dien boom plaetſt hy de deugt; gevende door dien berg den menigvuldigen en grooten arbeit, en door den palmboom, naer 't zeggen van den Uitlegger van Heziodus, de langkheit van tyt te kennen, dien men den zelven moet dragen, eer men tot de deugt komt; meenende hy, dat niemant zonder dat ooit het toppunt van een volmaekte deugt kan beklimmen. De langkheit nu van tyt wil de zelfde Piërius, dat daerom door den palmboom zoude worden betekent, omdat hy by de Egiptenaeren, gelyk in 't volgende Deel breder zal worden aengewezen, een zinnebeelt was van 't jaer, en ook van een maent, waeruit de tyt beſtaet. Andere redenen van deze betekeniſſe kunnen gezien worden in onze bovengemelde Aenmerking over 't 1. beelt der *Eer*.

(1) De Natur. Deor. cap. 14.

(2) Hieroglib 50. cap. 3.

per tegenaen en opwaert waſt, als elders ook gezeit is, een bequaem zinnebeelt der deugt verſtrekt; want die toont ook haere kracht en vermogen, en wort eerſt ter dege gekent, wanneer het quaet haer gelegentheit tot tegenſtant geeft [B]. Maer de volharding loopt verloren en te niet, als men in 't goede begint te verflaeuwen, en 't zelve nalaet; 't welk al mede door het kint, dat de takken des palmbooms, aen welken het hangt, noodshalve niet los laten durft noch magh, tenzy het door een' gewiſſen val zyn leven wil verliezen, aengeduit wort. Om dusdanigh een ſtyfzinnigh vaſthouden aen de deugt, wort de volharding, zegt Cicero, in zyne kunſt der Welſprekentheit, regelrecht tegens de hardnekkigheit over geſtelt [C], en is eene vaſtheit en geduurige beſtendigheit van onzen wil [D], die door de reden beſtiert en geregeert wort, als eene zaek, noodigh tot de eerlyke bedryven der menſchen.

[B] Ovidius, *Triſt. lib.* 4. *El.* 3. *v.* 74.

Ardua per præceps gloria vadit iter:
Hectora quis noſſet, felix ſi Troja fuiſſet?
Publica virtuti per mala facta via eſt.
Ars tua, Tiphy, jacet, ſi non ſit in æquore fluctus:
Si valeant homines, ars tua, Phœbe, jacet.
Quæ latet, inque bonis ceſſat non cognita rebus,
Apparet virtus, arguiturque malis.

Dat is, naer Havarts vertaling:

De deugt baent zich een weg door alle ſteiltens heen:
Zou men van Hektor wel een heldenſtuk verhalen,
Zoo Troje nimmermeer belegert was geweeſt?
Zyn dapperheit blonk uit door algemeene quaelen.
Indien 'er op de zee geen onweêr wiert gevreeſt,
Uw kunſt was onbekent, o Tifis, op der aerden.
Indien een menſch altyt gezont bleef, ſterk en fris,
Uw heelkunſt, Febus, was onnut en van geen waerden.
Schoon in voorſpoedigheit de deugt verborgen is,
En niet te voorſchyn komt, zoo blinkt ze in tegenſpoeden,
En rampen allermeeſt.

Voeg hier by *Triſt. Lib.* 5. *El.* 5. *v.* 49 *& ſeqq.*

[C] Dat zeit Cicero niet, en is ook onwaer: want de volharding ſtaet tegenover de bezwyking, wanneer iemant in het geene hy begonnen heeft, den moed of den wil om het uit te houden, laet varen en opgeeft. Integendeel komt de volharding zeer na aen de hardtnekkigheit, en grenſt aen dezelve, gelyk Cicero zelf wel duidelyk zegt (1): *Unicuique virtuti finitimum vitium reperietur ---- ut audacia, quæ fidentiæ, pertinaciæ, quæ perſeverantiæ finitima eſt.* Van zoodanig eene volhardinge, die naeſt komt aen de hardtnekkigheit, zoodat men blyft aenhouden in eene zaek die zelfs quaet is en tot ons verderf kan ſtrekken, kan niet onbequaemlyk tot een zinnebeelt geſtelt worden, een gans, die zonder ophouden trekt aen de wortels van eenen boom: doordien Plinius (2) en Varro (3) ſchryven, dat de jonge ganzen, als ze aen de wortels van eenen boom hebben beginnen te plukken, daerin zoo hardtnekkig volharden, dat ze niet ophouden, voor dat ze den hals breken. *Hierogl. Collect. Lib.* 5. *tit.* Perſeverantia, *&c.*

(1) De Invent. lib. 2. cap. 54.

(2) Hiſt. Nat. lib. 10. c. 59.

(3) De Re Ruſt. Lib. 2. cap. 3.

[D] Of, volgens den zelfden Cicero (4), *Perſeverantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio*, een beſtendig en geduurzaem blyven in een wel overwoge reden.

(4) Ibid.

ANDERS:

ANDERS.

EEne Vrou in wit en zwart gewaet; welke verwen, omdat ze de eindpaelen aller verwen zyn [A], gevoeglyk een vaſt voornemen beduiden. Zy hebbe op 't hooft eenen amarantekrans, welk gebloemt ter bewaeringe geplukt wort, en zeer geduurzaem is: want als al d' andre bloemen al wech en vergaen zyn, kan men den amarant [B], in 't hartje van den winter zelf, door water 'er op te ſprengen, weder levendigh en friſch, en 'er dan vervolgens ook kransjes van maken; zoodat aen dit bloemgewas, wegens de gezeide volmaekte natuur, den naem *Amarant*, dat is, *onverwelkbaer*, met reden gegeven wert. Doch op gelyke wyze als deze bloem, beſtaet ook de volharding of volſtandigheit; in haer wezen altyt bewaert wordende, en beſtendigh volduurende. Laet de beeltenis voorts eenen lauwerboom omhelzen, want Ruſcellus en Donus ſtellen den zelven (op de kracht ziende, door welke hy zyne bladers [C] en ſchors altyt groen houdt) tot eene aenduiding van onbezweke volhardinge. In de plaets van wit en zwart, zou men 's beelts gewaet wel hemelsblaeu maken kunnen, ter gelykenis van den hemel, die in zich zelven noit verandert wort.

[A] Hy wil, geloof ik, zeggen, dat een recht vaſt voornemen dit is, van hetwelke men nog naer den eenen, nog naer den anderen kant, afwykt; en het geene zich zekere uiterſte palen heeft geſtelt, buiten dewelke het niet treedt: en dit wil hy door die verwen afbeelden, omdat 'er in kleuren, buiten de witte en zwarte, geene verdere eindpalen zyn, waertoe iemant kan voortgaen. Dit ſchynt my des Schryvers meening te zyn: doch zoo ze dat is, is die beeldenſpraek duiſter: en meent hy 't anders, zoo wenſchte ik, dat hy zich klaerder had uitgedrukt: immers ik zie 'er niet veel lichts in. Het zwart heeft hy ook aen de *Styfzinnigheit*, en *Halſtarrigheit*, welke ondeugt wy over 't voorige beelt gezien hebben dat zeer na paelt aen de deugt der *Volhardinge*, toegeſchreven; omdat die kleur geen andere wil aennemen, en dus volſtandig blyft het geene zy is: welke reden bevatbaer is. Zie Aenm. A. over de *Styfzinnigheit*.

[B] Zie het beelt der *Achtbaerheit*, 1. *D. bl.* 7, en aldaer onze Aenmerkingen S, T, V, en W.

[C] Dat hy met meer andere boomen gemeen heeft, en waerin hy echter wort overtroffen door den dadelboom. Zie onze Aenmerking B. over 't eerſte beelt der *Eer*, 1. *D. bl.* 321. Daer zyn 'er ook, volgens het getuigenis van Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 17. *c.* 31, die eenen man, die zyn zeden en gedrag geenszins verandert met de jaeren, maer altyt van eene en de zelfde natuur volhardt te blyven, hebben afgeſchetſt door de pennen van een kraen: omdat, daer de pennen van alle andere vogelen byna telkens veranderen door den tyt, en in hunnen ouderdom zwart worden, die der kraenen altyt de zelfde kleur blyven behouden.

NOGH.

DE volharding of volſtandigheit is, in 't Paleis van den Kardinael Orzino, van Paſquyn geſchildert als eene Vrou, die in de rechte hant eene ſlang, tot eenen kring met den ſtaert in den mont gebogen; en met de ſlinke eenen bos brandende lonten ten toon houdt [A].

[A] Ik weet geen andere uitlegging van dit beelt, dan dat de ſlang, op die wyze als ze hier verbeelt wort, de *eeuwigheit* betekent, gelyk in het vierde beelt der *Eeuwigheit*, 1. *D. bl.* 378, en in 't agtſte, *Aenm. B*, *bl.* 383, gezegt is. Eene volharding nu, die

die aen eenigen tyt bepaelt is en een einde kent, kan geen volharding genoemt worden. De brandende lont zal, naer myne giſſing, beduiden de volharding en volſtandigheit tegen pyn; welke op diergelyke wyze ook is uitgebeelt in de derde Zinſchets der *Lydtzaemheit*, 2. *D. bl.* 111, en in de eerſte der *Stantvaſtigheit*. Zie aldaer onze Aenmerking A.

VOLMAEKTHEIT.

LEo Kazella verbeelt deze zaek door eene Vrou, die geheel met gout bekleet is, uitgezeit dat ze haere borſten en den geheelen boezem bloot vertoont. Aldus ſtaet ze omringt van een' naergebootſten Dierenriem, of *cirkel* des *Zodiaks*, en tekent of trekt met eenen paſſer, dien ze in de ſlinke hant heeft, een' netten kring, in welken ze nochtans een kleine gaping laet.

Het gouden gewaet beduit volmaektheit, vermits het gout het volmaektſte aller metaelen is [A].

De borſten en den boezem vertoont ze bloot, om hierdoor het allervoornaemſte deel der volmaektheit te beduiden [B]; beſtaende namentlyk in

[A] Zie den bladwyzer in 't woort *Gout*.

[B] Ik weet niet, of de Opſteller des beelts, of liever deszelfs Uitlegger, te recht heeft onderſcheiden, hoe veele ſoorten van volmaektheit 'er zyn; welke men kan ſtellen te zyn eene lichaemlyke, eene geeſtelyke, en eene werkelyke, (opdat ik zoo ſpreke) dat is, de volmaektheit of volkome voltoojing van eenig werk: hoewel men deze laetſte ſoort in onze Nederduitſche tael niet gevoeglyk volmaektheit kan noemen, maer veel eer volbrenging, of volmaking. Welke men van deze drie ook kieze, men zal geenszins alle de deelen van dit beelt op de zelve kunnen toepaſſen. Doch byaldien men ze alle drie teffens neemt, zal men door het gout kunnen verſtaen de lichaemlyke volmaektheit; wordende de zelve gerekent daerin te beſtaen, dat eenig lichaem of geheel vry zy van gebreken, of ten minſten minder gebreken hebbe dan alle anderen; hoedanig het gout is onder de metalen. Door de bloote borſten en boezem kan de geeſte-

in anderen te voeden, en onze goederen gaerne en vaerdigh aen anderen

geeſtelyke volmaektheit, dat is, de volmaektheit des gemoets, welke beſtaet in eene bezittinge van alle deugden, worden afgeſchetſt, hetzy omdat de mededeelzaemheit en 't geven van onderhoudt aen anderen, (door de borſten te kennen gegeven, omdat derzelver melk de zuigelingen voedt) zoo niet het allervoornaemſte deel, (gelyk onze Schryver hier wat te ruim zegt) ten minſten een zeer voornaem gedeelte van die deugden is, die de volmaektheit des gemoets aen den menſch geeft; het zy liever, zoo als het my voorkomt, (want hadde de Uitvinder des beelts dat geene gewilt, dat 'er onze Schryver van maekt, zoo zoude hy, myns oordeels, melk uit de borſten hebben doen vloeien; gelyk geſchiedt is in 't beelt *Goetaerdigheit*, 1. *D. bl.* 542) omdat de bloote borſten en boezem een zinteken zyn van oprechtheit en openhartigheit: welke deugt ik meene dat voornamentlyk aen de ziele des menſchen de volmaektheit byzet, indien hy wandelt oprecht voor Godt en zynen medemenſch. En hierheen wil Propertius, als hy Prometheus beſchuldigt, dat, daer hy den menſch zoo een volmaekt lichaem hadde gegeven, hy hetzelve ook niet hadde betracht omtrent de ziel, verbergende die in het binnenſte der borſt en des harten; daer hy ze vooral een plaets hadde behooren te geyen, daer ze bloot lag, en zigtbaer was voor allen. Zoo zyn des Dichters woorden (1):

(1) Lib. 3. El. 3. v. 29.

O prima infelix fingenti terra Prometheo!
Ille parum cauti pectoris egit opus.
Corpora diſponens mentem non vidit in arte,
Recta animi primum debuit eſſe via.

De volmaektheit eindelyk, dat is, de volmaking of volkomene volbrenging van eenig werk of van eenige daet, kan hier door den cirkel worden afgebeelt, omdat dan de figuur van een kring zekerlyk voltooit is, zoo ras als zich deszelfs twee einden toeſluiten: waerop dan ook zag het halen van den kring met bloet na 't voleindigen der offerhanden, gelyk hier uit Piërius (2) wort bygebragt; te kennen gevende, dat nu alles in den Godtsdienſt volkomen in zyn order en plechtigheden was verricht, en niets overgeſlagen, of meer overig te doen. Hiervandaen ook het ſpreekwoort van Grieken en Latynen, *een kring maken*, in plaets van, eenig werk in alle zyne leden en deelen voleindigen. Zie Eraſmus, *Chil.* 2. *Cent.* 6. *Ad.* 86. En hoewel deze laetſte ſoort van volmaektheit niet eigentlyk *volmaektheit* kan heeten, gelyk gezegt is, zoo kan nogtans de Opſteller des beelts den cirkel by het beelt der *Volmaektheit* hebben gebragt, omdat het woort *Perfectio*, dat hy hier by Piërius heeft gevonden, niet alleen *volmaking*, of voltoojing, maer ook, en wel zoo gebruiklyk, *volmaektheit* betekent. Echter kan men den Opſteller des beelts van deze verwarring vryſpreken, en deszelfs Uitlegger de ſchult geven; die, ziende dat dit beelt eene afſchetſing was der Volmaektheit, en de verklaring daervan willende geven, daertoe uit Piërius heeft bygebragt het geene 'er niet toe behoorde. Dus kan de Opſteller des beelts door Volmaektheit verſtaen hebben, eene gebreklooſheit, (om zoo te zeggen) het zy aen 't lichaem, 't zy in den geeſt, 't zy in de werkzaemheden van beide. Tot het lichaemlyke zal dan ook behooren de ronde cirkel, die, met eenen paſſer wel getrokken zynde, voorwaer een volmaekte figuur is, en waerin geene gebreklykheit kan worden getoont. Hierom noemden de Ouden met den naem van *Encyclopædia*, of *Leerkring*, die wetenſchappen, welkers kennis zy meenden dat alle wetenſchappen volkomentlyk in zich beſloot: waervan meer gezegt is in onze Aenm. F. over 't 1. beelt der *Oefening*. Den Zodiak, daer de Vrou in beſloten ſtaet, zou men kunnen opvatten als een zinſchets van eene volmaektheit in werken: welke dan eerſt recht volmaekt zyn, wanneer zy zich even als beſloten houden en blyven loopen binnen den kring en palen der ware deugt; gelyk de zon in haeren loop nooit afwykt buiten den Dierenkring, kunnende 'er geen volmaekter werkzaemheit worden begrepen, dan de gezeide loop der zonne door de hemeltekenen. Hoe dat vorder het tiental by de Ouden is geſchat voor een teken van volmaektheit, hebben wy gezegt in onze *Aenmerking R.* over het beelt *Einde*, 1. *D. bl.* 392: hoe het getal van drie, en van driemael drie, is aengewezen in het 5. beelt der *Goedertierenheit*, 1. *D. bl.* 536, en aldaer *Aenm. D:* en hoe het getal van zeven, lees by Piërius, *Hierogl. lib.* 36. *c.* 27; die ook wil, dat 'er een beelt van een man, in allen deele volmaekt, zoude te vinden zyn in een hart: waervan de redenen by hem kunnen gezien worden, *Hierogl. lib.* 7. *cap.* 16, en eenigszins by ons aengeroert zyn over 't 1. beelt der *Gedachten*, 1. *D. bl.* 422.

(2) Hierogl. lib. 39. cap. 10.

mede te deelen; zynde het beſteden of bewyzen van weldaden volmaekter dan 't ontfangen: waerom ook Godt, die een oneindige volmaektheit bezit, ja de begin- en eindlooze volmaektheit zelf is, altyt en alles geeft, zonder van zyne ſchepſelen iet te ontfangen.

De kring (en daerom trekt 'er dit beelt met den paſſer eenen) is by de Wiskunſtenaers een volmaekte *figuur*; en d' Ouden plachten voor een kerkplechtigh gebruik te onderhouden, dat ze na het offeren, met het offerdierenbloet, 't welk met groote godtsdienſtigheit in eene offerſchael gevangen of vergadert was, eenen kring op den altaer trokken of verfden; en zulks was dat geene, het welke door dat plechtige woort van den Godtsdienſt τελείεσθαι (teleieſthai) dat is, *volbragt worden*, beduit wiert: en dit hielden zy voor een teken van volkomenheit, omdat de kring of *cirkel* in alle deelen de volkomenſte aller *figuuren* is. Wyders is de *Zodiak*, of Tekenkring, met zyn juiſte rontheit, een zinnebeelt van de reden, en van de behoorlyke en bequaeme maete der volmaekte daden.

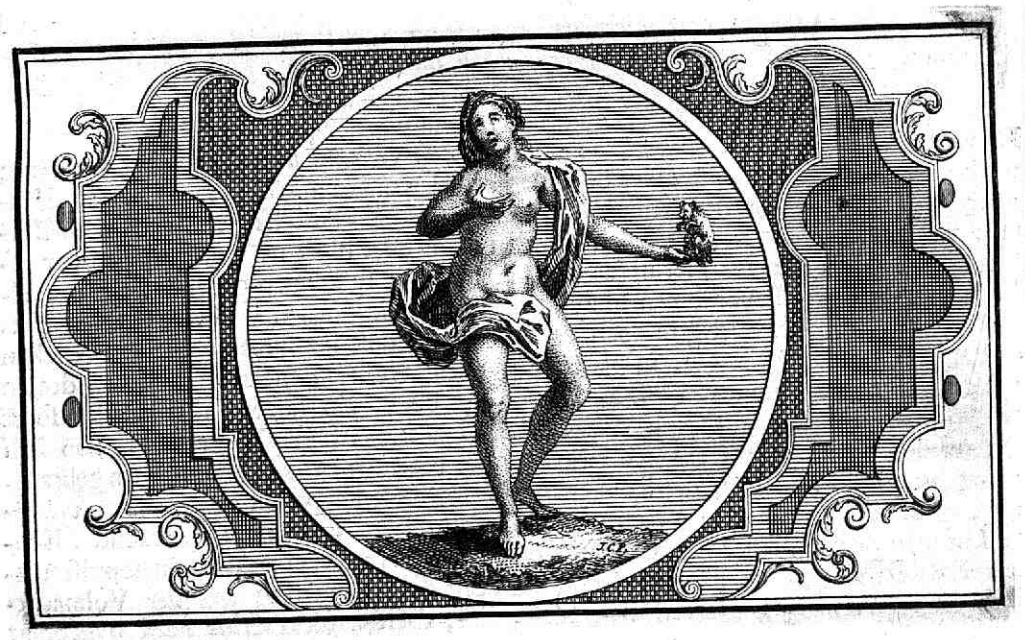

VOORSCHIKKING.

EEn jonge Maegt, die uitnemende ſchoon, en naekt is, en op 't hooft een' zilveren ſluier heeft, wiens einden de ſchaemleden met aerdige zwieren bedekken. Zy ſtaet met d' oogen ten hemel gekeert, en is geheel opgetogen in de beſchouwing des zelven. Haer rechte hant houdt ze voor de borſt, en eenen armelyn in de ſlinke.

Een jonge maegt vertoont men, om de eeuwigheit [A] der *Prædeſtinatie* of

[A] De jongkheit kan wel een beelt zyn van de eeuwigheit, indien men door de eeuwigheit verſtaet een tyt die geen einde zal hebben, omdat eene friſſche jongkheit verre ſchynt af te zyn van haer einde en ondergang: gelyk om die reden het tweede beelt der *Eeuwigheit*, in ons eerſte Deel, bl. 376, ook jong vertoont is. Maer hoe hier ter plaetſe door de jongkheit kan afgeſchetſt worden de eeuwigheit der *prædeſtinatie*, begryp

of Voorſchikking aen te duiden: en dus zegt Paulus, Efez. I. 4, 5, *Gelyk hy ons uitverkoren heeft in hem, voor de grontlegging der werelt, opdat wy zouden heiligh en onberiſpelyk zyn voor hem in de liefde: Die ons te voore verordineert heeft tot aenneming tot kinders, door Jezus Kriſtus in hem zelven, naer 't welbehagen zyns willens.*

Men maelt ze overſchoon, omdat ze de maet en het denkbeelt aller ſchoonheit is[B]; gelyk aldus Thomas en Auguſtinus zeggen [C], *De* Prædeſtinatie *is eene voorbereiding van genade in den tegenwoordigen, en van heerlykheit tegens den toekomenden tyt.*

Zy is naekt, omdat dit werk of deze Voorſchikking een middel is, geſchonken van Godt[D]. En zoo noemt Auguſtinus [E] *de* Prædeſtinatie *eene voorbereiding van een vrywillige genadegift.*

De zilveren ſluier, die haer bedekt, geeft te verſtaen, dat deze Voorſchikking, niet alleen voor de menſchen in 't byzonder, maer ook voor de Engelen, ja zelf voor de geheele H. Kerk, een geheime verborgentheit is[F]. Zoodat 'er Paulus, Rom. XI. 33, met recht over uitroept, *O diepte des rykdoms beide van Godts wysheit en kenniſſe! Hoe ondoorzoekbaer zyn zyne oordeelen, en onnaerſpeurlyk zyne wegen!*

Het gezigt wendt ze ten hemel; 't welk beduit, dat de verkoorling en verkiezing vaſt en onfeilbaer gaen, langs de middelen, door Godt[G] in de *Prædeſtinatie* bereit. Aldus zegt Kriſtus, Joan. X. 28, ſprekende van de *geprædeſtineerden* of gevoorſchikten, *Zy zullen niet verloren gaen in eeuwigheit, en niemant zal de zelve uit myne hant rukken.* En Paulus drukt zich, Rom. VIII. 28, dus uit: *Wy weten, dat den geenen die Godt lief hebben, alle dingen medewerken ten goede, [namentlyk] den geenen die naer [zyn] voornemen geroepen zyn.*

Door het houden der rechte hant voor de borſt, wort te kennen gegeven, dat de Voorſchikking zeer krachtigh is, niet alleen in de voorwetenſchap, maer ook in de middelen[H]; gelyk men dus, Ezech. XXXVI.

begryp ik niet: alzoo *eeuwigheit*, in dat geval, te zeggen is dat geene, dat geweeſt is al voor het begin der tyden; zoodat of de *prædeſtinatie*, myns oordeels, beter in eene oude gedaente zal worden getoont, omdat ze al van outs af, ja van voor alle tyden geweeſt is; of zy begrepen moet worden jong te zyn afgebeelt, om haere kracht, die door den tyt niet vermindert, maer altyt even ſterk en van even veel vermogen blyft.

[B] Namentlyk voor die geenen, die geprædeſtineert zyn tot de eeuwige zaligheit; en van zulk eene *prædeſtinatie* ſpreken Thomas en Auguſtinus: hoewel alle de handelingen van Godt zeer wys, en overzulks ook zeer heerlyk en ſchoon zyn.

[C] De Bono Perſever. cap. 14. *Prædeſtinatio eſt præparatio gratiæ in præſenti & gloriæ in futurum.*

[D] Zonder eenige onze verdienſte; en dit beduit eigentlyk de naektheit. Verſta hier wederom de *prædeſtinatie* ter zaligheit.

[E] De Fide ad Pet. c. 5. *Prædeſtinatio eſt gratuitæ donationis præparatio.*

[F] Dat wort enkel door den ſluier betekent: maer waerom is die van zilver? Geeft dat de dierbaerheit van de *prædeſtinatie*, of eeuwige verkiezinge, te kennen? of betekent het, om de blankheit van 't zilver, de ſmetteloosheit en zuiverheit, die de ziele, die deze eeuwige verkiezing deelachtig is, daerdoor wort toegebragt? 't Kan beide plaets hebben: mogelyk is nogtans het laetſte 't beſte; waermede ook overeenkomt het geene een weinigje verder van den armelyn gezegt wort.

[G] Het gezigt dan ten hemel gekeert, beduit, dat de verkoorling de uitwerking der *prædeſtinatie* uit den Hemel verwagt, en den zelven ook aenziet als de plaets, daer de *prædeſtinatie* hem zal brengen, en daer hy overzulks naer reikhalſt met verlangen.

[H] Zoodat ze op het harte werkt, en hetzelve, en in hetzelve de gedachten, beſtiert, dat door 't leggen van de rechte hant op de borſt wort te verſtaen gegeven.

27, Godt hoort zeggen, *Ik zal maken, dat gy in myne inzettingen zult wandelen; en myne rechten zult bewaren en doen.*

Zy houdt een' witten armelyn ten toon, omdat, gelyk dit dier veel liever ſterven [I], dan zyne witheit oit met ſlyk en vuilnis bemorſſen wil; wy alzoo zien, dat Godt den *geprædeſtineerden* liever uit dit leven wechhaelt, dan te gehengen, dat hy zich met den modder der hardtnekkigheit zou bezoedelen: 't welk trouwens in het boek der Wysheit, kap. IV. vs. 11, dus ook te lezen ſtaet, *Hy* wert wechgerukt, opdat de boosheit zyn verſtant niet zoude veranderen.*

* Die God behaegt heeft.

[I] Zie onze Aenmerking D. over 't beelt *Kuiſcheit des Huwelyks*, 2. D. bl. 81. Dat vorder de Heidenen de Goddelyke *Prædeſtinatie* hebben te verſtaen gegeven, hoewel zy die niet te recht begrepen, door hun verzierde Noodlot, hebben wy boven, als wy over de beelden, die onze Schryver aldaer van 't *Noodlot* heeft opgemaekt, handelden, uit hunne ſchriften aengewezen. Dat hun de vaſtheit en onveranderlykheit van de *prædeſtinatie* niet geheel onbekent is geweeſt, hebben wy aldaer mede met eenige bewyzen aengetoont. Hier voegen wy 'er een nadruklyke plaets by van Ovidius, uit het 15. Boek zyner Herſcheppingen, v. 807, daer Jupiter tot Venus, die Julius Cezar voor den aenſtaenden moort der vloekverwanten trachtte te bevryden, aldus aenſpreekt:

ſola inſuperabile fatum,
Nata, movere paras? intres licet ipſa Sororum
Tecta trium: cernes illic molimine vaſto
Ex ære & ſolido rerum tabularia ferro,
Quæ neque concurſum cœli, neque fulminis iram,
Nec metuunt ullas tuta atque æterna ruinas.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

o Dochter, wilt ge alleen het onverzetbre lot
Bedwingen? zoo gy voert heel diep in 't ſcheutvry ſlot
Der drie gezuſteren, gy zoudt 'er trots zien pralen
Die platen, zwaer van ſtael en blinkende metaelen,
Daer 't onveranderbaer beloop der ſtaeten in
Gedreven ſtaet, en die onkrenkbaer al den zin
Van 't eeuwige beloop der ſtarren vaſt bewaren,
Met geene blixemen nogh dondren te vervaeren.

VOORZEGGING.

JOannes Baptiſta Giraldus vertoont de voorzegging (zoodanigh eene namentlyk als de Heidenen ſtelden) als eene Vrou, die een' *Lituus* of wichelſtok, een gereedſchap dat de waerzeggers bezigen, by haer heeft, en boven wiens hooft men verſcheide vogels en eene ſtar ziet.

Aldus ſtelt hy ze toe, omdat Cicero [A] van tweederleie voorzegging, waervan d' eene door de natuur, en d' andere door de kunſt geſchiedt, gewagh maekt. Tot d' eerſte ſoort behooren de droomen en gemoetsbewegingen [B], welke zaeken door de vogels [C], die boven 's beelts hooft

[A] De Natura Deor. *lib.* 1. *c.* 6, *& lib.* 2. *c.* 11.

[B] Verſta verrukkingen van zinnen. Zoo verklaert zich Cicero zelf, als hy zegt; *Quæ eſt autem gens — quæ non aut ſomniorum aut vaticinationum (hæc enim duo naturalia* divinandi genera *putantur) prædictione moveatur?* En wederom: *Illud autem naturale* genus divinandi *aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi videbatur; aut animo, per ſomnum ſenſibus & curis vacuo, provideri.*

[C] Ik geloof niet, dat J. B. Giraldus, door de vogelen, de droomen heeft willen

ic

hooft rontom zwieren, aengeduit worden. Tot de voorzegging door de kunſt, brengt men de verklaring der orakelen [D], der vogelvoortekenen, der blixemen, der ſtarren, der beeſteningewanden, en der wondergevallen; en deze dingen worden altemael [E] door de wichelroede [F] en ſtar [G] te verſtaen gegeven. De voorzegging of waerzeggery wert Apollo toegeſchreven, omdat de zon, naer de ydele inbeelding der Heidenen [H], de geeſten verlicht, en bequaem maekt om, door de beſchouwing der onbederflyke dingen, toekomende zaeken te voorweten. Doch de Kriſtenen moeten zich met alle zorgvuldigheit voor zulk een bygeloof wachten [I].

te kennen geven, en door dit beelt niets anders trachten af te ſchetſen dan die eene ſoort der Heidenſche waerzeggerye, die door kunſt geſchiedt; niet de natuurlyke: of heeft hy die maer half vertoont? want de droomen maken de zelve maer half uit; en de andere helft, beſtaende in verrukkinge van zinnen, vinde ik hier niet. Derhalven dienen de vogelen hier tot geen ander einde, dan omdat die wel voornamentlyk behoorden tot die dingen, waeruit de Heidenen toekomende dingen, door hunne kunſt, meenden te kunnen voorzeggen. De zaek is te bekent, dan dat ze bewys zoude verciſchen, en wort naderhant in ons derde Deel, in de beelden der *Voortekenen*, die hiermede dienen te worden vergeleken, breder verhandelt. Daerenboven telt Cicero zelf, ter aengehaelder plaetſe, en uit hem terſtont ook onze Schryver, de vogelen op onder die dingen, die tot de voorzegging, welke door kunſt geſchiedt, behooren: want zoo zegt hy: *Quæ eſt autem gens, aut quæ civitas, quæ non aut extis pecudum; aut monſtra aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut aſtrologorum, aut ſortium (ea enim fere artis ſunt) —— prædictione moveatur.* En wederom: *Artificioſæ divinationis illa fere genera ponebas, extispicium, eorumque qui ex fulguribus oſtentisque prædicerent, tum augurum, eorumque qui ſignis aut ominibus uterentur, omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponebas.*

[D] Cicero is hier qualyk verſtaen: want het woort *ſortes*, dat hy in deze verdeling gebruikt heeft, moet hier geen orakel worden vertaelt, (hoewel het die betekenis ook heeft) maer voorzegging, die door 't werpen of trekken van briefjes, daer iets op geſchreven ſtaet, of iets anders (1), geſchiedde.

(1) Sueton. Tiber. cap. 14. ibique Caſaubonus. Zie ook Aenm. G. over de *Dichtkunſt*.

[E] Juiſt niet alle, (want dan molt 'er ook 't ingewant van een offerbeeſt en een blixemſtrael, enz. gezien worden) maer derzelver voornaemſte deelen.

[F] Van de zelve is geſproken over het tweede beelt der *Verbeteringe*, *Aenm. A.*

[G] Daerom ſtelt Cicero, in de voorgemelde woorden, onder de voorzeggingen der kunſt ook die der ſtarrekykers. Zie 't geene gezegt wort in 't beelt *Bygeloof*, 1. *D. bl.* 202 *en* 203, en aldaer in de Aenmerkingen, en den bladwyzer in 't woort *Star.* Voorts hebben wy eenige andere beelden van de Heidenſche voorzegginge te vooren aengewezen over het zinnebeelt der *Profecy*, die aldaer kunnen worden naergezien. Voeg 'er by ook den *Gier*, uit onze *Aenm. D.* over 't 1. beelt der *Peſt*; en, uit Pierius (2), *de mol:* omdat de oude waerzeggers voorgaven, dat het hart van een mol, opgeſlokt zynde, aen de ziel een wonderlyke bequaemheit toebragt om toekomende dingen te voorzeggen; het ſcherp gehoor van dit dier toepaſſelyk makende op een ſcherp vooruitgezigt van toekomende zaeken: en eindelyk uit Elianus (3) ook de *mieren* en *muizen*; de eerſte, omdat ze, als 'er een hongersnoodt voor handen is, wonderlyk arbeiden en yverig zyn met het verzamelen van allerlei voorraet; de laetſte, omdat ze, als een out huis wil omvallen, hetzelve allereerſt merken, en hunne holen, voor dat de inſtorting geſchiedt, verlaten. Zie Schefferus, in zyne Aenmerkingen over dien Schryver.

(2) Hieroglyl. l. 13. c. 25.

(3) Var. Hiſt. lib. 1. cap. 11 & 12.

[H] Ook van ſommige Kriſtenen, als onder andere Natalis Komes, *Mythol. lib.* 4. *cap.* 10. Waerſchynlyker komt my de reden voor, die de zelfde Natalis Komes ook aenroert, dat het daerom geſchiedt is, omdat de zon alle dingen, die onbekent zyn door de duiſternis, verlicht, en openbaer maekt: en de voorzegging is niets anders dan eene openbaring van toekomende dingen, die wegens de zwakheit van 't menſchelyk begrip, en onkunde van 't geene Godt beſloten heeft, bedekt zyn door een dikke duiſternis van onwetenheit.

[I] Zie Klaudius Minos over het 103. Zinnebeelt van Alciatus, en onze bovengemelde Aenmerkingen over het beelt *Bygeloof*.

VRAETIGHEIT.

EEne Vrou in een roeſtverwigh kleet. Zy ſtreelt een' wolf met d' eene hant, en legt d' andre op eenen ſtruis.

De vraetigheit [A] komt voort uit een al te groot vermaek, dat de gulzigaert of vraet in 't opſlokken of inſchokken van lekkeren koſt gevoelt, en ze geniet de geneugte niet, die ze uit vreten en zwelgen verwacht en zich beloofde: want altyt weêr naer andre en nieuwe ſpys, die wel ſmaekt, jookende en watertandende, zoo verhaeſt ze zich, om 't geen ze in den mont heeft, ſlechts binnen te ſlaen, zonder 't zelve ter deeg te ſmaeken, en zoo voort geduurigh maer inwaert ſlingerende en ter keele inwringende, verſlint ze alles, en proeft niets te recht; ſlaghtende den hont, die uit al te brandend eenen jachtluſt, het wilt wel najaegt, maer niet vangt. Om die fraeie hoedanigheit heeft ze een roeſtkleurigh kleet aen, aengezien de roeſt het yzer verteert; 't geen men ook van den ſtruisvogel zegt, die haer daerom tot gezelſchap wort gegeven. Ook heeft ze eenen wolf by haer, omdat hy den ganſchen roof, dien hy bekomen heeft, op eene reis binnenſchiet, zonder op de nooddruftigheit des toekomenden tyts te denken. Nu komen we tot het leſte der letter V. zynde het beelt der

[A] Alles wat in dit beelt voorkomt is of van zelf klaer, of overvloedig opgehelderd in de beelden der *Braſſery* en *Gulzigheit*, in het eerſte Deel van dit ons werk.

VRUCHTBAERHEIT,

DAt door Zaratino Kaſtellini aldus wort opgeſtelt: Eene Vrou, die met moſtertgewas bekranſt is, en met beide haere handen een neſtje met jonge diſtelvinken, by de Grieken *Acanthis*, en by de Latynen *Carduelis* geheten, voor haeren

haeren ſchoot houdt. Op den gront, nevens haere voeten, ziet men aen d' eene zyde eene hen met veele kuikens, die nogh naeulyx uitgekipt, en van welke 'er twee uit een ei komen of gekomen zyn: aen d' andre zyde eenen haes met zyne jongen, die ook zoo even ter werelt zyn gebragt. Het beelt met zyn bywerk dus opgemaekt hebbende, geeft hy 'er dit berecht over:

De vruchtbaerheit is een der grootſte gelukken, die eene getroude vrou hebben kan; want daerdoor beantwoort en voldoet ze, met het voortbrengen van ſpruiten of krooſt, de hoop en verwachting, die men, door 't huwlyk, van haer hadde, en met reden hadde; aengezien de voortteeling der kinderen den menſchen noodigh is, gelyk ze ook de teelzucht, of begeerte tot nageſlacht, van de natuur, en door een oude inſtorting der zelve, ontfangen, en met d' onredelyke dieren gemeen hebben. Aldus is al het redenlooze gedierte van natuure genegen en begeerigh om jongen en nakomelingen voort te brengen, al is 't, dat het geene nutheit van de zelve verhoopt. Maer wat is den menſchlyken geſlachte voordeeliger, of welke ſchatten verryken den menſch meer dan de rykdom van goede kinderen [A]?

O moeder; dit 's de beſte en heerlykſte eigendom,
Als iemant zoo voorſpoedigh leeft,
Dat hy welvroome kinders heeft.
De rykdom zwicht hiervoor; hoe ſchoon hy blinke en bromm',

zegt Euripides, in zynen Meleager [B]. En Ariſtoteles (1) beweert, dat men d' ouders, die veele goede kinders hebben, het zy deze knechtjes, of meisjes zyn, gelukkigh achten moet. Want gelyk een die veele vrienden heeft, magtiger is, dan die 'er geen' eenen heeft; zoo is ook iemant die braef kinderryk is, te ſtellen boven een' anderen, die geheel of byna kinderloos heene moet leven [C]. Onder de zeldzaeme voorbeelden van menſchlyk geluk ten aenzien van kinderen, leeſt men in het 44. hooftſt. van Plinius VII. boek, dat Cecilius Metellus Macedonikus vier zoonen had, van welke d' een Schout, en d' andre drie, Burgermeeſters geweeſt waren, gelyk 'er daerenboven ook twee hunner de eer van te

(1) Rhet. lib. 1.

[A] Dat geluk maken dan de zeden der kinderen, niet derzelver getal: gelyk integendeel, wanneer iemant booze kinderen heeft, zyn ongeluk niet ontſtaet uit der kinderen getal, maer uit derzelver gedrag: zoodat veele kinderen te hebben ſomtyts ongelukkiger is, dan kinderloos te zyn: gelyk wy over 't beelt *Onvruchtbaerheit* ook hebben aengewezen: hoewel wy bekennen, dat de vruchtbaerheit van eene vrou in 't kinderteelen doorgaens meer genoegen aen beide de echtgenoten baert, dan de onvruchtbaerheit: omdat men in 't eerſte geval op het goede hoopt, en zich met die hoope ſtreelt; en in 't laetſte geval, zelfs alle liefkozerye der hoope verloren heeft. Voeg hierby ook de redenen, die Zaratino voor de vruchtbaerheit, als beter dan de onvruchtbaerheit, aenhaelt in het beelt der *Onvruchtbaerheit*; hoewel niet in allen deele even krachtig. Het geene voorts tegengeworpen wort van den laſt der opvoedinge van veele kinderen, zie opgeloſt by Petrarcha, *De Remedio Utriusque Fortunæ*, *Lib.* 2. *Dial.* 12.

[B] Dat Treurſpel is al lang verloren geweeſt met veele anderen van den zelfden Dichter, behalven eenige ſtukken, die ons daeruit bewaert zyn door Stobeüs en anderen.

[C] Dat hangt, gelyk wy reets gezegt hebben, enkel af van de uitkomſte: en daer ontbreken in de oude geſchiedeniſſen geene voorbeelden beide van ouders die door hunne kinderen gelukkig en ongelukkig zyn geweeſt tot in den uiterſten graed.

triomfeeren hadden gehad, en een het Tuchtmeeſtersampt bekleet [D]. In het 13. kap. des zelven boeks verhaelt de gezeide ſchryver, dat deze Cecilius by zyne aflyvigheit zes kinders en elf kintskinders naliet, en dat deze, ſamengevoegt met zyne ſchoonzoonen en ſchoondochteren en anderen, die hem alle met den naem van vader gegroet hadden [E], een getal van zevenëntwintigh uitmaekten. Hy zegt ook in de voorvallen der tyden van Auguſtus, en wel in des zelven twaelfde Burgermeeſterſchap, gevonden te hebben, dat Kajus Kriſpinus Hilarus van Fezule met zeven zoonen en twee dochteren, mitsgaders met zesëndertigh kintskinderen, van welke 'er zevenëntwintigh van de manlyke en negen van de vroulyke kunne waren, en met negenëntwintigh kintskintskinderen, alle van de manlyke kunne, op 't Kapitool geoffert heeft. Tot een exempel eener uiterſte gelukzaligheit en hoogſte eere in dezen opzigte, kan men Anicia Faltonia ſtellen, als van welke zeker out opſchrift [F] getuigt, dat

[D] Dit geluk maekte wederom het getal niet, maer de voorſpoet der zoonen, en hunne voortreflyke hoedanigheden.

[E] Zyne kinderen waren zes, volgens Plinius; (want andere Schryvers komen in dit getal met hem niet overeen; gelyk Pintianus over het hier aengehaelde 44. hooftſt. van 't VII. boek aenwyſt) en die getrouwt zynde, hebben zonder kinderen een getal van twalf uitgelevert: deze twaelf konden hem noemen of Vader, of Schoonvader; welken laetſten naem men echter in den eerſten veeltyts begrypt. Maer waer zyn nu, om het getal van 27 vol te maken, die hem vader noemden, de overige 15 te vinden? Moet men zeggen, dat hy een of meer vrouwen heeft gehad, die zoo veel voorkinderen hadden, welke hem ook vader, dat is, ſtiefvader, noemden? Maer ik vinde in de hiſtorien geen gewach van zulke voorkinderen van een of meer vrouwen. Derhalven begryp ik, dat Plinius hier onder den naem van vader ook dien van grootvader begrypt: wanneer men, ſtellende, dat 'er van zyne elf kintskinderen vier by zyn leven getrouwt zyn, het getal van 27 zal vinden, die hem vader (de naem van ſchoonvader en grootvader daer onder begrepen zynde) genoemt hebben. Maer die voorbeelden begeert van vry grooter getal van kinderen en verdere nakomelingen, leze het Groot Hiſtoriſch Schoutoneel van Simon de Vries, 3. Deel, bl. 230 tot 238. Welke Schryver hoewel ik weet, dat by veelen voor fabuleus wort gehouden, zoo twyfele ik echter of hy dien naem wel verdient: want al is 't dat hy inderdaet veele fabelen in zyne geſchriften heeft gemengt, zoo geeft hy ze echter niet verder voor waerheit op, dan indien iemant de Schryvers, waeruit hy zyne verhaelen trekt, en die hy telkens aenwyſt, wil geloven; en de natuur van die ſoorten van geſchriften, die hy verkoren heeft, is zoodanig, dat zy hunne bevalligheden zouden verliezen, indien de Schryver telkens een uitſtap wilde doen om te onderzoeken, of de zeldzaemheden, die hy by anderen vind aengetekent, wel een volſtrekte en ontwyfelbare waerheit zyn: hetgeene ter verantwoordinge ſtaet van die eerſte Schryvers, die ze voor waerheit opgeven. Naderhant is het een ander geoorloft (uitgezondert in ernſtige geſchriften) om dusdanige gevallen enkelyk aen te halen op rekening van de Schryvers, daer men ze vint: het geene wy dan ook in dezen doen.

[F] Het geene Zaratino zegt geweeſt te zyn in 't paleis van den Kardinael Cezis, en ons aldus opgeeft:

ANICIAE. FALTONIAE.
PROBAE. AMNIOS. PINCIOS.
ANICIOSQUE. DECORANTI.
CONSULIS. UXORI.
CONSULIS. FILIAE.
CONSULUM. MATRI.
ANICIUS. PROBINUS. V. C.
CONSUL. ORDINARIUS.
ET. ANICIUS. PROBUS. V. C.
QUAESTOR. CANDIDATUS.
FILII. DEVINCTI.
MATERNIS. MERITIS.
DEDICAVERUNT.

Het

dat ze eenes Burgermeesters gemaelin, en eenes Burgermeesters dochter, mitsgaders eene moeder van Burgermeesteren geweest zy. Valerius Maximus acht de kinders, in het 4. hooftst. van zyn IV. boek, voor treflyke vrouwesieraeden, en spreekt aldaer van Kornelia, de moeder der Gracchussen, die, volgens Plinius, twaelf zoonen [G] had. Zyn verhael komt hierop uit: Zekere Edelvrou uit Kampania, by haer geherbergt of voor eene wyl t' huisleggende, liet, met veel hovaerdye, de kostlykheden, die ze droeg en haeren opschik uitmaekten, aen Kornelia zien; die ondertusschen, deze pronkster en braveerster zoo lang met praeten op- en onderhoudende, totdat haere [Korneliaes] kinders uit de schoole t' huis en by haer gekomen waren, ten lesten, op die jeugdelingen wyzende, zeide, *en deze zyn al myne sieraden* [H]. Vruchtbaer en gelukkigh daerdoor, magh men ook eene andre Kornelia, uit het geslacht der Scipioos, wel schatten, vermits die in haer tweeënsestigste jaer [I] Voluzius Saturninus

Het zelfde opschrift vint men ook by Gruterus, *Inscript. CCCLII. 5*; gelyk ook een diergelyk van een andere Anicia Faltonia Proba, die gezegt wort te zyn een dochter van Burgermeesteren, en een moeder van Burgermeesteren, by den zelfden Gruterus, *Inscript. CCCLII. 6*, en by Boissard, *Ant. Rom. Part. 3. p. 75.* Maer zoodanige moeders kan men veele vinden in de Romeinsche Historien; en in die van andere volkeren ook Koninginnen, die dochters, gemaelinnen, en moeders van Koningen zyn geweest. Dat echter eene vrou de moeder van Burgermeesteren of van Koningen is, zulks is geen voorbeelt van uitmuntende vruchtbaerheit, kunnende haer zulks gegeven worden alleenlyk door twee zoonen: gelyk in de bovengemelde Anicia zeer waerschynlyk is.

[G] Zoo zegt Plinius (1) niet; maer wel, dat ze twaelf kinderen heeft gebaert, ses zoonen en ses dochteren, waerin hy dit als iets zeldzaems aentekent, dat ze telkens in haere vrucht verwissélt heeft, brengende dan een zoon, en dan weer eene dochter ter werelt. Plutarchus (2) zegt insgelyks, dat ze twaelf kinderen heeft gehad: waervan 'er echter maer drie, twee zoonen en eene dochter, tot volwassene jaeren zyn gekomen.

(1) Hist. Nat. l. 7. c. 13.

(2) in Tib. Graccho cap. 2.

[H] Kornelia was eene verstandige en geleerde vrou, gelyk twee brieven, die men van haer nog voor handen heeft, en aen een van haere zoonen geschreven zyn, genoegzaem doen blyken. Zy was de dochter van dien grooten en deugtzaemen P. Kornelius Scipio Afrikanus, van wien Hannibal is overwonnen. Deze dan zoo treflyke dochter van zoo eenen treflyken vader, achtte niet te onrecht, dat geen sieraed eene vrou zoo veel versiert, als een goede tucht en opvoeding haerer kinderen, die ze daerom haere sieraeden noemt; hebbende aen de zelve ook zoo veel zorg besteedt, dat haere twee zoonen, Tiberius Gracchus en Kajus Gracchus, hunne welsprekentheit, daer ze zeer in uitstaken, aen haere moeder, volgens het getuigenis van Cicero (3) en Quinctilianus (4), hebben te danken gehad. Echter is zy geenszins gelukkig door haere vruchtbaerheit geweest, hebbende haere twee voornoemde zoonen in twee verscheide oproeren (5), daer zy echter zelfs oorzaek toe hadden gegeven, zynde anderszins voortreflyke mannen, jammerlyk verloren: nadat zy den laetsten zyne pogingen te vergeefsch, en met veel betuiging van haer hartzeer, in een der bovengemelde brieven had afgeraden.

(3) In Bruto c. 58.

(4) Instit. Orat. Lib. 1. cap. 1. Adde Plutarch. l. l.

(5) Florus l. 3. c. 14 & 15.

[I] Zaratino heeft Plinius (6) (want uit dien Schryver heeft hy ook dit) hier qualyk verstaen; zeggende die, niet dat de moeder, maer dat de vader tweeënsestig jaeren out was, toen deze Voluzius Saturninus ter werelt quam: hetwelke daeruit te klaerder blykt, omdat Plinius, ter plaetse daer hy dit verhaelt, vooraf stelt, dat eene vrou, over de vyftig jaeren gekomen zynde, nooit meer baert: doch dat de mannen, zelfs in veel hooger jaeren, teelen; het geene hy vervolgens bewyst met het voorbeelt van den Koning Masinissa, van Kato, en van Lucius Voluzius Saturninus, den vader van Saturninus hier vermelt, by zyne vrou Kornelia: ik melde nu niet, dat 'er getwyfelt wort by de Geleerden, of de leezing by Plinius niet bedorven zy, en de geheele Kornelia daer niet te vinden. Dat echter de pael van vruchtbaerheit door Pli-

(6) Hist. Nat. l. 7. c. 14.

nius

ninus baerde, die, met Domitianus, daerna tot Keizer verheven, Burgermeeſter wert. Dan zulk een geluk raekt de ouders in 't byzonder niet zoo zeer, als wel het Gemeenebeſt: want het is een geluk voor een Lant, dat het wel verzien en ryk zy van veele goede, deugtzaeme, en treflyke jonge luiden. Dit inzigt deet Rome een beſluit nemen, dat de eerſte plaets en hoogſte eer niet aen de bejaertſten [K], maer aen zulken die de meeſte kinders hadden, zou ingeruimt en toegekent worden. En kreeg, in 't aenvaerden des Burgermeeſterſchaps, de geene die de weinigſte kinders had, ſchoon ouder van jaeren dan zyn amptgenoot, de roedebondels leſt, volgens de wet van Julius, vermelt by A. Gellius, in het 15. kap. des II. boeks.

Het beelt is met moſterttakken gekroont, omdat het moſtertzaet, hoe klein ook, zoo geweldigh vruchtbaer is, dat des zelven plant, al laet men ze ſlechts onopgepaſt heenegroeien [L], boven alle moeskruiden zoo weeligh voortwaſt en opſchiet, dat *de vogels des hemels* zelfs *in* haere *takken komen neſtelen*, Matth. XIII. 31, 32, en zy daerna ook een overgroote menigte van zaetkorlen uitlevert.

Het

nius de vrouwen te naeu gezet is, hebben verſcheide voorbeelden van het tegendeel klaer doen zien: waervan men 'er eenige kan vinden by den voornoemden Simon de Vries; en wel daer onder ook zoodanige, omtrent welke niet het minſte vermoeden kan zyn van onzekerheit.

[K] Gelyk in de eerſte tyden geweeſt was, naer de aentekening van Gellius ter plaetſe, die onze Schryver terſtont uit hem aenwyſt: en gelyk wy ook te vooren hebben aengetoont in onze Aenm. A. over 't 4. beelt der *Eer*, en Aenm. A. over 't beelt *Gezagh*. De oorzaek der veranderinge was de grootheit van voordeel, die men voor het gemeene beſt zag in de menigte van onderdaenen: om welke te bevorderen 'er in de wet van Julius, terſtont door onzen Schryver te melden, belooningen waren geſtelt voor die geenen, die in huwelyk traden; welke belooningen vermeerdert wierden naer mate van 't getal der kinderen, die zy teelden: en integendeel verſcheide foorten van ſtraffen, gelegt op de zulke die ongehuwt bleven. Zoodanig een wet was 'er al ten deele in ouder tyden geweeſt; maer door Julius Cezar verbetert en vermeerdert. Auguſtus heeft ze nog verder uitgebreidt, en de belooningen en ſtraffen vergroot, en ze alzoo, niet zonder veel moeite, doorgedrongen in 't jaer toen Papius en Poppæus Burgermeeſters waren: waerom ze ook de wet van Papius en Poppæus genoemt is. Zie Suetonius in 't Leven van Auguſtus, aen 't 34. hooftſtuk, en aldaer Torrentius en anderen: als mede J. Gottl. Heineccius, in zyne Oudheden van 't Roomſche Recht, *Lib.* 1. *Tit.* 25. §. 1--9.

[L] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 57. *c.* 26, die 'er echter liever een vruchtbaere aerde, en verſtandigen en naerſtigen lantbouwer toe vereiſcht; en ons gelegentheit geeft om de gelykenis, die onze Zaligmaker by Mattheus maekt, zeer aerdig op deze wyze toepaſſelyk te maken: dat, gelyk een moſtaertzaet, in een welbereide aerde gezaeit zynde door een naerſtig lantman, zeer groot wort, en zich uitbreit tot in een groote menigte van takken, om zelfs den vogelen des hemels te ſtrekken tot een plaets om te neſtelen; alzoo ook het koningkryk der Hemelen, van zeer kleine beginſelen, door naerſtige en bequaeme Bearbeiders van zynen akker, zaeiende het zaligmakende woort Godts in de welbereide harten der uitverkorenen; zoude opgroeien tot een uitmuntende grootheit, en zyne takken uitſchieten over alle de deelen der werelt, en ruſt en toevlucht verſchaffen aen alle die geenen, die hun heil in hetzelve zouden komen te zoeken. Van de grootheit en vruchtbaerheit der moſtaertſtruiken in de Ooſterſche landen, bericht ons Van Til over deze plaets van Mattheus, onder anderen uit den Talmuth van Jeruzalem in 't Traktaet *Peah*, *fol.* 20: 2, dit volgende: *Daer was in Sichin een moſtaertſtruik, uit welke drie takken waren uitgewaſſen: welker eene afgeplukt zynde, eens pottebakkers tent geheel bedekt hadde, en waervan men drie Kab moſtaertzaet te voorſchyn bragt. R. Simeon Chalaphta's zoon zeide: Ik heb een moſtaertſtruik gehad op myn lant, daerop ik gewoon was te klimmen, gelyk men placht te klimmen op eenen vygeboom.*

Het vogeltje *Acanthis* of de diſtelvink [M] ſtaet by Plinius, in zyn X. boek, kap. 63, als zeer vruchtbaer aengetekent; zeggende hy aldaer, dat alle dieren, hoe grooter van lichaem, hoe onvruchtbaerder zyn: want de olifanten, paerden, en kameelen, zegt hy, brengen maer een jong teffens of t' eener dragt voort, en de *Acanthis*, ſchoon een zeer klein vogeltje, uit een broedt twaelf. Daerom heeft dit beelt een neſtje met zulke vogelen in de handen en voor den ſchoot.

De hen met haere kuikens aen d' eene zyde der beeltenis, en van welke kuikens twee uit een ei voortkomen, beduit wel degelyk vruchtbaerheit. Zulke dubbelvruchtbaere hennen zegt Piërius [N] te Padua gezien te hebben, en Albertus ſchryft zeer veel van de vruchtbaerheit dezer huisvogelen. Ook verhaelt men, dat, in zekere plaets van Macedonië, eene hen uit tweeëntwintigh eieren vierënveertigh kuikens gebroet heeft. Men kan ook ter uitbeelding of beduidenis van de vruchtbaerheit, wel ſtellen een ſchaep, ſamengebonden met of aen twee lammeren [O], omdat men in oude tyden, wanneer een vrou tweelingen baerde, een ſchaep met twee lammeren aen Juno, gehouden voor de godin der rykdommen en koningkryken, en voor eene helpſter der in 't kraembed leggende of in arbeit gaende vrouwen, tot een dankoffer plagt toe te brengen. Op veele plaetſen baren de vrouwen menigmael niet ſlechts twee kinders, gelyk in Egipte; maer, volgens Ariſtoteles getuigenis, in 't 4. hooftſt. zynes VII. boeks van de Dieren, in ſommige geweſten van dat lant, niet zelden wel drie, vier, ja vyf kinders [P] t' eener reize of van

[M] In onze Aenmerking A. over 't 1. beelt des *Haets*, 2. *D. bl.* 3, hebben wy gezegt, dat de *Acanthis* en *Carduelis* de zelve vogel is, en dat ſommigen die vertaelen een *diſtelvink*, of *puttertje*, en anderen liever een *cysje*; dat ook eenigen hem den naem in 't Latyn geven van *Spinus* of *Ligurinus*. Ook zyn 'er, die willen, dat hy de zelfde is als de *Salus*, of *Egithus*. Maer dat hy van den *Egithus* verſchilt, hebben wy reets gezegt over het beelt *Oorlogstrek*, *Aenm. Eee.*

[N] Zaratino ſchynt dien Schryver hier ſlechts ter loops te hebben ingezien, zeggende hy (1), niet dat hy te Padua hennen gezien heeft, die eieren leiden, waeruit twee kuikens voortquamen; (dat hier te lande ook zoo vreemt niet is, indien men eieren met twee dooren onder eene henne legt, hoewel de kuikens alsdan niet in 't leven kunnen blyven) maer zulke hennen, die alle daeg twee eieren leiden, en ſomtyts ook drie, zynde het derde dan een wintëi. Het volgende verhael ook van de hen in Macedonië, behelſt by Piërius achtien eieren, en niet tweeëntwintig, en by gevolg 36 kuikens, niet 42: welke misvatting van Zaratino daeruit ontſtaen is, dat hy het woort *duodeviginti*, dat is, achttien, opgenomen heeft voor *duo & viginti*, dat is, tweeëntwintig. Van hennen, die tweemael 's daegs leggen, gewaegt ook Plinius, *lib.* 10. *c.* 53. Stel voorts by de hen ook een *patrys*, die mede menigvuldig is in 't leggen van eieren, gelyk ook de *ſtruisvogel*; en dan zyn hier te ſamengevoegt de vogelen, die Plinius ook by malkanderen ſtelt als de vruchtbaerſte, Lib. 10. cap. 52. *Plurima ova pariunt, ſtruthiocameli, gallinæ, perdices, ſali.*

(1) Hierogl. lib. 24. cap. 19.

[O] Aen elke zyde een: waervandaen zoo een ſchaep wert genoemt *ovis ambegna*. Het ſchaep verbeeldde dan de moeder; de lammeren, de twee kinderen, gelyk van zelf ligt te zien is. Zie Piërius, *Hierogl. Lib.* 10. *c.* 25, waeruit Zaratino dit heeft ontleent; gelyk Piërius zelf uit Fulgentius, *de Priſco ſermone*, §. 6, beveſtigende deze zyn zeggen uit de tegenwoordig verlorene ſchriften van Bæbius Macer.

[P] Boven welk getal die Filozoof gemeent heeft (gelyk Zaratino een weinigje verder ook zal aenhalen) dat eene vrou nooit ter eener dragt baerde, zoo men op het getuigenis van A. Gellius kan vaſt gaen, *Noct. Attic. Lib.* 10. *cap.* 2. Maer Strabo (2) verhaelt niet alleen, dat de Egiptiſche vrouwen menigmael vier kinderen te gelyk baren, maer trekt ook het getuigenis aen van Ariſtoteles zelf, dat 'er eens een in de kraem

(2) Lib. 15. p. 695 vel 1018. Edit. Amſt.

eene dragt. In 't byzonder ſpreekt hy van eene vrouwe [Q], die 'er alleen in vier kraemen twintigh, te weten t' elkemael vyf, voortbragt, en de meeſte der zelve alleen kon zoogen of voeden. A. Gellius tekent, in het 2. hooftſt. van zyn X. boek, aen, dat eene dienſtmeidt van Auguſtus, in de lantſtreek by Laurente, ook vyf kinders t' eener kraeme baerde, maer dat de zelve weinigh dagen daerna ſtorven, en daerin door de moeder ook dra gevolgt wierden; doch voor wie, uit Auguſtus laſt, en ter eere en gedachteniſſe zulk eener vruchtbaerheit, eene grafſtede aen den Laurentynſchen wegh opgerecht wert, op wiens ſteenen men het getal dezer vyf kinderen zagh uitgehouwen. Julius Kapitolinus ſpreekt ook van eene vrou, die, onder de regeering van Antoninus Pius, vyf kinders [R] in een' zelven kraemtyt ter werelt bragt: en hoewel Ariſtoteles dit voor het grootſte getal van kinderen houdt, dat te eener reize kan geboren worden, en dat men 'er noit meer te gelyk of t' eener kraeme bevint gebaert te zyn; zoo leeſt men echter, dat Margareta, eene Gravin van Hollant, in den jaere MCCLXXVI, te Loosduinen, een dorp omtrent 's Gravenhaeg, driehondert en vyfënſeſtigh kinders [S] te eener dragt zoude kraem was gekomen van zeven kinderen teffens. Plinius (1) getuigt ook, dat Trogus Pompejus geſchreven heeft, dat de vrouwen in Egipte wel in de kraem bevallen van zeven kinderen te gelyk: welk zelfde de Rechtsgeleerde Paulus (2) zegt, dat door 't getuigenis van geloofwaerdige Schryvers beveſtigt wort, dat dikwyls zoude gebeurt zyn.

(1) Lib. 7. cap. 3.

(2) L. 3. ff. *ſi pars hæred. pet.*

[Q] In Peloponnezus: gelyk ook Plinius en de rechtsgeleerde Paulus getuigen ter aengehaelde plaets.

[R] Veele onzer lantsgenoten hebben met my nog in verſche geheugeniſſe, dat in het dorp Scheveningen, by 's Gravenhage, voor zeer weinige jaeren eene vrou in de kraem beviel van vyf levendige zoonen te gelyk: zoodat dit getal zoo een groot wonder niet is, en genoegzame zekerheit heeft. Maer wonderlyker is het, dat men by ſommige Schryvers gewag vint gemaekt van agt, van twaelf, ja van ſeſëndertig, en van veertig kinderen, in eene kraem ter werelt gebragt. Zie die Schryvers aengewezen by den meergemelden Simon de Vries; met wien ik de waerheit van de zaek ter verantwoording late van die ze hebben geſchreven: gelyk ook ongelooflyk ſchynen de vertellingen, die Albertus van diergelyke en nog veel grooter getalen te voorſchyn brengt. Lees Karel Annibal Fabrotus, *de Numero Puerperii*, zynde de tweede *Exercitatio* onder de twaelf, die hy heeft nagelaten, en te vinden in het derde ſtuk van den *Theſaurus Juris Romani*, *col.* 1171.

[S] Doch dit wort voor een fabel gehouden, miſſchien verzonnen van de monniken, om door dat middel hun voordeel en gewin te doen. En dat het inderdaet een verdichtzel is, toont de zeer geleerde Petrus Scriverius, in zyn Oudt Batavia, klaerlyk aen; voor eerſt, uit het groot verſchil, dat 'er is tuſſchen het gedenkſchrift, dat men te Loosduinen in voorige tyden gezien heeft, en dat geene, dat 'er in Scriverius tyt was; ten tweeden, uit het onderſcheit van den naem der perſonagie, die deze wonderlyke kraem zoude zyn wedervaren, zeggende ſommigen, dat zy zoude zyn geheten Machtelt, anderen, Margareta: beide noemen ze haer eene dochter van Graef Floris den IV. van Hollant, gemalin van Graef Herman van Hennenberg: want die haer Margareta Gravinne van Hollant noemen, welke Zaratino hier volgt, zyn het ſpoor nog verder byſter: ten derden, uit het getal der kinderen, ſtellende de meeſten 'er 364, ſommigen 365, een ook 350; ten vierden, wel voornamentlyk uit de bepalinge des tyts van dit wonder, ſchryvende ſommigen, dat het zoude gebeurt zyn in 't jaer 1214; anderen, 1244; anderen, 1266; weer anderen, 1276; noganderen, 1314; waeruit dan verſcheide gevolgen van onmogelykheit getrokken worden. Zie het voornoemde boek van Scriverius zelf, in 't Leven van Floris den IV., bladz. 193. En even als of deze eene leugen niet genoeg was, zoo zyn 'er Schryvers gevonden, die zich niet geſchaemt hebben te vertellen, dat 'er zevenëndertig jaeren na 't bovengemelde mirakel, indien men 't op 1276 rekent, namentlyk in den jaere 1313, een ander diergelyk zoude

zoude ter werelt gebragt hebben, en dat die daer altemael zouden gedoopt, en de knechtjes Joannes en de meisjes Elizabeth genoemt zyn. Dit zeer zeldzaem voorval wort nogh in het gemelde dorp in ſchildery vertoont, alsook de bekkens, uit welke alle die kleintjes zouden gedoopt wezen; zynde 'er toen aldaer een Monnikkenkloofter van Sint Bernardus. De geſchiedenis wort aldus verhaelt: Daer quam, zegt men, zekere arme vrou, die onlangs tweelingen gebaert, en de zelve by haer had, de Gravin om eene aelmoes bidden. Doch deze, in plaets van de behoeftige verzoekſter onderſtant te doen, maekte ze lelyk uit, haer, onder andre ſcheldwoorden, toebytende, dat ze geen twee kinders teffens of op eene reis koſt voortbrengen, of daer moſten ook twee vaders toe geweeſt zyn. De arme vrou dan, over deze bejegening byſter bedroeft en misnoegt, badt Godt, ten blyke haerer kuiſcheit, dat de Gravin, toen alrede zwanger, zoo veele kinders mogte baeren, als 'er dagen in 't jaer komen. Dit wondergeval vint men in d' oude Hollantſche Jaerboeken gemelt. Martinus Kromerus, een geloofwaerdigh ſchryver, zegt, (het welk ook wel een vreemde kraemgeſchiedenis wezen zou) dat de gemaelin [T] van Graef Virboſlaus, zesëndertigh zoonen te Krakou, al mede t' eener dragt, baerde. Maer ſchoon trouwens deze twee leſte vertellingen al waer waren, zoo zouden zulke zeldzaemheden echter voor geen natuurlyke blyken van vruchtbaerheit, maer wel voor wondertekens van Godts almagt [V], dat is, voor mirakelen, te achten zyn.

Aen 's beelts andre zyde ziet men haezen, omdat men deze dieren zoo vruchtbaer zegt te wezen, dat ze, eer de voorgaende jongen nogh eens geſpeent zyn, al weder andre werpen [W], zulx dat hunne vruchten kort op malkander volgen. Valerius Maximus maekt gewagh van een eilant [X], uit het welke d' inwooners, wegens het krachtigh vermenig-

de wedervaren zyn juiſt ook aen een andere Gravin Margriet, gemaelin van eenen Graef van Holſtein; volgens de aentekening van Hadrianus Junius, in het 20. hooftſtuk van zyn *Batavia*.

[T] Dit zoude ook al een Margariet zyn geweeſt, en de zaek gebeurt in 't jaer 1269. Men zou voorwaer ſchroomen zyne dochters Margriet te laten noemen, zoo 'er in dien naem zoo een groot gevaer ſteekt; de vruchtbaerheit in kinderen mag dan zoo een groote zegen zyn, als ze wil.

[V] Zeker is Godt almagtig; maer hoe die wondertekens hier te ſchatten zyn, is uit het voorgezeide genoeg gebleken.

[W] En ook andere ontfangen; gelyk wy over 't beelt *Schult*, *Aenm. M*, uit Plutarchus (1) hebben aengewezen. Plinius (2) gaet verder, en zegt, dat ze op een en den zelfden tyt, als ze jongen voeden, ook andere dragen, die reets met wolle zyn bekleet, andere die nog kael zyn, en andere, die nog eerſt beginnen gevormt te worden. Diergelyke dingen zeggen ook Herodotus (3), Pollux (4), Xenofon en Elianus (5), volgens de aentekening van Kuperus (6) in zynen Harpokrates: die ook aenmerkt, dat Varinus (7) ſchryft, dat de haes om die reden zoude geheiligt zyn geweeſt aen de Minnegoden, en dat Filoſtratus (8) hem een zeer aengenaeme offerhande voor Venus noemt, omdat dit dier (gelyk die Schryver zegt) veel gemeenſchap heeft met Venus, zoo om deszelfs geilheit en vruchtbaerheit, als omdat 'er een zekere kracht in hem zoude zyn om liefde te verwekken. Van de geilheit en vruchtbaerheit der haezen zie ook Klemens den Alexandriner, *Pædag. lib. 2. c. 10.*

[X] My ſtaet niet voor dit gelezen te hebben by Valerius Maximus: miſſchien bedriegt hem zyn geheugenis. By Julius Pollux (9) vinde ik, dat die van 't eilant Karpathus, (dat nu Scarpantho heet) wanneer zy geen haezen in hun lant hadden, een enkel paer derwaerts hadden overgebragt, die zoo ſterk hadden voortgeteelt, dat derzelver

(1) De ære al. vit. cap. 5.
(2) Hiſt. Nat. lib. 8. c. 55.
(3) L. 3. c. 108.
(4) Onomaſt. lib. 5. §. 73.
(5) Hiſtor. An. l. 2. c. 12.
(6) Pag. 89. Vide & Salmaſ. Exercit. Plin. p. 200.
(7) Voce πεύκη.
(8) Icon. lib. 1. c. 6.
(9) Onomaſt. lib. 5. §. 75.

vuldigen der haezen, gedwongen waren te vluchten. Ja de groote vruchtbaerheit van dit wilt, heeft ſommigen doen giſſen en zeggen, dat de rammelaers of mannetjes onder de haezen ook jongen ontfangen [Y], baeren en voeden, gelyk de voedſters of wyfjes de haere doen.

ver menigte al het veltgewas hadde vernielt; zoodat daeruit een ſpreekwoort was ontſtaen, waermede men van iemant, die zich zelven vrywillig eenig verderf op den hals haelde, gewoon was te zeggen, *de Karpathier brengt een haes in zyn lant;* zynde genoegzaem het zelfde dat wy met een by ons bekender ſpreekwyze gemeenlyk zeggen, *hy haelt het Trojaenſche paert in.* Plinius (1) ſchryft iets diergelyks van de konynen, zeggende, dat de Baleariſche eilanden, dat is, Majorka en Minorka, zoo een grooten overvloet hebben van konynen, (die hy zegt van een ontelbaere vruchtbaerheit te zyn) dat ze derzelver inwoonders, door het opvreten van het koorngewas, een hongersnoodt kunnen aenbrengen: zoodat ze ook in oude tyden onderſtant van ſoldaeten, tegen derzelver aengroei, van den Keizer Auguſtus hadden verzogt. Derhalven kan niet alleen de haes, maer ook het konyn tot een zinnebeelt ſtrekken van vruchtbaerheit: waerom men ook by een zeker out beeltje van den Egiptiſchen afgodt Harpokrates, dien wy over 't beelt der *Stilzwygentheit*, *Aenm. A*, *B*, *D*, *E*, en *F*, gezegt hebben de zelfde te zyn als de Zon, aen deszelfs rechter voet een *haes* of *konyn* (want die dat beeltje gezien hebben, getuigen, dat het onderſcheit niet klaer te ontdekken was) heeft geplaetſt gevonden; welke dieren in dat beeltje niets anders zyn, dan zintekens van de teelende en vruchtbare kracht der zonne: gelyk het de bovengenoemde Kuperus (2) zeer wel verklaert; teffens uit Plutarchus (3) bewyzende, dat by de Egiptenaers insgelyks de kat was toegewydt aen de Maen, om de verſcheidenheit der kleuren, 't vermogen by nacht, en de *vruchtbaerheit van dat dier;* wordende hetzelve gezegt, eerſt een jong, dan twee, daerna drie, dan vier, en zoo vorder telkens een meer te werpen, tot zeven toe, makende alzoo het getal uit van agtëntwintig, welke ook is het getal der dagen van den omloop der maene in alle haer quartieren: welk werpen der kat Plutarchus echter zelf voor geen zekerheit aenneemt. De zelfde Egiptenaers ſtelden, volgens Horus Apollo (4), als een beelt van vruchtbaerheit, den krokodil, omdat dit dier (zegt de Schryver) veele jongen voortbrengt: en Ariſtoteles (5) zegt, dat hy doorgaens feſtig eieren leit: het geene ook Plutarchus (6) en anderen beveſtigen.

(1) Hiſt. Nat. l. 8. c. 55.

(2) Ibid. p. 89 & 90.

(3) De Iſid. & Oſir. cap. 75.

(4) Hierogl. l. 1. c. 67.

(5) Hiſt. Anim. lib. 5. c. 33.

(6) De Iſid. & Oſir. cap. 88.

[Y] Dat ſpreekt Ariſtoteles wel duidelyk tegen: en nogtans meent Piërius (7), dat, dewyl zulks echter van verſcheide Schryvers na Ariſtoteles, die zy niet onkundig waren dat zulks ontkent hadde, ook beveſtigt is, men aen hun zeggen niet ligt geloof moet weigeren: omdat zy een zaek, die van zoo een gewigtig Schryver was gelooghent, niet zouden hebben durven ſtaende houden, zoo zy niet van het tegendeel waren verzekert geweeſt. 't Is echter, en 't blyft een fabel; waervan men den oorſprongk kan onderzocht en ontdekt zien by Olearius, in zyne Aentekeningen over Filoſtratus, *Icon. Lib.* 1. *c.* 6.

(7) Hierogl. l. 13. cap. 7.

Op de oude penningen, geſlagen ter eere der Romeinſche Keizerinnen, ziet men de vruchtbaerheit verbeelt als eene vrou met een of meer kinderen, naer 't getal der kinderen, die de Vorſtinnen hadden, toen die penningen wierden gemunt. Men kan ze zien by Oudaen in zyne Roomſche Oudheden, *bladz.* 390 *of* 345. Ook vint men 'er aldaer eenen van Etruſcilla, waerop eene vrou ſtaet, die een klein kint de rechte hant toeſteekt, en in de linke een hoorn des overvloets heeft: het zy dat zulks zal hebben te kennen gegeven, dat de geboorte van een jongen Vorſt voorſpoet en overvloet van alle zaeken zoude aenbrengen; (gelyk het my beſt toeſchynt) of ook om tweederlei vruchtbaerheit te kennen te geven, (daer Oudaen ook heen wil) namentlyk die der menſchen en die der velden. Deze laetſte vruchtbaerheit wort gevonden op een anderen penning, by den zelfden Oudaen, zynde van Klodius Albinus; waerop een Genius, dat is, Gelei- of Natuurgeeſt, ſtaet, met twee koornairen en den ſtaf van Mercurius in de eene hant; en eenig gereetſchap, het geene Rubenius voor eene egge aenziet, in de andere; onder 't opſchrift van SECULO FECUNDO, dat is, *ter vruchtbare eeuw of tyt.* De overvloetshoorn en koornairen verklaren zich zelfs, gelyk ook de egge, zoo het 'er een is. Door den Natuurgeeſt verſtae hier den inborſt en zorge van Albinus, welke zynen tyt vruchtbaerheit en overvloet van alles beſchikte, (zie het beelt *Geleigeeſt* met onze Aenmerkingen, 1. *D. bl.* 444 *enz.*) niet alleen in opkomſten van landeryen enz., maer ook van koopmanſchappen: het gene ik meen, dat door

door den ſtaf van Merkuur, den Godt des koophandels, wort uitgedrukt: want dien ſtaf met Oudaen hier op te vatten enkel als een teken van gelukkigheit, is, myns bedunkens, al te onbepaelt. Doch de vruchtbaerheit van gewas, die door den ganſchen hoorn des overvloets wort afgebeelt, kan ook, volgens de gedachten van Piërius (1), bequaemlyk afgeſchetſt worden door eenen wyngaert met druivetroſſen, (gelyk men ook doorgaens in den hoorn des overvloets druiven ziet) omdat " niemant kan twyfe-
" len, (ik gebruike hier de woorden van Piërius zelf) of de wynſtok is onder de
" vruchtbaerſte planten de voornaemſte, indien wy, elken wynſtok in 't byzonder
" aenmerkende, den overvloet van wyn overwegen. Ik zal 'er nog byvoegen, dat de
" druivetroſſen op ſommige plaetſen zoo groot zyn, dat een tros alleen een geheelen
" wagen vervult, hoedanig de vruchtbaerheit der wynſtokken is te Eukarpia, eene
" ſtad in klein Frigie. Ja Metrofanes ſchryft, dat zelfs aldaer een wagen door 't ge-
" wigte van eenen druivetros midden door is gebroken en aen ſtukken geraekt. Zoo
" waerachtig is het, hetwelke Plinius zegt, dat 'er namentlyk geen eene leugen by
" de Grieken is, die van een getuige ontbloot is: het zy nochtans hiermede hoe 't
" wil; deze en andere dingen worden van die ſtad verhaelt door Stefanus, in dat boek,
" waervan Hermalaus de Bizantiner een uittrekſel gemaekt heeft. Dus verre Piërius.
Stefanus (2) echter noemt dit Eukarpia niet eene ſtad, maer een dorp of vlek. Ondertuſſchen is voorwaer de druivetros geen onbequaem zinnebeelt van vruchtbaerheit, alzoo wy ook zien in de heilige Bladeren zelfs, dat de mannen, afgezonden om het lant Kanaän te beſpieden, vandaer onder andere vruchten ook medebrengen *eenen tros wyndruiven, dien zy droegen met tween, op eenen draegſtok*, Num. 13. v. 23, tot een bewys van de vruchtbaerheit des lants, v. 27. Onder de voortekenen van een vruchtbaer gewas, ſtelt Piërius (3) eenen kraenvogel met twee of vier halzen, omdat Apion heeft geſchreven, dat eertyts zoodanig een vogel op twee byzondere tyden in Egipte gezien zynde, telkens een zeer vruchtbaer jaer zoude hebben voorſpelt. Als een voorbeduiding van een vruchtbaer lant, hebben wy reets boven, over 't derde beelt des *Landbouws*, *Aenm. C*, gezien, dat ook het runt geſchat is. En eindelyk, als een voorſpelling van een vruchtbaren wynoogſt, ſtelden de Egiptenaers de weedhop, omdat deze vogel, volgens 't zeggen van Horus (4), indien men hem voor den tyt des wynoogſts veel hoorde roepen, een goet en overvloedig gewas van druiven te kennen gaf: gelyk trouwens reets gezegt is over 't beelt *Blohartigheit*, *Aenm. C*, 1. *D. bl.* 209.

(1) Hieroglyph. lib. 53. cap. 26.

(2) De Urb. voce Εὐκαρπία.

(3) Hieroglyph. lib. 17. c. 34.

(4) Hieroglyph. l. 2. c. 92.

WACHT.

Hiervoor kan men gevoeglyk eene Vrou ſtellen, die een' kraenvogel op haeren helm; een' degen in de rechte hant; en een ontſteke fakkel in de ſlinke, voert, en met eene gans nevens haer.

De brandende fakkel beduit wakkerheit en waeken, om redenen die van zelfs blyken [A]: gelyk ook de kraen, van welke in 't volgende beelt geſproken zal worden. De zelve betekenis heeft de gans mede, gemerkt ze zich zelven twaelfmael in eenen nacht opwekt of wakker maekt; zoodat men, naer ſommiger meening, de maet der uuren, met welke men den tyt afmeet, uit dit wakker worden dezes vogels [B] geleert en begrepen

[A] Want wie ontſteekt een fakkel om 'er by te ſlapen. Voeg hier by, dat de fakkel door haeren glans de duiſternis verdryft, die een aenlokſel is tot den ſlaep. Daerenboven ſtrekt haer licht tot een middel om van zich te kunnen zien, en niet te worden overrompelt; zynde het oogmerk, waertoe de wachten worden uitgezet.

[B] Welke Schryvers dit van de gans zeggen, weet ik niet. Maer van den Egiptiſchen aep Cinocefalus ſchryft Horus Apollo (1), en uit hem ook Piërius Valerianus (2), dat dit dier, ten tyde van beide de Zonneſtanden, twaelf maelen 's daegs, en twaelf maelen 's nachts, alle uur eens, piſt: en dat de Egiptenaers om die reden in hunne uurvaten, met welke zy door 't middel van water de uuren gewoon waren af te meten, gelyk wy door onze uurglazen met zant, een zittenden Cinocefalus ſtelden; uit wiens ſchaft, daer een yzeren buisje in ſtak, water zypte, zoodanig, dat het een zekere mate waters net in den tyt van een uur loosde. Ook zegt de zelfde Horus, dat de Cinocefalus, ten tyde der nachtëveningen, twaelfmael 's daegs, alle uuren eens, overluidt ſchreeuwt. Van deze natuur der Cinocefalen hadde Zaratino, in 't beelt der *Akademi*, (want dat beelt is van 't opſtel van dien Schryver) in ons eerſte Deel, bl. 60, reets geſproken, hoewel niet al te naeuwkeurig. Doch dat gedeelte ſtaet nu aldaer by misſlag als ware het eene Aenmerking van ons, daer het tog tot den text behoort, en wel tot het einde van dat beelt; waervan het door den geenen, die het beſtier over de proefbladen heeft gehad, te onrecht is afgenomen, en met een weinigje veranderinge geſchikt

(1) Hierogl. lib. 1. cap. 16.
(2) Hierogl. l. 6. c. 4.

pen heeft. Wyders maekt de gans in 't ontwaeken een vry groot quaek-
 gerucht,

geſchikt als eene Aentekening van ons, daer hy 't qualyk voor had aengezien. Wat de gans belangt, 't is genoeg tot voldoening van ons beelt, dat de natuur dezes vogels zoodanig is, dat de wilde ganzen, naer 't ſchryven van Oppianus, als zy ſlapen, eenige onder haer hebben, die de wacht houden; als mede, dat de gans door het allerminſte gerucht zeer ligt wakker wort, overtreffende zelfs daerin de waekzaeme honden; gelyk wy elders uit Ovidius hebben aengewezen, daer hy, ſprekende van het hof des Slaepgodts, als drie waekzaeme dieren te ſamen voegt, den haen, den hont, en de gans; zeggende, *Metam. L.* 11. *v.* 598,

Non vigil ales ibi criſtati cantibus oris
Evocat Auroram, nec voce ſilentia rumpunt
Sollicitive canes, canibusque ſagacior anſer.

Dat is, naer Vondels vertaling; die echter niet geheel vry is van mifſlag, in de overzetting der laetſte woorden:

Hier kraeit geen wakkre haen,
Met zynen rooden kam, Auroor om op te ſtaen
Ten bedde uit: geene ſtem van menſchen, nogh het baſſen
Van honden komen hier Stilzwygentheit verraſſen,
En ſtooren in haer ruſt, nogh 't quaeken van de gans,
Meer neuswys dan de hont in 't ſnuſſen naer een kans.

Derhalven, gelyk wy in het tweede beelt hierna den haen vinden, zoo konde hier ook de hont plaets hebben, zynde een beeſt van bekende trouwe in 't houden van de wacht in 't huis van zynen heer: uit welk inzigt de Heidenen, by de beelden hunner huisgoden ook dat van eenen hont plachten te ſtellen: waervan Ovidius deze reden geeft (1):

(1) Faſt. Lib. 5. v. 137.

At canis ante pedes ſaxo fabricatus eodem
Stabat: quæ ſtandi cum Lare cauſa fuit?
Servat uterque domum: domino quoque fidus uterque:
Compita grata deo, compita grata cani:
Exagitant & Lar & turba Diana fures:
Pervigilantque Lares pervigilantque canes.

Dat is, naer de vertaling van den Heere Hoogvliet:

Ik zag een hont, uit een en zelven ſteen gehouwen,
Aen hunne voeten ſtaen. ai waerom ſtaet een hont
By Huisgoôn? 't is omdat hy op den zelfden gront
Zyn meeſter trouw bewyſt, en wacht houdt voor zyn daken.
En hont en huisgodt ziet men op den kruisweg waken.
Zy jagen beide 't gros der dieven weeh, en ſlaen
Op alles acht, terwyl zy beide op ſchiltwacht ſtaen.

Om de zelfde reden waren de Huisgoden by de Romeinen ook bekleet met hontshuiden. By Pauzanias (2) leeſt men, dat in den tempel van Eskulapius, buiten Epidaurus, een beelt van dien afgodt gezien wiert, dat in de eene hant eenen ſtaf hield, en de andere op den kop van een ſlang of draek leide, en eenen hont aen zyne voeten had leggen. De uitlegging van dien ſtaf, de ſlang, en den hont, is gemaekt over 't 1. beelt der *Gezontheit*, met onze Aenmerk., 1. *D. bl.* 498; alwaer hoewel Feſtus meent, dat in Eskulapius tempel honden waren, omdat hy aen de ſpeenen van eenen hont zoude zyn opgezoogt; (of, gelyk Pauzanias (3) ſchryft, gezoogt van eene geit, en beſchermt van eenen hont) zoo zie ik echter geen reden, waerom men den hont ook niet zoude kunnen opnemen als een zinnebeelt van de waekzaemheit en zorge, die een geneesmeeſter voor zyne zieken behoort te hebben, even gelyk wy in 't gemelde Zinnebeelt ook zien, dat de haen aen Eskulapius om die oorzaek wort toegevoegt; en volgens Feſtus zelf, ook de ſlang, of draek, zynde de zelve een zeer waekzaem en wakker dier: gelyk wy reets hebben aengetoont over 't 1. beelt der *Eerbaerheit*, 1. *D. bl.* 369, en vooral ook doorgaens te zien is uit het beelt der *Vergetelheit*, en het geene over hetzelve is aengetekent: en om deze waekzaeme natuur dezer dieren, is het, dat de Dichters verziert hebben, dat de wacht over den hof der Heſperides met deszelfs gulde appelen, gelyk ook die over 't Gulden Vlies, eenen draek is aenbevolen geweeſt.

(2) Lib. 2. p. 27.

(3) Ibid. c. 26.

By

gerucht; gelyk ook eens een dier vogelen hiermede, volgens Titus Livius [C] verhael, de Roomſche ſoldaeten, die, op 't Kapitool de wacht hebbende, in ſlaep geraekt waren, braef waerſchuwde en wakkermaekte; dierwyze dat de toelegh en intogt der Gallen hierdoor te leur geſtelt en belet wiert. Zoodat de kraen en gans dan te verſtaen geven, dat 'er wakkere toezigt en getrouwe waekzaemheit by de wacht of 't wachthouden vereiſcht worden en ten hoogſten noodigh zyn.

De helm en 't zwaert willen zeggen, dat de wachter niet alleen ſlaeploos oppaſſen, maer ook in ſtaet, en voorzien moet wezen met magt, tot het bieden en doen van tegenweer [D].

(1) Hierogl. lib. 17. cap. 9.

By deze verſcheide zinnebeelden van wacht, voegt Piërius (1) verder ook den ojevaer, en zegt, dat de zelve in de kunſt der vogelwichelaery de wachters en bewaerders der ſteden betekent, omdat hy de toppen der kerken en kaſteelen bewoont, gelyk een ſchildwacht op eenen wachttoren geſtelt. Tot een bewys van die beduideniſſe brengt hy by, dat, wanneer Attila de ſtadt Aquileja nu drie jaeren hadde belegert, de ojevaers alle te ſamen ſchielyk de ſtadt verlieten, en hunne jongen met hunne nebben wechdroegen: hetwelk Attila gezien hebbende, voorſpelde terſtont aen zyne ſoldaeten den ondergang der ſtadt; en eenen ſtorm vervaerdigt hebbende, veroverde hy de zelve. Nog een ander diergelyk voorbeelt gaen wy ſtilzwygens voorby, hoewel Piërius hetzelve tot beveſtiging van zyn gezegde bybrengt; ſlaende aen zulke beuzelingen meer geloof dan zoo een geleert en verſtandig man betaemt. Voorts hebben wy de ſtarren als zinnebeelden van wachthouders en beſpieders gezien over 't beelt *Verſpieding*, *Aenm. E*, daer wy ook de oogen als een zeer natuurlyk zinnebeelt van wachthouding vinden bygebragt.

[C] *Lib. 5. cap. 47.* Voeg 'er by Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. 10. c. 22*; en Plutarchus, *in Camillo, cap. 43*, & *de Roman. Fort. cap. 24*; alwaer hy zegt, dat men, ter gedachteniſſe van dit voorval, te Rome gewoon was, op een plechtigen dag, eene gans in een rosbaer met een koſtelyk kleet beſpreidt, om te dragen, terwyl men ook eenen hont, aen een kruis genagelt, ten toon omvoerde; omdat de honden hadden doorgeſlaepen, en het opklimmen des vyants niet gemerkt. Om die zelfde oorzaek was het eerſte werk, hetgeene de Tuchtmeeſters te Rome deden zoo ras ze in hun ampt traden, dat zy het onderhoudt voor de Heilige Ganzen (want het waren de ganzen in den tempel van Juno geweeſt, die de Romeinen wakker ſchreeuwden) gewoon waren aen te beſteden, volgens den zelfden Plinius ter gemelde plaets, en Plutarchus, *Quaſt. Rom. 98.*

[D] Zynde de helm een wapentuig, ter beſcherming en dekking van 't lichaem dienende, en 't zwaert tot quetſing des vyants. Vergelyk vorder met het tegenwoordige beelt ook de vier volgende.

WAEKZAEMHEIT. WAKKERHEIT.

EEne Vrou die een boek in de rechte, een roede en brandende lamp in de ſlinke hant, en nevens zich eene kraen heeft, die eenen ſteen in haeren klaeu houdt.

Men is zoo zeer gewent iemant, die een' levendigen of wakkeren geeſt heeft, wakker te noemen, dat, hoewel het woort wakkerheit eigentlyk op de lichaemlyke oogen paſt, de geſtadige gewoonte van zoo te ſpreken echter als in natuur verandert is. Derhalve wort hier de wakkerheit beide van lichaem en geeſt in een beelt teffens uitgedrukt, namentlyk, de wakkerheit van den geeſt door het boek, aengezien de menſch, de wetenſchappen uit de boeken leerende, daerdoor wakker en vaerdigh wort, om alle de aen- en tegenvallen der fortuine ruſtigh af te wachten en te verduuren, en het gemoet door beſpiegelingen gewekt wort. En gelyk de boeken en beſpiegelingen de doffe en ſlaeperige geeſten wakker maken, zoo is de roede bequaem om het loome lichaem uit den ſlaep en vadzige ſlaepzucht op te wekken en voort te preſſen. Salomon ſpreekt, in zyn Hoogliedt, kap. V. vs. 2, van het lichaem en de ziele te gelyk, latende de Bruit zeggen, *Ik ſliep, maer myn hart waekte.*

Door de kraen wort te kennen gegeven, dat we, om met reden waekzaem genoemt te mogen worden, op ons zelven en op ons leven geduurigh goede wacht houden moeten: want veele Natuurbeſchryvers zeggen, dat de kraenen, zich ter ruſt begevende, en om veiligh te mogen ſlaepen, voor eene manier onderhouden, dat eene van haer, die dan op ſchildwacht ſtaet, een' kei in haer' eenen poot neemt [A], en dien omhoog

 trekt;

[A] Naer 't ſchryven van Plinius, *Hiſt. Nat. lib.* 10. *cap.* 23, daer hy zegt, dat deze wachteres, terwyl de anderen met den kop onder de vleugels ſlaepen, het hooft overeinde ſteekt, en uitziet, en, zoo 'er onraet is, de anderen waerſchuwt. Zie ook Plutarchus, *de Solert. Anim. cap.* 23; Ariſtoteles, *Hiſt. Anim. lib.* 9. *c.* 10; Ælianus, *H. An. l.* 3. *c.* 13; Bazilius Magnus, *Homil.* 8. *Hexaëm*; en Izidorus, *Orig. l.* 12. *cap.* 7.

Horus

worden? ten antwoort gaf, *Dat hy meer oli dan wyn had gebruikt;* verſtaende door den *oli* de waekzaemheit en vlyt in de letteroefeningen, en door den *wyn* de ſlaeperigheit [C] van een lui en weelderigh leven.

[C] Ik geloof niet, dat 'er Demoſthenes dit mede heeft willen te kennen geven, maer wel, dat hy zynen tyt niet doorbragt in gaſtmaelen en met dronkenſchap, gelyk veelen in zynen tyt deden. Zie Piërius, en onze Aenmerking, zoo even gemelt. Maer waerom is het beelt in 't wit gekleet? want dat is nog niet uitgelegt. Miſſchien is het, omdat de witte kleur het licht en den dag betekent. (zie onzen bladwyzer in 't woort *Wit*) De dag nu is van Godt geſchikt tot waken, gelyk de nacht tot ſlapen.

ANDERS.

EEne Vrou met een klokje in haere hant, en eenen leeu aen haere zyde. Het beeſt ſchynt te ſlaepen, maer met de oogen open.

Het gebruik der klokken dient den Kriſten niet alleen om het gemoet uit den ſlaep der zonden door een waer berou, waertoe zy hem noodigen, luidende ter Kerke, op te wekken; maer ook om elk, wie hy zy, uit den lichaemlyken ſlaep te doen ontwaken, en 't gemak des beds te verlaten.

De leeu beduidde by d' Egiptenaers waekzaemheit. Piërius [A] zegt, dat dit dier zyne oogen noit geheel toeſluit, zelfs niet als het ſlaept. Om die reden ſtelden de gezeide volken leeuwen [B] op hunne tempeldeuren; willende vertoonen, dat men in de kerk met het gemoet, en niet enkel met het lichaem, moet wakker en ſlaeploos zyn, en op het gebedt acht nemen.

[A] *Hierogl. lib.* 1. *c.* 4. Horus (1) zegt, dat hy met toegeſlotene oogen waekt, en met opene oogen ſlaept. Zie onze Aenmerking D. over 't beelt *Kerkvoogdy*, 2. *D. bl.* 65. Voorts wort, behalven den leeu, ook met opene oogen gezegt te ſlapen de *haes;* kunnende daerom ook tot een bequaem zinnebeelt ſtrekken van waekzaemheit. Zie onze Aenm. F. en G. over het beelt *Vaſten*.

(1) Hierogl. l. 1. c. 19.

[B] Of leeuwskoppen. Zie Horus, en onze gemelde Aenmerking over de *Kerkvoogdy;* daer een andere reden van dat ſtellen der leeuskoppen op de tempeldeuren, en wel volgens Horus zelf, wort gegeven. Van de zaek zelve vint men ook gewag by Plutarchus, *de Iſide & Oſir. cap.* 42; zeggende deze, dat de tempeldeuren met leeuwskoppen verſiert wierden, omdat de Nyl, als de zon in het hemelteken des Leeus komt, de landen van Egipte overſtroomt, en alzoo vruchtbaer maekt. Dat vorder (om nog iets van de zinnebeeldiſche beduidingen der waekzaemheit te zeggen) de oogen van een kikvorſch met het vleeſch van een nachtegael in een ſtuk hartevel gebonden, volgens de verdichtſelen van de natuurkundige Wyzen der Ouden, de kracht zouden hebben om den ſlaep te verdryven en den menſch wakker te houden, is reets gezegt in het beelt *Nieuwsgierigheit*, 2. *D. bl.* 182.

WAKKERHEIT *in 't beſchermen van ons zelven en in 't bevechten van een' ander.*

STel hiervoor een Vrouwebeelt dat in de rechte hant eene ſlang [A], en in de ſlinke een' pyl houdt [B].

[A] Zie onze Aenmerking B. over 't beelt *Wacht.*
[B] Zie onze Aenm. D. over 't zelfde beelt.

WANHOOP. VERTWYFELING.

EEne Vrou in licht aſchgraeu gewaet. Zy heeft in de ſlinke hant eenen cipreſſetak, en een mes of ponjaert in de borſt; ſtaende als of ze zou nedervallen. Daer legt een gebroken paſſer nevens haer op den gront.

Het aſchgraeuwe kleet beduit wanhoop [A].

De tak van eenen cipres wyſt aen, dat, gelyk deze boom niet weder opwaſt nochte uitſpruit [B], wanneer hy eens is afgehouwen; de menſch, die zich der wanhoope als tot eenen roof heeft overgegeven, alzo ook al het zaet der deugt in hem verſmoort en doet ſterven, als mede de zaeden van alle brave en prysbaere bedryven.

Door den gebroken paſſer en zyn ter aerde leggen, wort uitgebeelt, dat de reden [C] in een' wanhoopigen veel te veel verzwakt, ontdaen, en in ſtukken leit, om 'er 't rechte en behoorlyke gebruik nu langer van te kunnen hebben: daerom wort het beelt met den priem [D] des zelfmoorts in de borſt vertoont.

(1) Met. l. 13. v. 391.
(2) Ibid. l. 4. v. 119 & 162.
(3) Fab. 242&243.
(4) Florus l. 4. c. 7. §. 13 &14.
(5) Idem l. 4. c. 2. §. 71.
(6) 1. Sam. 31. v. 4, 5.
(7) Hierogl. & Embl. Me. 9. 8. p. 112.
(8) Act. 4. Sc. 4. v. 5.

[A] Wanhoop kan niet afgeſcheiden zyn van droefheit, van welke wy gezegt hebben, over het 2. beelt des *Berouws*, *Aenm. A*, 1. *D. bl.* 117, dat de aſchgraeuwe kleur een zinnebeelt kan ſchynen te zyn, om redenen aldaer gemelt.

[B] Waervandaen ſommigen ook meenen, dat by de Romeinen de gewoonte is gekomen om een ciprestak te zetten voor het huis van vermogende lieden, daer een doode in was: gelyk te zien is in 't geene wy gezegt hebben over 't beelt der *Akademi*, *Aenm. N*, 1. *D. bl.* 56.

[C] Zie onzen bladwyzer in 't woort *paſſer*.

[D] De ponjaert komt hier niet qualyk te pas: zoo vermoort zich Ajax, by Ovidius (1), met zyn eigen zwaert, uit wanhoop; zoo Piramus en Thisbe, by den zelfden (2); zoo Makareus, Kanace, en anderen, by Higinus (3): zoo zyn omgekomen Kaſſius, Brutus (4), Kato (5), en veele anderen, in de Romeinſche Hiſtorien bekent: zoo Saul en zyn wapendrager, en meer anderen in de Heilige Bladeren (6). Kazanova (7) ſtelt ook niet ongevoeglyk als een zinnebeelt van wanhoop eenen ſtrop; en brengt daertoe gepaſtelyk het zeggen van Terentius, in zynen Formio (8):

\- - - - opera tua
Ad reſtim mihi quidem res redut planiſſime.

Dat

Dat is: *door uw toedoen zyn myne zaeken geheel en al gekomen tot den ſtrop*, dat is, in de uiterſte wanhoop. Namentlyk de ſtrop is een gereet en gewoonlyk middel der wanhoopende menſchen, daer ze zich zelven mede van 't leven beroven. Zoo neemt Jokaſta by Sofokles (1), volgens de aenhaling van den voornoemden Kazanova, in haere wanhoop haeren toevlucht tot den ſtrop: zoo de Koningin Amata by Virgilius (2); Erigone, Fedra, en Fillis, by den bovengenoemden Higinus (3): zoo ook Iſis, by den zelfden Ovidius (4): zoo de vrouwen der Cimbren, by Florus (5): en om geen anderen meer uit de Heidenſche fabelen en hiſtorien of van elders op te halen, ook in de H. Schrift (6) dat voorname en rampzalige voorbeelt van wanhoop Judas, de verraeder van onzen Zaligmaker.

(1) In Oedipo Tyr. v. 1272.
(2) Æneid. lib. 12. v. 603.
(3) Fab. 243.
(4) Met. lib. 15. v. 735.
(5) Lib. 3. c. 3. §. 17.
(6) Matth. 27. 5.

WEDERGEVING. HERLEVERING.

EEne Vrou, die met haer rechte hant gelt in haer ſlinke telt. Terzyde ziet men eene kas en een' vollen geltzak.

Het tellen des gelts van d' eene hant in d'andre, beelt uit, dat iemant, die den eigenaer het geleende wedergeeft, zich zelven in geenerlei wyze benadeelt; ja men zou integendeel eer mogen zeggen, dat hy zyne middelen als vermeerdert; makende den geenen die hem vertroude [*crediteerde*] milddadigh tegens hem. Niet te onrecht daerom zeit Davus, by Terentius, in Formio[A], *naer het nu onder de menſchen toegaet: het is zoo verre gekomen, dat, zoo iemant wederom geeft, men hem grooten dank heeft te weten.* Ook kan het overtellen des gelts, uit 's beelts eene hant in d' andre, beduiden, dat de wedergeving of herlevering vry moet zyn, en dat ze elk uit zich zelven doen moet, zonder eenigh bedrog of ſnoodheit.

De kas en geltzak geven te verſtaen, dat men zoo wel het groote als 't kleine den eigenaer weder ter hant moet ſtellen.

[A] Act. 1. ſc. 2. v. 5.

- - - - ut nunc ſunt mores, adeo res redit;
Si quis quid reddit, magna habenda eſt gratia.

WEERELT. [VERACHTING DER]

EEn gewapent Man op 't beſte zyns levens. Hy heeft eenen palmtak in de ſlinke, en eene ſpiets in de rechte

hant. Zoo ſtaende, ziet men hem het aengezigt hemelwaert wenden, terwyl een friſſche lauwerkrans zyne hairen omringt. Onder zyne voeten leggen een vorſtlyke kroon en ſchepter.

De verachting of verzaeking der werelt is niets anders dan eenen weêrzin in, en eenen afkeer van de rykdommen, eere, en hoogheit dezes vergangklyken levens te hebben, om in het bezit der goederen, die aen het eeuwige leven vaſt zyn, te mogen geraken: welke wereltverachting door 't vertreden der kroone en des ſchepters wort aengeduit.

Het beelt ziet naer den hemel toe, om te kennen te geven, dat dusdanigh een verachten der werelt uit heilige aenſporingen, en gedachten die hemelſch en alleen tot Godt [A] gericht zyn, voortſpruit.

Hy is een gewapend man, omdat men, zonder den ſtryt, die 'er tuſſchen de reden en d' uiterlyke zinnen is, en welke leſte nogh door de helſche magten en haere dienaers de booze menſchen geholpen worden, tot deze volmaektheit niet komen kan: doch in welken oorlogh hy eindelyk overwinner blyvende, zoo wort hem billyk eenen lauwerkrans [B] vereert, als verre zynde voorby geloopen hen, die langs kromme en averechtſe wegen tot dit triomfgeluk menen te zullen komen; zich valſchlyk inbeeldende, dat het zelve in een korte en broſſe genieting beſta van dingen, die hun aengenaem en ſmaeklyk zyn. Neen; het heil dezer overwinninge is heel iet anders, en wort ook in geen verkeert ſlagvelt bevochten. Hoor den Apoſtel hierover. *Indien ook iemant ſtryt*, zeit hy, 2 Timoth. II. 5, *die wort niet gekroont, zoo hy niet wetlyk hebbe geſtreden.*

[A] Die, alhoewel overal tegenwoordig, echter voornamentlyk wort gezegt in den hemel te woonen. Zie onze Aenm. B. over het tweede beelt des *Gebedts*, 1. *D. bl.* 410.

[B] Zie 't beelt *Akademi*, 1. *D. bl.* 53 *en* 54, met onze Aenmerkingen, en meer andere plaetſen, aengewezen in onzen bladwyzer. De palmtak is mede een beelt van overwinninge; als ook van volhardinge, vooral tegen zwaerdrukkende laſten: gelyk wy ook al elders hebben aengewezen; zynde die plaetſen al mede in onzen bladwyzer te vinden. En voorwaer de ſtryt tegen de werelt is een harde ſtryt, en tegen eenen laſtigen en zwaerlykprangenden vyant. De ſpiets, die 't beelt in zyne hant heeft, kan men of in 't algemeen tot deszelfs wapenruſting betrekken, of in 't byzonder hier opvatten als eene zinſchets van de heerſchappy, die hy over de werelt (dat is, de wereltſche begeerlykheden) voert; of ook van den eerloon, dien hy, na zich dapperlyk gequeten te hebben in dezen gevaerlyken kryg, ontfangt; om redenen, welke wy van die beeldenſpraekige betekenis reets hebben gegeven in onze Aenm. B. over 't 1. beelt der *Edelheit*, en C. over 't 6. beelt der *Eeuwigheit*.

WELDADIGHEIT. WELDAET.

VErtoon deze zaek door het afbeelden eenes Jongelings, die uitmuntend ſchoon van geſtalte, en teffens bly en lachend van wezen is. Laet hem naekt zyn, doch echter een blaeu laken, vol ſtarren gewerkt, over de ſchouders, en tot een dekſel der ſchaemleden hebben; en daer kome uit den hemel een ſtrael, die hem omſchynt. Hy heffe den rechter arm omhoog, en hebbe in 't vlakke van de hant des zelven de beeltenis der drie *Gratiën*, of godinnen der Bevalligheit, geſchetſt op de manier gelyk men ze van outs gewent is te vertoonen; te weten, d' eene met den rugge, en d' andre twee met de voorzyde des lichaems en 't aengezigt naer ons toe, en met de handen dierwyze ſamengevlochten, alsof ze eenen rei danſten. Het jongelingsbeelt ſchyne wyders gereedt te ſtaen, om met den ſlinker arm iemant te omhelzen, en hebbe aen den zelven arm, ter plaetſe daer die met de hant aeneen gehecht is, twee vleugels, en voorts in die hant een goude keten, die de jongeling ſchynt te willen wechſchenken. Men ſtelle op d' aerde aen zyn rechter zyde eenen arent, die, een' haes gevangen hebbende, den zelven wel onder zyne klaeuwen houdt, doch verſcheide andre vogels 'er van laet eten. Alles op de manier gelyk de plaet aenwyſt.

Men vertoont billyk een' jongeling, omdat men, gelyk Seneka zeit [A], de geheugenis van ontfange weldaden noit moet laten verouden.

[A] De Beneficiis, lib. 1. c. 3. *Juvenes* [ſunt Gratiæ], *quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere.* Doch Seneka ſpreekt hier van de Gratiën, dat is, die drie Godinnen, die niet alleen de weldaet, maer ook deszelfs vergelding betekenen. Zie wat verder onze Aenm. Q. En het onthouden van de weldaet paſt aen den geenen, die ze heeft ontfangen; doch die ze gedaen heeft, voegt het, de zelve terſtont te vergeten. Zoo zeit Seneka (1): *Hæc beneficii inter duos lex eſt: alter ſtatim obliviſci debet dati, alter accepti nunquam.* dat is: *Dit is de wet van weldadigheit tuſſchen twee: de een moet terſtont vergeten, dat hy ze gedaen heeft; de ander noit, dat hy ze heeft ontfangen.* Dat is te zeggen, dat de gever op het doen van de weldaet niet moet roemen en pochen; en

(1) De Benef. lib. 2. c. 10.

Zyne zonderlinge ſchoonheit beelt uit, dat eene weldaet, boven alle andre dingen, aengenaem, ja eenen ieder onuitſpreeklyk behaeglyk is.

Dat het beelt vrolyk en lachend van wezen dient te zyn, geſchiedt omdat iemant, die weldaden aen eenen andren doet, zich op die wyze vertoonen moet [B]. Seneka bepaelt de weldaet aldus [C]: *Eene weldaet*, zegt hy, *is een goetwillige daet, die vreugt mededeelt, en door die mededeeling vreugt ontfangt; zynde tot dat geene, dat zy doet, geneigt, en van zelf vaerdig en bereit.* Ook kan 's beelts blyheit te verſtaen geven, dat de ontfanger der weldaden gelyke vrolykheit [D] en vriendlykheit behoort te laten uitkyken als de gever der zelve. Dit zy gezeit van wel en te recht beſteedde weldadigheit [E]: want eene weldaet, gedaen aen ſchelmen en boos geſpuis van volk, kan met geene reden voor eene weldaet gerekent worden, nochte dien naem voeren; waervan hoewel al vry wat veel te zeggen zou ſtaen, zoo zullen wy echter hier niet in treden, om niet beſchaemt te maken de geenen, die weldaden of voordeelen toevoegen aen luiden, welke niet waerdigh zyn Godts aerdbodem te betreden. Aen zulken groote weldaden te bewyzen, is niet alleen ydel en te vergeefs, gelyk de griekſche Poëet Focilides met dit zeggen te kennen geeft [F],

Doe

en de ontfanger, de zelve zoo onthouden, dat hy ze altyt trachte te vergelden: gelyk zich Seneka (1) elders nader verklaert. De zaek voorwaer behoorde zoo te zyn: doch het tegendeel geſchiedt doorgaens: zoodat Ariſtoteles, eens gevraegt zynde (2), *wat ſchielyk verouderde?* niet te onrecht antwoordde, *Weldadigheit.*

(1) De Benef. l. 7. c. 22.

(2) Diogenes Laërt. lib. 5. §. 18.

[B] Zie Seneka, de Beneficiis, lib. 2. cap. 3. *Godt heeft eenen blymoedigen gever lief*, zyn de woorden van Paulus, 2. *Kor.* 9: 7.

[C] De Benef. Lib. 1. c. 6. *Quid eſt ergo beneficium? Benevola actio, tribuens gaudium capiensque tribuendo, in id, quod facit, prona & ſponte ſua parata.*

[D] Seneka, de Benef. Lib. 2. cap. 22. *Quum accipiendum judicaverimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifeſtum ſit, ut fructum præſentem capiat. Juſta enim cauſa lætitiæ eſt, lætum amicum videre: juſtior, feciſſe. Grate ad nos perveniſſe indicemus, effuſis affectibus: quod non ipſo tantum audiente, ſed ubique teſtemur. Qui grate beneficium accepit, primam ejus penſionem ſolvit.* Dat is: *Als wy oordeelen, dat wy iets moeten aennemen, zoo laet het ons vrolyk aennemen, en blydſchap vertoonen: en laet zulks openbaer zyn aen den gever, opdat hy aenſtonts eenig genot daervan hebbe. Want het is een rechtmatige oorzaek tot blydſchap, dat men zynen vrient verblyt ziet; en noch rechtmatiger, dat men hem verblyt heeft gemaekt. Laet ons door uitgelate gemoetsbewegingen betoonen, dat de weldaet ons lief en aengenaem is; en laet ons zulks betuigen niet alleenlyk in zyn aenhooren, maer overal. Die eene weldaet met genegentheit en dankbaerheit heeft aengenomen, heeft deszelfs eerſte paei betaelt.* Beide deze en de even voorgaende reden voegt de zelfde Schryver te ſamen, *de Benef. lib. 1. c. 3*; daer hy de oorzaek, waerom de Gratiën worden vrolyk geſchildert, aldus verklaert: *Ideo ridentes* ſunt, *quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe qui dant vel accipiunt beneficia.* Dat is: *Zy zyn lachende, omdat het gelaet der weldoenden vrolyk is, hoedanig gewoonlyk zyn de geenen, die eene weldaet geven of ontfangen.* Plutarchus getuigt, dat Epikurus zeide, dat het niet alleen heerlyker was weldaden te doen, dan te ontfangen; maer ook vermaeklyker: en oordeelt met recht, dat 'er geene zaek meer vermaek verwekt, dan weldadigheit; en zulks grooter en zuiverder in den gever dan in den ontfanger; zoodat deze ook dikwyls in 't ontfangen wort overgoten met ſchaemte; maer geene altyt verblyt is, als hy eene weldaet doet. Furnutus zegt ook, *de Nat. Deor. c. 15*, dat de naem der Gratiën, by de Grieken, van een woort afkomſtig is, dat blydſchap betekent; omdat die geenen, die weldaden doen, een vrolyk gelaet toonen, en de weldaden die geenen verheugen, die de zelve ontfangen.

[E] Wat daertoe moet worden waergenomen, leert Seneka op verſcheide plaetſen nadruklyk; onder anderen *De Benef. lib. 1. cap. 14 & 15, & lib. 4. cap. 9, 10, 11; & ſeqq.*

[F] Μὴ κακὸν εὖ ἔρξῃς. σπείρειν ἴσον ἐς ἐνὶ πόντῳ.

Doe aen geen' boos man oit een weldaet: 't is daermê
Net of gy koren zaeide in't ruim der wilde zee,

maer niet zelden ten hoogſten ſchadelyk.

Het beelt is ('t geſtarnde kleet hier onaengemerkt) geheel naekt, omdat de weldaden niet alleen los en vry moeten zyn van alle bedrieglykheit [G], maer ook ganſch verſchilligh en wydt afgeſcheiden van het doen der geenen, die, zich veinzende dapper mild te wezen, en aldus quanſuis hunne weldadigheit naeulyx wetende te bepaelen, de zelve nochtans enkelyk bewyzen, uit zucht en met inzigt tot ydele eer [H] en van inhaelende eigenbaet [I]; maer niet uit een zuiver en oprecht gemoet. Van zulke mildaerts maekt Cicero, in zyne Burgerplichten, gewagh met deze woorden [K]: *Men zal ook bevinden, dat de meeſte menſchen niet zoo zeer milddadigh zyn van natuure, als wel, dat ze door een zeker ſlach van eerzucht aengedreven worden, om veele dingen te mogen ſchynen uit weldadigheit te doen, welke meer uit een grootſche roemzucht, dan uit een' goeden wil voortkomen.* 's Beelts naektheit kan ook te verſtaen geven, dat iemant, die eene weldaet ontfangen heeft, de zelve niet behoort te verbergen [L], maer in het tegendeel aen elk, als tot een teken van dankbaerheit omtrent den gever, bloot te vertoonen [M]: yverende om het genoten, indien men

[G] Die door de klederen wort afgeſchetſt, omdat die beletten te zien het geene 'er onder is: waerom de naektheit des lichaems een beelt is van de naektheit des gemoets, dat is, van deszelfs ongeveinſtheit en oprechtheit. Seneka maekt de Gratiën niet naekt, gelyk ons beelt, maer geeft haer loſſe en doorſchynende klederen: omdat 'er *in de weldaden*, zegt hy, *niets gebonden nog gedwongen moet zyn, en omdat de zelve wel willen gezien worden*; De Benef. lib 1. c. 3. *In quibus nihil eſſe alligati decet, nec adſtricti; ſolutis itaque tunicis utuntur: pelludicis autem, quia beneficia conſpici volunt.* Zie ook de vierde aenmerking hierna.

[H] Zie Seneka, *De Benef. lib. 2. c. 9, 10. & 11.*

[I] Zie onze Aenmerking N; en Seneka, *De Benef. lib. 6. cap. 12.* De zoodanige zyn die geenen gelyk, die geſchenken doen aen Koningen en andere Vorſten, van welke Iſokrates (1) zegt, dat ze geen geſchenken doen aen iemant, maer koopmanſchap met woeker; gevende iets, opdat hun meer worde gegeven.

(1) Ad Nicocl. in Princ.

[K] Lib. 1. cap. 14. *Videre autem licet plerosque non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur, facere multa, quæ proficiſci ab oſtentatione magis, quam a voluntate videantur.*

[L] Eene weldaet wil gezien worden, zeiden wy zoo even uit Seneka; niet, dat 'er de weldoender mede moet pronken, (want dat is zoo ſtrax te recht veroordeelt) maer dat de ontfanger der weldaden moet doen blyken, van wien hy ze ontfangen heeft. *Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit*, zegt Seneka (2); *Die eene weldaet gedaen heeft, zwyge: die ze ontfangen heeft, vertelle het.* Boven zagen wy, dat Seneka de Gratiën om deze zelfde reden een doorſchynend kleet gaf: anderen maken ze ook, gelyk ons tegenwoordig beelt, naekt, en wel met de zelfde uitlegging. Alciatus (3) echter paſt haere naektheit toe op de ongeveinſtheit en oprechtheit des gemoets, waeruit het plegen van weldaden moet voortvloeien, zoo ze anders den naem van weldaden zullen dragen. De zelfde uitlegging heeft ook Fulgentius, *Mythol. l. 2. c. 4*, en de oude Uitlegger van Horatius, *ad Lib. 1. Od. 4, & Lib. 1. Od. 30.* Furnutus (4) bedenkt nog een andere zinnebeeldiſche beduidenis van die naektheit, namentlyk, dat ook arme menſchen, die geen goederen bezitten, echter in ſtaet kunnen zyn om aen andere dienſt en goet te doen. Sommigen, zegt hy vorder, meenen ook, dat door de naektheit wort te verſtaen gegeven, dat wy vaerdig en gereed moeten zyn, (want klederen zyn een zinnebeelt van hinderniſſen en beletſelen) om aen anderen dienſt te doen. Pauzanias (5) ſchryft, dat de Gratiën in de outſte tyden altyt gekleet zyn afgebeelt geweeſt, en zegt, niet te weten, wat ſchilder of beelthouwer haer allereerſt naekt heeft vertoont.

(2) De Benef. l. 2. c. 11.

(3) Embl. 162.

(4) De Nat. Deor. cap. 15.

(5) Lib. 9. c. 35.

[M] Zie boven onze Aenmerking D; en voeg 'er ook by, Seneka, *de Benef. l. 2. c. 25.*

het niet werklyk, of met gelyke munt, gelyk men zeit, erkennen of betaelen kan, ten minſten met woorden eenigszins te vergelden; het welk ook geſchiedt, als men de milddadigheit des weldoeners aen ieder bekent maekt.

Het blaeuwe kleet vol ſtarren beduit den hemel, uit welken alle weldaden en genadeſchenkaedjen oorſprongklyk zyn [N]; en wort 'er daerom ook een hemelſtrael gezien, die dit edele beelt beſchynt. *Alle goede gave, en alle volmaekte gifte, is van boven, van den Vader der lichten afkomende*, zeit d' Apoſtel Jakobus, in zynen Brief, kap. I. vs. 17. Wat nu der blaeuwe verwe afzonderlyk aengaet; Perſius [O] toont, dat ze hun, die

[N] Dus zal dat kleet ons dan vermanen, dat wy den allervolmaektſten ſchenker van weldaden ons moeten voorſtellen tot een voorbeelt ter naervolginge in 't weldoen aen anderen. Hoor de woorden van den nu zoo dikwyls aengehaelden Seneka, *de Benef. lib.* 4. *cap.* 25. *Propoſitum eſt nobis ſecundum rerum naturam vivere, & Deorum exemplum ſequi: Dii autem quodcunque faciunt, in eo nihil prater ipſam faciendi rationem ſequuntur. Niſi forte exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extorum & thuris odore percipere. Vido quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quam oportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria promoveant, quantis imbribus repente dejectis ſolum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renovent. Omnia iſta ſine mercede, ſine ullo ad ipſos perveniente commodo, faciunt. Hac quoque noſtra ratio, ſi exemplari ab ſuo non aberrat, ſervet, ne ad res honeſtas conducta veniat. Pudeat ullum venale eſſe beneficium: gratuitos habemus Deos.* dat is: *Ons is voorgeſtelt naer de natuur der zaeken te leven, en het voorbeelt der Goden te volgen. De Goden nu hebben in hun doen, geen ander oogwit, dan het doen zelf: ten zy men zich mogelyk wil inbeelden, dat ze belooning voor hunne werken ontfangen door den rook der ingewanden van de offerbeeſten, en den reuk des wierooks. Beſchou eens, hoe groote dingen zy dagelyks verrichten, hoe groote zaeken zy uitdeelen, met hoe veele vruchten zy de landen vervullen, met hoe bequaeme en naer alle kuſten waeiende winden zy de zeën voortdryven, hoe groote plasregens zy ſchielyk doen nederſtorten, en de aerde daerdoor week maken, en de uitgedroogde aderen der bronnen herſtellen, en, voedſel in de zelve door verborge wegen ſtortende, vernieuwen. Alle die dingen doen zy zonder belooning, zonder eenig voordeel, daervan te trekken. Laet ook onze oogmerken, indien zy van hun voorſchrift niet verſchillen, deze dingen onderhouden, opdat zy niet even als huurlingen mogen komen tot het verrichten van loflyke zaeken. Men ſchame zich eenige weldaet te koop te hebben: wy hebben Goden, die alles om niets doen.* Zoo meent ook Piërius (1), dat de hemelsblaeuwe kleur in den prieſterlyken mantel en andere deelen der klederen van Aäron (2), hem even als zinnebeeldiſcher wyze tot eene vermaning ſtrekte, dat hy hemelſche zaeken moſt overpeinzen, hemelſche zaeken behandelen, hemelſche zaeken onderzoeken, en de ganſche werking zyner ziele bezig houden omtrent die dingen, die des hemels zyn. Aen het beelt *Goetaerdigheit*, 1. *D. bl.* 542, heeft onze Schryver ook een blaeu kleet vol ſtarren gegeven, doch een andere reden daervan bygebragt dan hier, die men aldaer zien kan.

(1) Hieroglyph. lib. 40. cap. 19.
(2) Exod. 28. v. 31.

[O] Gelyk onze Schryver, in 't uitleggen van deze kleur, zeer duiſter en verwart is; alzoo is hy het ſpoor hier ter plaetſe geheel mis, in het begrip, dat hy van Perſius woorden gemaekt heeft, die van de blaeuwe kleur nergens zegt, het geene onze Schryver hier op zynen naem ſtelt. Al het gewag, dat die Dichter van deze kleur maekt, is, dat hy in zyn eerſte ſchimpdicht, ſcherpelyk hekelende de verwaende inbeelding der Roomſche Grooten omtrent hunne vordering in de dichtkunde en vordere geleertheit, die ze bedorven, hen onder anderen ook verwyt, dat ze opgeſmukt als een party wyven, ter tafel gekomen zynde, in purpere, violette, en andere koſtelyke klederen, aldaer, onder den wyn, eenig minnedicht van den een of den anderen Dichter oplazen, het geene zy voor iets uitgezochts hielden en aenprezen. Dit drukt hy aldus uit (3):

(3) v. 32.

Heic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna eſt,
Rancidulum quiddam balba de nare loquutus,
Phyllidas, Hypſipylas, vatum & plorabile ſi quid,
Eliquat, & tenero ſupplantat verba palato.

waer-

die naer groote dingen ſtaen, wel voegt; het welk dus zynde, zoo mogen de geenen, die de hemelſche dingen beſchouwen, en naer zulke treflyke zaeken yveren, met recht aldus gekleet, en met de gezeide kleur verſiert zyn. Wy meenen hier zulken, die, gelyk Petrarcha, in zyn LXXXIII. Klinkdicht, van hem zelven zeit [P], *met de vleugelen der gedachten ten hemel vliegen.*

Hy houdt den rechter arm omhoog, en in 't vlakke van de hant des zelven de drie godinnen der Bevalligheit [Q]; het welk de drie ſoorten [R] der weldaden bequaemlyk uitbeelt, te weten, van hun die ze geven, van hun die ze wedergeven, en van hun die ze en ontfangen en wedergeven te gelyk. Dat eene dezer godinnen met den rugge naer ons toe ſtaet, en d' andre twee ons aenzien, geeft te verſtaen, dat we, in 't wedervergelden aen onze weldoeners, dubbele mildheit behooren te bewyzen [S], en ons

waervan de zin hier op uitkomt: *Hier* (op het gaſtmael) *begint de een of de ander, die een hemelsblaeu* (of liever, violetpurper) *pronkgewaet aen heeft, met een verwyfde, liſpende, en lymende ſtem, op te lezen de ongelukkige minnaryen van Fillis, Hipſipile, en andere diergelyke.* Dus ziet gy, Lezer, dat Perſius hier tot geen ander einde van eenige kleur ſpreekt, dan alleenlyk om door de beſchryving van 't gewaet, eenen van die verwyfde Romeinſche Edelen van zynen tyt te beſchryven. *Hyacinthinus* is ook liever violetpurper te zeggen, dan blaeu, of hemelsblaeu; hoewel het Piërius ook voor die kleur neemt. Maer de bloem *Hyacinthus*, vanwaer die kleur haeren naem heeft ontleent, noemt Virgilius (1) *ſuave rubens*, dat is, *lieflyk root.* Zie van de kleur dier bloeme in 't brede handelen Salmazius, in zyne *Exercitationes Plinianæ*, *p.* 860. (1) Ecl. 3. v. 63.

[P] Volo con l' ali de penſieri al Cielo.

Maer dit vaers komt hier geenszins te pas.

[Q] Zoo wort de naem der drie Godinnen, die de Latynen *Gratiæ*, en de Grieken *Charites* noemen, doorgaens in ons Nederduitſch overgebragt; doch niet genoeg beantwoordende de kracht van die twee voornoemde woorden, welke niet alleenlyk aengenaemheit en bevalligheit betekenen, maer ook weldadigheden of gunſten, en insgelyks dankbaerheit en vergelding: zoodat de naem, die de outheit aen deze Godinnen heeft gegeven, beide de weldaet en deszelfs belooning betekent: het geene ons Nederduitſch woort *Bevalligheit* niet doet, ziende niet zoo zeer op de aengenaemheit en bevalligheit, die de weldadigheit en ook de dankbaerheit der geenen, die de zelve oefenen, placht te verwekken by die ze ontfangen; als wel op allerlei lieftalligheit en bevalligheit in 't algemeen, waer uit ze ook mag ontſtaen: tot welk ruim opzigt alzoo de Grieken en Latynen het werk van hunne *Charites* en *Gratiæ* ook uitſtrekken, en haer aenmerken als uitwerkſters van allerlei lieftalligheit en bevalligheit, zoo kan de bovengemelde Nederduitſche vertaeling wel niet verworpen worden, maer is echter in ons tegenwoordig beelt niet zeer nadruklyk.

[R] Seneca, De Benef. l. 1. c. 3. *Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, ſimul & accipientium reddentiumque.* Ter zelver plaets brengt hy nog een andere reden by: *Alii videri volunt unam eſſe, quæ det beneficium; alteram, quæ accipiat; tertiam, quæ reddat.* Dat is: *Sommigen meenen, dat de eene Gratie den geenen verbeelt, die de weldaet doet; de andere, den geenen, die de weldaet ontfangt; de derde, den geenen, die ze wedergeeft.* Furnutus (2) heeft nog een derde uitlegging; namentlyk, dat het drietal betekent, dat 'er moeten zyn, eerſt, die eene weldaet doen; ten tweeden, die ze vergelden; en ten derden, dat die de vergelding hebben ontfangen, daerdoor moeten aengezet worden om al wederom wel te doen. Sommigen ſtellen maer twee zulke Godinnen, en willen 'er door betekenen enkelyk het doen en vergelden der weldaden. Die meer van 't getal dezer Godinnen en deszelfs uitlegging begeert te weten, zie Gyraldus, *Hiſt. Deor. Synt.* 13. *col.* 418 & 419; & in libello, *Quomodo quis ingrati crimen effugiat*, *col.* 731 & 732. (2) L. l.

[S] *Quod omnis gratia ſimplex eat, duplex redeat*, zegt Fulgentius, *Myth. lib.* 2. *cap.* 4: dat is, *dat alle weldaet, die enkel van ons afgaet, dubbel tot ons wederkeert*, wordende in 't afgaen van ons betekent door die eene, die met den rugge, en het wederkeeren

gulhartiger te dragen, dan of wy d' eerſte geweeſt waren in een' andren te beweldadigen. *Indien wy*, zegt Cicero [T], *de dingen die wy t' onzen gebruike te leen ontfingen, met overvloet van maete wederom behooren te geven, zoo wy ſlechts kunnen, gelyk Heziodus ons gebiedt; wat ſtaet ons dan te doen, wanneer we door eene weldaet als uitgedaegt zyn? Hebben wy dan het voorbeelt der vruchtbaere velden niet na te volgen, die veel meer wedergeven dan ze ontfangen hebben?* De godinnen ſtaen wyders met de handen en armen aen- en doormalkander geſtrengelt alsof ze in 't ronde danſten, om der weldaden omloopende orde [V] te betoonen, welke dus is, dat ze van d' eene hant in d' andre komt, en eindelyk wederkeert tot nut des geenen die ze gegeven heeft.

Het gereedt ſtaen met den ſlinker arm, alsof hy iemant omhelzen wilde, beduit de gereedheit [W] en goede geneigtheit van hun, die bereit ſtaen om de zeer edele deugt der weldadigheit te betrachten.

Door de wieken, gehecht aen de ſamenvoeging van hant en arm, wort te kennen gegeven, dat iemant, die eene weldaet doen wil, daerin ſnel en vaerdigh [X] moet zyn, opdat ze des te behaeglyker zy aen den ontfanger: want *de ſnelle dienſten zyn de zoetſte en aengenaemſte; maer zoo men daer traeg mede is; alle de zoetheit is 'er dan af, en* [weldaet] *wort niet langer weldaet geheeten*, zeit Lucianus [Y]. Hieromtrent heeft men by de Ouden deze ſpreuk [Z], *Bis dat, qui cito dat*, dat is, *Hy geeft tweemael, die ras geeft.*

Hy reikt een goude keten uit, als wilde hy 'er iemant mede beſchenken, om uit te drukken, dat eene weldaet den genieter verbindt. Publius Mimus

derkomen door die twee, die met het aengezigt naer ons toegekeert ſtaen. Ook kan die, welke den rug naer ons toe heeft gewendt, betekenen, dat men in 't doen van eene weldaet niet moet uitzien op vergelding; en die, die ons aenzien, dat, die eene weldaet ontfangen, aenſtonts naeukeurig moeten opletten, hoe zy de zelve zullen vergelden: en niet enkel, maer dubbel; het geene daerdoor wort afgeſchetſt, dat ze twee zyn, gelyk gezegt is. Zie Gyraldus, *L. L.*

[T] De Offic. lib. 1. c. 15. *Quod ſi ea, quæ utenda acceperis, majore menſura, ſi modo poſſis, jubet reddere Heſiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? an imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt?*

[V] Seneca, l. c. *Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus tranſeuntis, nihilominus ad dantem revertitur, & totius ſpeciem perdit, ſi usquam interruptus eſt; pulcherrimus, ſi cohæ, ſit & vices ſervavit.*

[W] Lees de zeven eerſte hooftſtukken van het tweede boek van Seneka, *de Beneficiis.*

[X] Zie de zelfde zeven hooftſtukken van Seneka. Om de zelfde oorzaek geeft Alciatus (1) de Gratiën wieken aen de hielen. Verder zouden wy hier veel meer dingen kunnen byvoegen van die zaeken, die de Outheit van de Gratiën heeft verzonnen, en welke hier niet qualyk by ons tegenwoordig beelt zouden voegen; doch alzoo wy ons met alles niet kunnen ophouden, wyzen wy den Lezer naer Seneka, *de Benef. l. 1. c. 3*; Phurnutus, *de Natura Deor. cap. 15*, Gyraldus, *L. l.*, en Klaudius Minos, *in Alciat.*

(1) Embl. 162.

[Y] Antholog. *Lib. 1.*

Ὠκεῖαι χάριτες, γλυκερώτεραι· ἢν δὲ βραδύνῃ,
Πᾶσα χάρις κενεή, μηδὲ λέγοιτο χάρις.

Waermede overeenkomt het bekende vaers van Auzonius, *Epigr. 83.*

Gratia quæ tarda eſt, non eſt ea gratia: namque
Quum fieri properat gratia, grata magis.

Zoo ook *Epigr. 83.*

Si bene quid facias, facias cito: nam cito factum
Gratum erit. ingratum gratia tarda facit.

[Z] Zie Eraſmus, *Chil. 1. Cent. 8. Ad. 91*, en aldaer meer diergelyke ſpreuken der Ouden.

mus gaet noch een trede verder, zeggende, *Beneficium dignis ubi das, omnes obligas*, dat is, *Als gy aen die 't waerdigh zyn eene weldaet beſteedt, zoo verplicht gy elkeen* [Aa].

Wat den arent betreft, Piërius Valerianus zegt, in 't 6. hooftſtuk van zyn XIX. boek, dat d' Egiptenaers [Bb], een' goedertieren, weldadigen, en milden menſch, door beeldenſpraek te kennen willende geven, eenen arent maelden, die eenen anderen vogel met hem uit een' en den zelven bak liet eeten.

[Aa] Integendeel zegt Ennius, by Cicero (1):

Benefacta male locata malefacta arbitror.

Dat is: *Weldaden, die qualyk beſteed zyn, oordeele ik, dat quade daden zyn.*

(1) De Offic. l. 2. cap. 18.

[Bb] De ſlordigheit van onzen Schryver is onvergeeflyk, ſtellende op den naem der Egiptenaeren, het geene Piërius, in de plaets, hier door hem zelf aengehaelt, wel uitdruklyk zegt, geen Egiptiſche beeldenſpraek te zyn. Wat ondertuſſchen de weldadigheit van den arent belangt, zie daerover onze *Aenm. M.* over 't 5. beelt der *Goedertierenheit*, 1. *D. bl.* 538. Voorts behoort de arent ook tot dit beelt, omdat hy ſommigen mede ſtrekt tot een beelt van dankbaerheit, en vergelding van weldaden; gelyk wy boven gezien hebben in het beelt *Geheugenis van ontfange weldaden*, 1. *D. bl.* 434. By het beelt zou men ook niet qualyk kunnen voegen een hoorn des overvloets, uit Piërius Valerianus, *Hieroglyph. lib.* 56. *c.* 42. Eindelyk vergelyk met dit beelt die der *Goedertierenheit*, *Goetaerdigheit*, en *Verdienſte.*

WERK. [YDEL OF VERGEEFS]

Dit beeldt men gevoeglyk uit door eene Vrou, die, met een gelaet vol verwondering, een deel ſpinrag, dat ze in beide haer handen heeft, bezigtigt.

De ſpinnewebben [A], met hoe groot eene vlyt geweven, en met hoe

 arbeit-

[A] De Schriftuur zelf is niet vremt van zulke gelykeniſſen. Zoo leeſt men, Job 8. v. 13. *De verwachting des huichelaers zal vergaen: van den welken zyne hoope walgen zal, en zyn vertrouwen zal zyn een huis der ſpinnekoppe: hy zal op zyn huis leenen, maer het zal niet beſtaen: hy zal hem daer aen vaſt houden, maer het zal niet ſtaende blyven.* En by Jeſaias ſtaet, kap. 59. v. 4, van de godtlozen, en de zwakheit hunner liſten, en de nietigheit hunner raedſlagen voor Godt, *Zy vertrouwen op ydelheit, ende ſpreken leugen: met moeite zyn zy zwanger, en zy baren ongerechtigheit: zy broeden baziliskuseieren uit, en zy weven ſpinnewebben*, enz. *Hunne webben deugen niet tot klederen, en zy zullen zich zelven niet kunnen dekken met hunne werken: hunne werken zyn werken der ongerechtigheit, en een maekſel des wrevels is in hunne handen.* Hoor de vermaning van Ambrozius over den 39. Pſalm, aengetrokken in de Zinnebeelden van Kazanova, *Hierogl. & Embl. Med.* 3: 5. *Laet ons geene ydelheden en nietigheden navolgen, opdat wy niet mogen geoordeelt worden het webbe te weven van eene ſpinne; nademael geenerlei zonden kunnen beſtendig blyven. Daerom indien gy ſommigen zich ziet bevlytigen om hunne middelen te vermeerderen, ſchatten te vergaderen, en eere te verkrygen, zoo zegt met Jeſaias*, zy weven ſpinnewebben, *welke niet lang kunnen duuren, maer ras geſcheurt worden, en dat ganſche werk verbroken. Want het wort op geen vaſten gront gebouwt, maer opgehangen in de ydele lucht. Niets dat ſlap of zacht is betaemt een rechten krygshelt van Kriſtus: want ziet, die in zachte klederen gaen, zyn in de paleizen der Koningen. Alle gierigaerts ſchynen zich zelven vernuftig en vlytig. Wat is 'er vernuftiger en vlytiger dan eene ſpinne? die zich op haer werk altyt benaerſtigt dag en nacht, en zonder eenige onkoſten klederen weeft? Maer al het werk, dat ze maekt, is ydel. Zoo is een iegelyk menſch, die zyn werk niet bouwt op den grontſlag van Kriſtus. Hy is dag en nacht vruchteloos yverig en beroert: dewyl hem doorgaens, even gelyk eene ſpinne, onder 't werken zelfs zyner ongerechtigheit, zyn eigen werk, terwyl het verbroken wort, verwart, en doet omkomen.*

Indien

arbeitzaem eene zorg ſamengeſtelt, worden nochtans, van wege hunne fynheit, door de minſte aenroering, gequeſt, verbroken, en ontdaen: op gelyke wys gaet het toe met der menſchen nutloze en ydele werken, die, dewyl ze den vaſten gront der waere en volmaekte reden ontberen, door den geringſten aenſtoot vernietigt worden, en enkel in verlore moeite verdwynen.

(1) Hierogl. l. 26. c. 48.

Indien men op de vertelling van Piërius (1) kan ſtaet maken, zoo zoude het gebeurt zyn, dat 'er op dien zelfden tyt en uure, waerop Gregorius de Patriarch van Konſtantinopele, en Makarius, Pirrhus, en derzelver medegenoten, welke maer eene natuur in onzen Heere Jezus Kriſtus erkenden, door het vonnis van hondert en vyftig Biſſchoppen wierden veroordeelt; eene groote menigte van ſpinnewebben, tot groote verwondering van elkeen, 'midden onder 't volk nederviel; als tot een teken, dat die vuiligheden der ketters ydel waren geweeſt, even gelyk ſpinnewebben, en door die vergadering en dat plechtig vonnis vernietigt en verbroken. Zie voorts ook, aengaende deze zinnebeeldiſche betekenis der ſpinnewebben, Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 4. *Ad.* 47; en de Spreekwoorden van Junius, *Centur.* 2. *Adag.* 32. Ook hebben wy iets reets te vooren gezegt over 't 1. beelt der *Boosheit*, *Aenm. C*, 1. *D. bl.* 214.

ANDERS.

HEt nutloos of ydel doen, wort ook vertoont door een' naekten Moor [A], die met de eene hant water uit een kruik of kan over zyne ſchouders giet, en met d'andre zoo bezigh is in 't waſſchen zyner zwarte huit, alsof hy ze wit wou zien te krygen.

Dit is, zeggen we, een bequaem beelt van ydelen arbeit en vruchtlooze moeite, als welke, omdat ze van waerdige onderwerpen en goede middelen ontbloot zyn, een beſpotlyke uitkomſt hebben.

[A] Elk ziet, dat dit zinnebeelt genomen is uit de Fabelen van Ezopus, en zoo klaer en verſtaenbaer, dat het geen opheldering nog uitlegging van noden heeft. Elk kent ook het ſpreekwoort, *den Moriaen waſſchen.* Zie daervan Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 4. *Ad.* 50, & *Chil.* 3. *Cent.* 8. *Ad.* 88; & Claudius Minos, *ad Alciat. Embl.* 59.

ANDERS.

TEn leſten kan men een ydel werk afſchetſen door eene Vrou, die een groote viervlam met een ſcherp zwaert doorklooft [A], of, gelyk 't ſpreekwoort zeit, *water in een mortier* [B] *ſtampt.* Hiervan magh elk verkiezen 't geen hem beſt te pas ſchynt te komen.

[A] Omdat de zelve zich aenſtonts wederom te ſamenvoegt. Dus leggen ſommigen de zinſpreuk uit van Pithagoras, *Steek geen vuur met een zwaert*, dat is, *doe geen onnut en ydel werk.* Zie Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 2. *Symb.* 5; *Chil.* 1. *Cent.* 4. *Ad.* 55, & *Chil.* 3. *Cent.* 5. *Ad.* 84; en Gyraldus, *in Interp. Symb. Pyth. col.* 648, alwaer gy ook andere uitleggingen van die zinſpreuk zult vinden.

[B] Zie wederom Eraſmus, *Chil.* 2. *Cent.* 1. *Ad.* 59, uit welk werk men zonder veel moeite een groote menigte zinnebeelden van deze zelfde betekenis zoude kunnen opmaken: als by voorbeelt uit de ſpreekwoorden, *op 't water zaeien*, *op 't water ſchryven*, *water met een zeef ſcheppen*, *wint met een net vangen*, *een net opblazen*, *de lucht ſlaen*, *een gebroken ei lymen*, en diergelyke ſpreekwoorden meer, in menigte te vinden in het voor-

voornoemde werk, onder den titel van *Inanis opera*. Niet onaerdig zou men ook uit de ſpotteryen van Lucianus, by wien ons twee Filozofen ontmoeten, waervan de een bezig is met eenen bok te melken, terwyl de ander 'er een zeef onder houdt, een beelt van ydel werk kunnen opmaken, indien men twee mannen op zoodanig eene wyze afmaelde, als ons Luciaen die twee Filozofen voorſtelt.

WERKING MET OORDEEL.

D' Ouden hebben hiertoe een fraeie beeltenis uitgedacht, namentlyk eene Vrou, die beide haere handen openhoudt, in 't midden van ieder der welke een oog ſtaet.

De handen zyn klaere uitbeeldſters der werken [A], want die leden zyn de rechte gereedſchappen onzer voornaemſte en noodigſte bedryven. En de oogen in de zelve handen, ſchetſen de hoedanigheit der werking af, die als met het oog van een goet oordeel [B] behoort te geſchieden, niet eigentlyk gelyk eene lantaern, die eenen ander wel voorlicht, doch zelf niet ziet; maer gelyk een oog, dat door zyn eigen licht zich zelven luiſter geeft en verrykt. Zoo wort dan hierdoor aengewezen, dat de werken niet gedaen moeten worden om 'er ydele eer door in te leggen, nochte met andre ſlechte oogmerken; maer enkelyk en alleen om ons zelven en andren daerdoor nut te wezen en dienſt te doen.

[A] Zie 't geene wy gezegt hebben over 't eerſte beelt *Gebou*, *Aenm. A*, 1. *D. bl.* 417, en over 't beelt *Kunſtſtuk*, *Aenm. A*, 2. *D. bl.* 89, en over 't vyfde beelt *Naerſtigheit*, *Aenm. D*, 2. *D. bl.* 173. Voeg hier by uit Pierius (1), dat de Lacedemoniers het beelt van Apollo maekten met vier ooren en vier handen, betekenende daerdoor de wysheit, waervan die Afgodt een zinnebeelt was: omdat een rechtſchape wysheit niet anders kan verkregen worden dan door veele dingen te hooren, en te doen, zich niet alleenlyk bezig houdende in beſpiegelingen, maer ook oefenende in werkingen.

(1) Hieroglyph. lib. 33. cap. 25.

[B] Zie onze Aenmerkingen C. en D. over het beelt *Dwaling*, 1. *D. bl.* 299, en E. over 't 5. beelt *Naerſtigheit*, 2. *D. bl.* 173. In een anderen zin hebben wy *geoogde handen* te vooren gezien in onze *Aenm. D.* over 't 1. beelt des *Arbeits*, 1 *D. bl.* 73. — Zie ook Alciatus, *Embl.* 16; Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 100, & *Cent.* 8. *Ad.* 31; item Zinegreſii, *Embl.* 88.

WERKING. [VOLMAEKTE]

EEne Vrou, die in de rechte hant eenen ſpiegel, en in de ſlinke een' winkelhaek en paſſer ten toon houdt.

De ſpiegel, in welken zich beelden opdoen, die 'er nochtans inderdaet niet in zyn, kan eene gelykenis onzes verſtants wezen, waerin wy, door de natuurlyke geſtelthеit ondersteunt, naer ons believen veele *Ideen* of eerſte gedaentes van dingen doen voortkomen, die, hoewel men ze niet ziet, echter werkſtelligh kunnen gemaekt worden door 't middel der kunſte, welke de zaeken, die onder de zinnen vallen, door 't middel der ſtoflyke gereedſchappen, werkt. Dit aldus zynde, zoo is 't nevensdien noodigh, dat men, eer men voortvaere om het werk tot volmaektheit te brengen, de hoedanigheden, die 'er toe vereiſcht worden, grondigh verſta; 't welk door den paſſer en winkelhaek wort aengeduit; want dus moet men zyne onderneming naer zyne middelen, het werk naer het voornemen, en de wezentlyke zaek naer de ingebeelde richten, meeten, en afpaſſen, en met de zelve vergelyken en overeenbrengen; zonder alle

welke dingen gade te ſlaen en t' overwegen, zal 't gebeuren dat, indien men zoo met het werk begint en voort wil, doch dan blyft ſteken, en het zelve tot geen loflyk einde brengen kan; zoo zal 't geſchieden, zeg ik, dat men oorzaek genoeg hebben zal, om over zoo groot eenen ophef en zoo klein een oordeel eens hartlyk te lachen, naer 't geene Kriſtus zegt, Luk. XIV. 28, 29, 30 [A].

[A] *Wie van u, willende eenen toren bouwen, zit niet eerſt neder en overrekent de koſten, of hy ook heeft het geene tot de volmaking nodig is? opdat niet miſſchien, als hy het fondament gelegt heeft, en niet kan voleindigen, allen die 't zien, hem beginnen te beſpotten, zeggende, Deze menſch heeft beginnen te bouwen, en heeft niet kunnen voleindigen.* Wat den ſpiegel, paſſer, en winkelhaek betreft, ik zie niet, dat 'er iets over derzelver betekenis, als zynde van zelf klaer genoeg, behoeft gezegt te worden.

W I L.

EEne Maegt, wiens kleet roodt en geel, en vry armelyk of ſlecht is. Zy heeft wieken aen ſchouders en voeten, en is blint. Beide haere handen, doch d' eene meer dan d'andre, ſtrekt ze voorwaert uit, alsof ze iet wilde aengrypen.

Sommigen beſchryven den wil als eene koningin, die, haere plaets in 't edelſte deel [A] des menſchen hebbende, vandaer haere wetten uitgeeft naer de voorvallen, het zy die voor- of nadeeligh zyn, en welke of de uiterlyke zinnen haer voorbrengen, of de reden aenraedt: zoodat ze, wanneer ze zich door d' eerſte, of laetſte, qualyk laet onderrechten, zich zelve in 't gebieden bedriegt, en de eendragt van den inwendigen menſch ontheiſtert en verſtoort. Men zou den wil ook wel een' dienaer des verſtants [B] mogen noemen, gemerkt hy zich zoo gewilligh aen 't zelve onder-

[A] Namentlyk de redelyke ziel, welke is een denkend wezen, beſtaende uit verſtant en wil.

[B] Want het geene het verſtant begrypt, omhelſt of verwerpt de wil; en dus hangt

onderwerpt, dat hy zelf alle achterdocht van halsſtarrigheit vermydt: of anders een' dienaer der uiterlyke zinnen, vermits hy die inwilligt en opvolgt, opdat hy aen de zelve geen oorzaek tot verwarring en ontſteltenis zou geven. Dit geloof ik de reden te zyn waerom hy (de wil) door den eerſten uitvinder van dit beelt met een beroit kleet is afgemaelt, hoewel Xenofon hieromtrent een andre meening heeft, en hem derhalve een koſtlyk gewaet geeft [C], gelyk we hierna zeggen zullen.

De roode en geele verwen, hoedanige men ziet dat zich in de nabyheit der zonne vertoonen, wordende veroorzaekt door den overvloet van't licht, zouden hier, door die overeenkomſt, of door de gelykheit dier kleuren en haere oorzaeken, de waerheit kunnen uitbeelden [D], die eene klaerheit, licht, en glans des verſtants is.

't Beelt is gewiekt, omdat de wil, die in 't Latyn den naem draegt van *voluntas*, komende van een woort dat vliegen betekent [E]; even als in een gedurige vlugt zweeft en zwerft, en, in zichzelven onruſtigh zynde,

hangt hy af van het verſtant, dat voor den wil moet heen gaen: en in zoo verre is hy een dienaer van 't verſtant. Doch al wat de wil of omhelſt of verwerpt, dat zelve tracht hy of te verkrygen, of te vermyden; verwekkende tot dat einde zoodanige bewegingen des gemoets en des lichaems, als het hem behaegt te gebruiken om of het eene te verkrygen, of het andere te verwerpen: en in zoo verre is hy een heerſcher en koning. Zie Henr. Regii, *Philoſ. Nat. Lib. 5. cap.* 1, 2, 9, & 10.

[C] Dit volgt uit het geene boven gezegt is. Want die den wil aenmerken als eenen koning en heerſcher, kunnen hem gevolglyk niet anders geven dan een koſtelyk gewaet; en die hem aenmerken als eenen dienaer en ſlaef, moeten hem kleeden zoo als eenen ſlaef paſt, dat is, armelyk en ſlecht.

[D] Die zon, die hier in dit opſtel van onzen Schryver ſchynt of niet ſchynt, is voor my meer dan enkele duiſternis. Dat de zon een zeer gevoeglyk zinnebeelt is van de waerheit, zulks kan ik wel zien zelfs in de duiſterniſſe; doch hoe de kleuren, die de waerheit zullen verbeelden, hier te pas komen tot uitlegging der beelteniſſe van den wil, zulks vrees ik, niet te zullen kunnen zien, al ſchenen 'er ook zeven zonnen. Ik ben van gedachten, dat de Uitlegger van ons beelt niet wel begrepen heeft, wat deszelfs eerſte Opſteller verſtaen heeft door den wil, waervan hy dat beelt heeft opgemaekt: zynde het bekent, dat het woort *wil* meer dan eene betekenis heeft. Dus geloof ik, dat hy een beelt heeft willen maken niet van den wil, voor zoo verre de zelve een gedeelte is der redelyke ziel; maer in die betekeniſſe, waerdoor men den wil neemt voor de natuurlyke neiging en begeerte; welke in den menſche, na den val van onzen eerſten vader, verkeert en bedorven zynde, noodzaeklyk ook verkeerde bewegingen moet voortbrengen. Dit zoo begrepen zynde, kan men de heftige gemoetsdriften, die de bedorve wil veroorzaekt, bequaemlyk verſtaen door de roode kleur, als zynde een zinnebeelt van allerlei geweldige bewegingen des gemoets, gelyk elders gezegt is, en te zien uit onzen bladwyzer in 't woort *Root*; en de geele verwe zal te zeggen zyn, dat 'er niets van alle die dingen, werwaert onze bedorve wil zich uitſtrekt, duurzaem nog beſtendig is; of ook, dat onze wil zelf geenszins ſtantvaſtig, maer wiſpeltuurig is en veranderlyk: waertoe ook in 't volgende beelt betreklyk worden gemaekt de vleugels, het weerſchyne kleet, en de veelverwige bal. En in zoodanig eene zinnebeeldiſche beduidenis hebben wy de geele verwe reets meermalen zien voorkomen, als in het 1. beelt des *Bedrogs*, 1. *D. bl.* 86, en onze Aenm. A. over het tweede beelt van 't *Genoegen*, 1. *D. bl.* 472, en elders. En dat trouwens hier de bedorve wil des menſchen verſtaen wort, toont de Opſteller des beelts genoegzaem daerdoor, dat hy hem blint maekt; wordende zulks ook beveſtigt door het geene wy op het einde dezes beelts aenmerken.

[E] Omdat het gemoet heenevliegt naer 't geene het wil, volgens Varro, *lib. 5. de L. l. Volo a voluntate dictum & a volatu, quod animus ita eſt, ut pervolet, quo vult.* Doch Gerh. Jo. Voſſius (1) brengt het van een Griekſch woort af, dat ook *willen* betekent; hetwelke wederom of van een ander Griekſch woort, of van een Hebreeuſch zoude afkomen, van de zelfde betekeniſſe. Eene andere uitlegging der vleugelen zie in 't volgende beelt.

(1) Etymol. v. *Volo.*

ruſt zoekt, de welke vermits hy met zyn gewoonlyke omvlugt op d' aerde niet vinden kan, zoo verwakkert hy zyn vliegen en beweging hemelwaert en naer Godt toe [F]; en daerom heeft hy ook vleugels aen de voeten, die hem behulpzaem zyn, verminderende de bloheit, en vermeerderende de ſtoutheit.

De blintheit paſt dezen beelde, omdat de wil, van zich zelven niets ziende, even als al taſtende achter de uiterlyke zinnen gaet, zoo hy zwak en onedel is; maer achter de reden [G], indien hy wakker en edel is.

[F] Dat geſchiedt, als de wil goet is: maer nu hebben wy getoont, dat dit beelt affchetſt de natuurlyke geneigtheit des menſchen, dat is, den verkeerden en verdorven wil. Derhalven zoude ik hier in de vleugels liever voor goet keuren of de ſtraksgemelde uitlegging van Varro, of die, welke onze Schryver opgeeft in 't volgende beelt.

[G] Wanneer hy dat doet, dan is hy niet blint, nog verkeert; maer wel degelyk ziende, en goet. Als derhalven de Opſteller des beelts hetzelve blint heeft gemaekt, zoo heeft hy zekerlyk voorgehad eene ſchets te vertoonen van den verkeerden en verdorven wil des menſchen, gelyk wy reets in de Aenm. C. zeiden.

A N D E R S.

EEne Vrou in weêrſchyne klederen. Zy is gewiekt, en houdt in beide haere handen een' veelverwigen bal.

De wil is een vermogen [A], door 't welke men de dingen, die men, het zy volgens de waerheit, het zy wegens ſchyn van waerheit, voor goet kent en aenziet, begeert. En omdat in den zelven geene beſtendigheit is, zoo houdt de beeltenis een' veelkleurigen bal in haere handen [B], gelyk ze daerom ook in wederſchyn gekleet, en met vleugelen vertoont wort.

[A] Zie de Aenmerkingen over 't voorige beelt.

[B] Dit toont de veelkleurige bal aen, eensdeels omdat hy een bal is, dat is, ront, en daerom niet vaſt ſtaende, maer zeer ligt, en door de allerminſte aenroering gedreven wordende uit zyne plaets; en ten anderen, omdat hy veelerhande verwen heeft: en daerom zegt Auguſtinus zeer wel, dat 'er in den menſch niet eene wil, maer veele, woonen; in deze woorden: *Intereſt, qualis ſit voluntas hominis: quia, ſi perverſa eſt, perverſos habebit motus; ſi autem recta eſt, non ſolum inculpabiles, verum etiam laudabiles erunt. Voluntas eſt quippe in omnibus: imo vero nil aliud quam voluntates ſunt.* dat is: *daer is onderſcheit, hoedanig de wil des menſchen zy: omdat, indien dezelve [wil] verkeert is, hy ook verkeerde bewegingen zal hebben; maer indien hy goet is, zo zullen de bewegingen niet alleenlyk onberispelyk maer ook pryſſelyk zyn. Want in allen is een wil; ja niets anders, dan* veele *willen.*

A N D E R S.

EEne Jongkvrou met een koningklyke kroon op 't hooft, en gevleugelt gelyk de voorgaende dezer beelden. In d' eene hant heeft ze een' maſt of ſpriet met een vol zeil daeraen, en in d' andere een zonnebloem.

Men voegt haer een koningklyke kroon toe, om reden, in 't eerſte Wilbeelt te vinden.

't Gezwollen ſcheepszeil [A] wil zeggen, dat de winden onzer gedachten

[A] Dit is veel eer eene gelykenis, dan een zinnebeelt: doch onze Schryver houdt zich

ten, wanneer ze den wil opſtooken en aenperſen, maken, dat het ſchip, verſta den geheelen in- en uitwendigen menſch, bewogen wort en heenegaet, werwaert hy (de wil) het trekt.

De zonnebloem, die zich altyt naer de zon wendt, betekent, dat de werking des wils niet gewekt kan worden dan door eenigh bekent goet [B], dat den wil noodzaeklyk trekt om te willen, en tot het gebieden van ons zelven; niettegenſtaende het dikwyls gebeurt, dat hy zich bedriegt, en een verziert en valſch, in plaets van een waer en volmaekt goet, begeert en volgt.

zich niet altyt aen dat geene, dat in de zinnebeelden vereiſcht wort: en zoo is 't ook terſtont met de zonnebloem.

[B] Of ten minſten een begrepe zaek, gelyk wy over 't eerſte dezer beelden hebben gezegt: want *ignoti nulla cupido*, zegt Ovidius; *naer 't onbekende is geen begeerte.* Derhalven moet het verſtant gaen voor den wil: het zy dan dat dat verſtant zy een begrip alleen, het zy een begrip en oordeel te gelyk. Want veele begrepe dingen worden van ons, zonder eenig voorafgaende oordeel aengaende goet of quaet, omhelſt of verworpen: en veele dingen omhelzen of verwerpen wy niet, zonder dat 'er dat oordeel vooraf gaet. *Regii Phil. Nat. Lib. 5. c. 9.*

WISPELTUURIGHEIT.

EEne Vrou in een veelverwigh gewaet, en leunende met de rechte hant op een riet met zyne bladeren. Onder haere voeten ziet men een' ronden bol of kloot.

Het kleet is veelverwigh, om de menigvuldige verandering der gedachten van een wispeltuurigh menſch aen te duiden.

Zy leunt, op een' kloot ſtaende [A], tegens of op een riet; waerdoor uitgebeelt wort, dat men geenen ſtant of ſtaet vint, die, als 't hart wiſpeltuurigh is, zeker kan wezen, en niet aengrypt dingen die, gelyk het brooze riet [B], zeer beweeglyk en onvaſt zyn.

[A] Zie Aenmerking B. over het tweede beelt hiervoor. Zoo ziet men de Fortuin ook dikwyls geplaetſt op eenen kloot, als een zinnebeelt van haere onſtantvaſtigheit en wiſpeltuurigheit. Piër. Valer. *Hierogl. l. 45. cap. 23.*

[B] Het riet is door zich zelven ook een beelt van wiſpeltuurigheit en onſtantvaſtigheit, omdat het door den minſten wint wort heen en weer geſchudt, en uit zyn plaets gedreven: gelyk integendeel de eikeboom, die onbeweeglyk is voor de allerfelſte winden, daerom ook een beelt is van ſtantvaſtigheit: gelyk wy op zyne plaets gezien hebben.

ANDERS.

WEder eene Vrou, wiens kleet veelverwigh is, om reden, in 't andre beelt gezeit. Deze zit ſchrylings op een *Hyena*, of men magh ze vertoonen in zoo eene lyfsgeſtalte als dat beſt ſchikken wil en te pas komt.

Men noemt wispeltuurigh zulke luiden, die, van tyt tot tyt, ja ſchier alle oogenblikken, buiten oorzaek en zonder eenigen gront, hun gevoelen veranderen: zoodat, om dit uit te beelden, de *Hyena* hier te ſtade komt, zynde een dier dat noit vaſt en beſtendigh in zyn wezen blyft, maer nu eens mannetje, dan eens wyfje is. In aenmerking hiervan hebben

d' Egiptenaers door dit beeſt eenen man uitgebeelt, die nu eens ſterk, dan eens zwak; nu ſtout, dan blo was, gelyk Horus Apollo getuigt [A].

[A] *Hierogl. lib.* 2. *cap.* 69. Behalven Horus, getuigen dit van de Hiëna ook Ælianus, *De Anim. Lib.* 1. *cap.* 25; Oppianus, *de Venat. lib.* 3; Tertullianus, en Ovidius, *Met. lib.* 15. *v.* 408.

Si tamen eſt aliquid miræ novitatis in iſtis;
Alternare vices, & quæ modo fœmina tergo
Paſſa marem eſt, nunc eſſe marem miremur hyænam.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Acht iemant, dat hier ſchuilt een heiligh wonderwerk,
Van kunne en beurten te verandren en verkeeren;
Laet een hiëne ons dit dan met verwondren leeren,
Hoe 't met zyn wederga niet onervaren is
In tweederhande kunne.

(1) H. Animal. lib 6. cap. 32. (2) Pæd. lib. 2. cap. 10. (3) Hierogl. lib. 11. cap. 24.

Maer Ariſtoteles (1), en met hem Klemens de Alexandriner (2), ontkennen wel uitdruklyk deze natuurwiſſeling der hiënen: en komen my de redenen, welke de eerſte van die Schryvers geeft, zoo waerſchynlyk voor, dat ik van my niet kan verkrygen om Piërius (3) te volgen, welke daeruit, dat Eliaen veel later geleeft heeft dan Ariſtoteles, beſluit, dat de zelve die natuurwiſſeling der hiëne niet in zyne ſchriften zoude hebben durven verhalen, zoo hy daervan niet ten vollen was verzekert geweeſt, het zy door bevinding, het zy door 't getuigenis van zeer geloofwaerdige Schryvers: meenende dus de genoemde Piërius, dat Ariſtoteles in dezen al te taei is om zyne toeſtemming te geven aen dit wonder der natuur. Maer indien de reden van Piërius doorgaet, dat Eliaen, die jonger is dan Ariſtoteles, van dien Schryver niet zoude hebben durven afwyken, zoo hy des niet beter was verzekert; zoo zal iemant met het zelfde recht kunnen aendringen, dat Klemens de Alexandriner, die jonger is dan Eliaen, niet zoude hebben durven beſtaen om te ontkennen, het geene hy van zoo een naerſtig Schryver zag beveſtigt, indien hy niet ten vollen overtuigt was geweeſt, dat die Schryver hadde gedoolt, en door deze of geene ſchynreden was miſleit: en dat zulx ligtlyk heeft kunnen gebeuren, zal iemant gemaklyk kunnen geloven, als hy eens hoort, op welke gronden Ariſtoteles die natuurwiſſeling der hiëne ontkent; welke deze zyn: *Het geene aengaende de teelleden* (van de hiëne) *gezegt wort, dat hy namentlyk die van een mannetje en wyfje zoude hebben, zulks is eene onwaerheit: doch het mannetje heeft het teellit van een mannetje, zynde gelyk dat der wolven en honden: maer dat geene, dat* [in het mannetje] *het teellidt van een wyfje ſchynt te zyn, heeft zyn plaets onder den ſtaert, en gelykt in gedaente dat van een wyfje, doch het heeft evenwel geenen doortocht: maer onder hetzelve is de doortocht der ontlaſtinge. Edoch het wyfje der hiëne heeft wel iets, dat gelyk is aen het gezeide teellidt van het mannetje, maer het heeft zulks, even gelyk het mannetje, onder den ſtaert, doch hetzelve heeft geenen doortocht; maer na dit komt de doortocht der ontlaſtinge, en onder den zelven het rechte teellidt.* In de vertalinge van deze plaets hebben wy de verbetering gevolgt van den Heere Joan Kornelius de Pauw, in zyne Aenmerkingen over Horus Apollo, *Hierogl. lib.* 2. *cap.* 69. De zelfde reden geeft Klemens de Alexandriner, behalven dat hy dat geene, dat een teellidt ſchynt te zyn, doch niet is, en onder de ſtaert zyn plaets heeft boven den drekgang, zoo wel in de wyfjes als in de mannetjes zegt de gedaente te hebben van een wyfjes teellidt. Petrus Kaſtellius houdt de hiëne der Ouden voor de Civetkat, beweerende met veele redenen, dat deze dieren de zelve zyn, en in 't byzonder ook handelende over de aengehaelde plaets van Ariſtoteles. Hier is het de plaets niet om over die ſtof breder uit te weiden: het zy genoeg, dat wy den Lezer aenwyzen, waer hy de zelve wytlopiger kan vinden verhandelt, namentlyk by den gemelden Kaſtellius, in zyn Onderzoek aengaende de welruikende en zibethteelende Hiëne, aen het derde hooftſtuk, zynde dat Onderzoek te vinden in het beruchte werk van Jonſton, achter de Beſchryving der viervoetige dieren. Gelyk wyders hier de hiëne wort geſtelt als een beelt van wiſpeltuurigheit, of onbeſtendigheit, om deſzelfs gewaende verwiſſeling van kunne; alzoo hebben ſommigen, volgens Piërius (4), de Panther, of Wyfjesluipaert, genomen voor een beelt van een wiſpeltuurigen inborſt en aert, om de verſcheidenheit van deszelfs vlakken: waervan geſproken is over 't 4. beelt des *Bedrogs*, *Aenm. A.* 1. *D. bl.* 90, en over 't beelt *Dronkenſchap*, *Aenm. D*, 1. *D. bl.* 289. Nog

(4) Hierogl. lib. 11. cap. 31.

vint

vint men by den zelfden Piërius (1), dat de Starrekykers, als een zinnebeelt van wiſpeltuurigheit, hebben geſtelt een dubbel hooft, verdichtende, dat 'er in den drieëntwintigſten graed des Leeuws het beelt van een menſch met twee hoofden te voorſchyn komt, en voorſpellende, dat de geene, die met het opkomen van dien graed wort geboren, van een onſtantvaſtigen en ligtveranderlyken inborſt is. Eindelyk kan men ook, als beelden van wiſpeltuurigheit, ſtellen, eenen *Chameleon*, eene *Chimeer*, den viſch *Veelvoet*, eene *Waterſlang*, en meer andere dingen, alle te vinden in de Spreekwoorden van Eraſmus onder den titel van *Inconſtantia*, en daeruit ligtlyk op te maken en met reden te bekleden. Zie ook boven het beelt *Onſtantvaſtigheit*.

(1) Hierogl. lib. 32. cap. 21.

WOEKER.

LAet dit een out, mager en lelyk Wyf zyn, houdende onder den ſlinker voet een zilveren bekken [A], en in d' eene hant een drinkſchael met eenige goude ketenen. D'andre ſtrekt ze voorwaert uit, en telt 'er eenige kleine munt mede.

De woeker is eene geltleening, by welke men van meer dan betaemlyke winſt en voordeel, en tegens vrees van ſchade, verzekert is.

Het beelt houdt derhalve het groote gelt, en al wat van veel waerde is, het geene wy altſamen verbeelden door het zilveren bekken, de drinkſchael en de goude ketenen, wel degelyk vaſt, en betaelt met kleine munt, tot nadeel des naeſten en ſchande van zich zelven; wezende de luiden, die zich met woekeren behelpen, als eerloos, en vervloekt by de Godtlyke en menſchlyke wetten.

[A] Niet om hetzelve te vertreden, maer alzoo vaſt te houden en te bewaren, zynde de handen bezet. Lelyk, out, en mager wort dit wyf vertoont, om de zelfde reden als de *Gierigheit*, die van den *Woeker* niet kan afgezondert zyn. Zie derhalven de beelden der *Gierigheit*, en herinner u teffens, dat wy elders meermalen hebben gezegt, dat de lelykheit des aengezigts een beeltenis is van alle ondeugden der ziele; als welke daerdoor ten uiterſten lelyk gemaekt wort. Zie *Aenm. B.* en *C.* over de *Schilderkunſt*.

WRAEK.

EEn gewapende Vrou in een root gewaet. Zy heeft een' blooten ponjaert in de rechte hant, en byt op of in ee-

nen vinger der ſlinke. Ter zyde leit een' leeu, die met een' pyl, nogh in de wonde ſteekende, getroffen is, en een yſlyke gedaente toont.

Zy heeft eenen ponjaert in de hant, om aen te wyzen, dat de wraek zich haeſt om haeren ſmaet met bloetſtortinge betaelt te zetten. En daerom heeft ze een root kleet aen [A].

Dat ze gewapent is, ſtrekt ter uitbeeldinge van dat een menſch, door 't middel zyner eige kracht, zich ligtlyk [B] kan wreken aen den geenen die hem beledigde.

Zy byt aen haer eigen vinger [C], omdat iemant die zich wreken wil, zich niet zelden van een vrywilligh ongemak, 't geen hy zich zelven aendoet, bedient; ten einde om de geheugenis des gewelts en geleden ongelyks, hem door eens anders magt aengedaen, te vernieuwen, en aldus te feller in wraekzucht t' ontſteken. Hier gelykt vry wel naer 't geen Vondels Samſon, in 't vierde Bedryf, zeit.

Dan ſteke ik eerſt myn duimen in dees holen
Van d' oogen, uit hun winkelen geboort,
En wek de wraek voor 't aengaen van dien moort.
Wat wraek? Godts wraek, my van Godts Geeſt bevolen.

Doch dit was zekerlyk een heilige wraekluſt. Met het geene de zelve Poëet, in het tweede Bedryf van zynen Palamedes, Uliſſes tot Diomedes doet zeggen, was 't anders gelegen. Ik zal de woorden ten dienſt des lezers naerſchryven.

't Blyft tuſſchen u en my: 't is Agamemnons aert,
Dat zyn gedachtenis geen weldaet lang bewaert:
Maer 't leet, hem aengedaen, en eens gelede ſmarte
Schiet diepe wortelen in zyn wraekgierigh harte,
Al t' onverzoenelyk. 't was Atreus, die voorheen
By opdragt onderkroop 't out recht der Griekſche ſteên.

De

[A] Dat teffens de gramſchap van den wraekzuchtigen betekent. Zie het tweede beelt der *Gramſchap*, t. *D. bl.* 550.

(1) Lib 1. Fab. 28. [B] Hoewel ik niet onbewuſt ben, dat Fedrus (1), door de Fabel van de Vos, die den boom in den brant ſtak, waerin de arent zyn neſt hadde, die haere jongen haer ontrooft hadde en weigerde weder te geven, op eene leerzaeme wyze heeft aengetoont, dat luiden van een nedrigen en lagen ſtaet, gemaklyk een middel kunnen vinden, zoo ze maer ſnedig van verſtant zyn, om zich te wreken zelfs aen mannen van 't hoogſte gezag en aenzien; zoo begrype ik echter niet, waerom de wapenen hier *eige kracht* moeten betekenen. My komt het zoo voor, dat het beelt daerom gewapent wort vertoont, omdat iemant, die eenen anderen wil aentaſten, dat de wraek wel op een verwoede wyze voor heeft, gewoon is zyn eigen lichaem ook met wapenen te dekken tegen de ſlagen van den geenen, dien hy zich moet voorſtellen dat tot verdediging zyns levens den beſpringer zal trachten te doen, het geene hy ziet dat de zelve tegens hem onderneemt.

[C] Of liever aen den nagel; omdat zulks dikwyls de gewoonte is der geenen, die gram zyn en op wraek peinzen: gelyk ook der geenen, die in allerlei diepe gedachten zyn, en iets ſterk overdenken: gelyk bekent is. Zie Piërius, *Hierogl. lib.* 36. *c.* 3. Zoo geeft het ook gramſchap en toorn te kennen, als iemant op *de lippen byt.* Zie Eraſmus, *Chil.* 3. *Cent.* 7. *Ad.* 69. Doch zulke dingen zyn elk bekent, en in ons beelt van al te weinig nadruk: en 't geen onze Italiaen hier zegt van dat vingerbyten, is van nog weiniger klem.

De zoon vlamt op de vrucht van deze perkementen,
En hoopt zyn laurentelg op dezen boom te enten:
Maer Palamedes oog zyn gangen onderſchept,
En is voor hem gereet, en waekt eer hy zich rept;
Dies raeſt 's krygsvorſten wraek, die, om hem te betrapen,
Misbruikt den ouden haet der Griekſche legerpaepen.

De leeu, in den toeſtant als gezeit is, komt hier te pas, omdat hy zeer wel weet te onthouden, wie hem gequeſt heeft; en de gelegentheit tot wraek daerover niet licht laet voorbyſlippen. Piërius [D] vertelt een geval dat dit geſtelde helpt goet maken. Zeker jongeling, zeit hy, in 't gezelſchap van Juba, Koning der Mooren, met des zelven leger door d'Afrikaenſche woeſtynen reizende, bejegende eenen leeu, dien hy met een' pyl ſchoot: doch 's jaers daerna, wanneer hy langs den zelven wegh wederkeerde, ſprong de leeu toe, en greep uit al den hoop der ſoldaeten juiſt alleen den zelven jongeling, dien hy deerlyk verſcheurde, zonder iemant anders hinder te doen; zich alleenlyk vergenoegende met het wreken van zyn verleden leet. En om deze hoedanigheit des leeus ſtelden d' Egiptenaers [E] hem met eenen pyl in 't lyf, mede tot een beeltenis der wraeke.

[D] *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 17; & Camerarius *Oper. Subc. Centur.* 1. *cap.* 21, beide uit *Ælianus, de Animal. Lib.* 2. *cap.* 4. Zie voorts onze Aenmerking H. over de *Achtbaerheit*, 1. *D. bl.* 4.

[E] Wy hebben nu verſcheide malen gezien, dat onze Schryver alles, wat hy by Piërius vint, opgeeft als een beeldenſpraek, door de Egiptenaers bedacht. Echter weet ik niet, dat dusdanig beeltſchrift by hen is in gebruik geweeſt; en Piërius geeft ook zelf, alleenlyk twee hooftſtukken voor het bovengemelde, niet onduidelyk te verſtaen, dat het geen Egiptiſche beeldenſpraek is.

ANDERS.

WEder een gewapende Vrou. Deze voert een vlammend vier op den helm, en haere ſlinke hant afgehouwen zynde, beziet ze den ſtomp met een grimmigh, ontſtelt, en dol wezen. In de rechte hant heeft ze, gelyk de voorgaende, eenen ponjaert, en ſchynt 'er mede te willen toeſtooten; ook is ze mê in 't root gekleet. Hier ziet men ter zyde een rave; hebbende in haeren bek een ſchorpioen, dat met zynen ſtaert de rave in den hals ſteekt.

De wapenruſting [A] beduit, dat 'er lichaemlyke kracht en ſterkte vannoode is, om gelede ſchade met wraek te vergelden.

Het vier op den helm is een uitbeeltſel der beweginge en brant des bloets [B] omtrent het hart, van wege den toorn en luſt tot wraek, genoegzaem in het ontſtelde gelaet te lezen.

Zy bekykt den ſtomp of arm, daer de hant van afgekapt is, omdat 'er geen ding den menſch zoo zeer tot wraek aenport, als een verſch of vernieut geheugen van geleden ongelyk en bezuurde ſchade. De wraek wort dan hier door de rave, geſteken van het ſchorpioen, afgeſchetſt,

[A] Zie onze Aenmerking B. over 't voorige beelt.
[B] Vergelyk ook de beelden der *Gramſchap* met onze Aenmerkingen.

in naervolging van Alciatus, die in een zyner Zinnebeelden aldus ſpreekt [C]: *De rave, een ſchorpioen in haeren klaeu gevat hebbende, vloog 'er*

[C] *Embl.* 172.

Raptabat volucres captum pede corvus in auras
Scorpion, audaci præmia parta gulæ.
Aſt ille infuſo ſenſim per membra veneno,
Raptorem in ſtygias compulit ultor aquas.
O riſu res digna! aliis qui fata parabat,
Ipſe perit, propriis ſuccubuitque dolis.

Alciatus ſtelt dit als een beelt van rechtvaerdige wraek: en Klaudius Minos merkt over dat Zinnebeelt zeer wel aen, dat het eene vertaeling is van een Griekſch Puntdicht van Archias, in 't 1. boek der Griekſche Anthologie of Bloemlezing; als mede, dat het Griekſche puntdicht zelf ontleent is uit de Fabelen van Ezopus; alwaer een rave, ſpys zoekende, een ſlapend ſerpent opgrypt; en, doodelyk van hetzelve geſtoken zynde, bekent, dat haer de wraek rechtvaerdiglyk overkomt. Zie ook Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 58, *& Ch.* 4 *Cent.* 1. *Ad* 79. Eenigszins komt hiermede overeen het geene Plinius (1) ſchryft van de arenden, en wel van dat ſoort van ſlangen, die men, volgens de aenmerking van Piërius (2), ſtelde heilig te zyn aen Eskulapius. Deze ſlangen dan, even als of ze zich aen Jupiter wilden wreken over het doden van hunnen meeſter door den blixem, kruipen opwaert tegen de boomen, en vreten de eieren der arenden, de vogels van Jupiter, op: welke ook, als uit wraekzucht, deze ſlangen, overal daer zy ze zien, opgrypen, en 'er mede wechvliegen. De ſlangen ſlingeren zich dan om de vleugels der arenden, en belemmeren de zelve dikwyls zoodanig, dat ze te zamen op de aerde nedervallen. Een recht beelt van wraek en weêrwraek. Noch een diergelyk zinnebeelt van wraek leveren ons de olifanten; welke, volgens het ſchryven van den zelfden Plinius (3), van de ſlangen, waermede zy een natuurlyke vyantſchap oefenen, in het vechten worden gevat, zoo ze 'er toe kunnen komen, in 't oor, zynde dit de eenigſte plaets daer hy zegt dat de olifanten niet kunnen bykomen met den ſnuit, en aldaer zoodanig uitgezogen van al hun bloet (want zoo groot worden de ſlangen gezegt te zyn, dat ze hetzelve geheel kunnen laden) dat ze doot ter aerde neêrvallen, en de van bloet opgezwolle ſlangen teſſens met hen verpletten. Dit verpletten van de ſlangen door den val des olifants brengt my iet te binnen, dat ik eens gelezen heb by Pauzanias (4). Theagenes, geboortig uit het eilant Thazus, had zich door zyne ongelooflyke ſterkte en ſnelheit door geheel Griekenlant zeer berucht en vermaert gemaekt, hebbende in de openbaere prysſpelen zoo dikwyls met allerhande ſlach van oefeningen de overwinning bekomen, dat hy vierhondert eerkranſſen hadde behaelt. Na zynen doot gebeurde het, dat een van zyne nayveraers in zyn leven, 's nachts naer het beelt ging, dat hem ter eere was opgerecht, en het zelve uit een bittere wraekzucht geeſſelde, even als of hy zynen moedt koelde aen den levenden Theagenes. Maer het beelt viel om, en verpletterde den geeſſelaer zeer deerlyk met een onverwachte doch verdiende wederwraek. Daer zyn nog eenige zinſchetſen der wraek in de beeldenſpraek over, behalven de reets gemelde, die wy ons verplicht achten den Lezer nog mede te deelen. Namentlyk, voor eerſt, eene *tigerin*, die een paert verſcheurt, om redenen die gezien kunnen worden in onze Aenmerking D. over het tweede beelt der *Snelheit*, en by Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 9. *cap.* 35. Ten tweeden, de adder *Aſpis*: welke dieren, naer 't getuigenis van Plinius (5), zoo hunne eggae gedoodt is, zoodanig wraekzuchtig zyn, dat ze den dootſlager vervolgen, hem in 't midden van een grooten hoop volks kennen, en alleen aenvallen: en dat ze die vervolging niet alleenlyk een klein ſtuk wegs doen, maer zeer verre, zoodat ze daerin niet worden belet, ten zy door het tuſſchenkomen van rivieren, of een zeer ſnelle vlucht. Ten derden, het vogeltje *Salus* of *Egithus*, (waervan wy gehandelt hebben in onze Aenmerking N. over 't beelt *Vruchtbaerheit*) pikkende eenen ezel in den rug; omdat de ezels zich door de jeukte van de gaten, daer ze gedrukt zyn, dikwyls wryvende aen de doornen, en alzoo de neſten van deze vogeltjes, die ze in de doornen maken, verſtoorende, de Egithus, even als uit weêrwraek, den ezel op de huit vliegt, en hem zoo vinnig in de gedrukte gaten pikt als hy kan: naer 't verhael van Piërius, *Hierogl. lib.* 25. *cap.* 40, en Plinius, *Hiſt. Nat. lib.* 10. *cap.* 74. Ten vierden, volgens

(1) Hiſt. Nat. lib. 10. c. 4.
(2) Hierogl. lib. 16. cap. 4.
(3) Hiſt. Nat. l. 8. c. 12.
(4) Lib. 7. c. 11.
(5) Hiſt. Nat. l. 8. c. 23.

'er mede in de lucht, als met een' ſtouten roof voor haer gulzige keel. Maer het ſchorpioen, zyn vergift allengsjes door 't lichaem der rave hebbende verſpreit, heeft de rooffter uit wraek naer de helſche wateren doen nederdalen. O belachens waerdige zaek! Die een ander zocht ter doot te brengen, raekt zelf omhals, en is gedoot door haer eige liſt.

gens ſommigen, ook eene bye, die meenen, dat men in de H. Schrift by Eſaias (1) en David (2), in de woorden, *En de byen die in den lande Aſſur zyn*, en, *Zy hadden my omringt als byen*, de byen moet aenmerken als een beelt van wraek en toorn, volgens den zelfden Piërius, *Hierogl. lib. 26. c. 18.* Ten vyfden, by de Egiptenaers de hoorn van een koe, gelyk Horus (3) ſchryft, en wy reets gezegt hebben over 't 1. beelt des *Arbeits*, *Aenm. E. 1. D. bl. 73*: doch nog Horus zelf zegt de reden, nog zy is my van elders bekent. Het Griekſche woort, dat men by Horus vint, betekent niet enkel wraek, maer ook ſtraffe over gedane miſdaden: doch ik zie my zoo nog al niet geredt. Anderen lezen (4) voor 't gemelde woort ποινὴν, by Horus, πονεῖν, gelyk Piërius (5) ook ſchynt te hebben gedaen: en opdat Horus dan niet tweemael het zelfde zoude zeggen, alzoo hy in 't naeſt voorgaende hooftſtuk geſchreven hadde, dat de hoorn van een ſtier werk en arbeit betekende; zoo legt hy het woort πονεῖν, dat eigentlyk ook *arbeiden* te zeggen is, in een oneigentlyke betekeniſſe uit, voor *in verlegentheit en benaeutheit* zyn: maer behalven dat het ongevoeglyk is, de uitlegging van een beeldſchrift te doen met een woort dat in een oneigentlyke betekeniſſe moet worden opgevat, zonder dat men uit eenige blyken kan zien, waerom zoo eene betekenis moet plaets hebben; zoo zie ik ook al zoo weinig, waerom de hoorn van eene koe benaeutheit zal betekenen, als wraek of ſtraffe.

(1) kap. 7. v. 18.
(2) Pſ. 118. v. 11.
(3) Hierogl. l. 2. c. 18.
(4) Vide Pauw ad hunc Hori locum.
(5) Hierogl. lib. 3. c. 21.

WREEDAERDIGHEIT. WREEDE INBORST. STOUTMOEDIGHEIT. STRYDZUCHTIGHEIT.

EEne Vrou die jong, gewapent, ontſtelt van wezen is, en toornigh ſtaet te dreigen. Zy houdt haer ſlinke hant op 't hooft van eenen tyger, die 'er zeer fel uitziet en gereet ſtaet om aen te vallen. In de rechte hant heeft ze een' ſtok of

tak, aen wiens loof en vruchten men ziet dat het eikenhout is. Hier mede ſchynt ze te willen toeſlaen.

Z'is jong [A], omdat in 't meeſte deel der jonge luiden de hette des bloets heerſcht, en in hen eene ſtoutmoedigheit, vaerdigheit en begeerte om alles te vermeeſteren, te weeg brengt; zulx dat ze, zonder eenige vreeze, alle zaeken, hoe zwaer, gevaerlyk en moeilyk ook, durven ondernemen, en ter uitvoering der zelve al hunne kracht en verſtant te werk ſtellen. Deze hoedanigheit ſchryft hun Cicero, in zynen Kato *Major* of den Ouden, toe, zeggende [B], *Zwakheit is den kinderen, ſtoutmoedigheit den jongelingen, ſtatigheit bedaegden mannen, en rypheit van beleidt den ouden luiden eigen.* Virgilius vergeet die eigenſchap in den jongen Turnus niet waer te nemen, latende Koning Latinus hem, naer Vondels vertaling, in het XII. Boek [C] van Eneas, aldus aenſpreken:

Kloekhartige oorlogshelt, 't is billyk, hoe uw aert
En moedt en vroomigheit meer uitmunt in uw daden,
My zoo veel ernſtiger en ryper te beraden.

En een weihigh daerna volgt 'er [D],

Maer Turnus drift laet dit door geen vermaning glyen,
Zyn moedt loopt over: hy wort kranker door artſnyen.

Dat ze voorts gewapent vertoont wort, geſchiedt omdat de wreedaerdigheit, ſtoutmoedigheit, barsheit en felheit zich voornamentlyk in de krygsluiden ontdekken. Dies de Prins der Poëten Homerus, die niets ongerymts voortbrengt [E], zich niet vergenoegt met zynen Achilles op zoo eene wys te beſchryven, gelyk Horatius, volgens de vertolking van Pels, met deze woorden doet [F],

Wanneer ge op uw tooneel den Vorſt Achilles ſtelt,
Verbeeld hem dapper, onverbidlyk, ſtraf, verbolgen;
Hy weigre wetten, recht, en redenen te volgen,
En laete, al 't geen hem raekt, afſtuiten op zyn kling:

Maer hy verdicht, dat de gemelde krygshelt van kintsbeenen af by den *Centaurus*, dat is, Menſchpaert, of Paertmenſch, Chiron, in het Theſſaliſch gebergte wiert opgevoedt, en dat hy aldaer daeglyx met leeuwen, beeren, tygers en wilde verkens, altemael wrede en ſtoutmoedige dieren, te kampen en ſtryt te voeren had: het welk de gemelde Poëet dus verziert, om te doen geloven, dat, wanneer men op den meeſter [G] 's Helts voor-

[A] Zie de beelden der *Gramſchap*, en de even voorgaende der *Wraek*, en vergelyk de zelve met deze tegenwoordige.

[B] Cap. 10. *Sua cuique parti ætatis tempeſtivitas, eſt data: ut & infirmitas puerorum, & ferocitas juvenum, & gravitas jam conſtantis ætatis, & ſenectutis maturitas naturale quiddam habeat, quod ſuo tempore percipi debeat.*

[C] *V.* 19. O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere.

[D] *V.* 45. - - - - - - Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exſuperat magis, ægreſcitque medendo.

[E] *Qui nihil molitur inepte.* 't Zyn de woorden van Horatius tot lof van Homerus dichtkunſt, *in Art. Poët. v.* 140.

[F] En in zyn eige tael aldus, *v.* 120.

- - - - Honoratum ſi forte reponis Achillem;
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
Jura neget ſibi nata, nihil non arroget armis.

[G] Dat Homerus Chiron tot eenen leermeeſter gegeven heeft aen Achilles, daeruit

voorganger, op de plaets zyner opvoedinge, en op zyn gewoone oefeningen let [H], het niet wel anders wezen kon, of hy moſt met een groote krygsmansſtoutmoedigheit en oorlogswreedaerdigheit begaeft en ingenomen zyn. Virgilius, dit ſpoor volgende, zegt, dat de Krygsheldin Kamille met de melk van een wilde merry [I] gezoogt was. Zie het XI. boek van Eneas, daer de verziering, naer Vondels overzetting, aldus luidt [K]:

uit heeft hy geenszins willen beſloten hebben, het geene onze Schryver daeruit trekt. Integendeel getuigt Filoſtratus, *Heroic. cap.* 9, dat Chiron een zeer verſtandig en wys man geweeſt is, en dat hy verſcheide aloude helden, daer onder ook Achilles, onderwezen heeft in de krygskunde, geneeskunde, muzykkunſt, en in de gerechtigheit. Het zelfde getuigt ook Plutarchus (1). Homerus (2) zelf noemt Chiron *den rechtvaerdigſten der Centauren.* En de evengenoemde Filoſtratus (3) zegt wel duidelyk, dat Chiron, ziende dat de leerling, hem toevertrouwt, oplopende was van aert, hem de muzyk heeft geleert, om de ſchielyke bewegingen en felle driften der gramſchap door dat middel te verzachten en te doen bedaren; wordende de muzyk daertoe geoordeelt veel vermogen te hebben: het zelfde zegt insgelyks Ovidius (4); en Homerus (5) verziert ook tot geen ander einde, dat Achilles, toen hy vergramt was op Agamemnon, zyn vermaek nam met het ſpelen op zyne luit, dan om te kennen te geven, dat hy op die wyze de woedende razerny zyner gramſchap ſtilde: gelyk Elianus (6) en Plutarchus (7) 'zeer wel hebben aengemerkt. Alle welke dingen maken, dat ik geloof, dat Homerus, door eenen Centaur te geven tot eenen leermeeſter aen Achilles, niet beoogt heeft, veel min, dat hy zoude hebben willen te kennen geven, dat zulks iet zoude hebben toegebragt tot den woeſten aert van Achilles; maer wel recht het tegendeel.

(1) Lib. de Muſica, cap. 39. vide &c. Philoſt. Icon. lib. 2. cap. 2.
(2) Iliad. lib. 11. v. 831.
(3) Heroic. c 19. §. 2.
(4) De Arte Am. lib. 1. v. 11.
(5) Iliad. lib. 9. v. 186.
(6) Var. hiſt. lib. 14. cap. 23.
(7) Lib. de Muſica, cap. 39.

[H] Dat Homerus zynen helt Achilles laet ſtryden tegen beeren, wilde zwynen, tigers, en leeuwen, (zoo echter Homerus dat zegt, en onze Schryver niet in den naem dwaelt: altoos die plaets van Homerus valt my nu niet in de gedachten; maer ik weet, dat men 't vint by Statius, *Achil. lib.* 2. *v.* 409) zulks heeft niets anders in, dan dat hy ziet op de gewoone opvoeding en oefeningen der geenen, in oude tyden, die men ſchikte tot den kryg: waertoe de Ouden hebben geoordeelt, dat niets meer dienſt konde doen, dan dat men de jonge jaeren oefende met de jagt op groot en klein wilt, tot vermeerdering van ſnelheit en krachten: welke jagtsoefening tot dien einde aen toekomende oorlogshelden zeer wort aengeprezen door Plato, Xenofon, en anderen; gelyk men zien kan by Hieronimus Merkurialis, *De Arte Gymnaſt. Lib.* 3. *cap.* 15. Alzoo lezen wy by Plinius, in zyn Lofſchrift voor Trajanus (8), *Olim hæc experimenta juventutis, hæc voluptas erat; his artibus futuri duces imbuebantur, certare cum fugacibus feris curſu, cum audacibus robore, cum callidis aſtu:* dat is, *Dit waren outtyts de proefſtukken van de jeugt: dit was hun vermaek; en dit waren de eerſte kunſten, daer toekomende Krygsoverſten zich in oefenden, dat ze met ſchuwe en vluchtende wilde dieren ſtreden in 't loopen, met de ſtoute in krachten, en met de loze in liſt.* En wil iemant een voorbeelt van zoodanig eenen Veeltheer? zie daer dien grooten Mithridates, Koning van Pontus, die veertig jaeren (9) met de Romeinen heeft geoorlogt. Deze heeft zich in zyne jeugt, volgens 't verhael van Juſtinus (10), geduurende den tyt van zeven jaeren zoo geoefent met de jagt, dat hy niet alleen nooit nochte in eenige ſtadt, nochte in eenig huis op het lant, overnachtte; maer altyt zwervende door de boſſchen en over de bergen, gewoon was de wilde dieren of na te loopen, of 'er mede te vechten, en alzoo zyne ſnelheit en krachten te vermeerderen.

(8) Cap. 8.
(9) Florus lib. 3. cap. 5. Vide tamen Petavii Rat. Temp. Part. 1. Lib. 4. c. 16.
(10) Lib. 37. cap. 2. §. 7.

[I] Alzoo wort Achilles ook verdicht door Chiron opgebragt te zyn met honigraet en het merg van jonge harten, by Filoſtratus (11); en met de ingewanden van leeuwen, en het merg van wilde zwynen en beeren, by Statius (12), Apollodorus (13), en anderen: opdat hy namentlyk daerdoor ſnel en ſterk mogte worden, en hard in 't uitſtaen der ongemakken van den kryg, zynde het bekent, dat de ſoort van ſpyze en opvoeding veel toebrengt tot den inborſt en lichaemsgeſteltheit der kinderen: waerom het wort beſt geoordeelt, dat de kinderen worden gezoogt van haer eige moeders. Zie Makrobius, *Saturn. l.* 5. *c.* 9; Gellius, *l.* 12. *c.* 1; Scaliger, *Poët. l.* 5. *c.* 3.

(11) Heroic. cap. 19. §. 2.
(12) Achil. lib. 2. v. 385.
(13) Lib. 3.

[K] *V.* 571. Hic natam in dumis, interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.

* De vader Metabus.

*Hier voedt hy * 't kleene kint in ruigte, en ſcherpe hagen,*
En naere holen van gedierte, ſchuw voor elk.
Hy melkt een merriſpeen en wilde paerdemelk
In haeren teêren mont, en laeft d' onnoozle lippen.

Zoo ſpreekt ook Arioſto van zynen Rogier, dat hy namentlyk opgequeekt zy door 't merg van leeuwen [L] en beeren; in welke beeſten de ſtoutmoedigheit en felheit klaerblyklyk uitſteken. Boven dit gezeide voegt dezen beelde eene wapenruſting, omdat het den ſtoutmoedigen niet alleen eigen is, andren eerſt te beledigen, maer ook omdat zulken gelyke drift toonen in 't beſchermen van zich zelven; zynde de ſtoutmoedigheit een overvloet van moedt, zoo wel 't eene als 't andere in zich bevattende.

Zy houdt de ſlinke hant op een' zeer fellen tyger, omdat veele Poëten uit de natuur dezes diers gelegentheit hebben genomen, om de geenen, die wreedaerdigh en hardt of fel, en door bidden noch ſmeken tot gunſt noch medelyden te vermurwen noch te bewegen zyn, te beſchryven als *melk van tygers te hebben gedronken.* Ik vergenoege my met ſlechts eene plaets, van Virgilius IV. boek van Eneas, by te brengen, daer die Aertsdichter, naer Vondels vertolking, Dido deze woorden in den mont geeft [M],

Geen Venus, o verrader,
Is uwe moeder, neen, noch Dardanus de vader,
En ſtamheer van uw huis. Kaukaes, verwoet van aert,
De rotſen hebben u in 't beereneſt gebaert,
Hyrkaenſche Tygers u gezoogt aen haere ſpeenen.

Zoo doet ook Taſſo, Virgilius hierin gelukkigh naervolgende, zyne Armida haer' beminden doch van haer vertrekkenden Rinaldo of Reinout het volgende toedryven [N]: *Gy zyt noit uit het bloet van Attienus geſproten,*

[L] Het blykt genoeg uit het zoo even gemelde, dat Arioſto dit gedaen heeft in naervolging der Ouden. Nochtans moet men met Barthius, in zyne Aentekeningen over Statius, aenmerken, dat de leeuwen, volgens Ariſtoteles, in 't geheel geen merg in hunne beenderen hebben: waerom ook Apollodorus en Statius ſpreken niet van het merg der leeuwen, maer van het ingewant: hoewel hy aentoont, dat 'er ook onder de Ouden geweeſt zyn, die met de zelfde onopmerklykheit zeggen, dat Achilles is opgebragt met het merg van leeuwen.

[M] *V.* 365. Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

(1) In Nupt. Pelei & Thet. v. 154. In plaets van tigers heeft Catullus leeuwinnen (1):

Quænam te genuit ſola ſub rupe lœna?

Dat is: *Welk een' leeuwin wierp u op woeſte en naere rotſen?*

(2) v. 612. Ovidius voegt beide eene tigerin en leeuwin te ſamen, in 't 9. Boek zyner Herſchepingen (2):

neque enim de tigride natus,
Nec rigidas ſilices ſolidumve in pectore ferrum
Aut adamanta gerit, nec lac bibit ille lœnæ.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Want geene tigerin worp hem in woeſte ſtreken;
Zyn hart is ſtael nogh ſteen, noch laſtiger te breken
Dan harden diamant: hy zoog geen boſchleeuwin.

Den leeu hebben wy reets als een zinnebeelt van wreetheit gezien in het beelt *Gedienſtigheit, Aenm. C, 1. D. bl.* 426.

[N] Ne te Sofia produſſe, ne ſei nato
De l' Attio ſangue tu. te l' onda inſana
Del mar produſſe; o 'l Caucaſo gelato,
E le mamme allatar di Tigre Hircana.

ten, en de ſchoone Sofia heeft u niet gebaert. Zeg veeleer dat gy uit dolle en woeſte zeebaeren, of het ys des bergs Kaukazus geboren zyt, en Hirkaniſche tygereſſen gezogen hebt. Zie het XVI. Gezang des Verloſten Jeruzalems.

De ſtok, dien het beelt dreigenderwyze in de rechte hant houdt, verbeelt de hardheit en felheit des gemoets. En dus zegt Piërius Valerianus [O], dat 'er geen vermaerde Poëten ontbreken die verzieren, dat 'er wilde en wrede menſchen, ontbloot van alle menſchlyke manieren en zeden, uit harde eiken zyn voortgekomen. Virgilius heeft dit ook verdicht, zeggende door zynen tolk Vondel [P],

Toen ſprak Evander, die den gront der Roomſche ſtê
Gelegt heeft: Boſchgoôn en de Veltgodinnen mê,
En een hardtvochtigh volk, geteelt uit eik en ſtruiken,
Van overouts dit boſch tot hun verblyf gebruiken,
En loopen, zonder tucht en zeden, wilt genoeg.

[O] *Hierogl. lib.* 51. *cap.* 9; alwaer hy aentekent uit een ouden Uitlegger van Heziodus, dat, voor het bouwen van ſteden en huizen, de menſchen gewoon waren zich te onthouden en hunne kinderen te bergen in holle boomen en ſpelonken van ſteenrotſen; en dat, als zy daeruit te voorſchyn quamen met hunne kinderen, daervandaen gelegenheit is gevonden om te verdichten, dat de menſchen uit boomen en ſteenrotſen zyn geboren. Het zelfde beveſtigt ook Servius over Virgilius (1): waermede voorts overeenſtemmen de korte Aenmerkingen, die men over Homerus heeft op den naem van Didimus, over dit vaers (2):

(1) Æneid. l. 8. v. 315.

(2) Iliad. l. 19. v. 163.

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐσσι παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης.

Dat is: *Want gy zyt niet geboren uit eenen eik, daer de oude verdichtſels van ſpreken, nochte uit eene ſteenrotſe.* Gelyk nu die verdichte geboorte uit eenen eik hier wort toegepaſt op de wilde en wrede natuur der menſchen in de onbeſchaefde en woeſte tyden, alzoo ſchryven ook Virgilius (3) en Ovidius (4) den oorſprongk van den harden inborſt der menſchen daer aen toe, dat ze geboren zyn uit de ſteenen van Deukalion en Pirrha: gelyk de laetſte (5) ook verdicht, dat de menſchen, voor den tyt van Deukalion, wreet, bloetdorſtig, en verachters der Goden waren, omdat ze waren voortgekomen uit het bloet der Giganten, die den hemel hadden beſtormt. Zulke vindingen zyn in de dichtkunſt aerdig en geeſtig, en zetten de zelve veel ſieraet by: maer in de beeldenſpraek, daer de zaeken alleenlyk moeten ſpreken door dat ze gezien worden, en zulks om een zekere natuurlyke eigenſchap of gebruik, van de zelve bekent, kunnen zy niet worden overgenomen met behouding van die aerdigheit; ja deugen 'er niet in. Want immers is de wreetheit geen natuurlyke eigenſchap van den eik, nog ſtrekt tot een gewoon gebruik of gereedſchap om 'er wreetheit mede te plegen. Om welke reden ik hier veel liever, als een zinnebeelt van wreetheit, uit den zelfden Piërius (6), in plaets van een eiken ſtok, aen het beelt in de hant zoude geven een zwaert, als zynde een gewoon wapentuig, daer men wreetheit mede placht te oefenen. Doch alzoo wy die beeldenſpraek breeder verhandelt hebben over het 1. beelt der *Boosheit*, *Aenm. E*, 1. *D. bl.* 215, en 't eerſte beelt der *Doot*, *Aenm. E.* 1. *D. bl.* 263, is het onnodig, dat wy het zelfde hier herhalen.

(3) Geor. lib. 1. v. 63.

(4) Met. lib. 1. v. 414.

(5) ibid. v. 159.

(6) Hierogl. lib. 42. cap. 56.

[P] *Æneid. Lib.* 8. *v.* 313.

Tum Rex Euandrus Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virum truncis & duro robore nata:
Quis neque mos, neque cultus erat.

WREETHEIT.

EEne Vrou die ſchriklyk van wezen, en root van aengezigt en gewaet is. Zy heeft eenen nachtegael op haer hooft, en verworgt met beide haere handen een kintje dat nogh in de luuren legt.

Deze zaekverbeelding is ganſch niet duiſter, aengezien het een zeer groot blyk van wreetheit is, als men iemant, die ons noit verongelykte of beſchadigde, en in alles onnozel is, zoo deerlyk omhals brengt. En daerom wort de wreetheit gezegt te zyn eene onverzaedbaere begeerte naer 't quade in het ſtraffen der onſchuldigen, en 't rooven van eens anders goederen; zulx dat het recht alle inbreuk lyde, en de vroomen beledigt en niet beſchermt worden.

De roode verf van gewaet en troni, beduit, dat alle de gedachten des wreedaers bloetdorſtigh zyn [A]; en in 't ſtellen van een' nachtegael op 's beelts hooft, wort gezien op de fabel [B] van Progne en Filomela, als wezende een uitmuntend gedenkteken der wreetheit.

[A] Zie ook het aengetekende over de beelden der *Wraek*.

(1) Met. lib. 6. [B] Die fabel is bekent uit Ovidius (1) en anderen, verzierende, dat Progne in eene zwaluwe, en Filomela in eenen nachtegael is verandert, na dat ze Itis, het zoontje van Progne, wredelyk omhals gebragt, en aen den vader Tereus te eeten opgedifcht hadden: hoewel anderen die verandering omkeeren, en zeggen, dat Progne in eenen nachtegael, en Filomela in eene zwaluw is hervormt. Van welk onderſcheit men, behalven de Schryvers reets aengewezen over 't beelt *Klachte*, *Aenm. E*, 2. *D. bl.* 68, ook kan nazien 't geene is aengetekent door Meurſius, *in Regno Attico*, *Lib.* 2. *cap.* 5, en Klaudius Minos, *in Alciat. Embl.* 70. Ondertuſſchen moeten wy hier wederom zeggen, dat de nachtegael geen goet zinnebeelt is van wreetheit, om reden die wy, in onze Aenmerking O. over 't naeſt voorgaende beelt, hebben gegeven van den eik. Anders zoude zy veel eer een beelt zyn van *wraek*, omdat Progne en Filomela die moort begaen hebben niet zoo zeer uit een natuurlyke wreedaerdigheit, als wel uit een gruwzaeme drift om zich te wreken aen Tereus; welke drift haer voor dien tyt wreet maekte.

ANDERS.

EEne Vrou in een yzerroeſtverwigh kleet, en met een' grooten diamant midden voor haere borſt. Zoo ſtaet ze met de handen in de zyden, en ziet al lachende een huis in brant ſtaen, en een dooding of vermoording van kinderen, die in hun bloet omwentelen.

De wreetheit is eene hardheit of ſtrafheit van een gemoet dat zich verheugt in of om d' elenden van anderen: en wort deze gemoetshardheit uitgebeelt door den diamant voor de borſt; welke ſteen [A], omdat hy by uitſtek hardt is, door de Poëten ook dikwyls geſtelt wort tot een aenduiding of vergelyking van de wreetheit en naeulyx vermurwbaere hardheit der vrouwen.

Brant en moort als met de handen in de zyden [B] en een lachend wezen aen te ſtaen zien, is een der allergrootſte kentekens van wreetheit. En op menſchen, of liever monſters onder de menſchen, die dit wel doen konden, heeft de werelt in de voorgaende eeuwen nochtans willen kunnen roemen in de perſoonen van verſcheide luiden, als van Nero en eenige Herodeſſen [C]. De bedryven dezer wreedaerts weet men, en moeten ons voorzigtigh maken, aengezien 'er geen ſchelmery is die niet ter eeuwige gedachteniſſe door de Hiſtorien bewaert wort, om te dienen tot ſpiegels voor de nakomelingſchap.

[A] Als ook een rotsſteen, yzer, en andere harde ſtoffen: gelyk te zien is uit de reets aengehaelde voorbeelden over het tweede beelt hiervoor. De vrou heeft hier den diamant voor de borſt, omdat de borſt de plaets is daer de barmhartigheit en zachtmoedigheit, en deszelfs tegendeel, de wreetheit en andere gemoetsgeſtalteniſſen, zyn gehuisveſt.

[B] Dat het gewoone gebaer is der geenen, die, in gramſchap ontſtoken, hunnen moed koelen met ſcheldwoorden; als ook der geenen, die met vermaek eenig onheil aenſchouwen van de zulken, die ze haeten, en gereet ſtaen om dat vermaek ook met eenig blyk, of zelfs met woorden, te betuigen.

[C] En veele anderen, deze of evenaerende, of overtreffende, die elk in de Hiſtorien kan vinden, en wy derhalven onnodig achten hier op te tellen.

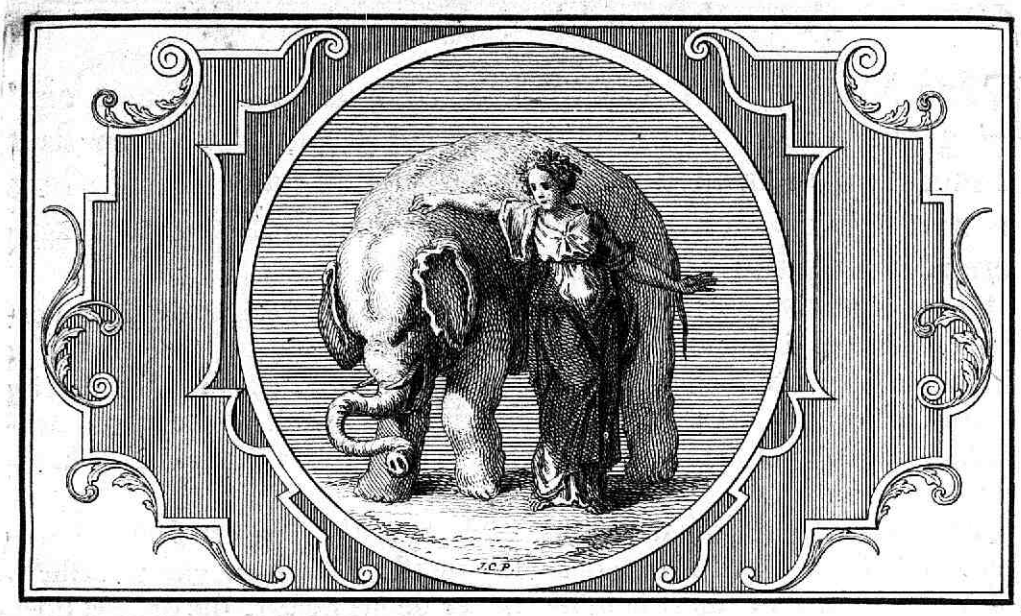

ZACHTMOEDIGHEIT.

ZOo komen wy eindelyk tot de beelden die onder de leſte letter van ons A B behooren: want de X ontgint 'er geene, en de Y hebben we voorheene plaets gegeven. Beſchou dan vooreerſt de Zachtmoedigheit, die gevoeglyk vertoont wort als eene Vrou, bekranſt met olyftakken, en hebbende ter zyde eenen olifant, op welken ze met de rechte hant leunt.

De zachtmoedigheit is, volgens Ariſtoteles ſtelling, eene door zekre reden bepaelde middelmaet [A] omtrent de gemoetsdrift der gramſchap, voornaemlyk beſtaende in die te vlieden, maer ook ſomtyts te volgen, in dingen waerin, tegens zulke perſoonen, zoodanigh, wanneer, en zoo lang het betaemlyk is, en, ter liefde van een deugdelyk en vreedzaem leven, kan en dient te geſchieden. En hiervan is d' olifant by d' oude Egiptenaers [B] een uitbeeltſel, omdat hy van natuure met dieren, kleener van krachten dan hy, geheel niet wil ſtryden, gelyk ook niet met groote of magtige, tenzy zeer getergt [C]. Men zegt ook van dit groote ſchepſel, den olifant, dat hy, voor een kudde ſchaepen, die hem by geval te gemoet gaet, komende, de zelve met zynen ſnuit vaneen ſcheidt [D], opdat hy die niet onverhoeds zou beſchadigen. Ja hy heeft zulk eenen eerbiedt voor die kleine dieren, dat hy, vergramt en geſtoort zynde, door

[A] Namentlyk tuſſchen oploopentheit of haeſtigheit van zinnen, en tuſſchen ongevoeligheit zelf in de grootſte beledinginge: welke gemoetsgeſtalte zeer na komt aen dwaesheit. Zie Ariſtoteles zelf, *Ethic. Lib.* 4. *cap.* 5.

[B] Of de Egiptenaers den olifant inderdaet als zoo een zinnebeelt hebben gebruikt, dan of het onze Schryver wederom, naer zyne gewoonte, op de rekening der Egiptenaeren heeft geſtelt, omdat hy 't by Piërius (1) heeft gelezen, kan ik wel niet vaſtelyk bepalen; maer geloove het laetſte echter als het waerſchynlykſte.

(1) Hierogl. lib. 2. c. 17.

[C] Zie Plinius, *Hiſt. Nat. lib.* 8. *cap.* 7.

[D] Plinius, *ibidem.*

door de tegenwoordigheit van dit vee [E], weder verzacht, bevredigt en geſtilt wort, en alle grimmigheit varen laet. Ook getuigt Plinius [F], dat, indien eenigh wandelaer of reizer in eene woeſtyn van den rechten wegh geraekt is, en derhalve verlegen omdwaelt; dat, zeg ik, de olifant, zulk eenen ontmoetende, den zelven niet alleen zachtmoedigheit betoont, maer hem ook weder op den wegh brengt dien hy verloren had.

D' olyfboom, met wiens takken het beelt gekroont is, is een beelt van vrede en zachtmoedigheit; en daerom [G] willen ſommigen, dat de Ouden alle hunne godenbeelden van olyfboomenhout wilden gemaekt hebben: voor reden daervan bybrengende, dat Godt een milde gever van weldaden aen de menſchen was, en met goetheit en zachtmoedigheit hunne misdaden wel vergeven, mitsgaders hun overvloet aller goederen ſchenken wilde. Volgens of in overeenkomſt van dit ſchoone *Hieroglyphiſche* beelt, en 't geen we zeiden, melt Herodotus [H], dat wanneer de Epidauriers de goden eertyts eens baden, Dat het hun toch believen mogt d' onvruchtbaerheit huns lants wech te nemen; zy ten antwoort kregen, dat die genade hun geworden zou, indien ze ter eere der godinnen Damia en Auxezia beelden uit olyfhout toeſtelden. En het ſchynt met dat zelve opzigt verhaelt te worden, dat op zekeren tyt by de Mileziers de heilige ſtam eens olyfbooms van zelf brandde: wanneer zy onder malkanderen allerleie ſoort van wreetheit, met verbanning van alle zachtmoedigheit, gepleegt hadden. Ook zeit men, als iet wonders, dat d'oli, de

[E] Een *ram*, zegt Plutarchus. Zie onze Aenmerking F. over het tweede beelt des *Godtsdienſts*, 1. *D. bl.* 518. By Horus Apollo (1) lees ik, dat de Egiptenaers, als ze een olifant en ram ſchilderden, daerdoor een koning affchetſten die een afkeer hadde van zotheit en onverſtant: omdat, zegt hy, de olifant, een ram ziende, vlucht. En Hoeſchelius tekent over Horus aen, uit Elianus (2), dat de Romeinen, in den oorlog tegen Pirrhus, de overwinning tegen zyne olifanten hadden behaelt door 't medebrengen van rammen en verkens in hunne ſlagorde, zynde de olifanten zeer bevreeſt voor het geluit der verkens: gelyk wy reets over 't beelt der *ydele Eer* gezegt hebben, *Aenm. Qqq*, 1. *D. bl.* 357. De reden, waerom zy den ram gebruikt hebben als een beelt van zotheit, is miſſchien af te nemen uit onze Aenm. B. over 't derde beelt der *Onwetenheit*. Maer het ſchynt eenigszins te ſtryden, dat Horus zegt, dat de olifant op het gezigt van eenen ram vlucht; en Plutarchus, dat hy dan van zyne dolheit wort bevrydt. Piërius (3) ſtelt de vlucht des olifants op het gezigt van eenen bok, niet van eenen ram: het zy hy zulks elders gelezen heeft, het zy hy in eenig hantſchrift van Horus voor κριὸς, een *ram*, heeft gevonden τράγος, een *bok*, en die leezing uitgekozen boven de andere, tot vermyding van bovengemelde zwarigheit. Doch mogelyk kan men die zwarigheit dus wechnemen, dat men begrype, dat Plutarchus ſpreekt van de dolheit, dat is, woedende gramſchap des olifants, en dat hy van de zelve, zoo ras hy eenen ram ziet, bedaert, uit eene natuurlyke vrees die hy voor dat dier heeft. Wat vorder de zachtmoedigheit des olifants betreft, zie ook het 4. beelt der *Godtvruchtigheit*, 1. *D. bl.* 529; *Aenm. O.* over het vyfde beelt der *Goedertierenheit*, 1. *D. bl.* 538; en *E.* over het tweede beelt der *Gramſchap*, 1. *D. bl.* 550.

(1) Hieroglyph. l. 2. c. 85.

(2) Anim. lib. 1. cap. 38.

(3) Hieroglyph. lib. 2. c. 8.

[F] Zie *Aenm. S.* en *T.* over 't vyfde beelt der *Goedertierenheit*, 1. *D. bl.* 539.

[G] Al wat hier volgt tot het einde des beelts toe, is genomen uit Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 53. *cap.* 8, uit wien wy, 't geene by Pers en den Italiaen zelf zeer verwart was voorgeſtelt, alles hebben verbetert en te recht gebragt. Voeg 'er by het geene wy uit den zelfden Piërius hebben aengetekent over het beelt *Aelmoes*, *Aenm. D*, 1. *D. bl.* 28, en vergelyk voorts met het tegenwoordige beelt ook de verſcheide beelden der *Goedertierenheit*, *Goetaerdigheit*, *Goetheit*, en *Goetwilligheit*. Zie ook Aenm. C. over het tweede beelt der *Matigheit*, 2. *D. bl.* 127. Als beelden ook van eene uitmuntende *zachtmoedigheit*, hebben wy reets elders gezien het *lam* en *ſchaep*.

[H] *In Terpſichore.* Zie ook Giraldus, *Hiſtor. Deor. Synt.* 1. *col.* 67.

vrucht des gezeiden booms, zoodanigh eene kracht heeft tegens de razernyen, dat hy, in de woedende zee zelf gegoten, haere verbolgentheit teffens met het onweer ſtilt en doet verdwynen.

ZEDIGHEIT.

EEne Maegt die in de rechte hant eenen ſchepter houdt, op wiens boveneinde een oog ſtaet. Zy is in 't wit gekleet, en met een' gouden riem omgordt; en haer hooft, dat geheel onopgeſmukt en zonder kuif is, buigt ze een weinigh naer beneden.

Auguſtinus zegt, dat *Modeſtia* [Zedigheit] in benaeming afkomt van *Modus* [A], dat is, *maete:* en de maet is de Moeder der Orde; zoodat [B] de zedigheit beſtaet in het naer maet en orde ſchikken en beſtieren onzer handelingen. En om dit te doen wort vereiſcht, dat men in alles voorneme te blyven midden tuſſchen de afwykingen of grenspaelen van te veel of te weinigh, en dat men zich houde op den middelwegh, beſtiert door de matigheit, waervan de ſchepter met het oog daer boven-op een zinnebeelt is. Namentlyk de Egiptiſche Prieſters [C] plachten, wanneer ze eenen beſtierder wilden uitbeelden, een oog en eenen ryxſtaf te vertoonen, die beide by het beelt der Zedigheit wel te pas komen: want die zedigh genoeg is, heeft ook oogen, nut om hem alle gebreken te doen myden. En die zich door den ſchepter der Zedigheit laet regeeren, kan ook zyne gedachten beteugelen, zulx dat ze niet buiten 't rechte ſpoor loopen. *Want de zedigheit*, zegt Hugo[D], *is hierin gelegen, dat*

[A] Zoo ook Cicero, De Offic. Lib. 1. c. 40. *Modeſtiam, quæ in verbo modus ineſt.* Zie Voſſii, *Etymologicum in* Modus.

[B] Wederom volgens Cicero, de Offic. lib. 1. c. 5. *In omnium quæ fiunt, quæque dicuntur, ordine & modo, in quo ineſt modeſtia & temperantia.*

[C] Zie onze Aenmerking C. over 't beelt *Dwaling*, 1. *D. bl.* 299.

[D] *Modeſtia enim eſt cultum & motum & omnem noſtram occupationem ultra defectum & citra exceſſum ſiſtere.*

dat we ons in kleeding, beweging, en voorts in alle onze bezigheit, dierwyze weten te voegen en te beſtieren, dat 'er noch te veel noch te weinigh gedaen zy. Zoo vereiſcht de zedigheit dan, dat de menſch zich zelven wel zie te beſtieren, het welk een zonderlinge gaef van Godt is, gelyk Sotades, een zeer out Dichter onder de Grieken, met dit zeggen aentoont: *Zyt gy zedigh? houdt dat voor eene Godtsgave. Zedigheit zult gy hebben, indien gy u zelven wel beſtiert.*

Het witte kleet is een teken van zedigheit, en ook van een gemoet, dat, met het tegenwoordige vergenoegt, nergens meer naer omzoekt; altoos, zoo ſpreekt 'er Piërius in zyn XL. boek van [E].

Zy is met een' gouden gordel omgeſpt, omdat ook zelf de H. Schrift door den gouden gordel [F] wil te verſtaen geven de matigheit en zedigheit, met welke men de dartele en wilde begeerlykheden en hartstogten breidelt en weêrhoudt, een zuivere zedigheit in zyn gemoet voedende: gelyk men aldus zou kunnen begrypen en opnemen 't geen David, Pſalm XLV. 14, zegt, *Des Konings dochter is geheel verheerlykt inwendigh; haere kleeding is van gouden borduurſel* [G]. En Paulus zegt, Efez. VI. 14, *Staet dan, uwe lenden omgegordt hebbende met de waerheit* [H]: door welken gordel van waerheit ſommigen hier verſtaen de zedigheit en zuiverheit des harten, met welke de begeerlyke, of liever, begeerende, gemoetsdeelen worden in toom gehouden.

[E] Aen 't vyfentwintigſte hooftſtuk: alwaer hy het geeſtig zeggen meldt van den grooten Alexander: by wien (1) als eens ſommigen de ſpaerzaemheit en zedigheit van Antipater zeer roemden; zoo antwoordde de Koning, dat die man uitwendig gekleet ging in een wit gewaet, maer inwendig geheel met purper bekleet was: te kennen gevende, dat hy in ſchyn oprecht en nedrig, maer in zyn hart een ſtaetzuchtig hoveling was. Zoo wil de zelve Piërius dat outtyts ook die geenen te Rome, die naer eenig eerampt ſtonden, daerom in een bovengemeen wit gewaet zouden hebben gegaen, om als daerdoor te betuigen, dat zy naer die hoogheit ſtonden niet uit een eerzuchtig gemoet, maer uit eerlyke en oprechte inzigten. Namentlyk, de witte kleur der wolle is natuurlyk, en de natuur is eenvoudig; en al wat eenvoudig is, vertoont zich zoodanig als het waerlyk is, en die dat doet is oprecht: maer de purpere en andere kleuren, vertoonen de wol niet zoo als ze is van natuure; maer, in plaets van dat, een van elders aengenomen ſchyn, met verberginge van deszelfs waere natuur en aert; en is alzoo bedrieglyk: en dus worden de heimelyke, bedekte, en liſtige oogmerken der hovelingen, die doorgaens in een koſtelyk purper gewaet, of diergelyk, gekleet gaen, niet te onrecht afgeſchetſt door den ſchoonen, doch niet natuurlyken, en dus bedriegenden glans van 't purper. Zie verder van de witte kleur ook de beelden der *Nedrigheit*, en vergelyk de zelve, te gelyk met die der *Matigheit*, met het tegenwoordige: waermede zy in ſommige deelen veel overeenkomſt hebben.

(1) Apud Plutarch. Apophth. Reg. & Imper. cap. 39.

[F] Die deze betekenis in den gouden gordel plaets geven, verſtaen het zoo, dat de gordel bedwinging en beteugeling beduit; het deel des lichaems, daer hy om wort gegordt, namentlyk de lendenen, vleeſchlyke luſten en begeerlykheden; gelyk reets elders gezegt is, en in 't brede te zien by Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 34. *cap.* 18 & 19; en eindelyk de ſtoffe des gordels, te weten het gout, de reinheit en zuiverheit der gedachten, die de vleeſchlyke driften weêrhouden.

[G] Piërius (2) haelt deze woorden aen als of 'er ſtont, *Zy is verſiert met goude gordels.*

(2) Hierogl. lib. 40. cap. 48.

[H] Hiertoe brengt de zelve Piërius ook Openb. 1. v. 13. *In 't midden van de zeven goude kandelaeren* [zag ik] *eenen den Zoone des menſchen gelyk zynde, bekleet met een lang kleet tot de voeten, en omgordt aen de borſten met eenen gouden gordel.* En Openb. 15. v. 6. *De zeven Engelen, die de zeven plagen hadden, quamen uit den tempel, bekleet met rein en blinkend lynwaet, en omgordt om de borſt met gouden gordels:* alwaer Piërius echter, in plaets van *om de borſt*, ook leeſt, *om de lendenen.*

Dat ze haer hooft wat nederbuigt, is een teken van zedigheit; en dus zyn de minnaers en minnareſſen dezer Deugt zich gewent te vertoonen, de zelve zedigheit ook in gang, vrolykheit, enz. latende uitkyken, om dus in alles het gebodt des Apoſtels, Filip. IV. 4 en 5, te gehoorzaemen, daer hy zegt, *Verblyt u. Uwe beſcheidenheit* [of zedigheit] *zy allen menſchen bekent.* En zeker, die met deze deugt bedegen is, ſteekt het hooft niet hoogmoedigh op, en zal 'er zelf geen weitſche hairkuif op lyden; want de zedigheit laet geen overtollige dingen toe, gelyk gezeit is. En van zyn hair eene kuif te maken, wat is dat anders dan overtolligh, en een blyk van ydele opgeblazentheit? want door zulke opzigtige uiterlykheden openbaert zich de grootſcheit die in 't gemoet verborgen is. Dat dit waer zy, blykt niet duiſter aen de vogels, van welke de geene die eene kuif op 't hooft hebben, onzedigh van aert zyn; en daerom neemt Plautus, in zyn Blyſpel, genaemt de *Gevange*, den Hop, die gekuift [I], en ook onbeſchaemt is [K], niet zonder reden voor de verbeelding eener hoere [L]. En dus is de Haen, zoo lang hy zyne kuif heeft, trots en ſtout; maer de zelve hem uitgebeten zynde, zoo wort hy nedrigh en zedigh [M]. Dat dezes vogels trotsheit zoo lang gewent is te duuren als zyne kuif, legt ook in deze woorden van Petrarcha, op zekeren Fransman uitgeſchoten [N]: *Laet den Franſchen Haen nu zyne ooren opendoen, en de kuif zyner onbeſchofte trotsheit laten vallen:* eene ſpreekmanier die Pius de Tweede naervolgde; van een' opgeblazen Filozoof en Godtgeleerden, die in zyn *diſputeeren* ſtokſtom bleef ſteken, zeggende [O], *Den trotsaert*

[I] Plinius, *Hiſt. Nat. lib.* 10. *c.* 29. *Upupa criſta viſenda plicatili*, dat is, *De weedhop munt uit door een groote kuif, welke zy kan toevouwen.*

[K] Dat de weedhop een vuile vogel is, hebben wy gezegt over 't beelt *Bloharigheit*, *Aenm. C*, 1. *D. bl.* 208: maer waerom onze Schryver hem onbeſchaemt noemt, is my onbekent.

[L] Hoe onze Italiaen aen die gedachten komt, kan ik niet uitdenken: maer 't is zeker dat hy Plautus niet verſtaen heeft. By dien Dichter komt iemant voor, die in de ſteenbergen hadde gewerkt, en het gereedſchap, daer hy mede hadde moeten arbeiden, niet ongeeſtig en al boertende eene weedhop noemt. Zyne woorden zyn dus (1):

(1) Captiv. Act. 5. ſc. 4. v. 5.

Nam ubi illo adveni, quaſi patriciis pueris aut monedulæ,
Aut anates, aut coturnices dantur, quicum luſitent:
Itidem hæc mihi advenienti upupa, qui me delectet, data eſt.

Dat is: *Zoo ras ik aldaer* (in de ſteenbergen) *quam, zoo is my, eveneens gelyk men aen de kinderen der Grooten meerlen, of eendvogels, of quakkels geeft, om 'er mede te ſpelen; insgelyks deze weedhop gegeven, opdat ik 'er my mede zoude vermaken.* Het gereedſchap derhalven om de ſteenen uit de bergen te halen, te weeten, een houweel of pik, noemt hy eene weedhop, omdat het eenigszins de gedaente hadde van de nebbe met den kop en kuif van eene weedhoppe.

[M] Beuzelpraet! Een haen, het zy hy zyne kuif heeft, het zy hy ze verloren heeft, is daerom niet te meer nogh te minder moedig: gelyk ook niet de andere vogels, die met eene kuif verſiert zyn: en wat het ſpreekwoort *Tollere criſtas*, of, *de kuif opſteken*, betreft, daer onze Schryver terſtont van zal melden, het zelve is waerſchynlyker ontleent van den trotſen moedt der krygslieden, in de oude tyden, die hunne helmen met groote kuiven of vederboſſen, als een teken van dapperheit, verſierden, en daermede pronkten. Zie Eraſmus, *Chil.* 1. *Cent.* 8. *Ad.* 69, en Kazaubonus, over Suetonius, *in Caſ. cap.* 24.

[N] Apol. contra Galli Calum. *Aperiat nunc aurem Gallus, & criſtam inſolentiæ demittat.* Het is klaer, dat Petrarcha zinſpeelt op het ſtraksgemelde ſpreekwoort, en niet op de natuur van den haen; die, wanneer hy de vederen van zyne kuif begint op te ſteken, daerdoor teken geeft, dat hy vreeſt voor zynen vyant, en wil vluchten: het geene ons voorige zeggen in 't afleiden van dat ſpreekwoort beveſtigt.

[O] Comment. Lib. 11. *Criſtæ cecidere ſuperbo.*

aert is de kuif gevallen. Men zie hier wyders het ſpreekwoort *tollere criſtas*, dat is, de kuif opſteken; 't welk van de kuifdragende vogelen zynen oorſprongk heeft, in welke het opſteken dier pluimaedje een teken van wakkerheit en hoogmoet is; zoodat de kuif een beelt ſtrekt van een verwaent, laetdunkent, trots, en opgeblazen hart; en daerom verwerpt dit beelt de zelve neffens allen andren ydelen hooftpronk.

Z E E.

EEn out Man met lange lokken op 't hooft, en geweldigh ruig en wilt van baert. Hy ziet 'er verſchriklyk uit, en is genoegzaem ganſch naekt; echter bevint zich rontom hem een brede fluier of wimpel, die al zwaeiende of verwaeiende zyn voorſte deelen bedekt. Onder zyn' eenen voet ziet men een' Dolfyn, onder den andren een' grooten Oeſter, en een Scheepsroer in zyne hant.

De man wort out vertoont, omdat de zee even out is als onze moeder d'aerde. Zyn vreeslyk voorkomen verbeelt de ſchriklyke beweging der zee [A].

[A] Om de zelve reden wert het gelaet van Neptunus, door wien de Ouden de zee te kennen gaven, ook doorgaens verſchriklyk verbeelt: hoewel hy ſomtyts ook vertoont wiert, volgens 't getuigenis van Giraldus (1), als zacht en bedaert van wezen: omdat 'er namentlyk niets ſtiller en zonder minder beweging kan zyn dan de zee, wanneer ze geheel bedaert is. De lange hairlokken, ruige en wilde baert, beduiden ongetwyfelt ook niets anders dan de woeſtheit en 't onbevallig gezigt van de doorgaens onſtuimige baeren van dit verſchriklyk element: welke hairen en baert men ook, in naervolginge van Neptuin en andere Zeegoden, niet ongevoeglyk grys of zwart en zeekleurig kan vertoonen, verbeeldende de grysheit de kleur van het ſchuim der zee, en de zwarte en zeekleurige hairen, die van 't zeewater zelf: waerom men ſomtyts ook Neptuin zelf vint geſchildert in een zeekleurig gewaet; en de andere Zeegoden zeekleurig van huit: gelyk dit alles wederom by den zelven Giraldus (2) naerſtig is waergenomen: die ons insgelyks zal zeggen (3), dat aen dien zelven afgodt veeltyts ook een ſtiershooft wort toegeſchreven, om alzoo het geloei en getier der ontſtelde zee af te

(1) Hiſt. Deor. Synt. 5. col. 159. F.

(2) Ibid. col. 159. F. 160. E. 166. B. & 167. E.

(3) Ibid. col. 160. E.

De wimpel of fluier die, rontom hem zwierende, een zeil vertoont of naerbootſt; en het roer in zyne hant, beduiden, als gereedſchappen die men tot den zeebou gebruikt, den aert en de gelegentheit van dat groote water. Ter zelver uitbeeldinge ziet men hier ook den dolfyn [B] en oeſter, wezende ſchepſels, die in het ruime en ſchuimende velt der zee geteelt worden en leven.

te ſchetſen. Indien de naektheit van ons beelt eenige uitlegging vereiſcht, zoo zal het mogelyk deze zyn, dat de zee een woeſt en naekt element is, niet bekleet met boomen, kruiden, enz. gelyk de velden des aerdryks.

[B] Hierom vondt men by de Ouden altyt eenen dolfyn of in de hant, of onder den voet van Neptunus, den Godt der zee en wateren, geſchildert: gelyk de zoo even genoemde Giraldus (1) aentekent uit Higinus (2); en Piërius (3) hem gezien heeft op verſcheide penningen, brengende ook tot verklaring van de beeldenſpraek des dolfyns, genomen voor de zee, een zeker out Griekſch puntdicht by, gemaekt op een beelt van Kupido, dat in de eene hant bloemen, en in de andere eenen dolfyn hadde; luidende dat puntdicht aldus:

Οὐδὲ μάτην παλάμαις κατέχει Δελφῖνα καὶ ἄνθος,
Τῇ μὲν γὰρ γαῖαν, τῇ δὲ θάλασσαν ἔχει.

Dat is: *Niet te vergeefſch heeft hy in zyne handen eenen dolfyn en eene bloem: want met de eene hant beheerſcht hy de aerde, en met de andere de zee.* Wat vorder den oeſter betreft, de zelve is hier mogelyk ook ontleent van Neptunus; wien Giraldus (4) getuigt zelf gezien te hebben verbeelt met een zeeſchelp en drietant: welke men gevolglyk ook hier aen ons beelt zoude kunnen geven, hebbende de Ouden door den drietant willen afſchetſen de driederlei kracht des waters, namentlyk de vloeibaere, vruchtbaere, en drinkbaere: hoewel 'er ook geen andere uitleggingen ontbreken, die de nieusgierige en taelkundige Lezer kan nazien by de twee zoo evengenoemde voortreflyke Letterhelden Giraldus (5) en Piërius (6): uit wien wy ook over de beelden der *Werelt*, in ons volgende Deel, zullen aenwyzen, dat in een zeker beelt van Serapis by de Egiptenaers de zee wierd verbeelt door den buik; zullende aldaer teflens ook de reden melden van die beeldſpraek.

(1) Ibid. Col. 159. G.
(2) Poët. Aſtron. lib. 2. cap. 17.
(3) Hierogl. lib. 27. cap. 6.
(4) Ibidem.
(5) Ibid. col. 158 F. & 160 D.
(6) Hierogl. lib. 48. cap. 9.

ZEKERHEIT [A].

EEn ſtaende Vrou, leunende tegens eenen pilaer. Zy heeft eene ſpiets of anders een' ſchepter in de hant, en een outer voor haer [B].

Hierby kan men verſtaen, dat de geene die met Godt, aen wien men ſchuldigh is offerhande te doen, wel ſtaet, zich zeker kan houden en geruſt magh ſtellen.

[A] Deze beelden waren beter genoemt geweeſt met den naem van *Geruſtheit*, betekenende het woort *Securitas*, dat op de penningen, hier aengehaelt, wort gevonden, eene vryheit van zorge; en zynde niet geheel het zelfde als zekerheit: dewyl iemant dikwyls geruſt en onbezorgt kan zyn voor eenig quaet, en echter daer tegen geenszins zeker of veilig: want hoeveele worden 'er overvallen door eenig onheil, terwyl ze op hun allergeruſte en onbekommert zyn!

[B] Zoo als de Geruſtheit hier beſchreven wort, vint men ze op een ouden penning by Oudaen (7), behalven dat de vrou aldaer niet in een ſtaende geſtalte, en leunende tegens eenen pilaer, maer zittende verbeelt wort, en zulx niet min gevoeglyk, alzoo het zitten een teken is van ruſt en geruſtheit, gelyk wy elders hebben aengewezen. Zie onzen bladwyzer op het woort *zitten*. By Piërius Valerianus (8) vint men ook diergelyk een penning van Nero: en aldaer leunt de zittende Vrou met het achterſte deel haers hoofts in de rechte hant. Van den ſchepter of de ſpiets, of liever van den ſtaf, en den pilaer, zal geſproken worden in en over 't volgende beelt.

(7) Roomſche Oudh. bl. 327 of 288.
(8) Hierogl. l. 30. c. 9. & Lib. 43. c. 6.

ANDERS.

ANDERS.

DE tegenwoordige zaek ſtaet op eenen penning van Makrinus [A] gemunt als eene Vrou, die met haer rechte hant op eene ſpiets, en met de ſlinke op een' pilaer leunt.

Die vaſtheit, welke de menſch in zynen ſtaet, alsook in alle andre zaeken, gevoelt of ondervint, en waervan hy niet vreeſt ontzet of berooft te worden, noemt men zekerheit [B]: en daerom leunt het beelt op een' pilaer, die vaſtheit; en op eene ſpiets, die heerſchappy [C] en hoogheit beduit: uit welken ſtant en gelegentheit het byſter naer en ſchroomlyk is ten gronde neêr te ſtorten, gelyk het integendeel weltreflyk en deugthaftigh is, met eere die aen zigh te weten als vaſt te ſtrengelen.

Men zou haer ook wel met reinvaren [D] bekranſſen mogen, gemerkt dat gewas bequaemlyk zekerheit beduiden kan, omdat zyn reuk de ſlangen wechdryft, welke ondieren boven alle andre gevaerlyk en ſchadelyk zyn: en dit is de voornaemſte reden, waerom de boeren ook varenkruit in hunne bedden ſtoppen, om namentlyk zeker of beveiligt te mogen ruſten. Zie hierover de Uitleggers van Theokritus.

[A] 't Is mogelyk de zelfde penning dien men vint by Oudaen, in zyne Roomſche Outheden, bladz. 327.

[B] Maer dat door deze beelden geene *zekerheit*, maer *geruſtheit* wort afgeſchetſt, hebben wy over 't voorige beelt gezegt: en dus is de alhier gemaekte bepaling niet al te naeukeurig. Wat den pilaer belangt, ofſchoon de zelve vaſtheit betekent, (gelyk elders meermalen gezegt is, zynde de plaetſen in onzen bladwyzer te vinden) zoo wort hy echter hier tot geen ander einde by het beelt gevoegt, dan omdat de menſchen, wanneer ze vaſte ſteunſels hebben, zich geruſt kunnen ſtellen; en de Keizer Makrinus door dezen penning heeft willen te kennen geven, dat zyn volk onder zyne regeering al zoo geruſt kon zyn, als iemant, die tegen eenen pilaer leunt, zich geruſt kan ſtellen tegen de vrees voor 't vallen; zynde 't omſchrift van die pronkmunt, *Securitas perpetua*, dat is, *geduurige* of *beſtendige geruſtheit*.

[C] Dat de ſpiets ſomtyts een zinnebeelt is van heerſchappy en gezag, hebben wy aengewezen in onze Aenm. B. over 't 1. beelt der *Eeuwigheit*, 1. *D. bl.* 308. Echter kan ze hier ook te kennen geven, dat de Keizer zyne onderdanen, door de kracht zyner wapenen, de ruſt en geruſtheit bezorgde en bewaerde: gelyk men by Oudaen (1), op eenen penning van Karakalla, de Geruſtheit vertoont vint als eene Krygsheldin, gewapent met eene ſpiets en ſchilt: en by Piërius, op eenen penning van den Keizer M. Julius Filippus, met een pyl in de rechte hant, en om den rant de woorden *Securit. Orbis*, dat is, *Geruſtheit der Werelt*. Maer mogelyk is het enkelyk een ſtaf; welke, ſtrekkende tot een ſteunſel en onderſtutting, geruſtheit placht aen te brengen. Altoos met eenen ſtaf komt de Geruſtheit ook op meer andere penningen voor, te zien by Oudaen en Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 30. *c.* 9, en *Lib.* 43. *cap.* 6. Zoo leunt ze op eene knods in 't laetſte dezer beelden.

(1) Roomſche Outh. bl. 327.

[D] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. lib.* 58. *cap.* 26, uit wien het overige dezes beelts is ontleent. Doch dit betekent niet zoo zeer allerlei zekerheit of geruſtheit, als wel in 't byzonder veiligheit en geruſte verzekering tegen den overval van ſchadelyke en belagende vyanden: welk zelfde ook wort afgeſchetſt, volgens den zelven Piërius (2), door eene hen, aen wiens vleugel een takje ruite is gebonden; omdat Afrikanus ſchryft, dat eene hen, dus gewapent zynde, veilig is voor de beten der katten; en Demokritus, ook voor de voſſen en andere ſchadelyke dieren. Diergelyke is ook een ojevaer met een platanuſtak, gelyk wy reets gezien hebben in 't 1. beelt der *Beſcherming*, 1. *D. bl.* 124. De vledermuis eindelyk, met den kop omlaeg geſchildert, als een beelt van geruſtheit en beveiliging, kan by den zelven Piërius (3) zien al wien 't luſt fabelen en beuzelaryen te lezen: daer hy ze trouwens ook zelf voor opgeeft.

(2) Hierogl. lib. 24. cap. 16.

(3) Hierogl. lib. 25. c. 16.

ANDERS.

DE zekerheit of verzekering vint men ook uitgebeelt als eene Vrou [A], die te ſlaepen zit, en met olyftakken bekranſt is, houdende in de rechte hant eene ſpiets, en de ſlinke onder de wang; met den elboog diens arms op eene zuil of pilaer ruſtende.

[A] Dit beelt is opgemaekt uit verſcheide penningen by Oudaen en Pierius, ter plaetſe, gemelt over 't voorige beelt. Alles is hier klaer en duidelyk. Van den olyftak alleen valt te zeggen, dat de olyf een beelt is van vrede, gelyk elders breder gezegt wort: de vrede nu baert ruſt en geruſtheit. Op ſommige penningen ziet men de Geruſtheit ook verbeelt met eenen palmtak in de eene hant: die, als een beelt van overwinninge, niet qualyk voegt by de geruſtheit, alzoo de zelve door de overwinning op zyne vyanden placht te worden verkregen. Zie die penningen by Oudaen, en Pierius Valerianus, *Hierogl. Lib.* 49. *cap.* 43. Als een beelt verder van geruſten ſlaep, en ook van veiligheit tegen 't gewelt van magtigen, ſtellen ſommigen een zeekalf: omdat hetzelve zeer geruſt en vaſt ſlaept; en ook het eenigſte zoude zyn onder alle de zeedieren, dat noit door den blixem zoude worden geſlagen; het geen echter van ſommigen wort tegengeſproken. Men leeze *Hierogl. Collect. ex Vett. & Neot. deſcr. Lib.* 5. *tit.* Securitas, *p.* 168.

ANDERS.

OP eenen penning van Otho ſtaet een Vrouwebeelt, dat in de rechte hant eenen krans [A], en in de ſlinke eene ſpiets houdt. Men leeſt 'er by, SECURITAS, P. R. dat is, *Geruſtheit des Roomſchen volks.*

[A] Dien men wil dat een lauwerkrans zoude zyn, en, gelyk de palmtak, in onze voorgaende Aenmerking gemelt, overwinning zoude betekenen. Lees den nu dikwyls genoemden Oudaen; daer gy zult zien, dat ook deze Vrou op een pilaer ruſt; gelyk in een anderen penning op een ſchilt.

ANDERS.

OP een' andren penning van den bovengenoemden Makrinus ziet men eene Vrou, die met de rechte hant op eenen pilaer, en met de ſlinke op eene knods [A] leunt. Daer ſtaet by, SECURITAS TEMPORUM, dat is, *Geruſtheit der tyden.*

[A] Zie Aenm. C. over het tweede dezer beelden.

ZONDE.

HIervoor ſtelt men een naekt, blint, en zwart Jongeling, die op kromme en ſteile wegen gaet, en wiens middel, in 't ronde, van eene ſlang omkringkelt is. Eenen worm wyders, des jongelings, of liever ſchrikbeelts, ſlinke zyde doorreeten hebbende, ziet men nu voorts wel lelyk aen 't hart knagen.

Hy is jong en blint, ter uitbeeldinge van de onvoorzigtigheit [A] en blintheit [B] des geenen, die de zonde begaet; welke in zich zelve niets anders is dan eene overtreding der wet [C], en eene afwyking van 't goede.

Dat men hem naekt en zwart ſchildert, geſchiedt, omdat de zonde, verſta het hardnekkigh volduuren in de zelve, den menſch geheel van Godts genade berooft, en tevens ook van die ſchoone blankheit en zuiverheit der deugt [D]: zoodat de menſch in die omſtandigheit, namentlyk in 't midden der zonde, als op een' zeer ſteilen en hachlyken wegh gaet, en in geweldigh gevaer is om van boven in eene geeſtlyke doot,

[A] Die meer eigen is aen de jongelingen, dan aen bedaegde luiden, zoo omdat ze minder ondervinding hebben van zaeken, als omdat ze zich meer laten regeeren door hunne driften en de begeerlykheden des vleeſchs, welke de zonden verwekken: waervandaen ook David bid in den 25. Pſalm, v. 7, *Gedenk niet der zonden myner jongkheit, noch myner overtredingen.*

[B] De blintheit des gezigts betekent de blintheit des verſtants, over hetwelke de liefkozery der zonde eene te dikke duiſternis brengt, dan dat de zondaer het gevaer kan zien, waerin de zonde hem brengt.

[C] Volgens 1. Joh. 3: 4. *Een iegelyk die de zonde doet, die doet ook de ongerechtigheit: want de zonde is de ongerechtigheit.* Het woort, dat hier *ongerechtigheit* is vertolkt, ſtaet eigentlyk in de grondtael *onwettelykheit*, of *afwyking van de wet*, ἀνομία.

[D] Dat de zwarte kleur boosheit betekent, wyzen wy breeder aen over 't beelt *Gerechtigheit*, *Aenm. F.*

die hem ook ter helle zou voorthelpen, neder te ſtorten, indien hy niet door berou en leetwezen wiert geredt.

Hy wort van eene ſlang geheel omwrongen [E], ter aenduiding van dat de zonde eene heerſchappy en gezaghebberſchap van onzen erfvyant den duivel is, die altyt door een' valſchen ſchyn van 't goede zoekt te bedriegen; geduurigh hoopende op een voor hem gewenſchte vangſt, gelyk het hem gelukte, door ſchoonſchynende woorden en zaeken, onze Aertsmoeder Eva in 't net te krygen.

D' aen 't hart knagende worm [F] vertoont de wormachtige pyniging des gewetens, of, als de Godtsgeleerden zeggen, 't geweten zelf, dat de zondige ziel knaegt en prikkelt: en welke *conſcientie*-of gewetensworm altyt levendigh en ſterk blyft zoo lang hy in de zonde vleeſch en bloet verneemt, waeruit en waerdoor hy zyne krachten krygt en gevoedt wort.

[E] De overeenkomſt zal zyn, dat de ſlang, dat is, de Duivel, den zondaer in zyne magt heeft verſtrikt en even als gebonden vaſthoudt; gelyk de ſlang, om het lyf des jongelings geſlingert, hem ſtrekt tot een bant, waeraen hy is vaſtgelegt.

[F] Zie de beelden van 't *Geweten*, voornamentlyk het tweede, in ons 1. *Deel*, *bl.* 486 enz: en lees by den Dichter Hendrik Schim de zonde met haere behoorlyke verwen afgemaelt, in zyne fraeie Bybel- en Zededichten, bl. 43.

ZONDE. [ZUIVERING VAN]

LAet deze een magere Vrou zyn, uit wiens oogen een geheele vloet van traenen, om zoo te zeggen, nederbiggelt. Geef haer in de rechte hant een' geeſſel, in de ſlinke eenen yzoptak, en voeg haer ook eenen krans van yzop om 't hooft.

Mager, veele traenen ſtortende, en met een' geeſſel [A] in de rechte hant moet ze te voorſchyn komen, om aldus te vertoonen de ongeveinſtheit des gewetens, klaer blykende uit veele waere merktekenen van de zuivering der zonden, over welke men met zuchten, traenen, en klagten, leetwezen bewyſt, als over zaeken, die zoo zeer droevigh en lelyk bedreven zyn: de ernſtige aenmerking waervan vervolgens zwaer klagen uit het diepſte des harten hervoort halende, zoo wort men mager en rank, als door 't vaſten en d' onthouding, die het vleeſch dun maken en verteeren, merkelyk verzwakt; doch het welk geſchiedt, om door dit middel, van Godt quytſchelding der zonden te verwerven.

De tak en krans van yzop [B] (gemerkt de Hebreen [C] dit gewas plachten

[A] Zie van alle deze dingen de beelden des *Berouws*, in ons 1. *Deel*, *bl.* 116, *enz.*

[B] Welk kruit de longpypen en 't hooft zuivert, gelyk Celius Auguſtinus Kurio (1), uit wien onze Schryver al het hier gemelde getrokken heeft, aenmerkt uit Matthiolus over Dioskorides, *Lib.* 3. *c.* 26.

(1) Hierogl. l. 2. c. 33.

[C] Zie *Exodus* 12: 22, *Levit.* 14: 4-8, *Num.* 19: 18, en *Hebr.* 9: 19-22. Maer of het gewas, daer in deze plaetſen van wort geſproken, wel yzop is, daeraen wort getwyfelt. Men zie het geene onze geleerde Bybeltolken hebben aengetekent over 1. *Kon.* 4: 33. Tot het zelfde gebruik ſtrekte by de Heidenen een olyf- of ook een lauriertak: gelyk wy reets hebben gezegt over het derde beelt der *Goedertierenheit*, *Aenm. G*, 1. *D. bl.* 534, en over het beelt *Huwlyxkuiſcheit*, *Aenm. B*, 2. *Deel*, *bl.* 81. Dat ook de zee by ſommigen wort aengemerkt als een zinnebeelt van reiniging van zonden en boosheit, zie by Piërius, *Hierogl. l.* 31. *c.* 3, en vergelyk beneden de beelden der *Zuiverheit*.

plachten te gebruiken, om het bloet der offerdieren, tot vergeving der zonden, over het volk te ſprengen) beduiden dien trap, waerlangs wy tot Godt opklimmen, en dien bant, door welken wy met hem vereenigt en verbonden, en alzoo vereenigt zynde, van zonden gereinigt worden. En aldus zegt David, Pſalm LI. 9, *Ontzondig my met yzop, en ik zal rein zyn: waſch my, en ik zal witter zyn dan ſneeu.*

ZUCHT. ZUCHTING.

VEele beelteniſſen, zegt Zaratino Kaſtellini, de Uitvinder dezer Zinſchets, kunnen 'er tot vertooning van den zucht of het zuchten gemaekt worden, want daer zyn veele bewegingen en aendoeningen des gemoets, uit welke de zuchten ontſtaen. Zy ſpruiten uit het gedenken aen verlede quellaedjen en bezuurde ongevallen; uit berou van bedreve zonden; uit het verwaerloozen van tyt en gelegentheit, die nu beide voorby zyn; uit de overpeinzinge van een verleden geluk; uit tegenwoordige ongeruſtheit, veroorzaekt door ſmart of verlangen over en omtrent eenige zaek, gelyk dus de zuchten der minnaren voortkomen door 't verlangen naer het beminde; ook uit begeerte naer eer en roem, en om een treflyk verſtant te mogen vinden, bequaem om den lof des roembegeerenden uit te breiden, gelyk de Groote Macedonier [A] aldus hartlyk zucht-

[A] Flavius Vopiſcus, *in Probo, cap.* 1. *Alexander Magnus Macedo, quum ad Achillis ſepulcrum veniſſet, graviter ingemiſcens*, Felicem te, *inquit*, Juvenis, qui talem præconem tuarum virtutum inveniſti! *Homerum intelligi volens, qui Achillem tantum in virtutum ſtudio finxit, quantum ipſe valebat ingenio.* dat is, *De Groote Alexander van Macedonie, gekomen zynde by 't graf van Achilles, gaf eenen zwaeren zucht, en zeide:* Gelukkige Jongeling! dat gy zoo eenen voortreflyken verkondiger uwer dapperheden hebt gevonden! *willende daerdoor Homerus te kennen geven, die Achilles zoo uitmuntende in de betrachting van dappere daden heeft afgeſchetſt als hy zelf uitmuntende was in verſtant.* Zie ook Cicero, in zyne Pleitreden voor den Dichter Archias, aen het 10; en Plutarchus, in 't Leven van Alexander, aen het 24. hooftſtuk: daer hy twee redenen melt, waerom Alexander Achilles gelukkig noemde; namentlyk, omdat hem

te uit eene begeerte om zoo een' verkondiger van zynen lof te hebben, als Achilles aen Homerus hadde. En niet alleen uit de beſeffing der verlede en tegenwoordige, maer ook uit den ſchroom voor toekomende ongevallen komen de zuchten voort: gelyk men aldus zucht door gedachten van of uit vreeze voor een aenſtaende quaet, dat ons boven 't hooft ſchynt te hangen. Voorts loopt 'er onder de zuchten ook byſter bedrogh en valſcheit, te beſpeuren in de zuchten der hoeren, verraders, en ſchynvrienden, by welke alle ze ten eenenmael geveinſt zyn. Wyders komen de zuchten ſomtyts voort uit toevallen van zwakheit, en dikwyls zyn ze als natuurlyk en door gewoonte, hoedanigh gemeenlyk de zuchten der geenen zyn, die de zelve zyn gewent te ſlaken, als ze om hunne bezigheden en kunſtoefeningen denken, gelyk Virgilius dus menigmael placht te zuchten. Ja uit het gezucht van dien Aertsdichter is het aerdigh zeggen van Auguſtus [B] voortgekomen, welke, zittende tuſſchen Virgilius, die, als gezeit is, dikwyls zuchtte, en tuſſchen Horatius, wiens oogen leep waren, zulx dat hem de tranen telkens langs de wangen liepen, en gevraegt zynde, Wat hy deed? ten antwoort gaf, *Ik zit tuſſchen weenen en zuchten.* Het zuchten en 't geſchrei vorders zyn tweederlei zaeken, van welke echter de traenen veeltyts met de zuchten vergezelſchapt zyn: ten minſten, de Minnedichters voegen ze doorgaens zeer wel by malkander. Montemagno, een tytgenoot van Petrarcha, neemt dit waer, daer hy zegt [C],

Duizent traenen, duizent zuchten
Stort ik, als ik zit te duchten.

En Petrarcha zelf ſpreekt ergens op dezen zin [D]:

Dit wezen, vol genoegte en blyſchap, maekt, dat my
Het zuchten aengenaem, en lief het weenen zy.

Zoo gaen deze zaeken dan meeſt te zamen: nochtans niet altyt; want men kan wel zuchten zonder dat men ſchreie, maer het ſchreien gaet zonder zuchten

hem in zyn leven een trouhartig vrient, (te weten Patroklus) en, na zyne doot, een voortreflyk verkondiger van zynen lof, was te beurt gevallen. Op de zelfde wyze heeft ook Julius Cezar, die zich de daden en dapperheit van Alexander als een voorbeelt ter naervolginge heeft voorgeſtelt, de beeltenis van dezen grooten helt by geval ziende in den tempel van Herkules op het eilant Gades, beginnen te zuchten, zoo uit berou, dat hy, die jaeren reets bereikt hebbende, waerin Alexander het geheele Ooſten al hadde ondergebragt, nog niets gedenkwaerdigs hadde uitgerecht; alsook uit eene begeerte om dat toppunt van roem en doorluchtigheit te beklimmen, het geene hy zag dat Alexander door zyne dapperheit en geluk hadde bereikt, zynde hem in byna alle wereltdeelen beelden en altaeren ter eere opgerecht. Zie Suetonius, *in Cæſ. cap.* 7, en aldaer de aentekeningen der Geleerden.

[B] Zie Sabellikus, *Lib.* 7. *cap.* 4.

[C] Mille lagrime poi mille ſoſpiri
Piangendo ſparſi.

[D] - - - - - Quel viſo lieto,
Che piacer mi facea i ſoſpiri, e 'l pianto.

Zoo ook Della Caza: - - - - - & già non have
Schermo miglior, che lacrime & ſoſpiri.

En noch eens: - - - - - e non v' han loco
Lacrime & ſoſpir, novi ò freſchi affanni.

Een oneindig getal van diergelyke plaetſen in Latynſche Dichters komen die geenen dagelyks voor, die zich in derzelver geeſtige vindingen verluſtigen: doch het is onnoodig de zelve hier by te halen.

zuchten niet toe. Het ſchreien en zuchten komt teffens aen, gelyk regen en wint te zamen komen [E]. Doch laet ons tot ons oogmerk voortgaen.

Alle zuchten, hoedanigh ook van aert, of waeruit geboren, worden door een Menſchlyk beelt vertoont, met wieken aen de hooftſlaepen, en hebbende in de rechte hant, die 't beelt voor zyne borſt houdt, ook twee vleugels, in wier midden, of tuſſchen welke, een hart gezien wort, waervan we beneden ſpreken zullen. In 's beelts ſlinke hant ſtelt men eenigh ding, gepaſt en bequaem om zoo eene hartstogt, die iemant doet zuchten, uit te beelden: welke hartstogten men in dit boek elk op zyne byzondere plaets kan vertoont vinden, om 'er zich, zoo men wil, ook in dit onderwerp van te bedienen.

Dus geeft men dan den beelde des zuchts, die uit zwakheit of kranke lichaemsgeſteltheit voortkomt, een ſpruitje van *Anemone* in de ſlinke hant, omdat d' Ouden, naer Horus getuigenis [F], de zwakheit door dit kruit plachten uit te beelden. Te weten, deze plant draegt wel een ſchoone en purperverwige bloem, maer die, en ook de plant zelf, zyn geweldigh kort van duur, en vertoonen derhalve het gezeide niet onvoeglyk.

Den zucht, die als natuurlyk is, en uit een vaſte gewoonte voortſpruit, zynde een uitwerkſel van zekere ſoort der *melancolie* of zwaermoedigheit, beelt men uit door den zelven eenen alſemkrans [G] op 't hooft te zetten; gelykende dit zoo wat naer 't geene Petrarcha omtrent aldus uitboezemt [H]:

Het ſchreien is geſtaêg
Myn aertsvermaek. de lach ſtrekt my een plaeg,
Want die verſchaft my pyn;
En myne ſpys is alſem en venyn.

Iemant, die wegens zyne *ſtudie* of bezigheden altyt zwaermoedigh ſtaet te peinzen en te zuchten, zal men, als tot een hulpmiddel daer tegens, zoo vertoonen, dat zyne ſlinke hant zich voege aen de rechte hant van Bacchus, die zyn' gewoonlyken kroes in d' andre hant heeft; omdat 'er in dezen gevalle geen andre geneesdrank [I] of artſenymiddel beter helpt dan eene hartlyke geeſtverluſtiging, waervan Bacchus by de Poëten een afbeeltſel ſtrekt [K], gelyk hy door de Filozoofen wert gehouden voor een aenduitſel van godtlyken geeſt en hoog verſtant. De Blyſpeldichter Difilus roemt Bacchus, by Athenëus [L], *voor een' zeer wyzen godt, en*

[E] Hy doelt op deze woorden van Bembus:

\- - - - - - & nubiloſo tempo
Sol l' ire e 'l pianto pioggia, i ſoſpir venti,
Che muove ſpeſſo in me l' amato lume.

[F] Zie het beelt *Zwakheit*, zynde het laetſte in dit Deel.

[G] Zie onze Aenmerkingen A. en B. over 't beelt *Bitterheit*, 1. *D. bl.* 205. In ons volgende Deel zullen wy echter als een beelt der *zwaermoedigheit* vinden eenen boom zonder bladeren.

[H] Lacrimar ſempre è il mio ſommo diletto,
Il rider doglia, il cibo aſſentio e toſco.

[I] Dit zou derhalven niet eigentlyk het zwaermoedig zuchten der Dichters afſchetſen; maer het middel om de zwaermoedigheit te verdryven: gelyk Zaratino trouwens zelf erkent.

[K] Iets hiervan hebben wy reets te vooren gezegt in onze *Aenm. E.* over de *Akademi*, 1. *D. bl.* 51.

[L] *Deipnos. Lib.* 2. *cap.* 1. Op deze woorden van Difilus ſchynt Ovidius het oog gehad te hebben, als hy ſchreef (1): *Vina*

(1) Art. Am. l. 1. v. 237.

een' grooten vrient van alle verſtandige luiden; daer by voegende, *dat hy de geringen en ſlechten groote gedachten van zich zelven doet hebben; de barſſen en ſtuurſchen tot lachen beweegt; mitsgaders in de bedeeſden vryborſtigheit, en in de blohartigen moedt en dapperheit verwekt.* Zoo ſpreekt Difilus. De Treurſpelſchryver Cheremon [M] zeit, dat de wyn lachen, wysheit, leerzaemheit, en goeden raedt aenbrengt. En zoo zou het ons dan niet vreemt behoeven voor te komen, dat Homerus dappere en groot bewint voerende mannen, in eene Raetsvergadering, door Agamemnon beleit, dierwyze invoert, dat 'er, eer men van krygszaeken handelde en 'er eenigh raetsbeſluit over nam, groote bekers omgingen [N]. Te meer dan ſchynt het den luiden van letteren, en inzonderheit den Poëten, onder welke Bacchus voorzitter is, geoorloft hunne geeſten door zyn overedel nat te verfriſſchen. Filochorus [O] getuigt, dat d' oude Dichters niet geduu-

Vina parant animos, faciuntque caloribus aptos:
Cura fugit, multo diluiturque mero.
Tunc veniunt riſus, tunc pauper cornua ſumit,
Tunc dolor & curæ rugaque frontis abit.

[M] By den zelven Athenëus, ter zelver plaets.

[N] En wel op den raedt van den ouden Neſtor, (zie *Iliad. Lib. 9. v. 60 & ſeqq.*) dien hy overal, en onder anderen ook in dit verhael (zie *v.* 93) voorſtelt als een zeer wys raedsman: gelyk wy breder hebben aengewezen in onze Aenmerking L. over 't beelt *Raedſlagh.* By den zelven Homerus (1) verricht ook Uliſſes zynen laſt, in dien Krygsraedt beſloten en hem opgelegt, by Achilles niet eerder, voordat hy een beker vol wyn ſchenkt, en den zelven aen Achilles toebrengt.

(1) Eod. l. 9. Il. v. 224.

[O] Wederom by Athenëus, *Deipnoſ. lib. 14. cap. 6.* Maer Zaratino heeft dien Schryver niet wel begrepen, en ſtelt zyn zeggen hier vry verwart voor. Dus zyn wy genoodzaekt hetzelve duidelyker te verklaeren. Het was by de Ouden eene gewoonte en wet, zegt hy, dat 'er op de gaſtmaelen lofzangen ter eeren van de Goden door alle de gaſten wierden gezongen, opdat men, door eerbiedt voor de Goden, de palen van betamelykheit en mate niet zoude te buiten gaen: dewyl 'er in de zangſtukken gewag van de Goden gemaekt wordende, zulx een ieders gedrag bedaerder en meer beſcheiden maekte. Dat nu deze lofzangen, hoewel by den wyn, echter niet altyt waren gericht ter eeren van Bacchus, maer ook van andere Goden: en dat 'er ook onderſcheit was tuſſchen die voor den Wyngodt, of andere Goden wierden gezongen, zulx beveſtigt hy dan verder met het getuigeniſſe van Filochorus, welke, naer zyn zeggen, *ſchryft, dat de menſchen in oude tyden* (juiſt niet de oude Dichters, gelyk het Zaratino gemeent heeft) *niet altyt, wanneer zy plengofferhanden deeden aen de Goden,* (dit nu deeden zy veeltyts, op 't einde der gaſtmalen, met wyn) *dithyramben* (dit waren lugtige en wilde dans- en drinkliedtjes, en diergelyke, en wel voornamentlyk lofzangen van Bacchus, niet net, nog beſchaeft, maer in veele deelen als van dronke luiden gemaekt) *opzongen; maer dan, wanneer ze een plengoffer deeden aen Bacchus, en ter zyner eere een liedt opdeunden, rykelyk beſtoven van den wyn, en dronken: doch als ze een plengofferhande deeden aen Apollo, en ter eere van die godtheit een lofzang aenhieven, dat ze dan bedaert en ordentlyk zongen. Waerom ook Archilochus* (zoo vervolgt Athenëus nu verder zyne woorden in hunnen ſamenhang) *zegt:*

Ik hef een puikliedt aen, enz.

(of, gelyk 'er eigentlyk ſtaet, een *dithirambusliedt*)

en Epicharmus, in zynen Filoktetes:

Het is geen dithirambusliedt, wanneer men water drinkt.

Dus verre Athenëus: wiens woorden, dus in hun gevolg aengemerkt, een vry duidelyker zin, en geheel andere zaeken uitleveren, dan ons Zaratino opgeeft. Ondertuſſchen beveſtigt het hier bygebragte vaers van Epicharmus ook zyn gezegde, dat de Dichters niet veel kunnen uitvoeren zonder de hulp van den wyn, zynde de zin van dat vaers, dat niemant ligt vrolyke liederen, gelyk de lofzangen van Bacchus, zal zingen of maken, zoo hy niet rykelyk aengedaen is door den wyn. Zie ook Horatius, *Epiſt. 19. lib. 1*; Plutarchus, *Sympos. Lib. 7. q. 10*; Eraſmus, *Chil. 2. Cent. 6. Ad. 2, & Chil. 4. Cent. 3. Ad. 58.*

geduurigh, maer als ze wel gedronken hadden, Lofzangen van Bacchus zongen, en dat ze dan Bacchus of Apollo aenriepen, en gemeenlyk een gedicht van Archilochus opdeunden, het welk dus begon:

Ik hef een puikliedt aen tot koning Bacchus glori,
Nu my de blixem van den wyn het hart dus treft.

Daerom noemt Demetrius van Halikarnaſſus, in zeker Puntdicht [P], den wyn *het paert der Poëten*, zonder 't welke ze niet op den berg Parnaſſus ſtygen kunnen: want indien ze water moeten drinken, zoo komt 'er, zegt hy, niets aerdigs voor den dagh. Hoe dit zy of niet, altoos Torquato Taſſo wert door zyne goede vrienden dikwyls met den beſten en hartlykſten wyn verquikt en gemoedigt; 't geen wel noodigh ſcheen, want hy was altyt vol gedachten, mitsgaders zeer droefgeeſtigh, en vol zuchten.

Den bedrieglyken zucht der hoeren en valſchartige ſchynvrienden kan men te kennen geven door den beelde eenen krokodilskop onder den ſlinker arm te voegen. Want zulke zuchtingen zyn te vergelyken by de traenen der krokodillen, die eerſt [Q] geveinsdelyk ſchreien, maer korts daerna de menſchen vermoorden. En wat de hoeren in 't byzonder aengaet; die zuchten, en toonen zich bewogen in de tegenwoordigheit des verzotten minnaers, dien ze ſlechts in 't net zoeken te houden, en derhalve hem zeer vriendelyk vleien en bejegenen, daer ze, zoodra hy den rug eens gekeert heeft, of wechgegaen is, ſlechts om lachen, ja dien ze haten, gelyk de Vos den Hont. Doch van al dit gemaekte of naergebootſte werk dus eene vertooning gegeven hebbende, zoo is 't billyk, dat we ook een beelt opſtellen van den waeren zucht der liefde.

[P] Dat puntdicht vint men wederom by Athenëus, *Deipn. Lib. 2. cap. 3*, doch zonder den naem van den maker. Kazaubonus merkt echter over die plaets aen, dat hy op den kant van een zeer out hantſchrift heeft aengetekent gevonden, dat het van dezen Demetrius was, en dat het ook op zynen naem ſtaet by de Griekſche Schryvers der ſpreekwoorden, en wel in 't byzonder by Zenobius, volgens 't zeggen van Eraſmus: die ons ook aenwyſt, dat het in de verzameling der Griekſche puntdichten, bekent onder den naem van *Anthologia* of *Bloemlezing*, alleenlyk met eenige weinige veranderinge, gevonden wort (1) op den naem van Niceratus. 't Is aerdig genoeg, dat wy 't den Lezer geheel durven mededeelen. By Athenëus dan vinden wy 't aldus, naer Kazaubonus verbetering: (1) Lib. 1.

Οἶνός τοι χαρίεντι πέλει μέγας ἵππος ἀοιδῷ
Ὕδωρ δὲ πίνων, χρηστὸν ἄδειν ἂν τέκοις.
Ταῦτ' ἔλεγεν, Διόνυσε, καὶ ἔπνεεν, οὐχ ἑνὸς ἀσκοῦ
Κρατῖνος, ἀλλὰ πανὸς ὠδωδὼς πίθῳ.
Τοιγάρτοι σεφάνων δάμος ἔβρυεν ἶσχε δὲ κιττὸς
Μέτωπον, οἷα καὶ σύ, κεκριωμένον.

Dat is: *De wyn is een groot paert voor een geeſtig dichter: maer zoo men water drinkt, zal men niets goets voor den dag brengen. Dit, o Bacchus, zeide Kratinus, en de adem, die uit zyn mont quam, rook niet naer eene fleſch, maer naer een geheel vat wyns. Zyn huis was aen alle kanten vol bloemkranſen, en zyn hooft omringt met vyl, gelyk het uwe.* De Maker van dit puntdicht ſchynt te zinſpeelen op eenige plaets in de ſchriften van Kratinus, die wy nu verloren hebben; gelyk ook Horatius ſchynt te doen in den zoo even gemelden brief. Hoe groot een liefhebber deze Kratinus ook geweeſt zy van het edele druiveſap, lees by Torrentius, in zyne Aenmerkingen over den ſtrax genoemden Romeinſchen Lierdichter.

[Q] Anderen zeggen, dat ze eerſt den menſch opſlokken, en daerna het overgebleven hooft nat maken met traenen, en dan ook inzwelgen. Men zie onze Aenmerking D. over het tweede beelt der *Schynheiligheit*.

De liefdezucht dan moet boven en behalve dat hy hooftwieken heeft, nogh met mirtetakken bekranſt zyn, en in de rechte hant, die hy voor de borſt houdt, een hart tuſſchen twee vleugels, maer in de ſlinke een brandende fakkel hebben.

De hooftwieken hebben wy een weinigh te vooren, gelyk ook het hart tuſſchen twee vleugels in de rechte hant, wel toegeſchreven aen allerleie ſoort van zuchten; doch indien wy hier derzelver uitlegging ſlechts opmaken in die betrekking, die ze tot den waeren liefdezucht hebben, zoo zal een verſtandigh lezer, meenen wy, daeruit gemaklyk van zelf kunnen begrypen, hoe ze ook tot andre zuchten toepaſſelyk kunnen worden gemaekt. De hooftwieken dan beduiden de ſnelheit der liefdezuchten, die, langs de gedachten [R], welke in de ziel des verliefden minnaers vliegen, tot in 't hart doordringende, uit het zelve ſchielyk tot de vlucht hervoort berſten.

Het hart, in 't Latyn *cor* geheeten, heeft, naer Izidorus [S] zeggen, zyne benaeming in die tael van *cura*, dat is, *zorge*, omdat alle zorg en gedachte door 't hart gaet, het geen den levensgeeſt uit de lucht ſchept en tot zich trekt door 't middel van de gezette beweging der longe, de welke indien door eenigh toeval verſtopt raekt, zoo ſmoort ze de aeſſemhaling en het uitblazen; waerom de menſch alsdan deze perſſing met alle kracht door de uitwaeſſeming der zuchten zoekt te breken, en vervolgens de verkoeling eener gematigde lucht te genieten. Maer gelyk dikwyls het hart door al te heet eene lucht, wanneer de natuurlyke warmte aengroeit door de hette, die 'er by komt, bezwaert wort, en geene verkoeling ontfangen kan, omdat de luchtgaten, wegens't gezeide, onbequaem zyn; en gelyk door eene veel te koude lucht het hart, van wege de koude, die de borſtzenuwen ſamentrekt, wort toegenepen en verſtyft; alzoo geſchiedt het ook, dat de minnaers, of door te groot eene *jalouſie* [belgzucht, minnenyt,] die hunn' geeſt verſtyft; of door te geweldigh eenen liefdebrant, die 't hart ſmoort, zoodanige quellingen te lyden krygen, dat ze niet zelden gedwongen zyn, duizent en duizent zuchten uit hunnen boezem te perſſen: met welke zuchten zy zich voeden en verquikken, gelyk Petrarcha [T] van zich zelven getuigt, en die daerom dan eens *zoet*, en dan eens *lieflyk* gebynaemt worden [V]. Het zuchten dan een voedſel en hartverkoeling der minnezieken zynde, en de zucht uit het hart opvliegende, zoo hebben we hierom een hart tuſſchen twee wieken in

[R] Zie het eerſte beelt der *Gedachten*, 1. D. *bl.* 421 *en* 422, met onze Aenmerkingen. Petrarcha geeft aen de zuchten ook vleugels, als hy zingt:

Odi 'l tù verde riva,
E preſta à miei ſoſpir ſi largo volo.

[S] Originum, Lib. 11. cap. 1. *Cor a Græca appellatione derivatum, quod illi καρδίαν dicunt; ſive a cura. In eo omnis ſollicitudo & ſcientiæ cauſa manet.* dat is: *COR*, het hart, *is afgeleidt van een Griekſche benaeminge, dewyl de Grieken het hart καρδία (kardia) noemen; of van 't woort* CURA, dat is, zorge. *In het zelve huisveſt alle bekommernis, en oorzaek van wetenſchap.* Doch Voſſius (1) leidt het met meer waerſchynlykheit af van het Griekſche κῆρ (*keêr*) by ſamentrekking voor κέαρ (*kear*), dat ook het hart betekent: en daervandaen is het zoo even genoemde καρδία.

(1) In Etymol.

[T] Paſco il cor di ſoſpir, ch' altro non chiede.

[V] Gelyk een koel windeke zoet en lieflyk is voor heete leden, en de zelve op een aengenaeme wyze verquikt.

in 's beelts rechte hant, die het voor de borſt houdt, geſtelt. En dus zegt Petrarcha ergens [W],

Dat *uit de borſt de zuchten komen*
Gelyk uit d' oogen traeneſtroomen.

De krans van ſcherpen mirt op 't hooft des beelts, ſchetſt de ſcherpe en vaſt inklevende minnegedachten af, die de verliefden tot zuchten prangen. Virgilius verziert, dat de minnaers in de hel tot ſtraf [X] hun verblyf

[W] Soſpir del petto, & de gli occhi eſcon onde.
En elders, volgens de aenhaling van Zaratino:
Ma per me, laſſo, tornano i piu gravi
Soſpiri, che del cor profondo tragge
Quella, che al Ciel ſe ne portò le chiavi.
Met recht noemt Petrarcha (zoo vaert Zaratino hier in zyn Italiaenſch Zinnebeelt voort) de zuchten in dit vaers *zwaer*, omdat inderdaet alle liefdezuchten, zy mogen dan zoo zoet en lieflyk ſchynen als zy willen, een verteerend voedſel, en brandende verkoeling zyn voor den minnaer.

[X] Indien iemant de beſchryving, die Virgilius in het zesde Boek van zyne Eneis geeft van de onderaerdſche geweſten, wel beziet, zoo zal hy niet alleen bevinden, dat hy de zelve met Plato verdeelt in negen Cirkels; gelyk zyne Uitleggers al voor lang hebben aengemerkt: maer ook, dat hy in derzelver vyf eerſte de zielen der zulken plaetſt, die den natuurlyken levensloop niet hebben geëindigt: als in den eerſten, de jonggeſtorve kinderen; in den tweeden, de onrechtvaerdiglyk ter doot veroordeelden; in den derden, de zulken, die, uit verdriet van de tegenſpoeden in hun leven, de handen aen zich zelven hebben geſlagen; in den vierden, dien de liefde oorzaek heeft gegeven tot hunne doot; in den vyfden, die in den oorlog zyn geſneuvelt. Welke alle verziert werden, in die kringen zoo lang te moeten blyven, totdat het overige des tyts, dien ze zouden geleeft hebben, was vervult. Dit leert ons de Jeſuit La Cerda over Virgilius (1), uit Tertullianus, in zyn geſchrift wegens de ziele; alwaer hy aldus ſpreekt: *Ajunt & immatura morte praventas eo uſque vagari iſthic, donec reliquatio compleatur ætatis, quam pervixiſſent, ſi non intempeſtive obiiſſent.* dat is: *Zy zeggen ook, dat de zieltjes, door eene ontydige doot verraſt, aldaer zoo lang zwerven, totdat het overige van den tyt vervult wort, dien zy zouden geleeft hebben, indien ze niet ontydig waren geſtorven.* Het zelfde ſchynt ook Virgilius te kennen te geven, welke, nadat hy de plaetſen der vyf voornoemde ſoorten van verſtorve zieltjes heeft opgetelt, eindelyk eerſt komt (2) aen de plaets, geſchikt ter ſtraffe van de boozen, die Plato in den ſesden cirkel ſtelt; en aen die, daer de zalige zieltjes der vroomen zich onthielden, namentlyk de Elizeeſche velden, waeraen de zelve Plato den negenden cirkel toeſchryft; terwyl hy den ſevenden cirkel toeëigent aen de reiniging der zieltjes, die noch weder zullen keeren in de lichaemen om te leven; en den achtſten, aen zieltjes die daertoe reets gereinigt zyn: want in den negenden komen ze niet, voor dat ze geheel door en door gereinigt zyn, en dan keeren ze noit weder. Men zie dit alles by Servius en La Cerda, over 't gemelde ſesde Boek van Virgilius. Wy nu halen dit tot geen ander einde hier aen, dan om aen te toonen, dat Virgilius in dat boſch plaetſt de zieltjes niet van alle minnaers, maer van de zulke, die door hunne min zyn omhals geraekt; en zulx niet tot hunne ſtraf, maer totdat ze het overige van den tyt, dien ze nog moſten geleeft hebben, ten einde gebragt hebbende, elders zouden worden verplaetſt, naer dat ze of ſtraffe of belooning zouden hebben verdient. Het welke zoo zynde, kan ik geenszins zien, dat die Dichter met deze verziering dat oogmerk zoude gehad hebben, het geene onze Schryver hier meent: te meer, omdat Virgilius ook van andere ſoort van zieltjes, zelfs die reets in de Elizeeſche velden waren, verdicht, dat ze daer noch liefhebbery hadden voor die zelfde oefeningen, daer ze in hun leven op de aerde minnaers van waren geweeſt. Sommige oefenen 'er zich met worſtelen; andere met zingen en danſſen. Orfeus ſpeelt 'er op zyne luit; Ilus en andere oude Trojaenſche Koningen vermaeken 'er zich met wagens, paerden, wapenen, enz.

(1) Æneid. lib 6. v. 426.

(2) Verſu 540.

- - - - - (3) quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

(3) Verſu 653.

Dat

blyf hebben in een boſch van groene mirten, en dat hun de minnezorg zoo vaſt aenhangt, dat ze hen zelf in of na de doot niet verlaet.

Maer wat ſtraf is dit, te woonen in een ſchoon en bloeiend mirteboſch? De Poëet zal buiten twyfel daermede die hel gemeent hebben, in welke de minnaers hier op de werelt gepynigt worden door den prikkel der geſtadige peinzingen en herpeinzingen aen en over hunne liefde, en 't verlangen naer 't geliefde. Want door de gelegentheit te hebben, om in dat boſch, volgens de verziering des Dichters, den mirt, die Venus, de moeder der minne, toegewydt en aengenaem is, te aenſchouwen, konden ze niet anders dan met pyn en ſmarte herdenken aen de vermaeklykheden hunner minneluſten, die ze voormaels hadden genoten. Diergelyk eene ſtraf krygt Megapenthes in Lucianus Samenſpraek, genaemt *Tirannus* [Y], door de uitvinding des Filozoofs Ciniskus [Z], die Rhadamantus raedt, hem niet uit Lethe [Aa], den vloet der vergetelheit, te laten drinken; aenmerkende dat het voor de geenen die in elende gevallen zyn, een zeer laſtige en byſter zwaere ſtraf is, te denken aen hunne voorige magt en weleer genoten geluk, die dan zoo verre zyn wechgevaren. Dus is het ook, dat de minnaers, berooft van hunnen luſt, geneugte, en geliefde voorwerpſels, door 't verlangen daernaer, telkens 'er om denken, en zoo geſtadigh klagen en zuchten in de mirteboſſchen, anders by den Poëet genoemt *Velden van Geween*, of *Treurige Beemden*, en gevolglyk ook plaetſen van zuchten, alswelke uit de herdenkingen voortkomen, gelyk hy vorder zeit, dat hun de zorg der minne zoo vaſt aenhangt, dat ze hen zelf in de doot niet verlaet, als boven vermelt is. *Indien ik geloofde*, zegt Petrarcha in zekere vaerzen [Bb], *dat ik door de doot ontlaſt kon worden van de liefdegedachten, die my in 't graf helpen, ik had met myn eige handen al een einde gemaekt van myn verdrietigh leven.* In welke dichtwoorden, doch voornamentlyk

Dat is, meeſt naer Vondels vertaling:

Waerin zy, in den tyt des levens, hun behagen
Meeſt ſtelden, wapentuig, en 't mennen van den wagen,
De zelve trek met ros en paerden om te gaen
En aen te voeren, hangt hen nogh beneden aen.

Tibullus eindelyk, die zich juiſt aen die Platoniſche verdeeling van negen cirkels niet bindt, en alleenlyk twee plaetſen na de doot in de onderaerdſche geweſten erkent, eene voor de boozen ter ſtraffe, en eene voor de vroomen, in de Elizeeſche velden, brengt de zielen der minnaers, ontydig geſtorven, in die laetſte plaets, die hy beſchryft als zeer vermaeklyk; en kroont die zieltjes met mirtekranſſen: gelyk wy reets hebben aengeroert in onze Aenmerking D. over het beelt der *Akademi*, 1. *Deel*, *bl.* 50.

[Y] Omdat Megapenthes de tiran, zoon van Lacidas, daerin voorkomt, als met veele anderen, doch hy zeer onwillig, geleidt wordende naer de onderaerdſche geweſten, om te verſchynen voor den rechterlyken ſtoel van Rhadamanthus.

[Z] Die Filozoof is, myns wetens, nergens elders bekent. Miſſchien is 't een verdichte naem, van Lucianus, die overal ſpot, verzonnen. Hy zou zoo veel betekenen als een klein Filozoofje van de Ciniſche ſecte; of ook een Hontje.

[Aa] Hiervan hebben wy te vooren geſproken in onze Aenm. Rr. over 't beelt *Vergetelheit*.

[Bb] Zie hier zyn ze, of we by geval een liefhebber aentroffen der Italiaenſche dichtkunde, die ons las.

S' io credeſſi per morte eſſere ſcarco
Dal penſier amoroſo, che m' atterra,
Con le mie mani havrei già poſto in terra
Queſta membra noioſe.

mentlyk in die van Virgilius [Cc], men den hardnekkigen aert, de ſtyfzinnige gewoontes, en den ongeruſten toeſtant der minnaeren aengewezen ziet, en dat, hoe ze meer te niet gaen en wechquynen om de beminde zaek, hoe ze des te meer met zich omdragen een gemoet, met ſcherpe mirten omcingelt, dat is, met verliefde gedachten, die den verliefden dierwyze als met naere boſſchen omzetten, dat hy geduurigh in geklagh en zuchten, en, om zoo te zeggen, in een geſtadige hel zyn leven overbrengt. De minnegedachten, zelf uit de geringſte zaeke opgevat, beſtellen den verliefden vryers ſtof genoeg tot zuchten, en de herdenking van een eenigh ding alleen, doet hen als tot enkel gezucht verdwynen. Wy zullen Petrarchaes woorden weêr gebruiken [Dd]. *Ik brand en verſmelt teffens*, zeit hy. *Laura keert my om: en nochtans ben ik de zelve, die ik was. Nu heb ik haer geheel nedrigh, dan trots gezien; nu ſcherp, dan zacht; nu wreet, dan mededogend.* Hier op laet hy kort volgen [Ee]: *Nu heeft ze eens een woortje geſproken, dan eens een lachje gegeven, en dan eens haer gelaet verzet: en in deze gedachten houdt my onze heerſchap, de Liefde, dagh en nacht afgeſlooft.* Zelf het enkel aenſchouwen der plaetſe daer ze de Liefſte ſlechts eenmael met vermaek gezien hebben, beweegt hen tot zuchten. Zoo berſtten Petrarcha, wanneer hy de genoeglyke luſtplaets Sorga, en de wateren, waerin of waerby hy zyne zielbeminde naekt gezien had, weder zagh, deze zuchten uit [Ff]: *O heldere, friſſche, en zoete wate-*

[Cc] Dat de liefdequelling den minnaeren niet verliet zelf in de doot, hebben ook andere Dichters gezegt, aengewezen door den bovengemelden La Cerda, over Virgilius, *Æneid. l. 6. v.* 444.

[Dd] Ardomi, & ſtruggo ancor, com' io ſolia:
Laura mi volve, & ſon pur quel ch' io m' era:
Qui tutta humile, & quì la vidi altera,
Hor aſpra, hor piana, hor diſpietata, hor pia.

[Ee] Quì diſſe una parole, & quì ſorriſe:
Quì cangiò 'l viſo. In queſti penſier laſſo
Notte & dì tiemmi il Signor noſtro Amore.

[Ff] Chiare, freſche, & dolci acque,
Ove le belle membra
Poſe colei, che ſola à me par Donna,
Gentil ramo, ove piacque
(Con ſorpir mi rimembra)
A lei di far al bel fianco colonna.

Vergelyk met deze vaerzen van Petrarcha ook de tedere Liefdefantaſien van Saffo by Ovidius, *Heroid. Epiſt. 15. v. 137 & ſeqq.*, en van Hero, by den zelven, *Her. Ep. 19. v. 27 & 31.* Ook is het de moeite wel waerdig naer te lezen, hoe naeukeuriglyk die Leermeeſter der minnaryen, den geenen, die zich tot hun ongeluk vinden verſlingert, en zich van de ſtrikken der minne eenigszins ontſlagen hebbende, in de zelve niet wederom trachten te vervallen, vermaent, dat zy zich naerſtiglyk moeten wachten voor alle het geene waerdoor zy hunner voorige meeſtereſſe kunnen indachtig worden. Zie hem, *Rem. Am. v.* 583, 611, 621, 637, 717, en voornamentlyk 720 en eenige volgende. Dit doet ook Virgilius zyne Maſſiliſche Prieſteres wel waernemen, wanneer zy Dido zoude ontſlaen van de liefde, waermede zy verſlingert was op Eneas; als hy Dido zelf aldus ſprekende invoert tot haere zuſter Anna (1):

Tu, ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, & arma viri thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviasque omnes, lectumque jugalem,
Quo perii, ſuperimponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet, monſtratque ſacerdos.

(1) Æneid. lib. 4. v. 494.

Dat

ren, waerin haere ſchoone leden nederleide zy, die my alleen waerdigh ſchynt gevryt te worden! O edele tak, waervan 't haer behaegde (ik erinnere het my met zuchten) een' pilaer [ſteunſel] *te maken voor haere ſchoone zyde.* Na de doot der zelve zyne liefſte, het huis, waerin ze geboren was, van de hooge bergen in 't gezigt hebbende, ſloeg hy den volgenden zucht- of jammertoon [Gg]. *Ik heb deze geheele lucht met zuchten vervult, ziende van de ſcherpe heuvelen die zoete vlakte, daer de geene geboren wert, die, myn hart in haer gewelt hebbende gebracht, in den bloei en op het vruchtbaerſte haerer jaeren*, enz.

Tot zoo eenen mirtekrans (een zinſchets der minnegedachten, als gezeit is) ſtrekken den minnaers ook de hoofthairen der joffers, doorvlochten met paerlen, en waere of verzierde bloemen, die zy, nevens *faveur*krullen en lokjes van bewalligheit, onder haere ſluiers op 't hooft dragen, als tot zegetekens der minne; om welke verlokkende ſierſels de elendige verliefden niet denken kunnen zonder in hart, gemoet, en ziel, met eindelooze zuchten geplaegt en gepynigt te worden.

De brandende fakkel [Hh], in de ſlinke hant der beelteniſſe, beduit den brant en hette der zuchten. Zoo zegt de Minnedichter [Ii] tot en van de zuchten, *Gaet heene, o warme zuchten, naer het kille hart; en verbreekt het ys, 't geen het medelyden weêrſtaet.* Op een andre plaets noemt hy [Kk] *de zuchten eene vlam, en de traenen kriſtal.* Maer wy zullen eindigen met deze tael van Arioſto [Ll], *Door de brandende zuchten wort de lucht ontſteken.* O krachtige uitwerkingen van de liefdefakkel, die eerſt de zuchten, en dan door die de geheele lucht in brant helpt!

Dat is:

Ga heene, en ſtel al ſtil, in 't hof en d' ope lucht,
Een ſtapel toe van hout, en leg geweer en wapen
Des trouweloozen, dat ter ſtee, daer hy ging ſlapen,
Bleef hangen, op het hout, mitsgaders zyn gewaet,
En 't bruitsbedde, oorzaek van myn jammerlyken ſtaet.
Want deeze Prieſterin wil all' herinnerniſſen
Van dien eerloozen gaſt wechruimen, en dus wiſſchen
Uit myn gedachten.

[Gg] Jo ho pien di ſoſpir queſt' aer tutto,
D' aſpri colli mirando il dolce piano,
Ove nacque colei, ch' havendo in mano
Mio cor, in ſul fiorire, e 'n ſul far frutto, &c.

[Hh] Zie onzen bladwyzer op 't woort *Fakkel.*

[Ii] Hy meent den zoo evengemelden Petrarcha:
Ite caldi ſoſpiri al freddo core,
Rompete il ghiaccio, che pietà contende.

[Kk] Fiamma i ſorpir, le lagrime criſtallo.

Op de doot van zyne beminde Laura heeft hy dit, met zinſpeling op haeren naem;
Quel vivo lauro, ove ſolean far nido
Gli alti ſoſpiri, e i miei ſorpiri ardenti.

[Ll] Di cocenti ſoſpir l' aria accendea.

ZUIVERHEIT. REINHEIT.

LAet dit een in 't wit gekleet jong Maegdeke zyn, en in de hant hebben eene duif die mede wit is.

Als een jong maegdeke wort de zuiverheit billyk geſchildert, omdat ze

in

in de tedere harten [A] woont, daer de boosheit nogh geene wortels in heeft geſchooten.

De witte kleur des gewaets verbeelt de blanke gedaente des gemoets [B]: en gelyk de witheit meer deel aen 't licht heeft, mitsgaders zuiverder en volmaekter is, dan andre verwen; en 'er zonder 't licht geen ander toeval is 't welk onder de uiterlyke zinnen valt: zoo wort op deze wys ook getoont, dat de zuiverheit, meer dan alle andre deugden, naer de Godtheit gelykt.

De witte duif [C] beelt de zuiverheit en eenvoudigheit des levens uit, zoo door de verf, die ze met alle naeukeurigheit rein bewaert, als door haere natuurlyke gewoonte, welke is, met een byzondere zuiverheit in haer wederpaer vermaek te ſcheppen, zonder door den natuurlyken trek der minne, naer een ander te trachten.

[A] Want het is wat zeldzaems, als de boosheit en onreinheit zoo vroeg ſtant grypt in de gemoederen, als Quartilla van zich zelve bekent by Petronius (1), zwerende by de gramſchap van Juno, dat het haer niet heugde, dat ze oit maegt was geweeſt, en zich al van een klein kint af eerſt met haers gelyken, en naderhand met grooter jongens hadde vermengt en bezoetelt. *Junonem meam iratam habeam, ſi unquam me meminerim virginem fuiſſe: nam & infans cum paribus inquinata ſum, & ſubinde, prodeuntibus annis, majoribus me pueris applicui.* Zie vorder onze Aenmerking A. over 't eerſte beelt der *Onnozelheit:* welke beelden, gelyk ook die der *Oprechtheit, Maegdeſtaet, Kuiſcheit, Eerbaerheit, Eenvoudigheit, Zuivering van zonde*, en diergelyke, met de tegenwoordige moeten worden vergeleken. (1) Sat. c. 25.

[B] Zie onze Aenmerking F. over 't beelt *Gerechtigheit*, en daerenboven onzen bladwyzer op het woort *Wit.*

[C] Zie onze Aenm. B. over 't beelt *Eenvoudigheit*, 1. *D. bl.* 315, en Aenm. P. over 't beelt *Huwlyxvereeniging*, 2. *D. bl.* 52. Voorts zou men by ons beelt gevoeglyk kunnen plaetſen een vat met vuur, en een ander met water: hoedanige twee vaten Plutarchus, gelyk wy reets gezegt hebben over 't eerſte beelt *Huwlyxtrouw*, *Aenm. C*, 2. *D. bl.* 43, onder andere in bedenking geeft, of mogelyk niet daerom in den ingang van 't huis des nieugetrouden bruidegoms by de Romeinen geſtelt wierden, opdat ze tot een beelt zouden ſtrekken, dat een getroude vrou rein en zuiver behoort te blyven, hebbende het vuur een zuiverende, en 't water een reinigende kracht; gelyk zulx elk op zyn plaets is aengewezen, te vinden in onzen bladwyzer op de woorden *Vuur* en *Water.* Ja die beeldenſpraek is ook Egiptiſch: dewyl de Egiptenaers *zuiverheit willende afbeelden, vuur en water ſchilderden: omdat door deze twee hooftſtoffen alle reiniging en zuivering geſchiedt*, zegt Horus (2) uitdruklyk. En miſſchien zou het ook niet qualyk bedacht zyn, dat men by dat water een Egiptiſchen vogel *Ibis* (wy hebben hem elders beſchreven) ſtelde, en 'er uit liet drinken: omdat, gelyk Hoeſchelius over Horus (3) aentekent uit Plutarchus (4), de Egiptiſche Prieſters, die de wetten 't allernaeukeurigſt in acht namen, het water, dat ze wilden gebruiken tot hunne reiniging, daervandaen haelden, daer een Ibis uit dronk: vermits deze vogel gezegt wort geen water, dat ongezont of beſmet is, aen te raken, gelyk de voornoemde Hoeſchelius ook uit Eliaen beveſtigt, *Hiſt. Anim. lib.* 1. *cap.* 45. Van het water en vuur, en derzelver zinnebeeldiſche betekeniſſe van reiniging en zuivering, kan men ook met vrucht naerzien het geene een zeker geleert Uitlegger, die ons zynen naem heeft verzwegen, heeft aengetekent over de aengehaelde plaets van Horus, als mede Piërius Valerianus, *Hierogl. l.* 46. *cap.* 30, en *lib.* 35. *c.* 42. Van 't linnen, als een beelt van *zuiverheit* en *reinheit*, zal worden geſproken in onze Aenmerking F. over de *Gerechtigheit.* (2) Hierogl. l. 1. c. 43. (3) Loco laud. (4) De Solert. An. cap. 43.

ZUIVERHEIT. REINHEIT DES GEMOETS.

EEne Vrou wiens gewaet wit is. Ze houdt met een zonderlinge bevalligheit in de ſlinke hant een witte leli ten toon, en heeft eene zon op de borſt. Met de rechte hant

werpt ze op den gront eenigh zaet, daer een witte haen naer pikt.

Over het wit gewaet en de witte leli is geſproken in 't eerſte beelt der *Eerbaerheit* [A], welke uit de zuiverheit en oprechtheit des gemoets ſpruit. Echter willen we Salomons les hier niet voorbygaen, zeggende, Prediker IX. 8, *Laet uwe klederen ten allen tyde wit zyn.* Zoo wil ook Pythagoras, dat men Gode offere met lofzangen, en *in een wit kleet;* omdat het wit tot de natuur van 't goede [B], en't zwart tot de natuur van't quade behoort.

De zon op 's beelts borſt, beduit, dat, gelyk die heldere hemellamp door haere tegenwoordigheit de werelt verlicht; ook alzoo de menſch, een Kleine Werelt zynde, door de zuiverheit als verlicht wort. En gelyk de zon voorts, door haeren ondergang, nacht en donkerheit in het groote wereltront veroorzaekt; zoo veroorzaekt ook het ondergaen der zuiverheit, in de Kleine Werelt, den menſch, eene byſtere ziel-en gemoetsduiſternis [C].

Den haen namen d' Ouden, zegt Piërius Valerianus [D], voor een zinnebeelt van zuiverheit en oprechtheit des gemoets. En hierop ziet de les die Pythagoras zynen leerlingen gaf, inhoudende, *Det ze eenen witten haen moſten voeden*, dat is, de zuiverheit en oprechtheit hunner gemoeden onderhouden. Sokrates, nu gereedt tot ſterven, belaſtte, volgens Platoos verhael, zyne vrienden, aen Eskulapius eenen haen te betalen, dien hy zeide aen hem ſchuldigh te zyn: waermede deze wyze Filozoof betuigen wilde, dat hy zyne ziel aen de Godtlyke Goetheit, de geneesmeeſtereſſe van alle zielquaelen, zoo zuiver te rug gaf, als hy ze weleer had ontfangen. Van dit geval zingt Julius Kamillus, op de doot des Dolfyns van Vrankryk, aldus [E]: *Maer aen u, o Eskulapius, heeft hy eerſt toegewydt den vogel, die de* [bode of] *boodſchapper van den dagh is.* Pythagoras riedt ook, Dat men geen' witten haen moſt aenraken; willende op een geheime wys zeggen, dat men de zuiverheit des gemoets, zoo naeukeurigh als men kan, in haer geheel moet houden. De haen wyders, doch inzonderheit een witte haen, brengt ſchrik in den leeu, en hem zoo voort op de vlucht, zegt Ambrozius [F]; en dus temt de blanke zuiverheit het gewelt des oproerigen gemoets, alsook de toomlooze minnedartelheit, die in de beeldenſpraek door het voorſte deel van den leeu, zegt Piërius [G], wort te kennen gegeven.

[A] 1. *Deel*, *bladz.* 367. Zie aldaer Aenm. O.

[B] Zie Aenm. F. over de *Gerechtigheit*.

[C] De zon is een beelt van alle deugden, om redenen, die reets in 't 1. beelt der *Deugt* zyn bygebragt, 1. *D. bl.* 238. Derhalven betekent de tegenwoordigheit der zon ook de tegenwoordigheit aller deugden, en gevolglyk mede de zuiverheit des gemoets: gelyk integendeel het afwezen van dat hemellicht, een afwezen der deugden, en een pikzwarte duiſternis van alle ondeugden te kennen geeft. Daerby komt, dat een zuiver en rein gemoet zich zelven niet verbergt, maer als in het klaere licht van eene heldere zon geruſt en gewillig in 't uiterlyke vertoont, zoo als het inwendig is: daer een onrein gemoet en beſmette ziel zich zelve altyt tracht te verbergen even als in de naere ſchuilhoeken van een pikdonkeren nacht. Dit een en ander, meen ik, zal de waere reden zyn van deze beeldenſpraek.

[D] *Hierogl. lib.* 24. *cap.* 18. Van dien haen van Sokrates, en de zinſpreuk van Pithagoras, hebben wy genoeg gezegt over 't 1. beelt der *Gezontheit*, *Aenm. D en E*, 1. *Deel*, *bladz.* 497, werwaert wy den Lezer wyzen.

[E] Ma à te Esculapio adorno
Ei ſacrò pria l' augel nuncio del giorno.

[F] By Piërius, *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 12.

[G] *Hierogl. lib.* 1. *cap.* 33. Doch voor de dartelheit der minne, vat hy niet enkel en in

't

't algemeen het voorſte deel van allerlei leeuwen op; maer byzonderlyk dat van den Leeu in de fabel van de Chimeer, die van vooren een leeu, in 't midden een geit, in 't einde een draek of ſlang wort gezegt geweeſt te zyn, en overwonnen van Bellerofon. Lees onze Aenmerking B. over 't 4. beelt der *Deugt*, 1. *Deel*, *bl.* 245 *en* 246, en gy zult 'er de verdere toepaſſing vinden.

ZWAKHEIT.

EEne Vrou, die bleek en mager, en met *anemone* bekranſt is, hebbende in de hant ook een ſpruitje van 't zelve kruit.

De Egiptenaer Horus [A] zegt, dat d' Ouden de zwakheit, krankheit, of brosheit door dit gewas uitbeeldden; 't geen het zelve is, daer de Poëten Venus lieveling Adonis verzieren in herſchapen te zyn, toen hy door een wildt verken [B] om 't leven geraekt was. Dit kruit, alsook in 't

[A] Hierogl. Lib. 2. cap. 8. *De bloemen van de Anemone* (zegt hy) *betekenen ziekte van den menſch:* en voorts geeft hy 'er geen reden van. Fazianinus tekent over die plaets aen, dat het zoude zyn, *om den ſcherpen en ſtinkenden reuk van die bloem, dien de menſchen naeulyks zouden kunnen verdragen.* Doch deeze man is van die achtinge niet by de Geleerden, dat zyn zeggen veel ingang vint. Hoe het zelve hier ook plaets zoude kunnen hebben, zie ik niet: dewyl hy niets bybrengt tot bewys van zyn zeggen: te meer, dewyl het zeer onzeker is, welk eene bloem de *anemone* der Ouden zy geweeſt: hoewel Plinius ons twee byzondere ſoorten opgeeft, met derzelver beſchryving: doch zoo niet, dat hy ons die bloem daerdoor klaer leert kennen. Piërius meent (1), dat het eene hooibloem is, anderen wederom een andere ſoort. Zie den Schryver der *Hierogl. Collect. ex Vett. & Neott. Lib.* 3. *tit. GLORIA HUMANA*, *pag.* 96. Dit is zeker, dat het eene zeer teêre bloem is, en met den allerligtſten wint afwaeit, waervandaen zy ook den naem van *anemone* heeft gekregen; want ἄνεμος [*anemos*] is *wint* te zeggen: ofſchoon Plinius ſchryft (2), dat zy daerom den naem van *anemone* heeft gekregen, omdat ze noit opgaet dan met het waeien van den wint: *Flos nunquam ſe aperit, niſi vento ſpirante.* Ovidius komt nader aen ons gezeide, en erkent deze bloem niet duiſter als een zinnebeelt van zwakheit en broosheit: wanneer hy van de verandering van Adonis in deze bloem ſprekende, zyn tiende Boek der Herſcheppingen aldus ſluit:

(1) Hierogl. lib. 55. c. 16.

(2) Hiſt. Nat. lib. 21. cap. 23.

- - nec plenâ longior horâ
Facta mora eſt; quum flos è ſanguine concolor ortus.
Qualem, quæ lento celant ſub cortice granum
Punica, ferre ſolent: brevis eſt tamen uſus in illo.
Namque male hærentem, & nimia levitate caducum
Excutiunt ſidem, qui præſtant nomina, venti.

Dat is: *En 't duurde geen uur, of daer ſproot uit het bloet eene bloem van de zelfde kleur; zoodanig als die der granaetappelen: doch zy is nochtans van korten duur. Want dewyl ze niet vaſt is, en wegens haere al te groote zwakheit ligt afvalt, zoo waeit de wint, die haer ook den naem geeft, de zelve in ſtukken.* Doch niet alleen de *anemone*, maer ook de *roos*, ja alle andere bloemen, zyn bequaeme beelden van zwakheit, brosheit en vergangklykheit; gelyk wy elders hebben getoont. Vergelyk de beelden *Ydele Eer*, 1. D. bl. 345; *Vluchtigheit der Eer*, 1. D. bl. 358; *Lichaem des menſchen*, 2. D. bladz. 108; als mede de beelden der *Schoonheit* en die der *Vergangklykheit*. Als een beelt eindelyk van *zwakheit* tegen zynen vyant, zoodat men tegen den zelven niet kan beſtaen zonder de hulp van anderen, ſchilderden de Egiptenaers het dier *ichneumon*, waervan wy gehandelt hebben over 't beelt *Oorlogstrek*, *Aenm. Bbb*, *Ccc*, en *Ddd*. De reden zegt Horus (3) te zyn, dat dit dier, eene ſlang ziende, niet aenſtonts op de zelve aenvalt, maer door zyn geſchreeu eerſt anderen te hulp roept: het geen ook Ariſtoteles beveſtigt, *Hiſt. Anim. Lib.* 9. *cap.* 6. De bleekheit en magerheit, in ons beelt, verklaren zich zelfs.

(3) Hierogl. l. 2. c. 33

[B] Wy zullen onze Aenmerkingen over dit Deel ſluiten, met aen den Lezer mede te deelen een zeer geeſtig vaers, dat de meeſte Geleerden toeſchryven aen den Griekſchen Dichter Theokritus, gemaekt op dit moortdadig zwyn, door laſt van Venus opgevangen door de Kupidoos, en zich voor haer verantwoordende, of liever verontſchuldigende, en ter ſtraffe aenbiedende tot verzoening van Venus getergde gramſchap. Wy zullen de

beelt *Zucht* vermelt ſtaet, draegt wel een ſchoone purpere bloem, maer die *is*, gelyk ook de plant zelf, zeer kort van duur, en wert miſſchien daerom als een bequaem zinnebeelt der zwakheit aengemerkt.

vertaling in dichtmaet geven van den Heere Kempher; welke hoewel, gelyk alle vertalingen doorgaens minder zyn dan de oorſprongklyke ſchriften, de aerdigheit van het Griekſch niet kan evenaeren, en hier en daer ook eenigszins te veele en te flaeuwe inlaſſingen heeft gemaekt, die in 't Griekſch niet worden gevonden; zoo zal echter de Lezer de geeſtige uitvindingen van den Griekſchen Dichter daerin met genoegen ontdekken. Het luidt aldus:

Toen Cithereê weleer
Adoon, door 't Zwyn verſlagen,
Zach leggen doot ter neêr,
Daer zy 't geſleurde hair,
En bleek beſtorve wangen,
Zach hangen doots en naer:
Gaf zy haer' Minnegoôn
Straks laſt om 't zwyn te halen,
Te brengen voor haer troon.
Flux vlogen zy, zoo ſtout
Als vogels op hunn' vlerken,
En liepen door al 't wout.
Zy vonden 't zwyn terſtont
Met zyn gehaette blikken,
Daer elk het ylinks bondt:
Zy bonden 't ſtyf en ſterk,
En ſleepten 't, by zyn koorden,
Naer Venus offerkerk.
Van vooren trok het d' een,
Geknevelt aen zyn' banden,
Als een' gevangen heen:
Daer 't d' ander, die het joeg,
Van achter, onder 't dryven,
Met boog en pylen ſloeg.
Het beeſt ging zeer verſaegt,
Bevreeſt voor Venus tooren,
Daer 't ganſche boſch af waegt.
Toen ſprak vrou Cipris 't aen:
Gy vloek van alle dieren,
Zeg, wat hebt gy beſtaen?
Hebt gy die dye (o ſchrik!)
Gequetſt met uwe tanden,
Als in een oogenblik?
Hebt gy, te fel verſtoort,
Die blanke heup getroffen,
En dus myn Lief vermoort?
Maer 't Dier heeft wederom
Op deeze wys geſproken:
(Al 't wout zach naer en ſtom)
Godin, ik zweer u by
U zelve, en uwen Minnaer,
En by zyn blanke dy;
'k Zweer by deez' Jagers zelfs,
By deze myne banden,
En 't hooge uws kerkgewelfs,
Het was myn oogmerk niet,
Uw ſchoonen Man te treffen:
Zyn doot is my verdriet.
Maer 'k zach uw Minnaer aen,
Gelyk een beelt, wiens ſtraelen
Ik niet kon wederſtaen.
Ik wenſchte ſlechts zyn dy',
Die hy ontblootte in 't jagen,
Te kuſſen van naby.
Dies quam ik onbevreeſt,
Om 't lieve beelt te ſtreelen.
Dit 's my tot ſchaê geweeſt!
Neem dan, Godin, neem vry
Deez' dartle Liefdetanden,
En ſtraf ze naer waerdy:
Ruk ze uit, zoo 't u behaeg'.
Want waertoe hen gebezigt,
Die 'k overtollig draeg?
Kan dit u niet voldoen,
Zoo kerf ook deze lippen,
Uw felle wraek ten zoen.
Vrou Venus nam gedult,
Geraekt door mededogen;
Vergaf het zyne ſchult:
Zy gaf heur lyfſtrouwant
Bevel het dier t' ontbinden,
T' ontſlaen van boei en bant.
Van toen af volgde 't zwyn
Vrou Venus in haer' reien,
Om noit in 't boſch te zyn.
Ja brandde tot zyn ſtraf,
Genadert by d' altaeren,
In 't vier zyn tanden af.

NB. Hier ſtaet aen te merken, dat het de gewoonte was by de oude Heidenen, op de plechtige omdrachten van de beelden der Goden met hunnen toeſtel, op de Feeſtdagen, ook leeuwen, zwynen, en andere wilde dieren, tot dien einde te vooren tam gemaekt, en waerſchynelyk ook van hunne tanden en klaeuwen ontbloot, onder den ſleep om te voeren: om daerdoor de kracht en 't vermogen hunner Goden quanswys aen te toonen. En uit deze gewoonte meent de geleerde Tanaquillus Faber dat de inhoudt van dit gedicht gehaelt is.

EINDE DES TWEEDEN DEELS.